D. FRANCISCI TOLETI,

SOCIETATIS IESV, ET S. R. E. CARDINALIS AMPLISSIMI,

IN SACROSANCTVM IOANNIS EVANGELIVM COMMENTARII.

Cum tribus indicibus, vno rerum, altero eorum Scripturæ locorum, qui vel ex professo, vel obiter explicantur, tertio, hæresum, quæ in hoc volumine confutantur.

AD S. D. N. SIXTVM V. PONT. MAX.

LVGDVNI,

Sumptibus Thomæ Soubron.

M. DCXIV.

CVM LICENTIA SVPERIORVM.

Digitized by Google

BEATISSIMO SANCTISSIMOQVE PATRI SIXTO V. PONT. MAX.

Franciscus Toletus.

NDEVIGESIMVS iam agitur annus, BEATISSIME PATER, ex quo in Apostolicum Palatium translatus à scholis, in quibus theologiam publicè profitebar, grauem hanc & laboriosam de rebus diuinis concionandi prouinciam vtcunque sustineo: ac proinde necessariò in sacrosancta vtriusque paginæ volumina quàm accuratissimè perlegenda: nec non veterum æquè, ac recentiorum libros tum græcorum, tum latinorum, summo studio peruoluendos incumbo. Quod ego dum facio, multa me inter ea scripsisse, & ad veteris pariter ac noui testamenti præcipuas partes adnotasse fateor; nihil tamen minus fore cogitabam, quàm vt ea, quæ mihi priuatim scripseram, in manus hominum aliquando peruenirent; neque enim illa post tam multa doctissimorum hominum scripta, aut aliqua ex parte necessaria, aut omnino digna credebam, quæ in lucem prodirent. Si quid verò edendum esset, statuetam ab ijs maximè ordiri, quæ olim de scholastica theologia conscripseram; fecerunt tamen multi summo iudicio & auctoritate viri, non assidua tantum exhortatione, sed quotidiano ferè conuicio, vt sententiam mutarem; putabant enim fore, si, quæ diuturna commentatione, ac studio in sactos libros notata habebam, paulò accuratiùs descripta in commentariorum ordinem redegissem: vt eius rei ad communem multorum vsum, atque adeo ad publicam rem ecclesiæ, non modica (vt illi quidem dicebant) vtilitas permanaret: Hanc si diutius hominibus inuiderem, nec religiosè, nec piè, & susceptæ vitæ rationi parum congruenter esse facturum. Ego quanquam in hisce meis laboribus non tantùm esse momenti existimabam, malui tamen sententiam mutare, quam dum in suscepto consilio perseuero, parum talibus viris obsequens, & in retinendo animi proposito pertinax potius, ac durus, quàm constans iudicari. Dum igitur ad rem animum adijcio, primum mihi Ioannis Euangelium occurrit, quod tum ob rerum altitudinem & difficultatem, tum ob verborum obscuritatem, accurata & diligenti explicatione indigere videbatur: qua in re quantum præstiterim, iudicabunt qui legent. Hoc quidem affirmare possum, me multum studij, plurimum temporis insumpsisse, Cæterum quale quale opus euasit, tibi in primis, ac tuo nomini P. B. multis de causis dicandum fuit. Primum, vt te ipsa omnibus testatum esset, nihil me penitus ex meis scriptis probatum cuiquam esse velle, nisi tuo prius iudicio, & istius sanctissimæ sedis sententia probaretur: & quidem ad res huiusmodi iudicandas, quamuis illa in te auctoritas non esset, quam Deus Optimus Maximus summam esse voluit, tamen ea praecellis rerum diuinarum cognitione, assiduo quodam studio, & incredibili ingenij magnitudine comparata, vt opus theologicis mysterijs plenissimum nulli potius, quam tibi, hoc est, summo & acutissimo theologo: offerendum esset. Verùm hæc fortasse ratio communis mihi cum cæteris videri potest, illa peculiaris est, quod non publico tantum nostræ societatis nomine (quam suo instituto tibi deuinctam singulari benignitate tueris) sed Beatitudini tuæ etiam priuatim mul-

tis acceptis à te beneficijs obstrictus, grati animi quoquo modo significandi commodiorem in præsentia rationem nullam omninò reperiebam. Atque hoc munus non iniucundum Beatitudini tuæ, nec ingratum futurum, vel ex eo etiam facilè conijcio, quod multa in hoc opere agnosces, quæ in meis concionibus tanta assiduitate audisti: vt toto hoc fere iam triennio ab ijs, nec te maximæ, & grauissimæ occupationes tuæ, nec affecta interdum, & infirma valetudo auocare potuerint: vt non solùm eximiæ cuiusdam pietatis populo Christiano exemplum præbueris, sed apertè etiam ostenderis, in audiendo Dei verbo non te tam concionatoris eloquentiam in dicendo, quàm ipsius verbi præstantiam, veritatémque requirere. Quod reliquum est, Deum omnipotentem, cuius personam sustines in terris, enixè precor, vt Ecclesiæ suæ sanctæ Beatitudinem tuam difficillimis hisce temporibus quàm diutissimè tueatur incolumem.

FRAN

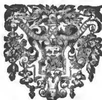

FRANCISCVS RODERICVS E SOCIETATE IESV, LECTORI.

CVM & mandato superiorum & rogatu ipsius Patris Francisci Toleti, hoc eius opus in Ioannis Euangelium perlegerem, quædam obseruaui, quæ si in hoc libri initio apponerentur, aliquid lucis etiam cæteris allatura credidi. Primum autem illud est, auctorem ne vel legentibus tædium, vel doctrinæ ipsi confusionem afferret & obscuritatem, sic opus hoc distribuisse, vt priori loco commentarium, deinde annotationes apponeret. Ac commentarius quidem nudam ac simplicem ipsorum verborum interpretationem continet, vt si quis relictis aliis sensum tantum cuiusque loci desideret, eum ad manum habere possit. In annotationibus autem, quæ semper circa proximè præcedentia verba versantur, complura afferuntur alia, quæ ad variam multiplicémque eruditionem, vel sanctorum Patrum intelligentiam, vel etiam errorum confutationem pertinent. Quibus etiam non pauca sæpe aspersa sunt ad mores spectantia, idque potissimum ad concionatorum vsum, quæ quidem, vt verè dicam, auctor inuitus addidit, quod alienum à scripturæ interprete iudicaret concionum materiam immiscere: sed tamen fecit compulsus, & pene coactus amicorum precibus, in qua re ei persuadenda me quoque ipsum & aliquid eloborasse, & aliquid effecisse non diffiteor. Porrò in annotationibus ipsis quid tractetur, breuis postilla seu summa vniuscuiusque initio ad marginem affixa, indicat. Insuper quæ vel ex sacra scriptura, vel antiquorum Patrum fontibus hausta sunt, quæ quidem sunt multa, eorum loca diligentissimè ac verissimè afferuntur. Recentiorum autem, melius auctori visum est, & vt in tali libro aptius, nullam omninò mentionem facere, sed eorum sententias si quæ incidant, tacitis nominibus adducere. Cæterum nec illud quidem omittendum, illud etsi quam plurima & noua & magno labore conquisita, & omninò notata vel etiam admiratione dignissima afferat, eam tamen vbique seruare, tum grauitatem, tum modestiam, vt nihil propterea sibi arroget, aut sua venditet: hoc vno contentus si hic eius labor Dei gloriæ & cõmuni seruiat vtilitati. mihi tamen visum est de hoc etiam ipso lectorem admonere, ne idcirco segnius hoc opus percurrens, minorem perciperet vtilitatem, sed potius eam attentionem studiúmque adhiberet, quod meritò tantæ lucubrationi debetur.

Google

PRIVILEGIVM SVMMI PONTIFICIS.

SIXTVS PP. QVINTVS AD FVTVRAM REI MEMORIAM.

CVM publicè multum intersit, & Nos etiam ob causam valdè cupiamus; vt Commentaria illa cum Annotationibus in Diui Ioannis Euangelium, in Epistolam Pauli ad Romanos, & Summa casuum conscientiæ; quæ dilectus filius Franciscus Toletus Presbyter Societatis Iesu Theologus noster nuper confecit, quam diligentissimè ferri possit typis excudantur; & ne à quoquam seu negligentia, seu malitia mendis deformari, aut aliter deprauari possint: ac prætèrea indemnitati eorum, quibus ille hoc imprimendi negocium dederit, prouideri volentes: Motu proprio & ex certa nostra scientia: omnibus Christi fidelibus, præsertim librorum Impressoribus, ac Bibliopolis, quouis nomine nuncupatis, tam in Vrbe, & illius districtu, ac statu, & ditione temporalis Nobis & Sanctæ Rom. Ecclesiæ mediatè vel immediatè subiecta, quam etiam per totam Italiam, & extra eam vbiuis gentium ac locorum constitutis, sub excommunicationis maioris latæ sententiæ pœna, à qua nisi à Nobis, vel à Romano Pontifice, prętèrquam in mortis articulo, absolui possint; ac etiam Quingentorum Ducatorum auri de camera, pro vna eidem cameræ Apostolicæ, pro alia Accusatori, & pro reliqua tertijs partibus Impressoribus ab ipso Francisco commentariorum auctore deputatis, seu deputandis, vel eorum hęredibus, aut ab eis causam habentibus: nec non amissionis huiusmodi typorum, & librorum in totum eisdem Auctoris impressoribus applicandis pœnis auctoritate Apostolica tenore præsentium interdicimus & inhibemus: ne per Viginti annos à Data præsentium computandos, Commentaria prædicta cum annotationibus, vt præfertur, aut illorum partem, etiam quocunque alio idiomate inuersa, absque licentia Impressorum à dicto Francisco pro tempore deputatorum imprimere, aut impressa vendere, seu venalia tenere audiant, vel pręsumant. Mandantes vniuersis & singulis venerabilibus fratribus Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, & alijs locorum Ordinarijs, eorumque vicarijs, sed officialibus, in spiritualibus, generalibus, ac in dicto statu nostro Ecclesiastico Legatis, Vicelegatis, Gubernatoribus, Potestatibus, & alijs officialibus, vt quando, & quoties pro parte dictorum Impressorum à dicto Francisco auctore deputatorum requisiti fuerint, præmissa contra inobedientes exequantur, & obseruari faciant; inuocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachij secularis. Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, ac statutis & consuetudinibus, iuramento, confirmatione Apostolica, vel quauis firmitate alia roboratis: priuilegijs quoq;, indultis, & literis Apostolicis quibusuis personis quomodolibet concessis, & cōfirmatis. Quibus omnibus illorum tenores, ac si ad verbum insererentur præsentibus pro sufficienter expressis habentes, hac vice duntaxat specialiter, & expressè derogamus, cæterisque contrarijs quibuscunque. Volumus autem, vt præsentium exemplis, etiam in ipsis voluminibus impressis, eadem vbique fides habeatur, quæ ipsis præsentibus haberetur, si forent exhibitæ, vel ostensæ.

Datum Romæ apud Sanctum Petrum Sub Annulo piscatoris. Die XI. Nouembris, M.D.LXXXVII.

Pontificatus Nostri Anno Tertio.

Tho. Thom. Gualtetutius.

D. FRAN

D. FRANCISCI TOLETI, SOCIETATIS IESV, ET S. R. E. CARDINALIS AMPLISSIMI,

IN SACROSANCTVM IOANNIS EVANGELIVM COMMENTARII.

Cum tribus indicibus, vno rerum, altero eorum Scripturæ locorum, qui vel ex professo, vel obiter explicantur, tertio, hæresum, quæ in hoc volumine confutantur.

AD S. D. N. SIXTVM V. PONT. MAX.

Google

Argumentum.

OANNES Iacobi maioris frater, Zebedei filius, à vico Bethsaida Galilææ regionis, arte piscator, Discipulus à Domino inter primos electus; vnà cum cæteris vndecim Apostolus creatus, Euangelium vltimus omnium scripsit. Hic cùm in tria aliorum Euangelia, quæ à quibusdam fidelibus ad ipsum allata erant, incidisset, vidissetque hos tres in eo maximè sermone versatos, qui de Saluatoris erat humanitate, dogmata verò de eius diuinitate prætermisisse, ipsa quidem Euangelia admiratus laudauit, veráque eos, & digna fide dixisse testatus est, ipse verò diuino motus spiritu de diuina Christi natura plura scribere, & quæ ab aliis prætermissa fuerant, enarrare decreuit. Hoc enim propter illius temporis hæreses, maximè Cherinthi diuinitatem Christi negantis, purúmque hominem, qui à Ioseph & Maria initium accepisset, affirmantis, necessarium iudicauit. Multis annis post captam Hierosolymam, fide iam patescente, capacioribusque fidelibus effectis ac multiplicatis, Euangelium in Asia conscripsit: id in causa fuit, cur altiora dogmata, & secretiorem doctrinam traderet, eáque ratione motus, tandiu Euangelium hoc edere in lucem differret. Minus quàm cæteri Euangelistæ Græcè locutus est: Hebraicis phrasibus abundat, vnde fit, vt Hebraici sermonis peritia, non minus quàm Græci ad sensum sententiarum assequendum sit necessaria. Sunt autem duo alia in hoc Euangelio attendenda. Vnum est maximam vim in particulis causalibus, illatiuis, continuatiuis, cæterisque eiusmodi esse positam, vt interdum vna particula integrum sententiæ sensum contineat, & ostendat. Alterum est in enarrandis Christi sermonibus, & concionibus, quod huic Euangelistæ maximè familiare ac proprium est, non omnes aut integras semper sententias, vti à Domino habitæ sunt, sed quæ præcipua, & ad rem maximè facere videbantur Ioannem descripsisse, & velut in epilogum redegisse, vt in iis Christus agnosceretur. Hinc videre licet nonnunquam in eis connectendis, ac copulandis difficultatem, vt sibi non cohærere prima facie videantur, quæ re vera multum consona, & cohærentia sunt. Hæc omnia in ipsa pertractatione manifesta fient.

DOCTORIS

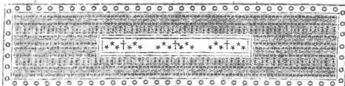

DOCTORIS
FRANCISCI TOLETI
E SOCIETATE IESV,

In sacrosanctum Ioannis Euangelium Commentarij.

CAPVT I.

N principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux: sed vt testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit: & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri; sed ex Deo nati sunt. ET VERBVM CARO FACTVM EST, *& habitauit in nobis: (& vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre) plenum gratiæ, & veritatis. Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens: Hic erat, quem dixi, Qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat. Et de plenitudine eius omnes accepimus, & gratiam pro gratia. Quia lex per Moysem data est; gratia, & veritas per Iesum Christum facta est. Deum nemo vidit vnquam; vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit nobis. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Ierosolymis Sacerdotes, & Leuitas, vt interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est, & non negauit: & confessus est, Quia non sum ego Christus. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Helias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es? vt responsum demus iis, qui miserunt nos. Quid dicis de teipso? Ait: Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis, & interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque Propheta? Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrûm stetit, quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est, cuius ego non sum dignus, vt soluam eius corrigiam calceamenti. Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans. Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est, de quo dixi: Post me venit vir; qui ante me factus est: quia prior me erat, & ego nesciebam eum: sed vt manifestetur in Israël, propterea veni ego in aqua baptizans. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei. Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulantem, dicit: Ecce agnus Dei. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi, (quod dicitur interpretatum, Magister) vbi habitas? Dicit eis: Venite, & videte. Venerunt, & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt die illo. Hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam (quod est interpretatum, Christus.) Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas (quod interpretatur, Petrus.) In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: Sequere me. Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ, & Petri. Inuenit Philippus Nathanaël, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. Et dixit ei Nathanaël: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, & vide. Vidit Iesus Nathanaël venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanaël: Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanaël, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israël. Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu, credis, maius his videbis. Et dicit ei: Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra filium hominis.*

Pera, & gesta Christi narraturus Ioannes, conuenienti methodo ab ipsius Christi, velut descriptione quadam, exordium sumpsit: cùm autem Christus in vnica persona & diuinam, & humanam complecteretur naturam, vtriusque considerationem perfecta doctrina exigebat. A diuina ergo, vt à priori, & potiori incipiens, ad humanam descendit perscribendam naturam. In quatuor autem partes hoc primum Caput diuidere possumus. In prima, quæ ad diuinam Christi naturam. In secunda, quæ ad humanitatem, & incarnationem eius spectant, traduntur. In tertia, huius mysterij aliqua adduntur testimonia. In quarta denique, nonnullorum discipulorum ad Christum narratur accessus. Incipit ergo, quæ ad Christi diuinitatem spectant, exponere.

Digitized by Google

Argumentum.

IOANNES Iacobi maioris frater, Zebedei filius, à vico Bethsaida Galilææ regionis, arte piscator, Discipulus à Domino inter primos electus; vnà cum cæteris vndecim Apostolus creatus, Euangelium vltimus omnium scripsit. Hic cùm in tria aliorum Euangelia, quæ à quibusdam fidelibus ad ipsum allata erant, incidisset, vidissetque hos tres in eo maximè sermone versatos, qui de Saluatoris erat humanitate, dogmata verò de eius diuinitate prætermisisse, ipsa quidem Euangelia admiratus laudauit, veràque eos, & digna fide dixisse testatus est, ipse verò diuino motus spiritu de diuina Christi natura plura scribere, & quæ ab aliis prætetita fuerant, enarrare decreuit. Hoc enim propter illius temporis hæreses, maximè Cherinthi diuinitatem Christi negantis, purúmque hominem, qui à Ioseph & Maria initium accepisset, affirmantis, necessarium iudicauit. Multis annis post captam Hierosolymam, fide iam patescente, capacioribusque fidelibus effectis ac multiplicatis, Euangelium in Asia conscripsit: id in causa fuit, cur altiora dogmata, & secretiorem doctrinam traderet, eáque ratione motus, tandiu Euangelium hoc edere in lucem differret. Minus quàm cæteri Euangelistæ Græcè locutus est: Hebraicis phrasibus abundat, vnde fit, vt Hebraici sermonis peritia, non minus quàm Græci ad sensum sententiarum assequendum sit necessaria. Sunt autem duo alia in hoc Euangelio attendenda. Vnum est maximam vim in particulis causalibus, illatiuis, continuatiuis, cæterisque eiusmodi esse positam, vt interdum vna particula integrum sententiæ sensum contineat, & ostendat. Alterum est in enarrandis Christi sermonibus, & concionibus, quod huic Euangelistæ maximè familiare ac proprium est, non omnes aut integras semper sententias, vti à Domino habitæ sunt, sed quæ præcipua, & ad rem maximè facere videbantur Ioannem descripsisse, & velut in epilogum redegisse, vt in iis Christus agnosceretur. Hinc videre licet nonnunquam in eis connectendis, ac copulandis difficultatem, vt sibi non cohærere prima facie videantur, quæ re vera multum consona, & cohærentia sunt. Hæc omnia in ipsa pertractatione manifesta fient.

DOCTORIS

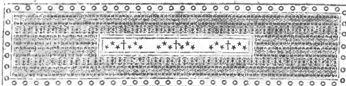

DOCTORIS
FRANCISCI TOLETI
E SOCIETATE IESV,

In sacrosanctum Ioannis Euangelium Commentarij.

CAPVT I.

N principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux: sed vt testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit: & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri; sed ex Deo nati sunt. ET VERBVM CARO FACTVM EST, *& habitauit in nobis: (& vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre) plenum gratiæ, & veritatis. Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens: Hic erat, quem dixi, Qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat. Et de plenitudine eius omnes accepimus, & gratiam pro gratia. Quia lex per Moysem data est; gratia, & veritas per Iesum Christum facta est. Deum nemo vidit vnquam; vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit nobis. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Ierosolymis Sacerdotes, & Leuitas, vt interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est, & non negauit: & confessus est, Quia non sum ego Christus. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Helias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es? vt responsum demus iis, qui miserunt nos. Quid dicis de teipso? Ait: Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis, & interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque Propheta? Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrûm stetit, quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est, cuius ego non sum dignus, vt soluam eius corrigiam calceamenti. Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans. Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est, de quo dixi: Post me venit vir; qui ante me factus est: quia prior me erat, & ego nesciebam eum: sed vt manifestetur in Israël, propterea veni ego in aqua baptizans. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei. Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulantem, dicit: Ecce agnus Dei. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi, (quod dicitur interpretatum, Magister) vbi habitas? Dixit eis: Venite, & videte. Venerunt, & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt die illo. Hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam (quod est interpretatum, Christus.) Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas (quod interpretatur, Petrus.) In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: Sequere me. Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ, & Petri. Inuenit Philippus Nathanaël, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. Et dixit ei Nathanaël: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, & vide. Vidit Iesus Nathanaël venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanaël: Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanaël, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israël. Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu: credis, maius his videbis. Et dicit ei: Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra filium hominis.*

Pera, & gesta Christi narraturus Ioannes, conuenienti methodo ab ipsius Christi, velut descriptione quadam, exordium sumpsit: cùm autem Christus in vnica persona & diuinam, & humanam complecteretur naturam, vtriusque considerationem perfecta doctrina exigebat. A diuina ergo, vt à priori, & potiori incipiens, ad humanam descendit perscribendam naturam. In quatuor autem partes hoc primum Caput diuidere possumus. In prima, quæ ad diuinam Christi naturam. In secunda, quæ ad humanitatem, & incarnationem eius spectant, traduntur. In tertia, huius mysterij aliqua adduntur testimonia. In quarta denique, nonnullorum discipulorum ad Christum narratur accessus. Incipit ergo, quæ ad Christi diuinitatem spectant, exponere.

¶ *In principio erat verbum.*

COMMENTARIVS.

MOses in principio Deum verbo suo omnia creasse promulgans, verbi huius antiquitatem, qualitatem, & naturam non expressit. Hæ enim veritates*, quia populi illius capacitatem, ac testamenti veteris dignitatem superabant, Euangelicæ perfectioni erant reseruatæ. Euangelista ergo noster supplens quod veteri defuit, has palàm enunciat, & præueniens exordium illud verus, quod à creatione incœpit, quæ ante creationem erant, reuelat. Vt si initium hoc Ioannis illi Genesis principio conferamus, Euangelium supplementum esse veteris instrumenti, cum Tertul. lib. aduersus Hermogenem, liceat affirmare. Verbis igitur propositis prima veritas, nempe antiquitas verbi reuelatur. *In principio*, inquit, *erat verbum*. Principium appellat, quando, quod factum est, esse incœpit, & ante quod nihil factum est. In hoc principio verbum erat. Si verbum tunc incœpisset, dicendum erat, In principio factum est verbum. at dictum est, In principio erat. quasi ante omne principium creaturæ semper existens: hæc est æternitas verbi. Si enim aliquando incœpit, in principio non erat: quod enim in principio erat, ipso principio antiquius esse necesse est. Non igitur decipiatur Iudæus, existimans illud verbum, quo Deus fecit cœlum, & terram, cæteraque omnia, tunc incœpisse, quando facta sunt: erat enim antiquius principio omnium, quæ facta sunt, & esse incœperunt. Est autem cum articulo Græcè vox illa verbum, vt eximium, & primum illud verbum, quo facta sunt omnia, significetur.

Gen. 1.

ANNOTATIO I.

CVm λόγος apud Græcos multiplicem habeat A significationem, factum est, vt non omnes eodem modo hanc vocem interpretentur. Quidam enim legunt loco verbi sermonem, nempe Hilar. lib. 2. de Trin. & Ambr. lib. de Fid. cõt. Arrian. c. 2. Cypria. lib. 2. con. Iud. c. 3. & 6. Tertul. autem in Apol. c. 21. legit sermonem, & rationem: tamen lib. aduersus Praxeam affirmat per simplicitatem Catholicorum inductum esse, vt legatur sermo, cùm potiùs legendum esset, In principio erat ratio. nam ratio est ante sermonem. Et Origen. tom. 1. in Io. vtroque exponit modo, & rationem, & sermonem. August. etiam tract. B 118. illud Ioan. 13. Sermo tuus veritas est. exponit de Filio, de quo dictum est, *In principio erat verbum*. idem August. tract. 1. & Amb. lib. 1. de Fid. c. 5. & Hilar. lib. 1. de Trin. legunt verbum. Nam apud antiquos Doctores modò vnum, modò alterum reperitur. Causa autem huius rei est, quia, vti diximus, verbum λόγος varia significat: nempe, verbum, sermonem, orationem, rationem, virtutem, formam, definitionem, pactum, opus, & alia multa: tamen conuenientissimum omnium est nomen verbi, quod Latina Ecclesia iam communissimè recepit. August. lib. 83. quæst. cap. 63. C dicit rectiùs dici, In principio erat verbum. quàm, In principio erat ratio. cuius causam assignat, quia rationis nomen non designat processionem à Deo, quam vim habet nomen verbi. Nam verbum, loquentis verbum est, quod Deo magis proprium est, cuius verbum ab ipso procedit. Adde, rationem reperiri in eo, qui adhuc non actu intelligit, at verbum non est, nisi in intelligentibus actu, quod maximè Deo conuenit: nec ratio est prior verbo interiori in Deo, qui actu, semper, & ab æterno intelligit. Adde etiam, sermonem quamdam compositionem signifi- D care, verbum autem simplicitatem; hæc autem magis conuenit Dei locutioni, quæ vnica, & simplicissima est, nec pluribus constat verbis: nec obstat, sermonem esse perfectionem, quia totus sensus sermone clauditur. Nam vnicum etiam verbum aliquando integram sententiam complectitur, & verborum multitudo ex imperfectione audientium, & loquentium procedit. Præterea, quia verbum, quod est conceptus mentis, & similitudo quædam rei intellectæ, diuino verbo maximè congruit, quod est Dei imago per- E fectissima.

Hoc loco enim vulgata legendum verbum, non sermo, aut ratio.

ANNOTATIO II.

VErbum ad locutionem pertinet. Tria autem personarum genera locutionem, seu sermonem habere frequentissimè ex Scriptura didicimus. Primus est Deus, qui loquutus sæpe legitur. Secundus Angelus, cuius voces passim narrantur. Tertius homo, cuius locutionem experientia demonstrat. Legitur aliquando in Scriptura irrationale animal voces protulisse humanas; sed non est ea locutio censenda, si vox ad ipsum referatur, sed sonus quidam similis humanæ voci: loqui enim eorum est, qui, quæ loquuntur, apti sunt percipere intellectu: vbi igitur intelligentia deest, locutio propria non est. Est autem locutio duplex: vna exterior, altera interior: quod in homine facile experimur. Exterior est, quæ sensibili voce fit, & ad aures pertingit. Interior est, quæ intra cor hominis exercetur, qua secum ipsemet homo loquitur: & hæc ad intellectum præcipuè, & per eum ad imaginationem pertinet, de qua Psalm. 9. dicitur, Dixit in corde suo, non mouebor. & Ecclesiast. 1. Loquutus sum in corde meo, dicens. Si has conferamus inuicem, illa posterior, hæc prior est: quæ enim interiùs loquuti sumus priùs, posteà proferimus exteriùs. Præterea, illa huius est causa: nisi enim interiùs loqueremur, exterior cessaret locutio. Vt autem interior causa est exterioris, sic & exterior nota est, & signum interioris. Vtimur enim exteriori, vt ea, quæ interiùs occulta sunt, explicemus, & aliis nota faciamus. Rursus interior sine exteriori aliquando fieri potest, imò sæpe fit; exterior autem sine illa nullo pacto fieri potest. Hæ eædem duæ locutiones de Angelo leguntur: exteriùs enim sæpe loquutum Scriptura testatur: voces enim eius perceptæ sunt, sicut hominum: quod non fieret, nisi exteriùs loqueretur, quamuis hanc, non vt homo, habeat locutionem. Homo enim instrumentis proprij corporis ad eam proferendam vtitur; at Angelus corpore proprio carens, non instrumentis proprij corporis, sed sua virtute spirituali eas format voces, & sonos, in aëre, aut intra auditum, aut imaginationem audientium. Hac locutione vsus est Angelus, quando B. Virgini Luc. 1. mysterium Incarnationis annunciauit. Interiorem autem locutionem necesse est Angelum habere: vt enim diximus, exterior esse non potest, nisi præcedat interior. Quæ enim prius intra intellectum concepimus, & loquuti sumus, posteà exteriùs pronunciamus. Loquitur igitur Angelus intra se suo intellectu, & inde fit, vt extra se aliquando loquatur. Ascendentes ergo ad altiora, dicimus Deum etiam habere locutionem exteriorem, quam non corpore exercet, qui incorporeus est; sed sua virtute aut in animis hominum format, aut in exteriori medio, vt sensibiliter audiatur. Sic illa verba Matth. 3. & 17. à Deo sunt prolata, Hic est filius meus dilectus. Et hac exteriori locutione loquutus est Deus Adæ, & multis antiquis Patribus, & Prophetis. Ex qua locutione exteriori necesse est colligere, & inferre, esse etiam Deo locutionem internam: nec enim extra se loqui posset, nisi intra se loqueretur, & conciperet, quæ nota facere exteriùs vult. Interior enim locutio esse sine exteriori potest; hæc autem sine interiori esse nulla

Loqui solius est intellectualis naturæ. De interna, & externa locutione.

ra

rationе potest. De qua interiori, & diuina locutione A
est illud Psalm. 2. Ego dixi, filius meus es tu. Nemini
enim extra se dixit Deus: Filius meus es tu: quia nemo
extra Deum filius est verus, & naturalis Dei. Cùm
igitur triplex sit locutio, hominum, Angelorum, &
Dei, eaque exterior, & interior; sequitur esse triplex
verbum, hominum scilicet, Angelorum, & Dei: &
hoc adhuc duplex, interius, & exterius. Noster Euan-
gelista dicens, *In principio erat verbum*. non de hu-
mano, nec de Angelico loquitur: si enim homo, &
Angelus non erant in principio, nec verba eorum
esse poterant: sed loquitur de verbo Dei: nec adhuc B
de externo verbo: hoc enim incœpit esse. Quæ enim
extra se Deus verba profert, creata sunt, vnde non
erant in principio, sed facta sunt. Verbum igitur illud
internum Dei, quo intra se loquitur, quod in seipso
concipit, & quo intelligit, illud est, de quo dicitur,
In principio erat verbum. hoc est, æternum, antiquitate
vincens omnia, quæ extra Deum sunt. Vt enim ne-
cessarium est Deum ab æterno intelligere, ita necessa-
rium est eius verbum, & mentis conceptum, sine quo
intelligentia non est, ante omnia, & ab æterno esse.

C

ANNOTATIO III.

Verbũ Dei multipliciter differt ab humano, & Angelico.

EST autem multiplex differentia inter verbum
hoc Dei, eiusque internam locutionem, &
nostram, atque etiam Angelicam. Verbum enim
nostrum non est coæuum suo principio: antiquior
enim est mens nostra, quàm eius intelligentia, & lo-
1 cutio: priùs enim fuimus, quàm intelligeremus. Et
quamuis Angelus creatus sit intelligens, tamen multa
posteà intellexit, quæ antè non intelligebat. At ver-
bum, & locutio Dei coæua, & coæterna est ipsi Deo: D
si enim aliquando non intelligeret Deus, & posteà
intelligeret, vtique de non intelligente fieret intel-
ligens, mutabilisque esset; quod eius naturę repugnat.
De hac coæternitate exponunt Augustin. lib. 6. de
Trinit. cap. 2. & Ambros. lib. 5. de Fide, cap. 5. præsen-
tem sententiam Ioannis, *In principio erat verbum*. Vt
enim semper Deus intelligens est, sic semper verbum
2 eius est, nec vnum altero est antiquius. Secunda, ver-
bum Angeli, & nostrum substantia non est, sed acci-
dens quoddam menti inhærens; at in Deo omninò id E
esse non potest: cùm enim simplicissima sit natura,
accidens non admittit in se, vnde verbum eius sub-
sistens est, & substantia. Hanc differentiam notauit
Athanas. orat. 1. contra Arrian. & lib. de definitionib.
vbi triplex distinguit verbum, substantiale, inæter-
num, & enunciatiuum: substantiale appellat Dei ver-
bum. Idem notauit Origen. lib. 1. Periar. cap. 2. &
3 Damas. lib. 1. de Fide, c. 7. Tertia est, verbum nostrum,
& Angelicum, cùm accidentia sint, non sunt natura
ipsa Angeli, aut nostra: nam natura substantia est. At F
verbum Dei idem est cum ipsa natura, & essentia
Dei: cùm enim sit substantia, & in Deo nihil possit
esse alienum à Dei substantia, necesse est esse eamdem
substantiam cum Deo. Quam differentiam aduertit
4 Anselm. lib. Monolog. c. 28. Quarta est, Angelorum,
& hominum multa sunt verba: quod quidem ex du-
plici defectu procedit. Alter est virtus eorum limi-
tata: non enim omnia simul cognoscere vno actu
possumus, ideò necesse est multiplici actu multa
cognoscere: quamuis enim contingat vno multa per- G
cipere, non tamen tot, vt omnia simul intelligere va-
leamus. Alter est mutabilitas: mutabilis enim naturæ
cùm simus, ab hoc actu, & intelligentia cessamus, &
ad alia conuertimur. Dei autem verbum vnicum est
semper existens, quia mutabilis non est Deus, omnia
complectens, quæ valent cognosci, quia diuinus in-
tellectus virtutis est infinitæ: vno ergo actu, & verbo
semper existenti, & totam suam essentiam, & quæ
potest cuncta facere, cognoscit. Quam differentiam
Ioan.

probat Athanas. orat. 1. citata, ex duabus his à nobis
adductis causis. docet etiam Ansel. lib. monolog. c. 29.
Quinta est, verba nostra, & Angelica infirma sunt: 5
quantumcumque enim multiplicemus verba, non
fiunt quæ volumus, verbis, sed viribus: at verbum
diuinum omnipotens est, cùm sit eiusdem naturæ
cum ipso Deo, cuius est verbum. Hoc igitur verbum
est, de quo Ioannes enunciat, *In principio erat verbum*.

ANNOTATIO IV.

Quid Ioannes nomine principij significet.

QVamuis in commentario, quid vox illa, *Prin-
cipio*, significet, explicuerimus, tamen vt expo-
sitio magis confirmetur, considerandum est, qualiter
à sacris exponatur Doctoribus, quorum sunt variæ
expositiones. Vna est affirmantium hoc principium
esse Patrem, primam Trinitatis personam, à qua
processio Filij, & Spiritus sancti originem habet,
quique principium est Filij, vnaque cum Filio prin-
cipium est Spiritus sancti. Sic exponunt Orig. hom. 2.
in diuersos, siue auctor illarum homiliarum. Cyril.
lib. 1. in Ioan. cap. 1. & Aug. lib. 6. de Trin. c. 2. & tunc
sensus est, In primo omnium principio, qui est æter-
nus Pater, verbum erat. Sed huic expositioni illud
obstat, quòd verbum, *Erat*, quamdam antecessionem
respectu principij importat, vt sit sensus, ipsomet
principio prius erat, quod de Patre dici non potest.
Altera est, hoc principium esse ipsummet Filium, qui
principium est, quia per ipsum facta sunt omnia, vt
sit sensus, *In principio erat verbum*, id est, ipsum ver-
bum erat principium. Sic exponit Origen. tom. 1. in
Ioan. & homil. 1. in Genes. quam expositionem insi-
nuat Hieron. in illud Psalm. 109. *Tecum principium*.
sed violenta est locutio hæc, & inusitata. Tertia est,
cuius meminit Orig. tom. 1. in Ioan. in fin. principium
hoc esse sapientiam, sitque sensus, In sapientia erat
sermo, quia sermo, seu verbum ex sapientia est: tamen
cùm verbum Dei sit ipsa sapientia, non rectè dicitur,
in sapientia est verbum. Quarta est, principium hoc
esse generale principium existentiæ, quando incipit
esse quod factum est, ante quod nihil factum erat, vt
sit sensus, In principio quando incœpit esse quidquid
factum est, iam verbum erat, vt nullum sit principium
existentiæ eorum, quæ sunt extra Deum, quod non
præcesserit verbum. Ista expositio est Basilij homil. in
hæc verba Ioannis. Chrys. hom. 2. in hoc loco, & Aug.
lib. 6. de Trin. c. 2. & eam approbat lib. quæst. ex vtro-
que testamen. cap. 122. & Ambros. lib. 1. de Fid. c. 5. &
hæc est legitima. Idem enim est, *In principio erat ver-
bum*, id est, ante quodcumque principium, in quo
aliquid factum est, verbum erat. Vnde sequitur non
incœpisse verbum: si enim incœpisset esse, iam non
erat in principio, quia tale principium non antecessit:
illud enim verbum, *Erat*, quamdam antecessionem,
vti sacri Doctores prædicti notant, ad principium,
quo cuncta existere incœperunt, importat.

Aduerte tamen sacros Doctores excludere, & re-
iicere ab hoc loco quamdam significationem princi-
pij: aliquando enim sumitur pro principio operis,
sicut dicimus, principio fiunt fundamenta domus, id
est, primum, quod fit, quando domus ædificatur, fun-
damentum est. quomodo Aug. lib. quæst. in vtroque
testam. cap. 122. exposuit illud Genes. 1. *In principio
creauit Deus cœlum & terram*. id est, prima, quæ crea-
uit, fuerunt cœlum & terra. Hoc in loco non sic posse
sumi notant Orig. tom. 1. & Chrys. hom. 2. in Ioan. &
Aug. loco proximè citato, & ratio est Aug. manifesta,
quia tunc non diceretur, *In principio erat verbum*, sed
in principio factum est verbum: sicut non dictum est,
In principio fuit cœlum & terra, sed In principio
creauit Deus cœlum & terram. Verbum igitur, quod
sequitur, *Erat*, conuincit non posse principium accipi
pro principio operis, & hoc probat verbum non esse
factum, sicut facta sunt cœlum & terra.

¶ *Et verbum erat apud Deum.*

Commentarivs.

VErbi existentia in præcedenti enunciatione exposita, verbum nempè in principio, & ab æterno erat, secundam Euangelista adiungit enunciationem, quæ veritatem alteram continet, & quasdam velut substantiæ verbi differentias describit. *Verbum*, inquit, *erat apud Deum*, sensus est, verbum hoc non erat solitarium, sed ad Deum ipsum referebatur, cuius erat verbum: sine dicente enim verbum esse non potest. Nec etiam erat ab ipso Deo seiunctum, aut separatum: intellectuale namque verbum ab intellectu, cuius est verbum, non seiungitur. Non quidem tanquam res adiacens, aut inhærens, sed velut aliquid subsistens, à Deo ipso, cuius verbum erat, distinctum. Erat ergo verbum apud Deum. Hæc omnia Ioannes breuissima sententia complexus est, innuens verbum hoc æternum, esse Dei ipsius verbum, non Angeli, aut hominis, creaturæve alicuius: erat enim ante omnem creaturam. Rursus verbum hoc non esse extra Deum, sicut sunt creaturæ, sed intra ipsum, & in ipso. Præterea non esse in Deo, quasi accidens aliquod, quod non per se subsistit: verbum enim hoc erat persona subsistens, sicut & Deus, cuius verbum erat, ab eo tamen distincta. Propter hæc omnia dictum est, *Verbum erat apud Deum.*

Annotatio V.

Expendunt Patres ex proximus Euangelista verbis, diuini verbi naturam.

NOn aduersantur expositioni nostræ ea, quæ Doctores sacri varijs in locis adnotaruot, sed potiùs illam confirmant, & illustrãt, qua de causa illa io medium adducã. Primò, dum verbum apud Deum dicitur, non esse verbum hoc, sicut hæc verba nostra prolata, demonstratur: nam quæ exteriùs proferuntur, transeunt; at verbum illud permanet iodiuisum semper à Deo. Ita Hilar. lib. 2. de Trinit. aduertit: Loquentium, inquit, sermo nec est, antequàm loquantur, & cùm loquuti erunt, non erit: in eo autem ipso, quod loquuntur, dum finiunt, iam noo erit id, vnde cœperunt, sed piscator meus aliter pro se, & obiurgauit te priùs, cur negligenter audieris: nam etsi sententiam primam rudis auditor amiseris, in principio erat verbum, de sequenti quid quereris, & verbum erat apud Deum, id, quod in principio erat, non in altero prædicatur esse, sed cum altero. Hæc Hilar. qui significat, ideò verbum dici apud Deum, quia cum Deo semper est, & permanet. Secundò, dum apud Deum dicitur, significatur non esse verbum hoc, sicut verbum, quod loquutus est Deus ad Prophetas, de quibus sæpe dicitur: Audite verbum Domini. Hoc enim extra Dei substantiam est, & creatum quid, finem & principium habens. At verbum illud apud Deum est, id est, intra Dei substantiam, & ipsamet ipsius natura, & ob id apud Deum erat. Ita exposuit Epiphan. hæres. 93. sic inquit: Ne in prolatione, sed in substantia solida, passionis experte Deum verbum ex Patre intelligamus, dicitur, erat apud Deum. Tertiò, quod apud Deum erat, quamdam habet distinctionem ab eo, apud quem erat: nemo enim rectè apud se esse dicitur, vnde verbum distinctum est ab eo, apud quem est, non quidem distinctione substantiæ, sed personæ, seu hypostasis: alia enim persona verbum, alia persona illa, apud quam erat verbum, quod rectè

A Ioannes docuit, vt hanc personam hominem esse factam, non illam, apud quam erat, demonstraret. Hoc annotat Basilius homil. in hæc verba Ioannis: *Verbum erat apud Deum.* Admirare, inquit, cuiuslibet vocis virtutem: non enim in Deo verbum erat, sed apud Deum, vt hypostaseos proprietas consistat: non enim dixit in Deo, ne auferendæ hypostaseos occasionem daret. Hæc Basilius. Et aduertenda est ex Basilio causa, cur non Dei, aut in Deo esse, cùm id verè dici potuisset, sed apud Deum dictum sit: nam hac loquendi forma hypostaseos distinctio significabatur. Quartò, cùm apud Deum dicitur, quamdam verbi à Deo processionem significat. Quod Tertullianus aduersus Praxeam considerauit: Sermo, inquit, in principio apud Patrem, non Pater apud sermonem: nam etsi Deus sermo, sed apud Deum, quia ex Deo Deus, quia cum Patre apud Patrem. Hæc Tertul. Quintò, dum dicitur apud Deum, quamdam etiam æqualitatem verbi cum Deo ipso demonstrat, quod subtiliter aduertit Gregor. Nyssen. hom. de Fide, sic dicens: Apud Deum significat, quòd nihil desit Filio in comparatione Patris: cum toto namque Deo totum simul consideratur verbum. Nam si quid Deo deesset in sua magnitudine, vt non posset apud totum Deum esse, prorsus necesse esset, vt existimaremus absque verbo esse eam Dei partem, quę verbo superior est, ac maior. Cum tota igitur Dei maiestate verbi maiestas simul cõsideratur, & locum non habet in diuinis doctrinis, vt maius, vel minus dicamus. Hæc Gregor. Nec huius Doctoris intelligas verba, quasi Deum diuisibilem, & partes habere sentiat: sciebat enim optimè Deum impartibilem esse, sed in vna impartibili essentia, & natura infinitas continet perfectiones, quas omnes, & singulas verbo non comprehenderet, nisi id ipsum æqualem haberet infinitatem. Ex his ergo sacris Doctoribus quot, & quàm graues sub breuibus verbis sententias Euangelista concludat, manifestum est.

¶ *Et Deus erat verbum.*

Commentarivs.

HÆc est tertia veritas, naturam, & substantiam verbi manifestans, & sic legenda est quantum ad sensum, verbum erat Deus. Vt enim inciperet Ioanoes à voce præcedenti, quæ erat, Verbum erat apud Deum. vsus est conuersa enunciatione, *Et Deus erat verbum.* ab ea enim voce, in qua desinit, incipere voluit. Ordoque prolationis distinctus est ab ordine constructionis, vt fieri aliquando solet. Non solùm autem Ioannes verbum Deum esse, & naturam increatam habere pronunciat; sed tacitè alias duas sententias, & veritates insinuat. Vna est, eiusdem esse naturæ, & consubstantiale ei, apud quem est, hanc veritatem eo insinuat, quia doctrinam Moysis perficiens, eumdem cum ipso Moyse Deum profitetur: verbum enim apud hunc Deum erat. Cumque non sit nisi vnus Deus, vt ipse Moyses posteà confessus est, consequitur, si verbum Deus est, vt sit vnius, & eiusdem substantiæ cum eo, apud quem est. Altera est, sic esse vnius, & eiusdem substantiæ cum eo, vt sit ab ipso procedens. Ea enim de causa cùm dixisset, Verbum erat apud Deum. articulum posuit, nempe apud ipsum Deum, vt intelligeremus Patrem, & Deum, à quo verbum procedit. Quando autem dixit, verbum erat Deus, remouit articulum à Deo, non vt inæqualitatem naturæ significaret, quod peruersè Arriani intulerunt, sed vt processionem ipsius insinuaret: quia licet verbum sit Deus, & eiusdem substantiæ cum eo, apud quem est, ab eo tamen producitur, Deus de Deo, idem quidem cum Patre, sed procedens à Patre, habens eamdem substantiam, sed quam Pater à nemine, verbum à Patre accepit.

Confutat hæresim Eunomij: negantis Filij diuinitatem.

Annotatio VI.

IN maiorem harum trium sententiarum declarationem considerandum est, an verbum hoc, quod

E erat in principio, & erat apud Deum, sit Dei Filius. Antiqua fuit hæresis Eunomij, & aliorum affirmantium, verbum & Filium duo esse distincta. Dicebat

enim

enim Eunomius duo esse verba Dei: vnum internum, & connaturale Deo: alterum externum, quod verbum diei affirmabat, quia recipit verba Dei ab ipso Deo, & annunciat nobis. Hoc existimabat non esse connaturale, seu consubstantiale Deo, sed creatum, & tale verbum esse Filium Dei, non autem illud prius. Exponebat autem verba Ioannis sic, vt illæ duæ sententiæ, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, de priori verbo procederent: tertia autem (Deus erat verbum) de posteriori, quod verbum est Dei Filius, & interpretabatur Deum dici, non quidem secundùm naturam, sed secundùm similitudinem quandam. Huius hæresis meminerunt, & eam impugnarunt Cyril.lib.1.Ioan.cap. 4. & libr. 7. Thesau.cap.2. & 4. & per totum illum librum, similiter Athan.Serm.4.contr. Arrian.& alijs in locis, & Ambr. libr.de Incarnationis Dominicæ sacramento, cap. 6. Vtebatur Eunomius aliquibus argumentis ad hæresim suam confirmandam, quæ Cyril.adducit, & soluit, quorum vnum in præsenti proponam ex illo Psalm.2.sumptum, Dominus dixit ad me, Filius meus es tu. si igitur Dominus, nempe Pater loquitur Filio, Filius non est verbum, quo loquitur Pater, sed is, cui loquitur Pater, verbum autem medium est inter Patrem, & Filium. Iudicabat iste hæreticus de rebus diuinis, vt de humanis, cùm diuina longè distent, & infinitè superent humana, & Patrem loqui ad Filium, vt pulchrè docuit Augustinus Tract. 40. in Ioan. non aliud sit, quam ipsum gignere scientem, & intelligentem: Pater enim Filium generat, & ipsa generatione communicat totam scientiam suam, & hoc est loqui ad eum. Filium autem accipere generatione substantiam, est generari; accipere autem scientiam eandem Patris, est audire à Patre. Filius ergo procedens à Patre ipsum est verbum, quo loquitur Pater, & ipse est, qui audit, & cui loquitur Pater. Catholica ergo fides tenet vnicum esse verbum, quod erat in principio, & quod erat apud Patrem, & quod erat Deus, & hoc est consubstantiale Patri, & Dei Filius. Refellunt etiam eandem hæresim verba eiusdem Ioann. 1. Epist.cap 1. quæ erat, inquit, apud Patrem, & apparuit nobis, quibus expressè docet, quod erat apud Patrem, seu Deum, illud idem Verbum factum hominem, & apparuisse nobis. Ipsemet enim Euangelista seipsum explicat, modò verbum, modò Filium, modò vnigenitum vocans, nec opus est amplius huius hæresis impugnationem prosequi.

1. Ioan 1.

ANNOTATIO VII.

Quare Filius Dei dicatur verbum.

CVm Dei filius simul verbum sit, dubitare aliquis posset, cur à Ioanne potius Verbum, quàm Filius, dictus sit. Pro huius solutione aduerti debet, aliud esse interrogare, quare Filius Dei verbum dicatur, aliud quare Ioãnes hoc in loco verbũ potius, quàm Filium appellet: non enim easdem rationes, & causas vtrũque habet, nempe, & quòd verbũ sit, & quòd ab Euangelista potius verbum, quàm Filius sit dictũ. In hac Annotatione, quare Filius dictus sit verbum, in sequenti verò, quare verbi nomine Euãgelista vsus sit, discutiemus. Cyrill.li.7.Thesau.c.4. refert Eunomium dicentem Filium dici verbum impropriè, quia audit, & recipit verba, & reuelationes à Patre, & nuntiat nobis, vnde verbum ab effectu dici existimabat. Hic hæreticus consubstantialitatem Filij ad Patrem, esséque verbum eius internum negabat, quam hæresim in præcedenti Annotatione reiecimus. Qui autem Filium Patri consubstantialem confitentur, aliter huic interrogationi satisfacere videntur. In primis Origen. Tom. 1. in Ioan. affirmat Filium Dei dici Verbum, sicut dicitur lux, & resurrectio nostra, nempe eo quòd causa est lucis, & resurrectionis nostræ. Dupliciter autem hoc nomen Græcum λόγον interpretatur, & pro ratione, & pro sermone, dicitque Filium Ioan. Dei dici rationem, & dici sermonem ab effectu; rationem quidem, quia ab hominibus, quod à ratione alienum est, expellit, ipsos veritati suscipiendæ disponit, eiúsdémque capaces facit; sermonem autem, quia occulta Patris reuelat, & manifestat, sicut inferius dicitur, Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit nobis. Non discordat ab hoc Aug.lib. quæst.ex vtroque testam. cap. 122. qui Filium Dei sermonem diei affirmat, quia per eum nobis Pater loquitur, quæcunque vult. Aliqui moderni dici verbum asserunt, quia promissus est, & pronuntiatus verbis Prophetarum. Rationes hæ veram causam, cur Filius Dei Verbum sit, non exprimunt; nam & Spiritus Sanctus verbum filij dici posset, quia, quæ filij sunt, nobis reuelauit. Ioan 14. De meo accipiet, & annuntiabit vobis. imò Basil.lib. 5. cont. Eunom. Spiritus Sanctum verbum Filij hac de causa appellauit, similiter Spiritus Sanctus promissus est, & per Prophetas, & à Christo: at Filius Dei particulari, propria, æterna, absolutáque ratione verbum est, & hanc nunc quærimus rationem, seu causam. Cyril. lib. 7. Thesau. cap.1. respondet, sicut Filius propriè, & per se Filius est, quia genitus est, non autem quia filios facit homines, ita & verbum est per se non facta comparatione ad nos, sed in se, & ab æterno, quia mente, & intellectu paterno producitur, & rem cognitam exprimit. Hæc ratio Cyril. est verissima, vt enim filius dicitur Dei, quia de eius substantia est genitus; sic Verbum, quia ex eius mente, & intellectu procedit. Ob id Ioannes Verbum, inquit, erat in principio, & apud Deum. quia ab æterno Filius, ab æterno Verbum Patris. Qui antè Catholici Doctores verbũ ab effectu appellarunt, id tantum voluerunt affirmare etiam verbum dici tali ratione posse, non quod ista sit prima & præcipua, sed accessoria, & hoc verum est. Verbum enim est Filius Dei, in quo nobis locutus est Pater, vt dicitur ad Heb. 1. Nouissimè locutus est nobis in Filio. Hac de causa Amb.li.de Fide contra Arria.c.6. vtramque assignauit causam, Verbum, inquit, dicitur, quia ex ore altissimi processit, & pater sine eo nihil iussit, aut fecit.

Quatuor de causis Filius Dei dicitur Verbum.

Basil.in Hom.super hæc verba Ioan. cur Filius Dei Verbum sit dictum, quatuor dat causas: prima est, vt Filium Dei mente Patris productum significetur, hæc est præcipua & propria: altera est, vt significetur Filium Dei sine motu processisse: tertia est, quia imago est genitoris totum in se monstrans genitorem, sicut verbum nostrum totius cogitationis nostræ imaginem refert: quarta est, vt consubstantialitas ad Patrem significetur: verbum enim manet intra ipsam mentem producentem. Hæ rationes Basil. cur Filius Dei verbum sit. perfectè explicant, quæ non ab effectu, sed ab ipsa re absoluta sumptæ sunt. Verbum enim mente producitur, sine motu procedit, in mente manet, rem cognitam exprimit, tanquam imago quædam: talis est Dei Filius ab æterno, ob id verbum dicitur, & est Patris. Eadem ferè dicit Gregor. Nazian.orat.4.theolog. cuius verba sunt. Filius mihi dici videtur, quoniam essentia idem est cum Patre, tum etiam, quia ex illo est; vnigenitus autem non, quia solus ex solo, & solum, sed etiam quia peculiari quodam modo, & non vt corpora; verbum, porrò, quia ita se habet ad Patrem, vt sermo ad mentem, non modò propter generationem passionis omnis expertem, verùm etiam propter coniunctionem ipsius cum Patre, vimque enunciatricem, fortasse etiam, quia eodem modo se habet ad Patrem, quo definitio cum definito, qui videt Filium, videt & Patrem, Ioan.14. breuis enim, & compendiosa, facilisque naturæ declaratio patris, est Filius. hæc Gregor. quamuis igitur Filius verbum dici possit ab effectu, quia Patrem nobis manifestat, quia in eo nobis locutus est Pater, quia promissum est venturum in carne, ta-

Ioan. 14.

men propria, & vera ratio est, quia ab æterno pro- A cedit ex mente Patris, vera imago, & notitia ipsius. Nec hoc Augustinum latuit, qui quamuis loco citato ab effectu causam assignauerit non propriam, tamen lib. 7. de Trinit. cap. 1. veram, & propriam cognouit, & docuit rationem, nempe verbum esse, quia intellectu paterno procedit. Iuxta quam Catholicam doctrinam Theologi verbum nomen esse personale docuerunt.

ANNOTATIO VIII.

Quare Ioannes nō Filij, sed Verbi nomine vsus sit.

PRiori interrogationi, & difficultati, satisfecimus; nempè cur Dei Filius sit verbum vocatus: nunc B posteriori satisfaciendum est, scilicet, quare Ioannes potius Verbi nomine, quàm Filij sit vsus. Et quia communiter Doctores coniungunt causas vtrasque, vt illæ, ob quas dictum sit verbum, sint eædem cum ijs, ob quas ab Euangelista sit tali nomine vocatus, nobis autem aliæ distinctæ, & peculiares videntur, ob id in præsentia eas commemorandas duximus. Prima, & præcipua mihi videtur, quia hæc veritas (*In principio erat verbum*) notior est, & apparet rationi conformior, quàm hæc, In principio erat filius.

1. Ratio.

Hæc enim sola fide noscitur, nulla enim ratio fidei C lumine destituta, Deum Filium coæternum sibi habere assequitur: at illa veritas etiamsi fide perfectè noscatur, tamen videtur rationi satis conformis. Si enim naturalis ratio dictat vnum esse Deum æternum, & ante omne principium, eumque substantiam esse mente præditam, & intellectualem, necesse est eum eadem ratione in seipsu intelligere, & loqui ab æterno. Vnde verbum, quod æternæ mentis notitiam, & conceptum significat, æternum erit: & sic notior est veritas (in principio erat verbum) quàm, in D principio erat filius. Si autē ad res creatas respicias, ab hoc Deo procedentes, notior etiam est hæc eadem veritas. Nam in principio rerum omnium, fuisse verbum, sapientiam, mentis conceptum, rationi planè videtur consentaneum. mundi enim hæc fabrica variè autorem eius sapientem, & mente præditum, & ratione, ac sapientia considerare, & gubernaro cuncta probat. Casu enim, aut ab agente mentis experte fieri non potuisse, naturalis ratio conuincit. Idque multi gentiles Philosophi nouerunt. quod E etiam Dauid Psal. 18. docuit dicens: Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. id est, ordo, & vicissitudo hæc dierum & noctium, ostendit autorem scientia præditum, & verbo rationis vti. Tertull. in Apologet. c. 21. docet aliquos Philosophos Ethnicos, λόγον, id est, rationem, & sapientiam, artificem fuisse vniuersorum affirmasse. Platonicis etiam quibusdam hoc Ioannis exordium placuisse refert August. lib. 10. Ciuit. cap. 29. quos non alium ex his verbis percepisse sensum existimo, quàm F scientia, & ratione primum principium omnium præditum esse, & hoc Deum esse. Notiorem ergo istam veritatem esse constat, & hac de causa Euangelistam hoc nomine vsum. Ex quo, vt arbitror, inferre licet, quàm contra rationem, & veritatem fuerit hæresis quorundam negantium Verbum in Deo, ob idque dicti sunt Alogiani. quasi sine verbo, quorum meminit Augustin. lib. de Hæres. cap. 30. qui etiam negabant hoc initium esse Ioannis: quasi isti non conuincerentur etiam alijs testimonijs eiusdem. G 1. Epist. 1. Audiuimus de verbo vitæ. Apoc. 19. Nomen eius verbum Dei. Sunt etiam alia multa Scripturæ testimonia pro hac veritate. Hi profectò & fidei, & naturali quodammodo rationi contradicebant. Alteram causam etiam eiusdem rei esse arbitror, quia statim per hoc Verbum omnia facta esse enunciaturus erat Euangelista: at expressior, & significantior est ista veritas, Per Verbum facta sunt omnia, quàm per Filium. Quia illa locutione significatur

2. Ratio.

facta esse cum consilio, & cum sapientia, & sine la- A bore, ac difficultate: quia verbo facta sunt: quæ tamen in hac sententia (per Filium facta sunt) non explicantur. Tertiam causam adiungere possumus, quia, 3 vti diximus, connectebat nouum veteri testamento, in hoc autem verbo cuncta fecisse Deum narratum est. Volens ergo Euangelista, quid hoc Verbum, & quale sit, & alia de ipso narrare, vsus est nomine Verbi: vt hoc illud esse idem doceret, quod factum est caro, & reparauit vniuersa, cum eo, quod principio cuncta creauit. Quarta adhuc causa est, vt digni- 4 tatem Euangelij significaret. illi enim Prophetas ha- B buerunt doctores, nos Dei filium, & Verbum Patris, illeque loquutus est nobis, quo, & in quo loquitur in se Deus. ad Heb. 1. loquens olim Deus Patribus in Prophetis, nouissimè locutus est nobis in Filio. Vt ergo Filium nobis doctorem extitisse significaret, ipsum Filium Verbum appellat. Quinta & vltima 5 huius causa est, vt originem Filij adhuc distinctius exprimeret, qui à Patre, & ex mente Patris, & sine motu, & intra Patrem, seu consubstantialis illi procedit, vt dictum est ex Basil. in Annotatione præce- C denti. Hoc enim nomen Verbi, modum & æqualitatem huius æternæ, spiritualis, & intellectualis generationis exprimit.

ANNOTATIO IX.

Cur non à natura Verbi, sed quasi ab eius qualitate orsus sit Ioannes.

EX ijs, quæ in præcedenti Annotatione dicta sunt, facilè solui potest dubitatio quædam maximè ad textus declarationem necessaria; est autem talis. Cur Euangelista ab antiquitate verbi, & quasi à quadam eius qualitate potius, quàm à substantia incœpit. non enim dixit, Verbum erat Deus, &, erat in principio Verbum, & erat apud Deum. Est causa huius duplex. D Vna est, quia notiores erant veritates illæ (in principio erat verbum) quàm illa sola considerata, Verbum erat Deus. Vt enim diximus, ratio naturalis quodammodo eam assequitur sententiam, in principio erat Verbum, non autem ita facilè illam, Et Verbum erat apud Deum, & minus, Verbum erat Deus, si singulæ per se considerentur. Nec solum notior est, sed per eam sequens etiam probatur: si enim Verbum in principio erat, & omnia præcessit, sequitur (quod erat apud Deum) apud alium enim esse non potuit, E quia nihil extra Deum erat; si autem in principio erat, & apud Deum erat, infertur quòd erat Deus. Nihil enim intra Deum esse potest, quod sit alterius naturæ, sed necesse est Deum ipsum esse. Ioannes ergo à notioribus nos ducens, ad ea progreditur, quæ ignotiora sunt, & ex præcedentium cognitione fiunt manifestiora. Hunc igitur seruauit ordinem in his tribus veritatibus enunciandis, qui nostro intellectui accommodatior est. Quamuis enim fidem his de- F beamus adhibere veritatibus, & Euangelista fidem à nobis exposcat, iuuat tamen naturalis cognitio aliquando ipsi fidei ministrans, nec in fide tradenda, cognitionis naturalis modus omninò deseritur, sed eius ratio in multis habetur. Altera etiam huius or- a dinis causa est, vt initium Euangelij illi antiquo veteris instrumenti respondeat exordio, & hanc doctrinam, illius esse perfectionem omnibus velut è vestibulo innotesceret.

Ratio 1.

ANNOTATIO X.

Tria, quæ ad diuinit. Verbi naturā spectant, et sequentibus Euangelista verbis denunciat.

POstremò circa has sententias considerandum est, G an per hæc verba Ioannis, verbi æternitas, distinctio hypostaseos à Patre, & consubstantialitas probentur. Aduertendum est, Arrianos sentientes se his verbis conuinci, quæsiuisse modos, quibus possent euadere. Nec est præsentis instituti omnes has hæreses referre, aut ipsarum vanitatem latè arguere, aut techna s, & euasiones preponere, sed aliqua breuiter, quæ ad declarationem textus faciunt, attingere. Aliqui Arrianorum, vt æternitatem Verbi negarent,

Verbum

Verbum fuisse ab æterno, potestate loquentis, non A actu affirmabant, & sic quantum ad potestatem, fuit æternum verbum. Ita refert Athan. Tamen hi apertè conuincuntur: nam mundus etiam iste, & quæuis creatura, esset æterna, quia potestas facientis æterna est, nec Verbum haberet maiorem antiquitatem, quàm mundus hic, si non alia ratione, quàm potestate æternum esset. Præterea quia ab æterno esset Deus sine Verbo, & sine intelligentia, vt argumentatur Athan. contra eos. Huc accedit, quia posse loqui non est loqui, posse esse, non est esse: at Verbum ipsum in principio erat, æternum ergo erat. Alij Arriani, vt B consubstantialitatem, & Verbum esse Deum verum negarent, textum hunc corrumpebant, diuidentes sic, In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat, hîc finiebant: postea continuabant, Verbum hoc erat in principio apud Deum, & hac via euadere se existimabant, dum non legebant, Deus erat verbum. ita refert Aug. lib. 3. de doct. Christ. c. 2. Sed hoc est vanissimum nam Ioannes has sententias de Verbo enuntiat, vt sit in principio, & sit apud Deũ, & sit Deus: nec est enuntiatio illa, Deus erat, consona textui. Non enim de Deo, sed de Ver- C bo enuntiabat: hoc enim carnem sumpsisse, docere intendebat. Alij Arriani vidẽtes esse hanc lectionem fictitiam, admittebant. Deus erat verbum, tamen cùm hoc in loco Deus, sine articulo, & in præcedenti, Verbum erat apud Deum, cum articulo legeretur, inferebant, Verbum non esse eundem Deum, nec eiusdem substantiæ cum eo, apud quem erat: hoc notat Chryso. Hom. 3. in Ioan. sed errorem talem, vel hoc argumẽtum, apertè conuincit. Si enim Deus verus intelligitur tantùm, quando est cum articulo, D tunc nec Pater esset verus Deus. Nam loquens Ioannes de Deo vero, & Patre, dicit, fuit homo missus à Deo, & sursus, qui non ex volũtate carnis, sed ex Deo nati sunt, & rursus; Deum nemo vidit vnquam. Quibus in locis, Deus legitur sine articulo, & tamẽ nemo in eis agi de vero Deo negare potest. ita respondet Chrysost. & simul adducit testimonia, in quibus, Filius Deus cum articulo legitur: non ergo ex hoc inferunt Arriani bene, non esse verum Deum. Nec sine mysterio, cùm Pater Deus cum articulo dictus sit, E Verbum Deus non apposito articulo dicitur, nempe, (quod notauimus in Commentario) vt Filius sic Deus intelligatur, vt procedens à Patre, sitque Deus de Deo, lumen de lumine. Quam enim naturam, & substantiam habet Pater à se, eandem habet Filius, sed à Patre. Ita notat Orig. Tom. 2. in Ioan. dicens, omissum articulum esse, vt insinuaretur Verbum esse Deum per communicationem. Quamuis Origenes impropriè loquatur, vocans participationem, quæ communicatio dicẽda esset, forsan vitium est inter- F pretis: nisi velimus Origenem errorem Arrianorum asseruisse. Quamuis autem, non, vbicunque legitur sine articulo, Filius intelligatur, tamen hoc in loco, vbi de natura verbi agebatur, & dum Patris mentio facta erat, existimandum est non sine mysterio omissum esse articulum. Potest etiam altera huius esse causa, nempe omissum fuisse articulum, vt significaretur illud (Deus) non subiectum esse, sed prædicatum Simile illud est Ioan. 4 Spiritus est Deus. vbi legitur Spiritus sine articulo, vt enuntiationis prædicatum, non subiectum esse agnoscatur. Prior autem causa est magis legitima. Ex quo etiam apparet aliorum Arrianorum vanitas, qui ita Filium vocatum Deum affirmarunt, sicut Moses dictus est Deus Pharaonis; quos confutant, & conuincunt Ambr. libr. de Fide cont. Arrian. & Hilar. libr. 7. de Trinit. Verbum ergo verus Deus est, vt ipsemet Ioannes, 1. epist. cap. 5. simus, inquit, in vero Filio eius, hic est verus Deus, & vita æterna.

His igitur suppositis, sentiendum est cum sacris Doctoribus, hisce verbis Ioannis tres illas veritates confirmari, & omissis multis aliorum testimoniis, breuiter aliquorum sententias enarrabo. Prima veritas est: In principio erat verbum. Magnam vim faciunt Doctores in illo verbo (erat) coniuncto cum principio. si enim in principio incœpisset, dictum esset; In principio factum est, aut saltem, In principio fuit; at dum dicitur, In principio erat, & non esse factum, ante principium esse deducitur: & hoc est, æternum esse. Si enim principium omne præcessit, sine principio esse, necesse est: omnes enim creaturæ incœpesunt esse. Cape ergo illud initium, quo primum, quod factum est, incœpit, si hoc præcessit Verbum, ipsum non esse factum, sed æternum. Ex hoc verbo æternitatem, vti dictum est, deducunt Athan. Serm. 4. cont. Arrian. Basil Hom. in hæc verba. Aug. in multis locis. Hilar. 2. de Trinit. qui hoc argumento vtuntur, sicuti vsi sumus. Verba Hilar. sunt hæc: In principio erat verbum, transeuntur tempora, transcenduntur sæcula, tolluntur ætates. Pone aliquid, quod voles, tua principium opinione, nó tenes tempore: erat enim vnde tractatur. Hæc, & alia Hilar. & communiter Sancti, quæ libens prætermitto, quia passim leguntur. Secunda veritas, *Verbum erat apud Deum*, distinctionem conuincit, vt non sit omnino idem, quod apud alterum est, cum ipso, apud quod est. Et cùm non sit verbum alterius substantiæ ab eo, cuius est verbum, colligunt Sancti hypostaseos distinctionem: vnde & his verbis vtuntur contra Sabellium, negantem personarum Trinitatem, asserentémque vnam, & eamdem esse personam Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum: contra quem hæc verba sunt opposita à Doctoribus. Si enim verbum eadem est persona cum Deo, à quo est, quomodo apud eum esse dici potest? nemo enim dicitur apud se esse. Ita Basilius, & Tertull. deducebant, vt in Commentarijs dictum est. Tertia veritas, *Deus erat verbum*, consubstantialem conuincit pro ijs, qui vnum Deum confitentur, vt principio huius dubitationis, & in Commentario dictum est. & hoc loco Sancti ad id confirmandum vtuntur. Multa possunt testimonia eorum produci, sed superuacaneum id est: verba tantùm Ambrosij proponam circa has tres veritates, qui libr. 1. de Fide, cap. 5. sic inquit. Omnes hæreses hoc capitulo breui piscator noster exclusit. Quod enim erat in principio, non includitur tempore, non principio præuenitur: ergo Arrius conticescat Quod autem erat apud Deum, non commistione confunditur, sed manentis verbi apud Patrem, solida perfectione distinguitur, vt Sabellius obmutescat. Et Deus erat verbum, non ergo in prolatione sermonis hoc verbum est, sed in illa cœlestis designatione virtutis, vt confutetur Fotinus, Hæc Ambrosius.

¶ *Hoc erat in principio apud Deum.*

COMMENTARIVS.

Verbi natura, & existentia expositis, transit Euangelista ad statum quendam Verbi describendum, ob idque particulam copulantem (&) prætermittit, quæ priores tres enunciationes, & veritates copulat, vt illat ad verbi naturam, hanc autem ad conditionem, seu statum quendam pertinere significet: sic enim solet Euangelista ea, quæ narrat, diuidere. Sensus est, hoc Verbum in principio antequam quicquam factum esset, erat apud Deum: id est, tantùm erat apud Deum, nimirum nondum carnem susceperat, nondum se manifestauerat, sed erat solùm apud ipsum Deum, absconditum, inuisibile, & non manifestum, neq; ad quicquam aliud referebatur,

batur, quàm ad Deum ipsum, à quo procedebat. Huius sententiæ sensum idem Ioannes 1. epist. 1. clarioribus verbis indicauit. Annunciamus, inquit, vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis. quasi diceret, quòd tantùm apud Patrem erat ab æterno, inuisibile, & occultum, postea nobis manifestatũ est, & in carne apparuit. Habet hæc sententia tacitè particulam excludentem, Solùm, siue tantùm. Est enim huiusmodi phrasis communis scripturæ. Rom. 4. Beatitudo hæc in circuncisione manet, an etiam in præputio? Græcè non est illa particula (tantùm) tamen supplenda est, quod rectè fecit interpres. Rom. a. Non enim, qui in manifesto, Iudæus est; neque quæ manifesto in carne, circũcisio est. Oportet in vtroque particulam (tantùm) supplere. non qui in manifesto tantùm Iudæus est, neque quæ manifesto in carne tantùm, circuncisio, est. Sunt multa alia huiusmodi loca, etiam apud Ioannem, quæ in progressu enarrationis huius nota fient. In hunc sensum est præsens sententia exponenda, nimirum hoc verbum in principio erat tantùm apud Deum, non autem apud nos, quale fuit carne assumpta. Vtitur autem Euangelista pronomine demonstratiuo, ad eandem personam Verbi significandam.

Annotatio XI.

Verbi authoritate expositio tradita confirmatur.

A Dubitare posset aliquis, illud relatiuum (hoc) referátne Verbum, an Deum; quamuis enim in Latino textu non sit ambiguitas, tamen in Græco est masculini generis, & referri potest ad Verbum, & ad Deum, qui erat verbum: vtrunque enim nomen masculini generis est. Orig. Tom. a. ad vtrumque refert, tamen omnes & Græci, & Latini expositores, ad verbũ, vt & versio Latina ab Ecclesia recepta apertè refert, & sic planè referendum censeo. sicut etiam sequens relatiuum; Omnia per ipsum facta sunt: & contextus talem probat sensum. Omnes enim hæ enunciationes de Verbo sunt. B Quantum autem ad sensum attinet, aduertendum est, quam in commentario attuli expositionem, antiquos Patres præsensisse. Tertullianus aduersus Praxeam: Sermo, inquit, à principio tantùm apud Patrem erat. adiungens illam particulam excludentem (tantùm) nostram indicat expositionem. Clemens etiam Alexan. in orat. exhor. ad gentes: Verbum, inquit, quod erat apud Patrem, doctor apparuit. in hæc verbis insinuat idem esse apud Patrem, quod erat in principio & ad Patrem tantùm referebatur, postea verò etiam ad nos; quando in carne apparuit. C Greg. lib. 5. Moral. ca 19 exponens verbum illud Iob. (Verbum absconditum) probat id esse verbum diuinum, quod absconditum erat, quia apud Patrem erat nempe in principio, carne nondum accepta.

Diuersæ alia Patrum expositiones referuntur.

Quamuis expositio allata sit meo iudicio legitima, non desunt tamen expositiones aliæ Doctorum, quas in medium adferre non inutile erit, vt earum collatione magis appareat vera & legitima. Orig. Hom. a. in diuersos locos, & Cyrill libr. 1 in Ioan. cap. 4. exponunt sic, vt referatur ad verbum, sitque sensus; hoc verbum, qui Deus erat, erat illud idem, D quod erat in principio, & erat apud Deum, quod dictum est, ne quis aliud existimaret verbum, quod erat in principio, & erat apud Deum, ab eo, quod erat Deus. Imò Eunomius ita, vti diximus, existimauit: id autem præcauens Euangelista, hoc adiunxit, vt vnum & idem esse ostẽderet. Altero modo exponit Theoph. alios, dicens, sic esse fabulatos: Si Deus erat verbum, separabit se aduersus eum, apud quem erat: vt igitur hoc remoueat, dicit Euangelista; Hoc verbum erat in principio apud Deum: quasi diceret; nulla est timenda separatio, cum semper fuerit summa coniunctio. E Non alienus est ab ista expositione Ambr. qui lib. 1. de Fide, cap. 5. sic exponit; Quod erat in principiu apud Deum, sempiternæ diuinitatis in Patre, & Filio inseparabilis vnitas edocetur. Basil. Homil. in hæc verba idem dicit, nempe his verbis significari semper Filium cum Patre esse, & verbum apud Deum nam dictum est semper verbum esse, & esse apud Patrem, & esse Deum: dicitur ergo semper etiam esse cum Patre, sicut semper est. Tertio modo exponit Hilar. lib. a. de Trin. nempe per hanc sententiam, vnitatem Dei declarari: cùm enim dictum esset, Deus erat verbum, vt vnitas, inquit, Dei seruaretur, adiunxit; Hoc erat in principio apud Deum. Aliqui repetitionem esse quandam existimant, alij alijs etiam modis exponunt, qui omnes ad eandem, & vnam referunt sententiam cum præcedentibus tribus enunciationibus coniungentes. Nobis autem expositio nostra maximè conformis videtur, vt ad alteram pertineat sententiam, id quod prætermissio copulæ indicat. Vltra prædictas expositiones, non inutile fore iudicaui referre expositionem quandam, quæ mihi olim placebat, re tamen diligentiùs considerata, quam in commentario explicui, magis probaui. Illud enim (verbum erat apud Deum) sic exponebam: Verbum nempe apud Deum erat, quia ad solum Deum referebatur, nondum carnem induerat, nec se manifestum fecerat. quod autem sequitur; Hoc erat in principio apud Deum, sic explicabam: In principio, quando Deus cuncta fecit, aderat hoc idem verbum apud Deum ipsum: non solum enim ante omnia, sed tunc quando facta sunt omnia, apud Patrem aderat, ab eo indiuisum, & voluntatis, & consiliorum, ac operum omnium eius conscium. Hanc sententiam Salomon Sap. 9. expressit, dicens: Tecum sapientia tua, quæ nouit opera tua, & quæ affuit tunc, cum orbem terrarum faceres, & sciebat, quid esset placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis. hæc Salomon hoc est, quod Ioannes pronunciat; Hoc erat in principio apud Deum. Sed multò magis elucescet hic sensus, si verba Salomonis conferamus; Prouerb. 8. duos status verbi, & diuinæ sapientiæ describentis; Dominus, inquit, possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret: nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram, nondum fontes aquarum eruperant, necdum montes graui mole constiterant, ante omnes colles ego parturiebar: adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ. Omnia hæc ad priorem statum pertinent, quòd ordinata sit, quòd concepta, quòd parturiretur, &c. omnia, inquam, hæc æternam generationem, qua Filius est, & æternam locutionem, qua verbum est, significant. Quæ eadem Ioannes expressit his verbis; In principio erat verbum, &c. statim adiunxit Salomon; Quando præparabat cœlos aderam, quando certa lege, & gyro vallabat abyssos, quando æthera firmabat sursum, & liberabat fontes aquarum: quando circundabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis, ne transirent fines suos, quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. hæc ad statum Verbi alterum pertinent: In quo aduerte duo verba. Vnum est, *Quando præparabat cœlos, aderam.* Alterum est, *Cum eo eram cuncta componens.* Quod Salomon dicit, *aderam*. id nũc Ioannes exprimit: *Hoc in principio erat apud Deum.* Quod autem Salomon dicit, *Cuncta cum eo componens*. Ioannes significat, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt.*

Sapien. 9.

Prouer. 8.

Omnia

Digitized by Google

¶ *Omnia per ipsum facta sunt.*

COMMENTARIVS.

PRocedit Ioan. & explicat statum secundum Verbi, quando non tantùm apud Patrem erat, sed ad creaturas etiam cœpit se conuertere: *Omnia*, inquit, *per ipsum facta sunt:* quasi diceret; Erat quidem hoc Verbum apud Patrem, quando omnia fecit, nec tantùm erat apud illum, sed per ipsum Pater omnia fecit. Aduerte quàm breui verbo Ioan. expressit, quę Moses longo sermone conclusit, vt adnotauit Chrysost. Homil. 4. in Ioan. Nam Moses per sex dies rerum creationem distribuit, *Fiat lux, fiat firmamentum, &c.* At Ioan. vno verbo complexus est, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt*. Adde, plura significâsse, quàm Mosem. Hic enim spiritualium substantiarum expressam non fecit significationem, sed sensibilium, quæ populi oculis subiacebant: at noster Ioan. generali voce cuncta conclusit. Nec sine mysterio Euangelista breui vsus epilogo, vnico comprehendit verbo, quæ multis descripsit Moses. Beneficium enim creationis narrans illi populo, qui nondum redemptionem acceperat, multis amplificauit verbis, vtpotè omnium acceptorum maximum: sed Ioan. ad quiddam maius narrandum properans, nempè redemptionis opus, propter quod Deus homo factus est, cuius collatione illud iam minus censebatur, breuiter, & velut summatim ad maiora progrediens, illius fecit mentionem. Euangelium enim Deum redemptorem, sicut vetus Testamentum creatorem, prædicat. Multò autem maius, & dignius est, Deum hominem esse factum, quàm cuncta à principio creasse, in quo Ioan. tacitè insinuat, vnum esse, & eundem Deum creatorem, & redemptorem, cùm vtrunque Verbo perfecerit, eundemque auctorem veteris & noui Testamenti: in quo conuincitur error Manichæi, & aliorum, vt bene notauit Ambros. lib. 1. de Fide, cap. 5. Hi enim alium auctorem Testamenti veteris, & creatorem posuerunt; alium autem noui, & redemptionis operatorem: at Ioan. vno, & eodem verbo, eundem docat vtrunque perfecisse, ac ob id creationis meminit, vt per eum recreata, & reparata omnia noscamus, per quem fuerunt & facta.

ANNOTATIO XII.

VErùm diligentiùs sunt hæc verba consideranda, & examinandum est, quid vox, *omnia*, significet. Non defuerunt, qui plus, quàm par est, eius vocis significationem extenderunt, alij arctiùs quàm veritas postulabat, contraxerunt. Sed & illi dilatantes, & isti coarctantes, à veritate Catholica, quæ in horum medio consistit, aberrârunt. Primò igitur Macedonius diuinitatem Spiritus sancti tollere admitens, hoc loco vtebatur, in eum modum argumentans, Omnia per ipsum facta sunt, igitur Spiritus sanctus factus est; nam vox *omnia* concludit vniuersa. huius argumentationis, quæ erat etiam Arrianorũ, Ambr. lib. de Spiritu S. c. 2. Greg. Nazian. orat. 5. theolog. Cyril. lib. 1. in Ioan. c. 5. & Chrys. hom. 4. meminerũt, illique respondent, non absolutè omnia essa facta, aliàs ipse & Pater factus esset: sed omnia, quæ facta sunt, per ipsum facta sunt. Spiritus sanctus autem factus non est. Adde, omnia dici facta, quæ sunt extra facientem, at Spiritus S. est ex parte facientis. Nam opera Trinitatis sunt indiuisa, & quæ facit Pater, facit Filius, facit Spiritus sanctus. Ab hac ergo generalitate semper factor excipiendus est: aliàs cùm dicitur 1. Corinth. 8. *Vnus est nobis Pater, ex quo omnia.* liceret inferre, ergo Filius est factus. Quòd si dicas excludi Filium à voce *Omnia* isto loco, quia habemus locum Ioannis dicentis; *Per Filium omnia facta*; respondebo & ego, haberi locum in diuinis literis, qui omnium auctorem Spiritum S. esse attestatur, Psal. 32. Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorũ. Ambr. lib. 2. de Spiritu sancto, per totũ librum doctè admodum probat, omnia Patris, & Filij opera, etiam in scriptura tribui Spiritui S. igitur Spiritus cum factore est, & excluditur ab omnium numero, quæ facta sunt. Isti ergo plus iusto significationem vocis *Omnia* extendebant.

[illegible]

Alij in altero extremo significationem coarctârunt. Orig. tom. 2. in Ioan. refert Heracleonta familiarem Valentini per hanc vocem *Omnia* intellexisse sensibilia ista, quæ tantum per Verbum affirmabat esse facta: secula verò, & ea quæ sunt in seculis, per Verbum facta fuisse negabat. Ab hoc errore dissentiebant alij, qui horum sensibilium Verbum auctorem esse negabant, & ad inuisibilia *Omnia* referebant. Horum meminit Irenæus lib. 3. cont. hæres. cap. 11. quod etiam Manichæi dixerunt, vt auctor est Augu. libr. de hæres. at Ioannes omnes ipsa verbi significatione conuincit, *Omnia facta sunt per ipsum*: quidquid extra Deum factorem est, factum est, & ab ipso per Verbum factum est, cuius Verbi amplam & debitam significationem Paulus declarauit ad Coloss. 1. vbi de Verbo hoc loquens sic inquit, Quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis, & in terra visibilia, & inuisibilia, siue Throni, siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Hæc verba, omnia includunt extra Deum, & quotquot sunt figmenta Manichæorum, Valentinianorum, & aliorum similium euertunt. De hoc ipso Verbo loquens Apost. ad Hebr. 1. Per quem, inquit, fecit & secula. Quicquid igitur præter Deum est, siue spirituale, siue corporale, per Verbum factum est: vt optimum interpretem Ioannis, Paulum esse inficiari non possimus, qui præclarè exponit, quæ sint ista *Omnia*, quæ per Verbum facta sunt: atque ita inter extrema hæreticorum, catholica veritas media consistit.

ANNOTATIO XIII.

Quid particula Per, denotet.

COnsideranda est secundo loco particula, *Per*. impegerunt enim in eam Arriani, qui putantes particulam hanc denotare instrumentum & ministerium, affirmârunt Filium minorem esse Patre, vtpote per quem tanquam ministrum, & instrumentum fecit omnia. Meminerunt huius argumentationis Basilius libr. de Spiritu sancto, cap. 5. & Cyrill. libr. 1. in Ioan. cap. 5. Chrysost. Hom. 4. & alij antiqui patres, inter quos est Ambros. libr. 4. de fide, cap. 6. Sed quàm vanum sit hoc eorum argumentandi genus, scriptura demonstrat. Nam de Patre loquens, hac etiam particula vtitur 1. Cor. 1. Fidelis Deus, per quem vocati estis in consortium Filij sui. & initio posterioris ad eosdem; Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei. & ad Galat. 4. Si filius, & hæres per Deum. Quare si argumentatio Arriana valeret, esset etiã Pater minister, & instrumentũ, & proinde minor Filio. Quamquam hæc eadem argumentatio Arrianos insignis arguit ignorantiæ: cùm particula, *Per*, multis causarum generibus accommodetur, vt modò efficienti principali, modò instrumentali tribuatur, vnde vanũ est, ex tali particula talem inferre cõclusionem. Certè hoc in loco non ministrum, non instrumentum, sed causam significat principalem, sicut & ipsum Verbum, Prouerb. 8. dicit, per me Reges regnant. Id si verum est, vt est verissimum, cùm dici potuerit, Verbum omnia fecit, seu, ab ipso omnia facta sunt, cur *Per ipsum omnia facta sunt*, dictum est? Cyril. libr. 1. in Ioan. cap. 10. exponens verba illa, Mundus per ipsum factus est, inquit; cùm per Filium mundum factum esse affirmat, ad Patris nos memoriam facilè reducit: cùm enim *per quem* dicitur, *ex quo* etiam intelligitur.

Vniuersa

Vniuersa enim ex Patre per Filium in Spiritu sancto sunt. hæc Cyrill. Responsum igitur cum Cyrill. ad ista similiáque verba esse potest; dictum esse, *Per ipsum*, vt non excludatur Pater, ab hac creatione omnium: cùm Pater per Filium omnia condiderit.

Auctoris interpretatio.

Libet addere aliquid amplius, quod hac particula *Per* significari mihi videtur. Aduerte igitur vnicam esse actionem, qua Pater, & Filius creant; cùm vnica sit vtriusque essentia, virtus, & potentia: Hoc tamen est discriminis, quod licet vnica sit essentia, & virtus in vtroque, tamen Filius habet à Patre essentiam, & virtutem; ita quamuis vnica est actio, qua vterque creat; tamen Filius habet à Patre quod creet, sicut habet virtutem, & essentiam, qua creat. Creare ergo Patrem per Filium, est, Patrem vnà cum Filio creare, sed communicando Filio essentiam, & virtutem, qua vnà cum ipso Patre creat: & proinde quadam ratione assimilatur instrumento, nempe in hoc, quod sicut agens communicat virtutem instrumento, vt vnà cum ipso operetur, ita Pater Filio virtutem communicat. At est maxima differentia; quia agens non communicat suam substantiam, nec suammet virtutem, quam habet, instrumento, & ob id instrumentum est inferius agente: at Pater communicat suammet substantiam, & virtutem Filio, qua vterque agit: & ideò non est minor Filius Patre: in quo decepti sunt Arriani. Ioannes ergò cùm insinuasset in prima sententia Filium esse Deum, & quidem de Deo, volens hoc etiam significare in ipsa creatione, vsus est hac loquendi formula, omnia per ipsum facta esse, vt insinuaret Patrem omnia facere cum Filio, communicando eandem virtutem suam Filio, vt vna vterque actione creare dicatur. Ita docuit Basilius lib. de Spiritu sancto, cap. 8. Omnia, inquit, per ipsum facta sunt, non quòd instrumentali, ac seruili quodam ministerio fungatur, sed quòd tanquam conditor paternam implext voluntatem. hæc Basilius. Non igitur concedendum est à Catholico, Filium esse instrumentum Patris, propter rationem dictam; & si qui Catholici affirmarunt, inter quos est Clemens Alexandrin. orat. exhor. ad gen. ipso ferè principio, imitatus forsan Philonem, lib. de opificio, impropriè locuti sunt, & dicere voluerunt; Patrem creare per Filium, quia communicauit essentiam, & virtutem suam Filio, qua vnà cum ipso creat, nec crearet, nisi communicata essentia, & virtute tali: Hac ergo ratione existimo Ioannem hoc in loco, tali dicendi modo vsum esse. Eodem modo exponendus est Tertull. lib. aduers. Hermogenem, vbi Verbum ministrum, & arbitrum vocauit: quæ quidem locutiones quia imperfectæ sunt, ab eis abstinendum est. Germanus ergo Euangelistæ is erit sensus, qui propria Verbi (quia de Verbo tractat) considerans, non dixit; Omnia fecit; seu, Omnia ab ipso facta sunt, (quamuis enim hoc verè dicatur, tamen totum hoc commune est Patri) at dicens; *Per ipsum facta sunt omnia.* (nempè à Deo, apud quem erat) quod Verbi proprium est, significauit. Nam solius Verbi est, Patrem per ipsum cuncta creasse, & ipsum esse, per quem cuncta à Patre facta sunt. Hîc tamen superest dubitatio: Nunquid etiam per Spiritum sanctum non sunt omnia facta, cùm & is procedat à Patre? Et hoc quidem verum est: sed cùm Deus imperio creauerit omnia; (Dixit enim, & facta sunt; mandauit, & creata sunt) imperare autem cùm sit intellectus, rectissimè sicut verbum, ita etiam imperium tribuitur Filio: vnde Filij est, esse verbum, & imperium, per quod omnia sunt facta: quanquam & per Spiritum sanctum, tanquam per virtutem, omnia facta esse profitemur.

ANNOTATIO XIV.

Mirrò Euangelistam, omnia per ipsum facta, non creata, dixisse.

Hoc enimverò nunc indagandum superest, cur non dictum sit; Omnia per ipsum creata sunt, sed vsus est Euangelista verbo faciendi: cùm re vera ex nihilo, non ex materia aliqua cuncta sint facta? At planum est, Verbum faciendi commune esse, ad ea, quæ ex aliquo, & ad ea, quæ ex nihilo fiunt, & sicut cœlum, & terra, dicuntur creata, ita etiam facta, Genes. 1. Creauit Deus cœlum & terram; vbi legimus verbum ברא & Psal. 124. Qui fecit cœlum, & terram: in loco est verbum עשה quod Latinè significat, facere. Verbum itidem Græcum, quo vsus est Ioannes, commune est, sicut & Latinum. Quocirca scriptura sacra, tam initio Geneseos, quàm in hoc Ioannis exordio, omnia ex nihilo esse facta, vt egregiè Tertull. lib aduersus Hermogenem aduertit, in eo esse ostensum, significauit; quod cùm sit narratio perfecta, nulla tamen est de materia facta mentio. Tria enim esse debent in legitima operis narratione, Factor, species facti, & materia, ex qua factum est. Cùm igitur Moses perfectè narrauerit mundi initium, nec materiæ meminerit, sed solius factoris, & factorum, euidentissimum argumentum est, non interuenisse materiam vllam, sed ex nihilo facta esse vniuersa. Quod & in præsenti loco factum affirmatur, vbi describitur factor, & per quem, & quod factum est; porrò materiæ nulla est consideratio, ac proinde nec in rerum prima molitione intercessit. Adiungamus dictis, illa vniuersali voce *omnia*, probari ex nihilo esse facta. Si enim materia fuisset, ex qua cætera fecit Deus, aut facta esset, aut non: si non, ergo non omnia facta sunt per ipsum; si facta est, profectò ex nihilo facta sunt. Non enim idcirco negandum est, ex nihilo fecisse Deum omnia, quamuis prius materiam fecerit, & ex hac postea reliqua, vt aliqui senserunt. Itaque siue materiam prius ex nihilo, siue vna cum rebus corporeis ipsam fecerit, semper Deus creator est, eumque ex nihilo fecisse omnia constantissimè, verissiméque Catholica sentit Ecclesia.

§ *Et sine ipso factum est nihil, quod factum est.*

COMMENTARIUS.

AD eandem sententiam pertinent hæc verba. Vt enim magis exprimatur præcedens rerum omnium comprehensio, quod dictum est per affirmationem, confirmatur per negationem & per numerum singularem, ne quis dictum esse, fecisse omnia, arbitraretur, quia plurima fecit. Aliquando enim solemus generatim loqui ad multitudinem significandam, quamuis non omnes partes multitudinis comprehendantur: qua etiam phrasi vtitur aliquando scriptura. 1. Cor. 9. Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. ad Philip. 2. Omnes, quæ sua sunt quærunt. Sunt multæ huiusmodi locutiones, quæ non vniuersitatem omninò denotant: ideò ne quis ita putaret dictum, omnia facta per Verbum, adiunxit generalem negationem in singulari, vt nec vnum singulare excludi significaret, quod non esset per Verbum factum. *sine ipso factum est nihil quod factum est.* id est, nulla res facta, quæ non sit per ipsum facta, seu quæ sit sine ipso facta Est autem hæc frequens Hebræis phrasis. 1. Reg. 3. Indicauit ei Samuël vniuersos sermones, & non abscondit ab eo. Isa. 39. Omnia, quæ in domo mea sunt, viderunt, non fuit res, quam non ostenderim eis. Adiecit autem, *quod factum est*, vt hæc verba ad præcedentia, nempè ad ea, quæ facta sunt, referret, essetque sensus, *sine ipso factum est nihil, quod factum est*, id est, ex his, quæ facta sunt, nihil est, quod non sit per ipsum factum: quæ etiam est Hebræa phrasis. 1. Reg. 1. Commodaui eum domino cunctis diebus, quibus fuit commodatus Domino. Latet etiam in his verbis alia phrasis Hebræa: Non enim dictum est, sine ipso factum est nihil, ἐν. Sicut Ioan. 18. est dictum

dictum, In occulto locutus sum nihil. & Ioan. 15. Sine me potestis facere nihil. (sic enim in Græco textu habetur) sed hoc in loco legitur οὐδὲ ἕν, sine ipso factum est, nec vnum quod factum est: quod quidem magis exprimit vniuersitatem, quæ phrasis est Hæbrea. Psal. 138. Dies formabuntur, & nemo in eis; in Hebræo, Et non vnus in eis: quasi dicat; nec vnus erit dies, qui non sit scriptus in libro tuo. 1. Mach. 7. Non est relictus ex eis nec vnus: sic in præsenti loco, Sine ipso factum est, nec vnum, quod factum est.

ANNOTATIO XV.

Triplex lectio superiorum verborum.

MVlta in his verbis annotanda occurrunt. Primum est, quod ad textus lectionem attinet. A Triplex enim lectio apud Doctores sacros habetur: Vna est, vt sententia in voce *nihil* terminetur sic, *sine ipso factum est nihil*: reliquum autem iungatur sequentibus, sic; quod factum est in ipso vita erat: ita legit maior pars Latinorum: Augustinus in præsenti, Ambros. lib. 3. de Fide, c. 5. Tertul. lib. aduersus Hermogenem, & inter Græcos Origenes tom. 3. Clemens Alexandr. libro 1. pædag. cap. 6. & Cyrillus libro 1. in Ioan. cap. 6. & Athanasius in multis locis, in rescripto ad Liberium Papam, in orat. in illud; Omnia tradita B sunt mihi à Patre meo. & Epistol. de sententia Dionys. Episcopi, contra Arrianum, & in epist. ad Serapionem de Spiritu sancto, & aliis in locis. ita etiam legit Gregorius Nazianzenus, oratione de fide: & inter Latinos Cyprianus lib. 2. contra Iudæos, cap. 3. Secunda est, vt sententia finem habeat in illo, quod factum est, sic; *sine ipso factum est nihil, quod factum est.* Sic legit Irenæus lib. 3. contra hæres. cap. 11. Chrysostomus homil. 4. referens hæreticos auctores fuisse, vt hæc sententia diuideretur, & legeretur iuxta primam lectionem. Ita etiam legit Hieronymus Amos C 6. quam lectionem sequitur Gregorius Nazian. orat. 5. theolog. nam soluens argumentum hæreticorum affirmantium Spiritum sanctum esse factum, quia dictum est, omnia per ipsum facta sunt; respondet non esse dictú, omnia facta esse; sed omnia, quæ facta sunt, per ipsum facta esse: ex quo Gregor. videtur legisse, sine ipso factum est nihil, quod factum est. Hanc enim lectionem passim sequebantur Catholici, soluentes argumenta Hæreticorum, qui Spiritum sanctum factum esse probabant; quia dictum est; omnia per ipsum facta sunt. quibus Catholici respondebant, non D absolutè omnia, sed quæ facta sunt, per ipsum facta sunt: & sic Chrysost. etiam soluit. Quamuis reuera, etiamsi lectionem teneamus priorem, non procedat argumentum, vt superius diximus, & soluimus. Semper enim excipitur ipse, qui fecit: aliàs & verba Pauli Colossen. 1. Omnia per ipsum, & in ipso condita sunt, non rectè se haberent: quia non additum est, quæ condita sunt: non ergo propter hæreticos coniunctim legendum est, sed quia cum sequentibus non aptè cohæret. Ambros. lib. 3. de fide, cap. 3. dicit, plerosque doctos, & fideles, hanc secundam sequi le- E ctionem, & in enarrat. Psal. 36. dicit Alexandrinos, & Ægyptios eam amplecti. Tertia est, vt nec ibi quidem sententia, sed in sequentibus terminetur, vt dicamus, *sine illo factum est nihil, quod factum est in ipso.* sic Epiphanius in Anchorato, & dicit hæreticos separasse hæc verba à præcedentibus, & legisse; sine ipso factum est nihil, vt blasphemiam inferrent Spiritui sancto, cùm sit legendum, sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso. Hanc lectionem Theoph. nomine quorundam Orthodoxorum recitat, eamque sequitur Hilar. lib. 2. de Trinit. & exponit, vti paulò infe- F riùs dicemus. In hac lectionis varietate mihi magis placuit media, quam & in commentatio sumus secuti, tum quia in singulari dictum est (quod factum est) ob idque referendum ad illud (nihil) quod præcessit, videtur. Si enim Euangelista sequentibus connectere vellet, diceret, quæ facta sunt, in ipso vita erant: sicut etiam dixerat; omnia per ipsum facta esse; tum etiam, quia si coniungamus illud (quod factum est) sequentibus, non erit sensus ita proprius, atque si incipiat sententia ab illis verbis; in ipso vita erat, ita tamen hanc sequor lectionem, vt primam etiam reputem probabilem, cui tamen mediam anteferendam arbitror, quam tot etiam ac tam graues Doctores amplexati sunt, propter causas prædictas, & eas, quas inferiùs paulò post dicemus. Tertia autem, quæ est Hilar. non videtur admodum probabilis. Esset enim sensus, nihil factum est sine ipso ex iis, quæ facta sunt per ipsum: qui sensus non conuenit vniuersitati absolutæ, qua dictum est, omnia per ipsum esse facta.

ANNOTATIO XVI.

Quid vox illa, Nihil, hoc loco significet.

IAm verò vocem illam *nihil*, siue ibi lectio sistat, siue vlterius procedat, variè exposuerunt olim, & hæretici, & Catholici. Primò, hæretici per hanc vocem creaturas has sensibiles, & mundum hunc visibilem significari dixerunt, & affirmatiuam faciebant locutionem, nempè, sine verbo factum est nihil, id est; sine Verbo factus est hic mundus. Hunc enim mundum visibilem, non à Verbo, sed à Diabolo, & à Principe tenebrarum factum affirmabant. Tales fuerunt Manichæi, vt refert Augustinus lib. de nat. Boni. cap. 25. vbi irridet dicentes, non posse legi verba negatiuè, sine ipso nihil est factum: quia illud nihil, est post verbum, quasi intersit dicere, factum est nihil, & nihil factum est. Meritò autem eos irridet Augu. parum enim refert, siue ante siue post ponatur, vt apertè probat ex illo Ioan. 18. In occulto locutus sum nihil, quod idem significat, ac nihil locutus sum. Secundò, aliqui Catholici legunt etiam affirmatiuè, & per nihil exponunt Diabolum, quasi sine verbo factus esset Diabolus. Hanc expositionem, se in quibusdam commentariis legisse refert Hieronymus Mich. 2. super illa verba (fugerunt nemine persequente) vbi etiam per neminem, aliqui exposuerunt Diabolum. Quam expositionem extortam esse, & non secundùm simplicitatem sacræ scripturæ, meritò censet. Non est autem intelligenda expositio istorum, quasi velint dicere; Diabolum, quantum ad substantiam, non esse factum per verbum, sed non esse factum diabolum. Nam ratione peccati dicitur Diabolus. Sic Basil. in hom. Quòd non sit Deus auctor malorum, Deum non fecisse Diabolum, sed ipsum sua se fecisse voluntate docet: non quòd Deus non fecerit substantiam, sed quòd non fuerit malitiæ auctor, per quam Diabolus dicitur. ita sunt isti exponendi, quo etiam modo eos exponit Orig. tom. 2. Quia ergo malitia, & peccatum est nihil, ob id dictum est, sine eo factum est nihil, id est, Diabolus. Tertiò adhuc Catholici alij affirmatè exponunt, tamen per *nihil*, non diabolum, sed peccatum ipsum interpretantur, quod non sit auctore Deo: quam expositionem licet attingat Augustinus super hunc locum, non tamen videtur probare, imò lib. de nat. boni. cap. 25. & hoc ipso loco exponit, vt expositum est communiter: nihil factum est sine ipso. Illa tamé est expositio Orig. tom. 2. qui hoc *nihil* ad peccatum refert, per quod qui peccat, non ens fit; qua ratione enim peccator est, non ens est, & nihil dicitur. Sed omnes istæ expositiones, vt rectè indicauit Hieron. sunt violentæ, & non secundùm simplicitatem scripturæ, imò contra communes loquendi modos. Sunt igitur verba negatiua, vt sit sensus; nihil horum, quæ facta sunt, sine ipso Verbo factum est: quod magis apertum erit, si legamus vti diximus; sine ipso nec vnum factum est. Aduertendum est autem, Heracleonta, vt superiùs attigimus, legisse quidem negatiuè, tamen exposuisse, sine ipso factum est nihil, id est, nihil ex sensibilibus. nam negabat

gabat inuisibilia esse facta à Verbn, vt refert Origen. A tom. 2. sed iam hæresis hæc coniuncta est in superiorum verborum expositione: generaliter igitur est intelligendum, nihil est eorum, quæ facta sunt, & extra Deum sunt, quod non sit à Verbo, seu per Verbum, factum.

ANNOTATIO XVII.

Quid particula ida, Sine, & Ipso, significent.

EXpendendæ restant duæ particulæ. Vna est sine, Græcè *χωρὶς*. Orig hom. 2. in diuersos exponit extra ipsum, & sensum putat esse, nihil est factum ex- B tra ipsum, seu nihil factum est, quod non sit in ipso: vt omnia non solum per ipsum, sed etiam in ipso facta sint, quod Paulus ad Colos. 1. docuit: Omnia, inquit, per ipsum, & in ipso creata sunt. Quæ verba, Verbum non solùm auctorem omnium significant, sed etiam conseruatorem factorum: qui nisi conseruaret omnia facta, protinus in nihilum redigerentur. & hoc est, quòd per ipsum, & in ipso cuncta sint, nempe creauit omnia, eaque sua præsentia conseruat. C Ista lectio adiuncta hac nostra declaratione non est spernenda: tamen quia communis lectio est, vt legamus *sine*, quod & Græci expositores in eo sensu exponunt, id sequendum est, sicque nos exposuimus. In eadem particula *sine*, Hilar. lib. 2. Trini. significari adnotat, Filium fecisse omnia non solùm, sed vnà cum Patre, vbi inquit. Ne dum dixit omnia per ipsum esse facta, intelligeretur etiam Pater factus (nam *omnia* A nihil videbatur excludere) ob id addit, sine ipso factum est nihil. In quo verbo significatur quænam, concomitantia, & associatio, vt inde intelligatur etiam alia persona socia, nempè Pater: quasi diceret, sine eo à Patre nihil est factum. nam significatur persona, quæ fecit, & sine qua non fecit. hactenùs Hilarius. & quidem verum est id significari, tamen causa, propter quam, id significatum dicit Hilarius, non probatur. Dum enim dicitur, *per ipsũ facta sunt omnia*. B ab his omnibus Pater excluditur, qui per ipsum fecit, & Spiritus, qui cum eo fecit, vti superius diximus.

Alterum verbum est *ipso*: Origen. tom. 2 meminit, aliquos non retulisse ad Verbum illud, de quo dictum est, erat in principio, & apud Deum, & per ipsum facta sunt omnia, sed ad verbum, & humanam rationem. Verbum enim, & ratio hominis etiam dicitur *λόγος*. Et exponunt sic; sine verbo factum est nihil, adeò vt nec peccatum etiam factum sit sine ra- C tione: nisi enim esset lex, & ratio in homine, peccatum non esset. Sed talis expositio reiicitur meritò ab Origen. nec vlla ratione defendi potest. Quis enim non considerat, quàm sit absonum in verbis istis tanta vti amphibulogia, vt modò de vno, modò de altero Verbo loquatur Euangelista? cùm eius intentio non sit alia, quàm Verbum hoc, quod caro factum est, exponere, & originem eius, ac naturam, & operationem describere.

¶ *In ipso vita erat.*

COMMENTARIVS.

PRosequitur Euangelista Verbi opera, & effectus enarrare, & à rerum omnium creatione, quæ per Verbum perfecta est, ad reparationem hominis, quæ in ipso Verbo est facta, describendam se conuertit. *In ipso*, inquit, *vita erat*. sensus talis est, non tantùm per verbum Deus omnia fecit, sed etiam in eodem verbo vitam spiritualem, cœlestem, & æternam operatus est. Homo enim, quem Deus per verbum creauerat, seipsum, omnémque suam posteritatem peccato infecit, æternæ mortis in anima, & corpore factus reus. Hunc ergo in ipso verbo viuificare voluit, vt eodem Verbo, per quod omnia facta erant, homo, qui omnia quodam modo complectebatur, ad vitam reuocaretur. in ipso igitur vita erat. Quam sententiam apertioribus verbis idem Ioãnes expressit 1. epist. c. 5. Vitam, inquit, æternam dedit nobis Pater, & hæc in Filio eius est, id est, huius æternæ vitæ, Filius, qui Verbum nunc dicitur, autor est. Sapienter autem Euangelista locutionem diuersam fecit: nam per quod Verbum omnia facta dixerat, in ipso verbo vitam esse pronunciauit: vt hac mutatione, & diuersitate loquendi, nempe, *per ipsum. & in ipso*. susceptæ carnis significaret mysterium. Verbum enim, quod sola sua diuinitate, omnium creator erat, ratione carnis in se acceptæ, & diuinitati coniunctæ, autor est vitæ. Non enim aliter fecit hominem viuere, nisi per carnem: non quia non posset, sed quia id ita facere ab æterno voluntariè disposuit. Illud (*erat*) duo nobis significat. Vnum est, æterna Dei dispositio, & voluntas. Præuidens enim Deus hominem à se formandum ab accipienda perfectione, & vita casurum, reumque æternæ mortis futurum, Verbu suo carne induto eum reparare, & vitæ reddere decreuit. Quam quidem æternam diuinæ mentis dispositionem Paulus pluribus verbis exposuit, dicens 2. Timoth. 1. Liberauit nos, & vocauit vocatione sua sancta, non secundùm opera nostra, sed secundùm propositum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo, ante tempora secularia. Et ad Ephes. 1. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Alterum est à mundi principio, etiam ante carnem assumptam in Verbo datam esse hominibus vitam. Quamuis enim nemo vnquam sit à peccato liberatus, nec ad vitam hanc reuocatus, nisi propter Christum Deum, & hominem; tamen tanta huius mysterij virtus est, vt etiam ante carnem assumptam illi, qui eius aduentum in carne præcesserunt, in Verbo, propter futurum incarnationis mysterium, per fidem vitæ restituerentur: de quibus dicitur 1. Corinth. 10. Bibebant de consequente eos petra, petra autem erat Christus. vt non immeritò Apocal. 13. dicatur, Agnus occisus ab origine mundi. In ipso ergo vita erat. Sed quid Vitæ nomine alij intellexerint, operæpretium est exponere.

Erat, quid significet.

ANNOTATIO XVIII.

Quid nomine vita significetur.

VArij sunt Doctores, in expositione huius nominis (Vita.) Principio Chrysost. homil. 4. vitam exponit virtutem ipsam Verbi, quæ non per compositionem ipsi inest, sed per simplicitatem est ipsummet Verbum, qua virtute cuncta creat, conseruat, & guberna.. Secundò Cyrill lib. 1. cap 6. Vitam rerum omnium creatarum durationem, & permanentiam esse dicit, quæ ab ipso Verbo est. in sensu enim cau- E sali hanc interpretatur sententiam, vt vita sit in ipso, quia vitam donat, conseruat, seu dat conseruari, & permanere rebus omnibus. In hac significatione in tota Scriptura non inuenitur hoc nomen (Vita) acceptum. Tertiò August. tract. 1. vitam hanc exponit ipsammet Verbi substantiam, quæ vita est. Omnium enim creaturarum idea est ipsa essẽtia diuina: omnia D enim creata sunt vita in Deo, quia ratione ideæ dicuntur esse in Deo: idea autem est ipsa essentia, & vita Dei. Quartò Ambros. lib. 3. de Fide, cap. 3. & Athan. lib. 3. de homine, hanc vitam spiritualem, quæ per gratiam est, interpretantur. Vltimò recentiores vitam viuentium exponunt. Verbum enim iis, quæ viuunt, vitam dat. Quæ sententia desumpta est ex Clemente Alexandrino in exhortat. ad gentes, vbi E eleganter dicit: Verbum, quod erat apud Deum, doctor apparuit: Verbum, per quod omnia sunt fabricata, & quod cum eo, qui finxit, vitam simul præbuit, vt opifex; bene viuere docuit, cùm apparuisset, vt magister: vt postea semper viuere suppeditaret, vt Deus. Inter hos doctores aliqui illud (ipso) ad verbum ratione solius diuinitatis, aliqui ad ipsum carne indutum referunt; ijdem tamen quia varias, & diuersas

lectiones

Digitized by Google

lectiones sequuntur, diuersè quoque & variè hæc verba exponunt, quorum opiniones, lectiones, & sensus in sequenti Annotatione referam, in præsenti sufficiat eorum sententias in vitæ huius explicatione proposuisse. Mihi cum Ambrosio, & Athanasio sentiendum videtur. Vita enim hæc, quæ in Verbo esse dicitur, est, qua homo viuit secundum Deum, quæ fit per gratiam, & consumatur in æternum per gloriam: & ad hanc nobis largiendam Verbum caro factum est. hæc est, quam Euangelium annunciat, & quam ipse Ioannes, vt in Commentario retulimus, semetipsum exponens, nos docuit, dicens 1. epist. cap. 5. Vitam æternam dedit nobis Pater, & hæc in Filio eius est. propter hanc Petrus Actor. 3. Christum autorem vitæ, & Ioannes ipse in eadem epist. cap. 1. Verbum vitæ, Filium Dei appellauerunt. Quod perspeximus, inquit, de verbo vitæ, & vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis. Quid clarius hisce verbis adduci potuit? Constat profectò hoc Ioannis exordium confectum esse magna ex parte ex iis, quæ ipse in Euangelio suo à Christo esse dicta, & pronunciata narrauit, & quæ in epistolis proprius exposuit, in quibus omnibus locis, de hac vita sermo totus est. Ioan. 3. Vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Ioan. 4. Fiet in eo fons aquæ viuæ, salientis in vitam æternam. Ioan. 5. Non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Ioan. 6. Qui credit in me, habet vitam æternam. Ioan. 8. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Ioan. 10. Ego veni, vt vitam habeant. Ioan. 11. Ego sum resurrectio, & vita. Ioan. 14. Ego sum via, veritas, & vita. Ioan. 17. Vt omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Sunt sexcenta huiusmodi testimonia. De hac ipsa vita in epistolis suis Ioannes frequenter agit, & hanc prædixerunt Prophetæ, & maximè est illud oraculum, Psal. 35. Apud te est fons vitæ, nempè apud Patrem Filius, in quo vita nunc esse dicitur. illud autem (ipso) significat, Verbum in carne, Christum Deum, & hominem. Quamuis enim credentibus ante carnem assumptam, vitam dabat, dabat tamen, quia caro assumenda erat, & vt in Commentario explicuimus, magisque in sequentibus fiet manifestum. Euangelista enim sermonem facit de iis solùm, quæ Verbi propria sunt. Est autem phrasis scripturæ vsitata, effectum causæ nomine substantiuo, vt vocant, significare. Act. 4. Non est in aliquo alio salus, id est, non est aliquis alius salutis causa. Et Psal. 3. Non est ipsi salus in Deo eius, ita & hîc, In ipso vita erat.

Vita, spiritualis illa, quæ per gratiam efficitur, significat.

A (margin)

B (margin)

C (margin)

D (margin)

E (margin)

ANNOTATIO XIX.

Verbum illud, in ipso diuersè legitur, & exponitur.

F Magna est varietas & lectionum, & expositionum horum verborum: Epiphanius & Hilarius lib. 2. de Trinit. vti iam diximus, priora verba (quod factum est in ipso) referebant ad antecedentia, & hanc sententiam incipiebant sic (vita erat,) & sic exponebat Hilarius, nihil factum est sine ipso ex his, quæ facta sunt in ipso, id est, per ipsum: cuius causa est, quia vita erat. verba igitur ista, (vita erat) cōtinent causam, quare sine eo factum est nihil, quod factum est in ipso. Opinatur autem, dictum esse (in ipso,) ne cùm dixisset (sine ipso,) arbitraremur esse G causam, sine qua nihil creatum fuisset. Dicens autem (in ipso,) significat verbum esse causam efficientem. Sed mittamus hanc lectionem cum expositione Hilarij, quia ad præcedens Commentarium pertinet. Consideremus verò lectiones, hæc verba (quod factum est) cum sequentibus connectentes, nempè (quod factum est, in ipso vita erat.) Et cùm sit triplex duntaxat lectio, multiplex expositio inuenitur, si diligenter obseruemus.

Prima est, vt illud (in ipso) coniungatur cum illo (factum est) sitque lectio talis: (Quod factum est, in ipso vita erat:) in qua lectione sunt multi sensus, tam Catholicorum, quàm hæreticorum. In primis Manichæi sic legebant, vt inferrent omnia viuere, etiam ipsos lapides, & quæ Philosophi inanimata vocant. Si enim quod est in ipso factum, viuit, omnia vitam habent, quia omnia in ipso facta sunt: sic isti deducebant, vt refert Augustinus Tract. 1. in Ioan. Secundò, iidem Manichæi, vt Ambrosius lib. 3. de Fide, cap. 3. meminit. ex hac lectione inferebant esse alia, quæ non sunt à Verbo facta, & horum esse aliud principium. Nam dicebant, si quidquid est in ipso factum, vita est, igitur aliqua alia sunt, quæ non sunt ab ipso facta, vtpote mors, & mala, atque ita erunt duo principia, vnum malorum, bonorum alterum: sic argumentabantur Manichæi. Sed quis non videt illorum illationes esse vanissimas? Tertiò, Arriani hanc etiam sequebantur lectionem, vt ibidem refert Ambrosius, & in enarrat. Psal. 36. Vt inde verbum esse factum inferrent; Si quod in ipso factum est, dicebant isti, vita erat, ergo ipsum verbum factum est. Sed & id vanum esse ostendit Ambrosius, cùm Ioan. 3. dicatur, vt manifestentur opera eius, quia in Deo facta sunt: certè stultum esset inferre, opera facta sunt in Deo, ergo Deus factus est, & cùm Psal. 103. legitur; omnia in sapientia fecisti, non rectè infertur, ergo sapientia est facta. Sunt multa loca in scriptura similia: imò si attentius despiciamus, ex hac locutione potius infertur, ipsum non esse factum. Quartò, eodem modo Macedoniani legebant, & inde inferebant Spiritum Sanctum esse factum: dicebant enim; si quod factum est in ipso, erat vita, ergo vita est in ipso facta, & per hanc vitam intelligebant Spiritum Sanctum, ita Theophylact. quæ etiam vna est expositio. Falsò enim asseritur Spiritum Sanctum esse hanc vitam, quæ in nobis per verbum facta est. Quintò, Origenes Tom. 3. Heracleonta refert ita legisse, & illud (in ipso) exponebat homines spirituales, vt esset sensus; quod factum est in spiritualibus hominibus, vita erat: sed nimium violenta est istius hæretici expositio, cuius suprà quoque meminimus. Habes quatuor hæreticos vnam quidem lectionem, at variam expositionem sequentes. Ad Catholicos, & graues quosdam doctores, qui eandem lectionem amplectuntur, veniamus: hi varios adhibent sensus; pios tamen, & Catholicos. Sextò, ergo B. Ambrosius locis paulò ante citatis sic exponit, (quod factum est in ipso,) nempè Christo, (vita erat) in Verbo autem seu Christo, (vita erat;) & in Verbo seu Christo facta est caro, passio, mors, &c. Hæc autem vita nobis sunt. Septimò, Origenes Tom. 4. aliter, vt & Athanasius de vnit. Trinit. substantia, lib. 3. qui est de assumptione hominis, exponunt, Quod factum est in ipso, id est, quod per ipsum factum est, (vita est,) ac si apertius Euangelista diceret; per ipsum, seu in ipso vita spirituali, sicut Ambrosius, & Origenes. Hæc est prima lectio, in qua septem vidimus expositiones. Hanc tamen lectionem Augustini lib. 5. super Genes. ad liter. cap. 14. & Tract. 1. in Ioan. reijcit hoc argumento: quia si quod factum est, in ipso est vita, cum omnia facta in ipso sint, omnia viuent; quod tamen falsù esse Catholicus non dubitat. Esse autem omnia non solùm per ipsum, sed in ipso etiam facta, docet Paulus Colossens. 1. In ipso, inquit, condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, & inuisibilia. Hoc quidem verum est: at cùm Euangelista mutauerit locutionem, & per ipsum omnia facta, in ipso autem vitam esse dixerit, aliquid singulare significare voluit, vt nos in commentario diximus.

Ioan. B Est

Est igitur altera lectio, quam ipse sequitur Au- A gustinus, vt illud (in ipso) adiungatur sequentibus, & legatur, (quod factum est, erat vita in ipso.) Sequitur eandem lectionem Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 6. & 7. tamen non eodem modo exponit. Primò igitur Augustin. facit hunc sensum, vt omnia facta, qua ratione sunt in Verbo, vita sint. Sunt enim omnia in verbo, vt in exemplari quodam eminentissimo, & perfectissimo, & vt in causa omnium ef- B ficienti, & quatenus in eo sunt, vita sunt; quia hoc esse non est aliud, quàm diuina natura, quæ est vita, vt aiunt, essentialis, & substantialis: sicuti dicimus, effectus omnes esse in suis causis, quod quidem esse non aliud est, quàm esse ipsarum causarum. sic omnia in Deo erant, sed vt erant in eo, vita erant, quæ est ipsemet Deus. Quare Augustin. illud (*in ipso*) refert ad Verbum. ista est expositio August. cuius meminit C ante Origen. tom. 2. & sequitur in homil. 2. in diuersos. Secundò loco Cyril. quamuis eodem legat modo, tamen aliter exponit, nempè in ipso vita erat, id est, verbum dat vitam iis, quæ facta sunt. Hæc enim locutio; (quod factum est, vita erat in ipso,) ad hanc reducitur; verbum est, quod dat vitam ei, quod factum est: vt non solùm sit Verbum causa, vt sint, sed etiam vt viuant. Vides Cyril. illud (in ipso) re- D ferre ad (quod factum est) vt sit sensus; Verbum erat vita in ipso quod factum est, seu dat vitam, omni rei, quæ facta est: id verò vitam intelligit, quo res conseruantur, & durant, vt Verbum non solùm omnia faciat, sed etiam omnibus det persistere, & conseruari: quia sine Verbo omnia in nihilum redigerentur. Inde tamen non rectè intuleris, ergo omnia viuunt vita propriè sumpta. Cyril. enim intelligit per hanc vitam, vt ita loquamur, durationem, & conseruationem, quæ quidem omnibus rebus existentibus communis est. Tertiò Clemens Alexand. lib. 1. Pædag. cap. 6. eandem sequitur lectionem, sed in alio sensu, vt sit sermo de vita spirituali; vt quod factum est, per verbum habeat vitam gratiæ. Sed ipsum loquentem audiamus; Christum sequi salus est. quod enim factum est, in ipso vita est; Amen, amen dico vobis, qui sermones meos audit, & credit ei, qui me misit, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit de morte ad vitam. hæc Clem. vbi illud, (in ipso) de Verbo intelligit, & hæc expositio conuenit in sensu cum illa Athanasij, sed differt in lectione, & vtraque est apta lectioni, in qua (quod factum est) connectitur sequentibus.

Adhuc est tertia lectio eorum verborum, vt illud (in ipso) nec vni, nec alteri iungatur extremo, sed sit per se: vt sit sensus; quod factum est, in ipso, supple est, vt non tantùm facta sint per ipsum, & cum ipso, sed etiam in ipso: & statim sequatur; Vita erat, id est, hoc etiam verbum vita erat. Hanc lectionem refert Ambrosius lib. 3. de Fide, cap. 3 2. & re vera non est violenta. Frequens enim est Hebræis supprimere verbum substantiuum: ac si dictum esset, quod factum est, in ipso est, nempè in ipso Verbo: & statim sequatur; vita erat, & vita erat lux hominum. Breuiter consideremus totum contextum, & Ioannis consilium, existimo non inueniri posse lectionem, ac expositionem æquè conuenientem, atque ea est, quam in commentario sumus secuti: libuit tamen omnes lectiones, & expositiones in medium proferre, vt facilius vnusquisque intelligeret Doctores, & quid singuli sentiant, perciperet: quia non omnes, qui scribunt, fideliter sententias eorum referunt.

¶ *Et vita erat lux hominum.*

COMMENTARIVS.

EIusdem Verbi alium effectum exponit Euangelista, *Vita*, inquit, *erat lux hominum*, ac si diceret, Verbum in quo vita erat, hominibus se manifestauit, & splēdentes radios, vt ab hominibus agnosceretur, & per hanc agnitionem vitam consequerentur, sparsit. Nemo enim à Verbo vitam consequutus est, nisi per fidem eius, in quo vita erat. Ideò verbum lux erat hominum. omne enim, quod manifestatur, lux est. Ephes. 5. & de hac luce dicit Dominus, Ioan. 8. Ego lux sum mundi, tam eorum, qui meam carnem præcesserunt, quàm eorum, qui secuti sunt. Attende singula. Vita hoc in loco posita est cum articulo, vt ipsum verbum significetur: in scriptura enim aliquando Verbum vita, aliquando in Verbo dicitur esse vita: & quamuis in vtraque locutione idem sit sensus, nempè Verbum esse autorem, & causam vitæ nostræ, tamen non est eadem nominum significatio. quando enim Verbum dicitur vita, tunc vita accipitur pro ipso Verbo, qua ratione est vitæ causa. Ioan. 14. Ego sum veritas, & vita. Colos. 3. Cum apparuerit Christus, vita vestra. quando autem in Verbo dicitur esse Vita, tunc Vita accipitur pro ipsamet vita, quæ datur in Verbo, & cuius causa est Verbum. 1. Ioan. 5. hæc vita in Filio eius est. Ideoque magno consilio vtraque locutione Ioannes in præsenti vsus est; dixit enim, *in ipso Vita erat*. vbi vita pro ea, quam Verbū efficit, & dat nobis, ponitur: postea subiūxit, *& Vita erat lux*, vbi vita pro ipso Verbo, quod est causa vitæ, accipitur: at vt hæc distingueret, priorem vitam sine articulo, posteriorem cum articulo pronunciauit. Illa vita erat lux, nempè illud Verbum in quo vita erat, ideoq̄ue vita dicitur, hęc, inquit, lux erat. simili etiam ratione articulum apposuit luci. erat illa lux, vt ipsum idem verbum significaret. Attende præterea, non dictum esse, *in ipso vita erat*, & lux hominum: neque sic; in ipso erat vita, & ipsum erat lux hominum; sed vita erat lux hominum, vt nimirum hac locutione, Euangelista significaret ad vitam assequendam, necessarium esse lumen, quo Verbum hoc luceat in cordibus nostris, non enim viuere facit; nisi quos fide sua illuminat Christus, ideò Ioan. 8. dicebat: Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. quod planius Ioan. 17. exposuit; Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum; ac si diceret, vita non sum, nisi ijs, quibus lux sum. vnde rectè Greg. Nazian. orat. 4. theol hæc verba Ioannis sic interpretatus est, quia lux erat, vita erat. Porrò illud (*erat*) verbi æternitatem indicat: quamuis enim in tempore apparuerit in carne, persona tamen quæ apparebat, æterna erat, insinuat etiam Euangelista hoc verbo (*erat*) non tunc Christum incœpisse illuminare, & lumen esse, quando carnem accepit, & visibilis apparuit: cùm ab ipso mundi exordio aduentum suum multis ad vitam manifestauerit. venturi enim fide iusti fiebant, quotquot ante eius carnem fuerunt.

ANNOTATIO XX.

Quid lucis nomine significetur.

ANtiqui Patres non consentiunt in exponenda E hac luce hominum. sunt enim tres eorum sententiæ. Prima est, verbum dici lucem, ratione luminis naturalis, quod hominibus à natura inest, & ipsos efficit rationis capaces, & hoc à verbo est. Erit ergo sensus huius contextus, per Verbum omnia facta sunt, & in verbo omnia facta conseruantur, & verbum hominibus auctor est luminis, quo capaces sunt rationis, & intelligunt. hæc sententia est Orig. tom. 3. & Cyril. lib. 1. cap. 7. in Ioan. Altera sententia est, verbum dici lucem hominum, propter supernaturale fidei lumen, quod cordibus hominum infundit, non solum post aduentum in carnem, sed ante aduentum etiam. Omnes enim illuminati fide

à prin

à principio mundi, à verbo illuminati sunt. ita Augustin. Tract. 1. vbi affirmat hac luce esse vtrunque Ioannem illuminatum, nempe Baptistam, & Euangelistam. Tertia est, lucem hanc esse Verbum factum iam carnem, dicíque lucem à lumine quidem supernaturali, sed quod post aduentum sparsit. hæc sententia est Gregor. Nazianz. orat. 4. theol. & Ambr. lib. de Fide cont. Arrian. cap. 3. Chrysost. Homil. 4. in Ioan. Mihi tamen in hac parte probabiliora videntur, quæ subiungo. Primum est, non agi hoc loco de lumine naturali, sed de supernaturali: tum quia vti exposuimus suprà, vita dicitur lux, quoniam illuminat ad vitam æternam, lumen autem, seu cognitio naturalis, non est lumen vitæ huius, sed lumen fidei, sine quo nemo viuit; tum quia lumen naturale non est solius Verbi effectus, sed totius Trinitatis, at lumen fidei aliquo modo ad Verbum spectat, quia propter aduentum eius in carnem datum est; tum etiam, quia in progressu Euangelij, in quo Christus lux dicitur, & frequens de lumine sermo est, non de naturali lumine, quod incredulis etiam est commune, sed de supernaturali oratio habetur. quæ autem Ioannes in suo exordio proposuit, respondent iis, quæ postea in sua historia Euangelica diffusius narrat. deinùm quia post hæc prosequitur Euangelista, dicens de Ioanne Baptista; Hic venit, vt testimonium perhiberet de lumine: Ioannes autem non venit, vt testimonium perhiberet de Verbo, vt est lux naturalis, quod habet ratione solius diuinitatis, sed ratione supernaturalis luminis, quod habet propter carnem. Alterum est, Vebum dici lucem ratione luminis supernaturalis, quod etiam ante aduentum suum in carnem, Verbum sparsit in omnes fideles à mundi principio. & in hoc Augustino consentio, idque Ioannes ipse satis significauit, dicens; Erat vita, & erat lux. Vox enim (*erat*;) antiquitatem indicat: idipsum rei veritas comprobat. Christus enim Deus, & homo, non solum post aduẽtum suum, sed etiam ante, sui radios emisit, & sicut pro omnibus prioribus, & posterioribus mortuus est, ita etiam eos illuminauit, vt fructum mortis, perciperent. Lux ergo dicitur Verbum in carne, qui Christus est, ita tamen, vt nondum carne suscepta lux sit, sicut Sol, qui antequam Orizontem ascendat, solet radios emittere, & mundum illuminare. Quanquam fatendum est, multo magis illuxisse hominibus, lucidiúsque splenduisse post aduentum, sicut Sol post ascensum suum. Tertium est, verba sequentia; (Lux lucet in tenebris;) enunciata esse de Verbo lucente, & manifestato in carne iam suscepta; & sic intelligendi sunt Doctores tertio loco allegati, & Ambros. expresse id significat. Sic enim inter alia dicit, Lux lucet in tenebris, id est, Christus in cœlo, sicque conuenire possunt secunda, & tertia sententia, & Ioannes absolutus in sua narratione iudicabitur, qui Verbum in carne ante, & post aduentum illuxisse descripsit. Hac doctrina soluitur facilè dubium propositum ab Orig. tom. 3. in Ioan. cur non dictum sit Verbum lux Angelorum; cùm etiam Angeli ratione polleant, luménque naturale habeant; ad quod ipse dupliciter respondet. Primò quidem eo, quòd lux hominum dicitur, non excludi, quin sit etiam Angelorum, sicut cùm dicitur Deus Abraham, Isaac, Iacob, non negatur eum esse etiam Deum cæterorum; quæ tamen solutio non satisfacit: oportebat enim assignare causam, cur potius sit Verbum dictum hominum lux, & non Angelorum, cùm hi sint perfectiores. Altero modo respondet, hoc nomine (hominum) etiam Angelos significari, qui aliquando in scriptura homines, appellantur. At neque in hac responsione conquiescit animus; Angeli enim vocantur homines, quando apparent in forma humana, aut aliquod officium hominis peragunt, quod hoc loco non dicitur. Præterea etiam homines appellantur Angeli, cur ergo non dictum est, Lux Angelorum, vt nomine Angelorum etiam homines significarentur? Hæc dubitatio in expositione Orig. & Cyril. locum habet, qui de lumine naturali loquuntur: at in nostra facile cum Chrysost. soluitur homil. 4. verbum enim ratione carnis non erat lux Angelorum, cùm non Angeli sint redempti, sed homines, quorum causa Verbum carnem sumpsit, & eorum Doctor, Lux, & Vita, & Magister est factum: potius ergo ex hoc colligendum est, non de luce naturali, quæ Angelis est communis, sed de supernaturali, quæ hominibus solis datur à Verbo ratione carnis assumptæ, Euangelistam loqui.

Verbum cur non dictum est lux Angelorum.

¶ *Et lux in tenebris lucet.*

COMMENTARIVS.

VErbum, in quo vita erat, & quod lux erat hominum ad vitam, etiam nondum carne suscepta, visibile tandem apparuit, & suscepta carne lucet. Hoc Ioannes 1. epist. cap. 1. aliis verbis expressit, dicens; Vita æterna manifestata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis. Vitam manifestam esse, & apparuisse dicit nunc Ioannes, lucem lucere. Erat prius lux inuisibilis; & spiritualibus oculis per fidem tantum cernebatur: at iam lucet, & visibilis facta est etiam oculis, & sensibus corporeis; exteriori verbo & operibus suæ potentiæ illustrans homines, & impletur illud Isa. 52. Ego ipse, qui loquebar, ecce adsum: ac si diceret; Ego, qui priùs me patribus manifestaui inuisibiliter loquendo, ecce iam visibilis adsum, & luceo. & Baruc. 3. Hic adinuenit omnem viam disciplinæ, post hæc in terris visus est: hoc idem Paul. 2. Timo. 1. Gratia, inquit, quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia, manifestata est autem per reuelationem Domini nostri Iesu Christi: quasi dicere voluisset; Iam Christus carne suscepta lucet in mundo, nos docens, & viuificans. Hæc autem lux lucet, sed in tenebris: quia veniens Christus in mundum, ignorantes Deum, & à via salutis aberrantes inuenit, his se visibilem Doctorem veritatis exhibuit; & impletum est, quod Isa. 9. prænunciatum erat; Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Tenebras appellat homines, Deum, & viam salutis ignorantes: qua appellatione vsus etiam est Paulus, Ephes. 5. Eratis aliquando tenebræ: Tales & inter Iudæos multi tunc erant, de quibus Mat. 15. dictum est; Cæci sunt, & duces cæcorum. & Matth. 22. Erratis nescientes scripturas, neque virtutem Dei. Vsus est autem Euangelista verbo *lucet*, ad significandam præsentem quidem in carne, sed perpetuam, & indesinentem illuminationem. Christus enim, etiam post suam ascensionem, per suos Apostolos, & eorum successores, totamque Ecclesiam, etiam inter infidelitatis tenebras, semper in vniuerso lucet.

¶ *Et tenebræ eam non comprehenderunt.*

COMMENTARIVS.

NOn omnes ex iis, qui in tenebris erant, venientem Christum, & lucentem agnouerunt, nec eius salutarem susceperunt doctrinam, vitio, & culpa propria ipsorum: & hæ tenebræ sunt, quæ non comprehenderunt lucem illam lucentem. quod ipse Dominus Ioan. 3. significauit, dicens; Lux venit in mundum,

& dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. Non dicit autem Ioannes, nullas tenebras lucem comprehendisse, cùm non defuerint multi priùs in tenebris ambulantes, qui lucem admiserunt, & crediderunt, & ex tenebris facti sunt lux, iuxta illud Ephes. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: & Act. 26. Mitto te aperire oculos eorum, vt conuertantur à tenebris ad lucem; plurimi tamen Iudæorum dilexerunt magis tenebras, volentes in suis permanere vitiis: & hæ sunt tenebræ, quæ non comprehenderunt lucem. Verbum *Comprehenderunt* idem significat, atque, non perceperunt, neque apprehenderunt, sicut illud Rom. 9. Israël legem iustitiæ non apprehendit. Vtrobique idem est verbum Græcum. Quod si inquiras; cùm multi, quibus Verbum in carne apparuit, ipsum non agnouerint, qua ratione illis lucere, dictum est? Respondeo, duo hęc esse inter se longè diuersa; Lucem lucere, & ipsam percipi. Sol nāque nemine aspiciente lux est, & lucet, quia radios splendoris emittit, quamuis multis locis subterraneis se abdentes, aut oculos aperire nolentes, lucem eius non percipiant; sic lux illa, Verbum in carne, radios cælestes, & salutem afferentis doctrinæ inter incredulos spargit, etiam si illi noluerint mentis oculos aperire, vt crederent.

ANNOTATIO XXI.

Tenebrarũ nomine quid significetur, diuersæ notum sententiæ.

NOn eodem modo doctores tenebras exponunt, A nec in eadem significatione verbum illud, comprehenderunt accipiunt. Primò quidem Orig. tom. 4. in Ioan. aliud per tenebras, in quibus lux lucet, aliud per tenebras, quæ lucem non comprehenderunt, intelligit. Prioribus dicit significari, carnem patibilem, & mortalem, & quę erat in similitudinem peccati, in qua verbum apparuit; posterioribus autem significari dæmonia, & aduersarias potestates, quæ contra Dominum insurrexerunt, & eum sunt B persecutæ: vt sit sensus; Lux in tenebris lucet, id est, Verbum apparuit in carne mortali, & patibili, & in similitudinem peccati inter nos; tamen omnes inferni potestates non potuerunt præualere contra illud; sed superatę, & victę sunt. Hęc est expositio Origen. & eam sequutus est Gregor. Nazianzen. orat. in sancta lumina: quamuis eam applicet fidelibus, & iusti. hominibus, quorum caro in hoc seculo exposita est inimici contradictionibus, tamen præualet lux interior animę: sed hoc magis dicit per accōmodatio- C nem quādam. Christo enim hęc verba cōuenire sciebat. Secundò, Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 7. non idem etiam per vtrasque tenebras interpretatur; sed per priores naturam rationalem, in quantum ex se non habet lumen intelligentiæ, & rationis, nisi à Deo donetur, vnde ex se tenebricosa est; cùm autem Verbum ei intellectum, & vim rationis communicat, fit rationalis, & luminosa. In his ergo tenebris lux, nempe Verbum, lucet infundendo, & communi- D cando vim intellectiuam, & rationalem, quod omnibus est hominibus commune: at per tenebras posteriores exponit eos, qui cùm lumen accepissent, non cognouerunt Deum, & huius luminis datorem, sed creaturas coluerunt: quamuis non admiserint lucem rationis datam à Verbo: hæc est expositio Cyrilli. Tertiò Orig. hom. 2. in diuersos, siue auctor illarum homiliarum, eodem modo exponit priores tenebras, sicut Cyril. tamen posteriores aliter interpretatur, vt sint eædem tenebræ, quæ quan- E uis lumen rationis acceperunt à verbo, tamen non potuerunt ipsum comprehendere, quia incomprehensibile est; nec totam lucem acceperunt, quia infinita est. Natura igitur rationalis ex se non habet vim rationis, & intelligentiæ, ob id ex se obscura est, sed eam à Verbo accepit, & Verbum in ea splenduit: neque tamen totum lumen seu lucem Verbi potuit capere, & ideo tenebræ eam non comprehenderunt: non enim creatura rationalis potest Deum F cognoscere; quantum ipse cognoscibilis est. Hanc secundam partem sequitur etiam Hilar. lib. 2. de Trinit. dicens Tenebræ non comprehenderunt, quia inenarrabilem Verbi generationem nemo comprehendit. Quartò Chrysost. hom. 4. in Ioannem, per priores tenebras mortem & errorem intelligit. In his lucet Christus, qui mortem subiit, & eius prædicatio inter errores innumeros propagata est. Hæ tenebræ non potuerunt efficere, quominùs hæc lux luceret; nam mors deuicta est resurrectione Christi, & errores omnes diuina ipsius doctrina depulsi sunt, & sic lucet in tenebris. Per tenebras autem posteriores, homines peccaiores interpretatur; qui dum suis peccatis inhærent, nolunt lucis huius lumen recipere. Quintò, Ab hac B. Chrysost. expositione videtur discedere Theophylactus, qui per vtrasque tenebras idem intelligit: mors enim & error non potuerunt comprehendere lucem, quia nec mors, nec error impedire potuerunt, quominus lux Christi, & fides eius in mundum induceretur. Sextò August. tract. 1. in Ioan. & lib. 4. Trinit. cap. 2. & epist. 120. ad Honoratum. cap. 3. & aliis in locis, vtrasque tenebras, eandem interpretatur rem, homines nempè ignorantes, & sedentes in vmbra mortis; his Verbum lumen suæ fidei, & cognitionis expandit. At qui nolunt recipere, dicuntur non comprehendere lucem: qui verò recipiunt, illuminantur. De natura ergo sua, omnes carent luce hac supernaturali fidei, sed Verbum est, quod infundit, & lumen spargit: qui recipit, illuminatur; qui non recipit, in suis manet tenebris: & hoc est, quod tenebræ dicuntur non comprehendisse lucem. Augustinus autem loquitur de lumine spirituali, etiam ante aduentum Verbi in carne, hominum cordibus per ipsum infuso. Septimò Augustinum sequitur Ambros. lib. de fide, contra Arrianum, cap. 3. tamen in hoc differt, quod exponit de Christo post ascensum, qui per mundum suæ fidei radios emittit. Lux, inquit, in tenebris lucet, id est, Christus è cœlo illuminat: & tenebræ eam non sunt assecutæ, hi scilicet homines, quorum cor ignorantiæ tenebris est obcæcatum: hæc Ambrosius. quibus in verbis videtur de lumine Euangelicæ prædicationis loqui. Expositio Gregor. Nazianzeni in oratione de fide, quam octauo & vltimo loco reseruaui, meo iudicio cæteris est verior, quam & in commentario sum prosequutus. Lux, inquit, lucet in tenebris, Christus nempè in hoc sæculo, & tenebræ eam non apprehenderunt: hi scilicet homines, quorum ignorantiæ tenebris cor excæcatum, Christum Deum, & verum Dei filium non agnouit. His verbis significat Gregorius lucem Christum esse, quia in carne veniens lucis suæ radiis, & doctrinæ splendore, illuxit mundo, qui erat in tenebris ignorantiæ, & peccati; sed tenebræ, id est, qui voluerunt in sua manere ignorantia, & vitiis, non apprehēderunt lumen hoc: sicut Sole lucente super terram, qui oculos claudit, non apprehendit lumen. Reliquæ expositiones non videntur ad mentem Euangelistæ, maximè illæ, quæ de lumine naturali, & quæ de lumine ante aduentum fidei procedunt, cùm re vera Euangelistæ sermo sit de doctrina, quam in mundo suo Christus aduentu docuit: & de vita, quam veniens largitus est, quæ duo ab æterno per ipsum facienda esse, decretum erat. Sed iam ad aliam capitis partem explicandam, progrediamur; si tamen recentioris cuiusdam expositionem adiunxero, quæ talis est: vt per tenebras intelligantur omnes creaturæ sensibiles, rationis, & intellectus expertes: in his lux lucet, quia per earum cognitionem, in Dei

cogni

Rom. 1.

cognitionem ascendimus. Inuisibilia enim Dei per A ea, quę facta sunt, intellecta conspiciuntur; tamen ipsę non comprehendunt: quia lucem hanc & verbum non valent cognoscere. quæ expositio prorsus est aliena à verbis Ioannis, qui lucem Christum vocat ea ratione, qua ipsemet sæpe in Euangelio lucem se appellauit propter doctrinam & fidem, quam mundo attulit: præterea quia sermo est de cognitione & lumine, per quod vitam, quæ in Verbo est, assequimur: hanc autem non ex creaturis, sed à Spiritu sancto per infusionem accipimus.

¶ *Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes.*

COMMENTARIVS.

DIxerat Euangelista tenebras lucem non comprehendisse, quia Iudæi cæci non cognouerunt Christum, nec fidem eius prædicationi adhibuerunt. Adiungit nunc Deum ex parte sua ea media, ob quæ credere illi, & cognoscere potuissent, non prætermisisse: misit enim hominem, cui nomen erat Ioannes, cui munus à Deo hoc iniunctum erat, vt populum prępararet, & disponeret, eoque disposito, & prępatato indicaret Christum, ac de ipso redderet testimonium. Noster igitur Euangelista non solùm Ioannis describit historiam, sed simul Euangelij veritatem, Ioannis auctoritate confirmat. Erat enim magni nominis & opinionis apud Iudæos, ita vt propter eamdem causam, omnes Euangelistæ Ioannis Baptistæ per honorificam fecerint mentionem. Dicit ergo à Deo missum, vt commendet eius testimonium: probatio enim testimonij Ioannis, est probatio doctrinæ, & veritatis Christi: erat enim celebre nomen, & per quandam antonomasiam nomen Ioannis illum magnum Baptistam significabat. Nomen autem hoc plenum est mysterij, cùm idem significet, quod Dei gratia: illum enim, qui gratiæ auctor est, indicare veniebat. Circa illud, *(à Deo)* notat Chrysost. hom. 5. esse sine articulo, & tamen verum Deum significare, nemo negare potest, cùm Malach. 3. dicat ipse Deus de Ioanne: Ecce ego mitto Angelum meum: quo conuincitur Arrianorum vanitas, qui, vti suprà diximus, ea ratione Verbum esse verum Deum negabant, quia dictum est sine articulo, *& Deus erat Verbum*: Sed libet eadem paulò fusius in sequentibus prosequi.

ANNOTATIO XXII.

Expenduntur magis Euangelistæ verba.

TRia sunt in superiori sententia adnotanda: B Vnum est, quod Cyrillus lib. 1. cap. 7. animaduertit, nempè Euangelistam, dum de verbo loquitur, vsum esse verbo (erat) dum autem de Ioanne agit, verbo (fuit) vtitur: in illo dicit insinuari Verbum factum non esse, sed æternum, in hoc, Ioannem, vt alios homines esse factum. Et certè discrimen Cyrilli non consistit in temporibus, quod vnum verbum sit imperfectum (erat) alterum perfectum (fuit.) Nam in Græco non est perfectum, sed aoristos. Verum C discrimen est in verbis, quòd vnum est substantiuum ἦν, erat: alterum adiectiuum ἐγένετο, factus est, quamuis aliquando pro substantiuo accipiatur. Hanc Cyrilli annotationem Chrysost. hom. 5. non recipit, licèt neminem citet auctorem: negat tamen hoc verbum hîc significare factum esse, de eo quod non fuit; sed cum verbo (missus) coniungendum affirmat, in eum modum (fuit missus) seu (factus est missus) vt verbi significatio ad missionem reuocetur: D ex quo non sequitur, quod sit is qui mittitur factus, licet reuera factus sit, & nobis hoc probatur. Nam de verbo Deo dicitur; Est factum caro, tamen non inde infertur in se factum esse: non ergo est mysterium aliquod in verbo (fuit.)

Origenis errores notantur.

Alterum est adnotandum circa illud (homo) errasse Origen. tom. 5. in Ioan. dixit enim Ioannem non fuisse hominem natura, sed vnum ex Angelis cælestibus, qui missus est, vt assumpto corpore testimo- E nium de Christo perhiberet: probatque illo Malach. 3. vbi de Ioanne loquens Deus per Prophetam dicit, Ecce ego mitto Angelum meum. Quæ doctrina non est consona fidei Catholicæ, quam meritò, quamuis tacito auctoris nomine, refutat Cyril. lib. 1. cap. 7. satisque conuincitur ipsa voce (homo.) Et verò si Angelus esset natura, Euangelistæ id minimè dissimulassent. Cùm ergo Angelus dicitur, non naturam sed officium significatur, quia nunciabat ad- F uentum Christi: qua ratione etiam Christus Angelus testamenti dictus est, ab eodem Propheta: & homines etiam Angeli in Apocalypsi dicuntur. Vt igitur Euangelista purum hominem significaret, vocem (homo) sine articulo posuit, vt in Græco textu apparet, ne homo, vt alter Christus, putaretur, qui fuit simul homo Deus. Adnotandum est præterea, quod circa verbum (Missus) idem Origen. tom. 5. dubium tale mouet: Si missus, inquit, est, ergo ab aliquo loco missus est, ergò processit Ioannes antequam in hunc mundum veniret. Propter quod argumentum ipse inductus est, vt assereret esse Angelum vnum de cælestibus, vt iam retulimus: Quanquam ipse Origenes solutionem aliam adhibet, iuxta sententiam eorum, qui censent animas corpora præcessisse in cælo, & inde in corpora demitti, hocque responso existimat dubitationi satisfactum esse, etiam si merus homo fuisset Ioannes, vt missus dicatur, quia de cælo aduenit corpori anima, vt perhiberet hoc testimonium. Hic tamen error non est minor priori, cùm aduersetur doctrinæ Catholicæ, quæ tenet & docet, animas hominum non esse ante corpora creatas, sed fieri, quando corporibus vniuntur. Neque tamen hac ratione solueretur eius dubitatio. Nam si qui mittitur, debet præcedere in termino, à quo mittitur, cùm homo dicatur missus, debuit homo prius esse in cælo, quàm esset missus: at anima non est homo, nec dicitur missa, necesse ergo esset hominem esse in cælo, vt mitti inde posset, nisi velit affirmare animas esse homines, secundùm Philosophiam Platonicam, quæ tradit formas rerum esse totam naturam: quod vanum esse Aristoteles ostendit, vt aliquando in Metaphysicis discussimus. Quamobrem solutio dubitationis hæc est: Quando factus est homo, non dicitur missus, nec Euangelista dicit factum esse Ioannem, sed missum: quia supponit factum hominem, & natum, & ordinatum à Deo ad hoc munus exequendum: nec quærendi sunt termini locales, sed vt homo, qui ex se non habebat tale munus, à Deo instituatur ad id muneris, & officij. Igitur mitti à Deo Ioannem, non aliud est quàm Ioannem institutum esse, vt tale munus exerceret: sicut dicebantur etiam mitti Prophetæ, quando is iniungebatur, vt quæ à Deo edocti erant, populis annunciarent. Non prius ergo munus hoc iniunctum est Ioanni, quàm fuit homo conceptus, licèt in mente diuina, id quod futurum erat in tempore, ab æterno fuerit ordinatum. Quando autem sit Ioanni datum hoc diuinum pręceptum, vt testimonium perhiberet, Lucas cap. 3. narrat. sed de his satis.

¶ *Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.*

Commentarivs.

EXplicat officium, ad quod missus est Ioannes à Deo: nimirum, vt perhiberet testimonium de luce, nempè Christo: ostendendo, & significando populo Iudæorum, eum esse verum Messiam. In Latinis codicibus non ita aperta & clara est sententia, sicut in Græco sermone: vno enim vocabulo Græci vtuntur, nempè φῶς, quod Latinè modò lucem, modò, lumen verterunt: tamen eadem est vtriusque significatio: & hæc verba probant, per lucem Christum significari, quando dictum est, Lux hominum. & Lux in tenebris lucet: de hac enim luce Ioannes testimonium perhibuit, nimirum de Christo Messia, vero Deo, & homine: priora igitur verba missionem Ioannis à Deo, hæc autem finem eiusdem missionis explicant.

Annotatio XXIII.

Quare Christus testimonio Ioannis vsus sit.

POsset aliquis non immeritò interrogare, quare A Dominus huc Ioannis testimonium de se exhiberi voluit. Aliquot causas sacri Doctores adserunt. Vna est ex parte ipsius Christi. perspicuum enim est, primum Christi aduentum in paupertate, & abiectione, non in splendore, & maiestate fuisse: quod Zachar. 9. prædictum erat: Ipse, inquit, pauper ascendens super asinam: & ob id in Euangelio Christus grano sinapis comparatur, quod in principio minimum, creuit postea in arborem magnam; & fermēto *Matth. 13* absondito in farinæ satis tribus, quod totam massam B fermentauit; & lapidi paruo cadenti de monte apud Danielem, qui factus est mons, & repleuit totam terram. Hæc demissio & humilitas Christi in primo aduentu, occasio quædam fuit Iudæis non cognoscendi Messiam: quod præuidens Deus, voluit eos per Prophetas, & scripturas, multo antè, huius humilitatis præmonere: nec hoc satis esse duxit, sed multas præterea huius aduentus descripsit circunstantias, nempè tempus, locum natiuitatis, tribum, ex qua venturus erat, opera per ipsum patranda, & alia permulta: quæ si Iudæi attentiùs considerassent, non vtique Christi humilitatem despexissent. Non his contentus Deus optimus, testem C quendam, hominem vtique omnibus numeris absolutissimum, & ab ipsomet Deo ante prædictum, qui sua voce ipsum Christum designaret, adhibuit; nullam vt Iudæi conquerendi, nec se excusandi causam habere possent, quòd humilis, & abiectus, & indignissima ferre paratus, venisset. Hæc est vna causa, cur venerit Ioannes ad testimonium perhibendum de Christo, quam August. tract. 35. in Ioan. D his verbis amplificat; Venit, inquit, Christus contemnendus, & honorandus; venit negandus, & confitendus: talis ergo venit, vt oporteret ei lucernam testimonium perhibere. Numquid opus erat, vt Ioannes tanquam lucerna perhiberet testimonium diei, si dies ipse ab infirmitate nostra posset videri? hæc Augustinus. Altera huius testimonij fuit occasio ex parte Iudæorum: non enim omnes intelligebant prophetias, nec scripturarum ita percipiebant sensum, vt signa data aduentus discernerent: & qui studijs scripturæ vacabant, multis pec- E catis detinebantur: ob quæ à legis obseruantia, & scripturæ meditatione, auersi erant. Vnde Ioan. 5. Dominus ad hoc studium eos exhortabatur; Scrutamini scripturas. Præmissus est ergo Ioannes, magnus Propheta, qui instar scripturæ viuæ Christum indicaret, scripturas declararet, & Iudæos ad pœnitentiam induceret, vt à peccatis liberi, animis radium veritatis, & lucis perciperent. Erant enim peccata velamina quædam, & impedimenta, quominùs veritatis fierent capaces: & ideò sæpe Dominus F peccatorum eos arguebat, non aliud ratus, quòminis veritatem reciperent, impedimentum. Hinc Ioan. 5. Quomodo potestis credere, qui gloriam capitis ab inuicem? Hinc ipsam huius testimonij rationem August. tradit serm. 20. de sanctis. Iudæi, inquit, errauerunt à ventre, id est, à lege, quæ Christo grauida erat: ideò venit, vt testimonium perhiberet Ioannes de lumine: & paulò inferiùs: Vt mundo ignorantiæ nocte possesso, lumen salutis ostenderet, & quasi inter densissimas delictorū tenebras, splendidissimum Solem iustitiæ lucis suæ radio demonstraret. hæc Augustinus. Tertiam causam assignat Chrysost. hom. 5. vt sui, inquit, homines per eum crederent; quasi diceret; Christus venit, ex parte Dei se ipsum Filium Dei prædicans: voluit Deus, vt ex parte Iudæorum, qui crediruri erant, vnus etiam esset, qui redderet testimonium: talis fuit Ioannes planè homo Iudæus, de numero eorum, qui credituri erant. Habuerunt ergo etiam Iudæi testem ex parte sua, omni fide dignum. Causa denique quarta est Orig. tom. 5. vt testimoniorum esset abundantia, vt alij ob vnum, alij ob aliud crederent. Deus enim noster non necessaria tantùm ad salutem, sed cumulata etiam media exhibuit. Hæ in præsentia, quamuis aliæ non desint, causæ sufficiant.

Annotatio XXIIII.

POsset insuper aliquis interrogare; Concesso iam conueniens fuisse hoc testimonium, an quoque fuerit necessarium? Respondeo, Si necessarium testimonium sic intelligamus, quòd Christi testimonium de seipso minimè suffecisset, nisi & Ioannis testimonium accessisset, hac ratione dico necessarium non fuisse. Opera enim Christi fuerunt ex se testimonium sufficientissimum, ad probandum eum esse Filium Dei, & Messiam: & idcirco ipsemet dicit, Ioan. 15. Si non venissem, & opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, excusationem haberent de peccato suo, nunc autem excusationem non habent. & Ioan. 14 Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est, alioquin propter opera ipsa credite. Ioan. 5. Ego habeo testimonium maius Ioanne: opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me. & iterum; Ego testimonium ab homine non accipio; quasi diceret, non est mihi necessarium hominis testimonium, nec propter me Ioannes testis inductus est. Constat igitur Ioannis testimonium necessarium, propter Christum, non ita fuisse requisitum, quasi non ipsius opera suffecissent. sentit idem Cyril. lib. 2. in Ioan. cap. 149. Nullius, inquit, hominis testimonio sibi necessario opus fuit, cum à splendore signorum, & gloria, Deus natura demonstraretur. Hoc idem Chrysost. homil. 5. affirmat; Ne, inquit, putes hac causa venisse Ioannem testificatum, vt fidei ratione aliquid Domino adderet, vt proinde existimetis dictum esse, vt testimonium perhiberet de lumine: non dictum est de verbo, sed de lumine, vt insinuaret Christum propterea non indiguisse hoc testimonio, sicut lumen non indiget alio lumine, vt videatur. Quapropter, antequàm Christus sui testimonium præberet, Ioannis præcessit testimonium. Nam quando Ioannes testimonium perhibuit, nondum lucebat Christus per opera miranda, quæ postea fecit. Quod si necessarium intelligamus ex quadam suppositione, certè necessarium fuit Ioannis testimonium; quia prædictum erat per Prophetas ipsum venturum, & cum prophetiam recipiamus, necessarium fuit eius

Qua ratione Ioannis testimonium necessarium fuerit.

testi

Google

testimonium: quanquam, vt diximus, non sic prædi- A ctum est futurum, quasi Christi grauissimo testimonio aliquid Ioannes addere potuisset.

ANNOTATIO XXV.

[illegible] testimonio [illegible] fidem ha- bere.

VNicum hoc loco inquirendum superest; an testimonium hoc Ioannis ita fuerit idoneum, vt Iudæi ei testificanti credere debuerint, & non habentes fidem peccauerint: Ego certè sic iudico, Ioannis testimonium adeò idoneum, & dignum fide fuisse, vt Iudæi, & fidem illi habentes, non modò leuitatis non arguendi fuerint, sed maximam prudentiæ B laudem adipisci potuerint. Si enim à Deo missus est ad testificandum de Christo, habuit à Deo omnia necessaria, vt fide dignus inueniretur. Non enim ipse Deus mittit aliquem ad munus, quin ei necessaria ad idem obeundum conferat. Sic fecit, quando Moysem misit ad Pharaonem: sic etiam quando misit Prophetas. Idem ex ipsa scriptura comprobatur. Cùm enim tria sint necessaria, vt fide dignus testis habeatur: Primò quidem scientia: nemo enim, quæ ignorat, testificatur; Ioannes autem Propheta, & plusquàm Prophe- C ta, scientia diuina fuit plenus. Secundò fidelitas, vt quę scit, loquatur, nec velit mentiri, aut decipere: hęc etiam magna in Ioanne fuit, quandoquidem pro veritate, quam liberè Herodi loquebatur, dum ipsum arguebat, mortem subiuit; Iudæorum quoque vitia eadem fidei constantia reprehendit. Denique opinio & auctoritas, vt talis nimirum ab aliis habeatur, qualis est: hæc profectò de Ioanne fuit tanta apud omnes, vt Christus putaretur, vt paulò inferius dicemus. Nec opinio hæc vana ex causa, sed maximis argumentis D fuit comparata. Primum fuit scripturæ prædictio, qua multo ante per Spiritum sanctum, præcursor Christi futurus, prædictus est. Malach. 3. Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam: quo testimonio Dominus ipse Matt. 11. Ioannem commendat. Similiter eius prædicatio fuit enunciata. Isa. 40. Vox clamantis in deserto, quo testimonio ipsemet Ioannes Baptista suam probat auctoritatem. Secundò, argumento fuit eius conceptio, & E partus supra naturam & miraculis plenus, prout describitur Lucæ 1. Ex patre enim admodum sene, matréque sterili, atque ætate prouecta natus est; in eius ortu mutus pater loquitur; nomen ei imponitur, quo nemo in eius cognatione vocabatur, Angelo illud prænunciante; fuit præterea omnibus manifestus hic tam mirus partus: Nam timor cepit omnes in montanis degentes, vt præ admiratione dicerent; Quis, putas, puer iste erit? etenim manus Domini erat cum illo. Tertium eiusdem rei argumentum fuit, ipsius vitæ innocentia, omni ex parte inuiolata: tanta, & tam dura pœnitentia, vt diceretur, nec comedens, nec bibens, atque adeò vix esset humana. Hæc igitur tria magnam omnium Iudæorum illi opinionem & existimationem comparârunt, vt eius testimonium dignum fide, quod tanta scientia, tanta veritas, tanta opinio commendârunt, iure optimo admitti debuerit. Quare egregiè Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 7. dicit; Quomodo auctoritati eius credendum non erat, qui tanto cumulo virtutis præfulsit, vt lux ipsa à nonnullis crederetur? Possumus secundò propositæ dubitationi respondere: non solum enim Ioannis testimonium fuit ea fide dignum, vt sine leuitatis nota credere ei Iudæi potuerint, sed etiam fuit tantum & tale, vt non credentes, peccauerint grauiter: hoc patebit cùm ad cap. 5. Ioan. explicandum peruenerimus, vbi Dominus hanc Iudæorum in credendo tarditatem grauissimè reprehendit; Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. Quod si peccabant, qui Prophetis à Deo missis fidem non adhibeant, quantò magis, qui plusquàm Prophetæ credere noluerunt? Addamus tertiò, potentius fuisse testimonium, quod postea de se Christus per opera sua perhibuit, testimonio Ioannis: quod apertè per Euangelistam nostrum Dominus affirmat. Ioan. 5. Ego testimonium habeo maius Ioanne: opera enim, quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea, ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me: quod etiam Cyril. libr. 2. in Ioan. cap. 49. annotauit. Quartò respondeo, sapienter Dominus in proferendis testimoniis processit: sapientis enim est ordinatè operari, & cuncta disponere. Ordo autem est in testimoniis exhibendis, vt ab infimioribus ad firmiora progressio fiat, vt crescente in credendo difficultate, crescat etiam veritatis confirmatio: sic & in medicamentis euenire videmus, quorum leniora prius admouentur. Præmissum igitur est Ioannis testimonium, vt infimum, quo cùm Iudaici cordis durities non emolliretur, adhibuit Dominus operum testimonium: & inter hæc minora prius sunt exhibita, ac crescente in fide recipienda pertinacia, Dominus maiora operatus est, quando morti proximus cæco à natiuitate visum, & quatriduano Lazaro vitam restituit. Ex his omnibus notum est, fuisse idoneum, & summa fide dignum testimonium Ioannis, & cui admittendo non aliud quàm Iudæorum obstitit peruersitas.

Testi sunt tria necessaria.

Vnde Baptista opinio tanta fuerit apud Iudæos.

¶ *Vt omnes crederent per illum.*

COMMENTARIVS.

DIctum est, venisse Ioannem, vt testimonium perhiberet. Nunc finem testimonij explicat; vt omnes per illum crederent, nempè, vt esset medium quoddam, per quod Christum cognoscerent, & illi fidem adhiberent. Dum ergò dicitur hoc testimonium Ioannis esse, vt crederent Iudæi per illum, significatur non Christi causa, sed propter Iudæorum imbecillitatem, & malitiam, eius testimonium fuisse necessarium. Neque verò dictum est, vt crederent in illum: quia Ioannes non erat, in quem credendum erat, sed per quem credendum erat in Christum: Ioannes erat instrumentum & medium quoddam, sicut Ioan. 4. dicitur de Samaritana; Multi crediderunt propter verbum mulieris. *Vt omnes*, inquit, *crederent*. *Omnes* intellige, quibus missus est. Ioannes enim est missus soli populo Iudaico. Si autem non omnes crediderunt, ipsorum fuit culpa; cùm omnibus illis missus sit, & necessariam omnibus credendi rationem exhibuerit.

ANNOTATIO XXVI.

Per illum, non Christum, sed Ioannem [illegible].

ARticulus Græcus (illum) est generis communis, F qui & neutri, & masculino accommodari potest, inde est, posse referri & ad lumen, & ad Ioannem: vt sit sensus; vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illud, nempè lumen, qui Christus est; aut per illum, scilicet Ioannem. Theophylact. refert ad lumen, nempè vt omnes crederent in lumen, & Christum: quæ expositio aliquibus hoc tempore non displicuit: Cyrillus tamen, Chrysostomus, & reliqui tam Latini quàm Græci Doctores, ad Ioannem referunt, qui fuit minister, per quem Iudæi credere debuerunt. Et hunc sensum Latina editio recepit, & est verus sensus. Nam obiectum fidei est Christus, in quem credimus, prædicatores autem & ministri sunt, per quos credimus: quod quidam ex recentioribus aduertens, addere ausus est, in hunc modum; Vt omnes crederent per Christum in Deum. sed hoc de suo commentus est cerebro. Nam & Christus est, in quem credimus, Ioan. 14. Creditis in Deum, & in me credite. Hic tamen, vt intelligatur textus, illud in primis in memoriam reuocandum est, quod fides Iudæorum ante Christi aduentum

erat fides futuri: quia in Messiam venturum crede- A bant. Hæc autem fides in aduentu ipsius non erat destruenda, sed solùm status eius mutandus, vt quem venturum credebant, venisse crederent. Et hic est status nostræ fidei, iuxta illud Roman. 1. Reuelatur in eo, id est, Euangelio, iustitia Dei de fide in fidem. Qui igitur ante in venturum credentes, postea venisse Messiam crediderunt, fideles manserunt, statu fidei mutato; qui autem non crediderunt, fidem amiserunt, quia credere venturum eum, qui iam venerat, non fides, sed error erat. Cùm igitur fides transitum hunc receptura esset, de obiecto futuro, in præsens & præteritum: venit Ioannes medius, vt per eum Iudæi transirent de fide in fidem, hoc est, vt quem prius venturum credebant; præcone Baptista iam venisse faterentur.

¶ *Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine.*

COMMENTARIVS.

Baptistam Iudæi Christum fuisse arbitrati sunt.

MVlti Ioannem fuisse Messiam, & Christum existimarunt. Dicitur enim Luc. 3. Existimante populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne fortè esset Christus. Ad hunc igitur errorem submouendum, & confirmandam priorem sententiam adiunxit Euangelista; *Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine*, supple, sed venerat, seu missus erat, vt testimonium perhiberet de lumine. Græcè vtrunque nomen, lux, & lumen, vt antè monuimus, vno exprimuntur vocabulo. Non autem absolutè dicitur; non erat lux, sed cum articulo; *Non erat ille lux*, illa nempe, de qua dictum est, erat lux hominum, & lux in tenebris lucet: propterea Ioannes ad distinctionem dictus est lucerna ardens, vt inferiùs dicitur. Nec obstat Matthæi 5. Apostolos dictos esse lucem mundi: erant quippe lux, sed lux à luce Christo, qui eos fecit lucem. Sic Ioannes lux etiam fuit, sed quia hoc in loco comparatus est Christo, ob id negatur esse lux: sicut etiam de Apostolis Christo collatis, verum est dicere; non erant illi lux illa. Admiranda profectò sanctitas Ioannis, vt Christus putaretur, quod August. serm. 23. de sanctis, & Gregor. hom. 7. in Euang. ponderantes dixerunt: Tantæ eum fuisse sanctitatis, vt Christus credi potuisset. Magna etiam commendatio Ioannis ab Euangelista insinuatur; Non, inquit, erat lux ille, quasi diceret, tantæ fuit opinionis, & tantæ virtutis, vt illum non fuisse Christum, declarare pernecessarium videatur: Non enim negamus de aliquo, nisi quæ aliqua ratione, ei inesse apparent.

¶ *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

Lucis diuinæ proprietates.

DIxit Ioannem non esse lucem, sed qui testimonium perhiberet de ea: huius rationem adhibet, ex proprietatibus lucis sumptam. Sunt autem tres lucis illius proprietates; antiquitas, veritas, & communitas, quæ cùm Ioanni non insint, rectè concluditur illum lucem illam non esse. Verbum *Erat* æternitatem significat. *Veram* dicit, quia non ab alio illuminatur, vt luceat, sed ex se lucet: *Quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, non in Iudæos solùm, sed & in omnes gentes lumen suum diffundit. Hæc tria Ioannes non habuit, nec enim erat, quia merus homo initium habuit, & aliquando non erat, nec dici potest vera lux, quia ab alio lumen, vt luceret, accepit; nec omnem illuminat hominem, sed propter Iudæos venit: immò, vt rectè argumentatur Augustin. tract. 1. in Ioan. & epist. 120. ad Honoratum, c. 3. si lux vera illuminat omnem hominem, ergo & Ioannem ipsum, non ergo Ioannes erat lux illa. *Lux*, cum articulo ponitur, vt excellentia personæ, quæ lux est, significetur: rursus *Vera* cum articulo est, vt doctrinæ & luminis ab hac luce diffusi eminentia exprimatur. Aliqui verba sic componunt, vt repetant nomen; lux illa erat, lux illa vera: sed id non probo. Nam verbi suppositum est, quod sequitur, lux vera: verbum tamen *Erat*, præmittitur, nullo alio præposito, vt æternitas magis significetur. Dicitur autem lux illa omnem hominem illuminare, sicut & Sol, qui sufficiens lumen expandit, vt omnes illuminet, & omnibus propositus est, vt videant: quod si qui non vident, defectus Solis non est, sic Christus in hoc mundo, omnibus quidem hominibus, quantum est in se, & ex efficacia lucis suæ lucet. Si autem non omnes illuminantur, non est defectus lucis huius, & sermo est de luce supernaturali, quæ est per fidem Christi, in quo est salus. Dicitur autem illuminare venientem in mundum, quia sermo est de illuminatione per fidem, quæ datur in hoc sæculo, non in altero: sic Ioan. 3. Ego sum lux mundi, homines autem cùm in mundo nascuntur, venire in mundum dicimus. Græcè non habetur, *hunc*, sed absolutè dicitur; *Venientem in mundum.*

ANNOTATIO XXVII.

Notanda huius loci elegans verborum connexio.

ADuertendum est, textum Græcum ambiguam facere B locutionem: illud enim *venientem*, potest referri ad hominem, vt habet Latinus codex, & potest etiam referri ad lucem; vt sit sensus; vera lux veniens in hunc mundum, illuminat omnem hominem: hanc ambiguitatem notat Cyrillus lib. 1. in Ioan. & quamuis vtroque modo posse legi censeat, tamen probat communem lectionem, quæ Latina est. August. etiam lib. 1. de peccat. merit. cap. 15. vtranque refert lectio- C nem; & re vera non est contemnenda: immo, nisi obstaret communis expositio, probanda videretur: nam consona est verbis ipsius Christi Ioan. 3. Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. & Ioannis 12. Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. Quibus in locis idem videtur sensus, ac in isto præsenti, lux vera veniens in mundum, illuminat omnem D hominem. Nec argumentum Cyrilli conuincit, quo communem lectionem veriorem esse contēdit, quia, inquit, statim sequitur, in mundo erat. Non ergo dicta nunc esset lux venire in mundum, quia vnum horum esset superuacaneum: respondere enim possumus id potius fauere alteri lectioni. Venit enim in mundum illuminare, postquam autem in mundo erat, mundus eum non cognouit. Hæc autem licet ita se habeant, tamen à communi lectione, cùm & sic legi rectè possit, & sensus verus, ac consonus sit, non est recedendum.

ANNOTATIO XXVIII.

Proxima Euangelistæ verba, de verbo carne induto esse intelligenda.

NOn omnes Doctores conformes sunt in exponendo, quæ sit illa lux vera, quæ illuminat omnem hominem. Ambrosius libr. de fide contra Arria. cap. 3. de Patre dictum esse affirmat, illuminat omnem hominem venientem in mundum; de Christo autem lux in tenebris lucet. Athanasius in oratione quo Deus ex Deo est Verbum, hæc verba dicta esse asserit de filio, seu Verbo. Gregorius Nazian. oratione de fide idem cum Athana. dicit. similiter Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 8. & Chryso. hom. 6. at idem Grego. Nazianz. orat. de Spiritu sancto, quæ est quinta inter Theologicas, toti Trinitati tribuit, & distinctè de Patre, Filio, & Spiritu sancto, hæc verba pronuntiat. August. autem de Deo hæc intelligit, non discernendo personas. Et re vera si consideremus actionem hanc illuminandi mentes hominum, siue naturali, siue supernaturali lumine, totius est Trinitatis. Omnis enim exterior actio, indiuidua est Trinitati, & tam Pater, quàm Filius, quàm Spiritus sanctus dant

dant gratiam, infundunt fidem, illuminant hominem lumine, tam naturali, quàm supernaturali. Et hoc est, quod Gregor. illuminationem hanc toti Trinitati tribuit, vt demonstret Spiritum sanctum esse Deum, vnum cum Patre, & Filio. Veruntamen si consideremus Ioannis contextum, in quo de Verbo sermonem instituit (illud namque est lux hominum, illud vita, illud per quod omnia facta, illud, de quo proximè est dictum; Non erat Ioannes illa lux) profectò negari non potest, quin hæc verba sint de eodem Verbo prolata, vt idem sit lux illuminans omnem hominem. Et in hoc verè sentiunt Athanasi. Cyril. & illi, qui hanc lucem Verbum esse exponunt: hi tamen videntur intelligere has voces de Verbo, ratione suæ diuinitatis. Erat enim Verbum, vt Deus, lux illuminans omnem hominem, cùm ab ipso mundi principio illuminauerit homines, vt paulò post dicemus. Sed mihi probabilius videtur sermonem esse de illuminatione, quam fecit veniens in carne. nam contextus hoc postulat; Quando enim dicitur de Ioanne, Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de illa luce, certè inficiari non possumus, per lucem hanc verbum in carne intelligi, de hac enim testimonium perhibuit Ioannes, & hac eadem ratione Christus se lucem mundi vocauit. Cùm igitur ista verba contineantur, & rationem, & causam contineant, cur Ioannes non sit illa lux, profectò de eadem luce intelligenda sunt, vt sit sensus; Lux vera, de qua testimonium perhibuit Ioannes, illuminat omnem hominem venientem in mundum hunc: & rursus, Hęc lux vera erat, id est, non habuit principium sicut Ioannes; vt in his tribus à Ioanne differat; Quod erat, id est, Verbum hoc non tunc incœpit, quando apparuit, vt luceret in carne assumpta, sed ante erat; rursus vera lux erat, quia ex se lumen habebat; denique omnem hominem illuminat. Fateor Christum, vt Deum lucem esse, & illuminasse à mundi exordio, & hoc esse commune illi cum Patre, & Spiritu sancto; tamen non omne quod verum est, scribentis menti consonat, sed id, quod ad rationem contextus facit: in præsenti autem Euangelista de Verbo loquitur, quæ ei propria sunt describendo, non quæ communia cum Patre, & Spiritu sancto: de qua re etiam superius egimus.

Christus pra Ioanne tria habuit.

ANNOTATIO XXIX.

De qua illuminatione Euangelista verba sint intelligenda.

NEque omnes Doctores consentiunt in explicando, quæ sit illuminatio ista. Quidam illuminationem naturalem intelligunt, vt tunc illuminari homo dicatur, cùm vis rationalis, & intellectiua homini datur: quæ illuminatio fit in ipsa animæ creatione, & infusione in corpus, seu quando incipit homo esse, in primo suæ conceptionis instanti. Ita exponit Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 9. & ex recentioribus aliqui. Alij de illuminatione, quæ est per fidem, & supernaturalis; hoc intelligunt dictum esse. Omnis enim illuminatio supernaturalis, à luce ista est. Ita Chrysost. hom. 7. & Aug. tract. 2. Et quia hæc illuminatio non est ita communis, sicut prior, (non enim omnis homo supernaturali illuminatione illuminatur) dicit nihilominus Chrysost. illuminari omnem hominem, quia omnibus lux ista lucet, quantum ex se est; quod si aliqui non illuminantur, non ex lucis defectu, sed ex ipsis procedit. Aug. aliter, vniuersalem hanc propositionem, *omnem hominem illuminat*, intellexit. Nemo est qui illuminetur, qui non sit ab hac luce illuminatus: seu, omnis, qui illuminatur, à luce hac illuminatur: quæ phrasis est aliquando in vsu: cum Aug. aliqui ex recentioribus sentiunt. Et certè dubium non est, si veritatem doctrinæ spectemus, esse verum, quod vtrique Doctores asseuerant. Illuminat enim Verbum, vt Deus, omnem hominem generaliter sine exceptione naturali lumine; illuminat etiam omnem hominem illuminatione supernaturali, siue quantum est ex se, siue, vt dicit Aug. Omnis qui illuminatur, à Deo illuminatur: Hoc tamen loco non crediderim id cogitasse Ioannem, qui agit de illuminatione facta à Verbo incarnato, & de aduentu suo in hunc mundum, vbi per se, & per suos prædicatores toti orbi veritatem suam, & Euangelium salutis annunciauit. Nec obstat communis illa loquendi forma, quia re ipsa non omnes illuminantur. Hoc enim, vti iam diximus, non est ex defectu lucis: & in hoc bene Chrysost. dicit; licet responsio Aug. huic illuminationi accommodari etiam possit.

ANNOTATIO XXX.

Quid sit hominem venire in hunc mundum.

CVr autem dictum sit, *venientem in hunc mundum*, non minus variè respondent Doctores. Aug. lib. de pec. merit. & remis. cap. 25. duo dicit; vnum est, additum esse ad sermonis vbertatem, vt idem sit, quasi tantùm dictum esset; Illuminat omnem hominem. Alterum est, positum esse ad distinctionem luminis huius sensibilis: corporalis enim lux non dicitur illuminare venientes in hunc mundum; sed spiritualis, quæ est animarum, & interior. Nam animæ dicuntur venire in hunc mundum, id est, creari in corpore isto materiali, & sensibili. Aliter Cyril. lib. 1. in Ioan. c. 9. respondet: Hominem dici venientem in hunc mundum, quia de non esse ad esse, producitur: quasi duo sint termini, & à non esse tanquam ab vno termino, venit ad esse, tanquam ad alterum terminum. Quoniam igitur dum generatur homo, tunc illuminatur; quia vim intellectiuam recipit, ob id illuminatur veniens in hunc mundum. Ambro. verò in enarrat. Psal. 36. de illuminatione per gratiam hunc locum exponit: Dicitur autem homo illuminatus, veniēs in hunc mundum, qui sic viuit, ac si mundo superueniret, qui mundum non sequitur, nec affectat, quæ in mundo sunt. Orig. seu Auctor homiliarium in diuersos ho. 2. mundum interpretatur vitam à vitiis remotam: qui ergo in hunc mundum veniunt, & à mundo vitiorum recedunt, illuminantur ab ista luce illuminatione gratiæ & supernaturali. Quinto & postremò dicunt alij; hominem venientem in mundum dici, quando concipitur. Tunc enim illuminatur naturali lumine: sed dicitur venire in sua conceptione, quia anima rationalis ab extrinseco est principio, & non educitur de potentia materiæ, vt Philosophi dicunt. His enumeratis, sensus legitimus, si lectionem hanc sequamur, is erit; vt per hominem venientem in hunc mundum, intelligantur homines dum sunt in hoc seculo, in quo peregrinantur, nec habent ciuitatem permanentem, nec degunt tanquam permansuri. Quod si nimis philosophicè vrgeas, vnde veniunt? Dicu, à principio, à quo facti sunt, nempè à Deo. Venire enim ab aliquo, est, factum esse, seu procedere ab alio: hæ tamen subtilitates non sunt ad rem. Dicitur enim gratia Dei venire ad hominem, quia producitur in homine: nec quærendum est, à quo loco venit. Similiter omne bonum venit à Deo, quia à Deo procedit: ita cum producitur homo in mundo, dicitur venire in mundum, ab eo, à quo productus est.

Hæreses duæ.

Duæ hæreses supersunt cauendæ, quas his verbis auctores earum confirmabant. Prior est, cuius meminit Aug. lib. 1. de peccat. meri. cap. 25. asserebant quidam, infantes habere vsum rationis, etiam recens natos. Si enim Deus illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, & infantes sunt illuminati. Horum error apparet ex sensu iam exposito. Non enim de illuminatione agitur naturali, sed supernaturali. Quo autem pacto omnis dicatur illuminari homo, id quoque expositum est: Quamuis autem de illuminatione naturali sermo esset, adhuc nihil hæreticus ex hoc loco concluderet: quia, vti rectè August. respondet, illuminantur infantes, quia vim rationalem & intellectiuam accipiunt, etiamsi vsum

tunc non habeant. Posterior est eorum, qui animas A ante corpora fuisse affirmant: quæ ob id dicuntur in mundum venire, quia antequam in corpora venirent, erant alibi. Huius meminit Cyrillus, libro primo in Ioannem, capite nono. Sed paulò superius eundem errorem refutauimus, vbi quàm vana sit eorum collectio, ostendimus, & ex his, quæ iam diximus, satis constat. Nunc ad alia transeamus.

¶ *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit.*

COMMENTARIVS.

SEntentia hæc ad Verbum refertur, non ad lucem, quod indicat illud relatiuum *eum*, quod Græcè est masculinum, nec potest accommodari luci, quæ est generis neutrius, sed ad λόγος: Latinè dicendum erat; Mundus illud non cognouit, vt responderet Verbo. Hæc autem sententia cum sequenti, perfectum efficit sensum. Porrò contextus orationis & sensus verborum talis est. Hactenus de diuino Verbo, duo enunciata sunt; vnum est, omnia per ipsum facta esse, alterum, ipsum vitam esse & lucem hominum, in tenebrísque lucere, neque ab eis esse comprehensum. Illud ratione diuinitatis, hoc ratione carnis assumptæ habet. Euangelista hæc duo nunc confert: de priori dicit; Verbum illud, per quod omnia facta sunt, erat in mundo, & mundus per illud factus est, & tamen ipsum mundus non cognouit, nec ex præsentia, cum in omnibus esset, nec ex operatione, cum omnia per ipsum facta sint: de posteriori mox subdet; venit in propria per carnem, vt vitam conferret, & illuminaret, & idem ferè euenit: nam sui non receperunt ipsum, quamuis visibile in carne fuerit, & ad sua propria venerit: hæc tamen posteriora verba, postea declaranda sunt. Non est autem intentio Euangelistæ tantùm conferre hæc duo, sed etiam docere, vnum alterius causam esse: quasi diceret; quia mundus non cognouit ex sua præsentia, & operatione Verbum, propterea venit in carne. Simile est illud Paul. 1. Corint. 1. Nam, quia in Dei sapientia mundus non cognouit per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Magno autem consilio id factum est. Nam in ipso vita erat: hoc est, in ipso homo vita donandus erat, quam consequi non potuit, nisi illuminaretur, & cognosceret vitæ suæ autorem: cùm autem non cognouerit illud ex eo, quòd per ipsum mundus factus est, nec ex eo, quod in mundo erat, ipsummet Verbum ad illuminandum, & docendum, carne assumpta venire decreuit. Verbum in mundo esse, non tantùm dicit præsentiam quandam: sed omnium conseruationem, gubernationem, & cooperationem cum omnibus agentibus, vt fint, permaneant & operentur. Quod Actorum 17. Paul. expressit; Non longè ab vnoquoque nostrûm est: in ipso enim viuimus, mouemur, & sumus. Similiter in eo, quòd omnia per ipsum facta sint, non tantùm consideratur creatio, sed creaturarum varietas, perfectio, earum ordo, & dispositio, partium omnium consensus, & harmonia. Ex his duobus mundus non cognouit, Verbum in sua diuinitate. Mundus in duobus primis locis, nempè *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est*, totam hanc sensibilem machinam significat: in tertio autem loco homines Dei ignorationem habentes, quibus mundus abundabat, ante Christi aduentum, quamuis aliqui semper fideles fuerint, à maxima tamen parte mundus nominabatur. Aduertendum autem, mundum non cognouisse Verbum, quod in mundo erat, & à quo mundus factus est, id partim excusatione, partim reprehensione dignum fuisse: Nam non cognouisse Verbum, vt distinctam à Patre personam, nec mysterium Trinitatis, tolerabile fuit. non enim per illa duo potuit Trinitas cognosci. & ita Athanas. libr. de communi essent. Patris, & Filij, & Spiritus sancti probat ex bis verbis, non potuisse mysterium Trinitatis per creaturas cognosci. At verò potuit mundus cognoscere aliquo modo Verbum ratione diuinitatis, dum vnius Dei, sapientis, æterni, primi omnium principij, omnia disponentis, & gubernantis, ac conseruantis potuit assequi ex creaturis cognitionem: & quia neque hoc cognouit, idem reprehensione fuit dignissimus. Quod & Paulus vitio dat hominibus, Rom. 1. Inuisibilia, inquit, ipsius, per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, ita vt sint inexcusabiles. Quia ergò mundus nulla ratione cognouit Verbum, propterea in carne venire voluit.

Orationis contextus.

ANNOTATIO XXXI.

An verba Euangelista sint de Verbo, vt Deus est, intelligenda?

CYpria. lib. 1. con. Iud. c. 8. hanc sentétiam de Ver- B bo post suum aduétum exponit. erat enim Christus in hoc seculo, per quem mundus factus est, & tamen mundus eum non cognouit. Mundus autem hic Iudæos significat, iuxta vaticinium Isa. 1. Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui: Israël autem non cognouit, & populus non intellexit. hæc expositio non videtur satis accommodata. Primò quidem, vti diximus in commentario, hæc sententia ad Verbum, non ad lucem refertur. Secundò, illud (mundua per eum factus est) ratione diuini- C tatis Verbo conuenit. Tertiò, quia si de Christo homine sermo est, non satis accommodabitur hæc pars (mundus per ipsum factus est.) nam ad Christum agnoscendum in sua humanitate, nihil facere videtur, quod per ipsum, vt Deum, mundus factus fuerit. Quartò, quia iam dictum est, tenebras non comprehendisse lucem illam. Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 9. & 10. verba posita sic continuat & exponit; quia dictum est, veram illam lucem illuminare omnem hominem venientem in hunc mundum, huius reddit causam; in D mundo erat: quasi diceret; illuminat hominem venientem in mũdum, quia lux hæc & verbum in mundo est: quæ igitur in mundo sunt, ab ipso illuminantur. At ne quis arbitraretur, sic esse in mundo, quasi vnum de mundo; siue vt aliquam eius partem, quasi solem, aut stellam, aut aliud simile, addit Chrysost. hom. 7. Ne quis arbitraretur esse in mundo tanquam æquale mundo, ob id adiunxit Euangelista, & mundus per ipsum factus est, lux ergo illa, erat quidem in mundo, non vt pars, non vt æqualis, sed vt factor mundi. At quia adhuc poterat aliquis dubitare; quomodo si in mundo erat, & lux erat, non erat omnibus nota lux hæc? addidit Euangelista, & mundus eum non cognouit, quasi diceret, culpa fuit mundi ipsius. ita hoc connectit Cyril. cap. 11. qui cum Chrysostomo de Verbo ratione diuinitatis, ante aduentum in carnem, hanc sententiam exponit, quod non cognitum à mundo interpretantur, quia ignorauerunt Deum homines, quem naturali lumine assequi poterant. Quæ connexio duriuscula mihi videtur, magísque accommodatam existimo, quam in commentario proposui. Similiter causam, cur dictum sit (& mundus eum non cognouit) non probo. puto enim esse id appositum, tanquam argumentum, quo mundus poterat cognoscere Verbum, vt inde reprehensibilis sit, quod non agnouerit. quod in sequenti annotatione declarabitur. Conuenio autem cum his Doctoribus, de naturali cognitione hic sermonem institui. Præterea aduertendum est, aliquos distinguere varias mundi significationes, tamen non est nisi vna; mũdus enim hanc creaturarum molem sensibilem significat, sed ratione diuersarum partium eius, varia recipit prædicata: sicut homo idem est, qui audire, loqui, ambulare dicitur, tamen ratione diuersarum partium operatur diuersa: sic mundus idem est, tamen consideratione totius fabricæ, & integritatis suæ, dicitur factus per Verbum, & in eo esse Verbum,

vt Deus

vt Deus est; ratione autem hominum ignorantium, A & vitiis deditorum, dicitur non cognouisse Verbum; at respectu aliarum partium, in scripturis diuersa etiam habet attributa. omnium enim hominum ratione dicitur; Non misit Deus Filium suum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per eum. hæc tamen non ad ambiguitatem nominis huius, quod vnius est significationis, sed ad diuersitatem partium, vnius mundi pertinent, ratione quarum varia & aliquando contraria recipit prædicata, & hic modus dicendi, magis ad nominis declarationem, quàm ad multiplicandas significationes, & amphibologiam B fingendam deseruit.

ANNOTATIO XXXII.

Potuit Dei cognitio, sed non Personarũ distinctio ex creaturis deduci.

EX eodem Ioannis loco Athanasius libr. de communi essentia Patris, Filij & Spiritus S. concludit, neminem sola naturali cognitione, & lumine, mysterium Trinitatis assequi posse. Mundus enim Verbum non cognouit. vbi duo videmus Athanas. tradere: vnum est, neminem solo naturali lumine, mysterium Trinitatis inuestigare posse. Alterum, id est hoc loco probari. horum prius, verum est. naturale enim lumen ex creaturis omnem accipit cognitio- C nem, ex quibus mysterium Trinitatis nequit deduci: Sunt enim vniuersæ creaturæ à Deo vnica & indiuidua Trinitatis actione & operatione productæ, ac si vnum esset agẽns: ideo distinctio personarum, non potest ex creaturis indagari. quamuis enim sunt aliqua velut vestigia huius mysterij in creaturis, tamen eadem signa, non sunt adeò certa, vt firmum & constans efficiant argumentum. Posterius autem, quod Athanasius docet, nempe ex hoc loco probari neminem posse naturali lumine hoc mysterium assequi, minus probo; imo locus hic contrarium potiùs per- D suadere videtur. vitio enim datur, & culpa mundo ascribitur, quòd cùm sit per Verbum factus, ex hoc tam admirabili eius opificio, non ipsum agnouerit: quemadmodum etiam atrox eorum crimen fuit, in quos tanquam in propria venit, & tamen non receperunt eum. Sanè mundus ignorationis Verbi minimè reprehenderetur, nisi Verbum ipsum eu, quod per ipsum factus est, potuisset cognoscere. Non ergo locus hic probat, quod Athanasius probari affirmat, nisi dicas, verba hæc, nullam mundi reprehensionem continere, quod non video quo pacto contextui, vel verbis ipsis possit accommodari. Hinc tamen minus rectè intuleris: quod si mundus potuit Verbum cognoscere ex ipsa creaturarum speculatione, poterit & ipsum Trinitatis mysterium naturaliter cognosci, non inquam id rectè consequitur. Cùm enim duplex sit rei cognitio, vna imperfecta, altera perfecta; contingit sæpè nos aliquem hominem, vel rem quampiam cognoscere, eum non omnia tamen quæ illius sunt cognoscamus, túncque imperfecta est illius cognitio, quæ tum demùm perfecta esset, si omnes partes, vel propria illius assecuti essemus. Igitur ex creaturarum contemplatione, lumen naturale assequi potest diuinam sapientiam, & virtutem quæ factæ sunt, & hoc est, Verbum Dei nosse, sed modo imperfecto: cùm agnoscatur id, quod est Verbum ipsum; tamen hanc sapientiam & virtutem, esse distinctam personam ab eo, cuius est, procederéque tanquam Filium consubstantialem à Patre Deo, id verò est, quod lumen naturale posse attingere negamus, & proinde diuinissimum Trinitatis mysterium, naturaliter cognosci, aut inuestigari non potest. Eandem Verbi imperfectam notitiam, lumine naturali ex creaturarum cognitione deduci, docet Dauid Psalm. 18. Dies, inquit, diei eructat verbũ, & nox nocti indicat scientiam: id est; ordo temporum sibi inuicem succedentium, & rerum pro varietate temporum dispositio eructat, & abundanter significat, & indicat nobis verbum & scientiam, quibus facta sunt omnia. Vbi attende Moysem describentem modum, quo Deus omnia fecit, vsum esse verbo אמר Latinè, dixit, hoc *Genes. 1.* Dauid reperiit אמר id est, verbum, significare per hoc volens, Deum sapientia sua omnia fecisse, ex rebus ipsis inuestigari posse; hoc ergo est, quod vitio datur & culpæ mundo, quòd cùm per Verbum sit factus, non cognouerit ex ipsa fabricatione sui, diuinam sapientiam, quæ verbum est: vt meritò sapientia, quæ Filius Dei, & verbum Patris est, dicatur Clamitare & dare vocem suam in summis, excelsisque verticibus supra viam: quia in cunctis creaturis lucet sapientia Dei, per quam mirabili artificio sunt procreatæ. *Prouer. 8.*

¶ *In propria venit, & sui eum non receperunt.*

COMMENTARIVS.

ALteram partem de Verbo ratione carnis assumptæ, sacer Euangelista prosequitur. Vt igitur Verbum qua Deus est in mundo erat, & mundus factus per ipsum est, & tamen mundus ipsum non cognouit; sic etiam ratione carnis assumptæ venit in propria, & sui eum non receperunt. Vocat propria & suos; Populum illum Iudaicum, qui erat populus Dei, cui erat Verbi aduentus promissus, qui ipsum expectabat; qui in ipsum futurum credebat, qui ipsum lege, sacrificiis, cærimoniis, annis plurimis figurabat, cui vaticinio tot Prophetarum erat prænunciatus: hi tamen ipsi venientem eum non receperunt. Attende obsecro hanc partem optimè respondere priori. Sicut enim dictum est, erat in mundo, & mũdus per eum factus est; ex quibus duobus potuit, & debuit mundus Verbum cognoscere; ita hic dicitur; venit nempè visibilis in carne, apparens operibus & prædicatione; venit autem in propria: ex quibus duobus, potuerunt & debuerunt eum sui recipere, & nihilominus non receperunt, nec fidem ei habuerunt, sicut nec prius cognouit eum mundus. Attende etiam, ex verbis sequentibus, declarari vim, & efficaciam horum verborum: in propria enim venit, vt filios Dei eos facerẽt, venit saluare, vitam dare, eos exaltare, & tamen sui eum non receperunt. in Græco verba sunt explicatiora: nam vtrobique idem est vocabulum, ac si Latinè dicas; in propria venit, & proprij ipsum non receperunt. siue magis Latinè loquendo; In sua venit, & sui eum non receperunt. Hoc exprobrauit Dominus Iudæis, Ioan. 5. Ego, inquit, veni in nomine Patris mei, & non accepistis me: & quod idem est, in propria venit, & sui eum non receperunt. Perpende primò qualiter his verbis culpa augeatur in eo, quod proprius populus erat ille; tot ac tantis beneficiis affectus, & cæteris nationibus prælatus: rursus, quòd non solum non agnouisse, sed nec recepisse dicitur: quod verbum insinuat, non solam incredulitatem populi; sed grauem, & multiplicem iniuriam, qua venientem ad se Dominum repellentes affecerunt. Sed quomodo hæc ipsa verba à sanctis Doctoribus intelligantur, videamus.

ANNOTATIO XXXIII.

Referuntur diuersa Patrũ expositiones.

AVgustinus tractatu 2. in Ioan. per *propria* mun- E dum exponit, qui opus est ipsius Verbi, & cuius dominus Verbum est; per suos autem, Iudæos intelligit, qui Dei populus peculiaris erant, propter cultum, legem, prophetias, promissiones, & alia multa. Venit ergo in Propria, id est, in hunc mundum per carnem assumptam, & Iudæi, qui sui erant, non receperunt eum. Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 11. per vtrunque, Iudæorum populum vult accipi. Venit in populum suum, & sui eum non receperunt. Theoph.

vtramque

Digitized by Google

vtramque expositionem amplectitur. Greg. etiam A lib. 14. moral. cap. 19. per suos, exponit Iudæos. At idem Augustinus epist. 120. ad Honorat. cap. 3. affirmat posse etiam vtrúque vniuersè intelligi de omnibus tam Iudæis, quàm gentilibus: vt venerit in hunc mundum, & mundus eum non receperit. cui aliqui recentiorum subscribunt. Tamen verius iudico, vt vtrunque ad Iudæos referatur. Quamuis enim in mundum venerit per carnem assumptam, quia tamen caro illa sumpta est de illo populo, & rursus illi populo carne assumpta præsens prædicaturus venerat. Matth. 15. Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israël; ob id conuenienter dictus est venisse ad propria, id est, ad illum populum. & quamuis etiam gentes incredulæ fuerint, tamen hic sermo est de illa prima peruicacia, qua Iudæi Christo Domino prædicanti, & seipsum annuncianti, credere recusauerunt, & de illa negatione, qua eum Messiam sibi promissum negârunt, ipsúmque occidentes repulerunt, secundùm parabolam Matth. 21. in qua coloni, eiectum extra vineam hæredem, trucidârunt.

¶ *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

COMMENTARIVS.

ALios à suis eum recepisse insinuat: ac si diceret; Quamuis sui eum non receperunt, permulti tamen fuerunt, qui receperunt eum, & erunt qui recipient, in eum credentes; quibus talis receptio perhonorifica, & fructuosa est. Data quippe est eis potestas à Verbo, vt filij Dei fiant, & denuò nascantur ex spiritu, non iam carno, sed spiritus, non iterum filij hominum, sed filij Dei. Per Baptismum enim, quo credentes in Christum regenerantur; filij Dei fiunt, & talis potestas conceditur omnibus, qui eum recipiunt per fidem; cæteris verò minimè. Ex tribus igitur aduentus Verbi finibus, quos notat Cyril. lib. 9. in Ioan. cap. 47. scilicet peccatum abolere, mortem destruere, filius adoptionis facere, solùm tertij mentionem facit Ioannes, in quo facilè reliqui duo concluduntur. Sensus porrò, ac continuatio verborum talis est. Venit in propria, & sui eum non receperunt, venit autem, vt filios Dei faceret recipientes se; si quos ergo inuenit, qui eum reciperent, his dedit potestatem filios Dei fieri. Notat Chrysost. hom. 9. dici generaliter, *quotquot* siuè nobiles, siuè ignobiles, siuè Iudæi, siuè barbari & gentiles, & quicunque sint, qui Christum receperunt & recipient, eos in adoptionem filiorum mancipari. His verbis, si attentè consideremus, gentium vocatio, & Iudæorum reprobatio insinuatur, vt notat Cyril. lib. 1. cap. 13. quasi diceret; postquam sui non receperunt eum; ad alios, qui eum receperunt, illis relictis, conuersus est; iuxta illud Actor. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Verumtamen cùm dicimus, à Iudaico populo receptũ non fuisse, non singulos de populo intelligas: nam à multis ex suis receptus est: sed maiorem partem à qua totus populus denominatur. Cólonat iisdem verbis (quotquot receperũt) illud parabolæ Luc. 14. in qua excusantibus se à cœna illis, qui inuitati fuerant, per quos Iudæi significantur, dictũ est; Exi in plateas & vicos ciuitatis, & pauperes ac debiles & claudus introduc huc; & rursus exi in vias & sepes, & cópelle intrare. hoc est. quod nunc dicitur, quotquot receperunt. Pœna etiam non recipientiũ insinuatur, vt Chrysost. hom. 9. notat. Qui enim non eum receperũt, adoptionem filiorũ adepti non sunt, sed in seruitute peccati remanserũt.

Fines aduentus Christi.

ANNOTATIO XXXIV.

Cur dictũ sit, potestatem dedit eis filios Dei fieri, non cum eis ... assignantur.

PErdifficile dubium est; cur non dictum sit, dedit B eis, qui Christum receperunt, filios Dei esse; aut fecit eos filios Dei: sed *potestatem dedit eis filios Dei fieri*, quasi non statim ac eum receperunt per fidem, filij sint Dei, sed potestatem habeant, vt filij Dei fiant. Theophylactus tres causas, cur sic dictum sit, profert; Vna est, quamuis recipientes Christum, filij Dei statim sint, tamen necessaria est custodia & vigilantia, vt conseruentur, ne acceptam adoptionem filij amittant: dicuntur ergo habere potestatem filios Dei fieri, quia etiam si tunc, dum recipiunt Christum, filij sint; C tamen eorum in potestate est, hanc filiationem habere, & conseruare. Ista responsio parum aptè verbis accommodatur; dedit, inquit, potestatem fieri filios, non conseruari. Altera est, vt per recipientes intelligamus catechumenos, qui fidem habent, ante baptismum, per quem gratia adoptionis datur: hi ergò per fidem nondum regenerati sunt, nec filij Dei facti, quousque baptizentur. Baptismus enim est, quo homines renascuntur in Spiritu, & fiunt filij Dei: habent tamen credentes potestatẽ, & facultatem suscipiendi D baptismum, & per eum renascendi. Nec obstat huic, qd aliqui antè Baptismum gratiam filiorum aliquando accipiunt: id enim fit per baptismum in voto susceptum: eius enim tanta est efficacia, vt antequam re suscipiatur, operetur per votum in credentibus. Hanc expositionem sic explicatam secuti sumus in commentario. Tertia est, vt per hanc potestatem intelligamus adoptionem filiorum perfectam, quæ in gloria datur: sunt quidem in hoc seculo filij, adhuc tamen minus perfectè adoptati: & propterea dictum E est, recepisse potestatem filios Dei fieri, quia id nondum consecuti sunt. Cui expositioni consonare videtur locus Pauli Rom. 8. Intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectantes. & tamen Apostolos in hoc seculo filios fuisse, nemo negauerit. Hæc responsio, vt conuenientior, placet nonnullis ex recentioribus, verè tamen non soluit difficultatem. Nam Euangelista loquitur de prima filiorum adoptione, quam accipiunt eum recipientes: de qua cùm nondum quidquam dictum esset, non erat cur de adoptione futura loqueretur, maximè quia dicitur fieri filios Dei: quando autem gloriam consequitur iustus, non tunc primùm, sed antè fit Dei filius, tunc verò consequitur hæreditatem filio debitam, quam vocauit Paulus adoptionem filiorum. Nulla ergo Theophylacti solutionum satisfacere videtur Chrysost. hom. 9. in Ioan. asserit dictum esse, *dedit eis potestatem fieri filios Dei*, vt significetur motus liberi arbitrij: sic enim homo adultus fit Dei filius, vt libero arbitrio concurrat, ad credendum, vt fiat filius Dei. At & hoc verbis Euangelistę minus congruum est. Potestas enim arbitrij præcedit arbitrium; at hîc dicitur, potestas hæc dari, vt fiat filius Dei, cùm dicendum foret, posuit in potestate eorũ fieri filios Dei. Quintò Ambros. lib. 4. de fide, c. 4. respondet, cum August. lib. 2. de consen. euang. c. 3. & in epist. 120. ad Honorat. c. 3. hanc particulam esse positam, vt hominum filiatio distinguatur ab illa Verbi, qua Verbũ filius etiam Dei est. nostra quippe filiatio adoptionis est, Verbi verò naturæ: nostra potestatis, illius est proprietatis. Deum enim nos filios habere, potestatis est, quia voluit facere: at habere Verbum filium, est proprietatis & naturæ ipsius Dei. Sensus ergò erit, dedit eis potestatem, vt sint filij Dei, quia natura non sunt filij, sed gratia: Verbum natura filius est, ob id non habet potestatem filiationis. Athanasius vero serm. 3. cont. Arrian. cui consentit Cyril. lib. 1. in Ioan c. 14. dicit hâc potestatem esse gratiam, vt sint filij ex gratia, non ex natura. Doctrina hęc vera est, sed ad hanc significandam sufficit verbum (fieri:) Verbum enim non est factũ Filius Dei, homo autem fit filius: quia Verbum est natura filius, homo autem adoptione, & gratia. Gregor. hom. 6. in Ezech. adhuc aliter exponit: vt per potestatem dignitas & excellentia

Digitized by Google

lentia significetur: vt sit sensus; dedit eis hanc digni- A tatem & excellentiam, vt filij sint Dei. Verba ipsius sunt: Qui eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri: quid hac potestate altius? quid hac altitudine sublimius dici potest? in qua creatus quisque efficitur filius Creatoris. hæc placet aliquibus nostro seculo, sed neque hæc plenè satisfacit. Tunc enim non erat dicendum, potestatem dedit filios Dei fieri, sed filios Dei esse. Ætate nostra nonnulli ita respondent. Antequam reciperent Christum, iis, qui receperunt, datam esse à Verbo potestatem, vt reciperent, & reci- B piētes filij Dei fierēt: nisi enim diuina virtus iuuisset, nemo id cōsequi potuisset. Alij dicunt, Etiamsi tunc, cùm fidem accipiunt, filij Dei fiant: tamen hoc habet fides ex gratia & dono Dei, vt possit filios Dei facere.

In tanta responsionum varietate, mihi dicendum congruentius fortasse videtur, quod superius etiam adnotaui: scilicet per fidem hominem non fieri, nec renasci filium Dei: sed per Baptismum, qui dat gratiam filiorum, per fidem autem solùm datur potestas renascendi per baptismum, qui regenerat, & facit C filios Dei, solos credentes in Christum: ij enim soli gratiam adoptionis recipiunt, quam Baptismus solet dare, etiam voto susceptus. Quid autem sit fieri filios Dei, & renasci, & qua ratione hoc sit intelligendum, in sequenti annotatione copiosius explicabo.

ANNOTATIO XXXV.

PRoponunt Cyril. lib. 1. in Ioan. c. 14. & Theophyl. in præsenti banc dubitationem: cùm iusti in veteri lege etiam Filij Dei adoptionis essent: fides enim, & gratia, quæ tunc erat; quamuis non legis virtute, D sed Christi futuri faciebant homines filios Dei, & tales eos scriptura appellat: quid ergo noui Euangelium attulit, cùm dicitur, eis qui receperunt, dedisse potestatem filios Dei fieri? Respondent verum esse, nempè tunc fideles iustos filios dici adoptionis Dei, tamen in figura: illorum enim adoptio, figura erat nostræ adoptionis. Quæ responsio placet recentioribus, ego tamen non inuenio, cur debeat iure placere: cùm hæc non sit doctrina vera; si enim illi figura erant filij, non ergo verè erant filij: nam quod in E figura tale est, non est in veritate, & simpliciter tale. At re vera illi erant filij ex fide & gratia futuri tunc Christi, quod Paulus ad Galat. 4. docet, Quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cùm sit dominus omnium. Hoc de ijs, qui in lege iusti erant, dictum esse nemo dubitat. Erant ergo illi paruuli, & licet à seruis in aliquibus non differrent, tamen à Paulo domini omnium appellantur. Quod certè aliud non est, nisi, cùm sit filius & hæres omnium paruulus, quamuis sub tutoribus sit & actoribus, vt F seruus, tamen filius est & hæres. Recentiores solliciti sunt in dubitatione ista enodanda, an vera solutio sit.

Elegās authoris expositio.

Aliud est filium esse, aliud autem habere statum filij; infantes & pueri filij sunt, tamen statum filij nondum habent, status filiorum est libertas, & quod sui iuris sint, possintque pro arbitrio disponere de suis; quod non habent filij, nisi ætate legitima. hoc idem reperitur in ista adoptione Dei. In lege iusti, filij veri erant; vt nos, tamen paruuli; his enim comparat eos Paulus; statum filiorum nondum habebant, G erant sub lege timoris, vt sub pædagogo, & sub actore; vt quantum ad statum serui fuerint; longè autem differunt hæc duo, esse seruum conditione, aut esse seruum statu & forma viuendi: erant illi conditione filij, statu serui propter legem, sicuti infantes: at in Euangelio per Christum remota est lex, recessit pædagogus, peruenit ad ætatem iustus, in Christo libertate donatus est; de qua ad Galat. 4. liberi sumus, qua libertate Christus nos liberauit. Ob id statum filiorum habemus. hoc totum diuinè docet Paulus in eo capitulo, iustos illos sub lege comparans filio ancillæ Abraham, nos filio liberæ, vterque tamen filius est: sed illi ancillæ, propter statum seruitutis, nos liberæ propter statum libertatis & potestatis: vnde dicit; iam non estis filij ancillæ, sed liberæ; vtrique tamen filij erant Abrahæ. Adoptio igitur est in Euangelio perfecta, quantum ad statum libertatis, ob id Euangelio datur hæc adoptio; verumtamen non est completa in hoc seculo, quia iustus mente liber est, carne tamen seruit, in gloria autem consummatam ab omni peccato, & miseria consequetur libertatem, & ob id dicitur iustus expectare adoptionem filiorum, Roman. 8. non quod non sit filius adoptionis in hoc seculo: sed quia nondum, vt diximus, integram consequutus est libertatem. At verò iustus sub lege, filius quidem erat, tamen eum adoptionis statum consequutus non erat, qui est in Euangelio. Ipsemet Paulus id explicuit: quando enim dixit, iustos etiam nunc gemere, & expectare adoptionem filiorum, ne quis putaret eos non esse nunc filios adoptionis, paulò ante hoc verbum declarauit; liberabitur creatura, inquit, à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. quasi dicat, Filius est nunc iustus in Euangelio, tamen nondum totam libertatem, nempè à corruptione consequutus est, donec perueniat ad gloriam, & hoc est expectare adoptionem filiorum; quomodo autem intelligendum sit, quando dicitur in Euangelio esse adoptionem, explicuit idem Paulus ad Galat. c. 5. In libertatem, inquit, vocati estis fratres: quasi diceret, in lege quidem eratis filij, sed subiecti legi, vt pædagogo, & seruiebatis sub elementis mundi huius, iam verò habetis libertatem & statum filiorum: sicut pueris iam ad ætatem peruenientibus, & emancipatis dicere solemus; iam liberi estis: hic est igitur sensus, & dubitationis resolutio. Quapropter Euangelium nobis libertatem filiorum, & spem libertatis perfectè attulit, statumque adoptionis, quæ recipientibus Christum dantur. Vnde Cyrillus superiùs allegatus sic intelligi debet; vt legis iustos fuisse in figura filios, tamen ratione fili[illegible]uri Christi filios fuisse: quod ad Euangelium pe[illegible]nebat; & simul erant in statu seruitutis propter [illegible], à qua nondum erant liberi, donec veniret Christus. Ex hac doctrina solutio alterius dubitationis sequitur: cur nimirum iustis sub lege, etiam purgatis, non patuerit ianua cælestis, sicut modò patet, ex modò dictis cōstat responsio. Illi etenim paruuli erant, & paruulis non datur hæreditas, etiā mortuis parētibus, donec veniant ad legitimam ætatem: hæc autem legitima ætas, fuit plenitudo illa temporis, in qua Deus misit Filium suum, vt adoptionem filiorum reciperemus. Hæc doctrina est vera, & legitimum scripturarum continet sensum, quam breuissimus verbis insinuauit Chrysost. hom. 13. in Ioan. dicens, Iudæos habuisse adoptionem filiorum, sed spiritum seruitutis. Ex his omnibus facilè deducitur sensus huius loci, quem interpretati sumus: dicitur siquidem Christus credentibus in eum, dedisse potestatem filios Dei fieri: quia non solùm eos facit filios, sed etiam in statu & libertate filiorum Dei collocat, quod alijs verbis, Ioan. 1. epist. 3. dixit, Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus; non dixit solùm, simus, sed, nominemur etiam. hæc nominatio est propter statum filiorum, propter quem etiam Matth. 5. Christus docens orare, iussit nos Deum nomine Patris vocare, quasi iam in statu filiorum collocatos. Bene ex hoc loco Cyrillus, lib. de recta fide ad Reginas deducit, Christum esse Deum. Certè solus Deus filios Dei adoptionis facere potest: cùm adoptare illius sit, cui adoptatio fit. Sicut igitur adoptare Deo, Dei est, ita adoptionis libertatem, & filiorum potestatem date, eiusdem omninò erit.

Galat. 5.

Cur iustis, qui Christi aduentum præcesserint, non patuerit cælum.

¶ *His qui credunt in nomine eius.*

COMMENTARIVS.

DIxerat, iis, qui receperunt eum dedisse potestatem filios Dei fieri: modò explicat, qui dicantur recipere:tis,inquit, eam potestatem dedit, qui credunt in nomine eius: Grecè legitur credentibus in nomen eius. Credere in nomen eius, est credere ipsum esse verum Christum in lege promissum, & credere ipsum esse Dei Filium,qui venit nos redempturus.ita explicuit Ioannes ipse 1. epist. cap. 5. Omnis, qui credit, quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est: id est, iste est Filius Dei adoptionis: Quare credere Iesum esse Christum, non aliud est, quàm credere illum, qui dictus est Iesus, esse Christum, & Messiam promissum. Et iterum adiungit in eadem epistola; Hæc est, inquit, victoria quæ vincit mundum fides nostra: quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam Iesus est Filius Dei? ex his pendet tota fides Christi, & Euangelica. Præpositio (in) voluntatis affectum indicat. non enim dicitur, credere in Deum, nisi, qui simul fide per intellectum, & charitate per voluntatem, fertur in Deum: ita notat Augustin. sermone 61. de verbis Domini, vbi ponit differentiam inter credere Deo, Deum, & in Deum, quod discrimen quamuis non sit perpetuum; nihil tamen ex hoc loco habent hæretici, in sola fide iustitiam ponentes: nam credentibus datur potestas, vt filij Dei fiant, non quòd fides sola eos tales faciat; sed Baptismus, per quem rectè suscipientibus infunduntur gratia & charitas, cæteræque virtutes, in quibus vna cum fide tanquam cæterorum fundamento, formalis iustitia consistit: quod idem Ioannes in eadem epistola, cap. 5. declarat; Hoc est, inquit, mandatum, vt credamus in nomine Filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis, & qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo. hæc Ioannes. Si per solam fidem Filius Dei efficeretur homo, non in eo qui diligit, sed in eo qui credit, Deus diceretur manere.

¶ *Qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

COMMENTARIVS.

EXplicat; quare isti fiant filij Dei: & dicit; quia non carnali, & naturali generatione, seu ex sanguine, & concupiscentia carnis & viri, sed ex Deo nati sunt: id est, habent alium quemdam partum dissimilem naturali, per quem nascuntur ex Deo, non ex carne & sanguine. Si autem ex Deo nati sunt, Filij Dei sunt. Consimilis est sententia, quam inferius dicit Dominus Ioan. 3. Quod natum est ex carne, caro est: quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non negat esse homines natos ex carnis, & viri voluntate, & sanguinibus; sed dicit, eos qui Christum recipiunt, iterum nasci, non quidem ex sanguinibus, nec voluntate carnis, nec voluntate viri; si enim sic nascerentur iterum, adhuc filij hominum essent; sed nascuntur ex Deo, & ob id filij Dei sunt. Quod ob hoc sic intelligi; Quia non ex sanguinibus nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, vt prius: sed ex Deo nati sunt: habet enim illud relatiuum (qui) vim causæ. hic est legitimus sensus. Notant bene Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap 14. & Chrysostomus, homil. 9. super eundem, meminisse carnalis generationis, vt magnitudo gratiæ existimatur, per quam ex tam vilibus nati principiis, in tantam & tam excellentem extolluntur natiuitatem, vt filij Dei, & ex Deo nati sint. Et aduerte Ioannem numerare omnia, quæ in generatione naturali inueniuntur: ex sanguinibus quidem nasci commune est omnibus hominibus. Omnes enim ex sanguinibus formantur, & ex materia: quæ autem sequuntur, sunt duo modi generationum, ex parte principij: quidam enim ex iniquo & inhonesto nascuntur concubitu, & ij dicuntur ex voluntate, seu concupiscentia carnis generari: quidam autem ex iusto & honesto, & hi dicuntur ex voluntate viri nasci. Concupiscentia enim carnis est, quæ inducit ad illicitam generationem, in qua quæritur delectatio: viri autem voluntas quæ consona rationi & honesta respicit, mouet ad generationem honestam & iustam. Vt ergo Ioannes vtramque generationem complecteretur, dixit, non nascuntur ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, vtrisque autem commune est, ex sanguinibus nasci. Nec sine causa Ioannes meminit vtriusque modi, sed vt significet tam hos, quàm illos ex Deo, nasci posse: quantumcunque enim sint illegitimi, & nati cum peccato, & ex peccato, possunt nasci ex Deo, & esse filij Dei. Præterea meminit Euangelista huius duplicis partus, quia & in genealogia Saluatoris vterque reperitur, & in scriptura frequens est vtriusque mentio. Qui ergo recipit Christum, siue parentum probro, siue commendatione natus sit, ex Deo iterum nouo nascitur fœtu, & nouo prorsus modo, vt fiat Dei filius. Denique illa præpositione (ex) quando dicitur; *ex sanguinibus nati sunt*, principium materiale designatur, at quando dicitur; *ex voluntate viri, & carnis*, atque etiam *ex Deo nati sunt*, efficiens causa denotatur.

Euangelistarum [illegible]

ANNOTATIO XXXVI.

MVlti in exponendis illis tribus verbis, *ex sanguinibus, ex voluntate carnis, & voluntate viri*, laborant. Augustinus tract. 2. in Ioannem, & Theophylactus dicunt, per carnem fœminam; per voluntatem viri, virum significari: qui duo sunt principia ortus naturalis. Alij alia dicunt, sed quia materia hæc nonnihil ad rem facit, estque philosophica: ideò referre, aut plura prosequi in hac parte inutile iudico, præsertim cùm expositio superior legitima mihi videatur. Quod autem ad verba attinet, miror expositores, quotquot hunc locum interpretati sunt, ex his, quos legi, prætermisisse quiddam consideratione fortasse non indignum, quod nimirum aliter hunc locum graues & antiqui Doctores legerint. Athanas. enim lib. 2. de vnica deitate Trinit. & Tertullianus, lib. de carne Christi; legerunt in singulari, *qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri: sed ex Deo natus est*, quamuis Athanasius alibi legat, vt nos communiter legimus. Et hæc lectio sensui est valde consona, & mysterij plena. B Continuatur autem præcedentibus sic, vt ratio quædam sit, quare credentes filij Dei fiant; nempè dedit potestatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in nomine eius, qui Filius Dei est naturalis, & verus, & non natus ex sanguinibus, cum voluntate carnis, & voluntate viri, qui Christus est: quasi dicat; ob id sunt filij Dei isti facti, quia credunt in eum, qui est verus & naturalis Dei Filius, & non Filius tantum hominis, vt cæteri nati ex sanguinibus & concupiscentia carnis, & viri: quia ergo credunt in Filium verum Dei & naturalem, filij etiam fiunt Dei, quamuis longè aliter quàm ille, in quem credunt. C Huic lectioni respondent, quæ sequuntur; *Et Verbum caro factum est*, id est, hic, qui non ex sanguinibus, non ex voluntate carnis & viri, sed ex Deo diuina generatione natus est, factus est homo. At quia lectio nostra est communissima, ea est tenenda, & sequenda: satis sit tantorum Doctorum retulisse lectionem, & iuxta eam sensum consequentem explanasse. Nunc ad præcipuam huius capitis partem, transeat oratio.

Vt legant hunc locu. Athan. & Tertul.

ET

ET VERBVM CARO FACTVM EST.

COMMENTARIVS.

HActenus de Verbi aduentu & incarnatione tacitè locutus est, perhibens Verbum lucere in tenebris, & in propria venisse: nunc modum aduentus explicatè docet. *Verbum*, inquit, *caro factum est*, &, vt notant Chrysost. hom. 10. & Theoph. sunt hæc verba causa antecedentis sententiæ; Dedit potestatem Filios Dei fieri ijs, qui credũt in ipsum: quia verbum factum est caro. Si enim Filius Dei, Filius hominis factus non fuisset, vtiq; homo non factus esset filius Dei. hanc eandem cõtinuationem insinuat August. lib. 2. de peccat. mer. & remis. cap. 24. per hoc inquit, factum est, vt nati de carne caro, postea nascendo de spiritu, spiritus essemus, hoc est, Verbum caro factũ est. Particula enim (&) pro (quia) sępe à Ioanne ponitur, iuxta Hebręorum consuetudinem, vt inferius adnotabimus. His etiam verbis, vt notat August. epist. 120. ad Honoratum, c. 4. & lib. 2. de consen. Euangelist. cap. 3. cuidam obiectioni occurrit Euangelista. Posset enim aliquis dicere; quomodo, qui ex sanguinibus, & voluntate carnis, & voluntate viri, natus est, fieri potest Filius Dei. Respondet ipse; nolite admirari: quia Verbum caro factum est, & verus Dei Filius factus est homo ex carne & sanguine. Maius est hoc profectò, & illo multò mirabilius. Est autem cum articulo Verbum, vt intelligamus illud idem esse, de quo dictum est; in principio erat, & apud Deum, &c. Hoc idem caro factum est. Caro pro toto homine sumitur, ex anima & carne, vt idem sit, ac Verbum homo factum est. Figura enim est frequens, vt pars pro toto accipiatur. Non autem dictum est, Verbum venit in carnem, vt notat Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 15. ne sic Verbum esse in Christo intelligeremus, sicut est in Prophetis & iustis. In hos enim per lumen prophetiæ, aut per gratiam venisse dicitur. At in hoc, quòd Verbum factum est caro, vnio realis naturarum duarum Verbi & hominis, in vna persona significatur, secundum quam dicitur; Deus est homo, & homo est Deus. Quod dici non potest in illis coniunctionibus.

ANNOTATIO XXXVII.

Hæreses duæ circa vocem Verbum olim fuerunt.

A SVnt hæc tria verba præ cæteris attentè consideranda; duo nimirum extrema (Verbum caro) & vnum medium, quo coniunguntur (factum est.) Quantum igitur ad alterum extremorum attinet, nempè (Verbum,) duæ extiterunt hæresis: vna est, cuius meminit Athanas. in hom. in Euangelio, Missus est Angelus. Dicebant aliqui; verbum illud Angeli, quo locutus est Beatæ Virgini in annunciatione, esse incarnatum. & factum carnem. Hæc hæresis est ab omni ratione aliena. Illud enim verbum fuit sensibile, in aëre formatum, transitorium, sicut nostrum, &
B quoddam accidens, quia sonus erat; at Verbum factum caro, substantia est permanens & insensibilis. Verba autem Ioannis hunc errorem conuincũt. Nam hoc Verbum, quod caro factum est, idem est: quod in principio erat apud Deum, & Deus erat, & per quod omnia sunt facta. Ioannes enim de eodem Verbo texit suam narrationem, & de Verbo, quæ dicta sunt præmisit, vt non tunc cùm caro factum est, illud cæ-
C pisse demonstraret. Altera hæresis fuit Eunomij, & aliorum quorumdam, quam recenset Athanasius in oratione, Quod ex Deo Deus est verbum, & in multis alijs locis; & Ambros. lib. de Domin. incar. sacram. c. 6. & Cyril lib 7. Thesau. c. 2. & 4. hi dicebant verbum duplex esse Dei; vnum internum, in ipsa mente Dei existens, de quo dictum est, in principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum: Alterum erat impropriè verbum, sic tamen dictum, non quod
D per illud Deus intelligat, sed quia per ipsum locutus est nobis, sicut locutus est per Prophetas, & hoc verbum dicunt esse Filium Dei, de quo dictum est, verbum erat Deus. Cæterum exponebant, Deus erat non natura. sed imitatione: hoc verbum, dicunt isti esse, quod caro factum est, non illud prius internum & Deo consubstantiale. Hæc isti impiè affirmabant, vt Christum verum esse Deum negarent. Meminimus & superius huius hæresis, & eam confutauimus, cùm ostẽdimus, Ioannis sententiã non posse nisi de vnico
E Verbo intelligi. Vnum igitur est Verbum, quod erat in principio, & quod erat apud Deum, & quod erat Deus, & per quod omnia facta sunt: & hoc idem est, quod caro factum dicitur, quod est Dei Filius Patri consubstãtialis. Hac doctrina Catholici satisfaciũt, si quis percũctetur; Cur B. Euãgelista non dixerit; Filius Dei caro factus est, sed potius caro factum est? Ex iam dictis constat responsio. Id enim, quod caro factum est, illud idem esse significat, quod erat in principio apud Deum, & per quod omnia sunt facta. Si namque post illas sententias enunciasset; Filius homo factus est, facilius errarent aliqui, distinctionem ponentes inter eum, qui caro factus est, & eum, qui erat Verbum in principio apud Deum: & ea loquendi ratione, velut quadam specie, suum confirmassent errorem: At dum eadem vox conseruatur, non modo eadem res significata dilucidè demonstratur, sed & hæresis manifestius reprobatur. Addi his potest: dici Verbum carnem factum, vt significaretur, quòd non solum redemptor futurus erat per carnem; sed doctor noster, qui carne salutem est operatus, & viam consequendæ salutis Verbo edocuit vniuersos.

ANNOTATIO XXXVIII.

Diuersæ erroneæ hæreticorum in significatione vocis Caro.

ALterum extremum est, in *caro*, quo cauendæ sunt duæ aliæ hæreses. impegerunt enim hæretici olim in hac voce, ac in primis Arrius, vt meminit Ambros. lib. de incarn. Domin. sacr. cap. 7 meminerũt etiam multi alij & Gręci, & Latini auctores: asserebat hic Verbum carnem solam sũpsisse; non animã, sed verbum esse loco animæ. hæresis ista multis œcumenicis concilijs damnata, & à Doctoribus sacris est argumentis conuicta. Verbum enim vtramque partem naturæ nostræ, animam nempè, & carnem sumpsisse, scriptura apertè docet: Ioan. 12. Anima mea turbata est. Matth. 27. Tristis est anima mea. nec potest hæc turbatio & tristitia conuenire Verbo, quod sua natura est impassibile. Alio argumento vtuntur Doctores sacri contra eandem hæresim; Verbum sumpsit naturam nostram, vt eam sanaret, potius igitur ea pars debuit assumi, quæ plus indigebat sanitate; sed hæc erat anima, quæ est causa prima peccari: sicut ergo & corpora & animas saluare venit, ita vtramque partem naturæ assumpsit. Altera hæresis fuit Apollinaris, contra quem scribit Gregor. Nazian. epist. 1. ad Clidon. quam refert etiam Rufin. lib. 2. histor. cap. 20. retulerunt etiam, & impugnarunt alij multi. Asserebat iste, Verbum sumpsisse carnem animatam. sciebat hæreticus carnem propriè, si non animata sit, dici non posse, affirmabat tamen animam non rationalem, sed tantum sensitiuam ab eo assumptam fuisse. Quæ hæresis est multis damnata Concilijs, & ipso scripturæ testimonio conuincitur, Lucæ 23. In manus tuas commendo spiritum meum: habebat ergo & sensum & spiritum. imo vnica est anima, quæ in substantia est sensitiua, rationalis. & intellectiua. & eadem ratio, quæ facta est contra Arrium, Apollinarem iugulat. Indigebat enim anima rationalis non minus reparatione, quàm sensitiua. Porro non minus prior hęresis, quam hęc posterior vnico argumento conuincuntur. *Luc. 23.*

Digitized by Google

Si solam animam sensitiuam, ae solam carnem sine A
anima Dei Filius sumpsisset, nullatenus homo dici
posset. Deficiente enim propria forma substantiali,
& propria differentia, nulla ratione dici homo pos-
set: nec enim quod assumptum fuit humana natura
est, nec hominem facit, nisi caro & anima sint perfe-
cta: at scriptura apertis & multis testimoniis docet,
Christum esse hominem, & Filiũ hominis: ad Rom.
5. in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures
abundauit. 1. Corinth. 15. Primus homo de terra ter-
restris, secundus homo de cælo cælestis. & ; per ho- B
minem mors, & per hominem resurrectio mor-
tuorum. Et attende hanc collationem inter Adam
& Christum: homo ille, homo est & iste, vt significa-
ret Apostolus, quantum ad substantiam, nullam par-
tem defuisse Christo, sicut nec Adæ: hic tamen mor-
tis, Christus autem vitæ principium fuit. Multa con-
tra errores hos adduci possent; si vellemus ab insti-
tuto digredi: quæ ad intelligentiam loci præsentis,
quem exponimus faciunt; satis sit attigisse. Aper-
tum est hæreticos istos verbo illo, caro deceptos, quia C
non considerabant frequens esse in scriptura diuina,
totum hominem carnem vocari. Genes. 8. Omnis ca-
ro corruperat viam suam. Isa. 40. Videbit omnis
caro salutare Dei. Psal. 64. Ad te omnis caro veniet.
Rom. 3. Ex operibus legis non iustificabitur omnis
caro. & vt his in locis, absque dubitatione vlla, to-
tum hominem caro significat, ita etiam in præsenti,
vt sensus sit; Verbum factum est homo.

Caro, totũ hominem frequenter in scriptura significat.

ANNOTATIO XXXIX.

Quare Euangelista non dixerit, Verbũ homo, sed caro factum est.

CVm probatum sit, carnem hoc in loco totum
quiddam ex anima, & corpore conflatum, quod D
humana natura est, significare, non est existimandum
Euangelistam, Verbum carnem factum esse, absque
mysterio dixisse, cum potuisset facilius, & nulla er-
randi oblata occasione dicere: Verbum homo factum
est. Sacri igitur Doctores aliquas huius locutionis
causas inuestigarunt. Vna est Cyril. lib. 1. in Ioan.
cap. 15. Verbum sumpsit naturam nostram, vt repa-
raret damna, quæ pro peccato est passa. præcipuum
autem damnum mors est, quæ minus in anima, quàm
in corpore regnat. Anima siquidem immortalis est, E
corpus est quod resoluitur, & caro quæ corrumpi-
tur: ob id expressa est ista assumptio in carne. Hæc
ratio licet congruens videatur, tamen non est vnde-
quaque absoluta: nam Christus præcipuè venit, vt
liberaret mortalium genus ab ipso peccato, quod
magis est in anima: Præterea damnum maius est in
anima, quæ plus punitur, quàm caro, quæ pœnam
sensus patitur, at anima etiã pœnam damni sustinet.
Alteram causam tradit Augustin. epist. 120. ad Ho-
nora. cap. 4. vt Christi humilitas in hoc potissimum
commendaretur, qui carnis nomen, non tanquam F
indignum, nostræ salutis causa refugit. Possumus &
nos assignare alias causas, quæ ad rem fortasse non
minus faciant. Vna est; vt extremorum distantia ma-
gis exprimeretur: sicut enim cùm dixit Verbum, na-
tura intellectualis significatur, quam vox (Filius) non
indicabat: sic etiam dum dicit, (*caro*,) quod sensi-
bilius est, & magis remotum à natura intellectuali,
ostenditur. Atque ita duorum extremorum distan-
tia maximè describitur, dum verbum intellectuale,
spirituale, & inuisibile, ad carnem sensibilem, cor- G
poralem, & visibilem descendit: fitque vnio duorum
extremorum tanta dissimilitudine distantium. Altera
causa est, quia sic magis Verbi cum natura nostra de-
claratur coniunctio. Si enim tantùm dictum esset;
Verbum homo factum est, posset existimari, hoc esse
factum, quia animam sumpsit, quæ in carne est, non
tamen quia ipsam carnem sibi immediatè vnierit: at
dum dicitur; caro factum est, non relinquitur du-
bitandi locus: si enim sibi carnem, quæ remotior &

A dissimilior est, Verbum vniuit; etiam animam, quæ
vicinior est, & similior, cùm sit spiritualis & immor-
talis, vniuisse non dubitabitur. Tertia ratio consta-
bit, si supponamus prius, hominem ante peccatum,
nunquam dictum fuisse carnem. Illud enim Genes.
Caro de carne mea, & os ex ossibus meis, non pro-
bat Euam ipsam dictam esse carnem, sicut nec dicta
est os, neq; Adam seipsum carnem dixit, sed carnem
Euæ signauit, & ossa, quæ sumpta erant de carne sua:
post peccatum verò, homo vocatus est caro in con-
B temptum quemdam, vt quantum per peccatum ho-
mo de sua amiserit dignitate, & quòd spreta ratione,
ac diuino mandato, carni subiectus esset, doceremur:
propterea dicitur Genes. 6. Corruperat omnis caro
viam suam, & non permanebit spiritus meus cum
homine, quia caro est. Vt ergo indicaret Euangelista,
quod carnem Verbum assumpserit, illam quæ erat de
peccatoribus, & quam venerat reparare, sine peccato
quidem, sed in similitudine carnis peccati, vt dicitur
Rom. 8. ob id Verbum factum esse carnem pronun-
C ciat, id est, Verbum naturam humanam assumpsit, ex
illa eadem massa, in qua erat peccatum. venit in simi-
litudinem peccati, patibilis, & mortalis, similis nobis,
expers tamen peccati. hoc mysterium voluisse Euan-
gelistam hac oratione significare, iudico.

Genes. 2.

ANNOTATIO XL.

Duæ hæreses impugnantur.

ADditur, *factum est*, quod actionem, & vnionem
significat, qua diuina verbi natura, in vnitate
personæ Verbi, humanæ est copulata, manente inte-
gra, & impermista vtraque natura, ita vt sit vnica
persona in duplici natura, diuina scilicet, & humana,
D simulque sit Deus, & homo. In hoc verbum impe-
gerunt olim hæretici, vt meminit Amb. lib. de incar.
Dom. sacr. cap. 6. impiè affirmantes, diuinam Verbi
naturam conuersam esse in carnem. Hi decepti hoc
verbo, *factum est caro*. inferebant, ergo conuersum est
in carnem; quæ quidem illatio vana est: nam homi-
nem factum esse sanum dicimus, non inferimus con-
uersum esse in sanitatem, sed recepisse sanitatem
manente natura hominis, & natura sanitatis. & cum
Genes. 2. dicitur, factus est homo in animam viuen-
E tem, nemo inde deducit, ergo conuersus est in ani-
mam viuentem. Sic, quia Verbum factum est caro,
non sequitur, ergo conuersum est in carnem; sed ma-
nente natura propria Verbum sub vnitate personæ
suæ suscepit carnem, seu naturam humanam. Quod
mysterium Greg. lib. 6. epist. 61. hanc hæresim refu-
tans, his verbis pulchrè explicuit. Verbum, carnem
dicimus factum, non immutãdo, quod erat; sed susci-
piendo, quòd non erat: nostra auxit, sua non minuit.
Eandem hæresim impugnauit Theodor dialog. 1. qui
dicitur, immutabilis, immutabilitati enim naturæ di-
F uinæ, repugnat conuersio in carnem; quòd enim in
aliud conuertitur, desinit esse in seipso.

Hoc eodem Ioannis verbo conuincitur Eutyches,
cuius meminit Euagr. lib. 1. histor. cap 9. hic dicebat
ante vnionem duas conuenisse naturas, diuinam &
humanam: post vnionem verò, vtramque fuisse per-
mistam, & vnam tertiam, ex vtraque resultasse natu-
ram, quæ hæresis damnata est, in Consilio Calcedon.
sub Leone I. quam etiam ipse Leo ser. 8. de nat. con-
futauit, & hoc verbo Ioannis omnino conuincitur; si
G enim Verbum factum est caro, manet igitur natura
carnis, & non est in tertiã conuersa naturam. Adde, si
natura tertia resultaret ex vtraq; illa, nec diuina, nec
humana esset, & sic Christus, nec Deus esset nec ho-
mo, quòd Christianorũ animi audire perhorrescũt.

ANNOTATIO XLI.

Singulis Euãgelistæ verbis hæresis aliqua conuincitur.

PLures, vti diximus, hæretici diuini Euangelistæ
verbis se tueri frustra conabantur, quos bre-
uiter refutauimus, sensum legitimum verborum
aperiendo: videamus iam quam ingeniosè eisdem
ver

Digitized by Google

verbis, multos hæresum & errorum suorum, Doctores sacri conuicerunt. Prima fuit Cherinti; hic, vt refert Iren. lib. 1. cap. 25. Christum purum hominem, & tunc incœpisse, quando natus seu conceptus homo est, impiè affirmabat. contra hunc Ioannes scripsit Euangelium, vti aliàs diximus, eaque hæresis coarguitur prima voce, *Verbum*. Christus non homo tantùm, sed Verbum erat; Verbum autem, quod erat Deus, & quod erat in principio, & apud Deum. Præterea Ioan. 8. ipse Dominus dixit, antequam Abraham fieret, ego sum. Secunda fuit Nestorij; de quo Greg. lib. 4. epist. 32. perhibet, is duas personas in Christo fatebatur, diuinam & humanã, naturarumque in vnitate personæ negabat communionem. Sed hanc hæresim euertit alterum verbum nempè (factum est.) Si quæ personæ sunt in Christo, fieri non potest, vt homo sit Deus, aut Deus homo: sicut vnus homo non potest esse alter homo, qui est distinctus in persona, nec verè dici potest, Verbum factum carnem. Tertia fuit Manichæorum, de quibus narrat August. lib. de hæres. cap. 46. quòd veritatem carnis negauerint in Christo, affirmantes illam carnem apparentem fuisse, non veram: sed hanc hæresim confutat Ioannes dicens (factum est caro.) Si non fuit vera caro, sed apparens & ficta, non ergo verbum factum est caro. Simili argumento coarguit Athan. epist. ad Epiiet. & Ambro. lib. de incar. Dom. sacr. cap. 6. eos, qui affirmabant ad Christum factum esse Dei Verbum, tãquam ad vnum Prophetarũ; non tamen quòd ipse sit verbum Dei. Eruditè argumentatur Ambros. tunc non posse dici, verbum factum est caro, sed verbum factum carni, seu ad carnem: sicut non fuit dictum; factum est verbum Propheta, sed ad Prophetam: & hæc est quarta hæresis, quæ his verbis conuincitur. Quinta & vltima fuit Valentini, hic, Tertul. lib. de carne Christi narrante, dicebat, corpus Christi esse naturæ & substantiæ cælestis, non de nostra substantia; sed hanc conuincit vox illa caro: non enim Verbum corpus tantùm, sed etiam caro factum est; caro autem non esset, si naturæ cælestis corpus illud esset. Præterea paulò antè declarauit Ioannes, de qua carne loquebatur; quæ, inquit, non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis: hæc autem est caro nostræ substantiæ. Plurima alia possent dici contra has hæreses, & de augustissimo incarnationis Sacramento; sed hæc breuiter pro intelligentia loci, suffecerit annotasse.

ANNOTATIO XLII.

A quo Verbum caro factũ sit.

VNica & breuis dubitatio, circa eundem locum superest, si Verbum caro factum est; à quo factum est: aliquem enim eum fecisse carnem seu hominem necesse est. Respondeo, solum Filium Dei hominem esse factum, quia in sola persona Filij Dei, natura humana cum diuina sociata est, & ipse solus homo factus est, seu incarnatus est; tamen actionem ipsam vniendi naturam humanam in persona Filij, tres personæ Trinitatis perfecerunt, nimirum Pater, Filius, & Spiritus sanctus. Carne enim induere Filium, opus & actio totius est Trinitatis, licet solus Filius ea sit indutus: perinde ac si essent tres homines, vnum ex seipsis vestientes, ipse se vestit, & alij duo eundem vestiunt, ita vt tres sint, qui amiciant, seu induant, vnus tamen vestitus euadat. Doctrina est Aug. lib. de fide ad Petrum, cap. 2. solum Verbum, inquit, carnem ipsa Trinitas fecit. & Innocen. 3. in Concil. Later. in confessione fidei, Filius, inquit, à tota Trinitate communiter est incarnatus. Quod pulchrè prosequitur Hugo à sancto Victore, lib. 2. de sacr. par. 1. c. 3. habes igitur, à quo Verbum caro factum est, ad alia Euangelistæ verba progrediamur.

¶ *Et habitauit in nobis.*

COMMENTARIVS.

NE quis existimaret carnem hanc à Verbo sumptam absconditè, vt à nemine videretur, & cum nemine conuersaretur, adiunxit, *& habitauit in nobis*; conuersando, commorando, conuiuendo, vt vnus ex nobis: sic prædictum erat Baruch. 3. In terris visus est, & cum hominibus conuersatus est: & Zach. 2. Lętare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui: sic paulò inferius dicitur; In medio vestrûm stetit, quem vos nescitis. vox Græca sumpta est a tabernaculo, quasi fecit tabernaculum inter nos; quia commoratus est nobiscum, & cõuersatus est, ac vitam nobiscum egit cõmunem. Significatur etiam hoc vocabulo sic venisse, & nobiscum hîc habitasse, vt non esset oculis mortalium aspectabilis permansurus, sed opere suo consummato reuersurus. Ioan. 16. Exiui à Patre, & veni in mundum; iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem. tabernaculum enim non diuturnam habitationem significat. Quod autem dicitur in nobis, potest etiam legi, inter nos.

ANNOTATIO XLIII.

Diuersa Patrum expositio.

MVlti graues, & antiqui Doctores, hæc verba aliter exponunt, nempè vt ad ipsam carnem Christi referantur, in qua verbum habitat, velut in tabernaculo quodam: & quia naturæ eiusdem est cum nostra, dicitur habitare in nobis, quasi diceret Euangelista; habitauit in carne eiusdem naturæ cum nostra. ita exponunt Hilar. lib. 12 de Trinit. Chrysost. hom. 10. & Cyril. lib. 1. cap. 16, & Ambros. lib. de incar. Dom. sacr. cap. 6. vtuntur autem Hilar. Cyril. & Ambros. his verbis contra eos, qui affirmabant Verbum conuersum in carnem, propterea quia dictum est (Verbum caro factum est) si enim (habitauit in nobis) non est profectò conuersum in carnem, sed manet; aliter non habitaret in nobis. & Cyril. vlterius dicit; Ioannem ideo hæc verba adiunxisse, vt nemo sic Verbum carnem factum esse intelligeret, quasi Verbi natura mutata esset: quod etiam notat Ambros. affirmans etiam propterea dictum esse Isa. 7. Christum Emanuelem, quasi nobiscum Deum, quia Deus in carne, seu humana natura habitauit. huic consonat quod tabernaculum dicta est natura humana, respectu Verbi inhabitantis. Psal. 45. Sanctificauit tabernaculum suum altissimus. vbi Basil. hom. in eundem Psal. exponit tabernaculum de carne, & natura illa humana, quæ coniunctam sibi habet diuinitatem. Non est expositio ista temerè cõtemnenda, quę tantorum Doctorum autoritate fulcitur: habet tamen aliquam difficultatem: quia tabernaculum est breuissimi temporis habitatio, at Verbum non sic est naturæ humanæ copulatum, quasi eam dimissurum aliquando esset, sed velut perpetuò in ea permansurum. Quod enim semel assumpsit, nunquam dimittit. Corpus quidem in hoc sæculo tabernaculum animæ vocauit Petrus 2. Petr. 1. quia ab anima dimittitur; tamen non sic natura humana se habet ad Verbum, sicut corpus ad animam. illud verò Psal. 45. potius ad B. Virginem pertinet, in qua breui commoratus est Christus, quando in eius ventre genitus est, & per nouem menses mansit. & sic intellexerunt locum illum graues Doctores, vt aliàs diximus. Præterea, quamuis non negem dici posse aliquo modo tabernaculum Verbi, humanitatem illam, quia aliquando tabernaculum pro perpetua sumitur habitatione; tamen cùm in eo, quod dixerat Euangelista, Verbum carnem factum, declarauerit mysterium incarnationis, nempè Verbum carni vnitum, non erat, quod hanc coniunctionem repeteret. Quod enim ad hereticos pertinet, satis confutantur eisdem

Psal. 45.

Digitized by Google

verbis expositis, vt in commentario dictum est. Si A enim commoratum, conseruatum, & nobiscum conuixisse Verbum dicitur; vtique non est conuersum in carnem, sed manet. At in expositione, quam secuti sumus, multa alia exprimuntur, à Ioanne necessariò referenda, quę in commentario explicuimus, quæ tamen in ista expositione locum non habent: propterea illam vt probabiliorem amplexi sumus. Athan. autem in serm. 3. contr. Arria. Aliter exponit hæc verba; Dicit enim in eis exprimi causam, cur Verbum B factum sit caro; nimirum, vt habitaret in nobis. diuersum aliquid dicit à Doctoribus allegatis, in eo, quòd hæc verba causam, cur Verbum caro factum sit, exprimere affirmat, quid autem ista verba significent, non aperit. Si tamen coniectari licet, forsan hoc dicere voluit; Verbum naturam humanam sumpsisse, vt per associationem eius, dici verè posset esse nobis coniunctum, nos enim sibi quodam modo vniuit in ea natura, quam sibi proximè copulauit, sed tunc hæc verba causam non continerent, cur sit factus homo. non enim vnio hæc & coniunctio causa fuit, cur homo fieret, sed redemptio nostra. Forsan etiam id intellexit, quod nónulli recentiores sequuntur, exponentes hæc verba spiritualiter (*habitauit in nobis*) nempè per fidem & gratiam, iuxta illud Ephes. 3. Habitare Christum per fidem in cordibus vestris: sed verba sequentia difficilem reddunt hanc expositionem. de visibili enim habitatione sermo est; cùm statim addatur, (vidimus gloriam eius. (Præterea, quia non apparet causa, propter quam nunc de spirituali habitatione fiat mentio, cum de incarnatione, qua verbum caro visibilis & corporalis factum sit, agat Euangelista. quæ igitur dicta sunt in commentario, probabiliora sunto.

¶ *Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre.*

COMMENTARIVS.

EVangelista narrati mysterij reddit testimonium ex visu. Posset enim peti ab eo, quomodo sis Verbum factum carnem, & habitasse in nobis? Vidimus, inquit, testes sumus oculari. Verbum Græcum visum diligentem, & attentum significat, quasi aspeximus, & considerate vidimus, non quidem ipsum Verbum in se, quia corporeis oculis videri non potest, sed in sua gloria & splendore ab eo procedente. sicut ergo qui splendorem Solis videt in terra, Solem esse supra orizonta certus est, sic ex gloria Verbi in carne, quam vidimus, certi sumus, Verbum carnem factum, & Deum esse hominem. gloria enim illa erat Filij Dei, non meri alicuius hominis. ob id postquam dixit, *gloriam*, ne putaremus vulgarem eam fuisse addidit *gloriam vnigeniti*, id est, Filij naturalis Dei, qui vnicus est, cùm adoptionis filij multi sint. Illud (*quasi*) non similitudinem denotat, quasi alius sit vnigenitus, cui similis sit in gloria, sed veritatem, id est, gloriam, qualem Filium Dei habere decet. ad Ephes. 5. vt filij lucis ambulate, id est, vt congruit filiis lucis. quod annotauit Hieron. eodem in loco, & Chrys. hom. 15. in Ioan. His etiam verbis declarat Ioannes, non sic Verbum carnem factum in nobis habitasse, vt occultaret se Dei Verbum, & Filium esse; sed splendorem suæ diuinitatis multifariam dedisse, nempè prædicatione, innumeris, & inauditis miraculis, morte, resurrectione sua, transfiguratione, baptismo, vita & innumeris aliis, ac prope infinitis argumentis, quæ omnia erant splendor diuinitatis eius: nec enim merus homo sic potuit splendere, sicut nulla lucerna aut fax splendet vt Sol: quo fit, vt ex suo splendore Sol ab omnibus agnoscatur. de hac gloria Ioan. 2. post miraculum aquæ in vinum conuersæ dicitur; (& manifestauit gloriam suam.) Ioan. 11. (Non est infirmitas hęc ad mortem, sed vt glorificetur Filius Dei per eam.) & sunt multa huiusmodi loca. Attende adhuc circa sensum; Moysem in lege danda in gloria, & splendore tanto apparuisse; vt filij Israël intendere in faciem eius non possent, vt habetur Exod. 34. Christus etiam Euangelium daturus apparet in gloria: at multo maior gloria hęc est, quam illa. Moyses enim seruus erat, Christus Dominus est. Quod Ioannes insinuans dicit; gloriam, inquit, non Angeli, non Moysis, non Prophetæ alicuius, non serui, sed ipsius Filij vnigeniti. quod Paulus etiam annotauit, noui Testamenti supra vetus perfectionem docens 2. Corin. 3. Si ministratio, inquit, mortis in gloria, multo magis ministratio spiritus, & quemadmodum Moyses velauit faciem, vt possent filij Israël intendere in eum; sic Verbum se velauit humanitate: velatus tamen multo maiorem quàm Moyses, gloriam sparsit, vt Filius verus Dei. Illud (*à Patre*) coniungi potest cum nomine vnigeniti, supplendo participium; vnigeniti procedentis scilicet à Patre; aut potest coniungi cum nomine gloriæ; vidimus gloriam à Patre, quam scilicet à Patre habuit vt vnigenitus, quamuis melius coniungatur cum vnigenito: & sic exponit etiam Atha serm. 3. con. Arria. Gloriam, inquit, eius, vt gloriam vnigeniti patris sui. hic est sensus horum verborum, quibus consonat illud 1. Ioan. 1. Quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostrę cõtrectauerunt de verbo vitę, & vidimus, & attestamur, & annunciamus vobis.

Ephes. 5.

Collatio Christi cũ Moyse legislatore.

ANNOTATIO XLIV.

Quomodo proxima Euangelista verba superioribus sint connectenda.

NOn omnes eodem modo verba exposita præcedentibus connectunt. Chrysost. hom 11. duas dicit vtilitates ab Euangelista narrari, prouenientes ex eo, quod Verbum caro factum est: vna erat, credentes filios Dei fieri; altera nunc proponitur, nempè (vidimus gloriam eius.) August. tract. 2. eodem modo connectit, quamuis non eodem modo hanc gloriam exponat. Sed difficilis est hæc connexio: Nam illa vtilitas communis est omnium credentium in eum; hæc verò Apostolorum propria, qui Christum in carne viderunt: debuerat autem esse generalis, vt inter vtilitates poneretur. Expositio Aug. facilior est, qui, D vt paulò post dicemus, gloriam cælestem intelligit. quamuis hæc expositio de gloria difficilior sit. Cyril. lib. 1. cap. 17. aliter connectit; nempè, cum dictum esset, Verbum carnem factũ esse, ne quis putaret Verbum aliquid detrimenti in se passum, aut dignitatem suam nimis retinuisse, adiunxit, *vidimus gloriam eius*; vt sit sensus; quamuis Verbum caro factum est, non tamen ab infirmitate carnis superatũ est, nec de antiqua Maiestate, ac omni potentia decidit: vidimus enim C gloriam eius. Hanc connexionem etiam Aug. lib. 13. Trinit. c. 19. innuit, & est satis conueniens; sed magis illa, mea quidẽ sentẽtia, quę in cõmentario posita est.

Nec omnes conueniunt in exponenda hac gloria vnigeniti, Athan. lib. de cõmuni essent. Patris, Filij, & Spiritus S. hanc gloriam exponit ipsum Filium Dei. Filius enim gloria dicitur, & gloria a gloria. Sed verbis hic accommodari non potest. non enim diceret, vidimus gloriam eius, si ipse esset gloria. Alij exponunt de splendore & maiestate, quæ in eius transfiguratione apparuit, cuius expositionis meminit hic Theophy. Aug. autem tract. 2. de gloria videtur exponere, quam speramus, cuius spes nobis data est, quia Verbum caro factum est. verior tamen expositio est, quam secuti sumus in commentario, quæ est Basil. in homil. de fide, Chrysost. & Cyrill. & Theophyl. vt gloria sit totum illud, quo Christus in hoc seculo suam comprobauit diuinitatem, & se Dei Filium esse mundo ostendit, quod non solam transfigurationem, sed omnia miracula, & gesta mirabilia, & prædicationem ipsam Christi cõplectitur, de qua etiam dictum

est

Digitized by Google

est Ioan. 7. nunquam sic locutus est homo, & Ioan. 6. verba vitæ æternæ habes.

ANNOTATIO XLV.

Quare Christus in scriptura Vnigenitus dicatur.

ADuertendum est in scriptura Christum dici vnigenitum, & primogenitum. Vnigenitus in hoc loco dicitur, & paulò inferius: Vnigenitus, qui est in sinu Patris. & Ioan. 3. vt vnigenitum filium suum daret. Primogenitus autem Rom. 8. vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. ad Coloss. 1. qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ: & iterum; qui est primogenitus ex mortuis. Catholici Doctores vtuntur hoc nomine vnigeniti contra hæreticos Arrianos, vt probent diuinitatem, & consubstantialitatem Verbi cum Patre. si enim Filius creatura esset, vnigenitus Patris non diceretur, cum multæ sunt creaturæ: hoc argumento sumpto ex vnigeniti nomine vtitur Athan. serm. 3. con. Arria. Ambr. lib. 1. de fide, c. 4. Cyril. lib. 10. thesau. cap. 4. & Hila. lib. 12. de Trinit. Arriani respondere ad hoc argumentum catholicorum conati sunt quatuor modis, vt commemorat Cyril. loco citato. Primò quidem vnigenitum dici, quia solus à Patre creatus est, cætera omnia à Patre per ipsum. hac responsione vtebatur Eunomius, vt refert Basil. lib. 2. cont. eundem, sed vana esse conuincitur, quia, vti dicunt Basil. & Cyrill. vnigenitus in communi loquendi modo, non dicitur, quia à solo, vel quia solus sit, sed quia ab vno vnicus natus est. Altera eorum solutio erat, dici vnigenitum ab excellentia, quia est creatura omnium suprema. hac etiam vtebatur Eunomius, referente Basil. loco citato; sed refutatur. Nam quamtumuis excellentissima esset, non excederet esse & statum creaturæ, vnde non vnigenitus, sed vnicreatus diceretur. Tertiò asseuerabant isti dici vnigenitum, quia ipse solus nuncius, & Angelus consiliorum Dei est; sed hæc vana est responsio: tūc enim non vnigenitus, sed vniangelus, vel aliqua simili voce, non ad generationem pertinēte appellandus erat: quia vnigeniti nomen non solum vnitatem, sed ortum indicat, quorum neutrum creaturæ conuenit: generatio enim propria, & vera non est, nisi qui generatur, eiusdem sit substantiæ cum genitore. Quartò denique aiebant dici vnigenitum, quia solus ipse inter creaturas creator est. Sed neque id satisfacit. hoc enim esset vnicreatorem, sed non vnigenitum dici. Firmum ergo manet Catholicorum argumentum, ex nomine vnigeniti diuinitatem, & consubstantialitatem Verbi cum Patre probantium; & sic verè, & propriè vnigenitus patris est, quia solus ipse filius est.

Quare Christus Primogenitus dicatur.

Quemadmodum Catholici Arrianos nomine vnigeniti arguebant, ita Arriani conati sunt nomine primogeniti Catholicos oppugnare, non tamen ex eis parem potuerunt reportare victoriam. Dicebant Arriani, si primogenitus est; ergo multi alij sunt, quorum iste primus est, atqui multitudo esse non potest, nisi ratione creaturarum; si ergo est primus omnium creaturarum, creatura ipse est. Huius Arrianæ perfidiæ meminit Cyril. lib. 10. Thesau. c. 4. & adhibet tres conuenientissimas responsiones. Prima est, Christum primogenitum dici, secundùm humanam naturam, ob quam fratres habet multos, quorum primus ipse dicitur, quia in ipso multi sunt in filios Dei adoptati. adhibet autem Cyril. quod etiam est Athanasij, tale documentum: Quoties in scriptura dicitur primogenitus Christus, adiungitur ibi vox aliqua, quæ indicet id secundum naturam humanam dici, vt patet in locis allegatis. Primogenitus est in multis fratribus, quia primus potestatem adoptionis filiorum dedit, & ratione humanitatis fratres habet. primogenitus ex mortuis, quia primus morte superata resurrexit, & primus carnem nostram in cœlos induxit. At vnigenitus simpliciter dicitur, vt intelligamus id esse dictum tantùm secundùm naturam diuinam. hanc doctrinam recipiunt etiam Hilar. lib. 12. Trini. & Augu. cont. epist. Manich. c. 37. vbi aduertunt Christum secundùm diuinam naturam vnigenitum, secundùm humanam primogenitum dici. Altera Cyrilli solutio est etiam secundum diuinam naturam Filium Dei dici posse primogenitum, nec inde aliquid habere in suum fauorem Arrianos. Non enim nomen primogeniti habet relationem ad alios, quorum ipse primus sit, sed significat tātùm ipsum primò esse natum: quod Lucæ 2. apertè significatur. nam Beata Virgo peperisse dicitur filium suum primogenitum, tamen nullum alium habuit filium, etiam secundùm Arrianos. & Exod. 13. dicitur, Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam. Certè primogenitum erat, etiam ante ortum aliud; quin etiam, si nullum aliud nasceretur. Dici igitur potest filius primogenitus Patris, vt Deus, sicut Matris, vt homo, quia ipse primus natus est, non quod post eum alij nati, aut geniti sint. Tertiò Cyril. dicit, etiam si comparationem aliorum induceret, adhuc Dei filius dici potest primogenitus, secundùm diuinam naturam: nec inde infertur esse ipsum creaturam, sed est comparatio causæ ad effectum. Vt enim dicitur Deus primus Pater, à quo omnis paternitas denominatur, & est; non tamen ipsius paternitas creata est, sed primus dicitur, quia prima causa est reliquorum: ita filius primogenitus hominum, quia omnis filiatio ab ipso est, in eo enim adoptati sumus: non tamē sequitur, ipsum creaturam, aut filium adoptionis esse, sed causam cæterarum creaturarum: Vnde quando Paulus dixit primogenitum Christum omnis creaturæ, iuxta hanc solutionem dici potest, sic dictum esse, quia per ipsum omnia creata sunt, non tamen quòd ipse creatus sit. Si enim creatura esset, non posset dici generaliter primogenitus omnis creaturæ, quia sui ipsius primogenitus non est: ita cùm dicitur, in ipso condita sunt vniuersa; non conditus ipse est, quia ipse in se condi non potuit. Vnde Ambros. lib. 1. de fide, c. 4. Primogenitus, inquit, omnis creaturæ, non primò creatus, vt & genitus pro natura, & primus pro perpetuitate credatur. Ex his omnibus habemus explicationem huius nominis Vnigeniti, & qualiter ex eo Arrianorum hæresis olim conuicta sit.

Luc. 2.

¶ *Plenum gratiæ & veritatis.*

COMMENTARIVS.

TEstimonio de Verbo carne facto, & habitante in nobis, exhibito, duos huius incarnationis effectus narrat. Nam verba hæc referuntur ad Verbum, quod caro factum est, & in nobis habitauit: vt sit sensus; plenum erat hoc Verbum, caro factum, gratiæ & veritatis: illud autem *plenum* in recto casu legendum est, vt communis editio Græca habet: & est Hebraismus. Sæpe enim apud Hebræos verbum substantiuum deest, vt idem sit *plenum gratiæ*, ac plenum erat gratiæ. Dicitur autem plenum gratiæ & veritatis, ab effectu, & redundantia in nos, quia nobis gratiam, & veritatem communicauit. Hi duo effectus respondent duobus superius explicatis: Vita, & lux erat; gratia ad vitam, veritas ad lucem refertur. plenum ergo erat gratiæ, quia nos Patri gratificauit. ad Ephes. 5. Gratificauit nos in dilecto filio suo. plenum veritatis propter doctrinam, quia viam salutis docuit, & secreta diuinitatis aperuit: quod inferius perhibetur, vnigenitus, qui est in sinu Patris, enarrauit nobis. hæc enim sententia eadem est cum illa gratia, & veritas per Christum facta est. Plenitudo hæc redundantiæ, Christi fuit propria. Nemo enim hominum, alium gratum Deo potuit facere, nec veritatem Dei enarrare ex scientia

Ioan. 1.

& visu, sicut Christus fecit: & hæc plenitudo redundantiæ processit ex affluentia perfectionis, quam inchabuit Christus, non solùm ratione diuinitatis, quia Deus erat; sed ratione etiam humanitatis, quæ plena fuit omnibus Dei donis, virtutibus, & gratiis, tanquam omnium hominum caput, à quo in reliqua membra omnis gratiæ vbertas est deriuata. Sunt autem effectus hi ad Euangelium pertinentes. Lex enim gratiam non conferebat virtute sua, nec occultam diuinitatis veritatem; sed in vmbris indicabat: Euangelium autem Christi gratiam, & veritatem non modò continet, sed & copiosissimè præstat.

ANNOTATIO XLVI.

Vox illa plenū ad quid referat.

Diuersæ lectiones huius nominis *plenum*, & secundùm diuersas lectiones, variæ etiam sunt expositiones Doctorum. In Græco textu, qui communis nunc habetur, legitur in recto casu, & masculini generis, vnde aliqui nostro tempore connectunt cum sequentibus verbis; plenus gratiæ, & veritatis Ioannes, testimonium perhibet de ipso; vt ad Ioannem, non ad Christum referatur: sed lectio hæc probari non potest: nam paulò inferius de Verbo dicitur; de plenitudine eius omnes accepimus. Vbi alludit Euangelista ad verba, hoc in loco posita, non ergo ad Ioannem, B sed ad Christum sunt referenda, vt omnes ferè referunt. Eorum autem, qui de Christo hæc legunt, aliqui cum Verbo coniungunt, quod Græcè est masculini generis λόγος & ad verbum *habitauit*, vt sit sensus, habitauit λόγος in nobis, plenus gratiæ & veritatis. Illud autem *vidimus gloriam* &c. per quandam parenthesin dictum exponunt. Alij etiam legunt in recto, sed legunt separatim: habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre: plenum enim erat Verbum hoc gratiæ & veritatis. C quasi redderent hæc verba rationem gloriæ perspectæ & diffusæ, quia plenus erat gratiæ. Sic legunt Cyrillus, lib. 1. in Ioan. cap. 17. Quare eorum qui legunt in recto, alij sequentibus, alij antecedentibus connectunt: horum etiam qui ad Verbum, quod habitauit in nobis, referunt, quidam legunt tanquam rationem explicent præcedentium. Alij verò sunt, qui in casu accusandi legūt, vt coniungatur verbo *vidimus*, nempè, vidimus eum plenum gratiæ: quam lectionem insinuat Chrysost. homil. 11. alij in gignendi casu, vt re- D feratur ad vnigeniti, nempè, vnigeniti à Patre pleni gratiæ & veritatis sic legere videtur Theophyl. vnà & Athanas. orat. ad Maximum Philosophum de diuinitate, dummodo tamen ad Verbum incarnatum referatur, siue hoc, siue illo legas modo, sensus idem ferè est. Expositionum autem varietas argumento est, non omnes textus Græcos olim eandem habuisse lectionem, atque nūc extat, sensum & lectionem, quam secuti sumus magis indicat. Continet enim hæc sententia duas causas aduentus Verbi in carnem, vt in E commentario, sequentes lectionem communem, exposuimus. In explicandis autem duobus his, & ipsorum verborum, cum præcedentibus connexione variant recentiores, qui legitimum sensum meo iudicio non assequuntur.

ANNOTATIO XLVI.

Christus quomodo plenus gratia dicatur.

Mvltiplex gratiæ vbertas in Christo erat: In primis enim gratia habitualis tanta, quanta in anima illa sanctissima recipi potuit ab ipso incarnatio- F nis instanti, illi inerat: secus autem nobis accidit; nam gratia, quæ nobis cōfertur, ex inimicis facit nos amicos & gratos; & illa etiam quæ data est Adæ in sua creatione, aut Angelis, ex non amicis, & non gratis Deo, fecit gratos & amicos. Illi enim nisi cum gratia fuissent creati, amici Deo, & grati nequaquam fuissent. Rursus omnis hæc gratia indebita est, cui datur: non enim Angelo, non Adamo, nec peccatori debetur: at verò gratia Christi humanitati collata, non fecit eum gratum Deo, cùm gratissimus & charissimus G fuerit, propter vnionem ad Verbum, quia filius Dei ille homo erat: ex qua coniunctione ad verbum eadem in humanitatē gratia dimanabat. Quod Damasc. lib. 3. de fide, c. 22. expressit, dicens; Ditata est illa humanitas, propter vnionem ad Verbum, omni sapientia & gratia. gratia ergo talis Christo propria erat, & ex interiori principio deriuabatur. Erat in eo præterea gratia capitis, quia caput erat totius Ecclesiæ, & tanquam ex capite diffundebat virtutem in membra: Nemo enim aliis gratiam de condigno sicut Christus nobis promeruit. Denique in eo fuit gratia vnionis: nam humanitas illa Verbo copulata efficiebat, vt homo ille Dei filius esset: & ex hac duæ superiores procedebant. Aduerte ergo hoc in loco gratia plenum dici Verbū, non solùm ratione humanitatis, propter coniunctionem ad Verbum, per quam præcipuè nos Patri gratificauit, & nobis gratiam promeruit: sed etiam, quia tanquam caput, gratiam nobis, qua Deo grati efficeremur, communicauit: & cum gratia simul intelligimus dona omnia spiritualia ex ea procedentia.

Christus quomodo plenus dicatur plenus veritatis. Psal. 84.

Plenus etiam veritatis multifariam Christus erat. Primò quia in ipso, & per ipsum, omnes Dei promissiones humano generi factæ impletæ sunt, 2. Cor. 1. Quotquot promissiones Dei sunt in illo. Est enim veritas, qua quod promissum est, completur. Psal. 84. Misericordia, & veritas obuiauerunt sibi. ex misericordia promisit Deus, sed veritate promissa adimpleuit. Psalm. 88. Misericordiam meam non auferam ab eo, neque nocebo in veritate mea. Secundò plenus fuit veritatis, quia vmbræ & figuræ veteres in ipso, & per ipsum explicatæ, & declaratæ sunt. Matth. 5. Non veni soluere legem, sed adimplere. Veritas enim aliquando figuræ, & vmbræ opponitur. Ioan. 4. In spiritu & veritate adorare oportet. Tertiò plenus erat veritatis, quia mendacium in ore eius nunquam fuit: cùm veritas sæpius opponatur mendacio. 1. Ioan. 2. Omne mendacium ex veritate non est. 1. Ioan. 1. Ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Quartò plenus veritatis, id est, cognitionis Dei: veritas enim cognitio Dei, sapientia, & scientia, & fides Dei dicitur. 2. Tim. 2. Qui à veritate exciderunt. Hebr. 10. post acceptam notitiam veritatis. Coloss. 2. In quo sunt omnes thesauri scientiæ, & sapientiæ Dei absconditi. hanc veritatem Christus nobis aperuit, & propter hanc in mundum delapsus est. Ioan. 19. Ad hoc natus sum, & propter hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. de hac veritate verba hæc sunt intelligenda. Plenus etiam erat Christus veritatis, quia Dei cognitionem, & fidem perfectam nobis tradidit. Quis enim Deum rectè noscet, atque is qui Deus erat? & qui, vt homo, ab ipso incarnationis exordio Deum videbat? August. lib. 13. Trinit. c. 19. per gratiam scientiam; per veritatem sapientiam exponit: cuius vtriusque Christus fuit nobis causa. Sapientiam vocat rerum cognitionem, quæ ad diuinitatem, scientiam verò notitiam eorum, quæ ad humanitatem spectant. Cognoscere enim verbum æternum Patri consubstantiale, & Dei filium, sapientia, esse verò hominem mortuum, crucifixum, resurrexisse, scientia est. Vtramque nobis Christus communicauit. Sed conuenientior est data expositio. Grátia enim maior est scientia, & sapientia. Nam maius est gratum esse Deo; quod per Christum nobis datum est. Sed ad alia veniamus.

¶ *Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens.*

COMMENTARIVS.

Vox illa. Clamat, tria indicat.

TEstimonium de Verbo facto carne perhibuit Euangelista, sumpto argumento ex gloria eius, quam viderat, quasi vnigeniti à patre: nunc Ioannis Baptistæ testimonio, hoc idem confirmat, qui etiam diuinitati Christi, & effectibus aduentus ipsius, testimonium reddidit. Fuit autem conueniens eius vti testimonio: tùm quia eum ideò venisse, vt testimonium perhiberet, dictum est; tùm quia Ioannes Baptista maximæ erat apud Iudæos auctoritatis, non quòd auctoritas illius maior esset, quàm Euangelistæ; sed quia pluris a Iudæis fiebat. propter quam causam etiam 2. Pet. 2. dicitur: Nos firmiorem habemus propheticum sermonem. Prophetas vocat Petrus firmiores suomet testimonio, non quod absolutè Prophetæ maioris sint firmitatis, sed quòd ab aliis, quibus persuadendum erat, fide digniores haberentur: sicut etiam Christus eodem testimonio vsus est, quando ipse minoris æstimabatur à populo. Dicit ergo Euangelista; Ioannes tanti habitus, testimonium perhibet, & clamat. In verbo *clamat* tria insinuantur, Vnum est, testimonium Ioannis notum & manifestum omnibus tunc fuisse, sicut clamor ab omnibus percipitur: quasi diceret, eius testimonium non fuit in occulto, aut in obscuro, sed apertum, vt posset ab omnibus percipi, & hoc notat Cyril. lib. 1. in Ioan. c. 18. Alterum est, constantia testificantis: fidenter enim & liberè, omni abiecta formidine, Christum prædicauit. Clamor namque est audentis, & liberè loquentis hoc notat Chrysost. hom. 12. Tertium denique allusio quædam ad prophetiam, Isa. 40. Ego vox clamantis in deserto: quasi diceret; Ioannes clamat, quia erat illa vox clamans in deserto. In Græco textu primum verbum est præsentis temporis (perhibet) secundum præteriti (clamauit) in quo nihil est mysterij, sed tempus pro tempore aliquando ponitur: nisi velit aliquis dicere; Ioannem dici perhibere testimonium de Christo, quia semper manet eius testimonium, etiam nunc. Quando autem additum est (& clamauit) narratur quod gestum erat, & quomodo testatus sit, nempè clamans.

ANNOTATIO XLVIII.

Verba hæc Ioannis, superioribus connectuntur.

CYrillus lib. 1. c. 18. hæc verba sic antecedentibus A connectit; quia dictum erat ab Euangelista *vidimus gloriam eius,* quia tamen vni personæ non rectè accommodatur pluralis numerus; alterum tàm nomine, quàm pietate similé citat testem, nempe Ioan. Baptistam. ista connexio non satis firmo nititur fundamento. nam Euangelista vtitur verbo plurali, quia suo nomine, & condiscipulorum, qui cum Christo erant, loquitur. quemadmodum & 1. ep. 1. Quod vidimus, quod audiuimus. & 2. Pet. 1. hanc, inquit, vo- B cem audiuimus de cœlo allatam cùm essemus cum ipso in monte: & tamen in his locis non adiungitur aliquis alius testis. Petrus ergo & Ioannes, vt non vnum solum, sed plures hæc vidisse, & audiuisse significarent, vtuntur verbo multitudinis. Connexio igitur hinc videtur sumenda; cùm iam Verbum carnem factum narrasset, & diuinitatem eius ex gloria, quam viderat, confirmasset; addidit testimonium Ioannis, tum vt veritatem tanto testimonio comprobaret, tum vt initium historiæ ab hoc testimonio sumeret. Cæteri enim Euangelistæ quæ ante baptismum gesta sunt, & quæ Ioannes ante baptismum testimonia perhibuit, scripserunt; at noster Ioannes à testimonio Ioannis post baptismum exorditur, & quæ Christus ab eo tempore vsque ad carcerem Ioannis gessit, & ab aliis Euangelistis omittuntur, describit.

¶ *Hic erat, quem dixi, qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.*

COMMENTARIVS.

IN testificando de Christo hunc Ioannes ordinem obseruauit, vt prius venturum annunciaret, postea quem venturum prædixerat, præsentem velut digito demonstraret. dispositus enim populus illo testimonio, facilius hoc acceptare poterat. Prioris testimonij meminerunt tres Euangelistæ, Matth. 3. Marc. 1. Luc. cap. 3. posterius autem solus Ioannes nunc refert. Sensus est; *hic est* (ostendebat enim præsentem Christum) *quem dixi,* id est, de quo prius testificatus sum; *Qui post me venturus est,* id est, qui post meam prædicationem apparebit, & manifestabitur, *ante factus est,* siue mihi præfertur, & anteponetur, erit gloria & splendor eius maior; vnde ab omnibus pluris fiet. Hoc idem Ioannes inferius, cap. 3. aliis verbis significauit, dicens; illum oportet crescere, me autem minui. Connectit autem propter antithesin illa duo aduerbia, *post me,* &, *ante me,* tempore quidem post me apparebit; at gloria & honore ante me erit. subdit causam, *quia prior me erat,* seu potior & præstantior, vtpotè Deus & homo. Hæc verba diuinitatem Christi indicant, illisque insinuat Ioannes gloriam Christi maiorem futuram, quàm suam; cùm ipse seruus, ille autem Deus sit: & conuenit cum testimonio Euangelistæ. Vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti à Patre. Quod nunc dicitur, *prior me erat,* cæteri Euangelistæ dixerunt (fortior me est) non solùm quia in se maior est, sed etiam quia maiora faciet, nempè peccatum delebit, Dæmonem superabit, mortem destruet, mundum saluabit, diuináque operabitur.

ANNOTATIO XLIX.

Qua ratione Christus dicatur post Ioannem venturus.

ILlud *venturus est.* Græcè participium est, quod præ- C senti, & futuro accommodari potest, ac si dictum esset: post me veniens, ante me factus est: & in eo tempore idem aliis in locis legimus. nam Marci 1. dicitur; Venit, in præsenti. Aliqui etiam Doctores legunt, qui post me venit, inter quos est Ambr. lib. 3. de fide, c. 5. At Cyril. & Chrysostomus magis ad tempus referunt futurum, sed parum refert: sensus enim non variatur. Quare autem Christus post Ioannem venire, aut venturus dictus sit, non omnes modo eodem exponunt. Ambrosius proximè allegatus, & Epiphan. hære. 69. D contra Ariomanitas, quos sequitur Theophyl. hoc dictum exponunt propter conceptionem, & ortum Christi, quæ sex mensibus post Ioan. acciderunt: hanc causam nec Chrysost. hom. 12. nec Cyril. lib. 1. c. 19. admittunt: tum, vt dicit Chrysost. quia quo tempore loquebatur hæc Baptista, non erat venturus Christus, qui iam pridem natus fuerat: tum etiam, vt dicit Cyrillus iam citatus, quia Ioannes non est productus in testem, vt Christo tempore se priorem affirmaret, propterea ipsi Cyrillo videtur cōtextui hoc accōmodari non posse: sed hæ rationes non sunt multum efficaces, & Theophyl. soluit rationem Chrysost. Aliter ergo Chrysost. exponit, vt referatur ad baptismum & prædicationē, quia prædicatio, & manifestatio Christi, fuit post baptismum & prædicationem Ioannis: quasi dicat; qui post me manifestabitur: & hanc secuti sumus expositionem. Cyril. autem loco citato ita hæc interpretatur, *post me vēturus est,* id est, qui à principio me inferior honore reputabitur, gloriosior euadet postea: refert ergo illud, post me ad honorem & dignitatem: quia Christus venturus erat à principio minor & inferior Ioanne hominum opinione, tamen gloriosior factus est postea: non est improbanda expositio hæc. illa tamen Chrysostomi, & verior & accommodatior censetur.

Christus quomodo dicatur ante Ioannem factus.

Circa illud *ante me factus est* alqui hoc ad diuinam A generationem referunt, & illud *factus est* exponunt, genitus est. Verbum enim Græcum vtranque habet significationem, quamobrem sensus talis erit; qui post me venturus est secundum carnis ortum, ante me genitus est, quia filius Dei est æternus. huius expositionis meminerunt Chrysost. hom. 12. & Theophyl. & eam hoc argumento refutant: quia verba sequentia non aptantur huic sensui, ante me genitus est, quia prior me erat; cum contra potius dicendũ esset, prior me erat, quia ante me genitus est. Quare Epipha. loco B citato aliter legit, nempè, qui ante me fuit. nam verbum etiam hoc significare potest, & ad deitatem refert in mundo existentem: vt sit sensus, qui post me venit secundùm carnis natiuitatem, ante me fuit, in mundo, secundùm diuinitatem. Deus enim erat æternus, & ideo fuit ante me in mundo, quamuis secundum carnem post me venit. Arriani, vt refert Ambro. lib. 5. de fid. cap. 5. vbi hunc locum latius examinat, amplectebantur illam lectionem: *ante me factus est*. & C inde inferebant Christum etiam secundùm diuinitatem creaturam esse. at expositio cõmunior est, quam Chrysos. Cyril. Theophyl. Ambro. eo loco, & August. tract. 3. sequuntur, vt illud: *ante me*, non tempus, non diuinitatem; sed honorem & dignitatem significet: quia Christus gloriosior & honoratior est eo habitus & est ratio August. & Cyril. quia hoc producitur ab Euangelista tanquam suo testimonio conforme. Nam dixerat: Vidimus gloriam eius quasi vnigeniti à Patre: gloria autem hæc in hoc testimonio producto non exprimeretur, nisi *ante me factus est* ponatur pro, mihi antepositus, & pluris quàm ego habitus est, quippe qui maiorem sui splendorem sparsit. Neque tamen habent ex hoc Arriani, quod contra veritatem opponant. Si inquiras, cur in præterito locutus est, cum nondum fuisset Christus Ioanni antepositus, quando hoc proferebat: nondum enim se manifestauerat; Respondebunt Chrysost. & Cyril. persæpè solere Prophetas præterito vti pro futuro ad rei certitudinem significandam. Alij respondent, diuina voluntate id iam fuisse determinatum, vt gloriosior futurus esset. Vtrunque verum est: facilius tamen dici potest esse Hebraismum, quo præteritum pro futuro, & futurum pro præterito accipitur. Illud denique *prior me erat* aliqui ad dignitatem & excellentiam referunt, quasi dictum sit, mihi prælatus est, quia excellentior me erat: rectius tamen dicimus his verbis non solam præstantiam, qua vt homo maior erat Christus; sed etiam ipsius diuinitatem significari: Christus enim multis nominibus erat prior Ioanne, & sic conuenit testimonium hoc, cum testimonio Euangelistæ, vidimus gloriam vt vnigeniti, seu vt Dei Filij.

¶ *Et de plenitudine eius omnes accepimus.*

COMMENTARIVS.

PRosequitur testimonium Baptistæ, cuius verba, non vt superiora, quasi prius dicta, sed tanquam noua pronunciat, & illis, quæ ante baptismum dixerat, adiungit: quasi diceret; dixi prius illum esse me priorem & præstantiorem; nunc dico etiam omnibus esse priorem. Nam de plenitudine eius nos omnes accepimus. Magna profectò confessio: fatetur Baptista non solùm se, sed omnes præsentes, & eos, qui præcesserunt Patres de plenitudine Christi, quidquid boni in eis fuit, accepisse, quod Paulus postea confirmauit, dicens, Bibebant de

1. Cor. 10. consequenti eos petra, petra autem erat Christus. quo testimonio Christum supra omnes esse palam conttetur. Huius autem explicatio sententiæ hæc est: Omnem gratiam, & donum spirituale fidelibus data, à Christo dimanasse, vt à fonte; quia ipse est, qui omnibus ante, & post se hominibus, suo aduentu omnem benedictionem à Deo obtinuit. Loquitur autem de Christo simul Deo, & homine, non vt de Deo tantùm. solus enim Deus non meruit, sed homo factus. Plenitudo autem hæc, est ipsa diuinitas vnita humanitati, de qua dicitur Colos. 2. In quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Est etiam gratia ex vnione diuinitatis in humanitatem deriuata, quæ vt fons quidam in ea residet, vnde in membra, quorum Christus caput est, diffunditur: propterea in Christo est plenitudo redundantiæ in alios, soli Christo propria. Nemo enim alius peccati remissionem, conciliationem cum Deo, fidem, & alia, mereri sibi, nec alijs potuit, nisi Christus. de qua vbertate dicitur Ephes. 1. Qui benedixit nos omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo. Dum autem dicitur *de plenitudine eius omnes accepimus* non autem (plenitudinem accepimus) neminem totam plenitudinem habuisse significat, sed singuli partem aliquam habuerunt: sicut dicimus, bibimus de fonte, quod longè aliud est, quam bibimus fontem. Conforme est ergo hoc Baptistæ testimonium, verbis Euangelistæ, quando dixit, plenum gratiæ & veritatis. Sicut ergo præcedentibus confirmauit, quod dixerat; vidimus gloriam vt vnigeniti à Patre, ita istis confirmat causas enarratas aduentus, plenum gratiæ, & veritatis. atque hæc est ratio, cur Euangelista ab hoc testimonio exorsus est. nam quæ dicta erant de incarnatione Verbi, hoc testimonio Ioannis Baptistæ egregiè confirmantur.

ANNOTATIO L.

Proxima verba à Ioanne Baptista fuisse prolata.

CYril. lib 1. c. 20. & Chrys. hom. 23 hæc, & sequentia vsque ad alterum Ioannis Baptistæ testimonium, tanquam verba Euangelistæ legunt. tamen communis antiquorum Patrum sententia est, hæc omnia vsque ad sequens testimonium esse eiusdem Baptistæ. In primis Athan. lib. de nat. hum. suscepta, con. Apollinarem, tanquam Io. Baptistæ recitat verba exposita; de plenitudine eius omnes accepimus. & in orat. con. Arrian. Quòd ex Deo Deus est Verbum, Exclamauit, inquit, Ioannes, lex per Moysem data est, gratia autem & veritas per Christum facta est. Vtitur eodem verbo, quod de Io. Baptista vsus erat Euangelista noster: clamauit, inquit, qui post me venit, &c. vt ad eundem clamorem etiam referantur, quæ sequuntur. basil. hom. 2. in Psalm. 28. à Io. Baptista refert dicta hęc omnia; de plenitudine eius accepimus omnes, & gratiam pro gratia, &, Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. Epiph. etiam hæres. 51. *De plenitudine eius omnes accepimus*. verba Baptistæ esse docet, & his vetustior Orig. to. 5. in Io. omnia hæc verba vsque ad illud *enarrauit nobis*. D tanquam Baptistæ testimonium interpretatur. idem Theoph. Inter Latinos autem Cypr. lib de Baptismo. paulò post principium, nomine Baptistę legit, de plenitudine omnes accepimus. Aug. iẽ li. 5. de Baptismo cont. Donat. c. 9 & tract. 13. in Io. cum igitur tãtus sit Patrũ consensus non ab eo discedendum, sine vrgẽti vlla ratione, existimauit. præsertim quia sic contextus facilior fit, & cõmodior expositio. Nam Verbi incar- E nationẽ, & plenitudinẽ gratiæ & veritatis, quæ Euangelista narrauerat, testimonio Baptistæ confirmat, vt verè cũ à Deo missum esse ad testimoniũ de luce perhibendũ constet: sicq; tãti mysterij incredulos Iudęos qui multũ Ioanni deferebant, conuincat, & credentes tam insigni testimonio corroboret. Illud, &, Nonnus loco causæ exponit, nempè, nam de plenitudine eius, &c. causam enim, cur sibi sit prælatus Christus, cuiq; F eo prior, adiungit Ioannes Baptista, dicens; quia de plenitudine eius, &c. accommodatior tamen est sensus in commentario expositus: his enim, quæ prius Ioannes Baptista dixerat, adiunxit, quæ sequuntur, ideo copulanti particula vtitur.

¶ *Et gratiam pro gratia.*

COMMENTARIVS.

CAusam adfert, cur dictum sit, de plenitudine eius nos omnes accepisse (& gratiam, inquit, omnes accepimus pro gratia) quia in ipsius Christi gratia, nos sumus omnes gratiam consecuti, & per eum grati facti Deo. idem est sensus cum illis verbis ad Rom. 5. Multo magis gratia Dei, & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi, in plures abundauit. Quod ergo Paulus dicit, gratia abundauit in plures, in gratia vnius hominis Iesu Christi, hoc est, quod dicit Ioannes, gratiam pro gratia accepimus: & hanc causam esse reor, cur dictum sit, de plenitudine eius omnes accepimus. Fuit enim Christus ita Deo Patri gratus, vt sua gratia nobis meruerit, & consecutus sit gratiam. Ad Ephes. 1. Gratificauit nos in dilecto filio suo, ac si dicat; in gratia filij sui nos gratos effecit. hoc est, gratiam pro gratia accepimus. Hic est sensus legitimus, vt magis ex sequenti annotatione constabit.

ANNOTATIO LI.

Diuersæ huius loci expositiones traduntur.

SVperiorem sententiam Doctores diuersè exponunt: [A] quidam gratiam priorem Euangelium, posteriorem legem antiquam interpretantur, in hunc sensum: gratiam pro gratia, seu loco veteris legis accepimus Euangelium. Nec mirum videri debet, si vetus lex gratia dicitur. nam ex gratia Dei fuit data lex, & figura erat gratiæ Euangelicæ. Hæc est Cyril. lib. 1. c. 21. Chrysost. hom. 13. & communis expositio, quæ tamen accommodata non videtur: quia quamuis ex dono Dei sit lex, & sit figura Euangelij, non tamen vocatur in scriptura gratia, cum semper gratia opponatur legi. ne scilicet legis virtute, gratia dari existi- [B] metur. imò in verbis proximè sequentibus, distinguitur lex contra gratiam, *Lex, inquit, per Moysem data est, gratia autem per Christum facta est.* ergo gratia, quæ paulò ante dicta erat, non comprehendebat legem. Certè Ioannis est consilium, discernere inter Christum & Moysem, Euangelium & legem; eo quòd ex Euangelio, & per Christum sit gratia; non autem per Moysen, nec ex lege. Secundo loco exponit August. tract. 3. in Ioan. vt gratia prior, sit gratia gloriæ; & posterior sit fides & dilectio, quibus viuit iustus; & operatur in Christu. & tūc est sensus, accepimus per gra- [C] tiam fidei, dilectionis, & operum, gratiam gloriæ, & vitæ æternæ. Nec mirum, inquit, si vita æterna dicatur gratia, quia merces quidem est, sed fidei & dilectionis, atque operum, quæ ex gratia Dei sunt. Hæc expositio magis accedit ad verū sensum in hoc, quod vtramque gratiam ad Euangelium refert. notat etiam Aug. illam coniunctionem, & (*& gratiam pro gratia*) hunc sensum facere; de plenitudine accepimus gratiam, & fidem, quæ per dilectionem operatur: & rursus pro hac gratia, gratiam gloriæ & retributionis: [D] idem sentit Bern. serm. 5. de Assumpt. B. Virginis. Sed hæc annotatio non est magni momenti: tum quia particula (&) vt diximus in commentario, causę loco posita est; tum quia solet etiam aliquando poni ad designanda ea, quæ in generali dicta sunt. cùm enim dixisset generaliter, *de plenitudine eius accepimus*, docet modò, quæ sit hæc plenitudo, *& gratiam pro gratia*, paulò inferius adiuncturus aliud, quod etiam de plenitudine acceptum est, nempe veritatem, vt postea patebit. Ista expositio Augustini non mihi visa est [E] conueniens, quia vita æterna, quæ pro meritis datur, rarò gratia dicitur: quod si dicta est gratia aliquando, sumitur simul cum toto merito, vt gratia Dei dicatur vita æterna, & cum ea simul sint, fides, dilectio, opera, & merces. gratia enim Dei est, hominem vocare per fidem, dilectionem, & opera, ad vitam æternam: tamen quando distinguitur vita æterna à dilectione, fide, & operibus, vt hic debet fieri, iuxta Aug. expositionem, nunquam vocatur gratia, sed merces. Tertiò exponunt alij opposito modo, vt prior gratia sit fides, [F] & dilectio; posterior verò sit vita æterna. Sitque sensus, *gratiam pro gratia*, id est, accipimus fidem, & dilectionem propter vitam æternam consequendam. Vt *pro* causam finalem significet, vt idem sit ac propter: in Aug. autem interpretatione idem significat cum præpositione (pro) longè tamē aliud est dicere, vnum propter aliud, & vnum pro alio: & huic expositioni, eadem ratio aduersatur, quæ præcedenti. Alij ex recentioribus aliter exponunt, vt gratia pro gratia idem sit, ac gratiam super gratiam, id est, omnem gratiam: vt sit sensus; omnis gratia, quæ accepta est, ab illo accepta est, sitque Hebraismus quidam: חוץ לחן

Duæ vltimæ expositiones, quæ recentiorum sunt, difficile admitti possunt. Quod vt ostendam, considerare oportet, præpositioni (pro) Græcè ἀντὶ, in Hebræo non legi in tota scriptura sacra respondere: על sed: תחת quod Latinè dicitur (pro) & sic Septuaginta verterūt illud: תחת per ἀντὶ, dentem pro dente, oculum pro oculo, vbi Leuitici habetur: תחת similiter in aliis locis omnibus, quos mox citabimus. Cùm igitur Ioannes tali Græca præpositione sit vsus, nemo debet dubitare voluisse eum ponere loco Hebrææ: תחת hæc autē in Hebręo sicut in Græco illi respondente, duas tātùm habet significationes; vna est, quod Latinè dicitur, loco alterius, sicut Genes. 4. Posuit mihi Dominus semen pro Abel, id est, loco Abel occisi, dedit mihi Dominus alium filium: vbi in Hebræo est: תחת & Græcè ἀντὶ. similiter Psal. 44. Pro patribus nati sunt tibi filij; idem habetur in Hebræo & Gręco. similiter Isaiæ 3. Pro suaui odore fœtor, pro zona funiculus, pro crispanti crine caluitium, pro fascia pectorali cilicium. in his locis habetur: תחת & Septuaginta verterunt ἀντὶ. & vna est significatio; loco vnius succedet alterum: & Latina præpositio hoc idem significat. Altera est, vt idem significet, quod, propter, non vt causa finalis, sed prout dicimus ratione vnius alterum dari, sicut pro merito præmium, pro culpa pœna; & denique quod dicimus, causa vnius alterum fieri aut dari, sic Roman. 12. Nulli malum pro malo. & 1. Pet. 3. Non malum pro malo, nec maledictum pro maledicto: in quibus locis, hæc habetur præpositio Græca. Genes. 30. Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filij tui; multa sunt huiusmodi testimonia, vbi tam præpositio Hebræa, quàm Græca in hac sumuntur significatione, nullúsque est locus in scriptura tam veteri, quàm noua, vbi: תחת & ἀντὶ sumantur pro: על seu super. constat igitur ex his, recentiorum expositiones alienas esse à consueta scripturarum phrasi & modo loquendi: & in hoc duæ primę expositiones rectè procedunt. nam præpositionem interpretantur iuxta duas istas significationes, prior quidem in priori significatione, nempè loco legis Euangelium, altera verò in posteriori; nimirum ratione dilectionis, dari gloriam, quam etiam vocis acceptionem nos sumus secuti: aliter tamen literam exponentes, nempè, vt ratione gratiæ Christi, & propter eam nubis gratia sit data. Eadem ratione expositio refellitur tertia; nam præpositiones illæ non sumuntur in scriptura in ea significatione; vnde quantum ex Græco sermone licet colligere, Euangelista vsus est Græca præpositione, sicut Septuaginta etiam vsi sunt. hi autem pro Hebræa: תחת posuerunt. tenendum est ergo Ioannem idem voluisse significare, ac si in Hebræo dixisset: חן תחת חן Latinè gratiam pro gratia, non autem gratiam super gratiam.

Præpositio illa, pro, duobus modis in scriptura vsurpatur.

Quia

Google

¶ *Quia lex per Moysem data est; gratia, & veritas per Iesum Christum facta est.*

COMMENTARIVS.

IAm de plenitudine Christi gratiam omnes accepisse probat, & discrimen inter Moysem, & Christum constituit, quod Christi proprium est, distinguendo. Moyses fuit legislator tantùm, imò legis promulgator: nam per ipsum lex data est à Deo; gratia autem, & veritas per Christum facta est, & Christus vtriusque auctor est. Excedit ergo Christus Moysem, quia hic legem dedit, nec tamen auctor ipsius legis, aut factor fuit, sed per ipsum Deus, qui auctor est, dedit eam. at Christus dator gratiæ, ac veritatis, & factor est. Gratiam vocat, qua remissio peccatorum fit, qua conciliamur Deo, qua introitum habemus in æternum regnum, qua denique legem ipsam, & mandata implere possumus, & sine qua lex occasio peccati est; quia præcipit, neque tamen dat virtutem, qua impleri valeat præceptum. Veritatem autem appellat, qua Deus ipse, & fidei mysteria reuelantur & manifestantur. horum duorum Christus est auctor. nos enim sua gratia, & iustitia Patri gratificauit, & sic auctor est gratiæ: ipse etiam nobis Patrem, & seipsum manifestauit, viámque reuelauit perueniendi ad Deum. Nam ante aduentum Christi nemo Dei veritatem cõsecutus est, nisi propter Verbum in carne futurum, & per ipsummet Verbum. Matth. 11. Nemo nouit Patrem, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Quocirca cum sit auctor veritatis, rectè dictum est suprà, plenum esse gratiæ, & veritatis, & consequenter omnes de eius plenitudine accepisse gratiam; quia auctor est gratiæ, & veritatis, per quam peruenitur ad gratiam. Hîc attende, legi opponi duo, gratiam, & veritatem. nam lex præcipiebat, & prohibebat ea, quæ sine gratia impleri non poterant, nec tamen habebat virtutem, aut efficaciam donandi gratiam: Si enim tunc dabatur gratia, id non virtute legis, sed fide futuri Christi fiebat; in lege ergo non erat gratia. rursus in lege erant tantùm promissiones, vmbræ & figuræ futurorum; erat absconditus Deus, quia Verbum, & Trinitas non agnoscebatur, quamuis particulari priuilegio propter futurum Christum aliquibus reuelabatur. Nec etiam fides Dei vera data est, nisi propter Christum, & per Verbum. nomine ergo legis, & gratia, & veritas excluduntur, quæ ad Christum pertinent. Vides igitur legem à gratia & veritate distingui: quod superius diximus argumento esse, non vocari legem nomine gratiæ, quando dictum est, gratia pro gratia. Longum esset, & à nostro instituto alienum, si agere vellemus de lege, & gratia: sufficiat dixisse nunc, legis nomine omnia præcepta illa ceremonialia, iudicialia, & etiam moralia intelligi: nemini enim virtute legis totius gratia data est, nec remissio peccatorum; sed virtute Christi, qui fidem & dilectionem communicat, & certè nisi Christus suo merito, & iustitia nos Deo conciliasset, quantumcunque homo omnia implesset præcepta iudicialia, ceremonialia & moralia, (si tamen id fieri potuisset) nunquam obtinuisset gratiam, & iustificationem à Deo; quam Christus facit, qui nobis, & omnibus iustis à mundi principio eam promeruit, & cõsequutus est. Appellat autem Baptista Iesum Christum, vt eum, qui Iesu nomine cognitus erat, Christum esse, & Messiam fateatur, & est elegans collatio inter duos mediatores Moysem, & Christum: ille mediator fuit Dei, & hominum, ad dandam legem, quæ nullam in se iustificandi, & saluandi virtutem habuit, sed potius occasio peccati, & mortis facta est, Christus mediator etiam est, sed vitæ æternæ, & gratiæ, & veritatis, per quæ omnia ad vitam peruenitur æternam.

Legem gratia & veritas opponi.

ANNOTATIO LII.

Quomodo de Christo dicatur gratiam, & veritatem fecisse.

CIrca superiora verba, aliqua sunt breuiter consideranda. A Clemens Alexan. libr. 1. pædago. cap. 7. Christum etiam legis illius auctorem fuisse asserit, qui vt Deus auctor fuit etiam veteris testamenti, eáque de causa legem per Moysem non factam, sed datam, dictum esse censet; quia Verbum auctor, Moyses autem eius promulgator fuit. at Christus gratiæ auctor est, & veritatis, & addit Clemens, Christum dici auctorem gratiæ, & per ipsum factam gratiam, quia sine ipso factum est nihil. ratio hæc Clemen. non est ad rem; nam Christus non sic gratiam dicitur fecisse, B sicut fecit vniuersa, vt Deus est, sine quo nihil factum est; nam hac ratione Pater, & Spiritus sanctus gratiam pariter fecerunt: hic autem est sermo de Christo mediatore, & de opere eius proprio. nam sic gratiæ auctor est: quia per humanitatem suam nos redemit, nobis conciliationem, & remissionem, & vitam meruit: hoc non Pater, nec Spiritus sanctus per se fecerunt; quia ipsi non induerunt carnem, propterea non meruit Pater, nec Spiritus sanctus, nec Redemptores dicuntur; quamuis tota Trinitas gratiam C ipsam, & remissionem, & vitam quam Christus meruit, & obtinuit nobis, faciant & operentur: Filius ergo vt Deus vnà cum Patre, & Spiritu sancto gratiam facit, tamen Christus Deus, & homo, solus eam nobis meruit, & antequam carnem sumeret, non solùm vt Deus gratiam operabatur, sed virtute meriti futuri in carne, eam dabat. fide enim viua apprehensus, quamuis tunc nundum carne indutus, auctor erat gratiæ, & omnis veritatis supernaturalis, quæ tunc reuelabatur; imo etiam donationis ipsius legis, D quæ per Moysem data est. nam numquam illam Deus fecerat, nec daret, nisi propter Christum. ita est intelligenda præsens sententia, nempè de opere proprio Christi, quia solus conciliauit homines, & eos gratificauit Patri, redemptionémque perfecit. Attende rursus, Athanasium orat. 2. contra Arrian. veritatem vmbræ opposuisse, cùm diceret, lex per Moysem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est; melior gratia, quàm lex, præstantior veritas, quàm vmbra illa, hæc autem præstantia non poterat per alium nisi per Filium, qui sedet ad dexteram Patris, effici. hæc Athanas. At Augustinus libr. 22. contra Faust. cap. 6. veritatem hanc exposuit, vt opponitur vmbris legis, & promissionibus Prophetarum. sic enim habet; per Moysem lex data est, gratia autem per Christum facta est, gratia scilicet, vt data indulgentia peccatorum, quod præceptum erat, ex Dei dono custodiretur; veritas autem, vt ablata obseruatione vmbrarum, quod promissum erat, ex fide Dei præsentaretur. hæc ibid. & in libr. 17. contra eundem cap. 6. inquit, lex per Moysem data est, gratia, & veritas per Christum facta est; ipsa lex cùm impleta est, gratia, & veritas facta est. gratia pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad prophetiarum impletionem. hæc Augustinus. ex quibus collige veritatem esse, per quam vmbra legis illuminata est, quia quæ obscurè, & in figura sub ea continebantur, aperta sunt in Euangelio per Christum, & rursus per quam, quæ promissa sunt, implentur: nam Christus compleuit, & in ipso completur, & complebitur quidquid à Deo nobis promissum fuit per legem & Prophetas, ad nostram pertinens salutem. Omnia hæc vera sunt. Christus enim auctor est veritatis his modis, vt superius diximus: tamen hoc in loco præcipuè pro cognitione diuinorum, & mysteriorum fidei, vt exposuimus in commentario, sumitur: sicut etiam superius, quando dictum est à Ioanne, plenum gratiæ, & veritatis. nam hoc Baptistæ testimonium producitur à Ioanne, tanquam ijs, quæ ipse docuerat, conforme.

¶ *Deum nemo vidit vnquam; vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit nobis.*

COMMENTARIVS.

COnnexio hæc est. A veritate, ficut & à gratia, excluserat Moysem, tanquam eum, qui auctor gratiæ & veritatis non fuerit; hoc posterius de veritate confirmat propositis verbis: posset enim aliquis opponere, Moysem vidisse Deum facie ad faciem; potuit ergo veritatem Dei nobis enarrare: hoc reijcit dicens; *Deum nemo vidit vnquam*, non solùm Moyses, sed nec vllus alius: nemo igitur auctor veritatis esse potest, nisi is, qui rem ipsam vidit: at vnigenitus in sinu Patris existens vidit & nouit Deum, ipse ergo narrare potuit nobis Dei veritatem; & ideo præter alia accepimus de eius plenitudine etiam veritatem, & ipse auctor est eius. Ecce quomodo Baptistæ testimonium verba comprobant Euangelij, illa scilicet, quibus plenum gratiæ, & veritatis, vnigenitumque Patris Christum Ioannes confitetur. illa igitur verba, *Deum nemo vidit vnquam*, enunciata sunt ad probandum, nec Moysem, nec vllum alium potuisse auctorem esse veritatis Dei, sed eum solum, qui vidit, & narrauit; hic autem est Christus, qui vidit, quia in sinu est Patris, & fecit eam, quia nobis reuelauit, dum per eum, & propter eum data est, quibus à principio communicata est; præcipuè tamen enarrasse dicitur, quando factus homo eam perfectè aperuit, de plenitudine ergo eius accepimus gratiam, & veritatem; gratiam quidem pro gratia sua, veritatem autem, quia per eum omnis diuina reuelatio facta est, & ipse eam docere venit, quia solus vidit, & nemo alius.

ANNOTATIO LIII.

Vt intelligendum quod Deũ nemo vnquã vidit.

MAgnum Doctoribus locus hic facessit negotium; dubitant enim qua ratione hæc verba vera sint, *Deum nemo vidit vnquam*, cùm ex veteri testamento cõstet, Patriarchas & Prophetas vidisse Deũ. Vidit Deum Iacob. Gen. 31. Vidi, inquit, Dominum facie ad faciem. vidit Moyses Deum. Exod. 33 Loquebatur, inquit, ad Moysem Dominus facie ad faciem. Et Isaiæ 6. Vidi Dominum; multi etiam alij vidisse Deum leguntur. Hoc argumento ducebantur Manichæi, vt refert Augustinus lib. contra Adiman. cap. 9. ad affirmandum nouum testamentum esse contrarium veteri, quia in hoc multi vidisse Deum dicti sũt, B in illo verò scriptum est, Deum nemo vidit vnquam; quibus verbis patres omnes veteris testamenti comprehensos esse, nemo dubitat. Multifariam sacri Doctores respondere, & locum hunc explicare studuerunt. Primo loco respondet Irenæ. lib. 4 cap. 37. hæc verba de Patre intelligenda, quasi dictum sit, Patrem nemo vidit vnquam. Fuit autem in veteri testamento non solus Filius, sed etiam Pater visus, non quidem quantum ad diuinitatis plenitudinem, sic enim dictum est, Non videbit me homo, & viuet; Exod. 33. sed in figuris, & vmbris exterioribus, aut interioribus, si- C cut visus est à Patriarchis, & Prophetis; nemo tamen eum vidit, nisi cui verbum reuelauit; & hoc est quod nunc dicitur, Deum, id est, Patrem, nemo vidit vnquam, nisi quibus filius manifestauit: ex se enim nemo, etiam hoc modo potuit videre Patrem. Hanc responsionem sequitur August. lib. con. Adiman. cap 9. Secundò Hilar. lib. 5. Trinit. tenet quidem hunc locum esse de Patre intelligendum, vt sensus sit, Patrem nemo vidit vnquam; tamen negat Patrem in veteri testamento vlli visum, etiam sub illis figuris, vmbris & locutionibus; sed quotquot factæ sunt appa- D ritiones Dei in veteri testamento, sub quibuscunque figuris, non Patris, sed Verbi fuisse affirmat: qui enim apparuit nobis in carne, ille idem est, qui à principio mundi Patribus varijs modis apparuit: Pater tamen nemini apparuit; & sic illi veteres Deum vidisse dicti sunt, nempè filium, at Patrem nemo eorum vidit vnquam, sed Vnigenitus apparens in carne nobis de illo enarrauit. Ioan. 17. Manifestaui nomen tuum hominibus. hoc loco sic expositio vtitur Hilar. con. Arrianos sic ratiocinatus; in veteri testamento Deus est visus, filius autem, non Pater tum visus est. E Patrem enim nemo vnquam vidit, ergo Filius Deus est. Ista expositio fuit Tertul. lib. con. Praxeam negantem personarum distinctionem, contra quem argumentatur Tertul. Deus visus est, vt ex veteri testamẽto constat: Deus enim inuisus est, quia nemo vidit Deum, ergo alius est ille, qui inuisus est, & hic est Pater, alius qui visus est tunc, & hic est filius; & connectit hęc verba Euangelij, dicens, quia dictum fuit, vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti à Patre. vt inuisi-

Exod. 33.

Ioan.

A bilitatem Patris defenderet, adiũxit, Deum nemo vidit vnquam, & loquitur de hoc genere visionis figuralis, & ænigmaticæ: nam de visione essentiæ ipsius, & plenitudinis diuinitatis, nemo vidit neq; Patrem, neque Filium. hanc expositionem refert Ambrosius lib. 1. in Lucam, cap. de apparitione Angeli Sacerdoti Zachariæ, nec refutat, quamuis alteram adhibeat. verba Ambrosij refert, & sequitur August. Epist. 112. de videndo Deo, c. 5. & 6. Tertiò Epiphan. Hæres. 70. aliter respondet. non enim distinguit Patrem à Filio in hoc, sed absolutè prolatum affirmat, Deum nemo vidit vnquam, nempè neque Patrem, neque Filium, neque Spiritum sanctum, & exponit hoc dupliciter. Vno modo de comprehensiua visione. nemo enim vidit Deum comprehendẽdo eum, & quatenus quantus est videndo, sicut qui per foramen (ait ille) videt cælum, dici potest videre, & non videre; videre, quia partem videt: non videre, quia totum non videt; sic Deus visus, & non visus dictus est à prioribus. Altero modo, quia nemo id quod de Deo vidit, sua propria virtute vidit, sed diuina voluntate, quantum Deus, & quo modo, & quando voluit. nec tantùm Epiphan. C loquitur de ea visione quæ est in figuris, vmbris, apparitione, aut reuelatione prophetica; sed etiam de illa qua beati vident, in gloria, qui etiam non eum comprehendunt; sed quantum Deus vult vident de eo In genere ergo, loquitur de visione Dei, siue sit in figuris, vt viderunt Prophetæ, siue in humanitate assumpta, vt viderunt Apostoli, siue in essentia, vt vident beati, & vident Angeli. Visus est ergo Deus olim, tamen comprehensiuè nemo vidit, imò nec illo modo, nisi Dei voluntate, non naturæ propriæ virtute. Idem sentit Ambrosius loco citato D super Luc. quem, vti diximus, refert, & probat August. nempè Deum neminem vidisse vnquam, quantum ad diuinitatis plenitudinem, præter filium, qui vt Deus comprehendit diuinitatem. Deus autem visus est olim in specie, non in se; & videbitur beatis in se, quantum ipse voluerit. sed nemo Deum comprehendit. idem Ambrosius lib. 1. de Spiritu sancto. cap. 1. iuxta hanc doctrinam, in his verbis Deum nemo vidit vnquam, omnem creaturam exclusam esse affirmat. Nam nec Angeli Deum vident comprehendendo: non tamen excluditur Spiritus sanctus, qui Deus E est vnus cum Filio, sic concordat & exponit Ambrosius, vt visus, & non visus sit dictus. Quartò Chrysost. hom. 14. & Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 22. respondent, hoc loco dictum esse, neminem Deum aperta visione, & per essentiam vidisse. Hanc enim nemo Prophetarum, & Patriarcharũ consecutus erat: hi enim omnes dicti sũt Deũ vidisse in similitudine, & specie aliqua. ita etiam respondet Greg. Nissen. in lib. beatitudinũ, super illud, Beati mundo corde: & Gregorius lib. 18. Moral cap. 28. Atque hæc sunt quæ antiqui patres de

visione Dei senserunt. Porrò quid nobis dicendum A
videatur, vbi aliqua prius notauerimus, explicabo.
Principio igitur memoria repetendum est, in scri-
Quinque modis Deus in scriptura dicitur videri. ptura sacra quinque modos, quibus Deus videri di-
citur, inueniri. Primus est, quo non in se, sed in ope-
ribus suis videtur. Vt enim in opere artifex aliquo
modo noscitur, quatenus in eo ars eius manifestatur;
sic in rebus creatis multæ Dei perfectiones cogno-
scuntur, vt sunt eius sapientia, prudentia, virtus, im-
Iob. 36. mortalitas, & æternitas, &c. & de hoc Deum videndi
modo, loquitur Iob. Omnes homines vident eum, & B
vnusquisque intuetur procul. Et de tali visione hunc
locum exponit Gregorius lib. 27. Moral. cap. 3. qui
autem sic vident, procul videre dicuntur, quia Deum
non in se, sed in opere vident, quod distat infinitè à
Dei perfectione & natura. de hac etiam visione pro-
nunciat Paulus illud Roman. 1. Inuisibilia ipsius, à
creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta con-
spiciuntur: sempiterna quoque virtus eius & diuini-
tas. de eadem locutus est Gregorius Nyssenus lib.
beatitudinum, in cap. Beati mundo corde. hæc visio C
est intellectus. Altera est, qua Deus in aliqua specie, &
figura corporea videtur, siue à sensu exteriore, siue
ab imaginatione videatur. Deus enim aliquando visus
est aliqua figura, in qua appareret hominibus, siue
illa sit hominis, siue ignis, siue alterius corporis: &
hac visione sæpè dictus est visus in scriptura veteri
Isaiæ 6. à Prophetis, non solùm interioribus, sed etiam exte-
Genes. 32. rioribus oculis: sic dixit Isaias, cap 6. Vidi Dominum
sedentem. & Genes. 32. Iacob dixit, Vidi Dominum
facie ad faciem. non quòd Deus in seipso, & sua na- D
tura sit visus, sed in his speciebus, quæ eum repræsen-
tabant. Tertia visio est, qua videtur per fidem, vel
aliquod lumen spirituale reuelatum, & sine specie,
& imagine vlla. Sic dixit Paulus 1. Corinthiorum 13.
Videmus nunc per speciem in ænigmate. Quarta est,
qua videmr per humanitatem assumptam, qui enim
Christum hominem videbant, Deum dicebantur vi-
dere, qui erat vnitus illi humanitati. de hac dictum
Ioan. 14. est Ioan. 14. Qui videt me, videt & Patrem meum,
quia Pater in me est. Si enim, qui figuras illas, in qui- E
bus apparebat Deus, videbant, dicti sunt Deum vidis-
se, cum illæ non essent vnitę diuinitati; multo magis,
qui viderunt humanitatem illam, cui Deus ita vnitus
erat, vt homo Deus, & Deus diceretur, & esset homo,
dicendi sunt vidisse Deum: & sic Deus dictus est ap-
paruisse, & verbum visibile factum fuisse. de qua
visione dictum est Baruch. 8. Post hæc in terris vi-
sus est, & cum hominibus conuersatus est: quæ vi-
sio dignior, & excellentior est, quàm illa, quæ fa-
cta fuit Prophetis in illis speciebus, de qua excel- F
lentia dicitur Luc. 10. Beati oculi, qui vident, quę vos
videtis: dico enim vobis, quòd multi Prophetæ &
Reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non vi-
derunt. Quinta visio est omnium suprema, qua Deus
non in imagine aliqua, non in humanitate assumpta,
non in creatura, sed in suamet essentia apertè & clarè
videtur, sicut homo hominem videt: & hæc intellectu
fit, quia Deus spiritus est. hæc est visio beatorum, de
qua dictum est Matth. 18. Angeli eorum semper vi-
dent faciem Patris mei. Matth. 5. Beati mundo corde, G
quoniam ipsi Deum videbunt. 1. Corinthiorum 13.
Tunc cognoscam, sicut & cognitus sum. 1. Ioan. 3.
Videbimus eum, sicuti est. Vbi cauenda est hæresis
quorundam, cuius meminit Greg. lib. 18. Moral. c. 28.
Qui Deum non videri in sua essentia, sed in quodam
splendore suæ essentię, quæ dicitur gloria, tradebant;
tamen scripturæ hunc errorem conuincunt. dicit
enim Ioannes, videbimus sicuti est, & similes ei eri-
mus. Si ergo nos similes sumus, & ipse seipsum videt
in sua essentia, & nos vtique videbimus eum in sua
essentia, similes quidem; sed non æquales. nemo enim
ipsum valet comprehendere, nec quantum in ipso
cognoscibile est, assequi. Hæ sunt quinque visiones
ex scriptura collectæ, & hoc est primum quod ad-
uertendum diximus.
Alterum est, quando dictum est à Ioanne, *Deum
nemo vidit vnquam*, non de primis tribus visionibus
loquebatur: multi enim viderunt Deum in creatu-
ris, multi in imaginibus, & speciebus, multi per fi-
dem, antequam venisset in carne, nec rursus loqueba-
tur de quarto modo: quamuis enim nunquam sit vi-
sus Deus in carne, antequam eam assumeret, tamen
cùm dicat *Vnigenitus enarrauit nobis*, significat se non
de hoc modo videndi loqui, quia cùm omnibus in
carne visibilis apparuisset, absque hac enarratione
videbatur. Viderunt enim Deum in humanitate cre-
dentes, & increduli, quia prædictum est Isa. 40. Vide-
bit omnis caro salutare Dei. cùm igitur non loqua-
tur de illis quatuor visionibus. superest, vt de quinta
sit sermo, quæ est visio Dei in essentia, & substantia
propria: sic enim Deum nemo vidit vnquam, non so-
lùm comprehensiuè, cùm sic nec videre potuit, sed
nec aperta, & clara visione. Vnde cessat locorum
scripturæ oppositio, quia Deus visus dicitur mo-
dis prioribus, hic autem negatur visus aperta vi-
sione: & in hoc placet sententia Cyrilli, Chrys. &
Gregor. &c. ex quo etiam sequitur, vt quando dicitur,
Deum nemo vidit vnquam, non solus Pater, sed tota
Trinitas intelligatur: nemo enim viderat Deum, nec
Patrem, nec Filium, nec Spiritum sanctũ, tali visione,
Matth. 11. Nemo nouit Patrem nisi Filius, neque Fi-
lium nisi Pater, & cui Filius voluerit reuelare. nec est
sermo in præsenti de Angelis, sed de hominibus: de
his enim loquitur Ioannes. nec verum est, quod ali-
qui affirmant, Moysen vidisse Deum in essentia sua,
quod alio in loco discussimus, & probauimus, & mo-
dò ob breuitatem prætermittimus, quia ad proposi-
tum nostrum parum id refert. Sed dicet aliquis, quo-
modo igitur ista sententia sic exposita ad contextum
Ioannis facit? Rectè quidem id quæritur, & in ter-
tio, quod considerandum superest, ostendetur; illud
verò est, quod Ioannes ostendere intendit, Chri-
stum auctorem esse veritatis, per quam Deum cog-
noscimus fide in hoc seculo; & ad hoc probandum
affirmat, neminem Deum vidisse: Si ergo nemo vidit,
nemo potuit esse auctor doctrinæ, & veritatis Dei:
quomodo enim docebit, & manifestabit, quę non vi-
dit? Dices, audiuit ab aliquo, qui vidit, & postea ipse
aperuit aliis; iam ergo iste non est auctor veritatis, nec
per ipsum facta est veritas, & doctrina, sed tradita; at
qui vidit, & narrauit, ipse est auctor; talis ergo est
Christus, Filius Dei; qui vidit Patrē, vidit Deum aper-
ta notitia. & ideo non ex auditu, sed quę vidit testa-
tur, quem vidit, docuit. Ioan. 3. Quod vidimus testa-
mur, ergo per ipsum facta est veritas, & cognitio, &
fideles, & doctrina Dei; Moyses verò, Prophetę, &
Apostoli audierũt ab eo, qui viderat, & videt, nempè
Verbo; & tradiderũt aliis: propterea non sũt verita-
tis auctores. pręterea qui vidit profectius, & apertius
narrat, quã qui audiuit, sic Christus enarrauit nobis si-
ne vmbris, sine figuris, sed perfectiᵘs & distinctius quę
Dei sunt, quia illa videt. ipse ergo est, per quē facta est
veritas. & quamuis Moyses Deum vidisset, & postea
narrasset, adhuc non esset facta veritas per eum; quia
videre, & dicere ab alio habuit, nēpè Verbo. Verbum
enim illi reuelauit; Filius tamen ex natura sua habet
videre Deum, quia est in sinu Patris, vna cum eo sub-
stantia; per ipsum ergo facta est veritas.

ANNOTATIO LIV.

QVid sit in sinu Patris esse, considerandum super- *Quid sit, in sinu Patris esse.*
est: est enim locutio metaphorica. Arriani, vt
refert Cyril. lib. 1. Ioan. cap. 22. ne à Catholicis de
consubstantialitate Filij conuincerentur, per sinum
dile

Digitized by Google

dilectionem exponebant, vt idem sit in dilectione A Patris, quod in sinu Patris esse; & quod magis mirandum est, non desũt nostra ętate Catholici, qui inconsideratè ita exponunt: contra quos argumentatur optimè Cyril. ex illo Ioan. 3. Deus dicitur mundum diligere, & tamen mũdus non dicitur esse in sinu Patris: addamus; erant iusti, & sunt, dilecti Deo, & manent in eius dilectione, vt dicitur Ioan. 15. tamen non sunt in sinu. Addo adhuc; Christus vt homo est dilectissimus Patri, tamen non dicitur vt homo, esse in sinu Patris. Cyril. ergo per sinum intelligit substantiam; &, esse in sinu eius, est esse eiusdem cum ipso substantiæ, & ab eo esse, & procedere; idem Chry. hom. 14. vbi sic inquit; Euangelista sinus memi- B nit, quo vno verbo multa; substantiæ cognationem, propinquitatem, parem Patri, cognitionem, potestatem ostendit. Non enim diuersam substantiam in sinu haberet Pater, sed nec ipse auderet, si seruus esset, si ex multitudine vnus esset, in sinu domini versari: hoc namque filij est, qui multum genitori suo fidit, neque ipso vlla parte est inferior. hæc Chrysost. non ergo est in dilectione esse, vt illi existimabant. Mihi ideo in sinu esse videtur, quia talem coniunctionem, & propinquitatem habet, vt Dei occulta ei sint manifesta. Quæ enim occultamus, in sinu reponimus. hæc propinquitas, & vicinitas non est alia, quam identitas eiusdem naturæ, & substantiæ. Quis enim nouit, quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei, qui est intra Deum? Sinus ergo Dei est diuinitatis arcanum, in quo est Filius: vnde sancti Patres bene contra Arrianos, hinc intulerunt Filij consubstantialitatem. Sic etiam Ambr. lib. de benedict. Patriarch. ca. 11. & ser. 18. explicat sinum hunc, vt sit intimum naturæ secretum. Annotat autem Athan. lib. 3. de vnica Trinit. substan. dictum esse Vnigenitum in sinu esse Patris, ne per hoc, quod caro factus est, diuisus esse credatur à Patre, cùm reuera maneat, & etiam sit apud Patrem, sicut erat in principio, & semper. nec argumentum Arrianorum vllam habet efficaciam. obiiciebant enim illud Luc. 16. Erat Lazarus in sinu Abrahæ, non tamen inde infertur, esse illi consubstantialem. Respondet Cyril. potius hunc locum nostram confirmare veritatem; nam in sinu esse Abrahę, erat inter filios Abrahæ Lazarum esse receptum; si ergo Christus in sinu Dei est, Filius Dei est, & non seruus. confirmatur expositio data; nam ex eo, quod Filius in sinu Patris est, Euangelista vult ostendere Deum vidisse, & omnia quæ Dei sunt, per seipsum nosse, non ex alterius relatione, aut manifestatione, quod non sequeretur, si esse in sinu non aliud esset, quam in dilectione Dei esse: intra Deum ergo, & apud Deum est Verbum, cùm noscat omnia, quæ Dei sunt.

¶ *Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Ierosolymis Sacerdotes, & Leuitas, vt interrogarent eum, tu quis es?*

COMMENTARIVS.

ALiud testimonium Ioannis Baptistæ Euangelista describit, vt incredulos Iudæos confundat, & fideles confirmet. Fuit autem hoc testimonium insigne, & clarissimum; propterea multæ eius describuntur circunstantiæ. *Et hoc*, inquit, *est testimonium Ioannis*, id est, etiam vltra præcedens est hoc testimonium, quod modo describitur. tempus autem fuit, quando miserunt Iudęi ad eum; non enim propria motus voluntate, sed interrogatus, & inquisitus hoc perhibuit: rursus qui miserunt, erant Iudæi de tribu Iuda. hi erant primi Iudæorum, & quibus hoc negotium maximè incumbebat, cùm de eorum tribu futurus esset secundum carnem Christus. Locus, vnde miserunt, erat Ierusalem, quæ erat metropolis totius terræ Iudęorum, vbi residebant Sacerdotes maximi, & Reges Iuda, erat templum, & sacrificium, & iudices septuaginta dicti Sanhedrin. Qui missi sunt, erant Sacerdotes, & Leuitæ, personæ Ecclesiasticæ, & religiosæ, & in pretio habitæ apud populum. hæc enim legatio ad religionem spectabat, vtpotè tractans de impletione promissionis Dei, & complemento Prophetiarum, & de futuro non solùm Rege, sed etiam summo Sacerdote. Mandatum autem acceperant, qui missi fuerant, interrogandi eum, quis esset. *Tu quis es?* sunt ista verba, *tu quis es?* connectenda cum verbo, *interrogarent*, quasi habuerint in mandatis, vt, quis esset, interrogarent, & studerent, ipsius confessione intelligere, quisnam esset. Hebraismus est: solẽt enim Hebręi mittentes aliquẽ, verba quibus vti debet, exprimere. Exod. 3. Sic dices filiis Israël, qui est misit me ad vos. 4. Reg. 4. Vade in occursum eius, & dic ei rectène agitur circa te, & circa virum tuum? non dixit, vide an rectè agatur circa illam, & virum eius; sed vtitur verbis quibus vsurus est nuncius: sic Ioan. 11. habetur. Miserunt sorores ad eum, dicentes; Ecce, quem amas, infirmatur. multa sunt exempla huius rei; sic in hoc loco dicitur, vt interrogarent, quis es tu? multum Iudæi confunduntur testimonio, adeò celebri quod ipsimet publico & communi consilio, à Ioanne quæsierunt; ob id, tot eius circunstantiæ describuntur, loci, temporis, mittentium personarum, & missarum, & mandati, ac interrogationis ipsius.

Hebraa phrasis. Exod. 3. 4. Reg. 4.

ANNOTATIO LV.

Vniuersum esse hoc à præcedenti testimonio.

THeophy. hoc testimonium non esse aliud à su- C periori existimat, sed illud idem explicatius enarratum, quod etiam insinuare videtur Cyril. lib. 1. cap. 23. idque placet aliquibus nostro tempore. Sed aliud esse testimonium à priori sentiunt Orige. tom. 6. & Euthymi. hoc loco, & ratio ipsa comprobat sumpta ex verbis ipsis. Nam & circunstantiæ, & ea quæ Ioannes nunc testificatur, longè sunt diuersa ab his, quæ in præcedenti testimonio relata sunt. Nam hoc testimonium non sponte sua, sed interrogatus, tu quis es, reddidit; & ideo Christum non demonstrat; dicens, hic est, sed potius quis ipse sit. præterea ipse D Euangelista hoc a præcedente distinguit, dicens, & hoc est testimonium, quasi aliud adiungens ad præcedens testimonium, imo illud pronomen *hoc*, & illa coniunctio, *&*, quæ non solùm copulatiua, sed etiam augmentiua est, ostendunt superaddi sequentia, ac si dictum sit; etiam hoc, quod modo describitur, testimonium est Ioannis.

Qua de causa in-

Aliud tamen difficilius est, quod non est silentio prætereundum, nempè, quid induxerit Iudæos, & Ioan. quæ eorum fuerit intentio in hac legatione ad Ioannem mittenda. Chrysost. homil. 15. in Ioan. dicit, Iudæos non esse motos opinione, aut suspicione vlla, qua Ioannem Christum esse suspicarentur. sciebant enim non esse Christum sed odio potius, quo Christum persequebantur, & inde erat vt ægrè ferrent, quod Ioannes sibi Christum præponeret. Veniunt ergo, & adulatione quadam eum inducere tentant, vt se Christum esse fateatur, vt hac ratione opinio Christi obscuraretur. hæc causa fuit quæ eos mouit, vt legationem hanc ad illum mitterent. Idem Chryso. hom. 11. in Matth. non sibi constans affirmat odio in ipsum Ioannem motos esse, vt mitterent ad eum, si fortè illũ in sermone caperent. sciebant enim non esse Christũ, cùm de Leuitica esset tribu, vtraq; Chrysostomi assertio improbabilis videtur: Cum enim Ioannes tantæ esset apud eos sanctitatis, non sibi tam stultè persuasissent, cum in tantum scelus induci posse, vt Christi dignitatem sibi vsurparet, quod nec de viro vel mediocriter bono, & honesto credi posset. Nec Euangelista tantã eorum malitiam

...das miserunt legatos ad Ioannem.

dissimulasset, sicut nec dolos, quibus ad Christum A accesserunt, Matthæus,& alij Euangelistæ prætermiserunt. Præterea, si hoc intendissent, non erat cur aliàs de Helia, aut Propheta interrogationes facerent, nec tandem dixissent, quis es tu, vt responsum demus ijs, qui nos miserunt? non igitur, hæc eos causa mouit, vt ad Ioannem mitterent. Communis sententia est, hos ductos esse suspicione, & dubio, quo, an Christus esset tenebantur; maximè quia populum, & omnes ferè hanc opinionem concepisse videbant. dicitur enim Lucæ 3. Existimante populo, & B cogitantibus omnibus, ne fortè esset Christus. hoc eos induxisse videtur, vt ex ore, & propria confessione ipsius, quis ipse esset, intelligere vellent. ista est sententia Orige. tom. 7. Cyril. lib. 1. Io cap. 7. August. tract. 4. Ioan. & Greg. hom. 7. in Euangelia.

ANNOTATIO LVI.

Qua ratione Ioannes potuerit existimari Messias.

Difficilius tamen est determinare, qua ratione fieri potuerit, vt Ioannes Christus existimaretur: siue enim hac opinione, siue quacunque alia ratione, & causa moti Iudæi legatos miserint, id certum est, multos, an esset Christus dubitasse, & in hanc cogi- C tationem & opinionem inductos esse, vt patet ex Lucæ testimonio citato. quod autem difficultatem facit, illud est, quia cunctis Iudæis Christum de tribu Iuda venturum, in Bethlehem nasciturum, & miracula multa facturum, notum erat; hæc enim tria per Prophetas erant prædicta. Gen. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat, qui mittendus est. & Michæ. 5. Et tu Bethlehem, terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te exibit dux. & Isa. 35. Ecce veniet, tunc aperientur oculi cæ- D corum, & aures surdorum patebunt. at Ioannem de tribu Leuitica esse, & natum in montanis Iudææ, & nullum fecisse miraculum, certum erat apud omnes. qua igitur ratione potuit hæc vel saltem dubitatio, aut suspicio in animos eorum cadere? præsertim cùm iam ipsemet testimonium de vero Christo perhibuisset, dicens; Post me veniet vir, &c. hæc forsan induxerunt Chrysostomum in eam sententiam, quæ superiùs exposita est. tamen nec ipse difficultatem hanc in sua sententia euadit; nam, vti diximus, E constat ex Luc. 3. populum existimasse, & omnes cogitasse, ne fortè esset Christus.

Genes. 49.

Michaa 5.

Isa. 35.

Respondeo ergo tria esse, quæ animos eorum in dubium hoc inducere potuerunt. Vnum ex parte ipsius Ioannis, Alterum ex parte Christi, Tertium ex parte eorum, quæ in contrariam partem posuimus. Ex parte Ioannis aliqua erant magnifica, & insolita, quæ poterant hanc generare suspicionem. Primum fuit Natiuitas miraculo manifesto illustrata; ex matre sterili, & prouecta, & ex patre grandæuo, qui in conceptione obmutuit, & in natiuitate loque- F lam recepit; nomen nouum, quo nemo in eius cognatione nuncupatus erat. hæc omnia non obscura, sed omnibus nota fuerunt, adeo, vt in natiuitate omnes admirati proclamarent; quis putas, puer iste erit? nulla natiuitas fuerat tam illustris illi populo ab initio mundi. Secundò vita ipsius ab ipsa eius infantia admirabilis, & supra humanas vires, victus, & vestitus qualem nemo ante ipsum habuerat, ita vt diceretur, neque manducans, neque bibens; solitudo, quia in deserto degebat à pueritia: vita ergo G integerrima, & supra modum omnem austera, & ab humana conuersatione semota, eum mirabilem fecit. Tertiò, eius Baptismus: baptizabat enim, quod nullus Propheta, neque Moyses fecerat, & ex Ezechi. 36. nouerant tempore Christi Baptismum aquæ futurum; Effundam, inquit, super vos aquam mun- A dam, & mundabimini ab vniuersis iniquitatibus vestris; de Baptismo dicit Aug. tract. 4. Non ad ipsum mitterent, nisi excellentia auctoritatis eius moti essent. quia ausus erat baptizare. hæc erant quæ ex parte Ioannis rem maximè faciebant probabilem. Ex parte autem veri Christi erant nonnulla, quæ poterant illos tunc à vera eius cognitione auertere, & hæc magis animos eorum, vt Ioannem Christum esse arbitrarentur, impellebãt. Primùm, quia putabãt eum esse Galilæum, & de Nazareth: ignotus enim erat ortus B eius in Bethlehem propterea audiẽs Nathanael, illum esse Christum, dixit; à Nazareth aliquid boni potest esse? & Ioan. 7. obiecerunt Iudæi hoc idem; scrutare scripturas, quia à Galilæa Propheta non surgit. Secundò reputabatur ignobilis, & sic Matth. 13. dicebant, Nonne est hic fabri filius? Tertiò eius conuersatio erat communis cum alijs hominibus; nondum enim erat miraculis illustris factus. Quartò denique conceptio, & natiuitas eius communis existimabatur. hæc sunt quæ animos eorũ a vera Christi cogni- C tione retardare poterant, & conuertere ad Ioannem. Iam enim omnes ex eo quod Prophetarum quàm plurima signa videbant expleta, suspicabantur tempora aduentus Messiæ instare: eaque de causa diebus proximis nonnullos se Messiam prædicantes receperant, donec eorum fictio fuit tandem detecta: neq; ad recipiendum ita faciles essent, nisi tempus Messiæ aduentasse cognoscerent: (quod contra Iudæos nostri temporis argumentum est maximum) tempore ergo aduentus Messiæ, hominem adeo mirabilem, & insolitum apparere, inducere potuit Iudæos, D vt dubitarent, an Ioannes esset Messias, præsertim cùm Christus, in multis inferior illo videretur. Ex parte etiam eorum quæ obstare videbantur, poterat esse aliqua veri similitudo; cùm singula eorum aliquam, saltem apparentem euasionem admittant. primum illud de tribu, euaderent fortè dicentes (tantis præsertim signis ex parte Ioannis concurrentibus) quod Baptista quamuis esset de tribu Leuitica & Aaron, poterat esse etiam de tribu Iuda, quia hæ tribus quandoque miscebantur. Elisabet enim quæ E erat de tribu Aaron, cognata erat Beatissimæ Virginis, quæ de tribu Iuda & familia Dauid orta fuit: Vnde poterant similiter suspicari, Messiam ita futurum, de tribu Iuda, vt esset etiam de tribu Leui: præsertim cum non desint doctissimi viri, qui hoc tempore in ea sint sententia, vt credant, tempore Machabæorum non fuisse ablatum sceptrum de Iuda, sicut promissum fuerat Gene. 49. quia quamuis Machabæi ex parte orirentur à Leui, ex matre tamen ortum ducebant à Iuda. Nec difficilius eius erat se expedire ab illo loco Michææ, quo promittitur Messias in Bethlehem F nasciturus: si quidem existimare poterant id de vrbe ipsa, vel de circum vicinis pagis intelligi & Ioannes in sorte Iudæ & non longè à Bethlehem natus est; imo sic intellexisse videtur Herodes, qui cùm audisset nouum regem natum in Bethlehem, hac de causa non tantùm infantes qui in ipsamet ciuitate, sed illos etiam qui in finibus Bethlehem nati sunt, iussit interfici. Quod tertio loco de miraculis opponebatur, euadere poterant, sperantes, quod ille esset facturus, quamuis vsque ad illud tempus, nulla fecisset. Te- G stimonium denique quod de Christo reddidit, vel nondum ad illos peruenerat, vel ipsius modestiæ & humilitati ascribebant, quòd tantam dignitatem recusaret. Quamuis ergo Iudæi odio fortè Christi, & inuidia ducti miserint hos legatos ad Ioannem, tamen ex modo dictis, vehemẽter illi suspicabantur, vt credo, Ioannem verum esse Messiam.

Et

Digitized by Google

¶ Et confessus est, & non negauit.

COMMENTARIVS.

Quorsum affirmatione & negatione vtatur Ioãnes.
Iob. 15.
4. Reg. 7.

RElulit Euangelista legationem factam Ioanni à Iudæis, & eius causam: refert modò quid Ioannes interrogatus fecerit, ac si diceret illi; missi sunt interrogare, quis esset? hic apertè significauit, & apparuit, quis esset. post hæc in sequentibus interrogata, & responsa singula describit. Est autem Hebræa phrasis ad explicandam exactam, & disertam responsionem, vti affirmatione, & negatione. sic Iob. 15. Sapientes confitentur, & non abscondunt patres suos. 4. Regum 7. Si tacuerimus, & noluerimus reuelare. 4. Reg. 18. Tacuit populus, & non respondit. Sic nunc dicitur, *confessus est, & non negauit.* id est disertè, & constanter, aperteque respondit, & declarauit, quis esset, & interrogationibus satisfecit. Gregorius ad diuersa hæc retulit, homilia 7. in Euangelia confessus est se non esse Christum; & non negauit, se vocem esse clamantis.

¶ Et confessus est, quia non sum ego Christus.

HIs verbis Euangelista primam responsionem Ioannis refert, & responsionem referens, tacitè interrogationem insinuat: Fuit autem interrogatio; Es tu Christus? ipse autem confessus est, non sum ego Christus. Quamuis enim Euangelista superiùs dixerit eos missos, vt quis esset interrogarent, non sic intelligendum est; vt hoc tantum interrogarent, sed vt quærerent, an Christus, an Helias, an Propheta esset; & quare, cùm talis non esset, baptizaret: & tandem, quis esset. tamen Euangelista non narrat omnia, ne bis eadem repetantur: sat ei fuit vltimam retulisse interrogationem, nempè missos esse, vt interrogarent, quis esset: quia hæc generalis & communis interrogatio, reliquas singulares comprehendit: de cæteris verò quo ordine sunt factæ describit; & hic mos est etiam scripturæ; ne enim bis eadem repetantur, quæ nuntius dicenda suscepit, narrantur, quando nuntiata describuntur. Magna profectò opinio de Ioanne concepta erat: si quidem testimonium de se ipso in re tanti momenti ab ipsomet quærebatur.

ANNOTATIO LVII.

CHrysostomus hom. 15. in Ioã. primam interrogationem generalem fuisse arbitratur, nempè, *quis es tu?* ea tamen intentione, & animo factam, vt de Christo interrogarent. Ioannem autem ad eorum respondisse intentionem dicit. hæc Chrysostomi expositio non satis textui accommodata videtur: quia indignum erat tanti viri modestia, vt, cùm non interrogaretur an Christus esset; ipse responderet, non sum ego Christus. errori autem illorum obuiare posset, si explicaret quis esset, sicut fecit postea, quando rogatus est, *quis es tu?* & quæ sequuntur, petitiones; Helias A es tu? Propheta es tu? quid baptizas, si non es Christus? illos petiisse, an Christus esset, insinuant. Quinimò cùm soli Christo, corda hominum penetrare, & intentioni eorum respondere conueniat; si Ioannes id fecisset, eorum errorem confirmasset: eum enim, qui etiam occulta cordis cognosceret, & reuelaret, multo amplius Christum esse credidissent. Existimo ergo illos primo loco petiisse, an Christus esset, ob id apertè respondisse, non sum ego Christus. ita Hieron. Isa. 40. & Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 7. affirmant.

¶ Et interrogauerunt eum. Quid ergo? Helias es tu? & dixit, Non sum.

COMMENTARIVS.

SEcundò interrogatur, an sit Helias, & respondet, se non esse Heliam. & notanda sunt verba, audientes enim responsum aliud ab eo, quàm sperabant, & forsan desiderabant, dicunt, *quid ergo?* vox est cuiusdam admirationis. mirati enim sunt illum se Christum esse negasse. est etiam cum illatione. inferunt enim; Si non es Christus, ergo eris Helias, ac si dicerent; tua insignis, & excellens virtus non patitur te communem esse hominem, adeo vt, si Christus non sis, saltem sis illius præcursor illustris; *ergo Helias es tu?* Respondit Ioannes, non sum Helias.

ANNOTATIO LVIII.

Vnde Iudæi existimarent Ioannem esse Heliam.

HÆc interrogatio ex duobus erroribus, & vna veritate procedebat. Prior error erat, quod Iudæi non distinguebant duos Christi aduentus, quorum scriptura meminit, vnum humilem ad saluandum, de quo Zachariæ 9. dictum est; Ecce rex tuus venit, & ipse pauper: alterum gloriosum ad iudicandum, de quo Esa. 66. Ecce Dominus in igne veniet. At Iudæi decipiebantur, quia vnum tantùm aduentum, & hunc gloriosum ad regnandum in maiestate & potestate expectabant, eos idcirco errasse docet Tertul. Apolog. cap. 21. constat etiam ex Euangelio. nam

Matth. 26

Matth. 26. cùm à summo sacerdote interrogaretur, an esset Christus, respondit Dominus, ego sum, verumtamen dico vobis, amodo videbitis Filium hominis à dextris virtutis Dei, venientem in nubibus cæli: quasi diceret: ego sum, ne decipiamini humilem & abiectum videntes, & propterea credentes me non esse Christum; superest enim mihi alius aduentus gloriosus & illustris: & quando sic venero videbitis me venientem in nubibus cæli, modò autem sic oportuit venire in humilitate & paupertate.

Luc. 24.

hic est sensus illius loci, & alterius Luc. 24. Nos sperabamus quod ipse redempturus esset Israël. ex hoc priori errore procedebat posterror; cum enim vnum aduentum expectarent, vnum tantum percursorem futurum credebant, & hunc Heliam, iuxta illud Malach. 4. Ecce ego mittã vobis Heliam Thesbitem antequam veniat dies Domini magnus & hortibilis: errabant ergo etiam in hoc. nam sicut duo futuri erant aduentus, ita duo futuri erant præcursores, & sicut Helias secundum, ita primum Ioannes Baptista debuit præcedere. de quo dixerat idem Malach. cap. 3. Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam. Isti igitur duos confundentes aduentus, confundebant etiam præcursores, & vnum tantum sperabant, credentes hunc fore Heliam, qui aduentus secundi verè præcursor est futurus. huius erroris arguit eos Dominus, Matth. 11. *Matth. 11*
Prophetæ vsque ad Ioannem prophetauerunt, & si vultis recipere, ipse est Helias, qui venturus est; qui habet aures audiẽdi, audiat. Sensus horum verborum hic est; non credebant Iudæi Christum esse, quia Helias nondum venerat, quorum errorem arguit, dicens; Helias, qui vẽturus est, iam venit, id est, præcursor, qui meum hunc primum aduentum præuenire debuit, iam venit, & hic est Ioannes. Ille Helias verus ad alterum pertinet aduentum; ob id attendat vnusquisq; ne erret; quando autem Ioannem vocat Heliam, non significat ipsum esse Heliam, sed vtitur sermone Iudæorum; dicebant Iudæi, Helias debet primus venire, & non venit. dicit Christus. Iste Helias, id est, iste præcursor, quem vocatis Heliam, iam venit, & hic est Ioannes Baptista. hic etiam est sensus, Matth. 17. *Matth. 17*
quando transfiguratione apparente Helia dicunt discipuli, Quid ergo dicunt Scribæ Heliam debere primùm venire? quasi dicerent; Nouimus nunc te

A te esse Messiam, quomodo Helias venit non ante, sed post te, cùm Scribæ doceant debere præcedere? quos Dominus edocens, dicit; Helias quidem venturus est, & restituet omnia: dico vobis; quia Helias iam venit, & non cognouerunt eum, ac si diceret; superest alter aduentus, & ante hunc veniet Helias; ille autem Helias, qui nũc debuit præcedere: iam venit, & non cognouerunt eum, hic erat Ioannes Baptista. Ecce duo illa in quibus errabant Iudæi. Veritas autem, ex qua diximus hanc interrogationem oriri, hæc est, quod tempus aduentus Christi proximum existimabant, B indiésque eum expectabant: quia multæ prophetiæ impletæ iam erant, in quibus signa aduentus eius data fuerant. Ex his ergo tribus, interrogatio procedit, si non es Christus, qui indies expectatur, eris forsan præcursor eius Helias? aduentum enim eius Helias præcedere debet: hi enim, vt diximus, non distinguentes aduentum secundum à primo, Heliam expectabãt ante Christum, & ideo Ioannem interrogant, si es Helias. Ad hanc interrogationem non solùm C prouocarunt eos, quæ dicta sunt; sed quia Ioannes multum Heliæ in vitæ austeritate, in reprehendendo populo, & in vestitu similis erat.

ANNOTATIO LIX.

Pharisæos non habuisse errorem de transmigratione animarũ.

DVbium occurrit, qua ratione Heliam esse Ioannem Iudæi existimare potuerunt, cùm Heliam iam multò ante vixisse, Ioannem autem à triginta annis ex Patre Zacharia natum esse scirent. Recentiores D aliqui ad hanc difficultatem soluendam Pharisæos animarum illam de corpore in corpus transmigrationem credidisse affirmant. idque videtur illis ex Euangelio deduci. nam Mar. 6. dicebat Herodes, quem ego decollaui Ioannem, surrexit à mortuis, & virtutes operantur in eo. & Matth. 16. Alij Heliam, alij Ieremiam, aut vnum ex Prophetis esse Christum dicebant. Per hanc transmigrationem facile intelligitur, quomodo Ioannes potuerit esse Helias, vt ipsi putant. Sed hæc responsio nulla ratione potest consistere: E imo quamuis daremus illis hanc transmigrationem, difficultas hæc non enodatur. nam Heliam sciebant viuere, & nondum esse mortuum; qua ergo ratione anima eius in aliud corpus transmigrare potuit? adde testimonium scripturæ esse contra hanc responsionem: nam Luc. 9. dum quis esset Christus, disceptarent, quidam dicebant, Ioannes surrexit à mortuis, quidam verò, quia Helias apparuit, alij autem, quia Propheta vnus de antiquis surrexit à mortuis. discrimen nota, de Ioanne & aliis Prophetis F mortuis dixerunt eos surrexisse: at de Helia non, sed apparuisse, quia verè viuebat, & in proprio erat corpore. non igitur per hanc transmigrationem animarum satisfieri potest difficultati propositæ his adiungimus, falsum esse, & sine fundamento affirmari Pharisæos hunc habuisse errorem. primò probatur ex scriptura ipsa, cui isti, qui sic opinantur, nituntur. Luc. 9. Matth. 14. in quibus locis aliquem Prophetam, vel etiam Ioannem iam decollatum à mortuis, surrexisse, Iudæos dixisse legimus. At longè aliud, imò con-G trarium est surrexisse à mortuis, & animas transmigrasse in corpora. transmigratio enim non est resurrectio, & resurrectio repugnat transmigrationi. corporum enim, quæ ceciderunt, resurrectio est, non animarum, quæ immortales sunt; si ergo proprium corpus non recipiunt, nulla ratione resurrexisse dici possunt. Secundò id etiam confirmatur, quia insignis adeo, & perniciosus error, si illis viguisset temporibus, à Domino fuisset reprehensus, & ab Euangelista A descriptus, sicut Dominus arguit, & Euangelista notauit, Saducæos erroris, eo quòd non crediderint mortuorum resurrectionem; at nullibi hoc legimus factum, cùm toties, & de tot vitiis arguerit eos Dominus. Addo etiam tertiò, quia Actorum 23. Paulus inter Pharisæos & Saducæos constitutus dixit; De resurrectione mortuorum iudicor. quo verbo Pharisæis fauit, & inde magna facta est dissensio inter Pharisæos & Saducæos, at si hæc transmigratio in corpora ab eis esset credita, neutris fauisset, quia transmigratio B vtrique repugnat, & animarum mortalitati contra Saducæos, & corporum resurrectioni contra Pharisæos. Addo etiam quartò, antiquos Doctores referentes sectas, & opiniones Pharisæorum, nihil tale eis imputasse, vt patet ex Clemen. Rom. libr. 6. constit. c. 6. & Epiphan. hær. 16. nec facit pro hac recentiorum sententia Iosephus, qui lib. 2. de bello Iuda. cap. 7. Pharisæos existimare bonorum animas in corpora transmigrare refert. nam ipsemet postea lib. 18. Antiquit. cap. 2. id declarat, dicens eos affirmare C bonorũ animas facilè redire in corpora; vnde, quam illic vocauerat transmigrationem: vocat, & declarat postea reditum ad corpora: & hoc consonat Euangelistis, qui dicunt Iudæos arbitratos esse Prophetas resurrexisse. Sine fundamento igitur ista transmigratio illis imponitur, & adhuc imposita nõn aufert difficultatem, vti prius diximus. Accedat Hieron. Matth. 16. tractans, quomodo illi Christum, Heliam, Ieremiam, aut vnum ex Prophetis putare potuerunt, dicit D errasse eos, sicut errauit Herodes, existimans Ioannem à mortuis surrexisse, non de transmigratione animarum, sed de resurrectione Hieronymus locutus est: nec etiam facit pro ea sententia, hunc transmigrationis errorem inter Iudæos modernos vigere. nam si hoc argumentum probaret, aliquid etiam probaret tunc Pharisæos credidisse transmigrationẽ omnium bonorum & malorum, non solùm in humana, sed etiam in quarumcunque corpora bestiarum; ita enim nunc Iudæi sentiunt, quod nemo tunc Pharisæos affirmaret sensisse. multos etiam Iudæos nostri tempo-E ris habere errores, quos antiqui illi nec somniarunt, manifestissimum est. erit igitur iste vnus illorum.

Vnde decepti fuerint Iudæi, quærentes à Ioanne, an esset Helias.

Dicendum ergo est, Iudæos dubitasse, num Helias esset Ioannes, quia apparere posse putarunt sub specie & figura hominis illius, qui Ioannes putabatur, in suo tamen vero corpore: & quamuis Ioannis esset nota natiuitas ex Zacharia, cùm ipse tot annis vixisset in deserto ab omni conuersatione semotus, dubitari potuit hunc qui apparebat, non esse illum eun-F dem, sed raptum, aut mortuum, & Heliam sub illius nomine se occultasse, & venisse, maximè quia multis annis latuerat in deserto. De his autem, qui mortui erant Prophetæ, potuit eodem modo dubitari, num aliquis in proprio corpore surrexisset, & loco Ioannis venisset; sic etiam de Christo arbitrati sunt, num Ieremias, aut vnus ex mortuis resurrexerit: non enim obseruatum est à populo, an ille esset idem, qui natus est de B. Virgine, quia hæc non omnes aduerterant, & arbitrari poterant illum non esse, sed loco eius Prophetam apparere. Quando autem Herodes Chri-G stum putauit Ioannem esse, nihil, aut parum audierat ante de Christo, nisi postquam occidit Ioannem, vnde opinari, aut dubitare poterat, si ille esset Ioannes: si enim opere humano similes fallaciæ accidere possunt, quanto magis vbi diuina virtus est, quam in Ioanne, & in Christo splendere videbant, poterant allucinari? præsertim cùm ignotum sit quomodo apparebit Helias, quando re vera veniet.

Prophetæ

¶ *Propheta es tu? Et respondit: Non.*

COMMENTARIVS.

POstquam audierunt nec Christum, nec Heliam esse, tertiam adhibent interrogationem, an sit Propheta, & Ioannes se non esse Prophetam respondet. Deute. 18. Deus populo se Prophetam similem Moysi de medio fratrum eius suscitaturum, & in ore eius positurum verba sua promiserat. hic erat re vera Christus ipse, tamen Iudæi errantes arbitrabantur Prophetam insignem tempore Messiæ futurum ab eo distinctum, sicut & nunc existimant. cùm autem intellexerint Ioannem non esse Heliam, interrogant, an sit Propheta ille insignis promissus à Deo; existimantes si Christus non erat, fieri non posse, quominus vel esset Helias, vel insignis ille Propheta: vterque enim, vt illi credebant, futurus erat tempore Messiæ. Vnde in Græco cum articulo describitur Propheta, vt non quicunque intelligatur; sed ille à Deo promissus: cui interrogationi respondet Ioannes, se non esse Prophetam illum.

ANNOTATIO LX.

Quem intellexerint Iudæi nomine Prophetæ.

CYrillus libr. 1. in Ioan. cap. 24. Chrysost. hom. 15. A & Orige. tom. 7. exponunt, sicuti in commentario exposuimus, locum hunc, at recentiores non hoc admittunt, sed per Prophetam intelligunt vnum de antiquis illis Prophetis, qui in pretio & veneratione habiti sunt, sicut de Christo existimarunt. Luc. 9. quia Propheta vnus de antiquis resurrexit. & Matth. 16. Alij Heliam, aut Ieremiam, aut vnum ex Prophetis antiquis, esse dicebant. Vtuntur autem argumento hoc contra datam expositionem. Nam si de illo Pro- B pheta interrogatio esset facta, postquam intellexerũt à Ioanne se talem non esse, interrogassent iterum, an esset Propheta aliquis ex antiquis. Sed hoc argumentum debile est; nam tanti faciebant Ioannem, vt si Christus non esset, non alium esse putarent, nisi aut Heliam, aut illum promissum, & insignem Prophetam, quos tempore Christi venturos sperabant, aut quia vnum ex antiquis illum futurum credebant. eàque est causa, cur postquam audierunt necesse He- C liam, nec Prophetam illum, non amplius determinatam quæstionem, aut interrogationem fecerint; sed in generali, quis esset, quæsierint. qua etiam ratione postquam nouerunt non esse Heliam, nec Prophetam illum, non amplius interrogarũt, an saltem esset Propheta: maius enim aliquid & sublimius de Ioanne cogitabant. Et ne sine scripturæ testimonio videamur hanc refutare sententiam, consideranda sunt nonnulla eius loca: ex iis enim expositio nostra magis con- D stabit. Ioan. 6. Turbæ saturatæ panibus à Domino, clamarunt; Hic est ille Propheta, qui venturus est in mundum: est enim cum articulo; igitur expectabant certum aliquem Prophetam venturum, nec Messiam hunc esse intelligebãt, alioquin dixissent, hic est Messias. Adde, Ioan. 7. alij dicebant; hic est verè ille Propheta, alij, hic est Christus: distinguebant ergo illum Prophetam à Christo. Huic eorum errori alter erat coniunctus: nam Prophetam hunc promissum aliqui

Ioan. 7.

vnum ex antiquis futurum esse, & tunc temporis ad hoc munus obeundum resurrecturum putabant. quis autem ille esset futurus, non certo constabat, sed diuersi diuersa sentiebant: propterea Christum alij Ieremiam, alij alium ex prioribus Prophetis esse dicebant: ideóque Luc. 7. dicitur: Propheta magnus surrexit in nobis: non autem Ieremiam, aut aliquem ex Prophetis prioribus Christum esse dicerent, nisi illo loco Deuteronomij decepti vnũ eorum venturũ expectarent. Ex his, loca scripturæ declarantur, & expositio data confirmatur; Quærunt enim, an sit ille Propheta, quem venturum sperabant tempore Christi, quem vnum ex antiquis futurum multi credebant: & ex hoc duplici eorum errore, interrogatio procedit, nec amplius in particulari interrogant: quia præter Christum & hunc Prophetam, neminem alium insignem virum expectabant: Ioannem autem vnum eorum esse sibi persuaderãt. Scio Aug. tract. 4. in Io. interrogationem hanc de Propheta in genere intellexisse: Ioannes autem negauit, ait Aug. quia plus, quàm Propheta erat; Prophetæ enim futurum, at ipse præsentem Christũ prædicabat. Sed re vera hæc expositio satisfacere non videtur; quia Ioannẽ esse Prophetã nemo dubitabat, nec Ioannes ipse negasset: Negare enim quæ ei erãt notissima, sufficeret, vt illi magis suspicarentur, quod nec verè respondisset ad priores eorum interrogationes: quamuis autẽ Christus eum plusquam Prophetam, Matth. 11. asseruerit, tamen esse Prophetam, non negauit, cum dixerit; quid existis videre? Prophetam? etiam dico vobis, plusquam Prophetam. illa particula, etiam, non negandi, sed potius affirmandi, & augendi est, nempè esse Prophetam, & etiam plus quàm Prophetam. & Luc. 1. Tu puer Propheta altissimi vocaberis: probabilior ergo expositio Cyril. & Chrysost. est, & magis consonat his, quæ sequuntur in textu.

¶ *Dixerunt ergo ei: Quis es, vt responsum demus iis, qui miserunt nos? quid dicis de teipso?*

COMMENTARIVS.

NOn aliam particularem interrogationem Legati faciunt, quia vt diximus, tanti Ioannem faciebãt, vt si Christus non esset, alter duorum, qui circa tempora Christi venturi putabantur, futurus necessario videbatur. Cum autem neutrum esse intellexissent, generaliter percontantur, dicentes, *quis es?* nam ab his, qui nos miserunt, vt intelligeremus; quis esses, nobis iniunctum est; nos autem, quem te esse opinabamur explicuimus, quorum cùm neminem te esse responderis, dic tu de teipso, non expectata interrogatione alia particulari, quis alius præter propositos (*quid dicis de teipso?*

¶ *Ait, ego vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta.*

QVis ipse sit, Ioannes manifestat, & scripturæ testimonio suam confirmat confessionem, simúlque illos arguit ignorantiæ. quasi diceret; vos quæritis, an sim Helias, an ille Propheta; quia in scriptura illos venturos vobis legisse videmini; sed non consideratis alium præter hos superesse, qui etiam in scriptura prophetatur venturus. Isaias enim cap. 40. alium prænunciauit præcursorem dicens; *vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini.* ego igitur sum ille, de quo scriptum est, vox clamantis in deserto, non Helias, non Propheta ille, non Christus, sed Christi præcursor sum. Poterat Ioannes allegare locum Malachiæ 3. Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam: quem Dominus pro ipso Ioanne citauit: maluit tamen vti testimonio Isaiæ; tum quia maior erat Propheta; tum quia conformior erat hæc eius prophetia vitæ, & prædicationi ipsius; quia ipse in deserto clamabat, sicut Isaias prædixerat; tum etiam, vt dum textum hunc adducit, Iudæos ad dirigendam viam Domini, & ad obseruandam legem, obiter exhortaretur. Testimonium Isaiæ integrum Euangelista non ponit: nec enim solent Euangelistæ referre omnia; Ioannem tamen integrum retulisse

arbitror, vt ex Luc. 3. colligitur: aut si tunc non integrum retulit, id factum credo, quia scriptura illa erat Iudęis notissima. In textu autem concludit Isaias; Videbit omnis caro salutare Dei, iuxta nostram interpretationem, seu quod os Domini locutum est, aut vtrumque simul, quod ad Christū refertur. vnde hoc loco Ioannes apertè se esse Christi præcursorem, & prænuntium respondit. Expendenda sunt verba Isaiæ, *vox clamantis*: Hebraismus est quasi dicat vox clamans, id est, prædicator publicè & manifestè docens, & exhortans omnes in deserto, in quo habitabat, & quo omnes, vt ipsum audirent, conueniebant. Clem. Alexand. in exhort. ad gent. legit; vox clamans. Hieron. epist. ad Mineri. & Alex. quia clamabat, ideo affirmat dictum esse, vox clamantis. Clamare enim etiam voci tribui solet, Apoca. 14. Audiui de cœlo vocem dicentem mihi. Exhortatio autem est. *dirigite viam Domini*: hoc est vnum ex muneribus, quæ præcursor obiuit, populum præparare, & disponere, vt venientem reciperet Christum. Est autem locutio metaphorica. vt enim via recta est breuior & facilior ad iter peragendum; sic dirigere viam, est facilem se exhibere ad recipiendum Dominum, quod erat legem, vt debuerant, obseruare, prophetias considerare, vitia omnia, quæ impedimenta sunt viæ, & causa, ne venientem reciperent, ne etiam agnoscerent, omnino abijcere: hoc erat viam Domini dirigere, & præparare, & hoc clamabat Ioannes in deserto.

ANNOTATIO LXI.

Ioannes quare vox dictus sit.

BAsilius hom. 2. in Psalm. 28. Vox Domini super A aquas, &c. ferè omnia, quæ in illo Psal. prædicta sunt de Domini voce, Ioanni Bap. accommodat, qui vox dictus est, August. serm. 20. de sanctis, & Gregor. hom. 7. Euang. Ioannem conuenienter vocem esse dictum exponunt. Vt enim vox, quæ sonus est, verbum; & conceptum in mente absconditum manifestat, sic Ioannes verbum æternum Dei in carne absconditum manifestauit. Possumus his adiungere, dici etiam vocem, quia totum, quod erat in Ioanne, vox erat, indu- B cens Iudæos ad pœnitentiam, ad obseruationem, & fidem: si spectare velis eius natiuitatem, conuersationem, vitam, vestitum, & prædicationem; inuenies Ioannem non solùm loqui, sed omnibus iis & eorum singulis clamare, & ideo meritò vocem clamantem appellari. Non ergo sine particulari mysterio dictus est vox. nemo enim in scriptura nec prædicator, nec propheta, nec vllus alius vox dictus est; forsan propter C ea, quæ dicta sunt. Alia etiam est huius rei causa, nempè quia præsente Domino, ipse prædicabat, quasi dominus esset, qui per eum loqueretur, ipséque vox esset Christi per eum loquentis & se manifestātis. Quamuis, vt ego existimo, apud Esaiam non dicitur Ioannes vox, sed clamans. nam sensus hic est; vox clamantis id est, ecce vox Ioannis clamantis: quæ autem sit vox hæc exponit; parare viam Domini, &c. Quando autem Ioannes dicit, *ego vox clamantis*, sensus est, ego sum ille, de quo Isaias prædixit, vox clamantis, &c. Clamor hic significat apertam, manifestam, & omnibus communem esse eius prædicationem. insinuat etiam infidelitatem, & duritiem audientium, quibus vt surdis clamare opus erat. Annotandum etiam hoc desertum explicari ab Hilario, Matth. 3. Iudæam gentem, quæ erat à gratia Dei deserta. Hieron. autem Isa. 40. & Ambros. Luc. 3. significari gentilitatē affirmant, quæ tunc erat deserta, aduentu tamen Domini implenda fidelibus. Isa. 35. Lætabitur deserta, & inuia. Hæ expositiones sensum continent spiritualem. Literalis est, dici *clamantis in deserto*. quia in deserto loco Iudææ prædicabat, & ad eum populus veniebat, iuxta illud Matth. 11. Quid existis videre in desertum? ita exponit Hieron. epist. ad Mineri. & Alexand. Notanda sunt demum verba August. commendantis Ioannis confessionem, tract. 4. in Ioan. Nullum, inquit, tantum meritum habuit Ioannes, quam de hac humilitate, quod cùm posset fallere homines, & reputari Christus, confessus est apertè se non esse Christum.

In deserto clamare quid sit.

¶ *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis, & interrogauerunt eum, & dixerunt ei.*

COMMENTARIVS.

HÆc verborum à superioribus separatio (primò enim Sacerdotes, & Leuitæ missi à Iudæis, nunc verò ante quintam interrogationem, qui missi fuerant ex Pharisæis, fuisse dicuntur) aliquid particulare significat; hoc autem est: percunctationem, quæ sequitur, à Iudæis mittentibus non fuisse his legatis iniunctam, sed id tantùm, vt quis esset intelligerent; at quia, qui missi sunt, erant ex Pharisæis, legis zelum præ se ferentes, se aliis omnibus in legis obseruantia anteponentes, nec quicquam contra legem fieri permittentes; non vt Legati, sed vt superstitiosi, & ambitiosi Pharisæi interrogant, quæ sequuntur: quædam enim legis transgressio Ioannis Baptismus eis videbatur, si neç Christus, nec Helias, nec Propheta ille erat. Quod autem dicitur, *qui missi fuerant, erāt ex Pharisæis*, significat omnes missos, Pharisæos fuisse: si enim aliqui eorum essent, non autem omnes, potius dicendum erat; eorum qui missi fuerant, Pharisæi interrogauerunt. Rursus in eo, quod non tantùm dicitur: *interrogauerunt eum*; sed additur, *& dixerunt ei*, significat Euangelista, quæ sequuntur, non tantùm esse interrogationem simplicem, sicut quando, an Christus, an Helias, an Propheta esset, interrogauerunt; sed per modum cuiusdam accusationis & repræhensionis simul esse prolatum, eo, quod baptizaret, cùm non esset Christus, nec Helias, nec Propheta. Habes quid significent hæc verba, *interrogauerunt eum & dixerunt ei*: non enim dicit tantum interrogauerunt, sed addit, & dixerunt.

¶ *Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque Propheta?*

SEnsus est, si neque, Christus, neque Helias, neque ille Propheta tu es, ergo non debes baptizare. illa enim interrogatio illatiua, *quid ergo baptizas*, sensum facit absolutum negatiuum: quasi dicerent; sine ratione baptizas, & non debes baptizare. quamuis autem talis interrogatio sensum faciat absolutum, habet tamen admistam interrogationem causæ: cur baptizet; ac si dicerent, quam causam habes baptizandi? Nam tibi baptizare, si non es vnus ex prædictis, non licet. Exactiorem huius sententię expositionem in sequenti annotatione perlege.

ANNOTATIO LXII.

Qua ratione Iudæi Ioannem reprehenderunt, quod cum non esset Christus, nec Helias, baptizaret.

QVæret, aliquis, vnde hæc consecutio deducatur, D & cui innitatur fundamento, Si non es Christus, neque Helias, neque Propheta, non debes baptizare. Sunt duo aduertenda; Vnum est, Baptismū Ioannis nouum quid fuisse, nec in lege conrētum: vt enim dicit August. lib. 5. con. Donat. cap. 9. In scripturis veteris testamenti, nulli Prophetæ, nec vlli vnquam hominum fuit concessum alios baptizare baptismo pœnitentiæ, nec vlla ceremoniarum veteris legis erat talis baptismus. Alterum est; prædictum esse per Prophetas, temporibus Christi futurum aquę baptismum in remissionem peccatorum. Ezech. 36. Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. & Isa 4. Si abluerit Dominus sordes filiarum Syon, & sanguinem Ierusalem lauerit de medio eius, in spiritu iudicij, & spiritu ar-

Ezech. 36

doris:

doris: vbi Hieronymus baptismum Christi docet A prædici. Sunt etiam alia testimonia Prophetarum. Ex his Iudæi sperabant Baptismum aquæ tempore Messiæ, & hæc fuit causa vna, vt notat August. loco citato, cur Ioannes venit baptizans; vt omnium nempè animos intentos faceret, ad cogitandum Domini aduentum. Iudæi ergo non ita perfectè scripturas de futuris mysteriis intelligentes, hunc baptismum prædictum, aut per Christum, aut per vnum eorum, quos cum Christo venturos sperabant, ministrandum exi- B stimabant; cùm autem ex Ioanne audissent, nec Christum ipsum esse, neque Heliam, neque Prophetam, argumentum insimulandi se habuisse arbitrati sunt, dicentes, cur ergo baptizas, si non es vllus horum trium? quasi dicerent: hactenus nemini vnquam sic baptizare licuit: Baptismus enim tempore Messiæ futurus, aut per ipsum, aut per alterum illorum, qui venturi sunt, ministrandus est, te autem nullum eorum affirmasti, cur ergo baptizas? Ex his comproba- C tur, quod superius diximus, nimirum hoc in loco Prophetam, non significare Prophetam in vniuersum, nec etiam vnum ex præteritis tantùm, sed illum eundem quem isti putabant promissum, Deuter. 18. tempore Christi venturum, siuè existimauerint eum ex prioribus suscitandum, siuè alium aliquem denuo futurum. Nam si tantùm locuti essent de Propheta aliquo antiquo, non consisterent hæc verba, quia nulli eorum licuit sic baptizare: quando enim dicunt, si non es Propheta, quid baptizas? significant si Propheta esset, licuisset baptizare. at non hoc de quouis Propheta etiã ex prioribus sentiebant: sciebant enim nec Isaiæ, nec Hieremiæ, nec vlli id vnquam licuisse: loquebantur ergo de Propheta venturo cum Christo, & Helia, ob id cum Helia Prophetam coniunxerunt, hic est verborum sensus legitimus: ex quo sequitur etiam intelligentia illius sententiæ Matth. 21. dixit enim Dominus: Baptismus Ioannis erat è cœlo, an ex hominibus? quasi diceret, licebat illi baptizare, an non? erat inuentum proprium, an Dei mandatum? non sunt ausi respondere Iudæi: negare enim, quod de cœlo sit, non audebant propter turbas: concedere autem noluerunt, ne statim conuincerentur illum esse verum præcursorem Messiæ, qui per aquæ veniebat baptismum, & consequenter eum Christum esse demonstrabat. Isti enim Iudæi quamuis nescirent baptismi differentiam, & errarent non cognoscentes, quis præcursor venturus esset, tamen rectè sentiebant, credentes præcursorem futurum, & aduentum Christi per aquæ baptismum dignoscendum. *Matt. 21.*

¶ *Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo vos in aqua.*

COMMENTARIVS.

IOannes causam reddit sui baptismi: *Ego*, inquit, *baptizo in aqua: medius autem vestrûm stetit, &c.* id est, baptizo, quia præcursor sum Christi, qui inter vos est, nescitis eum, ipse autem est, qui venturus est. ac si clarius dixisset; rectè cogitatis baptismum futurum tempore Christi, & ad eum & eius præcursorem tantùm pertinere; sed non est, quod me accusetis; quia si baptizo, Christus iam adest, & hunc ego præcurro, & ostendo vobis, & ipse est, qui venturus est. idem est sensus cum verbis sequentis testimonij, (vt manifestetur in Israël, propterea veni ego in aqua baptizans) dicit autem, baptizo vos in aqua, vt insinuet differentiam sui baptismi à baptismo Christi: quasi diceret, meus baptismus in aqua sola est, nec efficaciam purificandi animam habet: sed præuenit, & prænunciat illum Christi baptismum, qui erit in Spiritu sancto, qui purificabit & sanctificabit animas: non tamen adijcit illam sententiam, quam aliàs protulit; ille vos baptizabit in Spiritu sancto, vt alij Euangelistæ narrant: quia non ex professo assignare volebat discrimen baptismi sui, à baptismo Christi. sed causam solùm reddere, quare, cùm non esset neque Helias, neque Propheta, baptizaret: ad quam quæstionem sufficienter respondet; Baptizo vos in aqua, quia ecce iam Christus adest, cuius sum præcursor, vos autem baptismum existimastis ad solum Christum, aut eius præcursorem pertinere. dum autem dicit, *In aqua*, insinuat Baptismum Christi, qui est in Spiritu sancto sibi non vsurpare; sed solùm in aqua, quia præcursor est, baptizare. ac si diceret; baptizo, quia præcursor sum, & ideo in aqua sola, nec baptismum Christi, qui est in spiritu, mihi vsurpo. *Ioan. 1.*

ANNOTATIO LXIII.

NOn est sensus superiorum verborum, quem ali- D qui putant, quod Ioannes scilicet respondeat ad accusationem, quare baptizas, si non es Christus, neque Helias, neque Propheta? sitque sensus, meus baptismus in aqua est sola, non autem in Spiritu sancto. Nam per hanc responsionem non satisfaceret accusationi, quia nec hoc modo baptismum vlli licere, nisi Christo, aut præcursori, Iudæi putabant; nec in hoc errabant: sed est sensus, ille quem explicuimus in commentario: Hac enim de causa non adiecit sen- E tentiam illam quam ipse prius protulerat, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, vt dictum est, sed dixit, medius vestrûm stetit, quem vos nescitis, ille est, qui venturus est. iuxta illorum expositionem dicendum erat, ille est, qui baptizat in aqua, & Spiritu sancto: at non dicit, nisi eum esse, qui venturus est, & eum esse Messiam, significans se esse præcursorem, ideóque baptizare. Sciendũ preterea Ioannis baptismum non F fuisse secundum legem, quia talis baptismus nullarenus in lege continebatur. tamen non sequitur fuisse contra legem, sed supra legem, eo quod à Deo ordinatus est, quod ipsemet paulò inferius testatur, dicẽs: qui misit me baptizare, ille mihi dixit. propterea nulli vnquam licuit baptizare, nisi ei, qui Dei mandatum habuit, quale habuit Ioãnes, qui præcursor erat Christi, & suo baptismo ad Christi disponebat baptismũ. Ea etiam de causa Dominus Matth. 21. proposuit Iudæis interrogationem, an baptismus Ioannis esset ex hominibus, an de cœlo: non dixit, an ex lege, quia certa res erat, non esse secundum legem, sed ex particulari Dei mandato. ob id isti Legati opponunt cur baptizaret, cùm non esset de numero eorum quibus isti æstimabant licere baptizare, propter prophetiam baptismi futuri Christi. Ioannes autem respondet se esse præcursorem, iuxta prophetiam Isaiæ, quamuis non sit Helias, neque ille Propheta: ille enim textu Isaiæ eos erroris conuicerat, probans futurum vnum, qui vox clamantis esset in deserto. vnde rectè Iustinus Mar. in explicat. quæstion. genti. responsi. 37. Baptismum Ioannis non dixit esse secundum, nec contra, sed supra legem. Basil. hom. a. in Psalm. 28. notat baptismum Ioannis prophetatum esse à Dauide, in illo verbo, Vox Domini super aquas, tamen non est hoc omnino certum. Alij enim graues, & antiqui Doctores aliter eum explicant locum: multa dici possent, de differentia baptismi Ioannis, à baptismo Christi, & de ratione vtriusque, sed opportuniorem hæc exigunt locum, & ideo ab illis abstineo.

Baptismus Ioannis nõ secundum, sed supra legem erat.

Matt. 21.

Medius

Digitized by Google

¶ *Medius autem vestrûm stetit, quem vos nescitis, ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est.*

COMMENTARIVS.

VErba hæc superioribus, vti diximus, connexa sunt, quasi in his explicetur causa, cur baptizet: sitque sensus causalis, ac si dicat; quia iam est inter vos Christus, quem ego vt præcursor ostendi, & ostendo, *Medius*, inquit, *vestrûm stetit*. Græcè legitur in præsenti stat: & sic legunt Ambrosius enarrat. Psal. 47. & Hieron. cap. 34. Ezechiel. & Cypri. lib. 2. contra Iud. cap. 19. id est, inter vos est, conuersatur vobiscum, vt vnus ex vobis, non est in loco abscondito, non viuit ab hominibus separatus, vobiscum agit. Isaiæ 12. dicitur, Magnus in medio tui sanctus Israël, & ipse est Christus, ipse est Messias, & vos, cùm vobiscum agat, & inter vos sit, nescitis eum, adhuc non agnoscitis, & tamen ipse est, *Qui post me venturus est, qui ante me factus est*: id est, ipse est, cuius ego sum præcursor; hoc est dicere, post me venturus est, & qui mihi prælatus, & ante positus est, siue, quo ego sum multo inferior, quia ipse est Christus. Verba hęc superius explanauimus. illud verbum, *Nescitis vos*, habet quandam tacitam reprehensionem. iam enim Ioannes Christum baptizauerat, iamque de eo testimonium perhibuerat: quasi diceret inter vos est, & vos non vultis eum recipere, nec eum Cristum agnoscere, & tamen ipse est cuius ego sum præcursor, ipse est, quo ego sum inferior, quippe qui Christus verus est.

¶ *Cuius ego non sum dignus, vt soluam eius corrigiam calceamenti.*

QVantò magis à legatis Iudæorum elatus fuerat, dum Christus reputatus est, tantò se magis deprimit Ioannes; ob id dixit, ante me factus est, ille mihi est antepositus, me est superior: & ne ex collatione ista exiguus reputaretur excessus, adiunxit, adeò me superat & excedit, vt nec eius seruus ego esse dignus sim: maior est inter me & ipsum excessus, quàm inter dominos temporales, & eorundem seruos, quandoquidem ego nec minimus seruus, qui eius soluam calceamenta, esse mereor. Egregia conclusione Ioannes responsum suum concludit, si principio interrogationis conferatur. Legati enim primò quærunt an sit Christus, ille concludit; nec dignus sum soluere calceamenta eius. Hic est verborum sensus.

ANNOTATIO LXIV.

Omnes Euangelistæ diuersis tamen verbis hanc eandem referunt sententiã.

ADuertendum autem est, alios tres Euangelistas A huius sententiæ meminisse, Matth. 3. Cuius inquit, non sum dignus calceamenta portare. Marc. 1. Cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius. Luc. 3. Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum eius. in quibus Euangelistis aliqua diuersitas, & inter se, & à Ioanne apparet: Ioannes enim vsus est numero singulari calceamenti, alij tres plurali. Præterea Matthæus dixit, calceamenta portare, at alij duo; & Ioannes sol- B uere corrigiam. Præterea Marcus addidit, procumbens soluere, alij omiserunt: & secundùm Græcum textum apparet alia etiam diuersitas. nam tres Euangelistę dixerunt ἱκανὸς, id est, non sum idoneus, & sufficiens. vnde Cypr. lib. 1. contra Iudæos, c. 12. citans Matth. verba, legit non sum idoneus. Ioannes dixit solum ἄξιος. id est, non sum dignus, & sic Cypria. lib. 2. cont. Iud. cap. 19. citans Ioannem legit, non sum dignus. Tamen nulla est cõtradictio, quia quod vnus C omittit, alter solet narrare, & differentia numeri parum refert: solet enim numerus pro numero poni: tamen rei veritas hæc est; hanc, quam refert Ioannes, non esse eandem historiam cum ea, quam alij narrãt. Ioannes enim Baptista hanc sententiam non semel dixit, sed aliquoties repetiit, & dum prædicabat, & dum legatis hisce respondit: vnde fieri potuit, vt non semper eisdem vteretur verbis, sed aliquantulum immutatis, vt referunt Euãgelistæ: sensus tamen idẽ est. D est enim figuralis modus loquendi, quo se multo inferiorem Christo manifestat. Hanc sententiam variè

Diuersa Patrũ expositiones.

sacri doctores exponunt. Clemẽs Alex. lib. 4. Stromat. duas adhibet interpretationes. Vna est, qua ad Baptismum refert, vt sit sensus, non sum dignus tantam baptizare potestatem, nempè Christum. Vocat autem soluere corrigiam calceamenti eius, quia qui baptizat, animam exsoluit à peccatis, vt pedem à calceo: sed hæc extorta valdè apparet expositio. nihil enim E de baptismo agitur, & licet ageretur, baptismus Ioannis non soluebat à peccatis; & quamuis solueret, Christus non habebat peccatum, vt dici posset soluere corrigiam calceamenti eius. Altera eius expositio magis est propria: erat enim, vt ipse dicit, Christus in Prophetis absconditus, & in symbolis, & figuris contentus; vt pes in calceamentis conclusus, at Ioannes ipsum apertè indicat, & remotis vmbris ostendit; soluere ergo corrigiam calceamenti eius est, Christum apertè, & disertè demonstrare, quo officio Ioannes se vocat indignum. Gregorius Nazianzenus, in oratione in sancta lumina, aliter exponit, vt per calceamentum, eius incarnatio, & carnis assumptio, per corrigiam verò minora mysteria eius incarnationis intelligantur, sitque sensus; non sum dignus, nec valeo vel minima incarnationis eius explicare mysteria. Ambr. lib. de institu. virginis, cap. 14. paulò aliter interpretatur, vt per corrigiam calceamẽti, totum mysterium incarnationis intelligat, sitque sensus, mysterium incarnationis eius angustiis humanæ mentis, & inopis sermonis vilitate, comprehendere non possum. Gregor. hom. 7. in Euang duas adhibet expositiones. Vna est, vt per calceamentum humanitatem intelligat Verbi, soluere autem corrigiam calceamenti, sit mysterium incarnationis explicare, & comprehendere, sitque sensus, Quid mirum, si ille mihi prælatus est, quem post me quidem natum considero, sed natiuitatis eius mysterium non appprehendo? hæc expositio est eadem cum expositione Ambr. Alteram adhibet Grego. quæ est etiam Ambr. lib. 3. de fid. cap. 5. vt alludat ad illud Ruth. 4. quando aliquis moriebatur *Ruth. 4.*
sine liberis, qui magis illi consanguinitate proximus erat, loco demortui accipiebat eius vxorem, vt suscitaret semen fratris sui; at quando erat alter minus proximus, eique prior, cui de iure incumbebat, cedere volebat, vt ipsam assumeret in vxorem, soluebat sibi calceamentum, & dabat accipienti in vxorem. Cùm ergo Christus sit sponsus Ecclesiæ, non Ioannes, nec vllus alius; ob id nemo calceamentum Christi soluit, quia id esset, sponsum se Ecclesiæ facere. Ioan. 3. qui habet sponsam, sponsus est: Ioannes sponsus non est, propterea ipse dicit, non sum dignus soluere calceamenti corrigiam: ac si dicat, Ego Christi vestigia denudare non valeo, quia sponsi nomen mihi immeritò non vsurpo. Sed hoc non videtur rectè accommodari; nam qui nolebat vxorem, ipse sibi calceamentum soluebat, & dabat minus proximo accipienti eam: & si Ioannes sponsam sibi assumeret, non erat ipsius Christi calceamentum soluere, sed à Christo solutum accipere. Cyrillus lib. 1. in Ioan. c. vlt. aliter exponit, vt sit figuralis loquendi modus, significans se indignum, vt vel seruus eius sit. vnde Chrysost. hom. 11. in Matthæum dicit; Quia dictum erat, mihi prælatus est; ne ex

ne ex comparatione paruus videretur excessus, subdit; non sum dignus, &c. id est, adeo sum eo inferior, vt nec ei seruire, vel in infimis sim dignus: quod nos secuti sumus in commentario, & quantum ad præcipuum intentum, omnes expositiones conueniunt: per hæc enim Ioannes respondet, se tantum abesse, vt Christus sit, vt nec eius præcursor esse sit dignus. Humilis quidem, sed vera confessio, vt dicit Cyril. quis enim hominum dignus esse potuit, si dignitatem omnimodam, & absolutam consideres, vnigenitum Dei filium omnium creatorem digito signare, & præcursor eius fieri?

ANNOTATIO LXV.

An Christus Dominus vsus sit calceis?

RECentioribus quibusdam Christum nudipedem fuisse affirmantibus, locus hic negotium facessere videtur, quia dictum est, *dignus non sum calceamenta eius soluere corrigiam*: nec eorum solutiones satisfacere arbitror: quarum vna est; Ioannem, quando hoc pronunciauit, non nouisse Christum de facie, quia nondum viderat, propterea arbitratum esse calceamenta portare: quæ responsio idem significat, ac si clarius dicerent, deceptum esse Ioannem: quam profectò rem non auderem ego affirmare. Vbi enim testimonium tantæ veritatis perhibetur, vel vnum minimum falsum magnum esse fidei, & veritatis illius detrimentum. Dici enim ei poterat, quomodo Christum esse scis, qui nec, an calceatus sit cognouisti? Altera responsio est, hunc esse modum prouerbialem loquendi ad significandum, se non esse dignum nec in vilibus officiis Christo inseruire. Neque hæc responsio satisfacit, quamuis aptior sit præcedente: quamuis enim sit, seu esse possit figuralis modus loquendi, tamen re vera in tota verborum proprietate dicebatur, quia non se sentiebat dignum calceamentum soluere Christi; & vbi de veritate tanti testimonij agebatur, nihil dictum esse debuit nec per figuram, aut prouerbium, quod non etiam in re ipsa verum esset. Saltem hoc negari non potest, si modus prouerbialis loquendi est, communem hominum vsum illius temporis fuisse calceamenta corrigiis accommodata portare, aliter apud eos communis seu prouerbialis loquendi modus non esset: quòd si verum est communes tunc hominibus fuisse calceos, inferri debet etiam Christum gestasse, nam vita, & conuersatio Christi in his, quæ ad victum, & vestitum pertinebant, communis fuit cum aliis, vt scriptura, & sacri Patres passim ostendunt; esse autem valdè nouum & singulare sine calceis tunc incedere, ex eo constat, quòd quando Dominus misit Isaiam cap. 20. ad terrendum populum, & nouum quid, ac horribile significandum, iussit eum sine calceis incedere, & in Hebræo est נעל quod calceatum significat, & est illud idem vocabulum, quod Exod. 3. quando dictum est Moysi, vt solueret calceamentum de pedibus suis, & Deuteron. 25. quando mulier tollit calceamentum de pede fratris viri sui mortui, nolentis eam accipere in vxorem, & Septuaginta verterunt Græcè ὑποδήματα. Si ergo magnum portentum erat, sine calceis incedere, profectò Christus calceatus erat, qui in exterioribus vitam communem agebat. Adde quod multa itinera Christus confecit prædicationis causa, quæ erant aspera & montosa, & tempore hiemali & æstiuo, nec est credibile nudis incessisse pedibus, nec id decebat. Præterea, quia Ioannes Baptista vsus est calceis, qui tamen asperrimam profitebatur vitam; si enim calceis vsus non esset, non dissimulassent Euangelistæ id scribere, qui vsque ad zonam pelliceam, eius vestitum descripserunt. Adde discipulos, & Apostolos vsos esse calceis, quod patet Act. 12. vbi nos legimus dictum Petro ab Angelo: calcea te caligas, legitur Græcè σανδάλια, quæ, vti diximus paulò ante, pro calceis vertunt in veteri testamento Septuaginta interpretes; ac si dictum esset, calcea te calceos tuos, & quamuis Hiero. dicat significare Græcè caligas, tamen Euthym. & alij Græci auctores calceos significare tradunt, non quoscunque, sed eos, qui non totum operiũt pedem, sed supernam partem relinquunt apertam: & in antiquissimis, & authenticis picturis, Apostolos & Christum esse depictos cum huiusmodi calceis videmus; quamuis si caligas habuit, satis ex eo colligitur etiam calceos habuisse. quis enim caligis sine calceis vtitur? August. etiam lib. 2. de conseo. Euang. cap. 30. Apostolos non integros calceos, sed sandalia gestasse affirmat. idem dicit Beda Marc. 6. vbi ipse Euangelista refert Apostolos esse sandaliis calceatos; quòd si Matth. 10. iubentur ire sine calceamentis, oportet intelligere iuxta verbum Marci cum sandaliis, sed sine calceis, qui totum cooperiunt pedem. Tertull. Christianos sui temporis his vsos esse affirmat, non autem calceis, qui totum operiunt pedem. & probabile est tempore Christi horum vsum communem fuisse. Scio Hieronymũ in epist. ad Eustoch. de custodia Virgin. Christum calceos habuisse negare, tamen mihi propter rationes dictas contraria opinio videtur probabilior: nec sine mysterio vsus est Christus sandaliis, non autem calceis. Nam hoc calceamento eius humanitatem superius diximus significari, in qua diuinitas partim aperta, partim occulta erat: humanitatis operibus velut calceamentis eam velabat, sed diuinis miraculis manifestabat.

Matt. 10. Marc 6. Christus sandaliis vsus est.

¶ *Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans.*

COMMENTARIVS.

CVm esset insigne, & admodum solenne testimonium hoc Ioannis, locus vbi factum sit describitur. Locus autem est Bethania, locus quidem trans Iordanem, vbi Ioannes ad se venientes populos baptizabat: qua etiam de causa Euangelista meminit loci, vt testimonium hoc omnibus publicum fuisse ostenderet. Locus enim ille erat publicus, vbi erat Iordanis transitus.

ANNOTATIO LXVI.

An sit legendum Bethania, an verò cum aliis Bethabara?

ORigen. tom. 2. asserit omnia antiqua exemplaria habere Bethaniam, tamen esse mendosum locum, legendúmque Bethabaram. Chrysost. homil. 16. idem notat, dicens Bethaniam non esse trans Iordanem, sed propè Ierusalem quindecim distantem stadiis, at Bethabaram vrbem esse trans Iordanem; hæc erat in tribu Benjamin, cuius fit mentio Iosu. 18. Hieron. libr. de locis Hebraicis habet Bethabaram esse sitam trans Iordanem, vbi Ioannes Baptista baptizabat, & Christus ab eo baptizatus est, refertque tempore suo eos, qui baptizari volebant, religionis causa eo in loco baptismum suscipere. hæc sententia confirmatur ex antiquis scriptoribus, qui vnam tantùm Bethaniam, & eam prope Ierusalem commemorant. Epiphanius hær. 51. legit in Bethabara; dicit tamen in aliis exemplaribus legi in Bethania. Moderni sequuntur hanc sententiam, & legendum existimant non Bethaniam, sed Bethabaram, & aliqui eorum notant Iudæos reuertentes de Ægypto hac via & loco transisse Iordanem. in quo mysterium est aduertendum. Vbi enim consecratus est baptismus noster, eo loci siccis pedibus hinc inde aquis consistentibus transierunt mirabiliter Iudæi, nostrum in hoc figurantes baptismum. Aliis modernis hoc non placet, sed duas affirmant Bethanias, vnam prope Ierusalem, alteram quæ sit trans Iordanem; sed opinio nullo solido con-

sistis

sistit fundamento. Certum enim est, non esse nisi vnicam Bethaniam, sicut certum etiam est, Bethabaram esse locum, vbi Ioannes baptizabat, quæ erat trans Iordanem, & prope fluuium, quo loco erat transitus ipsius fluuij; Non est tamen parui faciendum, quod etiam antiqui Doctores confitētur, omnia exēplaria habere Bethaniam tam Græca, quàm Latina: & ita legit Cyril. nec mihi credibile, aut probabile videtur, mendosum esse locum, qui tanta antiquitate, & tot exemplarium conformitate receptus est: vt igitur ab hac antiquitate & communitate non recedamus, & ex alia etiam parte non fingamus, nec multiplicemus loca, quæ non sunt, dico esse legendum Bethaniam; tamen hæc Bethania non est illa, quæ est prope Ierusalem, sed est eadem, quæ Bethabara. tota obscuritas ex Græco, & Latino sermone procedit, quæ non semper eam literarum distinctionem habet, quæ est apud Hebræos. Bethania, quæ est prope Ierusalem, scribitur cum ע ain, at Bethania hęc scribitur cum א aleph, & significat idem, quod domus nauis, id est, locus, vbi nauicula est, qua transitur flumen, quod idem est, ac Bethabara, id est domus transitus: nisi velis Bethaniam significare illum locum, vbi prope fluuium erat nauis, & nauta habitabat, prout fieri solet, quæ erat prope Bethabaram vrbem, & vocabatur Bethania cum א id est, domus nauis. Latinè autem & Græcè, ex defectu literarum vtranque scribunt cum alpha, & inde ambiguitas processit. Simile quid habetur Matth. 1. vbi dicitur, genuit Iechoniam, Iechonias autem genuit; idem videtur vterque Iechonias Latinè & Græcè; tamen notat ibi Hieronymus esse distinctos, & in Hebræo distinctis scribi literis, vnum cum ק & ה in vltimo; alterum cum ח & ן ita nunc in præsenti accidit, & Euangelista voluit non Bethabaram, sed locum ipsum immediatum, & proprium describere, vbi gesta sunt hæc: erat enim extra vrbem in loco illo Iordani proximo, vbi erat domus nauiculæ transitus, & puto esse hunc legitimum sensum & lectionem. Nec obstat, quod posset aliquis obiicere, apud Hebræos, אבי non significare nisi nauem magnam & maritimam, quia re vera non ita est: nam etiam paruam, & fluuialem significat. Isa. 33. Non transibit per eam nauis remigum, vbi paraphrasis Chaldæa exponit, nauim piscatoriam, & de tali ibi est sermo.

Idem est hoc loco Bethania & Bethabara.

Matth. 1.

¶ *Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait.*

COMMENTARIVS.

Tertium testimonium Ioannis refert Euangelista, cuius tres annotat circunstantias, duas expressè, vnam tacitè: quæ tacitè insinuatur, est, Ioannem sponte, & non interrogatum hoc perhibuisse testimonium, in quo à præcedenti differt, quòd à legatis Iudæorum interrogatus illud perhibuit; circunstantia vna de expressis est tempus, quando hoc testimonium redditum est. *Altera,* inquit, *die.* Græcè magis exprimitur significatio *ἐπαύριον*, quasi postridie, die sequenti post diem, quo præcedens perhibuit testimonium. Altera circunstantia est, tunc Dominum venisse ad Ioannem, quem Ioannes videns testimonium perhibet de illo. Græcè in præsenti est, *videt*; Venit autem Dominus ad Ioannem, adhuc in loco, vbi solebat baptizare, manentem. Venit autem, vt occasionem perhibendi testimonium hoc Ioanni offerret, quod quidem post baptismum susceptum & eius à deserto regressum factum est.

ANNOTATIO LXVII.

Per diem alterum, sequentem diem significari hoc loco.

Nonnulli illud, quod dicitur *altera die* amplè dictum intelligunt, vt significetur die quodam post præcedens testimonium factum; quia illud ante baptismum, quòd autem modò narratur, post baptismum factum esse existimant: vnde inter hoc, & illud testimonium multi dies intercesserunt: nam vt habetur Marc. 1. Statim à baptismo ductus est in desertum, vbi per dies quadraginta mansit. hoc quidem dici probabiliter potest: sed multò probabilius est etiam, post baptismum superius testimonium perhibuisse ante regressum à deserto; absens erat Christus, quando Ioannes legatis Iudæorum respondit: erat enim in deserto, quo se post baptismum receperat; inde autem reuersus ad Ioannem venit, túncque hoc redditum est testimonium; & sic in sua propria significatione vox interpretanda est *altera die* nempè à die, quando superius testimonium est perhibitum. in his enim quorum ratio certa statui non potest, securius verborum proprietas conseruatur, à qua non est recedendum, nisi graui ratione in contrarium vrgente, quæ in hac re non reperitur.

¶ *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.*

COMMENTARIVS.

Baptizauerat Ioannes Christum; ne autem, vt cæteris, baptismum ei esse collatum populus existimaret, testimonio hoc eam omnino tollit suspicionem, cum mundi peccata eum tollere testetur. Vox *ecce* determinatam & distinctam indicat personam, de qua perhibet testimonium: quasi diceret; sæpè vobis dixi, post me venit, medius vestrûm stat &c. nunc, qui sit iste, vobis digito demonstro, *ecce.* his verbis insinuat Ioannes Christum sua morte mundum à peccato liberaturum; agnum enim vocans, sacrificium mortis eius prænunciauit, vt rectè Origen. homilia vigesima quarta in Numeros, & Chrysostomus homilia trigesima septima in Matthæum dixerūt: estque cum articulo, ecce agnus ille, cuius vnius sacrificio mundus à peccato purgatur. Agnum etiam illum dicens, insinuat Christum figuratum in lege; agni enim sanguine aspersi sunt postes Iudæorum in Ægypto, ne ab Angelo percutiente paruuli eorum occiderentur. Agnus etiam Paschalis quotannis magna pompa offerebatur. Agnus insuper singulis diebus manè, & vespere in templo sacrificabatur. Agnum prætereà illum appellans, eum esse, quem Prophetæ prædixerunt, insinuat. Isaiæ quinquagesimo tertio: Tanquam agnus coram tondente se obmutuit; & Ieremiæ vndecimo: Ego tanquam agnus mansuetus, qui portatur ad victimam: quasi diceret: ecce agnus ille in lege figuratus, & à Prophetis prænunciatus. Agnum illum tandem vocans, eius innocentiam, & candorem significat, qui nullius peccati maculam habens, mundi maculas abluit. Hebræorum septimo: Talis enim decebat, vt nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus. Græcè semel legitur *ecce*, in principio. *ecce agnus ille tollens peccatum mundi,* mundi peccata tollere dicitur; quia sanguine ipsius nostrorum peccatorū maculæ deletæ & mundatæ sunt; sicut medicamento adhibito tolluntur morbi. Dum autem *mundi peccatum* dicit, non Iudæorum tantùm, sed omnium hominum peccata significantur auferri, iuxta illud, 1. Ioan. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi. Quod autem in singulari dicitur, *peccatum,* non minuit significationem, sed potius auget: nam tota species rei significatæ singulari numero exprimitur: sicut quando dicimus, lactuca frigida est, non hanc, aut illam, sed totam speciem significamus: dicens autem, ecce agnus ille tollens peccatum mundi, tacitè insinuat sacrificiorum omnium antiquorum insufficientiam, & inefficaciā quæ peccata tollere non valebant.

Quare Ioannes agnū Dei Christū appellet.

Isa. 53.

Ierem. 11.

1. Ioan. 2.

huc

hic agnus est, qui verè tollit: quibus verbis Christum sua morte totius mundi redemptorem esse prædicat, sicut figuratum in lege, & per Prophetas prædictum erat.

ANNOTATIO LXVIII.

Diuersæ huius loci lectiones nihil mutant de veritate sensus.

DVbium non est, Græca exemplaria varia fuisse; A nam Chrysost. hom. 16. legit in plurali peccata; Theoph. autem in singulari. Augu. lib. 12. cont. Faust. cap. 30. & Ambros. lib. 3. de fide, cap. 5. legunt in singulari. Orige. verò hom. 24. in Num. legit in plurali. Cypr. lib. de duplici martyr. legit in singulari. at li. 2. cont. Iud. c. 15. & lib. de baptis. legit in plurali. hęc varietas nihil mutat de sensu. Christi passio medicina fuit, & propitiatio sufficientissima ad mundi tollenda peccata; quorum autem non tolluntur, ipsorum est defectus, quia sibi non applicant medicinam; nec enim virtus medicamenti minor est, si non applica- B ta infirmo, morbum non tollit. verbum *tollit*, seu *tollens*, quod in præsenti est, perpetuam virtutem Christi vsque in mundi finem tollentis peccata significat, vt ait Origen. in hoc loco. nam præsentis verbi tempore perpetuas rerum naturas, & indeficientes earum virtutes exprimimus, vt cùm dicimus, ignis calefacit, aqua humectat, reubarbarum purgat choleram, quod adnotauit Chrys. homil. 17. in Ioan. quanquam & aliam esse causam existimo, nempè vt aduentum Christi ad redemptionem mundi, in ipsius sanguine adesse insinuaret: quasi diceret; ecce, Agnus est iam pręsens, qui venit ad mundi peccata tollenda: si enim diceret, tollet de futuro, non exprimeret hoc ne, an futuro aduentu id esset facturus. Quare autem Agnus dictus sit, explicuimus in commentario. Adde quod Clem. Alexan. lib. 1. pædago. c. 5. annotauit, agnum esse dictum, vt significet Christum in omnibus assimilatum nobis, qui etiam infans & puer factus est; pueros enim agnos vocamus. Verba Clemen. hæc sunt, Quoniam scriptura pueros & infantes agnos vocat, Deũ, qui est verbum, qui propter nos homo factus est, qui nobis in omnibus assimilari volebat, vocauit agnum Dei, Filium Dei, infantem patris: hæc Clem. In hac expositione illud placet, agnum dici Dei, vt significetur Filius Dei esse, agnus enim filiũ notat; sicut Genes. 49. Catulus leonis dicitur, vt Filius significetur Dei, quod multi antiqui aduerterunt; ita hic, non ouem, non bouem, sed agnũ vocat, vt hominem hũc Filium Dei, non Patrem, non Spiritum sanctũ insinuet. Illud autem verbum (infantem patris) Latinè impropriè dicitur. æqualis enim Patri non rectè dicitur infans Patris, vt Deus est.

Quare Ioannes vsus sit verbo tollit, in præsenti tempore.

Quare Christus dictus sit agnus ex Clemen. Alex.

Genes. 49.

¶ *Hic est de quo dixi, post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat.*

QVæ de absente Christo prius Pharisæis, & ante etiam dixerat turbis, applicat Christo præsenti: *hic est*, inquit, *de quo dixi. qui venit post me*, &c. Hæc superius sunt exposita, hoc in loco additum est nomen, *post me ve-- vir*; quia, vt homo, post Ioannem natus est, siue quia, vt homo prædicauit, & apparuit mundo post Ioannem. magnam habet illa vox *vir* energiam. non enim tantùm propter humanam naturam, & sexus significationem, & magnam perfectionem Christi hominis posita est, sed simul etiam propter prophetias multas in quibus Christus vir pędictus est. Ier. 3. Ego vir vester, & assumam vos. Ier. 31. Mulier circumdabit virum. Zachar. 6. Ecce vir oriens nomen eius. Isa. 53. Virum dolorum, & scientem infirmitatem, & similia loca: ob id Euangelistæ etiam, & Apostoli ipsum vocarunt virum. Luc. 24. Qui fuit vir Propheta. Acto. 2. Iesum Nazarenum, virum approbatum. Fuit autem prædictus vir, quia futurus sponsus Ecclesiæ. 2. Cor. 11. Despondi vos vni viro: sic nunc vir dicitur venisse. Cypr. lib. 2. cont. Iudæ. cap. 19. legit, homo, qui post me veniens homo, sed rectior est nostra interpretatio.

Christus in scripturis vir appellatus.

ANNOTATIO LXIX.

Quare Baptista modo vocaret a prius eum Christum.

AMbros. lib. 3. de fid. cap. 5. laborat multum contra Arrian. in reddenda ratione, cur modo vocetur vir, & paulò superius in similibus verbis non dictum sit, nisi qui post me venturus est; respondet id factum, quia illic iam dictum erat, Verbum caro factum est, & ex præcedentibus de incarnato Verbo dici; *post me venit*, constabat: at quia in præsenti non id præcesserat, vt de verbo, ratione carnis dictum esse; *post me venit*, intelligeretur; adiuncta est vox hæc *vir*, sed responsio non satisfacit. nam si hæc verba essent Euangelistæ, rectè id responderetur, at sunt Baptistæ; C & vt talia recitantur ab Euangelista; quando autem dicta sunt à Baptista, absolutè dicta sunt, & non præcessit verbum illud, Verbum caro factum est. hæc enim quæ dicit Ambros. ad contextum narrationis pertinent, nisi velit à Baptista semper adiunctam esse vocem illam, sed ab Euangelista semel omissam, semel appositam ob prædictam causam. Sed siue apponatur, siue non; nihil ex hoc loco habent Arriani cõtra nos, imo ipsi conuincuntur verbo illo *quia prior me erat*, quo eius diuinitas manifestatur.

¶ *Et ego nesciebam eum, sed vt manifestetur in Israël, propterea veni ego in aqua baptizans.*

NE quis forsan obiiceret Ioanni, quomodo illum, quem ostenderat, Christum esse sciret, quaue ratione de eo tantum testimonium perhiberet; totius rei seriem, & quo gesta sit modo, enarrat; *ego*, inquit, *nesciebam eum*, nempè à principio, quãdo eram in deserto, & nondum aliquem baptizaueram. Propterea autem veni baptizare, vt ille manifestaretur populo. meus enim baptismus in aqua ad hunc finem dirigebatur, vt ille populo Israël notus fieret. Non dicit, vt manifestarem eum, sed vt manifestaretur: nam non solùm testimonio Ioannis, sed voce etiam Patris, & operibus diuinitatis suæ Christus est manifestatus Illa coniunctio *Et* communem facit causam cum populo Israël: ac si diceret; etiam ego, sicut & populus Israël, nesciebamus hunc esse Christum, sed ego solus missus sum baptizare, vt manifestaretur populo. Dicit, *veni in aqua baptizans*, ac si diceret; non ego veni, vt peccata meo baptismo tollerem, sed vt ipsum tollentem peccata meo baptismo notum facerem prudenter dicit, *nesciebam eum*: sicut etiam prudentissimè Deus Ioannem testimonium perhibiturum Christo, vitam egisse solitariam, & remotam ab omni humana conuersatione disposuit; ne quis humano affectui testimoniũ hoc perhiberet, maximè quia Christus illi secundum carnem coniũctus erat: propterea dicit, & repetit iterum, *nesciebam eum*, id est, ego nec noueram eum, ne me humano affectu ductum esse existimeris. Quando dicit Ioannes, *nesciebam eum*: non omnimodam ignorationem significat: sciebat enim Christum esse natum, & inter homines degere: in vtero enim existens agnouerat, quod quidem etiam in his verbis insinuatur: si enim venit baptizare; vt Christus manifestaretur in Israël, sciebat ergo Christum iam
1. Reg. 16. adesse: sed significat ignorationem determinatam. sicut scimus esse Regem, antequam videamus, tamen cùm nondum vidimus, dicimur nescire, quia quis sit, determinatè & distinctè non nouimus. sicut quando 1. Reg. 16. missus est Samuel à Deo ad vngendum in Regem vnum ex filiis Isai, sciebat quidem vnum eorum vngendum, tamen nesciebat quis esset illorum, donec à Deo signum accepit; ita & Ioannes, quando

Digitized by Google

egressus est de deserto;& baptizare incœpit ; sciebat Christum esse inter homines, sciebat se venire, vt per baptismum suum Christum manifestaret:tamen tunc nesciebat,quis eliet in particulari.hinc factum est, vt antequam Christum in particulari agnosceret,quia ipsum iam venisse, & ipsummet suo baptismo notum futurum nouerat, sæpè de ipso testimonium perhibuerit , dicendo , qui post me venit , seu venturus est , &c. attende, quando dicitur *nesciebam eum* , restringendum hoc est , nempè tunc , quando baptizare primùm venit : postea enim nouit,etiam ante signum à Deo datum. Percontabitur aliquis qua ratione suo baptismo dicitur Ioannes manifestasse Christum ? Respondeo, quadrupliciter id accidisse. Vno modo, quia Christus, dum à Ioanne baptizatur, manifestatur à Patre ; hic est filius meus. Altero modo, vt nouitate baptismi Ioannis, Iudæi commoti tempus aduentus imminens Christi , & aquam iam illam adesse , qua iusta Ezech. 36. mundandi erant ab omnibus inquinamentis , & peccatis suis , intelligerent. Tertiò , vt populus per pœnitentiam in baptismo prædicatam disponeretur , vt remoto impedimento peccatorum . Christum facilius annunciatum reciperet. Quartò, Chrysost. hom. 16. vt ratione baptismi maior fieret concursus ad Ioannem, & hac ratione eius testimonium esset manifestius.

Quatuor modis baptismo Ioānis manifestatus est Christus.

¶ *Et testimonium perhibuit Ioannes , dicens, quia vidi spiritum descendentem, quasi columbam de cælo , & mansit super eum.*

PRosequitur Ioannes suam narrationem;nesciebam, inquir, eum;veni tamen baptizare, vt bis manifestaretur populo ; in baptismo autem *vidi Spiritum descendentem , quasi columbam de cælo , & mansit super eum.* nesciebam ego primò eum , postea missus sum baptizare , vt meo baptismo notus fieret, tandem vidi super eum spiritum descendentem in specie columbæ. Obscurum faciunt hunc contextum verba Euangelistæ interposita , *& testimonium perhibuit* , est tamen Hebraismus , mutans personas in vnico contextu. ita legimus Marc. 4. aliud, inquit,cecidit in terram bonam, & dabat fructum, &c. postea adiunxit;& dicebat, qui habet aures audiendi , audiat. sensus tamen idem est : perinde ac si non mutata persona diceret , vt manifestaretur in Israël, ego veni in aqua baptizans , & vidi spiritum descendentem , &c. hunc descensum spiritus in specie columbæ vidit Ioannes , quando Christum baptizauit, vt constat ex Matth. 3.

¶ *Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto.*

POsset aliquis obijcere, vidisti quidem spiritum descendentem in specie columbæ super eum, sed vnde habes illud esse signum Christi, qui venturus erat, vt tu testimonium de eo perhibeas ? respondet Ioannes, & complet totam suam enarrationem, *ego nesciebam eum*, id est, quando ego veni baptizare, nesciebam, Deus autem qui misit me ; hoc tunc mihi signum dedit, *super quem*, inquit, *videris spiritum descendentem , & manentem*, scito illum esse, qui baptizabit in Spiritu sancto,non in aqua tantùm, vt tu:id est,illum esse Christum & Messiam,qui manifestandus est populo.non igitur extra rem dixi vobis me vidisse Spiritum descendentem vt columbam , & manentem super eum ; quia hoc est signum à Deo mihi datum , vt eum distinctè, & determinatè agnoscerem,& populo manifestarem. Attende verba;*qui misit*,inquit, *me baptizare ille mihi dixit*;quasi diceret; si meo baptismo datis fidem,& eum recepistis tanquam à Deo, sciatis illum eundem à quo missus sum baptizare mihi hoc signum dedisse:si crediris baptismo, vt credidistis,credite signo dato ab eodem ; si creditis mihi baptizanti,credite mihi testificanti.Quia autem turbis prius dixerat venturum eum,qui baptizaret eos in Spiritu sancto, de Christo loquens,ob id dicit nunc, ille est, qui baptizabit in Spiritu sancto.

¶ *Et ego vidi , & testimonium perhibui , quia hic est Filius Dei.*

SIcut mihi à Deo prædictum, ita impletum est : vidi enim signum, & ideo testimonium perhibui, hunc esse Filium Dei, & verum Christum;non dicit,vidi,& agnoui, sed vidi, & testimonium perhibui, quia signum hoc non ad cognitionem propriam Ioanni , sed vt eum populo manifestaret præcipuè datum est. Filium Dei Christum appellat,quia Patris voce in baptismo, Filius Dei vocatus est.

ANNOTATIO LXX.

An columba quæ supra Christū descendit vera columba fuerit.

SPiritus in sua substantia nec descendit , quia vbique est, neque visus est à Ioanne, quia oculo corporeo videri non potest , sed descendere dicitur ratione signi , quia columba signum erat Spiritus sancti,& hæc descendebat : & eadem ratione visus dicitur , sicut olim Deus videri à Prophetis dictus est ratione imaginum & figurarum, quæ Deum repræsentabat:est enim metonymia , per quam signum pro signato in locutione vsurpatur. Columbam autem,quę signum fuit Spiritus sancti , veram & realem fuisse, oculis corporeis obiectam , tunc de nouo à Deo factam, vt inseruiret creatori;non tamen à Spiritu sancto assumptam in vnitatem personæ , sicut assumpta fuit à Verbo caro , & propterea non dici Spiritum sanctum columbam , sicuti affirmamus, Verbum esse hominem,docet Augustinus lib. 2. de Trinitate,cap. 6. & de veritate columbæ apertius in lib. de agone Christi,c. 22. cùm enim signum esset Spiritus sancti, debuit esse res vera & existens.idem docet Chrysost. hom. 12. super Matth.& homil. 4. in Acta:addens dictum esse,quasi columbam , non quod columba vera non esset, sed ne spiritus columba esse crederetur, ob id spiritus quasi columba descendisse dictus est.Mihi non veram columbam,& viuum animal,sed figuram columbæ fuisse probabiliter dici posse videtur : sicut

A

B

C

Probabile est, columbam non

& quando in veteri testamento Deus sub humana figura apparebat, non verus homo ille erat, nec etiam aliæ figuræ olim exhibitæ;nec propterea falsum erat, quod significabatur.ad significationem enim satis est vera & realis repræsentatio,erat enim ibi verum corpus , & vera figura columbę , non est autem necessaria ipsa substantia columbæ. Non nego oppositam sententiam esse valdè probabilem. Cur autem spiritus sub specie columbæ apparuerit rectè docet Gregorius Nazianzenus orat. in sancta lumina;vt columba,inquit,olim ad Arcam reuersa corporei diluuij sedati nuncium attulit : eodem modo Spiritus sanctus in columbæ specie apparens repressum esse diluuium spirituale indicat. hæc Gregorius. idem Ambros. sermone 21.Cauendum verò est à tribus hæresibus,quę huic columbæ apparitioni nitūtur.Prima est antiqua, asserentium Iesum,& Christum duos esse,non vnum, sed Iesum purū hominem natum ex Ioseph & Maria, Christum autem esse Spiritum Dei multò ante existētem,& hunc Christum tempore baptismi descendisse in specie huius colūbæ in Iesum, manifestasseq; ei Patrem incognitum prius ; & per illum aliis , & operatum esse in eo miracula , quæ facta sunt:at tempore passionis auolasse iterum , & solum Iesum passum esse,& resurrexisse. Hæc hæresis fuit Cherinti,vt

veram sed tantùm apparentem fuisse.

Quare Spiritus sanctus sub specie columbæ apparuit.

Hæreses tres vitandæ.

refert

Digitized by Google

refert Epiphanius hæres. 28. & Irenæus lib. 1. cap. 25. & eadem ferè fuit Ebion. vt refert idem Epiphan. hæres. 30. Altera hæresis fuit Arrianorum, vt refert Cyril. lib. 2. in Ioan. cap. 3. hi affirmabant filium Dei incarnatum, & factum hominem, negabant tamen eum Patri consubstantialem, ideoque dicebant in hoc descensu accepisse nouam à Spiritu sancto perfectionem, etiam secundùm naturam diuinam. contra quam hæresim disputat Athanasius orat. 2. contra Arrian. ostendens sanctificationem non esse factam in Christo secundum diuinam, sed secundum humanam naturam, quod etiam hic Cyrillus ostendit. Contra primam hæresim possent quamplurima adduci, tamen locus Ioannis sufficiat, qui manifestè illos errores conuincit. Nam iam verbum caro factum erat, cùm Ioannes de eo protulit testimonium, & antequam columba descenderet, dixerat, Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat. Tertia hæresis est eorum, qui nostro hoc tempore exemplo columbæ putant se argumentorum efficaciam euasisse, quibus nos veritatem sacræ Eucharistiæ, & præsentiam Christi contra eos irrefragabiliter probamus, dicunt enim; ecce Spiritus sanctus vbiq; est, nec moueri potest, tamen quia columba est signum eius, dicitur descendere, & videri, si corpus Christi est in pane, & in signo, & ratione signi dicitur manducare. Quamuis multis ista inepta similitudo refelli posset, tamen quia alienum esset à nostro instituto in hoc multum vagari, suis verbis tantùm & suomet exemplo, illos conuincamus. Si Spiritus sanctus, qui vbique est, non esset præsens in columba illa, nec descendere, nec videri diceretur, ergò sic Christi corpus manducari dicitur, & tangi in specie panis, necesse est vt præsens sit in pane illo, alioquin cibus nec esse posset, nec dici.

ANNOTATIO LXXI.

Cautè legendi Patres explicantes tempus quo Christi humanitas vncta fuit à Deo.

DOctores sacri cautè legendi sunt, dum versant & opponunt vnctionem illam, de qua Dauid, Psal. 44. loquitur, dicens, Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, quod de Christo Domino dictum est (ab hac enim mirabili vnctione Christus & Messias dictus est) docent hanc vnctionem factam in baptismo, quando Spiritus sanctus super eum descendit. ita sentiunt Athanasius orat. 2. contra Arrian. vbi hanc Psalmi prophetiam impletam in baptismo dicit. & Hilar. lib. 11. de Trinitate. Hiero. Isa. 61. vbi citat sententiam affirmantium prædictionem illius vnctionis complendam in mundi occasu: quod videtur sensisse Origenes lib. 1. contra Celsum, tamen ipse Hieronymus tenet impletam esse in baptismo, quando Spiritus sanctus descendit in specie columbæ, & probat, quia Luc. 4. postquam est baptizatus, ingressus dicitur synagogam, & legens illud Isaiæ 61. Spiritus Domini super me, eo quod vnxit me, dixit; hodie impleta est hæc prophetia, quæ tamen eadem videtur cum illa prophetia Psalm. Cæterùm Damascenus lib. 4. de fide, cap. 6. tenet hanc vnctionem factam in ipsa incarnatione, tuncque vnctam esse humanitatem illam diuinitate; tunc impletam omni gratia Spiritus sancti; & denique completam prophetiam Psalmi. Idem tenet Gregorius epist. 61. lib. 9. dicens, concipi de Spiritu sancto esse illud vngi, de quo Psal. loquitur. Augustinus etiam lib. quæstion. nou. & vet. testam. cap. 49. tenet in incarnatione vnctum esse, vnde rectè dicit Damascenus loco citato in incarnatione sua fuisse Messiam & Christum, id est, vnctum. Ista sententia vera est, & tenenda. nam omnis gratia & virtus illi communicata humanitati, ex vnione verbi emanauit, nullumque accreuit postea illi donum scientiæ, aut gratiæ infusæ; sed à principio incarnationis habuit Spiritum sanctum secum manentem. Sacri autem isti Doctores sic interpretandi sunt, vt vnctionem factam in baptismo, id est, declaratam, & ab eo tempore exerceri cœptam, significent: Spiritus sanctus enim suo aduentu declarauit vnctionem antiquam, & exercendam per doctrinæ, & miraculorum manifestationem; in qua vnctione errant Iudæi putantes dici non posse Christum, sine vnctione sensibili. quorum errorem conuincit Hieronym. Isa. 61. probans Christos dici in scriptura ob vnctionem spiritualem. hac etiam ratione intelligendi sunt Doctores expendentes illud verbum *manentem super eum*. Hieronym. enim Ezech. 35. exponit, dici manentem spiritum super Christum, quia nunquam ab eo recedit, sed omnia opera spiritus habet, quando vult, & quomodo vult; non sic in Prophetis, quia ad tempus recedere solebat spiritus, nec semper intelligentiam prophetiæ habebant. Ambros. lib. de Arca & Noë, c. 3. dicit spiritum ideò dici manentem in Christo, quia nunquam ab illo, sicut à nobis interdum propter peccata recedit. Greg. lib. 2. moral. c. 28. & 29. idem cum Hierony. sentit; exponit enim de iustis, seu fidelibus, quibus aliquando spiritus datur, & dantur etiam gratiæ quas gratis datas dicimus; vt prophetare, miracula facere; & alia huiusmodi, in quibus non manet, quia non quoties volunt, talia opera faciunt; sed ad tempus pro vtilitate aliorum. Obicit sibi Greg. illud Ioan. 14 apud vos manebit & in vobis erit; & respondet spiritum manere quidem in fidelibus, tamen non sicut in Christo, tum quia in Christo manet semper & ab eo non seiungitur, quia ab illo semper procedit, tum etiam quia in eo manet quantum ad omnia dona & opera gratiarum plenissimè, quæ duo nemini conueniunt: & hanc commorationem spiritus dicit datam in signum Ioanni, vt Christum cognosceret. Omnia hæc mihi videntur intelligi debere, quantum ad significationem, vt hæc columbę commoratio significaret Spiritum sanctum esse in Christo permanentem, non autem quod de nouo tunc descenderet inuisibiliter, quantum ad aliquod donum, sed solùm in signum, sicut quando à Patre dictum est; hic est Filius meus, non tunc filius factus est, vt impiè intelligebat Faustus, referēte Aug. lib. 23. cont. eundem, cap. 3. sed quòd iam erat. tunc significatum est: sic in descēsu isto dicimus significatum esse, quod iam erat; columbaq; manens est data Ioanni in signum, non ipsa inuisibilis permanentia. hæc enim signum non erat, cùm videri non posset.

Quid sit Spiritum sanctum manere super Christum.

Dubitare posset aliquis an columba hæc, non tantùm à Ioanne, sed etiam à Iudæis visa sit? quia Matth. 3. dicitur; Aperti sunt cœli, & vidit spiritum; vbi nihil de alijs, sed de solo Ioanne narrat Euangelista. Chrysost. hom. 16. refert aliquos affirmasse, visam esse columbam soli Ioanni, & paucis cum eo bonis & iustis: Sed contrarium tenet ipse, & verè sentiendum est; visam esse illis omnibus, qui tunc aderant, siue bonis, siue malis, sicut & vox Patris, hic est Filius meus, ab omnibus etiam fuit audita. Quamuis Hilar. lib. 9. Trinit. solum Ioannem audisse affirmet: quia non solum fuit hoc factum in signum Ioanni; sed vt etiam Christus alijs manifestaretur. Si enim propter solum Ioannem esset, non erat necessarium, vt superadderetur vox Patris, cùm sola columba in signum Ioanni fuerit promissa. Nec prætereà, vt in tanto concursu hominum signum illud acciperet, imo quia auditum est, hic est filius meus. ne turba Ioānem filium dici arbitraretur, (vt rectè notat Chrysosto.) columba mittitur ad Christum, & aliquanto tempore manet super eum, vt inde ipsum esse Filium Dei cognosceret, & non tanquam peccatorem accessisse ad baptismum arbitraretur. Quod si Euangelista de Ioanne solo refert spiritum descendentem vidisse, non ideò cęteros prętermisit, quod nōviderint, sed solius Ioānis meminit, quia soli ipsi illud signum datū est,

An columba ab omnibus, qui aderant, visa fuit.

Dominus Christus in incarnatione vnctus fuit.

vt cognosceret, & manifestaret Christun: quamuis enim turba audisset, & vidisset, non tamen illum esse Christum, & verum Messiam inde cognouit. Ob id testimonium perhibet Ioannes; non solum, quia vidit, sed etiam, quia sibi in signum data est columba, per quam illum esse Christum discerneret. Adde quod non omnes Iudæi tunc aderant, nec viderant columbam; ob id hęc duo testatur Ioãnes, & se vidisse, & sibi à Deo signum hoc datum esse, & hac ratione se nouisse determinatè Christum ipsum.

ANNOTATIO LXXII.

Quomodo Ioannes Christum nesciisse dicatur.

PRæcipua huius loci difficultas est, quomodo dixerit Baptista, & ego nesciebam eum &c. Significans colũbam datam ei fuisse in signum quo Christum cognosceret, quasi non cognouisset ante columbæ descensum. Cùm tamen ex cap. 3. Matth. constet columbam non ante, sed post baptismum peractum descendisse, & Ioannem ante baptismum cognouisse Christum: ideo enim recusauit eum baptizare, dicens; ego à te debeo baptizari. Cùm ergo ante baptismum cognouerit Christum, nõ per columbam cognouit, siquidem illa non ante, sed post baptismum descendit. Origenes in præsenti loco respondet verbum illud *nesciebam* referendum esse ad tempus, antequam Christus in carne apparuisset; tunc enim Ioannes nesciebat eum: postquam autem in carne apparuit, nouit eum in vtero, quando Beatissima Virgo sanctam Elizabeth visitauit. hæc responsio non potest accommodari contextui. nam Ioannes hanc ignorationem refert ad tempus, quo signum à Deo accepit, & missus est baptizare. Secunda responsio est eiusdem Orige. qui ad tempus postquam in carne apparuit, refert, asseritq; Ioannem nouisse quidem Christum, antequam baptizaret, esse verũ Christum, & Messiam; propterea q; venienti dixisse, ego à te habeo baptizari: ignorasse tamen adhuc, an baptizaturus esset in Spiritu sancto. hoc enim intellexit, postquam Spiritus in specie columbæ super eum descendit. huic responsioni illud fauere videtur, quod dicitur; super quem videris Spiritum descendentem, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto. hoc igitur est, quod Ioannes ignorabat, & signo cognouit. Sed cõtra eam est, quia ante Baptismum; imò etiam prius, quàm vidisset Christum, id ipsum sciebat. nam dicebat turbis multò ante baptismum Matth. 3. Qui post me venturus est, fortior me est, ille vos baptizabit in Spiritu sancto: non igitur hoc ignorabat, quando Christus venit ad ipsum: quod etiam confirmatur, quia dixit; ego à te habeo baptizari, & tu venis ad me, quæ verba non solum Christum, sed etiam baptismum eius cognouisse, suoque prætulisse probant. Ego, inquit, à te habeo baptizari, quasi diceret; tuus baptismus meo est præstantior, quia tuus in Spiritu, meus in aqua est: vnde non tu à me, sed ego à te debeo baptizari. Tertiò August. lib. 2. de consens. Euãg. cap. 15. & libr. 5. de baptism. contra Donatist. cap. 13. respondet ignorasse Ioannem, & ex descensu spiritus cognouisse Christum sic instituturum baptismum, vt siuè per hunc, siuè per illum ministraretur, semper, qui baptizat, Christus esset: propterea, siuè bonus, siue malus sit minister baptizans, baptismus est idem, & æqualis efficaciæ: quia baptismus est Christi, & ipse est qui baptizat. nemini enim dedit auctoritatem instituendi baptismum, sed ipse instituit, & ipsius est baptismus. & hoc nesciebat Ioannes ante descensum Spiritus, nouerat tamẽ prius Christum esse. acuta quidem & ingeniosa August. solutio, tamen adhuc Ioannem hoc idem nouisse probatur, si verba Euangelij etiam subtiliter examinemus. Vnde enim August. colligit Ioannem non nouisse? profectò non alia ratione, nisi quia dicitur, super quem videris spiritum descendentem, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto: in eo quod dicitur, ipse est, qui baptizat, ergo ipsius est baptismus, non ministrorum. Sed ex eisdem verbis colligitur etiam ante baptismum hoc nouisse, quia ante baptismum dixit, ipse est, qui baptizabit in Spiritu sancto. vtrobique verba sunt eadem; ergo quod ipse ex vltimis infert, poterimus nos ex prioribus verbis etiam deducere. adde etiam quia non dictum est; *ego nesciebam* baptismum, sed *eum*, quod ad personam refertur, non ad baptismum, quod etiam facit contra expositionem secundam. Quarto loco Cyril. lib. 2. in Ioan. c. 2. difficultatem euadere conatur, dicens Ioannem Christum ignorasse, quia ex suis viribus, non potuit cognoscere, sed diuina virtute & reuelatione eum nouit. quando ergo dixit, *ego nesciebam*, intellexit ex me, & ex mea virtute nesciebam: noueram tamen ex diuina virtute & reuelatione. Sed obstat huic responsioni; tum quia signum datum est ei, vt illum cognosceret; tum præterea, quia solutio difficultatem non euacuat: nam si hanc reuelationem habuit ante baptismum, quomodo accepit signum cognuscendi post baptismum? iam enim cognoscenti signo non erat opus; si autem non habuit, quo modo ante baptismum dixit, ego à te habeo baptizari? Præterea: si hac ratione dixit *nesciebam eum*, etiam post descensum, imò etiam modò posset dicere, nescio, quia, non sua virtute, sed diuina sciuit, & scit. Quinto loco Chrysost. hom. 16. asserit, quando dicitur, *nesciebam*, referendum esse ad tempus ante baptismum; in baptismo enim nouit eum, non solum per signum externus columbæ, baptismo iam peracto; sed etiam antequã baptizaret; per reuelationem, quando dixit, ego à te habeo baptizari. Sed non explicat Chrysostomus, quomodo dictus sit Ioannes ignorasse Christum ante baptismum, cùm in vtero cognouerit, & eum stãtem in medio populi etiam ante baptismum annunciauerit. Sexto loco Beda super hoc capitulo dicit Baptistam cognouisse Christum ante Baptismum; tamen quia in baptismo ita perfectè cognouit, vt prior cognitio respectu posterioris, ignoratio dicatur, propterea quamuis ex priori cognitione dixerit, ego à te habeo baptizari, sed tamen nesciuisse dicit, respectu cognitionis perfectæ, quæ secuta est, quando Spiritus sanctus descendit: hæc expositio à verborũ proprietate recedit. Septimo loco Neoterici multa dicunt, quidam columbam bis descendisse affirmant, semel ante baptismum, & tunc cognouit Ioannes Christum, & dixit, ego habeo à te baptizari: iterum post baptismum, & hũc posteriorem descensum describit Matthæus. Ioannes autem de priori loquitur, quem nemo cæterorum Euangelistarum descripsit. Audacter tamen hi comminiscuntur quod nullus Euangelistarum scripsit, & magis scripturam ingenio suo, quàm ingenium (vt par esset) scripturæ accommodant, fingentes historiam, quæ cum tanti momenti sit, mirum esset, ab Euangelistis fuisse prætermissam. Alij ex recentioribus ante baptismum cognouisse Christum affirmant, non vt Messiam, & Christum, sed vt hominem sanctum, & Saluatorem mortalium, & ea ratione dixisse, ego habeo à te baptizari. sed hoc etiam figmentum est, & difficilius creditu. quomodo enim Saluatorem cognouit, & non Christum? nam ignorare Christum esse saluatorem, seu alium à Christo saluatorem existimare, indignum erat tãto Præcursore. Præterea verba ipsa, ego à te habeo baptizari, significant nouisse eum esse Christum, qui baptizaturus erat in Spiritu sancto. Alij denique dicunt, verbum *nesciebam*, non indicare ignorantiam, quia ante baptismum sciebat etiam determinatè Christum, sed se nescire dicit, vt eum populo manifestaret. certũm cùm absolutè dixerit Baptista, *ego nesciebam illum*, non

vult

video qua ratione dici possit, quod ignorauit, vt populo manifestaret: absolutè enim dicit *nesciebam*. Pro ea igitur difficultatis resolutione, quam ego veriorem credo, pauca quædam dicam.

Propositi dubij resolutio. Primum ignorationem hanc referri ad tempus, quando degens in deserto missus est baptizare. de hoc enim tempore loquebatur, quando dixit, *ego nesciebam eum*, vt ex verbis sequentibus constat: adiunxit enim, *sed qui misit me baptizare, dixit mihi*. Alterum est quod dicitur ignorasse eum, vti in commentario dictum est, quia non determinatè sciebat, quis esset. nondum enim eum viderat, nec signa exteriora aliqua, vt eum distinctè posset agnoscere, audierat: sciebat quidem præsentem esse, & venisse, at inter multos homines quis determinatè esset ignorabat adhuc, quando mandatum baptizandi accepit. Vulgare enim est, vt inter loquendum nos dicamus nescire hominem quem non vidimus, quamuis ex nomine eius & celebri fama illum cognoscamus. Sciebat ergo Christum; quia missus est, vt eum manifestaret; ignorabat tamen, quia de facie, & determinate nondum nouerat. Tertium est hanc ignorationem determinatam perdurasse vsq; ad baptismi tempus, quando Christus baptizandus accessit; tunc incepit determinatè agnoscere illum esse Christum, prius quidem reuelatione interiori, sicut nouit in vtero existens; post baptismum verò signo descensus columbæ à Deo dato, vt perfectiori illustraretur agnitione: talis enim cognitio conueniebat illi, qui populo testificaturus erat de Christo, vt hac ratione audientium animos facilius ad finem pertraheret. Quartum maximè notandum, est signum descensus spiritus in specie columbę, non fuisse datum tantùm ad cognitionem, vt nimirum agnosceret Messiam, & verum Christum, sed etiam ad testimonium de eo reddendum, & populo manifestandum; ideoque etiam iam cognoscenti superuenit: quod verba ipsius Ioannis indicant. *Ioan. 1.* prius enim dixit: ego nesciebam eum: sed vt manifestetur in Israël, propterea ego veni in aqua baptizans: ac si diceret, ego in deserto quando eum de facie non noueram, iussus sum descendere, & baptizare in aqua, vt manifestarem eum, & testimonium perhiberem: postea subiunxit; ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare, ipse mihi dixit, super quem videris spiritum &c. ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto, ac si diceret; ipse est, de quo debes testificari, & quem manifestare mitteris; illudque erit tempus exequendi munus tibi iniunctum: ex his concludit; ego vidi & testimonium perhibui. Nota non dixisse, vidi, & agnoui, sed vidi, & testimonium perhibui. significat enim signum præcipuè datum ad testimonium perhibendum; quamuis eodem signo perfectius nouerit Christum, quem se nesciuisse dicit, quando hæc iniuncta sunt ei à Deo in deserto. Exemplum est 1. Reg. 16. quando Samuel *1. Reg. 16.* missus est Bethlehem, vt vngeret vnum ex filijs Isai, illum videlicet quem Deus illi ostenderet, abijt Propheta, & repulsis cæteris, vltimus Dauid supererat, quem cùm vidisset Samuel, cognouit illũ esse quem vngere debebat: sed non vnxit donec diuina voce fuit admonitus. Simile huic est, quod accidit hoc in loco Baptistæ.

¶ *Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo.*

COMMENTARIVS.

QVartum adhuc describitur testimonium Ioannis, quod die altera, seu postera à præcedenti exhibitum est; hoc autem non solis discipulis duobus, sed publicè multis adstantibus redditum est. Si enim verba hæc, & sequentia consideramus, non referuntur hi duo discipuli, tanquam ij, quibus solis testificatum est; sed vt ij, qui præsentes erant, & audierunt loquentem Ioannem multis, qui tunc aderant. inexcusabilis profectò est Iudæorum duritia, & negligentia, qui cum pridiè audissent magnificum testimonium à Ioanne de Christo exhibitum, & tunc viderent Ioannem ab omnibus negotijs expeditum, & respondere paratum, nihil protsus ab eo dè Christo quæsierunt: propterea Ioannes ipse sponte sua iterum de illo testificatur. Et notat Euthymius, alios multos tunc adfuisse, quando hoc perhibitum est testimonium.

¶ *Et respiciens Iesum ambulantem, dicit: Ecce agnus Dei.*

CVm staret Ioannes, Christum aliquantum loco distantem, & ambulantem respexit. Verbum hoc energiam habet, si diceret; fixis, & intentis oculis intuebatur eum, sicut solemus inspicere, quæ etiam intus attenta mente consideramus: & sic oportebat, vt intueretur, qui fidem viuam & perfectam, tanti mysterij intus habebat, & qui de eo tantùm testimonium perhibiturus erat. Nec sine causa illum adeo fixis oculis aspiciebat, sed ideò, ne circunstantes ea re animaduersa testimonium quod ille paulò post Christo redditurus erat, minus certum existimarent, quasi imprudentia, vel oculorum errore deceptus fuisset. Postquam autem sic intuitus est, ait; *Ecce agnus Dei*, repetens quod prius dixerat. Vt enim dicit Cyrillus lib. 2. in Ioan. cap. 4. munus docentis est, quod adhuc non rectè intellexerunt auditores, diligenter repetere, quod confirmat illo Pauli ad Philip. 3. Eadem vobis dicere, tùm mihi pigrum non est, tum vobis necessarium. in quo & constantia Ioannis in perhibendo testimonio, & in docendo, & instruendo populo prudentia, maximè lucent. Chrysost. homil. 17. & Cyril. lib. 2. cap. 4. legunt integrum testimonium, Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi; at Euangelista solummodo dicit, *Ecce Agnus Dei*, nec existimo hos Doctores ita legere, quasi velint Euangelistam ea scripsisse. Non enim textus vllus habetur, in quo aliud sit scriptum, præter *Ecce Agnus Dei*; sed existimo illos significare Ioannem Baptistam integrum testimonium reddidisse: ab Euangelista tamen prætermissa sunt vltima verba, ne bis repeteret, quæ paulò superius retulerat, & quamuis ita fieri potuerit, vt probabilius tamen credo, illa solummodo verba protulisse Baptistam, quæ ab Euangelista scripta sunt: maximè cum illa sufficiens essent testimonium; imo nec Euangelistam in re tanti momenti omittere vllum verbum, quia testimonia sunt omnino fideliter referenda. Cum articulo habetur vox in Græco (Ecce agnus ille) notādum est Euangelium referre Ioannem stantem, Christum ambulantem; ille stabat, quia omnes ad eum veniebant; Christus verò ambulabat, quia aduesperascente iam die, domum se recipiebat, prudenterque id factum est, ne alij, vt à Ioanne laudaretur, ibi manere eum suspicarentur.

¶ *Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum.*

NOn sine fructu hoc fuit iteratum testimonium: audientes enim duo discipuli Ioannis, illum esse Agnum Dei, secuti sunt Christum; ex modo enim testificandi nouerunt; Ioanni gratum fore, si ad Christum accederent. Attende, quod si Christus staret, vti stabat Ioānes, discipuli ad eum venisse, & ei adhęsisse, dicerentur, tamen quia Christus ambulabat, iam à loco recedens, propterea secuti eum dicuntur. Chrysost. hom. 17. dicit, ipsos secutos esse animo sequendi eum vsque ad hospitium, vt scirent, vbi maneret; ibi enim cum eo loqui volebant. hunc enim sensum indicant verba, quę sequuntur; nam interroganti Domino, quid quærerent, dixerunt, vbi habitas? Hinc eorum discipulorum docilitas, multitudinem Iudæorum adstantium, & nullam tanto testimonio fidem adhibentium, condemnat.

¶ *Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis.*

CONuersus Dominus respicit retro, eosque videt sequentes se: conuersus est autem, aut quia ab aliquo de sequela duorum admonitus fuit, aut quia ipse nullo docente cognouit, & voluit misericorditer eos intueri, & alloqui. Postquam verò conuersus est, non solùm diuina cognitione, sed ex vultu, & incessu illos ad se venire intellexit, & propterea locutus eis est. Misericordię, & benignitatis fuit ad eos se conuertere, antequam accederent, quo facto eandem benignitatem, quam nobis impertitur, significauit. dum præuenit nos, incœpta opera nostra, necdum finita, acceptans, & complens, sicut ille Pater Luc. 16. qui filio prodigo redeunti, antequam accederet, occurrit. autem quam conuersus sit corporaliter, postquam illi secuti sunt eum, tamen sua diuina virtute præuenerat, vt illi sequerentur, sicut & nos præuenit, vt etiam incipiamus.

¶ *Quid quæritis? qui dixerunt ei: Rabbi, quod dicitur interpretatum, Magister, vbi habitas?*

PRobabile est aliquantulum stetisse, vt eos expectaret, & cum eis loqueretur; *Quid quæritis?* interrogat humano more, non quod ignoret, sed secundùm Cyrillum, lib. 2. cap. 7. vt colloquendi principium interrogatio illa faceret, & secundùm Chrysost. hom. 17. amouendæ verecundiæ, & timoris gratia: credibile enim erat eos subuereri, & formidare tantùm ignotos, maximè cùm se rudes intelligerent, & tantum de illo magistri sui accepissent testimonium: interrogando ergo eos sibi conciliat, & familiares, ac audentiores facit, seque suo eos dignari colloquio ostendit. Respondent illi; *magister, vbi habitas?* Magistrum vocant, quia ab eo discere volebant, vt notat Cyril. lib. 2. cap. 8. quia verò rem magni momenti scire cupiebant, locum quietum, & tempus commodum quærebant. Non enim res graues vbique sunt tractandæ, nec quouis tempore. iam enim Christus recedebat à loco, & in via erat, & iam declinabat in vesperum dies, quærunt, *vbi habitas?* quasi dicerent, cupimus scire nunc abs re, vbi habites, vt mansione cognita, opportunius tecum colloquamur: & à te discere, vt à magistro, valeamus.

ANNOTATIO LXXIII.

CHrysost. hom. 17. dicit eos statim voluisse interrogare, non in aliud tempus differre; locum tamen aptum quærebant, nempè hospitium. Magis placet, quod dictum est; sciebant enim horam seram esse, & dubitabant, ne magistro essent molesti. Iam eorum incipit elucere fides, magistrum vocant, quem nunquam sic vocatum audierant, dignum etiam fide profitentur. Est autem apud Hebræos significationis excellentioris Rabbi, quàm apud Latinos Magister, & apud Græcos διδάσκαλος, quia est à verbo רבה quod significat multiplicare, quasi homo multa scientia, & virtute præditus: propterea ab Euangelista retentum est, & interpretatum Græco sermone. nec est verum; quod aliqui dicunt, significare idem quod magister meus. putant enim illud Iod esse affixum, quod ex imperitia Hebræi sermonis procedit; Nam Iod est de nominis integritate. nec est in hoc loco affixum, quod sæpè fit in multis nominibus. & Euangelistæ authoritas id probat. nam interpretatus est Magistrum, non autem magistrum meum. Illud autem verbum *habitas*, μένει significat vbi manes, quod ad mansionem hospitij pertinet; & eodem verbo vsus est Euangelista, quando dixit de his duobus, mansisse illo die apud Christum, quod non habitationem, sed quandam diuersionem, & hospitium importat. & hac ratione soluit Chrysost. hom. 17. dubitationem, quæ suboriri poterat ex illo Luc. 9. Filius hominis non habet, vbi reclinet caput suum. Christus enim non habebat domum, aut diuersorium proprium: & hoc dicitur à Luca; non tamen negat, quin maneret, aut diuerteret ad domum, aut hospitium aliquod.

Quid signi ficet Rabbi.

¶ *Dixit eis: Venite, & videte.*

COMMENTARIVS.

NOn indicauit Dominus intempestiuum aliquid, quod ad salutē spiritualem pertinebat, sed statim allicit eos, & inuitat ad colloquium & doctrinam, *Venite*, inquit, *& videte*. vbi maneam. Nulla mora in quęrenda salute spirituali laudanda est: vtilitatis enim tetat dilatio, vt probè dicit Cyrill. lib. 2. c. 9. detrimentum adfert semper. docemur hîc, inquit Chrysost. hom. 17. ad diuinarum rerum doctrinam, nullum tempus esse intempestiuum, quamuis aliena domus ingredienda sit, & magnus, ac clarus vir ab obscuro petendus & intempestiuè. Nunquam enim huius doctrinę occasio contemnenda est.

¶ *Venerunt, & viderunt, vbi maneret; & apud eum manserunt die illo. Hora autem erat quasi decima.*

INuitati discipuli tanta Magistri benignitate venerunt cum illo, & viderunt, vbi maneret, & illo die manserunt apud eum, vt autem, quantum temporis manserint, Euangelista declaret, tempus quando venerunt, describit; *erat hora quasi decima*, quod intellige à Solis ortu; nam Iudæi ab ortu ad occasum Solis numerabant diem, & duodecim horis, totidemque noctem diuidebant: decima ergo hora ab ortu iam propè ad occasum est Solis, manserunt ergo eum Domino tota illa nocte, à decima vsque ad ortum sequentem. quid audierunt à tanto Magistro, & Domino, & tam benignè eos accipiente, Euangelista non narrat: tamen effectus indicat: sic enim edocti fuerunt, vt alios ad Magistrum condiscipulos traherent, & allicere procurarent. Chrysost. hom. 17. legit causaliter illa verba vltima, sic, *erat enim hora*, & refert ad tempus, quando Dominus dixit: venite, & videte, tanquam causa sit, cur Dominus non expresserit, vbi habitaret, sed tantùm ad videndum inuitaret. Mihi videtur, si causaliter sunt verba legenda, potius causam significare, cur manserint cum illo eo die, nempè nocte, quia dies aduesperascebat, nec tempus erat colloquendi, nisi mansissent illa nocte: communiter continuandi coniunctio legitur, & sic in commentario exposuimus.

¶ *Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum.*

VNum discipulorum, qui secuti sunt Dominum, nomine proprio indicat Euangelista, alterius tacito nomine. Causa huius rei est, quia qua ratione Petrus sit vocatus, & ad Dominum venerit, describere intendebat, propterea que non à principio nomen eius declarauit: sed postquam à Christo edoctus est, & fratrem allicere studuit. Erat primò Andreas Ioannis discipulus, magnumque magistrum, cum multo maiori commutauit, tantumque fuit noui magistri doctrina illustratus, & delectatus, vt non priori magistro fratrem Simonem, sed Christo Domino lucrifecerit, & quem non ad priorem magistrum allexit, ad posteriorem sollicitè inuitauit, & perduxit.

An

ANNOTATIO LXXIV.

Quis fuerit comes Andreæ, quando apud Christum mansit.

Simon & Simeon, diuersa significant.

A Euthymius, alterius nomen siluisse Euangelistam affirmat, quia vel insignis non erat, nec notus, vel quia ipsemet erat, qui hæc scripsit, vt dicunt aliqui. Epiphan. hæref. 51. dicit hunc esse aut ipsum Ioannem, aut Iacobum fratrem, filios Zebedæi. Attende rursus duo hæc nomina Simon, & Simeon valdè esse diuersa, tàm in significatione, quàm in ethymologia; Simō enim apud Hebręos שִׁימְעוֹן à verbo שמן quod impinguari significat, quasi pinguendo, aut impinguatus: & hoc nomeo reperitur. 1. Paralip. 4. Simeon autem est apud Hebræos שִׁמְעוֹן à verbo שמע quod significat auscultare, aut obedire, quasi obediens, seu obedientia, & hoc erat nomen vnius ex filijs Iacob. Gene. 49. & illius Simeonis, Luc. 2. qui Christum infantem in vlnas accepit. Petrus autem non hoc, sed prius nomen sortitus est, rectéque illi conuenit: Fuit enim gratia, donis, & prærogatiuis spiritus, valde à Christo impinguatus.

¶ *Inuenit hic primùm fratrem suum Simonem, & dicit ei, inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus.*

COMMENTARIVS.

Discedens domo, in qua cum Christo vna manserat nocte, primùm inuenit fratrem suum Simonem. vox illa *primùm* comparationem quandam insinuat, & aliqui legunt, prior, seu primus inuenit, & Euthym. & Epiphan. hæref. 51. sic legunt, & tunc sensus est. Vnus illorum discipulorum, qui Andreas dicitur, prior altero inuenit Simonem, quasi diuisi essent, & separati duo illi, & Simonem quærerent, inuenit autem eum prior frater eius Andreas, & inuento dicit, *inuenimus Messiam, qui dicitur Christus.* potest etiam illud primum referri ad Simonem, sitque sensus; discedenti Andreę à Christo primus occurrit Simon: melior & magis proprius est prior sensus. *inuenimus*, vt notat Chrysost. hom. 17. verbum est animi desiderantis & expectantis Christi aduentum. cùm enim iam audissent à Ioanne prius, Christum statim venturum, & medium stare inter eos, desiderabant magno affectu agnoscere quis esset, prolatum est autem hoc verbum ab Andrea cum exultatione quadam, vt notat Euthym. Messias Latinè vnctus, Gręcè Christus dicitur, & est cū articulo, quia multi in scriptura dicti sunt Messiæ propter vnctionem, per quandam tamen excellentiam, & antonomasiam, qui promissus erat & expectabatur Christus, dictus est ille Messias. Euangelista interpretationem adhibet, qui Græcè Christus dicitur: retinuit autem nomen Hebręum, tum ob nominis reuerentiam, quia in scriptura sic appellatus est; tum propter Iudæos, qui sub hoc nomine eum intelligebant, & expectabant: vt venisse credatur ille idem qui expectabatur. in eo autem, quòd voce plurali vtitur, non se solum, sed alios etiam inuenisse Christum insinuat, vt vel sic sibi à fratre fidem conciliet, aut etiam quia tanquam commune fratri inuentum bonum nunciet. Chrysost. hom. 17. dicit, etiam tunc adfuisse cum Andrea illum alium discipulum, qui cum eo secutus erat Christum, quamobrem rectè numero plurali locutus est, quia suo & alterius, qui aderat nomine loquebatur; sed verior est prior expositio. nam ille alius non aderat, quando Andreas inuenit fratrem.

ANNOTATIO LXXV.

De nominibus Christi Domini.

Aduertendum est, Messiam nomē esse Hebræum, B idem significans, quod Græcè Christum, vtrumque autem idem, quod Latinè vnctum. Est autem in veteri scriptura nomen commune appellatiuum: qui enim sacro vnguento vngebantur, Christi & Messiæ nomen sortiebantur. Erant autem tria genera personarum vnctione sacra vnctarum; Summi Sacerdotes, vt constat Exod 29. Reges, vt habetur 1. Reg. 10. 16. & alijs in locis. Et Prophetæ aliqui insignes. Elisæus enim vnctus est 3. Reg. 19. Omnes hi Christi, C seu Messiæ nomine appellabantur; per quandam verò antonomasiam & excellentiam nomen Christi seu Messię accommodabatur Christo nostro promisso in lege, in quo omnes gentes erant benedicendæ, qui venturus à Iudæis credebatur, & expectabatur. Psal. 2. Aduersum Dominum, & aduersum Christum eius. Dani. 9. Post sexaginta duas hebdomadas occidetur Christus. multa sunt huiusmodi testimonia, in quibus Christus per excellentiam significat verum

Duabus de causis Dominus, per excellentiam dicitur Christus.

Christum & Saluatorem Hoc autem factum est dua- D bus de causis, quarum prior est, quia Christus noster in se vno complectitur omnes vnctionis causas, ipse enim Rex est. Psal. 2. Ego autem constitutus sum Rex ab eo: ipse est sūmus Sacerdos. Psal. 109 Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech: ipse etiam est Propheta. Deuter. 18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, nec pręter ipsum, quispiam alius fuit, qui simul haberet tres istas dignitates. Fuerunt quidem Reges, & Prophetæ, fue- E runt Sacerdotes, & Prophetæ, nemo tamen simul Sacerdos, Rex, & Propheta, præter Christum nostrum inuenitur: ideo nomen Christi, & Messiæ ipsi accommodatum, & vt ita dicam, appropriatum est. Posterior causa est, eius singularis vnctio: illi enim in veteri testamento vngebantur vnguento materiali, & si qui spirituali vnguento, nimirum gratia, vncti erant, quales Patriarchæ ante legem, de quibus dictum est Psal. 104. Nolite tangere Christos meos (hoc enim loco vtuntur Basil. & Hieronym. contra Iudæos, vt probent Christos dici ab vnguento etiam spirituali) erat tamen gratia finita & infusa, qualis datur hominibus meris: At Christus noster multò aliter vnctus fuit. illa enim humanitas vncta est ipsa diuinitate, quæ illi vnita erat: quantum ergo superat diuinitas creaturam, tantum superat vnctio Christi cæteras vnctiones, de qua vnctione dictum est Act. 10. quomodo eum vnxit Dominus Spiritu sancto. & Isa. 61. Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me. dicitur super me, quia diuinitas illi humanitati verè vnita erat, & per eam sanctificabatur; ideoq́, Psal. 44. dicitur vnctus præ participibus suis. Hanc vnctionem doctè explicat Orig. lib. 2. de princip. cap. 6. Hinc factum est, vt gratia infusa Christi sit sine mensura, & super omnes gratias, imò à qua cæteræ dimanarunt, & dimanant: propter has duas causas Christi & Messiæ nomen Christo & saluatori nostro accommodatum est, & velut propriū factum. *Isa. 61.* *Psal. 44.*

Cur non retinuerit Hebræum nomen Messias, sed in Græcum Christus mutauerit.

Interrogabit aliquis, cur non est retentum nomen Hebrꝫum, vt diceretur Messias, sed in Græcum translatum est? appellamus enim Christum. Huius rei causa mihi ea videtur esse, vt per id significetur Christus Saluator Iudæorum & gentium, Euangeliumque esse commune omnibus. Rom. 10. Christus ad iustitiam omni credenti. hoc autem significatum est nomine Hebręo Iesu, quod Domini Saluatoris proprium est, retento, & nomine Hebræo altero in Græcum mutato: vt sicut nomen Hebræum; & Græcum est, nempè Iesus Christus, sic ipse gentibus, & Iudæis Saluator agnoscatur. hac eadem de causa Augustin. lib. de spiritu & litera, cap. 32. & ser. 13. de verb. Apost. dicit à Paulo. Rom. 8. & Galat. 4. dictum esse, Abba Pater Græcè, & Hebraicè. Hæc de hoc nomine.

Quandoquidem autem huius nominis mentio facta est, non erit abs re totius nominis rationem exponere. Aduertendum ergo est, in nouo testamento quatuor modis Christum nominari, nempè Chri-

¶ *Conuersus autem Iesus,& videns eos sequentes se,dicit eis.*

COnuersus Dominus respicit retro, eosque videt sequentes se:conuersus est autem, aut quia ab aliquo de sequela duorum admonitus fuit,aut quia ipse nullo docente cognouit,& voluit misericorditer eos intueri,& alloqui. Postquam verò conuersus est, non solùm diuina cognitione, sed ex vultu, & incessu illos ad se venire intellexit,& propterea locutus eis est. Misericordię,& benignitatis fuit ad eos se conuertere,antequam accederent,quo facto eandem benignitatem,quam nobis impertitur, significauit,dum præuenit nos,incœpta opera nostra,needum finita, acceptans, & complens, sicut ille Pater Luc. 16. qui filio prodigo redeunti,antequam accederet,occurrit.quamuis autem conuersus sit corporaliter, postquam illi secuti sunt eum, tamen sua diuina virtute præuenerat,vt illi sequerentur, sicut & nos præuenit,vt etiam incipiamus.

¶ *Quid quæritis? qui dixerunt ei: Rabbi,quod dicitur interpretatum, Magister, vbi habitas?*

PRobabile est aliquantulum stetisse,vt eos expectaret, & cum eis loqueretur; *Quid quæritis?* interrogat humano more,non quod ignoret,sed secundùm Cyrillum,lib. 2. cap.7.vt colloquendi principium interrogatio illa faceret,& secundùm Chrysost. hom. 17. amouendæ verecundiæ, & timoris gratia: credibile enim erat eos subuereri,& formidare tantùm ignotos,maximè cùm se rudes intelligerent,& tantum de illo magistri sui accepissent testimonium: interrogando ergo eos sibi conciliat,& familiares,ac audentiores facit,seque suo eos dignari colloquio ostendit. Respondent illi; *magister,vbi habitas?* Magistrum vocant, quia ab eo discere volebant,vt notat Cyril.lib.2.cap.8.quia verò rem magni momenti scire cupiebant,locum quietum,& tempus commodum quærebant. Non enim res graues vbique sunt tractandæ, nec quouis tempore. iam enim Christus recedebat à loco, & in via erat, & iam declinabat in vesperum dies, quærunt, *vbi habitas?* quasi dicerent, cupimus scire nunc abs te,vbi habites,vt mansione cognita,opportunius tecum colloquamur: & à te discere, vt à magistro,valeamus.

ANNOTATIO LXXIII.

CHrysost. hom.17.dicit eos statim voluisse interrogare, non in aliud tempus differre; locum tamen aptum quærebant,nempè hospitium.Magis placet,quod dictum est; sciebant enim horam seram esse, & dubitabant, ne magistro essent molesti. Iam eorùm incipit elucere fides, magistrum vocant,quem nunquam sic vocatum audierant, dignum etiam fide profitentur. Est autem apud Hebræos significationis excellentioris Rabbi,quàm apud Latinos Magister, & apud Græcos διδάσκαλος, quia est à verbo רב quod significat multiplicare, quasi homo multa scientia, & virtute præditus: propterea ab Euangelista retentum est, & interpretatum Græco sermone. nec est verum; quod aliqui dicunt, significare idem quod magister meus. putant enim illud Iod esse affixum, quod ex imperitia Hebræi sermonis procedit; Nam Iod est de nominis integritate. nec est in hoc loco affixum, quod sæpè fit in multis nominibus.& Euangelistæ authoritas id probat.nam interpretatus est Magistrum, non autem magistrum meum.Illud autem verbum *habitas*, μένεις significat vbi manes, quod ad mansionem hospitij pertinet;& eodem verbo vsus est Euangelista, quando dixit de his duobus, mansisse illo die apud Christum, quod non habitationem, sed quandam diuersionem, & hospitium importat. & hac ratione soluit Chrysost.hom. 17. dubitationem, quæ suboriri poterat ex illo Luc.9.Filius hominis non habet, vbi reclinet caput suum. Christus enim non habebat domum, aut diuersorium proprium: & hoc dicitur à Luca; non tamen negat, quin maneret, aut diuerteret ad domum, aut hospitium aliquod.

Quid signi- at Rabbi.

¶ *Dixit eis: Venite, & videte*

COMMENTARIVS.

NOn indicauit Dominus intempestiuum aliquid, quod ad salutē spiritualem pertinebat,sed statim allicit eos,& inuitat ad colloquium & doctrinam,*Venite*,inquit,*& videte*.vbi maneam.Nulla mora in quęrenda salute spirituali laudanda est:vtilitatis enim retardatio, vt probè dicit Cyrill. lib. 2. c. 9. detrimentum adfert semper.docemur hîc,inquit Chrysost. hom. 17.ad diuinarum rerum doctrinam,nullum tempus esse intempestiuum,quamuis aliena domus ingredienda sit,& magnus, ac clarus vir ab obscuro petendus & intempestiuè. Nunquam enim huius doctrinę occasio contemnenda est.

¶ *Venerunt,& viderunt,vbi maneret;& apud eum manserunt die illo. Hora autem erat quasi decima.*

INuitati discipuli tanta Magistri benignitate venerunt cum illo,& viderunt, vbi maneret, & illo die manserunt apud eum,vt autem,quantum temporis manserint,Euangelista declaret, tempus quando venerunt,describit; *erat hora quasi decima*, quod intellige à Solis ortu; nam Iudæi ab ortu ad occasum Solis numerabant diem, & duodecim horis, totidemque noctem diuidebant: decima ergo hora ab ortu iam propè ad occasum est Solis,manserunt ergo cum Domino tota illa nocte, à decima vsque ad ortum sequentem. quid audierint à tanto Magistro,& Domino, & tam benignè eos accipiente, Euangelista non narrat:tamen effectus indicat:sic enim edocti fuerunt,vt alios ad Magistrum condiscipulos trahere, & allicere procurarent.Chrysost.hom.17. legit causaliter illa verba vltima,sic,*erat enim hora*,& refert ad tempus,quando Dominus dixit:venite,& videte, tanquam causa sit, cur Dominus non expresserit, vbi habitaret, sed tantùm ad videndum inuitaret. Mihi videtur,si causaliter sunt verba legenda, potius causam significare, cur manserint cum illo eo die, nempè nocte, quia dies aduespetascebat, nec tempus erat colloquendi, nisi mansissent illa nocte: communiter continuandi coniunctio legitur,& sic in commentario exposuimus.

¶ *Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant à Ioanne,& secuti fuerant eum.*

VNum discipulorum,qui secuti sunt Dominum, nomine proprio indicat Euangelista, alterius tacito nomine. Causa huius rei est,quia qua ratione Petrus sit vocatus, & ad Dominum venerit, describere intendebat, proptereaque non à principio nomen eius declarauit: sed postquam à Christo edoctus est, & fratrem allicere studuit. Erat primò Andreas Ioannis discipulus, magnumque magistrum, cum multo maiori commutauit, tantumque fuit noui magistri doctrina illustratus, & delectatus, vt non priori magistro fratrem Simonem, sed Christo Domino lucrifecerit, & quem non ad priorem magistrum allexit, ad posteriorem sollicitè inuitauit, & perduxit.

ANNOTATIO LXXIV.

Quis fuerit comes Andreæ, quando apud Christum mansit.

Simon & Simeon, diuersa significant.

EVthymius, alterius nomen siluisse Euangelistam A affirmat, quia vel insignis non erat, nec notus, vel quia ipsemet erat, qui hæc scripsit, vt dicunt aliqui. Epiphan. hæres. 51. dicit hunc esse aut ipsum Ioannem, aut Iacobum fratrem, filios Zebedæi. Attende rursus duo hæc nomina Simon, & Simeon valdè esse diuersa, tàm in significatione, quàm in ethymologia; Simó enim apud Hebræos שימון à verbo שמן quod impinguari significat, quasi pinguendo, aut impinguatus: & hoc nomen reperitur. 1. Paralip. 4. Simeon autem est apud Hebræos שמעון à verbo שמע quod significat auscultare, aut obedire, quasi obediens, seu obedientia, & hoc erat nomen vnius ex filijs Iacob. Gene. 49. & illius Simeonis, Luc. 2. qui Christum infantem in vlnas accepit. Petrus autem non hoc, sed prius nomen sortitus est, rectéque illi conuenit: Fuit enim gratia, donis, & prærogatiuis spiritus, valde à Christo impinguatus.

¶ *Inuenit hic primùm fratrem suum Simonem, & dicit ei, inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus.*

COMMENTARIVS.

DIscedens domo, in qua cum Christo vna manserat nocte, primùm inuenit fratrem suum Simonem. vox illa *primùm* comparationem quandam insinuat, & aliqui legunt, prior, seu primus inuenit, & Euthym. & Epiphan. hæres. 51. sic legunt, & tunc sensus est. Vnus illorum discipulorum, qui Andreas dicitur, prior altero inuenit Simonem, quasi diuisi essent, & separati duo illi, & Simonem quærerent, inuenit autem eum prior frater eius Andreas, & inuento dicit, *inuenimus Messiam, qui dicitur Christus.* potest etiam illud primum referri ad Simonem, sitque sensus; discedenti Andreæ à Christo primus occurrit Simon: melior & magis proprius est prior sensus. *inuenimus*, vt notat Chrysost. hom. 17. verbum est animi desiderantis & expectantis Christi aduentum. cùm enim iam audissent à Ioanne prius, Christum statim venturum, & medium stare inter eos, desiderabant magno affectu agnoscere quis esset, prolatum est autem hoc verbum ab Andrea cum exultatione quadam, vt notat Euthym. Messias Latinè vnctus, Græcè Christus dicitur, & est cũ articulo, quia multi in scriptura dicti sunt Messiæ propter vnctionem, per quandam tamen excellentiam, & antonomasiam, qui promissus erat & expectabatur Christus, dictus est ille Messias. Euangelista interpretationem adhibet, qui Græcè Christus dicitur: retinuit autem nomen Hebræum, tum ob nominis reuerentiam, quia in scriptura sic appellatus est; tum propter Iudæos, qui sub hoc nomine eum intelligebant, & expectabant: vt venisse crederatur ille idem qui expectabatur. In eo autem, quòd voce plurali vtitur, non se solum, sed alios etiam inuenisse Christum insinuat, vt vel sic sibi à fratre fidem conciliet, aut etiam quia tanquam commune fratri inuentum bonum nunciet. Chrysost. hom. 17. dicit, etiam tunc adfuisse cum Andrea illum alium discipulum, qui cum eo secutus erat Christum, quamobrem rectè numero plurali locutus est, quia suo & alterius, qui aderat nomine loquebatur; sed verior est prior expositio. nam ille alius non aderat, quando Andreas inuenit fratrem.

ANNOTATIO LXXV.

De nominibus Christi Domini.

ADuertendum est, Messiam nomé esse Hebræum, B idem significans, quod Græcè Christum, vtrumque autem idem, quod Latinè vnctum. Est autem in veteri scriptura nomen commune appellatiuum: qui enim sacro vnguento vngebantur, Christi & Messiæ nomen sortiebantur. Erant autem tria genera personarum vnctione sacra vnctarum; Summi Sacerdotes, vt constat Exod 29. Reges, vt habetur 1. Reg. 10. 16. & alijs in locis. Et Prophetæ aliqui insignes. Elisæus enim vnctus est 3. Reg. 19 Omnes hi Christi, C seu Messiæ nomine appellabantur; per quandam verò antonomasiam & excellentiam nomen Christi seu Messiæ accommodabatur Christo nostro promisso in lege, in quo omnes gentes erant benedicendæ, qui venturus à Iudæis credebatur, & expectabatur. Psal. 2. Aduersum Dominum, & aduersum Christum eius. Dani. 9. Post sexaginta duas hebdomadas occidetur Christus. multa sunt huiusmodi testimonia, in quibus Christus per excellentiam significat verum Christum & Saluatorem Hoc autem factum est dua D bus de causis, quarum prior est, quia Christus noster in se vno complectitur omnes vnctionis causas, ipse enim Rex est. Psal. 2. Ego autem constitutus sum Rex ab eo: ipse est sũmus Sacerdos. Psal. 109 Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech: ipse etiam est Propheta. Deuter. 18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, nec præter ipsum, quispiam alius fuit, qui simul haberet tres istas dignitates, Fuerunt quidem Reges, & Prophetæ, fuerunt Sacerdotes, & Prophetæ, nemo tamen si- E mul Sacerdos, Rex, & Propheta, præter Christum nostrum inuenitur: ideo nomen Christi, & Messiæ ipsi accommodatum, & vt ita dicam, appropriatum est. Posterior causa est, eius singularis vnctio: illi enim in veteri testamento vngebantur vnguento materiali, & si qui spirituali vnguento, numinum gratia, vncti erant, quales Patriarchæ ante legem, de quibus dictum est Psal. 104. Nolite tangere

Duobus de causis Dominus, per excellentiam dicitur Christus.

Christos meos (hoc enim loco vtuntur Basil. & Hieronym. contra Iudæos, vt probent Christos dici ab vnguento etiam spirituali) erat tamen gratia finita & infusa, qualis datur hominibus meris: At Christus noster multò aliter vnctus fuit. illa enim humanitas vncta est ipsa diuinitate, quæ illi vnita erat: quantum ergo superat diuinitas creaturam, tantum superat vnctio Christi cæteras vnctiones, de qua vnctione dictum est Act. 10. quomodo eum vnxit Dominus Spiritu sancto. & Isa. 61. Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me. dicitur super me, quia diuinitas illi humanitati verè vnita erat, & per eam sanctificabatur; ideoq́, Psal. 44. dicitur vnctus præ participibus suis. Hanc vnctionem doctè explicat Orig. lib. 2. de princip. cap. 6. Hinc factum est, vt gratia infusa Christi sit sine mensura, & super omnes gratias, imò à qua cæteræ dimanarunt, & dimanant: propter has duas causas Christi & Messiæ nomen Christo & Saluatori nostro accommodatum est, & velut propriũ factum.

Isa. 61.

Psal. 44.

Cur non retinuerit Hebræum nomen Messias, sed in Græcum Christus mutauerit.

Interrogabit aliquis, cur non est retentum nomen Hebræum, vt diceretur Messias, sed in Græcum translatum est? appellamus enim Christum. Huius rei causa mihi ea videtur esse, vt per id significetur Christus Saluator Iudæorum & gentium, Euangeliumque esse commune omnibus. Rom. 10. Christus ad iustitiam omni credenti. hoc autem significatum est nomine Hebræo Iesu, quod Domini Saluatoris proprium est, retento, & nomine Hebræo altero in Græcum mutato: vt sicut nomen Hebræum; & Græcum est, nempè Iesus Christus, sic ipse gentibus, & Iudæis Saluator agnoscatur. hac eadem de causa Augustin. lib. de spiritu & litera, cap. 32. & ser. 13. de verb. Apost. dicit à Paulo. Rom. 8. & Galat. 4. dictum esse, Abba Pater Græcè, & Hebraicè. Hæc de hoc nomine.

Quandoquidem autem huius nominis mentio facta est, non erit abs re totius nominis rationem exponere. Aduertendum ergo est, in nouo testamento quatuor modis Christum nominari, nempè Chri-

appellasset, qui tanto verbo credere, & obedire noluerũt, & tunc incredulos Iudæos, & seipsum meritò damnabit. Lib. 1. in Math. asserit Philippum vidisse illos, qui Christum sequebantur, & eo esse ipsum adductum ad fidem. Melius dicit Cyril. lib. 2. c. 13. id verbi efficaciæ tribuẽs, & bonę dispositioni Philippi, quę tamẽ à Deo erat. non enim Philippus à Petro, aut Andrea aliquid ex gestis intellexerat, quia breuitas temporis id impedire videtur.

¶ *Erat autem Philippus à Bethsaida ciuitate Andreæ & Petri.*

Galilæus erat Philippus, & eiusdem patriæ cum Andrea & Petro, quæ dicebatur Bethsaida huius ciuitatis nequitiam exprobrauit Dominus, & ei valdè comminatus est, Matth. 11. minúsque fore terræ Sodomorum, quàm illi, iudicium prædixit. Væ, inquit, tibi Bethsaida, væ tibi Corozain, &c. & è medio tantæ prauitatis tres Apostolos insignes eduxit, vt vbi abundauit malitia, superabundet gratia, quæ non meritis propriis vocatorum, sed vocantis benignitati tribuatur. Memorat autem Euangelista hos esse tres de Galilæa, & Bethsaida in opprobrium Iudæorum: nemo enim ex tribu illa venit ad Dominũ, ex qua nasciturus expectabatur. Primi qui ad ipsum venerunt, & vocem eius audierunt, Galilæi fuerunt; & de ciuitate, vbi peccata abundabant: atq; hac de causa adiunxit Andream & Petrum etiam de eadem esse ciuitate, vt impleri iam insinuet, quod prædictum erat per Isaiam cap. 9. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtalim via maris trans Iordanem Galilææ gentium populus, qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam. Terra, quæ prius passa est flagellum, recepit primò misericordiam, & vbi regnauit peccatum, abundauit gratia in primis Apostolis & fidelibus. Erat Bethsaida pagus in tribu Isachar ad litus maris Galilææ inter Capharnaũ & Magdalum. Apud Hebræos idem significat, quod apud Latinos domus venationis.

Tres Apostoli de ciuitate Bethsaida vocati.

Isa. 9.

¶ *Inuenit Philippus Natanael, & dicit ei.*

NOn casu, sed studio diligenti conquisitum, vt dicit Cyril. lib. 2. cap. 14. Philippus inuenit Nathanael sibi familiarem & amicum, vt tanti thesauri inuenti participem faciat: vt enim Andreas fratrem, sic Philippus Christo lucratur amicum. Erat autem Nathanael de Cana Galilææ, vt habetur Ioan. 21. Vir in scrutandis scripturis diligentissimus, vt Chrysost. hom. 19 & Cyril. lib. 2. cap. 14. annotant, & eodem aduentus Christi, quo Philippus tenebatur desiderio. Aliqui fratrem ipsius Philippi existimant, sed sine fundamento: si enim frater esset, non id dissimulasset Euangelista, sicut nec dissimulauit Andream fratrem esse Petri; nec id verisimile est, nam Nathanael de Cana Galilææ, Philippus de Bethsaida erat. Ex narratis hæc omnia, non in Iudæa, sed postquam Christus in Galilæam peruenit, facta esse deducimus: nam dictum est, Christum voluisse exire in Galilæam, & iussisse Philippum sequi. & sine dubio tunc Christum euntem in Galilæam secutus est, cum autem peruenisset Canam, tunc quæsitum fuit Nathanaëlem, qui erat de ciuitate illa, & inuentum ad Christum duxit, vt in sequentibus refertur.

¶ *Quem scripsit Moyses in lege, & Propheta, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth.*

ANnunciat Christum venisse, & sensus est; inuenimus Messiam prædictum & promissum in lege à Moyse, & à Prophetis, & is est Iesus filius Ioseph à Nazareth; *inuenimus*: vox est annunciantis rem nouam, & magni momenti, ac vtilitatis, sicut qui magno & insperato inuẽto thesauro cum gaudio aliis nunciat, eosque participes facit. Inuenimus thesaurum, quasi non ego solus, sed & tu, & omnes qui sperabimus, inuenimus, quod tanto desiderio expectatum est. Sciebat Philippus Nathanaelem virum doctum & in Scripturis versatum, propterea sic cum eo loquitur, *de quo Moyses scripsit & Propheta*: simul etiam, vt per hæc verba explicet illum eundem Messiam qui à Iudæis expectabatur, nec solum Messiam inuentum, sed quis sit, etiam enunciat, & circunstantia ac ciuitatis, vt quis sit, intelligat, nominis, parentis, ciuitatis: est, inquit, Iesus, filius Ioseph à Nazareth. vocat filium Ioseph, quoniam nondum erat in fidei mysteriis plenè instructus: vulgò autem filius Ioseph reputabatur, & quia educatus Nazareth, Galilæus, & Nazaræus existimabatur.

¶ *Et dixit ei Nathanaël: A Nazareth potest aliquid boni esse?*

NAthanael peritus scripturarum, sciebat Christũ venturum de Bethlehem Iudææ; sic enim Mich. 5. scriptum erat, & id Scribæ & Principes Sacerdotum Herodi quærenti responderant. Audiens autem esse a Nazareth Galilææ, obiecit non negando, sed admirando potius, & dubitando, *à Nazareth aliquid boni esse potest?* quasi diceret, à Nazareth nihil insigne, nihil egregium speratur; quomodo ergo Christus verus de Nazareth exire potuit? Inferius Iudæi hoc idem responderunt Nicodemo. Ioan. 7. Scrutare scripturas, quia de Galilæa Propheta non surgit. Non est silentio prætereunda docta, & prudens humilitas Nathanaelis, vir doctus, in scripturis versatus, audit ab homine illiterato rem nouam, & summi momenti: sciit scriptum per Prophetam, qui errare non poterat, Christum de Bethlehem Iudææ venturum; audit Galilæum, & de ciuitate infima, admiratur ac dubitat, non tamen omnino negat, nec exprobrat Philippo ipsum deceptum esse, idque fieri non posse, sed cum admiratione quadam, quamuis dubitando, respondet, *à Nazareth potest esse aliquid boni*: humilitatis verbum est, sed doctæ & prudentis; quia quamuis prima facie hoc contrarium prophetiæ videretur, reuera non erat, sed maximè conforme: nam oriundus, & ortus est in Bethlehem, conceptus, & educatus in Nazareth, & vtrunque prædictum erat per Prophetas: vt enim per Michæam dictum est futurum de Bethlehem, ita futurum Nazaræum, vt habetur Matth. 2. prædictum est. nouit vir doctus & humilis rem difficilem, tamen non degenere earum, quæ fieri non poterant, ob id admiratus & dubitans respondet. Multò aliter se habent hæretici, & maximè nostri temporis. statim ac vnam vocũlam scripturæ suo iudicio intellectam, & expositam habent, contemnunt non vnum, non illiteratum hominem, sed omnes Doctores, totam antiquitatem, totam Ecclesiam. Non tale testimonium habent hæretici pro suis erroribus, quale habuit Nathanael contra ea, quæ dicebat Philippus: & tamen pertinacissimè & imprudentissimè suum iudicium Ecclesiæ toti præferunt. Stulti hominis est, quod aliter, quam putat, fieri potest, contra commune hominum iudicium tueri, & defendere velle. meritò à Christo Nathanael laudatus, & famæ celebritatem consecutus est.

Christus Nazaræus dictus.

ANNOTATIO LXXVIII.

AVg. tract. 17. superiorem sententiã duobus modis dictam esse posse affirmat. Vnus est interrogãdi. Alter est affirmandi. ipse Aug. affirmaret, dictam esse magis probat, quasi Nathanael Philippo consentiens, à Nazareth posse exire Christum. At Cyril. l. 2. Chrys. hom. 19. per modũ dubitationis, & interrogationis sententiã legũt, & ea videtur legitima expositio. Viro enim perito in scriptura difficultatem faciebat sermo Prophetæ Christũ de Bethlehem futurum prædicentis. huic expositioni fauet, quod sequitur à Philippo dictũ, Veni, & vide: quasi diceret: veni, & experiẽtia cognosces veritatẽ, & acquiesces.

Dum

¶ *Dicit ei Philippus: Veni, & vide.*

COMMENTARIVS.

Philippi humilitas & prudentia.

NOn defuit Philippo humilitas & prudentia, dum admiranti, & dubitanti Nathanaeli respondet; humilitas quidem, dum non se in ea quæ nescit ingerit, sed suam ignorantiam fatetur. nesciebat tunc Philippus scripturas, adhuc difficultates soluere nõ valebat, ab iis, quæ nescit, abstinet. Prudentia verò, dum ad Christum, qui verus doctor erat, venire inuitat, à quo nodi solutionem accepturum Nathanaelem non dubitabat. imò subtiliter vtitur illius admiratione ac dubitatione, vt eum ad Christum alliciat, quasi dicat; tu admiraris rem grandem & difficilem, *veni, & vide*, facillimè te ab hac admiratione, & dubio liberabis, *veni, & vide*. aditum facilem & breuem veritatis tantæ intelligendæ habes; *veni, & vide*, & experientia, si venis, comperies, quæ tibi nuntiaui, vera esse. Sperabat Philippus benignè recipiendum Nathanaelem à Christo, quia eius iam benignitatem & mansuetudinem erat expertus: propterea securè promittit Nathanaeli omnia, *veni*, inquit, *& vide*.

¶ *Vidit Iesus Nathanael venientem ad se; & dicit de eo: Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est.*

ALlectus à Philippo Nathanael venit ad Christum: aderant ibi alij quando accessit Nathanael; dum autem eum vidit venientem, iis, qui aderant, de eo pronunciauit, *Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est.* hæc verba sunt à Christo prolata, quando proximus iam erat Nathanael, ita vt verba eadem audierit, non adulandi, solúmve laudandi eum gratia hæc affirmauit Dominus. sed præcipuè, vt occulta cordis eius manifestando, eum illuminaret, & ad fidem pertraheret. Dei enim solius est, quæ in corde sunt hominum, nosse: vocat eum verum Israelitam, id est; legis illius obseruatorem sicut nunc qui legem Christi obseruat, vt oportet, dicitur verus & perfectus Christianus. Simplicitatem verò cordis eius commendat; *in quo*, inquit, *dolus non est*; tum quia vir doctus cum esset, non est vsus arguitiis argumentorum contra Philippum, sed admiratur potius, & credit fieri posse, quod Philippus nunciabat, quamuis sacræ Scripturæ repugnare videbatur; tum, ne circunstantes arbitrarentur illum quem doctorem nouerant calumniandi, aut contradicendi studio accessisse; tum demum,
Psal. 31. quia carere dolo virtus est maximè ad intimum pertinens cordis, & idcirco eum laudat, vt se cordis scrutatorem ostendat. alluditque ad illud Psalm. Beatus vir, cui non imputabit Dominus peccatum, nec est in spiritu
Verè Israelita quis fuerit. eius dolus. in eo quòd verus Israelita prædicatur; non imputabit ei Dominus peccatum; alterum verbum expressum est, nec est in eo dolus. Duos Paulus ad Rom. 9. Israelitas descripsit, quidam sunt secundum carnem, qui ex Abraham & Iacob secundum carnem descendunt; quidam sunt secundum spiritum, qui fidem Abraham & Iacob sequuntur veram & viuam: non autem omnes, qui sunt Israelitæ secundum carnem, sunt secundum spiritum; nec contra, qui sunt secundum spiritum, omnes sunt secundum carnem. Nathanael secundum carnem, & secundum spiritum erat. ob id à Christo verè Israelita prædicatur.

¶ *Dicit ei Nathanael, vnde me nosti?*

MIratur Nathanael occulta cordis sibi reuelata ab eo, cui nec de facie notum se esse arbitrabatur, & cum admiratione interrogat, *vnde me nosti?* Si Nathanael se talem non esse, qualem Christus pronunciauerat, cognouisset, non, vnde me nosti? sed non me nosti, respondisset. Si non desiderio Christum cognoscendi flagrasset, laudem humilibus verbis refutasset; At quia veritatis amator erat, negare nõ est ausus, quod auctor veritatis affirmauerat; & quoniam humiliari studebat, id expressè non confirmauit, sed Christum cupiens cognoscere, admirationis interrogatione est vsus; in qua non negatur veritas, & dum tacitè approbatur, non læditur humilitas, simul etiam Christi cognoscendi non deseritur via, dum interrogatione responsum postulat, per quod veritatem assequendi aperitur via.

¶ *Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquàm te Philippus vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te.*

Quorsum dicit Christus, sub ficu vidi te.

MIrabilis est Christi responsio. interrogatus de modo, quo nouerit Nathanaelem, occulta ei duo manifestat, dicitque, *antequam te Philippus vocaret, cùm esses*, &c. id est, vidi Philippum te vocantem, & antequam te vocaret, quando tu eras sub ficu, ego te vidi: non dicit noui te; sed vidi, præsentiam diuinitatis suæ insinuans, qua cunctis adstat, & præsens omnia videt. Quantum ex verbis deduci potest, antequam à Philippo vocaretur Nathanael in loco aliquo occulto sub ficu, vbi à nemine videri poterat, fuit, & probabile est, aliquid tunc notatu dignum fecisse: forsan orabat Deum, sacræ alicui meditationi incumbebat, vel aliquid simile spirituale operabatur, quod Dominus insinuat, dum dicit, *cùm esses sub ficu, vidi te.* Modus enim loquendi est, quando alicui, quid in occulto loco egerit, significare volumus, locum tantum notamus, per eum simul quid factum sit insinuantes; ita præsenti factũ puto. Non respõdet Dominus interrogationi eius verbis tantum, sed factis; quasi dicat, vis scire vnde te noui; scito te à me visum sub ficu, & à me visum Philippũ, cùm vocaret te, quando sub ficu fuisti. quia hæc vidit, non est ei difficile te etiã nosse, qualis sis. Perinde fuit ac si clarioribus verbis dixisset ei; Te noui qui Deus sum, qui video omnia. Cùm autẽ dicit, *vidi te*, non solã exprimit cognitionẽ, sed insinuat virtutem, qua mouit, vt veniret; quasi diceret, nisi te vidissem, meáque virtute iuuissem, nunquã ad me, quamuis à Philippo vocatus, venisses. Obiicies, nónne maius fuit reuelasse occulta cordis, quod factum est in princi-
Christus, cur non sua diuinitatis argumentum maius hoc adducit. pio, quàm hæc exteriora? quomodo igitur maius probatur per minus? Respondeo verè ita esse, illud videlicet esse maius in se, tamen Nathanaeli non fuit maius, quia poterat suspicari Christum coniectura humana visum esse, vel ab aliis audisse. Solemus enim ex operibus, & vita iudicare corda, & sæpè non fallimur. ita potuit suspicari Nathanael, se Christo fuisse notum, tamen quia nesciebat quomodo Christus cognouisset eum, maximè quia se ei esse ignotum arbitrabatur, miratus est. at modo audit, quæ non ex humana coniectura, nec ex alterius relatione, sed supernaturali cognitione sola nota esse poterant. Propterea hoc illi maius multo visum est, atque ea de causa Christus suam sententiam hoc secundo miraculo confirmat, séque illi magis manifestat. Greg. l. 17. Moral. c. 20. exponit, *cùm esses sub ficu vidi te*; id est, cum esses sub vmbra legis, elegi te, sed hoc ad sensum spiritualem spectat.

¶ *Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi tu es filius Dei, tu es Rex Israël.*

Nathanael tria de Christo confitetur.

TAnto miraculo Nathanael persuasus in miram Christi prorupit confessionem, *Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Israël*, quibus verbis non solum eum verum Messiam, & Christum expectatum affirmat, sed tria de eo pronunciat, quæ ex Scripturis earum diligens scrutator didicerat; Doctorem & Magistrum vocat, quia de eo legerat prophetarum Ioel. 2. Dedit vobis doctorem iustitiæ. Filium Dei prædicat, quia legerat de eo dictum

Psal. 2.

stum, Iesum, Christum Iesum, & Iesum Christum, de A primo, nempè Christi nomine hactenus diximus, reliqua explicanda sunt. Iesus nomen est proprium & distinctiuum Christi, sicut inter nos vnus Petrus, alter Franciscus vocatur, & vnusquisque suum nomen proprium habet, ita Christo impositum est nomen proprium Iesus. Est autem Hebræum nomen, idem significans, quod Saluator. Sic enim Matth. 1. habemus ab Angelo expositum; Vocabis, inquit, nomen eius Iesum; ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Circa quod nomen duo posset ali- B quis quærere. Vnum, cùm totius Trinitatis sit saluare, tam enim Pater, quàm Filius, & Spiritus sanctus simul, & indiuisè salutem efficiunt, & remittunt peccata, dant gratiam & gloriam. Quid est, cur nomen Saluatoris imponitur tanquam proprium Christo, nempè filio Dei incarnato? Respódeo, id esse factum ad significandum verè quidem Deum salutem efficere, tamen modum eam efficiendi exhibitum esse per Christum Dei filium & hominem. Ipse enim est, qui satisfecit pro criminibus nostris, factus propitio pro C mũdi peccatis, 1. Ioan. 2. Ipse est, qui meruit veniam, & gratiam nobis, ipse factus est nobis sapiẽtia à Deo, iustitia, & sanctificatio, & redemptio, 1. Cor. 1. Ipse mediator Dei & hominum, in quo instaurata sunt omnia, Ephes. 1. Propter hæc nomen Iesu proprium sibi obtinuit; quia hæc non communia Trinitati, sed propria opera eius sunt. Alterum est, cùm non tantùm sit Saluator, sed etiam iudex hominum, vt Actor. 10. Ipse est, qui constitutus est à Deo iudex viuorum & mortuorum. Ioan. 5. Pater non iudicat quemquam, D sed omne iudicium dedit filio: cur nomen potius à saluando, quàm à iudicando sumptum est, maximè quia omnes iudicabit, non autem omnes saluauit effectu, quia multi peribunt? Responderi posset, nomen à saluando impositum, quia prius venit saluare, postea iudicaturus est omnes. Rectè id respódetur, tamẽ nondum est perfecta responsio, nec integra causa. Dicendum ergo est, nomen acceptum à saluando, quia quamuis venturus sit iudicare, tamen non assumpsit carnem patibilem, nec factus est homo, nisi vt salua- E ret. Si enim non voluisset saluare, non erat cur ad iudicium faciendum indueret carnem: hoc enim carne non assumpta potuit fieri perfectissimè; ad saluãdum autem & redimendum, eo modo quo saluati sumus, carnem induere oportuit. Et ideo ab hoc munere accepit nomen, quod Ioan. 3. dictum est. Non, inquit, misit Deus filium suum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. hæc de nomine Iesu.

De nomine Iesu.

Quare nõ à iudicando, sed à saluando Dominus nomen assumpserit.

Dicitur etiam vtrumque simul, nempè Iesus Christus, seu Christus Iesus propter Iudæos, & Hæreticos, & Catholicos, varijs tamen ex causis. propter Iudæos quidem sic dictus est, in cõfusionem eorum, & significemus eundem esse Messiam, seu Christum in lege promissum, & eum, qui Iesus dictus est: dicentes ergo Christum Iesum, seu Iesum Christum, fatemur Iesum, quem colimus in nouo testamento esse illum Christum, qui promissus erat. 1. Ioan. 5. Qui credit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. & Matth. 1. De qua natus est Iesus, qui vocatur Christus. rectè ergo Ambrosius Philip. 2. adnotauit hoc nomine Iesu Christi, aduentum eius in carne esse iam completum significari. Aduersus hæreticos etiam hoc nomen proferimus, quia fuerunt olim, qui alium Iesum, alium Christum esse dicerent, vnumque passum, alterum miracula fecisse affirmarent cuius hæresis meminerunt Tertullianus libro de carne Christi, & Irenæus libr. 3. cap. 11. contra quam dicitur, 1. Ioan. 4. Omnis qui soluit Christum, ex Deo natus non est. Soluere Christum est, vnum Christum, alterum Iesum fuisse, dicere; at nos vnum, & eundem confitentes dicimus; Iesum Christum, seu Christum Iesum. Hoc etiam nomen propter Catholicos proferimus, quia per ipsum integram & perfectam fidem Christi confitemur. quamuis enim Iesus & Christus vnum & eundem significent Dei filium & hominem, tamen Iesus propter diuinitatem dicitur; non enim ille homo saluaret, nisi Deus esset: Christus autem propter humanitatem: non enim vnctus est, nisi ratione humanitatis, vt docet Hilarius lib. 11. Trinitat. qui ergo Iesum Christum dicit, Christum Deum & hominem confitetur: atque hæc fides est nostra, ad salutem necessaria. Ioan. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscãt te Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Demum dicitur Iesus Christus, & Christus Iesus: Christus Iesus propter ordinem temporis. præcessit enim lex, & promissio Euangelium & veritatem. Philip. 2. Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu. Galat. 5. In Christo Iesu nec circuncisio aliquid valet. Iesu enim nomen ad Euangelium, Christi verò ad legem pertinet. Iesus Christus autem dicitur propter ordinem dignitatis: nam perfectius est Euangelium lege, & veritas promissione. Matth. 1. Liber generationis Iesu Christi.

Cur Iesus Christus, & quandoque inuerso ordine Christus Iesus dicatur.

1. Ioan. 4.

¶ *Et adduxit eum ad Iesum.*

COMMENTARIVS.

DVbium non est, vt rectè dicit Chrys. hom. 17. Andream Simoni omnia, quæ facta sunt, & quæ à Christo audiuit narrasse, & vsum esse verbis, quibus eum inuitaret ad Christum; at Euangelista effectum describit, alijs silentio præteritis, *adduxit*, inquit, *eum ad Iesum*: fortan quæ Andreas Simoni narrauit, siluit; ne Simonem efficacia potius persuasionis Andreæ, quam Christi iam secreta, ac occulta virtute trahentis motum, & excitatum esse arbitraremur. Adduxit autem eum ad Iesum à quo perfectè instruendum sperabat. hoc fraterni animi, cognati amoris, & sinceri affectus officium est, vt in spiritualibus quàm diligentissimam curam adhibeamus, vt inuicem opitulemur. Admiranda est hoc loco profectò diuina sapientia, Simonem, qui maior Andrea futurus erat, per minorem instrui, & ad se adduci voluit, ne maior a minori discere erubescat, & vt dignitatem Petro non ob sua merita, sed ex gratia ei datam fuisse ostenderet.

¶ *Intuitus autem eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Ionæ, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.*

NOn oculis tantùm corporis, sed etiam internis Dominus Petrum intuetur. qua autem de causa Dominus intuitus sit eum, sequentia explicant: occulta enim manifestat. *Tu es Simon filius Ionæ*: quem nunquam viderat, nec audierat; nomine proprio vocare, nomen Patris indicare, virtutis supernaturalis erat: intuitus ergo est eum, rursus quæ futura erant, prædicit, *vocaberis Cephas*, quod Euangelista interpretatur significare lapidem. Petrus enim Græcè, significat petram, seu lapidem Latinè. quibus verbis dignitatem & prælationem Simonis super omnes Apostolos prænunciat, & primatum futurum eius in ipso nomine insinuat. Nomen antiquum eius reuelat, & nomen nouum superimponit. Vbi attende Petrum non mutasse nomen, sed antiquo superadditum esse nouum: dictus est semper Simon Petrus in nomine antiquo conuenit cum alijs Apostolis, qui suis nominibus nominati sunt, super id verò additum est hoc nouum: vt Petrus Apostolus etiam, vt alij esse significetur, & super apostolicam dignitatem vltra alios auctus esse primatu noscatur. nam inter Apostolos

Simoni nouũ nomen imponitur, priori etiã retento.

primus

Digitized by Google

Quare Patris Simonis Christus mentionem fecerit.

Primus est dignitate & prælatione, *Tu, inquit, es Simon*, nomen hoc non amittes, sed vltra vocaberis Cephas. Meminit etiam Dominus nominis Patris eius, non solùm, vt ex reuelatione nominis proprij, & patris, quod occultum videbatur, fidem sibi conciliaret; sed vt se certam cognitionem habere de eo iudicaret, ne audiens Petrus tam honorificum nomen, dubitaret intra se, an fortè Christus nouerit quis ipse esset, erat enim homo inferioris conditionis, propterea dicit Dominus, noui te perfectè, tu es Simon, tu es filius Ionæ, & etiam si talis sis, vocaberis Cephas. quod nomen est Syriacum, significans non qualemcunq; lapidem, sed magnũ lapidẽ, qualis in fundamento ponitur, & hoc idem significat Græcè πέτρος. est enim nomen appellatiuum etiam Græcè, Latinè autem est tantum proprium. Lapidem enim non vocamus petrum, sed petram. Ex hoc nomine, Cephas, sumimus argumentum, tempore Christi multa vocabula iam esse ex Chaldaico sermone sumpta ab Hebræis: post captiuitatem enim Babylonicam Hebræa lingua suam amisit puritatem. Quòd autem Ioan. vlt. dicitur filius Ioannis, hic autem filius Ionæ, & similiter Matth. 16. nulla est contradictio. Ionas enim idem est, quod Ioannes, sed abbreuiatum nomen, vt solet fieri in vulgari sermone sæpè, vbi abiecta litera, aut syllaba aliqua, idem nomen breuius pronunciamus.

ANNOTATIO LXXVI.

An Christus nomen Simonis imposuerit, an vero impomendum prædixerit.

DVbitatio occurrit, an hoc in loco Christus imponat nomen Petro ita, vt ex nunc vocetur Petrus, an potius prædicat nominis impositionem, quo postea sit appellãdus Petrus. Aug. lib. 2. de cons. Euág. cap. 17 & 53. & libr. 4. cap. 3. tenet, nomen hoc in loco ei esse impositum, vt ex nunc Cephas, seu Petrus sit dictus. At Cyrillus lib. 2. cap. 12. & Chrysostomus homil. 18. affirmare videntur hæc verba esse promissionem & prædictionem eorum, quæ futura erant. Hilar. cap. 19. in Matth. dicere videtur, tunc impositum, quando dictum ei est; Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Contra vtranque sententiam videtur facere, quod dicitur Marc. 3. Fecit, inquit, vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare, & dedit eis potestatem curandi infirmitates, & eiciendi dæmonia, & imposuit Simoni nomen Petrus. ad hoc respondet Augustinus loco citato. Hæc narrata à Marco per quandam recapitulationem, quia narrauit, nõ quod tunc temporis factum fuit, sed quod iam antea factum erat. Potest iterum opponi contra sententiam Augustini, quia dictum est de futuro, vocaberis, videtur igitur non tunc esse impositum nomen, sed promissum: at hæc obiectio nullius est momenti. nam Gen. dixit Deus, non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham, & tamen tunc nomen ei est impositum, quia tunc incepit, quod futurum erat, nec aliter potuit loqui, nisi de futuro, quasi diceret; ex nunc te vocabunt Petrum. Mihi placet sententia Augustini, quamuis non careat probabilitate opposita sententia. Hoc tamen aduertendum, quod in commentario annotauimus, Simoni non esse mutatum nomen, sed amplificatum; nec enim dictum est; non vocaberis Simon, sed vocaberis Petrus: At Gen. 17 quando mutata sunt nomina Abrahæ & Saræ, vtrunque dixit Deus, non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham, & vxor tua non vocabitur Sarai, sed Sara.

ANNOTATIO LXXVII.

Vocatio hæc Simonis & Andreæ alia est ab illa, qua postea ad Apostolatum vocati sunt.

HÆc vocatio Andreæ & Simonis distincta est ab his, quę narrantur Matth. 4. Marc. 1. Luc. 5. nec in hoc vlla est controuersia inter Doctores; imo non est dicenda propriè vocatio: quamuis enim spiritu suo, & virtute Christus ad se traxerit vtrunque, sitq; interior vocatio, tamen exterius non sunt vocati à Christo, sed venerunt ipsi. quæ autem narrantur ab aliis Euangelistis, vocationes sunt exteriores, quando ad officium discipulorum & Apostolorum vocati sunt. & hæc propriè vocatio dicitur, cùm de vocatione Apostolorum agitur. Interior enim vocatio communis est omn. fideli; nemo enim potest venire ad Christum, nisi ab ipso interius tactus, & tractus; & hæc vocatio quædam est, qua vocatione nunc vocati sunt, non tamẽ exteriori, qua Christus eos postea ad discipulatum & apostolatum, vt firmiter ei adhærerent, vocauit. Sequebantur ergo nunc Christum vt discipuli quidã, tamen non firmiter adhærentes, vt postea. Controuersia præcipua ea est, an historia narrata à Matth. & Mar. de vocatione horum duorum, sit distincta ab ea, quæ Luc. 5. narratur, sed ad hunc locum eam discutere non spectat, cùm constet historiam præsentem ab aliis esse, etiam nemine contradicente, diuersam.

¶ *In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum.*

COMMENTARIVS.

ALiam vocationem describit Euangelista eodem ferme tempore factam, *Voluit*, inquit, *exire in Galilæam.* Quæ hactenus narrauit, in Iudæa facta sunt, at nunc placuit Christo redire in Galilæam. Dicit autem *voluit exire*, quia sponte, & proprio motus arbitrio, seu nulla persecutione impulsus voluit reuerti; præterea vt quod statim narratur, non casu aliquo, sed diuino consilio & voluntate factum Euangelista subindicet, nempe Philippum inuenisse & vocasse. Dicitur autem hoc factum in crastinum, seu crastina die, ab illa nempè die in qua Petro dixit, tu vocaberis Cephas; non autem à die, quando illi duo secuti sunt eum: nam illa nocte cum eo manserunt, die orto Andreas recessit, & inueniens Simonem, adduxit eum ad Dominum. hoc igitur die non recessit in Galilæam, sed die crastina à die, quando venit ad eum Petrus: vtrum autem eodem die venerit ad Christum Petrus, quo ab Andrea inuentus est, an alio, incertum est: tamen probabilius est, eodem die venisse, & postridie Dominum in Galilæam exisse. dicitur autẽ exire, quia relicta Iudæa ibat in Galilæam. Epiph. hær. 51. dicit illa die, qua secutus Andreas venit ad Dominum, inuenisse Simonem, sed id fieri non potuisse ex eo patet, quia illa nocte mansit cum Christo. Epih. tamen forsan diem ab occasu in occasum computauit.

¶ *Et dicit ei Iesus: Sequere me.*

Virtus & potentia vocantis, non leuitas vocatorum, eos trahebat ad Christum.

VOcatione exteriori ad se vocat Philippum, nec tamen defuit interior, tanto maior & efficacior, quanto minus Philippus instructus erat exteriori magisterio. Nec leuitatis fuit Philippum sequi Dominum, sed efficaciæ verbi Dei: non aliud audiuit Matth. vt refert ipse, cap. 9. quando relictis omnibus secutus est eum; quam sequere me. Irridebat Iulianus Apostolos, vt refert Hieron. Mar. 9. & leuitatis arguebat, quod tàm citò secuti essent Christum simplici verbo vocantem; nec considerabat impius, fortius, & efficacius, omni syllogismo & ratione esse verbum Dei. Si leues fuerunt Apostoli obediendo voci diuinæ, appellet Iulianus leuem Lazarum, qui quatriduanus surrexit vnica voce Christi. Appellet etiam leues, infirmos, & cæcos; quos verbo simplici Christus sanauit; si ergo non leuitas hæc, sed efficacia est verbi Christi, profectò nec leues erant Apostoli, qui verbo audito, secuti sunt eum: rectius dixisset Iulianus; si nimis rebelles & duros, & insensatos eos appellasset,

ſtum, Ieſum, Chriſtum Ieſum, & Ieſum Chriſtum, de primo, nempè Chriſti nomine hactenus diximus, reliqua explicanda ſunt Ieſus nomen eſt proprium & diſtinctiuum Chriſti, ſicut inter nos vnus Petrus, alter Franciſcus vocatur, & vnuſquiſque ſuum nomen proprium habet, ita Chriſto impoſitum eſt nomen proprium Ieſus. Eſt autem Hebræum nomen, idem ſignificans, quod Saluator. Sic enim Matth. 1. habemus ab Angelo expoſitum; Vocabis, inquit, nomen eius Ieſum; ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Circa quod nomen duo poſſet aliquis quærere. Vnum, cùm totius Trinitatis ſit ſaluare, tam enim Pater, quàm Filius, & Spiritus ſanctus ſimul, & indiuiſè ſalutem efficiunt, & remittunt peccata, dant gratiam & gloriam. Quid eſt, cur nomen Saluatoris imponitur tanquam proprium Chriſto, nempè filio Dei incarnato? Reſpódeo, id eſſe factum ad ſignificandum verè quidem Deum ſalutem efficere, tamen modum eam efficiendi exhibitum eſſe per Chriſtum Dei filium & hominem. Ipſe enim eſt, qui ſatisfecit pro criminibus noſtris, factus propitio pro mũdi peccatis, 1. Ioan. 2. Ipſe eſt, qui meruit veniam, & gratiam nobis, ipſe factus eſt nobis ſapiẽtia à Deo, iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio, 1. Cor. 1. Ipſe mediator Dei & hominum, in quo inſtaurata ſunt omnia, Epheſ. 1. Propter hæc nomen Ieſu proprium ſibi obtinuit; quia hæc non communia Trinitati, ſed propria opera eius ſunt. Alterum eſt, cùm non tantùm ſit Saluator, ſed etiam iudex hominum, vt Actor. 10. Ipſe eſt, qui conſtitutus eſt à Deo iudex viuorum & mortuorum. Ioan. 5. Pater non iudicat quemquam, ſed omne iudicium dedit filio: cur nomen potius à ſaluando, quàm à iudicando ſumptum eſt, maximè quia omnes iudicabit, non autem omnes ſaluauit effectu, quia multi peribunt? Reſponderi poſſet, nomen à ſaluando impoſitum, quia prius venit ſaluare, poſtea iudicaturus eſt omnes. Rectè id reſpóderetur, tamẽ nondum eſt perfecta reſponſio, nec integra cauſa. Dicendum ergo eſt, nomen acceptum à ſaluando, quia quamuis venturus ſit iudicare, tamen non aſſumpſit carnem paſſibilem, nec factus eſt homo, niſi vt ſaluaret. Si enim non voluiſſet ſaluare, non erat cur ad iudicium faciendum indueret carnem: hoc enim carne non aſſumpta potuit fieri perfectiſſimè; ad ſaluãdum autem & redimendum, eo modo quo ſaluati ſumus, carnem induere oportuit. Et ideo ab hoc munere accepit nomen, quod Ioan. 3. dictum eſt. Non, inquit, miſit Deus filium ſuum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. hæc de nomine Ieſu.

De nomine Ieſu.

Quare nõ à iudicãdo, ſed à ſaluando Dominus nomen aſſumpſerit.

Dicitur etiam vtrumque ſimul, nempè Ieſus Chriſtus, ſeu Chriſtus Ieſus propter Iudæos, Hæreticos, & Catholicos, variis tamen ex cauſis. propter Iudæos quidem ſic dictus eſt, in cõfuſionem eorum, & ſignificemus eundem eſſe Meſſiam, ſeu Chriſtum in lege promiſſum, & eum, qui Ieſus dictus eſt: dicentes ergo Chriſtum Ieſum, ſeu Ieſum Chriſtum, fatemur Ieſum, quem colimus in nouo teſtamento eſſe illum Chriſtum, qui promiſſus erat. 1. Ioan. 5. Qui credit quoniam Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt. & Matth. 1. De qua natus eſt Ieſus, qui vocatur Chriſtus. rectè ergo Ambroſius Philip. 2. adnotauit hoc nomine Ieſu Chriſti, aduentum eius in carne eſſe iam completum ſignificari. Aduerſus hæreticos etiam hoc nomen proferimus, quia fuerunt olim, qui alium Ieſum, alium Chriſtum eſſe dicerent, vnumque paſſum, alterum miracula feciſſe affirmarent cuius hæreſis meminerunt Tertullianus libro de carne Chriſti, & Irenæus libr. 3. cap. 11. contra quam dicitur; 1. Ioan. 4. Omnis qui ſoluit Chriſtum, ex Deo natus non eſt. Soluere Chriſtum eſt, vnum Chriſtum, alterum Ieſum fuiſſe, dicere; at nos vnum, & eundem confitentes dicimus; Ieſum Chriſtum, ſeu Chriſtum Ieſum. Hoc etiam nomen propter Catholicos proferimus, quia per ipſum integram & perfectam fidem Chriſti confitemur. quamuis enim Ieſus & Chriſtus vnum & eundem ſignificent Dei filium & hominem, tamen Ieſus propter diuinitatem dicitur; non enim ille homo ſaluaret, niſi Deus eſſet: Chriſtus autem propter humanitatem: non enim vnctus eſt, niſi ratione humanitatis, vt docet Hilarius lib. 11. Trinitat. qui ergo Ieſum Chriſtum dicit, Chriſtum Deum & hominem confitetur: atque hæc fides eſt noſtra, ad ſalutem neceſſaria. Ioan. 17. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcãt te Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Demum dicitur Ieſus Chriſtus, & Chriſtus Ieſus: Chriſtus Ieſus propter ordinem temporis. præceſſit enim lex, & promiſſio Euangelium & veritatem. Philip. 2. Hoc ſentite in vobis, quod & in Chriſto Ieſu. Galat. 5. In Chriſto Ieſu nec circunciſio aliquid valet. Ieſu enim nomen ad Euangelium, Chriſti verò ad legem pertinet. Ieſus Chriſtus autem dicitur propter ordinem dignitatis: nam perfectius eſt Euangelium lege, & veritas promiſſione. Matth. 1. Liber generationis Ieſu Chriſti.

Cur Ieſus Chriſtus, & quandoque inuerſo ordine Chriſtus Ieſus dicatur.

1. Ioan. 4.

¶ *Et adduxit eum ad Ieſum.*

COMMENTARIVS.

DVbium non eſt, vt rectè dicit Chryſ. hom. 17. Andream Simoni omnia, quæ facta ſunt, & quæ à Chriſto audiuit narraſſe, & vſum eſſe verbis, quibus eum inuitaret ad Chriſtum; at Euangeliſta effectum deſcribit, aliis ſilentio prætcritis, *adduxit*, inquit, *eum ad Ieſum*: forſan quæ Andreas Simoni narrauit, ſiluit, ne Simonem efficacia potius perſuaſionis Andreæ, quam Chriſti iam ſecreta, ac occulta virtute trahentis motum, & excitatum eſſe arbitraremur. Adduxit autem eum ad Ieſum à quo perfectè inſtruendum ſperabat. hoc fraterni animi, cognati amoris, & ſinceri affectus officium eſt, vt in ſpiritualibus quàm diligentiſſimam curam adhibeamus, vt inuicem opitulemur. Admiranda eſt hoc loco profectò diuina ſapientia, Simonem, qui maior Andrea futurus erat, per minorem inſtrui, & ad ſe adduci voluit, ne maior a minori diſcere erubeſcat, & vt dignitatem Petro non ob ſua merita, ſed ex gratia ei datam fuiſſe oſtenderet.

¶ *Intuitus autem eum Ieſus, dixit: Tu es Simon filius Ionæ, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.*

NOn oculis tantùm corporis, ſed etiam internis Dominus Petrum intuetur. qua autem de cauſa Dominus intuitus ſit eum, ſequentia explicant: occulta enim manifeſtat. *Tu es Simon filius Ionæ*: quem nunquam viderat, nec audierat; nomine proprio vocare, nomen Patris indicare, virtutis ſupernaturalis erat: intuitus ergo eſt eum, rurſus quæ futura erant, prædicit, *vocaberis Cephas*, quod Euangeliſta interpretatur ſignificare lapidem. Petrus enim Græcè, ſignificat petram, ſeu lapidem Latinè quibus verbis dignitatem & prælationem Simonis ſuper omnes Apoſtolos prænunciat, & primatum futurum eius in ipſo nomine inſinuat. Nomen antiquom eius reuelat, & nomen nouom ſuperimponit. Vbi attende Petrum non mutaſſe nomen, ſed antiquo ſuperadditum eſſe nouum: dictus eſt ſemper Simon Petrus in nomine antiquo conuenit cum aliis Apoſtolis, qui ſuis nominibus nominati ſunt, ſuper id verò additum eſt hoc nouum: vt Petrus Apoſtolus etiam, vt alij eſſe ſignificetur, & ſuper apoſtolicam dignitatem vltra alios auctus eſſe primatu noſcatur. nam inter Apoſtolos

Simoni nouũ nomen imponitur, priori retento

prious

Quare Patris Simonis Christus mentionem fecerit.

Primus est dignitate & prælatione, *Tu*, inquit, *es Simon*, nomen hoc non amittes, sed vltra vocaberis Cephas. Meminit etiam Dominus nominis Patris eius, non solùm, vt ex reuelatione nominis proprij, & patris, quod occultum videbatur, fidem sibi conciliaret; sed vt se certam cognitionem habere de eo iudicaret, ne audiens Petrus tam honorificum nomen, dubitaret intra se, an fortè Christus nouerit quis ipse esset, erat enim homo inferioris conditionis, propterea dicit Dominus, noui te perfectè, tu es Simon, tu es filius Ionæ, & etiam si talis sis, vocaberis Cephas. quod nomen est Syriacum, significans non qualemcunq; lapidem, sed magnũ lapidẽ, qualis in fundamento ponitur, & hoc idem significat Grecè πέτρος. est enim nomen appellatiuum etiam Grecè, Latinè autem est tantum proprium. Lapidem enim non vocamus petrum, sed petram. Ex hoc nomine, Cephas, sumimus argumentum, tempore Christi multa vocabula iam esse ex Chaldaico sermone sumpta ab Hebræis: post captiuitatem enim Babylonicam Hebræa lingua suam amisit puritatem. Quòd autem Ioan. vlt. dicitur filius Ioannis, hic autem filius Ionæ, & similiter Matth. 16. nulla est contradictio. Ionas enim idem est, quod Ioannes, sed abbreuiatum nomen, vt solet fieri in vulgari sermone sæpè, vbi abiecta litera, aut syllaba aliqua, idem nomen breuius pronunciamus.

ANNOTATIO LXXVI.

An Christus nomen Simonis imposuerit, an verò imponendum prædixerit.

Dubitatio occurrit, an hoc in loco Christus imponat nomen Petro ita, vt ex nunc vocetur Petrus, an potius prædicat nominis impositionem, quo postea sit appellãdus Petrus. Aug. lib. 2. de cons. Euãg. cap. 17. & 53. & libr. 4. cap. 3. tenet, nomen hoc in loco ei esse impositum, vt ex nunc Cephas, seu Petrus sit dictus. At Cyrillus lib. 2. cap. 12. & Chrysostomus homil. 18. affirmare videntur hæc verba esse promissionem & prædictionem eorum, quæ futura erant. Hilar. cap. 19 in Matth. dicere videtur, tunc impositum, quando dictum ei est; Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Contra vtranque sententiam videtur facere, quod dicitur Marc. 3. Fecit, inquit, vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare, & dedit eis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia, & imposuit Simoni nomen Petrus. ad hoc respondet Augustinus loco citato. Hæc narrata à Marco per quandam recapitulationem, qua narrauit, nõ quod tunc temporis factum fuit, sed quod iam antea factum erat. Potest iterum opponi contra sententiam Augustini, quia dictum est de futuro, vocaberis, videtur igitur non tunc esse impositum nomen, sed promissum: at hæc obiectio nullius est momenti. nam Gen. dixit Deus, non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham, & tamen tunc nomen ei est impositum, quia tunc incepit, quod futurum erat, nec aliter potuit loqui, nisi de futuro, quasi diceret; ex nunc te vocabunt Petrum. Mihi placet sententia Augustini, quamuis non careat probabilitate opposita sententia. Hoc tamen aduertendum, quod in commentario annotauimus, Simoni non esse mutatum nomen, sed amplificatum; nec enim dictum est; non vocaberis Simon, sed vocaberis Petrus: At Gen. 17 quando mutata sunt nomina Abrahæ & Saræ, vtrunque dixit Deus, non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham, & vxor tua non vocabitur Sarai, sed Sara.

ANNOTATIO LXXVII.

Vocatio hæc Simonis & Andreæ alia est ab illa, qua postea ad Apostolatum vocati sunt.

HÆc vocatio Andreæ & Simonis distincta est ab his, quę narrantur Matth. 4. Marc. 1. Luc. 5. nec in hoc vlla est controuersia inter Doctores; imo non est dicenda propriè vocatio: quamuis enim spiritu suo, & virtute Christus ad se traxerit vtrunque, sitq; interior vocatio, tamen exterius non sunt vocati à Christo, sed venerunt ipsi. quæ autem narrantur ab aliis Euangelistis, vocatione sunt exteriores, quando ad officium discipulorum & Apostolorum vocati sunt. & hæc propriè vocatio dicitur, cùm de vocatione Apostolorum agitur. Interior enim vocatio communis est omni. fideli: nemo enim potest venire ad Christum, nisi ab ipso interius tactus, & tractus; & hæc vocatio quadam est, qua vocatione nunc vocati sunt, non tamẽ exteriori, qua Christus eos postea ad discipulatum & apostolatum, vt firmiter ei adhærerent, vocauit. Sequebantur ergo nunc Christum vt discipuli quidã, tamen non firmiter adhærentes, vt posteà. Controuersia præcipua ea est, an historia narrata à Matth. & Mar. de vocatione horum duorum, sit distincta ab ea, quæ Luc. 5. narratur, sed ad hunc locum eam discutere non spectat, cùm constet historiam præsentem ab aliis esse, etiam nemine contradicente, diuersam.

¶ *In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum.*

COMMENTARIVS.

ALiam vocationem describit Euangelista eodem ferme tempore factam, *Voluit*, inquit, *exire in Galilæam.* Quæ hactenus narrauit, in Iudæa facta sunt, at nunc placuit Christo redire in Galilæam. Dicit autem *voluit exire*, quia sponte, & proprio motus arbitrio, seu nulla persecutione impulsus voluit reuerti; præterea vt quod statim narratur, non casu aliquo, sed diuino consilio & voluntate factum Euangelista subindicet, nempe Philippum inuenisse & vocasse. Dicitur autem hoc factum in crastinum, seu crastina die, ab illa nempè die in qua Petro dixit, tu vocaberis Cephas; non autem à die, quando illi duo secuti sunt eum: nam illa nocte cum eo manserunt, die orto Andreas recessit, & inueniens Simonem, adduxit eum ad Dominum. hoc igitur die non recessit in Galilæam, sed die crastina à die, quando venit ad eum Petrus: vtrum autem eodem die venerit ad Christum Petrus, quo ab Andrea inuentus est, an alio, incertum est: tamen probabilius est, eodem die venisse, & postridie Dominum in Galilæam exisse. dicitur autẽ exire, quia relicta Iudæa ibat in Galilæam. Epiph. hær. 51. dicit illa die, qua secutus Andreas venit ad Dominum, inuenisse Simonem, sed id fieri non potuisse ex eo patet, quia illa nocte mansit cum Christo. Epih. tamen forsan diem ab occasu in occasum computauit.

¶ *Et dicit ei Iesus: Sequere me.*

Virtus & potentia vocantis, non leuitas vocatorum, eos trahebat ad Christum.

VOcatione exteriori ad se vocat Philippum, nec tamen defuit interior, tanto maior & efficacior, quanto minus Philippus instructus erat exteriori magisterio. Nec leuitatis fuit Philippum sequi Dominum, sed efficaciæ verbi Dei: non aliud audiuit Matth. vt refert ipse, cap. 9. quando relictis omnibus secutus est eum; quàm sequere me. Irridebat Iulianus Apostolos, vt refert Hieron. Mat. 9. & leuitatis arguebat, quod tàm citò secuti essent Christum simplici verbo vocantem; nec considerabat impius, fortius, & efficacius, omni syllogismo & ratione esse verbum Dei. Si leues fuerunt Apostoli obediendo voci diuinæ, appellet Iulianus leuem Lazarum, qui quatriduanus surrexit vnica voce Christi. Appellet etiam leues, infirmos, & cæcos; quos verbo simplici Christus sanauit; si ergo non leuitas hæc, sed efficacia est verbi Christi, profectò nec leues erant Apostoli, qui verbo audito, secuti sunt eum: rectius dixisset Iulianus; si nimis rebelles & duros, & insensatos eos appellasset,

stum, Iesum, Christum Iesum, & Iesum Christum, de A primo, nempè Christi nomine hactenus diximus, reliqua explicanda sunt Iesus nomen est proprium & distinctiuum Christi, sicut inter nos vnus Petrus, alter Franciscus vocatur, & vnusquisque suum nomen proprium habet, ita Christo impositum est nomen proprium Iesus. Est autem Hebræum nomen, idem significans, quod Saluator. Sic enim Matth. 1. habemus ab Angelo expositum; Vocabis, inquit, nomen eius Iesum; ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Circa quod nomen duo posset ali- B quis quærere. Vnum, cùm totius Trinitatis sit saluare, tam enim Pater, quàm Filius, & Spiritus sanctus simul, & indiuisè salutem efficiunt, & remittunt peccata, dant gratiam & gloriam. Quid est, cur nomen Saluatoris imponitur tanquam proprium Christo, nempè filio Dei incarnato? Respódeo, id esse factum ad significandum verè quidem Deum salutem efficere, tamen modum eam efficiendi exhibitum esse per Christum Dei filium & hominem. Ipse enim est, qui satisfecit pro criminibus nostris, factus propitio pro C mũdi peccatis, 1. Ioan. 2. Ipse est, qui meruit veniam, & gratiam nobis, ipse factus est nobis sapiẽtia à Deo, iustitia, & sanctificatio, & redemptio, 1. Cor. 1. Ipse mediator Dei & hominum, in quo instaurata sunt omnia, Ephes. 1. Propter hæc nomen Iesu proprium sibi obtinuit; quia hæc non communia Trinitati, sed propria opera eius sunt. Alterum est, cùm non tantùm sit Saluator, sed etiam iudex hominum, vt Actor. 10. Ipse est, qui constitutus est à Deo iudex viuorum & mortuorum. Ioan. 5. Pater non iudicat quemquam, D sed omne iudicium dedit filio: cur nomen potius à saluando, quàm à iudicando sumptum est, maximè quia omnes iudicabit, non autem omnes saluauit effectu, quia multi peribunt? Responderi posset, nomen à saluando impositum, quia prius venit saluare, postea iudicaturus est omnes. Rectè id respõdetur, tamẽ nondum est perfecta responsio, nec integra causa. Dicendum ergo est, nomen acceptum à saluando, quia quamuis venturus sit iudicare, tamen non assumpsit carnem patibilem, nec factus est homo, nisi vt salua- E ret. Si enim non voluisset saluare, non erat cur ad iudicium faciendum indueret carnem: hoc enim carne non assumpta potuit fieri perfectissimè; ad saluãdum autem & redimendum, eo modo quo saluati sumus, carnem induere oportuit. Et ideo ab hoc munere accepit nomen, quod Ioan. 3. dictum est. Non, inquit, misit Deus filium suum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. hæc de nomine Iesu.

De nomine Iesu.

Quare nõ a iudicãdo, sed à saluando Dominus nomen assumpserit.

Dicitur etiam vtrumque simul, nempè Iesus Christus, seu Christus Iesus propter Iudæos, Hæreticos, & Catholicos, variis tamen ex causis. propter Iudæos quidem sic dictus est, in cõfusionem eorum, & significemus eundem esse Messiam, seu Christum in lege promissum, & eum, qui Iesus dictus est: dicentes ergo Christum Iesum, seu Iesum Christum. fatemur Iesum, quem colimus in nouo testamento esse illum Christum, qui promissus erat. 1. Ioan. 5. Qui credit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. & Matth. 1. De qua natus est Iesus, qui vocatur Christus. rectè ergo Ambrosius Philip. 2. adnotauit hoc nomine Iesu Christi, aduentum eius in carne esse iam completum significari. Aduersus hæreticos etiam hoc nomen proferimus, quia fuerunt olim, qui alium Iesum, alium Christum esse dicerent, vnumque passum, alterum miracula fecisse affirmarent cuius hæresis meminerunt Tertullianus libro de carne Christi, & Irenæus libr. 3. cap. 11. contra quam dicitur, 1. Ioan. 4. Omnis qui soluit Christum, ex Deo natus non est. Soluere Christum est, vnum Christum, alterum Iesum fuisse, dicere; at nos vnum, & eundem confitentes dicimus; Iesum Christum, seu Christum Iesum. Hoc etiam nomen propter Catholicos proferimus, quia per ipsum integram & perfectam fidem Christi confitemur. quamuis enim Iesus & Christus vnum & eundem significent Dei filium & hominem, tamen Iesus propter diuinitatem dicitur; non enim ille homo saluaret, nisi Deus esset: Christus autem propter humanitatem: non enim vnctus est, nisi ratione humanitatis, vt docet Hilarius lib. 11. Trinitat. qui ergo Iesum Christum dicit, Christum Deum & hominem confitetur: atque hæc fides est nostra, ad salutem necessaria. Ioan. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscãt te Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Demum dicitur Iesus Christus, & Christus Iesus: Christus Iesus propter ordinem temporis. præcessit enim lex, & promissio Euangelium & veritatem. Philip. 2. Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu. Galat. 5. In Christo Iesu nec circuncisio aliquid valet. Iesu enim nomen ad Euangelium, Christi verò ad legem pertinet. Iesus Christus autem dicitur propter ordinem dignitatis: nam perfectius est Euangelium lege, & veritas promissione. Matth. 1. Liber generationis Iesu Christi.

Cur Iesus Christus, & quandoque inuerso ordine Christus Iesus dicatur.

1. Ioan. 4.

¶ *Et adduxit eum ad Iesum.*

COMMENTARIVS.

DVbium non est, vt rectè dicit Chrys. hom. 17. Andream Simoni omnia, quæ facta sunt, & quæ à Christo audiuit narrasse, & vsum esse verbis, quibus eum inuitaret ad Christum; at Euangelista effectum describit, aliis silentio præteriis, *adduxit*, inquit, *eum ad Iesum*: forsan quæ Andreas Simoni narrauit, siluit; ne Simonem efficacia potius persuasionis Andreæ, quam Christi iam secreta, ac occulta virtute trahentis motum, & excitatum esse arbitraremur. Adduxit autem eum ad Iesum à quo perfectè instruendum sperabat. hoc fraterni animi, cognati amoris, & sinceri affectus officium est, vt in spiritualibus quàm diligentissimam curam adhibeamus, vt inuicem opitulemur: Admiranda est hoc loco profectò diuina sapientia, Simonem, qui maior Andrea futurus erat, per minorem instrui, & ad se adduci voluit, ne maior à minori discere erubescat, & vt dignitatem Petro non ob sua merita, sed ex gratia ei datam fuisse ostenderet.

¶ *Intuitus autem eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Ionæ, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.*

NOn oculis tantùm corporis, sed etiam internis Dominus Petrum intuetur. qua autem de causa Dominus intuitus sit eum, sequentia explicant: occulta enim manifestat. *Tu es Simon filius Ionæ*: quem nunquam viderat, nec audierat; nomine proprio vocare, nomen Patris indicare, virtutis supernaturalis erat: intuitus ergo est eum, rursus quæ futura erant, prædicit, *vocaberis Cephas*, quod Euangelista interpretatur significare lapidem. Petrus enim Græcè, significat petram, seu lapidem Latinè quibus verbis dignitatem & prælationem Simonis super omnes Apostolos prænunciat, & primatum futurum eius in ipso nomine insinuat. Nomen antiquum eius reuelat, & nomen nouum superimponit. Vbi attende Petrum non mutasse nomen, sed antiquo superadditum esse nouum: dictus est semper Simon Petrus in nomine antiquo conuenit cum aliis Apostolis, qui suis nominibus nominati sunt, super id verò additum est hoc nouum: vt Petrus Apostolus etiam, vt alij esse significetur, & super apostolicam dignitatem vltra alios auctus esse primatu noscatur. nam inter Apostolos primus

Simoni nomen non imponitur, prius etiã retento.

Primus est dignitate & prælatione, *Tu*, inquit, *es Simon*, nomen hoc non amittes, sed vltra vocaberis Cephas. Meminit etiam Dominus nominis Patris eius, non solùm, vt ex reuelatione nominis proprij, & patris, quod occultum videbatur, fidem sibi conciliaret; sed vt se certam cognitionem habere de eo iudicaret, ne audiens Petrus tam honorificum nomen, dubitaret intra se, an fortè Christus nouerit quis ipse esset, etat enim homo inferioris conditionis, propterea dicit Dominus, noui te perfectè, tu es Simon, tu es filius Iona, & etiam si talis is, vocaberis Cephas. quod nomen est Syriacum, significans non qualemcunq; lapidem, sed magnū lapidē, qualis in fundamento ponitur, & hoc idem significat Græcè πέτρ☉. est enim nomen appellatiuum etiam Græcè, Latinè autem est tantum proprium. Lapidem enim non vocamus petrum, sed petram. Ex hoc nomine, Cephas, sumimus argumentum, tempore Christi multa vocabula iam esse ex Chaldaico sermone sumpta ab Hebræis: post captiuitatem enim Babylonicam Hebræa lingua suam amisit puritatem. Quòd autem Ioan. vlt. dicitur filius Ioannis, hic autem filius Ionæ, & similiter Matth. 16. nulla est contradictio. Ionas enim idem est, quod Ioannes, sed abbreuiatum nomen, vt solet fieri in vulgari sermone sæpè, vbi abiecta litera, aut syllaba aliqua, idem nomen breuius pronunciamus.

Quare Petrus Simonis Cephas mentionem fecerit.

ANNOTATIO LXXVI.

Dubitatio occurrit, an hoc in loco Christus imponat nomen Petro, ita, vt ex nunc vocetur Petrus, an potius prædicat nominis impositionem, quo postea sit appellādus Petrus. Aug. lib. 2. de conf. Euāg. cap. 17 & 53. & libr. 4. cap. 3. tenet, nomen hoc in loco ei esse impositum, vt ex nunc Cephas, seu Petrus sit dictus. At Cyrillus lib. 2. cap. 12. & Chrysostomus homil. 18. affirmare videntur hæc verba esse promissionem & prædictionem eorum, quæ futura erant. Hilar. cap. 19 in Matth. dicere videtur, tunc impositum, quando dictum ei est, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Contra vtranque sententiam videtur facere, quod dicitur Marc. 3. Fecit, inquit, vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare, & dedit eis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia, & imposuit Simoni nomen Petrus. ad hoc respondet Augustinus loco citato. Hæc narrata à Marco per quandam recapitulationem, qua narrauit, nō quod tunc temporis factum sit, sed quod iam antea factum erat. Potest iterum opponi contra sententiam Augustini, quia dictum est de futuro, vocaberis, videtur igitur non tunc esse impositum nomen, sed promissum: at hæc obiectio nullius est momenti. nam Gen. dixit Deus, non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham, & tamen tunc nomen ei est impositum, quia tunc incepit, quod futurum erat, nec aliter potuit loqui, nisi de futuro, quasi diceret; ex nunc te vocabunt Petrum. Mihi placet sententia Augustini, quamuis non careat probabilitate opposita sententia. Hoc tamen aduertendum, quod in commentario annotauimus, Simoni non esse mutatum nomen, sed amplificatum; nec enim dictum est; non vocaberis Simon, sed vocaberis Petrus: At Gen. 17 quando mutata sunt nomina Abrahæ & Saræ, vtrunque dixit Deus, non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham, & vxor tua non vocabitur Sarai, sed Sara.

An Christus nomen Simonis imposuerit, an verò imponendum prædixerit.

ANNOTATIO LXXVII.

Hæc vocatio Andreæ & Simonis distincta est ab his, quę narrantur Matth. 4. Marc. 1. Luc. 5. nec in hoc vlla est controuersia inter Doctores; imo non est dicenda propriè vocatio: quamuis enim spiritu suo, & virtute Christus ad se traxerit vtrunque, sitq; interior vocatio, tamen exterius non sunt vocati à Christo, sed venerunt ipsi. qua autem narrantur ab aliis Euangelistis, vocatione sunt exteriores, quando ad officium discipulorum & Apostolorum vocati sunt. & hæc propriè vocatio dicitur, cùm de vocatione Apostolorum agitur. Interior enim vocatio communis est omn. fidelibus nemo enim potest venire ad Christum, nisi ab ipsis interius tactus, & tractus; & hæc vocatio quadam est, qua vocatione nunc vocati sunt, non tamē exteriori, qua Christus eos postea ad discipulatum & apostolatum, vt firmiter ei adhærerent, vocauit. Sequebantur ergo nunc Christum vt discipuli quidā, tamen non firmiter adhæren es, vt postea. Controuersia præcipua ea est, an historia narrata à Matth. & Mar. de vocatione horum duorum, sit distincta ab ea, qua Luc. 5. narratur, sed ad hunc locum eam discutere non spectat, cùm constet historiam præsentem ab aliis esse, etiam nemine contradicente, diuersam.

Vocatio hæc Simonis & Andreæ alia est ab illa, qua postea ad Apostolatum vocati sunt.

¶ *In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum.*

COMMENTARIVS.

Aliam vocationem describit Euangelista eodem ferme tempore factam, *Voluit*, inquit, *exire in Galilæam.* Quæ hactenus narrauit, in Iudæa facta sunt, at nunc placuit Christo redire in Galilæam. Dicit autem *voluit exire*, quia sponte, & proprio motus arbitrio, seu nulla persecutione impulsus voluit reuerti; præterea vt quod statim narratur, non casu aliquo, sed diuino consilio & voluntate factum Euangelista subindicet, nempe Philippum inuenisse & vocasse. Dicitur autem hoc factum in crastinum, seu crastina die, ab illa nempè die in qua Petro dixit, tu vocaberis Cephas; non autem à die, quando illi duo secuti sunt eum: nam illa nocte cum eo manserunt, die orto Andreas recessit, & inueniens Simonem, adduxit eum ad Dominum. hoc igitur die non recessit in Galilæam, sed die crastina à die, quando venit ad eum Petrus: vtrum autem eodem die venerit ad Christum Petrus, quo ab Andrea inuentus est, an alio, incertum est; tamen probabilius est, eodem die venisse, & postridie Dominum in Galilæam exisse. dicitur autē exire, quia relicta Iudæa ibat in Galilæam. Epiph. hæ. 51. dicit illa die, qua secutus Andreas venit ad Dominum, inuenisse Simonem, sed id fieri non potuisse ex eo patet, quia illa nocte mansit cum Christo. Epih. tamen forsan diem ab occasu in occasum computauit.

¶ *Et dicit ei Iesus: Sequere me.*

Vocatione exteriori ad se vocat Philippum, nec tamen defuit interior, tanto maior & efficacior, quanto minus Philippus instructus erat exteriori magisterio. Nec leuitatis fuit Philippum sequi Dominum, sed efficaciæ verbi Dei: non aliud audiuit Matth. vt refert ipse, cap. 9. quando relictis omnibus secutus est eum; quàm sequere me. Irridebat Iulianus Apostolos, vt refert Hieron. Mat. 9. & leuitatis arguebat, quod tàm citò secuti essent Christum simplici verbo vocantem; non considerabat impius, fortius, & efficacius, omni syllogismo & ratione esse verbum Dei. Si leues fuerunt Apostoli obediendo voci diuinæ, appellet Iulianus leuem Lazarum, qui quatriduanus surrexit vnica voce Christi. Appellet etiam leues, infirmos, & cæcos; quos verbo simplici Christus sanauit, si ergo non leuitas hæc, sed efficacia erat verbi Christi, profectò nec leues erant Apostoli, qui verbo audito, secuti sunt eum: rectius dixisset Iulianus; si omnis rebelles & duros, & insensatos eos appellasset,

Virtus & potentia vocantis, non leuitas vocatorum, eos trahebat ad Christum.

ſtum, Ieſum, Chriſtum Ieſum, & Ieſum Chriſtum, de A primo, nempè Chriſti nomine hactenus diximus, reliqua explicanda ſunt Ieſus nomen eſt proprium & diſtinctiuum Chriſti, ſicut inter nos vnus Petrus, alter Franciſcus vocatur, & vnuſquiſque ſuum nomen proprium habet, ita Chriſto impoſitum eſt nomen proprium Ieſus. Eſt autem Hebræum nomen, idem ſignificans, quod Saluator. Sic enim Matth. 1. habemus ab Angelo expoſitum; Vocabis, inquit, nomen eius Ieſum; ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Circa quod nomen duo poſſet ali- B quis quærere. Vnum, cùm totius Trinitatis ſit ſaluare, tam enim Pater, quàm Filius, & Spiritus ſanctus ſimul, & indiuiſè ſalutem efficiunt, & remittunt peccata, dant gratiam & gloriam. Quid eſt, cur nomen Saluatoris imponitur tanquam proprium Chriſto, nempè filio Dei incarnato? Reſpódeo, id eſſe factum ad ſignificandum verè quidem Deum ſalutem efficere, tamen modum eam efficiendi exhibitum eſſe per Chriſtum Dei filium & hominem. Ipſe enim eſt, qui ſatisfecit pro criminibus noſtris, factus propitio pro C mũdi peccatis, 1. Ioan. 2. Ipſe eſt, qui meruit veniam, & gratiam nobis, ipſe factus eſt nobis ſapiétia à Deo, iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio, 1. Cor. 1. Ipſe mediator Dei & hominum, in quo inſtaurata ſunt omnia, Epheſ. 1. Propter hæc nomen Ieſu proprium ſibi obtinuit; quia hæc non communia Trinitati, ſed propria opera eius ſunt. Alterum eſt, cùm non tantùm ſit Saluator, ſed etiam iudex hominum, vt Actor. 10. Ipſe eſt, qui conſtitutus eſt à Deo iudex viuorum & mortuorum. Ioan. 5. Pater non iudicat quemquam, D ſed omne iudicium dedit filio: cur nomen potius à ſaluando, quàm à iudicando ſumptum eſt, maximè quia omnes iudicabit, non autem omnes ſaluauit effectu, quia multi peribunt? Reſponderi poſſet, nomen à ſaluando impoſitum, quia prius venit ſaluare, poſtea iudicaturus eſt omnes. Rectè id reſpódetur, tamé nondum eſt perfecta reſponſio, nec integra cauſa. Dicendum ergo eſt, nomen acceptum à ſaluando, quia quamuis venturus ſit iudicare, tamen non aſſumpſit carnem paſſibilem, nec factus eſt homo, niſi vt ſalua- E ret. Si enim non voluiſſet ſaluare, non erat cur ad iudicium faciendum indueret carnem: hoc enim carne non aſſumpta potuit fieri perfectiſſimè; ad ſaluãdum autem & redimendum, eo modo quo ſaluati ſumus, carnem induere oportuit. Et ideo ab hoc munere accepit nomen, quod Ioan. 3. dictum eſt. Non, inquit, miſit Deus filium ſuum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. hæc de nomine Ieſu.

De nomine Ieſu.

Quare nõ à iudicando, ſed à ſaluando Dominus nomen aſſumpſerit.

Dicitur etiam vtrumque ſimul, nempè Ieſus Chriſtus, ſeu Chriſtus Ieſus propter Iudæos, Hæreticos, & Catholicos, variis tamen ex cauſis. propter Iudæos quidem ſic dictus eſt, in cõfutionem eorum, & ſignificemus eundem eſſe Meſſiam, ſeu Chriſtum in lege promiſſum, & eum, qui Ieſus dictus eſt: dicentes ergo Chriſtum Ieſum, ſeu Ieſum Chriſtum, fatemur Ieſum, quem colimus in nouo teſtamento eſſe illum Chriſtum, qui promiſſus erat. 1. Ioan. 5. Qui credit quoniam Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt. & Matth. 1. De qua natus eſt Ieſus, qui vocatur Chriſtus. rectè ergo Ambroſius Philip. 2. adnotauit hoc nomine Ieſu Chriſti, aduentum eius in carne eſſe iam completum ſignificari. Aduerſus hæreticos etiam hoc nomen proferimus, quia fuerunt olim, qui alium Ieſum, alium Chriſtum eſſe dicerent, vnumque paſſum, alterum miracula feciſſe affirmarent cuius hæreſis meminerunt Tertullianus libro de carne Chriſti, & Irenæus libr. 3. cap. 11. contra quam dicitur; 1. Ioan. 4. Omnis qui ſoluit Chriſtum, ex Deo natus non eſt. Soluere Chriſtum eſt, vnum Chriſtum, alterum Ieſum fuiſſe, dicere; at nos vnum, & eundem confitentes dicimus; Ieſum Chriſtum, ſeu Chriſtum Ieſum. Hoc etiam nomen propter Catholicos proferimus, quia per ipſum integram & perfectam fidem Chriſti confitemur. quamuis enim Ieſus & Chriſtus vnum & eundem ſignificent Dei filium & hominem, tamen Ieſus propter diuinitatem dicitur; non enim ille homo ſaluaret, niſi Deus eſſet: Chriſtus autem propter humanitatem: non enim vnctus eſt, niſi ratione humanitatis, vt docet Hilarius lib. 11. Trinitat. qui ergo Ieſum Chriſtum dicit, Chriſtum Deum & hominem confitetur: atque hæc fides eſt noſtra, ad ſalutem neceſſaria. Ioan. 17. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcát te Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Demum dicitur Ieſus Chriſtus, & Chriſtus Ieſus: Chriſtus Ieſus propter ordinem temporis. præceſſit enim lex, & promiſſio Euangelium & veritatem. Philip. 2. Hoc ſentite in vobis, quod & in Chriſto Ieſu. Galat. 5. In Chriſto Ieſu nec circumciſio aliquid valet. Ieſu enim nomen ad Euangelium, Chriſti verò ad legem pertinet. Ieſus Chriſtus autem dicitur propter ordinem dignitatis: nam perfectius eſt Euangelium lege, & veritas promiſſione. Matth. 1. Liber generationis Ieſu Chriſti.

Cur Ieſus Chriſtus, & quandoque inuerſo ordine Chriſtus Ieſus vocatur.

1. Ioan. 4.

¶ *Et adduxit eum ad Ieſum.*

COMMENTARIVS.

DVbium non eſt, vt rectè dicit Chryſ. hom. 17. Andream Simoni omnia, quæ facta ſunt, & quæ à Chriſto audiuit narraſſe, & vſum eſſe verbis, quibus eum inuitaret ad Chriſtum; at Euangeliſta effectum deſcribit, aliis ſilentio prætermiſſis, *adduxit*, inquit, *eum ad Ieſum*: fortaſſe quæ Andreas Simoni narrauit, ſiluit; ne Simonem efficacia potius perſuaſionis Andreæ, quam Chriſti iam ſecreta, ac occulta virtute trahentis motum, & excitatum eſſe arbitraremur. Adduxit autem eum ad Ieſum à quo perfectè inſtruendum ſperabat. hoc fraterni animi, cognati amoris, & ſinceri affectus officium eſt, vt in ſpiritualibus quàm diligentiſſimam curam adhibeamus, vt inuicem opitulemur. Admiranda eſt hoc loco profectò diuina ſapientia, Simonem, qui maior Andrea futurus erat, per minorem inſtrui, & ad ſe adduci voluit, ne maior à minore diſcere erubeſcat, & vt dignitatem Petro non ob ſua merita, ſed ex gratia ei datam fuiſſe oſtenderet.

¶ *Intuitus autem eum Ieſus, dixit: Tu es Simon filius Ionæ, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.*

NOn oculis tantùm corporis, ſed etiam internis Dominus Petrum intuetur. qua autem de cauſa Dominus intuitus ſit eum, ſequentia explicant: occulta enim manifeſtat. *Tu es Simon filius Ionæ*: quem nunquam viderat, nec audierat; nomine proprio vocare, nomen Patris indicare, virtutis ſupernaturalis erat: intuitus ergo eſt eum, rurſus quæ futura erant, prædicit, *vocaberis Cephas*, quod Euangeliſta interpretatur ſignificare lapidem. Petrus enim Græcè, ſignificat petram, ſeu lapidem Latinè quibus verbis dignitatem & prælationem Simonis ſuper omnes Apoſtolos prænunciat, & primatum futurum eius in ipſo nomine inſinuat. Nomen antiquum eius reuelat, & nomen nouum ſuperimponit. Vbi attende Petrum non mutaſſe nomen, ſed antiquo ſuperadditum eſſe nouum: dictus eſt ſemper Simon Petrus in nomine antiquo conuenit cum aliis Apoſtolis, qui ſuis nominibus nominati ſunt, ſuper id verò additum eſt hoc nouum: vt Petrus Apoſtolus etiam, vt alij eſſe ſignificetur, & ſuper apoſtolicam dignitatem vltra alios auctus eſſe primatu noſcatur. nam inter Apoſtolos

Simoni nouũ nomen imponitur, priori etiã retento.

primus

Digitized by Google

Primus est dignitate & prælatione, *Tu, inquit, es Simon*, nomen hoc non amittes, sed vltra vocaberis Cephas. Meminit etiam Dominus nominis Patris eius, non solùm, vt ex reuelatione nominis proprij, & patris, quod occultum videbatur, fidem sibi conciliaret; sed vt se certam cognitionem habere de eo iudicaret, ne audiens Petrus tam honorificum nomen, dubitaret intra se, an fortè Christus nouerit quis ipse esset, erat enim homo inferioris conditionis, propterea dicit Dominus, noui te perfectè, tu es Simon, tu es filius Ionæ, & etiam si talis sis, vocaberis Cephas. quod nomen est Syriacum, significans non qualemcunq; lapidem, sed magnũ lapidẽ, qualis in fundamento ponitur, & hoc idem significat Græcè πέτρος. est enim nomen appellatiuum etiam Græcè, Latinè autem est tantum proprium. Lapidem enim non vocamus petrum, sed petram. Ex hoc nomine, Cephas, sumimus argumentum, tempore Christi multa vocabula iam esse ex Chaldaico sermone sumpta ab Hebræis: post captiuitatem enim Babylonicam Hebræa lingua suam amisit puritatem. Quòd autem Ioan. vlt. dicitur filius Ioannis, hic autem filius Ionæ, & similiter Matth. 16. nulla est contradictio. Ionas enim idem est, quod Ioannes, sed abbreuiatum nomen, vt solet fieri in vulgari sermone sæpè, vbi abiecta litera, aut syllaba aliqua, idem nomen breuius pronunciamus.

Quare Patris Simonis Christus meminisse fecerit.

ANNOTATIO LXXVI.

An Christus nomen Simoni imposuerit, an verò imponendum prædixerit.

DVbitatio occurrit, an hoc in loco Christus imponat nomen Petro ita, vt ex nunc vocetur Petrus, an potius prædicat nominis impositionem, quo postea sit appellãdus Petrus. Aug. lib. 2. de cons. Euãg. cap. 17. & 53. & lib. 4. cap. 3. tenet, nomen hoc in loco ei esse impositum, vt ex nunc Cephas, seu Petrus sit dictus. At Cyrillus lib. 2. cap. 12. & Chrysostomus homil. 18. affirmare videntur hæc verba esse promissionem & prædictionem eorum, quæ futura erant. Hilar. cap. 19 in Matth. dicere videtur, tunc impositum, quando dictum ei est; Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Contra vtranque sententiam videtur facere, quod dicitur Marc. 3. Fecit, inquit, vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare, & dedit eis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia, & imposuit Simoni nomen Petrus. ad hoc respondet Augustinus loco citato. Hæc narrata à Marco per quandam recapitulationem, qua narrauit, nõ quod tunc temporis factum fuit, sed quod iam antea factum erat. Potest tamen opponi contra sententiam Augustini, quia dictum est de futuro, vocaberis, videtur igitur non tunc esse impositum nomen, sed promissum: at hæc obiectio nullius est momenti. nam Gen. dixit Deus, non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham; & tamen tunc nomen ei est impositum, quia tunc incepit, quod futurum erat, nec aliter potuit loqui, nisi de futuro, quasi diceret; ex nunc te vocabunt Petrum. Mihi placet sententia Augustini, quamuis non careat probabilitate opposita sententia. Hoc tamen aduertendum, quod in commentario annotauimus, Simoni non esse mutatum nomen, sed amplificatum; nec enim dictum est; non vocaberis Simon, sed vocaberis Petrus: At Gen. 17 quando mutata sunt nomina Abrahæ & Saræ, vtrunque dixit Deus, non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham, & vxor tua non vocabitur Sarai, sed Sara.

ANNOTATIO LXXVII.

Vocatio hæc Simonis & Andreæ alia est ab illa, qua postea ad Apostolatum vocati sunt.

HÆc vocatio Andreæ & Simonis distincta est ab illis, quę narrantur Matth. 4. Marc. 1. Luc. 5. nec in hoc vlla est controuersia inter Doctores; imo non est dicenda propriè vocatio: quamuis enim spiritu suo, & virtute Christus ad se traxerit vtrunque, sitq; interior vocatio, tamen exterius non sunt vocati à Christo, sed venerunt ipsi. quæ autem narrantur ab aliis Euangelistis, vocatione sunt exteriores, quando ad officium discipulorum & Apostolorum vocati sunt. & hæc propriè vocatio dicitur, cùm de vocatione Apostolorum agitur. Interior enim vocatio communis est omn. fideli: nemo enim potest venire ad Christum, nisi ab ipso interius tactus, & tractus; & hæc vocatio quadam est, qua vocatione nunc vocati sunt, non tamẽ exteriori, qua Christus eos postea ad discipulatum & apostolatum, vt firmiter ei adhærerent, vocauit. Sequebantur ergo nunc Christum vt discipuli quidã, tamen non firmiter adhærentes, vt postea. Controuersia præcipua ea est, an historia narrata à Matth. & Mar. de vocatione horum duorum, sit distincta ab ea, quæ Luc. 5. narratur, sed ad hunc locum eam discutere non spectat, cùm constet historiam præsentem ab aliis esse, etiam nemine contradicente, diuersam.

¶ *In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum.*

COMMENTARIVS.

ALiam vocationem describit Euangelista eodem ferme tempore factam, *Voluit*, inquit, *exire in Galilæam*. Quæ hactenus narrauit, in Iudæa facta sunt, at nunc placuit Christo redire in Galilæam. Dicit autem *voluit exire*, quia sponte, & proprio motus arbitrio, seu nulla persecutione impulsus voluit reuerti; præterea vt quod statim narratur, non casu aliquo, sed diuino consilio & voluntate factum Euangelista subindicet, nempe Philippum inuenisse & vocasse. Dicitur autem hoc factum in crastinum, seu crastina die, ab illa nempè die in qua Petro dixit, tu vocaberis Cephas; non autem à die, quando illi duo secuti sunt eum: nam illa nocte cum eo manserunt, die orto Andreas recessit, & inueniens Simonem, adduxit eum ad Dominum. hoc igitur die non recessit in Galilæam, sed die crastina à die, quando venit ad eum Petrus: vtrum autem eodem die venerit ad Christum Petrus, quo ab Andrea inuentus est, an alio, incertum est: tamen probabilius est, eodem die venisse, & postridie Dominum in Galilæam exisse. dicitur autẽ exire, quia relicta Iudæa ibat in Galilæam. Epiph. hær. 51. dicit illa die, qua secutus Andreas venit ad Dominum, inuenisse Simonem, sed id fieri non potuisse ex eo patet, quia illa nocte mansit cum Christo. Epiph. tamen forsan diem ab occasu in occasum computauit.

¶ *Et dicit ei Iesus: Sequere me.*

Virtus & potentia vocantis, non leuitas vocatorum, eos trahebat ad Christum.

VOcatione exteriori ad se vocat Philippum, nec tamen defuit interior, tanto maior & efficacior, quanto minus Philippus instructus erat exteriori magisterio. Nec leuitatis fuit Philippum sequi Dominum, sed efficaciæ verbi Dei: non aliud audiuit Matth. vt refert ipse, cap. 9. quando relictis omnibus secutus est eum; quam sequere me. Irridebat Iulianus Apostolos, vt refert Hieron. Mat. 9. & leuitatis arguebat, quod tàm citò secuti essent Christum simplici verbo vocantem; nec considerabat impius, fortius, & efficacius, omni syllogismo & ratione esse verbum Dei. Si leues fuerunt Apostoli obediendo voci diuinæ, appellet Iulianus leuem Lazarum, qui quatriduanus surrexit vnica voce Christi. Appellet etiam leues, infirmos, & cæcos; quos verbo simplici Christus sanauit; si ergo non leuitas hæc, sed efficacia est verbi Christi, profectò nec leues erant Apostoli, qui verbo audito, secuti sunt eum: rectius dixisset Iulianus; si omnis rebelles & duros, & insensatos eos appellasset,

appellasset, qui tanto verbo credere, & obedire noluerũt, & tunc incredulos Iudæos, & seipsum meritò damnasset. Euthy. asserit Philippum vidisse illos, qui Christum sequebantur, & eo esse ipsum adductum ad fidem. Melius dicit Cyril. lib. 2. c. 13. id verbi efficaciæ tribuẽs, & bonę dispositioni Philippi, quę tamẽ a Deo erat. non enim Philippus à Petro, aut Andrea aliquid ex gestis intellexerat, quia breuitas temporis id impedire videtur.

¶ Erat autem Philippus à Bethsaida ciuitate Andreæ & Petri.

GAlilæus erat Philippus, & eiusdem patriæ cum Andrea & Petro, quæ dicebatur Bethsaida huius ciuitatis nequitiam exprobrauit Dominus, & ei valdè comminatus est, Matth. 11. mitiùsque fore terræ Sodomorum, quàm illi, iudicium prædixit. Væ, inquit, tibi Bethsaida, væ tibi Corozain, &c. & è medio tantæ prauitatis tres Apostolos insignes eduxit, vt vbi abundauit malitia, superabundet gratia, quæ non meritis propriis vocatorum, sed vocantis benignitati tribuatur. Memorat autem Euangelista hos esse tres de Galilæa, & Bethsaida in opprobrium Iudæorum: nemo enim ex tribu illa venit ad Dominũ, ex qua nasciturus expectabatur. Primi qui ad ipsum venerunt, & vocem eius audierunt, Galilæi fuerunt; & de ciuitate, vbi peccata abundabant: atq; hac de causa adiunxit Andream & Petrum etiam de eadem esse ciuitate, vt impleri iam insinuet, quod prædictum erat per Isaiam cap. 9. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephthalim via maris trans Iordanem Galilææ gentium populus, qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam. Terra, quæ prius passa est flagellum, recepit primò misericordiam, & vbi regnauit peccatum, abundauit gratia in primis Apostolis & fidelibus. Erat Bethsaida pagus in tribu Isachar ad litus maris Galilææ inter Capharnaũ & Magdalum. Apud Hebræos idem significat, quod apud Latinos domus venationis.

Tres Apostoli de ciuitate Bethsaida vocati.

Isa. 9.

¶ Inuenit Philippus Natanael, & dicit ei.

NOn casu, sed studio diligenti conquisitum, vt dicit Cyril. lib. 2. cap. 14. Philippus inuenit Nathanael sibi familiarem & amicum, vt tanti thesauri inuenti participem faciat: vt enim Andreas fratrem, sic Philippus Christo lucratur amicum. Erat autem Nathanael de Cana Galilææ, vt habetur Ioan. 21. Vir in scrutandis scripturis diligentissimus, vt Chrysost. hom. 19 & Cyril. lib. 2. cap. 14. annotant, & eodem aduentus Christi, quo Philippus tenebatur desiderio. Aliqui fratrem ipsius Philippi existimant, sed sine fundamento: si enim frater esset, non id dissimulasset Euangelista, sicut nec dissimulauit Andream fratrem esse Petri; nec id verisimile est. nam Nathanael de Cana Galilææ, Philippus de Bethsaida erat. Ex narratis hæc omnia, non in Iudæa, sed postquam Christus in Galilaeam peruenit, facta esse deducimus: nam dictum est, Christum voluisse exire in Galilæam, & iussisse Philippum sequi. & sine dubio tunc Christum euntem in Galilæam secutus est, cùm autem peruenisset Canam, tunc quæsitum iuit Nathanaëlem, qui erat de ciuitate illa, & inuentum ad Christum duxit, vt in sequentibus refertur.

¶ Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth.

ANnunciat Christum venisse, & sensus est; inuenimus Messiam prædictum & promissum in lege à Moyse, & à Prophetis, & is est Iesus filius Ioseph à Nazareth; *inuenimus*: vox est annunciantis rem nouam, & magni momenti, ac vtilitatis, sicut qui magno & insperato inuẽto thesauro cum gaudio aliis nunciat, eosque participes facit. Inuenimus thesaurum, quasi non ego solus, sed & tu, & omnes qui sperabimus, inuenimus, quod tanto desiderio expectatum est. Sciebat Philippus Nathanaelem virum doctum & in Scripturis versatum, propterea sic eum eo loquitur, *de quo Moyses scripsit & Prophetæ*: simul etiam, vt per hæc verba explicet illum vnicum Messiam qui à Iudæis expectabatur, nec solum Messiam inuentum, sed quis sit, etiam enunciat, & circunstantias accumulat, vt quis sit, intelligat, nominis, parentis, ciuitatis: est, inquit, Iesus, filius Ioseph à Nazareth. vocat filium Ioseph, quoniam nondum erat in fidei mysteriis plenè instructus: vulgò autem filius Ioseph reputabatur, & quia educatus Nazareth, Galilæus, & Nazaræus existimabatur.

¶ Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse?

NAthanael peritus scripturarum, sciebat Christũ venturum de Bethlehem Iudææ; sic enim Mich. 5. scriptum erat, & id Scribæ & Principes Sacerdotum Herodi quærenti responderant. Audiens autem esse a Nazareth Galilææ, obiecit non negando, sed admirando potius, & dubitando, *à Nazareth aliquid boni esse potest?* quasi diceret; à Nazareth nihil insigne, nihil egregium speratur; quomodo ergo Christus verus de Nazareth exire potuit? Inferius Iudæi hoc idem responderunt Nicodemo. Ioan. 7. Scrutare scripturas, quia de Galilæa Propheta non surgit. Non est silentio prætereunda docta, & prudens humilitas Nathanaelis, vir doctus, in scripturis versatus, audit ab homine illiterato rem nouam, & summi momenti: sciens scriptum per Prophetam, qui errare nõ poterat, Christum de Bethlehem Iudææ venturum; audit Galilæum, & de ciuitate infima, admiratur ac dubitat; non tamen omnino negat, nec exprobrat Philippo ipsum deceptum esse, idque fieri non posse, sed cum admiratione quadam, quamuis dubitando, respondet, *à Nazareth potest esse aliquid boni*: humilitatis verbum est, sed doctæ & prudentis: quia quamuis prima facie hoc contrarium prophetiæ videretur, reuera non erat, sed maximè conforme: nam oriundus, & ortus est in Bethlehem, conceptus, & educatus in Nazareth, & vtrunque prædictum erat per Prophetas: vt enim per Michæam dictum est futurum de Bethlehem, ita futurum Nazaræum, vt habetur Matth. 2. prædictum est. nouit vir doctus & humilis rem difficilem, tamen non de genere earum, quæ fieri non poterant, ob id admiratus & dubitans respondet. Multò aliter se habent hæretici, & maximè nostri temporis. statim ac vnam voculam scripturæ suo iudicio intellectam, & expositam habent, contemnunt non vnum, non illiteratum hominem, sed omnes Doctores, totam antiquitatem, totam Ecclesiam. Non tale testimonium habent hæretici pro suis erroribus, quale habuit Nathanael contra ea, quæ dicebat Philippus: & tamen pertinacissimè & imprudentissimè suum iudicium Ecclesiæ non præferunt. Stulti hominis est, quod aliter, quam putat, fieri potest, contra commune hominum iudicium tueri, & defendere velle. meritò à Christo Nathanael laudatus, & famæ celebritatem consecutus est.

Christus Nazarenus dictus.

ANNOTATIO LXXVIII.

AVg. tract. 17. superiorem sententiã duobus modis Adictam esse posse affirmat. Vnus est interrogãdi. Alter est affirmandi. ipse Aug. affirmaret, dictam esse magis probat, quasi Nathanael Philippo consentiens, asserat à Nazareth posse exire Christum. At Cyril. l. 2. c. 15. & Chrys. hom. 19. per modũ dubitationis, & interrogationis sententiã legũt, & ea videtur legitima expositio. Viro enim perito in scriptura difficultatem faciebat sermo Prophetæ Christũ de Bethlehem futurum prædicentis. huic expositioni fauet, quod sequitur à Philippo dictũ; Veni, & vide: quasi diceret: veni, & experiẽtia cognosces veritatẽ, & acquiesces.

Quo sensu intelligenda responsio Nathanaelis.

Dicit

Google

¶ *Dicit ei Philippus: Veni, & vide.*

COMMENTARIVS.

Philippi humilitas & prudentia.

NOn defuit Philippo humilitas & prudentia, dum admiranti, & dubitanti Nathanaeli respondet; humilitas quidem, dum non se in ea quæ nescit ingerit, sed suam ignorantiam fatetur. nesciebat tunc Philippus scripturas, adhuc difficultates soluere nó valebat, ab iis, quæ nescit, abstinet. Prudentia verò, dum ad Christum, qui verus doctor erat, venire inuitat, à quo nodi solutionem accepturum Nathanaelem non dubitabat. imò subtiliter vtitur illius admiratione ac dubitatione, vt eum ad Christum alliciat, quasi dicat; tu admiraris rem grandem & difficilem, *veni, & vide*, facillimè te ab hac admiratione, & dubio liberabis, *veni, & vide*, aditum facilem & breuem veritatis tantæ intelligendæ habes; *veni, & vide*, & experientia, si venis, comperies, quæ tibi nuntiaui, vera esse. Sperabat Philippus benignè recipiendum Nathanaelem à Christo, quia eius iam benignitatem & mansuetudinem erat expertus: propterea securè promittit Nathanaeli omnia, *veni*, inquit, *& vide*.

¶ *Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verè Israelita, in quo dolus non est.*

ALlectus à Philippo Nathanael venit ad Christum: aderant ibi alij quando accessit Nathanael; dum autem eum vidit venientem, iis, qui aderant, de eo pronunciauit, *Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est.* hæc verba sunt à Christo prolata, quando proximus iam erat Nathanael, ita vt verba eadem audierit, non adulandi, solúmve laudandi eum gratia hæc affirmauit Dominus, sed præcipuè, vt occulta cordis eius manifestando, eum illuminaret, & ad fidem pertraheret. Dei enim solius est, quæ in corde sunt hominum, nosse: vocat eum verum Israelitam, id est; legis illius obseruatorem sicut nunc qui legem Christi obseruat, vt oportet, dicitur verus & perfectus Christianus. Simplicitatem verò cordis eius commendat; *in quo*, inquit, *dolus non est*; tum quia vir doctus cum esset, non est vsus argutiis argumentorum contra Philippum, sed admiratur potius, & credit fieri posse, quod Philippus nunciabat, quamuis sacræ Scripturæ repugnare videbatur; tum, ne circunstantes arbitrarentur illum quem doctorem nouerant calumniandi, aut contradicendi studio accessisse; tum demum,

Psal. 32. quia carere dolo virtus est maximè ad intimum pertinens cordis, & idcirco eum laudat, vt se cordis scrutatorem ostendat. alluditque ad illud Psalm. Beatus vir, cui non imputabit Dominus peccatum, nec est in spiritu

Verè Israelita quis fuerit.

eius dolus. in eo quòd verus Israelita prædicatur; non imputabit ei Dominus peccatum; alterum verbum expressum est, nec est in eo dolus. Duos Paulus ad Rom. 9. Israelitas descripsit, quidam sunt secundum carnem, qui ex Abraham & Iacob secundum carnem descendunt; quidam sunt secundum spiritum, qui fidem Abraham & Iacob sequuntur veram & viuam: non autem omnes, qui sunt Israelitæ secundum carnem, sunt secundum spiritum, nec contra, qui sunt secundum spiritum, omnes sunt secundum carnem. Nathanael secundum carnem, & secundum spiritum erat, ob id à Christo verè Israelita prædicatur.

¶ *Dicit ei Nathanael, vnde me nosti?*

MIratur Nathanael occulta cordis sibi reuelata ab eo, cui nec de facie notum se esse arbitrabatur, & cum admiratione interrogat, *vnde me nosti?* Si Nathanael se talem non esse, qualem Christus pronunciauerat, cognouisset, non, vnde me nosti? sed non me nosti, respondisset. Si non desiderio Christum cognoscendi flagrasset, laudem humilibus verbis refutasset, At quia veritatis amator erat, negare nó est ausus, quod auctor veritatis affirmauerat; & quoniam humilitati studebat, id expressè non confirmauit, sed Christum cupiens cognoscere, admirationis interrogatione est vsus; in qua non negatur veritas, & dum tacitè approbatur, non læditur humilitas, simul etiam Christi cognoscendi non deseritur via, dum interrogatione responsum postulat, per quod veritatem assequendi aperitur via.

¶ *Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquàm te Philippus vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te.*

Quomodo dicat Christus, sub ficu vidi te.

MIrabilis est Christi responsio. interrogatus de modo, quo nouerit Nathanaelem, occulta ei duo manifestat, dicitque, *antequam te Philippus vocaret, cùm esses*, &c. id est, vidi Philippum te vocantem, & antequam te vocaret, quando tu eras sub ficu, ego te vidi: non dicit noui te; sed vidi, præsentiam diuinitatis suæ insinuans, qua cunctis adstat, & præsens omnia videt. Quantum ex verbis deduci potest, antequam à Philippo vocaretur Nathanael in loco aliquo occulto sub ficu, vbi à nemine videri poterat, fuit, & probabile est, aliquid tunc notatu dignum fecisse: forsan orabat Deum, sacræ alicui meditationi incumbebat, vel aliquid simile spirituale operabatur, quod Dominus insinuat, dum dicit, *cùm esses sub ficu, vidi te.* Modus enim loquendi est, quando alicui, quid in occulto loco egerit, significare volumus, locum tantum notamus, per eum simul quid factum sit insinuantes; ita præsenti factû puto. Non respódet Dominus interrogationi eius verbis tantum, sed factis; quasi dicat, vis scire vnde te noui; scito te à me visum sub ficu, & à me visum Philippû, cùm vocaret te, quando sub ficu fuisti. quia hæc vidit, non est ei difficile te etiá nosse, qualis sis. Perinde fuit ac si clarioribus verbis dixisset ei; Te noui qui Deus sum, qui video omnia. Cùm autê dicit, *vidi te*, non solú exprimit cognitionê, sed insinuat virtutem, qua mouit, vt veniret; quasi diceret, nisi te vidissem, meâque virtute iuuissem, nunquá ad me, quamuis à Philippo vocatus, venisses. Obiicies, nónne maius fuit reuelasse occulta cordis, quod factum est in princi-

Christus, vt nota sua diuinitatis, minus hoc addidit.

pio, quàm hæc exteriora? quomodo igitur maius probatur per minus? Respondeo verè ita esse, illud videlicet esse maius in se, tamen Nathanaeli non fuit maius, quia poterat suspicari Christum coniectura humana visum esse, vel ab aliis audisse. Solemus enim ex operibus, & vita iudicare corda, & sæpè non fallimur. ita potuit suspicari Nathanael, se Christo fuisse notum, tamen quia nesciebat quomodo Christus cognouisset eum, maximè quia se ei esse ignotum arbitrabatur, miratus est. at modo audit, quæ non ex humana coniectura, nec ex alterius relatione, sed supernaturali cognitione sola nota esse poterant. Propterea hoc illi maius multo visum est, atque ea de causa Christus suam sententiam hoc secundo miraculo confirmat, séque illi magis manifestat. Greg. l. 17. Moral. c. 20. exponit, *cùm esses sub ficu vidi te*; id est, cum esses sub vmbra legis, elegi te, sed hoc ad sensum spiritualem spectat.

¶ *Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi tu es filius Dei, tu es Rex Israël.*

Nathanael tria de Christo confitetur.

TAnto miraculo Nathanael persuasus in miram Christi prorupit confessionem, *Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Israël.* quibus verbis non solum eum verum Messiam, & Christum expectatum affirmat, sed tria de eo pronunciat, quæ ex Scripturis earum diligens scrutator didicerat; Doctorem & Magistrum vocat, quia de eo legerat prophetatum Ioel. 2. Dedit vobis doctorem iustitiæ. Filium Dei prædicat, quia legerat de eo dictum

Psal. 2.

Psal.2 Filius meus es tu: & additur articulus, *tu es ille filius Dei*, vt non quomodocunque filium Dei, sed insignem filium super omnes, qualis futurus erat Messias, ostendat. Regem Israel appellat, quia de eo legerat Zacha.9 Ecce Rex tuus venit. Mira profectò confessio plura, & maiora prædicat, quàm à Philippo audierat. Philippus filium Ioseph, at hic filium Dei: Philippus à Nazareth, at hic Regem Israel confitetur.

ANNOTATIO LXXIX.

An Nathanael confessus fuerit Christum filium esse Dei naturalem.

CYril.l.2. cap. 19. hanc confessionem sic exponit, A vt Nathanael Christum verum Deum, & Dei filium naturalem confessus fuerit, quia sciebat ex Psal.7. Deum scrutatorem cordium & renum. Idem sentit Tertul. lib. aduersus Praxeam; affirmans Nathanaelem confessum fuisse Christum filium Dei, sicut confessus est Petrus huic consentire videtur Irenæ.lib.3.cap.11.& id probabile videtur. tamen magis mihi probatur, non tanta adhuc fide Nathanaelem imbutum fuisse, sed filium Dei vocasse Christum eo B modo, quo Iudæi communiter futurum Dei filium Messiam credebant. Illi enim, quibus Trinitatis mysterium adhuc non erat reuelatum, filium Dei credebant futurum eminenti quadam filiatione supra omnem adoptionem Angelorum & hominum; non autem distinctè intelligebant filium esse naturalem, & consubstantialem. quamuis enim in scripturis antiquis esset cōtentum, tamen ita occultè, vt nō omnibus communiter is sensus pateret. propterea filium C Dei credebant super omnes alios. non vlterius procedentes. Prophetis autem, & iis, quibus ex diuina gratia, Trinitatis, & incarnationis mysterium erat reuelatum, id notum erat. Sic existimo Nathanaelem vocasse filium Dei, quod ex sequenti confessione manifestius fit. Si enim filium Dei nouisset, vt Petrus Matth.16. quādo dixit, Tu es filius Dei viui. non Regem Israel, sed totius orbis Regē & Dominum proclamasset. At Nathanael communem sequēs opinionem Iudæorum existimantium Regem temporalem in Israël futurum, vocat Regem Israel: his enim verbis sola confessio Christi exprimitur, ac si diceret: tu es ille Christus qui est filius Dei super omnes alios, & rex Israel. Et profectò laudanda, & miranda confessio est; quam post tot, ac tanta miracula Iudæi postea non sunt assecuti. ita sentit Chrys. hom.20. vbi quæ diximus expressè docet, affirmans eisdem visum esse verbis cum Petro, sed non idem sensisse cum eo, quia merum hominē Christum credebat. Primordia enim fidei non fuerunt ita perfecta, sed paulatim augmentum suscepêre, & in Nathanaele, & in Apostolis, cæterisque discipulis. Nec argumentum Cyril. vim habet. non enim Christum ita scrutatorem cordium credebat, vt Deum. potuit enim existimare Deo reuelante id illi innotuisse. Nolo negare, sententiam priorem propter tantorum Patrum auctoritatem valdè esse probabilem.

¶ *Respondit Iesus, & dixit ei, quia dixi tibi, vidi te sub ficu, credis, maius his videbis.*

COMMENTARIVS.

DOminus non arguit eum leuitatis; quia cito credidit, sed potius commendat eius fidem & augmentum, eiusque perfectionem promittit, ac spectare eum iubet: ac si diceret; pauca sunt, & parua signa, quæ vidisti & his ista profecisti, vt tanta de me sis confessus; multò maiora videbis: inferendum reliquit, ergo maiora de me tunc confiteberis. Quibus verbis tacitè insinuat eius confessionem laudandam quidem, sed imperfectam esse; quia verum Deum ille ignorabat esse Christum: postea tamen maiora se editurum opera prænuntiat, quibus suam aperiat, & comprobet diuinitatem, quibus instructus Nathanaël maiora erat crediturus de Christo. Quod autem sit his maius, quod visurum Nathanaelem promittit, verbis sequentibus explicat. In his vocationibus discipulorum aduerte, consilio factum esse diuino, vt tam paucis argumentis, & tanta facilitate homines venirent ad Christum, vt scilicet virtus, & diuinitas ipsius magis nota fieret. hac enim non operante in eius, nec verbum Ioannis, *Ecce Agnus Dei*, Andream, nec verbum Andreæ Petrum, nec verbum exterius Christi Philippum; nec sermo Philippi Nathanaelem; nec Christi miraculum, eundem traxissent ad fidem

¶ *Et dicit ei, Amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra filium hominis.*

EXplicat Christus, quod dixerat, maius his videbis, & sermonem conuertit ad Nathanaelem, & simul ad astantes, & dicit, videbitis Angelos mihi ministrantes, ac si diceret; hoc tibi magnum, ô Nathanael, visum est, quia dixi, vidi te sub ficu, & propterea me Regem Israel confessus es, videbis profectò non tu solus, sed & vos, qui adestis, cœlum apertum, & illinc Angelos in meum ministerium descendentes, & rursus ascendentes, vt ex hoc ministerio intelligatis hunc, quem videtis hominem, Dominum esse Angelorum, & regem cœlorum, & consequenter Deum esse verum. non dixit, supra me, sed *supra filium hominis*, vt fidem imperfectam illorum insinuaret. quasi diceret; huic, qui homo vobis videtur, Angelos ministrantes videbitis, vt in eo plus aliquid & supra hominem, nempè Dei verum filium esse confiteamini. Insinuat hisce verbis, se non solum apud Nathanaelem, sed & apud alios maiorem & perfectiorem fidem sibi conciliaturum, quam hactenus conciliauerit: videbitis, inquit, maiora sum opera facturus, quibus mundo me non solum hominem, sed Deum esse manifestabo. Ecclesiæ enim Euangelicæ ædificium, & perfectionem prædicit. Per Angelos ascendentes, & descendentes, vt latius annotatione sequenti, ministerium significat Angelorum, vt Cyril.lib.2. cap.21. & Chrysost.hom.20. exponunt. Cœlum apertum dicit, quia Angeli illinc descensuri, & illuc ascensuri prædicuntur. Vox illa geminata, *Amen amen*: certitudinem & veritatem rei insinuat: denique consideratione dignum est, familiare fuisse Christo Domino, vt de se loquens, filium hominis seipsum appellet. quibus verò de causis frequens illi fuerit hæc phrasis, latè tractatur Annot.19.cap.3.

ANNOTATIO LXXX.

AVg.lib.12.cont.Faustum, cap 26. & lib 16 de ci- D uit.cap.38 hunc locum latè exponit, & his verbis Christum illud, quòd factum fuit in Iacob Gen. 28, insinuasse docet. Iacob enim olim super lapidem dormiens, vidit scalam a terra pertingentem vsque ad cœlos. & in eius summitate Dominum incumbentem, Angelósque ascendentes, & descendentes per scalam. Unguis autem vnxit petram, supra quam dormierat, & erexit in titulum, ædificauitque ibi & vocauit locum domum Dei. Petra illa vncta ipsius Christi figura fuit, supra quem Ecclesia fundata est, & quia Nathanael Christum confessus erat, qui illa vncta petra significabatur, historiam illam Dominus insinuat, prædicens Ecclesiæ ædificationem, & Angelos ascendentes, & descendentes, id est prædicatores verbum cœleste terrenis hominibus annunciantes

Digitized by Google

ciantes. Multa alia circa hoc refert Aug. quæ potius A ad explicationem loci illius Gen. quàm ad præsentem pertinent, quamuis enim illam historiam Dominus subindicare voluerit, & in se complendam docere; tamen ad literam Angelorum significare ministerium intendit, vt se Dominum Angelorum esse significet. Non tamen in hoc sistit sensus, sed etiam per hęc significat, se esse, per quem cæli ianua aperienda est; qui pacem Dei cum hominibus facturus est, vt sit communicatio iam cęlestium & terrestrium; se denique esse, qui in sua dispensatione Angelorum ministerio vsurus erat, vt reuera factū est. Ecclesiam enim B suam Angelis ministrantibus gubernat, ac regit. Quęrunt Doctores, quando cælum apertum, ac Angelos descendentes & ascendentes viderint. Chrys. homil. 20. io resurrectione & ascensione id factum, & visum dicit; Angeli enim tunc visi sunt. Aliqui ex recentioribus id factum esse, tamen omissum ab Euangelistis, sicut & alia multa, affirmant. Cyril. li. 2. c. 21. magis ad rem mihi respondere videtur, non ad visioné aliquam singularé hoc pertinere, sed ad totam Christi dispensationem. nam in Ecclesia gubernanda Angelorū vtitur ministerio, Angelis etiā fideles suos custodit: An- C geli orationes fideliū deferūt: per eos illuminationes fiunt, & multa alia à principio vsq; in finem Angelorū opera Christus facit. Angeli etiā in die iudicij descendent, & ministrabūt. hoc est supra filiū hominis, id est, hæc omnia Angeli faciunt, & facient in obsequium, & ministeriū Christi. illa enim verba non ad illos solùm, sed ad omnes dirigebātur etiam futuros.

ANNOTATIO LXXXI.

AVg. tract. 7. in Ioan. de Nathanaele inuestigat, cur non sit in Apostolum electus à Domino. Debet, inquit, iste esse primus inter Apostolos, & non solum D primus non est, sed nec medius, nec vltimus inter duodecim. quæritur causa, quantum Dominus intimat, inuenitur. intelligere enim debemus ipsum Nathanaelem eruditum, & peritum legis fuisse, propterea noluit eum Dominus inter discipulos ponere, quia idiotas elegit, vnde confunderet mundum. Si doctus eligeretur, fortasse ideo se diceret electum, quia doctrina eius meruerit eligi. Dominus noster volens superborum frangere ceruices, non quæsiuit per oratorem piscatorem, sed de piscatore lucratus est imperatorem. hæc Aug. Si ratio Aug. in vniuersum probaret, A nec Paulus eligendus videretur, qui doctior multo Nathanaele erat. Recentiores moti pietate confessionis huius viri, eum esse volunt Apostolum, & hunc quem alio nomine Bartholomæum vocamus: quod etiam Ruperto visum est. hoc persuadere nituntur, quia tanta confessio Nathanaelis digna videbatur Apostolatu. hoc tamen argumentum inualidum est, cùm constet Apostolatum nec dari propter merita, nec indignis denegari, imò potius vt ex gratuito dono Dei esse cognosceremus, indignioribus quandoq; collatus fuit: vt in Paulo, qui persecutor fuerat Eccle- B siæ, videmus. Addunt argumentum aliud, quia Ioãnes non nominauit vnquā Bartholomæum in suo Euangelio, videtur ergo hic Nathanael Bartholomęus esse. quod argumentum si valeret, nec Matthæus, nec Simon, nec Iacobus Alphæus essent Apostoli, quia non sunt nominati à Ioanne: si enim omnia, quæ gessit Christus, Ioannes narrasset, vtiq; Bartholomæi mentionem fecisset. Sine fundamento igitur hi se opponunt Augustino, & opinioni cōmuni. quod enim dicunt, post Philippum in numero Apostolorū describi Bartholomæum, ex quo ipsum esse Nathanaelem col- C ligūt, nihil probat, nam & Act. 1. dissociātur, & quamuis nō dissociarentur, friuolum est argumentum. Dicunt rursus Bartholomæum nomen esse commune, quasi idem sit, quod filius Ptolomæi, quod si aliquid probaret, nec Barnabas, nec Barsabas essent nomina propria. Demùm quia Ioan. vlt. inter eos, quibus apparuit Dominus, numeratur Nathanael, quasi nō apparuerit etiā alijs discipulis, qui Apostoli nō erant. Non habent robur rationes hæ, ad rem tam grauē, & contra communem sententiam confirmādam. plus roboris contra illorum sententiam habet, quod in nouo D testamento quater ponitur Apostolorum catalogus. Matth 10. Marc. 3. Luc. 6 Act. 1. & nullibi mentio Nathanaelis facta est, quod si fuisset binomios, explicassent Euangelistæ, sicut & fecerunt in Thoma, & Matthęo. maximé Ioãnes, qui vltimus scripsit, & eius historiam narrauit. Quod autem ad Apostolatū vocatus non fuerit, Dei iudicio relinquamus nulla enim ratio plena huius rei dari potest. Satis magnum beneficium accepit, quod de numero eorum fuerit, qui Christū confessi sūt, & æternū meruit suę confessionis accipere præmium; nomenque eius in Ecclesia factum est gloriosum, & illustre.

IOANNIS CAPVT II.

T die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Iesu ibi. Vocatus est etiam & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi, & tibi est mulier? Nondum venit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex, positæ secundùm purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas, vel ternas. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte Architriclino. Et tulerunt. Vt gustauit Architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat vnde esset; ministri autem sciebant, qui hauserant aquam. Vocat sponsum Architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primùm bonum vinum ponit, & cùm inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est: tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc. Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius. Post hæc descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et propè erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam, & inuenit in templo vendentes oues, & boues, & columbas, & nummularios sedentes. Et cùm fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oues quoque, & boues, & nummulariorum effudit æs, & mensas subuertit. Et his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum Patris mei domum negotiationis. Recordati sunt vero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cùm ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus. Cùm autem esset Ierosolymis in Pascha, in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius, quæ faciebat. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis: eo quòd ipse nosset omnes, & opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

¶ *Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilaa.*

COMMENTARIVS.

INcarnationis mysterio, & testimonijs Baptistæ de Christo vero Messia primo capite expositis, Euangelista primum Christi miraculum, quo suam incepit manifestare gloriam, hoc secundo describit. Dies autem numerat ab ea, quæ in fine superioris capitis est signata; nimirum qua exiens in Galilæam, Philippum vocauit: atque ita tempus tempori coniungens, *Die tertia*, inquit, *facta sunt nuptia in Cana Galilaa*; vt prima dies sit vocationis Philippi, altera accessus Nathanaelis in Canam, & tertia quando ibidem hæ nuptiæ sunt celebratæ. Porrò Cana, vt refert Hieronymus de locis Hebraicis duplex erat, vna minor in tribu Zabulon, non longè à finibus Asser, decem milliaribus distans à Nazareth ad occidentem, & septentrionem, atque in hac nuptiæ peractæ sunt: altera Cana maior, proxima Sidoni in tribu Asser, de qua fit mentio Iosue 9. & ad huius distinctionem, illa dicta est Cana Galilææ; nempè inferioris, quæ quoniam erat vicina Nazareth; nihil mirum matrem Domini ibidem fuisse.

ANNOTATIO I.

Qua fuerit ea dies tertia, de qua hic Ioan.

QVæ sit hæc dies tertia, variè Doctores exponunt. A Origë. tom. 9. in Ioan. quem sumus in commentario secuti, diem tertiam à Philippi vocatione, & Christi profectione in Galilæam numerat: hoc enim fuit vltimum tempus ab Euangelista descriptum; In crastinum, inquit, voluit exire in Galilæam; & hæc est prima & legitima expositio. Secunda est Epiphan. hæres. 51. hanc esse diem tertiam ab illa, qua duo illi discipuli voce Ioannis permoti Christo sese associauerunt. Sed contra expositionem hanc illud facere videtur, quod illa nocte manserunt duo discipuli apud Dominum, & die sequenti Andreas Petrum inueniens, adduxit ad Dominum: post vocatio- B nem autem Petri dictum est, in crastinum voluit exire in Galilæam; nec est verisimile, eadem die omnia hæc facta esse, nempè peruenisse cum Philippo in Galilæam, & à Philippo vocatum Nathanaelem, & ad Christum adductum, & denique eo ipso die nuptias esse factas. Superius auté recessimus ab ea Epiphanij opinione, qua censuit eadem die venisse duos illos ad Christum, & simul Petrum vocatum esse. Tertia expositio est recentiorum diem hanc tertiam numerari ab ea, in qua Nathanael venit ad Christum: hoc enim est tempus vltimo loco ab Euangelista descriptum. Et quamuis hæc expositio probabilitate non careat, hoc tamẽ difficultatis habet, quòd Euangelista tempus vocationis Philippi significasset illis verbis; In crastinum voluit exire in Galileam, historiam autem Nathanaelis ad diem sequentem retulisset, tertiam autem diem nuptijs adscripsisset. Non enim est verisimile, quod aliqui eius interpretationis authores difficultate præuisa asseruerunt, eadem die Philippum vocatum, & Nathanaelem ad Dominum peruenisse. Quarta recentiorum quoque expositio est, hanc diem hebdomadis esse tertiam, quæ à Sabbato sumebat initiũ, vt sit eadem, quę apud Latinos dies Lunæ dicitur. At verò & hæc expositio difficultatem habet, quia diceret tunc Euangelista die tertia sabbati. nam quoties hebdomadis signatur, addi solet in scriptura, sabbati prima, aut secunda, &c. Quinta & postrema etiam recentiorum auctorum est, tertiam hanc diem esse, ex quo in Galilæam peruenerat: sed & hic ea est difficultas quòd cùm dies cœperimus numerare à fine præcedentis capitis, & hoc illi continuetur, non videtur rationi consonum numerum dierum sumi ab ingressu in Galilæam; sed à tempore præcedenti capite significato, quod verò breui à loco, vbi Ioannes baptizabat, & à quo veniebat Christus, Canam Galilææ peruenerit, mirum non est, cum ea loca, non multum distarent. Harum expositionum probabilissima, quam Origenes sequitur, nobis est visa.

¶ *Et erat mater Iesu ibi.*

COMMENTARIVS.

Matris Christi cur hic meminerit

MAtrem Domini ibi adfuisse Euangelista narrat, tùm vt præsentiam tantæ personæ non prætereat, tùm quia in miraculo quod accidit ipsa interuenit (nam & filio defectum vini indicauit, & preces suas interposuit) tum quia in responsione Christi ad matrem doctrina non vulgaris continetur. Ex verbis autem propositis, mater Dei non vocata, nec inuitata ibi adfuisse cuiquam videri posse: & re vera vocata fuit, & vocatam esse refert Euangelista: nam verba sequentia sic habent (vocatus est autem & Iesus, & discipuli) id est, vocatus est etiam Iesus; illa augendi particula (etiam) vocatam matrem insinuat: quod rectè aduertens Chrysost. hom. 20. sic exponit: quemadmodum illam, ita & Iesum vocauerunt. At Euangelista præmittens matrem ibi fuisse, significare voluit matrem venisse ad nuptias primam. Solent enim ad nuptias mulieres notæ & familiares citius accedere, vt debita charitate cognatas, & familiares adiuuent, & quæ necessaria sunt ad futurum conuiuium præparent, ideoque conuiuij & nuptiarum diem præueniunt; quod & B. Virginem pro summa humilitate, & charitate fecisse, non est improbabile. ob idque dictum est, erat ibi mater Iesu, quasi ad præstandum auxilium in ministerio, diem nuptiarum præuenerit. Has enim nuptias consanguineorum, ac familiarium, & notorum B. Virginis fuisse nemo dubitat.

¶ *Vocatus est etiam & Iesus, & discipuli eius ad nuptias.*

Christus cur nuptijs interesse voluerit.

CHristus ad nuptias venit, & vocatus venit; Venit autem primò propter quandam ciuilem comitatem, communem siquidem vitam in his exterioribus elegit, vt se omnibus magis affabilem exhiberet. Id eleganter annotat Chrysost. hom. 20. qui non dedignatus est, inquit, formam serui accipere, longè minus seruorum nuptijs interesse; qui cum Publicanis, & peccatoribus versabatur, multò minus nuptias recusasset. Secundò venit, vt suo interuentu confirmaret, & sanctificaret nuptias, quas deus in primo homine instituit, quod Aug. tract. 9. in Ioan. persequitur, dicens: Quod venerit ad nuptias, confirmare voluit, quod ipse eas fecit: futuri enim erant, de quibus dixit Apostolus 1. Timoth. 4. prohibentes nubere, & dicentes, quòd malum essent nuptiæ, & Diabolus eas fecisset, hæc August. Tertiò venit præcipue, vt haberet occasionem edendi miraculi, quo iam mundo suam diuinitatem demonstrare, & fidem hominum conciliare sibi, & confirmare inciperet, ipsorum consulens vtilitati. ita Cyril. lib 2. cap. 22. miraculi potiùs, inquit, quod acturus erat, quam conuiuij gratia profectus est. Adiungit & rationem, quam secundo loco ex August. attulimus. Non tam ergo propter celebritatem & apparatum nuptiarum, quàm vt lucrifaceret mortalium animas Dominus in terrestribus humanam sequebatur conuersationem; quod imitatus Paulus dicebat, 1. Cor. 9. Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem. Inuitatus autem venit, vt modestiam, & decorum seruaret; Erat enim Christi conuersatio perurbana, & omni naturali virtute ornata, qua de causa etiam discipulos secum ad nuptias, non nisi inuitatos, adduxit.

Annotatio II.

A

Hic posset aliquis percunctari, cur non & Ioseph fuerit vocatus, cum Christus, eiusq; mater sanctissima, & discipuli interfuerint; nec enim verisimile est, si vocatus esset, Euangelistam id prætermissurum fuisse. Epiph. hær. 78. generalem adhibet responsionem: nam à tempore, quo Christum duodecimum annum agentem in templo cum B. Virgine inuenisse refertur, nulla deinceps mentio fit ipsius, quamuis interdũ, & discipulorum, & fratrum, & B. Virginis tractetur historia: quæ omnia eò dicit esse facta, quia (B) obierat paulò post duodecimum ætatis Christi annum: cùm igitur iam trigesimum Christus attingens annum ad nuptias inuitatus fuerit, Ioseph vocari non potuit, quia complures ante annos è viuis excesserat. E contrario verò graues Doctores eum etiam tempore passionis superstitem fuisse affirmant, inter quos est Cypria. de passione Domini, dicens, Ioseph æquanimiter esse passum: Ioannem sibi præponi, quando B. Virginem illi commendauit in cruce Christus, quam sententiam sequitur Ambros. Luc. 23. Mihi certè probabilius est, quod Epiph. sentit, nẽpè; quod (C) nec passionis, nec nuptiarum tempore superstes fuerit. Et verò me multum illud mouet, nullam mentionem hoc tempore eius factam esse: imò nec postea, cum tamen frequens non defuerit eius commemorandi occasio. Cætera tamen, quæ Epiphan. affirmat de Iosephi ætate, & de tempore, quo nato Seruatore nostro vixit, vt, & de primo eius sponsalitio, non probo. Locus autem hic ea tractare, aut discutere non permittit.

Ioseph nuptiis Canæ non interfuit.

Annotatio III.

Difficilius est, qui ex discipulis, interfuerint nuptijs definire, Chrysostomus homil. 20. legit fratres, at communiter textus etiam Græci discipulos habent; & sic exponunt Doctores. Epiphanius hæres. 51. vnum affirmat, vt certum, alterum sub dubio relinquit. Certum putat Petrum, & Andream non interfuisse, quia postquam à Christo recesserant, ad suam redierunt piscationem, dubius autem est an Philippus, & Nathanael, aut quispiam alius adfuerit; rectius mihi loqui visus esset, si nec prius, vt certum affirmasset; nam fieri potuit, vt quamuis tunc à Christo recesserint, die altera ad eum redierint, maximè quia non piscandi causa in Iudæam, vbi vocati sunt, venerant: nam in Galilæa piscatum exercebant, vnde crediderim eos vocatos esse ad nuptias. Chrysostomus homil. 47. in Ioan. inter inuitatos Iacobum, & Iudam numerat. Res hæc incerta est, nec affirmari aliquid constanter potest. Verisimilius est Philippum, & Nathanaëlem adfuisse, eosque discipulos Christi vocatos esse: nec tamen negauerim Andream, & Petrum, & fortè aliquem alium interfuisse, quamuis id temporis nondum isti Christo perfectè adhęserint: nuptiæ enim hæ celebratæ sunt antequam Ioannes in carcerem missus esset. quod autem Matth. 4. narratur de horum vocatione, post Ioannis vincula accidisse constat: Quod verò Ambrosius serm. 20. Apostolos ibi interfuisse affirmat, intellige, qui postea Apostoli fuerunt electi, qui autem, & quot fuerint, non explicat.

Qui discipulorum interfuerint.

¶ *Et deficiente vino.*

Commentarius.

Diximus noptijs voluisse Christum adesse, vt patrandi miraculum, & fidei conciliandæ occasionem acciperet. nunc ergo sacer Euangelista vt miraculum narret, nuptiarum texit historiam, ac cæteris præmissis ad illud describendum peruenit, *Deficiente*. inquit, *vino*, Græcè aoristus est, cùm deficeret vinum, vtique ante finem conuiuij: vnde August. serm. 4. de tempore, nondum penitus totum vinum defecisse putat; vt sensus sit: cùm vinum iam deficere incœpisset, antequam omnino deficeret, ministros fecisse certiores eos, quibus incumbebat necessaria prouidere. & vocem hanc ad B. Virginem peruenisse credendum est. Neque verò immoderatem conuiuantium potum defectionis vini causam esse, sed potius paupertatem inuitantium, certo mihi persuadeo. Vbi enim Christus, cum sua matre aderant, luxum omnem & intemperantiam abfuisse dubitare nemo debet. Nec tamen imprudentiæ taxandi sunt inuitantes, qui necessaria non præparauerint, vel quòd plures quam pascere possent inuitarint; sed pauperes cùm essent, quæ pro sua tenuitate potuerunt, compararunt, & quoniam nullum ex amicis non inuitatum relinquere voluerunt, prius poculis quàm officio defuerunt. His addo euenire posse in his nuptijs, quod in alijs accidere solet; aut enim plures personæ accedunt, quàm expectabantur, quando conuiuium instruebatur; aut ministri in distribuendo minus prouidi & fideles præsunt, aut casu aliquo perit aliqua vini pars. pauperes autem omni euentui subitò occurrere non possunt. Nec intemperantiæ ergo conuiuæ, nec imprudentiæ sunt inuitantes arguendi. Quanquam & ab hoc negotio non excludenda est diuina prouidentia, imò locum primum tenet, quæ vinum deficere conuiuis permisit, vt per eum defectum Vnigenitus Dei Filius, sicut & per infirmitatem Lazari, glorificaretur.

Vini defectio vnde.

¶ *Dicit mater Iesu ad eum.*

Qvoniam mater Domini defectum vini ex suggerentium administrorum relatione perceperat, maximè cùm ad sponsæ familiares fœminas id iam deferretur, instanti necessitati per filium prouidere volens, accessit, & dixit ei quæ sequuntur. Commendanda est hoc loco misericordia B. Virginis perfecta, & opportuna misericordia quidem, qua proximorum indigentiæ subuenire studuit; perfecta autem, quia à nemine rogata, sed sponte ad succurrendum se exhibet efficacem. Cùm enim pauper & ipsa esset, & filius nondum Deus ab alijs crederetur, neminem ab ipsa vt pecunijs, aut filij miraculo auxiliaretur, petijsse certum est. Ipsa est, quæ rogante nemine subuenire nouit: eaque est perfecta misericordia, quæ etiam petitiones & preces præuenit. etenim tanto misericordia perfectior, quãtò liberalior: tantò autem liberalior est, quantò minus rogari expectat. petitionis enim expectatio apud homines, pretij quædam est acceptatio, nec perfectè misericors petitionem expectat, nisi in quãtum per eam defectus ignotus ei manifestatur. Deus autem noster, si peti vult id facit, quia petitio in nostram cedit vtilitatem, & adhuc, vt petamus, misericordiæ beneficium est: secus inter homines accidit. Fuit igitur perfecta hæc B. Virginis misericordia. Nec minus opportuna; quod plurimum in accipienda, & conferenda misericordia refert. vt enim infirmo medicina, debito tempore adhibita prodest, quo præterito inutilis est; sic misericordia exhibita conuenienti tempore auxilio est. opportunè autem B. Virgo subuenire studet, prius quàm defectus vini conuiuis innotescat: quando adhuc honori inuitantium prospici potuit, tunc mater filium alloquitur, & præsenti indigentiæ subuenire procurat. Existimo autem B. Virginem locum, quem inter mulieres tenebat, deseruisse, & ad filium, vt quæ sequuntur loquererur, accessisse.

Beatissimæ V. Mariæ misericordia perfecta.

¶ *Vinum non habent.*

Fides, & prudentia B. Virginis.

MAgna fides, eximia prudentia in his verbis elucet. Fides quidem, quia, vt rectè aduertit Cyril. lib. 2. in Ioan. cap. 22. Omnia credidit filio possibilia. non vt pecunias ad emendum vinum eroget; non vt sponso & conuiuis tædium, quo ob vini defectum affici poterant, verbis consolatorijs eximat, vt ineptè aliqui hæretici commentantur, sed vt sua potentia, qui filius Dei est, sit subsidio, præcatur. Quamuis enim nondum Christus miracula edidisset; B. tamen Virgini eum posse quæcunque vellet, non erat ignotum, quem filium Dei verum credebat. Fides ergo magna in his verbis ostenditur. Nec minor prudentia, quàm verbis Bernar. ser. 46. super Cantica explicare possumus. *Vinum*, inquit, *non habent*, non precatur Dominum, non imperat filio, defectum vini tantum nuntiasse contenta, cum beneficijs, & ad liberalitatem propensis, ita est agendum; non enim gratia violenter exprimenda, sed proponenda occasio. hæc Bernar. prudenter ergo B. Virgo se gessit. Nec nficiat, vt ignaro; quem enim Dei filiũ credebat, omnia ei nota esse, non dubitabat sed simul dum nunciat, tacitè suã interponit intercessionẽ. Simile quid Io. 11. in illis sororibus legitur, Ecce quẽ amas infirmatur

¶ *Et dicit ei Iesus: Quid mihi, & tibi est mulier?*

HAbebat Christus opera quædam communia, vt alij homines: habebat & propria, vt redemptor erat, nempè prædicare, miracula edere, discipulos congregare, & alia huiusmodi: in illis parentibus subiectus esse, & humanos admittere affectus voluit. rogatus enim & inuitatus iure consanguinitatis & amicitiæ, & humanæ conuersationis multa fecit. at in his diuinæ tantum subdebatur voluntati, nec obsequium vllum aut respectum admisit humanum, nisi quod à Patre præscriptum & mandatum habuit; quod matri, Luc. 2. significauit, dicens; In his quæ Patris mei sunt, oportet me esse. quasi dicat; ne miremini, si vestra facultate minimè requisita mansi Ierosolymis, quia opus Patris mei, & ad redemptionem pertinens exercere debui, in quo humanum non specto obsequium, sed diuinam seruo Patris voluntatem. Tale opus erat præsens, quod B. Virgo petebat, cui similibus respondet verbis, *quid mihi & tibi*? Hebraismus est vsitatus, Latinè dicendum erat, quid mihi tecum? vel sine interrogatione; nihil in hoc mihi tecum, id est, opus quod petis non ex humano pendet obsequio, non iure filiationis humanæ, nec amicitiæ aut consanguinitatis vllius exhibendum est ratione; sed ex diuina pendet voluntate. in cæteris, quæ communia mihi cum hominibus sunt humanum seruo obsequium, quæ vero ad redemptionem pertinent, & ob quæ veni implenda, diuinum seruo præscriptum. Verba hæc instructionis sunt, qua non indiguisse B. Virginem, sed propter circũstantes, & propter nos dicta suspicor, vt Christum in his, quæ Patris sunt, non humanos carnis aut sanguinis seruasse respectus intelligeremus, sed prout à Patre accepit facienda. Potuissent enim circumstantes suspicari obsequio matris, & iure sanguinis permotum filium, opus, quod postea diuinè operatus est, patrasse, atque in hoc similibusque prodigijs humanas preces, & iura hominum obseruasse. Simile quid habemus Matth. 12. volentibus enim eum quibusdam à prædicatione abducere, eaque de causa dicentibus; Ecce mater tua & fratres tui foris stant, quærentes te; respondit, quę est mater mea, & qui sunt fratres mei? ac si dixisset, in his operibus, quę ad Deum spectant, & quæ manifestationis meæ, & humanæ salutis sunt, propter quam veni; non hominum voluntatem aut humana obsequia, sed Dei respicio decretum & beneplacitum. quæ verba non propter matrem, sed propter illos, qui tunc aderant, protulit. Vnde Ioan. 11. Gratias ago, quia audisti me; scio quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat, dixi, vt credant, quia tu me misisti. & Ioan. 12. cùm vox Patris ad eum facta esset (& clarificaui, & iterum clarificabo) dixit Christus, non propter me venit hæc vox. Sic in præsenti (quid mihi tecum) non propter eam, sed propter adstantes & eos, qui audituri erant, dicta sunt; vt iam his verbis se Dei filium inciplat declarare.

ANNOTATIO IIII.

Ex hoc loco Pagani & Hæretici errandi sumpserũt occasionem Catholici verò, loquendi non vt par erat de B. Virgine.

A IN sacra scriptura hæc phrasis, seu loquendi modus, quid mihi & tibi? idẽ significat, quod Latinè, quid mihi tecum? 2. Reg. 16. quid mihi, & vobis, filij Saruiæ? Iohe. 3. quid mihi & vobis Tyrus & Sidon? Matth. 9. quid nobis & tibi, Iesu fili Dei? Luc. 8. quid mihi & tibi Iesu fili Dei altissimi? in hunc sensum hanc nostram sententiam graues & multi Doctores exposuerunt, quod nos etiam secuti sumus in commentario. Hinc Pagani quidem blasphemandi contra Christum, Catholici verò nonnulli loquendi de B. Virgine, non vt par erat, Hæretici etiam erran-

B di in fide occasionem sumpserunt, quæ omnia breuiter discutienda sunt. Primo ergo loco Gentiles seu Pagani hęc verba olim Christianis opposuerunt contra Christum, quasi matrem contempserit, & iniuria affecerit. contra Dei præceptum, parentes honorare iubentis, vt refert Iusti. Mart. lib. quæst. Gent. resp. 136. Sed grauiter in hoc errarunt; Primò, quia hæc phrasis non est contemptus alicuius. nam Matth. 8 & Luc. 8. Dæmon dixit Christo, quid mihi & tibi? quem tamen

C non contemnebat, sed potius deprecabatur. Secundò ex causa adducta, nondum venit hora mea: nam diuinam declarare ordinationem, non est contemnere, sed instruere: diuinum etiam mandatum præponere voluntati hominum, non est spernere homines; sed debitum inter Deum & hominem seruare ordinem. Verbis enim his docet Christus opera huiusmodi diuinitatis non esse humanis subiecta obsequijs, sicut etiam quando Luc. 2. respondit, In ijs, quæ Patris mei sunt, oportet me esse; non parentes contempsit, quia statim adiũxit Euangelista; & erat subditus illis, sed quod Deo Patri debebatur, exposuit. Non igitur in his verbis, quæ eundem continent sensum contemptus vllus erit. Adde tertiò, verba, quæ sequuntur, non solùm matrem non contemptam, sed honoratam fuisse conuincimus; nondum, inquit, venit hora mea; si contempsisset, rationem, & causam quare tunc petita non faceret non attulisset, & rursũ spem faciendi conuenienti tempore, non dedisset: quæ tamen in prædictis verbis, vt paulo post explicabimus, insinuantur. Sed & in sequentium expositione hæc blasphema Paganorum impietas magis conuincetur. Vnde Iusti. loco citato, & Cyril lib. 2. c. 23. nulla iniuria, aut contemptu hac responsione matrem affectam esse non minus rectè, quàm religiosè docuerunt. Hæc de Paganis. Ad nostros veniamus.

ANNOTATIO V.

Catholicorum sententia & eorũdem rationes confutantur.

CAtholici quidam Doctores verba hęc esse cuiusdam obiurgationis & reprehensionis affirmarunt. Athan. ser. 4. cont. Arrian. per hęc verba à Christo matrem increpatam dicit. Aug. lib. 2. de Symb ad Cathecu. c. 6. verba esse admonitionis seu reprehensionis dicit. Chrysost. hom. 20. esse verba indignationis contra matrem asseruit. Irenæ. lib 3. cap. 18. dicit esse verba repulsæ: matris enim repulit petitionem. similiter & Grego. Nisse. orat. in illud dictum Apostoli; Tunc erit & ipse subiectus, &c. Quãuis autem hi doctores in his conuenire videãtur; tamẽ non

omnea

omnes eandem causam reprehensionis, siue repulsæ, siue indignationis assignant. Athanasius nullam increpationis causā expressit. Augustinus verò vnam dumtaxat explicuit, quia nempè mater id petebat, existimans se iure maternitatis id posse filio præcipere: eandem assignat Chrysost. sed insuper duas addit, vt secunda ordine sit, quia intempestiuè miraculum petebat nódum enim erat aptum tempus, quando vini defectus nondum erat notus, vt tali miraculo Christus manifestaretur: tertia est, quia fortasse, inquit, aliquo humano vanæ gloriæ affectu mouebatur, per opera filij propriam apud alios gloriam quærens. Gregor Nissen. primam, quæ & Augustini est, explicat causam. Irenæus autem secundam, Euthymius sequitur tertiam. Quare ex omnibus Doctoribus, affirmantibus verba hæc esse reprehensionis, increpationis, indignationis, aut repulsæ, tres tantùm causas colligimus.

Pro veritatis huius declaratione, sunt aliquot responsiones annotandæ. Prima est, vt Catholicos à Paganis discernamus, quamuis verba hæc essent reprehensionis, aut increpationis, non propterea censendus est Christus, matrem contempsisse, aut inhonorasse Multùm enim inter reprehensionem, & contemptum interest; vnde licet aliquando minoribus & inferioribus ex debita charitate reprehendere maiores & superiores: vt docet Augustinus epist. 19. ad Hiero. quod illo Gala. 2. probat. vbi Paulus inferior, & subditus Petro, ipsum etiam publicè reprehendit. In faciem, inquit. restiti, quia reprehensibilis erat, non tamen propterea dictus est eum contempsisse: quod & ratione probat. Correctio enim charitatis est; si igitur superiores diligendi sunt charitate, ergo & corrigendi, quando ratio postulat, reuerenter tamen & humiliter. Propterea August. lib. 4. de orig. animæ, cap. 1. rectè intulit: Si turpe est, inquit, ouibus non corrigere pastores, quanto turpius erit Prælatis, & maioribus non corrigere inferiores. Admonitio ergo & reprehensio, contra parentum honorem non est, sicut nec dilectio. malitia autem & peruersitate hominum effectum est, vt correctio reputetur iniuria, propterea rectè Greg. li. 10. Mora. c. 3. inquit, sicut boni correctionis vocem charitatis ministerium æstimant, sic peruersi contumeliam derisionis putant. Probatum igitur est cōtra Paganos, quamuis Christus reprehēdisset matrē, vt Doctores catholici affirmant, non propterea eam contempsisse, nec contra honorem debitum parentibus aliquid egisse.

Secunda responsio, Verè non sunt reprehensionis, aut increpationis vllius verba hæc. ita expresè affirmat Iustin. expl quęst gen resp. 136. Imò Aug. qui loco citato verba reprehensionis fuisse affirmauit, eadem verba iterum exponens tractatu 8. in Ioan. à tali abstinuit sententia. In primis hæc phrasis, sicut contra Paganos diximus, nec contemptum, nec reprehensionem aut indignationem semper significat. Dæmon enim non contemnens, nec indignans, nec reprehendens dixit Christo Luc. 8. & Matth. 8 quid mihi & tibi? sed potius timens, & obsecrās. At ne sine ratione & fundamento rem tanti momenti, & contra graues videamur affirmare Doctores, libet responsionem nostram ratione vrgenti confirmare. Est autem hæc, quia nulla causa reprehensionis occurrebat; sine causa autem matrem reprehensam esse nemo asseret. Iam si tres illas causas superius à Doctoribus adductas singulatim discutiamus, nullam earum inueniemus esse legitimam.

Rationis primæ confutatio.

Ea in primis causa asserebatur, quia iubere, & iure materno præcipere miraculum tentauit; at vnde isti Doctores hoc sibi persuaserint, non apparet; sed potius contrarium. nam Euangelista simplici vsus est verbo; *dicit mater Iesu ad eum*: si iussisset, non id vtiq; dissimulasset Ioannes, cùm ex eo penderet tota Christi responsio. præterea de tanta B. Virginis humilitate, non est præsumendum, ei præcipere voluisse quem Filium Dei credebat, & cui se ancillam in Angeli annunciatione obtulerat, & confessa erat. Ad hæc ignorantia erat indigna tanta fide, quanta in ea splenduit, si existimasset in miraculis, & diuinitatis operibus Christum sibi esse subiectum. Huc accedit, quia verba sunt rogantis, & deprecantis, Vinum non habent, imò tantæ erga filium reuerentiæ, vt nec preces expressetit, ne filium ad aliquid faciendum obligare videretur. Ita affirmarunt Hilar. lib. 3. Trin. & Ambros. sermo. 16. in Psal. 118. versu 6. & Cyril. lib. 2. in Ioan. cap. 23. nempè verba hæc, Vinum non habent, rogantis esse, ac proinde Christum rogatum à matre. Quis autem rogasse, & preces pro miraculo effudisse, vitio & non potius laudi tribuendum esse iudicet? Similiter existimare preces suas quia mater erat, multum apud filium valituras, certum & verum erat. Si enim Apostoli rogabant, & obtinebant Matt. 15. Accedentes discipuli rogabant eum. Seniores etiam Luc. 7. pro centurione rogarunt, & sæpè legimus in Euangelio rogatum Christum fecisse miracula; cur non licuit matri, quod licuit inferioribus, & minoribus? non ergo hæc prima causa reprehensionis solida est.

Secūda ratio refellitur.

Quid de secunda dicemus? intempestiue petijsse illam asserunt. At vt quod sentio fatear, hæc causa nulla est. Principio; quomodo eam intempestiuè petiuisse iudicabimus, quæ non statim miraculum fieri, sed solam subuentionem petijt à filio; quando autem, & quomodo, non præscripsit? Secundò, quia etiamsi tunc petijsset, vt subueniret, non erat vitiosa petitio. ipsa enim nec sciebat, nec scire tenebatur tempus diuina voluntate statutum; satis ei erat rem iustam, & dignam tali filio petijsse. Paulus sibi carnis stimulū rogat auferri, & rem, quæ non secundum voluntatem diuinam erat, petebat; tamen petitio eius laude fuit digna, & responsum obtinuit à Deo. Licet enim petamus aliquando ea, quæ non sunt secundum diuinam voluntatem, non sequitur petitionem ipsam esse vitiosam, quia Deus petere nos vult, quæ honesta & iusta sunt: diuino autem suo relinquit consilio, an sint concedenda necne, propterea Rom. 8. dicebat Paulus, Quid oremus, sicut oportet, nescimus. non tamen oratio ob id vitiosa fit. multo ergo minus in hac petitione est, quod suggerat causam reprehendendi, quandoquidem, & quod petitur, fit à Christo, & conceditur, quod rogatur.

Tertia ratio non ferenda.

Vltima certè reprehensionis causa allegata, à Catholico iam proferēda non est: ex decreto enim Concil. Trid nullum actuale peccatum, nec etiam veniale B. Virginem vnquam commisisse, certissimo tenendum est. absit ergo eam vlla ambitione motam, aut vana gloria deceptam; & in hoc Chrysost. probandus non est. Quanto rectius August. lib. de nat. & gra. cap. 36. quando de peccato agitur, matrem Dei propter honorem filij excipiendam censuit. Ex qua veritate euidenter sequitur, contra opiniones omnes prædictas, non esse verba reprehensionis, aut increpationis diuinæ matris. vbi enim culpa nulla est, nec reprehensio, aut increpatio locum habent. Constat ex his omnibus nulla cum sit reprehensionis causa, verba prædicta non esse reprehensionis alicuius aut increpationis in matrem.

Tertia responsio sit. Verba eadem non sunt alicuius repulsæ, quod verbis sequentibus confirmatur: Nondum venit hora mea, si repulsisset matrem, non reddidisset causam, cur statim non faceret, quia nondum hora erat, multoque minus spem faciendi, quod petebat, dedisset. Cùm igitur, cur statim non faciat, exposuerit, & faciendi spem & promissionem dederit,

derit, non possunt esse verba repulsæ. Preterea, si petitio iusta est, vti probauimus, & nulla reprehensione, sed laude digna, vtpotè quæ ex tanta fide & misericordia proficiscebatur, non erat, quod repulsam aliquam mater pateretur. Adde quod graues doctores, ob matris intercessionem Christum citius miraculum fecisse, quàm facturus erat, affirmant. ita Ambros. ser. 16. in Psal. 118. Cyril. lib. 2. cap. 23. & idem Chrysost. hom. 21. & ego ita existimo factum. quod qua ratione sit intelligendum, in verborum sequentium, expositione declarabitur. Longè igitur abest repulsa à verbis, quæ rem tantam à filio impetrarunt. Quarta & vltima responsio sit: Verba hæc sunt instructionis & cautelæ, & non propter matrem, sed propter circunstantes, & eos, qui audituri erant; ne quis miracula hæc ob humanos respectus facienda putaret, sicut alia humana fiunt: vt latius in commentario prosequuti sumus: & in hoc mihi valde sententia Bern. probatur ser. 2. in Dom. prim. post Octa. Epiph. asserentis, hæc Christum propter matrem, sed propter nos protulisse. quod optimo consilio factum est, vt in hoc etiam Christus se esse Dei Filium demonstraret. verba igitur hæc potiùs sunt ad diuinitatis demonstrationem, & ad instructionem fidei, & hoc propter alios: nullamque reprehensionem, increpationem, repulsam precum matris, sed potius honorem, & dilectionem continent.

ANNOTATIO VI.

Patrum expositiones expenduntur.

SVperiorem sententiam antiqui Patres non eodem modo exponunt, vt ex supradictis constat. Sunt quippe tres expositiones, Vna Aug. tract. 8. in Ioan. alijsque etiam in locis, qui phrasim illam tenet, quid mihi & tibi? id est, quid mihi tecum: tamen sic explicat: habebat quidem Christus naturam diuinam, simul & humanam, opera tamen miraculosa, quæ edebat, à diuina procedebant, eaque operabatur præcipuè vt Deus, non vt homo: sicut è contrario communia opera, vt ambulare, comedere, cæteraq; humana præcipuè faciebat, vt homo. Cùm ergo B. Virgo opus peteret, quod non secundùm humanam naturam, in qua Christus matrem, sed secundùm diuinam, in qua Patrem tantùm habebat, faciendum erat, respondet; *quid mihi & tibi?* id est, petis opus, quod non vt homo, in quo tecum mihi commune aliquid est, quia filius tuus sum, sed vt Deus, in quo matrem te non agnosco, facturus sum, nihil mihi tecum in hoc. hæc expositio supponit vnum, nempè B. Virginem iure materno petijsse miraculum, ob id responder Christus, in hoc non te matrē agnosco, quia hoc corpus mihi incumbit, vt Deo, in qua natura nihil mihi tecum, non eam à te, sed ab æterno à Patre accepi. Sequitur hanc expositionem Greg. lib. 8. epist. 42. Et Aug. quidē sic Christum respondisse matri existimat, quia matrem iure materno miraculum, ab eo fieri requisiuisse putat; ideoque à filio reprehendi affirmat: quod nos in annotatione superiori graui confutauimus argumento.

Altera est expositio Grego. Nisse. orat. in dictum Apostoli; Tunc & ipse erit subiectus &c. quæ licet eandem retineat phrasim, tamen procedit de Christo etiam vt homine, & est talis; vt velit per hæc verba Christus se in his, quæ ad miracula spectant, matri subditum non esse, sicut erat in alijs: quasi dicat, quid mihi tecū? non in his subiectus sū tibi, vt in alijs. hęc eadem est expositio Chrys. hom. 20, & quam nos secuti sumus in commentario; relinquentes tamen alia, quæ Greg. & Chryso. adiunxerunt nempe verba esse indignationis contra matrem, quasi ambitione aliqua inductam ad petendū miraculum, vt dicebat Chrys. similiter verba esse reprehensionis, aut repulsæ, eo, quod iure materno id postularet, vt existimauit Gregorius Nisse. Quæ quidem cùm superiùs improbauerimus, retinemus solùm meram expositionem, nempè hæc dicta esse, vt significaret Christus suæ diuinitatis opera, non ex humano pendere obsequio, nec se in his vllum matris imperium, sed solam patris voluntatem recognoscere. & hic est sensus, *quid mihi & tibi?* id est; in his non ab obsequio humano pendeo, non ob hominum sunt hęc facięda respectus, sed secundum patris decretum. Non sunt tamen hæc verba propter matrem dicta, sed vt superius attigi propter aliorum instructionem, ne humano obsequio hęc facienda, existimarent; nec B. Virgo iure vllo materno, aut humano id petebat, sed vt Filium Dei non humanis, sed spiritualibus precibus rogabat: at ne alij iure materno, & humanis precibus id factum crederent, ob id ita respondit: & vt etiam hoc verbo diuinitatem iam suam inciperet confirmare. hæc mihi, sic intellecta, visa est legitima expositio.

Auctoris sententia declaratur.

Cōmunis sententia proponitur.

Tertia expositio est eidem grauium Doctorum, & quam nos sæpè publicè in concionibus secuti sumus, & adhuc valde probabilem existimamus, quæ est Iustin. explicat. quæstion gent. resp. 136. Epiphan. hęres. 51. & 79. & Euthym. vt talis sit sensus: nec meæ, nec tuæ curæ est prouidere de vino, non nostrum id est, sed inuitantium. Et quia hęc expositio est accommoda; & placere aliquibus potest, vt nobis placuit & placet, & tam grauium Doctorum auctoritate fulcitur, paulò fusius eam licet explicare. In confesso est curam de vino prouidendo, ad sponsum, & eos, qui conuiuas inuitarunt; iure, & debito pertinere; non ad inuitatos; qua ratione nec ad B. Virginem, nec ad Christum, qui vocati erant, id pertinuit: ex quadam tamen misericordia, & charitate hanc suscipere curam vocati potuerunt: & non aliter est à B. Virgine suscepta. Quamuis enim diues non esset, vt pecunia posset supplere defectum, cogitauit tamen, & credidit per filium, quem omnia posse sciebat, subuenire. Norum & illud est tempus, seu opportunitatem supplendi defectum vini, ijs, quibus iure incumbebat esse, antequam inuitatis manifestum esset vinum defecisse: sic enim eorum consulebat honori; at opportunitas Christi ea erat, cùm iam defectus esset notus, & occultari non posset. Hac enim via miraculi virtus publicabatur, & Christi diuinitas ostendebatur, & fides præsentium conciliabatur. Is enim finis erat, propter quem edenda erant miracula. B. ergo Virgo magna misericordia commota defectum vini, quasi id sibi ex debito incumberet, supplere volens, filium adit, & vt subueniat rogat; cui Christus respondet, *quid mihi, & tibi?* id est, non est meæ, nec tuæ curæ prouidere, non nobis iure incumbit hæc cura; quasi diceret, adhuc tempus non est mihi opportunum, quia nondum est manifestus defectus: eorum est modò prouidere, qui inuitarunt, at quando mea fuerit opportunitas, non deero, proindeque addit; *Nondum venit hora mea:* quibus verbis matrem plurimum honorat. *Quid mihi, & tibi?* ac si diceret; si mihi aut tibi cura iure incumberet, iam iam prouiderem & defectum supplerem, quando adhuc reliquos latet. Sed quia nec mihi, nec tibi incumbit, expectanda est opportunitas alia, & hęc erit quidem, sed modò non est. B. autem Virgo, cùm nullum filius miraculum adhuc esset operatus, nesciebat qualis foret miraculorum opportunitas, nec quibus de causis filius ea esset editurus. Semper enim in fide proficiebat, propterea rectè, & laudabiliter rogat filium vt subueniat præsenti, & vrgenti necessitati. Hic est horum verborum sensus iuxta expositionem horum Doctorum, & non est improbabilis: mihi magis ad literam facere videtur expositio, quam sumus in cōmentario prosecuti, quia illa phrasis; *Quid mihi, & tibi?* Hebræa est, nec in tota scriptura reperitur in sensu aliu præter eum, quē diximus, quid mihi tecum? Sed de his satis, nunc diuersas hæreticorum opiniones excutiamus.

AN

ANNOTATIO. VII.

Hæreses vitandæ.

CAuendæ sunt hæreses, quas verbis præsentibus hæretici tueri conati sunt. Vna est, quam refert Augustin. tract.8. Manichæorum; qui B. Virginem, matrem esse Christi negabant; Si enim mater esset, inquiunt, nequaquam respondisset Christus, quid mihi & tibi? hi enim hæretici eandem phrasim obseruarunt, ac si hic dictum esset, nihil mihi tecum. Negauerunt eandem veritatem Marcion, Valentinus, & alij heretici, sed rectè August. hac eadem lectione eos B erroris conuincit. nam dicitur expressè mater Iesu. est hæc insignis in hæreticis proteruia, qui cum haberent eandem Euangelij lectionem æqualis, & vnius auctoritatis, verbo expresso noluerunt credere: verbum autem obscurum, & quod varios recipere poterat sensus, suo iudicio in deteriorem partem interpretati, recipiunt. Quod argumento est, eos non veritatem, sed propriam voluntatem & iudicium quærere. plus potuit apud eos, *quid mihi, & tibi?* quod nulla ratione facit ad excludendam maternitatem, quàm C verbum expressum: *Erat mater Iesu ibi*, & iterum, dicit mater Iesu. Altera hæresis eorum est, qui dum B. Virginem in hoc & aliis scripturæ locis mulieris vocabulo legerent nuncupatam, temerè eius virginitatem negarunt. cuius quidem hæresis, & ipsius fundamenti meminit Origen. hom. 8. in Leuit. Existimarũt enim mulieris nomen solis corruptis tribuendum, sed quantum decipiantur notant Orig & Hieron. ad Galat. 4. eum nomen hoc sexus sit, sicut & fœminæ:

Mulieris nomen etiam virginibus in scriptura tributum.

A addit Orige. hoc ipsum nomẽ ætati tribui, quæ enim est annis prouectior dicitur mulier, vt in altero sexu dicitur Vir. quod ex Gen. 3. perspicuum est. vbi Eua necdum à viro cognita, dicta est mulier, Vidit inquit mulier, quod lignum esset bonum: & dixit serpens ad mulierem: & mulier quam dedisti mihi Quare autem Christus mulieris vocabulo vsus sit, existimo causam fuisse consuetudinem, & loquendi modum eo tempore communem. Absit enim vt ex contemptu aliquo id factum esse in animum inducamus nostrum; quandoquidem & in cruce pendens, & præ summo amore eam Ioanni commendans, dixit; Mulier ecce filius tuus. Rectè Epiphan. hæres. 79. affirmat, sic matrem Domini vocatam, quia consulere, & prouidere futuris voluit. Fuerunt enim quidam postea, qui B. Virginem, vt Deam venerati sunt, eique sacrificauerunt. qui certè hoc verbo conuincuntur *mulier*, quod substantiæ, & naturæ creatæ, sicut & aliæ sunt, eam fuisse probat. siue ergo Christus id intenderit, siue non, hoc sanè vocabulo tales hæretici confutantur. Nesciunt miseri medium tenere, quod quidem proprium est omnium à via, & veritate aberrantium. Illi nimium deprimebant B. Virginem, eius virginitatem, eiúsque maternitatem negantes: hi supra modum efferebant, ipsi diuinitatem tribuentes. quemadmodum & alij Christum adeò deprimebant, vt diuinitatem eius negauerint, alij eum sine modo suo iudicio extollere volentes, humanitatem non recognouerint, indignum Deo rati, quod homo factus sit. Veritas Catholica medium tenet.

Cur Christus matrem mulierem vocauerit.

¶ *Nondum venit hora mea.*

COMMENTARIVS.

CVm verbis præcedentibus, se non humanis obsequiis miracula, & opera diuinitatis facturum, propter nostram, & circumstantium instructionem significasset, matrem tamen spe eius quod petebat cõsequendi, priuare noluit: imò rationem, & causam quandam tacitè, cur quod petierat, non statim faciat, reddit. *Nondum*, inquit, *venit hora mea*. nondum est opportunitas mea: vbi placitum Patris aduenerit, hoc sum opus facturus. faciam ergo quod petis, sed opportuno tempore, & cum venerit hora mea. Sciendum Christum secundum suam diuinitatem, vnà cùm Patre ab æterno non solùm instituisse, ac decreuisse omnia opera, quæ pro salute nostra in carne suscipienda facturus erat, sed & singula suis temporibus, & locis disposuisse, & ordinasse, eáq; cuncta suæ humanitati susceptæ in ipso vnionis instanti reuelasse. de qua dispositione Actorum 1. dicitur, Non est vestrum nosse tempora, & momenta, quæ Pater posuit in sua potestate. hanc igitur horam suam hoc loco vocat, quia qua Deus erat, multo iam ante hoc opus facere disposuerat. Rursus suam dicit, ad significandum dominum, & potentiam diuinam, per quam Dominus est, & conditor temporum, & quando vult, operatur. nemo quidem hominum horam habet suam, nec certam potest horam eligere, in qua opus aliquod suum constituat, & disponat. At Christus Dei filius omnia, & singula tempora in sua potestate habens, certa potuit eligere momenta; quibus diuina opera pro sua voluntate certis horis, atque momentis exercebat. Hac igitur de causa horam suam dicit, *Nondum venit hora mea*. in qua secundum meam æternam dispositionem, hoc opus facere decreui. Est & illud hoc loco aduertendum, Dei filium, cùm omnium antequam fierent esset præscius, infinita sua sapientia, & prudentia, ea suis operibus exequendis elegisse tempora; quæ ad fines, per talia opera intentos, consequendos, erant aptissima, maximéque opportuna. Erat autem miraculorum is finis, vt per ea se toti mundo Filium esse Dei manifestaret: quia in hac illuminatione, vniuersorum salus posita erat. Ioan. 3. Vt omnis, qui credit in eum, non pereat. Hac igitur de causa opus hoc præsens fieri debuit manifestò, non in occulto; vt nimirum homines opere tam miro cognito, eius virtutem admirati, crederent filium Dei esse. Quare vt opus hoc manifestum esset, & non humano negotio, sed diuinæ tribui posset virtuti expectari debuit vini defectio, qua cognita, opus Christi omnes confiterentur. Hæc itaque est hora, quam Christus expectabat: hæc est hora, quæ nondum venerat, quando B. Virgo accessit. hęc est hora in æterna mente disposita. & ad Christi manifestationem opportuna, & quam ipse, vt Deus, sibi vt homini præscripserat. *Nondum* igitur *venit hora mea*. Non mirum si B. Virginem, quæ quidem magnæ fidei tunc erat, sed adhuc in filij mysteriis cognoscendis proficiens, hoc secretum latebat: quod tunc didicit à filio quem super omnes diligebat, & à quo super omnes est honorata, & exaltata. *Nondum venit hora mea*. Verbum ergo est potestatis diuinæ, quia dominus temporum eligere potuit, quæ voluit: Verbum est prudentiæ, & sapientiæ, quia conuenientia suis quæque finibus suorum operum elegit momenta: Verbum est misericordiæ, qui spem subueniendi dedit. Verbum est reuerentiæ, quia honorauit matrem, preces acceptãdo opportuno tempore exaudiendas: Verbum est instructionis, quia omnia ex diuino consilio & voluntate se facere docuit.

Christi opera ab æterno ordinata.

ANNOTATIO VIII.

ANtiqui Patres aliter verba hactenus à nobis exposita interpretantur, & cum præcedentibus connectunt. Triplex enim est eorum expositio. vna est Gregor. Niss. Orat. in dictum illud Pauli; tunc & ipse subiectus erit &c. legit verba hæc per interrogationem, vt sit sensus, adhuc mihi imperare vt mater D vis? nondum venit hora, quando mei iuris ero; existimat enim Gregor. B. Virginẽ hoc miraculum Christo imperare voluisse; cui Christus respondit: se obedire illi minimè teneri. Quid mihi, & tibi, adhuc mihi imperas. nondum tibi videtur hora venisse, quando mei iuris ero? venit iam hora hæc. Iste sensus vio-

Patrum expositiones de hora, quam Christus vocat suã recensentur.

lentus est, & ni fallor, eximiam Virginis sacratissimæ perfectionem imminuit. Satis commodè, vti existimo in superioribus B. Virginem nihil hac petitione imperare voluisse ostendimus; quo iam stabilito hæc certè expositio non procedit. Reliqui Doctores verba hæc affirmatè, non per interrogationem dicta exponunt. Altera ergo expositio est communior, vt hora hæc sit passionis tempus, quæ sæpe in Euangelio hora eius dicitur. Ioan. 7. Nemo misit in eum manus, quia nondum venerat hora eius. Ioan. 13. Sciens quia venit hora eius. Ioan. 17. Pater venit hora, clarifica filium tuum. Erit ergo sensus cum præcedentibus, quid mihi, & tibi? hoc opus quod petis diuinitatis meæ est, in hoc non te agnosco matrem: nondum venit hora passionis meæ, quando patiar in ea natura, quam à te accepi, quando vt homo moriar, tunc te matrem recognoscam. Ita Athana. in Apolog. de fuga sua, & Aug. tract. 8. in Ioan. Grego. lib. 8. epist. 42. Porrò hæc expositio eo nititur fundamento, quod superius refutauimus, nimirum verba hæc esse reprehensionis, quasi mater opus, quod diuinitatis erat iussisset. quo fundamento sublato expositio non videtur accommoda. præterea etiam eo posito, adhuc non apparet, qua ratione in passione agnouisse matrem dicatur. nam non solum in miraculis, quæ erant diuinitatis opera, sed nec in ipsa passione; quam vt homo subibat matrem recognouit. Nec enim in eo opere se matris voluntati subiecit, quia in omnibus operibus ad redemptionem ordinatis, siue quæ faciebat vt Deus; siue quæ faciebat, aut patiebatur, vt homo, diuinum tantummodo decretum & beneplacitum sequebatur, vti paulò ante diximus. Quod si dicas, B. Virgo fuit mater ratione humanitatis, in qua passus est, non verò diuinitatis, secundum quam operatus est miracula: fatemur id perquàm libéter, inde tamen non sequitur, eum in istis matrem non recognouisse, cùm propter matris intercessioné hoc miraculum fecerit, quamuis factum sit secundum naturam, in qua matrem non habet. nec video quomodo sequatur, quod in passione matrem recognouerit, quia in natura humana passus est, quãdoquidem multa alia ante passionem etiam in eadem natura humana operatus est: nec idcirco tamen in iis matrem recognouisse dici potuit. Quamobrem magis legitima tertia expositio videtur, quam in commentario secuti sumus, & explanauimus: quam nobiscum probat Irenæus lib. 3. cap. 18. vbi rectè hanc horam exponens, habet hæc verba: Nondum venit hora mea, dixit, expectans eam horam, quæ præcognita est à Patre. consentiunt Cyrill. lib. 2. cap. 23. Chrysost. hom. 21. & Ambros. ser. 16. in Psalm. 118.

ANNOTATIO IX.

Matris precibus quod Christus concesserit.

NOn est hoc loco silentio prætereundum, quod graues Doctores affirmarunt, nempè ob preces matris Christum citius hoc esse operatum miraculum, ita Ambros. Chrysost. & Cyril. in extremo superioris annotationis a nobis citati; quod etiã comprobo, & quo sit notius explico. Non ita hoc intelligendum, quasi velint dicere citius factum miraculum, quàm æterna sua dispositione decreuerit faciendum: nemo enim Catholicus id affirmare ausus esset se fecisse citiùs, quàm si non rogatus esset à matre fecisset, quamquam & hoc sua æterna prouidentia disposuerat. præuidens enim futuram matris dignissimæ intercessionem, decreuit citius, quàm si non esset futura intercessio, facere: imò quia tunc facere voluit, vt à matre rogaretur, præordinauit. Vnde cautè admodum & doctè Ambros. affirmans citius hoc propter matrem factum miraculum, adiúxit, etiam opportunum fuisse tẽpus hoc. quando propter matrẽ fecit: opportunum profectò nõ esset, nisi, vti diximus, ab æterna esset mente dispositum.

ANNOTATIO X.

Hæresis Priscillianistarum.

VItandus est hic error Priscillianistarum, cuius meminit Greg. hom. 10. Euang. qui Christum fatis & cælorum constellationibus subiectum, omniaque ex necessitate fatali operari arbitrabantur, suamque hæresim his verbis; *non dum venit hora mea*, tuebantur, vt refert August. tract. 8. in Ioan. Quam cæci isti, qui quod potestatis diuinæ est, secundum quam est Dominus cælorum & temporum: & quod prouidentiæ, qua, quæ facturus erat, prout voluit, & conuenire iudicauit, ab æterno disposuit, ad creaturas referebant: vtique in ipsa luce cæcutientes, & in ipsa via errantes. Est quoque temperandum verbũ Chrys. hom. 21. qui hunc confutans errorem, affirmauit ante statutum tempus hoc fecisse miraculum, ne fato subiectus videretur. non absolutè hoc dicendum est, vti diximus in præcedenti annotatione: nam quando fecit, etiam statutum fuit tempus, sed vocat statutum, quo fecisset quidem, licet tardius, si matris preces interpositæ non essent. Non est hoc Catholicis Doctoribus insolens, qui dum hæreticos insequuntur, & vrgent, nimio zelo & ardore currendi, transcendunt metas, & tunc quidem eorum non verba tantum, sed etiam intentio, & mens considerãda sunt.

Dicit mater eius ministris; quodcunque dixerit vobis, facite.

COMMENTARIVS.

EXimia est Beatæ Virginis misericordia, filium rogasse, vt opem ferret, satis illi non fuit; sed adhuc filium velle diuinum opus ad subueniendum facere agnoscens, ministros, vt quod illis à Christo impositum fuerit, sedulò exequantur, disponit, ne fortè sua inobedientia aliquid, quo subuentione filij priuentur, committant; eos ergo alloquens, dicit: Facite quodcunque vobis filius meus dixerit.

ANNOTATIO XI.

Quorsum beata virgo præmonuerit.

LAtet hic, ni fallor, grande mysterium. Nam eo verbis filij potuit mater voluntatem, & propositum subueniendi percipere; quia dictum est, nondum venit hora mea. Ambros. serm. 16. in Psal. 118. ex affectu filij matrem nouisse affirmat: quod intelligẽdum arbitror, verbis ipsis affectu manifestato. attamen vnde B. Virgo cognouerit Christum ad ministros se conuersurum, & arduum aliquid eis impositurum, non apparet. Si autem hæc non nouisset, vtique non eos præmonuisset, dicens; *Facite quodcunque dixerit vobis.* Iustin. explicat. quæst. Gent. resp. 136. hanc præsentiens difficultatem, affirmat Christum dixisse matri, dic ministris, vt faciant quodcunque dixero illis; at quia adiungere hæc verba durum videtur, maximè quia si à Christo dicta fuissent, ab Euãgelista non essent prætermissa. propterea aliter respondeo; nempè B. Virginem dono intellectus, quod à Spiritu sancto acceperat, & scripturarum lectione nouisse, Deum in miraculis & operibus suæ potentiæ faciẽdis, aliquid, quod humano repugnabat iudicio, admiscuisse: Vt enim aquas sanas faceret, salẽ iussit infundi, 4. Reg. 2. Vt ferrum etiam ex aquis extraheret, lignum aquis iniici iussit, 4. Reg. 6. Vt aquas dulces redderet, lignũ præcepit immitti, Exod. 15. Similiter vulnus Ezechiæ ex ficis cataplasmate confecto sanauit, Isa. 38. quæ omnia ad rem facere minus videbãtur: imò aliquando quæ contra rem faciebant, iubebat, vt in eo virtus diuina magis innotesceret. quod & in narratis, & multis aliis exemplis factum scriptura commemorat. Collegit ergo B. Virgo diuino lumine edocta aliquid simile nunc faciendum, vt se eundem Deum, qui illa fecerat, demonstraret. Disposuit ergo homines, vt qui Christi virtutem non nouerant, audientes quæ rei parum commoda videbantur fortasse contemnere

Deum in miraculis ab hominum opinione diuersa admiscere.

iussa

iussa potuissent. Rursus cùm per ministros vinum A esset distribuendum, & munus ipsorum hoc esset, ad eos se conuersurum non dubitauit, vti factum est in vtroque, nam ministris Christus imperauit; & rem, quæ ridicula, & non necessaria videbatur, iniunxit. Cur enim vino cùm indigerent, aqua hydrias vsque ad summum iubet impleri? sed non aliter virtus diuina manifestanda erat. Habemus huius rei exemplum, quamquam imperfectum 4. Reg. 5. venit Naaman leprosus ad Elisæum, vt sanaretur a lepra. Propheta rem, quæ videbatur inutilis homini imposuit, B nimirum vt septies lauaretur in Iordane: quod ille contemnens, sanitatem non consequebatur. accedũt serui eius, & vt faciat iussa, exhortantur, dicentes; Pater, & si tibi rem grandem Propheta dixisset, facere debueras: obediuit ille, & diuina mundatus est virtute. B. Virgo longè sapientior & prudentior his seruis, præuenit, nec vt iubeatur, expectat, sed iussa anteuertens hortatur, & dicit, *quodcunque dixerit vobis, facite*; quodcunque etiam graue, etiam si vobis inutile visum fuerit, facere ne recusetis. Hæc est eximia & prudens misericordia, quæ ne homo in malum incidat, præuenire nouit.

B. Virginis prudentia.

¶ *Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex, positæ secundum purificationem Iudæorum.*

COMMENTARIVS.

Hydria quid.

INcipit Euangelista miraculum narrare, & primo loco vasa, in quibus vinum Christus miraculosè fecit, describit. Hydriæ Grecè, Latinè aquales significant; id est, vasa aquæ destinata, quibus vinum infundi non solet. erant autem vasa huiusmodi sex lapidea posita, id est, quæ non circumferebantur, sed certo in loco constituta aquam continebant, ex quibus aqua minoribus vasis hauriebatur, ob idque lapideæ erant tanquam vasa capaciora. Erant autem hæ hydriæ propter Iudæorum purificationem, quibus moris erat in conuiuiis frequẽter vti lotionibus: vasa itidem & calices frequenter purificabantur, & in hos vsus magna aquæ copia in capacioribus illis vasis reseruabatur. Hæc purificatio, cuius hoc loco fit mentio, illa est, de qua Marc. dicit, Pharisæi, & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum: & à foro venientes, nisi baptizentur, non comedunt: & alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum, & vrceorum, & æramentorum, & lectorum, hæc Mar. Harum ergo purificationum causa erant hydriæ istæ sex positæ: quæ quidem purificationes non erant ex lege, sed ex seniorum traditione. Aliæ purificationes legis erant, ab immũditia ex tactu morticinii, aut leprosi, aut ex seminis pollutione contracta, & ab his non purificabãtur aqua, sed ad vesperam vsq; immunditiės hæc perdurabat. Perpende quàm sapiẽter & consultò Dei filius miraculum in sui manifestationem facturus, vasa aquæ destinata elegit, ne quis vinũ in vasis, non autẽ de nouo factũ fuisse, aut vini partem aliquam, quæ superinfusæ aquæ saporem vini indiderit, ibi reseruatam existimaret: quippe vasa aquam recipere solita, hanc tollebant suspicionem. Vasa etiam elegit capacia & magna eodem in loco fixa, hinc inde gestari insueta, vt plena vino aliunde portata nemo sibi persuaderet: atque vt copia tanta vini apertè, & sine contradictione miraculi virtutem probaret.

In quos vsus apud Iudæos habita.

Marc. 7.

¶ *Capientes singulæ metretas binas, vel ternas.*

MAgnitudinem vasorum describit, vt ex quantitate vini, miraculi vis multò magis elucescat. Capiebant singulæ hydriæ metretas binas vel ternas. Nõ est locutio hæc ambigua, quasi Euãgelista in certo loquendi modo vtatur sicut nos dicere solemus, vas hoc duas, aut tres vncias capit, nescientes verè & determinatè quantùm capiat. non sic loquitur Euangelista, qui miraculo interfuit, qui Spiritu sancto illustratus scripsit; maximè quia magnam adfert differentiam, si vna addatur, vel auferatur metreta: sed est sermo certus, non ad easdem hydrias, sed ad diuersas referendus, ita, vt aliquæ hydriæ binas, aliquæ ternas, capere dicantur.

ANNOTATIO XII.

Metretæ quantitas.

DIfficile est in his mensuris certum quid statuere, C propter varietatem eorum, qui hanc materiam tractant: quod tamen certius & verius esse videtur, hoc est: metretam, quæ & alio nomine cadus & batus dicitur, duodecim cõtinere congios: congius autem sex sextarios, sextarius apud Romanos quidem viginti continebat vncias: apud Atticos verò duodeuiginti, tantus etiam erat sextarius Hebraicus. continebat igitur metreta septuaginta duos sextarios, & singuli sextarij duodeuiginti vncias: ex quo facile est cuique, quantum hydriæ caperent, computare. Alij non ita sentiunt, sed metretam decem capere existimant congios. Sed quod prius diximus est probabilius, quanquam siue vno, siue altero modo sentias, tanta fuit vini quantitas, vt miraculum nemo inficiari posset, & hoc ad literalem sensum percipiendum satis est. nam de mensuris disputare præter institutum esset.

¶ *Dicit eis Iesus; Implete hydrias aqua.*

COMMENTARIVS.

Christus multis de causis aqua vsus est in hoc miraculo.

MInistris, vt hydrias aqua implerent, imperat: iam enim conuiuij maiori parte peracta, consequens erat, vt propter frequentes purificationes vasa ferè essent vacua: hac igitur de causa Christus vsque ad summum ea impleri iubet. Et potuisset quidem Dominus nulla aqua prius infusa vino ea implere; tamen, vt certius miraculum fieret, & ministros ipsos tanti miraculi testes haberet, aquam manibus eorum infusam in vinum conuertere maluit. Rectè etiam Chrysost. hom. 26. annotat, ne vlli calumniæ locus pateret, Christus aqua vsq; ad summum vasa, quæ soli aquæ deputata erant, impleri voluit. Aliam dat Irenæ. lib. 3. cap. 11. causam, cuius hæc sunt verba: Quamuis enim posset Dominus ex nullo subiacente præbere epulãtibus vinum, & ex eo complere esurientes, hoc tamen non fecit; accipiens autem eos, qui à terra essent panes, & iterum aquam faciens vinum saturauit eos, qui recumbebant; & potauit eos, qui inuitati erant ad nuptias: ostendens quoniam Deus, qui fecit cælum & terram, & iussit eam fructus facere, & constituit aquas, & dedit fontes, hic & benedictionem escæ, & gratiam potus in nouissimis temporibus per filium suum donat humano generi. hæc Iren. Nec diffiteor hanc aquæ in vinum conuersionem accidisse, vt August. tract. 9 refert propter mysterium, scilicet vt legem illam insipidam, inefficacem, in suauissimum, & efficax Euangelium, mutandam significaret. Simul enim miraculum vinum, & veritatem diuinitatis eius probare, & id, quod facturus erat, significare potuit.

¶ *Et impleuerunt eas vsque ad summum. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte Architriclino.*

Ministrorum obedientia.

MInistri consilio B. Virginis instructi, voci Christi sine murmuratione, aut contradictione vlla obedientes, quamuis deficiente vino, & abundante aqua, inutile, quod præcipiebatur, videri poterat; hydrias tamen sex aqua impleuerunt. Et verò Christus expressè non dixit, vt vsque ad summum implerent;

tamen

Digitized by Google

tamen ipsi dicto perfectè obedientes ad summum vsque impleuerunt. Vbi ergo cognouit Dominus, impletas esse hydrias, potenti sua virtute totam illam aquam in vinum nullis verbis nullis actibus exterioribus vsus, nulla intercedente mora, conuertit. quo etiam magis virtus eius diuina confirmabatur. iterumque iubet ministris depromere ea vasis illis, & præfecto mensę, cui soliti erant vinum ministrare, vt ille conuiuis distribuat: quod factum est, vt per eos miraculum diuulgaretur, qui & ipsius miraculi testes erant, & quæ facta fuerant, proprijs viderant oculis. nec voluit Dominus statim rem ad sponsum deferri; sed seruato ordine conuiuij, suam potentiam manifestauit: sic enim suauius, & efficacius res hæc euulgata est.

¶ *Et tulerunt. Vt gustauit Architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat vnde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam; vocat sponsum Architriclinus, & dicit ei.*

MInistri, etiamsi graue quid illis imponebatur (nam cùm necdum aquam vinum factam scirent, haurire, & Architriclino tanquam vinum portare iubentur) obedierunt, quod sine diuina interius eorum corda mouente virtute, non est factum. delatum vinum Architriclinus, vt moris est, degustat: ne aliquid conuiuis propinet indignum. miratur vini excellentiam, & nesciens quod factum erat, sed vinum ea sponsi dispositione repositum, & in finem conuiuij reseruatum arbitratus, sponsum insimulandi eum gratia, quod ordinem rectum conuiuij non seruauerit, vocat. In primis miranda est ministrorum obedientia. sciebant enim ministri iam vinum esse factum, id quod iussi promere ex colore & odore cognoscere potuerunt. Architriclino verò etiam miranti, & vnde hoc vinum esset, nescienti, rem non reuelant; quod non alia de causa eos existimo fecisse, nisi quia à Christo tantum, *haurite, & ferte Architriclino*, audierunt. verbumque Christi prætergredi non sunt ausi, existimantes fortè Christum hoc operatum esse, ne vinum defecisse diuulgaretur. at optimo consilio id Christus fieri voluit; fide enim maiori digni erant ministri, tanti operis testes, si non spontè sua, sed interrogati, rem totam, vti facta est, aperirent. Quantum ex verbis his licet conijcere, sponsus in conuiuio non recumbebat, sed generalem omnium habebat curam; si enim discumberet, non ab Architriclino vocatus, sed Architriclinus ad eum venisse diceretur, si autem recubuisset, non vtique eum vt surgeret, & veniret, vocasset.

Hinc colligitur quod sponsus nō recumbebat in mensa.

¶ *Omnis homo primùm bonum vinum ponit, & cùm inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est; Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc.*

SPonsum Architriclinus imperitiæ insimulat, quòd peracto ferè conuiuio, quando gustus qualitatem vini minus percipere est aptus, vinum optimum apponat; cùm tamen omnes alij contrario faciant modo, optimum enim in principio, quando qualitas discerni valet, propinant. Cùm legis verbum *inebriati fuerint*, huius conuiuij intemperantiam ne suspiceris, sed Euangelista personam Architriclini, quod communiter in alijs conuiuijs fieri solebat, referentis inducit. Multa alia describere omittit Euangelista, quæ ex narratis facile inducit. Multa alia describere omittit Euangelista, quia ex narratis facile intelliguntur. Sponsus insimulatus negat, inquiritur factum. interrogantur ministri, veritas manifestatur, miraculum diuulgatur, effectus consequens verbis sequentibus ostenditur.

¶ *Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.*

EVangelista hoc primum miraculum Christi fuisse testatur, quod in Cana Galilææ factum est, quo gloriam suæ diuinitatis manifestauit. Fructus autem miraculi, imò finis præcipuus, propter quem ad nuptias venit, fides fuit: nam miraculo hoc fidem discipulorum, qui aderant sibi conciliauit: *crediderunt* enim *in eum discipuli eius*.

ANNOTATIO XIII.

Non fuit Ioannes sponsus in ijs nuptijs.

INquirunt aliqui, an Ioannes fuerit sponsus hic, qui A
à Christo fuerit à nuptijs auocatus, & virginitatem perpetuam custodierit; & multi nostri temporis graues quidam viri id affirmant, Bedam in huius rei testimonium, imò Augustinum & Hieronymum in suis præfationibus in Ioannem proferentes. si rationes & argumenta, quibus tanta veritas confirmetur quæras, non inuenies. Bedæ authoritas totum est huius opinionis argumentum. nam August. & Hieron. nihil pro hac sententia faciunt. Præfatio enim illa Augustini non est, sed potius Bedæ, cuius verbis con B
flata, sicut etiam illa, quæ Hieronymo tribuitur, quæ ex eiusdem Bedę verbis, aut certè ex alicuius alterius, à Hieronymi phrasi longè distantis, composita est: vt solus Beda sit huius opinionis auctor, imò, si attentè rem, & diligenter inquirimus, contrarium August. & Hieron. sentiunt. August. enim tractatu vltimo in Ioan. habet hæc verba; Sunt qui senserint, & hi quidem non contemptibiles sacri eloquij tractatores, à Christo Ioannem Apostolum plus amatum, propterea quòd neque vxorem duxerit, & ab ineunte pue- C
ritia castissimus vixerit: hoc quidem in scripturis canonicis non euidenter apparet; verumtamen id quoque multum adiuuat congruentiam, quod illa vita per eum significata est, vbi non erunt nuptiæ. hæc August. vbi duxisse vxorem, & celebrasse nuptias negat, docetque graues Doctores ita sensisse, rationemque huius veritatis congruentem adfert. August. ergo non cum Beda sentit. Præterea Hieron. lib. 1. cont. Iouini. probante Iouiniano melius esse virginitate Matrimonium, eo argumento, quod Christus Ecclesiæ principatum non Ioanni Virgini, sed coniugato Petro commiserit: Respondet Hieron. id factum, quia tunc ætate puerili erat Ioannes: vocatus enim est viginti quinque annorum. Profectò si nuptias celebrasset Ioannes, efficacius opposuisset Ioannem etiam vxorem duxisse. Præterea, si ætate puerili vocatus est, non celebrarat nuptias secundum Hieronymum. Cum igitur hæc Bedæ oppinio nullo scripturæ testimonio, nulla traditione, nec antiqui vllius Doctoris fulta sit autoritate, nunquam mihi eam potui persuadere: rem enim alioquin insignem tam diligentes antiqui tractatores non omisissent. Nec incumbit nobis partem hanc negatiuam probare: ab ijs potius qui rem grauem & notabilem affirmant, probanda erat, & quidem rationibus vrgentibus, quæ tamen nullæ sunt. Adde his cùm hoc nouum quid tunc temporis esset, vt matrimonium dissolueretur, non dato repudio, & nuptiæ hæ ab ipsò Ioanne sint descriptæ, non est verisimile rem tantam, & quæ omnes tunc in admirationem adduxisset, omni ex parte ab Euangelista prætermissam fuisse. Adde etiam quòd Ioannes vocatus est multo post à Christo, iam Ioanne Baptista in carcerem coniecto, vt habetur Luc. 4. existimo ergo solidam esse magis & veram sententiam, sponsum hunc Ioannem non fuisse, sed familiarem aliquem, aut secundum carnem cognatum Christi.

ANNOTATIO XIV.

An fuerit hoc primũ inter miracula Christi.

AN boe miraculum fuerit primum omnium quod A Christus edidit, an potius non simpliciter primum, sed eorum quæ in Cana Galilææ fecit, inquirere aliquis meritò posset. nam Euang listæ verba aliquo modo in vtrumque sensum trahi possunt. Chrysost. hom. 22. refert, aliquos affirmantes hoc miraculum non fuisse absolutè primum, ipse verò ante baptismum nullum fecisse certò tenet; an verò post baptismum hoc sit primum, in dubio relinquit. B Aliqui recentiorum primum fuisse coram discipulis, non tamen absolutè primum: Alij primum in illo loco factum asserunt.nam Ioan. 4. in eodem loco alterum refertur, tamen absolutè primum non fuisse dicunt. Sed re vera, si loquamur de miraculis, quæ Christus in sui manifestationem operatus est, hoc primum est.omitto aduentum Magorum,& illa quæ mirabiliter facta sunt in natiuitate eius: loquor de his, quæ suæ prædicationis initio ad diuinitatis manifestationem operatus est, quæ communiter appel- C lantur miracula,ita tenet Ambro.ser. 19. & Theophyl. & Euangelista apertè significat. nam dicit, *Hoc initiũ signorum fecit in Cana*,id est, hoc quod est initium signorum omnium fecit in Cana.Exponere autem hoc fuit primum quod fecit in Cana, violentum est: nec erat causa,cur magis primũ,quod fecit in Cana, quã primum, quod in alia ciuitate fecerit,annotatũ esset. Præterea quia absolutè dicitur, *& manifestauit gloriã suam*,quasi ante nõ manifestauerit gloriam & virtutẽ D diuinitatis suæ miraculis: hoc est igitur primũ miraculũ,& initium miraculorum Christi. Rectè autem à nuptiis se incipit manifestare,vt dicit Cyril. lib. 2. c. 26.descẽdit enim de cælo Dei filius,vt veluti sponsus spiritalis naturam hominis amplexus,veræ sapientiæ fœtum,sponsam parere faceret.

ANNOTATIO XV.

An eodem die Christus adoratus à Magis, & à Ioanne baptizatus fuerit & miraculum hoc in nuptiis ediderit.

DIfficultas hoc loco se offert, an miraculum hoc E eodem die à Christo sit factum, quo & à Magis adoratus, & Ioanne fuit baptizatus, quamuis non eodem anno.sunt enim qui vno die,licet non eodem anno hæc tria eximia opera facta esse affirment, vt quotidie à Magis adoratus labentibus annis, trigesimum explens baptizatus, vno post anno miraculum in nuptiis ediderit. idque Ecclesiæ auctoritate confirmant, quæ in quadam antiphona tria hæc simul vno die miracula patrata commemorat. Sed hoc ad locum Matth. 3.magis spectat, vbi de anno baptismi F Christi propria est tractatio:nec nos longius discutere in præsenti statuimus. hoc solum annotare libuit, Augustinum serm. 31. de tempore, & Ambro. serm. 21. referre aliquos illo die, quo nos Epiphaniæ festum celebramus, à Magis Christum adoratum asserentes:alios verò baptismum potius illo die celebratum à Christo:alios verò miraculum hoc conuersionis aquæ in vinum. sed nec ipsi, nec Austust. & Ambros. eodem die tria hæc esse peracta, affirmarunt. Vetus ergo traditio non erat, tria hæc vno die, sed G illo die vnum horum esse factum, quod autem illorum esset,in opinione versari.traditio igitur antiqua omnium consentiens erat, nõ fuisse vnico die tria simul effecta. Propterea Epiphan. hæres. 51. expressè id negat, quamuis multa ibi alia adsert, quæ probari non possunt. hoc tamen nempè non hæc tria simul eodem die facta fuisse, antiquitati est consonum. Ecclesia autem tria hæc vna gesta esse die non affirmat, sed cùm incertum sit, quod eorum factum sit, prudenter vnico die tria simul illa celebrat:Non ergo mihi probatur opinio,quæ præcipuè nostra ætate recepta est,vno die hæc esse opera facta sed post baptismum diebus paucis has nuptias esse celebratas existimo, nec antiquitas Patrum, nec Ecclesia aliud vnquam docuit. Per hæc tamen negare nolumus, esse opinionem illam probabilem. Hæc in præsenti sufficiant.

ANNOTATIO XVI.

Discipuli Christi an in eũ ante miraculũ hoc crediderunt.

AVgust.lib.2. de consensu Euangelistarum cap.17. dubitationem affert propter vltima verba: *crediderunt in eum discipuli eius*, ergo inquit, ante non crediderant; si autem ante non crediderant, non erant discipuli: quomodo igitur ante hoc miraculum dictum est, vocati sunt discipuli eius ad nuptias, si quando vocati sunt nondum crediderant Respondet per quandam anticipationẽ dictum id esse: qui enim futuri erant discipuli,vocantur discipuli,etiam antequam sint: sed hoc mihi non probatur: nam vocati sunt, qui discipuli erant; nec, quando dictum est, *crediderunt in eum discipuli eius*, insinuare voluit, ante non credidisse, sed dicuntur credidisse, quia confirmati & aucti sunt in fide. maiorem enim fidem viso miraculo conceperunt de Christo, & firmior facta est eorum fides: quem enim hominem tantummodo putabant,diuinitatem iam habere quandam crediderunt. Dicti autem sunt discipuli,quia ipsi aliquo modo adhæserant,ipsum audierant, & ei fidem aliquam habuerant. Testimonio enim Ioannis moti erant, vt ad eum venirent. Non est autem nouum sanctæ scripturæ, credendi verbo vti, in ea significatione, qua diximus. nempè firmius, & amplius credere. Ioan.4. Nisi signa & prodigia videritis,non creditis:& tamẽ Regulus aliquo modo credebat,qui à Christo filium sanari petebat. & Ioan. 11. Si credideris,videbis gloriam Dei & tamen iam ante Martha credebat De hac perfectione fidei discipulorũ Ambro. serm. 20.dicit, Prædicanda fides Apostolorum, qui viso vno miraculo, crediderunt in omnipotentiam Saluatoris. hæc Ambro. Non arbitror tamen tantam fuisse tunc horum fidem,vt filium Dei Christum crederent.sicut Matth.16.Petrus credidisse, & confessus esse dicitur.

ANNOTATIO XVII.

Hæresis Seueri refellitur.

HOc Christi miraculo antiqua hæresis confutatur. Seuerus enim, vnde Seueriani dicti, cuius meminit August. lib. de Hæres. cap. 24. & Epiphan. hæres. 45.vinum bibere prohibebat,affirmans vitem esse sobolem Diaboli, qui in serpentem conuersus, terræ se commiscuit.Eandem hæresim tribuit Epiph. hær.47. Encratitis, qui discipuli Tatiani fuerunt,sed in multis à magistro desciuerunt:& hac de causa forsan Hiero. Amos 1. Tatiano hanc hæresim adscribit. sed hoc Saluatoris facto conuincitur; Christus enim aquam in vinum conuertit,conuiuis propinari iussit, ipse etiam bibit? Vinum ergo creatura Dei est, & eo vti moderatè licet. non credo hanc hæresim multos habuisse sequaces. Fuit autem vinum hoc, vt communiter creditur, rubrum, tum vt miraculum euidentius esset, tum quia illa regio vinis rubris pretiosis abundat: idemque Ecclesia videtur approbare, dum canit, Aquæ rubescunt hydriæ. Vinum hoc rubrum in scriptura, sæpe sanguis vuæ appellatur. Gen. 49. In sanguine vuæ pallium suum. Deuterono. 32. Sanguinem vuæ biberet meracissimum,& aliàs sępè.

¶ *Post hæc descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus.*

COMMENTARIVS.

Quæ ciuitas fuerit Capharnaum.

CApharnaum Vrbs erat eo tempore celebris, in finibus Zabulon, & Nephtalim,ad ripam maris Galilææ, centum milliaribus ab ipsius maris initio ad occidentem, in littore aduerso ad orientem erat regio Gerasenorum:

Digitized by Google

ratenorum:erat autem frequentissimum Emporium, quò maxima negociantium confluebat multitudo, dicta patria Domini, Matth. 9. quia frequenter ibi inueniebatur, & qoia ad eam, relicta Nazareth, vt dicitur Matth.4. cum matre & fratribus se transtulit. voluit enim Dominus propter celebritatem oppidi, & propter mores eius corruptissimos ibi habitare, & suæ doctrinæ primitias collocare, vt, vbi vigeret infirmitas, ibidem medicus adesset. Post nuptias in hunc locum descendit. erat autem, quantum ad terræ situm, oppidum hoc in parte inferiori, quamuis supra montem positum respectu Canæ. ob id descendisse Capharnaum dicitur, sicut quando ad superiora loca ex inferioribus proficiscebatur, ascendisse dictus est. Matthæi autem 4. & Lucæ 4. descensus quidam in Capharnaum narratur, quando eò habitationis causa descendit. sed non huius in præsenti Ioannes meminit, sed alterius prioris, quem alij omiserunt Euangelistæ. hic enim est factus post nuptias ante carcerem Ioannis: at ille post vincula ipsius; & nunc paucis commoratus est diebus, tunc autem multis; nunc miraculum non legitur fecisse, nec publicè docuisse; tunc autem & docuit, & miracula edidit. Post nuptias ergo cum matre, & discipulis, & cognatis secundum carnem, qui fratres dicuntur, descendit Capharnaum, & ibi manserunt non multis diebus. qua de causa huc venerit, Euangelista non narrat, nec quicquam certi possumus affirmare.

ANNOTATIO XVIII.

CONsideratione dignum est, qui sint hi fratres A Christi, & quare sic vocati sint. horum alterum ex Euaogelio habemus: nam Matth. 6. quatuor numerãtur, Iacobus, Iose, Iudas, & Simõ: & aduerte secundum scribi Græcè ἰωσῆ quod Latinè dicẽdum est Iose. Sponsus B. Virginis aliter appellabatur, nempe ἰωσὴφ Latinè Ioseph. hic autem Iacobus apud Matth. 10. Mar. 3. dicitur Iacobus Alphæi, & sæpè vocatur Iacobus frater Domini; quia vt refert Epiph. in Ancorato, & hær. 78. cum ipso educatus erat, sorores etiam in Euangelio narrantur Mar 6. Nonne sorores eius apud nos sunt? quot tamen & quæ nomioa earum, Euangelium non expressit. Nicephorus tamen lib. 2. histor. cap. 3. refert Hippolytum Portuensem B Apostolorum successorem Christi cognationem describentem, & descriptis quatuor prædictis fratribus, duas affirmantem fuisse sorores, vnam nomine Ester, alteram Thamar. Epipha in Ancorato duas etiã affirmat, sed aliis appellat nominibus Mariam, & Salomen. hi sunt dicti fratres Domini.

Quare fratres Domini appellentur.

Alterum autem, quare fratres Domini vocentur, non ita definire facile est. Catholico vnum est certum, alterum est in controuersia; certum est non ita esse fratres, nec sorores, vt ex eadem sint matre: quia perpetuam virginitatem B. Virginis ab Ecclesia iam olim declaratam, fideles confitentur: pro cuius defensione contra Heluidium Hæreticum doctè, & diffusè scripsit. Illephonsus Toletanus Archiepiscopus scripsit etiam Hieron. contra hunc hæreticum affirmantem B. Matrem virginem extitisse vsque ad Sal- C uatoris partum, tamen postea ex Ioseph filios concepisse & peperisse. Debilia erant hæretici huius arma contra Ecclesiam. vsus est enim argumento, quia fratres Christi Euangelium appellat, & quia Christus primogenitus dicitur, & quia dictum est Matt. 1. Nõ cognouit eam Ioseph, donec peperit filium suum. & quia Ioan. 19. Maria mater Christi dicitur cruci astitisse; & alij Euangelistæ referunt Mariam Iacobi, præsentem fuisse, igitur eadem est Maria Iacobi & Maria mater Christi. Hæc exactissimè soluit Hieron. & catholico cuique doctori soluere facile est. in scriptura enim non solum fratres dicuntur, qui ex eodem D patre, & matre sunt, sed etiam multis aliis modis, quandoquidem cognati, & sanguine cooiuncti fratres etiam dicuntur, nam Gen. 13. Lot frater Abrahã dictus est, & tamen filius fratris erat: non ea patre, & matre eadem. Genes. 29. Laban frater Iacob dicitur, qui tamen erat auunculus. dicuntur etiam fratres gente, sicut Iudæi omnes fratres dicuntur. Iosue 1. Transite armati ante fratres vestros. 2. Reg. 19. Fratres vestri filij Iuda. Actor. 22. Viri fratres & patres audite. dicuntur fratres societate, & amicitia; dicuntur fratres adoptione, imo proximi omnes dicuntur fratres. plena est scriptura hac voce in multis, & variis sumpta significationibus. Fratres ergo Cristi non natura, vt ex eadem matre, & patre nati, sed cognatione, & sanguinitate dicti sunt. Quod autem Christus primogenitus dictus est, id ea ratione fit, quia ante eum nemo alius sit genitus, non quòd post eum alij geniti sint: sicut etiam vt Deus primogenitus patris dicitur, at post eum non sunt alij geniti, vt supra exposuimus. Illud autem quod dictum est, donec peperit, significatum est quid non sit factum, sed non sequitur postea faciendum. nam etiam dicitur, Sede à dexteris meis, donec ponam inimicos scabellum: tamen non licet inferre, ergo postquam positi fuerint, oon sedebit. Illa autem argumentatio ex diuersis Euangelistis vana est; quod enim vnus omisit, alius solet narrare. quam ergo Mariam Ioannes tacuit, alij expresserunt. Opponebat Heluidius auctoritatem Tertulliani, & Victorini, quasi idem quod ipse sentitent Hieronymus de Tertulliano non curat, quia ab Ecclesia cum Montano discessit: Victorinum autem negat vnquam quid tale sensisse. Catholicum ergo est, fratres hos non esse natura, sed cognatione, seu consanguinitate.

Vox fratres in scriptura latè patet.

Qua cognatione Christo iuncti fuerint qui fratres illius dicti sunt.

Quo verò gradu consanguinitatis fuerint Christo cooiuncti, Catholicorum patrum extant tres opiniones valde diuersæ. Vna est affirmãtium fuisse fratres, quia erant filij Ioseph ea alia vxore. tenent enim hi Doctores Ioseph antequam B. Virginem sibi desponDisset, viduum fuisse, priore vxore, ea qua quatuor illos filios, & duas filias susceperat, sepulta. Habet hæc sententia graues auctores: eam enim affirmat Hippolytus Apostolorum successor, referente Nice- C phor. lib. 2. Histor. cap. 3. Orige. Matth. 13. Euseb. lib. 2. hist. Eccle. cap. 2. Hilar. can. 1. in Matth. Ambr. lib. de institu. Virgi. cap. 6 & super epist. ad Gala. cap. 1. Epipha. hæres. 28 78. & in Ancorato, cum alijs etiam multis. Orige. allegat Euangelium nomine Petri scriptum, & librum Iacobi, qui modò non extant, & apocryphi sunt. Sed huic sententiæ obstat auctoritas etiam grauium Doctorum, qui B. Ioseph virginem fuisse docuerunt, inter quos sunt Hieronymus con. Heluidium, & August. serm. 14. de natali Domini. Bernar. sermo. 2. in Missus est. Beda in Ioan 2. & hæc est communis nunc inter Catholicos opinio: & re D vera certa & legitima sententia, quam alio in loco satis probauimus. & contra prædictam sententiam est argumentum efficax. Nam Mar. 15. dicitur, iuxta crucem fuisse mulieres, nempè Mariam Iacobi minoris, & matrem Iose & Salome. ecce Maria dicitur Iose, & Iacobi mater, qui duo dicti erant Mat. 6. fratres Domini. ergo nõ potuerunt esse filij Ioseph: nam vxor, ea qua hi Doctores volunt natos esse hos filios, mortua erat; alioqui cùm desponDit Beatam Virginem, duas habuisset vxores, quod nemo adhuc Catholicus affirmauit. Non igitur hæc prima sententia probanda est: quam tamen graues illi auctores defenderunt, vt contra hæreticos facilius eã ratione agere possent.

Secunda sententia est asserentium, Ioseph spon-

sum

A suum B. Virginis habuisse fratrem Cleopham dictum, cuius vxor dicitur Ioan. 19. Maria Cleophæ, seu Clophæ, vt alij legunt: huius fuerunt filij, qui dicti sunt fratres domini. Iudæi enim Christum filium secundum carnem Ioseph existimantes, consobrinos eius illos esse arbitrabantur. Ioseph autem habuisse fratrem Cleopham confirmat, Eusebi lib. 3 histo. Eccle. cap. 3. ex Aegesippo, qui temporibus fuit Apostolorum. & Epiph. hæres. 78. Hieronym. contra Heluid. hanc refert sententiam, sed eam argumento alio probat, quia nimirum Mariæ, quæ dicitur mater fratrum B Domini, non dicitur Maria Cleophæ, sed Maria Alphæi. Sed hoc argumentum Hieronymi non est valde firmum: nam fieri potuit (quod aliqui recentiores dicunt) fuisse dictam Alphæi, quia filia eius erat, Cleophæ autem, quia erat eius vxor. potuit etiam fieri, vt binomius esset.

Hieronymi sententia amplectenda. Tertia sententia, quæ Hieronymo placet, & communiter recipitur inter Theologos, est, B. Virginis A sororem dictam esse Mariam Cleophæ, vt dicit Hieron. siue à parte, siue à familia, siue gentilitate, siue quacunq; alia de causa hoc nomine imposito. ex hac, & ex Alphæo nati sunt illi, qui dicti sunt fratres domini, vnde fratres domini sunt nuncupati, quia consobrini ex duabus nati sororibus erant. Idem tenet Isidorus lib. de vit. & obitu Sanctorum Patrum. refert & Niceph. lib. 2. cap. 3. ex Hippolyto Annam matrem B. Virginis, fuisse sororem Sobæ, quæ fuit mater Elizabeth, vnde B. Virgo & Elizabet erant consobrinæ ex duabus sororibus, & Ioannes Baptista consobrinus B secundus cum Domino, isti ergo fratres ex Maria vxore Alphæi, filia Cleophæ, sorore B. Virginis, nati sunt. Si autem dicas vxorem Cleophæ fratris Ioseph, & filiam Alphæi cum secunda sententia, id quoque probabile est. hoc tamen est certum, esse filios sororis B. Virginis. Secunda ergo, & tertia sententia sunt probabiliores; omnium autem probabilissima est, quæ Hieronymo probatur.

¶ *Et propè erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam.*

COMMENTARIVS.

HÆc verba causam continent, cur paucis diebus manserit Capharnaum, nempè quia propè erat Pascha [a] Iudæorum. Hebraismus est frequens, vt particula copulatiua, locum causalis obtineat, ac si dictum esset; Quia prope erat Pascha, mansit paucis diebus in loco illo. vt enim Exod. 23. & Deut. 16. habetur, ter in anno ex omni loco Iudæi Ierosolymam ascendebant adorare in templo (non enim licebat sacrificare, nisi in templo illo) nempè in solennitatibus Paschæ, Pentecostes & Tabernaculorum; sed omnium celeberrimum & quando multitudo maxima concurrebat, erat Pascha: addidit Ioannes (Iudæorum) vt Pascha illud à nostro Christianorum Paschate distingueret. Dicitur autem Iesus ascendisse Ierosolymam, quia, vt præcedenti commentario diximus, Hierusalem respectu situs Galilææ, erat in eminentiori loco. vnde proficiscentes Hierosolymis, in Galilæam, dicebantur descendere: contra verò è Galilæa Ierosolymam ascendere. hac de causa Christus ascendisse dicitur. est autem hoc Pascha proximum post baptismum Christi, vt dicit Irenæ. lib. 2 cap. 39.

¶ *Et inuenit in templo vendentes oues, & boues, & columbas, & numularios sedentes.*

Bis à Christo vendentes è templo expulsi sunt. DVæ factæ sunt eiectiones à Christo, vna prope passionis suæ tempus; cuius meminerunt Math. 21. Mar. 11. Luc. 19 altera initio suæ prædicationis; hanc omiserunt Euangelistæ reliqui; Ioannes tamen eam persequitur. fuit autem illa acerbior. quæ post tot Christi prædicationes, adhuc nihil illis proficientibus, facta est: hæc autem prior suauior. in hac verba illa protulit: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. quorum narratio valdè necessaria fuit, ad intelligentiam eorum, quæ secuta sunt postea, nempe Math. 26. quando accusatus est a Iudæis, quasi dixerit; Possum destruere templum Dei, & in tribus diebus excitare illud. & Math. 27. Vah qui destruis templum Dei, & in tribus diebus excitas illud. hæc enim Iudæi opponebant, propter id, quod nunc dixit Christus, quando eiecit eos de templo. Iesus ergo ascendens Ierosolimam, templum adit; cùm enim Deus sit, in domum suam se recipit, quia domus Dei templum dicitur. Item vt qui circa Dei cultũ abusus manifesti erant, emendaret. inuenit autem ibi vendentes oues & boues, & columbas quę sacrificanda erant, & numularios, qui minuta moneta maiorem permutant. ementium enim & vendentium vsui permutatio hæc necessaria est, à numulo ergo numularius deriuatur, numulus autem minutum quid est, & Græcum vocabulum similem habet significationem, κερματιστάς. κέρμα apud Grecos æris minutias significat. pro necessitate igitur contrahentium, hi pecunias permuttabant, lucri sui causa. neque in hoc vsura est, nec iniustitia, quando lucrum moderatum est. Templum vocat atria ipsius & porticum, vbi populus orabat, & vbi sacrificia fiebant. Vendebantur autem quæ offerenda erant in templo propter commoditatem maximè eorum, qui foris veniebant emebant enim, quæ sacrificanda erant in eodem loco. nam Deutero. 14. mandatum legimus, vt qui longius habitarent, decimas, & primogenita quæ offerenda erant domi venderent, eodem pretio empturi alia in loco, quem elegerit Dominus. quod malè illi intelligentes, in templo ipso vendebant.

¶ *Et cùm fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oues quoque, & boues, & numulariorum effudit æs & mensas subuertit.*

Vnde suppeditatis funes vt flagellum componeret. FVniculos, quibus animalia forsan ligata erant, collegit, & in formam flagelli componens negotiatiores omnes simul, & animalia boues & oues eiecit. Græcè sic habetur (factoque flagello ex funiculis) nec hoc satis illis fuit: nam & pecunias numulariorum effudit, & mensas subuertit. quod dupliciter fieri potuit, aut quod subuertit mensas, & inde pecuniarum effusio consecuta est; vt sit sensus, mensas, subuertendo effudit æs: aut quod prius effudit æs, & postea mensas subuertit. Flagellum autem non propter animalia illa tantùm abigenda factum est, sed etiam propter homines. ita Cyril. lib. 2. cap. 28. & Chryso hom. 22. & Anacle. epist. 2. & Iuli epist. ad orientales episco. asserunt. & Euangelista indicare videtur. nam dicit, cùm flagellum fecisset, omnes eiecit de templo. omnes eiecit, nempè vendentes oues & boues, & numularios sedentes, qui ante nominati erant. Quæ sequuntur autem legenda sunt per accumulationem; (Oues quoque & boues) id est, eiecit etiam oues & boues. Prudenter autem Christus hominibus eiectis, qui tamen semel pulsi facilè rediissent, si in templo oues eorum, & boues mansissent, etiam eiecit hæc, ne redeundi relicta videretur occasio; neque templo facilè egressi essent, si eis permissum fuisset boues & oues, propriis manibus extrahere: propterea Christus ipse eiecit, ob hanc eandem rationem & causam effudit pecunias numulariorum, vt sic eas colligerent, & abirent. ac ne iterum reponerent, etiam mensas subuertit. tunc enim malo subuenitur perfectè, quando etiam mali occasio amputatur.

Sacerdotes inter alios etiam sunt eiecti.

ANNOTATSO XIX.

ANacletus epist. 2. Sacerdotes etiam à Domino propria manu expulsos de templo affirmat. confirmat idem Pius primus epist. 1. exponunque Sacerdotes vendentes fuisse eiectos. idemque Iulius primus epist. contra orientales episcopos, pro athanasio, asserit, hinc forsan Beda dicit Sacerdotes illos anima- A lia in sacrificium data viua consetuasse: ac illis mercatoribus, qui in templo erant, vilius vendidisse, qui quidem nerum pluris alijs vendebant: quod Sacerdotum peccatum, si ita est, grauissimum erat, meritoque & ipsi cum ceteris sunt expulsi de templo. hoc autem quud de Sacerdotibus dicitur, non in Euangelio non est expressum.

¶ *Et his, qui columbas vendebant, dixit; Auferte ista hinc.*

COMMENTARIVS.

COlumbas non flagello eiicit, caueis enim ligneis inclusæ minus commodè flagello eiici poterant; quod si inclusæ non erant, si tamen vsus fuisset flagello, exterritæ hinc iode per templum volassent. via commodiut eis eiciendi de templo erat, si vendentes eas auferrent, ob id præcepit dicens; auferte ista hinc. quud fàcilè præ timore executi sunt.

¶ *Et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis.*

HÆc verba generaliter omnibus eiectis dicta sunt, quibus causam, cur eiiciantur, reddit: quia domum Dei negotiationis domum fecerant. Domus enim Dei ad ea exercenda fit, quæ ad Dei cultum & honorem pertinent, sicut & domus negotiationis humanæ, ad peragenda humana negotia: non ergo quæ vnius domus sunt, conuenienter in altera fiunt: nec enim in negotiationis domo sacrificia aut quæ cultus Dei sunt, fiunt, simili ergo ratione quæ negtiationis domus sunt, non debent in domo Dei fieri. Rectè autem dicit *nolite facere*, quasi dicat; Domus Dei non est ad hoc facta; vos auaritia vestra, & propria voluntate, non vllo Dei instituto ducti facitis eam talem. Rursus *domum Patris mei*, vt rectè notat Cyril. lib. 2. c. 29. Patrem suum vocat, quia ipse est filius naturalis Dei, nos adoptionis; & patrem vocamus nostrum: ille verò suum singulari vocabulo, quia singularis est ipsius filius. Cæterum verba hæc aliquid amplius insinuant, *Domum*, inquit, *Patris mei*: quasi dicat; iure facio hoc, quia domus est patris mei. Incumbit enim filio honori patris consulere, ipsum defendere, & tueri. Rursus, si patris mei est, mea est, quæ Patris enim sunt, filij etiam sunt. Rursus, *domum Patris mei*, quasi dicat, quæ facio, tanquam Dei filius facio, diuina virtute & potestate facio, secundum quam Dei filius sum. Hæc omnia, verbis his ad literam significata sunt, quamuis non ab illis tunc credita, nec intellecta: sed non propter illos tantum, sed propter nos dicta sunt, vt quibus causis id fecerit, noscamus: nec solòm verbis diuinam virtutem professus est, sed etiam id ipsum mõstrauit operibus, quibus opus erat illius verbis non credentibus, nec ea intelligentibus: & re vera fuit hæc actio diuinæ virtutis, cui nemo illorum cum tot essent, & cùm tam seuerè & ignominiosè expelleotur, ausus est resistere, au contradicere.

ANNOTATIO XX.

Quare vendentes à templo fuerunt eiecti.

COnsideratione dignum est, qua de causa hi nego- B ciatores sint de templo eiecti: pro cuius rei declaratione aduertendum est, quod paulò superius in commentario adnotauimus. Bis à Christo eiectos esse vendentes de templo, semel in principio prædicationis, iterum propè passionis tempus. illius Ioannes nunc meminit, huius autem tres Euangelistæ meminerunt. Matt. cap. 21. mar. 11. Luc. 19. Chrysost. hom. 22. acerbiorem fuisse posteriorem eiectionem affirmat, in qua Christus protulit verba acriora, Domus mea domus orationis est, vos autem fecistis eam speculam latrooum. in hac verò, quæ prius fa- C cta est, verbis lenioribus vsus, dixit; *Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis*. Multum autem inter hæc duo, domum negotiationis, & speluncam latronum, interesse docet Amb. serm. 17. in Psal. 118. ver. 3. Quare attende negotiationem, qui contractus quidam est, causa lucri, duobus modis esse vitiosam & malam: Vno quidem, quando per iniustitiam fit, nempè cum fraude, dolo, vi, pretij inæqualitate, similibusue vitijs: tales negotiationes sic sunt vitiosæ, vt simul iniustæ, & iniquæ sint. Altero modo, quando ex se quidem iusta est. Quæ sine fraude, dolo, vi, alia- D vè iniustitia exercetur. tamen ratione circustantiæ alicuius vitiosa fit. nempe quando exercetur: in loco, aut tempore, in quo fieri non debet. nec enim diebus festis, nec locis sacris negotiatio fieri decet. Simili etiam ratione quando à personis exercetur, quibus est prohibita negotiatio, talis negotiatio, quamuis in se iusta sit, & quæ si debitis loco & tempore; & à personis non interdictis fieret, non esset vitiosa: efficitur autem mala propter tales circumstantias: ad hanc etiam rationem reducitur negotiatio, quæ in se iusta est, tamen ex auaro procedit affectu. His suppo- E sitis dico, qui priorem negociationem in templo exercebant, eos Dominos dixit domum Dei fecisse speluncam latronum. qui verò posteriorem, fecisse domum negociationis, quod minus est graue. Aug. tract. 10. in Ioan. existimat hos eiectos, negociationem posteriorem exercuisse, quia rem in se iustam faciebant vendentes, & ementes, quæ sine vitio extra templum vendere, & emere licebat. At quia in templu talia exercebant, vitiosè agebant, ideoque eiiciuntur. Cyrillus lib. 2. cap. 23. affirmat hos esse eiectos propter contemptum, & propter auaritiam, quod plus est, quàm quod dicit Augustin. mihi certè videtur probabilius, si dicamus negociatores hos eadem egisse, quæ fecerunt eiecti posteriùs, quibus dictum est: Domum orationis fecistis speluncam latronum. non enim est verisimile in posteriori eiectione omnes negociationes fuisse iniquas, in priori autem omnes in se iustas; sed in vtraque eiectione arbitror fuisse, qui & vno & altero modo negociabantur. Dominus tamen vtrosque eiecit ea causa, quia negociabantur, vbi nefas erat negociari: hoc namque potissimum erat, cur eiecti sunt de templo, idque expressum est in priori eiectione: in posteriori verò addidit Dominus reprehensionem acriorem propter eos, qui iniquè etiam negociabantur, grauiusque in templum Dei linquebant, & ratione loci, & ratione negociationis iniquæ & iniustæ.

Negotiari duobus modis contingit esse vitiosum.

ANNOTATIO XXI.

Cur Christus insigni hoc opere contrahentes è templo expulerit.

NOn immeritò quæri hoc loco posset, cur non verbo & doctrina Dominus vsus sit in his vitiis corrigendis, sed manum etiam tremendam admouerit, idque in suæ manifestationis initio? Respondeo, Dominum se mundo sua prædicatione manifestare venientem, torpentes, & sopitos hominum animos inuenisse: ideò nouo & insulito aliquo opere, eos ad attẽtionem excitare oportuit: vt nouum quid, & mirandum audituri, nouo etiam, & inusitabili facto attẽti fierent. hoc enim opere mentes hominum multum ad ipsius verbum audiendum, & quis esset, considerandum, incitatæ sunt. & sicut veniens in mundum, ortus sui principium tam horribili infantium cæde diuulgauit, vt dormientes Iudæi ad considerandũ tempus Christi, quasi è grauissimo somno euigilarent; sic etiam ad suæ prædicationis exordiũ terribili

facto

Digitized by Google

facto animus facit attentos. obduratis enim in peccatis, remedia talia sunt admouenda. Aliam huius rei causam adfert Cyril. lib. 2. cap. 29. hoc enim facto significare voluit Dominus auferendum illum ritum Iudaicum, & gentes vocandas ad religionem, Iudæos verò incredulos puniendos; quod flagellum significat. hæc tamen ratio magis posteriori eiectioni conuenire videtur. Tertiam assignat Chrysostom. homil. 22. cùm enim Iudæi opposituri essent Christo, quod sabbatum non seruaret, legemque contemneret: A propterea insigni facto se Dei & templi, & consequenter cultus & religionis zelatorem ostendit; vt qui tanto periculo se exposuerit, pro templi Dei reuerentia, verisimile non esset ab eo illius cultum contemni. Adde etiam, quod ad doctrinam pertinet, abusus publicos, & qui tolerari non debent, non verbis, sed facto esse eradicandos. Verba enim in abusibus communibus, & temporis longinquitate inueteratis, maximè qui ex auaritia procedunt, quales hi erant, parum proficiunt.

¶ *Recordati sunt verò discipuli eius, quia scriptum est; Zelus domus tuæ comedit me.*

COMMENTARIVS.

Discipuli bene erga Christum affecti in bonam partem eius factum acceperunt: nam recordati sunt illius prophetiæ Dauid Psal. 68. Zelus domus tuæ comedit me; & zelo honoris Dei & templi ipsius, hoc quod factum est adscripserunt. Tunc enim hæc fiebant, recordati dicuntur discipuli, vt notat Cyril. lib. 2. cap. 30. non autem post resurrectionem, vt quidam recentiorum interpretantur: non enim dicuntur recordati huius facti, sed illius, quod scriptum est. Si autem post resurrectionem recordati dicerentur, id Euangelista expressisset; sicut post pauca verba expressit. Venit ergo tunc illis in mentem locus Dauid, qui zelo domus Dei illa protulit verba Psal. 68. Iudæi enim ex frequentibus scripturæ lectionibus, quæ in templo fiebant, & Synagogis multa ex scriptura didicerant. an autem recordati sint tunc discipuli huius, verbi, quasi prædictum id sit de Christo; an verò cuiusdam zeli similis, vt sit sensus; venit illis in mentem ille zelus Dauid, quod de se dixit, Zelus domus tuæ comedit me, vt fieri solet (dum enim videmus facta alicuius, veniunt in mentem facta alterius similia) Euangelista non explicat: tamen potius existimo recordatos esse illius sententiæ, tanquam prædictæ de Christo. nam discipuli iam eum esse Christum in Prophetis & in lege promissum credebant: & hac de causa Euangelista id annotauit. Est autem illud considerandum *Zelus comedit me*. quo non solùm zelus, sed etiam, quantus sit, exprimitur. Omni enim postposito periculo, quod à Sacerdotibus, & illis, quorum res agebatur, & qui tam ignominiosè expellebantur, creari poterat, Dei honorem tuetur. Magnitudo enim zeli in superandis periculis, & timore postponendo maximè exercetur, vt bene notat Chrysost. hom. 22. Zelus autem vehemens quoddam studium est. quæ diuini sunt honoris, procurandi, & quæ ei aduersantur, propulsandi; estque vt ignis vrens, & consumens: iuxta illud etiam Psal. 217. Tabescere me fecit zelus meus.

Psal. 68. Quod sit zelus & quantus in Christo.

¶ *Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?*

IVdæi, qui se temporalibus emolumentis priuari videbant, non considerarunt zelum, sicut discipuli, nec etiam aduerterunt propriam culpam, quæ argumento illis esse debuisset, Christum rectè illa fecisse; sed cæci præ auaritia contra ipsum insurgunt, & rogant, *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?* sensus hic est; quo signo nobis probas te auctoritatem habere faciendi, quæ facis? illud, *quia hæc facis*, significat idem; ac potestatem habes hæc faciendi. In illa posteriore eiectione dictum est: In qua potestate hæc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem? in hac priori, quod signum ostendis, quia hæc facis? id est, quo signo probas te posse facere, seu te habere auctoritatẽ & potestatem faciendi talia? Negare non poterãt malefacta sua & in domo Dei tales negotiationes non rectè fieri conuicti erant: ideo responsum in ipsum facientem dirigũt. non enim omnium est etiam malefacta corrigere, sed quorum interest, petuntque non tantum auctoritatis simplici verbo attestationem, sed eiusdem per signum aliquod probationem. Et verbum, *Responderunt*, idem significat, quod dixerunt, vt aliàs sæpè fit, non autem quod interrogati fuerint. Signum ergo poscunt in probationem auctoritatis, qua facit talia. Si sanam habuissent mentem, signum satis efficax erat in tanta multitudine, & vbi de emolumentis temporalibus agebatur. & omnes flagello tanquam serui malefactores expellebantur, neminem ausum esse resistere: nec etiam ex sacerdotibus illis, qui erant in templo, & rem videbant, cuius ipsi auctores erant, & quorum etiam res agebatur, & forsan ipsi quoque flagello eiiciebantur; sed auaritia & turbatio ex indignatione orta, excæcauit eorum mentes. Apud alios Euangelistas de posteriori eiectione tractantes, hanc responsionem Pontifices & seniores Iudæorum fecerunt; quod hic non expressit Ioannes, sed generali vsus est verbo, *Responderunt Iudæi*. Particula illa, *ergo*, illationem significat ex priori facto, nempè eiectus cùm se viderent, propterea hæc dixerunt.

ANNOTATIO XXII.

Expositio alia Cyrill.

CYrillus lib. 2. cap. 31. aliter exponit hæc verba, B nempè Iudæos respondisse ad verbum Christi, quo dixit, *Domum Patris mei*, quasi diceret filius Dei sum, & mihi incumbit hoc facere: ad quod Iudæi dicunt; Ostende nobis signum & miraculum aliquod, quod tu sis filius Dei. Credendum enim non est tibi, nisi hoc aliquo signo demonstraueris. Sed difficultatem patitur hæc expositio. non enim dicunt signo ostende quod filius Dei sis: sed quia hæc facis, id est; quod habeas potestatem faciendi, quæ facis. Nec puto illos sic intellexisse, per illa verba Christum affirmasse, se esse filium Dei. Non caret tamen probabilitate expositio Cyril. Per signum miraculum aliquod intelligitur, sicut illud Matth. 12. Signum petit, & signum non dabitur ei. Aliqui argumentum exponunt, sed non qualecunque argumentum Iudæi petierunt, sed diuinum, quale est opus aliquod supernaturale. nam auctoritatis diuinæ illud factum esse non dubitabant. miraculum ergo tanquam signum & argumentum diuinum petebant. At re vera credituri non erant, etiam si factum fuisset, sicut nec aliis etiam factis crediderunt: & propterea illud à Christo accipere non meruerunt, vt rectè Chrysostomus hom. 22. Cyrill. lib. 2. cap. 32. dixerunt.

¶ *Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.*

COMMENTARIVS.

PEtentibus signum potestatis suæ Dominus respondet: *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*. Idem est horum verborum sensus, cũ illis Ioan. 8. Cum exaltaueritis filiũ hominis, tunc cognosceris,

quia ego sum: id est; cùm me crucifixeritis, & occideritis, resurgam post tres dies. & illa mea resurrectio erit vobis signum, quo cognoscetis me esse verum Christum, & Dei filium. Hoc nunc Christus dicit, *Soluite templum hoc*, id est, occidetis me, & soluetis corpus hoc ab anima, quod ego excitabo iterum post tres dies: & tunc erit id vobis signum, quo agnoscetis potestatem meam, qua id facio. Quod dicit *soluite*, non est præcipientis, vt occidant, sed, vt benè dicit Cyril. lib. 2. cap. 32. quod ipsi facturi erant, præscientis, & permittentis: ac si diceret; scio vos occisuros me, occidite, ego tamen suscitabo meipsum post tres dies: & talis resurrectio erit vobis signum potestatis meæ, qua hæc facio. quia filius Dei sum. Iterum Iudæis signum petentibus, resurrectionem hanc in signum dedit, vt patet Matth. 12. vbi signum Ionæ vocauit.

ANNOTATIO XXIII.

Quare Christi resurrectio in signum Iudæis data est.

A CVm multa signa & miracula Christus post hæc verba Iudæis dederit, quibus se filium Dei, suamque potestatem confirmabat; cur potius resurrectionem suam à mortuis, se in signum daturum dicit? Respondeo, quia omnia miracula ante mortem suam, sufficientia quidem fuerunt ad id confirmandum, tameo parum efficacia; quia pauci Iudæi conuersi sunt: & hi quidem minus perfectè, quis Christus esset, nouerunt: at resurrectionis prædicatione, multitudo magna conuersa est: & hi tunc perfectè crediderunt

B Christum esse Messiam verum, & filium Dei, vt patet ex Actor. 2. 3. 4. 5. vnde resurrectio à mortuis populos conuertit Iudæorum, supra omnia miracula, & fidem Christi auxit, & confirmauit: incredulos autem, qui in sua obstinatione manserunt, confudit, propterea dictum est, vt paulò antè dicebamus. Cùm exaltaueritis filium hominis, cognoscetis, quia ego sum: & tunc dicit, *Excitabo tribus diebus illud.* hoc erit signum efficax mundo declarans, quis sim ego.

Lazari resurrectio quomodo non fuerit, signum diuinitatis Christi.

C Quæret iterum aliquis, nónne Lazarus surrexit post quatuor dies? & tamen resurrectio eius non fuit signum diuinitatis eius. Respondeo, Lazarum surrexisse, sed à Christo excitatum, at Christus surrexit, à nemine alio excitatus. Non enim precibus, aut virtute alterius resurgens apparuit; quod argumento fuit eum, seipsum excitasse, quod non potuit facere, nisi Deus esset. & hoc est, quod dicitur, *Excitabo illud.* Ego ero, qui meipsum excitabo, sicut ego sum, qui alios excito. hoc miraculum nemo potuit facere ho-

D mo purus. potuerunt quidem Prophetæ virtute diuina mortuos excitare, & omnia miracula, quæ Christus fecit facere: at excitare se non potuerunt, quod Christus fecit; ob id hoc argumentum proprium est diuinitatis. Propter efficaciam igitur huius signi, quia de facto declarauit mundo filium se esse Dei, dictum est, *soluite templum* &c. Est adhuc alia huius rei causa, quam docuit Athanas. in orat. contr. Arrian. in illud dictum, Quòd ex Deo Deus est verbum: comminatoria existimat esse verba, quibus ruinam minatur Iudæorum post resurrectionem suam, vt sit sensus, Soluite templum hoc, id est; vos studebitis soluere hoc templum corporis mei per mortem vt conseruetis hoc materiale templum vestrum: occidetis veritatem, vt conserueris vmbram; sed inanes erunt vestri conatus; imo in vestrum conuertentur caput: ego excitabo illud tribus diebus, & tunc vestrum soluetur, & destruetur. nam veritate præsente, figura cessabit. Conqueruntur isti quod eijciantur è templo, & quærunt, in qua potestate id faciat: peiora patientur postquam Christus suum templum ab illis solutum excitauerit, quando non solum eijcientur, sed occidentur, & templum destruetur. hæc in declarationem Athanasij dicta sint. Vtitur autem Dominus verbis allegoricis & metaphoricis templi, quia de templo agebatur, & eius occasione ad templum corporis sui transfert locutionem, vt ob hanc obscuritatem nihil illi Iudæi intelligant. Nam etiamsi intellexissent, non erant credituri; quamuis autem verum sensum non intelligerẽt, perceperunt tamen illis verbis diuinam potestatem suam Christum profiteri, quod tunc satis fuit Christo. Est autem allegoria, seu metaphora continuata: nam soluere templum, & excitare, sunt verba communia templi materialis destructioni, & reædificationi; similiter morti hominis & resurrectioni: solui enim homo dicitur per mortem, & excitari per resurrectionem. similiter soluitur templum, quando vastatur: excitatur, cum reædificatur. Aduertendum denique pro intelligentia verborum, templum Christi corpus esse simul cum anima, nempe humanitatem ipsam, in qua inhabitat diuinitas, non vt in nobis per solam gratiam, sed corporaliter, id est; per realem vnionem. dicitur autem solui non quidem, quod à diuinitate separetur, sed quia partes humanitatis huius nempè anima & corpus inuicem separẽtur per mortem, & iterũ vniantur per resurrectionẽ: à diuinitate tamen neutra vnquam est soluta.

Humanitas Christi diuinitatis templum dicitur.

¶ *Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?*

COMMENTARIVS.

MYsterij profunditatem metaphoris, & allegorijs conclusam non intelligentes, signo illudunt, nec potestatem agnoscunt: non solùm quantam in rei veritate Christus significabat, sed nec quantam ipsi quæ multo minor erat, percipiebant. nam de templo materiali eum loquutum arbitrati sunt, & negant posse in tribus diebus ab illo reædificari, quod quadraginta sex annis constructum fuit. multo magis negassent posse Christum se mortuum, & crucifixum, post tres dies excitare. hoc enim illo multo magis est incredulis. rectè igitur Christus mysterium suum ita celauit, vt sensum aliquem apertum reliquerit, quo possent illi cognoscere eum posse facere, quæ faciebat. nam qui poterat templum illud materiale tribus diebus excitare, vt illi intelligebant, iure poterat peccantes contra Dei honorem, templo illo expellere. Discordia est inter auctores de annorum numero, & computatione: nam de fide, nihil ex hoc loco probatur. Euangelista enim tantùm refert, quod Iudæi responderunt, vera tamen illos respondisse, & dixisse non confirmat; sicut quando etiam refert eos dixisse Ioan. 8. Quinquaginta nondum habes, insinuantes Christi ætatem parum distare ab annis quinquaginta, quæ tamen multo erat inferior. relatio ergo sola eorum est, quæ ab alijs dicta sunt, non confirmatio: quapropter quamuis verum sit quadraginta sex annis ædificatum esse, tamen ex hoc loco id credere non cogimur.

ANNOTATIO XXIV.

Circa hũc annorum numerum tria notat Augustinus.

E AVgustinus aliqua in hoc loco circa numerum quadragesimum sextum annotat. Primum lib. 2. de doctrin. Christ. cap. 28. refert aliquos ex hoc loco probasse, Christum in hoc seculo quadraginta sex annos peregisse. Sed hanc sententiam meritò reijcit; tum quia vera non est, annum enim trigesimum tertium non excessit, quam rem inferius cap. 8. tractabimus; tum quia locus hic, nihil ad rem talem facit. Alterum notat ipse lib. 4. de Tri. cap. 5. & lib. 83. quæstion. q. 56. & lib. 2. de doctrina Christi, c. 16. vbi numero hoc: quo templum illud ædificatum est, significari affirmat totum illud tempus, quo corpus Christi,

cuius illud figura erat, in ventre matris fuit ad debi- A tam perductum quantitatem, vt nasceretur; Nam quadraginta sex ducta in se, nempè quadragies sexies seni efficiunt ducenta septuaginta sex, qui numerus dierum conficit nouem menses, & sex dies. totidem autem diebus fuit corpus Christi in ventre B. Virginis. Hæc annotatio August. veram continet doctrinam; non tamen video, qua ratione huic loco accommodetur: nec arbitror ob eam rationem templi ædificationem durasse quadraginta sex annos. Adde non fuisse continuam ædificationem: nam propter impedimenta nationum cessauit multis annis. Tempore B enim Salomonis, quando nihil opus fuit ab ædificio vacare, septem annis perfectũ est; at in corpore Christi perficiendo non fuit interruptio, sed in instanti primo incarnationis fuit totum simul formatum quãtum ad partes organicas & membra, vt rectè dicit Basil. hom. de humana Christi generatione, postea verò paulatim per nouem menses ad illam peruenit quantitatem, in qua nasci solent infantes. Tertium annotat ipse Augu. tractat. 10. in Ioan. & animaduersum ab antiquis refert, nempè hunc numerum esse in nomine Adam iuxta literas Græcas, nam α vnum, δ C quatuor, iterum α vnum; μ quadraginta continent, quæ omnia efficiunt quadraginta sex. Rursus in eo nomine omnes quatuor mundi partes cõtineri significat. nam si nomina Græca consideres, vnaquæque litera est principium nominum significantium quatuor mundi partes, orientem, occidentem &c. sunt hæc ingeniosè dicta. sed meo iudicio, præter scripturæ intentum. Libuit tamen ea annotare, ne mysterium grande videremur pretermisisse.

ANNOTATIO XXV.

Templum bis fuit ædificatũ.

DVplex fuit templi ædificatio; Prior facta per Sa- D lomonem, qui anno quarto, mense secundo regni sui, inchoauit ædificium: compleuit autem anno vndecimo, mense septimo, vnde ædificatio durauit septem annis, & quinque mensibus, vt habetur 3. Regum 6. quod si Chrysost. hom. 22. annis viginti ędificatum fuisse affirmat, non de solius templi, sed de domus regiæ simul ædificatione id intelligendum est. De hac ædificatione non est sermo in præsenti; nam templum illud fuit funditus euersum per Nabuchodonosor, vt habetur 4. Reg. vltimo. vnde non est probanda sententia illa, cuius Origenes in hoc loco mentionem facit, nempè verba hæc intelligenda de illo templo, cuius ædificatio, si à tempore, quo per Dauid eius præparatio fieri incœpit, exordiamur, quadraginta sex conficiuntur anni. Sed violenta expositio hæc est: nam Iudæi loquebantur de templo, quod tũc erat; hoc enim existimabant, si solueretur à Christo tribus diebus reædificandum iri: at hoc non est illud Salomonis, quod omninò erat euersum. Altera ædificatio facta est post captiuitatem Babylonicam B per Zorobabel principem Iuda, sub Iosue summo Pontifice, Zacharia, & Aggæo Prophetis: ædificandi quidem facultas data est anno primo Regni Cyri, tamen incœpta est ædificatio anno eius secundo, vt habetur 1. Esdr. 3. perfecta autem est anno nono Darij Histaspis, vt scribit Iosep. lib. 11. Antiqui. cap. 4. & Euseb. lib. 8. præpara. Euan. & Hieron. Dan. 9. Ab anno autem secundo Cyri vsque ad annum nonum Darij Histaspis, intercesserunt quadraginta sex anni. Contra hoc non est quod Aggæi 2. scriptum est, anno secundo Darij fundamenta posita esse. ad quod re- C spondet Beda fundamenta partis interioris templi posita esse anno secundò Cyri, vt dicitur li. 1. Esdr. c. 3. partis verò exterioris, quæ continebat atrium, porticus, & gazophilanum tempore Darij anno secundo, & hoc dicitur ab Aggæo. positis enim illis fundamentis per multos annos cessauit ædificium: Artaxerxes enim sollicitatus ab inimicis ædificationem prohibuit, vt habetur lib. 1. Esdr. cap. 4. totum tamen ædificium completum est anno 9. Darij Histaspis, vt diximus quadraginta sex annorum spatio. hoc templum non fuit euersum, sed durauit annis 580. vsque D ad Vespasianum. fuit quidem instauratum, & valde amplificatum ab Herode primo Rege alienigena, vt habet Iosep. lib. 15. Antiquit. cap. vlt. tamen idem erat templum: nec alia censenda est ædificatio hæc à secunda. Scio alios aliter de his scribere, sed quæ dicta sunt veriora, & certiora existimo. De hac ædificatione Iudæi in præsentia loquuntur, affirmantes; quadraginta sex annis templum illud fuisse ædificatum. Et hæc ad huius loci intelligentiam sufficiant.

Agg. 2. Quo anno cœperit secunda templi ædificatio

¶ *Ille autem dicebat de templo corporis sui.*

COMMENTARIVS.

IVdæi non intellexerunt verbum Christi: illi enim de templo illo materiali verba sunt interpretati, cum tamen Christus de templo corporis sui loqueretur. Euangelista autem hoc exposuit, ne nos etiam erraremus, arbitrantes cum Iudæis locutum esse de materiali illo templo: & rursus vt ostenderet falsum testimonium, quod imposuerunt passionis tempore Matth. 26. accusantes eum, quod dixerit, Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud. Quanta hæc sit calumnia ex his verbis Ioannis apparet. non enim Christus dixit, possum destruere templum Dei; sed ad eos direxit verbum; Soluite templum hoc, nec dixit templum Dei; sed templum hoc. Præterea de templo corporis sui Christus locutus est, & poterant intelligere, si voluissent: nam dum dixit templum hoc, certum est gestu ipso, & motu manuum, non illud materiale, sed seipsum demonstrasse; verba enim magis determinata ostenduntur gestibus, & signis alloquentium, quam scriptura. Cyril. lib. 2 cap. 34. templi nomine suam significasse dicit diuinitatem; nam templum solius est Dei, vnde nos templa dicimur Spiritus sancti. Sed quamuis verum hoc sit, non videtur posse ex ijs verbis deduci; nam non dixit de templo suo, sed de templo corporis sui, quod verbum non exprimit corpus Christi esse templum sui ipsius. Perpende hoc in loco quantum odium Iudæi ex hoc facto contra Christum conceperint: nam & hæc verba, vsque ad tempus passionis, contra ipsum corde retinuerunt.

¶ *Cùm ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus.*

NEc discipuli eius tunc verbum hoc intellexerunt, sed post resurrectionem; quando tertia die eum à mortuis resurrexisse viderunt, recordati sunt horum verborum, & crediderunt sermoni eius; id est, crediderunt eum hoc idem prænunciasse, (quod postea factum est,) nempè mortem, & resurrectionem suam. *Recordati ergo sunt, quia hoc dicebat*, id est, verborum horum, quæ protulit nunc, *& crediderunt sermoni eius*, id est, crediderũt eum per ea verba prædixisse mortem, & resurrectionem suam, & vera esse quę prius dixit Euthym. non legit illud verbũ *scripturæ*, nec exponit, at cęteri legũt, & legendũ est: & est sensus, crediderunt non solum sermoni Christi de sua resurrectione; sed etiam scripturæ, in qua & mors, & resurrectio Christi prænunciatæ sunt crediderũt enim eas scripturas in Christo verificari, & cõpleri. nõ enim sens' est, credidisse scripturę simpliciter: credebãt siquidẽ scripturas esse veras, etiã antequam Christo adhęsissent; sed quando ipsa experientia

Digitized by Google

Christum resurgentem viderunt, cognouerunt, & crediderunt, & Christum verbis illis suam mortem, resurrectionemque prænunciasse, & scripturas talia mysteria prædicentes, in Christo finem assecutas esse. quamuis ergo Christus multa dixerit, & fecerit, quæ tunc non intelligebantur, non tamen inutilia erant. nam postea intellecta fidem, & Apostolorum & nostram, in ipsum confirmarunt & auxerunt: & propterea tunc dicta, & facta sunt. Quoniam nec ea quæ à Prophetis prædicebantur, ab omnibus tunc intelligebantur, sed postea intellecta, fidem maximè roborarunt.

¶ *Cùm autem esset Ierosolymis in Pascha, in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quæ faciebat.*

AD alia narranda, quæ eodem tempore facta sunt à Christo, se Euangelista conuertit. Illo ergo tempore Paschæ multa signa fecit, quæ autem & qualia sint, non narrat: propter illa tamen multi crediderunt in nomine, seu in nomen eius, vt habetur Græcè. Locutio illa (in Pascha, in die festo) Hebraïca est, quod perinde est, ac si dicas, in die festo Paschæ. vocat autem diem festum Paschæ, septem dierum tempus quo festiuitas illa celebrabatur: qui modus loquendi etiam aliàs seruatus est. Ioan. 6. Erat proximum Pascha, dies festus Iudæorum. Credere in nomine, seu in nomen eius est credere ipsum esse verum. Messiam, & Christum promissum: non enim qui crediderunt Ioanni, aut Prophetis, dicti sunt credidisse in nomine eorum, sed Euangelista nomen eius, Christum & Messiam esse supponēs, dicit: *Crediderunt in nomine eius.* quasi dicat, ipsum esse Christum promissum crediderunt. Sicut 1. Ioan. 5. Omnis, qui credit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. Elegit semper Christus loca publica, & præcipuas solemnitates, quando multitudo magna confluebat, vt eius prædicatio, & miracula pluribus prodessent, & aduentus ipsius multis esset manifestus, nec vlla posset ignorantia prætendi.

¶ *Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis.*

VErbum credendi multa in scriptura significat, tàm Latino quàm Græco sermone, sed quantum ad propositum nostrum pertinet, duæ sunt significationes frequentes: prior est, vt significet assentiri intellectu veritati alicui; ita dictum est suprà; Vt omnes crederent per illum. & rursus, Quia dixi, vidi te sub ficu, credis. & alibi sæpè. Altera est quando significat, committere. Rom. 3. Credita sunt eis eloquia Dei. Gala. 2. Creditum est mihi Euangelium. 1. Tim. 1. Quod creditum est mihi. In priori significatione sumptum est in verbis præcedentibus, cùm dicitur: Multi crediderunt in nomine eius: at in posteriori, in his sumitur: *Non credebat semetipsum eis.* id est, non committebat semetipsum eis: & idem est sensus, non fidebat eis, vt securè cum eis versaretur, sicut cum discipulis, & familiaribus, & veris fidelibus, & refertur hoc ad easdem personas, vt sit sensus; Quamuis multi in eum crediderint tunc, tamen Dominus non se eis committebat, nec eis fidebat, vt securè cum eis ageret. vtitur autem nostro loquendi modo: nam cùm Dei filius esset, nemo ei nocere, si ipse noluisset, posset: tamen loquitur vt homo, consideratis iis, quæ ex parte illorum erant. nam quod ad illos pertinebat, non erat eis fidendum, nec securè se committere Christus poterat. His verbis significat illorum credentium inconstantiam, quorum multi non solum retrocessuri à concepta fide, sed & Christum persecuturi erant.

ANNOTATIO XXVI.

Quibus non credebat Christus.

CYril. lib. 2. cap. 36. & Chrysost hom. 23. hæc verba aliter exponunt; nempe non credebat eis. quia mysteria maiora fidei, & occultiora non reuelabat, propter eorum inconstantiam, quam præsciebat. Sed huic expositioni, non rectè aptatur verbum, *Non credebat semetipsum* de se enim, non de doctrina loquebatur. Quidam nostro seculo hoc verbum exponunt, vt nos, sed referunt non ad eos, qui crediderunt, sed in genere ad Iudæos, & non propter credentes, sed propter alios verba hæc dicta censent, vt sit sensus: Quamuis multos Christus haberet credentes, tamen non propterea Iudæis fidebat, vt securè inter eos ageret. Sed violentus est sensus, nam relatiuum *Eis*, respicit, quæ præcesserunt proxima: at nihil de Iudæis dictum proximè est; *Sed multi crediderunt in eū* A *signa videntes, at Iesus non credebat semetipsum eis.* necesse est igitur hæc ad credentes referre. Adde locutionis figuram: nam opponitur verbum verbo; illi crediderunt in nomine Christi, at Christus non credidit semetipsum eis. Adde quòd verba sequentia huic sensui accommodantur, quia nosset omnes, & ea quæ ad occulta pertinent, & cætera; at Iudæos multos non credidisse, & Christo infensos esse satis patebat. Non igitur propter hos, sed propter credentes illos, quorum futurum euētum Christus sciebat, hæc B verba sunt dicta. Et hàc nostram Euthymius videtur secutus expositionem. nam interpretans hæc verba. Neque credebat. neque tanquam legitimis discipulis confidebat.

¶ *Eò quod ipse nosset omnes, & opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.*

COMMENTARIVS.

CVr non eis confideret, quamuis credentibus, causam explicat Euangelista, dicens; quia cognoscebat Christus omnes. Aliqui legunt omnia, & vtramque lectionem sequitur Euthymius. Cognoscebat ergo omnes, sciebat quibus fidendum esset, & à quibus cauendum, & hoc non ex alicuius testimonio, quasi ab aliis notitiā hanc accepisset, sicut solent maiores & prælati ex aliorum relatione multos cognoscere; sed Christus hac non indigebat. Ipse enim sine alterius testimonio & relatione sciebat qualis vnusquisque esset, & erat scientia hæc certa; quia non exteriora tantùm hominum, quæ sæpè fallunt, sed interiora videbat. *Sciebat enim quid esset in homine*, quod non tantùm occulta cordis significat, sed simul quod futurum erat: *quid esset in homine*, non solùm intra eum latentia, sed quæ homo ipse facturus, & quantum in eo fidendum esset, videbat. Quia ergo talem, ac tantam omnium habebat notitiam, nec exterioribus, nec præsentibus mouebatur: propterea non credebat se illis. Scientia hæc erat diuinitatis Christi, sicut quòd non se crederet eis, humanitatis erat. Rectè ergo Cyril. lib. 2. cap. 37, annotat verbis his Euangelistam Christi diuinitatem significare voluisse. Adde, hoc maximè conuenienter esse dictum, ne merum hominem aliquis intelligeret, quando non semetipsum illis Christum credidisse legeret.

IOANNIS CAPVT III.

Rat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, Princeps Iudæorum. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus, quia à Deo venisti magister: nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuò, non potest videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cùm sit senex? numquid potest in ventrem matris suæ iterum introire, & renasci? Respondit Iesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est; & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus vbi vult, spirat. & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat: sic est omnis, qui natus est de spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israël, & hæc ignoras? Amen, amen dico tibi, quia quod scimus, loquimur; & quod vidimus, testamur, & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, & non creditis; quomodo, si dixero vobis cœlestia, credetis? Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo; Filius hominis, qui est in cœlo. Et sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, vt omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, vt iudicet mundum; sed vt saluetur mundus per eum. Qui credit in eum, non iudicatur; qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomine vnigeniti Filij Dei. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum; & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem: erant enim eorum mala opera. Omnis enim, qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta. Post hæc venit Iesus, & discipuli eius in Iudæam terram: & illic morabatur cum eis, & baptizabat. Erat autem & Ioannes baptizans in Ænon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant ibi. Et veniebant, & baptizabantur. Nondum enim fuerat Ioannes missus in carcerem. Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat; & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de cœlo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam, sponsus est; amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. Illum oportet crescere, me autem minui. Qui desursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur. Qui de cœlo venit, super omnes est; & quod vidit, & audiuit, hoc testatur, & testimonium eius nemo accipit. Qui autem accepit eius testimonium, signauit, quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur. Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius. Qui credit in Filium, habet vitam æternam; qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

NArrantur in hoc capite duo: nimirum, altissimæ doctrinæ sermo, quem cum Nicodemo Christus habuit, & insigne testimonium Ioannis Baptistæ de Christo exhibitum. Sermo autem multa fidei nostræ, & præcipua continet fundamenta; nempè Baptismi institutionem, & necessitatem; incarnationis mysterium, & eius causam; Christi passionem, & ipsius effectum; Trinitatis articulum, & alia ad hæc pertinentia: quæ in ipsa expositione distinctè manifestabuntur.

¶ *Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum.*

COMMENTARIVS.

Quis fuerit Nicodemus.

COnnectit præcedentibus sequentia, illa particula (autem) multos enim Christum credidisse propter signa facta in Ierusalem dictum erat in fine præcedentis capitis: vnum autem eorum esse Nicodemum Euangelista insinuans, dicit, *Erat autem homo*, nempè de illorum credentium numero. Quatuor circumstantias eius describit, professionem, nomen, dignitatem, genus. Pharisæus erat professione, Nicodemus nomine, princeps dignitate, Iudæus denique genere: nec casu aliquo, aut inutiliter hæc omnia notantur, sed sapienter. erant enim Pharisæi genus hominum propter sanctitatis, & veræ doctrinæ, & arctioris obseruantiæ opinionem, inter Iudæos in honore habiti. horum secta maxima contra Christum inuidia laborabat; propterea huius professio indicatur, vt inter tot ac tantos persecutores & inuidos, vnum in Christum credidisse mirabile videatur. Alia de hoc Nicodemo ipse Ioannes narraturus est cap. 7. hic restitit Pharisæis, Christi causam defendens, & cap. 19. venit ad vngendum Christi corpus, hic est, qui nunc ad Christi doctrinam percipiendam accedit, propterea nomen eius exprimitur. Dicitur *Princeps*, vel quia publicam aliquam gerebat administrationem, vel propter nobilitatem, vel opulentiam, vel quia caput familiæ, quasi vnus ex primoribus erat. hæc fuit causa cur noctu, & occultè veniret. metuebat enim vt paulò post dicemus, ac propterea Ioannes eius principatus meminit. De tribu etiam erat Iudæ, propterea Iudæorum princeps dictus. erat autem tribus hæc, quia de ipsa Christus venturus erat, studiosissima Christi aduentum inquirendi. His igitur de causis has circumstantias Euangelista descripsit. Hic sermo habitus in Galilęa aliquibus videtur, quia post Pascha in Ierusalem celebratum, vt in fine præcedentis capitis dicitur; Christum in Galilæam reuertisse, & ibi à Nicodemo eum putant fuisse conuentum: nam in fine huius historiæ narratur Christus in Iudæam venisse; sed certius est in Ierusalem habitum hoc esse colloquium, nec id, quod inferius dicitur, ad rem facit, vt ibi dicetur.

Nicodemus vbi conuenerit Christum.

¶ *Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei.*

Cur noctu venerit & clàm.

PRopter metum enim Iudæorum, cùm esset princeps, non est ausus publicè venire ad Christum, sicut etiam dicitur postea Ioan. 12. Multi ex principibus crediderunt in eum, sed propter metum Iudæorum non confitebantur. & Ioan. 19. Ioseph erat discipulus Christi, occultus tamen propter metum Iudæorum. etiam hic noctu venit propter metum: Quamuis enim nondum Iudæi decretum de eiiciendis è Synagoga Christum confitentibus edidissent; tamen eos iam ipsi infensos, & odio in eum ferri constabat, Christum etiam confiteri, vile & contemptibile inter eos reputabatur: qua etiam de causa maximè quia Nicodemus doctor erat, eum-

que pudebat palam ad Christum venire, noctu accessit: & hanc causam Cyril. lib. 2. cap. 38. cur noctu venerit, assignat, & re vera ea est legitima. Recentiores non hanc rationem, sed temporis opportunitatem, vt commodius cum Christo loqueretur, existimant. sed verior est Cyrilli expositio. Nam Nicodemi tunc imperfecta erat fides: pudor ergo & timor, ipsum à publico colloquio deterruerunt. Ex vna enim parte tam manifesta signa ipsum, vt ad Christum veniret, impellebant; ex altera timor, & pudor retardabant. commisit se noctis tenebris, vt vtrique scrupulo, & timori, pudorique satisfaceret. Christum igitur sic alloquitur.

¶ *Rabbi, scimus, quia à Deo venisti magister.*

CONfessionem suam erga Christum manifestat, & hanc sibi sufficere arbitratur. *Rabbi* vocandi casus est, ô doctor, & sensus est, O doctor, seu magister mihi persuasum est te venisse, & à Deo missum esse, vt doceas veritatem: hoc est enim venisse magistrum à Deo, nempè missum esse à Deo; vt doceat doctrinam rectam, & legitimam, & secundum Deum. *Magister* nominandi casus est, & idem significat apud Latinos, quod apud Hebræos Rabbi ac si dictũ esset, O magister, scio te à Deo missum magistrum, vt doceas. phrasis est Hebræa: non enim significat quod magister venerit à Deo, quasi natus sit magister, sed quod sit missus à Deo, vt magister esset, & doceret; sicut & illud Matt. 2. Vbi est, qui natus est Rex: id est, vbi natus est, qui futurus est Rex Iudæorum; non quòd à natiuitate sit Rex, quamuis verè Rex esset à natiuitate, & à Deo magister venerit; tamen nec Magi tunc illud, nec Nicodemus id nunc cognoscebant. Voluit his verbis Nicodemus verum Prophetam à Deo missum confiteri, & separare ab eorum numero, de quibus dictum erat Hiere. 23. Ipsi prophetabãt, & ego non loquebar ad eos: & hic sensus est, quem Nicodemus tunc sibi proposuerat. si tamen veritatem rei consideres, altiorem continent hæc verba doctrinam. Venit enim Christus à Deo magister, quia ab æterno procedens à patre, totã cum substantia accepit sapientiã patris. in eo enim omnes thesauri scientiæ, & sapientiæ patris sunt, imo ipse est patris sapientia infinita. Rursus missus à patre in carnem eodem instanti, quo carnem assumpsit, omni scientia, & sapientia animam illam sibi vnitam impleuit, vt magister à Deo veneris, eodem temporis momento quo factus est homo. Præterea venit à Deo magister, quia doctrina eius non est humana, qualem philosophi, & mundi sapientes habuerunt; sed cœlestis, & diuina, qualem nemo huius seculi principum cognouit, quæ homines ipsos perducit ad Deum. Denique venit Magister à Deo etiam vt homo: quia non per doctrinam, & disciplinam didicit, sicut omnes Philosophi; sed per redundantiam diuinitatis, quæ humanitati erat vnita. propter hæc verè magister venit à Deo: verùm hi sensus tunc à Nicodemo non percipiebantur, sed is, quem iam exposuimus.

Matth. 2.

Quomodo Christus venerit à Deo magister.

¶ *Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.*

SVæ confessionis causam, & probationem adfert Nicodemus. signa enim, quæ facis, puta quæ in Ierusalem proximè facta erant, nemo posset facere, nisi esset Deus cum eo; id est, nisi in virtute diuina: quasi diceret, signa tua non sunt Magorum, seu arte Dæmonis facta: non sunt naturalis alicuius virtutis, sed diuinæ potentiæ, quæ per te operatur: propterea te à Deo missum, & tuam doctrinam esse ex autoritate, & mandato Dei, profiteor.

ANNOTATIO I.

Fides & dilectio Nicodemi vera, imperfecta tamen fuerunt.

A EX verbis ipsius Nicodemi, qualis eius animus fuerit, & qua intentione ad Christum venerit, non est difficile cognoscere. Dispositio animi eius tam ex parte fidei, quàm ex parte affectus erga Christum, imperfecta erat, vnde rectè Cyril. lib. 2. cap. 38. ipsum vtroque laborasse poplite affirmauit, nempe fide & dilectione: rectum enim aliquid sentiebat, sed non perfectè. B Affectu etiam bono Christum prosequebatur, sed non vt par erat. Hæc omnia sic explico, credebat Christum missum à Deo, & eius signa diuina virtute facta fatebatur. hæc fides vera, & recta erat merum tamen hominem, non Dei filium existimabat: vt Cyril. lib. 2. cap. 39. & Chrysost. hom. 23. asserunt. & verba ipsius indicant, *Nisi* inquit, *fuerit Deus cum eo.* C non quòd ipse esset Deus, sed quod Deus per eum operaretur: hoc iam ad imperfectionem fidei pertinet. Fidelis perfectè si fuisset, dicendum illi erat, Nemo potest facere hæc signa, quæ tu facis, nisi esset Deus. nondum tamen Nicodemus hoc assecutus erat: fidem ergo habebat, sed claudicantem. Affectus etiam eius erga Christum bonus erat. Si D enim non amasset; non ad eum venisset; non verbis beneuolis, & honorificis salutasset, & commendasset; non ipsius amicitiam, & familiaritatem experiuisset: bonus ergo affectus, sed & is imperfectus erat: nam pluris principatum, & gloriam hominum faciebat, quàm Christum publicè profiteri: minus ergo Christum diligebat: quod Ioan. 12. dictum est de illis, qui metu quodam impediebantur, quo mi- E nus Christum confiterentur. Dilexerunt, inquit, magis gloriam hominum, quàm Dei. propterea Chrysost. hom. 23. huius affectum frigidum fuisse testatur; Non enim ausus est propter Christum honoris, & gloriæ mundanæ subire pericula. Nec mirum erat, quia eum nondum perfectè nouerat. Ex hac animi dispositione, qua ad Christum intentione motus venerit, facile intelligimus. Simul enim vtrumque cõplecti volebat, & Christi amicitiam, & mundi gloriam, & honorem: duobus simul dominis seruire, vnum colere, alterum non contemnere, gratum se Christo, & Pharisæis, cæterisque suæ generis principibus esse cupiebat. quod tamen fieri non poterat. Ex dispositione imperfecta, intentio similis subsecuta est, imò & eius confessio imperfectionem dispositionis, & propositi indicat. *Scimus*, inquit, *quia venisti à Deo magister.* Scire non quærit, sed se iam scire dicit, quasi id sufficiat, nec amplius scire de Christo oporteat. magister enim cùm esset, discipulum agere erubescebat: hæc ad Christi amicitiam comparandam satis sibi esse existimans. Hæc fuit Nicodemi dispositio; eam nosse ad intelligentiam verborum antecedentium, & subsequentium multum confert.

ANNOTATIO II.

An miracula à Christo edita, sufficienter probauerint eius diuinitatem.

COnsideranda est etiam Nicodemi sententia. *Nemo potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Posset enim aliquis interrogare, an signa, quæ Christus operatus est, Ipsum Dei filium esse sufficienter probauerint. Materia hæc grauis & difficilis est, nec responsione vnica explicari tota potest; sed necesse est multa proponere; vt vni quæstioni plena reddatur responsio. In primis igitur dico, miracula, quæ Christus fecit; vera, & existentia fuisse. Pagani, vt refert Origen. lib. 1. con. Celsum, miracula, & signa Christi præstigias, & ludificationes sensuum fuisse asserebant, quasi non in veritate, & effectu, sed in apparentia illa omnia fuerint facta. qualia multi circulatores faciunt, quæ verè non existunt, sed apparent. At hæc Paganorum calumnia, manifestè vana & falsa esse, conuincitur. Apparens enim esse non potuit id, quod experiebantur ipsi, erga quos talia opera fiebant. cæcus se videre experiebatur, leprosus se mundatum sentiebat, & infirmus sanatum se cognoscebat. hæc si apparentia essent, profectò nec cæcus vidisset,

Digitized by Google

A vidisset, nec infirmus sanatus esset: at ipsimet redidentes effectibus testimonium, vera miracula fuisse comprobabant. Quæ fiunt tantùm circa sensuum obiecta, possunt aliquando decipere, ex sola apparentia; at quæ in iis ipsis fiunt, qui sentiunt, necesse est vera esse. Per visum enim apparentem nemo videret. præterea quòd quæ apparentia tantùm fiunt, diu non cõsistunt, nec omni loco, & tempore, nec omnibus apparent, at effectus mirabiles Christi diu durabant, omni loco, & tempore, & omnibus talia videbantur, non igitur præstigiæ & sensuum ludificationes fuerunt. B Dico secundò, Christi miracula virtute naturali fieri non potuisse: hoc etiam apertè ostenditur, tum quia nulla virtus naturalis est, quæ visum cæco à natiuitate, vel mortuo vitam restituat; quod & Philosophi antiqui cognoscentes, à priuatione ad habitum regressum fieri posse constanter negarunt: tum quia virtus naturalis per virturem effectui proportionatam operatur: at Christus contraria effectibus aliquando adhibuit. nam cæco lutum imposuit, vt visum restitueret. quod naturali ordine & proportione, C magis est aptum ad priuationem, quam ad restitutionem visus. Præterea virtus naturalis in tempore agit; & per medium, & determinata est: Christus verò sine mora operabatur, & in locis distantibus à se, effectus mirabiles producebat solo verbo. Adhæc innumera, & multiplicia edebat miracula cæcos illuminabat, surdis auditum, infirmis mille modis ægritudinum affectis sanitatem, mortuis vitam, à dæmone obsessis liberationem præstabat. virtus naturalis hæc non potest efficere. D Vana ergo, & falsa est calumnia eorum, qui temperamento Christi, & efficaciæ imaginatiuæ, aut constellationi cœlesti hæc tribuebant. Dico tertiò, virtute Dæmonis miracula Christi fieri non potuisse, hoc est contra Paganos, & Iudæos. Pagani enim, vt refert Aug lib. 21. ciui cap. 8. & Orig. lib. 2. con. Celsum, magicis artibus miracula Christi tribuebant, quod etiam Iudæos in Euãgelio dixisse legimus: tamen id nulla ratione fieri potuit. Quare aduerte, Dæmones multa posse facere E supra humanas vires, quæ miracula videantur, & aliquando sint. ea verò omnia dupliciter fiunt, aut in apparentia per sensuum illusionem, aut in rei veritate: sed quæcunque huiusmodi Dæmones faciunt, vt doctè annotauit August. lib. 3. Trinit. cap. 8. non aliter faciunt, quàm per virtutes naturales creaturarum, quas illi norunt, & velocissimè & occultissimè applicant, sicque à multis infirmitatibus sanare verè possunt, sic aquam in vinum conuertere, sicut Magi Pharaonis aquas verterunt in sanguinem, & alia mirabilia fecerunt. F Quando autem non est virtus aliqua creaturæ quæ effectum talem efficere valeat, cessat omnis Dæmonis operatio, & ad sensuum illusiones se conuertit. Aliqua ex his quæ fecit Christus, si solum effectum consideremus, potuit & Dæmon facere: tamen multa fecit Christus, quæ nulla Dæmonis virtute fieri potuerunt; illa nempe, quæ virtute naturali effici non poterant, vt mortuos suscitare, cæco à natiuitate visum restituere. Præterea hæc quæ Dæmon, si secundum se considerentur, facere potest, Christus fecit solo verbo sine applicatione alicuius virtutis naturalis. G Rursus in instanti, & sine mora vlla, quod Dæmon non potest. Nullum ergo miraculum Christi potuit facere Dæmon, si modum etiam, & celeritatem, quibus Christus operabatur, spectemus. nulla ergo ratione, quæ Christus faciebat, virtuti Dæmonis adscribi poterant, sed virtutis diuinæ opera esse certum erat. Et hoc sufficientissimè miracula Christi probarunt; quod rectè & verè Nicodemus confessus est, quamuis nondum omnia opera Christus tunc edidisset. Hinc fit, vt calumnia Iudæorũ, & Paganorum, magna fuerit blasphemia contra Deum, cuius opera tribuebantur Dæmonibus. vt docet Athan. in explicat. illius; Qui blasphemauerint in Spiritum Sanctum non remittetur, &c.

Christi miracula virtute naturali fieri non poterant.

Quomodo dæmones miracula fingunt.

A Dico quartò, miracula Christi, si effectus soli considerentur, non probabant eum esse Deum, aut filium Dei. Hoc dictum argumento efficaci confirmatur. nam omnia illa fieri potuerunt à Deo per Prophetam aliquem, qui solùm esset homo: nam Omnipotẽs Deus sicut per meros homines mortuos suscitauit, & solem stare per Iosue, & per Prophetam à cursu suo retrocedere B decem lineis fecit, & per martyres, & alios sanctos, imò aliquando per peccatores miranda operatus est; ita potuit etiam per quemuis hominem facere illa omnia miracula quæ Christus fecit, & quæ Deus per humanitatem sibi vnitam operatus est. imò Ioan. 14. de suis fidelibus dixit; Maiora horum facient. Si igitur non aliud spectemus in miraculis Christi, quàm effectus ipsos, non probant eorum factorem esse Deum, sed tantùm virtute diuina facta esse, sicuti Nicodemus est confessus. Dico quintò, si C considerem finem, propter quem faciebat miracula, sufficientissimè probabant esse Deum, & filium Dei. Sciendum est autem, miracula diuinæ virtutis in confirmationem fieri alicuius veritatis, quæ humana ratione destituitur. Vt enim dicit Greg. lib. 27. mora. cap. 8. miracula sunt in defectum probationis, & sunt auxilium rationis humanæ, vt assentiat alicui veritati, suppleantque argumentorum defectum: sunt enim velut sigillum Dei, vt quod affirmatur, à Deo esse credatur. Sunt autem facta miracula non D ad eandem semper veritatem confirmandam, sed ad varias & diuersas veritates. Exod. 4. Misit Deus Moysem, vt liberaret populum de Ægypto: ad confirmandam hanc veritatem, se videlicet missum à Deo, vt populum educeret, miracula accepit à Deo: vt fides ei daretur. Exo. 7. misit eum ad Pharaonem, vt diceret, dimitte filios Israel: vt autem confirmaret se à Deo venisse, vt hæc diceret, miracula edidit. 3. Reg. 18. Elias, vt Deum Israël verum Deum ostenderet, ignem de cœlo super holocaustum descendere E fecit. 4. Reg. 1. Si homo, inquit, Dei sum, ignis de cœlo descendat, & deuoret te, & quinquaginta tuos: & descendit ignis. Hæc, & alia miracula probabant ea esse vera, in quorum confirmationem fiebant. Si enim illorum dicta falsa essent, & mendacia; vtique diuina virtus, non ea opera effecisset: quia nec Deus mendax est, nec mendacij testimonium perhibet. Sciendum præterea neminem Prophetarum, aut hominum, per quos diuina virtus miracula edidit, ea fecisse in confirmationem veritatis illius, quam Christus F miraculis suis confirmabat: nempe se esse Messiã, & filium Dei verum. hinc est, quod miracula illorum, vel cuiuscunque alterius, etiamsi omnia, quæ fecit Christus, fecisset, non potuissent probare, eos esse filios Dei: quia talia miracula non erant in huius veritatis confirmationem facta; tamen sicut illorum miracula probabant vera esse ea, in quorũ probationem fiebant. ita & miracula Christi, imo multo efficacius, probabant ipsum esse filium Dei, quia in hunc finem fiebant, quem sæpè Christus expressit, vt & ipsi Iudæi intelligerent, quid per miracula probaret. G Matth. 9. Vt sciatis quia filius hominis in terra habet potestatem dimittendi peccata, Tibi dico, surge. Et attende hæc verba supponere ea quæ Iudæi dixerant; Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Respondet, vt sciatis me hanc potestatem quæ solius Dei est, habere, esseque Deum, Tibi dico, surge. Ioan. 11. suscitaturus Lazarum conuersus ad patrem, dixit, Pater, ago tibi gratias, &c. propter populum qui circunstat dixi, vt credant quia tu me misisti. Denique in doctrina sua semper se à Patre missum, & filium Dei docuit, & operibus patris se id confirmare

Miracula Christi ex fine considerata, probant illum esse Deum.

mate docebat. Miracula ergo tali ratione, & propter A hoc facta, sufficienter probarunt esse eum filium Dei, quia virtute diuina facta esse, negari non poterat. Hac de causa illi pessimi, & astutissimi Iudæi, videntes miraculis illis Christum probare se Dei filium, & cognoscentes, si diuina virtute facta fuisse admitterent, conuinci se vt filium Dei confiterentur; confugerunt ad blasphemiam, vt virtute Dæmonis facta esse affirmarent: & populum auertebant, ne B eum à Deo esse crederent, nec voluerunt illum saltem Prophetam à Deo missum asserere. Quia si semel concessissent miracula diuina virtute facta esse, filiũ Dei inficiari non poterant, cùm in eius rei attestationem facta fuerint. Sed iam ostendimus virtute Dæmonis miracula talia fieri non potuisse. Nouerat dæmon hanc doctrinam, qui miraculum vnum, & nõ admodum magnum sufficiens sibi existimauit, vt eum esse filium Dei cognosceret, si tamen in huius C

Matth. 4. rei probationem esset factum. Matth. 4. Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant. certus futurus, si ederetur tale miraculum, diuina virtute factum iri. Dæmon enim omnino certus erat, sua virtute id fieri non potuisse. Concludo miracula Christi considerato fine propter quem fiebant, sufficientissimè probasse eum esse Dei filium, & non tantum diuina virtute, vt alios Prophetas sed propria virtute & potestate, vt Dei filium, ea facere. Dico sextò, miracula D Christi etiam in seipsis considerata, probabant ipsum

Christi miracula probabant ipsum esse Messiã in lege promissum.

esse Messiam, & Christum promissum, suppositis his quæ per Prophetas prædicta erant. Aduertendum est Deum in Prophetis, inter alia signa Christum aduenientem agnoscendi, etiam miracula dedisse, quæ facturus erat, quod declarauit Isa. 35. Ecce Deus veniet, & saluabit nos: tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt; tũc saliet sicut ceruus claudus; & aperta erit lingua murorum. alia in aliis prophetis prædicta sunt diuina ipsius opera. Hæc est causa, cur Ioan. Baptista Matth. 11. mittens discipulos vt veritatem, an Christus esset, ex eius ore discerent; responsum à Christo accepit, Cæci vident, claudi ambulant, &c. quasi diceret; in me implentur, quæ Prophetæ implenda per Messiam prædixerunt. Hoc argumento Iustin. Mar. in dialogo cum Triphone vtitur, ad probandum Christum verum esse Messiam, quia nullus Propheta simul fecit omnia, quæ Christus. hic vnum, ille aliud miraculum fecerunt, at simul tot, ac talia, qualia prædicta sunt, nemo. Idem Athana. de Verbi incarnatione, & corporali eius aduentu, annotauit. & Ambro. Luc. 7. argumentum Messiæ, hæc dicit miracula, quia de illo solo prænuntiata fuerunt. hoc ipsum Dominus dixit Ioan. 15. Si non venissem, & opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: at nunc excusationem non habent de peccato suo. Opera ergo Christi, & miracula, etiamsi in confirmationem quod filius Dei, & Christus erat, ea se facere non expressisset, ex Prophetarum tamen dictis, quibus Iudæi fidem, vt par erat habebant, satis superque probabant ipsum esse Christum. His responsionibus materia hæc explicata mihi videtur; cuius explicatio multorum locorum sequentium in hoc Euangelio intelligentiæ vtilis erit. Concludo, Nicodemum dixisse verum, sed imperfectè. Nam miracula Christi multò plus probabant, quàm ipse credebat: sed in illo initio prædicationis Christi, id confiteri laudabile profectò fuit.

¶ *Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuò, non potest videre regnum Dei.*

COMMENTARIVS.

VEnit Nicodemus ad Christum conscientiæ stimulo agitatus, sibi necessarium esse existimans Christum recipere, & eum confiteri, tamen conscientiæ satisfacere sibi videbatur, si noctè, & secretò veniret, ac Christum doctorem à Deo missum confiteretur: nihilque amplius faciendum credebat: hoc vno facto, in eorum numero, qui Christo adhærebant, & adhæsuri erant, se futurum esse arbitrabatur. Christus autem ipsũ instruit, multòque plura ei credenda, & facienda aperit, si conscientiæ suæ satisfacere, & de numero eorum, qui Christo adhærere debent, esse cuperet. Quia verò, quodam modo de sua scientia præsumebat, nec discere quærebat, cùm doctor esset, Dominus sic respondet, vt eum suammet ignorantiam cognoscere faciat. Prius enim obscurè loquitur, vt postquam ignorantia propria ei fuerit cognita, aperiat mysteria veritatis. Respondet ergo, & est responsionis sensus. *Amen amen dico tibi*, id est, rem certam, & constantem tibi dico, & hæc est; nisi homo secundò nascatur, non potest videre regnum Dei: non satis est vita antecacta, necesse iam est, iterum gigni, seu nasci, si quis vult Messiæ promisso adhærere, & de numero Ecclesiæ ipsius esse, & tandem æternam salutem consequi: ne ergo securum te arbitreris hoc tuo aduentu nocturno, & hac tua confessione, denuo oportet renasci, si regnum Dei videre cupis. Regnum Dei appellat Ecclesiam sequentium

Luc 14. Christum. Iudæi enim tempus & statum aduentus Messiæ hoc nomine appellabant. Beatus qui manducabit panem in regno Dei. id est beatus qui fruetur aduentu Messiæ, & de numero illorum, qui eum visuri & se-

Matt. 21. cuturi sunt, erit. Matth. 21. Si in digito Dei eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. Matth. 12. Auferetur a vobis regnum Dei. Verbum autem, *Videre*, commune est. videre dicuntur, qui assecuti Christi aduentum de numero fidelium eius facti sunt. Mansuetudo Saluatoris, & prudentia, est consideranda, mansuetudo, quia non exprobrat Nicodemo, quod iure exprobrare poterat. nõ enim dixit, si me à Deo magistrum, & doctorem missum confiteris, cur noctu, & occultè, & non interdiu venis, cur nihil à me quod discas, quæris? at mitissimus Dominus nihil horum opposuit, sed infirmitatem considerans, se ad ipsum curandum conuertit: Prudentia autem, quia sic eum instruit, vt instructione egere, cum prius cognoscere faciat. non enim magni fit sanitas ab infirmo, suam non cognoscente infirmitatem, minusque grata ei est medici operatio: vt igitur hanc nouitatis, seu nouæ natiuitatis necessitatem persuadeat, eum ignorantiæ conuincit, vt sic facilius veritatem acceptet.

Christi prudentia & mansuetudo lucent.

ANNOTATIO III.

Quatuor mysteria, superioribus verbis significantur.

IN eiusdem verbis, quatuor mysteria magni momẽ- E ti Saluator insinuat, quamuis nullum eorum tunc Nicodemus perceperit. Primum est, illum statum Iudæorum esse mutandum in Euangelium & Synagogam in Ecclesiam, vt Iudæus, qui ante fidelis erat, & fide iustitiam obtinebat, iam non sit in eo statu securus, nec tutus, nec iustitiam consequatur, nisi mutetur in alium statum, nempe in Christum credat, & eius doctrinæ obediat Hoc insinuat Dominus per hanc nouã natiuitatem, per quam nouus fiat homo, & veteribus cæremoniis, sacrificiisque relictis, atque antiqua fide conuersa, assuescat nouæ doctrinæ, se subdat nouæ legi, nouum amplectatur statum fidei, qua credat præsentem, quem prius futurum credebat. Meritò autem hoc dicitur Nicodemo, qui, quæ vetera erant, sibi sufficere putabat, vt Christo adhæreret.

hæreret. Hunc sensum faciunt illa verba Gala. 6. In A Christo neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura. Alterum mysterium in his verbis insinuatum est, in nouo testamento homines cooptandos in statu filiorum Dei: hoc enim significat, denuo nasci oportere: natiuitas quippe filiorum est. At vbi noua est natiuitas, noua etiam filiatio est. nasci ergo dum dicit oportere, indicat filios esse constituendos eos, qui regnum Dei videre debent, quod per Euangelium factum est: hactenus enim Iudæi e-

Rom.8. tant in statu seruorum: Rom. 8. non accepistis spiri- B tum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. Tertium mysterium est, ianuam cæli iam in hoc nouo statu esse aperiendam. hactenus quippe nemo etiam iustus ingressus erat regnum cælorum: at in Euangelij statu iusti decedentes purgati, admittuntur iam in regnum hoc insinuat dicens, Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei: si ergo nascatur, videbit. Ecclesia enim Euangelica, regnum Dei ideo dicitur, quia ianuam cœli aperit: idem enim est regnum Dei, & re- C gnum cœlorũ. Quartũ est hæc omnia futura esse per Christũ: oportet enim per ipsum nasci, filios fieri, videre regnum: hoc tacitè insinuat Nicodemo existimanti se partem habere cum Christo, illa sua confessione, respondens; Nisi quis renatus, &c. ac si dicat, non sunt tales qualis es tu, qui partem mecum habere debent; Sed oportet eos nasci denuo, filios fieri Dei, & hi sunt, qui soli regnum Dei videbunt. hæc omnia ad literam sub his latent verbis. statum enim Euangelicum significant per Christum instituen- D dum, veteri, in quo Nicodemus erat, abrogato, & mutato. Particula autem illa, *Nisi*, necessitatem denotat, vt aliter regnum Dei haberi non possit, nisi denuo nascendo. In multisque locis scripturæ hæc particula banc indicat necessitatem.

ANNOTATIO IIII.

Quid significet vox illa, Amen, Amen. Singula hæc verba explicatione indigent: illud primum, Amen, vox est hebræa, & apud Hebræos dupliciter sumitur: vno modo, vt sit nomen substantiuum, quod vocant significatque fidelitatem, & ve- E racitatem: trahitur enim à verbo אמן quod in sexta coniugatione significat credere, inde אמונה pro fidelitate, & veracitate, qua homo constans est, & verus

Isa.65. in dictis, & factis accipitur. sic sumit Isa. Benedicetur in Deo amen: vbi, Amen, regitur à voce Deo: quasi dicat, in Deo fidelitatis, & veracitatis, qui fidelis, &

Apoc.3. verax est. Apoca.3. Hæc dicit amen testis fidelis: id est, hæc dicit Deus, qui est veracitas, & fidelitas. Altero modo sumitur loco aduerbij, & in duplici significatione: altera est, vt sit aduerbium consentiendi, & F confirmandi dicta alterius, quasi dicatur ita fit. vt di-

Deut.27. ctum est. sic Deuterono. dicitur: Respondebit omnis populus amen: id est, ita fiat, nobis placet, & consentimus huic, quod dictum est, & ibidẽ. Et dicet omnis populus amen. & Numero. 5. Mulier adulterij causa ad sacerdotes delata, post imprecationem recitatam cogebatur respondere, Amen, id est consentio. Aliqui aduerbium in his locis optandi esse existimant, sed potius est confirmandi & consentiendi. Altero modo sumitur, vt sit aduerbium affirmandi, & asseuerandi, quæ homo ipse loquitur, quod Latinè dici- G mus certè, seu verè. Hieron. Epist. 153. ad Marcellam notat Aquilam vertisse Græcè fideliter, Septuaginta, fiat fiat: patum est in hoc discriminis. Hoc in loco, & frequenter in verbis Domini, sumitur pro Aduerbio affirmandi, quasi dicat: certum est, & verum, quod dico. Apud Ioannem autem geminata vox hæc inuenitur, *Amen Amen*, quæ geminatio rem assertam vehementer confirmat: quasi dicat, hoc est certissimũ, & infallibile. Meritò autem geminatio fit, quia hæc sunt profunda, & alta Dei mysteria, quæ multa affirmatione indigent, vt qui audiunt, ex magna affirmatione loquentis, rem consideratione dignam esse intelligant.

ANNOTATIO V.

Quid significat particula illa denuo. Alterum verbum considerandum est illud, denuo. ἄνωθεν duo apud Græcos significat. Vnum quod Latinè dicimus: desuper, seu supernè, est enim aduerbium; Alterum, quod Latinè dicimus, iterum, seu denuo. Chrysost. vtramque refert significationem Hom. 23. sequitur tamen posteriorem, quod nos in nostra versione habemus, denuo, seu iterum. Cyril. autem lib. 2. cap. 40. priorem sequitur significationem, vt sit sensus; nisi quis renatus fuerit desuper, seu supernè: tamen conuenientior est prior expositio. nam si dictum esset, Nisi quis renatus fuerit desuper, seu supernè, non respondisset Nicodemus, quomodo potest homo nasci, cùm sit senex? nunquid iterato potest introire in ventrem matris? si autem audisset nasci debere desuper, non dixisset, debet iterato introire in ventrem matris. Argumento hoc est audisse à Domino, nisi quis de nouo, seu iterum natus sit: & probabile est, Dominum esse vsum hebræa voce שנית quasi secũdò, nisi quis renatus fuerit secundò, & est significantior vox, quàm Latina, & Græca. qui pluries enim nascitur, iterum nasci dici potest: at natiuitas hæc Christi, quæ est per baptismum, secunda est, nec iteratur: ob id rectius dicitur, nisi quis renatus fuerit secundò: & huic magis consonat Nicodemi responsio. Illud autem, *renatus*, magis ad sensum, quàm ad verbum translatum est: nam Græcè simplex est verbum, nisi quis natus, seu potius genitus fuerit. nec fuit necessarium vti illa compositione, vt diceretur renatus, nam aduerbium, *denuò* illam habet geminationem, & in aliquibus codicibus inuenitur, nisi quis natus fuerit. & sic Augustin. lib. 1. de peccat. mer. & remis. cap. 30. legit.

ANNOTATIO VI.

Quid voce illa, Regnum Dei significetur. Regnum Dei, non omnes eodem exponunt modo. Primò quidem Chrysostom. homil. 23. & Euthym. ipsummet Christum exponunt, vt sit horum verborum sensus, *Nisi quis renatus fuerit denuò per* Baptismi regenerationem, non potest veram & perfectam habere fidem. *Videre* igitur *regnum Dei*, est fidem legitimam & perfectam habere de Christo, quali Nicodemus nondum denuo natus caruit. Secundo loco Cyrillus libro secundo in Ioannem, cap. 40. cœlestem beatitudinem exponit: vt sit sensus nisi quis denuo natus fuerit, non potest esse ciuis cœlestis eodem modo exponit August. lib. 1. de peccat. mer. & remis. cap. 30. vbi citat hæresim quorandam distinguentium in hoc loco regnũ Dei à vita æterna; cuius inferius mentionẽ nos faciemus. Tertio loco Cypr. epist. 72. ad Stephanum, quæ habetur in lib. 2. epist. 1. exponit Ecclesiam Christi, vt sit sensus, nemo potest introire in Ecclesiam Christi, vnúsque de numero fieri Ecclesiæ huius, nisi fuerit denuo natus per baptismum, qui est ianua Ecclesiæ Euangelicæ hæc expositio tertia visa est nobis legitima. his enim verbis significare volebat Christus sa esse Messiam (cui nemo adhærere poterat nec de numero fidelium eius esse nisi denuo natus per baptismum,) Ecclesiamque suam synagogæ finem impositurum, quam quidem Ecclesiam nomine regni Dei, Iudæi multo ante expectabant.

ANNOTATIO VII.

Quomodo hæc Christi responsio præcedentibus verbis cohæreat. Verbis huius sententiæ expositis, connexio deinceps eum præcedentibus consideranda est. Tripliciter enim Doctores coniungunt hæc verba præcedentibus. Primò Cyril. lib. 2. cap. 40. sic dicit esse connexa. Existimabat Nicodemus ad iustitiam, pietatem sibi sufficere quæ fecerat, & confessus fuerat: venit

venit enim nocte, & Christum à Deo missum confessus est. Dominus ad hoc respondet, & responsionis sensus est iste, Non ita, vt putas, Nicodeme, pietatem, ac fidem consequeris, nec nudis verbis adipisci iustitiam poteris: non enim quicumque mihi dicit, Domine, Domine, sed qui voluntatem Patris mei facit, regnum cælorum possidebit: voluntas autem Patris est, vt Spiritum sanctum homo suscipiat: & inaudito, nouoque modo regeneratus, cælorum ciuis efficiatur. hæc Cyrillus. Altero modo exponit Theophylactus, & connectit, Cùm Nicodemus humilem de Christo habuerit opinionem, eum quodam modo B Christus excusat, dicens: Meritò de me ita opinaris, quia nondum es denuò natus. Nemo enim de me rectam, & perfectam habebit fidem, nisi denuò natus. Chrysostom. homil. 23. Cyrilli expositioni accedere videtur. Tertio loco aliqui recentiorum exponunt, vt per hæc verba respondeat Dominus Nicodemi interrogationi, quam Euangelista non expressit, sed in Christi responsione insinuauit. interrogauit autem Nicodemus, Quomodo regnum Dei consequi A posset, & Dominus respondet per verba iam exposita. Et si quidem Nicodemus ea vsus est interrogatione, certè connexio verborum aperta est: nam responsio interrogationi rectè conuenit, sed quod Euangelista non dicit, velle sine vlla necessitate, aut autoritate supplere, probandum non est. maximè cùm sensus legitimus tali supplemento peruertitur. Si enim Nicodemus interrogationem hanc fecisset, iam se Christi discipulum incœpisset profiteri, nec Dominus ita obscurè respondisset, nec vt suam ignorantiam cognosceret, traxisset. quæ tamen Dominus fecit, quia ille se doctrina non indigere existimauit. Non ergo expositio, seu connexio hæc stare potest, quæ non sensum scripturæ, sed scripturam suo accommodat sensui. Theophylacti etiam expositio non videtur legitima: non enim excusandus, sed potiùs reprehendendus erat Nicodemus. nam etiamsi denuò natus nondum esset per Baptismum, potuit, & debuit maiora profiteri de Christo. Connexio igitur, seu expositio ea magis germana videtur, quam nos in commentario sumus sequuti.

¶ *Dixit ad eum Nicodemus: Quo modo potest homo nasci, cùm sit senex? nunquid potest in ventrem matris suæ iterum introire, & renasci?*

COMMENTARIVS.

NOn intelligens Nicodemus generationem hanc nouam, imperfectus vtique, & animalis, de carnali generatione verbum interpretatur, & fieri non posse iudicat. *Quomodo*, inquit, *potest homo nasci, cùm sit senex?* id est, postquam consenuit. Senex dicit, quia de se loquebatur, qui senex erat, & vt rem magis repugnantem ostenderet: plus enim distat à generatione senex, quàm puer. maiorem autem repugnantiam & verbis expressioribus exponit, *Potestne homo iterum introire in ventrem matris, & renasci?* quasi dicat, non potest iterum introire in ventrem matris, nec ergo potest iterum renasci. Renasci in Græco idem verbum est, quod superius, gigni, seu nasci. Quamuis Nicodemi responsio rudis admodum fuerit, dum carnaliter verbum exponit, habet tamen admistam quamdam scintillam superbiæ. Non enim discere volens interrogat, quæ est ista noua generatio; sed sibi visus intellexisse, ad carnalem generationem sensum accommodat. Non tamen adeò superbia processit, vt verbis vsus sit negatiuis, dicendo, non potest hoc fieri, non potest homo iterum nasci; sed tacitam negationem admirando adhibuit, quod modestiæ cuiusdam fuit. Has, & similes reddunt hæretici, vt rectè Chrysostom. homil. 23. dicit, ad mysteria fidei responsiones: suo enim captu res fidei metientes, fieri non posse existimant, & dicunt, Quomodo hoc fieri potest? quomodo Christus esse potest in Sacramento realiter? quomodo Christus vna persona diuina in duplici natura est? quomodo virgo peperit, & permansit? animales homines non percipiunt quæ sunt spiritus, & stultitia eis videntur, quæ sunt summa sapientia; quia suo captu, & suo iudicio rem diuinam metientes, sententiam suam proferunt, totius Ecclesiæ magisterium spernentes: ideoq; multo magis, quàm Nicodemus, qui nondum plenè instructus fuerat, reprehendendi.

Responsio Nicodemi notatur.

¶ *Respondit Iesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.*

CLementissimus Dominus Nicodemum non percepisse responsionem videns, eam exponit clariùs; & cùm causa, cur verba Christi non intellexerit, ea esset, quòd hanc nouam generationem futuram arbitratus sit esse carnalem: propterea talem opinionem remouet, explicans, hanc generationem non futuram carnalem, qualem Nicodemus conceperat; nempe, vt iterum homo ex patre & matre carnalibus gigneretur, & nasceretur, sed spiritualem, nempe ex aqua, & Spiritu sancto. Iterum ergo dicit, *Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit, &c.* quasi dicat, Sententiam meam videris minus intellexisse, quia de carnali generatione me loqui putasti: accipe igitur eamdem responsionem verbis clarioribus, Nisi quis renatus fuerit non ex matre, & patre iterum, sed ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Hæc sententia præcedentis est expositio: occasione enim denuò nascendi, Nicodemus Christo fidem non habuerat. His autem verbis significat Baptismum Euangelicum, per quem regeneratur homo in nouum hominem, & in statu filiorum Dei constituitur, vt hæreditatem regni Dei percipere possit. Habent autem quamdam ad testimonium Ioannis (quod Nicodemus forsan non ignorabat) verba hæc relationem: nam Ioannes dixerat, Ego vos baptizo in aqua, ille vos baptizabit in Spiritu sancto. Christus ergo se esse eum confirmat, de quo Ioannes illud testimonium perhibuit. Hunc etiam Baptismum necessarium esse, vt homo in Dei regnum introëat, docet, quod Ioannes non expresserat.

ANNOTATIO VIII.

Patres diuersè legunt verba superiora.

QVantum ad verba attinet, Græcè non est renatus, sed natus, seu genitus, vt in præcedenti sententia. verbum autem, introire, exponit clariùs, quod prius dictum est, videre. Considerandum etiam est, in Græco non legi, Spiritu sancto, sed tantùm, Spiritu. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu.* & ita legunt aliqui & Græci, & Latini Doctores, inter quos sunt Gregor. Nissen. orat. de sancto Baptismate. Euthym. in præsenti. Cyprian. epist. 72. & 73. & lib. 1. C cont. Iud. cap. 12. & lib. 3. ad Quirinum, cap. 25. Ambros. lib. 3. de Spiritu sancto, cap. 11. qui duplicem affert lectionem: vnam, Nisi quis renatus fuerit per aquam, & spiritum. alteram, Nisi quis renatus fuerit de aqua, & spiritu. in neutra autem legit Spiritum sanctum. Alij verò legunt (Spiritu sancto) tam Græci, quàm Latini, inter quos sunt Cyrillus lib. 2. cap. 42. Chrysostom. homil. 24. Augustin. lib. 1. de peccat. mer. & remis. cap. 30. Greg. lib. 7. epist. 54. hæc doctorum antiquorum varietas, & maximè Græcorum

argu

Digitized by Google

argumento est Græca exemplaria varia extitisse; in re A tamen non est vlla controuersia. Omnes enim intelligunt hoc verbum de Spiritu Sancto, & ex alijs locis scripturæ, nempe ex Ioannis testimonio, & ex forma Baptismi data à Domino hunc esse Spiritum Sanctum, certum est.

ANNOTATIO IX.

Quare baptismus regeneratio dicatur.

HVnc ortum nouum ex aqua, & Spiritu sancto, Baptismum esse nemo dubitat. quod Paulus ad Tit. 3. cõfirmat dicens, Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis. At cur baptismus regeneratio dicatur, & maximè, si circuncisioni confeратur, quæ regeneratio non dicitur, non facile est declarare: Nam si respõdeas dici regenerationem, quia B homo nouus fit, nempe spiritualis, veteri statu peccatorum repudiato; videbitur tunc circuncisio dici potuisse regeneratio. nam in ea homo remissionem peccati consequebatur, & de peccati seruitute in statum iustitiæ transferebatur: Aduertendũ ergo est per Baptismum non solùm hominem innouari, vt statu peccati abiecto nouus fiat in Christo: similiter relicta veteri lege ad nouitatem Euangelij mores componat si enim hoc tantũ esset, sacramentum solius renouationis diceretur; sed habet quiddam aliud quod paulò superius breuiter attigimus, nempe, vt in statum adoptionis filiorum inducat, & homines filios Dei faciat circũcisio hæc non habebat. Omnes enim in sta- C tu seruitutis, quantumcunq; iustificatos ponebat. hac de causa baptismus generatio, & natiuitas quædam est; vbi enim filiatio est, natiuitas, & generatio est, & ex hoc habet baptismus effectum illum aperiendi ianuam cælorum, & homines capaces faciendi introitus regni Dei; Nam hæreditas filio non datur, nisi quando est in statu filiorum, tunc enim filius perfectè dicitur: filiorum autem hæreditas est. illis olim Iudæis, quia in statu seruorum erant, ianua regni non aperiebatur; baptizatis verò, vt perfectis filiis aperta est: ob id Baptismus generatio quædam est, & sacramentum renouationis & simul regenerationis à Paulo dicitur. Sicut ergo in naturali generatione, genera- D tio vnius corruptio est alterius; sic baptismus generatio cum sit, quia per eum homo fit, & nascitur filius Dei; corruptio est, nempe mors quædam veteris hominis, respectu peccati, & respectu veteris legis. moritur enim peccato, moritur & legi, quia per baptismum seruitus peccati, & onus legis ablata sunt; & hac ratione per baptismum commorimur, & consepelimur Christo. ita Rom. 6. dicit Paulus. Quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus, consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: vt quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. vides baptismum esse mortem & E esse viuificationem: nam vnius corruptio, alterius est generatio; quam etiam sententiam ad Colo. 2. idem Paulus confirmauit. Quia verò in baptismo fides infunditur, sacramentum illuminationis dicitur, & ratione variorum effectuum, varia nomina sortitur: tamen ratio propria ipsius, est regeneratio quædam, qua homo ex filio hominis fit filius Dei, ex seruitute peccati, & legis in filiorum libertate constituitur. Trium autem scriptura generationum hominis mentionem facit. prima est naturalis, qua homo nascitur in suo esse naturali, vt sit homo, & filius tantum hominis. plena est scriptura testimoniis huius generationis. Misera est natiuitas hæc & generatio, post peccatum F parentum. Nam non nascitur homo filius hominis, quin simul etiam nascatur peccator, & filius peccatoris. Psal 50. In iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Duo soli homines sine peccato naturam acceperunt, qua homines essent, Adam & Eua; sed hi non sunt generati, nec nati: nam

Roma. 6.

Triplex hominis generatio.

Ioan.

Adam de terra, Eua de costa Adæ à Deo facti sunt. Fuerũt quidem homines, sed non filij hominis; quotquot autem nati sunt postea, qui ex maris, & fœminæ commistione sunt, peccatores fuerunt, & ex illis postquam peccarunt nati sunt, B. Virgine excepta. Sed hæc consideratio alterius est loci. Secunda generatio hæc est quæ fit per baptismum, per quem deleto peccato natura hominis illa, quæ infecta erat peccato, recipit iustitiam, & sanctitatem, ac Dei filiorum adoptionem; habet tamen aliquid miseriæ, quia sic generatus adhuc huius mundi calamitatibus manet subiectus; adhuc mortalis & patibilis est. animarum est iste ortus potius, quàm corporum, & adhuc animarum non omnino perfecta, quia peccare potest, & peccat renatus. Tertia est perfecta, & integra, ac felix, ab omni morte, & miseria libera, quæ est corporum resurrectio. Hanc enim dici regenerationem seu natiuitatem in scriptura certum est. Nam Matth. 19. dicitur; In regeneratione cùm sederit filius hominis, quem locum multi, & graues Doctores de corporum resurrectione exponunt. Secundam igitur generationem dominus Nicodemo demonstrat necessariam ei, quicunque introire in regnum Dei, & tertiam generationem consequi desiderat.

ANNOTATIO X.

Hæreses non nullæ circa baptismũ ortæ refutantur.

ABusi sunt hoc Seruatoris loco Hæretici. Refert C enim Bernardus Epist. 77. ad Hugonem extitisse quendam, qui ex hoc loco duas inferebat assertiones. Prior erat, neminem posse saluari, qui non sit ex aqua, & spiritu regeneratus, quantumuis cum contritione, & desiderio baptismi, morte præuentus, recedat. Altera; præceptum hoc, & necessitatem id temporis incepisse, cum hæc verba Dominus protulit. & pronuntiauit Nicodemo. Sed vtraque assertio est error contra fidem; nam Baptismus aquæ, cùm in effectu non potest recipi, si in voto, & proposito recipiatur cum contritione peccatorum, sufficit ad iustitiam, & salutem. quod & concilium Trident. determinauit, & declarauit. Nec etiam obligatio baptismi incepit, nisi D post resurrectionem Domini, & promulgationem præcepti. de qua re non est cur in hoc loco multa dicamus; esset enim instituti terminos transilire. Satis sit hoc in loco, Dominum, non quod statim, quando hæc dicebantur, sed quod suo aduentu futurum erat, significasse. Tunc enim nondum Baptismus Christi erat institutus. sicut etiam quando Ian. 6. dictum est; Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis; non tunc obligabat, quia nondum sacramentum sui sanguinis, & corporis instituerat. Alia hæresis præcedente antiquior fugienda est, cuius meminit Augustin. lib. 1. de pecca. me. & remiss. cap. 30. E erátque Pelagianorum, qui videntes hoc in loco necessitatem baptismi etiam paruulis impositam: nemo enim exceptus est, siue adultus, siue paruulus, & sine exceptione dicitur; *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto.* Vnde Catholici Doctores hoc loco paruulos baptizandos confirmabãt (sicut & nos contra hæreticos nostri temporis confirmamus) videntes, inquam, hoc Pelagiani, & timentes, ne cogerentur affirmare paruulos habere peccatum, vt verè habent, si baptismus necessarius est eis ad vitã æternam, dixerunt; aliud esse vitam æternam, aliud regnum Dei, docebántque baptismum non esse ad æternam vitam paruulis necessarium, quia sine Baptismo saluantur, & vitam consequuntur æternam, tamen non introeunt in regnum cœlorum. Sed hi miserè decipiebantur: idem enim est vtrũmque, & qui expellitur à regno Dei, etiam à vita excluditur æterna. quod Matth. 25. apertè confirmat, iustis enim dicitur, percipite regnum, malis autem, ite in ignem æternum: excludi ergo à regno, mors est æterna, statímq;

Contra Pelagianos sentientes Regnum Dei aliud esse à vita æterna.

declarat, adiungens; Ibunt hi in supplicium æternum, A
iusti autem in vitam æternam. Euasio ergo conficta
& falsa est, ista hæreticorum distinctio regni à vita
æterna. Hac autem sententia aliquot hæreses conuin-
cuntur. primò quorundam, qui dicti sunt Seleuciani,
& Hermiani, quorum meminit Augustin. libr. de hæ-
res. capit. 59. vbi asserit, non in aqua eos baptizasse, in
quo autem baptizarent August. non explicuit, Phila-
ster tamen eos in igne baptizasse dicit. Decepti sunt
ſi illo Matth. 3. Baptizabit vos in Spiritu, & igni, qui
ignis referendus est ad Spiritum Sanctum, qui in eius B
sæpe super baptizatos descendit; vel ad ignem pro-
bationis, vt Doctores Catholici exponunt, quæ res
suo in loco tractabitur. Secundo aliorum, qui dicti
sunt Flagellantes, qui in proprio sanguine flagellis
extracto, baptizari oportere affirmarunt. vtrique hoc
loco confutantur; Ex aqua enim, & Spiritu nasci
oportet, non ex igne, non ex sanguine flagellis edu-
cto. De martyrio autem pro Christo suscepto, alia ra-
tio est longè diuersa. hoc enim supplet, & tenet lo-
cum baptismi aquæ, vt Ecclesia vniuersa semper te- C
nuit, & declarauit, de qua re alibi est differendum.

Contra Anabaptistas.

Conuincuntur etiam hoc loco Anabaptistæ, nostri
temporis hæretici, qui paruulis inutilem censent esse
baptismum, eósque in eo statu salutis remedio carere
asserunt; propterea illos cùm ad annos discretionis
peruenerint, iterum baptizant; nam sine fide putant
baptismum non prodesse. Sed isti hac Domini sen-
tentia coarguuntur. Nam vel excludunt ab hac Do-
mini sententia paruulos, vel includunt; excludere non
possunt, quia generaliter dictum est, *Nisi quis renatus* D
fuerit ex aqua, & Spiritu Sancto. generalis ergo sermo
est omnes comprehendens; si igitur comprehendun-
tur, & baptismus eis est conferendus, vt à tempore
Apostolorum obseruauit Ecclesia; & ipsi Anabaptistæ
baptizant; profectò renascuntur, & in regnum cælo-
rum admittuntur. baptismus enim regeneratio est:
omnis autem regeneratus intrat in regnum cælorum,
sicut non renatus excluditur. Est enim hæresis impia
remedium salutis negans hominum statui, in quo in-
numerabiles moriuntur. si enim in lege veteri, & in E
statu naturæ, vbi multo minus gratia abundabat, non
defuit his salutis remedium, multo minus in Euan-
gelio, vbi gratia vberior, & abundantior est, deesse
debuit. Isti autem errant non intelligentes locum
scripturæ; Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus
erit. Marci vltimo dictum esse pro adultis, quibus
prædicandum erat. de his enim ibi Euangelistam lo-
qui probant verba præcedentia, Prædicare Euange-
lium omni creaturæ; paruulis autem non prædicatur.
at verba præsentia generalia sunt. *Nisi quis renatus*
fuerit, &c. ex quibus rectè infertur generalis affirma-
tiua, qui renatus fuerit ex aqua, & Spiritu Sancto in-
troibit in regnum Dei.

ANNOTATIO XI.

Conuincit hæreticos negantes verba hæc Christi, de baptismo aquæ, intelligenda.

FAlso etiam nostri temporis hæretici hunc locum
interpretantur; dicunt enim non de baptismo in-
telligi debere, sed de renouatione, quæ fit per Spiri-
tum Sanctum; aquam autem, & spiritum, vnum, &
idem significare affirmant. aquam verò ponit, vt ex-
primatur effectus spiritus, qui est purgatio, & rege-
ratio interior. Hanc tam violentam, & extortam ex-
positionem ideo excogitarunt, ne alterius conuince-
rentur erroris; asserunt enim in baptismo aquam
non esse necessariam. Sed contrà hanc hæresim Ec-
clesia vniuersalis ab Apostolorum temporibus pug-
nat, quæ semper in aqua baptizat; pugnant omnium
Doctorum consensus; concilia generalia; figuræ bap-
tismi, quæ in aqua elementari præcesserunt; prophe-
tiæ multæ, quibus hæc promissa, & prædicta est aqua,
pugnat ipsum nomen: nam baptizare lauare est; ver-
ba etiam scripturæ conuincunt. Ephes. 5. Lauacro
aquæ in verbo vitæ lauans, inquit, Ecclesiam, & Acto.
8. Philippi factum demonstrat, cùm Eunuchum aqua
baptizauit. Verba denique nostra non admittunt tam
violentam, & temerariam expositionem, cùm apertè
dictum sit, Natus ex aqua, & Spiritu. Et certè mirum
est, cùm isti met hæretici baptismum à ratione sacra-
menti non excludant, quomodo negare possint,
aquam necessariam; cùm sacramentum sensibile quod-
dam signum sit, ex re aliqua, & verbo consistens, nec
mirum est, si aqua tantam vim habeat. nam vt instru-
mentum est Spiritus sancti, in anima istam virtutem
exercet, quod enim naturæ propria virtute non po-
test, efficit omnipotens virtus, quæ per illam opera-
tur, vt antiqui Patres docuerunt. nam & virga Moysis
mirabilia operata est, non vtique propria, sed diuina
mota virtute. Innumera sunt, quæ de baptismo tra-
ctanda essent, sed non est institutum nostri, qui sensum
Ioannis literalem præcipuè exponere studemus, ea
nunc tradere: maximè quia alio in loco abundanter
discussimus, & ad alia loca scripturę magis pertinent.

¶ *Quod natum est ex carne, caro est, & quod natum est ex spiritu, spiritus est.*

COMMENTARIVS.

PRosequitur explicare superiorem sententiam, quam Nicodemus non percepit: nam carnalem generationem existimans, iterum hominem nasciturum putabat, vt bis nascatur homo. At Christus errorem illius cognoscens exposuit hanc secundam generationem non carnalem, sed ex aqua & spiritu fieri debere; vnde consequitur, vt per hanc non iterum nascatur homo, sed spiritus. id est, non iterum humanum esse accipiat, sed spirituale quoddam. Tale enim est natum, quale est principium generationis effectiuum; quod ex homine nascitur, homo est: quod ex spiritu nascitur, spiritus est. hoc est, quod in his verbis Dominus dicit; *Quod ex carne nascitur, caro est; quod ex spiritu, spiritus est*: ac si dicat; Tu existimas me dicere, secundo hominem debere nasci carnali generatione arbitratus & iterum debere nasci hominem, vt bis fiat homo; at cùm generatio hæc secunda non sit carnalis, sed ex spiritu; non nascetur homo iterum, sed spiritus, seu non humanum esse, sed spirituale accipiet, iuxta principium generationis suæ. Carnem hoc loco appellat hominem ipsum, secundum esse naturale, & humanum, quod naturali generatione accipitur, sicut superius verbum caro factum dicitur. Vtitur autem hoc vocabulo, vt distinguat à generatione carnali, hanc per quam nascitur spiritus, seu secundum esse spirituale; & discernat esse corporeum, ab esse spirituali quod est per gratiam. Multum ergo à vero sensu loci huius aberrant, qui carnem hoc loco exponunt de carne peccati, cùm nihil de peccato agatur: & quamuis nullum esset peccatum, verum esset, quod natum est ex carne, caro est. Propositum Christi solum est, ostendere terminum carnalis, & corporalis generationis esse similem principio; & quia principium generationis naturalis homo est; homo est qui generatur: at cùm principium generationis secundæ sit spiritus, quod producitur & nascitur spiritus est: ob id non ponitur Sanctus, sed spiritus, quia id est, quod opponitur carni: non quod esse humanum per naturalem generationem productum destruatur, manet enim natura hominis, sed superadditur aliud esse, aliáque vita spiritualis, & gratiæ à spiritu sancto producta. Vt enim homo viuit vita vegetatiua, sensitiua, & rationali, nec vna vita perit, eo quod alia vita simul sit, sed potius perficitur; ita natura humana supra vitam rationalem, & super esse humanum per Spiritum sanctum, accipit aliam vitam diuinam, supernaturalem, incorpoream: nec tamen perit vita naturalis, sed perficitur. Hic est germanus sensus, & hæc cum superioribus connexio.

Quid nomine carnis sit intelligendum.

ANNO

Qua ratione Christus qui de Spiritu natus est, Spiritus dicendus sit.

EX hac vera, & legitima declaratione soluitur facilè dubitatio, quam hoc tempore aliqui proponunt, nec satis conuenienter respondere videntur, dubitatio autem est de Christo, qui natus cùm sit de spiritu, videtur non caro, sed spiritus dicendus. Respondent in his verbis carnem significare carnem peccati, qua ratione Christus caro non dicitur; verba ergo hæc non sunt de Christo, sed de peccatoribus. quæ responsio quam à vero sensu aberret, ex commentario patet. Responsio vera est, Christum natum dici de Spiritu dupliciter; Prior modus proprius est ipsi, nempe quia spiritus locum viri suppleuit; cùm enim viri virtus in eius conceptione ex virgine non interfuerit, necessarium fuit Deum ipsum sua virtute & potentia supplere; & quod virtus viri operaturi erat, meliori & perfectiori modo efficere, & ita factum est: quatenus ergo Spiritus sanctus hanc virtutem viri supplebat. vlus est materia, nam ex sanguinibus Beatissimæ Virginis corpus Christi formauit, & organizauit: hac ratione Christus caro natus est, quia quamuis Spiritus fuerit principium, vt locum teneret humanæ virtutis in materia operantis. Posterior modus est, quia ipsam humanitatem Christi diuinitati copulauit, & etiam repleuit gratia omni spirituali, non quidem supplendo locum viri, sed vt Deus ipse agens secundum suam proprietatem: & sic verè Christus natus est spiritus, ratione huius esse, & vita gratiæ spiritualis; quia natus est de spiritu, non supplente locum viri, sed secundum suam rationem agente. Fuit ergo generatio Christi carnis, & spiritus, & vtriusque principium spiritus, sed illius locum tenens viri, huius secundum suam rationem agens, & sic Christus simul natus est caro, & spiritus, quod diuinitus Lucas significauit: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus* *Luc. 1.* *altissimi obumbrabit tibi*, quæ verba duplicem concursum, duplicemque operationem Dei indicant. Aduerte duo quæ sequuntur, quod nascetur ex te sanctum, nascetur quidem secundum carnem, quia caro erit, sed sanctum simul, quia Spiritus sanctus vtroque modo operabitur in hac ineffabili generatione. Hic est sensus, & legitima solutio, & explicatio propositæ dubitationis. Cyril. lib. 2. cap. 43. verba superiora aliter exponit; per carnem enim corpus, per spiritum animam intelligit; vt sit sensus; secundum carnem, de carne nascitur, secundum animam de Spiritu sancto; quia anima est, quæ per Spiritum sanctum reformatur, secundum Deum, tamen violentus est sensus & alienus à proposito Christi. Vult enim terminum assimilari principio; vt sicut, quod ex homine nascitur, homo est, ita quod nascitur ex spiritu, spiritus sit: id est, esse & vitam quandam spiritualem habeat: non ergo sumit spiritum, vt is sit, qui dicatur nasci à parte subiecti, sed in quem nascimur à parte prædicati, & termini, quia euadit homo spiritualis ex hac generatione, quod in commentario explicuimus. Et quamuis esse gratiæ spirituale, in anima recipiatur, tamen totus homo spiritualis dicitur, nec intelligas istam similitudinem omnimodam quasi homo nascatur Spiritus sanctus, sed est similitudo qualis qualis; nempè vt sit spiritus, secundum esse inuisibile, & sanctus per ea dona, quę Spiritus sancti sunt. quod Basil. hom. de baptismo hũc locum declarans annotauit, dicens. Quemadmodũ quod secundum carnem natum est ex aliquo tale est; quale id, ex quo natum est, ita & nos necessariò ex spiritu nati. spiritus efficimur: spiritum dico non secundũ immensam illam, & humano sensui incompregensibilem Spiritus sancti gloriam, sed secundum eam, quæ in diuisione charismatum Dei per Christũ vnicuiq; ad vtilitatem facta est. Hęc Basil.

Homo quomodo ex Spiritu, spiritus nascatur.

¶ *Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuò.*

COMMENTARIVS.

VErba hæc, quamuis Cyrillus, & Chrysostomus, ad sequentia referant, tamen superioribus rectius connectuntur. Concludit ergo ex superioribus verbis, non esse in superiori sua sententia, quod admiratione tali, qualem Nicodemus præ se tulit, dignum sit: quasi dicat; non ego dixi tibi rem; quæ fieri non posset: non enim pronunciaui vos carnali generationi denuò, sed spirituali nasci debere; non vt iterum nascatur homo, & ex sene fiat puer; sed vt nascatur, quod non erat, & accipiat, quod non habebat, nempe esse diuinum, & spirituale, secundum quod fit Dei filius. Admiratio Nicodemi ex incredulitate erat; propterea Dominus corrigens dicit. *Non mireris*, si enim ex fide magnitudinem rei admiratus esset, non esset correctus. Nam admiratio bona esset, & nos fideles rectè altitudinem mysterij huius admiramur. Admirati sunt Iudæi Ioan. 6. dicentes, Quomodo potest hic carnem suam dare ad manducandum? sed malè, quia cum infidelitate. Admirati sunt etiam illi homines dicentes, Matth. 8. Qualis est hic, quia mare, & venti obediunt ei? sed rectè, quia cum fide, & ex fide.

Nicodemi incredulitatis medetur Christus.

¶ *Spiritus vbi vult, spirat.*

DIxerat natum ex carne esse carnem, natum verò de Spiritu esse Spiritum. Similitudo prior carnis ad carnem, explicatione non indigebat; propter ea prætermissa est à Domino; posterior verò Spiritus ad Spiritum, quia non ita patebat, eam Dominus expediuit, ne fortè Nicodemus Spiritui sancto similem per omnia futurum eum, qui de Spiritu natus dicitur, arbitraretur, sicut caro carni similis est, Docet ergo Christus natum de spiritu Spiritum esse, similemque Spiritui, de quo natus est, non quidem per omnia. Fieri enim non potest, vt homo Spiritui sancto, qui Deus est, omnino sit similis; sed est similitudo aliqua participata, quæ in tribus posita est. Primum est, *Spiritus vbi vult, spirat*, id est, liber est in suis operationibus, quod vult, facit, nullo retinetur impedimento, nulla premitur seruitute. Hoc alijs verbis Paulus 1. Corint. 12. explicuit. Vnus, inquit, atque idem spiritus diuidens singulis, prout vult. *Sic est omnis, qui natus est de Spiritu*, habet enim libertatem quandam Spiritus, & vbi vult, spirat. 2. Corin. 3. Vbi Spiritus Domini ibi libertas. Legem implet, tentationes superat, peccata vitat, Diabolum vincit, quod bonum vult, operatur, in libertatem filiorum Dei per Spiritum sanctum euectus, à charitate Dei nunquam inuitus separatur. Talis efficitur, qui ex aqua, & Spiritu sancto renascitur.

Natus de Spiritu quomodo per similitudinem dicatur Spiritus.

Aduerte quadruplicem libertatem eum adipisci, qui de spiritu per Euangelium Christi nascitur. Prima est à seruitute legis illius Mosaycæ: nã qui sub lege illa cõtinebantur, in seruitutis statu erãt. Galat. 4. Cùm essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruientes. ab hac seruitute Christus nos liberauit per Spiritum adoptionis filiorum. vnde eodem in loco Paulus adiunxit, dicens; vbi Venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus: quoniam, autem estis filij Dei, misit Deus spiritum Filij sui in corda vestra clamantem, Abba Pater. hæc Paulus. Spiritus ergo filij facit filios Dei, & liberat à seruitute legis illius. Altera libertas est à lege ipsa morali, quæ hominũ cordibus à natura insita est: nõ quod obseruãtia legis huius ablata

De Spiritu natis quadruplicatur libertas.

sit renatis, sicut ablatum est iugum legis illius Mosaycæ, quæ iam est abrogata: sed quod per Spiritum sanctum renatis collata sit gratia, & virtus, qua eam implere valeant: sine Spiritu enim moralis lex perfectè impleri nō potest, peccato vires adimente: ideo qui de Spiritu nati non sunt, seruiunt legi, seu potius legis seruitute premuntur; nati verò de Spiritu eam implere omnino valent Spiritus gratia roborati; idcirco non sunt sub legis seruitute, sed liberi ad eam obseruandam. De hac libertate Paulus Rom. 7. loquens dicit: Quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Iesum Christum. Tertia est libertas à seruitute peccati, & Diabolo: qui enim est in peccato diu perseuerare non potest, quin in alia incidat, nec tētanti Diabolo valet omnino resistere: seruire ergo necesse est. hanc libertatem confert renatis Spiritus Dei, de qua Paulus Rom. 6. dicit; Cum serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Hæc cum præcedenti coniuncta est, sicut & seruitus peccati cum seruitute legis. Quarta libertas est à seruitute corruptionis, & mortalitatis, quam Spiritus tribuit renatis, non quidem in hoc sæculo, sed in resurrectione. Rom. 8. Viuificabit mortalia corpora vestra. propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. de qua ibidem: Creatura, inquit, liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Spiritus ergo est, qui de Spiritu nascitur, & sicut hic liber est, ita & ille. In hanc libertatem per Euangelium vocati sumus. Galat. 5. Ideóque Euangelium lex perfectæ libertatis dicitur. Iaco. 2. Euangelium autem lex est Spiritus.

¶ *Et vocem eius audis.*

Vox Spiritus sancti quomodo audiatur.

HOc est alterum, in quo qui natus est de Spiritu, similis est spiritui, de quo natus est. *Vocem*, inquit, *eius audis*. Spiritus in se inuisibilis & insensibilis est; vox tamen eius auditur: loquitur enim Spiritus sanctus per eos, quos inspirat. 2. Pet. 1. Spiritu, inquit, sancto inspirati locuti sunt Dei homines. Matt. 10. Non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri. Act. 6. Non poterant resistere Spiritui, qui loquebatur. Qui ergo audierunt Prophetas, Apostolos, & eos, qui diuino afflati sunt Spiritu; audierunt vocē Spiritus, quamuis non omnes perceperint vocem fuisse Spiritus, sicut omnes qui Christum audierunt, audierunt quidem vocem filij Dei, licet non omnes crediderint filium Dei fuisse. *Sic est omnis, qui natus est de Spiritu*. inuisibile est, quod latet interius, nimirum gratia, & dona Spiritus, quibus consors effectus est diuinæ naturæ: hæc enim corporeis oculis non videntur, opera tamen mirabilia & diuina, quæ indè procedunt, apparent, & hominum sensibus obiecta sunt. Hoc res ipsa confirmat. videmus enim, & legimus homines rudes, ignaros, debiles; vitiis deditissimos, Spiritu renatos, euasisse sapientissimos, fortissimos, omni bonitate, & sanctitate illustres; vt ex operibus ipsis, nouæ & diuinæ mutationis, & natiuitatis internæ efficax appareat argumentum. Vox igitur natorum de Spiritu auditur, sed quod intus est, non videtur. Loquitur autem Dominus in secunda persona, *Vocem*, inquit, *audis*, quia cum Nicodemo loquebatur, qui ex sacra scriptura sciebat, Spiritum Dei per Prophetas locutum esse.

Spiritus in renatis, se manifestat heroicis operibus.

¶ *Sed nescis, vnde veniat, aut quò vadat: sic est omnis, qui natus est de Spiritu.*

HOc est tertium, in quo geniti de Spiritu, cum ipso Spiritu, de quo natus est similitudo consistit. Nemo scit quò vadat Spiritus, aut vnde veniat, quantumcumq; vocem eius audiat, id est; nemo vias, consilia, iudicia Spiritus sancti assequitur. Rom. 11. Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius, quis cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Sap. 9. Quis hominum poterit scire consilium Dei? aut quis poterit cogitare, quid velit Deus? hoc est, quod dicitur nunc, *nescis vnde veniat, aut quo vadat*. Est enim metaphorica locutio. *Sic est omnis, qui natus est de Spiritu*: nam homines huius seculi, vident opera iustorum natorum de Spiritu, at vias eorum nemo nouit, nisi qui eodem Spiritu Dei agitur: cogitationes enim, desideria, fines, intentiones Spiritualium latent eos, qui Spiritum Dei non habent. 1. Cor. 3. Animalis homo non percipit, quæ sunt spiritus. Act. 2. Apostoli pleni Spiritu, visi sunt Iudæis incredulis pleni musto, quia licet audirent in eis verba, & voces Spiritus exterius, consilia tamen, iudicia, intentiones, & fines eorum non percipiebant, nescientes vnde venirent, aut quo tenderent. Insipientium oculis, nati de Spiritu, reputati sunt stulti, cùm essent prudentissimi; iudicati sunt scelerati, cum essent innocentissimi; existimati sunt sine honore, cùm essent filij Dei; visi sunt mori, cùm tamen essent in pace. Denique opera renatorum videntur quidem, nondum tamen apparet quid sunt, & quid erunt. Spiritus ergo est omnis qui natus est de Spiritu.

Sicut Spiritus sancti via & consilia, ita & renatorū de Spiritu ignorantur.

ANNOTATIO XIII.

Patres superiorem sententiā de vento explicātes.

CYril. lib. 2. ca. 44. Chrysost. hom. 23. Theophy. & Eutymi. & inter Latinos August. quæstio. nou. & vet. testa. cap. 59. aliter hunc locum interpretantur, vt per Spiritum ventus intelligatur, sitque similitudo quædam; Vt enim ventus suo impetu fertur, & sonus eius sentitur; tamen non videtur, quò vadat, & vndè veniat; sic qui natus est ex spiritu, non videtur in se, sed in suo effectu. Si igitur ventus cùm sit corporeus, non videtur nec ratione sui principij, nec ratione sui termini, sed ex sono & effectu cognoscitur; quid mirum, si hæc generatio Spiritus non videatur in se, quæ corporea non est? Placet hæc expositio nostro tempore quibusdam. At alij Doctores antiqui non de vento, sed de eodem Spiritu sancto hæc verba interpretantur. quam expositionē sequuntur. Hila. lib. 2. Trinit. Hierony. in Epist. ad Hedibi. quæst. 9. Ambros. lib. 2. de fid. cap. 3. & lib. 3. de Spiritu sancto c. 11. & August. tractat. 12. in Ioan. qui non solum eam tenet, sed priorem refutare contendit, eandémque probat Greg. lib. 27. mora. c. 13. In hac parte recentiorum aliquos miratus sum, non tam quod cum Cyril. & Chrysost. de vento exponant, sed quòd sine distinctione Græcos eo modo exponere affirment, quasi verò ea sit omnium Græcorum expositio; cùm multi Græci Doctores non inferioris nominis, quàm quos ipsi in hac parte sequuntur, & de Spiritu sancto hanc sententiam exponant, & sic expositā Hæreticis opponant. In primis Athan. lib. 1. & 5. de vnica Deit. Trinit. de Spiritu sancto hæc verba interpretatur. Greg. Nazianz. orat. 5. Theologi. Basil. lib. 5. con. Eunom. c. penult. Greg. Niscen. orat. de sancto baptismo. Hi grauissimi & antiquissimi Doctores de Spiritu sancto exponunt, quorum auctoritas plurimi certè facienda est; cui expositioni accesserunt August. Ambros. Greg. & alij complures. Non est ergo cur illam expositionem Græcorum omnium affirmemus, imò nec cur Græcis simpliciter tribuatur, cum tot & tam graues Doctores etiam Græci de Spiritu sancto, sicut & Latini exponant. Fateor Dionysium Areopag. de cælesti hierarchia capit. 15. priorem insinuasse interpretationem. Sed antequam veniamus ad rationes quæ hanc probant expositionem, aduertendum est, vētum signum quoddam esse Spiritus sancti propter hæc tria: nimirum motionē eius expeditam.

Citantur alij qui de Spiritu sancto explicant.

Græci doctores, qui de Spiritu sancto interpretantur.

Quo

Quo enim eum impetus naturalis impellit, illuc sine A impedimento fertur; sonus etiam eius auditur, cùm ipse sit inuisibilis; denique ortus, & terminus illius ignoratur. potest ergo homo renatus & vento & Spiritui sancto comparari: hinc factum est, vt Doctores vtroque modo præsentem sententiam interpretati sint, nec tamen propter hoc sensus sit diuersus.

Auctor sequatur eorum sententiam, qui de Spiritu sancto similitudinem hanc explicant.

Quamuis autem prior expositio non sit improbabilis, accommodatior tamen nobis visa est posterior, nempe vt de Spiritu sancto, non autem de vento similitudo procedat, propter rationes sequentes. Primò quidem, quia Dominus prius dixerat natum de Spiri B tu esse Spiritum, sicut natum de carne esse carnem, oportebat ergo probare & ostendere Spiritum esse eum, qui natus est de spiritu: quod certè non efficitur propter hoc, quod natus de Spiritu similis est vento. Obijcere enim posset Nicodemus? Tu Domine dixisti natum de Spiritu esse Spiritum, oportet te ostendere renatum esse similem Spiritui, de quo natus est, non autem vento: nam de vento non nascitur, sed de Spiritu sancto. Secunda ratio, in vnica sententia breuissima, vocabulum vnum in diuersa significatione vsurparetur, *Spiritus, vbi vult spirat*, &c. *Sic C omnis qui natus est ex Spiritu*; in priori parte pro vento, in posteriori pro Spiritu sancto, qui loquendi modus maximè in re obscurissima, & ad hominem, qui nec apertè intelligebat verba, non videtur satis congruens. Voces enim, vt vocant, æquiuocæ, & multarum significationum, nulla ratione sunt miscendæ in sermone, maximè vbi res tractatur difficilis, & apud eos qui discunt, seu quos docere statuimus. Tertia, quia non solum esset amphibologia verbi, sed improprietas, quæ etiam vitiosa est in docente. Ventus enim non dicitur velle, non habet vocem; qua igitur ratione credibile est, Dominum volentem Nicodemo rem obscurã declarare, vti ambiguitate, & improprietate verborum? Quarta ratio, quia hoc erat potius Nicodemum in errorem inducere, cùm audiret: *Sic est omnis, qui natus est ex Spiritu.* Putasset enim generationem esse corpoream, sicut & ventus corporeus est. Adde, quòd non erat illi opus exemplo venti: nam scriptura frequenter meminit Spiritus Dei, qui per Prophetas loquebatur, & multa erat per homines operatus. erat autem Nicodemus doctor. Tandem, in Græco est cum articulo in vtroq; loco, qui frequentissimè solet indicare Spiritum sanctum, vt adnotat Didymus l. de Spiritu sancto. Demum cùm vtraque expositio ad eundem spectet sensum, illa potior est quę inconuenientibus caret: porrò in illa opus est admittere amphibologiam, improprietatem, perplexitatem, & locutionis quandam incongruentiam; horum nihil est in expositione posteriori; ipsa ergo est germana, & vera atque ea de causa plures atque illustriores Doctores Gręci & Latini eam secuti sunt, & probarunt, & sensum hunc cõtra hæreticos opposuerunt, Spiritus sancti diuinitatem comprobantes.

¶ *Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri?*

COMMENTARIVS.

NIcodemus rudis adhuc verba Christi non percipit, & licet verbis Christi edoctus nihil iã de generatione carnali cogitet, tamen qua ratione Spiritus effici & nasci possit non assequitur; idcirco ignarus, & admirans interrogat; *Quomodo hæc fieri possint* vt homo fiat Spiritus, fiatq; talis, qualis Spiritus dictus est esse? Prius quidem negando respondit. Quomodo fieri potest, vt nascatur homo, cùm sit senex? nunc paulò capacior factus, ignorando interrogat, quasi discere cupiens.

¶ *Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israël, & hæc ignoras?*

NOn malitiæ, sed vt Chrisost. hom. 25. annotat, ignorantiæ, & stultitiæ hominem accusat: eo maximè quòd cum insignis doctor esset ab omnibus habitus, nesciret, quæ scire deberet. In Græco legitur sic: *Tu es ille magister ipsius Israelis*: id est; tu es doctor celebris in toto Israel, & apud omnes Iudæos, & hæc ignoras? Meritò doctori vitio datur ignorantia, nescire enim quæ sui muneris sunt, reprehensione dignum est, & non solum nescire, sed adhuc doctrinam non capere. bene Cyril. lib. 2. cap. 46. aduertit. Si qui apud eos doctor erat, ita rudis inuenitur, quales eius discipulos fuisse credendum est? non enim discipulus est supra magistrum suum, quamuis autem maior discipulorum ignorantia sit, tamen magistrorum maior est culpa.

ANNOTATIO XVI.

Quare ignorat o regenerationem spiritualem Nicodemo reprehenditur.

INterrogat Chrysost. hom. 25, in quo hæc generatio D spiritualis cum Iudaica doctrina communicet, vt Nicodemo ignorantia vitio detur? Respondet primò, hanc generationem prædictam in prophetis. Psal. 21. Annunciabitur Domino generatio ventura. Psal. 112. Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua: promissa etiam est aqua mundans ab omni peccato, & inquinamento, Ezech. 36. Secundo, figuræ huius præcesserunt in multis miraculis, quæ per aquam facta sunt, vt in E mundatione Naaman è lepra, in transitu maris, & Iordanis, & alijs multis. Adde, quod Deut. 30. dicitur; Circumcidet Dominus cor tuum, & cor seminis tui, vt diligas Deum. Si igitur circuncisio spiritualis est, cur non generatio? præterea Ezech. 36 Dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri, & auferam à vobis cor lapideum. Si hęc pronuntiata sunt per aquam & spiritum futura, cur non percipitur verbum Domini, quod non est obscurius verbis istis? Præterea in scriptura Spiritus Domini legitur per Prophetas locutus, vox audiebatur, & esse credebatur, tamen Spiritus non fuit visus; Legitur mutatio interior per Spiritum; nam Saul mutatus dicitur in alterum virum, legitur vnctio Spiritus interior; legitur homines filios Dei futuros, & alia multa, quæ si doctor scripturæ diligenter considerasset, non ita nouum visum esset ei verbum Christi; nępe nasci hominem interius spiritualem per Spiritum, & per aquam. propterea ignorantiæ eum arguit Dominus: & attende quomodo Nicodemum de sua scientia præsumentem Dominus depresserit.

¶ *Amen, amen dico tibi, quia quod scimus, loquimur; & quod vidimus, testamur; & testimonium nostrum non accipitis.*

COMMENTARIVS.

Tria in Nicodemo reprehensione digna.

TRia in Nicodemo reprehensione digna erant; ignorantia, quæ enim doctor ex lege scire debuit, nesciebat; incredulitas, quia quæ Christus asserebat, partim negauit, partim in dubium vertit; tarditas, quia tot verbis edoctus, non est intelligentiam assecutus. Præcedentibus verbis eum ignorantiæ Dominus arguit, nunc incredulitati accusat: & est sensus; Ego, quæ scio, loquor; & quæ vidi, testor, id est, certissima sunt, & verissima verba mea: quia non ex auditu, non ex opinione, non ex alterius relatione, sed ex scientia, & visu dico, & loquor; & adhuc non accipitis testimonium meum, nec verbis meis creditis.

Non vult præcipuè Dominus ignorantiæ & incredulitatis Nicodemum arguere; sed potius vt huius ignorantiæ, & incredulitatis admonitus, fidem Domino habeat, & etiam si non percipiat, credat. Hac de causa testimonium suum tam miré commendat Christus. vnde rectè Cyril. lib. 2. cap. 47. hæc verba connectens ait, Cum re ipsa rudior, quàm vt posset diuina dogmata capere, longa iam consumpta oratione, Nicodemus videretur, omissa exquisitori inuestigandi diligentia simpliciori fide, quod intelligere non poterat, recipiendum ei esse consulit. Dominus enim hominum fidem desiderans, & intendens, non vult semper omnino explicare mysteria, ne potius rei euidentia, quàm verbi obedientia assensum faciat; propterea adhuc re non intellecta, vt credat, suadet. ibidem Cyril. attendamus, inquit, qui docendi potestatem accepimus, melius esse, si simpliciter fidem, quàm profundiori ratione diligentiùs expositam neophytis tradamus. Recordari autem Nicodemus debuerat propriorum verborum, Scimus quia à Deo venisti magister. credendum ergo ei erat, si magistrum à Deo confitebatur. Sciendum, Christum vt Deum omnia scire in seipso; vt hominem autem, in essentia diuina omnia quæ loquebatur mysteria, videre. Vnde quæ dicebat, optimè & perfectissimè sciebat, & videbat. Loquitur autem plurali numero, vt dicit Cyril. quia Patrem, & Spiritum sanctum in seipso habet; quasi eius testimonium non sit vnius, sed plurium, & ea visu, & ex scientia, iuxta illud Ioan. 8. Iudicium meum verum est, quia ego non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater, & in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. in Nicodemo etiam cæterorum Iudæorum reprehendit incredulitatem, ideò plurali numero vsus, dicit, *non accipitis*.

Christus fidei obsequium, à Nicodemo exigebat.

¶ *Si terrena dixi vobis, & non creditis; quomodo, si dixero vobis cælestia, credetis?*

TErtio loco tarditatem ingenij Nicodemi, & Iudæorum arguit, vt ex hoc ad fidem habendam his, quæ non capiunt, inducat. *Si non*, inquit, *creditis, quæ dixi terrena, quomodo credetis cælestia?* est argumentum à maiori, negans; Si non creditis quæ faciliora sunt, nec credetis quæ difficiliora. & perpende verba: nam tacitè allicit Dominus ad assentiendum iis, quæ dicta sunt, spe multo maiora cognoscendi, similiter timore amittendi fidem cælestium, impellit ad habendam sibi fidem de terrenis; quasi dicat, habeo maiora & diuiniora, quæ doceam, eorum tamen cognitione & fide priuabitur, qui dictis hactenus terrenis fidem non habuerit. Rectè Chrysostom. homil. 25. per terrena generationem spiritualem, quæ per Baptismum fit, exponit: per cælestia æternam Filij Dei generationem à Patre, cuius comparatione generatio omnis nostra terrena est, quia finita, & creata est: omnis autem creatura creatori collata, non solùm terra, sed velut nihil est.

ANNOTATIO XV.

Quæ dicantur à Christo Domino, terrena.

CYril. lib. 2. cap. 49. asserit, quæ dicta hactenus A sunt Nicodemo, de spirituali generatione per Baptismum, dici terrena; quia aptata sunt hominum capacitati, respectu fidei mysteriorum aliorum, quæ eleuatiora & altiora sunt, vt mysterium Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ, &c. Vnde non sola Filij generatio, sed multa alia mysteria significantur per verbum hoc, *Cælestia*. & si quidem veritatem rei spectemus, verum hoc est, si autem contextum præ- B sentem, Chrysostomi expositio aptior videtur, vt generationi Baptismi opponat æternam generationem Filij. Qui enim generationem hanc creatam non credit, quomodo æternam, & infinitam generationem credet? Insuper Chrysost. homil. 26. refert expositionem quorũdam, interpretantiũ per terrena id, quod de vento positum est exemplum, quasi dicas, si exẽplum terrenũ non intelligis, quomodo capies cælestia? Sed non probat Chrysostomus, nec nos, qui talem expositionem superiùs refutauimus. Augustin. tract. 12. per terrena exponit id, quod superiùs dictum est de templo in capite præcedenti, & per cælestia generationem hanc spiritualem Baptismi: vt sit sensus, Si non creditis, quia templum possum reædificare deiectum, quomodo credetis, quòd per Spiritum possint homines regenerari? Sed dura expositio videtur, ad ea, quæ iam remota sunt, verbum reuocare. Nostro seculo aliqui ad aliquot parabolas ex terrenis desumptas, quas in solennitate paschali fortè docuerat, hoc verbum referunt. Sed hoc solidum non est, quia sine autoritate affirmant, quæ in Euangelio non leguntur. Rectior est ergo expositio Chrysost. & Cyrilli, quam secuti sumus.

¶ *Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo; filius hominis, qui est in cælo.*

COMMENTARIVS.

Ostendit Dominus sibi fidem habendã, quia testis est oculatus eorum, quæ refert.

COnnexio, & sensus verborum hic est. Dixerat in superioribus, quomodo credetis, si dixero cælestia? id est, non credetis, si cælestia dixero: tacitè hanc incredulitatem exprobrat, dicens; Cælestia mihi non credetis, cùm tamen re vera nemo sit, qui ea valeat, sicut ego, enarrare: Quia nemo ascendit in cælum, vt ibi videret cælestia; nisi ego, qui eram in cælo, & descendi: & propterea nemo, sicut ego, cælestia enarrare valet. Prudentissimè animum præparat ad credenda cælestia, quæ dicturus est, & confirmat ad fidem eorum, quæ dicta sunt. Loquitur autem de se in tertia persona, sub nomine filij hominis, vt vnitatem, siue identitatem suæ personæ significet. Nam qui est filius hominis, ille idem est Filius Dei, qui est in cælo. Hic est sensus, & connexio, sed in annotationibus sequentibus magis explicabitur.

ANNOTATIO XVI.

Diuersè verba hæc explicantur, & connectuntur præcedentibus.

ALiter, atque aliter connectunt hæc verba antiqui C Doctores. Cyril. lib. 2. cap. 49. sic connectit, & explicat; Mihi non creditis, sed testes multos meum posetis: cælestia ergo quomodo credetis, quorum neminem testem possum producere? quia nemo ascendit in cælum. Hæc expositio violenta videtur: nam Nicodemus testes doctrinæ Christi nunquam requisiuit; non erat ergo cur Dominus se testes non D habere, & sine testibus sibi credendum esse diceret. Chrysostom. homil. 26. aliter copulat, nempe, cùm Nicodemus dixisset, Scimus quia à Deo venisti magister. hic respondet, ne arbitreris me magistrum, vt multos Prophetarum, qui à terra sunt; ego autem de cælo venio, quo nullus Propheta ascendit, ego illic habito. Sensus hic verus est; tamen connexio non videtur conueniens. illud enim valdè remotum est, & multæ sententiæ iam intercesserunt. Augustin. lib. 1. de pec. meri. & remis. cap. 31. aliter coniungit, & exponit, vt per verba hæc ostendat modum, quo fiat generatio hæc spiritualis. cùmque dictum esset, quomodo possunt hæc fieri? respondet, *Nemo ascendit in cælum &c.* id est, sic fiet generatio spiritualis, vt fiant cælestes homines ex terrenis quod adipisci non possunt, nisi membra Christi efficiantur, vt ipse ascẽdat, qui descendit; quia nemo ascendit, nisi qui descendit hæc Augustin. sed durus sensus videtur, & verbis difficilè accommodatur. Rectior, & aptior mihi connexio visa est, quam in commentario secutus sum,

Verus sensus, & apta verborum connexio.

vt

vt infidelitatem cælestia non crediturum arguens, ad ea credenda disponat, vt sit totus hic sensus; Cælestia non creditis, si terrena non creditis, & tamē omnium sum dignissimus, cui cælestia enarranti fidem habeatis, Quia nemo ea experientia nouit, sicut ego. *Nemo*, enim, *in cælum ascendit. nisi qui è cælo*, etiam, *descendit Filius hominis*. insinuans his verbis sibi maiorē deberi fidem; quàm omnibus Prophetis, quibus tamen etiam cælestia loquentibus Iudæi & Nicodemus credebant ac si diceat, Cælestia credidistis alijs, quorum nemo ascendit in cælum, vt ea videret, & enarraret; ego autem in cælo sum, & de cælo descendi, & quæ vidi, doceo. Similis est sensus illorum verborum Ioan. c. 1. Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. His ergo verbis se Filium Dei super omnes Prophetas Christus ostēdit.

ANNOTATIO XVII.

Veritas superiorum verborum examinatur.

Difficilior est alia, quæ ex eisdem verbis oritur, dubitatio; dicitur enim, *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo*. Christus autem quando hæc verba protulit, nondum ascenderat in cælum, quomodo ergo dicitur; *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo*, quasi ipse, qui descendit iam ascenderit. Ascendere enim ratione diuinitatis non potuit, ratione humanitatis nondum ascenderat; qua igitur ratione hoc verum est? Laborant recentiores in soluenda, & explananda hac difficultate. Aliqui respondent Christum ascendisse in cælum ratione humanitatis, quia ab incarnationis instanti vidit diuinam essentiam, sicut beati, & hoc est ascendisse in cælum. Sed quamuis doctrina sit vera, solutio tamen non tollit difficultatem: nam hoc in loco ponitur, tanquam prius sit ascendisse in cœlum, posterius verò descendisse. est enim sensus; ille descendit, qui prius ascendit; at prius fuit, Deum descendisse de cęlo, & fieri hominem, quàm Christi animam fuisse beatam, & vidisse Deum. non igitur de eo ascensu potest hoc verbum intelligi. Adde quòd impropriè dicitur ascendisse in cælum, quia anima vidit Deum.

Alij hunc ascensum ratione diuinitatis exponunt; ascendere autem asserunt significare idem, quod intueri, & videre cælestia. Christus autem ratione diuinitatis vidit cælestia omnia, & hoc est ascendisse in cælum; descendit autem, quando homo factus est, at ne deseruisse; quæ prius habebat, crederetur, additum est Filius hominis, qui est in cælo. Quę expositio non admodum etiam satisfacere videtur; Nam ascendere in cælum non solam cognitionem dicit, sed præsentiam quandam, secundum quam fuit verè in cælo.

Difficultatis resolutio ex sententia Auctoris.

Sed quia ego puto huius loci sensum longè alium esse, pro eius intelligentia sciendū est, Christum Deum & hominem, dictum esse ascendisse, & descendisse, & esse in cælo: non tamen ratione vtriusque naturæ, sed cùm sit vna persona in duplici natura, per communicationem idiomatum, quam vocant, recipit prædicationes vtriusque naturę. Idem enim est Christus, qui est Deus, & qui est homo; idem qui natus ex matre in tempore, & ab æterno ex Patre genitus; sed non ratione vnius naturæ; sicut idem homo videt, & idem ambulat, sed non ratione eiusdem instrumenti vtrumque facit. Filius ergo hominis, qui Christus est, descendit de cælo, & ascendit, & est in cælo; tamen non ratione vnius, & eiusdem naturæ. Dicitur quidē esse in cælo, quando hæc loquebatur, ratione diuinæ naturæ; dicitur descendisse de cælo; ratione diuinæ, vt principij; ratione humanæ, vt termini: Nam Deum descendisse de cælo non est aliud, quam Deum, qui in cælo est, hominem factum esse. solius enim naturæ diuinæ ratione non descendit, quia vbique est: ratione verò humanæ non descendit, quia non erat in cælo, ratione igitur vtriusque dicitur descendre, vti dictum est. Sed tota difficultas est in ver-

Ioan.

bo *ascendit*. Dico ergo hoc dictum esse propter homines, quorum nemo in cælum ascenderat, vt cælestia ibi videre, & intueri posset; quia hominum cum in terra sint, nemo in cælo esse poterat, nisi ascenderet: Christus autem non dicit se ascendisse, sed esse in cælo: & est hic sensus; *Nemo ascendit in cælum*, id est, nullus homo in cælo fuit, eo ascendens; nisi Filius hominis. At ne intelligeretur fuisse in cælo, quasi ipse fuerit in terra vt homo, & in cælum ascenderit, additum est, *nisi Filius hominis, qui est in cælo*. & de cælo, descendit, ac si clarius diceret; nemo fuit in cælo, nisi Filius hominis, qui est in cælo, & de cælo descendit. at quia de hominibus loquebatur, fuisse in cælo, exposuit per verbum ascendendi. quia in cælo esse non poterant nisi ascendendo: propterea tamen de se loquens addidit; *qui est in cælo*. ne eum ascendisse vt hominem arbitrarentur: & in præsenti loquitur, vt se semper in cælo esse significet ratione diuinitatis suæ. Hic est legitimus sensus. nihil enim aliud his conabatur probare verbis, quàm neminem vnquam mortalium, qui in mundo sunt, fuisse prius in cælo, & descendens postea de cælestibus visis loqueretur, præter seipsum, qui semper est in cælo, & assumpta carne descendit.

Superioribus verbis tres hæreses refutantur.

His verbis tres hæreses refutantur, & tria catholica dogmata confirmantur. Primum dogma contra Nestorium pluralitatem personarum in Christo affirmantem, Nisi enim esset vnica persona, dici non possset. Filius hominis est in cælo; & hoc annotauit Cyril. lib. 2. cap. 49. Alterum contra Cherintum, & alios diuinitatem Christi negantes: Si Deus non esset, eum nec descendisse, nec esse in cælo, verum esset. Tertium est contra Manichæos veram Christi humanitatem negantes: nam si vera humanitas non fuisset, quomodo Filius hominis esse potuit?

ANNOTATIO XIIX.

Quomodo iusti in cælum ascendant, cum inde non descenderint.

Aliam dubitationem mouet August. tractatu 12. in Ioan. quomodo dictum sit, *Nemo ascendit in cælum. nisi qui descendit*, cùm iusti omnes ascendant, & ascensuri sint, qui tamen de cælo non descenderunt. Respondet iustos quidem ascendere, sed vt membra Christi: vnum enim corpus mysticum cum Christo faciunt, ita vt verum sit. Christum solùm ascendisse. aliquando enim in sancta scriptura Christus totum corpus mysticum significat. Sed difficilis est solutio hæc: nam Christus in propria sua persona loquitur, non de mystico corpore, quod verba sequentia probant, descendit de cælo, & est in cælo: hæc enim Christo in sua persona conueniunt. Aliqui videntes hæc verba de Christi persona dicta, aliter respondent. Christum videlicet ascendisse propria virtute; iustos verò virtute alterius, nempe Christi. Sed neque hæc solutio ad rem facit, quia non agitur hoc loco de ascensu iustorum, qui futurus est per resurrectionem, nec illud verbum, ascendit, est temporis præsentis, sed præteriti, vt ex græco textu patet. Christus enim de his, quæ ante suum aduentum gesta erant, loquebatur; & verum est, neminem eorum, qui ante ipsius aduentum fuerunt, cælos ascendisse, & vidisse cælestia, vt postea descendens illa enarrauerit: quod autem postea iusti ascenderint, non est huic sententiæ contrarium, nec de Angelis sermo est; qui sæpè, de cælis ad terram, & de terra ad cælos in ministerium à Deo missi ascenderant; sed de hominibus, de quorum magisterio, & doctrina hic agitur.

Hæreses nonnullæ hinc ortæ refutantur.

Sunt autem hoc in loco duo, contra hæreticos aduertenda. Vnum est, quosdam his verbis hæresim confirmasse quādam; asserebant enim Christum carnem de B. Virgine non accepisse, sed eam habuisse in cælo: non huius naturæ nostræ sed spiritualem, & ante secularem, & cum ea descendisse, transisseque per B. Virginem, non aliquid de ea sumendo, sed velut aqua per canalem quendā pertrāsiens. Hanc hæresim

Digitized by Google

tribuit Greg. Nazian. Apollinari, & hoc loco cum A vsum esse refert in epist. ad Nectarium, Tertul. lib. de carne Christi, tribuit etiam Valentino. Sed hic locus potius hæresim talem euertit. Si enim hanc carnem de cælo tulit, & non eam de Virgine accepit; filius hominis, vt hic dicitur, dici non posset. Alterum est contra quosdam alios, qui oppositam hæresim ex hoc loco deduxerunt. Dicebant enim, si non ascendit, nisi qui descendit, ergo Christus non ascendit, cum corpore post resurrectionem, quia cum corpore non descendit. Hoc refert Aug. lib. de agone Christi, cap. 55. & optimo respondet argumento, dicens, ascendere, seu descendere non conuenire nisi personæ, corpus non ascendit, sed cum corpore ascenditur. Exemplum ponit; si quis de monte descendit nudus, & ascendit vestitus, verum est dicere, idem ascendit, qui descendit, quamuis nudus descenderit, & vestitus ascenderit: sic de Christo intelligendum est. Bona est solutio argumenti. Quanta autem horum sit dialecticæ ignorantia, in scholis philosophicis adolescentes intelligunt: est enim fallacia figuræ dictionis, quam vocant. Adde, non de ascensione Christi, secundum quam post resurrectionem in cælos ascédit, hic agi, vt iam diximus; vt in hoc etiam hæc hæresis vana esse probetur, tanquam vano, & minimè solido innixa fundamento.

¶ *Et sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, vt omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

COMMENTARIVS.

Fidem sibi habere persuadet, ex eo, quod sine illa, nemo potest æternam vitam adipisci.

ALtero argumento Nicodemum ad credendum inducit; primum enim erat quia nemo cælestia ita narrare potuit, sicut ille, qui est in cælo, & de cælo descendit, nunc adhibet secundum sumptum ex necessitate fidei ad vitam consequendam: & est sensus: vt mihi credatur necessarium est: nam ego exaltandus sum, vt, qui in me credit, vitã habeat æternam: cũ ergo, qui vitã æternam habere, & ab æterna morte liberari cupit, mihi credere oportet. Illa coniunctio, *Et*, copulat cum superiori sententia, quasi dicat, non creditis mihi cælestia; & tamen ego sum in cælo, & de cælo descendi, & cælestia experientia noui, & rursus ego sum exaltandus, vt qui credit in me, non pereat, sed habeat vitam æternam: ex qualitate ergo loquentis, quia de cælo sum, & ex fidei necessitate ad vitam, mihi credere debes. Dum autem ad fidem sibi habendam hortatur, etiam ea, quæ credenda sunt, reuelat; tale est hoc, nempe ipsum esse exaltandum, vt credentes in eum salui fiant. Vtitur autem figura ex scripturis sumpta, vt facilius Nicodemus doctrinam assequi possit, erat enim legis peritus; ex ipsa autem figura manu duci aliquo modo poterat ad fidem habendam dictis Christi: nam Moysis facto mysterium aliquod magnum significari, dubitare non poterat; quis enim non intelligeret, serpentem æneum in ligno appensum, nihil ex se ad sanandos serpentum venenosos morsus profuisse, Deumque, qui mille alijs modis sanare poterat, illud præcepisse; quia magnum aliquod futurum significaret mysterium? Vt igitur vel ex hoc mirabili facto facilius Christus quod docet, persuadeat, mortem suam, & crucifixionem his verbis indicat. Non solum autem in hac figura genus mortis significatur, & fructus eius: sed etiam à quibus esset occidendus & exaltandus, *Exaltari oportet*, inquit, *Filium hominis*, à quibus si petas, non exprimit; tamen figura innuit, seu præsignauit. Moyses enim Iudæorum populum repræsentauit, à quibus exaltatus est Christus, & crucifixus: quod Ioannis 5. Dominus apertè dixit; Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum. Historia huius facti Num. 21. habetur. Deus enim propter Iudæorum impias murmurationes, & blasphemias, immisit in eos ignitos serpentes, quorum morsibus, postquam multa Hebræorum millia perierant, iussit serpentem æneum pro remedio erigi, quem quicunque aspicerent, ab eo liberarentur exitio: hoc mortis & crucis Christi, in salutem nostram figuram prætulit.

Dominus cum legis perito agens, merito hoc scripturæ loco vsus est.

ANNOTATIO XIX.

Christo cur familiare fuerit seipsum filium hominis appellare.

DIgnum est consideratione, cur Christus seipsum B filium hominis appellauerit. Respondeo multis, & grauibus de causis id esse factum, quarum nonnullas in medium profero. Prima est, vt non solùm eius Incarnatio, sed etiam incarnationis modus significaretur. Potuisset Dei filius carnem accipere de nouo creatam, aut de iam creata partem capere, sicut Euam de Adæ corpore eduxit: quod si fecisset, homo verè esset, tamen non filius hominis, sicut nec Adam nec Eua filij hominis dici possunt, sed homines tantùm. Filius enim hominis non est, nisi qui nascitur ex homine, vt ergo indicaret Christus se non tantùm C carnem accepisse, sed etiam id fecisse nascendo; ob id filius hominis dici voluit: doctrina hæc est Tertul. lib. de carne Christi. & Irenæi lib. 3. cap. 21. qui Christum dictum filium hominis, & non tantùm hominem affirmant, quia natus est, quia parentem habuit, quamuis non sit natus, aut conceptus de viro, sed de sola fœmina, virtute Spiritus sancti supplente.

Vnde fratres Christi dicamur.

Altera causa est, vt hoc nomine, coniunctio, quam nobiscum habebat, exprimeretur. quia enim filius hominis est, & quidem ab Adam descendens, consecutum est, nos esse etiam secundum carnem fratres D eius; nisi enim filius hominis esset: frater noster secundum carnem non esset: fratres enim sunt qui patrem aliquem communem habent, quamuis ab eo multis gradibus distent. hac de causa nos omnes fratres sumus, quia ab vno parente originem trahimus. hæc ratio & doctrina est Pauli dicentis: qui sanctificantur, ex vno omnes: propter quod non confunditur eos fratres appellare, dicens; Narrabo nomen tuum fratribus meis. sensus horum verborum est, Christum, qui sanctificat, & nos omnes, qui per eum sanctificamur, esse ab vno nempe communi parente Adamo, qua de causa nos omnes appellat Christus fratres, non autem angelos; quia hi non habent communem cum Christo, secundum carnem patrem.

Hebr. 2.

Hoc nomine manifestatur impletas esse promissiones Patribus factas.

Tertia causa est, vt hoc nomine promissiones factæ patribus iam completæ ostendantur: promissum quippe fuit patribus non solùm Dei filium carnem accepturum, sed de semine eorum futurum. dictum enim est Dauid, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, & Abrahæ, in semine tuo benedicentur gentes. Quando igitur dicitur filius hominis, quod promissum fuerat, declaratur impletum.

Galat. 4.

Quarta causa est, vt Filiationis nouæ, quam facturus venerat, signum aliquod daret; quia enim filius Dei factus est filius hominis, homo effectus est filius Dei. id docuit Paulus dicens Misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. duo hic posteriora, respondent duobus prioribus sic; factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret. factum ex muliere, vt adoptionem filiorum reciperemus.

Nomen hoc subiectionem & humilitatem denotat.

Quinta causa est, vt de se humiliter loqueretur; submissè enim de se loquens ait; Filius hominis descendit: subiectionem quandam habet nomen hoc etiam relatione ad homines, filius enim patri subiectus est: quod Christus non recusauit, Luc. 2. Erat subditus illis. homo ergo factus, subditus hominibus his de causis se filium hominis sæpius appellauit.

Ali

Digitized by Google

Aliqui Hebræam phrasim esse putant, quod etiam si A ita esset, non vocat mysterio, cur ea phrasi tam frequenter sit vsus, cùm posset vti prima persona, dicendo, Ego descendi, aut, Ego hoc dixi, maximè cùm ea phrasis vix in tota scriptura reperiatur, vt loquens quis de se ipso filium hominis se nominet. Hoc tamen adnotandum est, frequenter se appellare filium hominis, cum de se ea dicit, quæ conueniunt ei, vt homo est, ad distinctionem eorum, quæ ei competunt, vt filius est Dei, hoc verò, & si, vt plurimum, non tamen semper seruatur: nam aliquando dicitur filius B hominis etiam quando quod loquitur, ei inest vt filio Dei: cuius rei paulò superius habuimus exemplum, filius hominis, qui est in cælo. Vbi seipsum appellat filium hominis, proferens ea quæ competunt, vt est filius Dei, esse enim in cælo tunc quādo in terra loquebatur, ratione solius diuinitatis conueniebat ei. Illud autem non est probandum, quod recentiores quidam adnotant, nimirum quando dicitur filius hominis, intelligendum esse dici filium virginis: nam homo cùm sit communis generis, sexum vtrumque C complectitur. Hæc tamen adnotatio reijcienda est. nam quamuis Christus dominus ex sola virgine sine viri sit coniunctione conceptus, id non impedit quòminus dicendus sit filius Dauid, filius Abrahæ: vt Matthæi 1. & multis in locis scripturæ appellatus: & de illorum semine futurus promissus est, imò, vti diximus, vna ex causis, propter quas filium hominis se appellauit Christus, ea est, vt filium Patriarcharum se esse significaret, iuxta factas illis promissiones.

Auctor non probat communem rationem.

ANNOTATIO XX. D

Qualis sit horum verborum cum præcedentibus conuenio.

COnnexionem aliam horum verborum, adducit Cyril. lib. 2. cap. 50. Cum, inquit, causam attulerit, quare ad sublimiora sibi sermo non exeat, ad ea descendit, quæ obumbratè à Moyse facta fuerunt: non enim ignorabat potius eum figuris, quàm spiritali doctrina, ad veritatis posse cognitionem deuenire: hæc Cyril. ac si dicat: Quia Nicodemum rei spiritalis incapacem vidit, figuris vtitur corporalibus. Connexionem tamen hanc, illa particula, Et, non admittit, vt consideranti notum est. Nostro seculo non- E nulli illam particulam loco causæ positam interpretantur, quasi dictum esset; Quia exaltauit Moyses serpentem, &c. & tunc connectunt, vt, cum dictum sit, descendisse de cælo, cur descenderit causam explicet, sitque sensus; Filius hominis, qui est in cœlo descendit, quia oportet eum exaltari sicut Moyses exaltauit serpentem, &c. non est improbabilis connexio: particulam enim copulatiuam pro causali sæpè in scriptura poni certum est, estque hebraismus frequens: connexio tamen in commentario exposita mihi ma- F gis probatur: nam illa verba superiora non attulit Christus, vt significaret se descendisse, sed vt fidem faceret Nicodemo, tanquam is, qui de cœlo veniens cælestium sit certissimus testis. Si autem causam cur venerit connecteret, velut extra Propositum, & ex occasione quadam hæc tam nobilis sententia esset in medium allata, quod non est probabile, sed eam proposuit Christus non ex occasione, sed ex præcipuo instituto, vt Nicodemum inuitaret ad fidem, sine qua vitam æternam non posset consequi, quam regnum Dei prius appellauerat. G

ANNOTATIO XXI.

In serpente æneo mirificè sacramenta omnia Incarnationis, & mortis Domini, obumbrata.

NVlla erat figura in veteri testamento, quæ omnes partes mysterij aduentus Christi exprimeret vti hæc; propterea Dominus eam proponere voluit. Primò quidem in ipso serpente æneo Christi incarnatio, & aduentus exprimitur. Serpens enim ille apparebat, & similis erat serpenti, sed verè non erat, quia Christus sumpsit carnem, in similitudinem peccatoris, tamen re vera non erat peccator. Ad Philip. 2. In similitudinem hominum factus; non quòd non esset verus homo, vt mentitus est Manichæus, sed quòd apparebat homo peccator similis aliis, cùm non esset: quod Rom. 8. apertius dictum est; Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati: eius igitur incarnatio in serpente significatur, vt annotat etiam Cyril. lib. 2. cap. 50. Secundò significatur eius incarnationis modus. serpens ille igne conflatus est, ob id in Hebræo dicitur non æneus, sed ignitus, est nomen נחש quasi igneus; sic Christus de Spiritu sancto conceptus, qui ignis dicitur. Tertiò eius mors, & passio indicantur; serpens enim ille exaltatus est in ligno, quod factum est, vt facilius, & à pluribus veneno infectis videri posset; sic Christus exaltatus est in cruce: Crucifixio enim eius sæpè exaltationis vocabulo nominata est. Ioan. 12. Ego si exaltatus fuero à terra. Ioan. 55. Cùm exaltaueritis filium hominis. & hanc significationem notat August. lib. 1. de pec. mer. & remis. cap. 32. Quartò exprimitur causa aduentus & mortis: ille enim serpens æneus conflatus, & exaltatus est, vt morsu serpentum ignitorū saucij sanarentur; sic Christus carnem sumpsit, mori voluit propter peccata hominum, vt à peccatis, homines liberarentur. Quintò exprimitur fructus: qui aspiciebant serpentem, sanabantur; qui nolebant aspicere, peribant; sic qui in Christum hominem crucifixum credunt, liberantur à peccatis, & vitam habent æternam. qui verò non credunt; pereunt, Mar. vlt. Qui crediderit saluus erit, qui non crediderit condemnabitur. Sextò significatur efficacia; vnus ille serpens ad salutem multorum à variis serpentibus sauciatorum positus est, & tam qui propè, quàm qui procul, tam qui ab vna parte, quàm qui ab altera aspiciebant, sanabantur: sic Christus vnus ad salutem omnium variis infectorum peccatis, per fidem est constitutus. Rom. 10. Christus ad iustitiam omni credenti: & tam patres antiqui à principio mundi, quàm qui nunc, & qui futuris erunt temporibus, in hoc nomine salutem habent. Septimò morbi qualitas exprimitur: à serpente enim erant illi tacti, erant autem serpentes igniti, sic appellati, quia morsu suo vehementissimum calorem corpora consumentem efficiebant; ita serpens Dæmon peccatum induxit, quod ignis est consumens spiritualia bona, & sitim rerum excitans terrenarum. Octauò qualitas ostenditur sanitatis; nam morte vitam, contrarium contrario effecit, sic per æneum serpentem dedit sanitatem; dicit enim Dauid Kimki, in li. radicum, & testimonio sapientum comprobat, tactis morsu serpentum, aspectum æris candentis causam potius esse mortis. in quo miraculi vis enituit: quod enim causa mortis erat, id profuit ad salutem. Denique ille serpens dictus est poni in signum, vox enim Hebræa נס nes signum, seu vexillum significat; sic Christi crux vexillum est Christianorum erectum contra acies inimicorum Dæmonum, & tale futurum vexillum prædictum est. Isa. 5. Eleuabit signum in nationibus procul. Iere. 4. Leuate signum in Syon: de hoc Luc. 2. Positus est in signum, cui contradicetur. Adde quòd præcepto Domini erectus est serpens, quia Patris voluntate verbum carnem assumpsit, & homo factus Patris præcepto, mortem crucis pro nostra salute subiit; idque in huius mundi deserto, sicut & ille serpens conflatus, & erectus in deserto.

Incarnationis modus.

Passio & mors.

Causa mortis.

Fructus mortis.

Efficacia & vis suæ mortis.

Morbi genus cui medebatur.

Qualitas sanitatis collata.

ANNOTATIO XXII.

Cur Dominus mortem crucis præ aliis elegerit.

NOn est sine consideratione prætereundum, cur Deus hanc crucis mortem, & exaltationē Christi in remedium peccati, præordinauerit, cùm multis modis aliis, etiam sine morte liberare nos potuerit, sicut & potuit sine serpentis ænei exaltatione Iudæos sanare. Sacri Doctores multa hoc loco verè & doctè dicunt, quorum aliqua breuiter in præsenti collegi. Primam huius causam Hieron. ad Gala. 3. & Dama. lib. 4. de fide cap. 12. adferunt, Nempè, vt medicina morbo

Vt medicina morbo respondeat.

morbo responderet; Fuit lignũ causa mortis, sit ergo A lignum causa vitæ. Hanc causam nos dupliciter accomodare possumus, vno modo ex parte hominis, altero ex parte dæmonis, hominem seducentis: ex parte hominis, sic; Inobedientia primi hominis ruinam mundo intulit; fuit autem inobedientia hæc in ligno, quia mandatum Dei transgressus est circa lignum; obedientia ergo hominis Christi reparauit nos, & quidem obedientia in ligno: quia præceptum Patris adimpleuit in ligno; ad Rom. 5. Per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt B multi, per vnius obeditionem iusti constituentur multi. at de qualitate obedientiæ ad Philippens. 2. Factus, inquit, obediens ad mortem, mortem autem crucis. repetitio hæc, non solùm auget Christi obedientiam, quæ extenditur vsque ad crucem, sed etiam simul insinuat fuisse obedientiam in ligno; sicut inobedientia præcessit in ligno; vt quia ille in ligno circa rem facilem non obediuit, abstinendo à domo, obedientia respondeat in ligno circa rem difficilem, vt moriatur in cruce; in quo maximè Dei potentiam C admirari oportet, qui per lignum, quod erat mortis causa, attulit vitam, & multo perfectiorem ea, quàm per lignum perdidimus. Altero modo hæc eadem causa ex parte Dæmonis accommodatur proposito. Hic enim de homine victoriam in ligno, & per lignum reportauit; conueniebat ergo eum, qui iniustè in ligno vicerat, in ligno, & per lignum iustè superari, spolijsque priuari: quam causam Ecclesia sancta docet, dum canit, Vt, qui in ligno vincebat in ligno quoque vinceretur. In quo diuina sapientia commen- D datur, quia eisdem artibus, quibus hominem capere tentat Dæmon, ipse capitur, & incidit in foueam, quam fecit, vt in adinuentionibus suis pereat, quod Augustin. lib. cur Deus homo cap. 6. annotans, maximam asserit sapientiam esse, eisdem armis aduersarium vincere, quibus ipse sibi victoriam præparabat.

Vt qui in ligno vicit, per lignum superetur.

Alteram huius rei causam Paulus etiam docuit ad Gala. scribens, Christus inquit, nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est, Maledictus omnis qui pependit in ligno, vt E in gentibus benedictio Abrahę fieret in Christo Iesu. Obscura sententia, sed maximè ad rem faciens, & ob id declaranda. Deuter. 28. maledixerat Moyses omnibus legis illius transgressoribus. Maledictus, inquit, omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea Christus veniens Iudæos & Gentes saluaturus, & in vnam Ecclesiam congregaturus, debuit ab obligatione legis illius, A quæ Iudæis propria erat, liberare; vt nouum sibi populum faceret, & salutem etiam gentibus communicaret; cum autem legis illius trangressoribus maledictio inflicta esset, hoc effecit vt in se susciperet maledictum, & liberaret nos à maledicto. Nam qui suscipit maledictum, quo non tenebatur, iure liberat à maledicto eum, qui iure tenebatur: nulla autem mors erat, propterquam lex maledictum inferret, nisi mors ligni. Deuter. 21. Maledictus omnis, qui pependit in ligno; propterea ergò Christus crucem suscepit, vt B maledictum legis in se sustinẽs, quod re vera ad illum non pertinebat, quia innocens erat, liberaret iureque solueret ab obligatione legis illius, vt maledictum non comprehenderet eos, qui talem legem non obseruarent: Soluta autem lege illa, gentibus & Iudæis omnibus legem vitæ communem dedit: hæc est causa, cur crucis mortem elegit, & hic est apertus sensus verborum Pauli, quæ allegauimus. Notat autem Amb. ad Galat. 3. in illis verbis non dici Christum natum maledictum, sed factum; quia maledicto ad eum C iure non perueniebat, quia innocens erat, sed sponte pro nobis suscepit, vt à legis illius maledicto liberaret in se credentes. Aug. toto lib. 14. cont. Faustũ locũ illum Deut. citatũ à Paulo discutit, & de morte crucis intelligendum probat; non de suspentione, qua fit etiam in ligno & re vera ita est, sed ad præsens propositum satis hæc dicta sint.

Vt factus pro nobis maledictum, à maledicto nos liberaret, Galat. 3. Deutero. 28.

Deutero. 21.

Tertiam causam Athanasius lib. de incarnat. Verbi, & corporali eius aduentu, exponit, quo in loco hanc discutit quæstionem, nempe cur crucis mortem D Christus elegerit, & quatuor adfert huius rei causas, quarum, Vna hæc est, cæteris prætermissis, vt mors Christi esset omnibus nota: cùm enim resurrectio ipsius futura esset vnus ex præcipuis fidei articulis, vnumque potissimum probandæ eius diuinitatis argomentum; mors debuit esse manifestissima, & certissima, vt nemo mortem fictam esse affirmare auderet: talis fuit crucis mors, quæ non solùm notissima, sed acerbissima erat, vt tanto mirabilior esset resur- E rectio, quanto acerbior, & horribilior fuerat mors. Possent aliæ multæ causæ adferri, sed satis sit has attigisse, quæ primum locum tenere videntur, quibus addenda est hæc; crucis mortem præter acerbitatem fuisse tunc abiectissimam, & summè contemptibilem, hominibus sceleratissimis infligi solitam. Cùm ergò Christus omnium peccata in se punienda suscepisset, supplicium tale subire elegit, vt grauitas peccatorum nostrorum, pro quibus patiebatur, in eo vindicaretur.

Vt Christi mors magis nota fieret.

¶ *Sic enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

COMMENTARIVS.

Mirabilis est hæc sententia, cuius cum superioribus connexio hæc est. Cùm filium hominis, vt serpentem, in ligno exaltandum dixisset, causam huius exaltationis exponit, tacitè falsas opiniones aliquas, quam ex verbis præcedentibus concipi poterant, remouens. Cùm enim dictum sit, *Oportet* ne quis aut necessitati fati id adscriberet, quasi vitari non posset. aut diuinæ impotentiæ, quasi Deus aliter hominem saluare non valeret, aut infirmitati Christi, qui se ab aduersarijs defendere nequiret; aut culpæ ipsius, quia pro proprijs culpis pateretur, maximè quia crucis pœna sceleratis infligi solita erat, & se vt filium hominis dixisset exaltandum; propterea hæc omnia tollens, & veram causam efficientem, ac primam apperiens, addit, *Sic enim dilexit mundum Deus*, id est, exaltandus est filius hominis, quia tantus est Dei erga homines amor, vt dederit filium suum exaltandum pro ipsorum salute: ac si clarius dicas; ò Nicodeme, dixi filium hominis oportere exaltari: ne arbitreris hanc exaltationem ratione culpæ meæ, & peccati futuram, quia exaltandum dixi, vt serpentem in ligno: nec tribuas necessitati fati alicuius, quasi id vitari non posset, quia dixi, oportet; nec impotentiæ diuinæ adscribas, quasi aliter saluti hominum nequiret Deus consulere; nec infirmitati adscribas, quasi me defendere non valeam, quia dixi me filium hominis; sed scito causam esse, quia sic Deus dilexit mundum, vt me vnigenitum filium, factum filium hominis, dederit exaltandum pro mundi salute. Non igitur culpa, non necessitas, non impotentia, non infirmitas, sed Dei immensus amor causa est tanti mysterij. Hæc est connexio & sensus, vbi expressè iam mysterium aperit Trinitatis, reuelata Patris & filij persona; similiter & incarnationis, dum se, quem filium hominis dixerat, filium vnigenitum esse ostendit: causam etiam incarnationis, & mortis docet; immensum Patris amorem erga mundum; finem seu fructum, qui duplex est, ne homo pereat. id est, vt à peccato, & æterna morte

Dei amor erga homines, prorsus causa fuit Incarnationis, & mortis Filij.

Quot & quanta sacramenta Dominus subindicauerit superioribus uerbis.

Google

morte eripiatur:neque hoc tantùm,sed vt simul à peccato, & æterna morte liber, æternam vitam adipiscatur. Particula *Vt*, secundo loco posita, limitat præcedens verbum in hunc sensum, Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum daret ad hoc,vt omnis qui credit in eum,non pereat.potuisset quidem Deus dare filium suum,vt mundum iudicaret, & damnaret; non autem, vt qui credit in eum, non periret:& tunc non ex dilectione, sed ex iustitia dedisse diceretur, at dare filium suum ad hoc, vt qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam,ex nimia dilectione erga mundum factum est.quod sequentibus verbis exponit.

ANNOTATIO XXIII.

Verba præcedentia non Euangelistæ, sed Christi Domini sunt.

ALiqui recentiorum hæc verba,& sequétia omnia vsque ad finem huius colloquij, non Christi, sed Euangelistæ esse dicunt,nescio quo argumento ducti; nisi quia in tertia persona fit sermo,quasi verò & præcedentia in tertia persona non sint dicta. Omnes antiqui Patres verba Christi esse dicunt, & vt talia exponunt Cyrillus libro 2. cap. 51. Chrysostomus homilia 26. Basilius homilia in Psalmum 7. vbi legit. Qui credit in me,non iudicatur.quod argumento est à Christo esse dicta, eum sentire. Ambrosius lib.1.de pœnitentia cap. 10, & 11. & magnitudo sententiæ, Christi verba esse probat, & maximè ,quia ad eundem pertinent contextum. Adde Ioannem Euangelistam non esse solitum similes sententias verbis Christi interserere, maximè quando dubium aliquod suboriri poterat,eiúsne an Domini essent,cum totum ipsius Euangelistæ studium fuerit in describendis sermonibus Christi. Adde etiam phrasim ipsam, & verborum altitudinem, auctorem suum indicare Christum Dominum. Magnitudinem enim amoris Patris erga mundum; causam aduentus proprij; iudicium contra non credentes,ipsius Christi erat reuelare.Fateor athanasium videri huius fuisse sententiæ,vt non Christi, sed Euangelistæ sint verba ser. 1. contra Arrianos,vbi sic habet.Ioannes item,Non enim misit Deus filium suum,vt iudicaret mundum,sed vt mundus seruaretur per eum. Saluator quoque idem de seipso loquitur. Ad iudicium ego in mundum veni, vt qui non vident videant,& qui vident cæci fiant. hæc Athanasius. Perpende qualiter distinguat verba Euangelistæ a verbis Saluatoris, quamuis vtraque Ioannes describat:idem sentire videtur oratione contra Arrianos;Quod ex verbo Deus est verbum. tamen in oratione contra gregales Sabellij,oppositum indicat:verbum enim,sic Deus dilexit mundum,vt filium vnigenitum daret, ipsius Christi esse dicit.

ANNOTATIO XXIV.

Perpendit quam sit admiratione dignũ, quod Deus mundum dilexerit, & sic dilexerit.

DVo sunt in expositis verbis omni admiratione digna: & Deum mundum dilexisse,& sic dilexisse, per mundum autem homo hoc loco significatur, & per dilectionem non ea, qua cuncta, quæ fecit Deus diligit, sed ea qua homines, singulari quodam modo eos ad bonum supernaturale ordinans, & extollens, & ad se pertrahens prosecutus est. Quod hac dilectione Deus mundum dilexerit, & sic dilexerit, omni admiratione digna res est. Prius caput, explicare ordiamur, fietque manifestum, si partes singulas consideremus. Deum quidem amare, & diligere non est mirabile, immo, si non diligeret, mirabile esset. Vt enim rectè Augustinus lib.15.Trinit.cap. 20.dicit,sicuti necessarium est Deum intelligere, sic etiam necessarium est amare sicut etiam necessarium est ipsum esse, & viuere; est enim Deus natura intellectualis, cuius proprium est intelligere, & amare; cumque sit actus purus aliquando amat, & intelligit, aliquando verò non, sed semper amat,semper intelligit. nulla enim imperfectio in Deo est, esset autẽ si posset amare,& aliquando non haberet in se actum amãdi; semper ergo & necessario amat. Præterea obiectũ amandi bonum est,cum igitur Deus sit bonum infinitum, amor profectò tanto respondens bono erit infinitus. non hoc miramur,quod Deus amet, & quod se amet: sed quod homines,& quidem tali amore,amet.

Prima admirandi causa est, quia cum Deus in se amat bonum habeat & sit, i. homines mundũ amat.

Causa autem prima admirationis est, si quis Deus sit consideremus,quod Exodi 33.expositũ aliquo modo inuenimus. Ostendam tibi, inquit, omne bonum, quod Augustinus libr. 8. Trinitatis capite 3. explicans,dicit. Tolle hoc,tolle illud, respice bonũ ipsum, si potes, hoc est Deus: significat per hoc omnem rationem bonitatis in Deo esse, immo ipsum bonum esse Deum: hoc igitur est mirabile, Deum, qui in se habet omnem bonitatem, omnem perfectionem, omnem rationem amabilitatis, estque in se bonum, & amabile infinitum, amorem extendere extra se ad homines,quasi non haberet in se obiectum,quod totum suum infinitum amorem adæquaret. Fuit autem amor hic antiquus:Amauit enim nos ab æterno, tam vetus est amor erga homines, quàm proprius amor erga se.Ephes. 1. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem:effectus quidem amoris huius in tempore fuit,tamen amor erga nos sine tempore.quod Aug. lib. 12. ciui.cap.17. pulchrè docet,consilium scilicet Dei æternum fuisse de his.quæ futura erant, opus tamen nouum:& Cyril.lib.1.Thesau.cap.5.Creator,inquit, ab æterno, tamen opere apparuit in tempore; mirus profectò amor hominũ vnà cùm Deo æternus.

Secunda ratio, quia liberè & non necessario amat.

Secunda causa maioris est adhuc admirationis, si consideremus Deum sine necessitate vlla mundum dilexisse.Si enim aliter facere non posset,non ita miraremur,ad necessitatem quandam, & naturam referentes;tamen amauit mundum liberè,& sponte,cùm posset non amare, nec diligere; seipsum quidem necessariò amat,& diligit,nec potest non amare; neque hæc est impotentia,sicut nec impotentia est non posse mori,sed magna potentia; & ex hoc amore necessario Spiritus sanctus æqualis Patri,& Filio procedit: at mundi amor necessarius illi non fuit; poterat non amare;poterat mundum non facere,& hominem factum potuit supernaturali bono non diligere: tanto ergo magis mirandum est,quod dilexerit.

Tertia, quia sine vlla sua vtilitate diligit.

Tertia adhuc maior causa est,si consideremus absque vtilitate sua vlla dilexisse. Si enim ex mundi, aut hominum dilectione vel exiguam reportaret vtilitatem,etiamsi necessarius amor non esset.non ita mirabilis foret;quia cogitare possemus eum propter vtilitatem dilexisse propriam.solet enim homo hominem propter propriam diligere vtilitatem:at nõn sic Deus fecit, amauit, & dilexit hominem ob nullum proprium suum commodum. Deus enim nulla re: extra se indiget,omnem intra se sufficientiam,& perfectionem habet; creatáque omnia perfectius sunt in Deo, quàm in seipsis,vt docet Dionys.cap.5.de Diuin.nomin. sicut argentum perfectius est in auro, quàm in se,& nummus inferior in superiori.quod etiam Aug. serm.4.de verb.Dom.& Anselm.in prosolo. cap. 17. docent.Nullam ergo in se à creatura, nec ab homine vtilitatem Deus capit.Irenæ.lib.4. cap.28. Deum dicit fecisse Abraham sibi amicum, non ob propriam, sed propter ipsius Abrahæ vtilitatem. Cyril. lib. 1. Thesa. cap. 6. Superflua, inquit, Deo est productio creaturarum, quantum ad Dei perfectionem pertinet,hoc enim erat Deus, antequam nos creati essemus.quod nunc etiam est,nihil ei attulimus, à nihilo adesse producti; & si ad nihilum redigeremur, nihil ei detraheremus:hæc Cyrill. Aug.libr. 12.ciuit.ca. 17. dicit,Deum ab æterno voluntatem habuisse faciendi creaturas, at in tempore fecisse, vt ostenderet se eis non indiguisse, sed sine eis ab æterno omnino beatum,& perfectum extitisse. Attende hæc tria prædicta, quod Deus extra se ab æterno amauerit; quod

sponte

A spontè,& quod sine vtilitate,communia esse amori, quo Deus diligit cuncta, sed amorem erga homines hunc, de quo agimus, mirabiliorem hæc eadem faciunt. Non enim satis Deo fuit amore naturali. sed etiam tanto,quanto est supernaturalis,homines diligere, cùm is amor neque necessarius, neque vtilis ei esset.

Quarta, quia à nulla in homine præcessit ratione, nullum que meritum ob quod diligendus esset.

Quarta causa admirationem auget: dilexit enim hominem nulla præcedente in homine ratione, aut meritò,propter quod amaretur. Aduertenda est inter diuinum, & nostrum amorem differentia: nostrum B præcedit ratio in eo, qui amatur, propter quam diligitur: Amor enim noster inuenit quod amet,non autem facit; at diuinus non sic: non enim inuenit in amato rationem amandi, sed ipse amabilem facit hominem,& amat. Vt enim in naturali amore,quo cuncta amauit,vt essent,nullum naturale bonum in creatura præcessit, quod amaret, sed Deus amando fecit; sic in amore supernaturali,quo diligit homines, nullum præcessit supernaturale bonum,sed Deus amando fecit. Vnde Aug. in expos. epist. ad Rom. annotat C illud verbum, *Dilectis à Deo.* Non,inquit,dicitur diligentibus Deum,sed dilectis à Deo; quia enim dilecti sunt,propterea diligentes fiunt. mirabilis est profectò in hoc amor Dei erga homines.

Quinta, quia præcesserunt demerita, quibus homo odio potius dignus factus est.

Quinta mire auget præcedentem;non enim solùm non inuenit Deus in homine, quod amaret bonum, aut meritum propter quod diligeret; sed inuenit malum,& demeritum, propter quod odio & pœna prosequeretur: quam rationem ad Roman. 5. annotat Paulus, dicens, Commendat Deus charitatem suam D in nobis,quoniam cùm inimici essemus,Christus pro nobis mortuus est:ac si dicat:mira est in hoc Dei charitas erga homines, quod cum odio, & pœna digni essent,eos dilexerit.

Sexta quia dilexit quos præsciuit ingratos fore.

Sexta autem multo maior est. Si enim odio digni tantum essent homines,tamen dilecti à Deo grati futuri essent, aliqua ex parte admirationis causa cessaret;at non sic est: sed cùm præcognouisset plurimos ingratos futuros tanto amori, immo maiorem eorum partem ingratam,etiam postquam amoris sui ef- E fectum experti essent,peccatum peccato accumulantes,adhuc tamen dilexit mundum, & filium pro ipsismet futuris ingratis,dedit. quod Chrysost. hom. 26. annotans dicit;Commendat Deus charitatem suam, quod pro ingratis filium dederit.

Septima quia dilectio hac summa cum sapientia & æquitate est coniuncta.

Septima ratio admirationem excedit,quando consideramus Dei amorem, cùm summa sapientia, & æquitate esse coniunctum: si enim in Deo appetitus, passiones inordinatæ,aut ignorantia aliqua esset, dici posset amasse ex ignorantia,quia hominum imperfe- F ctionem non nouit, aut ex passione, quæ, quod amabile non est, sæpe amore dignum apparere facit, & hac ratione non esset,cur vehementer admiraremur; at non sic euenit. Summa sapientia & scientia, sine vlla ignorantia; summa æquitas, sine deordinatione passionum est, cum tanta ergo sapientia, & æquitate mundum dilexisse, prædictis omnibus existentibus, mirabilem supra omnem modum facit amorem. At

Quomodo inuisum non sit. Deum iniustos & indignos diligere.

obijciet aliquis, talis amor temerarius videtur. Inconsiderati enim est amare,quod nulla amandum ratio persuadet. Respondeo non ita esse, quamuis enim G in iis,quæ amantur nulla causa inueniatur:tamẽ in ipso amante summa ratio est diligendi. vt enim aduertit Chrysost. hom. 7. in epist. ad Timor. infinita Dei bonitas radix est, & ratio amandi homines, omni dilectione indignos. Est enim tanta diuina bonitas, vt ipsa sola sufficiat ad rationem, & causam amandi. non expectata, nec requisita causa, ex parte eorum, qui amantur. Solemus inter homines aliquos inuenire,qui etiam ignotis,& indignis benefaciunt,de quibus affirmamus esse eos tam bonos,ac clementes, vt

A etiam ignotis & indignis, ipsa bonitate inducti, benefaciant;multo hoc verius de nostro Deo prædicamus;qui tam bonus est,vt inutilibus,indignis,immeritis benefaciat, eósque diligat:non hoc igitur ab ratione alienum aut stultum,sed sapientissimum potius ac rationi congruentissimum iudicandum est. Vnde rectè Paulus ad Tit. 3. hanc Dei dilectionem vocauit χρηστότητα,quam Latinè dicimus benignitatem, Apparuit,inquit,benignitas,& humanitas Saluatoris. Basilius autem reg. breui. respons. 214. eam definit esse, B qua benefacimus iis, qui opus habent. etiam si nulla ratio eis suppetat obtinendi. his ergo de causis mirabile est Deum dilexisse mundum.

Quàm sit mirabile Deū tanto affectu & amoris conatu mundum dilexisse.

Alterum autem, quod mirabile esse diximus, est Deum sic dilexisse,id est tanta amoris vehementia,& conatu mundum dilexisse. illa enim particula, *Sic*, vehementiam, & magnitudinem diuini amoris exprimit,quam magnitudinem ipsemet Ioannes sequentibus declarat verbis, quorum singula perpendendã sunt. Primò *Filium*, dedit, non alium hominem, non C Angelum non mundum alterum,sed quod maius his omnibus est,Filium dedit:quod verbum annotarunt Cyril. lib. 2. cap 51. & Chrysost. hom. 26. ex quo dono infert Paulus ad Rom. 8. Qui proprio, inquit, Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo cum illo non omnia nobis donauit? magnitudo amoris ex re data cognoscitur. Secundò *suum*, non alienum, sed *suum* dedit: nos nihil damus omni ex parte nostrum, quia quæ habemus, omnia ab illo accepimus,nempe à Deo,& adhuc ipsius sunt. Matth. D 7. Si vos cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris,nota illud (bona data.) præterea filij hominum plus sui, quàm patrum sunt; nam substantia filiorum alia est à substantia parentum: quamuis ergo homo filium suũ det,non suum perfectè dat. At Pater æternus Filium suum dedit, suum verè, quia eiusdem est substantiæ cum ipso,ex se habet eum, non ab alio accepit:hunc suum Filium dedit ex amore. Tertiò, *Vnigenitum*,si plures haberet,&vnum daret,non ita magnum esset,vt fuit, vnicũ filium quem habet, & hunc E non adoptionis, sed naturalem, dare. Quartò, *dedit*, non vendidit, precio à mundo accepto, non mutuauit,non commutauit,sed donauit. Quintò,cui dedit, seu pro quo, intellige hominem. inauditum hoc est, vt filius pro seruo, innocens pro iniquo, iudex pro reo,creator pro creatura detur. Sextò, si suppleas ad quid dedit,intellige exaltandum;hic enim sensus est, dedit exaltandum, quis vnquam tale quid vidit, aut audiuit,aut imaginari potuit? Si dedisset,vt nobis imperaret,vt à nobis coleretur, magna esset gratia, tanF tum nobis Filium in Regem donare: at exaltandum in cruce,tanquam sceleratum, dare, omnes profectò limites amoris transcendit. Septimò, *Vt omnis qui credit in eum*,nouum,id est;cur non saltem par ratio fuit, vt omnis,qui credit,etiam exaltetur pro eo? quis hoc si factum esset,admiratus non cõmendaret Dei amorem, quod exaltationem à seruo posceret pro Filij exaltatione? & tamen non hoc fecit; sed Filium exaltari voluit in cruce,à nobis autem rem facilimam petiit,vt omnis qui credit in illum. Ipse quidem mortuus in cruce,nos commorimur in Baptismo;ipse pen- G det,nos fide viua in eum respicimus. Octauò, *Non pereat*,quis non ex tantis præmissis verbis magnum aliquem fructum Christo prouenturum expectaret? non sic res habet: sed tota vtilitas nostra est, ne nos pereamus; sed erepti à perditione, vitam consequamur æternam. Nonò,hic, de quo dicitur, ne pereat, homo est, non Angelus, qui prius creatus est quàm homo;perfectior natura,quàm homo; reparabilis, vt homo. Si enim Deus etiam eum eripere voluisset,potuisset vtique,noluit tamen Deus:nusquam enim Angelos apprehendit. sed relicta maiori, & perfectiori

Singula verba expenduntur.

Filius Dei pro nobis exaltādus datus est, sed non postulat, vt exaltemur in cruce pro vita æterna consequanda.

crea

creatura ad minorem se conuertit, & ne hæc pereat, tantas facit expensas. Decimò tandem, quia potuit Deus facere ne homo periret, sed vitam haberet æternam sine tot expensis, & absque eo, quòd Filium suum exaltandum in cruce mitteret, vt aliàs explicabimus. Profectò mirus est hic amor, cuius magnitudinem verbis exprimere non valens Euangelista, vnica indicauit dictione, *Sic dilexit Deus mundum.* Hæc dicta sint pro huius sententiæ explicatione.

¶ *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per eum.*

COMMENTARIVS.

PEr particulam, *Enim* hac sententia causam præcedentis contineri, significatur: dictum quippe erat, Deum ex dilectione erga mundum misisse filium suum, ne mundus periret, sed haberet vitam æternam. huius sententiæ causam adfert, quia, inquit, non misit Deus filium suum ad ferendam sententiam contra mundum, sed ad saluandum eum. Insinuat Euangelista mundum iustè damnari, iustamque in eum sententiam ferri potuisse: quod si Deus ad iudicandum mundum, misisset filium, iam non ex dilectione ergà mundum, sed ex iustitia dedisse dictum fuisset, quam contra eum exercere iustè decreuisset, sicque mundus periisset propter sua peccata, sine quibus nemo tunc inueniebatur. Verùm non sic factum est, non enim misit filium ad ferendam damnationis sententiam, nec ad damnandum, sed ad saluandum: propterea ex dilectione datus dicitur, ne homo pereat, sed vt habeat vitam æternam. venit ergo filius Dei in mundum, non vt iudex, sed vt saluator; non ad iustitiam contra mundum exequendam, sed ad misericordiam effundendam; ideò mundus non perit, sed habet vitam æternam, ideò etiam ex dilectione Patris erga mundum, non ex iustitia contra eum missus est.

ANNOTATIO XXV.

De duplici Christi Domini aduentu.

ADuertenda sunt aliqua ad maiorem prædictorum explanationem. duos videlicèt aduentus Christi esse, priorem, quando carnem sumpsit, & homo factus est; posteriorem, quando in vltima die veniet in gloria. Clementissimè vtrumque Deus sic disposuit, vt prius veniret ad saluandum, & liberandum hominem à peccato, & ad dandam gratiam, vt Deo conciliatus eius posset præcepta seruare, postea autem veniret ad iudicandum, & exigendam rationem operum secundum suam iustitiam. Si prius non venisset ad redimendum, neminem inueniret, quem saluaret: omnes enim erant in peccato, & digni damnatione: prius ergo liberat ex misericordia, & dat, vt possint recta facere, posteà ex iustitia iudicaturus est; quod etiam annotauit Chrysost. hom. 27. Vnde rectè Gregor. hom. 30. in Euan. Quis eius, inquit iustitiam ferret, si prius, quàm nos per mansuetudinem colligeret, culpas nostras per zelum rectitudinis examinare voluisset? Aug. etiam in Psal. 17. in illud, Iudica me Domine Da mihi, inquit, per misericordiam bonam voluntatem, & hanc postea per iustitiam iudica. Aduertendum rursus, quando Christus venit, aliquos homines iustos inuentos; Simeon iustus erat, Zacharias iustus erat, alij etiam multi; omnis tamen eorum iustitia data erat virtute aduentus ipsius ad saluandum; Si enim venturus esset ad iudicandum, & non ad redimendum, nemo ab Adam vsque ad vltimum hominem liber esset à peccato, nec iustus inuentus esset in terra Aduentus ergo eius ex misericordia ad saluandum causa est, & fuit, vt iusti inuenirentur in terra. Aduertendum insuper illud, *Vt saluetur per ipsum mundus*, comprehendere illa duo, *Non pereat, sed habeat vitam æternam*: saluat enim mundum, cùm non solum facit ne pereat homo; sed etiam vt habeat vitam æternam. Aduertendum postremò ex Cyril. lib. 2. ca. 52. totam hanc sententiam habere quandam contrapositionem cum illa superiori, Sicut Moyses exaltauit, &c. Moyses enim fuit merus iudex, non saluator; leges imposuit, non tamen vires ad seruandum dedit: nec peccata in quibus homines inuenit deleuit; vt ergo se Christus, non vt Moysem, venisse demonstret, ne forsan Nicodemus ex illis verbis colligeret, venisse ad simplicem aliquam legem dandam, aut ad iudicandum, quia sæpe in scriptura Deus ad iudicandum venturus legebatur; ob id addit, *Non misit Deus Filium, vt iudicet mundum*, missionis nomine aduentum eius per carnem significans.

Antithesis huius cum superiore alia sententia.

ANNOTATIO XXVI.

Iudicare triplici acceptione sumptum in scriptura.

BAsilius homil. in Psal. 7. explicans illud, Dominus iudicat populos, annotat tribus modis verbum hoc iudicare, in scriptura vsurpari. Primo quidem modo pro actu iustitiæ, secundum quam iudex iudicat, vel probando vel reprobando, vt iudicare sit, ferre sententiam tam approbationis, quam reprobationis: sic accipitur in illo loco Psal. 7. Dominus iudicat populos. Isa. 11. Non secundum visionem oculorum iudicabit. sic Christus dicitur venturus iudicare viuos, & mortuos. secundum hanc significationem vox communis est: nam non solum iudicatur innocens, quando eius innocentia declaratur, & liberatur ab iniusta oppressione, & quod suum est recuperat; sed iudicatur nocens, cùm damnatur; iudicari enim est bonorum, & malorum. Altero modo sumitur pro quodam actu iustitiæ, vt idem sit iudicare, quod discernere, & examinare: sic Basilius exponit illud Psalm. 25. Iudica me, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum. hoc iudicium præcedere solet sententiam: prius enim iudex iudicat discutiendo, quàm ferendo sententiam. Tertio modo sumitur pro quodam actu iustitiæ, nempe vt idem sit quod damnare, seu condemnatoriam sententiam ferre in aliquem. sic dicitur Psal. 5. Iudica eos Deus, & Ioan. 5. Qui verò mala in resurrectionem iudicij, id est, damnationis: hæc ex Basilio Quantum igitur ad præsentem spectat locum, Cyril. li. 2. ca. 52. videtur de condemnatione exponere, vt sit sensus, Non misit Deus filium suum, vt condemnet mundum, ita August. de agone Christi, cap. 27. etiam exponit Chrysost. hom. 27. generaliter sumit hoc verbum, sicut sumitur, quando in secundo aduentu venturus dicitur iudicare, vt sit sensus; Non misit filium suum in hoc priori aduentu iudicem, vt mundum iudicet; significans, quod si venisset, iudex, seu ad iudicandum, nemo saluus esset, sed omnes perirent. Accommodatior tamen est prior expositio. Ex antitheto enim vno, nempè, *sed vt saluetur mundus*, deprehenditur alterum, nempe, *vt iudicet*. debet enim esse contraria vtriusque significatio. si autem accipias verbum iudicandi absolutè, non sit contraria significatio: nam fieri potest, vt veniat ad iudicandum, & simul saluandum; cùm in fine seculi iudicaturus sit bonos, & simul saluaturus. positum ergo est in hoc loco pro eo, quod est ferre sententiam contra mundum: certum enim erat, omnes esse peccatores, Dei gratia remota.

Iudicare in hoc loco significat ferre sententiam.

¶ *Qui credit in eum, non iudicatur; qui autem non credit, iam iudicatus est; quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei.*

COMMENTARIVS.

PRobat præcedentem sententiam, nempe se ad iudicandum non venisse, sed ad saluandum, ne pereat homo. Nam vel credit in Christum, vel non, at neuter in hoc priori aduentu iudicatur. qui enim credit, nõ iudicatur, id est, non exercet Deus iustitiam suam contra eum, sed misericordiã; remittens peccata, & donans gratiã credentibus: hoc autẽ non est iudicare, sed misereri. Ioan. 5. Qui credit ei, qui misit me, habet vitã æternã, & in iudiciũ nõ venit, sed trãsit à morte in vitã: id est, quia in iudiciũ non venit, nec iudicatur, ideo trãsit de morte in vitã. Vbi aduerte gratiam primã, qua credentibus peccata remittuntur, & Deo conciliantur, & ad filiorum Dei adoptionem admittuntur, non dari ex iustitia, sed ex misericordia Dei. Nemo enim ex iustitia dignus est gratia, & venia: misericordia est, quæ remittit peccata, & dat primã gratiam, si consideremus ipsum peccatorẽ. nam quamuis Christus de iustitia remissionem meruerit peccatorũ nostrorũ, si tamen peccator seu homo ipse consideretur, ex misericordia iustificatur. credens igitur, qui ad Christum conuertitur, non iudicatur. Si quis verò non est credens, & iste nõ iudicatur à Christo: iam enim ille iudicatus est, seu sententia lata condẽnatus, & morti adiudicatus æternæ, etiamsi Christus non venisset. Explico, in Adam omnes peccauimus, nascimur omnes peccatores, Deus à principio tulit mortis sententiã contra omnes peccatores, quãuis nondũ sit contra omnes executioni mandata, misit filium. vt eos, qui crederent in eum, saluos faceret. iam aliqui credunt, aliqui non, qui credunt, à sententia lata liberantur, & ex misericordia Dei eis peccata condonantur; qui verò non credunt, Christus veniens non fert sententiã contra eos; iã enim lata est à principio. Ac si diceret Christus; Ego veniẽs in mundũ, inueni omnes homines sub æternæ mortis sententia lata à Deo: veni, vt qui in me crederẽt, salui fierẽt, qui verò nõ, sub veteri dãnatione manerent, qui ergo credunt nõ iudicãtur, immo à sentẽtia dãnationis lata liberãtur: qui verò non credunt, à me non dãnantur, nec contra eos sententiã statuo, quia iã lata est, sed ipsi volunt sub sentẽtia, & mortis iudicio permanere. Hæc eadẽ inferius apertioribus verbis dicũtur; cùm in huius capitis fine dicitur; Qui incredulus est filio, non habebit vitã, sed ira Dei manet super eũ. & c. 5. Qui credit in me, in iudiciũ non venit, sed transit de morte ad vitã: perpẽde verba, *Manet ira Dei, & transit de morte*, quasi diceret; non meo aduẽtu factus est filius iræ, nec sub morte iã enim ipse homo in tali erat statu, & ego veni vt eũ liberarẽ; non igitur missus sum, vt iudicẽ mundũ. Hoc ad Colos. 2. Paulus optimè exposuit; Donãs, inquit; vobis omnia delicta, delens, quod aduersus nos erat, chirographũ decreti, quod erat contrarium nobis. Omnes sub hoc chirographo eramus: qui crediderunt, condonationẽ acceperunt; qui non crediderunt, sub eo manserunt. Exemplũ sit; serpens ille æneus, qui omnibus morsu serpentũ tactis in se aspiciẽtibus, erat ad salutem propositus; qui aspiciebant, sanabantur, qui secus, moriebantur. non quod serpens æneus occideret eos, sed quia ipsi iam caussam mortis habebant, & remedio vti noluerunt. Hoc est, quod dicit, *Iam iudicatus est*, id est, iã sententiæ dãnationis est ipse subiectus, & adiudicatus: *Quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei*, id est, quia nõ accipit salutis remediũ, per quod ab illa sentẽtia mortis liberaretur. Aug. tract. 12. ponit exẽplũ de medico, qui omnes infirmos sanare venit; qui nolunt opera eius vti, moriũtur: nõ propter medicũ, quasi venerit vt illi moriantur; sed propter infirmitatem, quam ipsi contraxerunt, & per medicum sanari noluerunt. Hanc expositionem significare videtur Irenæus lib. 5. cap. 27.

Prima gratia datur gratis, & sine merito recipientis.

Explicat quomodo non credens iam sit iudicatus.

Exemplo manifestatur doctrina.

ANNOTATIO XXVII.

Traduntur diuersa eiusdem loci Patrũ expositiones.

LOcus expositus difficultatẽ multis ingessit. Aug. A lib de agone Christi c. 27. & Hilar. in illud Psal. 1. Non resurgunt impij in iudicio, aliquos referunt his verbis deceptos, negasse diem iudicij vniuersalis futurum. dicebant enim; si credentes non iudicantur, nõ credentes autem iam iudicati sunt, nemo igitur superest iudicandus. Variè ad hoc sacri doctores respõderunt. Hilar. loco citato, per credentes, pios, per non credentes, impios intelligendos affirmat, horum, neutros iudicari dicit: at superesse alios medios inter impios & pios, qui credunt cum piis, sed malè viuunt cum impiis, & hos iudicãdos in vltimo iudicio affir- B mat: probat autem id ex sequentibus verbis; *Hoc est autem iudicium quia lux venit in mundum* &c. quę verba censet dicta. vt qui sint iudicandi, significẽtur. August. loco citato aliter respondet, Fatetur enim esse iudicandos non credentes. verba autem hæc, *Iam iudicatus est*, dicit more Prophetico esse dicta. Solent enim ad rei certitudinem significandam, prophetæ futura prædicere tanquam præterita: sic factum censet in præsenti; Vt enim certissima damnatio non credentium significetur, dicit, Iam iudicatus, id est, iam damnatus est. Alij doctores aliter respondent: distin- C gunt enim duos actus iudicãdi: quorum vnus est discussionis, quo causa discutitur, & examinatur; alter est, quo facta discussione sententia fertur: iudicare igitur dupliciter contingit. aut discutiendo, aut sententiam ferendo: negant ergo iudicio discussionis esse impios iudicandos in vltimo die. Nam eo ipso, quod non credant, causa eorum iniqua est, & damnationi obnoxia; ideóque iudicati iam sunt; tamen iudicandos affirmant iudicio sententiæ, quia sententia contra eos feretur damnationis. Hæc doctrina est Basilij hom. in Psal. 1. in illud. Non resurgunt impij in iudicio. Non inquit, veniunt, vt conuincantur, sed vt ferant damnationem. Eadem est doctrina Ambros. serm. 20. in Psal 118. vers. 2. vbi eadem verba Psal. 1. eodem exponit modo; & demum latius persequitur Gregor. lib. 26. mora. c. 20. & forsan de hoc iudicio discussionis loquebatur Hilar. quando pios, & impios iudicandos negauit. Hieron. super illa verba Hiere. 25. (Iudicium Dominicum gentibus) hunc locum Ioann. adducit, & exponit: dicit enim, Iudicium Domini cum gentibus, id est, infidelibus, quia non omnes æqualia habent demerita (nam non credentium quidam minus, quidam plus peccauerunt) iudicio ergo opus est, & discussione, vt quãtum vniuscuiusque sit demeritum pateat; & hac ratione iudicandas dicit gentes, vt diuersis afficiantur suppliciis; at quantum ad damnationem ipsam, an damnandæ sint nec ne, iudicio non indigent, quia eo quòd non credunt, iudicatæ sunt; & sic Ioannem exponit. Quæ doctrina Hieronymi est vera, & per eam sunt exponendæ & limitandæ Doctorum citatæ sententiæ. Iudicio enim discussionis etiam impij sunt iudicandi, vt quãto vnusquisque sit dignus supplicio, appareat omnibus: sicut & merita piorum indigent discussione; tamẽ impij non indigent discussione in hoc, an damnandi sint, quia eo ipso, quod non credunt, causam damnationis habent. Chrysost. homil. 27. aliter exponit, eiusque existimo legitimã huius loci expositionem nempe, sicut qui homicidium committit, iam iudicatus dicitur, quia lege lata cõtra homicidas morti est addictus, quamuis nõdum sententia iudicis

Commendatur doctrina Hieronymi.

Chrysostomi expositio præfertur aliis.

lata

lata sit; ita qui non credit, causam in se damnationis habet, & legi damnationis subiectus est, propter peccatum, quo detinetur, & propterea iudicatus dicitur; sententia tamen adhuc non est lata vsque ad alterius seculi iudicium. Iudicabuntur ergo non credentes in vltimo iudicio, quia mortis sententiam à iudice latam sustinebunt, quamuis à diuina lege iam sint iudicati, & morti addicti; ob idque dicitur, qui non credit iam iudicatus est: nam duplex iudicium est, nempe legis & iudicis. Nomine autem non credentium hi intelliguntur, qui vel non credunt, vel non, vt credendum est, credunt; quare comprehenduntur hic qui fidem habent, sed mortuam sine operibus: hi enim ad Adam veterem adhuc pertinent.

¶ *Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem.*

COMMENTARIVS.

DEclarat qua ratione, qui non credit iudicatus & damnatus est, *hoc*, inquit, *est iudicium*. id est, hæc est forma, & ratio, qua iudicatus, & damnatus dicitur, quia venit lux in mundum, & multi elegerunt potius in suis tenebris permanere, quàm lucem recipere. erant ipsi in tenebris, proptereaque iudicati, & damnationi adscripti. lux enim non attulit tenebras, sed homines in eis inuenit: venit autem vt fugatis tenebris, vitæ lumen communicaret, quod recipere nolentes in suis potius tenebris manere elegerunt: propterea damnati iam, & iudicio adscripti dicuntur: non quod eos lux damnationi adscripserit, vel adiudicarit; sed quòd ipsimet sese à damnatione eripi & lumen recipere noluerint. Christus hic lux est. Ioan. 12. Ego lux veni in mundum, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. Nota quàm verè dictum sit, Christum ad saluandum venisse, non ad damnandum; nam lux venit sponte sua, nemo suo merito obtinuit, nemo sua potestate attulit, aut sua diligentia inuenit, vt Chrysost. hom. 27. rectè annotat. Rursus, *Dilexerunt homines tenebras*, liberum illis erat lumen recipere, oblata est lux hominibus; at ipsi dilexerunt tenebras, nempe Dei ignorationem, & errores, in quibus erant. hæc est ratio & causa, propter quam damnatus dicitur, qui non credit.

ANNOTATIO XXVIII.

De quibus intelligenda sint proxima verba de fidelibus, an de infidelibus.

HIlar. in illud Psal. 1. Non resurgunt impij in iudicio, hunc locum multo aliter exponit; nempe de credentibus, qui dilexerunt quidem lucem & Christum, sed magis tenebras & vitia, & hi iudicati sunt. In hoc ergo contextu iuxta hanc expositionem, vt supra etiam meminimus, tres distinguuntur ordines. Primus piorum credentium in Christum; secundus impiorum non credentium, illi dicti sunt non iudicati, hi verò iam iudicati. hi verò iam iudicati, tertius superest ordo eorum, qui credunt cum pijs, & malè viuunt cum impijs, & hi iudicandi sunt: & hunc esse horum verborum sensum affirmat, sic exponens, *Hoc est iudicium*, id est iudicium fiet in his, qui dilexerunt magis tenebras, quàm lucem; dilexerunt quidem lucem, sed magis tenebras, & hi sunt fideles peccatores. Ambrosius in eundem locum Psalmi hanc refert expositionem, & non probat; sed asserit hunc locum ad non credentes referri, de quibus dictum est, iam iudicati sunt. connexa enim sunt hæc verba præcedentibus, vti exposuimus in commentario. Cyril. lib. 2. capit. 54. & Chrysost. homil. 27. cum Ambros. de non credentibus seu infidelibus hunc locum etiam exponunt. similiter & Cyprianus libro 1. contra Iudæos cap. 7. & libro 3. ad Quirinum cap. 31. 21. Gloss. interlin. Hilario accedere videtur: exponit enim per tenebras vitia & peccata. Sed reuera hæc expositio Hilarij non potest sine magna verborum violentia defendi. Si enim per tenebras exponamus vitia & peccata, quæ credentes magis dilexerunt, verba sequentia accommodari non possunt: nam causa, cur magis tenebras dilexerint, affertur illa; *Quia opera eorum mala erant*: esset autem causa eadem cum eo, cuius exprimitur causa; Dilexerunt vitia, quia opera eorum erant vitia, & peccata; oportet ergo per tenebras, ignorantiam Dei & veritatis, intelligamus, quæ infidelitas est, quam sequi maluerunt infideles; quia opera eorum mala erant: ne autem talia opera detegerentur per veritatem, vti paulo inferius exponemus, lumen lucis huius recipere noluerunt. Addo his, nunquam in scriptura vitia & peccata tenebras vocari. Tenebræ enim in scriptura, aut Dei ignorationem, quæ infidelitas est; aut Dei ignorationem, quæ infidelitas est; aut ipsum infidelem significant. 1. Pet. 2. Qui vos de tenebris, vocauit in admirabile lumen suum; id est de errore infidelitate, & Dei ignoratione. & Ephes. 5. Eratis aliquando tenebræ, id est homines sine Dei cognitione, nunquam peccata dicuntur tenebræ, sed opera tenebrarum, & etiamsi peccata tenebræ dici possint, in hoc tamen loco non possunt talem habere significationem, propter causam expositam. Diligere ergo plus tenebras, quàm lucem, est præponere Dei ignorationem & errorem, veritatis cognitioni, & fidei, quam Christus, lux mundum illuminans, docuit. Hic igitur locus Ioannis de infidelibus intelligitur.

Qua ratione infideles dilexerint magis tenebras quam lucem.

Sed ex hoc difficilis suboritur dubitatio: Qua scilicet ratione infideles dici possint diligere magis tenebras, & errorem, quàm veritatem. Nam nemo infidelium putat se esse in tenebris, sed veritatem existimat esse, quod credit, nec Christi doctrinam cognoscit esse lucem. Respondeo ita est. non enim locus hic sic intelligendus est, quasi infidelis cognoscat doctrinam Christi esse veram, & lucem, nolitque eam recipere; suum autem errorem cognoscat esse errorem, & velit in eo manere, sicut fit in luce, & tenebris sensibilibus. Multi enim fugiunt lucem, & tenebras eligunt, cognoscentes tenebras & lucem; non sic infidelibus fit: sed dicuntur diligere tenebras magis quàm lucem, quia potuerunt facile suum errorem cognoscere, & in veritatis venire notitiam; noluerunt tamen inquirere, & attendere. Sunt enim multi, qui timentes conscientiæ scrupulum, ne, si aliquid verum credant, prohibeantur id retinere, quod diligunt, hi veritatem nolunt inquirere, nec oblatam aduertere. Eorum igitur ignoratio culpabilis est, & affectata. Scire autem dicuntur quia scire potuerunt, & debuerunt. qua ratione dicitur Ioan. 7. Et me scitis, & vnde sim scitis. cum tamen postea cap. 8. dicatur; Neque me scitis. Scire dicti sunt, quia scire potuerunt. Hoc est ergo diligere tenebras, potiùs quàm lucem; quia potuerunt cognoscere se esse in tenebris, & lucem esse Christi doctrinam, & tamen noluerunt, ne si cognoscerent, opera, quæ diligebant, iniqua & mala esse intelligerent, & à veritate redarguerentur. Hic est sensus horum verborum, & simul sequentium, quæ cum his connexa sunt. Ita euenit Iudæi incredulis, & multis gentibus infidelibus, quæ maluerunt suis prauis operibus inhærere, & ne malè se agere à propria conscientia & ab alijs etiam conuincerentur, nec veritatis fidem inquirere, nec oblatam recipere voluerunt: Nam fides non inducit necessariò ad assensum audientes, nisi adsit voluntatis affectus inclinans intellectum. Adhuc tamen aduertendum est, multò aliter gentiles, quàm Iudæos se habuisse: Gentes enim erant prius in tenebris infidelitatis, & nolentes recipere lucem

fidei, manserunt in tenebris, in quibus erant: at Iudæi A ante Christi aduentum non erant in tenebris, quia fidem habebant: at dum noluerunt recipere Christum, fides conuersa est in tenebras, & in eis manere voluerunt: in quas non à Christo, sed à se ipsis coniecti sunt, nolentes adhærere Christo, & sententiæ damnationis rei effecti sunt: quod in sequenti annotatione magis explicatur.

¶ *Erant enim eorum mala opera. Omnis enim, qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.*

COMMENTARIVS.

Diligũtur tenebræ, quia opera mala occultant.

REm difficilem creditu visus est sibi Christus dixisse. nam tenebræ sua natura non diliguntur, maximè lucis collatione: priuatio enim est non esse, hoc autem per se nemo diligit; propterea causam Dominus adiungit, & explicat, qua ratione tenebræ non solùm dilectæ, sed etiam magis, quàm lux ipsa amatæ sint: causa ergo est, quia opera hominum mala erant: qui autem mala agit, odit lucem, & non venit ad eam: non propter ipsam lucem, sed quia lux opera mala reuelat, & manifestat, vnde argui, & reprehendi possint: odio ergo habetur lux, propter reprehensionem, quæ sequitur ex lucis effectu: sic etiam tenebræ, non propter se diliguntur, sed quia operiunt mala opera, ne videantur, & redarguantur: qui ergo mala agit, lucem odit & fugit, & tenebras diligit, neutrum propter se, sed propter mala opera quæ facit, dum ea non argui, sed celari, & occultari cupit. Verba hæc sunt similitudo lucis corporeæ ad lumen fidei, & veritatis Christi. Vt enim qui malè agit, lucem sensibilem fugit, & tenebras ne videantur quærit: sic, qui mala opera etiam occulta, quantum ad sensum, faciunt, fugiunt lumen veritatis internum, quod talia opera manifestat, & arguit. Qui malè agit, eum lucem odisse intellige; in quantum malè agit. nam aliqui malè agentes lucem quærunt. non, vt malum cernatur, sed quia inde lucrum, aut gloriam quærunt. Hic est sensus: Qua autem ratione hoc sit intelligendum, in annotatione præcedenti explicuimus, affectus enim hominum vitiis inhærens, & ea relinquere recusans, impedit, ne intellectus fidei veritati assentiat, & mauult homo credere, quod eius malefacta excuset, quàm quod condemnet; cùm re vera quod condemnat, veritas sit, quod excusat, ignoratio: quamuis autem homo ipse non intelligat, tamen potuit & habuit vnde discerneret, si malo affectu impeditus non fuisset.

ANNOTATIO XXIX.

Qua ratione impy. quia eorũ opera mala erant, non venerint ad lucem.

CHrysost. hom. 27. dubitationem circa rationem B positam affert, nempe, non venerunt ad lucem, sed magis dilexerunt tenebras, quia erant opera illorum mala: potius hæc ratio videtur causa, cur venirent: Nam si lux ad damnandum venisset, tunc iusta causa, cur ad lucem non venerint, allata videretur; quia opera mala erant eorum: damnari enim timebãt; at cùm lux ad saluandum venerit: potius causa veniendi est, quia opera eorum mala erant. Addamus exemplum, si quis diceret; Serpentem æneum multi noluerunt aspicere, quia morsu serpentũ affecti erant, non rectam videretur causam assignare: quia potius C causa hæc est, vt aspicerent, quia serpens ille non ad nocendum, sed ad saluandum exaltatus est. Similiter si quis diceret noluerunt venire ad medicum, quia infirmi erant, potius enim infirmitas causa est veniendi. Respondet Chrysost. non esse hæc verba intelligenda de his, qui tantùm peccata, & mala opera habebant: hi namque potius ad lucem veniebant, vt sanarentur: sed de his, qui talia opera amabant, nec ab eis se auertere, sed potius perseuerare cupiebant, illorum vtilitate, aut delectatione tracti. hi sunt, qui noluerunt veritatem Euangelij recipere, ne ab ea redar- D guerentur, & talia opera repudiare vt improba compellarentur: ob id non dicit Dominus, qui malè egit, odit lucem, sed qui malè agit, insinuans affectum peccati potius quàm peccatum; & exemplum est non solùm de præterito, sed etiam de futuro, nempe qui malè vult agere, lucem fugit, & tenebras quærit. Multi erant Gentiles quibus ebrietas, carnis peccata, & alia iniqua placebant, quæ in sua secta erronea illis licebant: tamen Euangelica veritate damnabantur: noluerunt hi Euangelium recipere, vt rectè dicit Cyrill. libr. 2. cap. 55. ne lux Euangelica malam eis induceret E conscientiam eorum, quæ placebant, & licere existimabant: Mala enim conscientia accusatrix est, & quietem perturbat, quam in suis illis operibus, quibus delectabãtur, habebant. quod etiam notat Chrysost. libr. 3. contra vituperatores vitæ monasticæ. Similiter lex, & veritas Christi pœnas cõminatur æternas, talium operum auctoribus. Multas enim circumstantias, & multa opera damnat Euangelium, quæ sine fide reputantur bona: Propterea homines erga hæc affecti, inhærere suis opinionibus re ipsa falsis, reputatis tamen ab illis veris, maluerunt, quàm veritatem Christi recipere. Quod Christus Ioan. 7. apertè docuit, dicens, Me odit mundus, quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt: hoc etiam Iudæis, de quibus ista sententia præcipuè dicta est, competit; Volentes enim sua mala opera continuare, noluerunt Christum recipere, quod Ioan. 5. dicitur: Quomodo potestis credere, qui gloriam ab inuicem capitis? ambitio enim; auaritiáque eos retraxit à fide Christi recipienda. Locus igitur iste ex his, & ex illis, quæ paulò superius dicta sunt, patefactus videtur.

Mouet alteram dubitationem loco allegato Chrysost. qua ratione dictum sit. Erant opera, scilicet infidelium, mala; nam inter eos multi inuenti sunt modesti, temperati, iusti, & aliis insignes virtutibus. multa ad hoc respondet Chrysostomus, sed, quia ad loci huius intelligentiam non pertinent, relinquimus; non enim loci præsentis est discutere, an omnia opera infidelium sint peccata, an verò sint aliqua opera, quæ honesti rationem talem habeant, vt dici possint bona moraliter dabitur occasio forsan alibi hoc discutiendi. pro intelligentia autem loci huius ea disputatio necessaria non est: Nam Christus solùm dicit multos nõ credidisse, quia opera eorũ mala erãt, non quod omnia opera erant mala: satis erat aliqua mala esse, quæ placebant, quæ relinquere nolentes, elegerunt in sua manere infidelitate, ne talium operum malam conscientiam ex veritatis cognitione habentes, à propria arguerentur, & perturbarentur ratione. Præterea, quia Christus non tantum loquitur de iis, qui prius infideles erant, sed etiam de Iudæis, qui fidem habebant, & propter mala opera increduli facti sunt, séque in tenebras abdiderunt, vti superius diximus.

¶ *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.*

COMMEANTRIVS.

ALteram partem, similitudinis ponit, quæ priori opposita est. Qui mala facit opera, tenebras diligit; ac verò qui bona, ad lucem venit, quia per lucem non arguuntur eius opera, sed manifestantur esse

secun

Quid veritatis nomine significetur. *Opera in Deo facta dicuntur, quæ secundum Deum fiunt.*

secundum Deum, siue secundum Dei legem facta. hoc autem non est arguendum, sed laude dignum, Veritatem hoc in loco, legem iustitiæ & rectitudinis vocat. Lex enim recta & iusta, veritas dicitur. Psal. 118. Lex tua veritas, & omnia mandata tua veritas. Facere ergo veritatem, est operari secundum legem iustitiæ, rectitudinis & honestatis. In Deo facta opera dicit, non quod Dei virtute opera sint facta: licet enim id verum sit, tamen ad præsentem locum non facit: sed in Deo facta opera sunt, quæ secundum Deum, & diuinæ voluntati, & legi conformia sunt. hæc enim phrasis est scripturæ, & præpositio (in) talem etiam habet significationem. 1. Corint. 7. Nubat in Domino, id est, secundum Domini voluntatem, & legem. Psal. 110 Facta in veritate & æquitate, id est, secundum veritatem. Psal. 118. Qui ambulat in lege Domini, id est, secundum legem. Lux enim opus bonum iuxta diuinum præceptum, & legem esse factum ostendit. Attende rursus non esse sensum, Qui bona facit, eum venire ad lucem, vt opera eius manifestentur esse rectè, & secundum legem Dei facta, sed est sensus; Qui benè vult operari, venit ad lucem, vt per eam cognoscat opera sua rectè, & secundum Deum esse facta: ita experientia docet eos, qui bene agere student, libenter amplecti doctrinam veritatis; per quam intelligant se rectè, & secundum Deum operari. Christi enim doctrina, quæ mala, quæ'ue bona sint opera, & quæ secundum Dei voluntatem, quæ vero contra eandem sint, perfectè tradit: ne ergo intelligas hæc verba de operibus bonis iam factis, sed de faciendis; cùm facere veritatem dicantur, qui student, & desiderant æqua iustaq; facere.

ANNOTATIO XXX.

Quid Aug. intelligat per opera in Deo facta.

AVgustinus tract. 12. illud, *In Deo esse facta*, exponit ita, vt idem significet, ac virtute Dei esse facta hanc enim præpositio *In*, habet in scriptura significationem. Philip. 4. Omnia possum in eo, qui me confortat: sunt multa huiusmodi testimonia, contentiunt huic expositioni multi ex recentioribus, ea tamen difficilè accommodari potest. Non enim lux quæritur veritatis, vt cognoscat homo, se Dei virtute opera facere; sed vt sciat, quomodo bene, & secundum Deum operari debeat. hoc enim est, quod Dominus significare intendit hisce verbis, ideoque quæ diximus in commentario magis conueniunt: quibus Euthymius suffragatur. Idem Augustinus dignam considerationem dubitationem proponit. nam ex præcedentibus verbis deducitur, aliquos ante Christi fidem bona opera, & in Deo facta habuisse: dicuntur enim venisse ad lucem Christi, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta: difficile autem est in infidelibus, & peccatoribus hæc bona opera inuenire ante lucem Christi, & fidem eius. Multum laborat Aug. in hoc nodo soluendo, explicatius tamen eius sententia sic potest exponi. Christus lumine suæ doctrinæ illuxit peccatoribus horum aliqui ex illa doctrina nouerunt opera sua mala esse, & iniqua, sed quia diligebant ea, & eis inhærere cupiebant, lucem non receperunt, & hi dicuntur tenebras dilexisse magis quam lucem. Alij peccatores noscentes mala sua opera & peccata, noluerunt in eis perseuerare, sed dolentes de eis venerunt ad lucem Christi. Ecce nemo iustus inuentus est, sed omnes peccatores: tamen magnum est inter eos discrimen; illi enim per lucem Christi se malè agere intelligentes, lucem spreuerunt, quia in suis malis operibus perseuerare voluerunt; hi verò, quia per lucem se male agere cognouerunt, non spreuerunt lucem, sed potius ad eam venerunt: hi dicuntur facere veritatem, non quod fecerint, sed quia inceperunt eam facere; hanc peccatorum displicentiam, quæ est veritatis initium in virtute lucis factum. Si enim Deus sua virtute non iuuisset, non venissent ad lucem, nec eis peccata cognita displicuissent.

An inter infideles reperiantur opera in Deo facta.

Hæc est sententia, quam August. proponit, quæ videtur aliqua ex parte dura: nam exponit facere veritatem eum dici, cui displicet peccatum, quia displicentia initium est bonorum operum, & ad veritatem pertinet. præterea de hac ipsa displicentia exponit verbum, vt manifestetur, quod in Deo sint facta, cum re vera Dominus loquatur de operibus, non de initio operum, quanquam aliqua ex parte expositio quandam habet conformitatem cum nostra. Legitimus ergo sensus horum verborum hic mihi videtur; vt sicut quando dictum est, *Qui malè agit, odit lucem*, non de præterito intelligitur, sed de eo, qui voluntatem habet malè agendi, siue perseuerandi in actionibus iniquis, vel noua mala committendi; hic enim non venit ad lucem, & in apertum, ne mala manifestam habeat reprehensionem: sic nunc dicitur facere veritatem de futuro, nempe qui studet, & vult benè facere, & secundum legem rectitudinis & iustitiæ operari, venit ad lucem, vt cognoscat se rectè, & secundum Deum operari: quasi dictum esset; qui vult malè facere, fugit lucem, qui verò bene, venit potius ad lucem, vt in ea videat & cognoscat, qua ratione rectè & secundum Deum operetur. Fateor hanc voluntatem, qua quis vult æquo seruire & amplectitur lucem, esse à Deo, sed non hanc voluntatem significant opera facta in Deo, sed potius quæ post lucem acceptam fiunt: illud enim præteritum non significat, quod facta sint ante lucem, vt Cyril. lib. 2. c. 56. exponit, sed quod lucem amplectitur vt per eam, quæ operatus fuerit, rectè esse facta cognoscat. & hic est sensus horum verborum verus & legitimus. De historia Nicodemi nihil aliud Euangelista narrat, quamuis verisimile sit eum aliqua respondisse; ex alijs autem locis eum credidisse habemus.

Augustini sententia quatenus vera sit exponitur.

¶ *Post hæc venit Iesus, & discipuli eius in Iudæam terram.*

COMMENTARIVS.

POst colloquium cum Nicodemo habitum, quod Hierosolymis contigisse credo, Iesus cum suis discipulis in territorium aliud Iudææ se transtulit.

ANNOTATIO XXXI.

An Nicodemus Christum Hierosolymis conuenerit.

QVæ in præcedenti narrantur historia, in Galilæa fuisse facta, deducunt aliqui ex his verbis: nam dicitur post hæc venisse Christum in Iudæam, ergo hæc quæ proximè dicta sunt, non fuerunt acta in Iudæa, sed in Galilæa. sed aduertendum est, non dici in Iudæam, sed, *in Iudæam terram* venisse, vt significetur fuisse in Iudæa, & vt existimo in Hierusalem, vbi colloquium cum Nicodemo habitum est, & inde venisse in terram, id est, territorium Iudææ: vocabulum enim Græcum in ea aliquando accipitur significatione, moueor multum ad id asserendum, quod cùm à Galilæa in Iudæam venit, nunquam dictum est, in Iudæam terram, sed tantùm in Iudæam, immo scire semper ascendisse dicitur, at in hoc tantùm loco dictum est, *in Iudæam terram*, quasi ex vno in alium locum Iudææ se transtulerit. Illud autem improbabile est, quod sine vlla auctoritate aliqui nostri temporis fingunt, post colloquium videlicet cum Nicodemo venisse in Galilæam, & iterum ascendisse in Iudæam, vbi factum est, quod modò narratur: sed hoc non probant; immo ex textu contrarium colligimus; nam dicitur, *Post hæc*, id est, post colloquium cum Nicodemo venit in terram Iudæam.

¶ *Et illic morabatur cum eis, & baptizabat.*

COMMENTARIVS.

COmmoratus dicitur in Iudæa terra, quia multis ibi mansit diebus, vbi sui Baptismi fecit initium. Baptizasse autem dicitur, non quod ipse per se baptizasset: nam in capite sequenti, neminem baptizasse dicitur. hic tamen baptizasse narratur per discipulos suos: & non sine causa Euangelista Christum baptizasse dicit, sed vt significaret, iam Christum exercuisse suum baptismum: si autem diceret baptizasse discipulos, Baptismum Ioannis aliquis existimaret eos contulisse; vt ergo significaret Christum instituisse Baptismum suum, ipsiúsque præcepto vsum eius cœpisse, quamuis per discipulos Baptismus ministraretur, Christum tamen baptizasse dicit.

ANNOTATIO XXXII.

An Christus cœperit hoc loco baptizare in aqua & Spiritu sancto.

CHryso. hom. 28 existimat, hunc baptismum, quo A Christus per discipulos baptizabat, esse eundem cum Ioannis baptismo in aqua tantùm, non in Spiritu, motus illo Ioan. 7. Nondum erat Spiritus datus, quia nondum erat Iesus glorificatus: at contrarium tenent Cyril. lib. 2. cap. 17. & August. tract. 5. & 13. in Ioan. & re vera ita est tenendum. Si enim esset Baptismus Ioannis, non erat, cur fieret contentio inter Iudæos, & Ioannis discipulos de baptismo; nec erat, B cur discipuli eum apud Ioannem detulissent, quod baptizaret nec Ioannes respondisset; Nemo potest accipere quicquam, nisi quod datum est desuper ei, quasi baptismum Christi suo præferens. Et ita conueniens fuit, vt proprium tunc Christus haberet Baptismum; & sic à Ioannis distingueretur. Locus autem Ioannis non est contra hanc veritatem: nam ibi agitur de visibili Spiritus sancti missione sub ignis specie, qualis in discipulos venit. inuisibili enim missione in Spiritu, & per gratiam multò ante Spiritus Sanctus datus est: nam post resurrectionem & ante ascensionem dictum est; Accipite Spiritum sanctum: Baptismus ergo hic non erat Baptismus Ioannis in aqua in pœnitentiam, sed in aqua, & Spiritu inuisibili per gratiam, & in nomine Christi collatus.

¶ *Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant ibi.*

COMMENTARIVS.

CEdebat Ioannes Christo, minor maiori, eius enim baptismum præsentem intelligens, à Iordane recessit, vbi primùm baptizabat, qui locus erat nobilior & celebrior, & in locum minus celebrem recessit, vbi etiam erat copia aquæ, vt commodè baptismum ministrare posset. Locus autem erat Ænon iuxta Salim, nomina hæc duarum vrbium sunt. Ænon oppidum est quatuor milliaribus distans à Sichen ciuitate, à multitudine aquarum sic dictum. nam עין Æna nubem apud Hebræos significat; sed quia, vt ex Ezech. 47. constat, est alterum Ænon terminus Damasci, quod Haser Ænon dicitur; id est, atrium Ænon, additum est ab Euangelista, *Iuxta Salim*, vt ab hoc distingueret oppidum, in quo Ioannes baptizabat.

ANNOTATIO XXXIII.

Salem quæ ciuitas fuerit.

HIeron. in epist. quadam ad Euagrium, hanc Sa- C lim eam esse ciuitatem affirmat, quæ Genes. 33. dicitur Salem, & quam Iacob transijsse dicitur. quæ erat vrbs Sichimorum in terra Chanaan; nec refert, inquit, vtrum Salem, an Salim dicatur, vocalibus enim Hebræi non vtuntur, vnde facilè variari possunt. Aliqui Salé putant esse, quæ postea Hierusalem dicta est, sed Hieronymus id non recipit. Ambrosius in enarrat. Psal. 27. ex nominum horum Ænon, & Salim significationibus, quædam mysteria contemplatur: quæ ad literalem nostram intelligentiam facere non videntur.

¶ *Et veniebant, & baptizabantur. Nondum enim fuerat Ioannes missus in carcerem.* 6

COMMEANTRIVS.

Quare Ioannes baptizauerit etiã, postquam Christi baptismus cœperat.

ETiam baptizante Christo adhuc Ioannes baptizat, & ad eum populi veniunt: nec à baptizando destitit, quousque in carcerem missus est. hoc enim illa particula, *Nondum*, significat, vt notat Chrysost. hom. 28. Diuino autem factum est consilio, vt incipiente Christi baptismo, Ioannis baptismus non omninò cessaret, sed expectaret carcerem, ne in Christum populi insurgerent, rati ipsius causa Ioannem non baptizare. Voluit enim Dominus id potius Herodi adscribi, ne ante tempus persecutio oriretur. Simul etiam, quia hoc suo facto Ioannes Baptismum Christi probabat, & suo excellentiorem confitebatur. Si enim à celebri loco, in quo baptizabat, non amplius baptizans recederet, existimassent omnes eum loco cessisse, quia baptizare noluit, aliter non cessurus; at dum cedit loco, & in alium minus celebrem baptizandi causa se transfert, apertè baptismum Christi approbat, & vt excellentiorem confirmat.

¶ *Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione.*

DIscipuli Ioannis non iam zelo virtutis, quàm ambitione quadam magistri gloriam, & simul suam quærentes, dum vident plures Iudæos ad Christi quam ad Ioannis baptismum concurrere, & præferri baptismum eius baptismo magistri; cum Iudæis contendunt, & quæstio orta est inter Iudæos à Christo baptizatos, & Ioannis discipulos de purificatione. i. de baptismo. Discipuli enim baptismum Ioannis nobiliorem baptismo Christi, & illum, non hunc suscipiendum esse contendebant, Iudæi verò contrarium defendebant. Rectius autem hæc verba superioribus connectuntur in Græco textu, in quo non legimus. *Facta est autem*, sed *Facta est igitur*. vt quod superius legimus, nempe Ioannem cessisse loco celebriori, occasionem fuisse huius contentionis significaret Euangelista. Cum enim Ioannem à loco recessisse, & ad Christi baptismum plures concurrere viderent, ecce tibi statim exorta contentio. Solent aliquando hæ inter spirituales homines contentiones existere, miscentúrque profana diuinis, quæ sunt valdè periculosa, eóque magis, quo zelo virtutis occultari facilius possunt: quales etiam postea inter baptizatos à Christo non propter baptismum, quia vnus erat, sed propter baptizantes ministros obortas lites, acriter reprehendit Paulus 1. Cor. 3. permittit autem Deus mala, vt bona eueniant. Ex hac enim contentione duo bona consecuta sunt; alterum quod Iudæi confirmati sunt magis in Christi baptismo: quod enim oppugnantibus aliis, defenditur, constantius tenetur: alterum quia hac occasione egregium, & insigne de Christo tulit Ioannes testimonium, quo & discipuli eius, & omnes alij Christo magis adhæserunt, & veritas manifestata est, quod paulò pòst exponemus. vnde rectè Cyrillus lib. 2. ca. 59. dicit Hanc contentionem diuina factam dispensatione contenderim. hinc enim excitatus ad longum, & exquisitum de Christo sermonem Baptista, quanta sit inter baptismum & baptismum differentia, planè ostendit.

Duo bona ex hac contentione sunt orta.

ANNO

ANNOTATIO XXXIV.

Quid nomine purificationis sit intelligendum.

CYril.lib.2.cap.38.aliter hunc locum exponit.per A hanc enim purificationem aspersiones, quæ secundùm legem fiebant ad purificandum intelligit: dum enim Ioannis discipuli,inquit,baptismum Ioannis illis purificationibus meliorem esse contendebant;Iudæi autem non valentes se defendere à discipulis Ioannis,qui iam sublimiores quàm Pharisæi videbantur, & baptismum legalibus purificationibus præponebant, Christi baptismum laudibus efferre cæperunt; non quidem quia ita sentirent, & ex animo id facerent, sed ad Ioannis depressionem, vt de- B pressis confusisque Ioannis discipulis, victores ipsi viderentur. ita exponit hunc locum Cyrillus. At Chrysostomus homil.28.contentionem hanc de ipso baptismo interpretatur,& Iudæos ex animo, Christi baptismum prætulisse affirmat. idem Euthym. & ita mihi quoque visum est in commentario. Quod autem dicitur,contentionem ortam esse de purificatione,id significat contentionem scilicet esse, vtra maior,& perfectior esset purificatio,baptismi Christi an Ioannis:de effectu autem contendunt.per hunc enim baptismi excellentia cognoscitur,vt melior is sit, qui maiorem purificandi vim habet.

¶ *Et venerunt ad Ioannem,& dixerunt ei.*

COMMENTARIVS.

NOn est dubium,quin discipuli Ioannis Baptistæ ad ipsum venerint, postquam contra Iudæos præualere non potuerunt.existimabant enim quod Christus baptizaret,pluresque ad eum concurrerent,ægrè laturum magistrum,facturúmque,aut dicturum aliquid,quo suam opinionem fortius tueri possent: Non solùm autem nihil inde consecuti sunt,sed contrarium potius eis euenit; nam magister Iudæos defendit, & contra discipulos sententiam tulit. Re vera autem quamuis sententia desiderio, & opinioni eorum tunc contraria fuerit,eorum tamen saluti fuit valdè conueniens, Nam fidei veritatem ignorantibus manifestauit, & quod iustum erat,iniquam habentibus causam ostendit.cuius testimonium tanto certius,& credibilius erat,quanto causa hæc magis ad ipsum spectabat:de eius enim baptismo erat contentio, & in causa propria contra se humiliter quidem,sed verè iudicauit.

¶ *Rabbi,qui erat tecum trans Iordanem cui tu testimonium perhibuisti,ecce hic baptizat & omnes veniunt ad eum.*

Singula verba discipulorum expenduntur.

VErba discipulorum ad Ioannem,indignationis & irritamenti plena sunt:indignati enim Christi baptisma suo præferri,magistrum quibus modis possunt,ad iracundiam & indignationem incitare conantur: perpende singula verba. Primò, *Rabbi*, magistrum vocant, vt eum hoc nomine ad ipsos tuendos, & defendendos inducant;Est enim magistri discipulorum doctrinam, & assertiones protegere, tanquam propria. Secundo, *Qui erat tecum trans Iordanem*, deprimere nituntur ipso verbo Christum: non dicunt Christum, aut saltem, quem tu Christum vocas;quia contra se tunc facere visi essent,nec dicunt; quem baptizasti, vt rectè Chryso. hom.28.notat,ne in memoriam,Patris vocem de cælo delapsam, reducant; sed, qui tecum erat trans Iordanem,quasi vnus ex aliis,quos baptizasti Tertiò, *Cui testimonium perhibuisti*, quasi dicerent; quem tu beneficio affecisti,&honore prosecutus es,vt hoc verbo ad iram,velut in ingratum impellant Quartò, *Ecce hic baptizat*, quasi dicerent;vsurpat tuum officium,& addunt aliquid veritati, *Ecce hic, baptizat* cum re vera non ipse sed discipuli,eius nomine baptizarent:sed,vt irritent animum eius,dicunt. *Ecce, hic, baptizat*. Quintò, augent rem,vt magis commoueant, *Omnes veniunt ad eum*,quasi dicerent, te derelinquunt, & ad eum conuertuntur: tua res agitur,tuo honori consulimus hoc autem verum non erat, non enim omnes veniebant ad Christum: cum ad Ioannem multos venisse narratum sit.Isti nolentes confitentur Christi baptismum ab omnibus præferri,& fiunt præcones veritatis,quamuis non eo animo id faciant,sed vt potius sese veritati opponant.

ANNOTATIO XXXV.

Redarguitur Donatistarum hæresis contra Christi baptismum.

COnuincunt hæc verba hæreticos antiquos,& te C centiores.Fuit antiqua hæresis Donatistarum affirmantium eundem,& eiusdem esse efficaciæ baptismum Ioannis,& baptismum Christi. Refert, & impugnat hanc hæresim Augustinus lib.2. contra litteras Petiliani c.34 &sequentibus,& lib.5.de Baptism. cap.9.& sequentibus,& aliis in locis.meminit etiam huius hæresis Cyril.lib.2.in Ioan.capit.57.Hi hæretici, etiamsi baptismum Ioannis à baptismo Christi non distinguebant,efficaciam tamen baptismi Christi non minuebant,sed baptismum Ioánis supra mo- D dum extollebant,asserentes vtrumque peccata remisisse, & in peccatorum remissionem tam à Ioanne quàm à Christo propria baptismata collata fuisse. Multo peius nostri tẽporis hæretici sentiunt,qui non solùm vnum. & eundem in ministerio, & efficacia faciunt Christi,& Ioannis baptismum; sed neutrum remittendi peccata virtutem habuisse contendunt,in Christi baptismum blasphemantes. Alij item antiqui magis debacchantes, Christi baptismum inferiorem Ioannis fecerunt baptismo,vt refert idem Cyril. lib. E 2.cap.57.quo in loco verè, & piè, habet hæc verba; Videbat Spiritus gratia illuminatus Euangelista, quàm necessarium esset ea narrare, quibus quantum Christi baptismus Ioannis baptismo præstaret,aperiretur:perspexit non multo post aliquos futuros, qui aut nullam inter baptismum,& baptismum differentiam facerent, aut ob imperitiam, & lapsum hominum meliorem esse baptismum Ioannis putarent: causas tam turpis temeritatis euertens, ipsum Baptistam exponit,huius quæstionis fragilem nodum suis discipulis dubitantibus dissoluisse. hæc Cyril. Et re vera totus hic contextus has hæreses refellit,ac tollit. Si enim vnus,& idem esset baptismus,nulla erat contentionis causa,neq; occasio, immo discipuli Ioannis argumentum contra Hebræos,quod solui ab illis non posset,habuissent, quo Ioannis baptismum magnificarent,quem Christus probabat, & quo vti volebat. Præterea si æqualis esset vterq; efficaciæ, facilè Ioannes discipulis satisfacere potuit, æqualem efficaciam significando. at non sic factum est, immo Christum prætulit, vt sponsum, vt filium Dei, & vt eum, in quem credere oportebat. Quid est,quod in differentia baptismi, differentiam tantam miscet personarum,nisi vt concludat,quantum est inter sponsum, & amicum sponsi;inter filium Dei, & merum hominis filium inter eum,in quem,& eum, per quem est credendum;tantum inter vnius, & alterius baptismum esse discriminis:Nec opus erat hac noua decisione, si discipuli, quæ magister ante dixerat, memoria retinuissent. nam prius docuerat Matth. 3. Ego baptizo vos in aqua in pœnitentiam, qui post me venturus est,fortior me est,ipse vos baptizabit in Spiritu sancto.Si fortior est,qui post Ioannem baptizat, baptis-

** Conuincuntur hæretici dicentes baptismũ Christi inferiorem fuisse baptismo Ioannis.*

Digitized by Google

mus eius potentior,& efficacior est;si ille in aqua,hic A autem baptizat in Spiritu sancto,maior est huius virtus,quàm illius:Aduenićs enim Spiritus sanctus vltra aquam plus efficiet, quàm ipsa sola aqua. Præterea Ioannes venit præparare populum.Luc.1.Præibis ante faciem Domini parare vias eius; ergo baptismus Ioannis præparatorius est baptismi Christi. fieri igitur non potest, vt sint vnus & idem baptismus, aut æqualis efficaciæ.quod enim præparatur à præparante distinctum, & ipso est perfectius. Sunt sexcenta scripturæ loca, & antiquorum Patrum testimonia, quibus hæc hæresis conuincitur,sed quę dicta sunt in præsenti sufficiant,in alium enim locum longiorē. & exactiorem huius veritatis discussionem mittimus.

¶ *Respondit Ioannes,& dixit: Non potest homo accipere quicquam,nisi fuerit ei datum de cælo.*

COMMENTARIVS.

IOannes intelligens se à discipulis Christo præferri,& vt seipsum Christo anteponeret, induci,respondet,id nulla ratione fieri debere,nec posse.Nemo, inquit, potest sibi maiorem præstantiam, & auctoritatem accipere,quàm sit ei de cælo,id est,à Deo concessa.His verbis vanos discipulorum conatus reprimit affirmans se cælestem mensuram nec velle,nec posse excedere:& attende,non loqui eum de hominum conatibus, & affectibus vanis.possunt enim conati mensuram datam excedere,& multi nomen Christi iam vsurpauerant;multi Prophetarum officium sibi vendicauerant,cùm non essent:tamen in rei veritate,nec tales fuerunt,nec quod attentarunt consecuti sunt.Simile quid docuit Paulus ad Romanos 12. Sspere ad sobrietatem, & vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei Simile quid etiam Dominus respondit Pilato, Ioan.19.Potestatem non haberes aduersum me vllam,nisi tibi datum esset desuper.

ANNOTATIO XXXV.

Ioannes de seipso superiora verba protulit. CHrysost.hom.28. hæc verba de Christo enuncia- B ta exponit,vt sit sensus; Non posset Christus auctoritatem hanc baptizandi accipere, nec mihi anteferri;ni id de cælo esset à Deo concessum.Cyril.lib.2.cap.60.de seipso hæc verba Ioannem protulisse dicit,& conuenientior est expositio;tum quia verba sequentia huic sensui magis connectuntur; tum quia si de Christo loqueretur, non vsus esset voce, *Homo.* Non potest homo,maximè, quia in Græco sine articulo legitur, vt significetur, non de Christo sed de quouis homine loqui:nec etiam dixisset, *Nisi datum esset ei de cælo,*cùm verè Christus esset Deus, qui ex se habet quidquid habet. Verba igitur de mero sunt homine: immo habet sermo hic quandam submissionem contrariam verbis discipulorum: hi enim Ioannem efferre conantur, at ille contra, *Non potest,* inquit,*homo*,quasi dicat; Ego homo sum, vt vnus reliquorum;quod habeo,de cælo est,at Christus homo quidem est, sed ille homo, non vt vnus ex aliis, sed Dei filius est.

¶ *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis,quòd dixerint:Non sum ego Christus,*
sed quia missus sum ante illum.

COMMENTARIVS.

EXponit mensuram sibi de cælo datam,& hanc ex verbis ipsorum discipulorum:nam ipsi dixerunt, *Cui tu testimonium perhibuisti,* assumit hoc eorum verbum dicens; vosipsi mihi testes estis,& confirmatis me dixisse,*Non sum ego Christus,*sed eius præcursor,& qui missus sum vt præirem: quasi diceret; mensura mihi data est, nempe præcursoris officium; ego autem Christus non sum; hanc non possum excedere mensuram, nec Christo me anteponere aut æquare.Discipuli testimonium allegarunt,sed quod & quale esset,quia contra eorum erat intentionem,non expresserunt;at Ioannes suis verbis eos conuincit. Vos inquit,dicitis me testimonium perhibuisse testimonium autem hoc est, in quo mensuram meam aperui, & Christum ostendi. Tacitè discipulos arguit,quasi diceret,iam ex me audieratis illum esse Christum, & me esse præcursorem; illum Dominum,me seruum, non igitur erat cur turbaremini, si baptizantem & ab omnibus mihi prælatum vidistis. Reprehendit etiam tacitè eos,quòd se tentarent,vt aliquid diceret,aut faceret contrarium his,quæ testificatus erat,& ipsi nouerant:quasi diceret; Cùm vos ipsi sciretis quid ego iam de Christo testatus sim,non erat cur ad me veniretis,sperantes contrarium aliquid dicturum.

Ioannes discipulos conuincit propriis eorum verbis.

¶ *Qui habet sponsam,sponsus est;amicus autem sponsi,qui stat,& audit eum,gaudio*
gaudet propter vocem sponsi.

Ioannes ostendit se non ægrè ferre, sed potius gaudere quod omnes ad Christum currant. IOannem ægrè laturum, quod Christus baptizaret, & plures ad eum concurrerent, quasi id sibi Christus vsurpasset, discipuli arbitrati sunt.Ioannes verò id se non ægrè ferre, nec aliquid in eo iniquum committi; sed potius quod iustum est,fieri,& se de hoc summopere gaudere, respondet. Vtitur autem similitudine corporalium rerum,quæ talis est,Sponsus,& amicus sponsi non sunt æqualis conditionis:ad sponsum sponsa pertinet;amici autem munus est,honoris gratia in sponsalitiis sponsum comitari, ipsum cum sponsa colloquentem audire,& in hoc gaudere;non autem sponsam sibi appetere.per hæc significat Christum sponsum esse Ecclesiæ,se autem amicum Christi,non sponsum.non ergò ægrè ferre debebat,neque iniustum aliquid existimare,quod plures ad Christum venirent:hoc enim erat sponsam suo sponso copulari; neque ei inuidere oportebat:nam id esset velle sponsam sibi vsurpare;immò gaudendum erat,quod Ecclesia,quæ sponsa est, suo sponso vniretur.ad Ioannem pertinebat Christo sponso adstare ministrando, testimonium perhibendo, eum cum sponsa Ecclesia iam colloquentem,& docentem audire,& in hoc gaudere. Ambros. libr. de benedictione Patriarch.cap.4.hanc vocem sponsi,nuptialem vocem interpretatur,qua nuptiæ celebrantur.

¶ *Hoc ergo gaudium meum impletum est.*

VNde hæc verba inferantur,pauci considerant;cum illatione tamen dicuntur,*Gaudium ergo meum impletum est*·inferuntur autem partim ex similitudine posita, partim ex verbis discipulorum: ex similitudine quidem;cùm sponsus non sit Ioãnes,sed amicus sponsi,sequitur ipsius esse tantùm adstare,& vocem audire sponsi & in eo gaudere:ex discipulorum autem verbis, quia ipsi retulerunt Christum iam baptizare, omnes ad eum venire,quod idem est ac Christum iam sponsam Ecclesiam conuocare, cum ea colloqui, ipsi vniri. Hoc ergo audiens Ioannes,quia iam ipsi astiterat,ipsum ostendendo,eique præcursoris officium ministrando,infert;*Hoc ergo gaudium meum impletum est*,quasi dicat,ad me,vt ad amicum pertinet audire vocem sponsi, et adstare, &

de

de voce eius ad sponsam suam gaudere, iam adstiti de ipso testimonium perhibendo; vos autem mihi ipsum baptizare, ad ipsum omnes venire retulistis, hæc iam vox eius est, qua suam sponsam alloquitur: hoc vnicum supererat, quod expectabam, & quod ipsius est; non meum, qui non sum sponsus, sed eius amicus. *Gaudium ergo meum impletum est.* i. completa sunt ea, de quibus gaudere ad me spectat, tantum igitur abest vt ægrè feram ea, quæ refers, vt hæc sint, de quibus me conuenit gaudere. Vocem sponsi audiuerat etiam Ioannes: nam & miracula, & prædicationem Christi ex relatione aliorum, etiam antequam in carcerem coniectus esset, cognouit; vnde meritò impletum gaudium suum dicit. His verbis insinuat Ioannes suum officium iam iam cessare, & imminere tempus locum dandi Christu, eique cedendi, vt notat Chrysost. hom. 28. quod verbis sequentibus magis exprimitur.

ANNOTATIO XXXVI.

De duobus sponsalibus à Filio Dei celebratis.

DVplicia celebrata sunt à Dei filio sponsalia: Priora cum natura humana, quam in vnitatem personæ assumpsit, vt persona Verbi sponsus, natura humana sponsa dicatur, quæ ipsi vnita Verbo inseparabiliter est. hanc diuinam vnionem nuptias vocauit Greg. hom. 38. Euang. Intercessit autem quidam velut paranymphus in his sponsalibus, Angelus Gabriel ad B. Virginem, in hoc negotio missus. Has nuptias Euangelista iam nobis celebratas aperuit, dicens, Verbum caro factum est: Posteriora sponsalia sunt quæ Christus Deus, & homo cum Ecclesia iniuit, eam in tan- B tam euchendo dignitatem, vt sponsa sibi esset: harum nuptiarum Paulus ad Ephes. 5. meminit, non solùm celebratas iam, sed etiam à mundi principio prænuntiatas docens; Propter hoc, inquit, relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna, Sacramentum hoc magnum; ego autem dico in Christo & Ecclesia.

Nuptiarũ collatio cũ vnione Christi & Ecclesiæ.

Est autem magna quædam analogia ad nuptias, & sponsalia corporalia, & terrena. Nam in his vnio corporum & animorum fit; Ecclesia autem ita vnitur C Christo, vt vnum corpus mysticum cum eo faciat, & simus vnusquisque membrum de membro, vt docet Paulus 1. Cor. 12. Est etiam ligamen magnum animorum, & spirituale fidei & charitatis vinculum. In his rursus fidelitas sponsi, & sponsæ magna est: Neque enim Christus Ecclesiam, neque Ecclesia Christum vnquam deseret. Est rursus proles numerosissima, A quia innumeras gentes Ecclesia peperit Christo. præterea est conuiuium, quod in nuptiis fieri solet: tantúmque est in his sponsalibus, vt Christus ipse sit cibus, & sanguis eius sit potus. Multa alia dici possent, sed hæc sufficiant, quia ad sensum literalem non sunt valdè necessaria. Duo tantùm referam, quę docuit Chrysostomus homil. 23. in 2. Corinth. vnum, in hoc seculo tempus esse desponsationis; nondum enim est omni ex parte vnio perfecta, qualis erit in futuro seculo. quod Dominus illa parabola decem virginum Matth. 25. significauit, Exierunt omnes obuiam sponso, & sponsæ, sed quæ paratæ erant, intrauerunt ad nuptias; nempe alterius seculi, & clausa est ianua. propterea non tam vir, quàm sponsus Ecclesiæ dicitur Christus. Alterum longè aliter in hisce nuptiis euenire, quàm in terrenis fieri soleat. Nam in terrenis ante futurarum nuptiarum stipulationem virginitas est, post verò non manet; at in sponsione cum Christo contrarium fit: nam antequam anima Christo despondeatur, corrupta est, at Christo copulata, virginitatem consequitur spiritus. Fuit autem hæc sponsio Christi cum Ecclesia multo ante prædicta per Prophetas; Ose. 2. Sponsabo te mihi in fide, & iustitia. & Salomonis cantica plena sunt harum nuptiarum promissionis vaticiniis. De hac loquitur Ioannes Baptista, & rectè quidem, quia ipse paranymphus quidam fuit, sponsum indicans sponsæ.

¶ *Illum oportet crescere, me autem minui. Qui de sursum venit, super omnes est.*

COMMENTARIVS.

SImilitudine sponsi, & amici sponsi, Ioannes nisus est discipulis persuadere, Christum esse, se præstantiorem, meritóque omnes ad eum concurrere, eiúsque baptismum suo præferri: ad se autem vt ad amicum sponsi pertinere, de his gaudere, tanquam de coniunctione, & colloquio sponsi & sponsæ: idque gaudium iam esse impletum. Alia ratione id ipsum persuadet: *Oportet*, inquit, *me minui, & illum crescere.* quasi diceret; hactenus meum nomen celebrius extitit; hactenus multi me sponsum, & Christum existimarunt; sed iam tempus, est, vt veritas discernatur, vt ego cadam à nomine & opinione, quam populus de me falsò concepit, ille autem ascendat ad nomen, quod illi debetur. Rationem huius rei hanc reddit, quia, *Qui de sursum venit, super omnes est.* id est: non mirum, si ita fiat, quia de sursum venit, id est, Deus est: qui autem Deus, & homo est, super omnes nos, qui de terra sumus, est. Connectuntur verba hæc rectè superioribus, quasi dicat: ex quo gaudium meum impletum est, oportet illum crescere; Quamdiu enim non loquebatur sponsæ, non prædicabat, non baptizabat, occultus erat, & minor videbatur; at posteaquam loqui ad sponsam per opera, & prædicationem incæpit, quod quidem ad meum gaudium, vt ad amicum pertinebat, & quod ego summo desiderio expectabam: crescet nomẽ eius apud omnes, & qui maior visus sum, minor videbor, vt veritas postulat. His verbis, vt rectè annotat Chrysost. hom. 28. consolatur discipulos, & eorum animos ad futura disponit: nam multò celebriorem adhuc Christum fore prædicit, in dies nomen eius illustrius, suumque obscurius futurum. *Minui, & crescere.* non ad Christum, nec ad Ioannem propriè pertinet: sed ratione opinionis aliorum: vnde rectè dicit, *super omnes est.* non de futuro, sed de præsenti loquitur: quia semper Christus super omnes est, etiam quando minor videbatur: & est argumentum efficax, quasi dicat; super omnes cùm sit, iustum est, nomen eius super omnes celebrari.

ANNOTATIO XXXVII.

Defenditur Christi diuinitas contra Arrianos.

CYrillus lib. 2. cap. 64. rectè hunc locum exponit, D & discutit contra Arianos. Aduerte autem Græcam vocem [illegible], ambiguam esse; nam & generis masculini, & neutri esse potest, super omnes, & super omnia. Cyril. in neutro genere accipit; vt sit sensus, Super omnia, seu super omnes res est; & ita Arriani intelligere etiam videbātur. ne autem illo verbo, *De sursum venit*, diuinitatem Christi fateri cogerentur, respondebant illam particulam, desursum, non exponendam quasi de Patris substantia processerit, sed quod de cœlo venerit. Cui responsioni Cyrillus aduersatur dicens: Si non aliud illa significaret particula; non rectè diceretur super omnia; seu super omnes, esse creaturas; nã & Angelus potuit sic de cęlo descẽdere, tamen nõ super omnes esse diceretur: igitur diuinitas vera per talem particulam exprimitur, vt de sursum sit, quia de patris substantia verus Deus procedens, nostram in terra assumpsit naturam. Multis alijs Cyrillus veram hoc verbo diuinitatem Christi significari comprobat. Et certè si Ioannis propositum consideremus, particula id significat, quod maximè sequens sententia confirmat, nẽpè super omnes est:

Digitized by Google

est:quod autem addit Cyrillus, particulam id significare, de cœlo, id est, de Patris substantia, puto non ex tali particula, nec ex eo quod sequitur rectè deduci, nam etiam si Pater carnem assumpsisset, verum esset dicere, quod de sursum, & super omnes est. satis igitur fuit hoc verbo diuinitatem Christi significari, qui, *De sursum*, dicitur venisse, quia Deus est, cuius sedes cœlum est: nec adhuc concluditur ex A sola particula, nisi ratione verbi adiuncti: non enim super omnes diceretur esse, nisi, qui de sursum venire dicitur, Deus esse significaretur. Euthy. præter hanc alteram adhibet expositionem, *Super omnes est*. id est, nullo indiget, & sic neque meo indiget testimonio, & ea est expositio Chryso. homil. 29. tamen, quæ dicta sunt magis probantur.

¶ *Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur; qui de cœlo venit, super omnes est; & quod vidit, & audiuit, hoc testatur.*

COMMENTARIVS.

Doctrina talis est, qualis magister illius.

CHristum sibi anteposuerat præcedentibus verbis, his autem doctrinā simul, & personā, & sibi, & omnibus antefert. & est sensus, Qui principiū habet de terra seu qui de terra factus est, de terra est, id est, nō erigitur, nec in maiorē præstantiā extollitur, quam conueniat iis qui de terra sunt, & doctrina eius etiam de terra est; id est, non est altior, quàm ea, quæ de terrenis principiis deduci potest. Nam vnusquisque ex his, quæ percipit, & sibi sunt cognita, sumit cognitionem; At qui de cœlo venit, id est, qui naturæ est superioris, & diuinæ; ille super omnes est: sicut cœlo nihil est altius, sublimior etiam est doctrina eius quia quæ vidit, & audiuit, ea testatur, & refert: cùm igitur de cœlo veniat, cœlestia, quæ vidit, & audiuit, narrabit. Dum illa verba priora, etiamsi repetitio quædam videatur, tamen non eundem sensum efficiunt, sed respondent duobus sequentibus: *Qui est de terra*, respondet ei, *Qui de cœlo venit*, quod autem reperitur, *De terra est*, respondet ei; *Super omnes est*, vt sit sensus; Qui originem, & naturam habet terrenam, de terra est, id est, non confertur nisi terrenis, & inter ea habet suam præstantiam; at qui de cœlo venit, id est, naturæ diuinæ, & cœlestis: hic super omnes est. & non inter eos, qui de terra sunt, sed inter, & super omnes habet suam præstantiam. Ioan. 8. hoc idem Dominus dixit, Vos de deorsum estis: ego de supernis sum. Doctrina autem, & scientia sequitur naturam, terrenus de terrenis; cœlestis & diuinæ naturæ magister, de diuinis loquetur: nam quilibet, quæ sibi cognata sunt cognoscit. Ferè similis est sententia verbis superioribus Christi. Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo. His autem duobus, *Quæ vidit, & audiuit*, insinuat Christum filium Dei à Patre procedentem, qui videre dicitur, quia verè suam quæ Patris est, essentiam videt; audire autem quia essentiam & scientiam habet à Patre: propterea sæpè Christus dicit in sequentibus, quæ loquitur, se audisse à Patre, vt inferius explicabimus. Cyrill. lib. 2. cap. 67. hos duos sensus expressos esse dicit, qui scientia visu & auditu efficitur. hoc tamen in Christo locum non habet, ideo accommodatius est, quod diximus. Christus autem venisse de cœlo dicitur, quia naturæ diuinæ est, & carnem sumpsit. venire enim est carnem sumere. Nec dicitur, de cœlo est; sicut dicitur homo de terra esse; sed, *De cœlo venit*. ne ex cœlorum substantia intelligatur, sicut homo ex terra; sed venit de cœlo, quia naturæ diuinæ est, quæ cœlum inhabitat: de terra autem esse, est, naturam habere terrenam, & corpoream, qualis est homo qui terrena loquitur: quia quamuis multa, quæ Dei sunt, proprio intellectu assequatur, terram tamen non excedit, quia ex principiis terrenis tota eius cognitio deducitur, nempe ex motu, mutatione, & aliis, quæ terræ communia sunt; nec enim sermo est de fide, & cognitione reuelata: quam homo non habet ex se, nisi eductus ab eo, qui de cœlo venit. Per hæc ergo verba Ioannes, & Christum, & doctrinam eius sibi, & omnibus anteponit; tacitè discipulos exhortans, vt se ad eum audiendum, qui cœlestia vidit, & testatur, conuertant.

¶ *Et testimonium eius nemo accipit.*

CVm doctrinam Christi commendauerit tamquam cœlestem, & diuinam, incredulos nunc miratus arguit, quasi dicat; de cœlo venit, cœlestium est oculatus testis; & tamen nemo accipit testimonium eius: nemo credit ei. Verba hæc paucitatem credentium illius temporis significant. nemo, inquit credit: credebant quidem tunc iam aliqui, tamen collatione eorum, qui tanto testi credere debuerant, nemo dicitur credidisse. quòd autem aliqui crediderint, statim manifestat. Vnde rectè Cyril. lib. 5. cap. 68. His, inquit, verbis concutiens quasi caput Baptista, & pedes manibus cædens, incredulitatem hominum magnam admiratur. hoc idem dixerat Christus Nicodemo superius: Quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. Fuit autem prudens Euangelistæ consilium in hoc, quod post ea, quæ ipse facta narrauit, aut post ea, quæ Christum dixisse retulit, adiungit Ioannis testimonium, quasi ea confirmans cōtra incredulos Iudæos.

Miratur Ioannes, quod tot, ac tanti Christi testimoniis fides non habeatur.

¶ *Qui autem accepit eius testimonium, signauit, quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.*

Fides credentis testatur veracem esse qui loquitur.

INcredulitatem Iudæorum arguens, & credentium paucitatem verbis præcedentibus admirans, quanti referat, ei credidisse nunc docet. *Qui*, inquit *testimonium accepit*, & ei credidit, *signauit. quia Deus est verax*. id est, ipsa fide, quam habuit, velut sigillo quodam suo, Deum esse veracem confirmauit; sicut cùm quis narrat ea, quæ ipse solus vidit, si quis dictis eius fidem habeat, ipsa credulitas est signum, & sigillum quoddam, quo qui credit, confirmat se reputare eum veracem; si enim talem non iudicasset, fidem eius dictis non habuisset. Fides ergo, & credulitas audientis, velut sigillum est, quo confirmat loquentem esse veracem: sic qui credidit Christo. ipsa fide Deum veracem confitetur. Adiungit causam, quia, *Quem misit Deus, verba Dei loquitur*, qui igitur ei credit, non meri hominis, sed Dei verbis fidem adhibet. A contrario autem si argumentum deducas, crimen incredulorum compertes nempe, qui non credit ei, mendacem facit Deum, quia verbis eius non credit. nam quem misit Deus, verba Dei loquitur. Vtrumque Ioannes Euangelista 1. ep. cap. 5. exposuit, vbi totus hic explicatur locus: Qui credit, inquit, in filium Dei, habet testimonium Dei in se: qui non credit filio, mendacem facit eum, quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de filio suo.

1. Ioan. 5.

Quomodo qui Christo credit, fide sua testatur Deum esse veracem.

ANNOTATIO XXXVIII.

IN declarationem superiorum verborum aduertere oportet, quod nisi Christus sufficientissimis testimoniis se à Deo missum, filiumque Dei esse, & Dei verba loqui ostendisset: quamuis re vera ipse Deus B esset, qui ei non credidisset, non propterea Deum mēdacem fecisset: at cum miraculis, & diuinè patratis operibus, & scripturarum testimoniis, suam diuinitatem probauerit, & se esse filium missum à Deo, do-

Digitized by Google

ctrinamque suam Dei esse confirmauerit; rectè sequitur, vt qui ei non credit, Deū mendacem faciat, quia verbis eius, quæ eius fuisse potuit & debuit credere, non habuit fidem. Attende rursus non esse dictum, mendacem Deum existimat, aut opinatur, aut dicit: sed facit: quia non tam assensu, quàm opere increduli Iudæi Deum mendacem fecerunt. Quia si vnusquisque interrogatus esset, tu credis Deum esse mendacem? respondisset: nullatenus, immò veracem credo; adiunxisset tamen; sed ego Christum non esse missum à Deo, nec filium Dei, nec verba eius Dei esse vera credo: talia incredulus diceret, qui licèt mente Deum veracem crederet, tamen opere ipso mendacem faceret, dum re ipsa verbis eius non haberet fidem, quæ Dei esse verba & potuit, & debuit intelligere. propterea dictum est mendacem facere Deum. potuisset quidem Ioannes Baptista hoc quod nos deduximus, expressè dicere; nam audierant Iudæi vocem Patris de cælo, miracula Christus ediderat, doctrinam sparserat suam, tamen quia adhuc non compleuerat Christus sui testimonium perhibere, propterea noluit hoc exprimere. At Ioannes Euangelista id apertè enunciauit, de eo, qui testimonio eius perfecto non credit, affirmans; mendacem facit Deum, quia non credit. contentus est Baptista de his, qui crediderunt, affirmare, qui credidit Christi verbis, *Signauit, quia Deus verax est*, fides enim credentis sigillum est, confirmans Dei veracitatem. vt hoc etiam argumento discipulos ad credendum Christo inducat. Rationem autem, propter quam qui credit signauit Deū esse veracē, eam dicit esse, quia qui missus est a Deo, verba Dei loquitur; ergo qui ei credit, verbis Dei credit. Ambr. in expos. Ro. 3. siue auctor illorum commentariorum, aliter exponit: inquit enim sic; Deus verax est, quia misit Christum sicut promisit, & sic vincit, cum iudicatur quia dedit, quod daturus negabatur: dum enim non creditur ei, mēdax iudicatur. Hæc doctrina vera est, sed ad sensum præsentem non facit, quia sermo est de his, qui Christi verbis non credunt, qui alia etiam de causa præter eam, quam ponit Ambrosius, Deum mendacem facere dicuntur. Cyril. lib. 12. Thesau. cap. 15. ex his verbis Christum Deum esse infert, Qui, inquit, dictis Christi credit, Deū veracem signat, ergo Christus Deus est. Hæc deductio re vera legitima est, vt etiam ipsemet lib. 2. Ioan. cap. 69. exponit: Nam missio est diuina processio; missus enim a Deo dictus est, Christus, quia de Patre procedens, homo factus est: vnde si a Patre missus est, vnius est, cum ipso substantiæ, & sic Pater in eo est, & verba eius, verba Dei sunt. Hæc omnia verè deducuntur, & sensus verus est, quem misit ille, verba Dei loquitur, quia ipse Deus est, & verba eius verba Dei sunt. Tamen quia proteruus hæreticus respondere posset, vt verba Dei loquatur, sat est missum esse à Deo ad docendum, licet Deus non sit. Moyses enim verba Dei loquebatur, & si quis ei fidem non habuisset, mendacem Deum fecisset, tamen Deus non erat: propterea hæc verba; vt proteruos quoque conuincant, sunt cum superioribus connectenda, quia de cœlo est, & quæ vidit, testatur. Hæc diuinitatis sunt argumentum missus ergo est, sed vt Deus, & Dei filius, & verba Dei loquitur, non vt Moyses, qui quæ Deus præcipiebat loquebatur; sed quia ipse est Deus, qui loquitur. Hic est huius loci sensus, in quo mirè Ioannes Christi doctrinam commendat, & quanti sit momenti, fidem ei habere manifestat.

¶. *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.*

COMMENTARIVS.

Missio filij donū fuit sine mensura.

DIxerat, quem misit Deus, hoc verbum intelligens filium Dei nunc causam dicti sui reddit. *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum*, ac si dicat, dixi misisse Deum, nempe filium, qui de cœlo venit, & super omnes est: non enim dat Deus ad mensuram, nec beneficia limitata impertit hominibus, siquidem filium suum, qui super omnes est, dedit eis. Spiritum, bona spiritualia significare, quorum auctor est Spiritus sanctus, certum est ex Matth. 6. Quanto, inquit, magis Pater vester dabit Spiritum bonum petentibus se quando ergo, bona tribuit spiritualia, & ad vitam ac salutem æternam pertinentia, dicitur Spiritum dare. Ad mensuram autem Deus dat Spiritum, quando gratiam, fidem, & alia dona hominibus infundit, quæ finita sunt; at quando filium suum dedit, non ad mensuram dedit. donum enim hoc infinitum est, de quo dono, sequenti capite dicitur; Si scires donum Dei. Hic est sensus verborum, & connectuntur rectè cum superioribus: Dictum enim est de cælo venisse, & missum esse à Deo, nempe Dei filium: rectè ergo sequitur, quia non ad mensuram Deus dat Spiritum, sed sicut ipse infinitus, & omnem excedens mensuram est, ita & donum eius infinitum & absque mensura est.

Ephes. 2.

Aliis verbis hanc sententiam docuit Paulus dicens; Deus, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, conuiuificauit nos Christo. Diuitem in misericordia vocat, quia dedit filium, vt nos viueremus hoc idem est non dare ad mensuram Spiritum. Obserua quod etiam obseruandum superius annotauimus, hoc Ioannis testimonium verbis Christi ad Nicodemum esse conforme, & propterea Euangelista, post illam Nicodemi historiam, facit huius mentionem. Est autem iste loquendi modus metaphoricus: dicitur enim, ad mensuram dare, qui velut mensurando finitum aliquid impertit, quod Deus non fecit; qui ex inexhausto suæ diuinitatis thesauro, infinitum nobis donum liberalissimè largitus est.

ANNOTATIO XXXIX.

Diuersæ superiorū verborum expositiones.

CYril. lib. 2. cap. 72. Chrysost. hom. 29. Euthym. & alij, multi, hæc verba de Christo, & quidem ratione diuinitatis exponunt: ac si dictum esset; non dat Deus ipse ad mensuram spiritum filio: dedit enim ei Deus totam Spiritus operationem, dum suammet communicauit substantiam. Aliqui nostro tempore de Christo etiam, sed ratione humanitatis explicant; non enim Christo homini, Deus dedit dona Spiritus cum mensura, vt sanctis hominibus: sed totam plenitudinem donorum, vt nullum ei desit, & in tota perfectione. quantam potuit natura humana capere. Alij non de Christo exponunt, sed absolutè dicta putant, quasi dictum sit; non est limitata manus Domini, sed maius, ac maius dare potest: & connectūt sic; vt Ioannes reddat rationē, cur Christus sit maior ipso: Non, inquit, mensurata est diuina potentia; potest enim adhuc maiorem me mittere. Sed hæ expositiones violentæ videntur, veram quidem doctrinam continent, sed ad locum præsentem non faciunt, nec est lectio, seu interpretatio Cyril. & Chrys. conformis textus: nullus enim textus habet, dat ei Spiritum, sed absolutè dat Spiritum propterea duæ priores expositiones non sunt multum probabiles; tertia verò non rectè connectitur præcedentibus, nec sequentibus: ideò quam in commentario posui expositionē legitimam & propriam esse arbitror. Potest etiam alia expositio adferri; Dixerat generaliter, & sine exceptione, *qui accipit testimonium eius*, tacitè indicans verbum Christi commune futurū omnibus Iudæis, & gentibus; ideo huius causā exponens inquit, *Non enim dat Deus spiritum ad mensuram*, omnibus enim verbum salutis in Christo est propositū & pro omnibus saluandis missus est. hanc expositionem adiunxi, quia sequentibus, & antecedentibus rectè consonat & connectitur.

Auctor adiungit aliā interpretationem.

Pater

Digitized by Google

¶ *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius.*

COMMENTARIVS.

CLarius explicat, quomodo non ad mensuram Deus det spiritum, *Pater*, inquit, *diligit filium, & omnia dedit in manu eius* id est, in dilecto filio suo posuit omnium hominum salutem. Perpende quantum donum, & quomodo non ad mensuram dat Deus: nam filium suum dilectissimum dedit nobis in saluatorem, & redemptorem, non vnius aut alterius, sed omnium. Attende dictum esse, *Pater diligit filium*; tum vt præstantiam & magnitudinem doni magis explicet: dedit enim Pater filium suum, eúmque sibi dilectissimum; tum vt ex amore datum esse filium significet; iuxta id, quod Dominus Nicodemo dixit; Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. quo etiam doni excellentia augetur. mensuram ergo omnem excedunt, tum quòd Pater, filium dederit, tum quòd filium, quem sine mensura diligit; tùm etiam, quòd ex dilectione erga nos, demum quòd ad omnium generalem salutem. Hæc phrasis; *Dedit omnia Pater in manu*, significat omnium redemptionem & salutem, & quæ ad hæc spectant, in filio, non vt Deo solum, sed vt Deo & homine Christo, vt talis enim redemptor est, posita esse. sic dicitur Ioan. 13. Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus. & Ioan. 17. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam. & Math. 11. Omnia tradita sunt mihi à Patre meo.

ANNOTATIO XL.

Duæ Cyrilli interpretationes proponuntur.

CYrill. lib. 2. cap. 33. dupliciter superiora verba exponit, vno modo, vt sit sermo ratione diuinitatis, nempe, Omnia quæ habet Pater, dedit filio, vt omnia significet essentialia Patris: quasi dicat; omnia, quæ patris substantiæ sunt, dedit filio: altero modo, vt ratione humanitatis Christus dicatur accepisse omnia, id est, virtutem, & potestatem super omnem creaturam: vt dominium, quod habet Pater, & ipse filius, qua ratione est Deus, communicauerit sibi, vt homini. Sed neutra expositio mihi videtur conueniens. prior defendi non potest. Non enim dicitur, B Omnia quæ Pater habet, dedit filio, sic enim possent ad substantialia Patris verba referri; sed dicitur, *Dedit in manu eius*, id est, in potestate eius. substantialia autem Patris, non sunt sub potestate filij, igitur, *Omnia*, ad substantialia Patris referri non possunt; sed necesse est, vt referantur ad creaturas, quæ sunt sub diuina potestate: & tunc verum est Patrem dedisse omnem creaturam sub potestate filij, vt Deus est. Nam communicas ei essentiam simul dominium, & potestatem, A quam ipse habet, dedit filio. At non hoc ad rem nostram facit: nam sermo est de filio in carne, sub cuius potestatem omnia data sunt. Posterior expositio vera doctrina est; habuit enim Christus, etiam vt homo, à diuinitate suæ humanitati collatum dominium, & potestatem super omnem creaturam in terra, & in cœlo, tamen non hoc est, quod hæc verba prætendunt. Loquitur enim Ioannes de hominibus, & iis quæ ad eorum salutem pertinent; propter quæ Deus filium suum dedit. Nec obstat illa generalis particula, *Omnia*: nam ex materia subiecta declaranda est. Ioan. 17. etiam dicitur, Vt omne, quod dedisti, ei, det eis vitam æternam. illud Omne, non omnė creaturam significat, sed omnem hominem saluandum. Similiter dedit potestatem omnis carnis. Locutio est de opere redemptionis, quod totum Christo à Patre commissum est. Recentiores verba superiora aliter connectere, & exponere videntur, tamen, quæ data est expositio, legitima censenda est.

¶ *Qui credit in Filium, habet vitam æternam.*

COMMENTARIVS.

EFfectum aduentus Christi, quem illis verbis; *Pater dedit ei omnia in manu*, significauerat, his verbis exponit: & respondent hæc verba illis Christi, *Vt omnis, qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam*; vt tota sententia hæc, *Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius: qui credit in filium, habet vitam æternam*, consonet illi sententiæ Domini, *Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum daret, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*. Circa literam attende, qui credit in filium, habere dicitur vitam æternam; non quod statim ac credit, vitam æternam habeat; sed est tempus pro tempore, habebit scilicet vitam æternam suo tempore, quando à seculo recesserit. Aliqui recurrunt ad gratiam, quæ est vita æterna inchoata, sed non est id necessarium, nisi dicamus habere vitam æternam, quia per gratiam ius habet ad eam possidendam.

¶ *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam.*

NOn saluat filius nisi credentes in se. Qui ergo non credit, non videbit vitam. Rectè dicitur, *Non videbit*, ne si dictum esset non videt, spes videndi dari censeretur; at non videbit, priuat etiam spe futuri. Vnde rectè Chrysost. hom. 30 hoc annotans id, inquit, verbum posuit; *Non videbit vitam*, vt denotaret perpetuitatem. Quamuis autem intelligi debeat eadem vita æterna, tamen generalior est sermo, *Non videbit vitam*, quia nec in hoc sæculo vitam spiritualem gratiæ, nec in futuro æternam videbit. Est autem Hebraismus, videre & experiri, & consequi, quod in bonum, & in malum aliquando accipitur: in bonum sumitur vitam videre pro eo, quod est frui vita æterna. 1. Pet. 3. Qui vult vitam, & dies videre bonos, id est, frui diebus bonis: in malum, Ioa. 8. Mortem non videbit in æternum, id est, æternam non experietur mortem. Cypri. lib. 2. contra Iudæos capit. 27. legit eodem modo partem vtramque sic; Qui credit in filium, habet vitam æternam, qui dicto audiens, non est in filium, non habet vitam. At Græcè sic legimus; *Non videbit vitam*, & ea est legitima, & germana lectio. Forsan id dictum est, vt magis à vita remoueri incredulum Ioannes significaret, qui non solum non habebit, sed nec videbit vitam: plus est habere, quàm videre; at nec quod minùs est, incredulus assequetur.

Videre in bonum, & in malum sumitur in scriptura.

¶ *Sed ira Dei manet super eum.*

NOn tantùm incredulus vitam non videbit, sed etiam iudicium damnationis subibit. etiam hæc verba. *Incredulus filio non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum*, respondent illis Domini, *Qui non credit, iam iudicatus est*, vt etiam Chrysost. hom. 30 annotat. propterea non dicitur, Qui non credit eum iram Dei incurrere, quasi ante sub ea non sit, sed manere sub ira, & damnatione, sub qua prius erat, quia iam iudicatus est. Christus enim adueniens, homines peccato obnoxios, & iræ filios inuenit: qui crediderunt, à peccato & ira, ad vitam æternam liberati sunt; non credentes verò, manent sub peccato, & ira Dei veteri, à quibus non liberantur. non ergo solùm vitam non videbunt, sed manent in suo peccato, & iræ Dei subiecti, quia damnationis lege tenentur, & in ea permanent. hoc Paulus Ephes. 2. docuit. Eramus, inquit natura sicut & cæteri filij iræ, Deus autem

autem, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo. Ecce eramus omnes filij iræ: eramus mortui peccatis: qui igitur in Christo per viuam fidem non viuificantur, non solùm vita priuantur, nec eam consequantur, sed manent sub peccato, & sub ira Dei.

ANNOTATIO XLI.

Patres diuersis modis locum hunc explicant.

AMbro. lib. 1. de pœnitentia cap. 11. *Ira*, inquit, *Dei manet super eum*, quod manet, vtique iam cœpit, & ex delicto aliquo cœpit, quia ante non credidit; vbi ergo quis credit, ira Dei discedit, vita autem accedit. hæc Ambr. Et rectè perpendit vim verbi, *manet*, sed in hoc non placet eius expositio; quia non credidisse Christo, existimat esse peccatum, propter quod qui non credit, dicitur manere sub ira: at non sic est; nam antequam fides prædicetur, homo in peccato est, & iræ obnoxius; immò, vt dicit Paulus; Nascimur filij iræ, & in peccato: antequam igitur accedat peccatum infidelitatis, homo filius est iræ, & peccato infectus, propter quod ira Dei dignus est. Cypr. lib. 2. con. Iudæ. cap. 27. legit in futuro, manebit, & ita videtur legere Cyril. lib. 2. cap. 75. at textus noster habet in præsenti, & rectior est lectio, vt significetur iam etiam in hoc sæculo iram Dei esse contra non credentem. Dicitur autem. *Manet super eum*, vt significetur peccatorem non posse, nec vires habere liberandi se ab ira Dei. Est enim super eum quasi in loco eminentiori, quo non potest peruenire ad eam repellendam, quia inferior est. quod etiam Chrys. hom. 30. annotat, dicens: Non dicitur ira manet in eo, sed super eum, hoc est, nunquam ab eo discedet.

Notanda sunt duo; prius est, totum hoc Ioannis testimonium esse conforme prædicationi Christi factæ ad Nicodemum, propterea que Euangelistam narrasse, vt apud incredulos Iudæos, qui Ioanni multum deferebant, Christi doctrina tam alta, & profunda confirmaretur. Alterum est; discipulos Ioannis à suo magistro mysteria fidei altissima audisse, nempe Christi diuinitatem, & incarnationem, redemptionem, fidei in eum necessitatem, fructum aduentus Christi, & fidei in eum: vt his tantis illustrati mysteriis, à nimio amore & sequela sui, illos auerteret & ad Christum sequendum, & confitendum omninò conuerteret. Hæc in caput tertium dicta sunto.

IOANNIS CAPVT IIII.

VT ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi, quòd Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quàm Ioannes (quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam, & abijt iterum in Galilæam: oportebat autem eum transire per Samariam. Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora autem erat quasi sexta. Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem, vt cibos emerent. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu, Iudæus cùm sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: vnde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis, qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Benè dixisti: Quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir. Hoc verè dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video, quia Propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adorauerunt; & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus, vbi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando nec in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitis Patrem. Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus: quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate. Nam & Pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est Deus; & eos, qui adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio, quia Messias venit, qui dicitur Christus: cùm ergo venerit ille, annunciabit nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum, qui loquor tecum. Et continuò venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quæris? aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, & dicit illis hominibus: Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci: nunquid ipse est Christus? Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Nunquid aliquis attulit ei manducare? Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, & perficiam opus eius. Nonne vos dicitis, quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam; vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim est verbum verum: quia alius est, qui seminat, alius est, qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis; alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci. Cùm venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum, vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt propter sermonem eius. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus, quia hic est verè saluator mundi. Post duos autem dies exijt inde, & abijt in Galilæam. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet. Cùm ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cùm omnia vidissent, quæ fecerat Ierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum. Venit ergo iterum in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum. Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic cùm audisset, quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat eum, vt descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa, & prodigia videritis non creditis. Dicit ei Regulus: Domine, descende priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus viuit. Credidit homo sermoni, quem dixit

et Iesus,& ibat. Iam autem eo descendente,serui occurrerunt ei,& nuntiauerũt,dicentes,quia filius eius viueret, Interrogabat ergo horam ab eis,in qua melius habuerit.Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater,quia illa hora erat,in qua dixit ei Iesus Filius tuus viuit. Et credidit ipse,& domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus,cum venisset à Iudæa in Galilæam.

¶ *Vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi,quòd Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quàm Ioannes(quamquam Iesus non baptizaret,sed discipuli eius)reliquit Iudeam.*

Commentarivs.

PErsequitur historiam Euangelista, & posteaquam discipulos Ioannis apud magistrum conquestos esse de baptismo Christi,& quod plures baptizaret narrauit,refert nunc baptismi eius famam etiam ad Pharisæos, qui erant Hierosolymis peruenisse: fama autem rei veritatem superabat: nam Christus non baptizabat, sed discipuli eius;solent tamen res in ore narrantium augeri, & multiplicari. Delatum autem esse ad Pharisæos, Christum per se baptizare,insinuat Ioannis parenthesis, *Quamquam ipse non baptizaret,* quasi diceret; nun est res,vti se habuit,relata.vt ergo nouit Dominus tam huius rei notitiam ad Pharisæos peruenisse,à Iudæa recessit.Pharisæi dicuntur audiuisse,at Dominus cognouisse,quia illi ex nunciis,& hominum relatione; at Christus sine nuncio,qui omnia etiam antequam fierent nouerat,intellexit.Reliquit Iudæam amputans inuidiam Pharisæorum,& tempori opportuno passionem suam reseruans,vt dicit Cyrillus lib. 2. ca.76.Quamuis enim suæ diuinitatis potentia omnia aduersantia repellere potuisset; tamen se quoque esse hominem, suámque veram humanitatem in multis demonstrare voluit,vt nos etiam suo instrueret exemplo, qui aliquando aliorum furori, & indignationi locum dare debemus. Hæc autem inuidia Pharisæorum , quod plures baptizaret quàm Ioannes,non erat ex zelo,& amore erga Ioannem,quem etiam odio prosequebantur,& Herodi tradi curauerant,vt patet Matth. 17.sed ex propriæ laudis amore. Se enim minoris haberi æquo animo ferre non poterant; si ergo Ioannem persequebantur, cùm pauciores baptizaret, timendum erat eos multo peiora contra Christum,qui plures baptizabat,& cuius nomen celebrius reddebatur,facturos:propterea reliquit Iudæam;hoc tamen in sequenti commentario magis explicabitur.

Annotatio I.

Christus per Discipulos, non per se ipsũ baptizauit.

DVbium in illo verbo, *Quanquam Iesus non baptizaret*, occurrit; nam Ioannes ipsum baptizaturum prædixisse videtur Math. 3. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto. Tertul. libro de Baptis. ad hoc respondet dicens;Ecce Dominus venit,& non tinxit:legimus enim, & tamen is non tingebat, verum discipuli eius: quasi verò ipsum suis manibus non tincturum Ioannes prædicasset. non vtique sic intelligendum est,sed simpliciter dictum more communi,sicut est v.g.Imperator posuit edictum, aut Præfectus fustibus cecidit, nunquid ipse proponit , nunquid ipse cædit:semper is dicitur facere,cui præministratur; ita erit accipiendum verbum Ioannis Baptistæ; ipse vos B tinget,pro eo,quod est per ipsum,vel in ipsum tingemini. hæc Tertul. & rectè respondet: siue enim per hunc,siue per illum ministretur baptismus,baptismus est Christi,& ipse est, qui baptizat, cæteri sunt ministri. Hac ratione vtitur Paulus 1. Cor. 3. ad probandum ministrorum differentiam, siue in Sacramentis, siue in doctrina ministranda, non inducere varietatem aliquam in suscipientibus, quasi qui baptizatus est, aut credidit per vnum, melior propterea sit eo, qui baptizatur, aut credit per alterum. Sunt enim vnius Christi omnes ministri,fides,& baptismus eius sunt.Hac etiam ratione vsus est sæpe Aug.contra eos, C qui hæreticos rebaptizandos existimabant. Si enim Christi baptismus est, ipse est qui baptizat, siue bonus,siue malus sit minister, baptismus non vitiatur. Christus enim est qui baptizat. non ergo baptizabat, quia suis manibus propriis non conferebat baptismum,tamen verè baptizabat, quia qui baptizabant, ministri eius erant.

Cur Christus noluerit per se ipsum baptizare.

Sed percontabitur non immeritò aliquis,cur Chri- A stus noluit per se baptizare.Cyril. libr. 2 in Ioannem cap.17. respondet id factum, vt vel ex hoc meliorem suum esse baptismum confirmaret,quàm erat baptismus Ioannis. Ioannes enim per se ipsum baptizabat, Christus non per se,sed per discipulos, tamen plures ad Christum veniunt. Adde & in hoc Ioannis baptismus parum efficax ostendebatur, qui non nisi per ipsum Ioannem conferri potuit. His alias adiungere possumus rationes,cùm enim in nomine Christi baptismus conferendus esset, vt per eum nomen Christi celebre fieret,magis hoc per alios,quam per eundem Christum faciendum videbatur. Rursus, quia si per se baptizaret,minister forsan crederetur baptismi, vt cæteri;at,vt ipse baptismi cognosceretur auctor, non per se, sed per alios in eius nomine conferri voluit. Hæc ratio est Augustini tractatu 5. in Ioannem.Chrysost.homil.28.aliam dat huius causam;nimirum quia hic baptismus non erat proprius Christi,sed Ioannis, non autem erat expediens, vt per se Ioannis baptismum exhiberet: sed superius annotatione 27. hanc opinionem reiecimus;existimat enim Christi baptismum illum fuisse eundem,qui Ioannis erat. At maiorem difficultatem auctoritas Gregorij Nazian. nobis ingerit;nam in orat.in sancta lumina,Christum postquam à Ioanne baptizatus est,eundem Ioannem baptizasse affirmare videtur.Augustin. autem Epist. 108. adhuc amplius dicit , nempe Apostolos à Christo ipso prius baptizatos, ad alios baptizandos esse missos: & loquitur de hoc baptismo, de quo dicitur, quod plures baptizabat, Respondeo vtramque doctrinam Grego. & August. esse probabilem,nec locus hic obstat.Nam intelligi debet, Christum communiter,& vulgò non baptizasse per se, sed per discipulos.

¶ *Et abiit iterum in Galilæam.*

Commentarivs.

RElicta Iudæa abiisse iterum dicitur in Galilæam. particula, *Iterum* secundum hunc in Galilæam regressum esse ex his,quos Ioannes describit,insinuat.Prior enim est,quando cum Philippo post Andreæ,& Petri vocationem è Iudæa venit in Canam Galileæ.tempore autem Paschatis in Iudæam reuersus,eiecit vendentes de templo,miracula fecit, eúmque Nicodemus Hierosolymis conuenit: post hæc in alium Iudææ locum migrans baptizabat per discipulos, Ioanne baptizante in Ænon, ibique mansit vsque ad Ioannis vincula,

quan

quando in carcerem traditus ab Herode in Galilæa fuit; tunc cognoscens ad Pharisæos delatum esse, se plures baptizare, quàm Ioannem, in Galilæam iterum abiit; & hic est secundus regressus.

ANNOTATIO II.

Cur Christus, Ioanne in carcerem coniecto, in Galilæam secesserit.

DE hoc secundo regressu Matt. 4. Marc. 1. Luc. 4. fa- A cta est mentio. Hi enim tres Euangelistæ dicunt, cum Ioannes traditus esset, nempe in carcerem coniectus, tunc reuersum esse in Galilæam quamuis noster Ioannes de Baptistæ vinculis nihil dixerit; sed tantùm narrat, Cùm cognouisset Dominus Pharisæos audisse eum plures discipulos facere, abiisse in Galilæam, tunc autem iam erat traditus Ioannes, & inuidia Pharisæorum manifestata: nam non tantum odium Herodis, quod à Ioanne reprehenderetur, causa fuit, vt Ioannes traderetur, sed etiam inuidia Pharisæorum, B vt Matth. 17 patet; ac propterea traditus Ioannes dicitur, nempe à Pharisæis Herodi, sine quorum auctoritate non esset ausus tantum virum apprehendere. Ex hoc eorum facto inuidia in Christum acrior detegebatur, cum plures baptizaret, & celebrior iam fieret; propterea rectè dictum est superius, cùm audierunt Pharisæi, quod plures baptizaret, tunc Christum recessisse: nam ex inuidia contra Ioannem, maior contra Christum futura certo timebatur, vt re vera factum fuit. Ista est historiæ veritas, ex qua liquet cæteros Euangelistas prætermisse, quæ Ioannes inter priorem, & hunc regressum posteriorem in Galilæam narrauit; & ab hoc posteriori historiam texuisse: rectè autem Lucas addidit; In virtute Spiritus in Galilæam regressum esse Dominum, quod verbum Ioannes omisit. Reuertebatur enim, vt in Galilæa initium suæ publicæ prædicationis faceret, sicut prædictum erat, quod Matthæus cap. 4. significauit dicens; Secessit in Galilæam, & relicta ciuitate Nazareth venit, & habitauit in ciuitate Capharnaum, in finibus Zabulon, & Nephtalim, vt adimpleretur, quod dictum est per Isaiam Prophetam. Quòd autem in hoc regressu etiam per Nazareth transierit, & eam reliquerit paulò inferius in hoc capite Ioannes significat.

¶ *Oportebat autem eum transire per Samariam.*

COMMENTARIVS.

SAmaria regio est inter Iudæam, & Galilæam sita, vt refert Iosephus li. 3. de bello cap. 2. cùm igitur Christus, in Iudæam profectus, in Galilæam transire destinasset, rectè dicitur transeundum ei esse per regionem Samariam. Cyril. lib. 2. cap. 77. & Chrysost. hom 30. illud verbum *Oportebat*, considerant: ne enim Iudæi conqueri possent, quod ad gentes docendas iret, qui ad Israel missus esset, *Oportebat*, inquit, quasi diceret itineris necessitas id postulabat, vt illac iret. Transiens autem conuenienter virtutem suam exeruit, vt Sol quocunque proficiscitur illuminat.

ANNOTATIO III.

Quæ fuerit, & vnde dicta Samaria.

SAmaria nomen est Prouinciæ, atque etiam ciuita- C tis cuiusdam sic appellatæ. de prouincia Samariæ frequens est in scriptura mentio. 3. & 4. lib. Reg. quæ totam tribum Ephraim & mediam Manassem continebat: erat partim campestris, partim montuosa, habens aquas supra modum dulces. Aliqui Samariam dictam à Filio Chanaam Samaræo, Gen. 10. putant: id incertum est. Erat etiam nomen ciuitatis, quam, vt habetur 3. Reg. 16. Amri rex Israel ædificauit super montem emptum à quodam dicto Somer, nomen autem antiqui Domini imposuit ciuitati Somer, inde Samaria dicta. Regia sedes erat Regnum Israël, postquam decem tribus à Iuda recesserunt, & totius prouinciæ caput, ac metropolis. Isa. 7. caput Ephraim Samaria. Euersa est ab Hircano funditus: sed restituta ab Herode Antipatro, & vocata Sebastæ, vt refert Ioseph. lib. 15. Antiq. cap. 11. Hier. in Epitaphio Paulæ ibi condita ossa Elisæi, Abdiæ, & Ioannis Baptistæ affirmat, tempore Christi extabat ciuitas, modò autem nullam ibi habitationem superesse ferunt; hoc in loco non pro ciuitate, sed pro ipsa prouincia sumitur, quando dicitur Christum per Samariam transiuisse.

¶ *Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar.*

COMMENTARIVS.

ERat vrbi Samariæ inter alias nominata Sichar. veniens ergo in Galilæam per Samariem, ad hanc diuertit vrbem, quæ in via posita erat, vt particula, *Ergo*, hanc esse in medio itinere positam insinuet, quasi venientibus è Iudæa in Galilæam ista ciuitas media occurreret.

ANNOTATIO IV.

Quæ fuerit ciuitas Sichar, siue Sichem.

SIchar, vt notat Hieronymus in Epitaphio Paulæ, D proprio vocabulo Sichen dicta erat; at Christi tempore corruptum erat, & dicebatur Sichar, vulgari autem vocabulo vsus est Euangelista. Sita erat in confinibus tribus Ephraim, prope montes dictos Hebal, & Garizin: qui alio nomine Iosu. 20. dicitur mons Ephraim, eratque monti huic adeo proxima Sichar, vt in monte sita; in eodem loco Iosue dicta sit: à Sebaste seu Samaria vrbe duodecim, ab Hierusalem triginta milliaribus distabat. Fuit hæc ciuitas ab Abimelech Iudic. 9. euersa, etiam sale super eam disperso. instaurata tamen à Ieroboam, 3. Regum 12. primo re- E ge Israel, & caput regni Israel ab eo constituta: ibi enim habitauit ipse, & quo tempore Alexander venit in Iudæam. erat Metropolis Samaræorum, vt refert Ioseph. lib. 11. Antiquitat. Multa memoranda in hac ciuitate Sichen facta scriptura vetus narrat: cùm enim Abraham Dei iussu ex Mesopotamia in terra Chanaam venisset, primùm venit Sichen, ibíque primò altare ædificauit Domino, & terræ illius promissionem accepit: vt habetur Gen. 12. & 13. Iacob etiam reuertens ex Mesopotamia cum vxoribus, & filiis in Sichen fixit tabernaculum, & ibi emit partem agri, à filiis Emor, Genes. 33. Ibi Dina corrupta est à filio regis Sichen, & facta est occisio magna à filiis Iacob, Genes. 34. Sichen constituta asylum, & refugium fugitiuis, Ios. 20. Ibi decem tribus propter stultitiã Roboam recesserunt à Iuda 3. Reg. 12. Ossa Ioseph in Sichen sepulta sunt, vt habetur Ios. vlt. Hiero. de locis Hebr. eandem dicit Sichen, & Salem. vnde sequitur Melchisedech typum Christi, etiam huius vrbis Regem fuisse. profectò vrbs satis celebris, multo celebrior propter hoc Christi miraculum facta est. temporibus Hieronymi vastata erat, & iuxta eam ædificata ciuitas dicta Mamertha, & postea Neapolis. Hæc est Sichar, in quam Christus venisse narratur.

In scriptura multa commemorantur facta in ciuitate Sichar.

¶ *Iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob.*

COMMENTARIVS.

HIstoria nota est Gen. 33. Iacob reuertens è Mesopotamia venit Sichen, & ibi ab Emor Filiis partem agri centum emit agnis: quando autem mortuus est in Ægypto præter duplicem hæreditatis sortem hanc agri partem dedit Ioseph. Gen. 48. & dicebatur prædium Iacob, prope hoc prædium erat sita Sichar. *Erat autem ibi fons Iacob*, nempe prope, aut intra prædium. *Fons Iacob*, quia à Iacob extructus erat, extra Sichem fons hic erat, duplici, vt fertur, arcus iactu distans, in eo prædio Ioseph ossa sont sepulta.

¶ *Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.*

FAtigatus Dominus ex itinere, quod pedes confecerat, sedit supra fontem. illud *Sic*, Chrysost. hom. 30. exponit non in sella, non in loco honoratiori; sed in terra, vt contingit. Alij exponunt, id est, sic fatigatus vt erat. mihi videtur potius causam insinuare, *sedebat, Sic*, id est, propterea sedit. videmt enim poni loco dictionis Hebrææ, כן seu, לכן dicitur autem suprà footem, id est prope fontem, est dictio Hebræa, על. Fatigatus ergo erat, & propterea, iuxta fontem sedit: hoc enim est proprium iter agentium, vt cùm defessi sunt, sedeant, & refrigerij causa ad fontem quiescant: hoc Dominus noster fecit.

¶ *Hora autem erat quasi sexta.*

Iudæi quomodo horas computarent.

IVdæi dies in duodecim horas, & noctes in totidem diuidebant, vnde hora quasi sexta prope meridiem fuisse significat. Aliqui dictionem, *autem*, pro causali interpretantur, vt causam hæc verba contineant, quòd fatigatus sed erit. nam multo tempore iter fecerat, & æstus solis feruebat. melius tamen legitur, si sit continuandi dictio, & historiæ prosecotio: quasi dicat; & hora quasi sexta, vt causam contineat eorum, quæ seqountur. mulier enim venit aquam haurire, & discipuli cibos emere, quia hora instabat prandij.

¶ *Venit autem mulier de Samaria haurire aquam.*

PRudenter Dominus Samaritanam lucraturus ad fidem, opportunitatem captat; quando & necessitas continui potus eam trahit ad fontem, & Christi defatigatio colloquendi præbet occasionem, nemóqoe adstat, qui possit impedire colloquium. Fœlix Samaritanæ necessitas, qoæ eam pertrahit ad salutem, & diues paupertas, quæ per se cogit, vt faciat, quod per ministros fieri solet: sed nisi fatigatur Christus sederet expectaos, nullam mulieri vtilitatem suus ad footem adserret aduentus. Temporales necessitates, & indigentia, solent salutis consequendæ dare occasionem, quando diuina misericordia, vt peccatorem conuertat, illis vti disponit. Videtur venisse casu, sed qui omnia dispensat, mentem illius arcano ducebat impulsu, vt tunc veniret, quando fons vitæ Christus ibi esset præsens. Hoc exemplo videmus actiones humanas à Deo dirigi, quæ proponimus agenda ita disponente, vt pleromque aliud agentes, incidamus in ea, quorum nulla erat cogitatio. Rebecca veniebat ad fontem, non vt ibi Abrahæ inueniret seruum, qui vt ipsam hero soo desponderet venerat, sed vt aquam ouibus potandis hauriret; & quamuis casu venisse sit visa, disponente Deo veniebat, & quem nesciebat, in hunc ignara incidit. Gen. 24. Venerat Rachel ad fontem, non vt futurum sponsum Iacob inueniret, sed vt paternas ooes adaquaret, verum Deus suo consilio omnia ordinabat, Gen. 29. Et purpurissa illa, Act. 16. in sacellum, quod iuxta flumen erat, paternæ religionis gratia venerat, de Paolo & Barnaba Apostolis prorsus nescia, & tamen salutem disponente Domino per ipsos inuenit. quæ enim salutis nostræ sunt, sæpè oobis inscius à Domino dispoountur. Rectè ergo Cyril. lib. 2. cap. 80. dicit Dominum fecisse admodum iacientis retia, vt passeres capiat.

Dei prouidentia disponit actus nostros, & dirigit sapientissimè.

¶ *Dicit ei Iesus: Da mihi bibere.*

SItiebat Dominus; corporales enim nostras induit passiones, & qui sine carne poterat nos saluos facere, voluit tamen propter nos fieri homo; quique ne sitiret, impedire, & sitientem se, sine alterius ministerio potuit satiare, propter mulieris salutem eius auxilio dignatus est indigere. Da, inquit, *mihi bibere*. vox est deprecantis, & qui imperare potuit Angelis, vilem adulteram, & infidelem mulierem rogat. adeo enim hominum diligit salutem, vt quod nostra summoperè interest, quódque omnibus modis iubere potest, etiam precibus flagitet.

¶ *Discipuli enim eius abierant in ciuitatem, vt cibos emerent.*

SI discipuli adfuissent, non per se, sed per eos aquam petiisset; at hi in ciuitatem, quæ prope erat, vt cibos ad manducandum emerent, abierant; ea de causa ipsemet aquam à muliere petit. Verba hæc causam exprimunt, cur mulieri dixit, da mihi bibere. *Discipuli enim abierant*, quasi diceret, causa cur loqueretur cum muliere erat, quia discipuli præsentes non aderant. Homana causa est, quæ exterius apparebat; tamen diuina, & altior latebat ratio: nam & Dominus ipsos voloit abfuisse discipulos, vt colloquij occasionem acciperet, & per id mulierem traheret ad fidem. Ieiunus autem cùm esset, nec vllos cibos sumpsisset, bibere petiit. oon te vera vt biberet, qui nec per multum temporis postea bibit, nec oblatos à discipulis cibos accepit; sed vt sermone iam suo, mulieris mentem inciperet illuminare. Attende discipulos abiisse ad emendum oon ad mendicandum.

¶ *Dicit ergo ei mulier illa Samaritana.*

Expenduntur verba singula.

ILla particula, *Ergo*, illationem quandam denotat, & insinuat aliquid præter simplicem responsionem. Nam sæpè dicitur, *Dixit ei mulier, dicit ei Iesus*. & non opponitur talis particula; quod argumento est, eam hoc loco aliquid innuere, & ita est. Doo enim indicat; alterum relationem ad superiora verba quia mulier oihil Christo dixisset, nisi ille ab ea bibere petiisset; quasi dicat, causa quod mulier ei sit locuta, ea est, qoia Christus bibere petiit. alterum relationem ad sequentia: verba enim, quæ sequuntur, quandam insimulationem continent, cuius causa est Christi petitio: vt sit sensus; petiit Christus bibere, & propterea mulier eum reprehendere, & insimulare est ausa: Nec dicitur tantum: *Dicit illa mulier*; sed, *illa mulier Samaritana*, quia nisi Samaritana esset, non reprehendisset; ac si clariùs dictum esset; mulier illa, quia Samaritana erat, & quia Christus ab ea bibere petiit, verba seqoentia, quæ insimulationis sunt, protulit. Hic est legitimus seosus; perpende autem humilitatem, & patientiam Christi, in voius fœminæ pauperculæ salute quærenda.

Quo

¶ *Quomodo tu, Iudæus cùm sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana?*

ODerant, & contemnebant Iudæi Samaritanos vt idololatras, qui cum vero Deo idola adorarent, commerciúmque eorum abhorrebant: mulier ergo hoc exprobrat ei, contemptúmque communem suæ gentis in Christum retorquet, dicens: Vos Iudæi, commercium nobiscum refugitis omne, quomodo tu, Iudæus cum sis, modò petis bibere a me, quæ sum Samaritana: intelligebat mulier non esse commercium, si parum aquæ sitienti porrigeret, sed hac occasione obiicit ei Iudæorum aduersum gentem suam communem auersionem; & hic est sensus legitimus.

ANNOTATIO V.

Superiora verba fuisse exprobrantis an reprehendentis.

VErba esse corrigentis Chrys. hom. 30. existimat, quasi mulier eum correxerit, quia arbitrabatur non licuisse Christo, quem Iudæum existimabat, commercium vllum cum Samaritana habere: ac propterea corripientis sunt verba, Quomodo tu, cum sis Iudæus, à me, quæ sum Samaritana, bibere petis, facísque quod tibi non licet? Cyrillus lib. 2. cap. 81. verba putat esse dubitantis, quærentísque causam; Cur, cùm sit Iudæus, cum Samaritana conuersetur? tamen cõformior mihi videtur data expositio; quamuis enim dictio illa, *quomodo*, in scriptura vtrumque sensum, & alios etiam admittat; in præsenti tamen potiùs vox est exprobrantis, vti diximus, & adhuc inferius magis explicabitur. Mulier autem hæc Christum Iudæum nouit; tum ex loquela, tum ex habitu, vt dicit Chrysost. hom. 30. sicut & Petrus ex loquela Galilæus agnitus est, Matth. 26. quamuis enim Hebraicè omnes loquerentur, tamen sermonis prolatio, nationes etiam eodem idiomate vtentes distinguit: Ex habitu, vt dicit etiam Cyril. libr. 2. capit. 80. nam Num. 15. præcepit Deus Iudæis, vt in palliorum angulis fimbrias facerent, & hyacinthinas vittas apponerent, quas cùm viderent, mandatorum Domini recordarentur; adde etiam, vt ab aliis distinguerentur nationibus. Vt enim animam fide, corpus circumcisione sic etiam exteriori habitu eos signauit vt suos. hac ergo ratione mulier nouit Christum Iudæum esse.

¶ *Non enim coütuntur Iudæi Samaritanis.*

COMMENTARIVS.

NOn sunt verba Euangelistæ, vt aliqui volunt, sed mulieris causam suæ exprobrationis exponentis: quasi diceret, quomodo tu Iudæus petis à Samaritana? nam vos Iudæi refugitis commercium nostrum, non dignamini nobiscum tractare, & propterea dicit, *Iudæi non coutuntur Samaritanis*, quasi dicat; vos estis qui nos refugitis, nos contemnitis; non autem dixit, non coütũtur Samaritani Iudæis, causam auersionis animi in Iudæos reiiciens. Coüti autem non est vox Latina vsitata, idem tamen significat, quod communicare; seu habere commercium.

ANNOTATIO VI.

Patres diuersis modis superiora verba intelligunt.

CHrysostomus homil. 30. hoc propterea dictum putat, *Non coutuntur Iudæi Samaritanis*, vt peccatum in Christum reiiceret, quasi ipsius sit culpa, quod coüteretur cum Samaritana. sed expositio data rectior est: cuius argumentum id est, quod discipuli abierant in ciuitatem, vt emerent cibos, nec illi vendere, nec isti emere renuerunt. non enim hoc commercium censebatur, quod neque mulier ignorabat; sed voluit Christo Iudæorum arrogantiam, qua Samaritanos contemnere videbatur, exprobrare, quamuis Iudæi zelo religionis id facerent: Nec exprobratione contenta, etiam aquam petitam negat. Chrysost. hom. 30. dubium proponit, qua ratione peteret Christus bibere ab ea, cùm lex non permitteret? Refert solutionem quandam, nempe petiisse, quia negaturam sciebat. hanc reiicit, ideo inquit, minus petere oportebat; qui enim alios inducit ad præuaricandum, ipse magis peccat. Respondet autem Chrysostomus, quod iam tunc huiusmodi præuaricari obseruationes nihil referebat. Sed ista solutio non videtur satisfacere: Nam lex adhuc non cessauerat. si ergo lege id erat prohibitum, referebat profectò non præuaricari eam. Cyril. lib. 2. capit. 80. exactius exponit, nempe legem solum prohibuisse tactum immundi; tamen Iudæos superstitiosos multum extendisse, & dilatasse has prohibitiones, & multa instituisse superstitiosè, tale autem erat hoc; non ergo erat contra legem, & ita re vera est: Si enim contra legem esset aquam bibere datam à Samaritana, multò magis esset contra legem cibos ab illis emere. Commercia, & fœdera prohibuerat Deus cum infidelibus; tamen non erat commercium, si emerent cibum, aut acciperent potum, dum iter per eorum fines facere contingebat. Nam multi inter infideles tunc negotiorum causa commorabantur; tamen non erat contra legem, si aliquid emerent, aut acciperent ab eis.

Auctoris sententia.

Verùm quantum ad locum præsentem spectat, ne hac extensione, quam Iudæi superstitiosè fecerant, sermo est, sed quia ex odio singulari contra Samaritanos abstinebant etiam à multis, in quibus, ab aliis infidelibus, non se separabant. Summoperè enim Samaritanos, & contemnebant, & detestabantur super alios omnes infideles, propter causas, quas statim adiungemus: Christus autem, & discipuli, qui hoc odio eos non prosequebantur, quando maximè sine aliorum scandalo fieri poterat, hæc non curabant, vt potè non ex lege, sed ex particulari, & proprio profecta odio, & ob id Dominus bibere petit; at mulier exprobrans, hunc contemptum, & horrorem Iudæorum in Samaritanos, hæc respondit.

ANNOTATIO VII.

Samaritanorum origo.

SAmaritanorum origo ex lib. 4. Reg. cap. 17. deducitur. Regio hæc antè captiuitatem per Regem Assyriæ factam, à tribubus decem habitabitur. Ieroboam enim primus Rex decem tribuum in Samaria sedem collocauit; translatis autem decem tribubus, ne regio illa inculta periret, misit Rex Assyriæ gentiles, qui eam colerent, &, vt dicit Epiphan. hær. 8. in fine, dicebantur Chutei, & sic vocat eos Iosephus. Cùm autem isti gentiles Deos patrios adorarent, veri Dei spreto cultu, immisit Deus leones in eam regionem, à quibus lacerabantur incolæ; eámque ob causam Salmanasar Iudæorum sacerdotes misit, qui eos ritum legis Mosaicæ docerent, tanquam id esset contra lacerantes bestias remedium, eaque ratione plaga cessauit, hinc factum est Samaritanos illos cultum Iudæorum admisisse, tamen simul suorum Deorum superstitionem retinuisse, vt partim Gentiles, partim Iudæi fuerint. Seducti sunt postea variis erroribus à quodam, qui à Iudæis ad ipsos transfugit, vt habet Epiphan. hær. 9. & Hieronym. Dialog. contra Luciferianos. Hos etiam decepit postea Simon Magus Act. 8. Isti simul idola, & Deum Israel colebant. prætereà receperant tantùm quinque libros Moysis, vt dicit Origenes tom. 4. in Ioannem, circumsione vtebantur, Messiam expectabant, quæ

Moyses docuit: cum his tamen, & ritus gentium exer- A cebant: propterea Samaritani sicuti inter nos hæretici reputabantur à Iudæis, adeo vt Iudæi in aliquem conuicium iactare volentes, Samaritanum appellare soliti essent, vt notat Hieron. Epist. ad Algas quæst. 5. & ex scriptura patet: nam conuicij causa Christum vocarunt Samaritanum, eratque summum inter eos odium. Eo etiam factum est, vt quando Iudæis permissum fuit reædificare templum, noluerint Samaritanos, tanquam Ethnicos admittere in consortium. B Quamuis autem ex vtraque parte esset mutuum odium, tamen Iudæi præcipuè auersabantur Samaritanos, eósque despiciebant, vt transgressores legis, & idololatras.

Ob quas causas Iudæi dedignabantur Samaritanos.

Fuerunt autem multæ causæ, cur Iudæi tanto Samaritanos odio prosequerentur; Prima, quia oriundi erant ab Assyriis, à quibus durissima seruitute oppressi fuerant. Secunda, quia Samaritani possidebant regionem ad Iudæorum hæreditatem pertinentem. C Tertia, quia Samaritani Deos alienos colebant, & ceremoniis Mosaycis gentium ritus miscebant. Quarta, quia solis quinque libris Moysis receptis cæteros reiiciebant. Quinta, quia postquam Iudæi reædificare cœperunt templum, Samaritani non admissi ab eis ad ædificium, omni vi conati sunt illud opus impedire, vt habetur lib. 1. Esdr. cap. 4. Sexta, quia sacrificabant extra templum in monte Garisim, vbi etiam ædificauerant templum, & sacerdotes instituerant, & D sacrificia, vt refert Iosephus lib. 11. Anti. c. 7 & 8. vnde extitit inter eos & de templi præstantia disceptatio; adeo vt delata fuerit ad regem Ægypti, qui adiudicauit sententiam Iudæis vt refert Iosephus lib. 13. Antiquit. cap. 4. quæ contentio etiam tempore Christi perseuerabat. Septima, quia erant scandalum quodam Iudæis: nam quicunque ob violationem legis Mosaycæ, aut propter alia flagitia non poterant tutò in Iudæa viuere, transfugiebant ad Samaritanos: & hac fiducia audacius legem violabant, vt refert Ioseph. libr 11. Antiquitat. Octaua, quia modò Iudæos, modò Assyrios se esse profitebantur: quando enim erant res Iudæorum prosperæ, Iudæos se esse fatebantur. Vnde, vt refert Ioseph. libr. 11. Antiqui. capit. vltimo, cùm viderent Alexandrum Magnum beneficentia vti erga Iudæos, se esse Iudæos dixerunt; at è contrario, quando Antiochus Epiphanes Iudæos insectabatur, atque eorum legem, & religionem delere conabatur, se Iudæos negarunt. vt idem Ioseph. lib. 12. Antiquit. perhibet. His de causis Iudæi summo odio Samaritanos prosequebantur; & tamen, vt diuina virtus, & misericordia splendeat, Christus adueniens magis istis, quàm Iudæis acceptus fuit. Biduo enim magnam eorum multitudinem conuertit miraculo vnius fœminæ Samaritanæ, & solo verbo: præterea cùm decem leprosos mundasset, vnus gratus inuentus est, & hic erat Samaritanus. Rursus in illa parabola incidentis in latrones, Samaritanus erat, qui misericordiam fecit cum illo. Primo anno post passionem Domini Philippo prædicante, conuersa est Samaria. & recepit verbum Dei tantíque sunt æstimati, vt Petrus & Ioannes ad eos confirmandos venerint Act. 8. vt qui longè erant, Prius accesserint ad Christum, quàm, qui propè; &, qui peiores erant, meliores multo facti sint; vt gratia, & Dei virtus cognoscatur. Hinc patet verborum sensus, *Non coutuntur Iudæi Samaritanis:* propter causas enim prædictas non erat commercium inter eos, sed ista fœmina plus æquo rigida, etiam aquæ modicum sitienti porrigere, commercium reputabat.

¶ *Respondit Iesus, & dixit ei; Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi; Dá mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.*

COMMENTARIVS.

RESponsionis sensus hic est, *Si scires donum* Dei, nempe filium proprium datum à Deo, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam: & est cum articulo, donum illud insigne, & magnificum. Et rursus si simul scires, qui sum ego, qui peto à te aquam ad bibendum, nempe me esse Dei filium, qui veni, vt omnis, qui credit in me, non pereat sed habeat vitam æternam; profectò tu potius à me peteres, & ego non negarem vt tu negasti mihi, sed darem tibi aquam perfectiorem, nempe aquam viuam. Hæc verba deductionem quandam, & consecutionem habent; nimirum; si hæc duo intelligeres, tu peteres ab eo; & rursus, si peteres ab eo ille daret tibi aquam viuam: sunt igitur duæ consecutiones, & vtraque est explicanda. Prior continet duo; si scires donum Dei, & simul quis est, qui dicit tibi; ex his duobus sequitur; tu peteres ab eo, sic autem declaratur Si mulier nouisset donum Dei, suum filium dantis, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam. Christum autem non nouisset; quis esset, non petiisset ab eo quicquam. Nam etiamsi illud nouisset; tamen; Christum non cognoscens, sed arbitrans Iudæum esse, non erat cur aquam viuam ab eo petiisset; è contrario autem, si nouisset Christum esse filium Dei, tamen non nouisset datum à Deo, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam; non esset adhuc ausa petere aquam viuam: sicut nec in die iudicij mali Christum videntes, & quis esset cognoscentes, petent; at si vtrumque cognouisset, Christum scilicet filium Dei esse, & rursus venisse, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed vitam habeat æternã, non vt iudicem, sed vt saluatorem: tunc petiisset profectò salutem. Vt si quis infirmus cognosceret aliquem esse medicinæ peritum, simul etiam exercere officium medici; profectò peteret sanari ab eo. Attende præterea, si donum Dei hoc cognosceret datum, non vt Iudæis solum, sed vt omnis homo etiam infidelis Gentilis, & Samaritanus, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam; sciret etiam omnem hominem periculo, & damnationi æternæ mortis subiectum, & propterea donum hoc esse à Deo datum; rectè sequitur quod peteret sibi salutem à Christo, qui est is, qui datus est, & venit, vt omnis saluetur per ipsum.

Duo proponuntur Samaritana cognitu necessaria vt aquam viuam peteret.

Si supradicta nosset Samaritana, peteret & acciperet Spiritum Dei.

Hinc sequitur declaratio posterioris consecutionis, Si petiisset, ille daret, quia non venit, vt iudicet mundum, sed vt saluet, non vt mortificet, sed vt viuificet. Aqua viua spiritum sanctum significat, qui per Christum dandus erat credentibus in eum, quod inferius Ioan. 7. exponitur, Qui credit, inquit, in me, flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent. hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Breuiter ergo sensus est, Si fide perciperes, me esse Dei filium, qui venit, vt omnes saluem, qui in mortis sunt damnatione, tu peteres à me salutem, & daretur tibi. Illa particula, *forsitan*, Græcè est, ἂν & est affirmatiua, Latinè vtique, & habetur in vtroque loco, vtique petiisses, & vtique daretur: at interpres in vno loco vertit. & per modum dubitantis, *forsitan*, vt liberum arbitrium hominis significaret, quod ita petit, vt possit non petere: & ad exprimendam promptitudinem ex parte Dei dantis, remouit dubitationem. Sed hæc ad textum non pertinent.

Connexio autem huius sententiæ cum præcedentibus est consideranda. Samaritana prætexens Iudæorum in Samaritanos detestationem & auersionem, aquam Christo negauit, cui Christus apposite respondet. Si intelligeres iam non esse istam separationem Iudæorum, & Samaritanorum, & Gentilium: sed vnum commu-

nem

nem redemptorem,& saluatorem,in quo nec est distinctio Iudæi,& Samaritani,& Gentilis,sed omnes in vna fide,& religione iam sunt consociati:non prætexeres profectò causam hanc, quod Iudæi non communicant Samaritanis;immo tu ipsa à me,quem Iudæum appellasti, & verè secundum carnem sum, peteres, nec communicare refugeres.Ego autem quia saluator omnium sum,& neminem excludo siue Iudæum, siue Samaritanum, darem tibi aquam viuam, quam peteres, si me cognosceres: nec facerem sicut tu, quæ negasti propter hanc Iudæorum,& Samaritanorum distinctionem.Hæc nondum percipiebat Samaritana perfectè,tamen verborum magnitudine alliciebatur ad fidem, & ad maiora de Christo concipienda quàm prius conceperat, quam Iudæum,vt vnum ex cæteris reputauerat. Loquitur autem de se in tertia persona, quia linguæ Hebrææ phrasis est & habet etiam admixtam modestiam,& grauitatem talis locutio.hic sensus literalis legitimus est.

ANNOTATIO IIX.

Patrum interpretationes traduntur.

QVamuis expositionem in commentario explicatam legitimam esse existimem, tamen alias doctorum illustrium expositiones non narrare prætermittam, si fortè lectori aliqua earum magis placeat. Aug.tract.15. Ioan. hoc donum, Spiritum Sanctum interpretatur, vt sit sensus; Si scires Deum tam magnum donum hominibus præparasse, qualis est Spiritus sanctus, & scires me esse, per quem hoc donum communicandum est; tu ab eo petisses, & dedisset tibi illud donum.Hæc expositio est etiam Magni Athan.li.de incarn.Christi Cyril.li.2.c.82.Per donum hoc,ipsa dona Spiritus sancti intelligit, ac si diceat;Si scires magnitudinem donorum, quæ præparauit Deus hominibus, & me esse datorem, tu petisses, & dedissem tibi talia dona. Mihi magis probatur nostra expositio:nam, si per donum, aut Spiritum sanctum, aut dona eius exponamus, hic sensus non cohæret rectè sequentibus verbis.nam dicitur, daret tibi aquam viuam, quam certè distinctam esse indicat, ab hoc dono Dei,aliàs enim dixisset,dedisset tibi donum hoc. Non ergo Spiritus sanctus intelligitur per hoc donum,de quo dicitur; *Si scires donum Dei* neque gratia seu dona ipsius: in vtraque enim expositione aqua viua & donum hoc, vnum & idem significant, cùm tamen aliud donum, aliud aqua hæc significare videantur. Sensus ergo est; *Si scires donum Dei*, nempe filium Dei datum à Patre,vt omnis qui credit &c. & simul scires me esse hoc donum peteres à me, & ego darem tibi aquam viuam,nempe Spiritum sanctum, per quem vitam haberes.Præterea, quamuis Spiritus sanctus sit donum datum hominibus, est tamen donum ex dono; nam nisi datus esset filius, nec datus esset Spiritus sanctus.Dominus ergo potius de dono hoc primo,& radice omnium donorum loquitur infideli mulieri,prior enim est articulus hic,& causa alterius. Confirmo ex illo Ioan 7.Qui credit in me,flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ; hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.Illud, *Qui credit in me*, dicitur nunc, *Si scires donum Dei*. &c. id est, si crederes in me; hoc autem est credere vnigenitum datum à Patre, & Christum esse illum vnigenitum; statim sequeretur donatio Spiritus sancti,qui est hæc aqua viua. Aliqui nostræ ætatis auctores per hoc donum exponunt beneficium, quo Dominus afficiebat ipsam Samaritanam, quod eam ad se conuerteret,& eam ad fidem dignaretur attrahere. sed hæc expositio non videtur ad rem facere, Christum autem donum esse nemo dubitat. datus enim gratis est,à Patre pro nostra salute.Ioan 3.Vt filium suum vnigenitum daret.Isa.7. Nobis natus, nobis datus.natus nobis vt homo,datus vt Deus. quando enim filium dedit in carne, nobis donauit: Spiritus sancti autem donum est nobis datum ratione gratiæ,& aliorum donorum: tamen particulari quadam ratione dicitur donum, quia à Patre & Filio voluntate, & amore procedit; de qua re non est hic locus proprius tractandi.

ANNOTATIO IX.

Quid no[…]

NOn conuenit inter antiquos Patres in expositione huius aquæ viuæ. Sunt enim in quatuor sententias diuisi.Prima est Cypria.Epist.63. & Ambrosi. [...] hanc aquam viuam baptismi aquam interpretantium,quæ aqua virtutem habet animas vitæ restituendi.quam expositionem August.li.2.contra Cresconi.Gram.cap.13. & 14.illud Ioan. 7. Flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent,edisserens, tacitis eius auctoribus non recipit. Vtitur autem August.argumento hoc, Quia non omnes, qui baptismum recipiunt, viuificantur:baptismus enim ab aliquibus malè accipitur,nec eo viuificantur;at hanc,quam Christus promittit,aquam viuam,nemo accipit, qui non viuificetur quid quid sit de argumento, expositio non videtur accommodata huic loco. nam si Samaritana tunc sciuisset donum Dei, & quis esset, qui secum loquebatur, vtique aquam viuam accepisset, nec tamen baptizata tunc esset. Non nego baptismum esse aquā viuam,qui viuificandi vim habet eos,qui,vt oportet, eum recipiunt,sed de hoc non est sermo præsens. Secunda expositio est Origenis tomo 13.in Ioan.& Basilius hom.in Psal.28.& Theodoret.in Psa.1.qui hanc aquam viuam,sacram doctrinam interpretantur,quæ in Euangelio continetur:quam expositionem eodem argumento posset Augustinus refutare,quia multi sacra doctrina imbuti peccatis mortui sunt. Quo non obstante, verum est in scriptura sacra hanc doctrinam aquam salutis appellari:Eccl.15. Aqua sapientiæ salutari potauit eum. At neque hæc expositio accommodata satis huic loco videtur. nam scientiam hanc habenti, promittitur aqua viua. *Si scires*, inquit, *daret tibi aquam viuam*.distinguitur ergo aqua hæc à scientia,& cognitione. Tertia expositio est Cyril.lib. 2.in Ioan. cap. 82. & 85. qui gratiam Spiritus sancti, qua animæ viuificantur,hanc viuam aquam esse affirmat. quæ expositio, non videtur plenè explicare totum contextum,in quo de aqua hac fit sermo,nec magnitudinem promissionis,nec gratiæ virtutem,& efficaciam:non tamen in totum reiicienda expositio est,vt paulo inferius declarabitur. Est ergo quarta expositio.Athana.lib de incarna Christi Basil hom.in Psal. 45.in illud,Fluminis impetus lætificat. Chryso. hom. 30.Hieron.in illud Isa. 55. Sitientes venite ad aquas. & Aug.tract.15.in Ioan.qui hanc viuam aquam ipsum Spiritum sanctum interpretantur, quæ etiam expositio est Ambro.lib.1.de Spiritu sancto c.19.& 30.

Auctor resoluit dubitationem.

In huius difficultatis resolutionem, verba hæc, & sequentia sunt consideranda. Dicitur enim, *Aqua quam ego dabo ei,fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* aquæ ergo sunt duæ, Prior quæ viua dicitur, & quam daturum se Christus promittit, & hæc fit in eo, qui accipit fons. Altera est aqua,quæ ab hac aqua, & fonte emanat,& salit in vitam æternam. Aqua ergo viua, quæ fons fit in accipiente Spiritus sanctus est, aqua verò,quæ a fonte hoc fluit & emanat, significat gratiam, & dona Spiritus sancti, quæ participatio quædam sunt ipsius, ideóque aquæ etiam & viuæ dicuntur. Hæc duo distinguit Paulus Rom.5. Charitas, inquit,Dei diffusa est in cordibus nostris,per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. *Charitas*, inquit, *diffusa est*, hæc est aqua manans & fluens, *Per Spiritum sanctum, qui datus est*, hic est fons aquæ viuæ. Similiter etiam Ioan.7. *Flumina aquæ viuæ fluent*,aqua hæc viua Spiritus sanctus est: subiungitur enim hoc dixit de Spiritu, quem accepturi erant. rursus *Flumina*, hæc sunt gratia,hæc dona Spiritus sancti, & sic Athan.99.

ad

ad Antiochum, q. 113. per flumina, dona interpreta- A tus est Spiritus sancti, simul ergo complectamur tertiam & quartam expositionem, & sensus perfectus erit. Aqua enim hæc viua, Spiritus sanctus est, qui fit in accipientibus fons aquæ, nempe gratiæ, & donorum ac virtutum mirabilium. Vnde Ambro. lib. 1. de Spiritu sancto cap. 19. & 20. vtramque visus est coniungere: nam modò Spiritum sanctum, modò gratiam, interpretatur hanc aquam. Non solum ergo hæc expositio accommodatur hisce verbis, sed perfectè significat magnitudinem promissionis & huius aquæ excellentiam. datur enim ipsemet Spiritus sanctus, B qui inhabitat, & manet in ipsis credentibus. Rursus etiam conuenit cum multis scripturis, in quibus Spiritus sanctus aquæ effusæ comparatur. Ioel. 2. Effundam de Spiritu meo Tit. 3. Per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abũdè. Item est proprior similitudo; nam vt aqua lauat sordes corporis, tanquam efficiens causa, & munditiem tanquam formam inducit; sic Spiritus sanctus lauat animas, efficitque in eis munditiem, quæ eius gratia est. Concludamus ergo aquam hanc viuam, de aqua hic in propositis verbis loquitur, esse C Spiritum sanctum. Hæc enim vt sequentibus verbis dicitur, fit in accipientibus fons gratiæ & donorum, quæ etiam aquæ dicuntur, quia participatio quædam sunt Spiritus sancti, & per ea homo spiritualis efficitur. Duæ ergo sunt aquæ; Altera Spiritus sanctus ipse, qui & aqua & fons aquæ dicitur: Altera est gratia & effectus Spiritus sancti, quibus anima munda, decora, & Spiritalis efficitur: & vtriusque fit mentio in hoc colloquio. Aqua autem viua promissa in præsenti sententia, ipse est Spiritus sanctus, qui fons & principium est gratiarum omnium. Quare autem aqua, & D viua dictus sit, in annotatione sequenti exponitur.

ANNOTATIO X.

Tres similitudines aquæ cum Spiritu sancto.

POsteaquàm aquam viuam Spiritum sanctum esse ostendimus, cur aquæ illique viuæ comparetur declarandum est. Aquæ confertur propter tres similitudines, quarum prima est: Sicut aqua sordes & maculas corporum eluit; sic Spiritus sanctus sordes animarum, quæ sunt peccata, & multo magis animas maculant & deformant, quàm quæcunque sordes, aut maculæ corpora. De hac lotione dicitur Isa. 4. Si E abluerit Dominus sordes filiarum Syon, & sanguinem Hierusalem lauerit de medio eius, in Spiritu iudicij & ardoris. vbi Basil. & Hier. hunc Spiritum, interpretantur Spiritum sanctum iuxta illud Luc. 3. Baptizabit vos in Spiritu sancto sancto & igne.

Ne quis tamen existimet esse perfectam similitudinem, nosse oportet in hac ablutione quatuor differentias esse inter ablutionem, quæ fit aqua, & eam, quæ fit Spiritu sancto.

Primæ similitudinis quatuor sunt dissimilitudines.

Prima est, aqua ita lauat corpora, vt sordes, ac maculas tantum auferat; non tamen ipsis corporibus no- F uam aliquam mũditiem imprimat præter eam, quam in seipsis habebant: Sit exemplum; lauatur vas terreum sordidum, aqua sordes aufertur at vas terreum in suamet terrea munditie manet. Non sic Spiritus sanctus lauat animas: postea verò quam peccata, & ipsorum sordes eluit, manet anima in sua munditie naturali à peccatis munda, sed vltra hanc imprimit munditiem quandam multo præstantiorem ea, quæ prius erat: nam infundit gratiam, quæ est participatio quædam diuinitatis, per quam, vt dicitur 2. Pet. 1. Efficitur homo diuinæ consors naturæ. Velut si aqua non G solùm sordes à vase terreo remoueret, sed simul inauraret. hoc significat illis verbis Psal. 50. Lauabis me, & super niuem dealbabor. quid est super niuem dealbari quid enim niue candidius est? vtique significat supra naturalem mũdiciem animas accipere à Spiritu sancto candorem multo maiorem, & perfectiorem, ac puriorem niue. Secunda differentia est, aqua quidem lauat corpus, sed non efficit pulchrum, & decorum. Si enim homo deformis est, quantumcunque lauetur, mundari quidem potest, sed non decorari, ac pulcher fieri; at Spiritus sanctus ita lauat animas, vt pulchras ac nitidas efficiat. Sunt quidem animæ in sua substãtia pulchræ, & cunctis visibilibus pulchriores; at pulchritudo à Spiritu sancto indita, multò maior est, quàm tota pulchritudo earum naturalis, tantáque est vt à Deo adamentur, iuxta illud Psal. 44. Concupiuit Rex speciem tuam, quod Hieronymus de spiritali animarum pulchritudine, quæ per gratiam Spiritus sancti fit, exponit. De hac gemina venustate, nempè naturali, & quæ à Spiritu sancto confertur, intelligitur illud Cant. 1. Ecce pulchra es amica mea, ecce tu pulchra. bis pulchra dicitur, quia anima in sua substantia pulchra, multò maiorem a Spiritu sancto accipit pulchritudinem. Tertia differentia est: Aqua lauat, sed corrumpit, debilitat, destruit, & consumit. Videmus enim vestes, dum abluuntur, mundari quidem, sed consumi. aquæ enim qualitates corruptiuæ sunt; at Spiritus sanctus non sic se habet, sed lauat & roborat animas, maioresque vires accedunt, quo magis lauantur: quod Paulus sentiens Philip. 4. dixit, Omnia possum in eo, qui me confortat. Quarta differentia est, aqua lauat, sed non manet in corpore loto, sed recedit vna cum sordibus; at Spiritus sanctus lauat animas, & permanet. Ioan. 14. de Spiritu sancto dicitur; Apud vos manebit, & in vobis erit Est autem mirabilis modus, quo Spiritus sanctus est in his, quos ipse lauat. Non enim est tãtum per præsentiam quandam, sicuti Deus dicitur esse in omnibus; sed per quandam veluti vnionem, & assistentiam, quæ in hoc seculo cognosci perfectè non potest, iuxta quam dicitur habitare in homine, & hominem templum esse Spiritus sancti. 1. Corinth. 6. vt quod magis est. opera hominis ei tribuantur. Matth. 10. Non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. & Rom 8. Spiritus postulat pro nobis. & 1. Thessa. 2. Qui operatur in vobis, qui credidistis. Lauat ergo Spiritus sanctus animas, & in hoc similitudinem habet cum aqua, quæ lauat corpora, sed in ea similitudine prædictæ quatuor differentiæ obseruantur.

Secunda similitudo aquæ cum Spiritu sancto, in qua tuor tamen alijs dissimilis.

Secunda similitudo, propter quam aquæ comparatur. ea est, quia sicut aqua fœcundam facit terram, & arbores: easque facit fructificare; sic Spiritus sanctus facit fœcundas animas, vt fructificent. de hisce fructibus Spiritus sancti, habetur Gala. 5. Fructus, inquit, spiritus est charitas, gaudium, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, &c. Est item similitudo: vt enim aqua multiplices fructus efficit, sic & Spiritus sanctus. 1. Corinth. 12. Diuisiones gratiarum sunt, vnus autem Spiritus: & rursus, Hæc omnia operatur vnus atque idem Spiritus, diuidens singulis. Adhæc vt aqua vna varijs plantis, herbis, cæterisque inseruit, diuersos fructus, multiplices flores, coloribus, & odoribus, & figuris iuxta cuiusque naturam distinctos efficit; sic Spiritus sanctus miro modo diuersis, & aliquando contrarijs complexionibus, & conditionibus hominum naturalibus se accommodat. Sunt enim homines aliqui vehementes, aliqui temperati, alij solitudini dediti, alij conuersationem hominum amantes, alij seueri, alij placidi, milléque modis differentes, & tamen omnes iusti, & sancti, eodemque ducti, & nutriti sunt Spiritu sancto.

Aduerte tamen, in hac similitudine esse quoque quatuor differentias. Prima est, aqua siccas arbores reuiuiscere non facit, nec sterilem terram fœcundat; at Spiritus sanctus animas mortuas peccato. vitæ reddit, impartiturque vitam quandam cælestem & diui-

niam

Digitized by Google

nam, perfectiorem ad ea, qua naturaliter viuunt, de A qua vita dicitur Coloss. 3. Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. & Galat. 2. Viuo ego iam non ego, viuit autem in me Christus. Est autem superior & excellentior vita hæc naturali vita, qua viuit anima, cùm sit alterius ordinis superioris. Hanc autem vitam Spiritum sanctum efficere docet Dominus Ioan. 6. Spiritus est, qui viuificat: & in symbolo confitemur, Spiritum sanctum Dominum, & viuificantem. Facit etiam idem Spiritus animas fœcundas, ferentes copiosum fructum vitæ æternæ. Ioannes 15. Qui manet in me, hic fert fructum multum. Secunda differentia est. Aqua fœcundat terram, & arbores, & B cætera ad fructus producendos, ad quos earum virtus naturalis se extendit. Vitem enim vt faciat vuas, ficum vt producat ficus, & sic in singulis: at Spiritus sanctus animam fœcundat, vt faciat fructus supra totam suam virtutem naturalem. Nec enim intellectus credere, nec voluntas Deum, vt oportet diligere, nec homo virtutum actus perficere, nec virtus humana opera ea quæ miracula dicuntur efficere possent, nisi Spiritus sanctus fœcundaret. 2. Corinth. 3. Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis. Tertia differentia est. Aqua non mutat fructus arborum; nec enim facit arborem producentem fru- C ctus malos & lethiferos, ferre bonos & salutiferos; nec si aqua est fructuum amarorum, fructus dulces profert. At Spiritus sanctus hanc miram efficit mutationem; vt qui prius fructificabant morti, vt dicitur Rom. 7. fructificent Deo; & qui prius opera digna æterna pœna faciebant, postea digna æterna vita faciant; & qui prius ambitiosi, auari, superbi, & moribus efferi viuebant, euadant humiles, liberales, mansueti, cæterísque virtutibus insignes, mutentúrque in alios viros: quam mutationem prædixit Isa. cap. 15. Vitulus, inquit & vrsus pascentur simul, & catuli leonum requiescent, & leo vt bos comedet paleas. quem D locum Eusebi. lib. 7. de demonstr. Euang. cap. 9. de gentium moribus efferis, in alios longè contrarios, cósque optimos per Euangelium conuersis exponit. Quam mirabilem mutationem Orige. lib. 2. contra celsum, affirmat, vnum esse ex potissimis argumentis nostram religionem esse veram, & à Spiritu sancto datam probantibus. Quarta differentia est. Aqua fructus edere facit arbores, non solùm iis naturales, sed etiam limitatius, nimirum singulas singulos. Ficus enim ficus, & vitis vuas, & cæteræ hos, aut illos fructus ferunt. At Spiritus sanctus singulas animas innumeros ferre fructus facit. implet enim vnam hominis E animam multis donis, virtutibus, & gratiis, ex quibus opera & actus varij, & differentes inter sese, omnes tamen egregij & diuini procedunt. Spiritus sanctus ergo aquæ similitudinem habet in eo, quod fœcundat. in hac tamen fœcunditate quatuor vti diximus existunt discrimina.

Tertia tandem similitudo, propter quam Spiritus sanctus aquæ confertur, ea est; quod aqua extinguat sitim; similiter & Spiritus sanctus. hoc tamen paulo inferius explicabitur, vbi sedandæ sitis fit expressa mentio à Domino. Hæc autem omnia accommodantur gratiæ à Spiritu sancto emananti: ipsa enim etiam aquæ similitudinem habet, sed secundario, cùm per eam Spiritus sanctus efficiat omnia, quæ dicta sunt.

De tertia similitudine aqua cum Spiritu sancto.

ANNOTATIO XI.

CVr autem Spiritus sanctus viua aqua dictus sit, superest exponendum. Sunt autem huius tres causæ. Prima, quia vitam habet in se ipso, qua viuit, immo ipsa vita diuina est: viuit enim cum Patre, & Filio, & omnes tres vna & eadem vita sunt, sicut vna essentia, & substantia. Altera est ab effectu, quia vitæ auctor est: ipse namque viuificat animas nostras, quæ peccato mortuæ erant: ipse etiam viuificabit corpora nostra mortalia. Roman. 8. Viuificabit mortalia corpora nostra, propter spiritum eius inhabitantem in nobis. Hæ duæ causæ sunt propter quas Spiritus sanctus viuus, & vita dicitur; at non propter quas viuæ aquæ confertur. Nam non omne quod viuit, aquæ viuæ simile est. idcirco adiungitur tertia causa, quæ sumitur ex Augustin. tract. 15. in Ioann. vbi aquam viuam eam appellari dicit, quæ ita fluit, vt suo sit coniuncta principio, à quo ortum habet: aquam autem mortuam vocari quæ diuisa, & interrupta est à suo fonte. iuxta hoc Spiritus sanctus aquæ viuæ rectè comparatur. ita enim in animas fidelium descendit, vt à suo principio numquam seiungatur, cùm maneat, à Patre & filio procedens, in vnitate eiusdem naturæ, & substantiæ nunquam diuisus: sicque nobiscum vnitur, vt nihilominus apud Patrem, & Filium perpetuò perseueret.

Spiritus sanctus propter tres causas viua aqua dictus est.

Possumus etiam gratiam ipsam Spiritus sancti, sicut aquæ, ita & viuæ conferre, non quod ipsa sit in se viuens, cùm non sit substantia per se subsistens sed quid animæ inhærens; non quod viuificet, quasi auctor, & causa vitæ; sed quia est velut forma ipsa, qua viuitur secundum spiritum. hac ratione Cyrillus li. 2. cap. 8 2. gratiam spiritus viuam appellat, quasi viuificantem. Et quia suo etiam principio est coniuncta, nósque coniunctos efficit. pendet enim semper à Spiritu sancto, & per eam Spiritus in nobis inhabitat, & nobiscum vnitur, & nos coniungimur ipsi. 1. Corint. 6. Membra vestra templum Spiritus sancti. Non solùm nos gratia coniungit Spiritui sancto, qui est bonorum spiritualium & gratuitorum principium, vt dicunt, appropriationis, sed toti Trinitati, quæ est principium efficiens. Ioan. 14. Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus: & Christo ipsi Deo & homini, qui principium est meritorium, qui sua morte, & passione Patri nos conciliauit, & gratificauit. 1. Cor. 12. Vos estis corpus Christi. Gratia ergo viuæ aquæ similis est.

Gratia etiam Spiritus sancti viua aqua comparatur.

¶ *Dicit ei Mulier; Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: vnde ergo habes aquam viuam?*

COMMENTARIVS.

NOn intellexit verbum Christi mulier; nam aquam viuam, quam Christus promittebat, esse materialem de terra emanantem arbitrabatur, ideò obiecit; puteus hic profundus est, nec habes in quo haurias, vnde ergo habes aquam hanc viuam? id est, ex hoc puteo ista aqua esse non potest, quia profundus est, & non habes, quo haurias; alius ergo locus est, vbi hanc aquam te habere oportet, dic vnde hauries, & manifesta hunc locum. Quamuis mulier verbum Christi non intellexerit, tamen affectus eius iam mutabatur, & intellectus illuminabatur, diuináque virtus paulatim, & suauiter operabatur. Quem enim Iudæum vocauerat, cuíque veluti insultauerat, iam Dominum vocat, nec verbum contemnit irridendo, præsertim cum aquam ab ea prius petiisset; aut reiiciendo, vt incredibile, sed dubitando, & ignorando opponit. Vnde habes aquam hanc, quia non video quomodo de hoc puteo tu possis haurire. Non intulit ergo non habes aquam, sed intulit, *Vnde habes ergo aquam?* & hæc illatio continet duas enunciationes, prior est illatiua, ac sic dixisset: Ergo ex alio loco, vel aliunde necesse est te habere aquam hanc: altera est interrogatio quædam, quasi diceret; Quis locus hic est? totum hoc vna contexuit sententia; vnde habes ergo aquam?

Nunquid

¶ *Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius?*

DVo obiicit mulier verbis Christi aquam viuam promittentis: vnum de loco, vnde eam haberet, quia de illo puteo haurire non poterat, quod præcedentibus verbis fecit, alterum his verbis proponit, & sensus est, Si tu habes aquam hanc viuam, quam promittis, maior es quam Iacob: nam hic dedit nobis puteum hunc: nec meliorem aquam habuisse eum credibile est, cùm ipsemet de hac biberit, & filij eius, & pecora; si habuisset meliorem, non vtique ipse, & filij bibissent de hac aqua: Si tu ergo habes aquam hanc viuam, maior es quam Iacob. Hæc verba non protulit affirmatiuè, quia difficile ei videbatur, quem Iudæum vnum ex cæteris opinata est, præponere Iacob ipsi nec tamen inficiando protulit dicens; Tu non es maior; sed vsa es interrogatione. Iam enim lumine diuino tacta, maiorem de Christo incipiebat opinionem concipere, quàm prius habebat. Sed dicet aliquis, vnde infert hæc verba: *Nunquid tu maior es?* Respondeo; Christus dum dixit, *Tu petisses, & ille daret tibi aquam viuam*, significauit aquam suam esse, multo perfectiorem, quàm illa erat: nisi enim perfectior esset, non esset dictum; *Tu petisses*; nam mulier abundantem ex eo puteo aquam habebat, nec erat, cur peteret, nisi aquam illam promissam, multo præstantiorem intelligeret: propterea facta obiectione de loco, quia hæc aqua nec ex illo, nec ex alio puteo hauriri posse videbatur; alteram ergo personam promittentem facit obiectionem, quia esset tunc maior, quàm Iacob; vt sit integer sensus; Nec scio vnde habeas, nec qua ratione habere possis intelligo: Nam si haberes, esses profectò tu maior quàm Iacob, quod credibile non videtur; non ergo aquam hanc viuam dare potes hæc mulier absolutè non protulit, sed interrogatione, & dubitatione vsa est, quia etsi difficile, tamen non impossibile iudicauit. quod sanè iam lumen diuinum efficiebat in eius mente. Attende rursus mulieris prudentiam, quia rem non impossibilem iudicabat, spe quadam iam impulsa aquam hanc habendi, Iudæam se quodam modo profitetur; hac ratione Christum, vt ei aquam daret, inducens. Iacob enim patrem quoque suum vocat, quasi diceret; ego etiam sum Iudæa, vt tu, & ambo communem habemus patrem, & cui exprobrauerat prius, *Tu Iudæus cum sis*, eum iam reueretur, & se eodem nomine nobilitat. iam enim spem, lumine affecta diuino concipiebat, sed imperfectè, citò in magnam fidem, spem, & charitatem à Christo extollenda. Cyril. lib. 2. cap. 84. verba connectit, vt prioribus verbis existimauerit Christum magicis artibus aquam ex puteo sine hydria extracturum; hanc tamen opinionem posterioribus his verbis correxerit: tamen sensus hic difficile accommodatur, idcirco expositio allata probabilior est.

Samaritana quàm se prudenter gesserit.

Quorsum Samaritana Iacob patrem etiã suum dicat.

¶ *Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis, qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.*

COgnouit mulier ex Christi verbis, aquam ab eo promissam excellentiorem esse ea, quam ipsa ex puteo hauriebat, excellentiam tamen, & præstantiam eius nondum perfectè assequebatur; elementarem enim aquam esse existimabat, & nondum certa omninò erat, Christum aquam, quam promittebat, dare posse. Prosequitur ergo Christus in his duobus mentem illius illustrare. Hoc postertus efficit verbo assertionis geminato, nempe, *Aqua, quam ego dabo ei*. & iterum, *Aqua, quam ego dabo ei*, quasi diceret, ne dubites, ô mulier, me hanc habere, & dare posse aquam, ego dabo, in mea est potestate, mihique eam dare incumbit. Prius autem facit discrimen magnum inter has aquas assignando, quod quidem est triplex. Primum verba præposita continent, quorum sensus est: Aqua putei huius non extinguit perfectè sitim: nam qui eam bibit, eum sitire iterum necesse est; aqua vero, quam ego dabo, & quam ego promisi tibi, sitim aufert omnem; nam qui eam biberit, non sitiet in æternum. Perpende Christi artificium, allicit enim mulierem ad credendam, desiderandam, & petendam aquam promissam, per hoc, quod sitim expellit in æternum, vt mulier, quæ quotidiano labore hauriendi aquam putei, propter sitim frequentem, premebatur; spe à tanto onere se liberandi, facilem se ad credendum, & quærendum, quod promittebatur, exhiberet. Hoc est vnum discrimen, quo aquæ à Christo promissæ præstantia declaratur, quòque eam non materialem, elementaréue esse insinuatur, tacitéque Christus se maiorem, quàm Iacob significat, mulieríque consentit dicenti, es tu maior quam Iacob? Aqua hæc sitim in æternum extinguens, Spiritus sanctus est credentibus in Christum datus, qui omnem sitim & animæ, & corporis aufert, vt in annotatione sequenti explicatur.

Christi sapientia lucet in hoc colloquio.

ANNOTATIO XII.

Quomodo verum sit, quod non sitiet in æternum, qui bibit ex hac Christi aqua.

EXplicatione indiget, quod dicitur, aquam hanc, A nempe Spiritum sanctum, sitim in æternum extinguere: id enim annotatione decima promisimus in hoc loco tractandum. Aduertendum igitur est, sitim duplicem esse; alteram, quæ corporis est, & aqua materiali sedatur; alteram, quæ est animæ: desideria enim & concupiscentiæ, sitis quædam sunt. Si loquamur de siti corporis, est quædam similitudo aquæ naturalis, cùm aqua viua Spiritus sancti, qui etiam, sicut & aqua elementaris, solet corporis extinguere sitim, immò & famem. Legimus enim, & audiuimus nonnullos viros hoc spiritu plenos, ita esse in æternorum B contemplationem raptos, vt nec sitim, nec famem, immò nec incommoda grauia corporis sentirent, & per multos dies ieiuni absque cibo & potu perseuerabant, quódque mirabilius est, fastidirent cibum, & potum, sicut fastidire solent, qui saturi, & cibo, ac potu repleti sunt. Nec incredibile hoc videri debet. Si enim circa res temporales, & caducas amor nimius, aut lætitia, aut reliquæ vehementes passiones, id efficiunt; vt homo per multum temporis nec sitiat, nec famescat; quanto magis Spiritus sanctus per gratiam suam, id operabitur? Interest tamen, quod eorum qui affectibus hisce famem & sitim non sentiunt, corporeæ vires debilitantur, potu, & cibo deficientibus; at Spiritus sanctus roborat, & vires sustentat, ne homo succumbat, sed integer, & fortis perseueret. Exemplo id comprobatur Eliæ, qui semel pane & aqua refectus, fortis quadraginta dierum iter ieiunus confecit. multa exempla virorum insignium huiusmodi habemus. Videre enim licet homines delicatos, infirmos, debiles, vel minima incommoda corporis ferre non valentes superueniente Spiritu robustos, expeditos, agiles, facilè quæ corpori sunt grauia supportantes, euadere. Hoc tamen non semper efficit Spiritus sanctus, sed quando, & quantum, & quibus cum vult. Est ergo similitudo quædam aquæ viuæ cum aqua elementari, etiam quantum ad sitim corporalem. Quamuis autem Spiritus sanctus sitim corporis, & famem iis, quos replet, auferat, non id ita efficit, vt non amplius sitiant, & famescant. Nam & illi viri, de quibus dictum est, iterum eisdem passionibus subduntur,

Digitized by Google

duntur, & Elias ipse famem & sitim passus est; & A Christus caput nostrum, post ieiunium quadraginta dierum esuriit, cùm in hoc seculo sitis hæc à sanctis per Spiritum sanctum non ita remoueatur, quin iterum sitiant: quod igitur Dominus promittit, de futuro seculo intelligere oportet. Sitim enim in æternum aufert, quia huius vitæ modico transacto, resurgent virtute Spiritus sancti illi, quos ipse prius potauerat, omnino incorrupti, nec in æternum sitient, nec aliis passionibus, & miseriis subiecti erunt. Hoc non facit aqua elementaris: non enim sitim in æternum aufert, sed resurgent, qui Spiritum sanctum non biberunt, si- B tientes in æternum. Aqua ergo hæc viua Spiritus sancti, dicitur auferre sitim in æternum admodum medicamenti, quod febricitanti porrigitur, ad febrim & sitim expellendam; quod non tunc facit, quando accipitur, sed interuallo temporis facto; ita hæc aqua viua, sitim in æternum auferre dicitur. Loquitur autem Dominus de siti corporis, vt doctè dicit Augustin. tract. 5. in Ioan. & sic est huiusmodi sententia intelligenda prætermissis aliis, quæ recentiores imaginantur.

Extinguit aqua etiā sitim animæ.

Quantum autem ad sitim animæ attinet, etiam C Spiritus sanctus virtutem habet eam extinguendi, sed non modo, sed, vt diximus de siti corporis, in futuro sæculo; quando nimirum omne desiderium implebitur, quando totus hominis appetitus satiabitur; & fiet illud, quod prædictum est Psal. 16. Satiabor cùm apparuerit gloria tua: & quod promissum est à Domino Matt. 5. Quoniam ipsi saturabuntur. In hoc autem sæculo hæc sitis non omnino extinguitur, immò quædam augetur per Spiritum sanctum. Iusti enim & sancti, quo Dei gratia, & Spiritu sancto magis implentur, eo vehementius Deum desiderant, ipsique seruire, & inhærere concupiscunt, iuxta illud Eccle. 24. Qui edunt me, adhuc esurient, & qui bibunt me, adhuc sitient: iustorum enim est sitire, & esurire semper iustitiam. Sitis autem desideriorum & affectuũ prauorum, quæ superbos, ambitiosos, carnales, auaros, cæterósque operarios iniquitatis vexat; extinguitur per aquam hanc Spiritus sancti, cuius virtus adeò etiam in hoc sæculo potenter operatur, vt iustis & sanctis, quæ prius placebant, & cupiebant, summoperè displiceant, fiantque molesta, quæ dulcia videbantur ante huius aquæ potum. Neque tamen hæc sitis ita perfectè in hoc sæculo remouetur, quin aliqui motus, & leues affectus praui insurgant, cùm & iusti venialiter peccent. Sitis etiam illa concupiscentiæ carnalis, quæ militat contra Spiritum, non penitus aufertur: Paulus enim ad Roman. 7. Sentio, inquit, in membris meis legem repugnantem legi mentis. At per aquam hanc fit, vt vel minuatur; vel vires accrescant, quibus facilius feratur, nec valeat iam victoriam de Spiritu reportare. Dixi autem minuatur; vel facilius feratur, quia per gratiam aliquando verè motus hic concupiscentiæ minuitur; aliquando, & si non minuitur, augentur vires, vt facilius feratur: sicut qui dat vini potum ferenti pondus, non minuit pondus, sed faciliùs portatur, & leuius videtur viribus auctis ex vini potu. Hæc in hoc sæculo fiunt, vbi luctandum, pugnandum, & laborandum est pro iustitia, at in futuro omnis sitis depelletur in æternum, virtute huius aquæ viuæ haustæ: illic satietas sine fastidio. illic quies æterna, illic quod nunc dicitur eueniet; *Qui biberit ex hac aqua* nunc, *non sitiet*, tunc, *in æternum.*

¶ *Sed aqua, quam ego dabo ei fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.*

COMMENTARIVS.

PRæcedentem sententiam auget, sensus talis est, Non solùm qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed etiam hæc aqua fiet in eo, qui biberit, fons aquæ salientis, id est, salire facientis eum in vitam æternam. tanta erit huius aquæ virtus in bibente, vt suo impetu eum impellat, & extollat in vitam æternam, & ex mortali, & corruptibili, ac terreno; faciat immortalem, incorruptibilem, & cælestem. Hoc efficit Spiritus sanctus, qui fons est in credentibus in Christum, tantæ virtutis, vt eos in cælum perducat, & à corporis etiam morte in vitam æternam resurgere faciat. Rom. 8. Suscitabit corpora vestra mortalia, propter inhabitantem Spiritum in vobis. Hisce verbis alia duo discrimina vltra primum, quod in superiori sententia expositum est, inter aquas hasce narrantur? Aqua enim putei non fit fons in eo, qui bibit, nec vitam æternam confert; aqua verò Christi fit fons aquæ salientis in vitam æternam. Spiritus sanctus enim fons fit in nobis aquæ donorum, gratiæ, & virtutum, quibus dignos nos facit vita æterna, & per ea in vitam perducimur.

Quatuor annotantur in litera explicationi.

Adnotanda sunt aliqua: primùm particula illa *Sed*, Græcè, ἀλλὰ, non diuersitatis in hoc loco, sed augmenti est. Solet enim in scriptura in ea accipi significatione. Ioan. 16 Absque Synagogis facient vos, sed venit hora, vt qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo, id est, quin potius, seu, immò venit hora. & Ioan. 17. Sed quia hæc locutus sum vobis. Sunt multa eiusmodi exempla. Alterum est, duo hic esse; fontem, & aquam fontis: fons est principium, & hic est Spiritus sanctus; aqua manans gratia, & dona ipsius sunt. Tertium est metaphoram esse sumptam ab aqua materiali: hæc enim tantùm ascendit, quanta est altitudo principij; à quo emanat: hoc idem reperire est in aqua ista spirituali: fons enim à quo gratia oritur, Spiritus sanctus est, qui est vita æterna, ascendet ergo, & ascendere faciet habentem vsque ad vitam æternam; vt sicut à Deo procedit, ita extollat hominem, vt Deo ipso fruatur, cuius fruitio vita æterna est. Quartum est aquam, & gratiam Spiritus sancti dici salire in vitam æternam, quia salire nos facit. dignosque efficit, vt vitam æternam consequamur, quod habet ab impetu & virtute principij, cui nos coniungit, nempe Spiritui sancto, toti Trinitati & Christo.

ANNOTATIO XIII.

Quid nomine fontis hoc loco intelligatur.

SPiritus sanctus verè fons est vitæ æternæ, à quo D gratia, & dona, & bona omnia spiritualia emanant, de quo fonte dictum est Psalm. 75. Apud te est fons vitæ. Hunc fontem variè Patres interpretati sunt, vt refert Ambro. li. 1. de Spiritu sancto capit. 19. Aliqui enim Patrem ipsum interpretabantur, qui est fons, à quo vita, qui filius est, procedit. Alij Filium ipsum esse hunc fontem intellexerunt, à quo emanat vita, qui est Spiritus sanctus; quam expositionem secutus est Athanas. libr. de incarnatione Christi, quamuis Ambrosius tacito nomine, interpretationis huius E meminerit. Alij tertio loco fontem hunc Spiritum sanctum esse dixerunt, à quo emanat in nos vita gratiæ: & hanc interpretationem probat ibi Ambrosius cap. 20. eaque ad rem nostram facit: qui enim in credentibus fit fons aquæ, ipse est, qui dicitur esse apud Deum, nempe filium, & Patrem. Obiiciet aliquis cum Spiritus sanctus Deus sit, qua ratione dici potest, fieri. Respondeo non dici absolutè fieri in nobis, sed fieri in nobis fons aquæ, quia nobis sua dona communicat, & per gratiam in nobis est, sicut dicitur Deus factus adiutor noster. non tamen quod factus sit absolutè. Fons ergo est Spiritus sanctus, non relatione ad Patrem & Filium, quia Pater & Filius non habent vitam à Spiritu sancto: quin potius Spiritus sanctus accipit vitam à Patre & Filio; sed fons dicitur relatione ad nos, quia nobis impartitur aquam hanc suæ gratiæ & donorum. Possumus etiam affirmare

Digitized by Google

mare gratiam animabus infusam, fontem esse, quia A ab ea fluit virtutes in potentiis, dona, & opera digna Deo. hoc tamen in loco non significatur nomine fontis, nisi Spiritus sanctus: aqua autem huius fontis sunt gratia, & cætera omnia, quæ gratiam infusam consequuntur.

¶ *Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire.*

COMMENTARIVS.

QVamuis mulier nondum aquam hanc promissam perfectè perceperit, multum tamen diuino illustrata lumine profecerat. nam dictis Christi fidem habuit, credens fieri posse, Christum aquam dare meliorem illa, quam ipsa hauriebat, & quàm qui biberet, non sitiret in æternum: & quantum ex verbis ipsius superius expositis licet colligere, maiorem Christum quam Iacob credidit. nam qui aquam hanc viuam daturus erat, maiorem quam Iacob futurum ipsamet erat fassa. Profecit etiam in affectu: nam hanc sibi dari petit, confisa verbis Christi, ille daret tibi, si tu petisses; *Da mihi*, inquit, *hanc aquam*. sed vt imperfecta intellectu, ita etiam erat imperfecta affectu: vtilitate enim temporali inducta, hanc aquam cælestem petit; ne, inquit, toties huc veniam haurire. Non mirum, si imperfectum est desiderium, vbi adhuc imperfecta erat fides.

¶ *Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc.*

Quorsum Christus tot verborum ambagibus vsus sit in hac collocutione.

PRudentissimus, & sapientissimus medicus Dominus, eam statuens sanare, causam infirmitatis considerat. capere diuina, & spiritualia mulier non poterat, quia grauis carnis peccata oppressa, & cæca tenebatur; vt igitur illuminetur, ad causam morbi medicus se conuertit, & vt peccatum suum agnoscat & confiteatur, ipsam mulierem illuminandam inducit. Atque hæc est causa, cur Dominus tanta verborum multitudine, qui simul sanare, & illuminare potuit, est vsus, & nos ipsos, & qualiter aliis mederi, & qui infirmi sunt, qua ratione sanari, & illuminari debeant, instrueret. *Vade*, inquit, *voca virum tuum*, sciebat non habere virum, sed adulterum, eam tamen proprium fateri peccatum inducit, & humilitate hac confessionis disponit; vt illuminetur: propterea, vt incipiat saltem ipsa confiteri, quærit, & infirmitatem eius adiuuans tanquam pientissimus medicus, quod non cogitabat malum, in memoriam reuocat, & loquendi & aperiendi occulta dat occasionem. Hæc verba & cætera huius colloquij, Augustin. libr. 83. quæstion. 64. spiritualiter exponit, subtiliter quidem, & doctè.

¶ *Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum.*

NEgat mulier se virum habere, & id verum erat. Multum valet in animis hominum vtilitatis spes: cùm enim aquam hanc sibi dari vehementer optaret, ne vllam dilationem pateretur, se virum non habere confessa est; ne abire, & iterum venire cogeretur, & vtilitate allecta, verum manifestat.

¶ *Dixit ei Iesus; Bene dixisti; Quia non habeo virum; quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir. Hoc verè dixisti.*

PErsequitur Dominus, quod mulier incepit, & principium confessionis eius confirmans, quod deerat, & occultum erat, supplet & manifestat: *Dixisti bene*, id est, verum est, quod dixisti, te non habere virum, sed aliud tacuisti: nam viros habuisti quinque, & quem nunc habes, tuus non est vir, propterea tu confessa verè es, te non habere virum. Bis repetit Dominus bene dixisti, non habeo virum. primo quidem confirmans eius dictum; secundò post datam causam, quare benè dixerit: ac si diceret; Verè dicis te non habere virum: nam habuisti quinque, & vnum modò habes; sed hic non est tuus: & hoc rectè dixisti te non habere virum, quia habes quidem, sed non est tuus. Illud, *Quia*, non est causalis dictio, sed declaratiua. bene dixisti te non habere virum, seu quod non habes virum: & bene dicere pro eo dictum est, quod est verum dicere. Magna prudentia, & suauitas Christi hæc est; non arguit, non inuehitur contra eam, non adulteram vocat; sed modestissimè eius peccatum manifestat. Adulterij enim occulti significatio, imperfectæ fœminæ satis magna erat correctio: nec opus erat acerbitatem adiungere verborum; maximè quia hoc reuelabat, non tam vt illius insimularet incontinentiam, quàm vt suam ei manifestam faceret dignitatem, & excellentiam, eamque ad sui fidem alliceret.

ANNOTATIO XIV.

Nonnulli legunt quinque, alij sex viros habuisti.

ORig. in Ioan. tom. 13. refert Heracleonem legisse B sex viros habuisti. ipse verò legit, vt nos legimus, quinque viros habuisti & similiter. Athanasius quæstio. ad Antioch. quæstio. 58. & hæc est communis & recepta lectio. Hieronym. episto. ad Rusticum de viuendi forma, videtur legere sex viros; sic enim inquit; Quid Samaritana vilius? non solùm ipsa credidit, sed post sex viros inuenit Dominum: tamen Hieronymus coniunxit adulterum cum quinque viris; propterea dixit post sex viros inuenisse Domi- C num. idem etiam Hieron. in epist. ad Gerontiam de monogamia sic inquit: Dicemus huic mulieri, quod Dominus Samaritanæ; viginti duos maritos habuisti, & iste, à quo sepeliris, non est tuus, at hæc verba dicebat Hieronymus applicans cuidam quo cum altero & vigesimo viro nuptias celebrauerat, non tamen quod vellet ita esse in Euangelio legendum. Lectio ergo tenenda est, *Quinque viros habuisti*.

In sensu etiam superiorum verborum explicando non conueniunt doctores.

In sensu etiam varij sunt Doctores: nam Irenæ. lib. D 3. cap. 19. dicit, præter primum, cæteros non viros fuisse, sed adulteros; tamen re vera hunc sensus literalis textus pati non potest. nam dicitur, *Quinque viros habuisti, & hic, quem habes, non est tuus*, quasi reliqui quinque fuerint sui; & ita communiter exponunt Doctores, & id probat Athanasius loco citato dicens; Hæc mulier viros iuxta Samaritanorum legem quinque habuit, mortuique iam erant, postea verò scortabatur, nemo siquidem eum ea, vt cum vxore legitima, cohabitare volebat. illa verò cùm concupiscentiam suam refrænare non posset, clam apud se habuit, cùm quo consuetudinem habebat, & non erat hic manifestus, aut legitimus maritus, sed cum secum occultè habebat. hæc Athan. Siue autem lex Samaritanorum fuerit talis, vt vltra quinque habere non liceret, siue talis lex non fuerit, hoc certum est, illam quinquies matrimonium contraxisse, virósque legitimos habuisse quinque, sextus autem adulter erat. Probabile quidem est, quod Athanasius dicit: Si enim licuisset cum pluribus coniungi, forsan adulterum non quæsiuisset: argumentum tamen est magnæ incontinentiæ in muliere, quæ tot erat copulata viris, & tamen non legitimum habebat virum. Consideranda est Christi prudentia, peccata Samaritanæ detecturus, noluit suos adesse discipulos: sic enim sunt corrigenda occulta peccata, vt peccantis fama, & opinio non lædatur; quando vtrumque simul fieri

peccat,

potest, hoc nos Dominus præsenti docuit exemplo. A

ANNOTATIO XV.

Contra Tertullianum secundas nuptias damnantem.

HOc loco abusus est Tertul. lib. de Monogamia ad probandum secundas nuptias esse damnotas, & solam monogamiam licere, quia Dominus hunc, quem post quinque habebat, hominem, non esse maritum contendit. tamen sententia hęretica est, & in hoc Tertul. à Catholica veritate recessit; vnde Hiero. lib. de scriptor. Eccle. illum librum contra Ecclesiam scriptum esse censet. locus autem hic non solum pro eo non facit; sed etiam contrarius illi est: nam Dominus dum asserit hunc non esse virum eius, B tamen quinque habuisse, probat non solum secundas, sed etiam quintas nuptias; aliter non solum hic sextus, sed nec quatuor alij viri eius fuissent. Est quoque Basil. in epistol. ad Amphiloch. can. 4. vbi videtur quartas, & quintas, & vlteriores nuptias damnasse, nec matrimonia censuisse, sic intelligendus; esse quidem matrimonia, tamen argumentum esse incontinentiæ contrahentis nisi aliqua particularis adsit causa: nam secundum fidem Catholicam non est determinatus numerus nuptiarum. Quod si Patres pœnitentiam imponebant bigamis, & trigamis, id propter incontinentiam, quam præ se ferebant, factum erat; tamen non separabant eos quasi matrimonia non fuissent. nec locus hic contrarium probat, immò pro veritate facit: nam quintas probat Dominus nuptias. quod si sextus non vir dicitur, vel ob id est, quia, vt dicit Athanasius, prohibitum erat lege Samaritanorum sextas celebrare nuptias; vel quod probabilius est, quia non eas celebrauerat cum hoc sexto. contingit enim sæpe viduas aliquem habere in adulterum, nolle tamen habere in virum.

¶ *Dicit ei mulier: Domine, video, quia Propheta es tu.*

COMMENTARIVS.

VEra Christum narrasse, simúlque se peccasse fatetur, *Video*, inquit, *quia Propheta es tu*, non dicit simpliciter, *Propheta es tu*, sed *Video quia Propheta es tu*, id est, ex ipso effectu, & opere cognosco te esse Prophetam: nam occulta mea verè manifestasti. In eo ergo, quod dicit, *Video te esse Prophetam*, suum adulterium fatetur. Illud, *Quia*, est dictio, non causam, sed declarationem denotans. Sæpe enim loco quòd, interpres vtitur, quia. Mulier ista, ei quem secreta, & occulta scire experiebatur, contradicere, suúmque negare peccatum non est ausa: expressis tamen verbis confiteri pudor forsan impediebat; modestè veritatem aperit, dicentis verba confirmans. Vti autem simplicibus verbis parum visum ei est; propterea duo simul effecit; & veritatem est confessa, & veritatis auctorem affecit honore. Non solum vera dicis respondit, sed Domine, tu es Propheta, qui vera dixisti, & ex Spiritu diuino locutus es. Magnum salutis est argumentum correctionem acceptare, & veritatem submisse recognoscere: sicut è contrario correctionem contemnere, damnationis est indicium, vti Salomon Eccle. 21. Odisse, inquit, correctionem, vestigium est peccatoris; id est, qui odit, nec vult corrigi, peccato suo vult inhærere: vides iam mulierem magis atque magis interius proficere.

¶ *Patres nostri in monte hoc adorauerunt; & vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, vbi adorare oportet.*

COntentio erat communis inter Iudæos, & Samaritanos de loco, in quo Deo vero Israel sacrificandum erat: non enim omni in loco sacrificare licebat. præcepit enim Dominus Deut. 12 dicens: Ad locum, quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, vt ponat nomen suum ibi, & habitet in eo, venietis, & offeretis in loco illo holocausta, & victimas vestras, decimas & primitias manuum vestrarum, & vota, atque donaria, primogenita boum, & ouium. hoc erat præceptum Domini. Iudæi ergo locum adorationis, id est, sacrificij, templum Hierosolymitanum affirmabant esse: & id verum erat, vbi Salomon, & reges sacrificia Deo accepta obtulerunt, & vbi erant summi Sacerdotes; at Samaritani, vt superius retulimus, ex Iosepho libr. 11. Antiquitat. capit. 7 in monte Garisin, loco totius Samariæ eminentissimo propè Sichar templum ædificarunt, in quo Deo Israël sacrificia offerebant, & cum esse locum, quem Dominus elegerat, iuxta illud Deuter. 12. cum Iudæis contendebant, eratque controuersia continua, & permolesta inter eos & valdè communis, vter locus esset adorationis. Adorationem hoc in loco, oblationem, & sacrificium appellat, vt ex loco allegato Deutero. constat. Mulier ergo hæc Prophetam credens esse Christum, resolutionem huius controuersiæ petit; siue quia desiderio hoc sciendi tenebatur; siue quia scrupulo aliquo agebatur; ne forsan, vbi non oportebat, Deo sacrificium offerret; siue forsan, vt colloquium de sua incontinentia inceptum interrumperet, propositis hisce, quæ ad Prophetam sibi pertinere visa sunt. Sæpe enim accidit, quando aliquid non admodum libenter audimus, aliquam solemus excitare diuersam quæstionem, de qua dum fit sermo, quod erat auditui minus gratum, relinquatur. Erat adhuc mulier imperfecta, & propria errata audire, & multum in ea materia morari, vt imperfectis euenire solet, molestum duxit. Samaritanorum etiam partes agens, controuersiam commonem, & celebrem proponit; & in proponendo suam auget, & firmat causam, contrariam verò debilitat: hoc enim humanum est artificium. *Patres*, inquit, *nostri adorauerunt in monte hoc*, quasi dicat, nos habemus magnam causam, vt in templo hoc adoremus, quia patres nostri adorauerunt in hoc monte, vbi est nostrum templum; *Et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, vbi adorare oportet*, quasi diceret; vos sola vestra opinione, patrum auctoritate non fulti, dicitis in templo Hierosolymitano adorandum. Patres vocat Abraham, Isaac, & Iacob, primos Iudæorum patres, quasi hoc argumento suas probans partes, & Iudæorum causam deprimens, quod patres suos non imitentur.

Quorsum Samaritana de adoratione mouceat sermonem.

ANNOTATIO XVI.

Mons Garisin ob multa celebris.

CHrysost. homil. 31. refert sui temporis traditionem fuisse, illum esse montem, in quo Abraham filium suum Isaac sacrificare erat paratus. Est etiam iste mons, in quo, vt patet ex Deut. 27. benedictiones datæ sunt seruantibus legem, vt etiam dicit Cyri. li. 2. ca. 80 & in quo Iacob rediens cum filiis ex Mesopotamia. Dominum adorauit, vt dicitur Gene. 33. erat enim locus, & mons celebris dictus Garisin. Hac ratione suam tutatur mulier causam, nec altius de Christo D sentit, quàm quod sit merus homo, propheta tamen. Nam eum cæteris, coniungens, *Vos*, inquit, *dicitis*, forsan id fecit, vt hac ratione eum ad respondendum, & difficultatem soluendam induceret, quasi causæ vtrique communi consulturus. Neque enim mihi probatur, quod dicit Cyrill. libr. 2. capit. 90. eam Samaritanorum more gloriari, & Iudæorum arrogantiam deprimere voluisse: sed existimo eam sciendi causa quæsiuisse, & argumentum pro sua parte soluendum, proposuisse; nimirum, quia Patres adorauerunt in eo monte: Iudæi autem non videbantur ei, pro sua causa talem habere probationem. Hnc mihi persuadet id, quod sequitur; nam cùm Christum

non respondisse videretur, ad tempus Messiæ refert negotium; ille, inquit, edisseret nobis omnia: fieri potest A mulierem credidisse Messiam, quem venturum putabat, Samaritanorum opinioni consensurum.

¶ *Dicit ei Iesus; Mulier, crede mihi, quia veniet hora, quando nec in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem.*

COMMENTARIVS.

Fidem sibi haberi postulat, & contentionem super adoratione e tam medio tollendā prædicit.

MVlta respondet Dominus ad propositam sibi mulieris interrogationem. Primò omnium sibi fidem haberi a muliere petit, *Crede*, inquit, *mihi*, sine hac enim, vt rectè Chrys. hom. 32. notat, diuina mysteria percipi non possunt. *Crede*, inquit, *mihi*, nec iniustum petit, qui enim occulta manifestauerat, & Propheta credebatur, veritatem etiam in his, de quibus interrogabatur, & respondebat eum scire, credendum erat. petit etiam sibi credendum, vt quæ dicit certissima esse, & verissima affirmet: quando enim aliquid narrantes, mihi credite, dicimus, rem esse veram confirmamus. Rursus quia mulier causam suam patrum auctoritate defendebat, Christus sola suorum dictorum auctoritate, sine alterius testimonio credi volebat, propterea fidem postulat: ac si dicat, tu me maiorem Iacob propter aquam viuam quā petis iudicasti, crede ergo mihi, si credis Iacob & patribus. Hæc tria vnico illo verbo insinuantur. respondet ergo ad interrogationem primò illam contentionem cessaturam, & è medio tollendam: nec enim in illo loco, nec in Hierosolymitano templo adorandus erit Deus. His verbis quæ de futuro sunt; *Veniet*, inquit, *hora*, (quamuis enim Græcè verbum sit præsens, tamen id sæpè etiam pro futuro ponitur, & sic habet versio communis:) prædicit vtrumque cultum, & Samaritanorum & Iudæorum tollendum, & hac ratione cessabit contentio. At ne putaret cultum & adorationem omninò cessaturam, inquit, *Adorabitis Patrem*, vt sit sensus; Veniet hora, quando adorabitis Patrem: erit quidem cultus Dei, sed non qualis in hoc vestro, & in illo Iudæorum templo: quia vterque cultus cessabit, & nouus quidam multo perfectior succedet: hanc perfectionem huius cultus insinuat illud verbum, *Patrem*. vt enim dicit Cyrill. lib. 2. cap. 91. dum Patrem vocat, ad filium erigit considerationem, & ita est; nam in Christiano cultu non absolutè Deus adoratur, sed etiam distinctè Pater, Filius, Spiritus sanctus, & tres adoramus in vna Deitate personas; quod nec Iudæus, nec Samaritanus fecit. Rursus adoramus Christiani Deum, & Patrem, quia sumus in statu adoptionis filiorum, & clamamus, Abba Pater & edocti à Christo inuocamus; Pater noster qui es in cœlis. Hæc ergo perfecta adoratio de medio tollet, & Samaritanorum ritum, & Iudæorum cultum.

ANNOTATIO XVII.

Tacuit est Christus de Samaritanorum, & omnium gentium falsa adoratione.

ATtende per Samaritanorum adorationem etiam B intelligi gentium omnium idololatriam: hi enim quamuis Deum Israel adorarent, tamen idololatræ erant, & more idolatrarum viuebant. cessare ergo debuit & idolatria, & Iudæorū cultus in Christi Euangelio, vt prophetatum est Mich. 5. Omnia idola eius ponam in perditionem. Isa. 2. Eleuabitur Dominus solus, & idola penitus conterentur. De Iudæorum cultu auferendo dicitur, Psal. 39. Sacrificium, & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi, tunc dixi, C ecce venio. & Isai. 1. Quid mihi multitudinem victimarum vestrarum? Aduertendum adhuc est, non solùm prædictis his verbis Christus significare voluisse vtrumque cultum cessaturum; sed etiam, vti diximus, nouam hanc religionem, & adorationem Euangelicam, & adhuc etiam tertium quoddam, nempe amplitudinem huius religionis, & cultus, vt non in vno loco, & prouincia; sed in toto orbe adoratio, & sacrificium essent Deo exhibenda: non vt in Iudaismo, & D Samaritano illo cultu, qui vno certo concludebatur loco: ac si dictum esset, non iam restringetur in hunc, aut ad illum locum adoratio Dei; sed per totū orbem diffundetur, & hac ratione cessabit omnis talis contentio. Hunc locum ita exposuit Basil. lib. 2. de Baptis. ca. 8. Potestatem, inquit, dedit Dominus adorandi in omni loco, vbi dixit, nec Hierosolymis, neq; in monte isto adorabitis Patrem: dilatat, & deducit orationem Dei ab arcto Hierusalem ambitu, in omnem totius orbis locum. hæc Basilius, explicans locum Pauli; Volo viros in omni loco orare, exponitq; non hoc intelligi de omni loco etiam immundo & indecenti, qui humanis sunt vsibus necessarij; sed de eo, qui ad id deputatus fuerit; Paulumq; id tantum voluisse significare docet, quod Dominus in his verbis significauit, Dei cultum non esse restringendum ad vnam ciuitatem, aut locum determinatū, & hic sensus est horum verborum; quamuis simul etiam alia duo, quæ dicta sunt, eisdem verbis exprimantur. Consonat huic illud Malach. 1. Non est, inquit, mihi voluntas in vobis, dicit Dominus Deus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra: ab ortu enim Solis, vsque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: & magnum est nomen meum in gentibus. Hæc tria his verbis prædicuntur, Iudæorum sacrificia cessatura, gentium Idolatriam tollendam, & conuertendam in veri Dei cultum, & oblationem mundam; & hæc non vno in loco coarctanda, sed in totum orbem a solis ortu, vsque ad occasum dilatandā.

Vbique Deo sacrificandum prædicit.

¶ *Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus.*

COMMENTARIVS.

Iudæorum religionem præfert ritibus Samaritanorum.

SEcundò respondet Dominus, præfertque cultum Iudæorum Samaritanorum ritui: nec enim mulier illa, parem esse vtriusque & Iudæi, & Samaritani causam, cùm vtriusque remouendus esset cultus, arbitraretur, adiunxit secundum responsum. Cultus Iudæorum, quem suum vocat, *Nos*, dicens, quia secundum carnem Iudæus erat, multo est præstantior vestro. & causam huius apponit: Iudæus adorat quod scit. Samaritanus autem, quod nescit; id est Iudæorum cultus ex fide vera est, quia vnicum credit esse Deum, sicuti verè est: Samaritanorum autem cultus ex infidelitate, & errore, ac ignorantia est, quia non habet veram de Deo fidem. Quamuis enim Deum Israël, Deum esse credat; tamen cum eo multos recipit Deos; qui autem Deum vnicum non credit, rectam fidem non habet, & Deum ignorare dicitur, quia verè de Deo non sentit. præstat ergo Iudæorum cultus, cultui Samaritanorum, sicut fides infidelitati, & veritas præstat errori. His verbis duo insinuat Dominus; alterum est, Iudæos in contentione illa proposita, veram & rectam causam tueri: in templo enim Hierosolymitano, verus erat cultus: vnde ille locus probandus est, non autem vbi cultus erat falsus. Alterum est, vtrumque quidem cessaturum, tamen non eadem de causa: nam cultus ille Samaritanorum, & Gentium idololatria ablata est, quia mala, & falsa, & impia: at Iudæorum cultus, non vt falsus, non vt malus, qui tunc verus, & sanctus erat; sed vt imperfectus, & vt figura & vmbra, adueniente perfecta veritate, vt paulò inferius dicemus.

Quia

¶ *Quia salus ex Iudæis est.*

PRobat Christus Iudæos veram Dei cognitionem habere; quia salus ex Iudæis est; id est, promissiones salutis per Messiam futuræ Iudæis factæ sunt, & ex ipsis in alios sunt diffundendæ: Christus enim de eis secundum carnem venturus est, qui omnium est Saluator, prædicatores veritatis, & legis Euangelicæ, & complementi prophetiarum annunciatores per orbem mittendi, ex ipsis sunt. Isa. 2. De Syon exibit lex, & verbum Dei de Hierusalem. in ipsis igitur vera est Dei cognitio.

ANNOTATIO XVIII.

De qua salute loquatur Dominus. CYril. lib. 2. cap. 92. salutem hanc Christum exponit. A Chrys. hom. 32. Christum & veritatem etiam Euangelicam, & dogmata aliqua si quæ vera gentes habuerunt, interpretatur; sed legitimus sensus is est; vt & Christum salutis auctorem, & Euangelicam doctrinam, & legem, & promissiones, ex ipsis esse dicantur, quia omnia hæc ipsis sunt prædicta, ipsis sunt promissa, & per eum, qui ex eorum venit carne, impleta. Quod autem se Christus adorantibus coniun- B gat: non est cur Arianus se contra nos aliquid habere existimet; Si enim vt homo mortuus est, vt homo etiam orauit: ita similiter vt homo fuam met adorauit diuinitatem. Latè hoc Cyrill. libr. 2. capit. 92. prosequitur. Hoc ex loco Ariani Filium minorem Patre probabant, vt refert idem Cyril. & Ambros. libr. 5. de fide capit. 3. sed hic locus apertè ostendit sermonem esse de Filio, ratione humanitatis, nam, inquit, *Nos adoramus*, nempe nos Iudæi; at Christus secundum solam carnem Iudæus erat, non secundùm diuinitatem. addit Ambr. in sequentibus verbis non esse dictum, adorabimus, sed *Adorabunt*, vt se ab hac adoratione, quatenus Deus est, excludat; quod etiam libr. 5. de fide, cap. 3. notat idem Ambrosius.

¶ *Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate.*

COMMENTARIVS.

TErtiò respondet Dominus, & exponit qualis sit ista adoratio futura, quæ erit remotis illis montis, & templi Hierosolymitani cultibus. Est autem illa particula, *Sed*, diuersitatis; quasi diceret; Non adorabitis in monte hoc, nec Hierosolymis, sed adoratio erit in Spiritu, & veritate. hic est contextus; Cum autem prius dixerit, *Veniet hora*, tamen non expresserit, an proxima hæc hora, an distans, & longinqua esset, repetit idem verbum, & adiunxit, *Nunc est*, ac si dicat, dixi, Veniet hora, nunc autem addo, iam est hæc hora paulatim enim procedit reuelare mysteria: & prudenter non addidit tunc illud, *Et nunc est*, ne Samaritana audiens montis cultum remouendum, turbaretur nimis, propterea futuro vsus est tempore; at nunc de vera adoratione loquens, addit, *Nunc est* vtrunque tamen verbum, *Venit*, & illud, & hoc, in Græco præsens est, *Venit*, sed quod sæpe futuri vim habet. Orig. hom. 13. dat causam quandam; cur addatur, *Et nunc est*. & non prius additum fuit; potius tamen ad sensum spiritualem, quàm ad literalem pertinet. Attende; verbum, *Veri*, inquit, *adoratores adorabunt*, insinuat multos adhuc adoratores remansuros, qui post Christi aduentum non sic adorabunt, tam ex Iudæis, quàm ex Gentibus; tamen non erunt neque hi, neque illi veri adoratores; sed, ij solum, qui in spiritu, & veritate adorabunt, Iudæi ergo, qui olim veri adoratores erant, sacrificiis, & oblationibus, & ceremoniis à Deo institutis, adhuc in eis perseuerantes post Christi aduentum, non veri, sed falsi, & impij sunt adoratores.

Quid sit in spiritu, & veritate adorare. Superest explicare, quæ sit hæc adoratio, quæ futura nunc dicitur in Spiritu, & veritate. Si autem contextum obseruamus, duo hæc opponuntur duobus illis, nempe adorationi Samaritanorum, & adorationi Iudæorum; nam dicitur, *Nec in monte hoc, nec Hierosolymis adorabitis, sed in spiritu & veritate*; quasi hæc duo, duobus illis opponat. ex sensu igitur illorum, explicatio horum dependet. Adoratio in primis Samaritanorum erat in falsitate, & ignorantia; adorabant enim, quod nesciebant, quia de Deo non rectè sentiebant; erit ergo adoratio exposita, quæ est in veritate, quando rectè, & verè de Deo sentientes adoramus. Iudæi autem adorantes quod sciebant, in veritate adorabant, & adoratio erat eorum in rebus corporalibus, quæ erant vmbræ, & figuræ futurorum. Omnia enim illa animalium sacrificia, ceremoniæ, & ritus, instituta erant à Deo, & data illis, tanquam futurorum figuræ, & signa: tale fuit templum illud, & omnis cultus illorum exterior; Erit ergo opposita adoratio, quæ non in corporalibus figuris, & vmbris futurorum fit, sed in spiritu, id est, in Spiritus sancti gratia, fide, charitate, & actibus, ac operibus ex his procedentibus: & hæc est adoratio in spiritu, quando non corporeas res, vmbras, & figuras offerimus, nec in his seruimus Deo, sed in actibus virtutum, qui ex Spiritus sancti gratia procedunt. Et hæc est adoratio Euangelica, quod in annotatione sequenti fusius explicabitur. Ista expositio est Ambrosij libr. 3. de Spiritu sancto cap. 12. & Cyril. libr. 2. cap. 93. spiritum enim contra figuras, & veritatem contra falsa dogmata distinguit: & eandem Hilar. tenet libr. 2. Trinit. Ambros. tamen magis eam explicat, & probat.

ANNOTATIO XIX.

Contra impugnantes Ecclesiæ ritus & ceremonias. FAlluntur hoc loco nostra tempestate Hæretici, vt C & olim falsi sunt. In primis recentiores, quia adorandus Deus in spiritu est, ideo omnes ceremonias, & ritus Ecclesiasticos tollunt, & sola conscientiæ munditia, adorandum Deum existimant: cæterum errant grauiter, non intelligentes quid per Spiritum hoc in loco sit intelligendum. Nam ipsi absolutè Spiritum interpretantur, vt à corpore distinguitur, & actum animæ tantum spiritualem significat: si autem hæc est adoratio in Spiritu, certè quando Paulus ad Ephes. 3. adorabat dicens; Huius rei gratia genua flecto ad Pa- D trem, in Spiritu non adorabat: genuum enim flectio corporis est, non animæ; nec etiam adoratio erat in Spiritu, illa Petri Act. 9. quando submittens quoque genua orauit; nec illa confessio erit in Spiritu, de qua dicitur Rom. 10. Ore confessio fit ad salutem: nec erat illa manuum impositio, in Spiritu sancto Act. 3. vbi dicitur; Imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum: nec prædicatio Pauli erat in Spiritu, quia corporea res erat.

Non igitur adoratio in Spiritu excludit actus corporis: nam 1. Cor. 12. operationes Spiritus varias distinguit Paulus, quæ corporeæ sunt; vt interpretatio sermonum, opera virtutum, genera linguarum, gratia sanitatum. & ad Roman. 12. Siue ministerium in ministrando, qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortatione, qui tribuit in simplicitate, & multa alia ibi numerata. 1. Corint. 14. Psallam Spiritu, psallam mēte: quæ omnia in Spiritu sunt, & fiunt, & multa corporalia opera Paulus exhibuit in Euangelio prædicando de quibus dicit ad Ro. 1. Testis est mihi Deus, cui seruio in Spiritu meo in Euangelio. Concludamus ergo non excludi opera externa per adorationem Spiritus, quando ea fiunt, & procedunt ex

A interiori Spiritu, fide, dilectione, & gratia. Eleëmosynæ ergo, peregrinatio, ieiunium, & reliqua, quæ ex fide, dilectione, pœnitentia procedunt, in Spiritu fiunt, & in Spiritu adoramus, & seruimus Deo, quando hæc sic facimus.

Quid de antiqua Iudæorum adoratione sublatum sit.

Iudæus olim etiam seruiebat in Spiritu, quando ex fide, & gratia, & dilectione similia faciebat opera; nec hæc adoratio ablata, sed perfecta est in Euangelio, vbi perfectior fides, copiosior gratia, maiora dilectionis argumenta sunt. Sic Prophetæ, & multi iusti adorârunt, & seruierant tunc Deo. Quandam autem adorationem Iudæus particularem habebat, à Deo B illi ad tempus datam; nempe sacrificia quædam animalium, & cerimonias quasdam exteriores, non quidem data, & instituta, quasi actus exteriores, & interiori virtute procedentes; sed vt essent signa, & figuræ futurorum mysteriorum: non enim Deus iussit illi populo, vt faceret holocausta, & victimas, & cæteras cæremonias, quasi ea fidei, dilectionis, & interiorum virtutum actus essent; quamuis, qui ea fide, & dilectione exhibuissent, rectè, & in Spiritu facere dicti fuissent; sed vt essent figuræ eorum, quæ per Christum futura erant, & in hoc Iudæorum cultus à Gen- C tium cultu differebat: Non enim gentes, illa holocausta & ritus faciebant, quasi futurorum signa, sed quia grata Diis suis existimabant. Iudæus non sic habuit à Deo mandatum; nec enim illa à Deo instituta sunt, quia placerent in se, sed vt figura eorum, quæ ei placebant; quibus aduenientibus illa cessârunt hæc erat adoratio in figuris corporeis, & materialibus, videlicet in animalibus, in têplo illo vnico, in tot cerimoniis. hæc omnia abstulit Euangelium, manétque adoratio in spiritu, non in aliis figuris corporeis. Quod si D in Euangelio sunt opera exteriora, sunt & cerimoniæ aliquæ, non sunt quasi figura, nec ea fiunt, vt in figuris Deum colamus; sed quatenus sunt actus quidam exteriores interioris fidei, dilectionis, cæterarúmque virtutum. Genua ergò flectimus, quia actus est interioris humilitatis; castigamus corpus cum Paulo ieiuniis, & flagellis, quia actus sunt pœnitentiæ spiritualis. Vt enim pecunia, quæ datur pauperi, exterior res est; tamen ipsius erogatio est in spiritu, quia ex misericordia procedit; sic etiam exteriora sunt multa, erga quæ opera virtutis interioris exercemus, & ad Spiritum propterea referuntur. Cerimoniis E etiam vtimur, quia actus sunt reuerentiæ erga Deum, atque etiam ad excitandam mentis deuotionem, & ad rerum spiritualium, quas tractamus, aliquam expressionem ordinantur hęc enim omnia ad Spiritum pertinent. Sed de cerimoniis plura tractare instituti nostri præsentis non est. Multum ergò errant hæretici, non intelligentes quid sit in Spiritu operari, seruire, adorare, & confundunt Iudaicam illam adorationem cum ea, quæ est ex Spiritu non distinguentes vnum ab altero.

F Quantum ad literam attinet Hebraismus est, adorare in Spiritu, nam solet Hebræus apponere præpositionem effectiuo casui, percutiam in gladio, viuit homo in pane, id est gladio percutiam, pane viuit; sic adorare in veritate, adorare in spiritu, id est, spiritu, & veritate. Hoc autem est, rectè, & verè sentientes de Deo ea facere, quæ ex diuina Spiritus sancti gratia, & dilectione procedunt. Neque ab hac adoratione remouentur sacramenta nostra, & sacrificium, sed vmbræ, & figuræ illæ corporeæ; maximè cùm nostra sacramenta causæ sint, & instrumenta Spiritus sancti, G ad Spiritum hunc, & gratiam conferendam; sacrificium verò nostrum non vmbram, non figuram; sed ipsam in se veritatem habet.

Ex hac vera expositione conuincitur etiam aliorum hæresis, quæ non solùm nostris temporibus, sed etiam olim viguit. Massiliani enim eam habuerunt, vt refert Augustin. in sermone contr. Arianos, & Donatistas, & meminit idem Augustin. Epist. 50. ad Bonifacium. Vsum enim templorum negabant, quia dictum est, *Nec in monte hoc adorabitis, nec Hierosolymis.* Errabant autem isti locum non intelligentes. his enim verbis Dominus significare voluit, ritum illum, & cultum in falsitate, & figuris cessaturum, nec adorationem esse restringendam ad vnum locum determinatum, quale templum, & mons ille erat, sed diffundendum per totum orbem, & quod figuræ illæ finem habituræ essent, & ita est. Nos enim non habemus templa, vt figuram futuri, sicut Iudæi; sed vt locum decentem, & honorificum, in quem conueniat multitudo, & vt oportet, ministeria diuina peragantur: quæ profectò summa cum reuerentia tractanda sunt, & non vbique locorum. neque etiam habemus templa vt Samaritani, existimantes Deum loco circumscribi, & determinari, qui vbique est, sed, vti diximus, vt locum Deo dicatum, in quo reuerenter diuina tractantur mysteria, quæ in Spiritu fiunt, quamuis exteriora sint. Cùm enim simus homines, loco, & tempore conclusi, indigemus, vt modo nostro Deo seruiamus, locis & temporibus determinatis. Sanè si templa non essent, diuinæ voluntati conformia, non ita acriter Paulus 1. Corinth. 11. reprehenderet eos, qui minus decenter in eis operabantur, dicens, Nunquid domos non habetis ad manducandum, aut Ecclesiam Dei contemnitis? Cessauit ergo templum illud vnicum & determinatum, figura & vmbra futurorum, & propterea restrictio illa ablata est; sed non prohibita sunt templa vt loca in quibus diuina mysteria decenter, & reuerenter tractentur, & propterea multa in toto orbe sunt, vbi cultus verus Dei est; & hac ratione etiam post Christum ascensum, Petrus, & Ioannes, Actor. 3. ascenderunt in templum ad horam orationis nonam. Extitit, & alia hæresis antiqua circa eadem verba, de qua sequenti annotatione disserendum est.

ANNOTATIO XX.

Diuersæ Patrū expositiones traduntur.

QVamuis, quæ in commentario expositio allata est, sit vera, & legitima; tamen, vt rectius intelligatur, & discutiatur, Patrum antiquorū alias expositiones referre oportet. nam ex eis etiam quantū Heretici nostri temporis, quos in præcedenti annotatione impugnauimus, decipiantur, manifestiùs apparebit.

Primo loco Athanasius episto. ad Serapionem; Quod Spiritus sanctus non sit creatura, prope finem, per spiritum, Spiritum sanctum, per veritatem, filium Dei intelligit: adoratio ergo in spiritu, & veritate erit, adorare Patrem in Filio, & Filium in Spiritu sancto, quod est totam Trinitatem Patrem, Filium & Spiritum sanctum adorare; vt hæc duo Spiritus, & veritas, sint ex parte obiecti adorationis, eius scilicet quod adoratur, sitque tota Trinitas: cuius expositionis meminit etiam Ambros. libr. 3. de Spiritu sancto, capit. 12. & probat, sed difficile est hanc accommodare huic contextui.

Secundo loco idem Athanas. quæstio. ad Antio. quæ. 60. aliter exponit, vbi posita interrogatione qui sint adoratores in spiritu, & veritate? respondet. Hi sunt, qui in desertis montibus, & qui in speluncis, & cauernis terræ habitabant, qui citra congregationem Ecclesiæ, per bona opera Dei, spiritu illuminati, in spiritu, & veritate adorant Deum, & Patrem, qui in cælis est, qui irreprehensibiliter viuunt, & Deum similiter religiosè, & reuerenter adorantes, omni pietate, & honestate virtutum relucent, nec opus habent Ecclesia, aut loco huic rei destinato; sed ipsi semetipsos templa faciunt, quouis loco bonis operibus, & vbique Deum placant. hæc Athanas. Hæc expositio aptior est, quàm præcedens; non enim spiritum & veritatem interpretatur, pro his qui adorantur,

Filio,

Digitized by Google

Filio & Spiritu sancto; sed pro principio ex parte ado- A rantis, vt ex spiritu & veritate, adoratio procedat, quod conforme est nostræ expositioni. Tamen in eo, hæc expositio non placet, quia non videtur restringenda ad eos solos, qui in montibus degunt. Apostoli enim inter homines viuebant, & tamen in Spiritu, & veritate adorabant, & eos, qui in templis adorant, etiã in Spiritu, & veritate adorare certum est.

Tres Basilij expositiones proponuntur.

Tertio loco Basil. li. de Spiritu sancto cap. 26. tres dat expositiones. Prima est, vt per Spiritum, ipsum Spiritum sanctum intelligamus, qui dicitur & habet rationẽ loci, & tẽpli, in quo adoramus, & qui in spi- B ritu adorat, velut in loco sancto adorat. Altera est, vt teneat rationem principij, sitque nobis non per subsistentiam suam, sed per gratiã, quæ nostram insufficiẽtiam complet, & facit vt idonei simus ad adorãdum; & in hoc cum Ambros. & Cyrill. vt paulò pòst dicemus, conuenit. Tertia est, vt per Spiritum & veritatẽ, Filium, & Spiritum sanctum intelligamus; in veritate enim, id est, filio adoratur Pater, qui est in Filio, vt in imagine sua viua, & filius adoratur in spiritu, qui est ei coniunctus, vt lux cum imagine, vt sit visibilis. denique adoratio Trinitatis est adoratio Patris in spiri- C tu & veritate, vt Athanasius dicebat.

Quarto loco Origen. libr. 1. Periarchon. cap. 1. & libr. 6. contr. Celsum, magis ad sensum accedens, Veritatem exponit, vt distinguatur à figuris; Spiritũ autem, vt distinguatur à corporibus. Adorabant enim in sacrificiis corporalibus, & figuris, illi; at nos in spiritu, non in corporalibus illis sacrificiis in veritate, non in figuris. Vnde secundum Origen. nec Iudæus adorabat in veritate nec in Spiritu, sicut nec Samaritanus, quia in corporibus, & figuris adorabant. Eadem est expositio Chrysost. hom. 32. & Euthymij, vt D adoratio hæc sit in conscientia, candoréque cordis, non in corporibus, & figuris; spiritum ergò corpori, veritatem figuræ opponunt. At cùm in adoratione Iudæum Dominus à Samaritano distinxerit, quia vos nescit, alter scit quid adorat, non videtur posse expositio accommodari, quia nullam distinctionem facit vtriusque, quæ tamen facienda est. Non enim Iudæus relinquitur nisi propter figuras; Samaritanus autem, propter errorem. Spiritus ergò opponitur corporeis figuris, veritas autem falsis dogmatibus.

Vera Christi verborum interpretatio.

Propterea quinto loco est expositio Cyrill. libr. 2. E capi. 93. Is veritatem intelligit eam, quæ contra falsa dogmata fidei est; Spiritum autem, qui contra vmbras, & figuras illas corporales legis; vt idem sit; *Adorare in Spiritu & veritate*, ac adorare in vera fide & gratia, seu dilectione exclusis erroribus, & figuris corporeis. Hanc tenet Ambro. loco proximè citato. Per Spiritum enim gratiam Spiritus sancti exponit: vt per veritatem, rectam, & veram scientiam, seu cognitionem Dei, nec discrepat ab hac Hilar. lib. 2. Trini. per veritatem enim hanc, scientiam; & per Spiritum, Spiritus sancti gratiam intelligit. Nec refert exponere Spiritum sanctum, aut Spiritus sancti gra- B tiam; licèt enim in Spiritu sancto dicamus aliquid facere, vt 1. Cori. 12. Nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto. semper eius gratia, & donum intelligitur, ratione cuius dicitur in nobis esse. Hanc expositionem secuti sumus in commentario, vt veritas contra falsa dogmata, Spiritus contra corporeas figuras illas, & vmbras dicta esse intelligantur: quæ expositio magis consonat contextui, & proposito loquentis Domini, qui & falsitatem Samaritanorum dogmatum, & Iudæorum vmbras, & figuras à suo cultu futuro repellendas, statuit significare. Ab C hoc cultu igitur, nemo sacrorum doctorum opera exteriora, & ceremonias, ex interiori Spiritu proficiscentes excludit, quod nostri hæretici faciunt; sed omnia opera, etiam exteriora, quæ ex interiori Spiritu fiunt, ad eundem pertinere Spiritum sacri Doctores semper senserunt.

Hoc etiam loco, sicut & multis aliis, abutebantur hæretici Ariani probantes Spiritum sanctum minorem Patre, quia in ipso adoramus Patrem, quibus doctè respondet Ambros. lib. 3. de Spiritu sancto, capit. 12. quamuis enim admitteremus de Spiritu sancto hęc D verba intelligenda, vt esset sensus; In Spiritu sancto adoramus, nihil haberent Ariani, quod verè obiectarent, nam locutio hæc causam infert vt in Spiritu sancto adoratio fiat, id est, per ipsum: Sicut omnia esse condita in Filio, non facit eum minorem quia causam per quam facta sunt significamus: iuxta legitimam expositionem solutio aperta est, de ipsius enim Spiritus sancti dono intelligẽda sunt verba, quod illis Rom. 1. cõfirmatur verbis, Cui seruio in Spiritu meo; si Spiritum sanctũ ipsum, & nõ ipsius donũ intelligeret Paulus, nõ addidisset, illud, meo; & tamẽ hęc verba in eo- E dem dicta sunt sensu, in quo illa Pauli; *Adorare enim in spiritu*, & seruire Deo in spiritu, idem sunt.

¶ *Nam & Pater tales quærit, qui adorent eum.*

COMMENTARIVS.

CVr adoratores veri in spiritu, & veritate adoraturi sint, causam subdit. Quia Pater vos quærit. illud; *Nam &*, idem est, ac etenim, seu namque, locum habens vnius causalis dictionis. Cyril. lib. 2. cap. 93. interpretatur sic; quærit adoratores tales, id est, isti grati sunt ei. Aliqui exponunt, Tales vult adoratóres, id est, ex diuina voluntate id procedit, vt adoratio hæc sit futura in spiritu, & veritate; tamen sensus legitimus hic mihi videtur, Pater tales quærit adoratores, id est, isti tales sunt proportionati, & conuenientes adoratores: nam quod sequitur, causa est, cur Pater hos quærere dicatur, nimirum, quia spiritus Deus est, vt statim exponemus, sicut dicimus, princeps habet seruos, quales postulat, officij dignitas; ita nunc dicitur, tales postulat seu quærit Pater sui adoratores.

¶ *Spiritus est Deus; & eos, qui adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare.*

Quia Deus Spiritus est, in spiritu & veritate est adorandus.

CVr Pater tales postulet, seu quærat adoratores rationem adiungit. Quia Deus Spiritus, & incorporeus est, adoratores igitur, non in corporibus, & rebus materialibus, sed in spiritu, & veritate, quæ etiam spiritualia sunt, oportet adorare; vt sit proportio inter adoratum, & adorationem, & qualis qui adoratur, talis sit etiam adoratio. Spiritus hoc in loco, vox communis est Trinitati, naturam, non personam certam significans, vt dicit Athana. lib. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus sancti: estque constructio hæc; Deus enim, quia incorporeus, & immaterialis est, Spiritus dicitur: per hoc significantur actiones & operationes hominis exteriores, nisi ex Spiritu procedant, fide, dilectione, gratia; Deo non esse gratam adorationem: at si ex eis procedat; spiritualis adoratio sunt. Non ergo illa antiqua, & corporea sacrificia iam placent, quæ tunc exhibita erant, & placebant, quia figura futurorum erant: hoc iam ablato, & illa cessarunt; placent tamen ieiunia, eleëmosynæ, peregrinationes, & similia, quæ ex Spiritus Dei gratia, fide, & dilectione procedunt: sic enim spiritualia sunt in suo principio, & radice seu causa, & quandam cum Deo habent proportionem, qui Spiritus est.

Percuntabitur aliquis, ex eo quod Deus Spiritus est, sequitur quod in Spiritu adorandus est; tamen non sequitur, quod in veritate. Respondeo Dominum probare præcipuè voluisse hanc adorationem in Spiritu: nam adoratio in veritate non indiget probatione. Si enim in adoratione falsitas est, adoratio mala est, & Deo non conueniens, quamuis etiam aliquo modo sequatur: nam qui adorat Spiritu, cùm Spiritus sit Deus, verior est ista adoratio; cùm Deum Spiritum confitetur, qui in Spiritu adorat, & in Spiritu censet adorandum.

¶ *Dicit ei mulier: Scio, quia Messias venit, qui dicitur Christus: cùm ergo venerit ille, annuntiabit nobis omnia.*

MVlier verba Christi non assequens, solutam suam quæstionem non putauit; idcirco ad aduentum Messiæ contentionis sententiam refert: *Scio*, inquit, *quia venit Messias*, id est, Messiam venturum scio; ille cum venerit, omnia nobis declarabit, & omnem remouebit contentionem: Illud, *Venit*, quamuis præsens sit, vim tamen futuri habet: illud, *Quia*, declarationis est, scio quia veniet, aut scio venturum: nam Samaritani quinque libros Moysis recipientes, Christum venturum credebant: in eis enim libris eius promissio continetur, iuxta illud Ioan. 5. Si crederetis Moysi, crederetis & mihi; etenim ille de me scripsit. Illud autem *Qui dicitur Christus*, vox est Euangelistæ, interpretantis verbum Hebræum Messias enim apud Hebræos, idem quod apud Græcos Christus significat. sperabat autem Christum legem, & doctrinam expositurum, vt doctorem insignem; & in hoc rectè sentiebat. quamuis aliter multo docturus esset, quàm ipsa putabat. Habebat Samaritana Christum docentem, & annuntiantem, & non agnoscebat, aliquam tamen percipit ex Christi præsentia motionem; nam mota est desiderio aduentus Christi, immò dum dicit, annuntiabit nobis, præsensit etiam quodammodo se eum visuram: & verò non est deceptus intellectus nec suo desiderio affectus frustratus est.

¶ *Dicit ei Iesus: Ego sum, qui loquor tecum.*

QVod Iudæis instanter petentibus: Si tu es Christus, dic nobis palam, iustè negauit, mulieri infimæ conditionis, & adulteræ, & Samaritanæ misericorditer concessit: Iustè quidem tum illis negatum est, quia iam ex operibus mirandis, & ex ipsius verbis sæpè repetitis, id potuerant cognoscere; nec voluntate credendi, sed persequendi quærebant: at hæc nec miracula viderat, nec audierat doctrinam, cum à quo instrueretur desiderabat; veruntamen non digna erat tanti reuelatione mysterij; nisi diuina misericordia, qua; quibus vult miseretur, nec hominum expectat merita, præuenisset. *Ego*, inquit, *sum* Christus, *qui loquor tecum*, sed nec ad verbum hoc exterius tam cito illa crederet; nisi in mentem eius omnipotentis virtus intraret, simul enim aures verbo exteriori ferit, & animæ eius mentem, & affectum cælesti lumine, & dono spirituali imbuit, vt quod exterius audiebat, interius perciperet, & crederet.

¶ *Et continuò venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur.*

INterrumpit historiam Euangelista, vt id, quod post dicta Christi euenit, narret. Cum muliere hæc verba Christo loquente discipuli redeuntes è ciuitate, vbi cibos emerant, superuenerunt. qui quamuis quid diceret non audierunt; tamen eum Samaritanæ loqui percipere, & cognoscere potuerunt: & propterea mirati sunt, quod cum muliere loqueretur. Non mirantur discipuli cum muliere colloqui Christum, quasi aliquid sinistrum cogitarent; sed quia insolitum erat Christo loqui cum mulieribus, præter eas, quæ coniunctæ sanguine sibi erant, aut notæ. Nec hactenus Christum ignotis cum mulieribus maximè remotis arbitris loquentem viderant, propertereaque mirati sunt tanquam nouum quiddam, insolitum, & insperatum.

ANNOTATIO XXI.

Quid potissimum discipuli mirati fuerint.

CYpri. lib. de singularitate clericorum, isto loco A vtitur: vt consortium cum mulieribus à clericis vitandum esse probet; eius verba sunt hæc. Et vt de Apostolis breuiter probem, quantum eis fluxa familiaritas potuit dispicere, qui compulsi sunt, & de ipso Domino loquente cum fœmina dubitare, nisi eos maiestatis notitia probata compesceret, sicut Euangelista refert dicens; Inter hæc venerunt discipuli eius, & mirabantur, quod cum muliere loqueretur; B nemo tamen dixit illi, quid quæris, aut qoid loqoeris cum ea? hæc Cypri. qui nostræ expositioni accedere videtur. Cyril. lib. 2. c. 97. & Chrys. hom. 32. affirmant, miratos esse discipulos humanitatem Saluatoris incredibilem, quod cum tali muliere loqueretur, quæ Samaritana, & vilis erat; non tamen aliquid sinistrum cogitasse. Et hoc posterius verum est: tamen admirationis causa magis ea mihi videtur, quàm cum Cypriano attuli. illa enim Cyrilli & Chrysost. locum haberet expositio, si cum articulo legeretur. Cum muliere illa: at non sic dicitur, sed, *Cum muliere*: vt sit sensus; Miratos fuisse, quod cum ignota, & sola loqueretur muliere. Ex circumstantiis enim loci, & temporis etiam admiratio pensanda est. Est quoque exemplum Saluatoris prudens pro his, quibus ex officio incumbit, vt cum mulieribus colloquantur, ipsarum saluti consulentes, vt in loco publico, & patenti, vt omnis sinistra suspicio tollatur; sermo cum illis habeatur.

¶ *Nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea?*

COMMENTARIVS.

PRoprium est admirantium aliquem effectum, scire velle causam, & rationem eius, & propterea vtuntur interrogationibus: at discipuli admirati quidem sunt eum muliere colloquium; sed causam præ domini reuerentia non quærunt scire: propterea nec interrogant, quid quæris ab ea? aut quid loqueris? Non enim omnis, qui loquitur cum aliquo, aliquid ab eo quærit: propterea dicitur, *Quid quæris, aut quid loqueris?* neutrum discipuli scire quærunt, sed in magistri voluntatem omnia referunt. Rectè Cyril. lib. 2. ca. 98. mirari nos debere admonet humanitatem Christi, qui cum muliere loquebatur: discipulorum quoque prudentiam, qui nihil hac de re interrogandum esse, non ignorabant. Hoc loco vtitur Basil. in reg. fusius disputatis cap. 48. contra curiosos; qui quæ ad eos scire non pertinent, solicitè scire quærunt, à qua curiositate discipuli se continuerunt: nihil enim horum scire ad ipsos attinebat,

Hoc loco vtitur Basilius cötra curiosos.

¶ *Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, & dicit illis hominibus.*

PErsequitur interruptam Samaritanæ historiam. Mulier igitur illa audito verbo Domini, & fidem tanti mysterij concipiens, relicta hydria abiit ad suos in ciuitatem, & annunciat, quod factum est, multum mutata

ab illa, quæ erat in principio: quæ enim nec parum aquæ, vt biberet, Christo propinare voluit, iam propter eum & hydriam relinquit, & funem. & cui toties venire ad fontem, etiam vt sibi aquam hauriret, graue erat; iam redire ad ciuitatem, & iterum ad fontem, vbi Christus manserat, reuerti, non laborem, sed requiem reputabat. Mirabilis est verbi Domini mente & affectu concepti efficacia, quæ corda saxea emollit, & incredulorum mentes, & peccatorum voluntates, ad se potenter, & citò conuertit. Illa dictio illationis, *Ergo*. significat quod præcessit, causam esse sequentis sententiæ: ac si diceret, quia audiuit à Christo quod ipse esset Messias: propterea relicta hydria abiit. Causa autem, propter quam mulier hæc in ciuitatem abierit, ea est, vt ciues suos tanti boni participes faceret, vt & ipsi viderent, & crederent in Christum. dubium enim non est, quin qui mouit cor eius vt crederet, simul & ad alios conuocandos impulerit. quod rectè Cyrillus lib. 2. cap. 99. annotat dicens, charitate, quæ virtutum optima est, accensa bonum, quod ei contigit, cæteris quoque cursu præbere studebat: nec mirum, occultius enim Christus secum loquebatur, dicens: gratis accepistis, gratis date. Non ergo imitandus ille seruus, qui talentum obruit, sed multiplicanda sunt quæ accepimus, quod probè nobilis illa mulier fecit, quæ Samaritanis omnibus quæ accepit, proposuit. hæc Cyrillus. Abiit autem citò, ne si moram faceret, Christus recederet: nam videns discipulos venisse de ciuitate, arbitrata est, cibos emisse, ibique saltem commoraturum tantisper, donec cibum caperet, & forsan, hydriam reliquit in vsum ipsius, & discipulorum: & ne iusto diutius tanto bono ciues priuaret, si prius domum hydriam reportaret. Temporalia enim contemnens, præponit diuina & cælestia: quæ autem suis ciuibus prædicauit, sequuntur.

Samaritana charitate mota accersit suos ciues.

¶ *Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia omnia quæcunque feci; nunquid ipse est Christus?*

PRudenter Samaritanos suos ad Christi fidem trahere studet: non statim Christum adesse prædicat, vt rectè Cyril. li. 2. cap. 100 aduertit, ne à suis, quibus mores eius cogniti erant, in insaniam potius esse conuersa putaretur; sed primò miraculum narrat; & sic eos ad fidem disponit: Ne autem fides ei negaretur, si tantum, quod factum erat, narraret, ad experientiam eos inuitat, *Venite*, inquit, *& videte hominem*, confidebat enim si ad Christum venirent, eum doctrinæ, & potentiæ suæ verbo illos conuersurum, vti factum est: cúmque crederet ipsa Christum esse, eos ad probandum inuitat, an Christus sit. Non enim sibi tantum auctoritatis ausa est arrogare, vt doceret, & Christum esse affirmaret; quod non ex incredulitate, sed ex humilitate fuit, qua illos fidem tanti mysterij consequi sua narratione indignam se iudicauit. Nec dicit ite, & videte: sed, *Venite*, vt credibiliora faciat, quæ affirmat: se etiam cum eis venturam pollicetur, simul etiam, quia fidem, & feruorem ex Christi verbis conceptum, non facile remittebat; sed ad eum, à quo tanto est affecta beneficio, iterum redire gestiebat, oblitáque sitis & famis, parem magistro vicem reddebat.

Magna Diuinæ gratiæ virtus, & efficacia.

Mira virtus gratiæ hæc est, vt indoctam, & incapacem, & peccatricem fœminam, tam citò in veritatis Christi conuertat apostolam, & fiat Christi prædicatrix, ad eúmque trahat multos, cui paulo prius, ad bibendum aquam negauerat. Existimo, quamuis Euangelista in generali describat eius prædicationem, tamen mulierem omnia sigillatim narrasse suis ciuibus, nempe qualiter ei dictum sit: quinque habuisti viros, & hunc non esse suum; nec suo honori pepercit, vt nomen Christi celebraret, sicut Paulus, qui, vt Dei misericordiam magnificaret, anteactæ vitæ suæ mala, quæ contra Christum fecit, aperuit. & simul etiam, vt suis prodesset: vno ergo momento, & fidem concepit, & magnos progressus in ea fecit. Euangelistam enim omisisse aliqua certum est: nam mulier suis indicauit locum, vbi erat Christus, & alia multa distinctius; aliter non venissent Samaritani nisi locum scirent, & spem inueniendi eum conciperent ex his, quæ à muliere audierant. Nec est mentita, dicens, *Dixit mihi omnia quæcunque feci*; sunt enim modi communes loquendi hyperbolici: dixit enim Christus, quæ præcipuè in vita fecerat, licet non omnia sigillatim.

¶ *Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum.*

ILla dictio illationis *Ergo*, vt superius etiam annotauimus, præcedentem sententiam caussam esse sequentis insinuat: ac si diceret; propter mulieris dictum exierunt Samaritani, vt venirent ad Christum, fidem dictis eius habentes: nam ipsa dixit, *Venite & videte*, propterea exierunt illi, & veniebant, vt viderent. Qui sua virtute mulierem impulit, vt relicta hydria ad ciues suos inuitandos, & ducendos abiret, etiam illos, vt venirent, & fidem mulieri haberent, commouit. Et verè digna est omni laude Samaritanorum facilitas, qui vno vilis mulieris dicto tantam fidem tribuerunt, vt relictis omnibus, extra ciuitatem ad videndum Christum conuolarent, & quem sui non receperunt alienigenæ & extranei amplecterentur.

¶ *Intereà rogabant eum discipuli, dicentes; Rabbi, manduca.*

REuertitur ad discipulorum historiam; dum Samaritana abiit, suósque conuocat populares: discipuli ignari eius, quod factum, & quod futurum erat; nempe citò fidelium magnam futuram messem, cibis emptis vesci cupientes, rogant magistrum, vt manducet. In eo, quod rogasse dicuntur, (quod amoris fuit vehementis erga Christum) eum manducare nolle cognouerunt; Non enim aliter rogassent eum: Cùm enim Christus citò venturos Samaritanos prænosceret, quamuis ex itinere fatigatus, nullam tamen corporis rationem habuit, vt populi saluti consuleret, distulítque corporalem suam refectionem, vt locum spirituali populorum pastui relinqueret: magnum prælatis exemplum præbens, & discipulis, qui orbis erant futuri magistri, vt dicit Cyrillus libr. 2. cap. 105.

¶ *Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.*

ROgantibus discipulis, vt cibo corporali se reficeret, cur non id tunc faciat, respondet. est autem causa, quia alius instabat cibus, nempe animarum conuersio, qui anteferendus est oblato illi cibo, quem vt sumeret, rogabant: illum autem cibum discipuli ignorabant: non enim Samaritanos iam iam venientes ad Dominum, & multos ex eis, propter mulieris verbum credentes videbant; & propterea rogabant. Illud, *Quem vos nescitis*, caufam quandam habet implicitam, acsi dictum esset; quia nescitis, quid proximè futurum est; propterea rogatis me, vt manducem, non rogaturi, si quod ego scio iam iam adesse, sciretis. Mihi hæc verba insinuare videntur, Dominum discipulis significasse, vt ipsi manducarent, ipse tamen cibo abstinuit, & propterea illum rogabant, vt manducaret; at ipse respondet, *Ego cibum habeo manducare*, quasi diceret; Vos sine me manducate, ego

enim cibum alium expecto: Solitus enim dominus ieiunare, discipulorumque lassitudini, & fami consulens, disciplinæ rigorem in se exercere volebat, quamuis nemo sine ipso escas acceptauit. Quantum animarum conuersionem appetat, & ea delectetur Christus, indicat, dum illam cibum vocat, cibo corporis præferendum; hunc enim differre, non illum voluit. Vera est doctrina Greg. in libros Regum lib. 6. cap. 5. exponentis dictum illud Samuelis ad Isai patrem Dauid, Mittite, & adducite eum: neque enim discumbemus priusquam ille veniat. Inquit Greg. cum Spiritualia instant negotia, exteriora differantur, quia cum magna mentis quiete disponenda sunt.

¶ *Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Nunquid aliquis attulit ei manducare?*

NIhil vltra cibum corporalem altius discipuli cogitantes, verbum Christi non intellexerunt: sed verba de eo, quem cogitabant, & appetebant cibo, & interpretati sunt, & inter se dicunt, *Nunquid attulit ei aliquis manducare?* quasi cibum non caperet, quia iam allato sibi cibo ab aliquo, refectus esset. Valde depressa hæc erat cogitatio: nam si de cibo corporali dictum esse putarant, saltem an ministerio Angelorum cibus allatus ei esset, sicut cum Helia factum est, interrogare debuerunt; at non hoc inter se quærunt, sed an dum in ciuitatem ipsi abierant, aliquis homo cibum ei attulerit. Erant enim discipuli adhuc rudes, & spiritualium nondum satis capaces. Nec verba adhuc Christi rectè perpēderunt: non quidē dixit, manducaui, sed, *Cibum habeo manducare*, quæ verba non præteritū, sed futurum potiùs, & tam tā præsens significant, nec manducasse, sed citò manducaturum exprimunt. Hæc etiam verba indicant solum Dominum à cibo abstinere voluisse, discipulos verò ad manducandum inuitasse, aliter ratio ista non procederet, *Nunquid attulit aliquis ei manducare?* nam hæc causa soli Christo conueniebat. si enim attulit ei aliquis cibum, solus ipse non indigebat cibo; discipuli verò ieiuni cum essent, cibo reficiendi erant. Tenendum ergo est, Dominum eos ad vescendum induxisse, ipsum tamen abstinere decreuisse. Verba etiam sequentia id ipsum probant, in quibus de proprio cibo loquitur, & causam propter quam edere noluerit, affert: ipse igitur solus abstinere statuerat, quamuis sciret discipulos cibum non aliter accepturos, quàm si etiam ipse manducaret, aut eum cibo iam esse refectum, eis constaret.

¶ *Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, & perficiam opus eius.*

NON intelligentibus discipulis cibum hunc, propter quem illum corporalem differebat, apertis verbis manifestat. *Meus*, inquit, *cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me*, & opus eius perficere. hic est cibus quem me habere dixi, & propter quem à cibo hoc vestro nunc abstineo: cibus hic corporalis communis est, & meus, & vester, & hominum: at hic alius mihi est peculiaris. Grecè illud *Vt perficiam* notam habet copulandi, ac si diceret, meus cibus est facere voluntatem eius, qui misit me, & perficiam opus eius. sicq; legit Au li. 83. qq. q. 64. nempe cum particula copulandi idem est sensus, siue hoc, siue illo legas modo. hæc enim duo facere patris mittentis voluntatem, & opus eius perficere, cibum suum Christus appellat. His verbis non negat se vti cibo corporali debere, sed huic esse cibum spiritualem præferendum; nec venisse in mundum propter cibum corporalem, sed per hunc, qui est voluntatem facere eius, qui misit eum, & opus eius perficere.

Quid sit facere voluntatem Patris, & quid opus eius perficere.

Duo supersunt nunc exponenda: nempe quid sit facere voluntatem eius, qui misit eum & quod est hoc opus perficiendum. Sciendum ergo salutem hominum quæ consistit in liberatione à peccato, & morte æterna, & reconciliatione cum Deo, & vitæ æternæ consecutione esse volitam & simul factam a Deo ipse est, quia voluit hominem saluum facere: ipse est, qui id fecit. de voluntate dicitur 1. Tim. 2. Qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. de salutis effectu 1. Tim. 4. Speramus in Deum viuum, qui est Saluator omnium hominum. plena est scriptura huiusmodi testimoniis. Salus ergo hominum volontas Dei est, & opus Dei est; voluntas quidem, quia saluare voluit, opus verò, quia salutem effecit. nisi autem Deus salutem voluisset, & operatus esset, nemo saluus esset. Nulla enim creatura potuit homini salutem conferre: propterea opus Dei hoc est, & dicitur. Hanc voluntatem, & hoc opus, Deus sic est executus: filium enim suum misit in mundum, vt homo fieret, & homini facto mandauit, & commisit, vt eam voluntatem, & opus hoc impleret, & exequeretur: quod Christus Dominus fecit, tum per manifestationem veritatis Dei factam hominibus prædicatione, & operibus miraculorum, quibus trahebat ad fidem, & veram Dei cognitionem; tum per instructionem, quia docuit, quæ facienda ad salutem erant, instituendo legem gratiæ, & sacramentorum; tum demum per redemptionem quia pro omnium peccatis satisfecit, & hac satisfactione sua, nos liberauit à peccato & morte, & conciliauit Patri, & vitam nobis meruit æternam, quantum est ex se. Deus igitur est causa prima, qui nostram voluit salutem, & eam effecit; Christus vt homo, est, per quem hanc suam impleuit voluntatem, & opus hoc executus est: quod docuit egregiè Paulus ad Ephe. 1. Qui prædestinauit nos, inquit, in adoptionem, filiorum per Iesum Christum, in ipsum secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua glorificauit nos in dilecto filio suo. in quo habemus redemptionem per sanguinem eius. hæc Paulus. Deus ergo est, qui sua voluntate proposuit saluare Deus est, qui in adoptionem filiorum prædestinauit; Deus est, qui glorificat & gratificat nos; sed hæc in dilecto filio suo executus est, in eius sanguine nos liberauit, nos redemit, suam veritatem, & viam ad se perueniendi omnibus aperuit.

His suppositis facilè est, nunc hæc duo verba exponere. Christus voluntatem Patris facere dicitur, quia ea fecit, ad quæ facienda eum misit; nempe vt homines ad Dei cognitionem traheret doctrina, & miraculis, & vt reliqua omnia ad salutem hominis pertinentia exhiberet. propter hæc enim venit, & missus est, & propterea dicit, *Vt faciam voluntatem eius, qui misit me*; ac si dicat, vt faciam ea, quæ qui misit me, vult me facere, & ad quæ facienda me misit. Dicitur etiam perficere opus Patris, quia salutem nostram operatus est, quæ appellatur opus Dei, quia Deus est, qui salutem operatus est & fecit; at Christus vt homo, est, per quem Deus eam fecit. Præterea quia Deus re vera incœpit solus salutem operari, initium enim salutis fuit filium Dei hominem fieri; hoc autem opus solus Deus fecit. solus Deus est, qui misit filium, & carni copulauit; filius autem homo factus salutem inceptam perfecit, id est, per ipsum Deus salutem perfecit. Hæc in annotationibus sequentibus copiosius declarabuntur, & exponentur.

Christus quomodo opus Patris perfecerit.

ANNOTATIO XXII.

Voluntas in scripturis trifariam accipitur.

NOn eodem modo verba superiora Doctores exponunt, ideóque sciendum est: Voluntatem in scriptura multimodis sumi, tamē præcipuè trifariam; Primò significat ipsam potentiam, & facultatem animæ, qua volumus, aut nolumus. Sic dicitur 1. Cor. 6. Qui statuit in corde suo firmius non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis. Secundo modo, significat facultatis ipsius actum, per

A

quem

quem nolle, aut vellè dicimus. Roman. 10. Voluntas A cordis mei, & obsecratio. Matth. 18. Non est voluntas apud Patrem vestrum, id est, non vult Pater vester. Tertio modo significat id ipsum, quod volumus, seu nolumus, quod obiectum voluntatis appellant; quæ enim volumus, etiam voluntatem appellamus. Matth. 6. Fiat voluntas tua, id est, fiat id, quod vis. & Matth. 11. Quicunque fecerit voluntatem Patris mei, id est, quæ vult Pater meus: & de hac voluntate hic loquimur. Nam voluntatem, qua Deus vult, & actum, quo vult, nemo potest facere; sunt enim ipse Deus. Christus igitur voluntatem eius, qui eum misit, face- B re dicitur, quis id facit, & fecit, quod vult is, qui eum misit.

Christus aliter vt Deus, & aliter vt homo Patris voluntatem fecit.

Sciendum rursus Christum posse considerari, & vt filius Dei est, ratione suæ diuinitatis; & vt homo, ratione suæ humanitatis; & vtroque modo Patris fecisse, & facere dicitur voluntatem. Sed magna est inter vtrunque modum differentia: nam vt Deus est, facit omnia, quæ vult Pater facere, & vult quæcunque Pater vult. Cùm enim vna sit vtriusque essentia, potentia, & voluntas, & intellectus quæcunque Pater intelligit, vult, facit, hæc eadem etiam & filius, indi- C uisibiliter, & inseparabiliter intelligit, vult, & facit, quia cùm vnica sit voluntas, vnica potentia, vnica essentia; vnicus vtriusque & indiuisus est actus. de hac voluntate dicitur Ioan. 8. Quæ placita sunt ei, facio semper; vt exponit Augustin. tract. 40. Et Ioann. 5. Quæcunque ille facit, hæc similiter & filius facit. De hac voluntate, qua prout Deus est, Christus vult facere, & facit quæcunque Pater vult, & facit, præsentem locum exponit Origen. tom. 15. in Ioann. & eandem expositionem refert Cyrill. libr. 2. capit. 105. sed re vera hæc expositio verbis accom- D modari non potest. Nam loquitur Christus de se, vt homo est; cùm dicatur, *Cibus meus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me*, & certum est non dici, missum, nisi quia homo factus est: vt homo ergo dicitur voluntatem mittentis facere. Præterea, quia facere voluntatem Patris, non est cibus filij, vt Deus est, sicut nec cibus est Patris facere, quod vult filius. cibus enim perficit comedentem; at facere quæ vult, non ponit perfectionem in Deo, sed in rebus factis: aliter Deus esset perfectior, quia mundum creauit. Non ergo hic loquitus Christus de se, vt Deus est, sed de se, E vt homo est: sic enim & voluit humana voluntate, quæ voluit Pater, & fecit; sed non eodem modo sicut voluit, & fecit, vt Deus. vt homo enim habebat voluntatem creatam sicut & animam: humanitas enim ipsius creatura erat in tempore facta, propterea multa voluit Deus, quæ Christus humana sua voluntate non voluit, nec fecit; nam Deus voluit creare mundum & creauit; at Christus vt homo nec voluit, nec creauit, quia nondum erat humanitas illa facta, quæ postea conformauit se diuinæ voluntati; tamen prius nec voluerat, nec fecerat. multa etiam voluit & fecit F Deus, antequam homo fieret, quæ vt homo, nec voluit tunc, nec fecit. Cum igitur hic sermo sit de Christo, vt homo est, & hic dicitur facere voluntatem Patris; non debemus intelligere generaliter dictum esse facere voluntatem Patris, quia omnia, quæcunque voluit Pater & fecit, eadem Christus homo voluerit, & fecerit. nam hoc habet, vt Deus est, non autem vt homo. Interpretandum igitur hoc est; Christum facere voluntatem mittentis, quia facit, & fecit, quę Deus voluit per ipsum facere; sicut homo dicitur facere voluntatem Dei, non quod faciat, quæcunque vult G Deus, sed quia facit, quæcunque vult Deus ipsum facere. Voluit autem Pater Christum prædicare, homines illuminare, & ad Deum conuertere, vitam in salutem hominum exponere, & alia, quæ per Christum ad salutem nostram facta sunt: hæc Christus dum exequitur, voluntatem dicitur Patris facere: & sic Cyril. & Chrysostom hom. 33. & Euthy. exponunt, vt paulò pòst ostendemus. Rectè autem hæc expositio contextui connectitur: nam vnum ex his, quæ Pater voluit Christum facere, & propter quæ misit eum, erat, vt euangelizaret, & veritatem sui aduentus prædicaret. Matth. 4. Aliis, inquit, ciuitatibus oportet me euangelizare, quia ad hoc missus sum; & dum hoc fecit, voluntatem eius, qui misit eum, fecit. Cùm igitur tempus esset hoc exhibendi; quia Samaritani veniebant audituri Euangelium, propterea dicit: *Cibus meus est facere voluntatem eius, qui misit me*, id est, prædicare verbum, ad quod missus sum.

De Christo homine intelligendū est quod faciat voluntatem patris.

ANNOTATIO XXII.

Diuersa Patrum sententia de opere per Christum perficiendo.

QVod autem opus sit hoc perficiendum diuersè Doctores interpretantur. Origen. to. 15. in Ioan. hoc opus Patris dicit esse hominem, ad quem perficiendum, & saluandum missus est filius Dei in carnem. Obiicit autem sibi Origen. Si Christus venit ad perficiendum opus Dei, id est, hominem, ergo Deus fecit opus suum imperfectum, quod perfici postea oportuit per Christum. Respondet suæ obiectioni. Deum quidem hominem perfectum fecisse, ipse tamen ad imperfectum sese reduxit suo peccatu, & ideò missus est Christus, vt opus hoc peccato imperfectum perficeret. Ista doctrina vera est in hoc, quod asserit Deum hominem fecisse perfectum, non solùm naturalibus, sed etiam donis gratuitis gratiæ, & virtutum; quod Salomon Eccles. 7. docuit, Fecit, inquit, Deus hominem rectum, nec in hoc sequendus est Clemens Alexandr. libr. 6. Stromat. qui docuit hominem creatum non esse perfectum, sed solùm aptum ad perfectionem habendam. quod si de perfectione vltima, quæ est in beatitudine, loqueretur, verum esset. de hoc tamen non est locus amplius differendi; satis sit doctrinam Origenis in hoc veram esse, sed non rectè accommodari. Si enim in proprietate verbi permaneamus, non dicendus esset, *vt perficiam opus eius*, sed vt reficiam: seu reparem opus eius: Non enim quod primò perfectum erat, & à perfectione recedit, dicitur perfici, sed refici, & reparari. propterea Christus restaurasse, reconciliasse, reparasse dicitur in scriptura. Non igitur obiectioni suæ ipsemet perfectè satisfacit. Præterea Dominus hoc opus declarauit, nec tamen per illud hominem interpretatus est, vbi verò habemus Christi declarationem non est cur ad nostros recurramus sensus. Ioann. 17. Ego te clarificaui super terram, opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam profectò si quis hoc loco hominem interpretaretur, violenta esset nimis interpretatio: nec igitur in præsenti sententia homo intelligendus est esse hoc opus. Adde obiectionem, quam contra se Origenes mouit, non habere multum roboris; non enim sequitur; opus hoc nunc perficitur, ergo ante erat imperfectum: nam non solum perfici dicitur, quod ex imperfecto fit perfectum, sed quod ex perfecto fit perfectius: & iusti qui in hoc seculo perfecti sunt, perficiuntur in dies, & tandem gloria superueniente perficientur. Rursus quamuis sequeretur esse imperfectum opus, quod perfici dicitur, non est cur reformidemus concedere opus aliquod à Deo vna actione imperfectum produci, alia tamen actione ab eodem perficiendum: nam prima die mundus imperfectus est creatus, sequentibus autem ab eodem Deo est perfectus, quia sic voluit: Angeli etiam creati sunt à Deo, sed non habentes totam perfectionem, quia arbitrij flexibilis erant, postea tamen ab ipsomet perfecti, diuina sapientia omnia disponente prout vult. Quamuis ergo hominem imperfectum creasset, sine gratia, quod fieri potuit, non erat inconueniens: nam postea eum ipsemet perfecit, semper tamen, quod fit, aliquo modo perfectum est, in eo, quod fit. Hæc dixerim

huius

huius occasione obiectionis, ad nostram verò exposi- A tionem id facit, per opus hoc non esse hominem intelligendum. Aliqui hoc opus legem antiquam interpretantur, quæ opus Dei est, & nunc Christus impleuit; iuxta illud, Non veni soluere legem, sed adimplere. Matth. 5. sed nec hæc expositio verbis hisce accommodari potest: longè enim aliud est perficere legem, ac implere legem: id perficitur, quod erat, & postea manet; at lex illa non manet, sed abolita est; non ergo perfici dici potest. Aliter Chrysost. homil. 33. & Cyrill. lib. 2. capit 105 & Euthymius exponunt; idem enim interpretantur per hæc duo significari, nempe B perficere opus, & facere voluntatem patris, hoc autem est hominis salus. Hæc expositio vera quidem est, sed aliquanto confusa, indigetq; explicatione aliqua.

Hominum salutem opus fuit, quod Christus perfecit. Aduertendum igitur opus hoc Dei esse hominum salutem, quæ consistit in satisfactione pro omnium peccatis, & conciliatione cum Deo; Hanc quantum est ex se Christus perfecit suis actionibus, & operibus, quæ in carne fecit; quæ opera, dupliciter considerantur. Vno modo in quantum erant iniuncta à Patre Christo homini. nam velut Pater Christum prædicare, miracula facere, pati, mori, & alia omnia, quæ ad C salutem ordinata erant, & sic Christus hæc exequens dicebatur facere voluntatem Patris, quia ea faciebat, quæ Pater voluit eum facere. Altero modo in quantum hæc erant effectiua salutis hominum, nam his operibus satisfaciebat, reconciliabat hominem Deo, soluebat precium nostrorum peccatorum, homines à Dæmonis, & mortis vinculo liberabat, & hac ratione per hæc dicebatur perficere salutem, & opus Dei. Eædem ergo sunt actiones, & actus, quibus faciebat Dei voluntatem, & perficiebat opus Dei, tamen non eadem ratione, sed quatenus erant ex voluntate Patris, D dicebatur facere voluntatem Patris; quatenus erant efficientes salutem, dicebatur perficere opus Dei. Et quamuis opus hoc sit volitum à Patre, & efficiendo nostram salutem, faciebat id, quod volebat Pater tamen semper actio ipsa habet has duas considerationes, & ad voluntatem Patris, & ad opus, quod fit per eam, & ratione vnius dicitur per eam voluntas Patris fieri, ratione alterius dicitur perfici opus Patris. Rectè autem vtrumque coniungitur; si enim tantùm diceretur voluntatem Patris facere; non significaretur actus eius efficaces fuisse salutis faciendæ; si dice- E retur autem tantum; perficere opus eius, non constaret esse secundum voluntatem Patris. Vtrumque ergò rectè coniungitur. Esse autem hæc duo distincta manifestum fiet, si consideremus actiones Apostolorum, & sanctorum Doctorum. Apostoli prædicarunt, annuntiarunt mundo veritatem, vitam exposuerunt pro Christo; isti fecerunt voluntatem Dei mittentis; tamen non perfecerunt salutem hominum; nec opus Dei, quia ipsi non fuerunt causa salutis, sed notam fecerunt salutem mundo: at Christus non solum fecit voluntatem Patris, sed per hæc eadem effecit nostram F salutem; propterea ipse dicitur vtrumque fecisse, tam & voluntatem Patris fecit, & opus ipsius perfecit, quantum ex se est. Hoc dico, quia si salutem non omnis homo consequitur, id non est, quod salutis remedium, & salus in se non sit facta, sed quod non applicatur huic vel illi eorum vitio. Vt qui liberauit, & dedit precium pro omnibus seruis liberandis vnius ciuitatis, libertatem perfecit, quod si quis velit in seruitute manere, id non facit quin liberatio ex se non sit iam facta. Hic est sensus horum verborum.

ANNOTATIO XXIV. G

Cur Christus Patris voluntatem facere dicat esse cibum suum. Qua autem ratione cibum suum hæc Christus appellet, exponendum superest. Duplicem esse cibum, vnum corporis, alterum animæ per quandam similitudinem, & analogiam ad corporis cibum, multa loca scripturæ testantur, & sancti Doctores passim tradunt, nec est cur in hoc confirmando immoremur. Cùm igitur cibus spiritualis animæ per similitudinem ad cibum corporis dicatur, hæc similitudo est consideranda. Est autem multiplex; prima sicut cibus corporis delectat appetitum, quando præsens est, & absens excitat desiderium & famem; ita etiam cibus spiritualis mentem & animam delectat sumptus, & quando non habetur desideratur; Vt autem cibum corporis vocamus res has corporeas, quæ comeduntur, & digeruntur; sic res sacræ, & diuina mysteria cibi sunt spirituales animæ, quæ consideratione, & affectu velut comeduntur, & intus assumuntur. Non enim tractamus nunc de cibo animæ respectu naturalium obiectorum, quæ per scientias humanas habentur; cibi quidem & isti sunt; sed quantum ad locum præsentem spectat, loquimur de rebus ad Spiritum, & salutem spiritualem ordinatis, quæ animam reficiunt, sicut cibus corpus.

Quatuor similitudines inter cibum corporis, & cibum animæ.

Est igitur prima similitudo in delectatione, & desiderio, de quo Psalm. 18. dicitur. Iustitiæ Domini rectæ, lætificantes corda, & iudicia Domini vera, dulciora super mel, & fauum, in qua delectatione, & gustu, magnum est vtriusque cibi discrimen quod annotat Greg. ho. 36. Euang. Res enim corporales quanto magis comeduntur, tanto maius generant sui fastidium, & satietatem; at res spirituales quo magis eduntur, maius excitant sui desiderium, & appetitum. Altera similitudo est, cibus corporalis sustentat, & conseruat vitam corporis: cibo enim spreto deficit vita corporalis, ita etiam cibus spiritualis vitam spiritualem conseruat. Iustus enim, si negligenter viuit, nec curat mentem & affectum spiritualibus reficere cibis, non perseuerat; sed cadit à iustitia, tentationibus peccatorum superatus.

Tertia, cibus corporalis vires reficit, confortat, & auget, cibus animæ hoc idem facit respectu virium animæ. Spiritualium enim exercitio anima robustior fit, & fortior, ad perfectius operandum, & ad superanda maiora pericula. hanc similitudinem ponit Basil. Isai. 1. in illa verba, Ieiunia vestra odiuit anima mea.

Quarta similitudo, Cibus corporis ad debitam perducit quantitatem, & staturam; nisi enim pueri cibo vterentur, at nimis modico, non crescerent, nec ad mensuram staturæ debitæ peruenirent; sic frequentes cibi spirituales, animam perficiunt, & ex imperfecto, euadit homo perfectus. Sunt enim in Spiritu sua certa argumenta, & staturæ, cùm sit status incipientium, proficientium & perfectorum. vt ergo cibus corporis delectat, conseruat, roborat, perficit; ita etiam cibus animæ hæc eadem operatur; & propter hanc similitudinem & analogiam, cibus vterque vocatur.

Quinque dissimilitudines inter vtrumque cibum.

At ne occasione similitudinis erremus, considerandæ sunt dissimilitudines, quarum prima est, Cibus corporis vitam supponit: mortuis enim cibi non prosunt, imino nec omnibus viuis: nam vita aliquando in ea dispositione, est, vt cibus non solùm non prosit, sed aliquando obsit; at cibus animæ non talis est; nam viuo semper prodest, & mortuo vitam dat. Loquor autem de morte animæ, quæ per peccatum fit, quæ hoc cibo reparatur, & resuscitat: nam pœnitentia panis quidam est spiritualis, teste Dauid. Psalm. 41. Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die, ac nocte; hæ suscitant iacentem animam à morte peccati in vitam gratiæ. Secunda, Cibus quidem corporis vitam conseruat, vt diximus, tamen quantumcunque conseruet, non præseruat à morte; siue enim multum, siue parum comedamus, tandem moriendum nobis est, at cibus spiritualis conseruat vitam spiritualem gratiæ, & à morte in æternum præseruat, cùm tales cibum hunc non spernentes, durent in gratia, nec eam vnquam amittant, etiamsi corpore moriantur. Tertia, Cibus

corpo

corporis auget, perducitque ad certam mensuram, tamen non semper: nam postea quam ad certum terminum suum corpus perduxit, cessat augmentum, & continuatur nutritio, vt quod auctum est, conseruetur; at non sic cibus spiritualis se habet; sed in hoc sæculo auget, & nutrit, quia iustus semper fit iustior, nec est status determinatus viatori, in quo proficere non possit; tanta est amplitudo & largitas iustitiæ nobis per Christum datæ, vt sanctus adhuc magis sanctificari, & iustus adhuc magis iustificari valeat, ita vt status cibi huius, quando nutriet, & non augebit, sit in æterna beatitudine, quando iusti non amplius iustiores fient, sed iustitiæ suæ præmio fruentur. Ex quo quarta dissimilitudo sequitur: Cibi enim corporis cessant in hoc sæculo; nam in altero non est manducare, nec bibere, at cibus spiritualis non cessat; immò tunc perfectissimè habetur: de quo cibo dicitur Luc. 12. Faciet eos discumbere, & transiens ministrabit illis. Quinta tandem est, quia cibi hi corporales non faciunt vitam æternam, immò multis occasionem dant eam perdendi, & contrahendi mortem æternam; at cibus spiritualis dat, & ducit in vitam æternam. Magna igitur est vtriusque cibi in tanta similitudine differentia & dissimilitudo, vt ex dictis apparet.

Quomodo Christus duo hæc cibum, et cibum suum esse dicat.

His igitur suppositis, ne frustra dicta esse videantur, oportet explicare, qua ratione hæc duo voluntatem Patris facere, & opus eius perficere cibum, & suum Christus appellet; non enim omnes similitudines, quæ in nobis locum habent, veras esse in Christo existimandum est. In primis cibus corporalis, & spiritualis dicebatur conseruare vitam vtramque, quia cibo non sumpto, vita vtraque perit: hæc in Christo similitudo locum non habet. opera enim Christi non conseruabant gratiam humanitatis eius, quasi gratia non esset, si talia non fierent. non sic certè est, quia gratia animæ Christi procedebat ex vnione ad verbum, quæ indissolubilis erat diuino decreto, & beneplacito, vnde opera non conseruabant gratiam; sed potius gratia, & vita spiritualis conseruabat; & causa erat operum. Vt enim aliàs dicemus, Christus, vt homo, propter vnionem ad Verbum, peccare non poterat. Dicebatur deinde cibus vterque vires tam animę, quàm corporis roborare, reficere, & augere. hoc in Christo non apparet, qui robustior non fiebat per actus, quos continuò meritorios, & spirituales, implens voluntatem Patris faciebat, qui ab instanti in-

A carnationis, vsque ad vltimum mortis fuit gigas viam suam currens, nec cibo vires has spirituales refecit, aut auxit. Rursus cibus vterque dicebatur perficere, & augmentum præbere; at in Christo aliter euenit, cum per opera, gratia ipsius animæ nullum susceperit augmentum; semper æquè perfectus, & æquè Deo gratus ab instanti incarnationis. Quod si dictus est creuisse scientia, & sapientia, id fuit, quantum ad ostensionem, quia quotidie magis ac magis quid intus esset, manifestabat, quod alibi tractandum est. Opera
B quidem & actus eius merita erant nostræ redemptionis, vt idem multis modis mereretur; tamen perfectioni eius augmentum non attulerunt.

Superest igitur vna similitudo ex prædictis, nempe delectationem, & desiderium afferre, & hoc ita est. Cibum enim suum vocat Patris voluntatem facere, nos saluare, nos redimere: quia sicut appetitus corporis maximè cibum desiderat, & eo habito delectatur; ita Christus desiderabat diuinam voluntatem complere, nostrã salutem operari, & id faciens maxi-
C mè delectabatur: de quo iustus dixit; Desiderio desideraui hoc Pascha mãducare vobiscum. & ita Chrysost. homil. 33. exponit hanc similitudinem. Maximas ergo tenemur illi gratias agere, & ei inseruire, qui, cum tam acerbum esset redemptionis opus, nihilominus tanto, tamque vehementi gustu appetebatur à Christo, vt cibum appellaret, omni corporis sui cibo præferendum, non negat Christus cibum corporis sibi esse sumendum, & esse hanc voluntatem Patris, vt comederet; sed postponendum hunc cibo illi, nec
D se propter istum, sed propter illum venisse. Habes qua de causa cibum vocet. sed quare suum adiunxit, percontabitur aliquis? Dico, quia perficere opus Dei, quod est salutem hominum facere, solius fuit Christi: qui solus redemptor est. propterea dictum est Isa. 63. Torcular calcaui solus; quæ verba Hieron. ibidem, & Athanas. quæst. ad Antioch. quæst. 110. exponunt; quia nec homo, nec angelus sufficiens fuit salutem facere: propterea dictus est solus calcasse torcular. Hoc idem his verbis nunc dicitur, Meus cibus est perficere opus
E eius. Facere autem voluntatem Dei, commune est multis, vt à principio diximus, omnes enim voluntatem Dei facere tenemur; tamen facere voluntatem eius, qui misit eum, solius est Christi, qui solus à Patre missus est; vt faciens eius voluntatem, perficiat humanam salutem: propterea dictum est; *meus cibus est*, &c.

¶ *Nonne vos dicitis, quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem.*

COMMENTARIVS.

QVidam tacitæ obiectioni respondet. nam posset dici non esse tunc tempus perficiendi hoc opus Patris mittentis. Si enim tempus adesset, sanè quidem cibum corporis esse differendum non diffiteretur, vt operi huic vacaretur, propterea adiunxit Dominus hæc verba, quasi diceret. Cibus meus præcipuus est vacare operi mittentis me: hoc autem est tempus, & adest hora vacandi huic operi: vtitúrque metaphora, conuersionem hominum ad fidem messem appellans, quod etiam alias fecit Luc. 10. Messis quidem multa, operarij verò pauci. & est sensus, Messis hæc mea, quæ opus est Patris; non est sicut messis frugum; nam hæc quatuor mensibus distat; at mea tamen ecce adest; *Leuate* enim *oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt ad messem.*

Nonnulla quæ his verbis subinducuntur.

Metaphorica locutione hanc significat Samaritanorum iam iam venientium propinquam conuersionem. Habet adhuc ista sententia argumentum quoddam, quo Christus se iure à cibo illo abstinere probat, quasi dicat, Nonne vos dicitis, id est, curam vos geritis de messe materiali, multo tempore priusquam veniat: nam dicitis, post quatuor menses veniet. iure ergo potiori curam geram ego non distantis, sed iam iam imminentis messis spiritualis. discipuli enim, vt fieri solet, paulò antè dum iam pullulantia semina viderent, dixerant post menses quatuor erit messis. propterea Dominus hoc eorum verbum assumens argumentatur, se æquiori iure non absentes, sed præsentes messes considerare. Quibus etiam verbis eos exhortatur, & inducit ad opus hoc, vt qui considerant de longinquo cibum corporis, considerent etiam proximum cibum animæ, insinuans gentium iam aduentare conuersionem: similiter & populorum, ad quam ipsi erant mittendi. Metaphora autem vtitur ista, quia sermo erat de cibo, qui ex futura messe pendet, & si, vti diximus, tanta cura de cibo corporis geritur, vt tam distans messis consideretur, multo magis messis, ex qua cibus est spiritualis, consideranda est, cum sit iam præsens, Illa autem locutio, *Adhuc quatuor menses sunt, & messis venit*. est phrasis Hebræa pro eo, quod Latine dicimus, post menses quatuor erit messis. Similis phrasis habetur Genesis 40. Tres adhuc dies sunt,

Digitized by Google

sunt.& recordabitur Pharao ministerij tui;& iterum;Tres adhuc sunt,& auferet Pharao caput tuum,& Ionæ 3.Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Hic est sensus horum verborum, & cum præcedentibus connexio.

ANNOTATIO XXV.

MVlti, ex his verbis tempus, in quo hæc Samaritanorum conuersio facta est, colligentes, asserunt ad finem mensis Martij fuisse, quia post quatuor menses messis fit; quæ secundùm hanc computationem in mense Iulio fieri deberet. Tamen in contrarium duo obstant, vnum est, quia in Palæstina regione multo citius, nempe ad finem Maij metitur. Alterum est scripturæ testimonium: nam vt ex Exodi 34. & Leui.23. deducitur messis erat inter Pascha, & Pentecostem. quod non fieri mense Iulio, sed Maio compertum est. ex quo sequitur hanc historiam ad finem Ianuarij potius actam esse, decem fere mensibus postquam Dominus eiecit in Hierusalem de templo ementes & vendentes, tempore Paschatis, quando fuit cum Nicodemo factum, post quod Christus in terram Iudæam baptizare profectus est, & ibi vsque ad hoc tempus commoratus, & hæc sequentibus magis consonant. Cyril. lib. 2. cap. 106. ineunte verè hoc factum esse dicit; tamen quando initium hoc veris sit, non expressit: non enim idem est initium veris in omnibus regionibus; sed tardius aut citius pro vario regionum situ: si autem situm Palestinæ consideramus, inuenientur certa esse, quæ dicta sunt.

Quo mense euenerint, quæ hic referuntur.

¶ *Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam.*

COMMENTARIVS.

Quid inter Christi operarios, & reliquos messores intersit.

INduxerat verbis præcedentibus discipulorum animos, ad hanc hominum messem considerandam, nunc etiam ad metendum inuitat. Futuri enim erant operarij & messores mundi. Allicit ergo eos magno & insolito præmio proposito, quod multum differt à præmio, & mercede messorum temporalium. nam qui temporalia semina metunt, mercedem accipiunt, & laboris stipendium, fructus tamen sibi non congregant, sed domino; operarij enim fructus non percipiunt, sed Dominus. præterea qui congregant fructus, sibi quidem recondunt in horrea, sed ibi non permanent, quia vsu consumuntur, nec durat gaudium, quod ex illis processit. gaudent quidem dum congregant, dum habent in horreis, tamen eis consumptis gaudium cessat; at non sic est in messe spirituali, sed qui metit, habet mercedem; quia pro labore præmium habet à Deo. Rursus præter mercedem sibi ipsi congregat, quia fructus cedunt in magnam vtilitatem messorum: fructus autem sunt homines conuersi, & salui, opera & labore prædicantium, & Apostolorum: cedunt autem in vtilitatem vltra mercedem essentialem, quia non tantum gaudet vllus homo fruge, etiam copiosissima temporali percepta, quantum gaudent Apostoli, & Prædicatores in æterna gloria iis, qui opera sua, & labore conuersi salui sunt. Præterea fructus hic non reponitur in horreo consumendus, sed in vita æterna, vt gaudium fructus duret etiam in æternum. iure ergo propter hanc messem cibus corporalis differtur. Hæc verba non propter se, sed propter discipulos Dominus protulit. ipse enim mercede hac non indigebat, qui ab instanti incarnationis erat beatus, & ex vnione ad verbum omnis ei gloria debebatur. discipulis hoc conueniebat, quos tanto præmio ad messem orbis iam iam aducoriantem disponebat, & eorum animos alliciebat. De gaudio metentium collecto fructu argumentum magnum habemus, ex verbo Domini Luc. 15. Gaudium est in cælo coram Angelis super vno peccatore pœnitentiam agente, igitur maius gaudium de æterna eius salute erit: nam si gaudent Angeli, & illi, quorum opera non factus est fructus, quanto magis gaudebunt, quorum opera, labore, & sudore peccatores conuersi sunt, & salutem sunt adepti. De mercede habemus Dani. 12. Qui ad iustitiam erudiunt multos, sicut stellæ in perpetuas æternitates fulgebunt.

¶ *Vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.*

DIfferentiam aliam constituit inter messem spiritualem, & materialem: in hac enim sæpe accidit, vt vnus seminet, alius autem metat, & qui seminat, non gaudeat fructu, sed solùm, qui metit, at in hac messe non ita fit; est quidem vnus, qui seminat; alius, qui metit, tamen vterque gaudet eodem fructu. Patriarchæ, & Prophetæ, qui prima fidei principia labore, & sudore iactarunt, sunt velut seminatores; Apostoli, qui populos per Patriarchas, & Prophetas dispositos ad Christum conuerterunt, sunt velut messores, tamen fructu, nempe salute conuersorum, tam hi, quàm illi gaudent. Hæc particula, *vt*, non causam, sed consequentiam significat, quod sæpe in scriptura fit, & postea annotabimus; vt sit sensus; Congregat fructum in vitam æternam. ex quo sequitur, vt, & qui seminat, & qui metit, simul fructu gaudeat. si enim fructus consumeretur, gauderet solus me[illegible], at cum maneat in æternam vitam, non solus messor, sed sator etiam fructu tali in æterna vita gaudebunt. Hæc sententia in sequentibus verbis magis explicabitur: nam quæ sequuntur, ad eam pertinent.

¶ *In hoc enim est, verbum verum: quia alius est, qui seminat, alius est, qui metit. Ego misi vos metere, quod vos non laborastis; alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.*

Prouerbio vulgari vtitur Christus, & illud exponit.

PRouerbium erat apud Iudæos; vnus seminat, & alius metit; quo significabatur sæpe vnum esse, qui laborat, alterum verò, qui laboris gaudet fructu. Cum autem Dominus de hac messe locutus fuerit, quæ est in hominum conuersione, & differentiam à messe materiali constituerit, quod in illa, simul qui seminat, & qui metit, gaudet, & his verbis vnum esse metentem, alium seminantem indicauerat; hoc nunc exponit, & prouerbium refert, & declarat, & est sensus. Prouerbium illud, vnus est, qui seminat, alter, qui metit, in hoc verum est, quia reuera vnus est, qui metit, alter qui seminat, nempe quantum ad personarum multitudinem. In eo quod dicit, *In hoc est verum*, significat non in omnibus esse verum: nam in hoc, quod vnus laborat, & alius laboris fructu gaudet, non est verum, quia, qui seminat, & qui metit messem hanc spiritualem, simul gaudent. in materiali messe in vtroque verum est prouerbium, quomodo autem verum sit exponit: nam, *Ego vos misi metere, quod vos non laborastis*, nec seminastis: Patriarchæ enim, & Prophetæ, qui prima fidei initia plantarunt, & populos ex infidelitate conuerterunt, fuerunt vt seminatores; at Apostoli missi ad conuersionem horum, ad Christum recipiendum, & in eum credendum, vt messores, qui metunt aliorum semina, iam enim Iudæi ex Prophetarum, & Patriarcharum doctrina, & prædicatione credebant in Deum, sperabant in Christum, quæ futura erant mysteria in figuris, & vmbris confitebantur. omnia hæc, vt semina, & germina erant, messis erat in venturo Christo futura, vt in ipsum crederent, & eum reciperent. Missi sunt Apostoli ad hanc velut messem.

prop

propterea dicitur *Alius est, qui metit, alius qui seminat;* & in hoc verum est prouerbium, quia differentes sunt personæ seminantis,& metentis,sed non in eo verum,quod vnus laborat,alter fructu gaudet.quia in hac messe vterque fructu gaudet.Et re vera ita fuit:populus enim dispositus prophetiis,figuris,lege,& aliis,quæ primi illi iactarunt,& posuerunt,faciliorem habuit viam ad fidem Christi recipiendam;ex quo fit,vt sæpe Euangelistæ testimonio Prophetarum, & legis in confirmationem eorum, quæ prædicauerunt fint vsi; ita hunc locum Iren.li.4.cap.40.latè,& doctè exponit,& Greg.lib.9.mor.cap.16.

Apostoli respectu Iudæorum messores, gentium vero etiam seminatores fuerunt.

Notat Aug.serm.41.de sanctis hanc messem Iudæos tantum significasse; in his enim seminatum erat, & conuersio eorũ,vt messis fuit;quia iam per Patriarchas, & Prophetas populus ille dispositus erat,at respectu gentium Apostoli seminatores fuerunt.nulla enim fidei dispositio,immò & errorum,ac infidelitatis tenebræ, & morum corruptela,ac peruersitas erant;in his laborarunt & seminarunt. Et hoc verum est, eáque ratione Irenæ.lib.4.cap.41.exponit verbum illud Pauli 1.Cor.5.vbi se plus quam omnes laborasse dicit,quia nullus est ad gentes,in quibus nulla dispositio fidei præcessit;sed prorsus legem Dei,& Deum ignorabant, nullus est seminare simul,& metere,& seminare quidem in terra,non solùm vbi semen Dei iactum non erat, sed quæ pessimis,& contrariis seminibus,& arbustis plena erat. Attende circa verba præterita hæc,*Misi vos,introistis*, significare iam inceptam messem per eos,quia iam in Christi nomine baptizauerant ; tamen perfecta messis Iudæorum completa est,post Domini ascensionem.Rectè autem Dominus messem vocat,vt vnam,& eandem fidem esse ostendat Patriarcharum,Prophetarum,& Euangelicam;eundemque Deum,& veteris & noui testamenti auctorem,& se esse eundem Christum,qui à Prophetis pronunciatus,promissus, & figuratus erat. Non est autem vllo modo probanda doctrina Orige.tom. 13. hunc locum sic exponentis : Angelos corpora hominum formare,& animos introducere, vt fiant homines,& hos dici labores aliorum , in quos & Apostoli introierunt;sed falsa est hæc doctrina,& à sensu Ioannis aliena.

¶ *Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum,propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcunque feci.*

AD historiam Samaritanorum persequendam reuertitur Euangelista, & multos ex eis credidisse narrat: propter testimonium mulieris affirmantis Christum sibi omnia quæcunque fecisset, aperuisse. Et attende hos credidisse antequam ad Christum accessissent,& credidisse dicuntur,non solùm mulierem vera narrasse; sed etiam credidisse in eum,id est,crediderunt illum esse verum Christum,& Messiam.Laudanda est profectò horum in credendo promptitudo & facilitas,qui antequam ad Christum accederent, fidem dederunt, etiam plus credentes,quam mulier illa prædicabat.hæc enim non affirmauit omnino Christum esse, sed, Venite, & videte,inquit,an Christus sit;at hi sine mora crediderunt ipsum esse.sed magis est miranda, & commendanda Christi virtus,& efficacia,qui antequam videretur, & priusquam suæ doctrinæ verbum diffunderet, eorum corda conuertit:qui antequam supra orizontem ascendat,efficacia sui splendoris mundum incipit illuminare. More hebræorum repetit eadem verba,quæ mulier dicebat,*Dixit mihi omnia,quæcunque feci*; Latinè potiùs diceretur;testimonium perhibentis,Christum dixisse ei omnia,quæcunque fecerat.

¶ *Cùm venissent ergo ad illum Samaritani,rogauerunt eum,vt ibi maneret.Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt propter sermonem eius.*

ROgatur Dominus à Samaritanis & ibi duos manet dies,& exaudit preces,quarum,vt fierent, ipse auctor erat:nisi enim diuina virtute eorum corda mouisset,& pedes claudi ad veniendum, & lingua ad rogandum muta extitisset. Multo plures crediderunt propter verbum,& sermonem eius, nempe Christi, quàm crediderant propter mulieris verbum;iam enim Soli fulgentissimo appropinquauerant : & quod tam multiplex sermo,& tam multa,ac insolita miracula apud Hebræos non fecerant; simplex verbum in Samaritanis effecit, nullo alio miraculo edito:miracula enim propter infidelitatem fiunt;vbi ergo tantam fidem solo sermone inuenit,miracula non erant necessaria;in quo eorum fides magis etiam commendatur. Illa particula, *Ergo*, illationem quandam denotat:nam dictum est,Exierunt è ciuitate ad illum:venerunt igitur,quia exierunt.

¶ *Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus:ipsi enim audiuimus, & scimus,quia hic est verè saluator mundi.*

Qui Samaritanorum credentiũ dixerint hæc verba.

VErba sunt hæc non omnium Samaritanorum credentium, sed eorum, qui antequam accederent, propter verbum mulieris crediderant,cùm autem accessissent,& Christum ipsum audissent,confortati & confirmati in fide,dicebant mulieri,Iam non credimus propter verbum tuum,quasi dicerent;prius credidimus propter tuum sermonem,sed nunc maius habemus testimonium credendi,quàm tuum:non indigemus minori, vbi adest maius.His verbis significant se, quamuis nunquam propter Samaritanam credidissent, propter verbum Christi,quod audierunt,credituros.Quid autem credant exprimunt:Credimus hunc esse verum mundi saluatorem.Illustris est profectò confessio omnia complectens, *Hic est verè Saluator mundi* : fortis, & constans fides est,quæ non indiget miraculo,sed probatione relicta,verbo simplici Christi fidem integram præbet. *Audiuimus*,inquiunt,quia fides ex auditu, *Scimus*,autem,vt fortem,& certam,& omni dubio liberam fidem se dedisse ostendant:vtuntur verbo scientiæ,tamen fides erat;quia,quod credebant, nondum videbant, hominem enim solùm videbant,sed mundi saluatorem credebant.Illud verbum,*Loquelam*,non loquacitatem significat,vt aliquando verbum Græcum λαλιὰ sonat,sed ponitur pro λόγος,id est,propter sermonem. Bis reperita particula, *Quia*,non causam,sed declarationem infert.posita autem est vtrobique loco,quod in scientiis, & opinionibus humanis sæpe accidit,vt alicui veritati assentiamus.moti vna, aut altera ratione probabili; at postea rationibus,& argumentis fortioribus accedentibus, ita roboratur assensus, vt iam non ex priori illa ratione dependeat,sic etiam multi initium credendi habuerunt ex miraculo aliquo; at postea lumine diuino à Deo ita sunt illustrati,vt non iam ex miraculi efficacia eorum fides:sed ex luminis virtute perseueret. & hæc perfectior, & purior est fides,quæ minus vtitur ratione,aut argumento credendi;quod istis Samaritanis concessum est.

¶ *Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilæam.*

COmpletis duobus diebus, quibus propter preces Samaritanorum in ciuitate illa prædicans, & conuersionem eorum ad fidem adiuuans, manserat, prosequitur iter inceptum : nam ex Iudæa recesserat, vt in Galilæam veniret, ex itineris autem necessitate, quia Samaria media erat, per eam transierat : perfecto igitur negotio, cuius causa commoratus fuerat, & iter inceptum distulerat, viam in Galilæam prosequitur. Quæ autem Christus Samaritanis prædicauerit, & locutus fuerit, Euangelista silet, fructum mansionis eius, & prædicationis in tanta conuersione significasse contentus; nec est cur, quæ ipse tacuit sciens, nos, quæ nescimus, humanis discursibus, amplificemus, aut inquiramus.

¶ *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet.*

QVam hæc verba connexionem habeant, ex aliis est Euangelistis explicandum. huius regressus in Galilæam ex Iudæa meminit Matth. cap. 4. & refert relicta ciuitate Nazareth venisse in Capharnaum. hoc nunc Ioannes subindicauit. *Abiit*, inquit *in Galilæam*. & quia ciuitatem suam Nazareth relinquit ad eam non diuertens, propterea dicitur, *Testimonium perhibuit quia in patria sua Propheta honorem non habet.* quasi diceret, abiit in Galilæam, & in Nazareth patriam non diuertit, sed in vlteriorem locum transiuit; quia in patria sua Propheta honorem non habet, id est, propter eorum infidelitatem: sciebat enim eos non credituros ei. Nam prouerbium commune in eis est verificatum, in patria Propheta honorem non habet; quod prouerbium ipsemet Dominus de eisdem pronuntiauit; non quod Dominus honorem ex eis quæreret; sed propter fidem, quæ eis erat ad salutem necessaria. Exactior declaratio huius loci ex annotatione sequenti habetur.

ANNOTATIO XXVI.

Patres diuersis modis hæc interpretantur verba.

A AVgust. tract. 16. sic continuat hæc verba, quasi sint dicta Samaritanorũ collatione: duobus enim diebus mansit apud Samaritanos, & multi crediderunt, & venit in Galilæam, quam patriam vocat, & mansit ibi biduum: tamen credentes non inuenit, & sic testimonium perhibuit, quod in sua patria Propheta honorem non habet. violenta videtur expositio: nam verba non Galilæam, sed propriam patriam significant. Chrysost. hom. 34. duplex patriæ solum Christi numerat: alterum, in quo carnem sumpsit, & hoc erat Nazareth: alterum, in quo diutius commoratus est, & hoc Capharnaum erat, dicit ergo Chrys. non de Nazareth dictum hoc esse, Nemo Propheta in patria honorem habet, sed de Capharnaum, ad hanc enim Dominus in hoc regressu non diuertit, in Nazareth verò potius receptum esse affirmat honorificè. Cyrill. autem lib. 2. cap. 113. de Nazareth hoc dictum esse asserit: quæ patria Christi, quia ibi nutritus erat: reputabatur : ad hanc enim Dominus nunc non diuertit, sed aliò viam direxit : & re vera hæc expositio probabilior est: nam habemus testimonium Matt. 4. qui post Ioannis vincula regressum hunc eundem à Iudæa in Galilæam narrans, dicit reliquisse Nazareth; præterea Luc. 4 & Matth 13. legimus de Nazareth dictum esse, Nemo Propheta in patria sua honorem habet. hoc igitur in loco, eadem Nazareth intelligenda est: tamen est attendendum, quando à Ioanne dicitur, Dominum testimonium perhibuisse, Prophetam in patria sua honorem non habere, sic intelligendum esse, quod Dominus noluit ire in ciuitatem suam Nazareth : & causam hanc esse à Domino tunc expressam; *quia Propheta honorem non habet in patria sua.* ac si diceret, propter incredulitatem eorum, quam futuram sciebat, noluit eò diuertere : & hoc prouerbio vtens Dominus tunc pertransiuit : postea Dominus iterum hoc prouerbio vsus est; nam post hanc historiam aliquanto intercedente tempore iuit Nazareth, nolénsque signa in ea facere, quamuis rogatus, dixit: Nemo in patria Propheta honorem habet, & hęc narrat Luc. 4. & Matt. 13. Est autem cautè attendendum, quod quamuis idẽ sit regressus à Iudæa in Galilæam; cuius meminerunt Matt. 4. Mar. 1. & Luc. 4. cum hoc, quem refert Ioannes; tamen historia, quam refert Lucas, & coniunxit cum hoc regressu, fuit postea, & per anticipationem narrauit, nempe qualiter fuit in Nazareth, & ea quæ tunc acciderunt; vt rectè annotauit Aug. lib. 2. de consent. Euang. ca. 42. at in hoc regressu non diuertit ad Nazareth, sed eam reliquit, vt dicit Matt. postea verò post aliquod tẽpus, venit Nazareth, & factum est, quod narrant Lucas, & Marcus, túncq; dixit ipsismet Nazaræis, Propheta in patria sua honorem non habet; at nunc non ipsis Nazaræis id dixit, sed de Nazaræis id testatus est discipulis suis, quasi reddens causam, quod ad Nazareth non diuerterit. Scio aliquos aliter dicere; sed hæc mihi sententia probabilior visa est; sensus autem litteralis illius, *Ipse testimonium perhibuit, quod in patria Propheta honorem non habet*, hic est, Ipse Dominus dicto, & facto suo confirmauit prouerbij illius communis veritatem; Nemo Propheta in patria sua honorem habet.

(Marginal section letters in the left column: A, B, C.)

¶ *Cùm ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cùm omnia vidissent, quæ fecerat Hierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum.*

COMMENTARIVS.

Samaritanorum fides commendatur.

HOnorificè à Galilæis excipitur; nam ipsi venerunt ad diem festum Paschæ in Hierusalem, & testes oculati fuerunt, & doctrinæ, & signorum, quæ tunc operatus est, & quomodo è templo eiecit vendentes. propter signa igitur hæc, quæ viderant tunc, venientem nunc excipiunt cum honore. Multum in hoc Samaritanorum fides commendatur, cùm eum nullum vidissent signum, non solum exceperunt, sed in eum crediderunt; at hi probter signa exceperunt eum; tamen an in eum crediderint; non exprimitur : Iudæi verò etiam in multis signis, nec crediderunt, nec exceperunt, sed eum persequebantur. Qui Galilæi sint isti, non describit Ioannes in particulari, sed eos esse dicit, ad quos primò regrediens diuertit.

¶ *Venit ergo iterum in Cana Galileæ, vbi fecit aquam vinum.*

ILla particula, *Ergo*, si rectè percipitur, sententiæ sensum valdè illustrat : nam illationem tacitam insinuat, & est sensus; Quia patriam propriam reliquit, nec ad eam diuertere voluit, propterea venit in Cana, quæ erat proxima Nazareth, locus enim ad diuertendum illo die commodior non erat, tum quia vicinus, tum quia notus ibi ex miraculo, & ex familiaribus, & consanguineis ibi commorantibus erat. Adiecit autem miraculum, vt ab altera Cana distingueret; quæ longius aberat à patria. Fieri etiam potest non solum propter distinctionem positum esse illud, *Vbi fecit aquam vinum*, sed etiam, vt significaret ibi esse iam fidei iacta semina aliqua, ad quæ augenda, etiam nouo miraculo accedere voluit.

Et

Google

¶ *Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum.*

Regulus iste quis, & qualis fuerit.

Miraculum describit, quod in Cana Dominus operatus est. *Erat*, inquit, *quidam Regulus*, Capharnaum, cuius erat filius, & hic infirmabatur. *Regulus*, dicitur, non quasi rex paruus, sed vt Hiero. Isai. 65. exponit, quasi regius, seu de aula regis, siue palatinus. Chrysost. verò hom. 34. siue quod regio esset genere, siue quod aliqua principatus dignitate fungeretur. Interpres noster legisse videtur, βασιλίσκος, propterea vertit Regulum, at Hieronymus & alij legunt, βασιλικὸς, propterea vertunt aulicum palatinum, aut de genere regio, aut ministrum Herodis, siue Cæsaris. Hieronymus loco citato videtur eum gentilem esse affirmare, sicut erat Centurio, & Chananæa, immo Chrysost. refert aliquos existimantes esse illum Centurionem, de quo Matth. 8. facta est mentio, quamuis id ipse non probet: alij Iudæum affirmant. Origen. tom. 15. in Ioan. incertum esse asserit, quis iste, & qualis fuerit, certius tamen arbitror fuisse Iudæum; id ipsum enim indicant Saluatoris verba, *Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis*: nam verba sunt Iudæorum infidelitatem & duritiem exprobrantis. Hoc tamen certum est ipsum nobilem, & diuitem fuisse, habebat enim seruos, & familiam numerosam, vt ex verbis sequentibus patet. Hinc deduci potest, quam parui momenti sit apud Deum nobilitas, & diuitiæ, quando deest fides, & Dei gratia. Ecce hic regius, & diues, sed modicæ fidei, quis, & qualis fuerit ignoratur.

¶ *Hic cùm audisset, quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat eum, vt descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori.*

Cvm audiret Regulus Christum venisse iam in Galilæam, egressus à patria Capharnaum venit ad eum, & rogat, vt descenderet, & secum veniret, & filium eius sanaret, erat enim morti proximus. Quantum ad litteram attinet, aduertendum est, verbum, *Descenderet*: erat enim locus, vbi Christus erat, nempe Cana in situ eminentiori, quàm Capharnaum; hæc enim magis erat maritima, & propterea inferior, quamuis esset in monte posita. veniens ergo à Cana in Capharnaum, descendere dicebatur. Illud autem, *Incipiebat mori*, Græcè ad verbum habetur, futurus erat mori, id est, erat iam desperatus à medicis, morti proximus, & est particula, *Enim*, qua causam insinuat, quasi diceret, Venit ad Christum, & rogabat, vt descenderet ipse ad sanandum, quia iam nulla ars medicinæ illi prodesse poterat, sed erat lethalis morbus, hac de causa à Christo petebat illum sanari.

Regulus vnde motus v Christum adiret.

Quantum ad sensum spectat, iam Christus, & ex miraculo facto in Cana, & ex iis, quæ tempore Paschæ fecerat in Hierusalem, celebris erat, & magna pollere virtute credebatur. Fama igitur aduentus eius facilè ad loca vicina diffundebatur, quando aliquò perueniebat, vnde Regulus existens Capharnaum, potuit audire facilè, venisse eum in Cana, quæ non multum distabat, maximè quia necessitas diligentiores facit homines, in inquirendis iis, à quibus auxilium sperant. Rogabat autem, vt descenderet secum Christus: forsan nobilitas, & diuitiæ eum audacem ad id petendum faciebant, seu quod probabile est, amor vehemens filij, quem in tanto periculo positum videbat: nam quo vehementius aliquid desideramus, & appetimus, eo confidentiores, & audaciores ad ea, quibus obtinere, & consequi id possumus, efficimur. Finem aliquam hunc habuisse Regulum affirmat Greg. hom. 20. Euang. nec id negari potest, nisi enim credidisset Christum sanare posse etiamsi filius morti esset proximus, & desperatus, vtique ad eum non venisset, nec rogasset, vt descenderet. sed valde parua, & debilis erat; quod ex aliquibus deducitur; Primò, vt dicit Gregorius, quia præsentiam eius rogat, quasi absens sanare non posset; Secundò id colligit Chrys. ho. 34. quia veniente Christo in Galilæam accessit; si enim perfectè credidisset, in tanto filij periculo Iudæam petere non neglexisset; quod si timuerat, ne Christus è Iudæa non venisset, adhuc hoc ex imperfecta fide erat; Tertiò colligit idem Chrys. quia ob incredibilem filiorum amorem, non modò, quibus confidunt, medicis, sed & quoslibet compellare parentes solent, ne quid in aduersa filiorum valetudine omittant, & hac de causa ad Christum venit. Alia sunt argumenta imperfectæ huius fidei, quæ ex sequentibus verbis deprehenduntur.

¶ *Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis.*

Verba sunt hæc reprehensionis paruæ fidei, & incredulitatis huius Reguli: & illa particula *Ergo*, superiorem sententiam causam reprehensionis continere denotat. quasi diceret Euangelista, quia accedens ad Christum debilem fidem, & cum multa infidelitate coniunctam ostendit: propterea audire meruit verba hæc à Christo, quæ sequuntur reprehensionis. *Dixit ergo Iesus ad eum*, ac si clarius dictum esset; parum credidit, ergo dignus reprehensionem audire fuit. Est autem sensus: Vos non creditis, nisi signa, & prodigia videritis; id est, prius vultis videre signa, & prodigia, quam credere; parum hoc est, non sufficiunt vobis multa signa facta ad credendum, sed adhuc signorum, & prodigiorum abundantiam quæritis ad credendum. Reprehenditur Regulus, quia audierat multa Christum fecisse, quæ sufficere debuerant, vt crederet Christum perfectè sanare posse, & tamen non credebat, quod non illius solum, sed Iudæorum vitium commune erat: propterea numero vtitur plurali, quandam insinuationem ad Samaritanos faciens, qui sine miraculis crediderant.

Christi miracula erant fidei argumenta, & opera misericordiæ.

Sciendum Christi miracula fuisse opera quædam misericordiæ, quibus hominum infirmitatibus subueniebat: simul etiam argumenta fidei, quibus suam diuinitatem probans eos ad sui fidem conuertere studebat, quod etiam ad opus misericordiæ pertinet, immò eo maius opus, quo maior est infirmitas animæ, maximè infidelitas, quàm corporis. Quamuis autem miracula Christi vtrumque in se complectebantur, tamen sic erat dispositum, vt miracula præcipuè propter fidem fierent; quod si corporibus Christus medebatur, eò tendebat vt animas sanaret, & ad fidem alliceret: eàque de causa nunc etiam factum est, vt roganti Regulo filij sanitatem, ipse Dominus ad eius infidelitatem remouendam, & fidem perfectam inducendam prius se converteret. Solicitus erat pater de infirmitate filij, & venit ad medicum, ignarus se maiorem pati infirmitatem; medicus salutis ita rogantem patrem pro filio exaudit, vt ad eius infirmitatem, quæ maior erat, neque tamen ab ea liberari rogabat, se misericorditer conuerteret; ad has enim infirmitates sanandas potius venerat, & ob eas miracula erant facienda, & corporum ægritudines tollendæ.

ANNOTATIO XXVII.

Qua ratione Regulus reprehendi merito potuit, quia sine miraculis non credidit.

Difficilis hoc loco occurrit difficultas: qua scilicet ratione Dominus Regulum hunc reprehendat, quod sine miraculis non credat in eum. cùm tamen ipsemet doceat, & fateatur, Iudæos non habituros peccatum non credentes ei, si non fecisset miracula. Ioann. 10. Si non facio, inquit, opera Patris mei, nolite mihi credere. & Ioann. 15. Si non venissem, & opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Non igitur dignus reprehensione videtur Regulus; si ad credendum miracula expectet.

Ioan.

Præterea, quia per Prophetas Christum miracula facturum multa prædictum erat, idque in signum quoddam, vt eum agnoscerent, Deus dedit. quod ex multis locis constat. estque insignis locus ille Isai. 35. Deus inquit, veniet & saluabit nos; tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt; tunc saliet velut ceruus claudus & aperta erit lingua mutorum; non igitur Iudæi obligati videbantur credere Christum esse, nisi miracula viderent.

Quatuor positionibus ostendit peccasse Iudæos, qui Christo nô credebant, etiam ante eius miracula.

Huius difficultatis resolutio necessaria est, verùm vt non solùm huius loci, sed aliorum multorum intelligentiam habeamus, nonnulla oportebit opponere. Primum est; Iudæi, qui certam notitiam habuerunt testimonij Ioannis Baptistæ de Christo perhiberi, tenebantur sub graui peccato credere eum esse Christum, quem Ioannes ostendebat, & non credentes lethale peccatum committebant. hoc superius in cap. 1. annotationibus tractauimus, & facilè probatur illo Ioan. 1. Fuit homo missus à Deo, hic venit, vt testimonium perhiberet de lumine, si à Deo missus est in testimonium, profectò dignus erat fide, & sufficientem à Deo accepit auctoritatem, vt ei crederetur, aliter vanum esset eius testimonium.

Secundum est: etiam secluso hoc testimonio, prædicatio Christi sola sine miraculis obligabat Iudæos sub graui peccato ad credendum. hoc ex Ioan. 15. verbis probatur. Si non venissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent de peccato suo; igitur prædicatio, & sermo Christi obligabat eos ad credendum, & non credentes peccabant. Ratio autem huius est; nam Christus verus Deus, & homo, quando prædicabat, & sermonem suæ doctrinæ diffundebat, non solùm exterius aures, & sensus mouebat, sed diuino motu interius corda excitabat, ita vt, qui vellent, possent credere; nec eis deerat auxilium necessarium, nisi libero suo repugnassent arbitrio. Et hæc est vna inter alias causa, quod Dominus Samaritanos sine miraculis conuertit, & discipulos, seu credentes in eum aliquos ante miracula habuit, vt sermonem, atque prædicationem sufficientem fuisse ad credendum ostenderet:

A & quod defectus non credendi non ex parte sua, sed ex Iudæorum malitia proueniebat, constaret; qui non solam doctrinam, sed etiam multa, & magna miracula habuerunt.

Tertium est, quod Iudæi audito Ioannis testimonio, aut sermone Christi etiam ante miracula, quæ de ipso prædicta erant non credentes. non excusabantur à peccato, ea de causa, quia nondum Christus illa miracula operatus fuerat: Nam tanto iam testimonio accepto expectare debebant, quæ supererant etiam facienda, &, vt credere debuerunt Ioanni, & Christo B ipsi prædicanti, ipsum esse Messiam, simul credere debebant facturum omnia, quæ per Prophetas prædicta erant: quo dicto respondetur ad argumentum superius factum. Erant quidem prędicta miracula in scripturis, sed non erant expectanda vt crederent; sed tanto testimonio statim habenda erat fides, & expectanda ea, quæ impleta nondum erant, aliter ad credendum expectanda essent mors, & resurrectio, quia & hæc prædicta erant de vero Messia, hoc ex ipso facto comprobatur; nam Lucæ 3. Iudæorum populus credidit Ioannem esse Messiam, & tamen miraculum C non fecerat; & Actor. 5 duos paulo ante in Messiam receperant, & tamen illi nihil operati fuerant: quo facto ipsimet Iudæi testimonium contra se perhibuerunt, non posse à peccato excusari, non credentes, quia nondum miracula, aut nondum omnia, quæ erant prædicta, fecerat.

Quartum sit, quamuis à principio peccarunt, non credentes in eum post Ioannis testimonium, & post prædicationem Christi; longè tamen maius, & grauius peccatum fuit, postquam Dominus apertis miraculis doctrinam suam confirmauit non credere: hæc D enim erant argumenta diuina, & Dei sigillum Christum verum ostendentia, & hoc est peccatum infidelitatis toties à Christo redarguiæ. In præsenti autem Regulus hic non tam reprehenditur, quod ante signa non crediderit; sed etiam quod post multa signa iam facta, adhuc non credat, velut prodigia, & noua alia maiora signa expectans; cum quæ facta audierat, illi sufficere debuerint.

¶ *Dicit ei Regulus: Domine, descende, priusquàm moriatur filius meus.*

COMMEANTRIVS.

REgulus totus amore erga filium nimio præpeditus, Verbum fidei non percipit, sed suam fidei debilitatem ostendit: videns enim Christum morandi causam nectere, dum eum, & Iudæos infidelitatis arguit; solicitat, vt citò descendat, ne interim filius eius moriatur, quasi, si moreretur iam amplius à Christo sanari non posset: hoc enim verba eius insinuant; quod etiam annotat Chrys. hom. 34. Nimius appetitus rerum terrenarum, verbum fidei multum impedire hoc factum Reguli probat.

¶ *Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus viuit.*

CLementissimus humanæ salutis medicus, oblatum medicamentum videns nihil profecisse, alterum adhibet, & quem reprehensione non sanauit, beneficio conuertit, exemplúmque iis, qui salutis animarum gerunt curam, præbet, vt multis, ac variis modis homines alliciant, & quod vna, aut altera via non sunt consecuti, aliis certè rationibus obtinere contendant. *Vade*, inquit, *viuit filius tuus*, non est opus me descendere, vade tu, &, vt credas me absentem posse sanare, *Filius tuus viuit*, id est, sanus est hoc significat hæc locutio, *Filius tuus viuit*, id est non morietur, vt tu times, sed vita fruitur, & incolumis est. Perpende sapientiam Christi, si descendisset, & sanasset, adhuc Reguli fides infirma mansisset: credidisset enim sua præsentia illum sanasse, neque tamen potuisse absentem sanare: porrò, si non sanasset, nec descendisset, quam conceperat fidem, amisisset. Sanat ergo, ne modicam quam habebat fidem amittat; non autem descendit, vt fides eius perficiatur, credátque etiam absentem sanare potuisse; & hac via & morbo filij, & Patris infidelitati medetur.

Quare Christus, qui ad Centurionem venit, ad Reguli domum venire noluerit.

Ex hac declaratione facilis est solutio cuiusdam dubitationis, quam Chrysost. hom. 34. mouet nempe quare Centurioni Matth. 8. non petenti respondit, Ego veniam, & curabo eum. Regulo autem huic roganti, vt descenderet, non annuit, Respondet, quia ille perfectus erat in fide, & credebat etiam posse absentem sanare; at hic infirmus erat in fide, & absentem sanare posse non credebat. Vera solutio est, quam & nos exposuimus, quia hac ratione fidem huius perficiebat, illa autem fidei perfectionem in Centurione exercebat, & vt aliis in exemplum nota esset faciebat. Greg. hom. 28. Euan. causam dat moralem: vt scilicet nobis det exemplum in benefaciendo debere considerare Dei imaginem in homine, cui benefacimus, vt propter Deum benefaciamus. Sunt multi, qui nobilitate, aut diuitiis, aut dignitate hominum mouentur, vt pro eis aliqua operentur; at Dominus hæc negligens noluit ire cum eo; ne, quia Regulus erat, id facere videretur.

¶ Cre

Digitized by Google

¶ *Credidit homo sermoni, quem dixit ei Iesus; & ibat.*

Quid Regulus de Christo crediderit.

NOn in eum credidisse dicitur, quia necdum fidem conceperat, ipsum esse verè Christum, sed credidit sermoni eius, & fidem hanc opere demonstrauit: nam non amplius rogans vt descenderet, ibat & reuertebatur Capharnaum. Aduertendum est pro loci huius intelligentia, hunc Regulum credidisse quidem sermoni Christi, quod vera narraret; non tamen, quod ipse causa esset sanitatis, & sanum fecisset tali verbo filium, sed quasi annuntiasset salutem filij, & incolumitatem futuram: vt solemus dicere de infirmo; erit saluus, non morietur; ita hoc Christi verbum Regulus intellexit. quem enim hominem sanctum existimabat, dignum fide iudicauit, tamen nondum intellexerat, Christum sua virtute tunc sanasse filium. hoc enim postea intellexit, & cùm intelligeret, verè credidit. Ad modum medici Christus Dominus se habuit, qui medicamentum porrigit infirmo, quo non statim, sed tempore suo morbus recedat; tale hoc fuit Christi verbum respectu morbi infidelitatis Reguli, non subitò infirmitatem fidei sanauit, sed conuenienti tempore, quando nimirum iam à Christo recesserat; & id prudentissimè factum est, ne, vt humanæ gratiæ ei agerentur, miraculum factum esse aliquis existimaret, propterea voluit Regulo absenti miraculum notum esse.

¶ *Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt, dicentes, quia filius eius viueret.*

VT Regulum à solicitudine de filij periculo liberarent, & tanti gaudij citius participem facerent, & ne amplius Christum secum descendere procuraret, serui occurrunt ei, antequam ipse Capharnaum peruenisset, & filium bene iam valere nuntiant: cùm enim serui sine mora sanitate filij cognita iter caperent ad eum, antequam Capharnaum accederet, peruenerunt; vt eodem planè tempore & Regulus è Cana, & serui è Capharnaum egressi fuerint hero obuiam ituri.

¶ *Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit?*

REcordatus verbi Domini Regulus, nec planè tunc intelligens, qua ratione filius viuere diceretur; an quod futurus esset incolumis, an quod ipse tunc sanitatem effecisset, vt hoc cognoscat, quærit qua hora sanitatem filius recuperauit, Particula illa, *Ergo*, consecutionem indicat, quasi horam quærat, qua Christus ei dixit; Viuit filius tuus, propter hoc enim verbum sanitatis recuperatæ horam inquisiuit.

¶ *Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris: Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: Filius tuus viuit.*

HOram septimam respondent fuisse, in qua ab infirmitate liberatus est, ex hoc cognouit hanc eandem horam fuisse, in qua Christus dixerat, *Viuit filius tuus*. Hic etiam particula, *Ergo*, consecutionem significat, nempe eandem esse horam, in qua Christus dixit, Viuit filius, & in qua filius sanus factus est, ex seruorum responsione cognouit, Hora septima est à Solis ortu: nam diem, vti diximus, Hebræi in duodecim æquales horas, & noctem in totidem diuidebant: hora ergo septima erat prima hora post meridiem. Græcè legimus, cognouit ergo pater, quia in illa hora, in qua dixit ei Iesus, & est Hebraismus pro eo quod dicimus, cognouit pater, quod in illa hora dixit ei Iesus, interpres sensum considerauit.

¶ *Et credidit ipse, & domus eius tota.*

ILla particula illationis præcedens, *Cognouit ergo*, non sola verba exposita, sed etiam hæc continet, vt sit sensus; Ex illa seruorum responsione consecutum est, vt cognosceret eandem esse horam sanitatis receptæ, & verbi Christi prolati, & id cognoscens crederet ipse, nec solus ipse, sed simul tota domus. Credidisse intellige in Christum: nam cognouerunt virtute eius sanitatem esse restitutam filio, & ex miraculo crediderunt illi omnes ipsum verum esse Christum. Vide quanti referat fides, & boni mores maiorum; facilè enim inferiores sequuntur. conuerso patre familias tota simul conuersa est eius familia. Non est silentio prætereundum quantum mundi homines decipiantur in iudicio rerum. quis non credidisset, quando filium Reguli infirmantem vsque ad mortem vidisset, malè actum esse cum filio, & cum Patre? quis non eos infelices reputasset, & tamen talis infirmitas magnam attulit domui toti fœlicitatem. Nam occasione eius & fidem pater cum tota domo recepit, & filius simul sanitatem. sæpe Dominus hæc temporalia mala permittit, vt maiora bona accumulet. voluit autem filium familias, sic dimittere in infirmitate, & iam à medicis desperatum relinqui, vt idcirco ad Christum veniret pater, ab eóque & quod medici non præstiterant, & quod plus indigebat, consequeretur. Infirmatur ergo filius vsque ad mortem diuino consilio, vt occasio potioris salutis fieret familiæ vniuersæ.

Decipiuntur homines in rebus diiudicandis.

¶ *Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cùm venisset à Iudæa in Galilæam.*

NOn hoc secundum Christi miraculum Euangelista esse affirmat, sed hoc esse secundum, quod fecit cùm à Iudæa reuerteretur in Galilæam; duos regressus significans, & in vtroque duo miracula facta. Regrediens à baptismo fecit, miraculum conuersionis aquæ in vinum: regrediens modo à festo Paschatis, quando multum in Iudæa immoratus fuerat, hoc miraculum facit secundum. Sunt enim duæ illæ aduertendæ particulæ, *Iterum*, &, *Secundum*. *Iterum* ad regressum refertur, *secundum* autem, ad signũ, vt sit sensus, Hoc secũdum signum fecit Iesus in Galilæa, cùm secundò reuerteretur à Iudæa. ex quo loco sanè colligitur hunc secundum esse regressum, vt superius affirmauimus contra aliquos: nisi enim esset secundus, non erat cur Euangelista diceret, *Iterum*. volens autẽ parem numerum, & miraculorum, & regressuum facere, propterea dixit, *Hoc iterum secundum*. Multa iam miracula fecerat in Hierusalem, nunc autem, quæ regrediens fecit in Galilæa numerantur; quo loco, quod superius annotatione sexta & vigesima diximus, confirmatur, non esse ingressum in Nazareth, illámque historiam Luc. 4. de Nazaræis esse narratam per anticipationem; nam ibi dicitur, Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua; at in hoc regressu nondum illa facta erant in Capharnaum. hoc enim est secundum miraculum, non in Cana, sed in Galilæa factum; cùm non dicitur, quod fecit in Cana. sed quod fecit absolutè, reuertens nimirum ex Iudæa in Galilæam. Adiunxit autem hoc verbum Euangelista, vt significaret hanc historiam, esse gestam ante omnia miracula, quæ cæteri Euangelistæ facta esse in Galilæa describunt.

IOANNIS CAPVT V.

Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam. Est autem Ierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus autem Domini secundum tempus descendebat in piscinam, & mouebatur aqua. Et qui primus descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat, à quacunque detinebatur infirmitate. Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cùm vidisset Iesus iacentem, & cognouisset, quia iam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominẽ non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Dum enim venio ego, alius ante me descendit. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. Dicebant ergo Iudæi illi, qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat, quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco. Posteà inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Abijt ille homo, & nunciauit Iudæis, quia Iesus esset, qui fecit eum sanum. Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in Sabbato. Iesus autem respondit eis: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solùm soluebat Sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Respondit itaque Iesus, & dixit eis: Amen, amen dico vobis, non potest Filius à se facere quidquam: nisi quod viderit Patrem facientem: quæcunque enim ille facit, hæc & Filius similiter facit. Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat: sic & Filius, quos vult, viuificat. Neque enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio, vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. Amen, amen dico vobis, quia verbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit de morte ad vitam. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, &, qui audierint, viuent. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso, & potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius Hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei, & procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Non possum ego à meipso facere quidquam, sicut audio, iudico, & iudicium meum iustum est, quia non quæro meã sed voluntatem eius, qui misit me. Si ego testimoniũ perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Alius est, qui testimoniũ perhibet de me: & scio, quia verum est testimoniũ eius, quod perhibet de me. Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. Ego autem non accipio ab homine testimonium: sed hæc dico, vt vos salui sitis. Ille erat lucerna ardens, & lucens. Vos autem voluistis exultare ad horam in luce eius. Ego autem habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim, quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea, ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me: & qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me. Neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens; quia quem misit ille, huic vos non creditis. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, et illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Claritatem ab hominibus non accipio, sed cognoui vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me, si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à solo Deo est, non quæritis? Nolite putare, quia ego accusaturus sum vos apud Patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

¶ *Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam.*

COMMENTARIVS.

Miraculum in hoc capite describitur, cuius occasione Iudæorum calumniam passus Christus, insignem contra eos habuit sermonem. Primo loco Euangelista tempus, & locum miraculi narrat. *Post hæc*, inquit, quæ in superiori capite dicta sunt, *Dies festus Iudæorum*, id est, Pascha omnium festorum celeberrimum erat, & Dominus, qui in Galilæa tunc erat, ascendit Hierusalem ad hoc festum celebrandum: Tribus enim temporibus in anno ex omni loco Iudæi Hierosolymam ascendebant ad adorandum in templo, & vnum horum erat Pascha. Ascendere dicitur, quia, vti sæpè diximus, è Galilæa in Iudæam ratione situs eminentioris ascensus dicebatur. Tempus igitur, quando, quæ sequuntur, gesta sunt, Pascha erat; locus autem Hierosolyma: quando autem audis, *Post hæc*, non intelligas, quasi nihil aliud sit à Christo in Galilæa gestum, præter Reguli miraculum: nam hoc medio tempore multa fecit Christus, quæ alij narrant Euangelistæ in Galilæa fecisse. Miracula enim edidit, discipulos vocauit, sermonem habuit illum in monte: post hæc igitur, accedente tempore Paschatis, venit Hierusalem. Rectè Ioannes hoc caput superiori connectit, vt ex collatione Samaritanorum, qui sine miraculo crediderunt, & domus Reguli, quæ vno ex opere conuersa; Iudæorum malitia & obstinatio manifestetur; qui multo maiori miraculo, non solùm non sunt conuersi, sed potiùs contra Christum, tanquam contrà transgressorem legis, inuecti, vt annotauit Cyril. lib. 2. cap. 22. vt inde cognoscas quam iusto Dei iudicio sunt à Deo repulsi, & puniti.

ANNOTATIO I.

Quod festum fuerit, cuius meminit Ioannes hoc loco.

CVm multa sint Iudæorum festa, de quibus omnibus dicemus cap. 7. nec hoc in loco quod illorum fuerit præscribatur: varia est sententia Doctorum de hoc festo. Cyril. l. 2. c. 123. Chry. hom. 35. festum fuisse Pentecostes existimant, quod proximum fuit Pascha- A ti illi, quando è templo eiecit Dominus vendentes, vt retulit Ioannes in cap. secundo. Irenæus autem l. 2. cap. 39. Pascha hoc opinatur fuisse sequens illud, quãdo eiecti sunt vendentes; Et certè, si consideramus omnia, quæ gesta sunt à Christo, postquam eiecit vẽdentes,

A dentes, difficillimum est inuenire, quomodo hoc festum sit Pentecostes, quod tali Paschati proximum erat. Et, vt omittamus, quæ alij Euangelistæ narrant, perpendamus ea solùm, quæ Ioannes describit, & fieri nõ posse, vt sit festum hoc Pentecostes, facilè comperiemus. In primis post eiectos vendentes celebratum est colloquium illud cum Nicodemo; post id, egressus est Dominus in Iudæam terram, & baptizabat, & ibi dicitur commoratus, non autem diceretur commoratus, nisi multis ibi mansisset diebus, & con- B stat vsque ad vincula Ioannis cum mansisse; postea Iudæorum furorem declinãs, reuertitur in Galilæam, transit per Samariam, & tunc dicitur quatuor menses sunt, & messis venit. Hoc profectò verum esse nõ posset, si ista omnia post illud Pascha, & ante Pentecosten acta sunt, nam messis erat ante Pentecosten, & tunc esset tempus messis, non autem quatuor distaret mensibus: venit postea in Galilæam, & Reguli fi- C lium sanauit, omnia hæc post Pascha, quo eiecit vendentes facta sunt; at heri omninò non poterant ante proximum festum Pentecostes: Præterea Dominus è

A Iudæa propter Pharisæorum furorem recessit in Galilæam. probabile est ergo aliquot diebus abesse voluisse, quod si ita esset, vt Cyril. dicit, decem, aut duodecim dierum spatium solùm esset, quod profectò nõ erat furori illorum locum dare. Tenendum igitur est cum Irenæo, fuisse Pascha sequens post illud, quo sunt vendentes eiecti, vt vno anno gesta sint omnia prædicta, & quæ etiam alij Euangelistæ narrant in Galilæa post hunc regressum à Iudæa in Galilæam facta.
B Quod si Cyrill. & Chrysost. festum pentecostes hoc fuisse asseruissent, non illud proximum post Pascha, quo eiecti sunt vendentes, sed post aliud sequens Pascha, verisimilior esset eorum sententia. Sed tunc non facile cum alijs Euangelistis concordia fieret. Probabilior est igitur Irenæi sententia, esse hoc festum Paschatis, quod Ioannes non explicuit, quia cum locutus fuisset de præcedenti Paschate, & multa narrauerit, &
C dixerit; quæ non nisi longi temporis spatio fieri poterant, satis se explicuisse arbitrabatur, si diceret, *Erat dies festus Iudæorum*, maximè quia hoc erat festum omnium celeberrimum, & primum.

¶ *Est autem Ierosolymis Probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens.*

COMMENTARIVS.

LOcum determinatum miraculi ostendit. Multæ piscinæ erant in Hierusalem diuersa nomina sortitæ, vt vna ab altera in sermone discerneretur, vna erat hæc, quæ ad aliarum distinctionem hebraicè appellabatur Bethesda, seu, vt alij legunt, Bethsaida, vocat Ioannes hanc piscinam probaticam, id est pecualem, hoc enim dicitur apud Græcos προβατική quasi pecualis siue ouilis, à πρόβατον quod significat ouem, piscina autem, non quia pisces habuerit dicitur: nam etiam si non haberent, dicebantur piscinæ, Græcè κολυμβήθρα quasi natatorius locus, erant autem circumcirca porticus quinque propter pauperum, & infirmorum commoditatem, qui gratia sanitatis consequendæ illuc se recipiebant. Exactiorem declarationem huius loci ex consequenti annotatione require.

ANNOTATIO II.

Quid Probatica significet.

DVo hoc in loco consideranda occurrunt. Primũ D circa vocabulum probatica, alterum circa Bethesda. Recentiores illud *Probatica* non cum *Piscina*, coniungunt, vt lectio nostra habet, sed per se legunt sic: Est Hierosolymis apud probaticam, seu in probatica; Græcè enim in datiuo cum præpositione legitur, & exponunt piscinam hanc fuisse apud probaticam, id est, forum pecuarium, aut domum, seu receptaculum, in quo oues, & pecudes in sacrificium conseruabantur; at antiquiores non sic legunt, sed in recto, vt probatica piscina legatur. sic Cyril. li. 2. c. 122. Chrys. hom. 35. Theophy. exponunt. & Hiero. lib. de locis E hebraicis etiam legit in recto. sensus autem in vtraq; lectionem idem est. Piscina enim hæc *Probatica* dicitur, quia apud Probaticum siue forum, siue receptaculum erat, quamuis Hier. loco citato dicat eam dictam probaticam, quia carnes pecudũ sacrificandæ ibi lauabantur; Dici etiam potest *Probatica*, non quia carnes lauabantur, nec quia prope forum, aut receptaculum pecudum erat; sed quia erat ad portam, quæ dicebatur pecudum. Vna enim portarum erat Hierosolymis, per quam solam greges introducebantur, & dicebatur porta gregis, seu porta ouis: vnde piscina F dicta est probatica, quia ad portam ouis, sita erat. Siue ergo hoc siue illo modo legas, aut interpreteris, parũ sensus variatur, & parum etiam ad rem præcipuam, quæ narratur, facit.

Quomodo legendum sit Bethesda, an Bethsaida.

Alterum est de nomine Hebraico: nam duplex lectio habetur, Bethsaida, & ita Cyril. & Chrys. si verè interpretes traducunt, legunt. at Hieronymus legit Bethesda. Euthymius legit Bethsaida, & simul negat esse legendum Bethesda, recentioribus lectio Hieronymi placet. Varia autem est vtriusque vocabuli apud He-

D bræos significatio; nam Bethesda significat domum effusionis, componitur enim à בית quod domum significat, & אשר quod significat effusionem, quasi domus effusionis. Hebræi enim domum vocant locũ omnem, in quo recipitur aliquid. dicta ergo est hæc piscina domus effusionis, seu decursus aquarum, quia aquæ pluuiales confluebant in eam siue, vt aliqui volunt, quia aquæ templi ad vsum sacrificiorum, & aliorum per canales è templo in hunc locum effluebant. Bethsaida autem non eodem modo exponitur, quia nec eodem modo, seu non in eisdem litteris in He-
E bræo scribitur. Quidam legũt חסדה quod in Chaldæo significat misericordiam, quasi Bethchesda, id est, domus misericordię, quia in ea domini misericordia in sanando exercebatur. Euthymius quantum ex eius traductione apparet (nam vertit domum piscationis) legit cum צ T sade à ציד quod significat venationem, inde Bethsaida, id est, domus venationis, & sic vocabatur patria Petri, & Andreæ. Mihi lectio antiqua Græcorum posse retineri videtur, vt legamus Bethsaidam; tamen non est interpretanda vox, vt Euthymius exponit, nempe Domus venationis, nec pis-
F cationis, nam tunc scriberetur in Hebræo cum צ, & esset nomen patriæ Petri; sed scribi debet cum ש; & idem tunc significat cum Bethesda, id est, domum effusionis; nam venit etiam ab אשר quod effusionem significat; tamen amittitur illud א, vt fieri sæpè solet, & propter Græcam pronuntiationem sumitur illud iod, & pronuntiamus Bethsaida, pro Bethsada. in cõuersione enim Hebraicorum nominum propriorum litteræ sæpe amittuntur, & aliæ assumuntur, vt idiomati accommodentur alieno.

¶ *In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.*

COMMENTARIVS.

Quatuor ægrotantium genera referuntur.

VSum porticuum dictarum narrat; erant enim gratia eorum, qui spe recuperandæ sanitatis ad piscinam confluebant: quorum quatuor describit genera. Erant languidi, nempe ægroti, qui febribus, aut morbo aliquo laborabant, hi languentes dicuntur; erant cæci, claudi, aridi, id est, qui manum, aut membrum aliquod virtute destitutum habebant, hoc enim significat nomen Græcum ξηρὸς, id est, aridus, cui membrũ non deest, sed virtute est destitutum: & sic Matth. 12. dicitur, Habens manum aridam, id est, virtute destitutam. sic etiam brachium totum, aut crura, aut aliqua pars corporis arida esse potest. hi aridi dicuntur: denique omnis infirmitas corporis, seu membrorum defectus, etiam quibus ars, & natura subuenire non poterant, in hac piscina sanabantur, quod diuinæ virtutis solius esse potuit.

¶ *Angelus autem Domini secundum tempus descendebat in piscinam, & mouebatur aqua.*

Non manifestus quo tempore descenderet Angelus.

HIstoriam prosequitur. Angelus descendebat certo quodam tempore & aquam mouebat. Græcè non habetur, *Domini*, sed ad declarationem id appositum videtur, aut forsan erat in textu, & quia apertum erat esse angelum Domini, ablatum est, quasi non esset Euangelistæ. siue legatur, siue non, sensus idem est. similiter Græcè non habetur, *Autem*, sed particula causalis (enim) vt hæc sententia causam reddat superioris. Multitudo magna infirmorum illic erat, quia angelus descendebat, & aquam mouebat, & sanabatur primò ingrediens. hac de causa multi concurrebant, quisque spe suæ sanitatis allectus. Illud autem, *Secundum tempus*, idem est, ac certo, & determinato tempore descendebat: non enim erat vis illa sanandi perpetua, sed certo tempore Angelus descendebat, & aqua mota ab eo tunc sanabatur ingrediens. Hoc tempus incertum fuit; cum hora certa futuri motus, vt Chrysostom. homil. 35. annotat, non fuerit. an autem semel in anno, an sæpius, incertum est; non est improbabile id aliquoties in anno factum fuisse: & forsan festis maximè solemnibus, quando Iudæi vndique ad templum concurrebant. Cyril. lib. 2. cap. 125. semel in anno, idque in festo pentecostes factum affirmant, quod probabilius iudico, tamen nihil certè statuere possumus. nam de hoc miraculo, & de hac piscina, nullus extat scripturæ locus, præter hunc Ioannis, ex quo solo huius rei cognitio exquirenda est.

¶ *Et qui primus descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat, à quacunque detinebatur infirmitate.*

MOta ab Angelo aqua, qui primus descendebat, sanabatur à quacunque detinebatur infirmitate; siue cæcus, siue claudus, siue multis simul laboraret infirmitatibus, ex templo ac in aquam piscinæ descendebat, sanus erat. nec tunc alius sanabatur: Vnus enim duntaxat, isque primus, singulis his temporibus sanitatem recuperabat. Hanc historiam Ioannes præmisit, vt Christi miraculum exponeret. Cyrill. lib. 2. cap. 525. plures angelos videtur affirmare descendere solitos, & aquam mouere; tamen intelligendus est non quod ad vnam motionem multi descenderent: nam Euangelista singulari vtitur numero; sed loquitur Cyrill. de multis motionibus factis. propterea Angelos pluraliter appellat, quia non semper vnum, & eundem ad hoc officium missum esse existimat, quamuis etiam hoc incertum sit. ex Euangelista vnum, & eundem esse, qui certis temporibus descendebat, probabilius deducimus.

ANNOTATIO III.

Reiiciuntur Anabaptistæ non recipientes historiam hanc.

ANabaptistæ nostri temporis hæretici historiam A hanc languidi apud probaticam piscinam non recipiunt, commentum quoddam esse dicentes; tum quia huius piscinæ quinque porticus habentis nulla in veteri testamento fit mentio, tum quia Iosephus Hebraicarũ antiquitatum diligẽs scriptor nihil de ea scribit, nec rem tanta dignam memoria scriptor suorum amator prætermisisset; demùm quia 2. Paralip. 4. victimæ in conchis ad hoc à Salomone constructis lauabantur in templo, nec opus erat in hac lauari piscina. Sed argumenta hæc futilia sunt, & nullius roboris ad negandam historiam ab Ecclesia perpetuò B receptam, & ab antiquissimis Doctoribus suis commentariis, & scriptis illustratam. Quamuis autem in scriptura veteri nihil de hac piscina apertè dictum sit; non tamen propterea negatum sit; non enim omnium, quæ in Hierusalem facta sunt, scriptura vetus meminit, piscina namque ista à principio quando facta est, non erat adhuc memorabilis, quia nec tunc miraculum cœpit, nec quinque illis porticibus, quæ propter miraculum constructæ sunt, adornata erat. Hoc enim aliquanto post tempore factum esse credibile est, quamuis ignoretur, quando miraculum hoc C inceperit, & qua ratione. Vetustior ergo scriptura silentio eam, vt alia multa, propterea pertransiuit. Ridiculum autem est Iosephum præponere Ioanni Euangelistæ, quasi hoc Iosephus scripsisset, & non Ioannes, verum esset, quia verò Ioannes & non Iosephus scripsit, propterea falsum. Quamuis autem Iosephus suorum amator fuerit, inimicus tamen nominis

Rerum rationes soluuntur.

Christiani erat, & ea, quæ in fauorem Christianorum cedebant libens dissimulabat; tale hoc est. Si piscinæ illud miraculum narrasset, veritas miraculi Christi videbatur ei confirmari; maluit autem Iudæus infidelis, & perfidus aliquid populi honorificum cum detrimento Christiani nominis occultare, quàm dum aliqua ex parte suum magnificat populum, Christi veritatem probare. Nec hoc est solùm, multa enim numeratu digna tacuit eadem de causa; nec enim Herodis illius facti meminit, quando tot infántes occidit; nec aduentus Magorum; nec complurium aliorum, quæ apud eius gentem diuinè Christus gessit. Vanum igitur, & futile est argumentum hæreticorum. Illud autem de lotione victimarum in piscina, affirmauit Hieronymus de locis Hebraicis & grauissimi nostro sæculo auctores defendunt, affirmantes bis victimas lauari prius in piscina, quando multum immundæ erant, iterum perfectis in conchis. Sed siue hoc sit, siue non, historia neganda non est, ad Doctorum enim opinionem pertinet, quòd lauarentur victimæ; at veritas piscinę Euãgelij est historia. Si quod sentiam in hac parte licet dicere probabile mihi est quod aliqui Recentiorum affirmant; nempe victimas non in piscina hac lotas, sed in conchis illis: cum autẽ esset ingens aquarum copia ex mari illo æneo, & ex conchis, & innumeris purificationibus iuxta templum, necesse erat aquam hanc aliquibus subterraneis viis, & aquæ ductibus effluere & in hunc vsum erat hæc piscina ad radices montis, in quo templum erat fundatum, sita: in quam omnis hæc aquarum

copia

copia per fistulas, & aquæ ductus occultos, seu sub- A terraneos, influebat. quam sententiam Aristeas vetustissimus auctor tenet in libro de septuaginta interpretibus: & Hieronym. eodem fortan debet intelligi modo, quando affirmauit victimas lauari in piscina, eáque de causa aquas rubras apparuisse: non quod eo in loco, sed quòd aquis illius piscinæ lauarentur: nam postquàm in templo lauabantur carnes, aquæ omnes in piscinam illam emittebantur.

ANNOTATIO IV.

Vnde piscina virtutem sanandi habuit.

Est præterea considerandum, qua virtute aquæ B hæ sanabant: nam, qui ingrediebatur primus, *A quacunque detinebatur infirmitate, saluus fiebat.* Chryso. homil. 35. respondet, Angelum descendentem aquæ motæ sanandæ virtutem tribuisse, non quod motus ille sanitatem faceret: erat enim velut signum quoddam descensus Angeli, & virtutis in aquis iam existentis ad sanandum, vt dicit Cyril. lib. 2. ca. 125. Hæc responsio vera est: Angeli enim boni non propria, sed diuina virtute miracula faciunt. & per eos Dominus sæpe ea operatur: & est doctrina Greg. ho. 34. distinguentis Angelorum officia ex scripturis, & affir- C mantis eos Virtutes appellari, per quos Deus omnipotens miracula operari dignatus est. Angeli mali, sed Dæmonia operantur quidem magna, & mirabilia, sed applicando virtutes naturales vt docet Augu li. 3. de Trin. cap. 8. & quæ non possunt virtutes creaturarum naturalium attingere circa rerum immutationem, non faciunt: at boni Angeli diuina virtute operantur, & transmutant res supra omnem virtutem creaturrrum naturalium. Angelus igitur hic, diuina virtute, per aquas illas, tanquam per quoddam diuinæ virtutis instrumentum, sanabat; vti enim 4. Reg 5. D aquæ Iordanis virtutem sanandi à lepra per Elisæum tanquam Dei ministrum acceperunt; ita & aquæ virtutem habebant instrumentalem, per quam Angelus sanabat. Vnde rectè Ambros. lib. 1. de Spiritu sancto, cap. 7. dicit, Angelum hunc per aquas has sanantem, figuram extitisse Spiritus sancti per aquas baptismi animæ sanitatem conferentis, & libr. 2. de sacramentis capit. 3. piscinam hanc baptismo confert: de qua re paulò inferius aliquid dicemus.

Reijcitur historia de ligno, quod aqua piscina virtutem sanandi præstabat.

Ex his, vt mihi videtur, deducitur, non esse recipienda, quæ aliqui nostro tempore in hac parte affir- E mant; nempe virtutem hanc aquę inditam, a ligno iacente in fundo huius piscinæ, ex quo postea crux Domini est fabricata; Angelus autem reuerentia ligni huius inductus, descendebat de cælo, & mouebat aquam. Alij non à ligno, sed à victimis; & hostiis faceris, quæ ibi lauabantur, hanc esse virtutem asserunt. Sed si hoc vtrumque esset, perpetua esset sanandi virtus, & non certis temporibus. Adde, si hostiæ ipsæ non habebant talem virtutem, nec aquæ in templo, in qua lauabantur, profectò nec aquæ huius piscinæ habuerunt. Denique illud de ligno, est sine vlla aucto- F ritate dictum; immò vanum, ac falsum est dicere, ligno illi, antequam Christus Dominus in eo pependisset, exhibitam esse reuerentiam. Multa contra hæc dici possent, sed superuacaneum censeo, postquam rei veritas ex Sacris Doctoribus iam est expulsita.

ANNOTATIO V.

Quare vnus tantū ex tot ægrotis salutem recipiebat.

Inquirendum superest, quare vnus tantùm in illa piscina sanabatur? in cuius resolutionem sciendum, diuina miracula fuisse opera potentiæ, misericordiæ, & sapientiæ. Potentię quidem, quia virtutem omnem naturalem & creatam superabant; Misericordiæ, quia humanis defectibus per ea subueniebatur: sanabantur enim infirmi, illuminabantur cæci, & alia huiusmodi per ea fiebant, Sapientiæ autem, quia sæpe per ea homines instruebantur circa diuina mysteria, & quæ futura erant, in eis figurabantur; quod docet August. tract 44. de Verb. Domini. igitur, quatenus erant opera potentiæ, intellectum ad fidem inducebant; quatenus verò erant opera misericordiæ, affectum hominum ad credendum alliciebant; nam fides etiam ex voluntate pendet; quatenus verò erant opera sapientiæ, hominem in diuinis rebus instruebant. Si miracula fuissent tantum opera potentiæ, mirari deberemus, cur vnus solus sanaretur, cùm eadem facilitate tota multitudo sanari potuisset. Si tantum essent opera misericordiæ, admirationis quoque esset causa, cur tantæ misericordiæ Deus vnicum ab infirmitate liberaret: at quia erant simul opera sapientiæ, non est, cur ita miremur, sed mysterium potius nobis per hoc significatum inquiramus Erat enim hoc piscinæ miraculum, vt bene docuit Ambros. libr. 2. de Sacram. capit. 2. figura aduentus Domini nostri Iesu Christi qui sanaturus erat humanam generationem, ipse est Angelus testamenti descendens, & mouens piscinam aquarum, quia in hunc mundum passurus venit, & per passionem suam & mortem humanum genus infirmum sanaturus, hoc est quod miraculum præfigurabat, & idcirco vnicus sanabatur: nam in vno homine infirmo melius totum humanum genus repræsentatur; quàm in multis, ad exprimendam morbi vniuersitatem, & vnitatem. Omnes enim peccati morbo laborabant, omnes sub eadem mortis damnatione tenebantur. hac eadem de causa Luc. 10: in illa parabola de eo, qui incidit in latrones, à quibus vulneratus, & spoliatus est, vnus tantùm homo, non multi repræsentantur hac etiam de causa 3 Reg. 17. ad vnicum filium viduæ suscitandum mittitur Elias, & 4. Reg. 5. vnus Naaman sanatur ab Elisæo: hæc enim omnia propter figuram fiebant, ad instructionem futurorum: hæc igitur causa est, cur vnus solus sanaretur in piscina. Ambros. loco citato alteram assignat causam huius rei; vt in eo ostendatur, quanto maior futura erat gratia Baptismi supra vetus testamentum: in eo enim vnus, in hoc omnes sanantur. Eandem causam Cyrill. libr. 2. capit. 125. assignat, dicens legem illam veterem, vni soli populo datam, propterea vnus ad hoc significandum sanabatur. sed causa prior legitima est, ex qua sequitur solutio alterius difficultatis, nempe, quare Christus Dominus vnum solùm sanauit; ea autem est, vt hoc facto significaret se esse illum eundem Deum, qui prius sanauerat, & eum, qui tali miraculo præfiguratus erat, & qui humanum genus sanare de cœlo veniebat. Maximè autem humanum genus in hoc paralytico figurabatur, & exprimebatur, propterea forsan Dominus hunc sanandum elegit.

¶ *Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua.*

COMMENTARIVS.

Languidi patientia commendatur.

His narratis, quæ ad miraculi intelligentiam necessaria videbantur, ipsum miraculum describit, & à persona, cuius gratia gestum est, incipit. Inter alios multos, qui sanitatis recipiendæ gratia ibi expectabant, vnus erat, ægritudine triginta octo annorum laborans. Græcè non habetur, Sua, sed habens in infirmitate; ad sensum parum refert, siue apponatur, siue dematur. Mira profectò huius languidi tolerantia, qui vt Chrysost. homil. 35. annotat, totum hoc tempus expectabat, & cùm incredibilis esset multitudo, & se posteriorem relictum esset expertus, tamen à spe futuri præteritis non territus est: in quo Iudæorum dura corda deprehenduntur, qui hominem auxilio destitutum per tot annos aliquem, qui eum, vt in piscinam citius descenderet, iuuaret, non

adhi

adhibuerunt. Ipsius etiam languidi summa paupertas probatur, qui nec pecuniam, qua hominem in adiutorem per breue tempus conduceret, haberet. Si enim habuisset, credibile non est sanitati eam voluisse præferre. Rectè in hoc homine totum humanum genus post peccatum figuratur, quod diuturno peccati morbo laborans, neminem, qui ad sanandum adiuuaret, suo precio potuit comparare: sed infirmus, inops, & pauper tamdiu iacuerit, donec sine precio vllo dato, filius Dei homo factus venit, qui eum sanauit, de qua paupertate & inopia dictum est, Psal. 48. Non dabit Deo placationem suam, & precium redemptionis animæ suæ, & laborabit in æternum. Quem locum exponit in hunc sensum Basil. in homil. in eundem Psalmum.

¶ *Hunc cùm vidisset Iesus iacentem, & cognouisset, quia iam multum tempus haberet, dicit ei.*

QVem natura virtus, & humanum auxilium destituerat, in hunc diuina bonitas oculos suæ misericordiæ conuertit, & potentia eius infinita non destituit. Venit Christus, postquam Hierosolymam ascendit, in locum hunc: vidit oculis corporeis & interioribus suæ misericordię iacentem infirmum; cognouit, quem nihil latet, tempus infirmitatis esse diuturnum, & ad eum se conuertit sanandum. estque caualis locutio, vt sit sensus; Quia vidit iacentem sine ope vlla, & infirmitate antiqua laborantem, & virtute destitutum, propterea, *Dicit ei*, Accedit, & loquitur, vt sanet: sensus est facilis, *Multum tempus haberet*, nempe in infirmitate, quamuis phrasis non sit latina, sed græca parum refert dummodo sensus habeatur.

¶ *Vis sanus fieri?*

Quare Christus infirmum interrogat, an velit sanari.

DOminus, non quia dubitaret de languidi voluntate, interrogauit; sed, vt eius arbitrium aliquo modo excitaret, & ad recipiendum tantum beneficium disponeret, dum enim sanitatem in memoriam reducit, desiderium excitat in eius voluntate, & in propriæ impotentiæ, & inopiæ cognitionem inducit intellectum; quod etiam consecutum est, nam desiderium, & impotentiam suam statim ad hanc interrogationem confessus est languidus. Hac etiam interrogatione nobis Dominus significat, se arbitrio hominis libero vti in salute conferenda: saluat quidem & iustificat Dominus homines indigentes, & impotentes, sed volentes: & quia gratia ipsius est etiam velle, propterea hoc ipsum excitat nunc hac sua interrogatione: non autem petit ab infirmo aliquid supra captum eius: nec enim dixit: Vis vt te sanem? quia nondum de Christo tantam ille habebat opinionem, & notitiam, sed, vis sanari? vt rectè Chrys. hom. 35. annotat. vbi aliam causam huius dominicæ interrogationis adfert; nempe interrogasse propter nos, vt ex responsione infirmi eius tolerantiam cognosceremus, qui tot annis illic perseuerabat. Etiam mihi hæc causa placet, propter nos scilicet dictum id esse, non verò vt tolerantia infirmi sola cognoscatur; sed vt ex ipsius ore impotentia, & infirmitatis grauitas, & antiquitas ostendatur: & ex hoc resultet notitia magnitudinis miraculi, & hac ratione magis fides confirmetur. Propter infirmum ergo, & propter nos hac est vsus Dominus interrogatione. Cyrill. lib. 2. capit. 124. tres causas affert, cur Dominus interrogauerit, quæ cum his, quæ dicta sunt magna ex parte conueniunt.

¶ *Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Dum enim venio ego, alius ante me descendit.*

PRudenter profectò languidus respondet: nouit enim Dominum non interrogasse an sanari vellet, quod de eius voluntate dubitaret: an erat notissima, nec interrogatione tali opus erat, propterea non dicit, volo Domine, sed ex quo interrogatio illa principio procederet, animaduertit, & in id dirigit responsum: Visa est autem illi interrogatio, ex quadam animi commiseratione procedere, quia Christus illi condoluit. Solemus enim ex animi quibusdam affectibus interrogationes aliquas formare, quia non eò fiunt, vt interrogantes sciamus, cùm ea, quæ interrogamus, sint manifesta; sed potius vt animi affectus exprimamus. sic Gen. 3. Interrogauit Dominus Adam, Vbi es? & Genes. 4. dixit ad Caim, Vbi est Abel frater tuus? vt indignationem contra eos manifestaret. & Deut. 32. Vbi sunt Dii eorum, in quibus habebant fiduciam? est interrogatio exprobrationis cuiusdam Ioan. 8. Vbi sunt qui te accusabant? est animi beneuoli, & liberare volentis. Sunt multæ huiusmodi interrogationes, quæ non fiunt, vt id, quod significatur, responsum habeat, quasi dubium sit, sed alia significant. Non solùm interrogationes animum, & affectum loquentis exprimunt, sed insuper aliqua alia denotant, sicut in eisdem patet exemplis positis. Vbi est frater tuus? significat, tu putas te posse à me abscondi, arbitratus es me mortis, & occasionis fratris nescium? at deceptus es. non ergo animi indignationem, sed etiam scientiam facti significant. similiter Adam, vbi es? non petit vt explicet, vbi sit, sed vt causam fateatur, propter quam se abscondit: idcirco Adam respondit; nudus eram, & abscondi me; quæ responsio non esset ad rem, si interrogatio illa non significaret aliud, quàm quod in verbis exprimitur. Ita nunc languidus, ex hac Christi interrogatione duo intellexit, vnum est sibi esse dictum, Vis sanus esse? ac si dictum esset, sæpe te huc venientem vidi, cur nondum sanus es? quæ enim sibi nota sunt, facile is putat aliis esse etiam manifesta. huic respondet causam exponens, & dicit, *Hominem non habeo*, quasi diceret, causam mihi videris interrogare, cur tanto tempore nondum sanitatem sim consecutus, scito eam esse, quia hominem non habeo, qui mihi sit auxilio, solus enim ad piscinam primus peruenire non valeo. Alterum, quod languidus concepit ex huiusmodi interrogatione, fuit quædam Christi commiseratio, qua sibi ille condolere videbatur, & propterea Dominum verbo honorifico vtens appellat, multisque verbis miseriam suam exponit, vt Christum, quem merum hominem existimabat, alliciat, & inducat ad auxilium ferendum & hoc rectè Cyril. annotauit lib. 2. cap. 125. dicens, Ex hac interrogatione languidum spem concepisse futurum sibi Christum vtilem, vt in piscinam citius alio descenderet. Est autem aduertendum huic languido vires non omninò defuisse: nam dicit, *Dum ego venio, alius ante me descendit*, ergo sine homine poterat venire & se mouere, tamen non poterat illo motu citius aliis peruenire, ideò nunquam potuit sanitatem consequi. Tale est hominis arbitrium in peccato, cuius languidus hic figuram gerit: non est omnino extinctum, aut ita debilitatum, vt nullum bonum, & honestum opus facere sine gratia possit: nam mortale aliquod bonum operari potest, etiam post peccatum: quod Orig. tract. 35. in Matth. probat ostendens infideles aliquid boni honesti facere posse viribus arbitrii; tamen non tale, vt possit ad salutem, & liberationem à peccato peruenire, nisi adiuuante, & sanante diuina gratia, de qua te alibi diffusius egimus, nec locus hic maiorem patitur tractationem.

Interrogamus quandoque non vt sciamus, sed vt animi affectus.

Languidus duobus respondit, quæ ex Christi verbis intellexit.

Dicit

Digitized by Google

¶ *Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.*

LAnguido suam impotentiam cofitenti, & auxilium Christi desideranti, Dominus mirabiliter confert sanitatem, & tribus verbis vtitur, *Surge*, inquit hoc verbo sanat, & vires perfectas languido confert: quas vt cognoscat. At quia surgendo sanitatis receptę perfectionem cognoscere non poterat, vt tollat grabatum suum imperat, vt sic quantas vno instanti vires acceperit, experiatur; & gloria sanantis manifesta sit omnibus, per quam hominum fidem, quæ ad salutem erat eis necessaria concilier. Hac enim de causa iubet, vt ambulet, & tollens grabatum per ciuitatem incedat vt ipso facto præco, seu prædicator tanti miraculi fiat, & adhue virium receptarum illustrius sit argumentum, quæ tantæ erant, vt qui ad piscinam non poterat citius alio infirmo peruenire, & homine indigebat, qui ipsi esset auxilio, iam in momento, ita fortis euaserit; vt ipse alius auxilio esse posset: & non solum ambulare, sed simul lectum, & grabatum per se ipsum valeret portare. Cætera in annotatione require. Grabatum nomen est Græcum, significans lectum, in quo iacent infirmi.

ANNOTATIO VI.

Christi verba, humana, & diuina esse constabat.

IN exactiorem sententiæ superioris explicationem A aliqua sunt annotanda. Primum est, verba Christi non fuisse humana tantùm, sed diuina simul, cum enim Christus homo simul, & Deus esset, ipsius verba erant, & hominis pariter, & Dei. vt hominis erant, exprimebant mentis ipsius conceptum, id quod nostris verbis, & locutionibus est etiam commune; quæ enim mente concipimus, & quæ fieri volumus, verbo exteriori aperimus; at vt erant Dei verba, non solùm hoc, sed etiam virtutem quandam efficiendi, quod significabant, habebant; quando id Christo placebat: verbo enim significabat, quod fieri volebat, & verbo B eodem, vt instrumento efficacissimo eadem faciebat, non quod eo indigeret, qui sola voluntate cuncta poterat facere, sed, vt se esse, qui illa faceret, nobis significaret.

Verba Christi quantū à nostris differant.

Multa ex hoc sequuntur; primum est, Verbum Christi, à verbo nostro differre plurimum; nostrum est expressiuum eorum, quæ in mente habemus, & quæ fieri, seu facere volumus; tamen eorundem non est effectiuum; at Christi simul significatiuum, & simul effectiuum, quando ita volebat, erat. Alterum est, cùm nostrum verbum sit tantùm significatiuum, non C loquimur, nec sermonem dirigimus, nisi ad ea, quæ sunt aliquo modo significationis capacia; nemo enim cum lapidibus, cum aquis, cum insensibilibus loquitur, dum suis vtitur verbis; at cum Christi verbum esset etiam effectiuum, rectè loquitur etiam cum insensibilibus, & significationis non capacibus, quia in eis, quod verbo exprimit, verbi virtute operatur, & efficit. Hac ratione ventis, & mari imperauit, & obedierunt ei, & imperauit febri, & recessit. Verbo vsus est significatiuo propter nos, vt eum esse, qui ea faciebat, intelligeremus, tamen verbi efficacia, & po- D tentia propter ipsa insensibilia fuit. Tertium est verbum Christi erga homines, quando ipse vult, non indiget probationibus, quia non solùm mentem suam explicat; sed simul audientium mentem illuminandi, & affectum mouendi, inclinandíque vim, & efficaciam habet; Viuus enim est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior gladio ancipiti. hac ratione vnico verbo, quando ita id fieri voluit hominum corda ad se conuertit. Quartum est, homines non rectè posse præcipere aliis ea, quæ nequeunt facere, vanum enim est præceptum eius, qui alicui præcipit id, quod facere E non potest, at Christus potuit iure præcipere, quæ homines suis viribus facere non potuerunt; nam verbo vires addebat, vt, quod præcipiebat, etiam facile & suauiter fieri posset. hac de causa iussit Deus multa homini, quæ post peccatum non potuit sui arbitrij viribus facere, tamen eas dedit vires, & gratiæ robur, vt iugum, & præceptum leue, & suaue fieret.

Hæc applicemus omnia verbis, & sententiæ præsenti. Si tantùm ad verborum significationem respiciamus, quid difficilius, immo quid omnino id fieri non posse certius, & manifestius, quàm paralytico seu languido, qui ad piscinam propinquam accedere vix poterat, præcipere. *Surge, tolle grabatum, & ambula?* potius visus esset illudere infirmo; at, si consideramus diuini Verbi efficaciam, non solùm difficile, sed potius facilè fuit. dum enim surgere iubet, ipsum omninò sanat, vt surgere, & tollere grabatum, & ambulare facile, & suauiter posset. Simile quid annotauit Gregor. hom. 9. in Exech. vbi Dominus iussit Prophetæ surgere. qui re vera non poterat: Ita enim loquitur Gregorius. Iacenti Prophetæ Deus iussit, vt surgeret, sed omninò surgere non posset, nisi in hunc omnipotentis spiritus intrasset. hoc idem nunc dicere non possumus Languido Christus iussit, vt surgeret, tolleret grabatum & ambularet, sed hic nec surgere omnino posset, nisi diuina verbi eum virtus perfectè simul sanasset.

Paralytico aptantur quæ superius sunt dicta.

Alterum hoc loco annotandum est, Christi fidem ad salutem æternam consequendam necessariam tunc etiam fuisse, qua de causa Christus opera sua multum omnibus nota esse studebat: non quærens gloriam suam, nec propriam vtilitatem, sed nostram, quia ipsum nosse, & in eum credere nobis erat necessarium: sic enim æternus Pater humani generis salutem disposuit. Hac igitur de causa, & infirmo iubet, vt surgat, vt cognita sanitate in auctorem credat sanitatis, & eadem de causa iubet, vt portans grabatum per mediam incedat ciuitatem; erat enim infirmus maximè omnibus notus propter diuturnam suam infirmitatem, & impotentiam, vt omnibus miraculum notum fieret; & forsan propterea Dominus hunc sanandum elegit, cuius infirmitas magis cognita, sanitatis acceptæ illustrius fieret argumentum; idcirco enim, vt paulò inferius dicemus, Sabbato id factum est, vt omnium oculos, & mentes factum hoc ad se conuerteret, cùm omnes in Sabbato non licere onus portare scirent. Factus est ergo languidus velut Apostolus quidam, per vias publicas gloriam Christi tanti miraculi auctoris non verbo, sed facto diuulgans. Irenæ. libr. 2. capit. 42. & Augustin. tractat. 20. dicit, Dominum præcepisse huic infirmo, vt in domum suam abiret, id potiùs pertinet ad historiam Paralytici, de quo habetur Matth 9. quæ ab hac præsenti diuersa est, hoc tamen ex discursu probabili humano, non ex lectione Euangelica habetur. Legimus enim tantum dictum *Ambula*, & postea, *Et ambulabat.* quare ibi etiam Irenæ. hunc hominem paralyticum esse existimat, & fieri potuit; tamen ex Euangel non constat: id etiam affirmat Chrys. hom. 36. & Ambros. li. 4. de fid. cap. 3. & Hil lib. 7. de Trin. qui omnes vocant paralyticum.

Quare Christus toties fidem sibi haberi exigebat.

¶ *Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat.*

COMMENTARIVS.

VErba Christi superiora duo continebant, & efficaciam ad sanandum, & simul præceptum ad operandum: nam iussit languido tria facere; propterea Euangelista effectum vtrumque verborum describit, *Statim*, inquit, *sanus factus est*, hoc autem est, qua parte verba effectiua erant, languidus etiam sanus factus obediuit in

omni

Digitized by Google

omnibus,quæ ei sunt præcepta: surrexit, tulit grabatum & ambulauit. Tam subita mutatio diuinam affuisse virtutem conuincit,propterea Euangelista celeritatem annotat dicens, *Statim sanus factus est,* nec timuit languidus Iudæorum calumnias,nec se legem transgredi,dum Sabbato portat onus, arbitratus est tanti auctoris præcepto securus.

¶ *Erat autem Sabbatum in die illo. Dicebant ergo Iudæi illi,qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.*

TEmpus quando miraculum factum est Euangelista describit: nam ex temporis occasione, quia Sabbatum erat,calumniandi ansam Iudæi acceperunt:sciebat Dominus futuram calumniam, tamen eam permittit, nec impedire voluit;nam occasio facta est errorem eorum confutandi,veram doctrinam docendi, & miraculum hoc amplius euulgandi;quibus & virtus,& innocentia Christi apud homines illustrior, & manifestior efficeretur. *Dicebant ergo,* hæc particula illationem ex præcedenti sententia adfert. Sabbatum erat. & propterea Iudæi hominem illum insimulabant dicentes; *Sabbatum est,non licet tibi grabatum,* nec onus vllum tollere, non absolutè dicunt,Non licet tibi grabatum portare,sed causam,cur non liceat exprimunt:*Sabbatum,*inquiunt,*est,* & propterea non licet tibi hoc, cum transgressionis diuini mandati accusatores: Erat enim magna apud eos Sabbati ex diuino mandato obseruantia.

ANNOTATIO VII.

Sabbatum unde dictum.

LActantius lib.7.cap.14 nomen Sabbati originem A ab Hebræo trahere existimat, nêpè à שבע quod septem significat,inde Sabbatum,quasi dies septimus dicitur. Sed hoc ex ignorantia Hebræi sermonis dictum videtur:nam שבע quod significat septem,scribitur cum Ain, at Sabbatum cum Taph. Plutarchus in Simposiacis sentire videtur nomen Sabbati à verbo Græco σαββάζειν, quod tripudiare more bacchantium significat, trahere originem; eò quòd eo die ad B largius bibendum Iudæi se inuitarent. Sed vera etymologia est à verbo שבת quod quiescere significat, deriuati,eo quòd septima die Deus quieuit; vacauitque ab opere creationis mundi, & eo die ab omni seruili opere vacare Iudæis præcepit. Quæ quidem etymologia constat Exod. 20. Memento, inquit, vt diem Sabbati sanctifices,sex diebus operaberis,& facies opera tua,septima autem die Sabbatum Domini Dei tui est;sex enim diebus fecit Deus cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt, & requieuit in die septima, idcirco benedixit diei Sabbati. Hinc constat ficta,& vana esse,quæ dixit Apion, quem refert, & refellit Iosephus libr. 2. contra eundem non longè à principio, dictum esse Sabbatum, eò quòd Iudæi ex Ægypto redeuntes inguinum vlcere laborassent,& die septima quieuissent.

¶ *Respondit eis: Qui me sanum fecit,ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum,& ambula.*

COMMENTARIVS.

DOcta profectò responsio ista est,qua languidus ille,cur in Sabbato portet onus importunis percunctationibus satisfacit,& est sensus;Ego non sponte,ac propria voluntate motus hoc facio, sed iussus ab eo, qui me sanum fecit,& qui tantam habuit virtutem,vt me tam inueterato,& incurabili morbo laborantem celerrimè,& perfectè sanaret,visus mihi est dignus,cui in omnibus obedirem. Vt enim diuina virtute sanauit, credidi diuina etiam virtute hoc præcepisse, & sicut sanitatem,ita & mandatum tanquam à Deo accepi. Vera iste languidus dicebat,& sufficientem causam,si Iudæi saperent, exponebat: erat enim opus, & mandatum diuinum,& sicuti opus diuinum experiebatur in sanitate recipienda;ita etiam obedire tenebatur mandato diuino in his,quæ ei iniungebantur;rectéque indicauit,se non esse Sabbati transgressorem,qui diuinis obediebat mandatis,& laudandus certè in hoc maximè est languidus,qui nihil timens, quantuis seuera valde contra Sabbati transgressores pœna esset sancita;mandantis præcepto acquieuit. Hic mihi sensus videtur litteralis.

ANNOTATIO VIII.

Interpretationes aliquot proponuntur.

CYril.lib.2. cap. 128. exponit in hunc modum; A C quo sanitatem recepi, hoc mihi iniunctum est, potiúsque ei obedire debui,quàm Sabbatum seruare: nam ille,nisi Deus esset,hanc sanitatem non dedisset. Sed hæc expositio non mihi eo probatur, quia nondum languidus diuinitatis Christi fidem habebat, nec an Christus is esset,nec nomen eius sciebat, adde etiam, quia per opus Sabbatum non soluebatur; vt paulò post dicemus. August. tract. 19. sic exponit; A quo tantum accepi beneficium, debui eius seruare præceptum. Sed nec hoc videtur probandum, quia D non propter beneficium etiam maximum: diuinum est negligendum præceptum. Mihi data expositio legitima videtur; vt homo hic se hac ratione defendat, vt cum virtute diuina sit opus factum, iure optimo existimauerit eadem virtute sibi tale factum præceptum;non quod Deum esse crediderit, sed quod diuina virtute vtrumque fecerit; & re vera quod diuina virtute præcipitur, non est contra præceptum: nam diuinum præceptum est, Non occides, at si diuina virtute præciperetur alicui, vt alium occideret, non ageret contra præceptum tale. Eadem ratione,quamuis onus portare non liceret Sabbato; tamen, si diuina virtute id præciperetur alicui, contra præceptum non ageret; immò, si non portaret, diuini mandati esset transgressor. Habuit autem languidus iustam causam existimandi,sibi diuina virtute talia mandari, quia per illum mandata sunt, cuius diuinam in sanitate recepta experiebatur virtutem,& potestatem.

¶ *Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo,qui dixit tibi Tolle grabatum tuum,& ambula?*

COMMENTARIVS.

PArticula, *Ergo.* ex præcedentibus inferri,quæ sequuntur,significat,cùm dixisset,qui me sanum fecit,ille mihi dixit,propterea Iudæi interrogant: *Quis est ille homo, qui hoc dixit.* Iudæorum nequitia non potuit occultari,nec intus contineri,sed foras erumpit. Languidus enim non dixit, Ille homo, qui me sanum fecit, sed, *Qui me sanum fecit,* non ausus est determinare,an homo dicendus esset,qui tanta virtute pollebat,magnum aliquid concipiens quod certum erat,protulit,dicens. *Qui me sanum fecit,* at inuidi.& calumnia pleni Iudæi,quod eis non constabat,affirmarunt,dicêtes, *Quis est ille homo.* Adhuc magis malitia dilatatur.sciebant sanitatem mirabiliter eum recepisse;non enim negare poterant,omnibus namque cognitus erat propter tanti temporis longitudinem infirmus ille,qui repente sanus apparebat,quod ipsimet confirmant:non enim dicunt; Nemo te sanum fecit,tu hæc fingis,sed tacentes admittunt verè sanum esse factum,& præ inuidia non interrogant, Quis est

est ille, qui te sanum fecit: sed, *Quis est ille homo, qui tibi dixit, tolle grabatum tuum?* cùm multo magis illud esset inquirendum, quis esset, qui tanta virtute vti potuit: sed non hoc calumniandi ansam, sed illud, *Quis dixit, tolle grabatum*, dabat, propterea illum, non alterum inquirunt: ex quo intentio eorum peruersa manifesta fit. Calumniam quærebant, non Dei honorem, & gloriam, si enim hoc eos mouisset, vtique quis esset, qui sanauerat, interrogassent, vt diuinam virtutem, & potentiam in eo recognoscerent.

¶ *Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat, quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco.*

DVm dicit Euangelista illum hominem nesciuisse, quis eum fecisset sanum, insinuat, quod interrogantibus respondit, se nescire: causam autem, cur nescierit, subiunxit Ioannes; nam Christus, cùm primum miraculum fecit, a loco illo, in quo erat multitudo, se subduxit; nec tempus côcessit, vt agnosci posset; tum ne propter gloriam hominum id fecisse videretur; tum, vt dicit Cyril. vt interim Iudæorum furor effervesceret. Erat autem in loco illo magna multitudo & infirmorum, & eorum, qui vt tempus descensus Angeli expectarent, illuc concurrerant.

ANNOTATIO IX.

Non legis zelo, sed odio Christi mouebantur Iudæi vt interrogarent languidū, quis eum sanū fecisset.

MAgnum est argumentum, non zelo, sed odio Iudæos motos esse ad inquirendum quis esset: si enim zelus eos mouit, cur non contra languidum tanquam Sabbati præuaricatorem inuecti sunt? cur non eum reprehenderunt malè fecisse, dum illius dictis obediuit? maximè, vt dicit Chrysost. homil. 36. quia languidus erat, qui verè videbatur contra legem illam agere qui onus portabat, non qui iussit; cur non ab incepto auertuntur? hæc si Iudæi fecissent, Euangelista fidelissimus non tacuisset; at illi solam calumniam in Christum quærebant: Tum enim sanasse hominem non dubitabant, tamen expectârunt, donec pleniorem huiusce notitiam essent assecuti, in quo adhuc est aliud malitiæ eorum potens argumentum. Si enim legis Dei zelo inducti essent, cur non diligentiam adhibuerunt, vt inquirerent, quis is esset? cur non iniunxerunt languido, vt quis esset, quæreret, & indagaret? siue enim quia tanti miraculi auctor, siue quia legis violator erat, inquirere eum oportebat. hanc tamen diligentiam non adhibuerunt; malebant enim miraculi auctorem, quem Christum opinebantur, occultari, ne ex tanto opere illustris euaderet apud populum, quàm transgressionis accusare, cuius eum non sperabant conuincere posse. At Dominus non permisit se latere, qui per miraculum fidem populorum augere cupiebat; voluitque se à calumnia falsa eorum defendere, ne huiusmodi mendaciis deceptus populus, de eo, non vt par erat, sentiret.

¶ *Posteà inuenit eum Iesus in Templo, & dixit illi.*

COMMENTARIVS.

NOn casu Dominus inuenit eum, quem nec casu inter multos elegerat ad sanandum; sed ex animi proposito eum conuenit, vt & ipsius spirituali consulat saluti; cuique corporis sanitatem apud piscinam contulerat, animæ salutem in templo præstaret. Rursus vt per eum se auctorem miraculi esse Iudæi apertè cognoscerent, & nominis eius notitia reuelaretur. Laudandus est languidus, qui tanto beneficio accepto, ad Dei templum confugerat; Non enim dubitabat à Deo hoc totum prouenisse, & forsan ab ipso Deo petebat, vt quis esset, qui eum sanum fecerat, manifestaret. Sed qui eum inuenit in templo, diuina sua virtute ad templum, in quo inueniretur, attraxit. voluit autem Christus in templo manifestare se esse, qui sanum illum fecerat, vt ostenderet non dæmonis virtute, sed Dei veri, cuius erat illud templum, se fecisse miraculum; nec se solùm auctorem miraculi manifestat, sed simul salutis consultorem: dixit enim illi, quod in sequenti sententia explicatur.

¶ *Ecce sanus factus es.*

Christus vno hoc verbo multa id sano subindicat, quibus in posterùm receptā tueatur sanitatem.

OPtimi Medici est à contracto morbo infirmum liberare, & simul ne iterum incidat præseruare. Hoc Dominus mirabili doctrina exhibet, sanitate enim præstita documentum præseruandi tradit. Primo loco beneficium acceptum in memoriam reducit, *Ecce*, inquit, *sanus factus es*: illa particula, *Ecce*, multa indicat. primò quidem magnitudinem beneficij; *Ecce*, quasi diceret; à tam diuturno, & desperato morbo, quo laborabas, sanus factus es. Secundò mirum modum, quo sanatus est, quasi diceret; ecce modo inexpectato, & inaudito, ac insolito sanitatem consecutus es. Tertiò continuam memoriam beneficij, quasi dicat, *Ecce sanus factus es*, id est; attende, & memoria perpetua conserua, ne vnquam excidat te sanum factum esse. Quartò cautelam, quasi dicat, *Ecce sanus factus es*, aduerte te sanum factum, sed sic, vt iterum possis ægrotare, & sanitatem amittere; propterea esto cautus nec dicit, Ego te sanum feci, vt notat Chrysost. hom. 37. ne exprobrare beneficium videretur, sed tacitè insinuat, *Ecce factus es sanus*, non tu sanitatem fecisti, nec procurasti, nec merito tuo consecutus es; tu scis, tu vidisti, à quo eam acceperis. Hæc omnia proponit, quia horum consideratio documentum est, quod valdè prodest ad sanitatem tuendam, & disponit ad secundum documentum, quod sequitur.

¶ *Iam noli peccare.*

Christus hoc verbo significat languidum hactenus in peccato durasse, eo modo ab illo liberum eius gratia euasisse.

ALterum documentum sanitatis tuendæ tradit, dum causam morbi præcedentis aperit, ac si diceret; infirmitas tua grauis, & vetus fuit ex peccato: hoc enim causa fuit infirmitatis, à qua liberatus es, cognita ergo causa, facilior est præseruatio. Caue, inquit, ne iterum pecces; ne peccatum redeat ad te; ad quod multum prodest documentum primum, si in memoria semper retinueris, qua ratione factus sis sanus; & à quanta miseria, quam propter peccatum contraxisti, sis liberatus. Duo his verbis insinuantur; in eo enim quod dicitur, *Iam noli peccare*, significatur hunc hominem non solùm peccasse, sed peccatum continuasse in eoque perseuerasse, propterea & infirmitatem contraxit, & tamdiu in ea durauit. illa particula, *Iam*. hoc exprimit, quasi dictum esset; hucusque peccasti, iam. id est, deinceps, postquam sanus factus es, muta vitam, ne amplius peccare velis. alterum, quod hic insinuatur est, liberatum esse etiam à peccato animæ languidum, sicut prius fuerat à morbo corporis, *Iam noli peccare*, quasi dicat, liber es à peccato, in quo hactenus fuisti, noli iterum relabi, & in id, in quo fuisti hucusque recidere. Et aduerte nouum se miraculo Christum manifestantem; nam occultissimam causam infirmitatis huius hominis reuelat, quem & à culpa liberat, quod sanè maius fuit, quàm à morbo corporis sanasse.

Ne deterius tibi aliquid contingat.

TErtium documentum præseruationis est; si iterum peccaueris, si peccatum repetieris: scito non priorem morbum, sed multo peiorem te contracturum. Si igitur primum documentum sanitatis tuendæ non prodest, nempe recordatio accepti beneficij tanti, hoc cape; illud amoris, hoc timoris est. Et attende verbum, *Tibi contingat* licet non statim veneris, tamen quando minus expectaueris, quando magis tibi tutus videberis, veniet peius hoc, & deterius, quàm prius. Hoc etiam annotauit ex hoc loco Basil. libr. moral. reg. 11. capit. 1. solet Deus in suis peccatis perseuerantes punire, dum minus timent. quod Matth. 24. dicitur: Sicut, inquit, in diebus Noe, ita erit aduentus filij hominis: sicut erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibentes, & nuptui tradentes vsque ad eum diem, in quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt, donec venit diluuium. Hæc sunt, quæ Dominus huic languido in sui manifestatione dixit; quia verò sunt verba fœcundissima, & doctrinæ plena, in sequenti annotatione sunt fusius explicanda.

ANNOTATIO X.

Peccatum causa fuit, ob quam languidus iste tandiu ægrotauit.

MVlta sunt in expositis verbis consideranda, quorum primum illud est, causam infirmitatis huius languidi peccatum fuisse, qui perseuerante, etiam infirmitas perseuerauit & protracta est, donec venit ille medicus, quo & causam cognoscere, & simul eam potuit remouere: hoc enim insinuatur illis verbis, Iam noli peccare; quasi diceret. Quia peccasti, & hactenus in peccato perstitisti, morbus hic à te contractus, durauit, ablata est causa, ablatus est morbus; ne igitur repetas causam, ne in peiora incidas. In veritatis huius explicationem aduertendum est, corporis infirmitates, quamuis non semper ex peccatis proueniant, sed ex alijs causis; tamen certum est, sæpe etiam ex peccatis procedere; quod hæc verba probant. Causas alias, propter quas infirmitates veniant, in alium locum differimus tractandas; in præsenti autem solùm considerabimus, quæ ex peccatis sunt. Si igitur scripturas, & sacros Doctores diligenter inspiciamus, inueniemus tripliciter infirmitatem ex peccato, seu ratione peccati prouenire.

Infirmitates trifariã ex peccatis proueniũt.

A

B

Primo modo infirmitas est ex peccato, nimirum, quando naturalis causa infirmitatis est actio aliqua, quæ verè est peccatum, sicut qui ex nimia potatione, ex frequenti ebrietate morbum contrahit, hic morbus ex peccato dicitur esse, quia causa morbi est actio quædam, quæ verè est peccatum: sicut etiam quando ex incontinentia incidit aliquis in morbos, quales solet tale vitium inducere. De hac ægritudine habemus exemplum 2. Reg. 13. in Amnon, qui præ nimio amore erga sororem vitioso, & inordinato in ægritudinem incidit; & de huiusce infirmitatibus meminit Basil. in regul. fusius disputatis cap. 55. & Chrysost. homil. 37. in hunc locum. Altero modo infirmitas est ex peccato, quando non quidem est ex actione aliqua, quę naturaliter morbum inducat, sed est propter peccatum, quia nimirum aliquod commisit peccatum homo, propter quod Deus infirmitate corporis illum castigat. Exemplum est Num. 12. Maria soror Moysis propter murmurationem lepra percussa est; murmuratio non facit lepram, sicut ebrietas morbum, sed propter illam à Deo lepra immissa est, sic etiam 1. Cor. 11. Inter vos inquit, multi infirmi, & dormiunt multi. hæ infirmitates, & multorum funera non ex peccato, sed propter peccatum erant.

C

D

Tertio modo fieri potest, vt simul sit infirmitas ex peccato, & propter peccatum. quando Deus infirmitate punit illud peccatum, ex quo infirmitas effecta est: non enim semper mala pœnæ sunt ex Dei vindicta, & ira. Quando igitur propter peccatum infirmitas est, siue sit ex peccato, siue non, dicimus propriè infirmitatem esse ex peccato, seu peccatum causam esse infirmitatis.

E

Quadrifariam contingit, vt Deus propter peccata infirmitates immittat.

Quod autem Deus propter peccatum immittat infirmitates corporis quadrupliciter contingit. vno modo propter correctionem, & emendationem peccantis, vt infirmitate correctus ad Deum conuertatur, & resipiscat. Psalm. 15. Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt. 1. Corinth. 11,

F

Dum iudicamur à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur. Altero modo in purgationem; sæpè enim remissa culpa manet reatus pœnæ temporalis, manent & reliquiæ peccati: Deus ergo infligit pœnas, & afflictiones corporis ad purgationem perfectam. talem fuisse Lazari illius pauperis infirmitatem, Luc. 16. probat Chrysosto. hom. 1. ad populum Antiochenum; purgatus enim est in hoc sæculo, vt purus inueniretur in altero. hac ratione Iustinus quæst: genti. resp. 79. Iosiam iustum Regem, quia non obediuit voci Prophetæ. 2. Paralip. 30. vulneratum dicit in bello, & obiisse, vt in hoc sæculo purgaretur. quod dicimus enim de pœnis peccatorum remissorum, dicimus etiam de leuibus, & venialibus peccatis, quæ sæpè à Deo purgantur, hisce infirmitatibus. Tertio modo sunt in cautelam peccati, ne homo incidat in ipsum. sunt enim quandóque corporis morbi velut medicina à peccatis præseruans, & hoc fine à Deo interdum infliguntur. talis fuit infirmitas Ezechiæ, qui Isa. 38. dicitur infirmatus vsque ad mortem. vbi causam Hieronymus annotauit, ne post incredibiles triumphos eleuaretur, & peccaret. Talem fuisse Pauli infirmitatem, quando 2. Corint. 12. dicit. Datus est mihi stimulus carnis meæ, ne magnitudo reuelationum extollat me; docet Hieronymus in epist. ad Eustochium de cust. virginat. & Chrysostom. homil. 6. de laudibus Pauli; exponentes stimulum illum fuisse carnis infirmitatem. & Basil in regul. fusius disput. capit. 55. dicit hanc ægrotationem Pauli medicinam fuisse à peccato præseruantem. Quarto modo sunt pœna punitiua peccati: solet enim Deus aliquando incipere in hoc mundo punire peccata corporis infirmitatibus, & continuare in altero sæculo æternis pœnis, vt docet Gregor. libr. 15. mor. cap. 29 quamuis incipiat autem Deus hoc in seculo punire, & vlcisci, tamen misericordia est, quia dum incipit in hoc sæculo, peccatorem monet, vt, antequam vlterius procedat, conuertatur; at non conuerso pœna est iam & vindicta. Talem fuisse inauditum, & horrendum illum morbum Herodis infantium occisoris docet Eusebius libr. 1. Histor. cap. 8. Similis etiam fuit morbus Antiochi 2. Mach. 9. & Ioram 2. Paralip. 21. & nunc insanabilibus, & grauibus morbis aliquos Deum punire probabile est. His omnibus modis infirmitas est propter peccatũ, siue ex peccato, siue non ex peccato sit; nempe in correxionem, purgationem, cautelam, & vltionem. Huius languidi infirmitatem propter peccatum fuisse certum est, non quidem in cautelam futuri, nec in purgationẽ, sed in correctionẽ, vt à peccato emendaretur, & in quandam punitionẽ temporalem; quia quamdiu culpa durauit, protracta est pœna; an tamen ex peccato fuerit contracta, nimirũ ex aliqua actione vitiosa, ebrietate, aut alio simili vitio, incertũ est. Non mirum ergo, si triginta octo anni in infirmitate elapsi erant, nec si à Medicis sanitatem non obtinuit. Quis enim de manu corripientis Dei liberare, & eripere potuit, causa correctionis durante? propterea in tantam

Digitized by Google

tam redactus est pauperitatem, vt non haberet, quod A homini erogaret in pretium auxilij, quo in piscinam mitteretur, nec ab vllo misericordiam consequeretur, qui id ministraret, quia, quando Deus decreuit castigare, media omnia, quibus possit homo euadere, efficacia non sunt.

Diuturna langaidi infirmitas non fuit satisfactoria.

Alterum in his verbis considerandum est, hanc totam triginta octo annorum afflictionem, & infirmitatem non fuisse satisfactoriam culpæ ab ipso languido commissæ: quia quamdiu homo in peccatis manet, etiam si omnes mundi pœnas patiatur, non satisfaciet B pro culpa, necesse ei est ex diuina gratia, & misericordia culpá remitti. Christus solus est, qui pro omnium culpis pœnam passus est satisfacturiam: propterea, vt rectè annotauit Chrysost. hom. 37. non dictum est ei: Ecce iam satis fecisti pro peccatis tuis, ecce iam dignus es, qui sanitatem recipias, sed, *Ecce sanus factus es*: non ex te, nec propter te, sed ab alio, & propter alium, non merito, & satisfactione tua, sed alterius gratia.

Iteratum peccatum grauius fit.

Tertium in his verbis considerandum est: dum di- C citur, *Noli amplius peccare, ne deterius aliquid, tibi contingat*, insinuari, si peccatum repetierit tale tunc peccatum grauius futurum. Non enim aliter deterius contingeret; grauior enim pœna culpæ grauiori debetur: quod & Basil. in lib. moral. reg. 11. cap. 2. ex hoc loco annotauit, & ita est re vera. Est enim certa doctrina, peccatum sequens ceteris paribus esse grauius, propter maiorem ingrati animi erga Deum significationem: post peccatum enim expectat Deus ad pœnitentiam ex magna misericordia, quando ergo iterum peccat idem repetendo, aut simile committendo peccatum, grauior est culpa, quo qui peccat Dei misericordia ad pœnitentiam expectantis & inuitantis magis abutitur; & multo grauius est, si præcedentis peccati obtinuerat remissionem, & iterum peccet, & adhuc grauius, si admonitus & correctus à Deo resipuit: nam & ipsa correctio Dei est beneficium. Si ergo languidus peccatum repetiisset, grauissimum fuisset, quia à Deo expectatus, correctus, sanatus, remissionem consecutus, & admonitus ne iterum peccaret; nihilominus peccatum commisisset. propterea grauiori multo dignus erat pœna, vt rectè dictum sit, *Noli peccare, ne deterius cōtingat tibi*, quasi diceret; quia culpa tunc grauior multo erit, & ad maiorem iram, & vindictam, Dei iustitiam contra te prouocabis. Multa alia in his verbis considerari possent, sed dicta ad explicationem satis esse videntur.

¶ *Abiit ille homo, & nunciauit Iudæis, quia Iesus esset, qui fecit eum sanum.*

COMMENTARIVS.

COgnouit languidus suæ sanitatis auctorem, & eum Iudæis prius, quis esset qui eum sanum fecerat quærentibus, manifestat; non malo animo, nec sinistra voluntate, vt meritò Cyril. libr. 2. capit. 131. & Chrysost. hom. 37. & Aug. tract. 17. dixerunt. non enim credibile est tanto beneficio à Christo affectum anima, & corpore sanatum, tam mira admonitione edoctum, tanto timore territum factum, tam graue peccatum, sine mora, contra tam magnificum benefactorem nemine vigente commisisse. Cyril. dicit hoc motum proposito abiisse, vt medicum ostenderet, si quis fortè illotum sanitate indiguisset. Chrysost. verò, vt tanquam gratus, auctorem beneficij profiteretur. Quod autem non pessimo consilio id fecerit, Euangelista insinuat, dicens, *Nuntiauit Iudæis, quia Iesus esset, qui fecit eum sanum*, non autem dixit, qui iussit me onus portare, vt benè Chrysost. hom. 37. notat: hoc enim quærebant Iudæi accusantes; at hic annuntiat, qui fecit eum sanum, vt auctor sanitatis tantus non lateat. Hoc enim ex Christi Domini inspiratione fecit; vt & miraculo tanto fides conciliaretur, & occasio miræ doctrinæ euulgandæ daretur.

¶ *Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in Sabbato.*

MAlis, & peruersis animis, etiam bona fiunt malorum occasio: quod enim rectissimo consilio fecit languidus, quod re vera eis ad fidem in Christum potuit prodesse, in persequendi occasionem, & causam, Iudæorum peruersitas conuertit. & eum amare, venerari, credereque deberent, quia sanum hominem fecerat, persecuti sint, quia in Sabbato sanum fecit: plusque potuit temporis circumstantia ad persequendum, quàm tantum opus ad sequendum Christum eos inducere sua iniquitate & malitia excæcatos, quæ eos ad calumniandum Saluatorem impellebat. Illud autem, *Hæc*, in plurali numero dictum insinuat, non ad hoc factum solùm, sed etiam ad alia referri: nam in Sabbato multa similia fecit Dominus. Verbum est Euangelista generale Iudæi, inquit, persequebantur Dominum, quia ista nempe hoc, & alia miracula in Sabbato faciebat: insinuat enim Euangelista ante hoc miraculum alia etiam facta fuisse à Christo in Sabbato; quæ ab aliis Euangelistis narrantur, & talibus ad persecutionem Iudæi inflammati sunt.

ANNOTATIO XI.

Iudæi & hæretici Christo imputant, quod miracula in Sabbato fecerit, illud soluit.

LOci huius intelligentia postulat, vt aliqua breui- D ter de Sabbati obseruantia, cōsideremus; & an Christus Sabbati præceptum fuerit transgressus, vt Iudæi falso sunt calumniati. & cur ea opera in Sabbato fecerit, explanemus. Sunt igitur aliqua aduertenda: primum illud est, Iudæos, & postea hæreticos in eo quod miracula Christus Sabbato fecerit; fuisse scandalizatos, cúmque legem violare iudicarunt. de Iudæis ex Euangelio id constat, Luc. 13. Archisynagogus ille indignatus dixit; Sex dies sunt, in quibus E oportet operari, in his ergo venite, & curamini, non in die Sabbati. Ioann. 19. Non est hic homo à Deo, qui Sabbatum non custodit: & hoc ipso loco idem habemus. De hæreticis refert Tertul. libr. 4. contra Marcionem, Marcionistas Patrem Christi, esse alium a Deo veteris testamenti, hoc argumento inter alia probasse, quia Christus sabbatum non seruauit. Alterum aduertendum est, diem septimum, qui Sabbatum, id est, requies dicitur, multis de causis à Iudæi F obseruari & sanctificari Deum voluisse, quarum aliquot à sacris Doctoribus annotatas adiungo. Vna est Athanas. orat. in illud; Omnia tradita sunt mihi à Patre meo, vt Iudæi memores essent creationis, quia sex diebus creauit Deus vniuersa, & septimo vacauit, & per hanc frequentem memoriam in veri Dei fide, & cognitione conseruarentur, & perseuerarent; hæc causa deducitur ex Exod. 20. Memento, inquit, vt diem sabbati sanctifices, sex diebus operaberis, & facies opera tua, septimo autem die sabbatum Domini Dei tui est: sex enim diebus fecit Dominus cælum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt; idcirco benedixit Dominus diei sabbati, & sanctificauit eum.

Quare Sabbatum tā celebre fuerit apud Iudæos.

Secunda causa est Cyrill. libr. 4. in Ioan. cap. 51. & Ambr. Epist. 72. ad Irenæ. vt esset figura æternæ quietis; hæc enim est perfectum Sabbatum, ab omni labore liberum: exponúntque hi Doctores omnia illa, à quibus in Sabbato hoc abstinendum erat, ea significare; figurámque eorum esse, quæ in æterna gloria sunt: sequitur autem requies illa huius seculi labores, sicut Sabbatum reliquus dies, quibus operatus est Deus. Tertia est Augustin. libr. 4. super Genes. ad

litteram capi. 10. vt esset figura quietis illius, quæ aliquando futura erat, A Christi in sepulchro: nam integro die sabbati Christi corpus fuit in sepulchro, primus & tertius integri non fuerunt, sed per sinedochen quandam computantur. Quarta est Grego. Nissen. libr. contr. Iudæos cap. de Sabbato, quia illi Iudæi erant valdè negotiationibus dediti temporalibus, & lucris, in quibus fiunt innumeræ fraudes; voluit igitur Deus diem eligere, iu quo ab omnibus his vacarent, & minorem peccandi occasionem haberent, Deóque & ipsius legi liberius attenderent, & hunc elegit, in quo ipse vacasse dicitur. Quinta causa desu- B mitur ex Deut. 5. vt illius tam insignis beneficij, quo populus ab Ægyptiaca liberatus est seruitute, memor semper esset. dicitur enim ibi, Memento quod seruieris in Ægypto, & eduxit te Dominus Deus tuus in manu forti, & brachio extento; idcirco præcepit tibi, vt obseruares diem sabbati. Hæc, & alia ex scripturis, & doctoribus sacris deducuntur, quæ ad præsens institutum sufficiunt, ex quibus constat præceptum sabbati, ex parte morale, ex parte ceremoniale esse, qua ratione enim, vt Deo vacarent, vt memores tantorum beneficiorum essent. institutum erat ad mores C pertinebat; qua ratione verò dies septima potiùs, quàm secunda, aut tertia, aut alia instituta est, hoc potius ad figuram & ceremoniam quandam pertinebat.

Quatuor de causis cessauit Sabbatum Iudæorum.

Tertium in hoc loco aduertendum est, Sabbatum illud Iudæorum quantum ad ceremoniale, & diei septimæ obseruãtiam Christo adueniente per Euangelium cessasse, & translatum esse in diem octauum, qui Dominicus dies dicitur, in quo Christus Dominus & redemptor noster resurrexit; quam cessationem multò ante Prophetæ prædixerant; & inter alia testimonia illud est Isai. 1. Neomeniam, & sabbatum, D & alias festiuitates non feram. quo in loco Hierony. sabbati, & veteris illius legis cessationem prædictam annotat. de qua re sunt etiam alia multa testimonia. Huius autem cessationis multas causas doctores sacri afferont. Prima est Athanasij orat. in illud: Omnia tradita sunt mihi à Patre meo; in cuius declarationem sciendũ est duo insignia, & maxima opera Deum erga humanum genus exhibuisse, creationis, nempe, & recreationis; Creationis, quia creauit vniuersa, & homini subiecit cuncta sensibilia: Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Recreationis, quia hominem per E peccatum depressum, & in summam miseriam, & æternam mortis seruitutem redactum reparauit, liberauit, & saluum fecit per redemptionis gratiam; & quem suo verbo creauit, eodem verbo carne sumpta recreauit. Ex quo fit, vt duæ sint velut humani generis ætates; vna creationis, quæ, à mundi incepit principio, & velut terminata est in Christo. altera incepit in Christo domino, duratura vsque ad seculi consummationem. ad illam ætatem celebratio illius beneficij pertinebat; at Euangelium celebrat recreationem, in quo initium accepit. propterea diem sanctifi- F cat Dominicum abiecto sabbato; non quod pereat memoria illius beneficij, sed quod significet iam illam ætatem completam, & nouam multo perfectiorem aduenisse. Hæc est ratio, & causa ab Athanasio allata, & confirmat doctrinam illo Psal. 21. Annuntiabitur Domino generatio ventura; annuntiabunt cæli iustitiam eius populo, quem fecit Dominus. Illi ergo creatorem in sabbato, at nos redemptorem iam in die Dominica profitemur. Addit secundo loco Athanasius subtilem considerationem, nempe in obseruantia eiusdem Sabbati significatam esse cessaito- G nem ipsius; iubebat enim ab opere cessare, insinuans eam habituram finem, & aliam obseruantiam venturam; & propterea Euangelium non retinuit sabbati obseruantiam, quia Euangelium non cessabit: non enim sicuti legi successit Euangelium, ita Euangelio A succedet alia lex, aut aliud Euangelium, vt doctè annotauit Cyrill. libr. 10. in Ioan. capit. 25. sed status iste mutabitur in æternum statum gloriæ. Hæc igitur est alia causa, & secunda ordine ex eodem Athanasio, cur sabbatum cessauerit, & ab Euãgelio non sit continuatum; quia scilicet in eo cessatio eiusdem legis, & ipsiusmet sabbati significatur aduentu noui Euangelij, quod in Euangelio locum non habet. Tertia causa est, quia cum illud sabbatum esset figura mortis Christi, & quietis in sepulchro, adueniente veritate cessare debuit, sicut & circumcisio, & alia, ob B eandem causam non continuatur cum die Dominica eius obseruantia: quia sabbatum seruare, est Christum nondum mortuum profiteri. dominicam autem diem sanctificare, est eius resurrectionem venerari: hæc verò duo repugnant. Hæc causa est Gregor. libr. 11. Epist. 3. vbi contra quosdam inuehitur, qui cum die dominica, sabbatum seruabant, dicitque eos Antichristum imitari, qui simulans se mori, & resurgere, dominicum diem faciet seruari, &, vt Iudæos attrahat, simul sabbatum retinebit. Quarta causa est, quia illud sabbatum erat etiam in memoriam ab Ægyp- C tiaca seruitute liberationis, qui fuit illi populo particularis, & totius humanæ redemptionis figura: cum igitur iam non sit illius populi distinctio. sed vna ecclesia in qua non est distinctio Iudæi, & Græci; non est cur particulare illius populi beneficium celebretur. hoc enim est profiteri adhuc non esse vnam Ecclesiam, in qua Gentium, & Iudæorum non sit distinctio: item non esse lapidem angularem vtraque facientem vnum, & maceriem diuisionis dissoluentem. Dies igitur Dominicus celebratur, in quo facta est vniuersalis gentium, & Iudæorũ liberatio, cuius illa D Ægyptiaca erat figura, & in qua celebratur recreatio, quę secum habet memoriam creationis coniunctam. his de causis sabbatum cessauit in Euangelio, omissis aliis multis, quæ dici adhuc in hac parte possent.

Quæ opera in Sabbato erant prohibita.

Quartum hoc loco aduertendum est, per præceptum obseruantiæ Sabbati, vt apparet Exod. 20. 31. & Deutero. 5. non omnia opera exteriora fuisse prohibita, sed seruilia, qualia sunt artium mechanicarum, & negotiationes, vt dicit Irenæ. lib. 4. cap. 19. & quæ ad ministerium, & seruitutem pertinent, per seruos, & ancillas fieri solita, quæ omnia seruilia dicuntur; E non tamen omnia exteriora hæc opera in Sabbato cessasse manifestè patet. quatuor enim genera operum non cessabant, nec prohibita erant: primò quidem opera diuina virtute facta in sabbato fiebant: quod probat Epiphan. hæres. 66. in catalogo dogmatum Manichæi ex Iosue 6. Præcepit ibi Dominus, vt septem diebus muros Hierico circumambularent, & septimo muri corruerunt. apertum est sabbatum vnum esse dierum, in quo circum muros ambulârunt, nec tamen obseruantiam sabbati sunt transgressi. Præterea 4. Reg. 4. Elisæus mortuum suscitauit ipsum F tangendo, ipsi septies incumbendo, nec legem esse transgressus in tactu mortis. Et Tertull. libr. 4. cont. Marc. id in Sabbato factum dicit, nec violauit Sabbatum, quia opus erat diuina virtute factum. Secundo loco non erant prohibita opera exteriora, quæ in cultum, & religionem Dei fiebant, quod Epiphan. probat Exod. 25. 27. candelabrum enim septem habebat lucernas, & singulis diebus in templo accendebantur, oportebat ergo in sabbato accendi, nec tamen soluebatur: & re vera extra templum, nec lucernam licebat accendere in sabbato. Ministri G etiam alia opera in templo faciebãt, quibus non violabatur sabbatum, quia in cultum Dei erant, quod Matt. 12. dicit Dominus: Non legistis quia sacerdotes sabbatum violant, & sine crimine sunt? occidebant enim animalia ad sacrificium, & alia ministeria exercebant. Tertiò loco opera, quæ ad sanitatem corporis

necef

necessaria sunt, non erant prohibita, qualia quæ medicinæ sunt,& quæ ad vitam necessaria,vt Tertullia. lib.4.contra Marci & Irenæus lib. 4. cap. 19. docent, non solum quæ ad ipsos homines, sed etiam quæ ad iumenta eorum pertinebant, quod Dominus Luc. 6. quando manum aridam sanauit,ostendit dicens:Si licet Sabbatis benefacere,an malè?& Luc.13. Vnusquisque vestrum sabbato non soluit bouem suum, & asinum à præsepio,& ducit adaquare? per hoc excusauit Dominus discipulos vellentes spicas ad manducandum in sabbatis,quia non habebant, quo vescerentur,quo confirmauit exemplo Dauid, qui panes propositionis in necessitate manducauit,quibus vesci solis licebat sacerdotibus.Cùm enim ista præcepta fuerint diuina quidem,sed positiua, non erant seruanda contra præcepta naturalia,qua de causa 1.Machab.2. decreuerunt Iudæi contra inuasores etiam in sabbato bellare in sui defensionem, quam rationem Tertul.li.4.cont.Marcio.& Iren.libr.4.c.20. annotârunt. Quarto loco, quæ ad animam pertinebant; vt dicit Tertul.loco citato,etiamsi corporalia erant,non prohibebantur in sabbato; qualis erat circumcisio, quæ etiam fiebat in sabbato,vt habetur Ioann.7.& ad hoc etiam referuntur sacrificia, & victimæ pro populo; nam animalia ducebantur ad templum, & portabantur necessaria ad oblationes,& victimas. Liquet ergo illam sabbati obseruantiam, non remouisse omnia opera exteriora, & corporalia, etiamsi aliquid ministerium habere viderentur.

Ex dictis constat Christum Sabbatum no soluisse.

His igitur expositis,facilè est duas propositas difficultates soluere. Vna erat,an Dominus sabbatum seruauerit? & dicendum est, seruasse quidem, nec per omnia illa miracula,quæ in sabbatis operatus est,vnquam soluisse. In hac assertione Catholici conueniũt; & quidem multis id rationibus confirmatur. Primò, quia non erant seruilia opera, sed diuina virtute facta,si Iosue,& Eliseus sabbatum non sunt transgressi, quia opera illa diuina facta fuerunt virtute,multo minùs Christus Dominus sabbatum soluit, cuius opera multò diuiniora erant. Secundò erant opera religionis ad cultum Dei maximè pertinentia: erant enim argumenta diuinitatis, & veritatis fidei, & ad manifestandam Dei promissionem, & hominum fidem conciliandam.Ioa.11.Infirmitas hæc non est ad mortem,sed vt glorificetur filius Dei per eam Ioan 9. Vt manifestentur opera Dei in illo. Tertiò erant opera sanitatis & medicinæ,si autem licebat medico in sabbato manum abscindere propter sanitatem; cur non licuit Christo sanam facere? etsi opera mechanica licita erant propter sanitatem eandem, qualia opera Pharmacopolæ,& Chirurgi faciunt, cur non Christo licuit verbo modico,luto & saliua sanitatem mirabiliter operari? Quartò erant opera ad salutem animæ ordinata,efficaciora quam victimæ, & holocausta illa.Ioã.16.Hęc est vita æterna,vt cognoscant te verum Deum & quem misisti. opera autem hæc erant, per quæ hæc cognitio parabatur.Nulla ergo ratione opera hæc erant prohibita, immò multis modis ab illa prohibitione excepta. In hac parte autem non est recipienda doctrina Iustini, quæstion. Gentil. respons. 28.qui hac via respondet,Christum legem non fuisse transgressum, quia iam in Christi baptismo lex illa abrogata erat;nemo autem legis transgressor dicitur, quando iam lex vim non habet. sed doctrina hæc contra communem Doctorum sententiam est, qui non tunc,sed post passionem & resurrectionem cessasse legem asserunt;de qua re alibi est dicendum. Vera responsio est, quam iam explicuimus, videlicet, quod etiamsi lex tunc in sua viguisset obseruantia, opera tamen illa Christi non erant contra legem propter quatuor illas causas allegatas. Ex his facile est locum Ioannis præsentem exponere. languidus enim hic non violauit Sabbatum, dum onus portauit, vt rectè Epiphanus loco citato dicit.erat enim maximè ad cultum Dei pertinens opus,nam per id diuina virtus maximè elucebat.si enim distulisset,& die sequenti post sabbatum onus portasset, non visus esset in momento tantas vires post tam diuturnum morbum recepisse;vt ergo notum esset breuissimo momento, non solùm sanum factum esse,sed tantùm roboris accepisse,propterea statim grabatum portare iussus est; si autem Sabbatum non esset,non tam omnium in se oculos conuertisset, nec opus Dei manifestum foret. Erat ergo ad Dei cultum, & virtutis eius manifestationem,vt statim,& Sabbato id fieret.Et in hoc conuincuntur malitiæ illi accusatores, nam admittentes sanum illum factum fuisse, quia omnibus notissima infirmitas erat,diuina virtute factum negare non poterant;nec igitur inficiari debuerunt illud esse opus ad Dei gloriam,& cultum, & consequenter non erat prohibitum in sabbato.Falsò ergo & malitiosè dixerunt,*Non licet tibi tollere grabatum*, cùm sciuissent diuinæ virtutis opus illud esse.

Cur Christus in Sabbato opera illa faciebat,quæ poterant in aliis diebus præstari.

Altera difficultas etiam soluitur, cur Dominus sabbato ea voluerit opera facere, cum potuisset aliis diebus. Ex eisdem dictis responsio elicitur, nempe, vt in hoc Christus sua opera esse diuina monstraret, per quæ Sabbatum non soluebatur. Rursus, vt dicit Irenæus loco citato, vt errorem eorum confunderet, docens talia opera non esse prohibita. præterea, vt animos hominum considerationem magis incenderet;sed hæc in expositione sequentium perfectius explanabuntur.

¶ *Iesus autem respondit eis:Pater meus vsque modò operatur,& ego operor.*

COMMENTARIVS.

HIs verbis Iudæos à languido,quis eum sanum fecisset;admonitos,ad Christum venisse,eúmque,quod sabbatum violasset insimulasse,Euangelista insinuat.quibus Dominus respondit rationem afferens, cur sabbatum non violauerit.& est sensus;Sicut Pater meus operatur etiam in sabbato,ita etiam ego operor: ille non soluit,nec violat sabbatum,nec ego.Deum patrem operari dicit, *vsque modo*, id est etiam in sabbato propter conseruationem,& gubernationem mundi,& rerum productiones:conseruat enim,gubernat mundum,ipsius opera sunt generationes,& rerum productiones etiam in Sabbato; & sic exponunt hanc operationem Cyril. lib.2.cap.133 & Greg.Nazianz.orat.4.Theolo.& Chrysost.hom.37.Nonnulla his verbis indicantur;vnum est, quod annotat Cyrill.loco citato,nempe hoc Christum dixisse in sabbato,quod ex illo verbo probat,*Vsque modo*,seu,vsque nunc operatur Pater,quod aliter non haberet vim,& efficaciam,nisi illud,*modo*, significaret Sabbatum;ex quo patet eadem die peracta esse hæc omnia,& miraculum, & inuentionem languidi in templo, & simul hanc Iudæorum accusationem. Alterum est,quod notat Chrysost.homil. 37. his verbis significari æqualitatem quandam dignitatis cum Patre,aliter non procederet similitudo argumenti,Si Pater operatur, & ego operor,nisi æqualis esset vterque. Tertium est, verba hæc efficaciam accusationis Iudæorum totam destruere; nam accusatio eorum tota nititur in mandato Exodi, vbi Dominus sabbatum obseruari iussit, quia Deus sex diebus creauit omnia, septimo quieuit; propterea ab operibus quiescendum in sabbato. Ad hoc Christus tacitè respondens dicit, Deum non simpliciter quieuisse. nam nunc etiam operatur, in mundo enim multa operatur; in mundo enim multa operatur: quiescere igitur dictus est, non quod ab omni

opere vacauerit, nunc enim in sabbato multa operatur, nec sabbatum suum violat. *Ita, inquit, & ego operor*, qui etiam Deus sum, nec propterea sabbatum violare sum dicendus. Cætera lege in annotatione.

ANNOTATIO XII.

Verborum sensus magis exami natur.

CYril. li. 2. cap. 133. hanc sententiam aliter exponit, A vt sit sensus causalis; nempe, quia Pater meus operatur, ego etiam operor, seu propterea operor: non ergo est, cur me accusetis, sicut nec patrem accusare potestis. cùm enim Pater per me operetur, si Pater operatur, etiam ego operor. est autem vera doctrina, cùm enim sit vnius, & eiusdem substantiæ, & potentiæ Pater & Filius, si Pater operatur, Filius etiam operabitur: nam eadem est operatio vtriusque sicut eadem essentia, & potentia: nec enim pater sine filio potest operari. Opera autem hæc Christi miraculosa erant, ratione suæ diuinitatis, in qua vnum est cum B Patre; propterea operante patre, operatur filius, & est expositio conueniens. Hanc videtur secutus Athan. serm. de Deipara, annotans indiuisam Patris, & filij operationem in his verbis significari. & serm. 3. cont. Arrian. annotat illo verbo vsque nunc, seu, *Vsque modò*, significari filium æternaliter in patre esse. nam vsque nũc indicat semper cum eo esse. Cæterùm, quamuis id verum sit, tamen verba hæc solùm hoc probant; filium à principio, quo Pater operari incepit, cum eo etiam operari vsque nunc; vti enim Pater à principio operari incepit, & vsque modo non cessat, C sic & filius: si enim dictum esset, Pater vsque nunc est, & ego sum, tunc æternam coexistentiam significasset; at hoc in loco de operatione exteriori sermo est. Siue ergo in causali sensu, siue secundùm similitudinem verba exponas, idem est fere sensus, eadem doctrina. accommodatior tamen est expositio commentarij, quæ non ex causa, sed ex similitudine procedit.

Christus, de Sabbati transgressione accusatus, diuersis modis respondit.

Aduertendum autem est in hoc loco, sæpè Christum accusatum transgressionis huius variè respondisse: nam aliquando se defendit, quia erant opera pietatis, quæ in Sabbato non erant prohibita. Luc. 14. Cuius, inquit, vestrum bos, aut asinus in puteum cadet, & non continuò extrahet illum in die etiam sabbati? & tamen non per hoc efficitur transgressor: multo ergo minùs, qui homines liberat. aliquando, quia erant opera necessitatis cuiusdam. Matth. 12. vbi allegauit illud de Dauid, qui comedit panes propositionis: sic discipuli ex necessitate vellebant spicas in Sabbato. aliquando, quia erant in cultum, & religionem Dei Matth. 12. de sacerdotibus, qui in templo soluunt Sabbatum. Hæ omnes erant humanæ responsiones, quibus se hominem defendebat, & Iudæorum errorem confutabat circa intelligentiam illius præcepti. At hoc in loco præcipuam defensionem exponit ratione suæ diuinitatis, cuius opera non violant sabbatum. cæteri ergo Euangelistæ rationes humanitatis describunt at noster Ioannes, quod diuinitatis eius est. Obiiciet aliquis his verbis Christum defendere quidem opus suum, quo sanauit in sabbato; at illi accusabant, quod onus portaret languidus ex mandato Christi. Respondeo ad vnum opus omnia pertinere: nam quod illud oneris tulerit, erat effectus operis Christi, per sanitatem receptam illud in eo operabatur, vnde ad diuinam referebatur virtutem.

¶ *Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solùm soluebat Sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.*

COMMENTARIVS.

VErba sunt Euangelistæ narrantis; quid ex hac Christi sententia; & defensione consecutum sit. nempe audientes Iudæos responsionem, non solum à persecutione non cessasse, sed potiùs nouam ansam, & quidem acrius persequendi Christum accepisse: nam vltra Sabbati præuaricationem opponebant, quod se æqualem Deo faceret, & patrem haberet Deum, non quocunque modo, sed ipsi æqualem. Verba hæc significant Iudæos eum occidere propter sabbati violationem quæsiuisse; at noua hac oblata causa multo magis, vt id perpetrarent, inflammatos esse. Dum enim dicitur, *Propterea magis quærebant interficere*, significare videtur etiam prius quæsiuisse interficere. Illa autem particula, *Ergo*, infert ex præcedenti sententia; illationem, quam iterum verbis expressioribus significat, dicens; *Quia patrem suum dicebat Deum*, & ne quis arbitraretur patrem suum dixisse Deum, quasi ipse adoptionis filius fuerit, adiunxit; dixisse Deum se habere patrem sibi æqualem.

ANNOTATIO XIII.

Christus apertis verbis fatetur se Dei Filium, & Patri æqualem esse.

NVllam sanè Iudæi habent excusationem, quod D Christus, non sit apertè locutus. Ecce ipsi quærunt interficere, quia fatentur eum affirmasse, se Patrem habere Deum sibi æqualem: & profectò verum est: nam illa verba, vti iam diximus, *Pater vsque nunc operatur, & ego operor*, non aliud significant. illatio enim hæc, Si Deus operatur, & non propterea soluit Sabbatum, ita ego; nullius esset efficaciæ, nisi æqualitate supposita. Cùmque veritas cognita eos à persecutione retrahere debuisset; ardentiùs propter eorum E malitiam, & peruersum animum sunt inflammati. Vtuntur sacri Doctores hoc fortissimo testimonio contra Arianos, qui minorem Patre Filium affirmârunt, & aduertunt, hæc verba non esse nomine Iudæorum relata, sed esse Euangelistæ asserentis, quia Christus patrem suum dicebat Deum sibi æqualem; idcircò Iudæos quæsiuisse, eum interficere: ergò verè id dicebat Christus. Ita annotârunt Hilar. libr. 7. de Trinit. & Ambro. libr. 2. de fide capit. 4. Iudæi autem hoc dictum verè intellexerunt in illis verbis, *Pater meus operatur vsque modo, & ego operor*. vnde rectè August. tract. 17. dicit, interfectores Christi intellexisse, Arrianos autem nullatenus. Duplex ergo est testimonium contra Arrianos; & verbum Christi, & verbum Euangelistę narrantis. causam, propter quam illi persecuti sunt Christum, suæ cum æterno Patre æqualitatis significationem fuisse.

¶ *Respondit itaque Iesus, & dixit eis: Amen, amen dico vobis, non potest Filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem.*

COMMENTARIVS.

PArticula, *itaque*, sequentis cum præcedenti sententia connexionem indicat: videns enim Christus Iudæos indignatos, & eum interficere volentes propter eius factum, & dictum, nimirum quia Sabbatum soluere illis videbatur, & quod Patrem suum dicebat Deum, respondit; & prius facti, scilicet Sabbati solutionis reddit rationem, calumniamque repellit hac proposita sententia. Cuius sensus est, *Amen amen dico vobis* id est, rem certissimam, & verissimam asseuero, & vobis annuncio; nihil facio, quod non faciat Pater meus, & ab eo accipio, & habeo, quidquid ego Filius facio, qui ergo me transgressionis accusat, eiusdem transgressionis

Patrem

Patrem insimulat. Aduerte, Filium à se nihil facere, nisi quod viderit Patrem facientem, non aliud significare, quàm quidquid Filius facit, non solùm facere, sed simul etiam Patrem facere, & à Patre habere illud ipsum, quod facit: vna enim est operatio Patris, & Filij, Filius tamen eam habet à Patre; creat enim Pater, creat Filius simul vna est vtriusque creatio; Filius tamen habet à Patre, quòd creat. idem est in cæteria actionibus. Ne autem putaret aliquis Filium esse velut instrumentum Patris addit, *Nisi quod viderit Patrem facientem*: operatur cum Patre, & à Patre, videns tamen & sciens, quod operatur, sicut & Pater; ita enim ad calumniam de Sabbato respondet, vt diuinitatis suæ simul doctrinam non deserat. immò, vt Hilar. lib. 7. Trinit. docet hisce verbis confirmat, & auget dicens; non solùm quod facit Pater, sed non possum aliud facere, quàm quod Pater facit, ab eoque accipio, quod facio. exactiorem explanationem in annotationibus habes.

ANNOTATIO XIV.

Quid sit à semetipso aliquid facere, aut dicere.

DVæ in his verbis difficultates occurrunt: nempe A & sensus eorum, & cum superioribus connexio. Quantum ad sensum attinet, sciendum est à semetipso aliquid facere, aut dicere, in scriptura idem significare, ac auctoritate & potestate propria, non ex alterius instinctu, suggestione, aut virtute illud facere, aut dicere. Ita Ioan. 11. sumitur, quando de Caipha dicitur; Non à semetipso hoc dixit; nam ex Spiritus sancti instinctu, & suggestione locutus erat. similiter & Ioann 18. A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? & Ioann. 15. Sicut palmes non potest fructum facere à semetipso, id est, non potest propria B virtute fructum producere. Filius ergo Dei non à se facit, quia virtute Patris facit, non solum hoc, sed nihil facit, nisi quod videt Patrem facientem, quia non solus facit, quæ facit, sed simul cum Patre. duo enim hæc hiscè verbis significantur. Filius Dei igitur non à semetipso, neque solus vt Deus est, operatur; quia omnia, quæ facit, potentia, & virtute, quam à Patre ab æterno accepit, operatur, & vnà cum ipso Patre operatur; quia vna est vtriusque operatio Patris, & Filij indiuidua sicut vna est virtus, & potentia. Hoc igitur est, quod nunc dicitur, *Filius non potest à se facere quicquam*. C Non est autem hæc impotentia, sed summa potentia; sicut non posse mori, non posse corrumpi, & annihilari, omnipotentia est, quia nihil est, quod possit ei nocere. ita similiter non posse à se facere quicquam, non est impotentia, sed summa potentia, quia id non aliud est, quam eandem, & vnam habere potētiam cum Patre. vt nihil fieri possit ab vno, quod pariter non sit ab altero; & sic à Patre procedere, & accipere, vt totam eius virtutem, & omnipotentiam habeat, per quam sit ei æqualis, & inseparabilis: quod doctè Ambros. sermo. 20. in Psalm. 118 vers. 4. anno- D tauit dicens; Non possum ego à me ipso facere quicquam. nonnulli hæretici solebant hinc facere quæstiones, quasi infirmus esset Filius, qui à se nihil faceret; quasi secundùm diuinitatem quoque subditus. & paterno subiectus imperio. nec aduertunt, quod hæc quoque magis potestatis diuinæ vnitas comprobatur, quo putant inter Patrem, & Filium esse distantiam potestatis: nihil à se facit Filius. quia per vnitatem operationis, nec Filius sine Patre facit, neque sine Filio Pater. hæc Ambrosius. Quare autem dictum sit; Non potest facere ex semetipso Filius quicquam, E statim exponit, *Nisi*, inquit, *quod viderit Patrem facientem*, illa particula *Nisi*, non ex exceptiua; tunc enim sensus esset omninò falsus, *Non potest facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*. id est, hoc quod videtit Patrem facientem, potest seipso facere. non sic est intelligendum hoc, sed particula hæc sensum facit, ac si legeremus particulam aduersatiuam *Sed*: huius enim loco sæpè ponitur; ac dictum esset, Non potest facere à se quicquam, sed quod viderit Patrem facientem; id est, facit semper, quod videt Patrem facientem. Hæc verba significant duo illa F propter quæ non à semetipso facit; duo enim verba sunt, *Viderit & facientem*. quæ continent duas enunciationes: facit enim, quod Pater facit; in quo solitudo excluditur, non enim sine Patre facit Filius: & facit, quod videt facientem; quia ab eo accipit virtutem faciendi. nam quando dicimus, facio, quod video aliquem facere, significat quandam communicationem faciendi ab eo, quem facere videmus. Quia igitur Filius facit illud idem, quod Pater, sed virtutem faciendi accipit à Patre; propterea dicitur facere, quod videt Patrem facere; & hoc est non à semetipso facere. Et ne aliam Patris actionem, aliam Filij intelligas, dicitur, quod videt Patrem facientem, non autem quod videt fecisse. Et rursus dicitur, *Quod*; vt vnum idemquo intelligas, opus fieri simul à Patre, & Filio. Aliquid etiam particulare indicat in eo, quod dicitur, *Nisi viderit*: nam ea ratione dictum est, quia ipse est verbum; & scientia cognoscens omnia quæ sunt Patris: & propterea non dixit, non potest facere, nisi quod Pater facit, sed quod viderit Patrem facere. Facit ergo omnia, quæ viderit Patrem facere quia facit omnia, vt verbum omnia Patris videns, & per quod omnia Pater fecit. hic est sensus horum verborum.

Qualiter proxima verba præcedentibus connectantur.

Connexio autem hæc est. Accusauerant Iudæi Christum, quod Sabbatum non seruaret, defenderat se verbis illis; *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor*. æqualitatem cum Patre significans; inde noua accusatio exorta est, quod se æqualem Deo faceret, propter verba illa, *Pater meus operatur, & ego operor*: his accusationibus respondet. quātum enim ex Euangelistæ verbis deduci potest, Iudæi aliqua verba protulerunt, ad quæ respondisse dicit Christum, quod si non verbo, saltem corde in Christum inuecti sunt, propter hæc duo. ad calumniam Sabbati primò respondet, quamuis in ipsa responsione etiam insinuet æqualitatem cum Deo Patre; tamen non ita expressè, sicut in sequētibus verbis. nam quamuis nihil se facere posse dixerit, nisi quod viderit Patrem facientem: non idcirco sequi videbatur, se esse æqualem: quia ad æqualitatem necesse erat non tantum hoc, sed etiam omnia, quæ Pater facit, videre, & facere. hoc verbis sequentibus efficit, quamuis re vera hisce verbis æqualitas etiam & processio Filij à Patre in vnitate essentiæ, & potentiæ significentur.

ANNOTATIO XV.

Superior sententia humanitatis ratione sit intelligenda.

CYril. lib. 2 cap. 135. & Chrysost. hom. 37. ratione humanitatis superiorem sententiam interpretantur: consentiunt recentiorum aliqui, idque confirmant; tum quia si de diuinitate interpretemur, erit nimis subtilis interpretatio, quod etiam Cyrillus dicit; tum quia si Christus de diuinitate locutus esset, Iudæi non intellexissent. hæc expositio non videtur satis accommodata, nec argumenta vllius sunt ponderis. Quamuis enim Christus vt homo nihil faceret, nisi quod sciret Patrem velle (in hunc enim sensum isti verba præsentia exponunt) is tamen sensus non conuenit cum verbis propositis. Dicendum enim erat (Filius non facit, nisi quod viderit Patrem volentem) at dicitur: *Nisi quod viderit Patrem facientem*, quo significatur non sola conformitas operationis Christi cum Dei Patris voluntate; sed vnitas etiam operationis; vt quod facit Filius, simul etiam faciat Pater. quod non est nisi ratione diuinitatis: non enim orabat Pater, non ambulabat, non denique ieiunabat; quamuis hæc omnia Christus faceret, videns & sciens Patrem ea velle. Miracula verò & opera diuinæ virtutis, quæ faciebat Filius, hæc verè faciebat Pater,

quæ vna est vtriusque virtus, sicut vna essentia. de his dictum est, nihil facit Filius, nisi quod viderit Patrem facientem. Adde non esse dictum (nihil facit) sed, *Nihil potest facere,* ad significandam necessitatem vnius & indiuiduæ operationis procedentis ex vna, & indiuidua virtute & essentia. Quod si subtilis est interpretatio, altitudo materiæ id postulabat: loquebatur enim Christus de sua diuinitate: iam enim inceperat de ea loqui, idque Iudæi intellexerant. Si autem hæc non perceperunt, multa alia etiam dixit Christus, quę nec illi intellexerunt, at non propterea dicta non sunt. Non enim propter Iudæos tantum, sed etiam propter nos loquebatur Christus. Adde graues & multos doctores antiquos, ipsum etiam Cyrillum de diuinitate interpretatos esse, vt paulo inferius dicemus.

Qua ratione de Christo Deo verborum sensus constet.

Quanquam alij nostri seculi, de diuinitate nobiscum interpretantur; illud autem, *Non potest a se facere quicquam,* sic exponunt, non potest solus facere quicquam: quæ expositio vera non est: nam si id significaret, *Non a se posse facere,* Pater etiam diceretur, non à se posse facere, quia etiam non solus facit, sed cum Filio; at nemo sanè doctus id concedet: Pater enim à se operatur, sicuti à se est, Filius à Patre operatur, sicuti à Patre etiam est: Pater enim Deus est, Filius autem Deus idem, sed de Deo, quia essentiam & virtutem, qua est, & operatur cum Patre, habet à Patre. concludo ergo, Filium dici non posse quicquam facere à se, nisi quod viderit Patrem facientem, non propter concordiam voluntatis humanæ ad diuinam, vt Cyril. & Chrysosto. interpretantur: sed per vnitatem operationis procedentis ab vnitate substantiæ, & virtutis: & propter processionem Filij à Patre. Sic ergo calumniam Sabbati Christus repellit, vti diximus in commentario, vt simul diuinitatem suam confirmet, quam verbis paulò antè prolatis significauerat dicens; *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* immò idipsum declarat docens, sic operari cum Patre, vt à Patre, id accipiat, quamuis æqualitatem cum Patre expressius ostendat sequenti sententia. Hæc est legitima expositio, ex qua sequitur rectè Gregor. Nazianz. orat. 4. Theolog. ex his verbis collegisse, eandem esse Patris, & Filij auctoritatem; vere etiam ex eisdem verbis Basil. in Apologia de sua discessione, quæ est epist. 141. intulisse, eandem esse naturam, & substantiam vtriusque. doctè etiam Hilar. lib. 7. & 8. de Trinit. & Aug. tractat. 20. ex eisdem verbis processionem filij à Patre docuisse, & tandem Ambros. libr. 4. de fid. cap. 2. errorem Arrianorum ex eisdem conuicisse. Arriani enim dicebant, Si Filius non facit, nisi quod videt Patrem facientem, ergo minor est Patre; quia discit ab eo. Hoc idem refert Greg. Nazianz. orat. 4. Theol. at ex eisdem verbis confutantur. Non enim dicitur filius similia facere iis, quæ facit Pater, sed illud idem, quod facit Pater. Non enim vnum mundum fecit Pater, & hunc videns, alium fecit filius; sed vnum & eundem fecit Pater, & fecit filius, non ergo hoc est discere facere, sed vna cum patre a Patre procedendo facere.

Quorundam recentiorum lectio reiicitur.

Multa alia in hæc verba annotat Ambrosius. Hoc tamen nos annotamus, vt non esse probandam lectionem aliquorum recentiorum doceamus legentium: Non potest facere filius nisi viderit patrem facientem, quæ lectio meo iudicio Arriana est: omnes Græci, & Latini doctores sacri legunt, vt verè est legendum, *Nisi quod viderit Patrem facientem.* Illo etiam verbo, *Viderit,* insinuatur filium Verbum esse Patris, omnia Patris cognoscens, & non casu, sed ex eadem scientia cum patre operans. Ex his colligimus, verba hæc non humilitatis, vt Cyril. & Chrysosto. locis citatis exponunt, sed maiestatis, & diuinitatis, sicut & superiora esse. nam Filium Patri consubstantialem, vnius & eiusdem potentiæ, & virtutis ab eo procedentem exprimunt. Est autem consideranda egregia doctrina Athanasij sermone 4. cont. Arrianos, vbi docet, cur Christus his locutionibus in sua exprimenda diuinitate sit vsus. Non possum facere à meipso quicquam. & omnia tradita sunt mihi à Patre, & quæcunque sunt istius generis sententiæ. Ne quis, inquit, videns filium habere omnia, quæ Pater habet ex indiscreta similitudine eorum, quæ habentur, Sabelliano more deceptus, impiè sentiat, existiméque, Filium Patrem esse; ea de causa hoc verbum prolatum est. Datum est mihi, Accepi, Traditum est, & alia huiusmodi, nulla alia de causa, quam vt ostenderet se Patrem non esse, sed patris Verbum, & æternum Filium, qui quidem ob similitudinem Patris, quæcunque Pater habet, perpetuò habet; verum quia Filius est, ideo ex Patre perpetuò habet, quæcunque habet. Quod autem hæ voces, Datum est. Traditum, & alia similia, non diminuant Deitatem Filij, sed potius ostendant eum planè Filium; potes vel ex ipsis verbis intelligere. Si enim omnia illi tradita sunt, primum quidem alius diuersusque est ab his omnibus, quæ accepit: cùm enim omnium sit hæres, intelligendum est solum illum esse Patris Filium, suúmque proprium ratione substantiæ. Hæc, & alia Athan. his etiam verbis idem probare possumus. Si enim hæc minuerent Deitatem, non dictum esset, quod sequitur; *Quæcunque Pater facit, hæc & filius similiter facit.*

¶ *Quæcunque enim ille facit, hæc & Filius similiter facit.*

COMMENTARIVS.

POstquam accusationem transgressionis Sabbati repressit verbis præcedentibus, posterius aggreditur, & dicti sui reddit causam; Æqualitatem cum patre ex operibus comprobans. dixerat, *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* hoc confirmat, & declarat: confirmat quidem dicens, omnia quæ facit Pater, similiter facit & filius; si igitur Pater operatur etiam filius operatur, & si Pater operatur in Sabbatu, & vsque modo, etiam filius. Declarat autem, quia prius non dictum erat expressè, omnia quæ facit Pater, facit Filius; at modò dicitur generaliter omnia cum Patre facere. Præterea prius non expresserat modum, potuissétque aliquis dicere, sicut & Arriani dixerunt, Pater vt causa principalis, filius vt minister, operatur: at hoc remouens dicit, *Similiter facit.* id est, eadem potentia, eadem virtute, & maiestate operatur Filius, qua Pater. hoc enim aduerbium, *Similiter,* non tantùm copulam, sed etiam æqualitatem significat, vt eadem virtute, & maiestate operentur. Nec huic obstat, quod Pater à se, Filius à patre habet potentiam, & essentiam; nam eadem est in vtroque; propterea sicut idem est Deus, ita eadem dignitate, & auctoritate operantur. In quo etiam conuincuntur Arriani. nam non dicitur, quæcunque operatur pater, similia operatur filius, sed hæc similiter operatur filius, vt notat Aug. tract. 18. eadem enim operatio idem opus est vtriusque. Conuincuntur hac etiam generalitate, *Quæcunque facit Pater, facit similiter & Filius.* Nam si filius à patre esset factus, tam non quæcunque facit Pater, faceret filius, cùm idem seipsum facere non possit. Apertè igitur Arrianorum ignorantia ostenditur, qui his verbis vtebantur contra nostram Catholicam veritatem, dicentes filium facere omnia, quæ Pater facit, sicut ministrum; vt refert Athanas. in disputatione cum Arrio, in concil. Nic. cùm manifestè dictum sit, omnia similiter facit, & vniuersitas illa, & particula, *Similiter,* conuincunt ministrum, & creaturam non esse, sed verum Deum vnius potentiæ cum Patre. Pro exactiori superiorum & etiam sequentium sententiarum intelligentia aduertendum est, Christum

Declarat Christus, eadem potentia & maiestate qua Pater facit, se etiam facere omnia.

per

perfectam diuinitatem & æqualitatem cum patre ideo tam apertis & multiplicatis verbis ostendere, ne propter carnem assumptam aliquid de eius maiestate perdidisse alicui videretur. quod ita non est. Sic enim homo factus est, vt eandem essentiam, & æqualem virtutem habeat cum Patre, à quo procedit. Aduerte filium omnia operari, quæ Pater operatur, tamen non omnia filius operatur per carnem, de qua materia legenda est annotatio vigesima.

Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit.

DVo hactenus in hac responsione posteriori Dominus dixit; vnum est, filium non facere, nisi ea, quæ videt Patrem facientem. Alterum est, omnia quæ facit Pater, filium etiam facere. hoc secundum priori non videbatur connecti: nam ex eo quod filius non potest facere, nisi quod viderit patrem facientem, solùm sequitur non facere, nisi quæ Pater facit; omnia autem facere, quæ facit pater, non deducitur. Diceret enim aliquis, patrem non ei ostendere omnia quæ facit, sed aliqua. propterea Dominus hæc verba subiungit, & causam reddit, cur dictum sit; *Omnia, quæ facit Pater, Filius similiter facit*, & hanc causam insinuat particula, *Enim. Pater*, inquit, *diligit filium, & omnia, quæ facit, ei demonstrat*, & nihil celat eum ex omnibus, quæ facit, propterea filius omnia facit, quæ Pater. Verbis apertioribus idem declaro. Dixi vobis me nihil facere, nisi quod video patrem facere, & dixi omnia, quæ facit pater, me etiam facere; nemo existimet me non omnia facere, quæ pater facit, quasi non omnia quæ pater facit, videam: non enim sic est: nam Pater diligit filium, & ideo nihil ei occultat, sed omnia demonstrat quæ ipse facit: & sic filius omnia facit, quæ Pater facit. Hic est sensus & connexio cum superioribus. Dicitur autem pater demonstrare filio omnia quæ facit, quia cognitionem, quam habet filius, pater dat: communicat enim pater filio scientiam cum essentia; & hoc est demonstrare: sicut filium discere, seu videre facientem patrem est accipere cognitionem à patre. Ita explicant August. tract. 21. & Cyrill. libr. 2. cap. 137. Huius demonstrationis vniuersalis Dominus argumentum sumit ex amore; non quod amor causa sit, cur pater demonstraret filio omnia quæ facit: nam naturæ diuinæ est patrem generare filium, & omnia ei nota facere, sicut naturale est etiam ipsi patri cognoscere omnia: nec habet pater omnia cognoscere, quia diligit se; sed est argumentum ab humano modo sumptum, respectu hominum illorum, qui se amant. hi enim mutuò sibi omnia communicant, nihil sibi occultant, & cùm re vera Pater summè diligat filium, vtitur hoc argumento vt signo, & probatione propter nos: non autem quod causa sit, cur omnia demonstret. Est ergo amor hic non causa rei, sed causa cognitionis nostræ: nam per hunc probat rudibus, & incapacibus, patrem omnia demonstrare filio. quod autem pater diligat filium, non indigebat probatione: nam ex terminis ipsis nota videtur: inter patrem enim, & filium naturalis amor est. Maiorem huius sententiæ explanationem ex sequenti annotatione require, ideo autem vtitur hoc argumento dilectionis paternæ, ne propter carnem assumptam aliquis existimaret minus diligi à patre, ideoque non omnia ei manifestare, quæ ipse Pater facit.

Concludit Christus se omnia facere, quæ Pater facit.

ANNOTATIO XVI.

De connexione horū verborum cum superioribus.

CYrillus libr. 2. cap. 136. aliter connectit verba superius exposita. Illud enim, *Pater diligit filium*, eò referendum censet, vt Dominus probet, se non esse Sabbati transgressorem; sitque hoc nouum aliud argumentum; si enim transgressor esset legis paternæ, non vtique diligeretur à Patre, quoniam Pater non diligeret filium legem Patris contemnentem. cùm autem Pater diligat filium, argumentum est, se non esse legis paternæ transgressorem. Sed hæc expositio, & connexio contextui vix accommodari potest: nam causam continent hæc verba eorum, quæ proximè dicta erant à Domino, nempe, *Nihil facit filius nisi quod videt patrem facientem, & omnia, quæ pater facit,* B *filius facit*, his continuò causa annectitur; *Pater enim diligit filium.* Non ergo hæc ad transgressionem pertinent, nisi remotè, quia ex eis etiam consequitur non esse sabbati transgressorem; tamen immediatus, & proximus sensus is non est, sed qui ad immediatè præcedentia refertur. Hanc autem Cyrilli connexionem non esse legitimam etiam verbum sequens probat. *Omnia demonstrat ei*: quorum nullam connexionem Cyril. adfert, sed tantum verba exponit, & expositio vera est; tamen non applicatur contextui, propterea quæ in cōmentario diximus, legitima est censui. C Cæteri expositores parum de connexione horum verborum dixerunt. Et sanè aduertendum est, quod supra etiam diximus, hæc omnia dici de Christo Deo & homine, sed ratione diuinitatis, ne propter carnem diuinitas illius aliquid minus habere videatur.

Æternitas cunctas temporis differentias simul comprehendit.

Aliqua occurrunt dubia, & difficultates in hac superiori sententia, quæ facilem habent solutionem, si vnum hoc aduertamus; nempe æternitatem omne tempus comprehendere. Quod enim æternum est, fuit, est, & erit, & excedit omne tempus, ante, & post: vnde fit, vt quæ æterna sunt, omnibus differentiis D temporum explicemus, prout ratio locutionis postulat: nam in præsentibus rebus æternum exprimimus tempore præsenti, in futuris autem futuro; in præteritis præterito; cùm tamen actus æternus sit supra A omne tempus, sic solemus dicere. Deus cognoscit nostras cogitationes; & de præteritis hominibus loquimur, cognouit eorum cogitationes; & de futuris, cognoscet eorum cogitationes. Non est hæc differentia in Deo, qui ab æterno, & semper, & simul omnia cognoscit; sed cùm illa æterna cognitio non sit transiens, sed manens, & toto tempore, & vltra existens, pro rerum indigētia, de quibus loquimur, variis temporum differentiis exprimitur: hoc tamen semper intelligentes, vt quando dicimus cognoscere, non negemus cognouisse, quando dicimus cogniturum, non negemus ab æterno iam nouisse, quando dicimus nouisse, non negemus etiam cognoscere.

Præterea ad exprimendam permanentiam æternam actus diuini, qui non transit, solemus vti tempore præsenti; dicimus enim, Pater generat filium, non quod modò generet & antè non; sed quod perpetua sit, & perfecta semper filij generatio; Pater diligit filium, non quod ante non dilexerit, sed quia ab æterno perpetuò diligit. Hæc duo sunt valdè annotanda pro sequentibus, & pro præsentibus verbis. Dicitur nunc, *Pater demonstrat filio, quæ facit*, non quod ab æterno non demōstrauerit, antequā fierent omnia, sed quia actus ille semper est, nunquam transit, nec transibit. Rursus dicitur, *Demonstrat ei*, quia loquitur de præcedentibus, *Omnia quæ facit*, propterea accommodat verbum præsens, *demonstrat*, & sicut de ipso patre dicimus, cognoscit; quæ facit, ita etiam demonstrat filio, non quod tunc tantùm cognoscat Pater, & non ante demonstrauerit, sed nunc etiam, & ante; at quia de re loquitur præsenti, verba accommodat secundùm tempus.

Cessat ergo dubitatio August. tract. 19. quando, inquit, demonstrat, an quando facta sunt, an antequam D fiant? Respondeo enim sicut Pater cognoscit, quæ facit, quando fiunt, quando facta sunt, antequam fiant, & semper, sic etiam filio demonstrat semper, & incessanter, quia ab æterno est demonstratio, quando essentiam cōmunicauit. Ad hanc autem perpetuitatem signi

Ex dictis nonnullæ soluuntur dubitationes.

Digitized by Google

significandam, vtitur tempore præsenti; quod magis A est perpetuitatis, & æternitatis expressiuum. Eadem ratione soluitur dubium de primo verbo, *Diligit filium*. plus enim in hoc exprimitur, quam si dictum esset, dilexit, aut diliget; æterna enim, & continua dilectio explicatur potius præsenti verbo. Eadem ratione soluitur dubium circa præcedentem sententiam; *Non potest filius facere, nisi quod viderit patrem facientem, Viderit*, futuri est, at iam vidit ab æterno filius quæ facienda erant à patre; sed accommodat verbum æternitatis rebus, de quibus loquitur; quidquid faciet pater, videbit filius; quidquid fecit, vidit; quidquid facit, videt; tamen actus est vnus, & hic æternus. Hac doctrina soluuntur difficultates, quæ in verbis frequentibus aliquos molestant, vbi res eadem magis explanabitur.

¶ *Et maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini.*

COMMENTARIVS.

HÆc in confirmationem, & quandam probationem dicta sunt: ne enim aliquis opponeret, nec Hactenus non sumus experti te facere omnia, quæ pater facit, cùm opera Dei multa sint maiora, quàm quæ hactenus tu fecisti; propterea adiungit, *Maiora his demonstrabit*. & non tantùm similia iis, quæ facta sunt, sed multo maiora, ita vt vos in admirationem rapiant. Quæ autem sint hæc maiora, statim explicat, nempe miracula magna magis potentiæ diuinæ expressiua. Plus enim mortuum suscitare, quam paralyticum sanare fuit, vt post dicemus. Illa particula, *vt*, non causam, sed consecutionem indicat, quoniam hæc opera facta non sunt eo fine, vt in admirationem illos induceret, sed vt ad fidem traheret: est igitur consecutio, erunt tanta opera, vt vos in admirationem inducant: estque exaggeratio, erunt opera tam insignia, vt incredulos, & persecutores nolentes admirari faciant: quo etiam verbo incredulitatem eorum perseueraturam prædicit. His etiam verbis calumniam Sabbati repellit: non enim diligeret Pater filium, nec maiora opera demonstraret, si transgressor esset legis eius: at non sic est: nam demonstrabit ei maiora.

Futurum tempus præsentum vt præsens no excludit. Dubium tamen occurrit, qua ratione dictum sit, *Demonstrabit opera*, futurum enim videtur præsentem ignorantiam indicare. At non ita est, & facilè ex annotatione præcedenti respondemus: actum æternum variis exprimi temporum differentiis, prout rebus, de quibus agitur, accommodatur: & quia de futuris operibus sermo est, vtitur futuro, *Demonstrabit*, non quod ante, & ab æterno non demonstrauerit, sed quod semper, ante, nunc, & in futurum perpetua sit cognitio. Non est hoc nouum in scriptura. nam Ioan. 16. dicitur de Spiritu sancto: Quæcunque audiet, loquetur, & de meo accipiet, & certum est ab æterno audisse, & accepisse; ita nunc dicitur, *Demonstrabit*. non ergo est, cur exponamus hæc verba de Christo homine, vt exposuit Augu. tract. 21. hanc vocem vertens: nam difficultas nulla est, vt apparet. & rursus de Christo etiam homine non potest intelligi, nam à principio incarnationis omnia ei demonstrauit Pater, quæ futura erant, propterea Augustinus recurrit ad corpus mysticum Christi, ratione cuius dicta censet hæc verba, sed violenta est expositio. Nos eundem sermonem continuamus de Christo, qua ratione Filius Dei erat, sicuti dictum est; & nobiscum de diuinitate Cyrill. lib. 2. cap. 138. exponit.

¶ *Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat; sic & Filius, quos vult, viuificat.*

QVæ sint hæc maiora, quæ Pater demonstrabit filio, exponit, causam reddens; cur dictum sit, maiora demonstrabit; *Nam sicut mortuos suscitat, & viuificat, sic etiam filius quos vult*. supple mortuos, *Viuificat*. & attende quam cautè Dominus loquatur; ne propter futurum illud demonstrabit, aliquam imperfectionem vllus suspicaretur, in probatione vtitur verbo præsenti significante perpetuitatem. *Sicut Pater suscitat, & viuificat*, id est, potestatem habet viuificandi; *Sic & Filius*. Probat Christus se omnia facere, quæ pater facit, & patrem omnia, quæ facit, demonstrare Filio, per opera Dei maiora. Si enim facit, & ostendit filio, quæ maiora sunt, & quæ propria sunt Dei: consequens est demonstrare omnia: vnum autem opus est mortuos suscitare, & viuificare, hoc facit Pater, hoc idem facit Filius: & aduerte similitudinem: *Sicut Pater mortuos viuificat*, non vnum aut alterum, sed qui viuificantur, omnes ab ipso viuificantur: sic & filius. Et ne intelligeremus iustè alle, sicut viuificasse filium mortuos, sicut & prophetæ aliquando suscitarunt, propterea addit, *Quos vult*, quandoquidem solius Dei est, viuificare quos vult, & propterea sicut pater, ita & ipse viuificat. Rectè igitur Chrysost. hom. 37. notat hoc verbum, *Quos vult*, æqualem potestatem filij cum patre significare propria enim virtute, & voluntate facit, sicut & pater. & vtitur verbo præsenti, quæ locutio indefinita est, omne tempus recipiens, vt idem notat Chrysost. quandocunque Pater suscitat, aut viuificat, etiam similiter Filius vna cum Patre suscitat, & viuificat. Non mirum ergo si dictum est, Maiora demonstrabit: nam maiora faciet pater, maiora etiam faciet filius, qui vnà cum patre semper operatur, etiam in carne existens.

ANNOTATIO XVII.

Viuificare quadrifariam sumptum in scriptura. ATtendenda est autem verborum geminatio suscitat, & viuificat. Viuificandi enim verbum in scriptura quatuor habet significata. Primò quidem, viuificare est vitam dare iis, qui prius eam non habuerunt. Iob 33. Spiritus, inquit, Dei fecit me, spiraculum Omnipotentis viuificauit me. Secundò, viuificare est eos, qui prius viuebant, & mortui sunt, ad vitam reuocare. Rom. 4. Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt. siue vt iterum moriatur, sicut viuificatus est Lazarus, siue vt iterum non moriantur, sicut viuificabuntur omnes in die iudicij, siue resurgant ad gloriam, siue ad pœnam. Est ergo generalis C significatio, vt viuificare sit vitam post mortem impartiri. Tertiò, viuificare est de morte naturali ad vitam gloriosam, & beatam suscitare. Rom. 8. Viuificabit mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. Ad hanc vitam non resurgent omnes, sed iusti & sancti, in quibus est Spiritus Dei. Quartò, viuificare est, de morte spirituali peccati ad B vitam gratiæ reuocare. Gala. 3. Si data esset lex, quæ posse, viuificare. cum hæc ita sint, & Deus viuificet omnibus modis expositis, in præsenti tamen sententia, accipitur secundo modo. Sic omnes in vltima die viuificandi sunt; Sic antè illum diem diuina virtute multi à mortuis reuocati sunt.

Obiiciet aliquis, videri superfluum verbum hoc *Viuificat*, cùm enim dictum esset, suscitat mortuos, non erat cur adderetur, *Viuificat*, qui enim suscitantur, viuificantur. Respondeo in scriptura frequentissimè verbum suscitari hoc idem significare, quod reuocare de morte ad vitam, tamen non est hæc significatio perpetua. nam aliquando dicuntur mortui suscitari, etiamsi ad vitam in corpore non reuocentur 1. Reg. 28 dixit Samuel: Quare inquietasti me, vt suscitarer: & iterum, dixit mulier. Quem suscitabo tibi? & iterum, suscita mihi Samuelem. non ergo superuacaneum est verbum additum, sed vt expressius significaretur virtus Patris, qui sic mortuos suscitat, vt *Quare illud addidit D. mortuos, viuificat cum prius dixisset suscitat.*

etiam

etiam viuificet Nec repetitum est verbum suscitandi, A quando dictum est, sic & Filius quos vult, scilicet mortuos, viuificat. quia viuificare mortuos, idem significat, quod suscitare, & viuificare.

ANNOTATIO XVIII.

Cur de solo Filio dicatur quos vult viuificat.

INterrogabit non immeritò aliquis; cur Filius dictus est viuificare, quos vult, non autem Pater, cùm etiam Pater quos vult viuificet? aut cur adiectum est verbum hoc, *Quos vult*, cùm dicendum videretur, sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat, sic & Filius suscitat mortuos, & viuificat? Vltra ea quæ diximus in commentario, duas huius rei causas adiungimus. B pro prioris explicatione sunt aliqua adnotanda. Primò, hæc sententia, *Viuificat quos vult*, insinuat potestatem generalem omnes mortuos suscitandi; nemo enim dici potest suscitare mortuos, quos vult, nisi is, qui potestatem habet suscitandi omnes: vnde fit, vt hoc verbum significet potestatem æqualem filij cum Patre, vt in commentario adnotanimus. Secundò, hæc eadem sententia indicat restrictionem quandam respectu actus viuificandi: qui enim dicitur viuificare quos vult, quamuis potestatem habeat omnes suscitandi, tamen non in omnes exercere significatur, sed C in aliquos quos pro suo arbitrio elegit viuificandos. Rom. 10. Cui vult miseretur, & quem vult indurat. Tertiò Christus potestatem habebat omnes mortuos suscitandi eandem cum Patre, in die vltimo, Adam omnes quando veniet iudicare. 1. Cor. 15. sicut in moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntur: in hoc tamen seculo non est vsus ea potestate in omnes, sed in aliquos, quod voluit suscitare in diuinitatis, & potentiæ suæ ostensionem. His tribus suppositis ad id, quod interrogatum est, respondeo, de Patre dictum D esse absolutè, *Suscitat & viuificat mortuos*, quia potestatem habet omnes suscitandi; at de Christo adie- A ctum est, *Quos vult*, quia vltra potestatem generalem, quam habet vt Deus cum Patre, in hoc seculo existens in carne, & per carnem aliquos suscitauit, quos ipse voluit, & suscitandos elegit in diuinitatis propriæ argumentum & manifestationem: hoc enim est vnum ex operibus, de quibus paulo ante dixerat, *Pater vobis omnia demonstrabit, vt vos miremini*, mortuorum namque viuificat in magnam Iudæis excitauit admirationem; non ergo hæc sentẽtia est tantùm intelligenda de extremo iudicio, quando omnes suscitandi sunt, & viuificandi per Christum, vt vult Aug. B tract. 21. non enim dicendum erat, *Quos vult viuificat*, sed absolutè *Viuificat*, sed etiã de ea, quæ facta est per eum in hoc seculo. de qua dictum est Ioa. 11. Infirmitas hæc non est ad mortem, sed vt glorificetur Filius Dei per eam. quamuis rectè etiam deducitur; si quos voluit, suscitauit, posse mortuos omnes suscitare, vt dictum est supra. Sensus ergo sententiæ huius Euangelicæ est; Filius viuificat, quia eandem habet cum Patre potestatem; *Quos* autem *vult, viuificat*, quia in aliquos à se electos potestate hac vtetur per carnem suam suscitando. Hæc est prior causa; cur Filius sit di- C ctus quos vult viuificare. Posterior est, vt significetur Filius non solùm per voluntatem diuinam, quam habet eandem cum Patre; sed etiam per voluntatem humanam mortuos posse viuificare. Christus enim, qui est Filius Dei in carne existens, potestate diuinitatis, quos volebat vt Deus cum Patre, & quos volebat vt homo suscitabat, & viuificabat: ideo dictus est viuificare quos vult, quia propriam habebat, voluntatem vltra eam, quam habebat vt Deus communem cum Patre. & secundum eam etiam volunta- D tem poterat vti diuina potentia ad suscitandum, quos volebat, & in die vltimo vtetur ad viuificandum omnes.

¶ *Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio.*

COMMANTARIVS.

HOc est alterum opus, quod Pater demonstrabit Filio in carne existenti vltra mortuorum viuificationem, nempe iudicium generale omnium hominum: Filius enim in carne iudicabit omnes homines. Est enim Christus Dei Filius & homo constitutus iudex à Patre viuorum, & mortuorum; exercebítque hoc iudicium in humanitate, & per humanitatem suam: quia visibiliter vt homo feret sententiam in omnes bonos, & malos, quod iudicium proprium est Christo, qui solus est homo; non Patri qui naturam humanam non suscepit: ideóque dicitur neminem iudicaturus per se, sed per Filium in carne. illud, *Omne*, refertur ad personas, nempe dedit omne iudicium, id est, omnium iudicium: ita enim esse intelligendum, indicat quod precessit, *Non iudicat quemquam*, id est, neminem iudicat, quia omnium iudicium dedit Filio. hic est sensus huius sententiæ. Connexionem autem particula causalis, *Enim*, ostendit; causam enim hæc sententiæ præcedentis continet; nimirum quia omne iudicium Pater dedit filio, inde est vt Filius quos vult viuificet, & potestatem habeat mortuos suscitandi. Ratio enim iudicij postulat eos qui iudicandi sunt ad se trahere, & vocare; cùm ergo Filius in carne, & per carnem iudicaturus sit omnes; consequitur eum posse per carnem mortuos, quos vult viuificare, habere potestatem suscitandi omnes iudicandos. Verum hæc in annotationibus exactiùs explanantur.

ANNOTATIO XIX.

Quomodo verum sit, quod Pater dederit Filio omne iudicium.

DVæ occurrunt graues difficultates. Prima est, E qua ratione sit intelligendum, Patrem dedisse Filio omne iudicium. Sunt enim sacri Doctores dissentientes; quidam primo loco, de potestate iudicandi, quam Pater ab æterno Filio cum essentia dedit, hæc verba interpretantur: quam interpretationem secuti sunt Hilar. lib. 7. Trinit. Ambros. lib. 2. de fide cap. 4. Chrysost. hom. 38. Alij secundo loco, de potestate data humanitati Christi, quam vt homo accepit à Patre, quia factus est iudex omnium, intelligendam censent: in hac sententia sunt Cyprian. lib. 2. contr. Iudæos cap. 28. & lib. 3. ad Quiri. cap. 33. & F Augustinus tractat. 21. in Ioan. adeóque hæc sententia ab Augustino probatur, vt lib. 1. Trinit. cap. 13. non solum eam amplectatur, sed priorem sustineri non posse contendat. Idque duobus inter alia argumentis efficit. Primò quidem, quia dictum est, *Pater non iudicat quemquam*. non ergo de iudicio ratione diuinitatis intelligere id possumus. nam Pater etiam iudicat omnes cum Filio, est enim commune toti Trinitati iudicium. Secundò, quia dictum est dedisse Filio iudicium hoc, non ergò vt Deo, quia sic habebat iam hanc potestatem. hæc sunt ex Augustin. Tertio loco est sententia Cyril. lib. 2. capit. 140. qui cum Augustino ratione humanitatis interpretatur; tamen in hoc differt; quòd Augustinus de potestate interpretatur, quæ humanitati est data distincta à potestate diuina, quam habet communem cum Patre; at Cyrillus non sic, sed de potestate diuina, quam humanitas accepit per vnionem diuinitatis, quamuis Augustinus non ita distinctè hanc potestatem vltra diuinam in Christo fateatur. Secundum Cyrillum ergo humanitas accipiens diuinitatem, accepit etiam potestatem iudicandi, & per eam iudicaturus est Christus homo viuos, & mortuos. Conueniet ergo Cyrillus cum prima sententia; quia de potestate diuina, & ratione diuinitatis hæc verba intelligit; cùm secunda autem, quia acceptam hanc potestatem dicit à Christo ratione humanitatis. Hæc sunt, quæ Patres senserunt.

Pro

Duplex iudicandi potestas in Christo.

Pro huius difficultatis explanatione aduerte, Christum duplicem habere potestatem iudicandi: vnam vt Deus est, & ratione diuinitatis suæ, alteram, vt homo est. Si de priori loquamur, sicut Christus vnam & eandem habuit cum Patre essentiam, ita vnam & eandem potestatem iudicis. Deus enim ratione diuinitatis suæ iudex est omnium supremus, & ipsius est absolutè iudicare omnes. Hoc tamen iudicium, quod commune est Patri & Filio, & Spiritui sancto, quamuis vnum & idem sit, quia ab vna potestate procedit; tamen aliter per Filium, aliter per Patrem & Spiritum sanctum exercetur. Filius enim quia humanam B naturam sibi soli vnitam habet, hoc iudicium exercet per eam, tanquam per instrumentum coniunctum. Pater verò & Spiritus sanctus idem exercent iudicium per humanitatem, sed tanquam per instrumentum separatum, quia humanitas non est illis vnita. vna ergo est potestas Patris, & Filij, & Spiritus sancti, vnum etiam iudicium, & actus iudicandi per humanitatem: sed hoc iudicium exercetur à Filio per humanitatem, tanquam per sibi vnitam, & in qua subsistit: à Patre verò, & Spiritu sancto per eandem, sed tanquam per eam, quæ ipsis non est vnita: sicut C etiam quando suscitabat mortuos Christus vt Deus, simul cum Patre, & Spiritu sancto, vnica quidem erat potestas, vnica operatio, & per humanitatem exercita: tamen à Filio aliter, quam à Patre, & Spiritu sancto, propter vnionem humanitatis solam cum Filio. Si igitur de hac loquamur potestate, & iudicio, Pater dedit Filio vt Deo potestatem ab æterno, quando genuit: dedit vt homini potestatem hanc in tempore, quando vniuit diuinitatem humanitati, hoc tamen est discriminis, quod solus Pater dedit Filio vt Deo potestatem hanc, quia solus genuit eum: at non solus D dedit potestatem humanitati: quia non solus ipse, sed tota Trinitas vniuit diuinitatem humanitati: tribuitur tamē Patri, quia ipse est primum principium. Si de hac potestate, & iudicio interpretemur sententiam propositam cum prima, & tertia sententia superioribus: tunc dicimus patrem dictum esse non iudicare quenquam, non quod non habeat potestatem eandem cum Filio, vel quod non iudicet cum Filio: sed quod potestas per humanitatem, quæ soli filio vnita est, exercenda est: nam Filius in carne, & per carnem sibi vnitam iudicat, Pater verò extra carnem E & per carnem non sibi copulatam. Hæc de potestate, quam Christus, vt Deus habuit dicta sunt.

De iudiciaria Christi potestate, vt homo est.

Alteram habuit iudicandi potestatem, vt homo, quam August. docere videtur, & scholastici Doctores verè docent. sicut enim humanitas Christi præter scientiam diuinam, quam habuit ex deitate sibi vnita, accepit scientiam infusam, qua vt homo sciebat sic præter potestatem iudicandi communem cum Patre, habuit potestatem propriam humanitati collatam, quam vtique non habuisset, nisi Deus esset: hæc autem est secundata, & velut subalternata diuinæ pote- F stati, & per hanc iudicabit, & exercebit iudicium: non quod sint distincta iudicia, sed vnum, quod respectu potestatis humanæ Christi, est eius proprium, respectu potestatis diuinæ est commune cum Patre, quantum ad substantiam actus ipsius: quantum ad modum verò, quia per carnem coniunctam sibi iudicat, est etiam proprium Christi. Augustinus ergo de hac potestate locum hunc intelligere videtur, & est sententia probabilis, ita tamen vt sententiæ Patrum citatæ non sint improbabiles censendæ [illegible]m, & contextui accommodantur, nec repugnant doctrinę Au- G gustini: immò simul sunt hæ duæ potestates; nec argumenta Augustini adeò sunt efficacia, vt solui non possint. Ad primum enim respondeo; Patrem dictum non iudicare quenquam, non quod non iudicet, sed quod non exerceat iudicium per seipsum, sed per hu- A manitatem non sibi copulatam: Filius autem iudicat per seipsum, nimirum per humanitatem sibi vnitam, sed eadem potestate diuina. Ad secundum dico, sicut Pater dat Filio essentiam, & Filius accipit, nec propterea Filius accipit, quod non habebat, nec minor est Patre; ita etiam dat potestatem, & filius eam accipit vnà cum essentia Idem dicendum est de operatione: Filius enim vt Deus accipit operationem, & iudicium à Patre, sicut etiam quod dicitur creare habet à Patre. Denique ita oportet intelligere Filium accepisse iudicium à Patre, vt nulla ratione iudex esset, nisi etiam Deus esset, iudicabitque vt Deus, & homo simul, siue id faciat per potestatem solam diuinam, siue simul per potestatem creatam. Hæc est vera doctrina, & accommodata verbis propositis.

ANNOTATIO XX.

Cur non dicitur, Pater non suscitat, sicut dicitur, nō iudicat quenquā.

Altera non minus grauis difficultas circa eandem sententiam occurrit, nempe: cur sicut dictum est; *Pater non iudicat quenquam*, non etiam dicitur, Pater non viuificat quenquam: Nam sicut iudicabit omnes per Christum, ita per eundem suscitabit, & viuificabit omnes. Quod si non dictum est, non suscitat quenquam, sed Pater suscitat, sic & Filius; cur etiam non sic dictum est, sicut Pater iudicat, sic Filius, aut sic, Pater omne iudicium dedit filio, absque eo, quod diceretur, Pater non iudicat quenquam; quod igitur est discrimen hoc inter viuificationem mortuorum, & iudicium futurum hominum?

Nō omnia quæ Christus in carne operatur, facit per mediā carnem.

Aduertenda est doctrina, quæ pro responsione. & intelligentia multorum, quæ dicta sunt, & inferius dicentur proderit. Quidquid facit Pater, facit etiam Filius existens in carne; sed non omne id efficit per carnem seu per humanitatem. Filius quidem in carne D est eiusdem substantiæ cum Patre: non enim est in seipso mutatus, vel diminutus per carnis assumptionem. Si ergo eiusdem substantiæ est cum Patre, eiusdem erit virtutis, & potentiæ, & omnia quæ facit Pater, simul etiam facit filius, non tamen omnia hæc facit Filius per carnem. Creat enim Pater animas modò hominū, & Filius in carne simul cum Patre creat; sed non per humanitatem tanquam per instrumentum; sed sola diuinitate sua. Concurrit modò Pater cum omnibus causis inferioribus tanquam causa prima eas conseruans, eis cooperans: concurrit Filius in E carne existens etiam ad idem opus, tamen non per carnem ea facit; sed per solam diuinitatis potentiam non ergo omnia quæ facit Filius in carne, facit per ipsam carnem: &, vt vno verbo dicam: Filius in carne habet omnipotentiam Patris, non tamen omnia opera huius potentiæ per carnem exercet. Attende rursus, mortuorum viuificationem, & iudicium hominum generale, Filium facturum in carne, & per carnem. Ea enim vtetur, vt instrumento ad viuificandum, & iudicandum. Est autem inter vtramque F operationem discrimen: quamuis enim Filius Dei in vltimo die omnes mortuos viuificabit in carne, & per carnem tamen non omnes absolutè, quotquot viuificati sunt, per ipsum in carne, aut per carnem viuificati sunt. Antequam enim carnem acciperet, multi sunt suscitati, & viuificati per potentiam diuinitatis, quos & viuificauit filius vnà cum Patre, sed non in carne, nec per carnem, quam nondum susceperat. modò etiam ante diem iudicij post eius aduentum sunt multi suscitati per Apostolos, & viros sanctos, multos quos filius in carne suscitauit vnà cum Patre per potentiam deitatis tamen non per carnem: quia G non est vsus carne, vt instrumento eos suscitandi, Quos verò ipse in hoc sæculo suscitauit, his in carne, & per carnem suscitauit. Propter hoc ergo non est dictum, Pater non suscitat quemquam, quia Pater suscitat, & suscitauit multos vnà cum Filio, etiam nondum in carne existente & postquam est in carne,

iuxet

suscitat simul cum ipso, & non per carnem: in die verò vltimo iudicij, omnes suscitabit Filius in carne, & per carnem, vti diximus. Iudicium verò hominum die extremo totum faciet filius in carne, & per carnem: quia hactenus nemmem sic Deus iudicauit etiam ante carnem assumptam, nec etiam iudicauit vsque ad illud tempus: Omne enim iudicium reseruatum est filio in carne, & per carnem. hac igitur de causa dictum est, *Pater non iudicat quenquam*, quotquot enim sunt, fuerunt, & erunt, subesse debēt

C iudicio visibili Filij in carne & per carnē: neque ante illū diē, vllus sic est iudicatus: ideo Pater non iudicat quenquam. Deniq; vt breui sermone totam concludamus responsionem: Filius habet potentiam viuificandi & potentiam iudicandi paternam, & hanc quidem exercebit per carnem sibi vnitam, illam verò non, sed partim ante carnem, partim in carne, partim per carnem ante vltimum diem, ideoque dictum est, *Pater nō iudicat quenquam*, non autem dictum est, Pater non suscitat quemquam.

¶ *Vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.*

COMMENTARIVS.

SEntentia hæc refertur ad duas præcedentes, nempe viuificationem mortuorum, & iudicium generale hominum, quæ Pater dedit, & demonstrat Filio. causa autem finalis adducitur, & ea est: vt filius Dei latens in natura illa agnoscatur, & agnitus ab omnibus honorificetur, sicut Pater honoratur. nempe honorificetur vt Deus, adoretur vt Deus. quamuis enim in natura sit humana, non desiit esse Deus Patri æqualis, & consubstantialis: tamen non est ab omnibus cognitus, ideò nec honorificatus. propterea habuit seu exercuit aliqua diuinitatis opera per carnem: vt diuinitas ibi latens manifestaretur, crederetur, & honorificaretur. Opus autem, quo ab omnibus cognoscendus, & honorificandus est, præter viuificationem mortuorum, maximè hoc iudicium futurum est, quando nimirum omnis caro ad eum veniet, & ipsi incuruabitur omne genu: quando mali, & qui infideles extiterunt, etiam nolentes credent, & contremiscent, & diuinitatem eius confitebuntur. Propterea ergo datum est ei omne iudicium, in carne. Potest etiam exponi de honore exhibendo etiam ante iudicium, vt sit sensus secundum Chrysost. hom. 38. Dedit omne iudicium filio, vt omnes saltem metu futuri iudicij, per Christum ipsum honorificent tanquam Deum: quos enim beneficia non alliciunt, timor pœnæ attrahit: potius dicamus totum hoc verbo complecti.

ANNOTATIO XXI.

Cōtra Sabellianos hæreticos.

AButebantur hoc loco Sabelliani, qui Patrem à Filio non distinguentes in vnam confundebāt vtriusque personam. Dicebant ex hoc loco id colligi, Si honorificandus est Filius sicut Pater, ergo Filius est Pater. Respondet doctè Chrysost. hom. 38. potius distinctio ex his verbis colligitur. Si honorificandus est filius, sicut honorificatur pater, igitur filius noñ est pater: honorare enim filium honore patris, quasi ipse sit pater, hoc est, confundere patrem, & filium, non honorificare filium, sicut honorificatur pater.

Cōtra Arrianos.

Peruertebant etiam locum hunc Arriani referente Cyril. lib. 2. cap. 141. illud, *Sicut*, asserebant nō esse aduerbium æqualitatis, sed similitudinis: nam Matth. 5. dicitur, Estote misericordes, sicut pater vester mi-

A sericors est, vbi non æqualitas, sed similitudo notatur. Respondet Cyril. rectè docens quando aduerbium hoc inter ea quæ sunt diuersi generis ponitur, tunc similitudinem, non æqualitatem significare: sicuti dicimus, argentum splendet, sicut Sol: at quando inter ea, quæ sunt eiusdem generis, tunc æqualitatem denotare: sicuti dicimus, venerandus est Paulus: sicuti Ioannes, id est, æquali est veneratione honorandus. B Pater igitur, & filius cum eiusdem sint generis, quando dicimus filium venerandum sicut patrem, adorationis æqualitatem significamus. Nec ergo aduerbium hoc, identitatē personarum contra Sabellium, nec similitudinem adorationis, sed æqualitatem, & identitatē honoris & adorationis indicat, cùm vnica adoratione totam Trinitatem adoremus.

¶ *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.*

COMMENTARIVS.

NOn solùm pater filium honorificari vult, sicut ipse honorificatur, sed eius honorem ita necessarium, & debitum constituit: vt qui filium non honorificet, nec etiam patrem honorificet. Si autem non honorare filium Dei in carne, est patrem non honorare, & negare honorem filio, est negare honorem Patri: sequitur, vt qui contumelia afficit filium, afficiat etiam contumelia patrem. Perpende quanti criminis Christus Iudæos reos faciat, qui eum transgressorem legis reputabant. Aduerte in illis verbis, *Qui misit illum*, tacita causa redditur, cur, qui non honorat filium, non honorat patrem, nempe, quia ipse misit illum. Missio duo innuit: vnum est processio à Patre: alterum est carnis assumptio: non enim filius patrem mittere dicitur, quia à filio non procedit pater: sed pater filiū: quia ab ipso patre procedit. nec satis est processio hæc æterna, sed præterea est terminus exterior, nempe carnis assumptio. Idem est ergo dicere, *Qui misit illum*, ac si dictum esset: quia sic homo factus est, vt à patre procedat ipsi consubstantialis, propterea in carne adorandus est adoratione æquali, quia æqualis à Patre procedit.

Aliter honorificandus filius missus quā prophetæ etiā missi à Deo.

Ex hac doctrina soluitur dubitatio: Deus misit prophetas: non tamen honorificandi erant prophetæ, sicut Deus, sed vt legati à Deo: & qui non honorificabat vt legatos, nec Deum honorificabat: at non satis est sic honorificare Christum, sed additur, sicut Patrem: & qui sic non honorificat, nec Patrem honorificat, quia missus est, non vt prophetæ missi sunt, sed vt procedens filius à patre: propterea enim dictum est, *Non honorificat patrē, qui misit illum*, & non dicitur, Non honorificat Deum, qui misit illum. Attende rursus dictum esse, *Qui misit illum*, quia antequam mitteretur, ignotus erat: non ergo mirum, si non honorificatus est vt filius Dei: at quando missus est: iam manifestatus est: propterea honorificandus est in carne, tanquam Dei filius, ipsi patri æqualis, & consubstantialis.

¶ *Amen, amen, dico vobis, qui verbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam.*

PRosequitur Dominus eandem materiam de viuificatione, & iudicio: cùm enim ipse sit qui viuificandi habet potestatem, & ipse sit iudicaturus omnes: ostendit, quale iudicium subibunt honorificantes eum, & credentes, dicens hos vitam æternam habituros. Sermo hic est de æterna vita, in qua resurgent iusti. Nec obstat, quod verbo præsentis temporis vtitur, *Habet vitam æternam*, sæpè enim tempus pro tempore ponitur: sicut etiam superius dicitur: Suscitat Pater mortuos: & tamen de præsenti non suscitat, sed est sensus: ipsius est suscitare mortuos: sic dicitur credens habere vitam æternam, quia ius habet, & ipse est, qui viuificandus est.

Duo in his verbis notanda.

Sunt autem duo in verbis annotanda. Vnum est, nouam sententiam à Domino proferri de necessitate, & efficacia credendi in eum: qui enim credunt, viuificandi sunt in hoc iudicio, propterea noua vtitur asseueratione, *Amen amen dico vobis.* Alterum est, fidem in eum duobus expositam esse verbis: vnum est, *Qui audit verbum meum,* hoc commune erat credulis, & incredulis, & necessarium ad fidem, quia fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. secundum distinguens credentes ab incredulis. *Et credit ei, qui misit me*, non dicitur, qui credit in me. Non propter rationem Chrys.hom. 38. & Euthym. quia si sic locutus esset, gloriari videretur, quæ ratio solida non est: nam Ioan. 7. dicitur, Qui credit in me, flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent: sed quia hæc locutio explicat magis qualis sit futura fides hæc credentium: nam qui credit ei, qui misit Christum, credit in mittentem, & in missum, & in hoc significatur Trinitatis mysterium: credit etiam Christum esse missum, in quo incarnationis mysterium indicatur: & his articulis fides Christi maximè definitur, nimirum vt credamus eum esse Dei filium, patri consubstantialem, & hominem propter nos factum. Nec excluditur ab hac fide dilectio, & opera ipsius: sed Christus de fundamento ipso, quod tunc nondũ iactum erat, agebat: hoc autem fides est in eum. Si autem dilectio exclusa esset, non diceret idem Ioannes 1. Cano. 3. Translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus.

¶ *Et in iudicium non venit, sed transit de morte ad vitam.*

CAusam, cur credens vitam æternam sit habiturus, reddit: hæc enim particula, *Et*, sæpè apud Hebræos vim causalis obtinet, quia, inquit, *Non veni in iudicium*: id est, non iudicatur secundum ea, quæ commisit: nam per fidem in Christum viuam remittuntur ei commissa: *sed de morte*, corporis, in qua est, *transit ad vitam*, beatam. Non credentes autem veniunt in iudicium, quia pro peccatis damnationi iam sunt deputati, nec per fidem Christi liberati sunt, quia ea caruerunt: hi de morte corporis transeunt in mortem æternæ damnationis: quamuis enim ad vitam corporalem resurgant, potiùs vita talis mors est. In Græco, *Venit*, est præsentis temporis, *Transit*, præteriti, sed vim habet vtrumque futuri. Cùm enim Hebræus sermo non habeat præsens, sed præteritum, & hoc sæpè pro futuro, & præsenti vsurpetur: facilè tempus pro tempore in Græca locutione secundum phrasim Hebræam sumitur. Chrysost.hom. 38. & Cyril. lib. 2. c. 142. hanc expositionem sequuntur;

ANNOTATIO XXII.

Nonnulla Patrũ expositiones.

AVgust. tract. 22. aliter hæc exponit verba, vt qui credit dicatur non venire in iudicium, quia in vltimo die non subibit damnationis iudicium, & in hoc conformis est nostra expositio. At transisse de morte ad vitam dicitur, quia de peccato ad vitã gratiæ sit translatus, iuxta illud 1. Ioann. 3. Translati sumus de morte ad vitam, tamen rectius eum Chrysost. & Cyril. expositum est, vt de morte corporis, & vita æterna hæc intelligamus: & totum, vti diximus, sub futuro tempore legamus, *Non veniet in iudicium, sed transibit de morte in vitam.* Et quamuis sit verbum A præteriti, idem est sensus: nam transisse de morte ad vitam dicitur, quia deputatus est iam, vt de morte corporis transeat ad æternam vitam, quamuis nondum sit mortuus: & idem est sensus Ioannis in illis verbis allegatis. Translati sumus de morte ad vitam: quia status credentium is est, vt de morte ad vitam æternam sint suscitandi: nam iste totus contextus de morte corporis est, & de resurrectione à tali morte: nec est, quod admittamus amphibologiam in eodem contextu.

¶ *Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent.*

COMMENTARIVS.

COnfirmat eum, qui audit, & credit verbum eius in vitam transire posse à morte, explicando se tantæ virtutis esse, vt voce possit mortuos suscitare: & ne rebus futuris, & distantibus videatur præsentia probare, inquit, *Amen amen dico vobis, venit hora, & nunc est*, id est, citissimè, & hoc tempore fiet, vt mortui audiant vocem filij Dei, & audientes viuent. hoc dicit propter mortuos, quos voce sua erat suscitaturus, propterea non vniuersaliter loquitur omnes mortui, sed mortui audient: & non dicitur, qui credent, sed, *Qui audierunt*, Est Hebraismus, id est, ad quos peruenerit virtus vocis filij Dei, perueniet autem, ad quos ipse voluerit, illique viuent: ita hunc locum exponit Chryso. hom. 38. & Euthy. Qui ergo tantam potestatem habet, non mirum si dicat, & faciat, vt qui credunt, transeant de morte ad vitam. Et attende dici vocem filij Dei, quia vox, non vt meri hominis, sed vt Dei filij, tantam habebat efficaciam. Dicit autem tempus venisse iam, & adesse: quia prædicatio verbi incepta erat per ipsum, & continuanda per Apostolos.

ANNOTATIO XXIII.

Cyrillus tres proponit superioris sententia expositiones.

CYril. lib. 2. cap. 142. tres refert superioris sententiæ expositiones. Vna est, vt de mortuis morte peccati, intelligamus, qui prædicatione verbi Christi ad gratiæ vitam reuocati sunt. quæ sententia est August. lib. 20. ciui. cap. 6. & serm. 64. de verb. domini, & tract. 22. Altera est, quam nos cum Chrysost. & Euthym. secuti sumus: vt verba hæc de mortuis iam iam per Christum excitandis, ad vitámque reuocandis exponantur. Has duas ipse Cyril. dicit, exquisitas non esse, propterea adfert tertiam, quæ talis est: vt priora verba, *Mortui audient vocem filij Dei*, procedant de vltimo iudicio, quando omnes resurgent boni, & mali: posteriora autem, *Qui audierunt, viuent*: de his, quibus verbum prædicandum erat: qui enim crediderint, quia vitam æternam habebunt.

At ista expositio, quam exquisitam Cyrillus arbitratur, meo iudicio graues difficultates patitur. primò quidem, quia dicitur, *Venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei*: si A de vltimo iudicio sermo esset, non adderetur, *Nunc est*: non enim solet Dominus talem particulam adiungere, nisi quando de rebus proximis loquitur. Præterea quia paulò inferiùs agens de iudicio vltimo, non visus est tali particula: *Hora venit, & nunc est*, vt re vera distingueret hanc sententiam ab illa: hæc enim de proximis rebus, illa de distantibus est. Deinde, quia locutio esset nimis impropria, & violenta, *Mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent*, si referamus ad distinctas voces, & ad distincta subiecta, vt refert Cyril. nam B priorem sententiam ad mortuos, & vocem vltimi iudicij refert: posteriorem verò, ad viuentes in peccato & audientes verbum fidei, cùm tamen locutio de eisdem loquatur mortuis, & de eadem voce.

Alia Chrysostomi expositio, quã sequitur Author.

Propterea probabilior est Chrysostomi expositio: quia ad eosdem mortuos, & ad eandem vocem refert: qui audierũt enim mortui vocem Christi, surrexerunt. dicti autem sunt audisse vocem, quia virtus

Digitized by Google

virtus vocis Christi ad eos peruenit operando re- A
surrectionem. Voce enim, vt diuinitatis instrumento visus est, quando & Lazarum, & alios suscitauit mortuos. Hanc secuti sumus, & ea legitima videtur, cum tertia violenta sit, & magis spiritualis, quam literalis. nam si de credentibus esset sermo, non dictum esset, *Audient mortui, & qui audierint viuent*, cùm paulò ante dictum sit, non satis esse audire, sed simul credere: at quia de his, qui vocis efficacia suscitati sunt, loquebatur, propterea dicitur, *Qui audierint*. propterea, quia dicitur, *Audierint vocem Filij*, Dei vt suam propriam vocem significaret, qua suscitauit mortuos, non autem verbum prædicationis Apostolorum: nam de mortuis agitur corporaliter, & de suscitandis: non ergo ad mortẽ spirituale, & vitam hęc referẽda sunt: variaretur enim sẽtẽtia, & a scopo intẽto esset recess⁹.

¶ *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso.*

COMMENTARIVS.

CAusam adfert, quare, qui audierint vocem Filij, viuent, cùm mortui sint. Et sensus est, Quia, *sicut Pater vitam in semetipso*, & propterea mortuos suscitat, *Ita etiam dedit filio vitam habere in semetipso*. propterea poterit etiam mortuos suscitare. habere vitam in semetipso est, non participatam vitam habere, nec dependentem vitam ab alio, vt Cyril. lib. 2. cap. 144. & Aug. tract. 22. exponunt; sicut sol lumen dicitur habere in se respectu eorum, quæ illuminantur ab eo; & ignis calorem in se collatione eorum, quæ ab eo calefiunt; causa ergo prima vitæ, quæ alijs dat fidem, & ipsa non recipit vitam ab alia vita pendentem, dicitur habere vitam in semetipso; talis est Pater, talis est Filius, qui eandem vitam habet, quam pater.

Ex his benè infertur filium habere eandẽ vitam cum Patre.

Rectè Chrisost. hom. 38. ex hoc loco concludit contra Arianos, necesse esse, fateri filium eiusdem esse vitæ cum Patre, nec aliam habere differentiam, quam quod vnus est pater, alter filius; tamen omnia præter hæc esse eadem in vtroque; si enim alia vita esset filij, tunc dependens esset, & participata à vita patris, iamque non haberet vitam in semetipso, sicut habet pater. His verbis probat non solùm se ad vitam mortuos reuocare posse, vt Lazarum & alios, sed ad æternam vitam, sicut & pater potest: quia habet vitam in semetipso, & his verbis confirmat illam sententiam, qua perhibuit credentes in se transituros de morte in æternam vitam.

Non idem est vitam in semetipso. & à semetipso habere.

Attende autem longè aliud esse habere vitam in semetipso, & habere vitam à semetipso. Filius habet vitam in semetipso, sed non habet à semetipso, sed à patre, quod his verbis insinuatur. Si enim, *Pater dat filio habere vitam in semetipso*, ergo filius habet a Patre hanc vitam: habet ergo in semetipso, & non ab alio vitam receperunt, non in semetipsis, quia ab alio pendent; non à se, quia lumen à sole in corporibus receptum pendet à sole ipso; sic omnis vita, & esse creatum pendet à suprema causa, quæ Deus est; Deus à nemine dependet: vnde vita eius quæ vna est, & prima, nullo alio eget, propterea in semetipso Deus est, & viuit.

ANNOTATIO XXIV.

Diuersa Patrũ explicationes proponuntur.

DIscordes videntur antiqui Doctores in huius ex- B
positione sententiæ, & re vera sunt; sed non est tanta discordia, quantam aliqui existimant. Aug. tract. 22. & Chrysost. hom. 38. hæc verba Christo vt Deo conuenire putant. Cyrillus autem lib. 2. cap. 144. vt homini, & ratione humanitatis assumptæ; sed qua ratione hæc dicantur attentè est considerandum. Non enim negat Cyril. Christi, vt Dei esse vitam in semetipso habere, hoc enim nemo Catholicus inficias ibit, nec in hoc discordat ab August. sed dicit, hæc verba, *Pater dedit Filio habere vitam in semetipso*, conuenire Christo ratione humanitatis, quia humanitas est, quæ recepit diuinitatem filij vitam habentis C
in semetipso. Christus ergo, vt homo dicitur habere vitam in semetipso quia habet sibi vnitum filium viuentem in semetipso: & hac ratione pater dedit homini vitam habere in semetipso; quia dedit Filium suum, vt vniretur humanitati. propterea Cyril. dicit Patrem in incarnatione dedisse Christo homini, vt vitam in semetipso haberet. hæc est vera Cyrilli sententia. At August. aliter sentit, nempe ratione diuinitatis suæ filium dici à Patre habere vitam in semetipso, quam Pater dedit, quando ab æterno genuit; non ergo est differentia inter Doctores hos, vitam hanc esse diuinitatis; sed qua ratione Pater dicatur dedisse filio: & vtraque expositio est vera doctrina, & verbis aptari conuenienter potest; tamen secuti sumus Augustini; & Chrys. expositionem. Fatemur quidem Christum Deum, & hominem esse, qui loquitur hæc omnia, sed modò aliqua profert ratione humanitatis, modò aliqua ratione diuinitatis, quia Deus simul, & homo est. qua ratione Deus est, inquit, se habere vitam in semetipso, sicut haber Pater: & hanc datam ei esse a Patre. Nam, vt Deus est, ab æterno vitam habet à Patre: vt homo ergo, &, vt Deus accepit à Patre habere vitam in semetipso: vt homo, per vnionem ad verbum in tempore: vt Deus, per naturalem generationem ab æterno. Vtruque igitur modu exponere possumus, & vtrumque sensum verba admittunt. at locutio magis propria est, si procedat, vt Deus est; quia sic à solo patre vitam habet: vt autem homo est, non à solo patre, sed à tota Trinitate: nam tota Trinitas humanitati communicauit, & vniuit filij personam. Cum igitur verba hæc de patre procedant, *Dedit*, inquit, *Pater Filio habere vitam*, in eo sensu exponi debent, qui soli conuenit Patri: quandoquidem exponi cum eo sensu rectè, & apertè verba possunt.

¶ *Et potestatem dedit ei iudicium facere.*

COMMENTARIVS.

SI diligenter superiora verba consideremus; duæ sunt assertiones in confirmationem eius veritatis: (Qui audit verbum meum, & credit ei, habet vitam æternam) vna assertio est, in iudicium non venit, altera transit à morte ad vitam. Vt hanc secundam assertionem exponeret, & confirmaret, adiunxit, quæ hactenus dicta sunt quibus ostendit, se posse viuificare, & à morte ad vitam reuocare. His verò verbis præsentibus priorem assertionem confirmat, quod in iudicium non venit. Vt totus horum verborum sensus breuibus expositus verbis hic sit: Credentes in me non venient in iudicium condemnationis, sed à morte in vitam reuocabuntur æternam, possum autem hæc ego facere: nam potestatem habeo viuificandi; quia vitam habeo in memetipso, sicut pater, & potestatem habeo iudicandi; quia ego sum ante cuius tribunal omnes sunt iudicandi. Hic est contextus legitimus.

De omnipotẽtia per carnẽ exercenda sermo est.

Attende, iudicandi nuda potestas consideretur, à patre ab æterno, vt Deus, eam accepit. Vnam enim cum Patre, & Spiritu sancto potestatem habet supremam iudicandi, & per eam iudicabit de facto viuos, & mortuos: at non de hac in pręsenti sermo est, sed de potestate iudicandi visibiliter, & corporaliter humanitati communicata. nam Christus vt iudex visibiliter apparebit, & viuos & mortuos iudicabit: propterea non sola nuda & absoluta potestas Dei hoc loco consideratur: sed vt per humanitatem exercenda est, vt sit sensus;

Dedit potestatem iudicandi, nempe vt per humanitatem suam iudicium sensibile exerceret, & in humanitate sua fieret iudex omnium. de hac materia diffusius egimus suprà in annotationib. 19. Hoc loco iudicium generaliter sumitur, quo & mali damnantur, & boni probantur, in vltimo illo die.

¶ *Quia Filius Hominis est.*

CՕnnectuntur verba hæc immediatè præcedentibus. *Dedit ei potestatem iudicium facere, quia filius hominis est,* causam enim continent, cur Deus iudicem constituerit, *Quia,* inquit, *filius hominis est,* quasi dicat, homines voluit Deus per hominem iudicare, & sicut per hominem saluauit hominem, ita etiam per hominem eundem iudicabit. Sicut enim diuina misericordia multum commendatur in hoc, quod per hominem homines saluauit, & non solum salutem, sed etiam honorem deperditum recuperauit (maximè enim honorificum naturæ humanæ fuit, vt in ea victor Dæmon vinceretur) sic iustitia Dei valdè iustificatur in eo, quod homo iudicat hominem, & non quicunque, sed ille idem, qui vitam exposuit pro homine, vt condemnatio malorum omnino iusta appareat. quis enim iustissimam sententiam negabit eam, quam contra peccatores is proferet, qui in cruce suum & sanguinem pro eorum salute fudit? vt ergo Deus est, vitam habet in semetipso, & supremam potestatem cum patre, quam per humanitatem exercebit, quia filius hominis est, accepta etiam potestate humana, vltra diuinam. Sic enim visibili iudicio omnes iudicabit.

ANNOTATIO XXV.

Diuersa doctorū traduntur expositiones.

A VErba præcedentia variè à Doctoribus connectuntur, & communiter varia est eorum expositio. Primo loco Chrysost. homi. 38. cum sequentibus coniungit, *Quia filius hominis est nolite mirari,* vt sit sensus, Nolite mirari cùm me hominem videatis, & audiatis, me vitam in meipso, & potestatem habere iudicandi. Multum mouit Chrysostomum ad hanc sententiam à superiori separandam, hæresis Pauli Samosatensis, Christum merum hominem affirmantis. ne ergo occasionem arriperet confirmandi hæresim suam, si audisset; Dedit potestatem iudicium facere, quia filius hominis est; sic enim ipse Paulus legebat, B propterea hæc verba Chrysostomus separauit, & sequentibus coniunxit. Sed hoc certè non est magni momenti; nam nihil aliud haberet ille ex his, præter quam, quod homo Christus esset, & hoc verum est; at esse simul Deum multa alia verba conuincunt, immò etiam hæc eadem. nam, si homo hic, Deus non esset, potestatem iudicandi non acciperet; nam potestas hæc Dei est & accepisse dicitur, vt homo, quia per humanitatem exercenda sensibiliter est. Secundo loco Cyril. l. 2. cap. 144. in alio extremo est. connectit enim cum superioribus. sed non solùm cum imme- C diatè præcedentibus, sed cum anteriori etiam sententia, nempe, *Dedit vitam habere in semetipso, & dedit potestatem iudicium facere, quia filius hominis est:* nam vt homo per vnionem vtrumque accepit, & vitam hác, & potestatem, vt in annotatione præcedenti declarauimus, & vti diximus, est expositio probabilis. Tertiò loco August. tracta. 22. cum superioribus copulat sed cum immediatè præcedentibus, *Dedit potestatem iudicium facere, quia filius hominis est,* & hoc secuti sumus in commentatio, & legitimus hic videtur sensus: nam iudicium hoc per humanitatem exercendum erat, & vt homo, iudex viuorum, & mortuorum est. propterea causa est, qua iudicium facere datum ei est, quia hominis filius est; at vitam in semetipso habet, non quia homo est. Propterea rectè August. cum immediatè præcedentibus connectit: idem tamen Christus est, qui vitam habet, & potestatem iudicandi habet; illud, vt Deus, hoc particulari modo, ratione exercitij sensibilis, vt homo.

Hoc loco aduerte hanc potestatem, quam, quia homo est, Christus sibi esse datam dicit, secundum Cyrillum non esse aliam, quàm eam, quæ ei ab æterno est à patre; sed data homini dicitur, quando coniunctio cum humanitate facta est. quomodo autem data sit, sequens verbum explicat. *Dedit,* inquit, *potestatem iudicium facere,* id est, dedit, vt iudicet visibiliter, & sensibiliter mundum, vnde potestas æterna est; sed temporaliter in vnione data est ad iudicandum. Recentiores de potestate communicata humanitati Christi, quæ est alia à diuina, & tamen subordinata, intelligunt; & vera est doctrina; sed locus hic etiam de ipsamet potestate diuina, quam Christus per humanitatem exercebit, intelligitur conuenienter: potestas enim humanitati inhærens, velut instrumentum quoddam est diuinæ, & æternæ potestatis. legenda sunt, quæ scripsimus in annotatione 19. superiori.

¶ *Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei, & procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij.*

COMMENTARIVS.

DIxerat iudicij potestatem sibi datam à patre; at quia audientium cordibus verbum hoc incredibile visum est, vel forsan, dum hæc audirent, gestu aliquo exteriori, vt incredibile refutârunt, adiunxit, *Nolite mirari hoc,* id est, ne vobis hoc incredibile videatur, quia non solum hæc mihi data est potestas, sed veniet profectò tempus, quando iudicium hoc fiet; nam omnes mortui audient vocem filij Dei, & procedent, seu prodibunt ex sepulchris, & resurgent, sed non eodem modo omnes: qui enim bona egerunt, resurgent in vitam æternam, qui verò mala, resurgent in damnationem. Hic est sensus horum verborum; illud enim procedere in resurrectionem commune est omnibus mortuis, sicut & commune est audire vocem filij Dei, Hieron. Epist. ad Pamachi. contra errores Ioannis Hierosolymitani. Audient, inquit, auribus, & procedent pedibus, at resurrectio vitæ, bonis; resurrectio damnationis, & æternæ mortis propria est malis. Hoc loco vita non pro vita sumitur, quæ morti corporali contraria est; hac enim ratione omnes resurgent in vitam: nam nemo resurgit, nisi iterum viuat; Sed sumitur pro vita beata, & gloriosa, vita namque damnatorum mors potius est, vt rectè Aug. lib. 6. ciui. cap. 12 dicit, quod etiam superius annotauimus. Dicit autem, *Audient vocem filij Dei,* quia diuina virtute suscitandi sunt mortui; & hæc vox est illa de qua 1. Thessa. 4. ipse Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo; & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Ita hanc vocem exponit Cyrillus lib. 2. cap. 145. quamuis enim sit Archangeli est tamen ex iussu, & præcepto Dei, & diuinæ eius potentiæ instrumentum. Ex his patet, quod supra dictum est, credentes scilicet non venire in iudicium, sed de morte in vitam transire. Qui autem dicantur credentes, qui non damnantur, sed vitam habent æternam, exponit nunc Dominus; nimirum non qui solam habent fidem, vt hæretici commentantur, sed qui bona egerunt, qui fidei, charitatis opera coniunxerunt. Et non addidit; Venit hora, & nunc est, sicuti prius dixerat, quia hæc resurrectio non addidit; Venit hora, & nunc est, sicuti prius dixerat, quia hæc resurrectio non erat breui futura.

ANNOTATIO XXVI.

Cum dicit Christus, Nolite mirari, ad quod opus referatur.

Cyril. lib. 2. cap. 145. verbum, *Nolite mirari hoc*, refert ad miraculum languidi, vt sit sensus. Nolite mirari me languidum hunc sanasse, quia multo adhuc maiora sum facturus. Sed non videtur hoc aptari posse conuenienter: non enim illi mirabantur tale factum, sed potius accusabant, & arguebant; & praeterea quia multae sententiae intercesserunt, iam in verbis Christi; rectius August. tract. 22. ad praecedentia immediatè refert de potestate iudicij sibi data, & forsan aptior erit expositio, si ad vtrunque referatur, nempe ad potestatem iudicij, & ad potestatem viuificandi mortuos, & reuocandi in aeternam vitam: haec enim duo continuò contextu dicta sunt, &, quae sequuntur, ad haec duo referuntur: nam, *Audient*, inquit, *vocem filij Dei, & procedent in resurrectionem*, haec est potestas suscitandi; *qui bona egerunt*, ad vitam, *qui verò mala*, ad damnationem, haec est potestas iudicij. His etiam verbis declarat, qua ratione illud superius verbum sit intelligendum, *Quos vult, viuificat*: si enim de vita aeterna exponamus, quos vult viuificat; vult eos viuificare, qui bona egerunt; si verò exponamus de viuificatione illa miraculosa; non pro meritis eorum, sed pro sua absoluta suscitabit voluntate.

ANNOTATIO XXVII.

Infantes comparebuntne in iudicio?

Aduertenda est generalis sententia: *Omnes, qui in monumentis sunt*, prodibunt in resurrectionem; infantes enim, & praematurè etiam in maternis vteris mortui, surgent; vt Iustinus quaest. Gentil. resp. 13. & August. lib. 22. Ciui. cap. 13. asserunt, & est communis Catholicorum sententia. & probat Augustin. illo 1. Corinth. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificantur; surgent autem, vt Iustinus dicit, ratione praediti, seu rationis vsum habentes; & secundùm Augustin. in ea corporis magnitudine, qua, si vixissent, habituri essent: an tamen in iudicio apparebunt, non ita vt prius, certum est. Greg. Nisse. in orat. de infantibus praematurè abreptis disputat, & inclinare in eam sententiam videtur, vt in iudicio non sint comparituri; tamen August. libr. 5. hyppogno. & epist. 107. ad Vitalem, & alijs in locis tenet, ad iudicium venturos esse, & propter peccatum, quod ab Adam contraxerunt, damnationis sententiam subituros; & ea est vera sententia. In hoc tamen non est probandus August. lib. 5. cont. Iul. cap. 8. quod sentit eos torquendos, cuius contrarium tenet Greg. Nazianz. in Orat. in sanct. Baptis. & Gregor. Nissen. loco citato; eaque est communissima sententia. haec enim poena iis infligenda est, qui mala opera egerunt. Quod si dicas, cur Dominus nihil de iis in verbis praesentibus locutus est, nam distinxit eos, qui mala egerunt, & qui bona fecerunt, dico id esse factum, quia de iis, qui credituri erant in eum, aut fidem eius nō recepturi, loquebatur, quos iudicio damnationis terrere, & beneficio resurrectionis vitae allicere intendebat; tamen omnes generali sententia conclusit, qui in monumentis sunt, suscitandos. Mortuos corporaliter significat illo verbo, *Qui in monumentis sunt*, ne de morte animae, quae per peccatum est, intelligeremus. quamuis re vera non omnes mortui sunt in monumentis, sed ab eo, quod frequentius est, generalem vsurpat locutionem. Haec diffusè tractare non est instituti nostri, quamuis aliqua de resurrectione in cap. 11. adferemus.

Cur Christus futuri iudicij meminit, quādo se filiū Dei esse manifestat.

Vnum tamen hic non est praetermittendum, cur Dominus de hoc iudicio futuro faciat mentionem, quando se Dei filium esse, & verum Christum manifestat? Respondeo id meritò factum esse, nam Iudaei multum errabant, aduentum vnum Christi, & hunc gloriosum tanquam regis, & iudicis expectantes, ideòque in humilitatem eius praesentem impingebant: propterea Dominus admonet se iterum venturum, & facturum iudicium hoc, nec modò esse tempus iudicandi: tamen horam hanc certissimè venturam. latiùs haec explicauimus capite primo, Ioannis Baptistae testimonium secundum exponentes, propterea nunc satis sit attigisse.

¶ *Non possum ego à meipso facere quidquam, sicut audio, iudico.*

COMMENTARIVS.

Dixerat sibi iudicium datum, & re vera iudicaturum omnes secundùm opera illorum, & hoc, quia filius hominis est. His verbis tacitae obiectioni respondet. posset enim aliquis obijcere, iudicium hoc, & discretio esse non potest: quomodo enim homo omnium opera hominum noscere, & discernere poterit, vt proferat certum iudicium? Respondet, *Ego à meipso non possum facere quicquam*, id est, non vt homo tantùm, facio, quae facio; sed, vt filius Dei, vnius cum patre naturae; non humana scientia, aut potentia sola vtor, sed simul diuina. *Sicut audio, iudico*: Christus audiebat vt Deus, quia scientiam humanam habebat à diuinitate communicatam; iudicabat ergo, sicut audiebat, & non à seipso solo, non ergo ignorare aliquid poterat, quo iudicium minus rectum fieretur.

ANNOTATIO XXVIII.

Superior sententia de Christo Deo, & homine vera est.

Verba haec, & secundùm diuinam, & secundùm humanam naturam in Christo vera sunt. ipse enim, vt Dei filius est, nihil à semetipso facit, sed sicut audit, iudicat; quia omnia quae facit, omnéque iudicium à Patre habet, à quo ab aeterno essentiam, & sapientiam accepit. Audire enim, est à Patre scientiam accipere. non aliam, sed eandem omnino, quae patris est. Et haec sententia in hoc sensu est eadem cum superiori. Non potest Filius facere à semetipso quicquam nisi quod viderit patrem facientem. in quo sensu exponitur ab Ambr. Serm. 20. in Psal. 118. versic. 4. & Aug tract. 22 Chrysost. hom. 38 & Cyrill. libr. 2. cap. 146. Potest etiam intelligi de ipso Christo vt homo est, ipse enim nihil à se facere potest, quia quidquid fecit Christus, non solus homo facit, sed simul Deus; & quae scit, audit, quia scientia eius humana à diuina procedit, & ipsi est conformis, & in hoc sensu exponit etiam Cyrillus loco citato. Hieron. libr. 2. aduersus Pelagianos dicit Ecclesiam haec verba intelligere dicta à Christo ratione humanitatis assumptae, & est accommodata expositio; nam verba haec connexa sunt immediatè praecedentibus, in quibus quia hominis Filius est, se iudicium habere, & iudicaturum dixerat; in quo iudicio nunc dicit se non à semetipso operaturum, sed, quae audit, iudicaturum. Loquitur ergo de se, vt homo etiam est, sicut & vt homo, etiam iudicaturus est. Resolutio huius difficultatis haec mihi videtur, vt simul vtramque expositionem coniungamus: Christus enim potestate diuina & humana, & scientia diuina & humana iudicabat, & vtraque erat à Patre. Cyrill. autem quamuis interpretetur de Christo, vt homine etiam, tamen alterum sequitur sensum, & alteram connexionis rationem. Sensus eius, & connexio est, vt se legis obseruatorem ostendat contra Iudaeorum superiorem calumniam, *Ego*, inquit, *sicut audio, iudico*, id est, secundum sensum verum legis iudico, & *A me ipso non facio quicquam*, nihil ei contrarium facio: nam Christus licere pietatis opera in sabbato facere, nec esse hoc contra legem, sed secundum legem iudicabat, & hoc verum erat iudicium, vt paulo inferius dicetur, sicut igitur audiebat in lege, iudicabat.

Ioan.

Iste sensus, & connexio violcta mihi videntur: nec A enim cohærent sententiæ, vt ordo verborum postular,& verborum significatio multum distrahitur. Ipsemet Cyrillus etiam exponit verba ratione diuinitatis,& aliter connectit:in quo Chrysost. consentit, sed cùm iam superius, sensum hunc explicuerimus; & ab his verbis præsentibus alienum ostenderimus; non est, quod in connexione recitanda immoremur. Aliqui illa verba, *Sicut audio iudico*, hunc sensum in- B terpretantur, quasi dicatur; non ad libitum, & indiscretè, sed pro meritis causæ profero iudicium; ideo iustum est. Sed hæc expositio non facit ad sensum, nec ad propositum præcisis: nam hæc verba respondent præcedentibus, *Non possum a me ipso facere quicquam, sicut audio, iudico*, quasi dictum sit, non facio à me, quia sicut audio, iudico: id est, non ex mea scientia sola, sed ex diuina accipio omnia, vt iudicem: neque hæc verba reddunt causam, cur iudicium sit iustum: nam hoc sequitur postea, vbi altera causa adfertur iustitiæ: sed respondent tacitæ obiectioni, vt in commentario expositum est, vt ostendat nihil se posse latere, & ex hac parte iudicium non impediri.

¶ ***Et iudicium meum iustum est, quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me.***

COMMENTARIVS.

ALteri tacitæ responder obiectioni, cùm dici possit; Si, vt homo iudicaturus est omnes, iudicium rectum non est; nam humana voluntas non potest ita iustitiam, & æquitatem in tot hominum causis, quamuis omnia homo cognosceret, amplecti. Exclusa igitur obiectione priori scientiæ, quia falli non potest, excludit hanc etiam obiectionem iniquitatis; & dicit iudicium meum etiam iustum erit; nam non quæro voluntatem meam, id est, non facio secundum humanam solam voluntatem, sed secundum diuinam, in qua iniustitia esse non potest. Hæc phrasis; *Non quæro voluntatem meam, sed eius, qui misit me*, significat se operari secundum humanam voluntatem, ita tamen, vt diuinæ sit conformis, & quæ faciebat, non ea ratione facere, quia vt homo volebat, seu vt humanæ suæ voluntati satisfaceret; sed propter diuinam voluntatem, & beneplacitum; non quod haberet voluntatem aliquam à diuina discordem, cui nolebat satisfacere, sed quod omnia, quæ volebat, & faciebat; ideo volebat, & faciebat, quia erant secundum diuinam voluntatem. Loquitur vt homo, & de humana voluntate, & actibus eius; vt homo autem voluntatis, actus, & opera, beneplacito diuino conformabat; & sic volebat, & operabatur vt homo, vti cognoscebat, se vt Deum velle. Ad patrem autem refert, vt se non solùm Dei filium, sed vnam cum Patre, & eandem habere, vt Deus est, voluntatem ostendat.

¶ *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.*

PRæclara diuinitatis suæ mysteria Christus Iudæis aperuerat; vt in superiorum expositione verborum videre licet: nunc propter eorum incredulitatem suæ doctrinæ veritatem testimoniis nititur confirmare: & quia illos paratam in mente obiectionem habere cernebat, nempe, Tu de te ipso loqueris, nullum sententiæ testem, aut argumentum adfers, non credimus tibi, nec verum reputamus, quod tu loqueris: præuenit Christus vel hoc ipso etiam se Deum ostendens, qui mentes occultas cernebat, & dicit, *Si ego perhibeo testimonium de me ipso*, nec aliud adfero, quàm humanam dicentis auctoritatem, *Testimonium meum non est verum*. Intelligenda est sic sententia, quasi diceret, si ego solus de me perhibeo testimonium, testimonium meum non est verum. ille de seipso testimonium solus perhibet, qui dicta sua non aliquo argumento, nec probatione confirmat: qui enim de se loquitur, & argumentis efficacibus, quæ dicit, probat, non de semetipso testimonium solus perhibet: argumenta enim, & ratio simul testimonium perhibent. Similiter qui secum aliquem testem producit, non de se ipso solus testatur. Dicitur autem testimonium, quod de semetipso aliquis solus perhibet, non esse verum, non quod in se verum esse non possit; sed quod fide dignum non sit, nec acceptandum, vt verum. Et sic Athan. exponit hoc verbum in orat. contra gregales Sabellij. Verum enim, fide dignum exponit. Attende Christum loqui vt hominem: testimonium autem perhibere solùm de se, non esse aliud, quàm humana tantùm dicta proferre, & non aliquo argumento confirmare, quàm sola humana auctoritate loquentis. Erit ergo sensus huius sententiæ, Si ego de me ipso testimonium perhibeo, nec alio argumento, aut testimonio, quæ affirmaui, probo, quàm his verbis exterioribus, quæ protuli, aut rationibus solis humanis, solaque auctoritate mea exteriori, quæ apparet; testimonium meum non est legitimum, nec dignum fide, nec verum reputandum, quamuis re vera verum sit; at non sic est, quia non solus ego de me testor, sed diuinis argumentis vtor, operibus nempe, & signis diuinitatis. Hic est sensus: nec est contrarium illud Ioan. 8. Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est: nam loquebatur, vt Deus, qui non humanis verbis, sed diuinis factis de se testabatur. Hæc in annotatione magis explicantur.

ANNOTATIO XXIX.

Diuersæ Patrũ expositiones superioris sententiæ.

CYril. lib. 2. cap. 147. hanc superiorem sententiam C nempe, *Testimonium meum non est verum*, sic exponit, vt dicta sit per quandam conuenientiam, vt aliquando solet fieri, ac si diceret: Sit sanè, vt vos dicitis, si non alia profero, testimonia. Verba Cyrilli sunt hæc: Scio vos dicturos: Tu de te ipso testimonium perhibes, & ideo testimonium tuum verum non est, nec molestè fero hæc verba, quippe quæ per ignorantiam funditis: neque volo propter testimonium meum vos mihi credere, alius est, qui de me testimonium perhibet. hæc Cyrill. Chrisostomus porrò homil. 39. & Euthym. aliter interpretantur, vt sit sensus: D *Non est verum*, id est, vobis non reputatur verum: videbat enim mentes eorum dicentes, & obiicientes, Testimonium de te ipso perhibes, testimonium tuum non est verum: propterea præuenit eos, & quod mente conceperant, aperuit: non ergo dicit non esse verum; sed, quod illi in sua mente habebant, ostendit. sed hæ expositiones non omnem tollunt difficultatem: nam quæ Chrysostomi est, verbis accommodari non potest: Non enim dicit, quia de meipso testimonium perhibeo, propterea testimonium meum non est verum, tunc enim posset exponi, non reputatur à vobis verum: sed dicitur, *Si perhibeo de meipso testimonium, testimonium meum non est verum*. quod minus conuenienter exponitur, non reputatur verum. Adde hæc verba, quamuis occasione forsan internæ cogitationis, & obiectionis illorũ dicta sint; tamen Christus est, qui suo nomine ea profert, & asseuerat. Cyrilli autem expositio aptior videtur, tamen adhuc patitur difficultatem. Tertia expositio est Athanas. in orat. contr. gregales Sabellij, & Ambrosij lib. 5. de fide, cap. 5. Hi exponunt more humano loqui Christum, & vt homo est, cuius testimonium solum, non est fide dignum, nec idoneũ, vt recipiatur. Et hæc est vera expositio, & legitima, sed explicatione indiget.

Aduer

In Christi operibus & vera humanitas & vera diuinitas elucebant.

Aduerte igitur opera Christi esse & diuina & humana; cùm enim homo esset, & Deus: quędam humana, quędam diuina opera exercebat, sicut autem humana opera erant argumentum, & probatio naturæ humanæ, & eum esse verum hominem; ita & diuina opera erant argumēta, eum esse verum Deum, quando igitur in illa humana natura opera diuinitatis faciebat, diuinitas quæ erat in eo, perhibebat testimonium de homine, quod erat verus Deus; quando autem ille de se loquebatur verbis duntaxat humanis, dicens se esse Deum & Dei filium, tunc de se perhibebat testimonium, quia humanis verbis solis testabatur de se; at quando simul operabatur, vt Deus, iam non solus homo reddebat testimonium, sed Deus in illo, & per illum operans. hoc est ergo quod dicit; Si ego vt homo, de meipso tantùm testimonium perhibeo, id est, non vtor ad meam diuinitatē probandam aliis argumentis & probationibus, quam verbis & operationibus humanis; testimonium meum non est fide dignum, nec verùm reputandum: at non sic est, quia alius etiam reddit testimonium: vtor enim operibus diuinis, & diuinitas, quę in me est, mirandis signis de hoc homine, qui appareт, testatur esse Deum. Iam ergo non solus ego vt homo, verbis testimoniū perhibeo, sed etiam Deus in me manens suis operibus id testatur; propterea testimonium meum & verba, quæ de me loquor, omni fide digna, & verissima sunt, quia Deus operibus suis, & ego homo verbis meis, testimonium perhibemus. In hoc sensu dictum est illud Ioan. 8. Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est. Ista est expositio ad mentem Athanasij, & Ambros. & ea est legitima, & conformis illi sententiæ, Ioann. 10. Si non facio opera patris mei, nolite mihi credere, Si autem facio, & si non vultis mihi credere, operibus credite; id est, si non alia argumenta habeo diuinitatis meę, quàm vobis prædico, nisi humana verba; nolite credere, tunc enim testimonium solus de me perhibeo, at si facio opera Dei, iam non solus testor ego de me, sed Deus ipse, qui in me est. Si exponamus cum Cyrillo, hæc verba sunt prolata per modum permittentis; *Non est verum* id est, sit sanè, vt vos dicitis, testimoniū meum non esse fide dignum; at rectius per modum asserentis dicta sunt, vt more hominum loquatur, quorum testimonium, cùm de se loquuntur, fide dignum non est, quando nullo alio nititur argumento, quàm loquentis assertione. Adhuc hoc in sequenti sententia magis explicabitur.

¶ *Alius est, qui testimonium perhibet de me.*

COMMENTARIVS.

CVm dixisset: Si solus de me testimonium perhibeo, testimonium verum non est, adiungit alium etiam esse, qui testimonium perhibet de ipso, hic alius est pater. In cuius explicationem sciendum, Christum in vnitate suæ personæ duas habere naturas, diuinam & humanam, duúque operationum genera, vnum secundum diuinam, alterum secundum humanam, sed magnum est vtriusque discrimen: Nam sicut natura diuina non sibi erat propria, sed cum patre communis, quæ secundum eam operabatur; non Christi solius, sed patris simul opera erant: quando enim mortuos suscitabat, infirmos sanabat, aliaque huiusmodi edebat miracula, quia secundum naturam diuinam primariò ea efficiebat, erant & sua, & patris simul opera, tamen quia natura humana sibi propria erat, quia non personæ patris, sed suæ tantùm erat vnita: quæ secundum eam faciebat, sua erant opera propria, vt quando incedebat, fatigabatur, sitiebat, orabat, similiáque opera hominis exercebat: opera hæc hominis, non erant testimonium diuinitatis suæ, sed illa priora, quæ erant diuinitatis: quæ quoniam & sibi, vt Deus erat, & patri erant communia. hinc factum est, vt ea modò patri, modò sibi ratione suæ personæ attribueret: aliquando enim patrem dicebat de eo testimonium facere, & operari quæ faciebat: aliquando verò ipsemet ratione diuinæ suæ personæ, propter naturam eandem cum patre, dicebat de se, vt homine, ferre testimonium, & operari mira illa opera, vt eandem se habere cum patre naturam, & non solùm hominem esse ostenderet. Ex hac doctrina, sententia præsens manifesta est; Cùm enim vt homo dixisset; Si ego tantùm testimonium perhibeo de me, testimonium meum non est verum. Addit alium etiam esse, qui simul testimonium ferret, nempè patrem ipsum: quia ratione diuinæ naturæ edebat miracula, diuinitatis testimonium perhibentia. cùm autem sibi potuisset etiam adscribere hæc opera, & testimonium; tamen patri tribuit, vt alium testem esse conformet: nam pater distincta erat persona: & sic sunt duo testes, nempe ipse cum patre. *Alius*, ergo patrem significat, cum quo ipse etiam vt Deus de homine testimonium perhiber: & sic non solus ipse, sed vnà cum patre testimonium perhibuit. Hie est sensus huius sententiæ.

ANNOTATIO XXX.

De quo sit intelligenda hæc Saluatoris sententia.

CHrysostom. hom. 37. & Euthym. hunc alium esse Ioannem Baptistam interpretantur: sed non videtur legitima interpretatio; non enim Christus sibi præponeret Ioannem Baptistam; cùm enim dixisset, *Si ego, vt homo, testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum non est*, non adiecisset, *Alius est*, qui testificatur, nempe Ioannes Baptista; diuinitatis ergo testimonium esse oportet, quod profert. Prętereanon sibi coniungeret Baptistam dicendo, *Alius*, nempe à me testimonium perhibet, sed Patrem ipsum, qui alius dicitur: maximè, quia quæ sequuntur non cohærent huic sensui, sed magis contradicunt. Nam testimonium Ioannis adfert potius ad hominem argumentando, quia ipsi eo vsi erant. Rectius Athanas. lib. 2. de vnita Deitate Trinitatis, per alium Patrem interpretatur, adnotátque dictum esse aliū Patrem propter distinctionem personalem Filij. eandem interpretationem complectitur Cyrill. libr. 2. cap. 147. His consensi in commentario.

¶ *Et scio, quia verum est testimonium eius, quod perhibet de me.*

COMMENTARIVS.

SEnsus est; alius est, qui mecum testificatur de me, *Et scio, quia verum est testimonium eius*, id est, ego etiam testificor. & illius probo testimonium, vt non ego solus, sed duo simus. Idem est sensus cum illis Ioann. 8. Si ego iudico, iudicium meum verum est, quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater: & non ex opinione, sed ex scientia testor.

¶ *Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati.*

ANtequam hoc testimonium, quod alius de ipso perhibet, producat, sententiam suam eandem Iudæorum facto comprobat, ac si dicat; Vos iam mihi testimonium quodam modo accumulastis: Nam, *Misistis ad Ioannem*, vt eius testimonium inquireretis, ille autem, *Perhibuit testimonium veritati*. id est, respondit veritatem, nempe negando se esse Christum, & me eum ipsum esse confitendo. Attende verborum energiam, vt Ioan. Chrys.

Chrys. hom. 39. aduertit, *Vos*, inquit, *misistis*, id est, vos iudicatis Ioannem dignum fide, & idoneum testem. Adde etiam, à vobis ipsis inducti estis ire, non ego misi vos ad eum, sed vos ipsi ire, seu mittere voluistis: ille autem, quem vos elegistis, verum testimonium perhibuit, dicendo non sum ego Christus, medius vestrum stat, quem vos nescitis, ipse est: non igitur est, cur iudicetis me solum testimonium de me proferre, nec cur illud repellatis.

¶ *Ego autem non accipio ab homine testimonium; sed hæc dico, vt vos salui sitis.*

NE hoc testimonium putarent esse, propter quod dictum erat, *Alius est, qui testimonium perhibet de me*, propterea dicit, *Ego autem non accipio ab homine testimonium*, id est, non hæc narro, quasi velim Ioannis testimonio meam tueri sententiam; non indigeo vllius hominis testimonio: quod si hæc de Ioanne dico, id propter vos ipsos facio, vt salui sitis, id est, vt vestrismet factis doctrinam meam confirmem, & impellam vos ad veritatem cognoscendam, & recipiendam, per quam salutem consequamini: nam quem vos voluntate vestra elegistis, vt de Christo perhiberet testimonium, ille ipse testatus est veritatem, nempe me esse Christum. Non hoc expressè dicit Dominus, sed tacitè; nam sciebant Iudæi, de quo Ioannes testimonium perhibuerat, & hoc verbo amplius significauit, quàm si diceret, testimonium perhibuit de me; dicens enim testimonium perhibuit veritati, insinuat non solum testimonium perhibuisse de ipso, sed adhuc verum fuisse testimonium eius, seque verum esse Christum.

Tam de sequentibus, quam de præcedentibus intelligit, cũ ait, Hæc dico.

Attende autem hæc verba, *Hæc dico*, non solùm referri ad superiora, nempè ne putetis hæc de Ioanne me narrasse, quod velim vti eius testimonio, sed etiam ad inferiora, & sequentia, quibus commendat Ioannem; præmittit tamen se non hæc dicere, quod eius captet testimonium. Superius, capite primo explicuimus Ioannis testimonium non fuisse Christo necessarium, sed à Deo missum esse propter Iudæorum incredulitatem, & imbecillitatem: sufficientissima enim testimonia Christus habuit præter ipsius, propterea dicit superius, *Vos misistis*, quasi diceret, Ego non remisi vos ad Ioannem, & nunc dicit, *Ego non accipio testimonium ab homine*, quo verbo insinuat tacitè se esse Deum, dum generaliter testimonio hominis indigere se negat: Nec hoc est contra ea, quæ inferius dicuntur de Apostolis, qui testimonium reddiderunt de Christo iam ad cœlos ascendente: nam præsens sermo est de testimonio Christi præsentis, & suam doctrinam confirmantis: præterea Apostoli testimonium reddiderunt per miracula, quæ non hominis, sed Dei erant testimonium: at Ioannes nullum signum tale fecit. Hoc satis probat verba illa *Alius est, qui testimonium perhibet*, non de Ioanne intelligenda, quod adhuc in sequentibus magis confirmatur.

¶ *Ille erat lucerna ardens, & lucens.*

HÆc, vti diximus in superiorum explicatione, connectuntur cum iis verbis, *Hæc dico, vt salui sitis*. Laudat enim Ioannem, & arguit Iudæos licet hæc omnia non propter se, vt ipsius testimonio se tueri velit, dicit; sed propter ipsos Iudæos, vt ipsorum dictis & factis conuicti, veritatem salutis recipiant. Laudat ergo Ioannem, & idoneum testimonium fuisse confirmat: ne autem dum dixit, *Vos misistis ad Ioannem*, aliquis arbitraretur Dominum dicere, Ioannem testem dignum fide non absolutè fuisse, sed respectu eorum, qui talem putabant: propterea adiunxit non ex opinione Iudæorum tantùm, sed verè fuisse Ioannem testem dignum omni fide. *Ille*, inquit, *erat lucerna ardens & lucens*, ac si diceret; Rectè quidem fecistis in eo, quod Ioannem vobis testem elegistis; Erat enim lucerna ardens, & lucens: id est, omnia habens, quæ ad sibi aliorum fidem comparandam necessaria sunt, erátque testis omni dignus fide, omnique exceptione superior.

Expendit author verba hæc, quæ de Ioanne dicuntur.

Notanda sunt verba: in hoc enim, quod dicitur, *Erat lucerna*, insinuat mandatum, seu missum esse Ioannem: lucerna enim instrumentum quoddam est, quo vtimur, vt luceat aliis; sic Ioannes venit, vt veritatem aliis, tanquam Dei minister indicaret. Lucerna etiam, vt dicit Cyril. lib. 3. cap. 1. ab alio lumen accipit: accenditur enim lucerna: sic Ioannes à Christo lumen recepit. idem notat Ambro. sermo. 14. in Psalm. 118. versic. 1. Lucerna præterea, vt dicit Euthym. sole adueniente cessat; sic Ioannes Christo iam prædicante suo testimonio finem imposuit. Est autem cum articulo, lucerna illa, vt rectè dicit Cyrill. vt ad prophetiam reuocaret Iudæos. Psalm. 131. Paraui lucernam Christo meo. Ioannes erat lucerna hæc. Aug. etiam tract. 23. hanc sic interpretatur prophetiam: dicitur, *Ardens & lucens*, ardens in se, quia veritatem sciebat, cui erat testimonium perhibiturus; lucens, quia aliis veritatis huius erat idoneus, & fide dignus prædicator: lucet enim qui veritatem aliis sufficienter demonstrat. potest enim aliquis scire veritatem; sed aliis non satis vt oportet, eam demonstrat; nec argumenta habet sufficientia ad persuadendum: talis lucerna ardens est, sed non lucens: non sic Ioannes, sed Christum nouit, ac manifestauit, & fide dignus Christi fuit index ac testis, luménque tale ac tantum emisit; vt potuerint Iudæi videre si voluissent. Greg. hom. 11. in Ezech. sic exponit. *Erat lucerna ardens*, per cæleste desiderium, *Lucens*, per verbum: illud ergo ad vitam, hoc ad doctrinam refert Gregorius, & id rectè dicitur: & tam hoc, quàm illud Ioannes habuit. Arsit in se per sanctimoniam morum, & scientiam; luxit aliis per manifestationem doctrinæ & mirum exemplum vitæ. Hæc sunt, quæ dignum fide efficiunt testimonium.

¶ *Vos autem voluistis exultare ad horam in luce eius.*

COnfirmat lucernam hanc illuxisse, & lumen veritatis emisisse. *Voluistis*, inquit, *exultare in luce eius*: nam à principio dignum fide iudicastis, & vt hominem à Deo missum recepistis: lucebat ergo ille; sed *Ad horam*, & breui tempore id fecistis, quo verbo arguit, & insimulat Iudæos, quod Ioanni non crediderint. Ille ardebat, & lucebat, & vos lumen recepistis eius; sed citò vestra inconstantia eum repulistis. Misistis ad eum, vt ad fide dignum testem, vt inquireretis de Christo; at postquam respondit, eius testimonium spreuistis.

ANNOTATIO XXXI.

Superiorem sententiam diuersis modis Patres exponunt.

CYril lib. 3 cap. 1. superiora verba aliter exponit; A nam ad baptismum refert, dicens: Mirati Ioannem in principio lucem eius hoc modo accendistis, sed postea nec ipsi ab eo baptizati & baptizari cæteros prohibentes, ad hoc vsque insaniæ delapsi estis, vt Dei nuncium increparetis; misistis enim ad eum, qui B dicerent, quid ergo baptizas? hæc Cyrillus. sed expositio prior, quam sequitur Chrysost. hom. 39. est conuenientior; nam de testimonio, quod de Christo perhibuit, sermo hic est. Ex his verbis Domini liquet dignos reprehensione fuisse Iudæos, quod Ioannis testimonio non crediderint, eósque peccasse grauiter, dum tantæ luci non adhibuerunt fidem. Cyrill. hæc verba affirmat insinuare Ioannem in figura legis contentum; vt enim illud verbum, erat ille *Lucerna*, reuocat ad Prophetiam Psalm. 131. ita & hoc verbum,

bum, *Ardens, & lucens*, reuocat ad figuram Leuitici A significabat. ipse Cyrillus diffusè figuram hanc ex-
14. Lucerna enim io tabernaculo lucens Ioannem plicat.

¶ *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.*

COMMENTARIVS.

CVr se testimonio Ioannis ex parte sua non indigere, oec eum in testem producere dixerit, causam exponit: quia *Habeo*, inquit, *testimonium maius Ioanne*, id est, maioris auctoritatis, quàm sit Ioannis testimonium. Ee hæc verba connectuntur illis; Vos misistis ad Ioannem; ac si dictum esset, vos vti testimonio Ioannis voluistis. Ego autem non producn testimonium hoc, habeo eoim testimonium maius. Quod autem dicitur, *Maius Ioanne*, intelligendum est, maius testimonio Ioannis: nam testimonium testimonio, non personam personæ comparat.

¶ *Opera enim, quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea, ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me.*

EXponit, qood sit testimooium maius testimonio Ioannis: & verborum hic est sensus: *Opera quæ facio, ipsa perhibent de me testimonium*, intellige maius, quam sit Ioannis testimonium, & ne opera, quæ, vt homo faciebat, existimaret aliquis ea esse testimonium, dicit, *Quæ mihi Pater dedit, vt ea perficiam*, id est, Ea opera dico de me testimonium perhibere maius Ioannis testimonio, quæ facio vt Deus, quæ operor per potentiam diuinam à Patre acceptam, cuius autem rei testimonium hæc opera perhibent? nimirum, me esse a Patre missum. Verba sunt consideranda, *Opera*, inquit, *quæ dedit mihi Pater vt perficiam ea*, hæc sunt opera diuinitatis, quæ virtute, & potentia faciebat, quæ à Patre sibi data est. perficienda dicit, loquens vt homo, cui Pater miunxit, vt ea opera faceret: & simul potentiam dedit, per quam faceret: oempe per diuinitatem vnitam illi humanitati. At ne quis existimaret se tantum ex cnmmissione aliqua hæc opera facere, adiunxit, *Opera, quæ ego facio*, id est, non tantum accepi à Patre opera, sed simul ego opera hæc facio, quia Deus sum: noo quod alia sint opera, quæ dedit pater, alia quæ ipse facit, sunt enim eadem: sed quod à Patre accepit vt homo, propter vnionem, & ipsemet facit, quia vt Deus eandem eum Patre diuinitatem, & naturam habet. Percontaberis, quis est, qui perhibet hoc testimonium? & quis est de quo perhibetur? opera enim testimonium ipsum sunt. Respondeo ipsemet Christus, vt Deus est, perhibet de se vt homine testimonium, per opera quæ facit suprà hominem, nempe miracula, quæ sunt opera Dei. ac si dicat, si nihil appareret in me nisi humanum, esset qui de me testaretur homo, at cùm opera per hanc humanitatem faciam, quæ Dei sunt, testimonium reddo me esse Deum, qui in hac lateo humanitate, & quia hæc, quæ facio, vt Deus, communia sunt etiam Patri. Pater vnà cum filio reddunt testimonium, vt non vnus, sed duo sint testimonium ferentes, sed de vno, nempe de filio homine facto. quod autem testantur id est, esse scilicet filium Dei à patre missum, qui in illa est humanitate, nec merum esse hominem, qui apparet, sed simul filium Dei.

ANNOTATIO XXXII.

Quærit non an opera sint testium, quod æqua lis sit. *Patri, sed quod ab eo missus sit.*

CHrysost. hom. 39. potuisset, inquit, dicere Christus, testimonium perhibent de me, quod æqualis sim Patri. at noluit: sed minus expressit, quia misit me Pater, quia hoc prophetatum erat: & quia, si hoc semel esset admissum, consequebatur etiam admittendum eum esse æqualem Patri. Dices, qua ratione opera hæc erant maius testimonium Ioannis testimonio? Si enim Ioannes à Deo missus est, & opera etiam à Deo procedunt, æqualis auctoritatis esse videntur. Dico si constitisset, & manifestum esset Ioannem à Deo missum, & testimonium eius à Deo esse, vtique æqualis esset auctoritatis: nam difficultas credendi ex eo procedit, quia obscurum est, an à Deo, B quæ dicuntur & proponuntur, procedant: Si enim nobis, & omnibus constaret Deum esse, qoi per homines docet, quæ fidei sunt, omnes crederent, quia Deum mentiri non posse certum est: miracula autem fiunt, vt quæ dicuntur, esse Dei credantur. Illud ergo, quod magis probat virtutem diuinam, maius testimonium, & efficacius est. Ioannes ergo à Deo missus erat. tamen non ita certum erat hominibus eum esse à Deo, vti erant opera mira, quæ fecit Christus; pro- C pterea maius fuit testimonium ex his operibus sumptum, quam testimonium Ioannis, tantam certitudinem, quod à Deo esset, non habentis.

¶ *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me.*

COMMENTARIVS.

DIxit alium esse, qui de eo testimonium perhibet, & his expositis, quæ occasione Ioannis dicta sunt, quis sit hic alius, qui testimonium perhibet, explicat. *Pater*, inqoit, *qui misit me, testimonium perhibuit de me.* hoc testimonium est illud in Baptismo redditum, quando vox de cælo audita est Patris dicentis, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Et attendenda est particula, *Et*, quæ dictio est accumulans; ac si diceret: etiam Pater perhibuit testimonium de me: accumulatur autem hoc Patris testimonium, non Ioannis testimonio, sed testimonio, quod ipsemet Christus, vt Deus, de se reddebat vt homine per opera diuinitatis: vt sit sensus, Operibus meis, quæ Patris diuinitate facio, testimonium perhibeo de me, qui homo fotis appareo, quòd sim filius à Patre missus: & Pater etiam meus testimonium perhibuit iam de me, quando sua voce hoc idem declarauit, me esse suum filium.

ANNOTATIO XXXIII.

De quo Patris testimonio Christus loquatur.

VErba hæc graues Doctores superioribus connectunt, & non de Patris testimonio apud Iordanem exhibito, sed de testimonio Patris per eadem met opera, quæ Christus faciebat exponunt, vt sit hic sensus; *Opera quæ ego facio testimonium perhibent de me*; & simul etiam Pater, qui misit me, testimonium perhibet mecum per eadem opera, vt simul sit Pater mecum testis de me, sicut etiam mecum operatur. Hanc connexionem, & expositionem adferunt. Hilar. lib. 9. Trinit. Aug. tract. 23. & videtur etiam idem sentire D Cyrillus lib. 3. cap. 2. at illud verbum, *perhibuit*, duriusculè accommodatur; dicendum enim erat, Pater testimonium perhibet de me, sicut dictum est; *Opera quæ facio, testimonium perhibent.* Chrysost. hom. 39. & Euthym. de testimonio Patris apud Iordanem, quando Christus baptizatus est, interpretantur: hoc enim fuit proprium Patris testimonium, & hanc interpretationem sumus in commentario secuti; tum quia planior est, & verbis accommodatur; tum quia sequentibus optimè connectitur, in quorum expositione

tione hæc interpretatio magis confirmabitur. Aliqui hoc tempore de testimonio per Prophetas & scripturas cæteras veteres exhibito exponunt: scriptura enim illa tota testimonium Christi est, quam si attendissent Iudæi illi, profectò instructi fuissent, vt Christum agnoscerent. Non est improbabilis expositio, tamen difficultatem patitur hanc. nam hoc testimonium non magis est Patris, quam Filij, & Spiritus sanctus, ipsius, qui locutus est per prophetas. Media igitur expositio legitima visa est.

¶ *Neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis.*

COMMENTARIVS.

NOtandus est huius loci sensus, in cuius gratiam sciendum ex Deut. 18. & Exod. 20. populum Iudæorum quando ei in deserto legem Deus dedit, præ timore, & terrore sonitus, & lampadum ignis procul stetisse, nec ausum esse ad Deum accedere, ob idque petisse mediatorem aliquem, quem se audire polliciti sunt: quorum verba, cùm referret Moyses Domino, respondit se acceptare pactum, & vocem populi, promisitque se locuturum per mediatorem quendam ea lege vt si eum non audirent, vltionem de eis sumeret. Moysis verba sunt hæc: Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi dominus Deus tuus, ipsum audies, vt petisti in Oreb, quando concio congregata est, atque dixisti: vltra non audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar: & ait Dominus mihi, bene omnia sunt locuti: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, similem tui, & ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia, quæ præcepero illis: qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Hoc fuit pactum inter Deum, & illum populum. hic Propheta suscitandus, per quem Deus verbum locuturus erat populo, Christus erat, quem audire populus recepit sub pœna diuinæ vltionis, ne Deus eis loqueretur amplius sub specie illa horribili lampadum, & tonitruum, & buccinæ. Ex hac historia totus pendet huius loci sensus, & connexio. Cùm Patrē testimonium reddidisse de eo dixisset, arguit eos vt immemores, & contemptores pacti, quod pepigerant cum Deo in monte Oreb: & dicit: Vos, *Eius vocem non audistis, nec speciem eius vidistis.* Alludit ad verba, quæ tunc populus dixit, nempe, vocem eius non audiam & ignem hunc non videbo: sensus ergo est, obtinuistis, quæ per patres vestros olim præ timore petiistis: non enim vocem horribilem Patris audistis, neque speciem terribilem eius vidistis, verbum tamen & pactum eius, ad quod vos obligastis, non seruatis: acceptastis quidem pactum eius, nempe vos audituros, quem ille miserit Prophetam de gente vestra, at verbum & pactum eius non manet in vobis, quia quod pepegistis, implere non vultis: ecce enim ego sum, quem ille misit & vos non mihi creditis, nec auditis me sicut promisistis. Quibus verbis apertè se esse Messiam Christus significat, & diuinam vltionem propter eorum incredulitatem ex Dei pacto, tacitè comminatur. Hic est legitimus sensus, à quo reliquæ expositiones multum recesserunt cui sensui maximè consentit, quod sequitur, Scrutamini scripturas, &c. hæc enim sententia ad veterem illam historiam pertinet.

ANNOTATIO XXXIV.

Patrum diuersa explicationes.

SEntentia superior variè exponitur à Doctoribus propter eius obscuritatem Hilar. lib. 9. de Trin. hanc sententiam ad totam superiorem refert; nempe, Propterea vocem eius non audistis, nec speciem vidistis, nec verbum eius manet in vobis, quia mihi non creditis; quasi dictum sit; Si mihi crederetis, vocem Patris audiretis, & speciem videretis: qui enim videt me, videt & Patrem; similiter, qui audit me, audit & patrem, & verbum patris in eo manet. Chryso. homil. 39. & Cyril. lib. 3. ca. 3. exponunt, Velle Dominum probare, & confundere Iudæos se de cognitione Dei gloriantes, quod Patrem verè non cognoscant; & sic interpretantur; *Vocem eius non audistis, nec speciem vidistis*, quia Deus spiritualis est, nec vocem aut speciem habet propriam, sicut habet homo, per quam cognoscatur: nam vox illa, aut species, quam audierunt, & viderunt Prophetæ, propria non erant Dei, sed signa quædam, & propterea dicitur; *Vocem eius non audistis vnquam.* Mihi quamuis ita sit verè, Deum non habuisse vocem, aut speciem, potius videtur Dominum noluisse negare, quæ in scripturis recepta erant: nouam enim calumniæ occasionem daret: in scriptura autem vox & facies seu species Dei leguntur, quamuis propriæ non sint, & sit Deus visus, & auditus dicitur sæpè. Athana serm. 4. contra Arrianos verbum refert ad Christum, qui est Verbum patris, & dicit rectè coniungi cum specie, & forma Dei, quia ipse est imago, & character viuus Patris: tunc ad sensum literalem hæc sic accommodantur. Vos vocem Dei non audistis, nec formam vidistis, & cum superesset vobis modus vnus, vt in me, qui sum Verbum patris, & imago eius substantiæ, quique videt me, videt Patrem, crederetis; hunc modum contemnitis, & non creditis mihi: propterea Patris cognitionem non habetis, & diuina notitia priuati estis. August. contra Adimantum capi. 9. exponit, *Vocem non audistis*, quia non credidistis, quando dictum est Ioan. 17. Et clarificaui, & iterum clarificabo. *Neque speciem vidistis*, quia Pater speciem non habet. tamen hoc non potest accommodari, quia quando hæc loquebatur, nondum erat prolata illa vox Patris. Aliqui ad vocem in baptismo referunt, quam isti existentes in Hierusalem non audierant: quod Hil. lib. 9. Trin. insinuat; sed nec hoc facile aptatur verbis: nam dicitur, *Non audistis vnquam*, quod aduerbium, non ad vnam vocem, sed generaliter ad omnes refertur. Hæc sunt, quæ sentiunt Doctores: iudicium lectoribus relinquo; mihi legitima videtur expositio in commentario posita. Speciem Dei vocat eam, in qua apparebat: & vocem, verba, quæ sentiebantur, Exod. 20. & Deut. 18. constat.

¶ *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis.*

COMMENTARIVS.

TEstimonio operum, & paterno accumulat etiam scripturas sacras. Vos, inquit, scrutamini, & inquiritis scripturas, quia putatis in obseruantia earum vitam positam æternam: & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me, & tamen vos non vultis venire ad me, vt hanc vitam habeatis. Malitiam eorum arguit, significans eos proprio scripturarum studio conuictos esse de veritate Christi, præ malitia tamen nolle eum recipere, nec in ipsum credere, quamuis per Christum vita hæc æterna consequenda esset. Ex hoc loco constat Iudæos scripturas de Christo inquisiuisse, quamuis animo calumniandi, earúmque lectione conuictos de veritate Christi (non enim testimoniis tot, ac tantis, quod respondere possent inuenire poterant) non volebant

adhuc

adhuc obstinati credere in eum, nec ipsum confiteri, etsi scirent in Christo vero, & promisso positam vitam hanc, æternam, quam ex scripturarum obseruantia se habituros esse arbitrabantur. hoc significat illud verbum, *Et non vultis venire ad me*, quasi causa sit voluntatis malitia, non autem quòd scripturarum testimonia non iudicauerint veritatem eis. Scripturæ dicuntur testimonium perhibere de Christo, non solùm quia promissus est in scripturis Christus: sed quia ex signis, & circumstantiis multis in scriptura expressus, agnoscere potuerunt Iudæi illum esse Christum promissum. Hoc est, quod dicitur, *Testimonium perhibent de me*. & dum generali vritur scripturarum vocabulo, & legem, & Prophetas significat: tota enim scriptura plena est testimoniis Christi.

ANNOTATIO XXXV.

Diuersæ expositiones superiorum verborum.

SEntentia hæc duplicem habet sensum ex ambiguitate verbi Græci & Latini, *Scrutamini*: nam legi potest per modum imperandi, & exhortandi, vt Christus eos impellat ad studium scripturarum, quia ipsæ testimonium præbent de Christo, & in hoc sensu interpretantur Chryf. hom. 40. immo Athanas. in quadam epist. quæ est in fine voluminis operum. & Basil. lib. de Bapt. ca. 4. & Euthy. & est communis interpretatio. Cyril. verò lib. 3. cap. 4. quamuis asserat eam esse tritam, & communem expositionem, tamen non sequitur, sed exponit verbum per modum iudicandi, id est, inquiritis, & legitis scripturas, & cùm illæ testimonium perhibeant vobis de me, non vultis credere, quantumuis existimetis vitam æternam positam in earum obseruantia, & per Christum hanc vitam obtinendam.

Hæc expositio verbis ita accommodatur, vt prior vix possit aptari: nam si per modum exhortandi dicta essent hæc verba, dicendum potius erat, Inquirite scripturas, in quibus putatis vitam habere, & venietis ad me, vt vitam habeatis: cùm autem dicitur, *Non* A *vultis venire ad me*, indicatur illos scrutari iam scripturas, & cùm testimonium perhibeant de Christo, nolle tamen eos ad ipsum venire, à quo vitam æternam haberent, si venirent. Illud, *Vt*, finem non solam consequentiam significat: vt sit sensus: *Non vultis venire ad me*, tanquam ad Messiam, vt per me vitam hanc consequamini. Non est solus Cyril. in hac interpretatione, cùm & Irenæ. li. 4. c. 23. hoc verbum, *Scrutamini*, non per exhortandi, sed iudicandi modum interpretetur: Hunc enim locum citans in capitis illius principio, & loca veteris scripturæ aliquot enarrans, subiunxit hæc verba: Inquirant hi, qui omnia scrutari dicuntur, id tempus, in quo deficit princeps. B his verbis Irenæus significat verba Ioannis, modo iudicandi esse prolata, sicuti etiam Cyril. legit. Euthy. censet illã particulam, *Et illæ testimonium perhibent*, &c. abundare, nam legenda est sententia quantum ad sensum sine tali particula. immò Irenæus lib. 4. cap. 23. legit hanc sententiam sine tali particula: at non video cur abundet, nec cur omittenda sit: sensus enim lucidior est cum tali particula.

Claritatem ab hominibus non accipio, sed cognoui vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

COMMENTARIVS.

NE verba illa, *Non vultis venire ad me, vt vitam habeatis*, ex ambitione, & humanæ alicuius gloriæ appetentia prolata esse existimarent, vt forsitan iam illi corde conceperant: hanc falsam Dominus remouet suspicionem, & causam cur dicta sint, veram exponit: *Non*, inquit, *claritatem ab hominibus accipio*, id est, humanam gloriam nihili facio, humanas laudes, & honores propter me ipsum non curo, nec eas accepto, vnde quæ dixi, *Non vultis ad me venire*, non quia à vobis magni fieri & laudari cupiam dixi: sed quia noui vos non habere vitam, quæ est dilectio Dei, & vt hanc acciperetis: propter vestram ergo vtilitatem locutus sum hæc, non autem propter me: ego enim hominibus non indigeo, sed propter salutem ipsorum eos quæro. Verbum, *Claritatem*, apud Græcos δόξα, est, modò interpres vertit gloriam, modò claritatem: paulò enim inferius vertit gloriam, tamen idem est semper vocabulum Græcum & eadem significatio.

ANNOTATIO XXXVI.

Variis modis exponitur superior sententia.

PRiorem partem sententiæ Chryso. homi. 40. & Cyrill. libr. 3 cap. 5. exponunt, & connectunt, sicut in commentario dictum est, & est legitimus sensus, & connexio: posteriorem partem non connectunt quidem eodem modo, nec exponunt. Chrysostomus enim & Euthy. hæc verba dicta censent, vt argueret, & reprehenderet eos, qui zelo Dei, & tanquam Deum diligentes, Christum persequi videri volebant: contra quos dicit: Noui vos, quod dilectionem Dei, non habeatis, nec ex eius amore me persequamini: cum A Deus tot testimoniis me ab se missum esse confirmauerit. Erit ergo sensus hic: Non hæc dixi, vt quæram hominum gloriam, sed vt vos arguam, quod, quæ facitis, non ex dilectione Dei faciatis. Non sic Cyril. exponit, sed sensus secundum eum iste est: Non hæc dixi propter humanam gloriam, sed vt cognoscatis dilectionem Dei non esse in vobis, qua priuati, quomodo poteritis ad me, qui filius sum Dei, venire? facilior sensus, & connexio nobis videtur, quam in commentario explicuimus.

Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me, si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

COMMENTARIVS.

EOs dilectionem Dei non habere, nec propter Dei amorem opera sua facere, his verbis satis declarat Dominus, *Ego veni in nomine Patris mei, & non me accepistis*, nec credidistis mihi. Venire in nomine Patris, non est tantum missum esse à Patre: sed ita missum, vt testimonia efficacissima, & argumenta sufficientissima suæ missionis haberet. *Veni*, inquit, *in nomine Patris, & non accepistis*, non quia non ego fecerim omnia ea, ex quibus me à Patre missum cognosceretis: sed quia noluistis: ergo vos non habetis dilectionem Patris, nec ex Dei amore facitis, quæ facitis. Præterea, si alius venerit, vt re vera veniet, in nomine suo, non à Deo missus, sed à sua propria malitia inductus, eum recipietis: si autem amor Dei in vobis esset, non deberetis hunc recipere: si igitur, quem misit Deus, non recipietis, quem non misit recipitis, non est dilectio Dei in vobis.

Attende, cùm Dominus ad defectum dilectionis Dei illos, quod eum non receperint, reducit: insinuat non ex ignorantia probabili ea facere, sed ex errore grauissimo, & inexcusabili, aut ex scientia: nam Christum vel nouerunt, aut vnde facilè noscere possent, habuerunt: illum autem, quem recepturi erant, non esse à Deo, similiter habituri erant, vnde assequi possent. Noluit autem Dominus expresse dicere alium venturum, sed tacitè: *Si*, inquit, *alius venerit*, quibus verbis comminatur pœnam Iudæis, in spiritum erroris tradendos esse, vt tanquam Christum recipiant eum, qui verè Antichristus erit, quia verum non receperunt.

ANNO

Quid sit in nomine Patris venisse.

DVo hoc loco consideranda occurrunt. Vnum est circa illud verbum, *In nomine Patris mei.* Athanasius enim de vnita Deitate Trinitatis libr. 2. & 5. exponit hoc verbum sic, vt Christus dictus sit in nomine Patris venisse, quia Deus erat. sicut & Pater, nomenque Dei vtrique commune. Erit ergo sensus, Veni in nomine Patris mei, non solùm missus, sed ita missus, vt Deus essem, nomen idem cum Patre commune habens, quod ex operibus communibus cum Patre demonstrauit: nam eadem operatus est, quæ & Pater, & hac ratione intelligitur illud Psalm. 117. Benedictus qui venit in nomine Domini. & inde vrget Atha. Arria. Si venit in nomine Patris ergo habuit nomen cōmune cum Patre, non illud proprium, nempe vt Pater esset, sic enim confusio personarum fieret: sed id nomen, quia Pater Deus est. si ergo nomen habet idem quod Pater, ergo & essentiam, & naturam. Et re vera hic est sensus legitimus. Venit enim, *In nomine Patris*, quod non tantum missum esse à Deo, vt Prophetæ missi sunt, significat, sed venisse tanquam filium Dei naturam eandem habentem, & nomen cum Patre, sicut & opera eadem; propterea non dicitur, missus sum à Deo, sed, *Veni in nomine Patris*, quod nemo Prophetarum, etiam eorum, qui à Deo missi sunt, de se protulit nec affirmauit. nec Arriani proterui hinc euadebant, quando dicebant, quia Patris auctoritate, & à Deo missus erat, id esse dictum; non tamen quod Deus esset idem cum Patre: quia responsio non soluit argumenti efficaciam; plus enim est in nomine Patris venisse, maximè adiúctis etiam, quæ præcesserunt, Omnia, quæ facit Pater, facit & filius, venit enim cum eadem virtute, & potentia Patris. Eodem modo cum Athanas. exponit Hilar. li. 9. de Trinit. Ambros. autem 2. Tessalo. 2. hæc verba considerans dicit: Venire in nomine Patris est seipsum profiteri filium Dei; & inde deducit Antichristum non se filium Dei prædicaturum, sed Deum: quia in nomine suo dicitur venturus: quasi hoc verbum, *In nomine suo veniet*, significet, quod non ab alio missus veniat, sed tanquam Deus ipse à nemine procedens: seipsum enim esse Deum mentietur: idcirco in nomine suo veniet. Sed non existimo hunc esse huius verbi sensum, sed, *In nomine suo veniet*, quia re vera nullam habebit diuinam virtutem, sed sua malitia finget se à Deo missum, vt Dei filium, sicut falsi Prophetæ in suo nomine veniebant, quia re vera à Deo non mittebantur. Et hoc est quod dicitur nunc, *Si quis veniet in nomine suo*. id est, re vera non à Deo missus, nec Dei habens potestatem, sed sua se fingens propria nequitia talem, recipietis illum.

Recentiorũ sententia de illo alio, qui veniet in nomine suo.

Alterum verbum est, *Si alius venerit*, recentiores de quibusdam, qui pauco post tempore à Christi ascensione finxerunt Christum, & deceperunt turbas, hoc dictum exponunt. de vno enim Aegyptio refert Iosephus lib. 2. de bello Iudaico, capit. 12. qui triginta millia Iudæorum decepit: & de Simone Mago habetur Actor. 8. qui multos decepit: tamen communis sanctorum interpretatio est de Antichristo, qui verè vltimis diebus se Christum prædicabit, multosque decipiet, & huic multitudo Iudæorum datura est fidem, Deo iusto suo iudicio propter eorum perfidiam permittente. Ita exponunt Irenæus, libr. 5. cap. 25. Hieronymus ad Algasiam, quæstion. 11. Ambros. lib. 1. de Spiritu sancto cap. 14. Hilar. lib. 9. de Trinit. & lib. de vnitate Patris, & Filij. Cyril. lib. 3. ca. 6. & Chrysost. hom. 40. & ille est legitimus sensus.

¶ *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à solo Deo est, non quæritis?*

COMMENTARIVS.

CAusam infidelitatis eorum aperit, eisque tanquam sapientissimus & clementissimus Medicus eam manifestat, cum quadam insinulatione, vt si fortè causa cognita, & aperta, resipiscant, & ad Medicum confugiant. Simile mihi hoc videtur ac si infirmus graui, & diuturna ægritudine laborans, multis, & efficacibus remedijs sanitatis acceptis, tamen adhuc à mala quadam consuetudine, quæ causa morbi est, nolens recedere in Medicum culpam reijciat, & dicat nullum hactenus remedium efficax adhibuisti, iam enim sanus essem si adhibuisses: contra quem Medicus iustè, & miseranter insurgat dicens: quomodo tu potes sanari, qui à praua hac consuetudine, à qua morbum contraxisti, non recedis? ita nunc Dominus, quia incredulitatis causam Iudæi in corde suo in Christum reuocabant. quasi non crederent, quia se nondum Christum esse verum probauerat, nec vnde id credere possent, ostenderat: propterea in eos inuehitur, postquam iam testimonia suæ veritatis narrauit, & eos arguit dicens, *Quomodo credere potestis, qui gloriam* propriam quæritis, non Dei: non ego sum in causa, qui efficacissima credendi iam adhibui argumenta; sed vos, qui ab ambitione vestra, quæ cæcitatis vestræ causa est, non abstinens. Hic est sensus, & connexio verborum.

Quid sit gloriam ab inuicẽ quærere.

Adhuc tamen sunt verba explicanda. Gloriam ab inuicem accipere, est nomen sanctitatis & doctrinæ, ac virtutis ab hominibus quærere: non tam studiosum, & doctum, & virtute præditum esse, quàm talem ab hominibus reputari: qui autem plus studet verè virtutem, & doctrinam amplecti, quàm ab hominibus talis videri, hic gloriam quæ à Deo est quærit: nam apud Deum gloriam habet, qui talis est: non autem qui talis tantùm reputatur. pluris ergo isti faciebant tales ab inuicem haberi, quam tales apud Deum esse: ideo dicti sunt accipere gloriam ab hominibus, & non quærere gloriam, quæ est à Deo. Qui verè virtutem, & legis obseruantiam, & iustitiam habet, iste testimonium, & nomen suum habet ab ipso Deo, & propterea dicitur gloria hæc à Deo esse: quia Deus est, qui præclaram habet cognitionem de homine, quando verè iustus est, & qui auctor est veræ virtutis, & iustitiæ, cui non incumbentes, non quærunt gloriam, quæ à Deo est. vno verbo sensus est, Hi plus apparere tales hominibus volebant, quàm verè, & coram Deo esse.

Ex ambitione cæcitas Iudæorum orta.

Sciendum est Iudæos videri voluisse sapientes, ac prudentes, & legis obseruatores apud alios: nimium autem opinionis suæ minui reputabant, si à Christo discerent, & eius discipuli fierent, quem literas nunquam didicisse credebant: minus legis obseruatores ab alijs haberi timebant, si Christum sequerentur, qui legis rigorem seruare non videbatur: elegerunt ergo potiùs non credere, nec eum confiteri; idcirco ambitio excæcauit eos, & magno fuit impedimento, ne crederent, & ad Christum venirent: passiones enim animi vitiosæ, & affectus inordinati sæpè excæcant, & detinent mentem, ne veritatem noscat atque etiam ne cognitam exterius profiteatur. Hilar. lib. 9. de Trin. aliter hanc legit sententiam, nempe, *Quomodo potestis credere, qui honorem ab hominibus accipitis, & honorem eius, qui solus Deus est, non quæritis?* & tunc sensus est; eos pluris fecisse gloriam, & honorem proprium apud homines, quàm honorem Dei veri: id est, plus ipsos ab alijs honorari, quàm honorare Deum verum.

ANNOTATIO XXXVIII.

Qua ratione ambitio, quæ in volūtate residet, fidē intellectus impediat.

A Dvbitare non immeritò aliquis posset, qua ratione, cùm fides sit intellectus, ambitio autem voluntatis, impedimentum hæc esse possit eredendi, & causa Iudæis his fuerit incredulitatis erga Christum. Sciendum: veritates quibus per intellectum assentimus, in duplici esse differentia: quædam habent sufficientem sui ostensionem, aut probationem, & hæ sunt, quæ aut tam claræ, & euidentes sunt, vt per se pateant, quas Philosophi vocant propositiones per se notas: aut habent probationes, & argumenta, quæ necessariò concludunt, & conuincunt, B quales sunt veritates scientiarum, quæ etiamsi per se ipsas, & solæ propositæ non innotescant intellectui, tamen si ratio, & argumentum accedat, ita fiunt manifestæ, vt intellectus repugnare non valeat: aliæ sunt veritates, quæ nec per se ita sunt notæ, vt intellectus per se solus valeat assentiri, nec habent probationes ita necessarias, vt intellectus dissentire non possit: tamen habent aliquam probationem inducentem, & inclinantem intellectum ad assentiendum, & hæ sunt veritates, de quibus dicimur habere opinionem: eis enim assentimus, non quod ne- C cessariam probationem habeant: sed quod probatio sit rationabilis, & inductiua intellectus, sed non conuincens. In illis veritatibus prioribus intellectus non indiget auxilio voluntatis: nam siue homo velit, siue nolit, dissentire non valet: in posterioribus autem sæpè indiget auxilio voluntatis, quæ ipsum met inducat ad assensum, & suppleat, quod probationi deest: Hinc fit, vt quando bene affecti sumus erga aliquem, facilius credamus, quæ dicit, etiam si rationibus non ita vrgentibus vtatur: quos autem odio habemus, non facilè eorum dicta recipimus: quamuis D rationes forsan, & probationes vrgentiores habeant, quando neutræ sunt necessariæ. nam voluntas inducit intellectum, vt illis assentiatur, non autem istis. Hæc omnia sunt ex Philosophia sumpta, nec est cur diffusius hæc tractemus, sed opposito nostro applicanda sunt.

Veritates fidei quomodo à volūtate iuuentur.

Veritates fidei nostræ nō sunt prioris generis: non enim sunt per se manifestæ, nec demonstrationibus, aut probationibus necessariis fides procedit: quod Basil. hom. in Psal. 115. docuit dicens: Fides non per rationales methodos, nec per Geometricas necessi- E tates animum ad assensum trahit: sed per actionem virtutis. hæc Basil. Sunt ergo posterioris generis, non quod probationibus vllis innitatur fides, sed quod non ita eius veritates pateant intellectui, vt nisi voluntas adiuuet, solus ipse valeat assentiri. habet quidem fides probationes pro his, qui nondum credunt: tamen neque hæ necessariæ sunt, sicut demonstrationes scientiarum: nec qui credunt, propter eas credunt, sed propter lumen fidei à Deo infusum intellectum inclinante ad assensum, ita vt non sufficiat, nisi voluntas concurrat simul, vt velit homo credere: nec F etiam probationes non credenti sufficiunt: nisi adhuc intellectus illuminetur, & voluntas etiam accedat, quod non facit, nisi etiam adiuta à Deo. hac ratione fit, vt fides sit meritoria, quia libertate non priuatur, cui dum credit, hominis voluntas innititur, iuxta illud 2. Corint. 10. Captiuantes intellectum in obsequium fidei. Captiuat voluntas intellectum, quia inducit, vt credat ea, quorum non habet necessariam probationem. Si igitur ita est, vti re vera est, vitia voluntatis & animi affectus multum possunt contra fidem: nam voluntatem auertent ab affectu pio captiuante intellectum: ideireo quando vitia, & passiones G contrariæ sunt iis, quæ fidei sunt, impediunt ad recipiendam fidem, & impediunt ad receptam deferendam: quod exemplis simul, & auctoritate sanctorum illustrabimus.

Ioan.

Corrupti mores impediunt fidem, & iam receptam expellunt.

A Greg Nise. Orat. 3. de resurrectione, Qui sibi, inquit, conscij sunt turpissimarum & fœdissimarum actionum, quibus graues pœnas meriti sunt, odio iudicij tollunt resurrectionem, & pro eo quod cupiunt & optant, varias cogitationes sibi fingunt. hæc Grego. Vides hos nolentes credere corporum resurrectionem (viuebant enim pessimè) timentesque iudicij seueritatem in resurrectione, idcirco inductos sunt vt potius non crederent resurrectionem, vt à timore se liberarent, & licentet vitiis indulgerent. August. l. 21. Ciui. c. 18. nonnullos di- B cit æternitatem pœnarum inferni negasse, vt suis perditis moribus hanc pollicerentur impunitatem. Ambros. libr. 1. de pænit. cap. 15. Nouatianum amissi Episcopatus dolorem ab Ecclesia discessisse refert Chrysostom. hom. 7. in Ioan. Paulum Samosatensem amore fœminæ cuiusdam à fide apostatasse dicit: quod permultis nostri temporis hæreticis euenit: vitiis enim carnis tracti à fide Catholica recesserunt, vt sibi licere carnis indulgentiam, quam concupiebant, persuaderent, quam Catholica fides damnabat Greg. lib. 20. Mora. cap. 12. Auaritiam aliquos C retinere dicit, ne ad fidem conuertantur, quod hodie etiam experimur: malunt enim multi in suis hæresibus hærere, quam, dum ad veritatem Catholicam reuertuntur, Ecclesiarum bona temporalia, quæ iniquè rapuerunt, restituere. Vitia enim detinent intellectum in errore sibi conformi, & à contraria auertunt veritate. Hoc etiam fuit, quod olim idololatras homines fecit, & in idololatria retinuit: quod Athanas. in orat. contra Idololatras docuit. & & Gregor. Nazian. in orat. ad Nemesium, cuius hæc sunt verba, Stulti idolorum cultores, qui hoc vitiis D vestris subsidium excogitastis, vt flagitiosos, mendaces, sicarios, versutos, & flexuosos, periuros, raptores, cinædos, adulteros, pædicones vobis deos fingeretis: nec eo contenti, vitiis etiam ipsis sacra instituistis, alios nimirum atque alios aliis, aliisque sceleribus flagitiisque nobiles, & præpotentes diuinis honoribus afficientes: ex quo illud efficitur, vt non solùm impunitum maneat quoduis crimen, sed etiam laudabile, atque honestum habeatur velut Deo, qui id colunt gratum & iucundum hæc Grego. quorum magna pars in nostri temporis hære- E ticis vera esse cernitur, quod maximè dolendum est. Sexcenta sunt huiusmodi testimonia, sed pro dictorum declaratione, & confirmatione hæc sufficiant.

Ex dictis ad interrogata respondet.

Facile est ex his soluere propositam difficultatem. est quidem intellectus credere, sed cum lumen fidei non adeo veritates eredendas manifestet, & earum probationes non ita sint necessariæ, vt intellectum conuincant. sicut à scientificis demonstrationibus conuincitur, fit, vt volūtatis actus ipsius, inquam, electio sit ad fidem necessaria, quam nec ipsa voluntas habet sine auxilio gratiæ. Vitia ergo, & passiones F exorbitatis voluntatis, auertunt: & impediunt intellectum à veritate. Videbatur istis Iudæis, si Christum admitterent, fore, vt eo in precio non haberentur: in quo prius habebantur: non etiam eam doctrinæ & sanctitatis opinionem conseruaturos. quam sibi apud vulgus comparauerant, & quamuis verè decepti hoc essent, tamen ita sibi persuaserant. propterea noluerunt fidem habere Christo, malentes sibi persuadere Christum non esse, ne sibi id persuasi, quæ cupiebant, amitterent. Ambitio ergo eorum, & vana gloria detinuit intellectum, ne tantæ doctrinæ, tantis Christi G probationibus assensum præberet. Fecit hoc idem auaritia, ne scilicet lucra, quæ ex oblationibus adueniebant ipsis, amitterent, vt in parabola vineæ. Matt. 21. ostenditur, tamen huc in loco ambitionis mentio facta est.

P Nolite

¶ *Nolite putare, quia ego accusaturus sum vos apud Patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.*

COMMENTARIVS.

ABstulit Christus hactenus Iudæis defensionem vnam, qua se tuebantur, ne ipsi crederent: & vt ipsum persequerentur, nempe zelum Dei, & dilectionem eius: ostendit que dilectionem Dei non esse in eis, nec ad hanc eos posse confugere: sed potius ambitionem, & humanæ gloriæ cupiditatem causam esse, quam diuinæ dilectioni anteferebant. nunc alteram remouet defensionem, conuertitque in ipsos: tuebantur enim se Moyse, quasi eius præcepta, & verba obseruarent, eáque causa Christo contradicerent. Contra hanc eorum defensionem dicit Dominus: ne putetis me accusaturum vos apud patrem, quasi mihi soli increduli fueritis: nam Moyses ipse, quo vos tuemini, in quo speratis, ipse vos accusat iam tanquam eos, qui etiam ipsi sitis increduli & infideles: non ergo est, quod vos Moyse tuamini. Phrasis est frequens, non quod accusaturus non sit: sed quod non solus, sed cum Moyse. Mar. 9. Quicunque me susceperit, non me suscipit, sed eum, qui misit me: id est, non me solùm suscipit, sed etiam eum, qui misit me. & Matth. 10. Non vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. & 1. Corint. 15. Abundantius omnibus laboraui, non ego, sed gratia Dei mecum: id est, non soli vos estis, qui loquimini, non ego solus laboraui, sed gratia simul. Et habet verbum præsens energiam, *Accusat*, quasi iam ipse vos accusat. Accusare Moysem non est aliud, quam peccatum Iudæorum, quod incredulitate contra Moysem commiserunt, eos dignos damnatione coram Dei iudicio facere. Hac etiam ratione Christus accusabit malos, quia peccata contra fidem, & legem Christi, eos dignos damnatione facient: non autem dicuntur accusare, quasi peccata ad iudicem deferant, vt solet in humanis fieri accusationibus.

Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit.

CVr Moyses eos accuset, explicat. quia Moysi non habebant fidem, & simul hoc exponit, & probat, quasi dicat: Moysi non creditis, quod eo argumento probo: quia si ei crederetis, mihi etiam fidem adhiberetis: nam ille de me scripsit. Si igitur mihi non creditis, de quo ille scripsit, iam scriptis, & verbis eius increduli estis, & hac ratione vos accusat Moyses. illud, *Forsitan*, Græcis est frequens particula expletiua, & vim potius affirmandi habet, vt aliàs diximus: propterea multi antiqui Doctores sine tali particula hanc legunt sententiam, nempe Irenæus lib. 4. cap. 3. & Cyprianus lib. 1. contra Iudæos cap. 18. & August. hom. 45. de Verbis Domini.

ANNOTATIO XXXIX.

Expenditur sensus superioris verborum. MOyses scripsisse dicitur non obiter, & præter propositum, sed magno consilio, & ex suscepti operis præcipuo instituto. August. libr. 16. cont. Faust. cap. 22. dicit omnia propter Christum Moysem scripsisse, propter eaque non esse dictum, Et de me ille scripsit, sed *De me* ille *scripsit*: nihil enim scripsit, quod nõ ratione Christi scriptũ sit. Multa de Christo Moyses scripsit in Pentateucho, tamen locus vnus, quem sacri Doctores interpretantur à Christo esse nunc intellectum, est ille Deute. *Deut. 18.* Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum. ita Cyprian. lib. 1. con. Iudæ. cap. 18. Ambros. ad Colos. 1. & August. libr. 16. cont. Faust. cap. 22. & Cyrill. libr. 3. capi 9. affirmant, quem locum diffusè Cyrillus discutit: tamen ita hoc intelligE, vt simul etiam alia omnia non prætermittantur. Irenæus lib. 4. cap. 3. exponit: *Si crederetis*, inquit, *illi, & mihi crederetis*, quia, inquit, sermones illius mei sunt. sed magis ad sensum est, si exponamus, si cum ipsemet Dominus exposuit, quia de Christo scripsit. Sunt quidem sermones Moysi, sermones Dei, & filij Dei, qui per eum loquebatur: sed sunt etiam sermones de verbo & Christo, quia de eo dicti sunt: & hoc est, quod nunc dicitur: nam verba illa, *De me enim scripsit*, causam explicant, cur, si crederent illi, crederent etiam Christo: non autem satis erat sermones fuisse Dei, & Christi tãquam loquentis per Moysem: nisi etiam sermones tractarent de eodem Christo, vt per eos credere Iudæi in Christum possent.

¶ *Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?*

COMMENTARIVS.

COncludit causam incredulitatis erga Christum, quia Moysi non credebant. Si, inquit, Moysi scriptis non creditis, nec meis verbis credetis. Argumentum est à maiori negatiuè, non absolutè, sed secundum opinionem illorum. illi enim pluris faciebant Moysem, quàm Christum; si ergo Moysi quem tanti faciebant, & tamen scriptis eius tam antiquis, & tanta veneratione habitis, fidem non habebant: nec Christo, nec verbis eius nouis, quem parui faciebant, fidem habere poterant. Moysi, & scriptis permanentibus & antiquis, verba noua, quæ transeunt, & se, qui minoris habebatur opponit.

ANNOTATIO XL.

Iudæorum defensiones euertit Dominus. ATtende egregium Domini in hoc colloquio artificium: aufert enim duas eorum defensiones, vtrisque veras causas infidelitatis eorum annectendo: nam defendere se poterat zelo, & dilectione Dei: huic opposuit, Dilectionem Dei non habetis in vobis; non est ergo hæc causa cur non credatis mihi: sed potiùs causa est ambitio vestra contra Dei dilectionem. Iterum defendere se poterant legis Mosaicæ obseruantia, cæterùm opponit dicens, Moysem accusaturum eos: non ergo est hæc causa, sed potius contraria, quia Moysi non crederent: eorum igitur ambitio & incredulitas verbis Moysis, eiusque scripturæ, causa erant: cur Christo non crederent. Et vltima respondent principio: Accusabant vt legis Mosaicæ transgressorem, quod Sabbatum non custodiret: concludit autem Dominus eos esse transgressores, & incredulos legi, & Moysi. hic est sensus. Sed dubium est, quomodo hi Iudæi Moysi scriptis non credidisse dicantur. Respondeo non esse hoc intelligendum quasi cognoscerent Christum esse illum eundem, de quo Moyses locutus erat, & non reciperent, eò quod putarent Moysem non vera locutum: sed dicuntur non credere Mosi, quia potuerunt facilè ex illius scriptis illum verum esse Christum cognoscere, & noluerunt attendere, odio contra Christum & malitia impediti. hac ratione igitur dicuntur non credidisse Moysi. Ignorantia enim nimis crassa, imò affectata à peccato infidelitatis non separatur.

CAPVT SEXTVM.

POst hæc abiit IESVS trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis, & sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quæ faciebat super his, qui infirmabantur. Subiit ergo in montem IESVS: & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proximum Pascha, dies festus Iudæorum. Cùm subleuasset ergo oculos IESVS, & vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum, Vnde ememus panes, vt manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum. Ipse enim sciebat, quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat. Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri, Est puer vnus hic, qui habet quinque panes ordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? Dixit ergo IESVS, Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia: Accepit ergo IESVS panes, & cùm gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter & ex piscibus quantum volebant. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superfuerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus ordeaceis, quæ superfuerunt his, qui manducauerant. Illi ergo homines, cùm vidissent quod IESVS fecerat signum, dicebant, Quia hic est verè Propheta, qui venturus est in mundum. IESVS ergo cùm cognouisset, quia venturi essent vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. Vt autem serò factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. Et cùm ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum: & tenebræ iam factæ erant: & non venerat ad eos IESVS: Mare autem vento magno flante exurgebat. Cùm remigassent ergo, quasi stadia viginti quinque, aut triginta, vident Iesum ambulantem super mare, & proximum naui fieri: & timuerunt. Ille autem dicit eis, Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo accipere eum in nauim: & statim nauis fuit ad terram, in quam ibant. Altera die turba quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi, nisi vna, & quia non introisset cùm discipulis suis IESVS in nauim, sed soli discipuli eius abiissent: aliæ verò superuenerunt naues à Tyberiade iuxta locum, vbi manducauerant panem, gratias agente Deo. Cùm ergo vidisset turba, quia IESVS non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt Capharnaum, quærentes Iesum. Et cùm inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti? Respondit eis IESVS, & dixit: Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater signauit Deus. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus: vt operemur opera Dei? Respondit IESVS, & dixit eis, Hoc est opus Dei: vt credatis in eum, quem misit. Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu facis signum, vt videamus, & credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cœlo dedit eis manducare. Dixit ergo eis IESVS: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Panis enim verus Dei est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum, Domine semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis IESVS. Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vnquam. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis. Omne quod dat mihi pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eiiciam foras: quia descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. Hæc est enim voluntas eius, qui misit me Patris: vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me: vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi: & dicebant, Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic: Quia de cœlo descendi? Respondit ergo IESVS & dixit eis; Nolite murmurare inuicem: nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis, Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem. Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam. Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit non moriatur. Ego sum panis viuus qui de cœlo descendi, Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita. Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Dixit ergo eis IESVS, Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me. Hic est panis, qui de cœlo descendit. Non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum. Hæc dixit in synagoga docens in Capharnaum. Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt, Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Sciens autem IESVS apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis, Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem, vbi erat prius? Spiritus est qui viuificat: caro non prodest quicquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio IESVS, qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum. Et dicebat, Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo. Ex hoc, multi discipulorum eius abierunt retrò: & iam non cum illo ambulabant. Dixit ergo IESVS ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes: & nos credimus, & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei. Respondit eis Iesus, Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est? Dicebat autem Iudam Simonis Iscariotem: hic enim erat traditurus eum, cùm esset vnus ex duodecim.

Post hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis.

COMMENTARIVS.

DEscribit Ioannes miraculum Christi, & sermonem miraculi occasione habitum. Miraculum alij Euangelistæ narrarunt, sermonem verò omiserunt: eaque ratione à Ioanne narrandus suscipitur, cuius præcipuum institutum est verba ipsius Christi describere, quæ cæteri Euangelistæ siluerunt: quod si miraculum ab alijs narratum, quod moris eius non est, repetit, id propter sermonem factum est, vt dicit Chrysost. hom. 41. occasione enim miraculi sermonem hunc insignem habuit Dominus. Adde etiam hoc miraculum, ipsius sermonis sensum valde illustrare, vt in sequentibus constabit, quamquam etiam in eo narrando, quæ alij omiserunt, enuntiat. Tempora ergo distinguens, inquit, *Post hæc,* quæ in capite superiori facta sunt, *Abiit Iesus trans mare Galilææ,* quod alio nomine dicitur, mare *Tyberiadis.*

Quando & quo hæc facta sint. Quando, *Post hæc* dicitur, non oportet intelligere, quæ in hoc capite narrantur continuò esse facta post languidi sanationem: nam hæc, vti iam diximus, in Hierusalem fuit facta tempore Paschatis, aut secundum Cyrillum tempore pentecostes, at hoc miraculum, vti Ioannes paulo post docet, gestum est prope sequens Pascha: multi ergo intercesserunt menses inter miraculum superius, & hoc, quod modò refertur: quo tempore multa miracula fecit Dominus in Galilæa: sermonémque habuit illum celebrem in monte: duodecim elegit Apostolos: Ioannes occisus est: fama miraculorum Christi ad Herodem peruenit: denique ea omnia gesta sunt, quæ narrant Euangelistæ vsque ad miraculum quinque panum, cuius Matthæus capite 14. Marcus capite 6. Lucas capite 9. meminerunt, quæ noster Euangelista, vt pote diligenter ab alijs relata prætermisit: verba, & sermones Christi præcipuè memoriæ tradere, conatus. Sic ergo intelligendæ sunt particulæ, *Post hæc,* Abiisse autem dicit Ioannes, sed qua occasione abierit silet, at alij Euangelistæ expresserunt: nam Matth. 14. dicitur occiso Ioanne Baptista audisse Herodem famam Iesu, & dixisse pueris suis: Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis. cùm autem hoc audisset Dominus, secessit cum discipulis suis in desertum locum Bethsaidæ, quod Ioannes nunc dicit, *Abiit trans mare Galilææ.* Quamuis autem Matthæus post prædicta verba describat occisionem Ioannis, non narrat eam, quasi tunc, sed iam multò ante factam: sicuti etiam alij Euangelistæ: quando ergo dicit Dominum audisse hæc, & secessisse, referendum est, vt tunc secesserit, quando nouit Herodem miraculorum eius habuisse notitiam, & quæsiuisse videre eum. nisi dicamus, quod quamuis mors Ioannis multò ante acciderit, quàm fama miraculorum Christi ad Herodem peruenisset, tamen vtrumque simul relatum est Christo, nempe & Ioann. occisum, & Herodem famam Christi audisse, vt sentit Euthym. Matth. 14. & Beda Marc. 6. & Luc. 9. abiit ergo sæuitiæ tyranni cedens, hominem se in hoc verum demonstrans. Marcus cap. 6. aliam etiam expressit causam, nempe, vt pusillum cum discipulis quiesceret, venientibus enim discipulis ex prædicatione, & narrantibus quæ egerant, dixit, Venite in desertum locum, & quiescite pusillum: erant enim, qui veniebant, & redibant multi, & nec spatium manducandi habebant, hæc Marcus. Mare Galilææ est, quod alio nomine dicitur Tyberiadis, à ciuitate celebri ad littus eius adiacéte, quod etiam alio nomine dicitur lacus Genezareth. Cætera in annotatione require.

ANNOTATIO I.

Christus bis panes multiplicauit, vt turbas saturaret. BIs Dominus miraculum multiplicationis panum fecit: Primò quidem, quando Ioannes narrat: & hoc idem descripserunt, Matthæus cap. 14. Marcus ca. 6. Lucas cap. 9. ita docent August. tract. 24. Chrysost. hom. 41. & est consensus communis. Secundò, quando ex septem panibus & paucis pisciculis turbas refecit, & hoc posterius gestum est, cuius solùm Matthæus cap. 15. & Marc. cap. 8. meminerunt. ad prius ergo reuertamur, quod nunc describitur. August. lib. 2. de consen. Euang. cap. 45. & Chrysost. hom. 59. in Matt. & Hieronymus Matth. 14. hoc miraculum post cædem Ioannis ab Herode factum putant: nam Matth. 14. dicitur: Postquam occisus est

Miraculū hoc quando factum fuerit. Ioannes, accedentes discipuli eius tulerunt corpus eius, & sepelierunt, & venientes nunciauerunt Iesu, quòd cùm audisset Iesus, secessit in nauicula in desertum locum: tamen hæc sententia habet magnam difficultatem: nam cùm constet ex Ioanne miraculum hoc prope Pascha celebratum, consequeretur, mortem Ioannis factam esse illo ipso tempore, cuius contrarium Ecclesia celebrat: nam mense Augusti decollatio Ioannis peragitur, quod si attentè Marcum c. 6. & Lucam cap. 9. legimus non est difficile inuenire, non eo tempore Dominum abiisse in locum, vbi hoc fecit miraculum: nam narrat Dominum Apostolos ad prædicandum misisse, & eodem tempore Herodem famam Iesu audientem dixisse: Ioannes Baptista surrexit à mortuis: & cùm hæc narrasset, statim tractat, & describit Ioannis cædem. Apertum est autem non narrasse, vt id temporis factam: nam prius dixerat Herodes, Ioannem surrexisse à mortuis, ergo antequam Herodes hoc protulisset, iam erat Ioannes occisus. Narrat ergo historiam cædis velut ex occasione quadam, non quod tunc facta esset: continuans autem historiam dicit, reuersos esse Apostolos, & narrasse omnia, quæ egerant, & docuerant, tunc ait

A Dominus, Venite seorsum in desertum locum. Ex his manifestum profectò est, hoc miraculum factum post missionem Apostolorum, & Apostolos missos fuisse etiam post Ioannis occisionem: antequam ad Herodem fama Christi peruenirct. Hoc autem medio tempore, dum Apostoli mittuntur, Herodes audiuit Christi famam: reuersis igitur Apostolis, & renunciato ad Christum, quod Herodes dixerat de illo: abiit cum discipulis in desertum. Ex Marco igitur, & Luca apertè deducemus historiam occisionis Ioannis narratam, non vt tunc factam

B nam prius Herodem de Christo pronunciasse referunt, Surrexit Ioannes à mortuis. Erat ergo iam occisus Ioannes: sed verborum illorum occasione historiam multo ante gestam narrat: quando ergo dicit Matthæus discipulos Ioannis, postquam sepelierunt eum, venisse, & nunciasse Iesu, & cùm audisset Iesus, secessisse in locum desertum, intelligere oportet, cum Euthymio, vti diximus in commentario, non tunc venisse, cùm primum sepelierunt: sed post aliquod tempus, & simul Christo & occisionem, & verba Herodis multò post

C cædem de Christo prolata renunciasse. Dici etiam potest verbum illud Matthæi (quod cùm audisset) referendum esse, ad historiam præcipuè institutam: nempe cùm audisset, quæ Herodes dixerat, audiens famam eius; non autem ad ea, quæ narrarunt discipuli de morte Ioannis: ex Marco enim, & Luca, & Ecclesiæ traditione in festi celebritate, habemus non continuo post Ioannis occisionem hoc miraculum fuisse.

ANNOTATIO II.

CVm Ioannes noster Christum trans mare Galilææ abiisse dicat, vbi peractum esse miraculum

D hoc narrat difficultas ex alijs oritur Euangelistis: Nam Matthæus cap. 14. & Marcus cap. 6. in desertum locum

Quomodo concordes sint Euangelista circa hãc Domini profectionem.

lucum abiisse dicunt. Nec hoc tantam facit difficultatem, quantam Lucæ testimonium, qui cap. 9. refert abiisse in locum desertũ, qui est Bethsaidæ: at Bethsaida est circa mare, seu lacum, venientibus è Iudæa sita: qua igitur ratione dicitur Christus abiisse trans mare, vbi celebratum est miraculum istud? immò inter Marcum & Lucam videtur quædam repugnantia: nam secundum Lucam dicitur abiisse in locum desertum Bethsaidæ, vbi miraculum fecit: at secundum Marcum completo miraculo coëgit discipulos, vt ascenderent nauiculam, & præcederent eum trans B fretum ad Bethsaidam.

Quod sit & quale mare Galilaa.

Pro huius difficultatis resolutione, sunt nonnulla consideranda. Primum est mare Galilææ esse lacum quendam iuxta regionem Galilææ, per quam transit Iordanis fluuius, qui terræ sanctæ orientalis est terminus, habétque secundùm Iosephum libr. 3. de bello Iudaico c. 18. centum stadiorum longitudinem, quadraginta latitudinem: quamuis Aegesippus libr. 3. cap. 26. longitudinem centum quadraginta stadiorum esse affirmet: octo autem stadia miliare Italicum conficiunt. Dicitur autem Mare iuxta Hebræo- C rum morem, qui congregationes aquarum siue salsæ, siue dulces sint, vocant mare: quod annotauit Hieron. in tradit. Hebra. in Gen. in principio, & ex Gen. 1. habetur, Congregationes, inquit, aquarum appellaui maria. Nomina diuersa habet à locis prope ripam sitis: dicitur enim mare Galilææ, quia iuxta regionem hanc lacus iste est: Tyberiadis verò, à ciuitate celebri in principio eius sita. hæc olim, vt dicit Hier. Ezech. 47. dicta est Chinereth, siue Chineroth, quæ Iosuæ 19. vocatur Chenareth, vnde etiam mare Chineret dicitur, Num. 34. & Iosu. 11. sed destructá, D Herodes in honorem Tyberij Cæsaris reparauit, & nomen imposuit Tyberiadis. dicitur etiam stagnum Genezareth, siue Genesar, à terra quadam continente sic appellata, quæ ad littus eius adiacet, cuius regionis latitudo est viginti stadiorum, & longitudo triginta secundùm Iosephum loco allegato, in qua regione ipse Iosephus Capharnaum sitam asserit: nam à fontis nomine ciuitas sic est appellata, ex quo fit vt Chinereth non sit idem, quod Genesar, seu Genezareth, cùm hoc sit regionis nomen, illud autem Ciuitatis, vt ex Hieronymo diximus. Nisi etiam dicere ve- E limus Tyberiadem non esse eandem, quæ olim dicebatur Chinereth, esséque nomen regionis idem cum Genesar, seu nomen esse vrbis, & regionis citra lacum ad littus Galilææ.

Bethsaida situs.

Alterum annotandum est, Bethsaidam, quæ erat Apostolorum patria, sitam esse inter Tyberiadem, & Capharnaum: erat autem Capharnaum in fine lacus ad ripam citra ipsum lacum venientibus à Iudæa & Galilæa; non enim necessarium his erat transfretare, vt venirent Capharnaum, sed ad ripam regionis Galilææ sita erat. In lacus autem principio erat Tybe- F rias ex opposita parte, ita tamen, vt propter curuitatem, & sinum quendam lacus, iter breuius, & commodius esset nauigatio, sed nõ necessaria: nam ascendendo per ripam iter terrestre confici poterat ad Ty-

A beriadem venientibus ex Iudæa, & Galilæa, quamuis Iordanis fluuius per pontem transiri debuerit. Inter Tyberiadem ergo, & Capharnaum, in sinu & curuitate hac erat Bethsaida ciuitas Apostolorum, non multum à Capharnaum distans. Aliqui recentiorum alteram Bethsaidam ex diuersa parte lacus dicunt, hancque esse, quam Philippus Tetrarcha in vrbis speciem ampliauit, nomenque Iuliadis a Iulia filia Cæsaris nuncupauit, vt refert Iosephus lib. 18. Antiqu. cap. 3. & eius meminit Plinius libr. 5. cap. 15. & hac distinctione Euangelistarum loca in concordiam ad- B ducũt, vt Lucas de Bethsaida vltra lacum meminerit, in cuius desertum abiit Iesus, & miraculum fecit, & huius deserti mentionem faciant Matthæus, & Lucas: at miraculo facto iterum transfretasse in Bethsaidam dicatur, nempe eam, quæ Apostolorum patria erat. Sed quia apud antiquos, & graues auctores non inuenitur hæc distinctio Bethsaidæ, non probo hanc responsionem, & quamuis esset vera distinctio, non satisfacit propositis difficultatibus: aliter respondent nonnulli nostro sæculo, sed vera & legitima responsio hæc est, quam peritus locorum facilè acceptabit.

Vera difficultatis resolutio.

C Antequam igitur perueniatur Tyberiadem, est Capharnaum, proficiscentibus autem erat ad ripam Bethsaida Apostolorum patria, & superius versus Tyberiadem antequam ad eam, & ad pontem Iordanis perueniretur, erat locus desertus Bethsaidæ huc Dominus nauigauit, nam quamuis pedes venire potuisset, tamen commodior erat, & breuior via nauigio propter curuitatem, & sinum stagni, & ascendit ad locum desertum relicta Bethsaida, cuius locus ille erat inter Bethsaidam, & Tyberiadem situs, & ibi miraculum perfectum est: eóque peracto iussit disci- D pulos transfretare versus Bethsaidam ipsam, ipse autem in eo loco mansit, poterat quidem iter confici pedibus, sed propter sinum, vti diximus, erat facilior via per aquam. Et hac ratione concordia multorum habetur: nam Apostoli facilè relicto Domino abierunt: existimârunt enim peditem venire voluisse, quia non multum distabat: turba etiam sequi eum pedibus potuit, quia via patebat & terra, & aqua, & hinc patet intelligentia huius loci. Quando enim Ioannes dixit, *Abiit transmare*, illa dictio, *Trans*, non significat ripam oppositam stagno, sed ripam ex E eadem parte: tamen sinu interiacente stagni, ad quem per aquam transitus facilis erat: patet etiam intelligentia Luc. 9. non enim dicitur, In desertum qui est Bethsaida, sed qui est Bethsaidæ. ad eam enim ciuitatem pertinebat, sicut loca vrbium circumuicina: nec erat ex opposita parte ripæ supra Tyberiadem: hac enim ratione turbæ sequi pedibus non possent, longumque esset iter, adeo vt vix, quæ Euangelistæ dicunt, fieri possent: patet etiam ratio, quare Ioannes dicat nunc mare Galilææ, quod est Tyberiadis: nempe vt insinuet locum miraculi, qui fuit suprà Bethsai- F dam patriam Apostolorum in deserto loco versus Tyberiadem, in quem nauicula peruenit Christus, propter sinum, & veluti dorsum lacus, quod transfretasse dicitur.

¶ *Et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quæ faciebat super his, qui infirmabantur.*

COMMENTARIVS.

NArraturus Euangelista miraculum, quo magna hominum multitudo quinque panibus satiata est: qua ratione hæc multitudo, & vnde conuenerit præmittit: ne si nulla mentio fieret vnde hæc tanta multitudo in deserto comparuerit, aliquis hæsitaret: simul etiam causam adiungit, quæ tantam multitudinem in desertum locum, Christum sequi permouerit, *Videbant*, enim, *signa quæ faciebat super iis, qui infirmabantur*, hac de causa ex oppidis circumuicinis multi ad eum confluebant, pars vt sanaretur à suis infirmitatibus, pars vt infirmos, & ægrotos ipsos deferret: pars etiam, vt credi facilè potest, vt viderent mira opera Christi. Vtilitate enim corporis magis, quam animæ ista multitudo concurrebat: quod Euangelista non dissimulauit, causam multitudinis congregatæ exprimens.

Digitized by Google

ANNOTATIO III.

Christi miracula, tribus de causis, in vtilitatem & beneficium hominum facta.

ATtende omnia miracula Christi in tollendis humanis miseriis, & morbis depellendis fere gesta esse, quod optimo consilio factum est. cuius tres possumus assignare causas: vna est ratione fidei conciliandæ, vt enim in 38. annotatione præcedentis capitis diximus, fides non solum ex intellectu, sed ex voluntate etiam pendet: cùm enim necessarias non habeat demonstrationes, opus est voluntatis affectu intellectum inclinantis ad assensum: in fidei ergò prædicatione necesse est, & intellectum illustrare docendo, & voluntatem afficere inducendo: multum autem ad hoc prodest vtilitas propria addiscentis, & audientis: facile enim persuademus iis, quos beneuolos habemus, beneuoli autem beneficiis fiunt. hac igitur ratione Dominus noster beneficiis, quorum ea magna sunt quæ ad vitam, & sanitatem conducunt, attrahebat eorum affectum, vt verbum doctrinæ fa-

A cibus intellectui imprimeret. Altera huius causa est, vt finem sui aduentus, sensibilibus effectibus ostenderet: venerat enim è cælo animæ morbos, & mortem peccati expellere: ideo in sanandis corporum ægritudinibus, & mortuis suscitandis id significauit: vt Medicus animorum, tam insignis & nouus corporum Medicus, esse cognosceretur: præterea corpora etiam suo tamen tempore, nempe vltima resurrectione perfecturus erat, velut ergò quoddam signum eius, quod futurum erat, hæc miracula præmisit. Tertia causa est, vt principium aduentus sui, & iam mundo manife-

B staret: non enim ex iustitia, sed ex summa misericordia venerat redimere, propterea eam misericordiam his exterioribus operibus explicabat, at Iudæi effectũ misericordiæ considerantes, nec oculos mẽtis ad potentiã sanantis, vt diuinitatẽ eius crederẽt, attollẽtes, hac vtilitate sola exteriori permoti, ipsũ sequebãtur.

¶ *Subiit ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.*

COMMENTARIVS.

OMittit Euangelista, quod alij narrant, Matth. 14. & Mar. 6. ascenderunt in nauiculam ipse cum discipulis, & abierunt in locum desertum seorsum, & viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi, & pedestres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenerunt eos. Ex annotatione secunda facilè intelligitur, qua ratione potuerit illa multitudo pedestris concurrere ad locum, in quem Iesus transfretauerat: nam transfretatio erat non totius latitudinis lacus, sed sinus cuiusdam. Illi ergo pedites peruenerunt, immò præuenerunt: nauicula enim non multum itineris conficiebat, quia forsan nec ventus secundus erat, nec multum remigando laborabant, vnde illi potuerunt peruenire, si non omnes, saltem magna pars. Dominus autem è nauicula egressus, montem cum discipulis ascendit, adhuc multitudine confluente. Notanda est illa particula illatiua, *Ergo*, insinuat Ioannes causam, cur montem ascenderit. Cùm enim multa turba præuenisset eum, essetque in loco, vbi è naui descendit, & adhuc multi confluerent: vt paululum cum discipulis quiesceret, & reliquam turbam venientem expectaret, sanaturus ægrotos, & eos omnes cibaturus: montem hac de causa solus cum discipulis ascendit.

Hinc colligitur Dominũ vltra fluuiũ non transisse.

Ex hoc loco etiam probari potest Dominum non transfretasse in oppositam stagni ripam: sic enim non potuissent illi, qui ipsum sequebantur, quando nauim ascendit, maximè cùm multi infirmi essent, illo eodem die peruenire ad locum, in quem Dominus transfretauit: poterant quidem pedestres eum sequi, & ad Tyberiadem peruenire, vbi per pontem Iordanis transitus patebat: sed non tam breui spatio temporis id fieret, præsertim tanta multitudine existente, & vti diximus, infirmis multis, quibus non ita citò transcurrere facilè erat: locus igitur erat citra Tyberiadem.

¶ *Erat autem proximum Pascha dies festus Iudæorum.*

TEmpus describit miraculi edendi, nempe prope Pascha Iudæorum, festum celeberrimum. Vides ex hoc loco Ioannem annum fere integrum silentio præterijsse: nam historia de languido tempore Paschatis gesta fuit, vti diximus, modò autem sequens pascha proximum esse dicitur. hoc anno multa gesta sunt à Christo, quæ alij narrarunt Euangelistæ: est autem hoc pascha tertij anni prædicationis Christi, hoc enim miraculum gestum est instante iam anno tertio, & est hoc pascha secundum à celebratione nuptiarum: vnde probabile

Hoc miraculum eodem die quo miraculum nuptiarũ, non tamen eodem anno factũ creditur.

est, quod August. sermo. 1. de Epiphania dixit, Hoc miraculum panum esse celebratum eodem die, quo nuptiæ, sed non eodem anno. Cyril. l. 3. ca. 11. existimat hoc festum esse tabernaculorum dictum scenophegia, quod mense Septembri celebrabatur: sed huic opinioni duo obstant: Vnum est verbum Euangelistæ expressum: dicit enim Pascha fuisse proximum, quod nulla ratione illi festo valet accommodari. Cyrillus quidem non legit Pascha, propter ea verisimile est eam asseruisse sententiam: tamen omnes alij Doctores, & Græci, & Latini codices id legunt: qua lectione admissa sententia Cyrilli sustineri non potest. Alterum est, quia cùm ipse historiam languidi tempore pentecostes gestam affirmet, immò etiamsi Paschate fuisset facta, tam breue tempus erat ad festum tabernaculorum, vt non possent ea esse gesta, quæ alij narrant Euangelistæ.

¶ *Cùm subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum.*

Series vel gesta ex Euangelistis collecta.

MVlta prætermittit Ioannes, quæ alij Euangelistæ referunt: Primò Matthæus, & Marcus dicunt exiisse, id est, à montis secreto ad turbas videndas prodiisse. Secundò addunt tactum esse misericordiæ affectu. Tertiò causam Marcus assignat, quia erant velut oues non habentes pastorem. Quartò dicit Lucas illum excepisse eos placidè, & humaniter obuiam processisse. Quinto Marcus refert, cœpisse eos docere multa. Sextò addit Lucas de regno Dei, Septimò Matthæus, & Lucas addunt ægrotos, & qui curatione indigebant, sanasse. Octauò secundum Matthæum, & Marcum: Erat hora tarda, & dies inclinabat, accesseruntque discipuli dicentes, dimitte illos, vt euntes in vicos, & villas proximas emant cibos sibi: quos manducent. Nonò secundùm Matthæum, & Marcũ, dicit Iesus date illis vos mãducare. Decimò secundùm Marcũ respondent, Euntes ememus panes ducẽtis denariis, & dabimus eis. Vndecimò, quod Ioannes nunc refert: *Cùm subleuasset oculos, & vidisset*, maximã multitudinem, ad Philippũ conuersus ipsum interrogat: iã enim docuerat, iam miracula ediderat, infirmos sanauerat, nunc animũ ad corporalem refectionẽ illorum applicans, oculos subleuat, vt multitudinẽ cibandam maximã videat, non solis corporeis oculis, sed etiam interioribus ad miserendum. Illa particula *Ergo*, insinuat causam præcedentẽ ab aliis narratam Euangelistis: tractârat enim iam cum discipulis de cibo præbẽdo, responderant discipuli maximã esse multitudinem, vt ducentorũ denariorũ precio cibus illis, pro vel singulis modicus cõparari non posset, iamque vt inquirerent, quot panes ibi essent, iusserat: hac de causa subleuat oculos, multitudinem contemplans, vt ei prouideat: & nota verba, *Multitudo maxima venit ad eum*, dignum censuit misericordia, qui ad illum venerant; quamuis enim propria traxerit eos vtilitas,

tamen

tamen animo beneuolo ad eum conuenerant, nec iam illorum merito, quàm benignitate, & misericordia sua propria inducebatur ad subueniendum.

¶ *Vnde ememus panes, vt manducent hi?*

Cur potius Philippũ quã alios interrogauit. Quid hoc miraculo statuerit docere.

AD Philippum conuersus interrogat, qua ratione comparari pecuniæ possint ad cibos emendos pro multitudine cibanda. Hic est sensus, *Vnde ememus*, id est, qua via pecunias, seu pretium inueniemus, quo cibos emamus? Percontabitur aliquis, quare ad Philippum potius, quàm ad alios conuersus est, vt hoc interroget? Pro cuius intelligentia sciendum, Dominum, vt paulo ante ex aliis Euangelistis retulimus, cum aliis etiam discipulis hoc idem tractasse: nam dixit, Date vos illis manducare. Rursus iussit, vt quot panes haberent, inquirerent, quod totum optimo est factum consilio: erant enim discipuli solicitti de victu, & vestitu, cùm pauperes essent, nec haberent vnde sibi id compararent, nisi ex eleemosynis, & plus nimio huic curæ indulgebant, minusque Christi prouidentiæ & potentiæ, quàm par erat confidebant. Proponit igitur Dominus hoc miraculo præsertim eos abstrahere ab hac solicitudine nimia, & inducere, vt se committerent diuinæ eius prouidentiæ, & virtuti: solicitudo enim hæc ex modica eorum fide procedebat. Vt igitur hoc perficiat, iubet eos inquirere, quot panes habeant, & vt ipsi dent manducare: vt hac ratione cognoscentes se nihil habere, non solum, quod pro tanta multitudine, sed nec etiam quod sibi ipsis satiandis sufficeret, & postea experientes diuinam eius virtutem, ipsius postea fidant prouidentiæ, & nimiam solicitudinem deponant. Hoc ita esse indicant verba Matth. cap. 16. Quid inquit, cogitatis inter vos modicę fidei, quia panes non habetis? nõdũ intelligitis neque recordamini quinque panum, & quinque millium hominũ, & quot cophinos sumpsistis?

Satisfacit proposita dubitationi.

Ex his facile est respondere, cur nunc ad Philippũ conuertatur post discipulos, quibus iã de hoc locutus erat. Puto id esse factum, vel quia tunc non aderat cum illis, vel quia Philippus inter omnes plus hac solicitudine premebatur, vel vtraque simul de causa: plus autem solicitum esse Philippum id indicat, quando enim interrogatur, *Vnde ememus panes?* respondit, ducentos denarios non sufficere, vt modicum quis accipiat. alij verò responderant ducentis denariis eum cibos posse: quod argumento est Philippum maiori solicitudine premi circa victum, magisque esse timidum. hæc igitur est causa, ad quam reducere possumus, quod Cyril. & Chrys. respondent. Chrys. enim hom. 41. id factum dicit, quia nouerat Dominus, qua doctrina magis discipuli indigerent: erat autem tunc temporis Philippus imbecillis fidei, ideo vt eum instruat, interrogat. Cyril. lib. 3. cap. 13. idem fere respondet, Philippum sæpe quæsiuisse, & interrogasse, sed non fuisse ita acutum, vt altiora posset penetrare: propterea ei dictum est postea Ioan. 14. Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me. Aliam possumus huius etiam excogitare causam, nempe Philippum fuisse in hisce, quæ ad victum comparandum pertinebant, peritiorem & intelligentiorem. cuius rei argumento illud est eum iudicasse non sufficere ducentos denarios ad comparãdum cibum turbæ tantæ, sicut cæteri discipuli existimârunt. Dominus autem interrogare hunc voluit, vt subsidium humanum vndique deesse omnibus illis constaret, quandoquidem nec qui intelligentior erat inter eos inueniri potuit.

¶ *Hoc autem dicebat tentans eum, ipse enim sciebat, quid esset facturus.*

NE ex ignorantia aliqua interrogasse videretur, Euangelista causam interrogationis exposuit, vt inquit, eum tentaret: nam ipse quid facturus esset, sciebat: decreuerat enim miraculum edere, quale paulò post edidit. Tentat Christus Philippum, vt omne humanum remedium deesse cognoscens, virtutem Christi diligentius aduertat: ipsiusque diuinæ prouidentiæ exemplum attentius consideret: & discat cum aliis omni solicitudine rerum temporalium deposita, Christo confidere.

ANNOTATIO IV.

Tentare quid sit, & quomodo fiat.

TEntare aliquem propriè loquendo non aliud est, quàm periculum facere, siue scientia, siue virtutis, siue alicuius alterius, quod in illo latet. Fit aliquando hæc tentatio, aut propter eum, qui tentat, nempe quia ex tentatione experientiam capit illius, quod in tentato ignorabat: aut propter eum, qui tentatur: quod dupliciter fit. Vno modo, vt is in malum aliquod, & peccatum inducatur, qua ratione Dæmon tentat homines, non vt ipse experientiam accipiat, parum enim hoc curat, sed vt in peccatum impellat: hoc modo Deus neminem tentat, vt dicitur Iacobi 1. Altero modo, vt is qui tentatur, ad bonum aliquod promoueatur: sic Deus tentat, vt vel homo suam imbecillitatem cognoscat, & diuinam virtutem inquirat: vel vt ipsius virtus exerceatur, & adhuc perfectior fiat: aut vt alij etiam illius exemplo, instruantur: sic Deus Iob tentauit & Abraham, vt exerceret, & aliis notam faceret eorum virtutem, tantoque exemplo proficerent, de qua re alio in loco diffusius est tractandum. tentat nunc Philippum Dominus, non vt ipse discat, aut experientiam accipiat virtutis Philippi. sciebat enim cordium scrutator eum in fide & fiducia esse debilem, nouerat quid esset respõsurus: sed propter ipsum Philippum interrogat, non vt fidẽ eius notam aliis faciat: sed vt & ipsum humanum remedium deesse aduertere faciat, & sic discat Christo se totum cõmittere, & solicitudinem superuacaneã tẽporalis victus deponere, iã facti edoctus experiẽtia.

¶ *Respondit ei Philippus, ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat.*

COMMENTARIVS.

ALij discipuli secundùm Marcum responderant: Euntes ememus panes ducentis denariis, & dabimus eis: at Philippus vti de victu magis solicitus respondit: non sufficere ducentos denarios pro panibus, etiamsi vnusquisque modicum quid accipiat. Summam hanc denariorum viginti nostros scutos aureos paulo plus minusue conficiunt. Philippus Christi virtutis immemor, sola humana subsidia considerauit, non ad diuinam potentiam conuersus est, sicuti conuersa est beatissima Christi mater vino in nuptiis deficiente.

¶ *Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri, est puer vnus hic, qui habet quinque panes ordeaceos, & duos pisces, sed hæc quid sunt inter tantos?*

ANtequam Philippum interrogasset, dixerat discipulis, Quot panes habetis, ite, & videte: vt narrat Marcus: facta diligentia aliqua inuenerant hunc puerum in turba illa habentem panes quinque, & duos pisces: siue puer hic esset vnus de turba, qui pro aliorum commoditate hæc deferebat: siue esset pro discipulorum vsu, quamuis verisimilius sit, vnum fuisse de turba, qui aliorũ cibos conseruabat, inuentus est à discipulis puer hic: responsione autem Philippi facta, vnus ex discipulis Andreas frater Petri responsum Domino retulit. Omisit Euangelista noster, quod Marcus Dominum dixisse narrauit, & solum, quod responderunt, describit. mittit

autem Christus discipulos, vt viderent, quo panes haberent, vt eos cognoscere faceret, omne humanum deficere subsidium: nihil enim inuenerunt apud se: apud eos verò, qui de turba erant, puerum repererunt habẽtẽ quinque panes ordeaceos, & duos pisces: sed Andreas humana considerans addidit, *Sed hæc quid sunt inter tantos?* quasi dicat omne humanum deficit subsidium: nam & hoc tam modicum est, vt multitudini collatum: quasi nihil esset reputari debeat. *Inter tantos*, dicit, quod aliàs inter tot, siue inter tam multos diceimus, sed & illa phrasis Latina est, & probata.

¶ *Dicit ergo Iesus, facite homines discumbere. erat autem fœnum multum in loco, discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia.*

OMisit Euangelista, quod narrat Matthæus: audito enim Andreæ responso, dixit: afferte mihi eos huc. cùm igitur allati essent panes illi quinque, & duo pisces, iussit homines discumbere. Illa particula, *Ergo*, hoc insinuat, nempè allati sunt panes, & pisces. Iussit ergo, vt facerent discumbere, *Erat autem in loco fœnum multum*, proptereaque aptus locus erat ad discumbendum. Secundum autem Marcum præcepit illis, vt accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride fœnum, & discubuerunt in partes per centenos, & quinquagenos. Numerus secundum Matthæum erat quinque millia virorum exceptis mulieribus & paruulis. illa secunda particula, *Ergo*, illationem facit ex præcedentibus, vt sit sensus: propterea discubuerunt, quia discipuli iussi à Domino illos discumbere fecerunt, & loci commoditas erat propter fœnum multum. Ioannes quasi quinque millia virorum esse dicit. Lucas fere quinque millia, at Matthæus, & Marcus absolutè quinque millia, sed in hoc nulla est repugnantia. Nam in Græco textu etiam hos duos Euangelistas particulam minuentem apposuisse legimus, vt numerum non omninò fuisse completum significarent, sed parum aliquid deesse, & quamuis talis particula non esset apposita, adhuc nulla est contradictio: nam & in scriptura, & in communi loquendi modo, numerum absolutum ponimus, etiãsi aliquid desit, maximè in magnis supputationibus, qua de causa interpres Latinus talem particulam omisit.

Concordes sunt Euãgelistæ in numero comedentium.

¶ *Accepit ergo Iesus panes, & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus, similiter & ex piscibus quantum volebant.*

DIscumbentibus iam hominibus accepit Dominus manibus suis panes, præmissaque ad Patrem actione gratiarum diuidere incepit, & per Apostolos distribuere discumbentibus, & ex piscibus itidem, *Quantum volebant*, id est, vsque ad perfectam refectionem, vt nihil amplius desiderarent. non enim modicum singulis datum est, sed plenè, & perfectè singuli cibati sunt. Secundùm Matthæum, & Marcum, & Lucam, accepit quinque panes, & duos pisces & aspiciens in cœlum benedixit, & fregit, & dedit discipulis panes, discipuli autem turbis, & manducauerunt omnes, & saturati sunt. ne enim modicum singulis, aut non omnibus datum arbitraretur aliquis, propterea omnes Euangelistæ adiiciunt. Manducauerunt omnes quantum volebant, & saturati sunt.

Notat auctor, quæ à Domino circa panes & pisces facta sunt.

Sex dominus circa hos panes, & pisces fecit: accepit eos primò in manus suas, vt se miraculi, & multiplicationis auctorem ostenderet: Secundò aspexit in cœlum, vt se de cœlo esse, & à Patre cœlesti potestatem talem habere significaret: Gratias tertiò egit in quantum homo, pro diuino beneplacito, quo tantum miraculum in hominum salutem, & spiritualem, & corporalem facere decreuit: nostrum enim bonum Christus reputabat sibi proprium, idcirco pro nobis gratias agit: Quartò benedixit secundum Lucam panibus illis, & piscibus, virtutem multiplicationis imprecando, & impartiendo: Quintò fregit & tali fractione multiplicauit: Tandem sextò dedit discipulis, vt discumbentibus, diuiderent. Hæc autem non sine magno consilio Euangelistæ annotârunt: voluerunt enim ea, quæ Christus in Eucharistia pane sacratissimo fecit, præsignare, vt inferius dicemus.

ANNOTATIO V.

Nonnihil textus dissidens in lectione.

PRo maiori superiorum declaratione aliqua sunt annotanda. Primum est, Græcos textus habere, *Cùm gratias egisset, distribuit discipulis, discipuli verò accumbentibus*, & ita Cyrillus & Euthymius legunt. Rursus etiam illud, *Volebant*, aliqui textus habent in singulari, vt ad Christum referatur, qui pro sua voluntate distribuit: hæc tamen sensum non mutant. nam etiam si per discipulos distribueret, ipse diei potest distribuisse, & quantum voluit distribuit: voluit autem illos, quantum voluerunt manducare. Basil. autem in lib. Moral. regula 38. cap. 1. legit; Distribuit discumbentibus, & quantum volebant.

Noluit panes de nouo creare, vt magis manifestaretur miraculum.

Alterum est, noluisse Christum panes de nouo creare, sed præexistentes multiplicare, vt hoc miraculum sua virtute factum esse magis innotesceret: Si enim creati fuissent ad eius preces, Deum illos panes misisse dixissent turbæ, sicut oratione Heliæ pluit: & sicut in deserto missæ sunt coturnices: at dum ipse manibus suis panes accipit, & multiplicat, in eo esse virtutem tantam nemo dubitare poterat. qua etiam ratione in nuptiis noluit vinum creare, sed aquam conuertere in vinum. Factum est etiam hoc ad mysterij significationem: vti enim inferius dicemus, omnia hæc propter doctrinam de sacratissimo Eucharistiæ pane facta sunt, in qua non nouus panis creatur, sed panis iam factus assumitur, qui diuina virtute in Christi substantiam, seu corpus conuertitur.

Tertium est, voluisse Dominum panes non proprios, sed eos, qui apud vnum de turba inuenti sunt multiplicare: vt tota virtus ipsi, non panibus aut artificio alicui latenti humano, aut demoniaco tribueretur.

Quomodo panũ multiplicatio sit facta.

Quartum est, diuina virtute multiplicatos esse panes hos, & pisces, siue conuersa materia adiacentis aëris in substantiam panis, & piscis: vt dicit Euthymius: siue omnipotentia Dei ad fractionem panis nouis partibus substantiæ creatis. Hæc autem multiplicatio primò facta est in manibus Christi, vt dicit Aug. tract. 24. Secundò addit Chryso. hom. 54. etiam in manibus Apostolorum. Tertiò addit Hilari. libro 3. Trini. in manibus discumbentium. Ambro. in Lucam vtrumque coniunxit, in manibus, & Apostolorum, & discumbentium. Veritas est, in Christi manibus & Apostolorum & discumbentium, virtute tamen vna Christi operante factam esse multiplicationem: tum vt tantæ multitudini opportuna ministratio fieret, tum vt virtutem diuinam singuli cognoscerent, & non cibis precio conquisitis, sed diuina potentia multiplicatis cibatos se esse experirentur.

¶ *Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis, colligite quæ superauerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus ordeaceis, quæ superfuerunt his, qui manducauerant.*

COMMENTARIVS.

Quare colligi voluit cophinos ex fragmentis, quæ superfuere.

COlligere iubet Dominus Apostolos, quæ abundârunt fragmenta, vt miraculi virtus, & magnitudo notior sit, & manifestior, quo ex tanta inopia, tam magna, & abundans facta est copia: & vt ipsi magis in fide, & fiducia confirmentur, vt notat Chrys. hom. 41. & probat ex Matth. 16. & Marc. 8. vbi Dominus eos arguit, reducens in memoriam hoc miraculum. Propterea, inquit, duodecim cophini sunt iuxta numerum Apostolorum, quos iam duodecim esse cõstat, ex fine huius capitis: vbi dicitur Dominus ad duodecim dixisse: Nunquid vultis abire? Voluit etiam Dominus, vt dicit Cyril. lib. 3. cap. 18. misericordiæ virtutem commendare: qui enim largitur, semper abundat: auaro autem & nihil danti, semper deest. collegerunt autem Apostoli post distributionem duodecim cophinos: forsan etiam voluit Dominus se hoc facto Moyse superiorem ostendere. hic enim non propriis manibus manna porrigebat, sed de cœlo Angelorum opere factum descendebat, & nihil poterat in alterum diem asseruari: at Christus suis manibus panes multiplicauit, & distribuendos dedit: & vt asseruari posse significaret, fragmenta in cophinos duodecim colligi iussit: & verisimile est hæc fragmenta collecta, non esse omnia ea, quæ ex refectione superfuerunt: multa enim ipsos comedentes sibi reseruasse in cibum futurum, siue in testimonium tanti miraculi, vt fieri solet, probabile est. Ex iis ergo, quæ relicta sunt, collecta fragmenta impleuerunt duodecim cophinos: quod Euangelista insinuauit dicens: quæ superfuerunt iis, qui manducauerant, id est, quæ reliquerunt manducantes. comederunt enim multa, & multa sibi reseruârunt: tanta tamen eorum erat copia, vt impleti sint nihilominus duodecim cophini. Lactantius lib. 4. cap. 15. testimonium Sibyllæ adfert hoc miraculum prædicentis. Multa in spirituali sensu dici possent cum Cyril. & Augustino, & aliis: sed non est instituti nostri in his multum immorari. Illud autem, *Fragmentorum*, coniungitur verbo, *Impleuerunt*, vt sit sensus, Impleuerunt fragmentis duodecim cophinos.

ANNOTATIO VI.

De Cophinis.

COphinus Græcum est nomen, genus quoddam cistæ significans, in vsu erat apud Iudæos, vnde Martialis Iudæum cistiferum vocat, idque ex Iuuenali 3. & 6. Satyra constat: Latinè corbis ex viminibus contextus, quo res aridæ facile continebantur: in qua significatione in præsenti accipi probabile est: in tanta enim multitudine multos huiusmodi cophinos extitisse, quibus aliqua sibi necessaria portabant, credendum est. Est etiã cophynus mensuræ genus, quo arida mensurabantur, tres cógios capiens, singuli autem congij decẽ librarũ plus parumue minus mensura sunt: vnde cophinus triginta libras capiebat: apud aliquos etiam, quamuis rarò, liquidorum mensura reperitur: at hoc in loco non mensuræ, sed cistæ, aut canistri genus quoddã est, nec est probabile, quod aliqui dicunt, nõ fuisse ibi cophinos aliquos, sed verba hunc habere sensum, superfuisse népe quãrum duodecim cophini capere possent: sed id verba Euangelica nõ admittunt: nam impleuisse duodecim cophinos Apostoli dicũtur. Re vera ergo erãt cophini, non quidẽ mensuræ, sed cistæ, aut canistra, vt dictum est, quorum capacitas id temporis nota erat.

¶ *Illi ergo homines cùm vidissent, quod Iesus fecerat signum, dicebant, quia hic est verè propheta, qui venturus est in mundum.*

COMMENTARIVS.

Beneficentia vis.

QVanta sit beneficentiæ virtus, hoc miraculum probat: non tam enim miraculi potentia, quàm qualitas, quia cibus erat, tam beneuolos fecit populos, & eorum oculos ita illuminauit: vt Christum illum esse prophetam, qui in mundum venturus erat, confiterentur, regémque sibi præficere decernerent. Rectè ergo docuit Greg. 2. parte pastor. cap. 7. dicens, Egentis animum prædicantis sermo non penetrat, si hunc apud eius animum misericordiæ manus non commendat: propterea Euangelista sapienter illam apposuit particulam illatiuam, *Ergo*, vt doceat, quia cibati fuerunt tam largè, & mirabiliter, idcirco cõfessi sunt Christum Prophetam esse, non qualemcunque: sed magnum illũ, qui in mundum venturus erat. Hic locus satis apertè probat eos sperasse aliquem insignem prophetam venturum ante Messiam, quod superius discussimus, quando de testimonio Ioannis cap. 1. tractauimus. Est autem Græcè cum articulo propheta, vt singularis, & insignis ille significaretur, qui à Iudæis expectabatur.

¶ *Iesus ergo cùm cognouisset, quia venturi essent, vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.*

TAntam Christo hoc miraculum populorum illorum conciliauit beneuolentiam, & opinionem, vt non solum regnum ei offerre, sed nolentem; & repugnantem etiam regem facere aggressi essent, nisi Dominus omnium præscius, antequam id tentarent, in montem solus secederet. non dicit Euangelista, cognouisse Christum: quòd turbæ decreuissent, & volituræ, sed quòd venturæ erant, quia id animo conceperunt, & facere statuerunt, antequam autem venirent; fugit Dominus. Secundùm Euthymium, postquam dimissæ fuerunt turbæ, & tanti virtutem miraculi considerarunt, decreuerunt reuerti, & facere regem. Nouit Christus priusquam turbæ id cogitassent, sed qui pro hominum salute mori veniebat regnum visibile huius mundi spreuit: si enim regnare, vt reges mundi huius voluisset, non horum populorum operam expectasset, nec Iudæorum tantum: sed totius orbis imperium iure sibi debitum nulla hominum requisita ope consecutus esset. Cedens ergo multitudinis futuræ concitationi: solus in montem, vnde cibaturus populos descenderat, passu veloci tanquam fugiens recessit ad diuinæ contemplationis montem docens eos velociter ascendere debere, qui mundi honores, & pompas vitare pro Dei amore cupiunt. Omisit Euangelista noster aliqua, quæ alij narrârunt: nam secundum Matthæum, & Marcum, Cùm cognouisset, quod venturi essent, vt facerent regem, statim coëgit, seu compulit discipulos ascendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretum. Addit Marcus ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbas, dimissis autem turbis, fugit in montem solus, Matt. Mar. addunt orare, Abiit, inquiunt, solus in montem orare. nondum enim turbæ eũ & Regem facere decreuerant: propterea qui futura nouerat, eorum præuenit cogitationes. Duæ ergo causæ fuit abeundi in montem, vna vt oret, & hanc Matt. & Mar. narrârunt: altera, ne rex fieret à turbis, & hoc,

dicit

dicit Ioannes, qui propterea eum refert fugisse. Alij verò tantum abiisse dixerunt: qui enim fugit, etiam abit: dicitur autem dimisisse turbas, quia signo aliquo, vt fieri solet, eis, vt recederent, seu velle se abire, & aliò recipere significauit.

¶ *Vt autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare, & cùm ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum.*

PRius, vt ex Matthæo, & Marco patet, compulit discipulos intrare in nauim, postea montem solus ascendit. Ioannes verò quod posterius factum est, narrauit prius per quandam præoccupationem, vt dicit Aug. lib. 2. de consen. Euan. cap. 47. Attende non esse idem, *Vt sero factum est*, & id quod Matt. dicit, *Vespere facto*, & Mart. *Cum iam hora multa fieret.* hæc enim quæ Matthæus, & Marcus asserunt, antequam miraculum fieret, gesta sunt: significantque iam diem inclinasse, quando accesserunt discipuli, & cibatæ sunt turbæ: at conuiuio peracto factum est, quod Ioannes refert, dicens, *Vt sero factum est*: iam enim erat noctis crepusculum. intrantes ergo nauim iter Capharnaum versus direxerunt, transfretantes à parte altera stagni quæ propter sinum, & dorsum lacus oppositum, sinus quadam ratione dici potest, vt explicuimus paulo ante in annotatione secunda. Græca autem significatio est magis propria: est enim imperfectum tempus, veniebant Capharnaum. Nec est contrarium quod dicit Marcus, nempe iussisse Dominum vt transfretarent Bethsaidam. nam inter locum, vbi celebratum est miraculum, & Capharnaum media erat Bethsaida, & Dominus verè præcepit, vt appellerent Bethsaidam, donec turbas ipse dimitteret, discipulique illuc iter direxerunt: tamen Dominus postea apparuit in aqua, vt dicetur paulo post, antequam Bethsaidam attingerent, tandem Capharnaum sic Domino volente peruenerunt. Et hoc est, quod Euangelista noster narrat.

¶ *Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus, mare autem vento magno flante exurgebat.*

IAm tenebras esse noctis, & nondum Christum apparuisse dicit: interim autem vento magno lacus intumescebat. Matthæus, & Marcus addunt, nauiculam iactatam fluctibus in medio mari, fuisseque ventum contrarium eis: & secundùm Marcum ipse solus erat in terra videns eos laborantes in remigando: iam enim Dominus de monte descenderat ad littus. Dominus etiamsi ad tempus suos deserere videatur, dum tribulationes, & persecutiones non impedit: tamen re vera, nec ad momentum deserit, sed continuo fauet, & iuuat, vt vincant. Laborabant Apostoli vento contrario remigantes, mare intumescebat, sed Christus ad littus eos videbat remigantes, & ne perirent, aut deficerent, præsto erat: vt tamen eos probaret, & virtutem eius in liberatione experti, in fide & dilectione proficerent, venire differebat.

¶ *Cùm remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque, aut triginta, vident Iesum ambulantem supra mare, & proximum naui fieri, & timuerunt.*

POst multum in remigando laborem, vento contrario flante, & media nocte transacta: nam secundùm Matthæum, & Marcum erat quarta vigilia, vident Iesum ambulantem super aquas, & proximum fieri nauiculæ: non tamen eum subitò agnouerunt, immò Phantasma, id est, dæmonicam quandam ad terrendum visionem, secundùm Marcum reputauerunt: idcirco timuerunt, & secundùm Matthæum, & Marcum exclamauerunt. Videor mihi videre Dominum hoc cum suis discipulis facientem, quod solent matres suauissimæ cum filiis paruulis facere, quos, vt ad se venire compellant, & arctiori amoris vinculo sibi copulent, terriculamenta aliqua illis procurant, vt paruuli perterrefacti ad matres ipsas, extentis brachiis confugiant. Christus ergo omnium matrum erga discipulos amorem exuperans, tarda hora noctis venit, & phantasma dignatus est apparere discipulis, vt sic terrore compulsi fide, & dilectione ad ipsum exclament, ad ipsum confugiant, & ipsi copulentur.

ANNOTATIO VII.

Cur non eum certitudine proferat, quot stadia remigassent.

QVod Matthæus, & Marcus dixerunt, nauiculam esse in medio mari, Ioannes dixit remigasse viginti quinque, aut triginta stadia, nec mirum est tot stadia remigasse, & adhuc in medio stagno esse. nam vento compellente, vt fieri solet, non rectà semper nauigatur, & à terra solent nautæ nauim remouere, ne allisa alicui saxo frangatur. Tota autem latitudo stagni, vt superius diximus, si recta mensura constituatur, est quadraginta stadiorum. Sed percontabitur aliquis cur Euangelista, qui ex Spiritus sancti instinctu, & reuelatione loquitur, non certam distantiam signauit, sed sub quadam disiunctione loquens, incertum reliquit, an viginti quinque, an triginta potius stadia discipuli confecissent: certum enim est non esse pauciora vigintiquinque, nec plura triginta: an autem hoc vel illud, non determinauit. Non quod Spiritui sancto incertum id esset, qui omnia nouit vt Deus, sed quia aliqua more humano suos loqui vult, maximè quando parum ad rem pertinet, & intentioni præcipuæ nullum fit detrimentum: hoc tamen non absque diuino consilio factum est: tum ne mysterium aliquod arbitrarentur positum in numero stadiorum, si determinatus poneretur:

A tum quia in hac disiunctione veritas magis describebatur. nam in spacio illo, quod est a viginti quinque stadiis, vsque ad triginta, hæc omnia peracta sunt. Vident ambulantem, fit proximus, & alia facta sunt, quæ narrant Euangelistæ: propterea Ioannes vtrumque terminum descripsit, vt omnia concluderet, quæ acta sunt, dici etiam posset triginta stadia remigasse, tamen si via, seu iter consideretur, viginti quinque fuisse: nam vento vrgente quinque stadia ab itineris rectitudine diuerterant.

B Sciendum rursus non esse sine controuersia an hoc miraculum seu hæc historia eadem sit cum illa, quam narrant Matthæus, & Marcus. Chrysostomus enim homilia 42. eandem esse negat. at Aug. lib. 2. de consensu Euang. c. 47. & Euthymius, eandē esse affirmāt. Et quidem sunt multa dissimilia, quę nō omnino improbabilem faciunt Chrysostomi sententiam, tamen argumenta efficaciora probant eandem esse historiā, quamuis Ioannes multa omiserit, quæ alij narrārunt:

An hæc historia eadem sit cum illa, quā Matthæus, & Marcus referunt.

C omnia tamen, quæ omissa sunt, accommodantur eidem narrationi, propterea probabilius est eandē esse hanc, & illam huius rei exquisitiorem discussionem ad illa remittimus Euangelistarum loca.

Ille autem dicit eis, Ego sum, nolite timere.

COMMENTARIVS.

SEcundum Matthæum, & Marcum primò dixit, Confidite, ego sum, nolite timere, fiduciam petit, vt spem salutis concipiant, optimumque spei salutis concipiendæ subiunxit argumentum, *Ego sum*, à quo nihil mali vobis timendum est, & qui possum ab omni liberare periculo: fiducia ergo in me expellat timorem conceptum,

ptum, *Nolite timere*, Verba non tantùm significatiua, sed etiam effectiua fuerunt: nam & fiduciam induxerunt, & timorem expulerunt, adeo, vt Petrus ausus sit etiam se aquis intumescentibus committere, vt alij narrant Euangelistæ. Aduertendum est autem Dominum petere illorum expulso timore fiduciam in ipsum, quia tempestas nondum cessauerat, nec voluit Dominus statim fluctus quiescere, vt in ipsum iam agnitum fidem, & fiduciam conciperent, & exercerent, & vt locum daret tantæ fidei, & fiduciæ Petri, qui iussus à Domino fluctibus se pedibus commisit.

¶ *Voluerunt ergo accipere eum in nauim, & statim nauis fuit ad terram, in quam ibant.*

POst verba præcedentia historia Petri celebrata est, quam alij Euangelistæ narrant, postea accessit Dominus ad nauiculam, & discipuli *Voluerunt accipere eum in nauim*, id est, cupidè susceperunt: vt enim incognitum, & phantasma prius existimantes eum auersabantur, ita cognita eius voce cupido animo susceperunt. Solet enim verbum hoc *Voluerunt* apud Græcos hanc habere significationem, & sic concordat cum alijs Euangelistis: nam ingressus est in nauim secundùm Matthæum, & Marcum. Illa particula, *Ergo*, illationem significat, vt sit sensus: Cùm iam cognouissent, voluerunt accipere, quem tamen prius nondum agnitum auersabantur, & statim nauis appulit ad terram, in quam ibant.

ANNOTATIO VIII.

Alia proponitur expositio.

POssumus etiam aliter exponere, scilicet quando Dominus illa protulit verba, discipuli voluerunt accipere in nauim, nitentes nauiculam accommodare, vt intraret, sicuti fieri solet, tamen non intrauit, & tunc quod dicitur de Petro factum est. postea verò ingressus est nauiculam, & tunc factum est, quod dicit Ioannes, *Statim*, id est, breuissimè, & temporis momento cessauit ventus, & iter, quod supererat, quamuis longum esset, confectum est. Iuxta hanc expositionem interpretari possumus dictum esse, *voluerunt accipere*, quia tunc non acceperunt in nauim. Græcum enim vocabulum vtramque admittit expositionem, posteriorem secutus est Chrysostomus homil. 42. nam arbitratus est non intrasse nauim, aliamque esse hanc historiam, tamen re vera postea intrauit, modò autem distulit, vt fieret, quod cùm Petro legimus factū. postea verò intrauit, & sequitur, quod Ioannes dicit *Statim nauis fuit ad terram*, nam supponit, quod alij narrant Euangelistæ.

Concordia Euangelistarum ostēditur.

Aduerte terram hanc, in quam ibant, vt superioribus, & inferioribus verbis, dicit Ioannes Capharnaū esse, nec est contrarium, quod dicit Matthæus, Appulit in terram Genesar, & Marcus in terram Genesarer: nam vt in principio capitis ex Iosepho diximus Genesar, seu Genesareth, regio quædam parua est, in qua sita est Capharnaum, Ioannes ergo singularem locum describit, ad quem appulit: cæteri verò communem, nec etiam est contrarium, quod supra dictū est ex Marco, nempe iussisse Dominum, vt præcederent ad Bethsaidam, non enim significat vt illuc appellerent, sed vt iter caperent Capharnaum, seu versus Bethsaidam, quæ erat media non multum ab ea nauim remouentes: at tempestas eos recedere fecerat. Alia narrant Euangelistæ, quæ omisit Ioannes, & nos prætermittimus, quia non eos interpretari suscepimus in præsenti, sed solùm Ioannem.

A Tertiò ventus sine mora sedatur: Quartò momento temporis multum itineris, quod supererat, conficitur. In his multa ad sensum spiritualem spectantia Doctores piè, & verè considerant: tamen hoc considerandum mihi visum est, quod ad doctrinam proximè à Christo tradendam facit. Dominus enim antè mirabilem doctrinam de carne sua sub specie panis in Eucharistia porrigenda omnia hæc de panibus, & de discipulorum timore, suaque per aquas transmeatione operatus est: non solùm vt diuinam

B suam potentiam significaret, sed vt ea, quæ futura erant in hac mirabili Eucharistiæ institutione præsignaret. modica quinque panum quantitate maximam satiauit multitudinem, vt in Eucharistia carnis suæ efficaciam ostenderet, quæ vna pro mundi totius cibo sufficiens futura erat; at quia post institutionem tanti sacramenti, & post tanti beneficij collationem futurum erat, vt mortem passurus esset, & in ea morte discipuli maximè conturbandi, tamen conturbatio breui duratura, & in gaudium resurre-

C ctionis conuertenda erat, hæc etiam Dominus præfigurauit: solus enim manet discipulis in nauiculam coascendentibus, quia paulo post sacramenti institutionem relictus est à suis: Abierunt, inquit, omnes & reliquerunt. solus intumescente mari videtur, quia solus passus est mortem, in qua phantasma apparet, cùm non sit, quia cùm sceleratis reputatus est, qui verè innocens erat: discipuli in nauicula sunt, quia non erat illa hora eorum passionis, timēt tamen in Christi passione. Venit Petrus ad Iesum, sed dubitans, submergi incipit, manu tamen Saluato-

D ris liberatur: quia ipsum sequens negat, & cadit, sed ne pereat virtute Christi sustinetur. cùm cognoscitur à discipulis, nec iā phantasma videtur, quia citò surgens eos conuenit, & consolatur. nauicula statim ad portum appellit, & ventus cessat, quia iam Christus resurgens non amplius moritur, non est passibilis, nō iam fluctibus persecutionum in se agitatur. Multa dici possent in hac explicatione, sed satis esse, quæ dicta sunt, iudicamus, vt causam intelligamus, propter quam Dominus hæc voluit simul miracula conficere, & lætitiam conuiuij timori, tempestatisque periculis miscere.

ANNOTATIO IX.

Miracula Christi quatuor.

VIdes hic quatuor simul Christi miracula. Venit primò Christus ambulans super mare. Iussu Domini incedit Petrus super aquas, quod vt virtute non propria aut alterius, sed sua factum esse Christus probaret, cùm mergi cœpisset cum manu sustinet:

¶ *Altera die turba, quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi, nisi vna, & quia non introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abiissent. aliæ verò superuenerunt naues à Tyberiade iuxta locum, vbi manducauerant panem, gratias agentes Deo.*

COMMENTARIVS.

NArrat, quæ turba illa fecit, postquam Dominus nocte illa transfretauit cum discipulis Capharnaum. *Altera*, ergò, *die*, ab illa, qua saturati sunt, id est, post noctem, in qua Christus per mare ambulans ad discipulos peruenit, turba redit ad locum eundem Christum quærens: quando enim discipuli transfretārunt, videtat turba vnam fuisse nauiculam, & discipulos ingressos. Christum autem solum mansisse, & in montem abiisse: propterea ergo turba venit existimans ibi Christum inuentum iri: at non inuenerunt, quia ambulans supra aquas erat sequens discipulos: donec ingressus nauim cum illis peruenit Capharnaum: à Tyberiade autem na-

uicu

uiculæ superuenerunt illo die iuxta locum, in quo celebratum est miraculum. Hæc omnia narrat Euangelista, vt præmittat causam, cur turba venit quærens Christum Capharnaum: manserat enim ibi propè locum vbi gestum erat miraculum illa nocte. mane autem facto ad eundem locum redit, quia vidit die superiori discipulos abiisse, & Iesum mansisse, nec tunc alia nauis erat, qua Christus transfretare potuisset: quando verò die sequenti veniat turba, naues superuenerunt à Tyberiade: hic est sensus. Illud enim, *Vidit quia nauicula*, non est referendum ad alteram diem, sed ad superiorem, vt sit sensus: Altera die turba venit: viderat autem die superiori, quando discipuli recesserunt, non esse nisi vnam nauiculam, & in eam ingressos solos discipulos manente Christo, propterea arbitrati sunt altera die eum inuenire eo in loco posse: tunc autem quando venit turba, naues à Tyberiade superuenerunt ad locum, vbi manducauerant agentes gratias Deo, id est, vbi manducauerunt, & gratias pro tam mirabili beneficio accepto Deo egerunt. Græcus textus habet, gratias agente Domino, id est, postquam gratias egit Dominus, ac si dicat, vbi manducauerant à Christo cibati: qui cum egisset gratias panes distribuit, & sic Euthymius interpretatur. Appositum est autem hoc verbum, vt distingueret miraculosam manducationem à communibus. Perpende quàm diligenter turbæ vestigia Christi obseruabant: considerabant enim solos discipulos transfretasse, & solum Christum mansisse, & cùm nulla nauicula superesset nocte illa, inde conuciebant Dominum eo in loco adhuc esse, nec enim cogitauerunt de eo, quod mirabiliter factum est. Narrat autem Ioannes alias superuenisse naues, ne contrarius videatur sibi, qui nullam aliam nauiculam cùm dixisset, postea turbam in nauiculas ascendisse narrat. hæc enim ad diuersa tempora sunt referenda.

ANNOTATIO X.

Prosequitur magis declarare superiora verba.

IN Græco textu legimus, gratias agente Domino, id est, vbi cibati sunt illo mirabili cibo, quē Christus agens gratias Deo distribuit: hoc enim apponitur ad distinctionem cæterarum manducationum. Nauiculæ superuenisse dicuntur à Tyberiade, vt Capharnaum nauigarent, quod eo etiam probatur: nam turba ascendit in nauiculas, & venit Capharnaum: ergo illæ nauiculæ transfrerabant Capharnaum: si autem hoc ita est, vt videtur, locus vbi miraculum factum est, non erat in opposita ripa ad Bethsaidam, seu Capharnaum: esset enim supra Tyberiadem: sed A in loco citra Tyberiadem, nempe inter eam, & Bethsaidam, nam dicuntur naues superuenisse ad locū vbi gestum est miraculum, at si gestum esset in ripa omninò opposita, non superuenissent illuc nauiculæ nam non erat via illa transfretandi Capharnaum, sed potius diuertendi. nauiculæ ergo euntes Capharnaū, & peruenientes ad locum miraculi, indicant miraculum factū infra Tyberiadem, nempe inter eam, & Bethsaidam, vt iam diximus: propter signum enim, & stagni dorsum transfretasse dictum est.

¶ *Cum ergo vidisset turba, quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt* Capharnaum *quærentes Iesum.*

COMMENTARIVS.

VIdens turba non adesse Dominum, nec discipulos, quamuis non inuenissent rationem, & modum, quo discedere potuisset, experientia tamen victi eum non adesse, & cùm simul oblata esset commoditas nauicularum proficiscentium Capharnaum, hac de causa ascenderunt in eas. *Et venerunt Capharnaum, quærentes Iesum*: inducti autem sunt, vt Capharnaum Dominum reuersum esse crederent: tum quia illuc die proxima transfretantes discipulos viderant: tum quia frequentissimè Dominus illuc se recipiebat. facilè autem existimarunt fieri potuisse aliquam nauiculam nocte superuenisse, & in ea transfretasse, aut peditem nemine eorum cognoscente iter terrestre confecisse.

¶ *Et cùm inuenissent eum trans mare, dixerunt ei, Rabbi quando huc venisti?*

MIrantur turbæ eum inuentum trans mare: nesciebant enim, quo tempore venerit, quia nocte illa non videbatur illic venire potuisse, quia nauim non viderant. in noctis principio, & maximè quia maris tempestatem senserant: nec etiam iter terrestre confecisse poterat ipsis ignorantibus: nam multitudine tanta existente: iter necesse erat plenum fuisse hominibus, maxima noctis parte: die autem sequenti id fieri non poterat, quia ipsi summo mane venerant: petunt ergo mirabundi, *Quando huc venisti?* cùm potius debuissent petere, quomodo venisti, vt potentiam eius cognoscerent, at hi adhuc rudes nihil nisi humanum cogitant. Et notat Chrys. hom. 42. inconstantiam, & mutabilitatem turbæ: volebant paulò antè Regem eum facere, miris acclamationibus confitebantur eum esse verum Prophetam, qui in mundum venturus erat: iam refrixerant, & non vt regem faciant quærunt, sed vt iterum manducent. habent autem verba, vt dicit Euthy. adulationem quandam, quasi dicerent: *Magister quando venisti huc?* nos te perpetuò obseruauimus, te sequi quærimus, miramur ergo, quando veneris, cùm difficilè fuerit nobis ignorantibus huc te venisse. Assentabantur isti, vt iterum mensa eis apponeretur, qualis superior.

¶ *Respondit eis Iesus, & dixit, Amen, amen, dico vobis, quæritis me non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.*

MEntem eorum detegit, & arguit, vt cibum potiorem animæ præbeat, & altiorem ac vtiliorem mensam apponat. Quæritis me non propter signa, & miracula, quæ meam potentiam ostendunt, sed propter cibum, quia saturati estis. & iterum saturari vultis: si me propter signa quæreretis, tunc vt me cognosceretis, & in me crederetis, essetis me secuti: at non propter signa, vt me cognoscatis, sed propter cibos venitis, vt iterū saturemini. Rectè exponit Aug. tract. 25. non quæritis me propter me, sed propter vos. Quia his verbis occulta cordium eorum reuelabat, vsus est asseueratione, vt ostenderet se non ex coniecturis humanis, sed ex certa scientia eos nosse, *Amen, amen, dico vobis*, vt in his etiam verbis suam diuinitatem ostendat. Reprehendit etiam eos, quia debuissent potius quærere propter signa, vt crederent in eum, non propter signa, vt manducarent: cùm enim discipulus est rudis & crassus, obiurgatorius est etiam stimulus adhibendus, vt notat Chrysostomus homi. 43. adiungens etiam eos arguisse, vt se eorum laudes, & vanam gloriam spernere, nihil que aliud, quàm eorum salutem quærere significaret: leniter tamen arguit eos, tanquam adhuc incapaces, nec in reprehensione perstat, sed statim doctrinam adiungit, vt animam pascat.

¶ *Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.*

CIbum alium ostendit meliorem, & præstantiorem, ac vtiliorem cibo, quem ipsi quærebant: hic enim cibus quamuis miraculosus, tamen perit, corrumpitur, dum comeditur, & ad vitam hanc tantùm mortalem, &

tandem

tandem corrumpendam prodest: at cibus est alius, qui non perit, sed prodest ad vitam æternam, eamq; efficit. *Operamini* ergo hunc cibum; id est, studium, & curam impendite huic cibo acquirendo, qui nō corrumpitur, vt ille, sed in æternam manet vitam. Non negat Dominus etiam curam impendendam, & laborandum pro cibo corporali, sed non hanc solam, nec præcipuam, nec æqualem esse debere curam, sed eam, quæ pro cibo est spirituali, quod turbæ illæ non faciebant. Est enim phrasis Hebræa sæpe vsitata, vt particula negatiua solitudinem excludat. 1. Reg. 10. non te spreuerunt, sed me, id est, non te solum. Ioann. 12. Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me, id est, non solum in me credit. Ita nunc, *Operamini non cibum*, id est, non solum cibum corporis, sed præcipuè cibum vitæ æternæ. Occasionem autem capit Dominus de cibo corporali, vt notat Aug. tract. 25. quod etiam cum Samaritana fecit ex aqua illa materiali, aquam viuam & spiritualem docendi sumens occasionem, vt sic audientes facilius, & efficacius discant. Attende autem non esse sensum, *Operamini cibum*, id est, facite cibum hunc, sed laborate, & studete huic cibo acquirendo, nam statim dicit: *Quē filius hominis dabit vobis*, vt aliud sit opus, quod ipsi debent adhibere, aliud cibus ipse: & hoc est considerādum pro recta intelligentia sequentium.

ANNOTATIO XI.

Contra hæreticos negantes laborādum esse pro victu comparando.

HAc superiori sentētia abusi sunt hęretici. Chryso. homi. 43. refert aliquos occasione huius sententiæ ociositati vacare, negantes esse laborandum pro victu corporis acquirendo. hos Theophylactus nomine suo appellat, nempe Messalianos, & vidētur hi esse quos Aug. de hæresib. c. 57. vocat Psallianos. Sed si horum Doctorum testimonia consideramus, non videntur isti eadem affirmasse. Nam Messaliani, vt ex Chrysostomo & Theophylacto apparet, generaliter locuti sunt, non esse laborandum pro victu corporis acquirendo: at Psalliani, vt refert Aug. negabant monachos debere vitæ sustentandæ causa laborare, nec eis licere, sed vacandum operibus, quæ monachi profitentur: longè autem ab illa hæc assertio differt, quamuis vtraque sit hæretica. Basil. in reg. breui. reg. 207. introducit monachos dubitātes circa hunc locum Ioannis, in quo Dominus significare nō esse operandum pro corporis victu videtur. Et respondet laborandum esse propriis manibus, vt habeat vnde tribuat patienti necessitatem, vt dicitur ad Ephes. 4. Hiero. episto. ad Rusticum, hunc habere morem refert monachos Ægyptios, vt laborent mani- A bus, non tam propter victus necessaria, quàm propter salutem animæ, ne monachus ocians vagetur. Scripsit autem August. libellum de opere monachorum: sed veritas Catholica est, licere Christianis, etiam ipsis monachis manibus laborare, etiam victus causa. ad Ephes. 4. Qui furatur, iam non furetur, magis autem laboret manibus, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti: id est, laboret, vt nō solum sibi, sed etiam aliis subueniat. 1 Thessalo. 4. Operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis. B Paulus enim Apostolus, qui erat in statu perfectiori, quàm sint monachi, labore manuum suarum sibi victum comparauit, vt patet ex Act. 18. & 20. & 1. Corint. 4. Licet ergo etiam Monachis idem opus, nec locus hic id prohibet, in quo solùm præcepit Dominus, vt curam præcipuam in cibo acquirendo animæ collocemus: non tamen propterea cura, & labor corporis est omninò relinquendus, nam & hoc esset cibum animæ etiam relinquere: verba enim hæc; vti C diximus in commentario, non negant cibo corporis acquirendo etiam operam dandam, sed non soli, neque præcipuè.

¶ *Quem filius hominis dabit vobis.*

COMMENTARIVS.

TAcitæ obiectioni respondet: posset turba obiicere, quærimus à te cibum hunc, qui perit, quia nouimus te potuisse eum nobis dare: at cibum hunc æternæ vitæ non quærimus, quia nescimus talem cibum te posse nobis præbere. Hanc obiectionem remouens, & simul ad quærendum hunc cibum ab ipso inuitans dicit: *Quem* æternæ vitæ cibum, *Filius hominis dabit vobis*, id est, ego etiam hunc æternæ vitæ cibum dare possum, immò dabo, & paratus sum volēntibus vobis dare, sicut potui dare, & dedi vobis priorem cibum: ne enim quia dictum est, *Operamini*, errarent arbitrantes se posse cibum hunc conficere, dicit, Ego dabo: aliud enim est opus, seu opera, quæ exiguntur, alius cibus, qui promittitur. Suam in hoc diuinitatem ostendit, nisi enim Deus esset, cibum vitæ æternæ dare non posset. Dicet aliquis, cur sic locutus est, *Filius hominis dabit*, cùm cibum vitæ æternæ non præstet, nisi in quantum est filius Dei? Respondeo voluisse significare, se suam carnem, secundùm quam erat Filius hominis, daturum in cibum vitæ æternæ, ac si diceret: carnem meam in cibum vitæ æternæ dabo vobis.

¶ *Hunc enim Pater signauit Deus.*

Cibū hūc dare potest, quia Deus est.

CAusam reddit non solùm cur Filius hominis (se enim hoc nomine appellat) cibum hunc dare possit, paratusque sit dare, sed etiam cur caro ista secundùm quam erat Filius hominis, cibus possit esse vitæ æternæ: ea autem est: quia, *Hunc Pater signauit Deus*, id est, huic homini Pater, velut sigillo diuinitatem impressit, & vniuit: propterea adiecit Euangelista vltimo loco, *Deus*, vt sigillum hunc esse Patris diuinitatem, quæ in filio est, & humanitati vnita est, significaret: quod non significabatur, si tantùm esset, *Pater signauit*, aut *Pater Deus signauit*, sed diuisit vtrumque, vt id perfectius exprimeret, ac si diceret, Pater signauit diuinitate sua. Non mirū ergo, si hic homo cibū dare vitæ æternæ & simul cibus vitæ æternæ esse potest, nam simul est Deus, & vnitam habet diuinitatem humanitati: quod Act. 10 dicitur, Vnxit Deus eum Spiritu sancto: dicitur nunc, Deus Pater signauit eum. hæc vnctio & sigillatio est diuinitatis vnio, & coniunctio illi humanitati facta, per quam ille homo Christus est cibus efficax vitæ æternæ, quia per hanc homo ille sigillatus dicitur, cùm sit homo, & Deus: & est optima causa, cur dare valeat vitæ æternæ cibum, quod Dei proprium est, & cur caro illa sigillata diuinitatē, sit etiam cibus vitæ æternæ. Hic est sensus legitimus huius integræ sententiæ, per quam docet Christus se dare posse cibum efficacem vitæ æternæ, ad quem inuitat omnes.

ANNOTATIO XII.

Diuersa aliæ expositiones proponuntur.

ALiter alij verba superiora exponunt. Chryso. hom. 44. duas affert expositiones. Prior est, vt sit hic sensus. *Hunc enim Pater signauit Deus*, id est, hunc misit in salutem totius mundi: sed hæc expositio non rectè accommodatur: nā illud, *Hunc*, demonstrat filiū hominis, qui Christus est ratione humanitatis. hic autē non est missus, sed filius Dei mis- D sus dicitur. Altera expositio est, vt idē sit sensus cum illo verbo superiori Ioannis 3. *Signauit*, quia Deus verus est, id est, declarauit, & testatus est: ita nūc dicitur Pater signasse, quia declarauit, & testimonio suo cōfirmauit, hunc esse verum Deum: Vtramque expositionem sequitur Euthymius: sed nec ista expositio est exquisita: non enim, cur vitam æternam dare

Christus possit, ea est proxima causa, quia Pater eum declarauit, & testatus est Deum esse: sed quia re vera est Deus: propterea perfectior & explicatior est Augustin. tractat. 25. quam secuti sumus in commentario. *Pater signauit hunc*. hominem, quia diuinitatem illi humanitati, velut impressit per vnionem, qua homo ille Deus est: quamuis Augusti. aliter connectat verba: & rectè quidem sigillatio, & signatio dicitur, quia filius, qui imago, & character Patris est, illi est vnitus, & coniunctus humanitati: propterea dicitur humanitas habere sigillum, & characterem Patris, Addidit autem: *Signauit Deus*. vt hanc sigillationem, & signationem diuinitatis esse significaret: ac si diceret, *Pater signauit*, sua diuinitate, seu charactere suę diuinitatis, qui filius est: Hanc etiam expositionem probat Hilar. li. 8. de Trinit. doctè annotans, sigillum imprimi in materia ductila, quæ sigillata dicitur: sic humanitas sigillata est diuinitate Filij. Eandem sequitur Cyril. lib. 3. cap. 29. quamuis etiam adiungat, vt Filius ratione diuinitatis dicatur signari à Patre, quia Patris substantiam accipit: tamen accommodatior est expositio, vt ratione humanitatis dicat se signatum à Patre per diuinitatem, quæ illi est humanitati vnita: quamuis vera sit doctrina Cyrill. quā & Hilar. sequitur loco citato, sed ad Euangelistæ mētem priorem expositionem facere fatetur.

ANNOTATIO XIII.

Qui cibus sit ille, de quo Dominus loquitur.

PErcōtabitur aliquis quis est iste cib⁹ vitæ æternæ, de quo dicitur. *Operamini cibū, qui permanet* & quē ego dabo vobis: Rectè ad hoc Cyrillus lib. 3. cap 28. & Augu. tract. 25. respondent esse eundem cibum, de quo loquitur, Dominus paulò inferiùs, quando dicit Ego sum panis viuus, & caro mea verè est cibus. ipsi autem Doctores, nempe Cyrillus cap. 36. & Augusti. tracta. 26. talia verbā exponunt de Christi carne nobis in sacramento Eucharistiæ exhibita. Hic igitur est cibus, cui acquirendo est studium impendendū: Verba etiam adiuncta consonant: hunc enim nempe filiū hominis signauit Pater qui Deus est. non erat cur hanc humanitatem sigillatam diceret diuinitate, nisi quia humanitatem, & carnem hanc cibum vitæ ęternæ futurum dicebat, quem effectum caro non faceret, nisi diuinitati esset coniuncta, & vnita. Fidem autem hunc cibum non esse, verba quæ sequuntur probant: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille. distinguit opus à cibo: distincta enim sunt illa duo, *Operamini cibum*, nempe, opera, & cibus: illud ad Iudæos pertinebat, nempe operari, & cibus ad Christum datorem. Fides igitur à cibo distinguitur, vt verbis sequentibus exponemus, in quorum atque adeò in totius huius textus expositione, multo magis hæc veritas demonstrabitur, & confirmabitur.

¶ *Dixerunt ergo ad eum, quid faciemus, vt operemur opera Dei?*

COMMENTARIVS.

PArticula, *Ergo*. insinuat propter verba Christi superiora, Iudæos respondisse, quæ sequuntur: cupidi enim cibi huius vitæ æternæ, & audientes exhortationem Christi, vt incumberent cibo huic acquirendo, petunt: quæ sunt ista opera, quibus cibum hunc consequemur: Et attende eos appellasse, *Opera Dei*, vt significarent se interrogare de operibus hisce, quæ ad cibum hunc habendum necessaria sunt. Cum enim audissent cibum esse vitæ æternæ, & Deum signasse Christum, vt cibum hunc daret, rectè opera Dei appellant ea, quæ oportebat operari cibo huic consequendo. Meritò autem à Christo discere quærunt, opera huius cibi, quem eiusdem cibi datorem audierant: nec negârunt dare posse eum cibum, qui iam mirabili virtute dedisse cibum corporalem experti erant: nec se consecuturos desperârunt ab eo, quem iam erga se ipsos liberalissimum senserant: solum opera hæc scire volunt, quia eis dictum erat, *Operamini cibum qui permanet*, hic est legitimus sensus.

ANNOTATIO XIV.

Traditur alia interpretatio.

CYril. lib. 3. cap. 30. verba hæc ex arrogantia quadam processisse affirmat: quasi enim omnia scirent, & nihil sibi discendum superesset ita interrogarunt, vt sit sensus: satis nobis præcepta Moysis sunt, non minus scimus, quàm oporteat scire eos, qui Dei opus facere volunt, quid igitur nouum, & inauditum docere nos potes, quod in scriptura non sit? hæc Cyril. sed non videtur accommodari posse hæc expositio contextui: nam cùm tanto beneficio à Christo affecti adhuc sperarent nouum cibum, eumque vitæ æternæ, credibile non est arrogantia vsos, maximè, quia erant homines de turba, & non quales erant illi Pharisæi, & legis doctores, quorum erat de lege prasumere. Præterea quia Christus non eos arguit, sed potiùs docendo respondit: deinde quia verba talem sensum non faciunt. Si enim ex arrogantia locutio esset, aliis verbis vsi essent, non his, quibus significarent se hoc opus scire cupere. Rectius Chrysostomus hom. 44. & Euthy. exponunt hos interrogasse quidem tanquam discipulos, & ostendisse se desiderare scire: tamen nō animo faciendi ea opera, sed vt sic ad cibi prioris suppeditationem eum iterū attraherent: sintque verba quasi ex gula profecta.

Immeritò damnatur horum intentio, qui Dominū interrogant.

Rectè Doctores hi sentiunt circa sensum verborum, sed non video, qua ratione intentionem illorum Iudæorum damnare possint, quasi ex gula interrogent, & fictione vtantur: cùm nullum verbum Euangelistæ id significet, immo contrarium contextus insinuet: iam enim de gula à Domino reprehensi erant, quando eo animo veneratur, vt iterum saturarentur: nec est, cur perseuerare eos dicamus adhuc in ea auiditate, cùm cibus præstantior de nouo sit promissus. potius ergo huius cibi desiderio interrogasse credendum est, quorum interrogationi Dominus non ita nudè respondisset, si animos eorum, non solum gula, sed fictione & dolo plenos vidisset. fateor quidem eos cibum hunc materialem, & corporalem etiam existimasse, & quodam appetitu sensibili, & carnali motos interrogasse: animo tamen faciendi, & operandi ea, quibus cibum hunc consequi possent, quod ex sequentibus apparet. Verior ergo est expositio Aug. tract. 25. affirmantis hos, qua ratione implere possent, quod præcipiebatur, interrogasse, cui expositioni nostra magis accedit, quam esse legitimam totus contextus & verba probant.

Qua appellentur opera Dei.

Veruntamen quare appellent, *Opera Dei*. Euthymij expositio non placet, quam etiam recentiores sequuntur: *Opera Dei*, scilicet dici, quæ sunt Deo accepta, vt sit sensus: quid faciemus, vt operemur opera Deo accepta, & secundum voluntatem eius: nec etiā probanda est expositio illorum, qui exponunt, *Opera Dei*, quæ Deo auctore fiunt: etenim quamuis verum sit opera Dei esse Deo accepta, & ipso auctore fieri, tamen non est iste sensus, cuius argumēto id est, quia non consonat hæc interrogatio sic exposita verbis Christi: non enim dixit Christus operamini opera Deo accepta, & grata, sic enim non erat cur illi interrogarent, quia sciebant ex lege: sed operamini opera quibus cibum vitæ æternæ consequamini. hæc

ni.hæc isti quærunt dicentes, quid faciemus, vt operemur hæc opera? Appellant ergo, *Dei*, quia cibum vitæ æternæ per ea se acquisituros sperabant.& quia audierant, *Hunc Pater signauit Deus:* intellexerant enim ex hoc ad Deum hoc opus pertinere, & sic omnia consonant, nempe & verba Christi præcedentia, & sequentia, simul etiam interrogatio eorum. Quantum ad verba attinet, Græcè potius verbum est præsentis,quid facimus?sed æquiualet futuro,quid fa-

A ciemus? nam tunc nondum sciebant opera vt facerent. Verum est solere aliquando has interrogationes fieri tempore præsenti ad significandum promptitudinem faciendi, quid facimus? id est, docet hæc opera, ecce facere sumus parati. Matth. 13. Vis imus, & colligimus ea? Luc. 9. Vis, dicimus ignis descendat,& consumat eos?id est,statim ac volueris,prompti sumus exequi,ita nunc,quid facimus? sed hoc sensum non mutat.

¶ *Respondit Iesus,& dixit eis,hoc est opus Dei,vt credatis in eum,quem misit ille.*

COMMENTARIVS.

DOcet eos Dominus,hoc opus Dei esse:vt credant in eum, quem misit Deus:& vtitur verbo eodem, quo vsi erant,appellans opus Dei,vt ad interrogationē se respondere ostendat.de se loquitur in tertia persona,nec opera legis postulat, sed fidem,quæ est primum fundamentum Euangelij, qua à lege illa distinguitur. Verbis his non solùm docet quod opus Dei sit,sed simul etiam explicat rationem efficacem,vt fiat opus, credere enim in eum,qui à Deo missus est,iustum est & necessarium. Ista autem locutio credere in eū, qui missus est à Deo significat credere Christum esse verum Messiam,& filium Dei:est autem hoc opus necessarium, vt cibum carnis suæ accipiant,quicunque accepturi sunt. Et si contextum totum perpendas,vti paulo ante dicebam,inuenies opus a cibo distingui:nam turba audiuit duo,nempe cibū vitæ æternæ,& opus ab eis exhibendum,vt cibo fruerentur:opus hoc scire petunt,vt cibum accipiant,quod Dominus docet dicens,esse fidem in eum,superest ergo cibus distinctus à fide in eum credentibus ministrandus,hic verò nō est alius,nisi caro Dei-fera ipsius in sacramento ministranda,nec fidem cibum esse,nec Christum fide creditum.nam fides in Christū opus reputatur,post quod cibus vitæ succedit. Et hæc est legitima expositio,cæteræ sunt violētæ.Cyrillus lib. 3.cap.31.superiora verba ex arrogantia dicta exponens,accommodat hanc Christi responsionē interrogationi eo animo prolatæ:sed vti superius diximus,hanc intentionem,& arrogantiam nulla verba Euangelij probant: sine probatione autem non est cur in malum cōuertamus,quod in bonum sensum trahi potest,maximè,quando sensus verbis,& contextui respondet,& consonat.

ANNOTATIO XV.

Fides aliquãdo inter opera numeratur.

PAulus semper opera à fide distinguit vt fides non inter opera computetur:legis enim obseruantiam opera vocat. huic non obstat fidem modo quodam opus dici largè,quia fides factum quid est:vnde Aug. lib. 5.de prædestin.san.c.7.hanc difficultatem proponens de Paulo distinguente opera a fide, & Christo, fidem inter opera computante, respondet fidem & opera sic distingui, vt regnum Iuda, & Israël: nam Israël etiam Iuda dicitur, quia omnes Israëlitæ sunt, ac si dicat, opus commune est,& fidei, & aliis,quæ communiter operà vocãtur:sed distinguitur fides ab operibus,quia fides est prima origo,& principium cæterorum. Sed de hac materia fidei,& ope-

B rum non est locus iste disserendi, sufficiat pro huius sententiæ expositione Dominū appellasse fidē opus Dei,vt accommodaret se turbæ petenti, quæ essent opera Dei,vt cibum hūc habere possent. *Hoc,* inquit, *est opus Dei,*id est,quod petitis opus Dei,hoc est. Verum etiam est,si sermone generali vtamur, esse opus Dei cùm & gratia, & gloria opera sint Dei, quia ab ipso efficiuntur,& donantur:at quando opera à fide distinguimus, legis obseruantiam, & mandatorum impletionem nuncupamus opera:petit autem Domi-

C nus fidem,non quod opera excludat, sed quod opera nihil ad cibum obtinendum faciant,nisi fides hæc, quæ fundamentum est,adsit.

¶ *Dixerunt ergo ei,quod ergo tu facis signum,vt videamus,& credamus tibi?*

COMMENTARIVS.

PEr illam particulam,*Ergo*,significare vult Euangelista,propterea verba sequentia dicta fuisse: quia verba Christi audierunt,*Vt credatis in eum,quem misit ille.* Responsionis igitur Iudæorum sensus est:Si tibi credere debemus,ergo fac signum,quod videamus,& videntes credamus tibi:illa enim illatiua particula talē insinuat sensum. At,vt negent aliquod signum hactenus fuisse datum tanta fide dignum,propterea vtuntur interrogatione,*Quod tu signum facis?*quasi dicerent,hactenus nullum fecisti. Duo igitur his verbis significantur:ratione interrogationis negant signum hactenus factum:ratione illius illationis inducunt,vt faciat signum,si credi sibi velit. Attende non negare hos Christum dedisse signum,iam enim experti erant:sed negant sufficere ad tãtam fidem concipiendam:vt credant eum esse Messiam,& Dei filium. Et hic est legitimus sensus, & quæ sequuntur,huic consonant.

ANNOTATIO XVI.

Confirmatur sensus superioris sententia.

CHrysost.hom.44.& Euthym. perseuerant in sua expositione,vt hi ex gula moueantur,vt iterum cibum extorqueant. Cyril. etiam arrogantiam horum prosequens, in alium diuertit sensum. sed ni fallor sensus expositus est legitimus, & reliqui accommodari vix possunt: non enim negant signum datū à Christo:non etiam quærunt cibos corporales his verbis: sed ad verba Christi respondent petentis,vt credant eum esse filium Dei missum à Pa-

D tre, & verum Messiam:signum autem ad tantam fidē conciliandam datum negant,& dari sibi, vt credant, petunt.Et Euangelista,si attentè cōsideretur,hūc sensum insinuauit,quãdo dixit:*Dixerunt ergo*, per particulā hanc motos esse significans ad hæc dicenda,non alio,quàm eo, ꝙ Christus fidē tantā postulabat. Attēde autē verbum: *Vt videamus*,audierãt multa signa Christi,sed ipsi nō ex auditu,sed ex visu signū quærūt & tale,ac tãtum,vt credant,& tantā fidē conciperent.

¶ *Quid operaris?patres nostri manducauerunt manna in deserto,sicut scriptum est, panem de cælo dedit eis manducare.*

COMMENTARIVS.

PRosequuntur eundem sensum:nempe signum tantæ fidei dignum non esse à Christo datum, & interrogatio hæc,*Quid operaris?*est quasi parui facientium signum Christi collatum tantæ fidei. *Quid*, inquiunt, *tu operaris?* quasi dicant,opus tuum,quod fecisti,non est tanti momenti,vt tantam fidem postules: nam maius opus tuo quod nobiscum fecisti,acceperunt nostri patres in deserto(intelligūt isti Moysem, vt ex responsione Christi patet) & tamen Moyses non tantam sibi fidem poposcit, nec patres nostri crediderunt in eum, vt

tu postulas à nobis. Allegant verba Psal. 77. Panem cœli dedit eis manducare:& hoc exemplo vtuntur, non vt prædicti Doctores dicunt propter gulam, nec propter legis arrogantiam, sed vt opus proferant simile ei, quod Christus fecerat:quasi dicant:tu quia dedisti nobis manducare in deserto, petis, vt credamus in te, hoc profectò non est signum dignum tanta fide:nam maius fecit Moyses in deserto, qui tot annis cibo de cœlo non isto terreno pauit patres nostros,& tamen nostri patres tanto signo accepto non propterea crediderunt in Moysem. Iste est sensus.

Annotatio XVII.

Manna cur dictũ.

CIrca vocem Manna, quod apud Hebræos est מן A aduertendũ est, aliquos recentiores Iudæorũ Hebræi sermonis peiores exponere, vt idẽ sit, quod donum, à verbo מנה quod significat distribuere, donare, præparare, quasi sit cibus Dei munere datus: Sed hæc nominis ratio,&Etymologia, est contra scripturam. Exod.16. Filij Israël videntes cibum illum adinuicem dixerunt, מן הוא ignorabant enim quid esset: si significasset donum esset sensus, donum hoc, tunc autem ratio subiecta non haberet locum: ignorabãt enim, quid esset: nec etiam verba præcedentia, quæ B dixerunt adinuicem, rectè accommodarentur. Colligitur ergo ex ipsa scriptura esse vocem admirantis, & interrogantis quid hoc? & ita verterunt Septuaginta, & Hieronymus. Nec obiectio recentiorum alicuius est roboris: dicit enim מן non significare apud Hebræos, quid, sed מה mah, dico id esse falsum: cum apud Hebræos vtrumque significet Quid, & Psalm.60. Misericordiam eius,& veritatem quis requiret? legimus Man.& ita verterunt Septuag quamuis aliter alij vertant, tamen Septuaginta auctoritatis sufficere debet: quia Hebræi sermonis peritiam natiuam habebant: non enim ita vertissent, nisi apud Hebræos id significaret. Accedat etiam auctoritas Iosephi, qui lib.3. de antiquit. c.1. expresse dicit, Man. in nostra vernacula lingua, est vox percontatiua. Non video, qua ratione nõ sit vel solus hic auctor in reddenda sui sermonis interpretatione omnibus his nostris linguarum peritis præponendus, vt omittam Septuaginta, & Hieronymum, quorum sententia potius est præferenda. Non est ergo, cur ad solutiones aliorum recurramus: Aliqui enim respondent esse vocem Chaldæam: Man enim apud Chaldæos significat quid, vt patet Dan. 3. Quis Deus poterit vos liberare: at hoc non satisfacit: tunc enim lingua Hebræorum erat purissima. Alij esse illud, nun, adiectũ euphoniæ causa asserunt, sed hoc sine vllo fundamento dicitur. Verius cum Septuag. Iosepho, & Hier. dicimus etiam apud Hebræos significare, quid: & scriptura ipsa, vti diximus, ipsam vocis indicat interpretationem. Rectè autem ab admiratione, & ignoratione cibo illi nomen imponitur: erat enim figura cibi nostri sacratissimi, qui est mysteriũ omni admiratione dignum, & omne superans humanum ingenium, & rectè respondet Euangelica lectio: audito enim hoc mirabili cibo cœperunt Iudæi mirari, & adinuicem dicere, quomodo potest hic dare C carnem suam ad manducandum:& si fidẽ adhibuissent, merito admirati, verius dicere potuissent, quid hoc? quemadmodum patres eorum de cibo illo dixerunt.

¶ *Dixit ergo eis Iesus, amen amen dico vobis, an Moyses dedit vobis panem de cælo.*

Commentarius.

Panis Moysis non fuit de cælo.

PRæposuerant Iudæi cibum Moysi, & Moysem ipsum Christo, & eius cibo: Dominus veritatem docens, & aperiens deprimit primò totum illud, quod ipsi magnificantes protulerant, & secundò seipsum multo superiorem, & cibum suum excellentiorem ostendit. Primò igitur, quia illi cibum Moysi præposuerant extollẽtes, quod de cælo esset, propterea hoc Dominus negat, dicens, nõ dedisse Moysem panẽ de cælo, *Moyses*, inquit, *non dedit vobis panem de cælo*, nam ille cibus de cælo dictus est, quia de regione aëris, seu de nubibus descendebat, sicut dicuntur volucres cœli; non tamen, quod de cœlo ipso, vbi Deus habitare dicitur, descenderit: non igitur Moyses dedit vobis panem de cœlo, vt putatis. Responsio hęc Domini indicat Iudæos significasse, seu intendisse in suis verbis, Moysem dedisse eis panem de cœlo, propterea respondit Dominus, *Non Moyses dedit vobis panem de cælo*: propter verba enim illorum hæc dicta esse, indicat illa particula *Ergo, Dixit ergo eis Iesus.*

¶ *Sed pater meus dat vobis panem de cælo verum.*

Pater cũ filio dat verum cibum de cælo.

DEpresso facto Moysis suum opus extollit, *Pater*, inquit, *meus*, non sic, sed *dat panem verum vobis de cælo*, dat panem verum, & de cœlo ipso, vbi Deus habitat: maius igitur est opus, quod ego faciam, quàm quod Moyses fecit. Non dixit ego do vobis, *Sed pater meus*, vt se in hoc filium Dei ostenderet, candem habenem cum patre potentiam. nam dum dicit, *Pater meus dat*, non excludit se à dando: prius enim dixerat, quem filius hominis dabit vobis; quod Iudæi etiam perceperunt; nam post hæc dixerunt, da nobis hunc panem, intelligebant ergo his verbis non negare illum dare hunc cibum posse. Rursus dicit, *dat vobis*, vt significet paratum esse dare illis & iam iam daturum, sicut etiam superius dicitur, venit hora, & nunc est, quando nec in monte hoc, nec Hierosolymis adorabitis patrem. Et venit hora, & nunc est, quando mortui audient filij Dei vocem, ita & nunc maximè, quia iam aderat Christus ipse, qui in panem dandus erat fidelibus. Dicit autem, *Panem de cælo verum*, id est, verè cœlestem; refertur enim ad illam vocem, *De cælo*, vt dicatur ergo verus panis de cœlo, quia non de aere, non de elementari regione, sed de ipso cœlo, vt sit verè cœlestis; non vt manna de nubibus. est autem Christus ipse, qui panis iste est, de cœlo, vt dicitur Ioan. 3. Filius hominis, qui est in cœlo. Perpende autem quanto artificio Dominus hos attrahit: ciborũ enim, & vtilitatis propriæ cupidos esse sciebat, propterea spe cibi, & panis tanti allicit, & ea ratione sermonem ad ipsos conuertit, dicens, Moyses non dedit vobis, Pater meus dat vobis. erant enim imbecilles adhuc, & tales promissionibus potius, quam rationibus attrahuntur, quod & cum Samaritana factum legimus: cætera in annotatione require.

Annotatio XVIII.

SVperiora verba Cyril. lib.35. cap.33. in hunc sensum exponit, nempe Dominum reprehendere Iudæorum temeritatem, quia Dei opus homini tribuebant: nam cùm Deus auctor fuerit cibi illius, quem Patres in deserto manducârunt, ipsi faciebant auctorem Moysem: propterea dicit eos arguens; *Non Moyses dedit vobis panem*, sed expositio hæc non videtur D accommodari posse. Sic enim dicendum fuisset, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater, aut Deus dedit vobis illum panem; at non sic dicitur, sed ad alium referri panem. *Sed Pater*, inquit, *dat vobis panẽ de cælo*: non ergo id est, quod Dominus negare intẽdebat. Nec erat, cur id negaret, aut reprehẽderet: sciebãt enim Iudæi non virtute sua Moysem il-

illud

Digitized by Google

lud manna fecisse, nec esse auctorem miraculi, sed A Deum ipsum, sicut & aliorum miraculorum, quæ in Ægypto fecerat: existimabant enim Deum per Moysem edidisse miracula sicut per alios Prophetas. Maiora quidem miracula arbitrabantur Deum edere per maiores Prophetas, & hac de causa præponebant Moysem, non tamen vt primum auctorem miraculi. Preterea, si id Christus intendisset, dixisset potius, Moyses non dedit vobis manna, at ego do vobis panem de cœlo, vt se Moysi præponeret in hoc, quod Moyses non dedit, ipse verò dat. Rectius Eu- B thymius interpretatur negationem hanc factam in eo, quod Moyses non dedit panem de cœlo, sed de aëris regione, & terrenũ, seu materialẽ cibũ: at Christus, & Pater dant de cœlo vero. & ita Aug. tract. 25. etiam exponit, quod nos secuti sumus in cõmẽtario.

Quare autem adiunctum sit illud, *Verum*, Cyrillus lib. 3. cap. 34. & August. loco allegato duas adferunt causas: vna est dici panem verum, id est, non figuram, vt distinguat à Manna, quod huius panis erat figura. quam etiam dat Chryso. hom. 44. Altera causa Cyrilli, & Aug. est, dici *Panem verum*, quia dat vitam. Causa vtraque accommodata est, sed ad sensum mihi magis facere videtur, quam in commentario adduximus, vt dicatur panis de cœlo verus, id est, verè cœlestis, non vt manna, quod non erat verè de cœlo, sed de loco elementari, & naturæ corruptibilis. Christus autem in sacramento mutabili nobis datus, verè cœlestis est panis. Quando autem audis de cœlo, non locũ tantum existimes signari, sed simul etiam naturam diuinam, & supermũdanam, verbis sequentibus quis hic panis sit, exactius explanabitur.

Cur additum est verum.

¶ *Panis enim verus est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo.*

COMMENTARIVS.

PRobat ex effectu panẽ esse de cœlo verè, seu cœlestem, & diuinum, quia hic panis de cœlo descẽdit, & vitam dat mundo. Græcè legitur Panis Dei est, id est, verè cœlestis, non elementaris, quia de cœlo descendit, & quia *Vitam dat mundo* non Iudæis tantum, vt manna illud, sed mundo: & dat vitam, non vt manna, quod nemini dedit vitam, sed erat cibus iam viuentium, at panis hic vitam dat. Et considera vim verbi, *De cœlo descendit*, manna non descendit, sed mittebatur: erat enim inanimatum quoddam: at hic panis descendit ipse de cœlo, qui non solùm sit de cœlo datus, sed ipse descenderit, in quo diuinitas insinuatur. Sunt igitur duo argumẽta, quibus probat esse panem Dei, seu verum, cœlestem, & diuinum, quia descendit de ipso cœlo: & quia vitam dat mundo: quæ non essent, nisi panis hic cœlestis esset. Hanc vitam, æternam intellige: de ea enim sermo est, vt ex præcedentibus, & sequentibus constat. Panis ergo tria habet super manna, & quod verè cœlestis, & quod descenderit de cœlo, & quod dat vitam, eamque æternam.

Ab effectu panis de cælo esse probatur.

Panis, quẽ Christus promisit, in tribus excellit manna.

¶ *Dixerunt ergo ad eum, Domine semper da nobis panem hunc.*

ALlecti spe tanti panis quandã concipiunt fidem, & sibi hunc dari petunt panem, non vt semel, sed vt semper eum habeant. Illa particula *Ergo* insinuat eos motos esse, vt hunc peterent panem: tum ex excellentia ipsius: tum ex promptitudine, quam Christus significauit, dicens, Dat vobis Pater: nam, vti superius diximus, quando dictũ est, *Pater dat vobis*, intellexerunt patrem dare per ipsum Christum medium: propterea ipsum rogant, vt panẽ hunc donet & est cum articulo, *Da nobis illum panem hunc*, id est, illum de cœlo verum. Appellãt autem eum Dominum, vt sic ad dandum inducant. Huic simile Samaritana fecit, quæ audita excellentia illius aquæ viuæ dixit, Domine da mihi hanc aquam. Fides aliqua in his Iudæis lucet: crediderunt enim panem hunc dare Christum posse: tamen imperfecta erat: nondũ enim spiritualia capiebant, sed de cibo corporali cogitabant, existimantes aliquem cibum futurum, quo vitam corporum sustentarent, multo perfectiorem, & excellẽtiorẽ, quàm fuit illud Manna, & in hoc recta est Cyril. li. 3. c. 35. expositio, propterea dicunt, *Semper da*, non enim arbitrabantur vnicum, & eundẽ panem omnẽ famem ablaturũ, sed frequenter sicut manna multiplicãdũ.

Iudæi Samaritanæ similes.

¶ *Dixit autem eis Iesus, ego sum panis vitæ, qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternum.*

PEtentibus panem hunc ostendit, & modum habendi docet, simulq; volẽtibus offert, hæc enim tria his verbis efficit. *Ego*, inquit, *sum panis vitæ*, panem agnoscite. *Qui venit ad me, & qui credit in me non esuriet: nõ sitiet:* modum habetis consequendi, & habendi panem, nempe si ad me veniatis, si in me credatis. Simul etiam. *Qui ad me venit*, id est, qui credit, habet panẽ hunc: nemini denegatur, si crediderit: paratus enim sum meipsum dare in escam & potum omni ad me venienti, & credenti. Panis vitæ dicitur, non solùm quia viuificat, & dat vitam, & hanc æternam: sed etiam, quia vitam habet in se: est enim panis viuus, & viuificans. Attende panis huius perfectionem, potus namque, & esca simul est, vt nullo alio ad refectionem indigeat, qui hunc panem habet. Illud autem, *In æternum* ad vtrumque est referendum verbum, non esuriet in æternũ, nec sitiet in æternum: maiorem autem hæc verba exprimunt perfectionem, quàm si tantùm diceretur panis vitæ æternæ: nam declarant ita esse panem vitæ æternæ, vt tollat omnem famem & sitim: non vt cibus corporis, qui vitã mortalem sustẽtat quidem aliquo tempore, sed non tollit famem & sitim: nam qui semel comedit, & bibit, iterum esurit, & sitim patitur: At panis hic vitam æternam confert, & omnem simul famem, & sitim in æternum tollit.

Tria his verbis docet Christus.

Est autẽ aduertendũ hoc verbũ. *Non esuriet, nec sitiet in æternũ*, dictũ esse à Domino, vt respõderet verbo illorũ, *semper da nobis*: existimabant illi futurũ hunc panem, qualis panis est materialis, qui semel comestus, nõ tollit famẽ pro toto vitæ tempore, propterea iterum iterumq; recipitur: at Dominus auertit eos ab hac opinione, docens hunc panẽ non esse talẽ: qui enim manducat semel, nec esuriet, nec sitiet in æternũ. Similis est illa sententia dicta Samaritanæ, Qui biberit ex aqua, quã ego dabo ei, non sitiet in æternũ. Duo autem petit Dominus, vt hunc panẽ accipere valeant: nempe vt veniant ad eum, & vt credant in eum. per aduentũ, confessionem exteriorẽ intelligit, ad quam opera referuntur: per fidem autem, interiorẽ mentis assensum, & affectũ, iuxta illud Rom. 10 Corde creditur ad iustitiã, ore autem confessio fit ad salutem: prius ponit quod facilius est, posterius quod difficilius: vtrumq; tamen necessariũ. Neq; intelligas ex hac diuisione, qui venit tantùm, non esuriet: &, qui solùm credit, nõ sitiet, quasi qui venit, & nõ credit, nõ sit habiturus famẽ: vtrunq;. n. est necessariũ, nec ista diuidi possunt: sed distinctio fit hæc verborũ, vt effectus distincti panis huius, & vt etiã nõ vnũ esse quod Dñs requirit, significentur. Eadẽ verba Dñs repetit, *Ego sum panis viuus*, & tunc exactius discutientur, modò autẽ id annotandum superest: non in hac vita verbum hoc impleri, *Non esuriet*, neque *sitiet*, sed in æterna vita: quam panis hic Christi dat, & efficit sicut superius c. 4. exposuimus, dum de Samaritana loqueremur.

Panis Eucharistiæ quanta sit perfectio.

¶ *Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis.*

DVo responderant Iudæi dicenti Domino, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, &c. Vnum, Quod tu facis signum, vt videamus, & credamus tibi? Alterum, Patres nostri manducauerunt manna in deserto, quo

Duabus Iudæorum responsionibus Christus satisfecit.

Digitized by Google

tu postulas à nobis. Allegant verba Psal. 77. Panem cœli dedit eis manducare:& hoc exemplo vtuntur, non vt prædicti Doctores dicunt propter gulam, nec propter legis arrogantiam, sed vt opus proferant simile ei, quod Christus fecerat:quasi dicant:tu quia dedisti nobis manducare in deserto, petis,vt credamus in te, hoc profectò non est signum dignum tanta fide:nam maius fecit Moyses in deserto, qui tot annis cibo de cœlo non isto terreno pauit patres nostros,& tamen nostri patres tanto signo accepto non propterea crediderunt in Moysem. Iste est sensus.

ANNOTATIO XVII.

Manna cur dictũ.

A Circa vocem Manna, quod apud Hebræos est מן aduertendũ est,aliquos recentiores Iudæorũ Hebræi sermonis peiores exponere,vt idẽ sit, quod donum, à verbo מנה quod significat distribuere,donare,præparare, quasi sit cibus Dei munere datus: Sed hæc nominis ratio,&Etymologia,est contra scripturam. Exod.16. Filij Israël videntes cibum illum adinuicem dixerunt, מן הוא ignorabant enim quid esset: si significasset donum esset sensus, donum hoc,tunc autem ratio subiecta non haberet locum: ignorabát enim,quid esset: nec etiam verba præcedentia, quæ B dixerunt adinuicem,rectè accommodarentur. Colligitur ergo ex ipsa scriptura esse vocem admirātis, & interrogantis quid hoc? & ita verterunt Septuaginta, & Hieronymus. Nec obiectio recentiorum alicuius est roboris: dicit enim מן non significare apud Hebræos,quid,sed מה mah,dico id esse falsum: cùm apud Hebræos vtrumque significet Quid, & Psalm.60. Misericordiam eius,& veritatem quis requiret?legimus Man.& ita verterunt Septuag quamuis aliter alij vertant, tamen Septuaginta auctoritatis sufficere debet: quia Hebræi sermonis peritiam C natiuam habebant:non enim ita vertissent,nisi apud Hebræos id significaret. Accedat etiam auctoritas Iosephi,qui lib.3.de antiquit.c.1.expressè dicit,Man, in nostra vernacula lingua, est vox percontantia.

Non video,qua ratione nō sit vel solus hic auctor in reddenda sui sermonis interpretatione omnibus his nostris linguarum peritis præponendus, vt omittam Septuaginta, & Hieronymum, quorum sententia potius est præferenda. Non est ergo, cur ad solutiones aliorum recurramus: Aliqui enim respondent esse vocem Chaldæam: Man enim apud Chaldæos significat quid, vt patet Dani. 3. Quis Deus poterit vos liberare: at hoc non satisfacit:tunc enim lingua Hebræorum erat purissima. Alij esse illud, nun, adiectũ euphoniæ causa asserunt,sed hoc sine vllo fundamento dicitur. Verius cum Septuag. Iosepho, & Hier.dicimus etiam apud Hebræos significare,quid: & scriptura ipsa,vti diximus,ipsam vocis indicat interpretationem. Rectè autem ab admiratione, & ignoratione cibo illi nomen imponitur: erat enim figura cibi nostri sacratissimi,qui est mysteriũ omni admiratione dignum, & omne superans humanum ingenium,& rectè respondet Euangelica lectio:audito enim hoc mirabili cibo cœperunt Iudæi mirari, & adinuicem dicere, quomodo potest hic dare carnem suam ad manducandum:& si fidē adhibuissent,merito admirati,verius dicere potuissent, quid hoc? quemadmodum patres eorum de cibo illo dixerunt.

¶ *Dixit ergo eis Iesus, amen amen dico vobis, an Moyses dedit vobis panem de cælo.*

COMMENTARIVS.

Panis Moysis non fuit de cælo.

PRæposuerant Iudæi cibum Moysi, & Moysem ipsum Christo, & eius cibo: Dominus veritatem docens, & apetiens deprimit primò totum illud, quod ipsi magnificantes protulerant, & secundò seipsum multo superiorem, & cibum suum excellentiorem ostendit. Primò igitur, quia illi cibum Moysi præposuerant extollētes, quod de cælo esset,propterea hoc Dominus negat,dicens, nō dedisse Moysem panē de cælo, *Moyses*, inquit, *non dedit vobis panem de cælo*,nam ille cibus de cælo dictus est,quia de regione aëris, seu de nubibus descendebat,sicut dicuntur volucres cœli; non tamen,quod de cœlo ipso, vbi Deus habitare dicitur, descenderit:non igitur Moyses dedit vobis panem de cœlo,vt putatis. Responsio hęc Domini indicat Iudæos significasse, seu intendisse in suis verbis, Moysem dedisse eis panem de cœlo, propterea respondit Dominus, *Non Moyses dedit vobis panem de cælo*:propter verba enim illorum hæc dicta esse, indicat illa particula *Ergo, Dixit ergo eis Iesus.*

¶ *Sed pater meus dat vobis panem de cælo verum.*

Pater cũ filio dat verum cibum de cælo.

DEpresso facto Moysis suum opus extollit, *Pater*, inquit, *meus*, non sic, sed *dat panem verum vobis de cælo*, dat panem verum,& de cœlo ipso,vbi Deus habitat. maius igitur est opus,quod ego faciam,quàm quod Moyses fecit. Non dixit ego do vobis, *Sed pater meus*, vt se in hoc filium Dei ostenderet, eandem habentem cum patre potentiam. nam dum dicit, *Pater meus dat*, non excludit se à dando:prius enim dixerat,quem filius hominis dabit vobis;quod Iudæi etiam perceperunt,nam post hæc dixerunt,da nobis hunc panem, intelligebant ergo his verbis non negare illum dare hunc cibum posse. Rursus dicit, *dat vobis*, vt significet paratum esse dare illis & iam iam daturum,sicut etiam superius dicitur, venit hora,& nunc est, quando nec in monte hoc, nec Hierosolymis adorabitis patrem. Et venit hora,& nunc est,quando mortui audient filij Dei vocem, ita & nunc maximè,quia iam aderat Christus ipse,qui in panem dandus erat fidelibus. Dicit autem, *Panem de cælo verum*, id est,verè cœlestem;refertur enim ad illam vocem, *De cælo*, vt dicatur ergo verus panis de cœlo, quia non de aere,non de elementari regione,sed de ipso cœlo, vt sit verè cœlestis; non vt manna de nubibus. est autem Christus ipse,qui panis iste est,de cœlo,vt dicitur Ioan.3. Filius hominis, qui est in cœlo. Perpende autem quanto artificio Dominus hos attrahit:ciborũ enim,& vtilitatis propriæ cupidos esse sciebat,propterea spe cibi,& panis tanti allicit,& ea ratione sermonem ad ipsos conuertit,dicens, Moyses non dedit vobis, Pater meus dat vobis. erant enim imbecilles adhuc,& tales promissionibus potius, quam rationibus attrahuntur,quod & cum Samaritana factum legimus:cætera in annotatione require.

ANNOTATIO XVIII.

SVperiora verba Cyril. lib.33.cap.53. in hunc sensum exponit,nempe Dominum reprehendere Iudæorum temeritatem,quia Dei opus homini tribuebant: nam cùm Deus auctor fuerit cibi illius, quem Patres in deserto manducárunt, ipsi faciebant auctorem Moysem: propterea dicit eos arguens; *Non Moyses dedit vobis panem*. sed expositio hæc non vi- D detur accommodari posse. Sic enim dicendum fuisset,non Moyses dedit vobis panem de cœlo,sed Pater,aut Deus dedit vobis illum panem; at non sic dicitur,sed ad alium refert panem. *Sed Pater*, inquit, *dat vobis panē de cælo*:non ergo id est,quod Dominus negare intēdebat. Nec erat, cur id negaret,aut reprehēderet:sciebāt enim Iudæi non virtute sua Moysem il-

lud manna fecisse, nec esse auctorem miraculi, sed Deum ipsum, sicut & aliorum miraculorum, quæ in Ægypto fecerat: existimabant enim Deum per Moysem edidisse miracula sicut per alios Prophetas. Maiora quidem miracula arbitrabantur Deum edere per maiores Prophetas, & hac de causa præponebant Moysem, non tamen vt primum auctorem miraculi. Preterea, si id Christus intendisset, dixisset potius, Moyses non dedit vobis manna, at ego do vobis panem de cœlo, vt se Moysi præponeret in hoc, quod Moyses non dedit, ipse verò dat. Rectius Euthymius interpretatur negationem hanc, factam in eo, quod Moyses non dedit panem de cœlo, sed de aëris regione, & terrenũ, seu materialẽ cibũ: at Christus, & Pater dant de cœlo verò. & ita Aug. tract. 25. etiam exponit, quod nos secuti sumus in cōmẽtario.

Cur additum est verum.

Quare autem adiunctum sit illud, *Verum*, Cyrillus lib. 3. cap. 34. & August. loco allegato duas adferunt causas: vna est dici panem verum, id est, non figuram, vt distinguat à Manna, quod huius panis erat figura, quam etiam dat Chryso. hom. 44. Altera causa Cyrilli, & Aug. est, dici *Panem verum*, quia dat vitam. Causa vtraque accommodata est, sed ad sensum mihi magis facere videtur, quam in commentatio adduximus, vt dicatur panis de cœlo verus, id est, verè cœlestis, non vt manna, quod non erat verè de cœlo, sed de loco elementari, & naturæ corruptibilis. Christus autem in sacramento mirabili nobis datus, verè cœlestis est panis. Quando autem audis de cœlo, non loci tantùm existimes signari, sed simul etiam naturam diuinam, & supermũdanam, verbis sequentibus, quis hic panis sit, exactius explanabitur.

¶ *Panis enim verus est, qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.*

COMMENTARIVS.

Ab effectu panis de cœlo esse probatur.

PRobat ex effectu panẽ esse de cœlo verè, seu cœlestem, & diuinum, quia hic panis de cœlo descẽdit, & vitam dat mundo, Græcè legitur Panis Dei est, id est, verè cœlestis, non elementaris, quia de cœlo descendit, & quia *Vitam dat mundo*. non Iudæis tantùm, vt manna illud, sed mundo: & dat vitam, non vt manna, quod nemini dedit vitam, sed erat cibus iam viuentium, at panis hic vitam dat. Et considera vim verbi, *De cœlo descendit*, manna non descendit, sed mittebatur: erat enim inanimatum quoddam: at hic panis descendit ipse de cœlo, qui non solùm sit de cœlo datus, sed ipse descenderit, in quo diuinitas insinuatur. Sunt igitur duo argumẽta, quibus probat esse panem Dei, seu verum, cœlestem, & diuinum, quia descendit de ipso cœlo: & quia vitam dat mundo: quæ non essent, nisi panis hic cœlestis esset. Hanc vitam, æternam intellige: de ea enim sermo est, vt ex præcedentibus, & sequentibus constat. Panis ergo tria habet super manna, & quod verè cœlestis, & quod descenderit de cœlo, & quod dat vitam, eamque æternam.

Panis, quẽ Christus promisit, in tribus excellit manna.

¶ *Dixerunt ergo ad eum, Domine semper da nobis panem hunc.*

Iudæi Samaritanæ similes.

ALlecti spe tanti panis quandã concipiunt fidem, & sibi hunc dari petunt panem, non vt semel, sed vt semper eum habeant. Illa particula *Ergo*, insinuat eos motos esse, vt hunc peterent panem: tum ex excellentia ipsius: tum ex promptitudine, quam Christus significauit, dicens, Dat vobis Pater: nam, vti superius diximus, quando dictũ est, *Pater dat vobis*, intellexerunt patrem dare per ipsum Christum medium: propterea ipsum rogant, vt panẽ hunc donet & est cum articulo, *Da nobis illum panem hunc*, id est, illum de cœlo verum. Appellãt autem eum Dominum, vt sic ad dandum inducant. Huic simile Samaritana fecit, quæ audita excellentia illius aquæ viuæ dixit, Domine da mihi hanc aquam. Fides aliqua in his Iudæis lucet: crediderunt enim panem hunc dare Christum posse: tamen imperfecta erat: nondũ enim spiritualia capiebant, sed de cibo corporali cogitabant, existimantes aliquem cibum futurum, quo vitam corporum sustentarent, multo perfectiorem, & excellẽtiorẽ, quàm fuit illud Manna. & in hoc recta est Cyri. li. 3. c. 35. expositio, propterea dicunt, *Semper da*, non enim arbitrabantur vnicum, & eundẽ panem omnẽ famem ablaturũ, sed frequenter sicut manna multiplicãdũ.

¶ *Dixit autem eis Iesus, ego sum panis vitæ, qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternum.*

Tria his verbis docet Christus.

PEtentibus panem hunc ostendit, & modum habendi docet, simulq; volẽtibus offert, hæc enim tria his verbis efficit. *Ego*, inquit, *sum panis vitæ* panem agnoscite. *Qui venit ad me, & qui credit in me, non esuriet: nõ sitiet.* modum habetis consequendi, & habendi panem, nempe si ad me veniatis, si in me credatis. Simul etiam. *Qui ad me venit*, id est, qui credit, habet panẽ hunc: nemini denegatur, si crediderit: paratus enim sum meipsum dare in escam & potum omni ad me venienti, & credenti. Panis vitæ dicitur, non solùm quia viuificat, & dat vitam, & hanc æternam: sed etiam, quia vitam habet in se: est enim panis viuus, & viuificans. Attende panis huius perfectionem, potus namque, & esca simul est, vt nullo alio ad refectionem indigeat, qui hunc panem habet. illud autem, *In æternum*. ad vtrumque est referendum verbum, non esuriet in æternũ, nec sitiet in æternum: maiorem autem hæc verba exprimunt perfectionem, quàm si tantùm diceretur panis vitæ æternæ: nam declarant ita esse panem vitæ æternæ, vt tollat omnem famem & sitim: non vt cibus corporis, qui vitã mortalem sustẽtat quidem aliquo tempore, sed non tollit famem & sitim: nam qui semel comedit, & bibit, iterum esuriẽ, & sitim patitur: At panis hic vitam æternam confert, & omnem simul famem, & sitim in æternum tollit.

Panis Eucharistiæ quanta sit perfectio.

Est autẽ aduertendũ hoc verbũ. *Non esuriet, nec sitiet in æternũ*, dictũ esse à Domino, vt respõderet verbo illorũ, *semper da nobis*. existimabant illi futurũ hunc panẽm, qualis panis est materialis, qui semel comestus, nõ tollit famẽ pro toto vitæ tempore, propterea iterum iterumq; recipitur: at Dominus auertit eos ab hac opinione, docens hunc panẽ non esse talẽ: qui enim manducat semel, nec esuriet, nec sitiet in æternũ. Similis est illa sententia dicta Samaritanæ, Qui biberit ex aqua, quã ego dabo ei, non sitiet in æternũ. Duo autem petit Dominus, vt hunc panẽ accipere valeant: nempe vt veniant ad eum, & vt credant in eum. per aduentũ, confessionem exteriorẽ intelligit, ad quam opera referuntur: per fidem autem, interiorẽ mentis assensum, & affectũ, iuxta illud Rom. 10 Corde creditur ad iustitiã, ore autem confessio fit ad salutem: prius posuit quod facilius est, posterius quod difficilius: vtrumq; tamen necessariũ. Neq; intelligas ex hac diuisione, qui venit tantùm, non esuriet: &, qui solùm credit, nõ sitiet, quasi qui venit, & nõ credit, nõ sit habiturus famẽ: vtrumq;. n. est necessariũ, nec ista diuidi possunt: sed distinctio sit hæc verborũ, vt effectus distincti panis huius, & vt etiã nõ vnũ esse quod Dñs requirit, significentur. Eadẽ verba Dñs repetit, *Ego sum panis viuus*. & tunc exactius discutientur, modò autẽ id annotandum superest: non in hac vita verbum hoc impleri, *Non esuriet*, neque *sitiet*, sed in æterna vita: quam panis hic Christi dat, & efficit: sicut superius c. 4. exposuimus, dum de Samaritana loqueremur.

¶ *Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis.*

Dualus Iudæorum responsionibus Christus satisfecit.

DVo responderant Iudæi dicenti Domino, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, &c. Vnum, Quod tu facis signum, vt videamus, & credamus tibi? Alterum, Patres nostri manducauerunt manna in deserto, quo

verbo, Christi miraculum deprimebant. Dominus ad hæc duo respondet, Ad primum quidem: *Vidistis*, inquit, *me, & non creditis*: quasi diceret, multa signa mea habuistis, quibus me videre, & agnoscere Christum esse potuistis, & tamen non creditis: non ergo verum est quod dicitis, Quod signum facis, vt videamus, & credamus tibi: quasi verò si videretis signa crederetis: iam vidistis, & tamen non creditis. Signa hæc, quibus ibi Iudæi agnoscere potuerunt, sunt, non tantum miraculum panum: sed etiam quia tunc multos infirmos verbo curauit, quod Moyses non fecit. Ad secundum respondit, Panem à se promissum, præferendo Mannæ dato per Moysem, simul etiam se esse panem hunc declarando. Videns autem eos etiam post tam mirabilem doctrinam in sua infidelitate persistere, eandem reperit sententiam, non vt eos iterum confundat, sed vt secretiorem doctrinam tradat, & fidei causam in altius reuocet principium. Non enim signa tantùm, aut prædicatio sola exterior inducere hominem ad credendum valent: nisi adsit virtus Patris. Est enim fides donum, & opus Dei summis precibus ab eo petendum. Sensus ergo est. Dixi vobis prius vos etiam signa habuisse, quibus me vidistis, & agnoscere potuistis, & tamen non creditis. Scitote, omne quod dat mihi Pater ad me venit, & nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Signa ergo non sufficiunt, vt vos putatis: est enim credere donum datum à Patre, & illi credent, quos mihi Pater dedit, & traxerit: necesse est ergo à Patre petere, vt credatis. Hic est sensus. Est enim connexa hæc sententia cum sequenti, & occasione sequentis doctrinæ repetita est. Vna tantum difficultas occurrit in hac expositione: nam Euangelista non retulit Christum prius respondisse Iudæis hæc verba, *Vidistis me, & non creditis*, quomodo ergo nunc, inquit Christus, *Dixi vobis*, quasi prius idem dixerit. Respondeo Ioannem breuitatis studiosum non retulisse prius hæc verba, quia repetenda erant à Christo, satisque erat illi repetitionem narrare. Exemplum habemus, Ioan. 11. Martha dicit Mariæ, Magister adest, & vocat te, & tamen Euangelista non narrauerat Christum dixisse Marthæ, vt vocaret Mariam: cùm autem refert Martham vocasse Mariam, ex Christi præcepto simul significauit Christum prius præcepisse. Est etiam in eodem capite exemplum alterum expressius, dicit enim Dominus Marthæ, Nónne dixi tibi, quia si credideris, videbis gloriam Dei? & tamen Euangelista non narrauerat prius, quod Dominus se iam dixisse asserit. Ita nunc factum est.

ANNOTATIO XIX.

SVperiorem sententiam variè connectunt, & exponunt Doctores. Cyril. lib. 3. cap. 38. percontatur, vbi Dominus hanc protulerit sententiam, *Dixi*, inquit, *vobis, quia vidistis, & non creditis*, respondet per Isaiam eam dixisse cap. 6. Audite audientes, & nolite intelligere. Videte visionem, & nolite cognoscere. Sed violenta hæc videtur connexio: loquebatur enim Dominus illis ipsis, qui præsentes erant. Euthymius dicit, Dominum ea verba protulisse prius, sed non esse scripta. huic in commentario nos consensimus, idq; confirmauimus exemplo: & vltra hoc sensum verborum explanauimus, & exposuimus. Aliqui A nostro tempore exponunt illud, *Dixi vobis*, ad præcedentē sententiam referentes: dixi vobis me esse panem vitæ, sed tunc ratio subiuncta non accommodatur, quia vidistis me, & non creditis: si enim videntes non crediderunt, multo minus crederent, etiamsi dicerer. Alij respondent esse dictum in illis verbis, quæritis me, nō quia vidistis signa: & hoc quidem verè dicitur, tamen qua ratione verba hæc connectantur, non exponunt: quæ in commentario diximus, ea esse legitima & quantum ad sensum, & quantum ad connexionem existimamus.

¶ *Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet.*

COMMENTARIVS.

COnnexa hæc est superiori sententiæ, fidei causam in altius reuocans principium supra signa, & supra verba exteriora, nempe virtutem, & operam Patris, vt diximus in expositione proximæ sētētiæ. Quos ergo tanti cibi promissione non adduxit, terrore, & minis attrahere studet, ostendendo eos omnes venturos ad se, & credituros, quos Pater ei dedit, qui ergo non venerint, nec crediderint, non sunt ei à Patre dati: nec enim quisquam à Patre dabitur, qui non venturus sit. Illud, *Omne*, in neutro genere, exactius vniuersitatem significat, quam in masculino, ponitur etiam vt significet omnem sexus, status, conditionis, & nationis differentiam, *Omne*, siue masculus, siue fœmina, siue diues, siue pauper, Iudæus, Gentilis, &c. insinuat etiam his verbis Dominus fidem, qua ad Christum venitur, esse donum Dei, nec solis humanis viribus acquiri posse, quod paulò inferius dicitur. Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum: vt nemo existimet sine Dei auxilio id posse efficere. Insinuat etiam his verbis multos credituros in Christum, ne Iudæi putarent neminem crediturum, ac si dicat, quamuis vos non creditis, scitote innumeros ad me venturos. Quibus etiam verbis, vt rectè Cyril. lib. 3. cap. 39. annotat, Gentium conuersionem significat, immo, & Iudæorum in fide iacturam prædicit, & comminatur.

ANNOTATIO XX.

Dubium ex superioribus verbis soluitur.

CHrysost. hom. 44. & Euthymius mouent hoc loco dubitationem. Si omnis, inquiunt, quem dat Pater, venit ad Christum, & nemo alius: quibus ergo non dat Pater, vt veniant, in culpa non erunt, cum non veniant, quia datum non est eis à Patre: nemo enim alius venire potest, nisi quem traxerit Pater. Chrysost. respondet duo: Alterum est, non tolli his verbis arbitrium hominis: liberum enim est venire, & non venire: propterea qui non veniunt, in culpa sunt. Alterum verò est, per hæc verba id solum velle Dominum docere, neminem humana virtute, & conatu credere posse, & venire ad Christum, nisi cœlesti virtute iuuetur: necessarius tamen est humanus conatus, & actus arbitrij simul cum cœlesti virtute. Ista Chrysost. doctrina vera est, si non aliud lateat, quàm quod his verbis exprimitur: Arbitrium enim humanum non tollitur, quamuis sine gratiæ auxilio ad credendum in Christum non sufficiat. Cæ- A terùm non satisfacit responsio difficultati: eadem enim quæ prius restat difficultas. Si nemo venit, nisi cui Pater dat: qui ergo non venit, in culpa non erit, quia non habet, nec accipit id, sine quo venire nō potest, Euthymius expressius respondet, & re vera, ea est responsio & doctrina, quam Chrysostomus intendebat: dicit igitur, Deum dare vt credant iis, qui aliqua præparatione se faciunt dignos, vt eis hoc à Patre detur, iis verò non dat, qui se indignos exhibēt: B non igitur à culpa liberantur, qui non veniunt: quia si eis non datum est, id propter eorum culpam non est datum, cùm possent se dignos facere vt eis daretur: quod ergo detur vel non detur à Patre, è libero humano pendet arbitrio. quod quamuis sine auxilio gratiæ non possit venire, potest per se ipsum dignum se facere, vt ei detur, vt veniat. Eadem est doctrina Cyril. libro 3. cap. 39. eos enim, qui se faciles præbent ad credendum, dignos vocat fide,

& vt eis detur, vt credant. libro 4. cap. 6. filium Dei dignis hominibus reuelatum iri dicit. Est autem hæc doctrina non istorum tantum, sed aliorum doctorum maximè Græcorum, qui libero arbitrio humano multum tribuebant, nondum Pelagiana tunc hæresi grassante, maximè Chrysostomi temporibus. Augustin. autem multis in locis multo aliter sentit, & docet: nempe non solùm à Deo dari hominibus, vt credere possint, sed etiam vt velint credere, & credant, & ipse est, qui dignos facit, & præparat, & facultatem dat credendi: nec humanum arbitrium sine diuino auxilio potest se præparare, & dignum
B facere, vt à Deo accipiat fidem. Videndus est Aug. li. 1. de prædest. San. cap. 5. & 6. vt omittamus sexcenta loca, vbi hoc discutit, & affirmat.

Hac posita doctrina dubitatio proposita fit difficilior: nam si Deus etiam præparat arbitrium hominis, vt velit, & credat: qui ergo non volunt nec credunt, non videntur esse in culpa. Pro solutione huius difficultatis, & simul pro sententiæ huius Euangelicæ, quam exponimus, declaratione, aliquot sunt responsiones adhibendæ, eo supposito, me non intendere materiam hanc à propriis fundamentis di-
C scutere, & omnia quæ tractari possent in medium proponere, sed ea solùm, quæ satis esse visa sunt ad verba Domini explananda, & difficultatem oppositam tollendam.

Prima igitur responsio est, istæ duæ enunciationes valde differunt, Omne quod dat mihi Pater ad me venit, & omne, quod venit ad me, id mihi dat Pater, hæc posterior significat omnem venientem ad Christum datum esse à Patre: at illa prior significat, eos, qui dati sunt à Patre, venturos ad Christum: hæc
D autem duo longè esse diuersa patet. qui enim dicit, omnis, qui venit, datus est à Patre, non propterea significat omnem datum à Patre venire, at qui dicit: quodcunque dat mihi Pater ad me venit: significat neminem esse ex his, qui à Patre dati sunt, qui non veniat. Ex quo patet non esse probandum, quod docet Chrysost. nempe his verbis Dominum tantùm significare voluisse, neminem venire posse ad Christum, nisi gratiæ auxilio adiutum hoc quidem verum est, tamen non solum id Dominus significare voluit, aliâs dicendum sic fuisset, Omne, quod venit ad me,
E datum est mihi à Patre: at non sic, sed aliter dictum est, *Omne, quod dat mihi Pater, veniet ad me.* quia non solum qui venit datus est à Patre, sed si à Patre datus est, certissimè veniet, quia à Patre habet vt venire possit, & simul vt de facto veniat.

Secunda responsio est: hæc enunciatio, Omne quod dat mihi Pater ad me veniet, non tollit, quin alij etiam veniant, qui non sunt à Patre dati, sed solum significat omnes datos à Patre venturos ad Christum: si enim alij etiam venirent, non dati à Patre, dummodo veniant omnes, qui à Patre dati sunt, vera
F est enuntiatio, Omne quod dat mihi Pater, ad me venit: at quia re vera nemo alius est, qui veniat, nisi is, qui à Patre datus est, propterea Dominus paulo inferius, addidit: Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum, vt non solum omnes, quos Pater
A dat veniant: sed etiam nemo veniat, qui non sit à Patre datus. hæ enim duæ veritates mutuo se iuuant: & sententiam complent. Si enim tantum dictum esset, Nemo venire potest, nisi datus à Patre, non significaretur venturos omnes, qui à Patre dati sunt: si autem hoc etiam solum dictum esset, Omne, quod dat Pater veniet, non significaretur neminem venire alium, qui à Patre non sit, dum vtrumque asseritur, perfectè ostendit Dominus neminem venire, nisi qui à Patre datus est, & omnem, qui à Patre datus est, efficaciter, & infallibiliter venturum. Et proposi-
B ta à principio dubitatio ex vtraque hac simul enuntiatione procedit. Si enim qui venit, datus est à Patre, & qui non datus est à Patre, non venit, qua ratione qui non venit in culpa esse potest?

Tertia responsio est, non est eadem ratio eorum, quibus datum est, vt veniant: & eorum, quibus non est datum: nam quibus datum est, vt veniant, ex gratia habent, & dono Dei, non ex aliqua dignitate arbitrij aut præparatione humano conatu solo affecta: iam enim non esset donum, & gratia, si dignitas in humano præcessisset arbitrio, quæ non esset, ex eo-
C dem Dei dono. At quibus non datur, vtique non sine culpa eorum non datur: & propterea quod non detur ipsis imputatur, quia sine culpa non sunt; & in hoc doctores citati Græci non probantur, quia parem vtrorumque fecerunt rationem, arbitrij conatui dantes, & quod se dignum fide faciat: & quod se fidem recipiendi efficiat indignum, quod re vera non est. fecit quidem se indignum, vt à Deo reciperet fidem, sed non contra, se effecit dignum, vt acciperet, sicut si duodecim homicidij rei coram Principe iudicandi trahantur, sex eorum vitam condonaret, aliis
D eandem minimè, quibus dat, ex gratia dat, quibus negat eorum culpa existente negat. hæc est doctrina ad mentem Augustini, & quam existimo in hac parte veram.

Discrimen eorum qui ad Christū veniunt.

Quarta responsio: non igitur dubitatio proposita difficultatem habet. Admitto enim neminem venire nisi à Patre sit datus, non inde tamen sequitur in culpa non esse, si non veniat: nam non sine culpa, & demerito eius factum est, vt ei non detur à Patre, nec propterea sequitur, vt quibus datum est, merito eorum datum sit, sed sola dantis æterni Patris gratia, &
E dono. Nec idcirco arbitrium tollitur humanum: qui enim venit, libero arbitrio venit, non quidem solo; sed auxilio à Patre dato iuuante, qui autem non venit, solo suo arbitrio venire renuit. Sequitur etiam contra nostræ tempestatis hæreticos verba Ioannis interpretantes in eum sensum, vt per hæc verba Dominus causam cur non veniant, in æternam prædestinationem retorceat, sed decipiuntur: prædestinatio causa non est, cur non veniant, nempe quia prædestinati non sunt, sed culpa eorum, & vitium, sine quo in æterna prædestinatione reiecti non sunt. Quare
F autem Dominus hac forma loquendi vsus sit, & de sensu litterali, in commentario expositum est, nec est cur repetamus. Cætera omnia, quæ de hac materia dici possent, præter institutum nostrum sunt, nec ad expositionem præsentem necessaria.

Prædestinatio non est in causa, cur multi ad Christum non veniant.

¶ *Et eum, qui venit ad me, non eijciam foras.*

COMMENTARIVS.

CONformem patri voluntatem suam profitetur. Pater mihi dat eos, qui ad me veniunt, nemóque horum deerit: ego etiam singulos venientes non eijcio foras; id est, accipio in meam gratiam, salutem eius confero, redemptionis fructum communico. Loquitur in singulari, vt nec vnum ex ijs, qui venient se excludere significet. August. tra. 25. & Cyril. l. 3. cap. 40. exponunt hoc, *Foras*, de damnatione, quæ opposita est æternæ saluti, de quo dicitur Matth. 13. Malos foras miserunt, & Matth. 25. Intra in gaudium domini tui, quod rectè dicitur, cùm & verba sequentia id declarent, & sæpe in lectione Euangelica exclusio à cœlesti regno, & æterna vita dicatur foras emissio, & tenebræ exteriores. Ad hoc cætera pertinent, quæ in hoc seculo saluandis communicantur: generaliter enim omnia ea bona, quæ fidelibus dantur, significat, dum dicit, *Non eijciam foras:* quia mihi vnietur per gratiam, admittetur in meam tutelam: participabit meum cibum: erit de domo

mea non solùm in æterna gloria, sed etiam in Ecclesia hac militanti. Aliqui textus habent verbum præsentis, *Non eiicio*, tamen Cyril. Chrys. Aug. exponunt de futuro: & ita re vera est legendum: non solum enim de præsentibus, sed generaliter de futuris est sermo, sicut dictum est supra: Omne, quod dat mihi pater, ad me veniet, & hunc non eiiciam foras.

¶ *Quia descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.*

RAtionem, & causam assignat, cur non sit venientes ad se missos à Patre eiecturus: *Quia*, inquit, *descendi de cælo, vt voluntatem Patris faciam:* cum igitur voluntas patris sit, vt venientes ad me recipiam, & foras non eiiciam, hoc faciam. Quando dicit, *Non vt faciam voluntatem meam descendi*, loquitur, vt homo: nec hoc dicit, quasi contrariam voluntatem habeat vt homo à voluntate Patris. est enim conformis, & vult etiam quæcunque Pater vult: sed tali vtitur verbo, quia prior est voluntas Patris, & causa cur ipse velit, nam quoniam Pater vult, propterea vult Christus vt homo, tamen vult idem quod Pater: sicut, qui vult omnia quæ sunt prius ab alio volita, dicere potest non facio voluntatem meam, sed alterius, non quod nolit ea, sed quod propterea vult, quia alter vult. In quo Christus ad diuinam voluntatem, & beneplacitum refert hominum salutem tanquam ad primam, & supremam causam, à qua omne bonum procedit, & cui ipse, vt homo, suam etiam subiicit voluntatem.

Diuina voluntas hominum salutis causa.

¶ *Hæc est enim voluntas, qui misit me Patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die.*

DIxerat se descendisse, vt voluntatem patris faceret, modò quæ ea sit, exponit. Hæc autem est, vt neminem ex his, quos mihi dedit, perdam: sed in die nouissimo resuscitem eos: ac si diceret: hæc est voluntas patris mei, vt neminem eorum, qui veniunt ad me, quosque dedit mihi, perdam, seu foras eiiciam. Non de quacunque resurrectione sermo est, sed de ea, quæ est ad gloriam, vt paulo post explicat. Est autem hebræa phrasis frequens: *Omne, quod dedit mihi Pater, non perdam ex eo*, id est, nihil seu neminem ex datis à Patre perdam. Hac sententia exponit, quod superius non expresserat, quando dixit, Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet, & qui venit, non eiiciam foras: Quanti enim sit momenti ad eum venire, & ab ipso non eiici, istis & sequentibus explicat. circa literam aduerte aliquos legere. Hæc est autem: sic August. tract. 25. & Chrysost. hom. 44. & ita habent exemplaria Græca: at Cyril. libr. 4. cap. 1. legit, Hæc est enim: & vtraque lectio conueniens est: Si enim legamus: hæc est autem: explicatio est voluntatis paternæ: si legamus: hæc est enim: causa est, cur non sit foras eiiciendus, qui venit ad Christum: & continuatur cum superiori sententia, quæ eandem continet causam: sed quia non completa est, in his completur, & perficitur, dum explicatur, cur non sit eiiciendus.

¶ *Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me, vt omnis, qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.*

HAnc patris voluntatem declarat explicando, qui sint ij, qui à Patre dati sunt, quid etiam sit non perdere ex eo: prius enim solum dixerat, voluntatem patris esse, vt neminem eorum, qui dati sunt, perdat, sed omnes resuscitet, explicat nunc qui sint hi dati, & qua ratione non sint perditi: Voluntas igitur patris est, vt omnis, qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: dati ergo à Patre sunt credentes in filium: dare autem vitam æternam, est non perdere. causam adiungit cur habeat vitam æternam, quia ego suscitabo eum, etiam si mortuus fuerit. particula, Et, vim habet causæ. Nota qua ratione modò Christus vt homo, modò vt Deus loquitur: vt homo descendit, non vt faciat voluntatem suam: vt Deus, ipse est, qui resuscitat in nouissimo die omnes à Patre datos. illud, *Omnis qui videt*, de corporali visione dicitur propter eos, qui tunc Christum præsentem sensibiliter videbant, & eius doctrinam audiebant: quibus, si credant, vita æterna promittitur: vt sit sensus, Omnis, qui quamuis videt me hominem, tamen credit in me, confitendo meam diuinitatem, habebit vitam æternam, & ego eum suscitabo in nouissimo die, vt vita possit æterna frui. Suscitabit etiam Christus incredulos, non ad vitam beatam, sed ad damnationem, de qua nunc resurrectione non loquitur: huius autem meminit, quia dixerat, se esse panem vitæ æternæ, ne forsan arbitrarentur non esse morituros credentes in eum, & panem hunc manducantes, aut dum se morituros arbitrantur, sententiæ veritatem non reciperent: propterea exposuit, morituros quidem corpore credentes, & panem hunc accipientes, sed huius panis virtute ad vitam æternam reuocandos. Attende etiam non sola patris voluntate homines saluandos, quasi, quos dederit Pater, hi salutem consecuturi sint, quia dati sunt: sed necesse est simul venire, & credere in Christum: quod non est sine arbitrio humano, quamuis id per se venire non possit, nisi adsit etiam gratia, & auxilium Dei Patris, propter Christum eius filium datum. & hac ratione, qui non credunt, à culpa non liberantur: qui enim non credit, non vult credere, quamuis qui credit, non valeat per se solum credere.

¶ *Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset, ego sum panis viuus, qui de cælo descendi.*

DIctis Christi mira, & vtilia docentis non solum fidem Iudæi audientes non habuerunt, sed etiam murmurárunt contra eum, eo quòd dixisset, *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi.* Aduerte Christum non hæc duo coniunxisse, nempe, *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi*, sed prius dixisse, *Est panis viuus, qui de cælo descendit, & ego sum panis viuus*, postea verò addidit: *Descendi de cælo*. cæterum Iudæi sensum considerantes, & vtrumque copulantes murmurarunt contra verba Christi, ac si dixisset, *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi.*

¶ *Et dicebant, nonne hic est filius Ioseph, cuius nouimus patrem, & matrem? quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descendi?*

HÆc est eorum murmuratio, & detractio contra Christi dignitatem: offendebantur eius humanitate, Deum non credebant interius, quem exterius hominem videbant, & natum sicut alios arbitrabantur: sed culpa non carent. Si enim filius est Ioseph, cuius patrem & matrem nouerant, quomodo tantam multitudinem saturare potuit quinque panibus? quomodo tot eorum infirmos tantâ facilitate sanare? hæc non ex patre, & matre, quos putabant se nouisse, habebat, aliud igitur latere necesse erat, altiorem originem, & naturam fatebatur:

tiebatur : & non aliam, quàm eam, cuius est sanare ægrotos, vitæ restituere mortuos, & mundum sustentare. propterea enim hæc fecit Christus, vt se aliam habere naturam ostenderet præter eam, quæ exterius apparebat.

¶ *Respondit ergo Iesus, & dixit illis, nolite murmurare inuicem : nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum.*

VEritatem dictorum suorum confirmat Christus, eorumque murmurationes, quamuis tacitas arguit, vt & in hoc nihil se latere posse ostendat. Et est sensus, Nolite murmurare, quasi rem aliquam falsam, & incredibilem ego pronuntiauerim, si enim non capitis verba hæc, non ideo vera non sunt, sed quod non habetis in vobis lumen illud diuinum, quod necessarium est, ad veniendum ad me, & ad credendum verbis meis. Nemo enim venit ad me, nisi à Patre tractus, & à Patre illustratus : at vos cùm non sitis tales, non capitis verba mea, quæ verissima sunt. Est simile sicut si rustici ad audiendum concionantem de rebus, & mysteriis altissimis, ad quæ capienda necesse erat prius multa in scholis didicisse, accessissent : illi autem hac præparatione carentes non intelligerent, ac propterea inter se de veritate illorum dubitarent : sanè concionator ille dicere posset, Ne murmuretis : nemo enim meam doctrinam intelligit, nisi, qui satis diu est in scholis versatus : non est doctrinæ meæ falsitas, & incredibilitas, sed vestra ignorantia causa, quod non capiatis, nec assensum præbeatis : ita nunc dicit Dominus, *Nolite murmurare*, nemo enim mihi credit, nemo mea verba capit, nisi qui à Patre tractus est, qui ab eo illustratus est : vos autem culpa vestra lumen hoc non habetis. His verbis insinuat eos debere potius lumen à Deo petere, quam murmurare, potuisset Dominus dicere, nolite murmurare, vos enim non venitis ad me, nec verba mea capitis, quia mali, & duri, & proterui estis : noluit tamen sic loqui, sed paternæ tractionis meminisse : tum vt suam doctrinam cœlestem, & diuinam commendaret : tum ne fidem in eum hominis arbitrio soli tribuere videretur, quasi homo per se sufficeret : tum etiam, vt eos sic terreret, quasi destitutos paterno, & diuino lumine : denique, vt doctrinam suam non falsam, nec contra Deum, sed veram & secundum diuinam voluntatem significaret.

Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.

SEcundo argumento veritatem dictorum confirmat, & eorum murmurationem arguit : & est sensus, nolite murmurare, & meam doctrinam iudicare falsam : tum quia vos non habetis lumen diuinum à Patre communicatum, sine quo ad me venire, & meam doctrinam capere non potestis : tum etiam quia ego sum, qui credentes in me suscitabo in die nouissimo : qui autem talem ac tantam potestatem habet, profectò non est de terra, & filius hominis tantùm, sed simul etiam de cœlo descendit. Rursus si suscitaturus sum credentes in me, vitæ panis sum : non enim suscitat mortuos, nisi qui vitam dare potest æternam. Quibus verbis & terret, & allicit, & se Patri æqualem ostendit : nec enim, cùm dictum esset, nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum, existimarent illum esse patre minorem, propterea, *Ego*, inquit, *suscitabo eum*. quod non est minoris potestatis, quàm trahere, immo eiusdem.

ANNOTATIO XXI.

Manichæorum de libero arbitrio hæresis confutatur.

A MAnichæi, vt refert Chrys. hom. 45. & idipsum insinuat August. tract. 26. hoc loco abutebantur, vt liberum hominis negarent arbitrium, quasi id trahi dicatur, quod vi, & violenta venire cogitur. Sed stulta est argumentatio hæc : tum quia & verbum non semper violentiam aliquam significat : tum quia & apud auctores prophanos trahi sæpe idem significat, quod inclinatione vehementi in aliquam rem duci. trahi enim multi appetitu gloriæ, alij appetitu scientiæ dicuntur : & vt August. Poëtam allegat, Trahit sua quenque voluptas : non tamen vi trahuntur, aut necessitate aliqua : tum etiam scriptura, infinitis

B penè locis huic vi & necessitati aduersatur, dum sæpe inuitat peccatores, vt veniant ad fidem, & ad diuinæ legis obseruantiam : si autem vi, aut necessitate traherentur, non esset, quod venire inuitarentur, & admonerentur. Vtitur autem scriptura hoc verbo, vt efficaciam diuinæ vocationis explicet, quæ homines suis vitiis maximè immersos, & diuturno tempore in iis enutritos, nihil nisi carnale sapientes, & appetentes, temporis momento conuertit : vt omnibus, quæ summopere & diu dilexerant, relictis, Christum sequantur. Hæc efficax, & solius diuinæ dexteræ mutatio. tractio dicitur : non quod vi necessitate ad Deum trahantur, sic enim minus efficax esset

Cur Christus trahere homines in scriptura dicatur.

C motio : sed quod ab his, quæ sola & vehementissimè diligebantur, & propter quæ omnia prius contemnebantur, volens, & libens homo ad omninò contraria repentè conuertatur, quod experientia compertum est frequentissimè. dum homines inimici crucis Christi, persecutores, carnales, iam diu vitiis dediti, vno verbo in spirituales viros omnia præterita damnantes, & abominantes, diuinæ lucis radio conuersi sunt. quo argumento vtitur Origen. lib. 2. cont. Celsum in fine, ad probandam Christi diuinitatem ex Gentium conuersione, cuius verba sunt : At ego

D nescio, an homo ausus vniuersum orbem ad sui cultum, suamque doctrinam attrahere, potuisset sine Deo tantùm successum habere, superareque omnia suæ doctrinæ obstacula etiam Reges, Imperatoresque, Senatum ipsum Romanum, & omnes omnium populorum principes quomodo enim homo natus, & nullius præstantioris naturæ particeps, tantam ad se conuertere multitudinem, & quod magis mirum est, non sapientum tantummodò, verùm etiam affectibus magis, quàm rationi obsequentium : ita vt mox vice versa fiant è brutis prudentes? Sed quoniã potentia Dei Christus erat, & Patris sui sapientia, ideo talia fecit, & facit nunc quoque, hæc Origen. Ex qua doctrina elicere possumus causam aliam, cur verbo trahendi Euangelista sit vsus, nempe vt in ea tractione etiam vis, & violentia magna illata, & inferenda significaretur : sed non hominis arbitrio, vt Manichæi impiè arbitrabantur, sed vitiis, erroribus, consuetudinibus, & moribus prauissimis : dæmonibus, nominis Christi inimicis, & persecutoribus : vis est his illata, & diuina potentia superatis erepti sunt homines, vt ad Christum spontè, & libenter venirent : de qua violentia dictum est, Matth. 11. Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. propterea etiam Ioann. 12. dictum est : Si exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum.

Sed percontaberis, quare tractio hæc tribuitur Patri, cùm Filius, & Spiritus Sanctus etiam trahant, vnicaque sit tractio, & communis personis tribus : de filio enim dictum est Ioan. 12. Omnia traham ad me ipsum. Aug. lib. 1. de prædest. Sanct. capit. 8. hoc proponit, & respondet tribui Patri propter originem, quia ab ipso filius, & à Patre & Filio Spiritus Sanctus procedit. tamen hæc responsio totam difficultatem non tollit : nam, vti diximus, etiam filio tribuitur : non igitur causa est origo, sed particularis est ratio, propter quam in loco Patri datur tractio : hæc autem mihi videtur ea esse, quam in cõmentario explicuimus.

eumus. Cyril. lib. 3. cap. 39. ea ratione factum affirmat, vt diuinæ opus naturæ esse ostendatur credere, & venire ad Christum: quod sic declaro: magis etiam exprimitur opus esse diuinæ naturæ, quando Patri tribuitur: nam cum ipse Christus homo sit & Deus, non ita facilè declaratur, quid sit, quod facit vt Deus: quid verò vt homo, quàm cùm Patri tribuitur: quando tale non est id de quo est ser- A mo, vt manifestum sit Dei esse proprium, vt igitur diuinum opus significaret esse, venire ad se, & per hoc doctrinæ suæ veritatem confirmaret: propterea hoc in loco id tribuitur Patri: contra murmurantes enim, & incredulos id exprimere necessarium videbatur. Aliæ difficultates, quæ ex hac sententia exoriuntur, in præcedenti annotatione sunt declaratæ.

Est scriptum in prophetis, erunt omnes docibiles Dei.

COMMENTARIVS.

Confirmat Dominus sententiam superiorem, nempe neminem venire ad se, nisi tractum à patre: confirmat in est ex testimonio prophetico, quia ita est à Prophetis prædictum, futurum tempus in quo Deus docturus esset, & illuminaturus homines: vt Deus doctor, & magister, homines autem discipuli eius futuri essent, quod quidem in fide reuelata per Christum impletum est. *Erunt*, inquit, *omnes dociles*, id est docti, & eruditi à Deo. testimonium est Isa. 54. Ponam vniuersos filios tuos doctos à Domino in Hebræo, לִמּוּדֵי est participium passiuum, sed potius nomen verbale passiuæ vocis in regimine, id est, discipulos Domini, siue doctos Dei, & ibi Hieronymus hunc locum Ioannis adducit, tanquam illius prophetiæ complementum. Adfert etiam prophetiam Hieremiæ 31. Dabo legem meam in mentibus eorum, & super cor eorum scribam eam, & nequaquam docebunt singuli proximos suos, & fratres suos, cognosce Dominum: sed omnes scient me à minimo vsque ad maximum. Multa sunt huiusmodi testimonia prophetarum, quibus Deum docturum homines prædictum est. Qua ratione hæc sententia sit intelligenda verbis sequentibus exponitur: allegat autem Dominus testimonium Prophetæ, cuius apud illos maior est auctoritas.

ANNOTATIO XXII.

Docibilis & actiuè & passiuè in scriptura inuenitur.

Aduerte latinum verbum (docibiles) in hoc loco positum esse in passiua significatione, quasi ab eo doctos & eruditos: at in alio loco in actiua significatione sumitur, nempe 1. Timoth. 2. Seruum Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem: docibilem vocat docentem alios, quod 1. Timoth. 3. vertitur, Oportet Episcopum hospitalem doctorem: est enim vocabulum Græcũ in vtroque loco idem διδακτικόν. At in hoc loco Ioannis aliud est Græcum vocabulum διδακτοὶ, quod passiuam habet significationem, iuxta Hebraicum verbum Isaiæ, לִמּוּדֵי. Aduertendum rursus, testimonium hoc à Domino allegatum ad verbum esse in Isaia, vti dictum est. Sensum verum, nempe do- B cendos homines à Deo multi Prophetæ tradiderunt, propterea Dominus vsus est plurali numero, *Scriptum est in prophetis*: quamuis etiam propter vnicum testimonium dici potuit *In Prophetis*, quia est in vno Prophetarum, more loquendi Hebræo: vel quia omnes prophetæ in vnum librum, qui dicebatur Prophetarum, collecti erant. Quæret aliquis quare dictum sit, omnes docendos, & illuminandos esse, cùm non omnes illuminatos videamus. Respondendum est, sicut & respondimus in illa primi capitis sententia: Illuminat omnem hominem venientem in hunc C mundum: omnibus enim doctrinam, & lumen paratus est Dominus communicare, nisi vitia eorum impedimento sint.

Cur dictũ est. In prophetis scriptũ est.

Omnis, qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.

COMMENTARIVS.

Testimonium allatum suo accommodat proposito, cùm enim dictum esset, neminem venire ad Christum, nisi a Patre tractum, & allegasset prophetiam dicentem fore, vt homines à Deo docerentur, deducit dicens: Omnis talis, qui doctus fuerit à Patre, venit ad me: ac si dicat, hæc verba prophetæ de his dicta sunt, qui ad me venturi sunt, & in me credituri, nemo igitur venit ad me, nisi doctus a Patre. Attende audire, & discere significationem exprimere vnius verbi, nempe doceri à Patre. Doceri enim est audire, & discere: audit is, qui per reuelationem mysteria fidei apprehendit: discit autem, qui his, quæ audit, assensum præbet. Non semper omnis, qui audit discit: at omnis, qui discit audit: qui verò audiuit, & didicit, edoctus est à Patre, & hic venit credendo: non enim aliud est audire, & discere, quam credere: credere autem in Christum est venire ad eum: quamuis etiam venire comprehendat confessionem fidei, & obedientiam mandatorum Christi: at in hoc loco magis propter fidem positum est, de qua præcipuus est hic sermo, cætera tamen non excluduntur. sunt autem hæc à Deo audire, & discere: ipse enim est, cuius gratia reuelantur diuina mysteria: ipse etiam est, cuius gratia, & auxilio liberum hominis arbitrium iuuatur, vt credat, & quod credit, confiteatur & faciat: quibus verbis, & arbitrium hominis, & simul gratiæ adiutorium comprehenduntur, quod doctè Augustinus libr. 1. de gratia Christi, contra Pelagianos, & Cælestinos cap. 14. explicat, dicens: Omnis qui didicit venit, quisquis non venit, profectò non didicit: quis autem non videat, & venire quenquam, & non venire arbitrio voluntatis, sed hoc arbitrium potest esse solum, si non venit: non potest autem nisi adiutum esse, si venit: & sic adiutum, vt non solùm quod faciendum sit, sciat, sed quod scierit, etiam faciat. ac per hoc, quando Deus docet, non per legis litteram, sed per spiritus gratiam ita docet, vt quod quisque didicerit, non tantum cognoscendo videat, sed etiam volendo appetat agendoque perficiat. Hæc Augustinus.

Doceri quid sit.

ANNOTATIO XXIII.

Nulla institutio, nisi Deus interius doceat, sufficit.

Aduerte, per hæc, & præcedentia verba non tolli D prædicationem externam hominum in Ecclesia: nam Roman. 10. Fides ex auditu, & auditus ex prædicatione Apostolorum, & eorum qui missi sunt: nec tollitur magisterium Ecclesiæ, quæ est columna, & firmamentum veritatis 1. Timot. 3. sed docet Dominus his verbis omne exterius magisterium non sufficere ad credendum, nisi interius Deus illuminet, & moueat cor ad credendum, iuxta illud 1. Cor. 3. Neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Ephes. 1. Deus, qui est pater Domini nostri Iesu Christi, gloriæ det vobis spiritum sapientiæ, & reuelationis, in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis vestri. Docet etiam his verbis, quamuis exterior sit prædicatio, & magisterium, tamen verbum, & doctrinam non esse hominum, sed Dei ipsius, qui per ministros suos loquitur 1. Thessalo. 2. Gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cùm accepissetis à nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non vt verbum hominum,

sed

sed sicuti est verè verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis. Perpende duo, verbum esse Dei, quod per prædicatores, annuntiatur, & in ipsis audientibus Deum operari fidem, hac vtraque de causa

A fideles didicisse, & audisse à Deo dicimur. His igitur verbis explicuit & confirmauit Christus superiorem sententiam; Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.

Non quia patrem viderit quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic vidit patrem.

COMMENTARIVS.

NE quis arbitraretur ita patrem audiri, sicut discipuli magistros homines audiunt, qui ipsos videntes eorundem verba percipiunt: adiicit dicens, non ita intelligendum esse qui à Patre audiuit, & didicit, venire: quasi aliquis viderit patrem, vt ab ipso audierit: aut visurus sit, vt audiat. nemo enim talis est, nisi Filius solus, qui est [à] Patre, hic est, qui vidit, & videt patrem. Quibus verbis significat omnes ex auditu docendos, non ex visu: si enim visus esset, fides non esset. nam quod credimus, non videmus. significat etiam se solum esse eum, qui nouit ex visu patrem, & cuius auditui oportet nos obtemperare. His etiam verbis aliud insinuat, nec etiam Prophetas vidisse, quamuis docti fuerint à Patre: nam mentionem eorum fecerat, testimonium eorum allegando: at nec hi viderunt, idcirco ipse est omnibus Prophetis superior. Similis est illa sententia Ioan. 1. Deum nemo vidit vnquam: vbi multa de hac re diximus. Illud, qui est à Patre: significat, qui natus est à Patre. Spiritus sanctus non excluditur, vt illic scripsimus: sed non exprimitur, quia audientes capaces adhuc non erant tantæ doctrinæ, qui nec ipsum Filium nouerant.

Visus ex auditu fidem.

¶ *Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.*

DVobus argumentis eorum murmurationes confutauit: priore quidem obiecit eis defectum luminis, & doctrinæ paternæ, ipsorum culpa, sine quibus nemo venit ad Christum: altero se esse, qui suscitabit in nouissimo die credentes, edocuit: quod non fieret nisi vitæ panis esset. primum horum explicuit, & confirmauit prophetiæ testimonio, & eius declaratione, nunc secundum confirmat: Ego resuscitabo eum in nouissimo die: & dicit, *Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.* Assertione vtitur geminata loco argumenti: cuius enim tot ac tanta viderant signa, debuit profectò eius verbum tanta assertione prolatum, magnum eis esse veritatis argumentum. Repetit autem Dominus sæpe hanc sententiam, se scilicet esse panem vitæ, & credentes in eum habere vitam æternam, vt vel ipsa frequens repetitio eos moueat ad fidem, vt factis, & dictis, & ipsa dictorum repetitione tantam confirmet veritatem, nullúmque veritatem annuntiandi relinquatur argumentum. *Qui credit ergo in me, vitam æternam habet*, non quòd tunc quando credit habeat in re, sed in nouissimo die. Quando verò credit habere dicitur, quia ius ad rem habet: fides enim viua fidelis est velut pignus, & ius quoddam ad vitam æternam.

Fides viua ... pignus vitæ æternæ.

¶ *Ego sum panis vitæ.*

CAusam annectit, cur credentes in eum habebunt vitam æternam, quia *Ego*, inquit, *sum panis vitæ*, qui credentibus in me, panem vitæ, qui sum ego, ministro, eosque me ipso cibo. *Panis vitæ*, dicitur non solùm, quia viuit in se, quod nullus alius cibus habet: sed quia causa est vitæ, & panis est viuificans. Dicitur enim Christus modò panis viuus, modò panis vitæ: viuus, quia in se vitam habet: vitæ, quia alios viuere facit.

Panis vitæ cur dicatur.

¶ *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est panis de cælo descendens, vt, si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.*

EXplicat cuius, & qualis vitæ panis sit, cum præferens mannæ dato patribus, quòd non præstitit vitam immortalem: nam mortui sunt, quotquot illud in deserto manducauerunt: at qui panem Christi manducauerit, non morietur. Et attende quod, *Patres vestri*, dicit, non nostri: quamuis enim secundum carnem descendebat ab eis, tamen, quia tunc secundum suam loquebatur diuinitatem, ab eis se separat, dicens, *Patres vestri*, quasi dicat: alium ego patrem habeo qui ipse Deus est, vestrorum patrum, & omnium Dominus. Et est cum articulo, *Ego sum panis ille.* Obiiciet aliquis cùm etiam, qui hunc panem Christi manducant, moriantur, sicut & illi, qui manna manducarunt: non videtur, quæ sit differentia huius panis & mannæ. Respondeo: qui manducat hunc Christi panem mori quidem corpore, tamen virtute eius in vitam postea suscitari æternam, & immortalem, & huius vitæ gratia datur: non enim panis hic ad vitam hanc corruptibilem sustentandam confertur, sed ad immortalem & æternam ac beatam, & eam efficit post hanc corruptibilem: at manna illud, datum erat duntaxat ad vitam hanc corruptibilem tuendam, neque tamen eam ita tueri potuit, vt a morte præseruarentur: mortui enim sunt illi, nec virtutem habet eos suscitandi, & ad vitam reuocandi. Est ergo differentia, quod manna à morte non liberat, quia mortui sunt illi: nec virtute mannæ suscitabuntur: at qui manducant panem Christi, liberantur à morte, quia etiamsi moriantur manducantes, virtute eius panis suscitabuntur ad æternam, & beatam vitam. Rectè ergo Cyril. libr. 4. cap. 10. dicit illud manna nullam perpetuæ vitæ dedisse virtutem, at panis hic Christi æternæ vitæ relinquit in manducante virtutem: vt quamuis moriatur, virtute tamen Christi manducati & in eo per gratiam, & spiritum manentem suscitandus sit in æternam vitam. Et hic est sensus.

Resurrectio ... Eucharistia ... præstatur.

ANNOTATIO XXIV.

AVgust. tract. 26. multo aliter superiora verba exponit: videns enim etiam eos, qui Eucharistiam, & panem Christi manducant, mori, vt etiam illi, qui manna manducarunt in deserto, affirmat verba hæc sic intelligenda, & connectenda, vt Dominus murmurantes velit terrere, & reprehendere exemplo patrum. Patres autem vestros dicit, non omnes, qui manducauerunt manna, sed murmuratores contra Deum, qui ita manducauerunt manna, vt fide non apprehenderint, quod per manna significabatur: hi mortui sunt: id est, perierunt à Deo morte puniti, & castigati: at qui manducauerunt cum fide eius, quod significabatur, nec murmurârunt in Dominum, non perierunt. Non ergò Dominus hoc in loco compa-

B rare vult manna pani suo vitæ, sed reprehendere eorum murmurationes, & terrere eos exemplo patrum, quos illorum appellat, quia similes ipsis erant in infidelitate, & murmuratione. At expositio hæc violenta videtur: quantum enim ex verbis, & contextu licet colligere, comparatio fit panis huius Christi ad manna, vt ex hoc ostendat, qua ratione panis vitæ dicatur.

Aliqui nostro seculo collationem hanc admittentes, & ex alia parte æqualem esse mortem omnibus manducantibus corporalem videntes, sic explicant.

C Manna vitam ad quam institutum est à Domino, non effecit perpetuam: nam cùm pro sustentando corpore datum fuerit, a morte non liberauit: at panis Christi est ad

est ad vitam animæ, qui est in gratia, & spiritu instituitus, & hanc a morte præseruat: dabat enim vita gratiæ etiam in altero sæculo. Hæc expositio non recentiorum tantum, sed Euthymij etiam est: & quidem vera est doctrina, tamen expositio violenta: nam de vita æterna loquitur Christus, & hanc probare intendit, de qua dicitur; *Ego resuscitabo eum in nouissimo die.* hoc autem, & animæ, & corporis est, & eam panis hic tribuit, & efficit eo modo, quem in commentario exposuimus. Et illa est expositio legitima. Rectè autem Chrys. ho. 45. verba Domini ponderat: *Patres* A *vestri manducauerunt manna in deserto.* Ille enim panis paruo tempore durauit, dum in deserto vixerant, in terra autem promissionis non acceperunt manna. Bona est consideratio, sed his adiungendum est, si manna efficaciam habuisset vitæ æternæ, vtique in terra promissionis datum etiam esset: non enim petioris conditionis fuerunt hi, quibus potior sors terræ obtigerat, cùm præcipuè ibi cultus diuinus perfectior extiterit. Manna igitur illud non huius erat efficaciæ, sed pro sola corporis necessitate subleuanda, quæ maior fuit in deserto.

Auctoris expositio.

Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi, si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.

COMMENTARIVS.

Christus quomodo est Panis viuus.

CONfirmat se esse hunc panem, & probat, quod dictum est, panem hunc datum esse vt qui manducat non moriatur. Causa autem hæc est: quia *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi,* profectò causa hæc est optima, & efficacissima. *Ego,* inquit, *sum panis viuus,* id est, vitam habens in me. non ergo mirum, si viuere facio manducantes me: qui enim panis est viuus, panis etiam vitæ est: id est, dans vitam. Secundò, *Sum viuus panis,* non quocunque communi modo, sed *Qui descendi de cælo,* id est, viuo vita cælesti & diuina, quæ æterna est. Si ergo panis sum, manducantem pasco: si viuus sum, vitam præsto: si viuo vitam immortalem, & æternam, ac cœlestem, viuere alios facio simili vita: & ideo, si quis manducat hunc panem, viuet in æternum. Rectè ergo dictum est prius, vt si quis ex ipso manducet, non moriatur: intellige in æternum. Hic est sensus.

¶ *Et panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.*

PAnem hunc magis explicat: hactenus enim se esse panem docuit, modò verò carnem suam, hunc panem, quem se daturum promittit, esse aperit: & in hoc passionem suam pro mundi salute futuram prædicit. Et est sensus, *Panis quem ego dabo, est caro mea,* quam ego daturus sum pro vita, & mundi salute. Illud enim, *Pro mundi vita,* coniungitur cum carne: id est, caro, quæ pro mundi vita in mortem danda est, hæc ipsa panis est, *Quem ego dabo.* Hunc sensum confirmant Græci codices, qui sic habent: *Panis, quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.* Ita etiam legit Cyrill. lib. 4. c. 12. quamuis Chrysost. hom. 45. & Aug. tract. 26. legant, vt nos habemus. Idem tamen sensus est. Non sine magno mysterio passionis suæ meminit, hunc promittens panem: non enim caro eius in cibum & panem datur, nisi post suam mortem, & passionem, & vt memoria quædam passionis eius: quamuis paulò ante passionem sacramentum hoc sit institutum. Et perpende, *Ego dabo pro mundi vita,* carnem, quia spontè mortuus est, oblatus, quia voluit. Rursus, si caro hæc panis est, iam non de fide sola verba possumus intelligere: nam fides in totum Christum est, totus Christus manducatur fide: quæ est ista manducatio carnis, & corporis, nisi ea, qua realiter caro eius in sacramento sumitur, quod carnem solam ex vi sacramenti continet?

ANNOTATIO XXV.

Christus duobus modis cibus est.

DVobus modis Christum cibum esse, ac potum docent Sancti, quod scripturæ, & veritati est conforme: dupliciter enim Christum participamus: vno modo secundum virtutem, cuius nobis effectus communicatur: hac ratione, qui credunt in eum fide perfecta & viua, ipsum manducant, & eis est cibus: quia virtus eius in eis operatur infundendo gratiam, remittendo peccata, & dona impartiendo Spiritus, siue quantum ad principium, siue quantum ad augmentum: vt in his, qui de nouo ad ipsum à peccato conuertuntur, & in his, qui iam conuersi ab eodem perfectionem Spiritus augmentumque suscipiunt. His omnibus per metaphoram, & similitudinem, cibus & potus Christus dicitur: quia animam reficit, & confortat, & recreat, sicut cibus, & potus materialis corpora: mortuus autem spiritualiter per peccatum dat vitam, quod corporales cibi non faciant. Altero modo cibus est Christus, non secundum virtutem tantùm, sed etiam realiter: quia ipsemet miro, & ineffabili modo sub panis, & vini speciebus nobis secundùm suam datur, & communicatur substantiam, quam manducationem sacramentalem sacri doctores vocant, in qua Christus panis dicitur, quia non solùm animam secundum suam virtutem reficit, sed etiam secundum suam substantiam nobis communicatur sub veri panis speciebus contentam. Spiritualis manducationis meminit Paulus 1. Cor. 8. Eandem spiritualem escam manducauerunt, & eundem potum spiritualem biberunt. de reali & sacramentali dicitur 1. Cor. 11. Accipite, & manducate, Hoc est corpus meum. Quas duas manducationes non ita intelligere debemus, quasi inuicem separatæ prosint. Illa enim spiritualis necessaria B semper est, & prodest, quamuis non adsit sacramentalis: at hæc vtilis non est, nisi adsit simul spiritualis, quæ est per fidem in Christum. Non ergo Christus in cibum secundum suam substantiam se non communicat, quasi sine fide, & dilectione velit nos talem suscipere cibum, sed volt nos fide, & affectu, & puritate dispositos, vt simul & mente, & corpore cibum hunc manducemus, propterea Paulus 1. Cor. 11. præcipit, vt probet seipsum homo, & sic de hoc pane edat: qui enim non probatus suscipit, non ad vtilitatem: sed nocumentum sibi suscipit.

Manducatio sacramentalis.

Vtraque manducatio simul esse potest.

C Hac igitur veritate supposita, percontari posset aliquis verba Ioannis, quæ frequentissima sunt de hoc pane, tam quæ exposuimus, quàm quæ exponemus, vtro sint exponenda sensu: an spirituali illo, an etiam sacramentali: maximè cùm non desint, qui exponant, & exponenda contendant spiritualiter tantùm, quibus non assentior: immò maximè miror Catholicos quosdam viros in eam incidisse opinionem contra communem veterum Patrum sententiam, & contra argumenta veritatis fortissima. & contra tam manifestam verborum Euangelica huius D lectionis seriem: quod vt sit perspicuum, sunt aliqua prius præmittenda.

De quo Christi corporis esu agat hic Euangelista.

Vnum est, hæreticos Christi præsentiam realem in sacramento negantes, non habere ex hoc loco aliquid, quod eorum errori faueat: quamuis Catholici aliqui hæc verba spiritualiter de fide exponant: immò, etiamsi Ioannes verè de Sacramento hoc nullum in isto capite habuisset verbum: non ideo sequitur per scripturam non confirmari Christum in Sacramento esse: cùm habeamus trium Euangelistarum, & Pauli expressa testimonia, in quibus suum corpus

Cõtra sacramentarios pro reali corporis Christi esu.

Domi

Dominum,& sanguinem realiter communicasse sub A speciebus panis,& vini apertum est:dum accepto pane dixit, Accipite & manducate, HOC EST CORPUS MEUM: Accepto vino, Bibite, HIC EST SANGUIS MEUS, quæ verba vniuersalis Ecclesia, & omnes sacri Doctores iam inde ab Apostolorum tempore de hac reali manducatione intellexerunt. Quod ergo hæc verba Ioannis a'iqui spiritualiter intelligenda censeant,nullum debet turbare Catholicum:quia illi ipsi, qui sic exponunt, constantissimè Christi veritatem in Eucharistia confitentur, & verba Christi in cœna de reali præsentia,& Christi veritate intelli- B genda affirmant:facilè esset innumeram testimoniorum afferre multitudinem : si id institutum præsens postularet.

Alterum est, sacros Doctores cognoscentes manducationem hanc sacramentalem coniungendam esse cum spirituali, vt vtiliter fiat,tuncque Christum realiter in sacramento sumptum proficere, ad salutem, quando fides est perfecta sumentis ,verba hæc de spirituali manducatione exposuerunt : non quod negarent realem manducationem in sacramento, sed quod eam spirituali coniungendam docerent: C aut etiam quia nouerunt Christum posse etiam spiritualiter manducari, & prodesse, etiamsi realiter non manducetur in sacramento. Huius argumento est illos met Doctores, qui spiritualiter vno in loco exposuerunt, aliis in locis expresse eadem verba sacramentaliter intelligenda censuisse,non quod sibi essent contrarij,sed quod vtrumque simul intelligentes pro occasione eorum, quæ tractabant, diuino se muniebant testimonio, quod modo, dum eorum testimonia producentur, notum fiet. Errant ergo grauiter, qui istorum testimonia ita proferunt, D quasi ipsi sacramentalem manducationem a sensu verborum Ioannis excluserint: cùm potiùs eam adiungendam cum spirituali manducatione docuerint,& sic vnum incluserint,vt alterum non inclusefint.Hac ratione intelligenda sunt verba eorum aliquando affirmantium,panem hunc esse cibum mentis : nolunt enim realem Christi manducationem, sed docere eam institutam esse, vt mentem reficiat, quamuis corpore sumatur : & hoc est valdè attendendum pro veritatis recta intelligentia.

Tertium est, Dominum in hoc suo mito sermo- E ne intendisse ita manducationem sacramentalem, & realem docere, vt eos ad spiritualem induceret, sine qua realis hoc non prodest, sed obest : erant enim increduli,quibus cum loquebatur:idcirco dum ad cibum hunc inuitat, simul ad fidem exhortatur, vt credant in eum : sic habituri ipsum vitæ cibum, non sola fide, sed re ipsa. Prima igitur verba superius exposita adiunctam habent spiritualem manducationem per fidem, vt credant : at hæc posteriora realem manducationem expressius, & manifestius continent, quando dicitur, *panis quem ego dabo, caro* F *mea est*: prius etiam hanc eandem significauit manducationem, sed minùs distinctè, dum fidem in se ipsum ab eis postulabat:at hæc iam vltima distinctè, & adeò apertè vt ipsi intellexerint realem carnis eius manducationem, sed mysterium ignorantes, & nimis crassè sentientes, ad modum carnis communis manducandam arbitrantes , dixerunt: quomodo potest hic carnem suam dare ad manducandum?

His igitur suppositis, ad sacrorum Doctorum testimonia, & rationes,seu argumenta, quibus veritas G hæc confirmatur,accedamus,non quod omnia testimonia in medium proferre velim , sed nonnulla ex primis, & præcipuis Ecclesiæ patribus, ex quibus, quid illis temporibus in Ecclesia sentiebatur , iudicari potest.

Ioan.

Est igitur vt à Latinis incipiamus, primum testimonium Tertulliani. lib. de oration. exponens enim illud verbum, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, inquit, Spiritualiter potius intelligamus, Christus enim panis noster est, quia vita Christus, & vita panis: Ego, inquit, sum panis vitæ, & paulò supra, Panis est sermo Dei viui, qui descendit de cœlis: tum quia & corpus eius in pane censetur, Hoc est corpus meum : itaque petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo, & indiuiduitatem a corpore eius. Hæc Tertul. perpende carnem Christi, & carnem Verbi, quod appellat sermonem Dei viui, esse illum panem, de quo dicitur, Hoc est corpus meum, & verba Ioannis cum verbis Matthæi de Eucharistia coniungit, & hunc panem in oratione peti docet. *Tertullianus.*

Accedat secundum testimonium Hilar. lib. 8. de Trinit.cuius etiam inferius fiet mentio,exponit enim verba illa: Qui carnem meam edit, & sanguinem meum bibit, in me manet, & ego in eo,de hac manducatione reali in Eucharistia: & quandam explicat vnionem, secundum quam corporaliter in nobis est Christus, appellatque naturalem,de qua inferius dicemus.Verba Hilarij causa prolixitatis vitandæ prætermittimus,quæ sunt expressa. *Hilarius.*

Tertium testimonium est Cyprian. qui in expositione orationis dominicæ explicans illud , Panem nostrum quotidianum da nobis hodie,sic dicit,Panis vitæ Christus est , & panis hic omnium non est , sed noster est, & quomodo dicimus, Pater noster , quia intelligentium & credentium pater est,sic & panem nostrum vocamus, quia Christus noster, qui corpus eius contingimus, panis est:hunc autem panem dari nobis quotidie postulamus,ne qui in Christo sumus, & Eucharistiam quotidie ad cibú salutis accipimus, intercedente aliquo grauiore delicto,dum abstinentes & non communicantes a cœlesti pane prohibemur , à Christi corpore separemur, ipso prædicante, & monente:Ego sum panis vitæ,qui de cœlo descendi:si quis ederit de meo pane, viuet in æternum.panis autem quem ego dedero,caro mea est, pro seculi vita.quando ergo dicit in æternum viuere, si quis ederit de eius pane (vt manifestum est eos viuere , qui corpus eius attingunt,& Eucharistiam iure communicationis accipiunt)ita contra timendú est,& orandum,ne dum quis abstentus separetur à Christi corpore, procul remaneat à salute,comminante ipso, & dicente:Nisi ederitis carnem filij hominis,& biberitis eius sanguinem , non habebitis vitam in vobis. hæc Cyprianus.Cuius est tam apertum testimonium, vt nihil sit opus ad explicationem eius adiungere. Hanc eandem intelligentiam latius prosequitur , & confirmat idem sermone de cœna Domini de hac sacramentali manducatione exponens hæc Ioannis verba: vbi etiam de panis conuersione in carnem Christi tractat.Alias etiam in locis idem docet,vt Cyprianus in hac sit etiam expositione perseuerans. *Cyprianus.*

Quartum est Augustini, quo se muniunt aduersarij, tract.25. in Io. nem. Hoc est,inquit,manducare cibum, nó qui perit,sed qui permanet in vitam æternam,vt quid paras dentem,& ventrem?crede & manducasti. Sed vt scias quantum isti in testimonio Augustini errent, putantes ipsum excludere à verborum istorum sensu, realem manducationem, audi eundem paulo inferius tract. 26. explicantem verba illa : *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt*.vbi exhortans,ne nos hunc pané vitæ sine fide, & innocétia máducemus,inquit:Videte fratres, panem cœlestem spiritualiter manducate , innocentiá ad altare apportate.peccata, & si sint quotidiana, vel nó sunt mortifera, antequam ad altare accedatis, *Augustinus.*

attendite quod dicatis, dimitte nobis debita nostra. A hæc Augustinus. Vide apertè Augustinum, manducationem spiritualem eam appellare, qua cum fide, & puritate Christus in sacramento sumitur. Quando ergo dicit, quid paras dentem & ventrem? id solum significare voluit, hanc manducationem, qua Christus in sacramento sumitur, non esse sicut est ciborum communium esus: sed cum fide, & mentis innocentia sumi debere, aliter non prodesse panem hunc.

Paulo etiam inferius explicans illud, *Vt, si quis ex eo manducauerit non moriatur*, inquit, Quod pertinet B ad virtutem sacramenti, non quòd pertinet ad visibile sacramentum: qui manducat intus, non qui manducat foris: qui manducat in corde, non qui premit dente. Hæc August. Comparat manducantem tantum sacramentum sine fide & affectu ei, qui cum tali dispositione accipit, & hunc percipere effectum sacramenti, non illum docet: tamen vterque sacramentum accipit, & realiter Christum suscipit. Et hunc esse sensum ipse Augustinus verbis, quibus nemo cōtradicere valet confirmat paulo inferius exponens, *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem* C *in me manet*, inquit sic: Qui non manet in Christo, & in quo nō manet Christus, proculdubio nec manducat spiritualiter carnem eius, nec bibit eius sanguinem, licet carnaliter, & visibiliter premat dentibus sacramentum corporis, & sanguinis Christi: sed magis tantæ rei sacramentum ad iudicium sibi manducat, & bibit: quia immundus præsumpsit ad Christi accedere sacramenta, quæ aliquis non dignè sumit, nisi qui mūdus est. hæc Aug. quis ergo vel proteruus neget Augustinum hæc Ioannis verba de sacramento exposuisse, vbi Christi caro realiter sumitur, & D sanguis eius bibitur: idque solùm docere voluisse, quando dixit, fide esse manducandum hunc panem, non esse parandos dentes, & ventrem, nempe fidem esse necessariam, & mentis puritatem, quibus cibus hic sumi debet, vt prosit, & dignè manducetur, sine quibus non prodest, sed obest, quod etiam Dominus ipse docuit, Iudæos ad fidem exhortans, qua cibus hic sumi debet, non tamen excluditur cibi esus realis: & verò iniuriam facit Augustino, qui aliter eum allegat, cùm ipse expressè hanc veritatem sentiat, & doceat. Sunt etiam multa testimonia Augusti- E ni aliis in locis eandem confirmantia veritatem, quorum vnum atque alterum proponam breuitati studens, serm. 46. de verbis Domini: exponēs verba, *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem*, &c. sic inquit: Qui iam manducant carnem Domini, & bibunt sanguinem eius, cogitent quid manducent, & quid bibant, ne sicut Apostolus dixit, iudicium sibi manducent, & bibant: qui autem nondū manducant, & nondum bibunt, ad tales epulas inuitati festinent. Aperta est hæc mens Augustini Catechumenos exhortantis, vt ad baptismum properent, vt possint F carnem hanc manducare, & sanguinem bibere: baptizatos verò quibus licet manducare & bibere, vt studeant dignè manducare, & bibere: quod fit, si spiritualiter simul cū fide, & puritate manducent. Huic accedat testimonium aliud irrefragabile ipsius, lib. 2. Ciui. ca. 25. vbi verba, *Ego sum panis viuus, & hic est panis qui de cælo descendit: & qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem* de hoc sacramēto, sine controuersia vlla exponit: vt certum sit Augustinū in hac sententia fuisse perpetuū. & lib. 3. de consen. Euang. G cap. 1. dicit Ioannem inter cæteros Euangelistas prætermisisse scribere de hoc sacramento, in nocte illa cœnæ, quia in hoc capite latè scripserat. Sed non est prætereundum, recentiorū aliquos, non rectè intellexisse verba quadā ipsius in tract. 26. Ioan. inquit enim: hunc cibum, & potum intelligi vult Societatem cor-

A poris, & membrorum suorum, quod est sancta Ecclesia in prædestinatis, & vocatis, & iustificatis & glorificatis sanctis, & fidelibus eius: hæc verba sic intellexerunt aliqui, vt velit Aug. dicere potum, & cibū esse corpus Ecclesiæ: & hac ratione abusi sunt loco isto hæretici nostri temporis aliqui: sed subsistere non potest talis intelligētia, cùm sit contra ipsa verba Augustini, quæ sequuntur. His autem verbis id significat Augustinus, quod verissimum est in hoc cibo significari corpus Ecclesiæ, quia vt ipse paulo inferius dicit, in rebus fit, in quibus multa in vnum conueniunt, vt B ex multis granis panis, & multis vuis vinum: tamen non est corpus hoc cibus, sed ipsa caro Christi, quæ in talibus speciebus rerum continetur: vt sensus sit iste, Caro Christi cibus nobis fit sub speciebus significantibus corpus Ecclesiæ, vt cibum hunc Ecclesiæ esse cognoscamus. Hunc sensum verba sequentia ipsius declarant: sic enim habet: Quorum, inquit, primum iam factum est, id est, prædestinatio, secundum & tertium factū est, & fiet, id est, vocatio & iustificatio, quartum verò nunc in spe est, id est, glorificatio: huius rei sacramentum, id est vnitatis corporis, & C sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum in dominica mensa præparatur, & de mensa dominica sumitur, quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium. hæc Augustin. & post pauca: Dominus noster Iesus Christus corpus & sanguinem suum in rebus commendauit, quæ ad vnum aliquod rediguntur ex multis. hæc August. est ergo corpus, & sanguis Christi in illis speciebus, sed hæ species continent mysterium, quia Ecclesiam repræsentant. Et hæc est aperta Augustini sententia.

Quintum testimonium est Ambros. lib. 6. de sa- *Ambrosius.* D cramentis ca. 1. vbi verba, *Nisi quis manducauerit carnem meã, & biberit sanguinem. &c.* & illa, *Ego sum panis viuus qui de cælo descendi*, de hoc sacramento, & de hac manducatione exponit, cuius testimonium paulo inferius adferemus, quando explicabimus verbū illud, Ego sum panis, qui de cælo descendi: nunc autem audi eius verba, Nisi quis manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meum, non manebit in me, nec habebit vitam æternam. fortè dicas quomodo vera qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem? primò omnium dixi tibi de sermone E Christi, qui operatur vt possit mutare & conuertere generalia instituta naturæ. deinde vbi non tulerunt sermonem Christi discipuli eius, sed audientes quod carnem suam daret ad manducandum & sanguinem suum daret bibendum, recedebant, solus tamen Petrus dixit, Verba vitæ æternæ habes, & ego à te, quò recedam? Ne igitur plures hoc dicerent, veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptoris, ideo in similitudinem quidem accipis sacramentum, sed veræ naturæ gratiam, virtutémque consequeris. hæc Ambros. Vide multa digna F consideratione, primò verba hæc de sacramento intelligi, secundò conuersionem panis & vini virtute Christi factam, tertiò carnis naturam sumi, sed ne horror sit cruoris, sub alienis speciebus accipi: quartò virtutem eius carnis etiam in alienis speciebus sumptæ. est igitur & Ambrosij aperta sententia.

Sextum testimonium est. Hieron. in epist. ad He- *Hieronymus.* dibiam, quæstio. 2. sic habet: Nos audiamus panem quem fregit Dominus, deditque discipulis suis esse corpus Domini saluatoris ipso dicente ad eos, Acci- G pite, & comedite, Hoc est corpus meum: & calicem illū esse de quo locutus est, bibite ex hoc omnes, Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur. Iste est calix, de quo in Propheta legitur, Calicem salutaris accipiam, & alibi, Calix meus inebrians quàm præclarus est. Si ergo panis, qui

de cælo

de cœlo descendit, est corpus Christi, & vinum, quod discipulis dedit, est sanguis illius, Iudaicas fabulas repellamus. & post pauca, nec Moyses dedit vobis panem verum, sed dominus Iesus, ipse conuiua, & conuiuium: ipse comedens, & qui comeditur, illius bibimus sanguinem, & sine ipso potare non possumus, & quotidie in sacrificiis eius de genimine vitis verè rubentia musta calcamus. hæc & alia Hierony. Vides eum verba hæc Ioannis interserentem verbis Euangelistarum, qui de cœna Domini locuti sunt, quos certum est de sacramentali manducatione tractare, nec aliter Ioannem exponit Hieronymus, quam Matthæum, & alios Euangelistas referentes verba Domini, Hoc est corpus meum, accipite, & manducate: bibite hic est sanguis meus.

Athanasius. Vt autem ad Græcorum sententiam conuertamur, multa etiam eorum testimonia adferri possent, tamen ex præcipuis aliquot proponam. Primum est Athan. libr. de incarnatione Christi, qui sic inquit: Docuit nos vt posceremus in precibus nostris: panem nostrũ ἐπιούσιον, da nobis hodie, hoc est futurum, cuius primitias habemus, quia in communionem corporis Dominici admissi sumus, quemadmodum ipse dixit, Panis quem ego dabo, pro mundi vita est. hæc Athanasius. Perpende panem Eucharistiæ esse primitias Cœlestis panis, & de illo verba Ioannis interpretatur. Sed est aliud etiam expressum eius testimonium in expositione illius dicti Matth. 12. quicunque dixerit verbum in filium hominis &c. sic habet. De esu corporis disputans, ac propterea multos scandalizatos conspiciens ita locutus est, hoccine vos scandalizat? quid si igitur filium hominis spectaueritis ascendentem, vbi prius erat; spiritus est, qui viuificat, caro non prodest quicquam. verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus sunt, & vita. hic enim de vtroque carne & spiritu locutus est, & spiritum à carne discriminauit: vt non solum in eo, quod oculis apparebat, sed naturam quoque inuisibilem credentes disceremus ea, quæ loqueretur, non carnalia esse, sed spiritualia: quot enim hominibus corpus eius suffecisset ad cibum, vt vniuersi mundi alimonia fieret: sed propterea ascensionis suæ in cœlum mentionem fecit, vt eos à corporali intellectu abstraheret: ac deinde carnem suam, de qua locutus erat, cibum è supernis cœlestem, & spiritualem alimoniam, & ab ipso donandam intelligerent: quæ enim locutus sum vobis, inquit, spiritus, & vita sunt: quod perinde est, ac si diceret: Corpus meum, quod ostenditur, & datur pro mundo, in cibum dabitur: vt spiritualiter vnicuique tribuatur, & fiat singulis tutamen, præseruatioque ad resurrectionem vitæ æternæ. hæc Athanas. Aduerte totum contextum hunc Ioannis de hoc pane exponentem, & hanc manducationem spiritualem vocantem: quamuis verè caro Christi sumatur, quia non ad modum aliorum ciborum sumitur, sed virtute spiritus, & diuinitatis, quæ illi est viuifica carni.

Basilius. Secundum testimonium est Basil. in libr. moral. regu. 21. ca. 1. & 2. his verbis, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, probat necessariam esse Eucharistiæ sumptionem: & his etiam verbis adiunctis aliis, quæ post hæc sequuntur, connectit verba Pauli, vt homo se ipsum probet, & sic de hoc cibo edat. Copulat etiam verba Saluatoris, Hoc est corpus meum: Hoc facite in meam commemorationem, & cætera verba cœnæ: quibus apertè significat eandem materiam continere, & de eodem cibo tractare, qui est Christus, sub panis, & vini speciebus contentus. Hinc colligitur, qua ratione sit ipse intelligendus, qui in Apologia pro sua discessione, quæ est epist. 141. sensum alium adhi-

Ioan.

A buit dicens: Carnem, ac sanguinem totam suam mysticam in carne conuersationem vocauit: doctrinamque illam, quæ ex vita ipsius actuali, & naturali, & Theologica constat, manifestauit, per quam nutritur anima, & ad rerum cœlestium contemplationem interea exercetur, & imbuitur, & hoc est fortasse, quod in dicto Christi innuitur, hæc Basil. & sumptum est hoc ex Orig. hom. 7. in Leuit. sed sensus est spiritualis, nec per hunc excluditur literalis. simul enim vterque stat, nec sibi contrarius est Basilius, sed valde consonus. Et sic sunt intelligendi, si
B qui similes sensus à patribus afferuntur: non enim negant verum & literalem hunc sensum, sicut etiam in aliorum locorum scripturæ sæpè Doctores Sacri faciunt, qui literalem sensum non semper persequuntur, sed spiritualibus vtuntur expositionibus: vel ita aliquos adhibent sensus, vt alios non remoueant. quod etiam pro Origene dicimus: sic enim citato loco exposuit, vt sensum hunc de Eucharistia non iret inficias; quod argumento eo etiam probatur, quia ipsemet homil. 7. in Nume. talem sensum adhibuit, dicens: Antea in ænigmate fuit baptismus in *Origenes.*
C nube, & in mari: nunc autem in specie regeneratio est in aqua, & Spiritu sancto: tunc in ænigmate erat manna cibus, nunc autem in specie caro Verbi Dei est verus cibus: sicut & ipse dixit, quia caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. hoc Orig. nihil potuit dici expressius, vt videant isti, qua ratione Doctores sint intelligendi: qui enim in vno loco vnum sensum spiritualem secutus erat, in altero literalem sequitur estque tertium hoc Origenis testimonium, hanc expositionem communem confirmantis.

Clemens Alexandrinus. Huic accedit quartum, & simile testimoniũ Clementis Alexand. libr. 1. Pædagogi, cap. 6. qui cùm
D aliquos verborum Ioannis sensus adferat, huius etiam meminit dicens: Verbum est omnia infanti, & pater, & mater, & pædagogus, & altor, Comedite, inquit, meam carnem, & bibite meum sanguinem: hæc apposita, & conuenientia alimenta nobis suppeditat Dominus, & carnem præbet, & effundit sanguinem, & ad incrementum nihil deest infantulis. O admirabile mysterium, veterem & carnalem nos iubet exuere corruptionem, quemadmodum & vetus nutrimentum, alterius noui Christi diætæ effectos par-
E ticipes: illum si fieri posset recipientes, in nobis ipsis reponere, & saluatorem intra pectus comprehendere, vt carnis nostræ affectiones integras, perfectásque reddamus. hæc Clemen. expressè verba Ioannis de hoc cibo sacramentali interpretans: post quæ verba ad alios sensus spirituales, se conuertens subiunxit. At non intelligere, sed fortasse communius. hoc quoque modo audi, Carnem nobis allegoricè sanctus significat Spiritus, & cætera quæ sequuntur.

Damascenus & alij. Quintum est testimonium Damasc. libr. 4. de fide.
F cap. 14. hæc verba eadem de Christo in sacramento exponit: cui adiungimus Chryso. humil. 45. & Cyril. libr. 4. cap. 14. & libr. 10. cap. 13. vbi probat non posse intelligi de sola mãducatione per fidem, & Euthym. qui cùm verba priora de manducatione, quæ per fidem fit, exposuerint, cùm iam ad verba hæc ventum est, *Panis quem ego dabo caro mea est*, de Christo ipso in sacramento in cibum dato exponunt: nec aliter sententias has, quæ sequuntur, quam de mystica benedictione, & miraculoso hoc cibo interpretantur. Hanc eandem expositionem sequũtur Leo serm. 6. de ieiu-
G nio septimi mensis: & Innocen. 3. lib. 4. de Sacramen. altaris, quibus multa alia etiam testimonia adiungi possent, sed ex his facile est vnicuique intelligere Patrum sacrorum hanc fuisse communem interpretationem. Qua de causa Sacrum Tridentinum Concilium sess. 13. multis his sententiis vsum est in eodem

sensu, ipso facto talem expositionem comprobans, & multo ante Conc. Ephesinum in epist. Synodali ad Nestorium, verba illa, Nisi manducaueritis carnem filij hominis &c. de sacramentali manducatione intellexit, quæ omnia sufficientissimum sunt argumentum hunc sensum confirmans.

Quomodo internoscendum est quando scriptura proprè vel figuratè loquatur.

Sed accedant rationes, & argumenta efficacia ex ipsomet Ioannis contextu sumpta. Ante omnia annotanda est regula August. libr. 3. de doctrin. Christiana, cap. 16. ad discernendas locutiones scripturæ proprias a metaphoricis: Quando enim nihil flagitiosum præcipitur, sed potius vetatur, & quod ad vtilitatem pertinet, iubetur, locutio propria est, non metaphorica; sed Dominus, dum suam carnem manducādam dicit, nihil flagitiosum: sed quod vtilissimum est, præcipit: propria igitur est locutio. August. autem ibi figuratam hanc appellat in eo, quod non sensibiliter caro manducanda est more ferino: hoc enim flagitium esset, tamen realiter accipienda est: Et re vera regula sensum naturalem cognoscendi optima, & necessaria est: vt quando nihil contra fidem, nec contra mores bonos sequitur verba in propria significatione sumantur: at in præsenti re ita est: non solùm enim nihil contra mores, nihil contra fidem est, si realem manducationem exponamus, immo ex Euangelio, & ex Paulo habemus hunc esum carnis Christi realem. verba ergo tam expressa, non minus quàm illa ex Euangelio, & Paulo, non ad metaphoram sunt trahenda, sicut nec illa.

Rationibus alie eadem veritas confirmatur.

Accedamus iam ad Ioannem. Primò quidem nouum cibum, & manducationem his verbis magnifacit, & promittit: at manducatio per fidem noua non erat: nam & Iudæi multo ante per fidem Christum manducarunt, dicente Paulo, 1. Corinth. 8. Eandem escam manducarunt, & eundem potum spiritualem biberunt. noua ergo est esca, quam nemo Patrum in deserto mortuus, nec eorum, qui ante tempus illud fuerunt, manducauit. Secundò, credentibus in se promittit se daturum hunc cibum, prius igitur est credere in Christum, & postea cibum hunc accipere: quo argumento vsi sumus superius, dum explicaremus verba illa, Quem filius hominis dabit vobis. & est attendenda argumenti huius efficacia: nam dictum est, qui credit in me, habet vitam æternam: vltra hoc, cibus hic, seu panis illi promittitur. Tertiò, qui hunc panem præfert Mannæ: hoc enim manducantibus non præstat vitam æternam, ille autem panis est vitæ, ergo conuenire debent manna, & panis iste in manducatione: nam vtrumque ore

A corporis manducabatur: differentia enim non constituitur, nisi inter ea, quæ conueniunt, & similia sunt. Quartò, si de fide sola sermo est, seu de manducatione, quæ per fidem fit, vt quid tot ac tam multiplicata sententiis vtitur, in quibus de pane, & potu, & carne sua, & sanguine manducando & bibendo sermo est: cùm satis, superque fuissent verba, quibus vt crederent in se exhortabatur, & credentibus vitam promittebat æternam? Quintò, quia si de manducatione per fidem sermo esset, nulla esset causa, cur caro sæpe cibus dicta sit: nam fides non in carnem, sed in totum

B Christum est, & diuinitas, & tota humanitas fidei est obiectum, & fide percipitur, & manducatur: singulari igitur modo caro cibus dicitur, nimirum quia in cibum verum, & realem datur. Sextò, quia tunc esset sermo totus metaphoricus, si de fidei manducatione sermo iste esset: at Dominus cum tanto scandalo auditorum, & discipulorum non esset vsus continuata metaphora, nisi quia re vera de cibo reali, & vero loquebatur. Septimò, cùm Iudæi cibum realem carnem Christi futuram intelligerent, nec modum, quo id fieri posset, comprehenderent, propterea que

C scandalizarentur, Dominus non remouit scandalum, aperiendo se de fide in se loqui; sed potius confirmauit potentiam carnis suæ dicens: Si videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius, quasi se posse modo ineffabili, & supra naturam illud efficere: non erat necessaria hæc responsio, si de fide sermo esset. Octauò, quando sunt verba expressa, & quę remouent omnem metaphoram, locutio propriè est exponēda: at Caro, inquit, mea verè est cibus, sanguis meus verè est potus: qua ergo ratione aliquis dicere potest carnem esse cibum metaphoricum, cùm dicatur ve-

D rus cibus? Adde non esse vllam rationē, nec argumentum alicuius roboris, quo se tueri valeant, qui hanc intelligentiam excludunt: nec auctoritatem vllā alicuius momenti. Gratis ergo, & temerè tam receptus antiquus, & probatus sensus relinquitur. Alia argumenta idē probantia sunt. Sed in expositione verborum sequentiū ea melius explicabuntur. Hæc est causa, cur Dominus diuini huius cibi doctrinam traditurus, miraculo insigni turbā disposuit, vt qui quinque panibus innumeram potuit satiare multitudinē, non minori, quàm quæ ante erat, quātitate panis remanē-

E te: crederetur posse miro modo carne sua omnes credentes cibare, ea non cōsumpta. Hac etiā de causa meminit mānæ, quòd figura fuit huius sacratissimi cibi, vt quantum figuratum figuræ præstaret, exponeret. Cætera in his, quæ sequuntur, dicemus.

¶ *Litigabant ergo Iudæi adinuicem dicentes, quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?*

COMMENTARIVS.

INtellexerant Iudæi verbum Christi de reali carnis suæ manducatione loquentis, sed carnalem eam arbitrati, sicut & communium ciborum, inter se altercantur, & contendunt, quomodo fieri possit, vt caro Christi sit cibus hominum futura. Contentio, & altercatio mutuam verborum pugnam affirmantium & contradicentium significat: quamuis ergo carnali modo intelligerent, inter eos tamen altercatio erat, aliis id fieri posse negantibus, aliis forsan miraculo præcedenti permotis affirmantibus: vtrisque tamen rei mysterium ignorantibus, & non credentibus. Vox istorum, *Quomodo*, incredulitatis est, sicut & illa superior Nicodemi, Quomodo possunt hæc fieri? sed maiori hi digni sunt reprehensione, qui paulo ante miraculum tam insigne viderant: Si enim antequam factum esset, eis dixisset Christus: his quinque panibus vos estis saturandi omnes, & plus supererit, quàm præcessit: profectò illi eadem incredulitate respondissent, quomodo potest hic quinque panibus tantam cibare multitudinem? id tamen viderunt & experti sunt: sed miseri audientes verbum hoc Christi, obliti sunt tanti operis, & miraculi: nec in memoriam reduxerunt: quomodo quinque panibus omnes fuerunt saturati: nec attenderunt, quis esset hic. Si enim, quis ille esset, vt debuerunt, nouissent, non dubitassent hunc posse carnem suam dare ad manducandum, sed dum *Hic* dicunt, meri hominis communem habuisse opinionē ostendunt. Stultum est proprio ingenio diuinam mensurare potētiam: Si enim inter homines

Iudæorum stultitia.

ipsos videmus, vt rectè Cyril. lib. 4. c. 13. dicit hominem aliquando vnum opera ea facere, quæ aliis prius incredibilia videbantur, quia scientia, aut arte aliqua pollet, quæ aliis est ignota, quāto maiora operabitur Deus, cuius scientia, & potētia infinita est? stulti igitur fuerūt Iudęi, qui suo iudicio eius potentiā metiebantur: quam incredibilia eis, operatam esse, iam nouerant. Illa particula *Ergo*, causam altercationis fuisse verba Christi dicentis

carnem

carnem suam in cibum dandam, indicat: nec ante altercati erant, quando dixerat, se esse panem vitæ, eis dandum: quia nondum seorsum perceperant, nempe realem cibum Christi corpus futurum: sunt enim verba hæc multo expressiora.

¶ *Dixit ergo eis Iesus, amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

ILla particula *Ergo*, totam sententiam explicat sequentem, causam enim indicat, cur hæc verba Dominus respondit. Dicebant illi; *Quomodo potest carnem suam nobis dare hic ad manducandum?* nec id fieri posse credebant; propterea ergo Dominus sententiam eandem confirmat, terrorem incutiendo, quasi diceret; vobis dixi carnem meam me daturum in panem, & non creditis; ego dico vobis iterum, & augeo sententiam: *Nisi manducaueritis meam carnem, & biberitis meum sanguinem*, vos non habituros in vobis vitam: perpendite quantum vobis vestra ista incredulitas noceat; vos enim æterna priuabit vita, nisi fidem præbueritis meis dictis, & cibum hunc manducaueritis. Consonat hoc verbum, *Non habebitis vitam in vobis*. illi, *Pro seculi vita*. non igitur Dominus realem cibum corpus suum futurum esse negat, sed necessarium ad vitam æternam consequendam docet: quamuis modum mirabilem manducandi illis incapacibus, & rudibus non explicet. Simili locutione vsus est Dominus cum Nicodemo, Ioannis 3. cùm enim dixisset, Oportet nasci denuò; & Nicodemus incredulus respondisset, quomodo potest homo nasci cùm sit senex? Dominus sententiam suam auxit: Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit denuò, non potest videre regnum Dei. Quærit Dominus, & postulat à nobis fidem mysteriorum, non scientiam, & intelligentiam; propterea non explicat nunc modum, vt intelligant, sed rem comminatione æternæ mortis confirmat, vt timore trahat ad fidem. Hæc verba in sequentibus annotationibus explanabuntur.

ANNOTATIO XXVI.

Contra hæreticos, qui ex his Domini verbis vtramque speciem inferunt.

HIc locutus difficilis est: hæretici enim eo se muniunt, vt Eucharistiam sub vtraque specie iure diuino sumendam defendant: nonnulli autem Catholici nostro tempore, vt argumenti hæreticorum efficaciam euadant, totum Ioannis hunc contextum de manducatione spirituali, quę per fidem fit, exponunt, quasi propter hæreticorum sophismata & fallaces sententias, sensus legitimus scripturæ sit relinquendus. Tota patrum antiquitas de sacramentali manducatione verba intelligenda cognouit, & censuit; illorum tamen animos hæreticorum tale argumentum non mouit, vt Eucharistiam sub vtraque specie necessariò sumendam saltem in dubium propter hæc verba reuocarent: quod profectò argumentum hæreticorum vanum esse demonstrat. Si enim efficax esset, quomodo tot antiqui Patres, hæc verba de Eucharistia exponentes, tali dubitationi non obuiarunt, qui in scrutandis omnibus fuerunt diligentissimi? Primo igitur loco sensum verum huius sententiæ aperiamus, ex quo nihil hæreticos, ex his verbis pro se adferre posse apparebit: postea de re ipsa nonnulla dicemus.

Sensus verborum Christi.

Quantum igitur ad sensum pertinet, primo loco valde est aduertendum, & non dictum esse à Domino manducandam esse eius carnem, & bibendum sanguinem, vt sub duplici specie sacramentali panis, & vini, se sumi debere significaret: sed vt tria nobis magni momenti per hæc verba indicarentur: Primum est mysterium mortis, & passionis suæ, ex qua cibus hic habet efficaciam, & cuius est memoriale: ac si dictum esset. Nisi manducaueritis me, qui sanguinem meum sum pro vobis effusurus, & carnem meam morti traditurus, non habebitis vitam in vobis, non ergo distinctio hæc verborum, actus distinctos denotat, sed vnum, quo Christus post passionem & mortem suam sumendus est. hic vnus actus, cibus & potus dicitur, quia in eo bis sumitur, qui morte carnis & sanguinis sui effusione vitam nobis est consecutus: sicut in manducatione spirituali, qui fide viua Christi mortem, & passionem credit, vno actu mentis perfecto, simul dicitur manducare, & bibere. pari ratione, qui sub vna specie Christum sumit, actu exteriori sacramentaliter manducat, & bibit, quia eum accipit: qui sanguine, & morte sua nobis vitam, & salutem effecit. Hoc primum docuit Ambr. libr. 4. de fid. cap. 5. dicens, ideo his verbis carnis, & sanguinis meminisse, vt suæ sacramentum passionis ostenderet.

Alterum, quod his verbis significatur, est, Christum, siue sub vna, siue sub altera, sumatur specie, esse accipiendum in sacramento; vt mente, & fide

A interiori mortem eius, & passionem recolamus; Ita ergo manducat, & bibit, qui quamuis sub vna specie Christum sumat, mente tamen interius passionem eius, & mortem simul fide, & affectu complectitur: est enim hoc mysterium memoria passionis eius, quæ quamuis in duplici repræsentetur specie in sacrificio Missæ, tamen in participatione satis est, si vna pars accipiatur: qui enim olim de sacrificio participabant, non totum, sed partem aliquam capiebant; ita nunc fit in his, qui communicant, & maiori ratione, quia in parte quauis totus Christus contine-

B tur. Hoc secundum est August. lib. 3. de doct. Christ. cap. 16. cuius hæc sunt verba: Nisi manducaueritis, inquit, caroem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. facinus vel flagitium videtur iubere: Figura est ergo præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suauiter, atque vtiliter recondendum in memoria. quod pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata sit. hæc Aug. quæ verba aliqui non intelligentes, existimarunt Augustinum censere huiusmodi sententiam, de spirituali manducatione, quæ per fidem fit, intelligendam; at

C non ita est, immò dicit esse communicandum passioni eius, id est, Sacramento passionis eius vtendum, quod est Eucharistia: sed vtiliter fiat mente, & affectu, passio carnis, & sanguinis effusio sunt intus recolendæ: dicit autem figuram in verbis esse, quia caro, & sanguis non in propria specie, sed in aliena sumuntur, & in memoriam passionis eius. quando enim dicitur, facinus videtur, intelligitur de sumptione carnis, & sanguinis in propria specie. potius Augustinus egregiè nobis exponit. cur manducare, & bibere dictum sit? vt nos nempe, qui

D panem hunc comedimus, in mortem eius, & passionem intus feramur per viuam fidem, cuius repræsentationes exterius gerimus? tunc enim ad vitam hunc cibum verè sumimus.

Tertium, quod bis significatur, est perfecta refectio cibi huius, quæ in cibo, & potu consistit? Vt enim Christus se esse cibum perfectum ostenderet, nomine manducandi, & bibendi vsus est, & manducationem carni, potum sanguini accommodauit: non enim aliter hæc distingui poterant; non ergo significare voluit se sub vtraque specie sumendum neces-

E sariò, sed se esse cibum perfectum, & completum, ad vitam necessarium. hac de causa Matth 5. dictum est; Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, id est, qui toto & perfecto desiderio, & affectu benè operantur, & mandatorum operibus incumbunt. Hic est vnus sensus verus, & legitimus horum verborum.

Et, disiunctionis est hoc loco particula.

Secundo loco aduertendum particulam *Et*, sensum disiunctionis habere, Nisi manducaueritis carnem, vel biberitis sanguinem, non habebitis vitam, & tunc ad distinctas species sacramentales referuntur verba, nec infertur necessitas communicandi sub vtraque specie. Hunc sensum multa confirmant: Primum intentio Saluatoris: solùm enim id prætendit, se vere nobis realiter in refectionem communicandum, & hoc Iudæi capere non poterant: quod autem sub specie potus, aut sub specie cibi, id non est præcipuum propositum. Alterum est Ecclesiæ totius à temporibus Apostolorum consuetudo, vt enim B paulo post dicemus, sub vna specie communio in Ecclesia semper fuit, ab Ecclesiæ primordiis probata. Igitur ipsa, cùm sit optimus interpres scripturæ, probat verba hæc esse distinctiuè intelligenda. Tertium est ipsemet Christus, qui verbis sequentibus, & antecedentibus dixit, Qui manducat hunc panem, viuet in æternum: non ergo necessarius est potus sub speciebus vini, sed in panis esu vita est etiam posita. Quartum est ipse Paulus 1. Cor. 11. qui cùm dixisset prius sic, Quotiescunque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mor- C tem Domini annunciabitis, postea vsus est disiunctione, Quicunque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indignè: in Græco disiunctiua dictio est Quintum frequens phrasis scripturæ, in qua particula hæc talem habet apud Hebræos significationem: Ioannes autem hebraismis abundat, vt sermonibus Christi, quantum fieri potest, se accommodet. Ex multis testimoniis aliquot exempli gratia producam. Exo. 21. & 15. Qui percusserit patrem, & matrem, morte moriatur: sic enim in Hebræo legitur: at sensum respiciens interpres, vertit disiun- D ctiuè: similiter ibidem, Qui maledixerit patri, & matri, morte moriatur. Iob. 31. Si declinauit gressus meus de via, & si secutus est oculus meus cor meum, & si in manibus meis adhæsit macula: si deceptum est cor meum super muliere, & si ad ostium amici mei insidiatus sum. Multa huiusmodi sequuntur, quæ certum est sensum facere disiunctum, vt si vel vnum horum faciat, pœnam patiatur. Simile est Ezech. 18. In montibus comederit, & vxorem proximi sui polluerit, & egenum, & pauperem oppresserit, & rapinam rapuerit, & pignus non reddiderit &c. mor- E te morietur. Clarum est, vel propter vnum horum morte puniendum æterna peccatorem. Simile illud Psal. 129. De quo non implebit manum suam, qui metem, & sinum, qui manipulos colliget. Sunt sexcenta huiusmodi testimonia. Ita nunc factum est, vnde hanc responsionem connectere possumus cum præcedenti, vt vna sit responsio, vnaque expositio, verba esse sub disiunctione intelligenda: at Dominum recto, & optimo consilio vsum fuisse hac disiunctione, nempe vt tria illa superius prædicta nobis indicaret. Hac ratione huius loci integer, & perfectior F habetur sensus, nec est necessarium ad recentiorum responsiones confugere, quamuis etiam sunt laudandæ: dicunt enim cibum esse, & potum in vna specie, quia ibi totus est Christus, sicut frustum panis vino intinctum potus, & cibus est: sic lac, & ius simul cibus sunt, & potus. Vt ergo integer Christus significetur, dicitur manducandus, & bibendus. Sed hæc responsio aduersariorum patet calumniis negantium sanguinem bibi, quando cum corpore sumitur sub panis specie: quod & inter Catholicos Innocentius lib. 4. de Sacra. altaris, cap. 1. docuit dicens, G Sanguinem non bibi, quando sub specie panis sumitur Christus, nec corpus sub specie vini manducari. Alij respondent hoc esse præceptum toti Ecclesiæ, non autem singulis, & hac ratione Sacerdotibus necessaria est sub vtraque specie sumptio. Alij alias adierunt A responsiones, sed existimo, id quod diximus, verum exponere sensum, veramque esse responsionem.

ANNOTATIO XXVII.

De communione sub vtraq; specie quæ Catholicè tenenda.

Facilius nunc est, quæ de communione sub vtraq; specie sunt tractanda, discutere & determinare. Nostri enim temporis hæretici iure diuino communionem sub vtraque specie præceptam pertinaciter affirmant, eoque ritu, vt tali vtantur; vt autem, quæ in hac parte Catholicè sentienda sint, perfectè quidem, tamen vltra institutum nostrum, qui Ioannis Euangelium exponendum suscepimus, non admodum di- B uagantes, proponamus, aliquot assertiones ordinatè explicabo.

Vetus consuetudo est communicādi sub vtraq; specie.

Prima est, antiqua consuetudo à temporibus Apostolorum fuit in Ecclesia sub vtraque specie communicandi; in hac assertione nulla est controuersia. Constat hæc vetus consuetudo ex Paulo 1. Cori. 10. & 11. Multi, inquit, vnum corpus sumus, qui de vno pane, & vno calice participamus; &, Probet se ipsum homo, & sic de hoc pane edat, & calice bibat. Constat etiam ex Dionys. de cælest. Hierar. cap. 3. par. 3. de Sacerdote enim populo communionem C ministrante dicit, Panem indiuiduum in frusta concidens, & singularem calicem omnibus impartiens, vnitatem signanter multiplicat. Cypri. sermo. de lapsis huius etiam consuetudinis testis est. Ambro. etiam vt refert li. 9. Histor. trip. cap. 30. Theodosio ad cōmunionem accedenti respondit, Quomodo huiusmodi manibus recipies sanctum Domini corpus? qua temeritate sacrati sanguinis poculum ore tuo suscipies? in re tam manifesta, & indubitata non est, cur plura congeramus testimonia. hanc assertionem probat Concilium Constantien. sess. 13.

Vetus itē mos est cōmunicandi sub vna specie.

D Secunda assertio. non minus antiqua Ecclesiæ consuetudo est, etiam sub vna sola specie communicandi. In Ecclesia enim modò sub vna, modò sub vtraque etiam à temporibus Apostolorum ritus inoleuit. hæc assertio scripturarum testimonio etiam comprobatur. Lucæ 24. post resurrectionem duobus discipulis in castellum Emaus profectis Dominus apparens, panem accepisse, & benedixisse, fregisse, & porrexisse, illis dicitur; qui in fractione panis, eorum oculis illuminatis, eum cognouerunt. Aug. lib. 3. de consen. Euang. ca. 25 & Auctor imperfecti E in Matth. hom. 17. & Theophyl. eo loci de communione Eucharistiæ exponunt; & quamuis alij aliter interpretentur, negari hoc non potest, hos graues, & antiquos Doctores communionem sub vna specie non esse contra Domini præceptum sensisse, alias sub vna communicasse specie hos discipulos interpretati non fuissent. Adde esse sententiam hanc Aug. omniū verissimam: nam & ex effectu, quia illuminati oculi sunt illorum in hoc pane, & ex ipsis Christi actionibus, similibus his, quas in cœna exercuit. hic panis Eucharistiæ esse probatur. præterea Act. 2. Erāt, inquit F perseuerantes in doctrina Apostolorum & communicatione fractionis panis, & orationibus. Nemo ratione vtens negare hoc loco potest panem hunc esse Eucharistiæ: si enim cibus esset communis, vtiq; cum doctrina, & orationibus medio loco non interseretur, & tamen calicis non fit mentio. Præterea 1. Corin. 11. Quicunque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis, & sanguinis Domini. Disiunctionis sermo hic est, quia panis solus, aut calix sumi poterat; si enim simul semper acceptus, aut accipiendus esset; non erat cur G disiunctione vteretur: vix enim, aut nūquam accidere potest casus, quando panis dignè, & calix indignè, aut è contrario accipiatur. Præterea 1. Cor. 10. Multi vnum corpus sumus, qui de vno pane participamus. Illud autem, quod in nonnullis Latinis codicibus additum est, & de vno calice, non est in Græcis codi-

cibus

Digitized by Google

cibus: & Ambro. non id legit, nec exponit. Ex his igitur locis scripturæ, constat consuetudo hæc sub vna communicandi specie. constat etiam ex antiquis conciliis cano. 14. Concil. Nicæ. vbi habetur, Diaconum non debere ministrare corpus Domini præsentibus Episcopis, aut Sacerdotibus, in absentia vero proferat, & edat. Vides de corpore fieri solo mentionem, non de calice: non enim calix asseruabatur. Præterea in Côci. Rhemen. de quo habetur de consecr. d. 2. cap. Peruenit, reprehenditur abusus laicorum corpus Domini infirmis deferentium. Conci. etiam Tolet. cap. 11. instituit infirmis præ siccitate corpus Domini accipere non valentibus, solum sanguinem ministrandum. Præterea Carthagin. 4. quod refertur 26. q. 6. cap. De bis: phreneticis in mortis articulo Eucharistia infundi eorum ori præcipitur, quod verbum sanguinem dandum significat solum. Sunt multa huiusmodi antiquitatis testimonia: sed sanctorum Patrum accedit auctoritas, quæ huius rei est manifestum testimonium, & argumentũ irrefragabile. Ignatius in Epist. ad Ephesi. solius panis meminit dicens: Frangite panem, qui est medicamentum mortalitatis, antidotum non moriendi, sed viuendi per Iesum Christũ. Cypria. in sermo. de lapsis exactus est in hoc docendo: nam meminit communionem tripliciter sumi solitam, & sub vtraque, & sub sola panis, & sub sola vini specie: quod & exemplis, & historiis admirabilibus illustrat. Ambro. etiam in orat. funebri Satyri fratri sui, refert semel mare ingressum in capsula sibi, quam ad collum ferebat, sacram Eucharistiam reportasse, vt communicare posset: hoc non fieret, nisi sub panis sola specie communicandi ritus probatus esset. August. Epist. 180. ad Honora. de Eucharistia agens, solius meminit panis. Leo etiam Epist. ad Maioricum, & Ioannem Episcopos, prohibuit sub vna specie communicare, vt paulò post dicemus, propter errorem quorundam. Ergo erat talis consuetudo. Greg. lib. 3. Dialog. c. 3. refert Agapitum redeuntem in Græciam muto corpus Domini ministrasse, statimque locutum. Sunt multa huiusmodi testimonia, sed breuitati nostræ hæc sufficiant.

Fuit aliquando cõmunio sub vtraque specie propter hæreticos.

Tertia assertio: Olim propter insurgentes hæreses prohibita fuit sub vna specie communio, & iniunctum Catholicis, vt sub vtraque communicarent. hęc satis comprobatur ex Leone Epist. proximè citata, in qua statuit, vt sub vtraque communio daretur propter Manichæos, qui veritatem corporis Christi negantes, non communicabant in vini specie, ne verum sanguinem confiterentur: præcepit ergo Leo, ad veritatis fidei confirmationem, sub vtraque communicare fideles, ne facto simili error illorum probari videretur. multis post annis hæc in Ecclesia durauit consuetudo, tamen hæc Leonis prohibitio, veterem communicandi sub vna specie consuetudinem fuisse probat.

Non est iuris Diuini Communio sub vtraque.

Quarta assertio: De iure diuino non est sub vtraque specie communio. Sequitur ista ex præcedentibus, si enim à temporibus Apostolorum communio modò sub vna, modò sub vtraque specie data est in Ecclesia, de iure ergo diuino sub vtraque communio esse non potest: non enim Apostoli id permisissent, nec tot sacri Doctores probassent. Rectè ergo Sacrũ Concil. Triden. sess. 13. eos vt hæreticos damnauit, qui iure diuino communionẽ sub vtraq; præceptam & necessariam affirmant: diuino quidem iure communio præcepta est, an sub vna verò, an sub vtraque, quibus personis, & temporibus, & ritibus sit ministranda, reliquit Christus sponsæ suæ Ecclesiæ, pro rerum variis statibus, & euentibus determinandum: sicut & ieiunium, & confessionem præcepit, non tamen hæc determinauit, & meritò: adhuc enim suæ Ecclesiæ curam gerit Christus, eamq; gubernat: ideo Ioann.

non erat cur omnia antequam ad Patrem ascenderet, determinaret. Hæc assertio, quamuis Catholicen probatio necessaria non sit, confirmatur. Primò quidem testimonio, quo vtitur Concil. Triden. ex hoc Ioannis contextu: sæpè dicitur: *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum, &, hic est panis vitæ:* Si ergo manducantes panem viuunt, sub solo pane communio fieri potest: ea enim de causa Dominus de solo pane locutus est, vt sub vna specie cõmunicari posse doceret. Secundò, species panis & vini non est, quæ dat vitam, sed quod sub ea cõtinetur, sed totus Christus sub vna specie continetur, non ergo erit minor efficacia sub vna, quàm sub vtraque. Tertiò ex figuris Eucharistiæ cõpluribus, quæ vnam speciem indicant, vt patet in manna, quo vsus est Dominus in exemplum, in panibus propitiationis: in pane Gedeonis: in aliis multis. Quarto loco accedat efficax argumentum: quia aduersarij non habent vllam probationem, quia iure diuino hoc esse præceptum ostendat: statuere autem aliquid iuris esse diuini sine efficaci probatione: & maximè contra vniuersalem Ecclesiam, vanum, & valdè temerarium est. Hoc ostendo sic: hoc enim diuinum ius, aut ex verbis Christi deducunt: aut ex facto Christi, quia communicauit discipulos sub vtraque specie aut ex institutione: quia sub duplici specie instituit Sacramentum aut ex aliqua vrgenti ratione ex scriptura deducta, non enim superest alia via probandi: nam Ecclesiæ ritus antiquus eorũ contrarius est errori: at si singulas has consideremus partes, nihil, quod eis faueat, sed potius quod contradicat, & aduersetur, inueniemus.

Efficax cõtra aduersarius argumentandi ratio.

In primis quantum ad verbum Domini, non extat verbum aliquod, quod hanc ad rem faciat, nisi hoc Ioan. 6. Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem: illúdque Matth. 26. Bibite ex eo omnes, at illud Ioannis in commentario satis explicuimus longè alium facere sensum, quàm eum, quem isti existimant, nec opus est vt ea, quæ dicta ibi sunt, repetamus. illud autem Matt. 26. ad discipulos solos dirigi, docet Marcus 14. dicens, Et biberunt ex eo omnes: non igitur generale fuit præceptum verbũ illud, Omnes, etiam futuros obligans, sed Apostolos, quos voluit sub vtraque specie communicare, eos sanctissimo Sacerdotio dignatus, quos sub vtraque communicare specie debere, nemo negat Catholicus. aliud Domini verbum non reperitur, quo talis communionis necessitas ostendatur. Secundò factum ipsum Christi non est argumentum huius præcepti, quod docet Augustin. Epist. 118. de hoc eodem Christi facto loquens: nam si tale factum esset præceptum, sequeretur esse iure diuino necessarium, vt in azymo fieret consecratio: nam & ipse in azymo consecrauit: sequeretur etiam prius lauari pedes communicantium oportere: nam & ipse prius lauit: sequeretur etiam noctè, & post cœnam esse cõmunicandum, quia ita Christus fecit, & tamen vniuersalis Ecclesia non hæc seruat: nam & ieiunis dat communionem, vt Aug. etiam probat eodem loco: nec lauãtur pedes communicantium, nec damnat Græcos in fermentato consecrantes, multóque tempore in fermentato tota Ecclesia consecrauit: Non igitur ex Christi facto efficax sumi potest argumentum, vt ad omnia, quæ Christus fecit, obligemur. Adde, post resurrectionem Christum vnam speciem dedisse discipulis, vt superius ex Luc. 24. collegimus. Tertiò Christi institutio non obstat: est enim doctrina catholica hoc mysterium esse Sacrificium quoddam, quod in oblatione consistit: & esse simul Sacramentum, quod participatur, & communicatur: vt igitur Sacrificium est, consecratur in duabus speciebus, vt in hac diuisione passio Christi repręsentetur: & hoc faciẽdum Dominus Apostolis præcepit, & iis omni-

A bus, qui Sacerdotij munus erant obituri: & hæc est diuina institutio: vt autem Sacramentum est, non in communione sub vtraque specie consistit, sed in parte aliqua oblationis, sicut in veteribus sacrificiis, non totum quod Deo offerebatur, participandum offerentibus dabatur: non igitur ex hac institutione communio sub vtraque specie probatur. Scio horum aliqua hæreticos negare, nec sacrificium hoc recipere: sed nobis satis sit veritatem Catholicam proponere, & defendere: si enim omnia hæc discutere niteremur, ab instituto proposito nimium recederemus. B Quartò ratio nulla tuetur aduersarios, quæ ex scriptura sumatur: illa enim 1. Cor. 10. Multi vnú corpus sumus, qui de vno pane edimus, & de vno calice participamus: potiùs pro nostra est veritate: nec enim legitur in Græcis codicibus de vno calice, & quamuis legeretur, non inferretur communio sub vtraque, immò contrarium potius: si enim, qui vnam particulam sacrificij participabat, de toto sacrificio participasse dicebatur: ita qui vel vnius speciei partem capit, de toto sacrificio, quod in pane, & calice consi- C stit, participat. Cætera omnia de sacrificio, & de Eucharistia diffusè tractauimus in his, quæ de Eucharistia scripsimus: & typis Deo propitio mandabimus.

Quibus rationib. inducta Ecclesia communio nem sub vna specie sanxerit.

Quinta assertio: optimo iure Ecclesia sub panis specie communem fidelibus præcepit, calicémque prohibuit: potuisse verò id Ecclesiam statuere, ex his, quæ dicta sunt certum est. Si enim non est iure diuino necessaria, Ecclesia potuit, qua ratione communicandum sit, determinare: at recto & sancto cō- D silio multis de causis id fecit, quarum, nonnullas in medium libet adferre. vna est propter sanctissimi huius Sacramenti reuerentiam, & decentem cultum: cùm enim infinita pene multitudo populorum, ad hoc accedat percipiendum Sacramentum, inter quos variæ, & multiplicis conditionis, ætatis, & sexus sunt homines, sanguis sine effusionis manifesto & frequēti periculo, ministrari non potuit: id quod etiam ipsa experientia nunc apud eos docet, qui specie vtraque vtuntur in communione. Secunda causa fuit fideliū E omnium in hoc Sacramento percipiendo vniformitas: multi enim sunt & fœminæ, & viri, & adolescentes à vino abhorrentes, quibus sine euomendi periculo non potest ministrari: his necessarium erat, aut abstinere, aut sub vna specie communicare: cur abstinendum esset, causa non suberat: non enim tanto remedio priuandi erant, cuius esse participes poterant: ne ergo varietas in hac communione esset, statuit modum communem omnibus. Tertia propter errores vitandos: vti enim Leo Manichæorum causa statuit sub vtraque communionem, ita postea F subortæ sunt hæreses affirmantium non posse sub vna specie ministrari: ne igitur Catholica veritas obscuraretur, statutum est vt sub vna specie fieret communio. Quarta propter asseruationem Eucharistiæ, & delationem ad infirmos: species enim vini non ita facile conseruari, & deferri possunt. denique vt perfectius omnes intelligant rustici & idiotæ, perfectè, & integrè Christum esse etiam sub vna specie. Hæc in præsenti sufficiant: cætera enim aliis in locis exactius tractanda relin- G quimus.

A ANNOTATIO XXVIII.

An infantes communicare teneantur.

ALtera circa hæc eadem verba non prætereunda silentio difficultas occurrit, breuiter tamen pro instituto explicanda, an hęc sententia comprehendat infantes. Ad quam respondendum est, primò olim etiam paruulis Eucharistiam esse ministratam, quod satis ex Cypriano serm. de lapsis constat, vbi hanc illius temporis consuetudinem narrat, & exempla memoranda describit: cuius testimonium citat August. Epist. 23. ad Bonifa. nec in hoc est B vlla controuersia. Respondetur secundò istam sententiam, etiam paruulos comprehendere: verba enim generalia sunt, & necessitatem omnibus, & singulis imponunt, & ita tenet, & docet August. libro primo, de peccat. mer. cap. 20. & sequentibus. Respondetur tertiò paruulis non esse necessariam actualem huius sacramenti communionem, sed vt hæc sententia in ipsis verificetur satis est, si modo aliquo hoc mysterium & sacramentum participent: id docet August. loco proximè citato, C cuius doctrina hæc est: Paruulos per baptismum susceptum etiam huius sacramenti Eucharistiæ fieri participes, quod hac ratione fit: nam per baptismum fiunt de corpore mystico Ecclesiæ, ad vnitatemque Christi fidelium pertinent: hoc autem sacramentum huius vnitatis corporis signum est, & ideo hoc sacramentum modo aliquo participant: nempe quantum ad rem significatam, & dici possunt carnem Christi manducare, & bibere sanguinem eius: vera enim caro, & verus sanguis D Christi in hoc sacramento vnionis realiter continetur: qui ergo ad rem significatam pertinet, per illud idem sacramentum, quo vnus efficitur, nempe baptismum, efficaciam sacramenti Eucharistiæ etiam participat, & sic eos Domini sententia complectitur. Hæc est vera Augustini sententia, quam eandem habet Innocen. 1. in Episto. ad Concil. Meleuit. quæ est inter Augustini epistolas 92. quamuis non tot verbis sit expressa. Hinc error Bohemorum manifestus est, paruulis vtramque speciem a- E ctualis communionis ministrantium, tanquam eis ad salutem necessariam: cùm re vera non ita sit, quia per baptismum huius sacramenti participes sunt facti, nec actualem communionem necessario Christus ab eis postulauit: quia actu voluntatis proprio nondum mouentur: satis fuit illis baptismus, per quem ipsi incorporantur, quia baptismi sacramentum, quod ianua est sacramentorum, virtute Eucharistiam continet, & ipso recepto, virtute Eucharistia recipitur. Respondetur quartò, adultis maior incumbit necessitas, quibus aut manducatio rea- F lis, aut certè in voto necessaria est: dico in voto, quādo susceptionis actualis facultas non suppetit: nec mirum, si vnum sacramentum non eodē modo omnibus est necessarium: nam & baptismus hoc idem habet: cùm enim vnus, & idem sit, eadémque sententia Domini Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei: tamen paruulis necessaria est realis baptismi susceptio, adultis verò si facultas deest, sufficit baptismi suscipiendi votum. Respondetur, quin- G tò potuit Ecclesia actualem paruulis negare susceptionem, vtpote eis iure diuino ad salutem non necessariam: & propter reuerentiam & decentiam tanti sacramenti, recto consilio negauit. Et hæc de præsenti difficultate sint satis: ad sensum enim Euangelicæ sententiæ hæc videntur sufficere.

¶ *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.*

COMMENTARIVS.

POst sententiam negantem, qua Iudæos terrore perculit, nempe: Nisi manducaueritis, & biberitis carnem, & sanguinem, non habebitis vitam in vobis: sententiam affirmantem adiicit, vt beneficij tanti spe alliciat ad fidem: duri enim, & proterui prius sunt timore tractandi. *Qui manducauerit*, inquit, *meam carnem, & biberit meum sanguinem, habet vitam æternam:* non igitur solùm prodest caro sanguis Christi suscipientibus, ne pereant: sed simul vt vitam consequantur æternam: causam adiungit, quia, *Ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Illa particula, *Et*, vim causalem habet, vt sæpe apud Hebræos fit: vitam ergo æternã Christum suscipientes habent, quia quamuis moriantur ad tempus, ipse eos in nouissimo ad æternam vitam suscitabit. Vim, & efficaciam diuinitatis suæ in hoc verbo manifestat: Dei enim est mortuos suscitare, & maximè ad æternam vitam.

¶ *Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.*

TOta ista sententia cum sequenti causam reddit, cur, qui manducat & bibit carnem & sanguinẽ eius, habet vitam æternam, ab eodem Christo suscitandus. Est autem ista sententia cum sequenti connexa, nec vna sine altera integram facit probationem: qua autem ratione connectatur, in sequenti explicabitur commentario. Probat ergo primo loco verbum illud superioris sententiæ. *Qui manducat meam carnem & bibit meũ sanguinem*, reddens causam cur dicta sit manducanda caro, & bibendus sanguis eius: quia, inquit, *Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus*, ac si dicat: dixi manducandam carnem meam, quia caro mea verè est cibus: dixi bibendum meum sanguinem, quia sanguis meus verè est potus, hoc non aliud significat, quàm carnem, & sanguinem adaptanda diuina potentia esse, vt sint cibus, & potus: quod factum est, quando in nocte cœnæ Sacramentum mirabile instituit, vt realiter manducari & bibi possit, & ore sumpta cibus animarum fiant: dicit autem, *Verè est cibus, verè est potus*. vt rectè dicit Euthymius, quia non parabolicè, nec ænigmaticè, sed verè, & realiter caro, & sanguis Christi manducatur, & bibitur. Rursus eadem de causa non dicit, ego sum cibus, sed distinctè: *Caro mea cibus est, sanguis meus potus est*: vt in hoc futuram suam passionem, & mortem insinuet, in qua sanguis erat à carne separandus, vt notauimus suprà ex Ambro. lib. 4. de fid. cap. 5. cuius passionis cibus hic, & potus futurum erat memoriale viuum, & admirandum. si de spirituali manducatione tantùm sermo esset, non erat, cur ista verba ita distinctè, & affirmata proferrentur. Illud enim geminatum veritatis aduerbium, tropum & metaphoram excludit omnem. Eodem modo exponit Ambrosius lib. 6. de Sacra. cap. 1. cuius verba recitabo, quis veritatem Christi in Sacremento, & conuersionem panis egregiè confitetur? Quomodo, inquit, vera? qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem? Primò omnium dixi tibi de sermone Christi, qui operatur, vt possit mutare & conuertere generalia instituta naturæ: deinde vbi nõ tolerant sermonem eius discipuli, sed audientes, quod carnem suam daret manducandam, & sanguinem suum daret bibendum, recedebant: ne igitur plures hoc dicerent, veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptoris, ideò in similitudinem accipis sacramentum, sed verè naturæ gratiam, virtutemque consequeris, hæc Ambro. Cyrillus libro 4. cap. 16. veritatem hanc contra figuram exponit, vt non sit sicut Manna.

¶ *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.*

POstquã probauit suam carnem manducandã, & sanguinem bibendum, quia verè potus & verè cibus sunt. persequitur probationem eiusdẽ illius sententiæ, & intendit alteram partem probare, nimirum; qui manducat & bibit habet vitam æternam, quia ego resuscitabo eum; & ad probationem proponit, seu potius tacita quadam illationẽ deducit hanc sententiam, *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum in me manet, & ego in eo*; id est vnitur mecum, & ego cum illo. Sequitur hæc sententia ex præcedenti; si enim caro mea cibus est, & sanguis potus, qui eam sumit, & accipit intra se vnionem quandam habet mecum: ex ratione enim cibi, & potus hanc mutuam deducit permanentiam. Sed latet eximius in his verbis sensus, qui explicabitur, si discrimen latum huius cibi à communi obseruemus. Qui enim cibum, & potum communem accipit, dicitur quidem cibum, & potum intra se habere, tamen non manet ipse in cibo, & potu: immò nec cibus, & potus in eo manent: nam & corrumpuntur, & conuertuntur in substantiam eius qui manducat, & bibit: at Christi cibus non talis est, primò quidem manet in manducãte, quia non transit caro Christi in substantiam manducantis, sed permanet. Secundò non accipit vitam à manducante, sicut accipiunt cibi communes, sed ipse potiùs dat vitam animæ manducantis, qua ratione Ambro. lib. 6. de sacra cap. 1. panem viuum dici affirmat. propterea manet in manducante, quia ipsi ita vnitur, vt non corrumpatur: & manducans manet in eo, quia vitam accipit ab ipso cibo, & ab ipso Christo, cuius caro: cibus, & sanguis potus est: vnio igitur quædam est, quia cibus & potus est, tamen magnum est, & latum discrimen: cibus enim est manens & continens ipsum manducantem. Præterea attendenda sunt verba: Non dicitur manet in carne mea, & caro mea manet in ipso: sed ego in ipso, & ipse in me: denotans ipsum suppositum diuinum, & personam: ac si dicat: qui carnem meam manducat, quandam vnionem habet cum ea, & ratione carnis meæ in me manet, & ego, qui Deus sum, in eo maneo: qui enim carnem & sanguinẽ bibit habet in se Deum ipsum carni, & sanguini vnitum: quibus verbis significare intẽdit efficaciam huius cibi, vt in sequenti sententia explicabitur. Quid ergo non efficiet cibus, & potus hic, si vt par est accipiatur, cui est vnitus Dei filius, & cui est coniuncta diuinitas & omnipotentia Dei? ex his deducit postea, qui manducat, vt debet, habere vitam æternam.

Cibi communis, & Christi corporis discrimen.

ANNOTATIO XXIX.

HIlar. libro 8. de trini. hanc vnionem naturalem appellat, quia realiter caro, & sanguis Christi nobiscum vnitur & coniungitur. Cyril. etiam lib. 10. in Ioan. cap. 13. naturalem Christi participationem dicit, per quam efficimur membra Christi: iuxta illud 1. Cor. 6. Membra vestra, membra sunt Christi, docetque fide, & dilectione coniungi Christo, sed non carni eius, nisi per hanc manducationem, secundum quam nos in eo, & ipse manet in nobis verè & realiter, & propter hanc vnionem Christum vitem, nos palmites dici affirmat. Cuius aliquot verba recitabo, multis aliis ad rem hanc pertinentibus omissis. An, inquit, fortassis putat ignotam nobis mysticæ benedictionis virtutem, quæ cùm in nobis fiat, nónne corporaliter quoque facit communicatione carnis Christi, Christum in nobis habitare: cur enim membra fidelium membra Christi sunt, nescitis, inquit, quia membra vestra membra sunt Christi, mem-

A

bra igi

bra igitur Christi, mẽbra meretricis faciã? absit: Saluator etiã dicit, Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Vnde considerandum est non habitudine solùm, quæ per charitatem intelligitur, Christum in nobis esse verum & participatione naturali, nam quemadmodum, si quis igne liquefactam ceram alij ceræ similiter liquefactæ ita miscuerit, vt vnũ quid ex vtriusque factum videatur: sic communicatione corporis, & sanguinis Christi, ipse in nobis est, & nos in ipso: non poterat enim aliter corruptibilis hæc natura B corporis ad incorruptibilitatem, & vitam traduci, nisi naturaliter vitæ corpus ei coniungeretur. non credis mihi hoc dicenti, Christo (te obsecro) fidem præbe: *Amen, Amen, dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis: qui manducat meam carnem, & bibit meum* A *sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Auditis apertè clamantem non habituros vitam, nisi sanguinem eius biberimus, & carnem manducauerimus. In vobis autem ipsis dicit, id est, in corpore vestro: vita autem iure, ipsa vitæ caro intelligi potest: hæc enim in nouissimo die suscitat. Hæc, & alia Cyril. perpende qualem vnionem hic doctor confiteatur, & qua ratione hæc verba Ioannis, & hanc permanentiam nostram cum Christo exponat. Quanquam Doctores hi non B sic sunt intelligendi, vt velint ex Christo sumpto, & sumente vnum ens fieri naturale: indigna enim est illis doctrina hæc, sed hoc dicere voluerunt: Præter vnionem, quæ ratione charitatis, & fidei fit: adesse etiam intra nos ipsos verè, & realiter Christum ipsum, qui causa est eiusdem fidei, charitatis, & gratiæ.

Christus est in nobis etiam participatione naturali.

¶ *Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem, & qui manducat me, & ipse viuet propter me.*

COMMENTARIVS.

CONcludit probationem totam, & est sensus: sicut ego vt homo, quia missus sum à viuente Patre, id est, habeo diuinitatem Patris viuentis humanitati meæ vitam, & viuo propter ipsum: humanitas enim mea accipit vitam ab ipsa diuinitate, & à Patre ipso: ita qui me manducat, accipiet vitam à me, quia mihi vnitur, & in me manet. Aduerte: Christus erat & Deus, & homo: quatenus Deus viuebat propter Patrem; quia essentiam, & cum ea vitam habebat à Patre: vt homo etiam viuebat propter Patrem: nam vitam vt homo accipiebat: quia enim ille homo Deus erat, & Dei filius, propter vnionem diuinitatis vitam viuebat gratiæ, gloriæ, & naturalem: hanc enim omnem diuinitas humanitati communicauit. Solet autem tribuere Christus quæ diuinitatis suæ sunt, ipsi Patri, & propterea dixit, se vt hominem, viuere propter Patrem, & de hac loquitur in præsenti. illud autem *Misit*, incarnationis mysterium significat, Sicut ego homo factus à Patre viuente: idem est ac si diceat: sicut ego, qui sum filius Dei, eandem vitam habens cum Patre, factus tamen homo, meæ humanitati propter vnionem, vt Deus do vitam: ita ei, qui me manducat, quia mihi vnitur, & coniungitur per carnem meam, dabo vitam. Sermo est, non de vita gratiæ, & gloriæ sola: sed etiam de æterna, quæ est per resurrectionem, & quidem est omniũ causa, tamen præcipuè de æterna est sermo, quæ in resurrectione gloriosa corporum datur. Non est autem vnitas similis omninò: non enim vnitur manducans hypostaticè Christo, sicut humanitas propria verbo: at non ex qualitate vnionis, sed ex vnione sola colligit effectum eundem: nec dicit, *Viuet* propter carnem, sed, *Propter me*, nempe Dei filium, cui per carnẽ vnitur, & accipit in se Christum, vt in eo manere dicatur. Similis est discursus Pauli ad Rom. 8. Si Spiritus, inquit, eius, qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis. Diuinitatẽ vocat Spiritum: Si diuinitas, inquit, qua erat in Christo suscitauit eum, vt hominem, quia vnita erat, & inhabitat in eo: ita etiam suscitabit vos, si inhabitat in vobis, nempe per gratiam. non enim eadem est inhabitatio, sed idem inhabitans, & ideo idem erit effectus vitæ, & resurrectionis æternæ. Tota ergo, & integra probatio ex duabus præcedentibus sententiis conficitur: ad probandã illam, *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. & ego resuscitabo eum* probatio hæc est, *Caro mea cibus est, sanguis meus potus est*, igitur manducari, & bibi potest: & rursus, *Qui manducat, & bibit, manebit in me, & ego in eo, quia caro mea est, & sanguis meus est*, & qui ea recipit, mihi vnitur: sicut igitur mea humanitas viuit propter vnionem ad diuinitatem Patris, quæ etiam mea est, quia ipsa diuinitas est vita ipsa: ita & qui per carnem meam vnietur mihi, vt oportet recipiendo cibum, & effectum, nempe gratiam. hoc enim est dignè manducare, viuificabitur, & suscitabitur à me in æternam vitam. Hic est sensus totius huius sententiæ, qui magis in sequenti annotatione explicatur.

ANNOTATIO XXX.

Arianorũ sophisma soluitur.

ARiani hoc vtebantur loco in sui erroris defensionem, vt auctor est Ambr. libro 4. de fide cap. 5. Basilius libro 4. con. Eunomium, & in Apologia de sua discessione, quæ est Epist. 141. argumentabuntur enim: Si viuit propter Patrem, ergo minor est Patre, à quo vitam accipit. Dupliciter Sacri Doctores ad hanc vanam argumentationem respondẽt: vno modo verba hæc esse ratione humanitatis intelligenda: Christus enim, vt homo, viuit propter Patrem: quia à diuinitate, quæ sua, & Patris est, vitam habet: ita Basil. respondet, & Ambro. & Augu. etiam tract. 26. qui hæc verba de vita humanitatis censent intelligẽda. At Cyril. lib 4. c. 18. & Hilar. lib. 8. Trini. & Chrysosto. homil. 46. qui verba de Christo etiam vt filio Dei exponunt, aliter respondent: nempe filium dictũ esse viuere propter Patrem, nõ quod vitam accipiat, quam ante non habebat; non quod aliam vitam habeat ab illa, quæ est Patris: sed quia eãdem habet per æternam natiuitatem à Patre, & sicut essentiam, ita & vitam à Patre accipit eandem, vt vna vita viuant, sicut vna essentia sunt. Illud autem *Propter*, non finẽ C significat, sed principium: vt idem sit, viuit propter Patrem, id est, viuit per Patrem: ita enim legit Hilar. seu viuit à Patre. Probant hanc responsionem Ambro. & Augu. quantum ad doctrinam: vera enim est doctrina filium Dei vitam habere à Patre, & viuere per Patrem, seu à Patre: tamen quantum ad Ioannis sensum potius de Christo, vt homo est, verba intelligenda censent, & ita mihi videtur, quod & Basilius constanter affirmat: quod magis verũ esse apparebit, si expositiones alias in medium proposuerimus, non enim eodem modo exponunt Doctores.

Verba Domini variè à patribus exponuntur.

D Ambrosius loco iam allegato horum verborum connexionem duplicem enarrat, vt sint duæ comparationes, vna in prioribus verbis, Sicut misit me viuens Pater, ita & ego viuo propter Patrem: altera in posterioribus, Qui manducat me, ita viuet etiã propter me. Altera connexio, vt sit vnica comparatio sic: Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: ita, Et qui manducat me, viuet propter me: Hanc posteriorem probat, tamen vtramque ita intelligit, vt ratione humanitatis procedat. si enim sint duæ comparatio

pa rationes, tunc prioris sensus iste est. Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, id est, sicut à Patre descendi, & missus sum homo factus: ita etiã propter Patrem, vt homo viuo. Posterioris autem talis erit sensus, qui manducat filium hominis, viuet etiam propter filium hominis. Si autem sit vnica cõparatio, tunc sensus est: sicut Pater viuificat Christũ hominem, ita & Christus habens eandem diuinitatem patris viuificabit manducantes &c. Has expositiones adfert Ambrosius: posteriorem August. tract. 26. sequi videtur: sic enim exponit, Sicut quod ego viuo propter Patrem facit exinanitio mea, ita etiam, quod viuat propter me facit participatio, qua manducat me: interpretatur enim etiam de Christi vita, vt homo est. Tertiam adfert Ambr. expositionem, similiter & Augu. vt priora verba de Christo ratione diuinitatis intelligantur, quam, vti diximus, secuti sunt Hila. Cyril. & Chrysost. hanc Cyril. magis explicat, & talis est. quamuis me Pater misit, & homo factus sum, viuo tamen propter patrem: id est, genitoris naturam ad vnguem conseruo: sic qui carnis meæ manducatione me recipiet, viuet profectò totus ad me reformatus, qui viuificare possum, quoniam ex viuo Patre sum. hæc Cyrillus. Sed non video, qua ratione hic sensus verbis accommodari facile possit, quod lectori iudicandum relinquo. facilior sensus, & veritati literæ accommodatior est, vt vna sit comparatio, & in hoc probo Cyrillum, Chrysostomum, & alios Doctores, tamen sic exponenda est: Sicut ego, vt homo, quia missus sum à Patre viuente, id est filius sum Dei eiusdem vitæ & diuinitatis cum ipso, vitam vt homo accipio à diuinitate, seu à Patre, seu à me, vt Deo (idem enim hæc significant) propter vnionem: ita, qui me manducat propter vnionem, quia in me manet & ego in eo, suscitabitur, & viuet propter me: manet enim, qui Christum manducat in eo, ratione gratiæ ex manducatione acceptæ, per quam dicitur Deus inhabitare, & manere in homine: & quamuis moriatur homo, sicut etiam Christus mortuus est, Deus, qui in eo inhabitat, suscitabit eum ad æternam vitam: non quod, vti diximus, sit vnionis æqualitas: robur enim argumenti consistit in identitate inhabitantis Dei, qui est idem, & eiusdem potentiæ. Respondent autem sibi inuicem sententiæ: illi enim verbo, *Misit me viuens pater*, respondet illud: *Qui manducat me.* Nam sicut Christus ex missione à patre habet vnionem cum diuinitate patris viuentis: sic ex manducatione habet manducans vnionem, & permanentiam quandam cum Deo. Illi autem, *Viuo propter patrem*, respondet, *Viuet propter me*, vt enim Christus vt homo à diuinitate, cui vnitur, accipit vitam, sic homo manducans ab eadem filij diuinitate communicata in carne, habet vitam æternam.

¶ *Hic est panis, qui de cœlo descendit, non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt, qui manducat hunc panem, viuet in æternum.*

COMMENTARIVS.

Seipsum Christus, & carnem suam, panem vocat.

COncludit Dominus, repetitque sententiam primam, cuius occasione multa dicta sunt: *Hic est panis qui de cœlo descendit*, qui viuere facit in æternũ, & non sicut manna, quod non potuit præbere vitam æternam: nam mortui sunt omnes, quotquot illud manducârunt, nec virtute illius vnquam ad vitam resurgens æternam, vti August. rectè explicuit libr. de vtili. pœniten. cap. 1. dicens: Manducauerunt manna, & mortui sunt. id est, manna quod manducauerunt, non eos à morte potuit liberare. Modò seipsum, modò carnem suam vocat panem: non enim caro à sua persona vnquam separata est, propterea vbi caro est, ibi & ipse Christus filius Dei est, qui ratione suæ carnis nobis est panis vitæ factus: quatenus sub speciebus panis nobis seipsum in carne sua cibum præbet. Vnius autem speciei meminit, quia in altera specie totus est, & si manducetur vitam dat. Explicuimus superius qua ratione hæc sint verba intelligenda. Sed dubitationem mouet Ambrosius & rectè soluit lib. 6. de sacram. cap. 1. Ego, inquit, sum panis, qui de cœlo descendi, sed caro non descendit de cœlo, sed in terris assumpta est de Virgine: quomodo ergo panis descendit de cœlo? quia idem Dominus noster Iesus Christus consors est diuinitatis & corporis. Hæc Ambrosius. quamuis ergo caro, & humanitas de cœlo non descenderit, is tamen qui vnitus est carni de cœlo est, propterea dicitur descendisse panis de cœlo.

ANNOTATIO XXXI.

De transsubstantiatione contra hæreticos nostra ætatis.

HÆretici nostri temporis, qui veritatem Christi in sacramento confitentur, panis substantiam nihilominus manere post consecrationem affirmãnt: eo inter alia decepti argumento, quod panis etiam post consecrationem dicitur. Argumentum autem hoc nullius esse efficaciæ apertè conuincitur, & veritas Catholica manet firma: quæ panis substantiam post consecrationem nõ manere, sed totam in Christi corpus conuersam, & transubstantiatam docet: nec hoc in præsenti tractare intendimus, sed argumentum aduersariorum, quod ex panis nomine sumitur, multipliciter etiam scripturæ testimoniis soluimus.

Primò solet scriptura rem conuersam in aliam, nomine priori appellare, non quod res eadem maneat, sed vt rem, in quam est conuersa, & illius conuersione factam esse significet. Exod. 7. Virga Aaron dicitur deuorasse virgas Magorum: iam virgæ non erant, sed serpentes, sed idem retinent nomen, vt serpentes ex conuersione virgarum facti esse significentur. similiter Ioannis 2. Cùm gustasset Architriclinus aquam vinum factam: iam tunc aqua non erat, sed vinum, tamen aqua dicitur, vt quale vinum esset significaretur: ita post consecrationem panis dicitur, non quod ibi sit panis substantia, sed Christus, in quẽ panis est mutata substantia.

Secundò scriptura solet appellare rem nomine eius, quod apparet exterius, quamuis verè talis substantia non sit. Gen. 18. Tres viri apparuisse dicuntur, cùm tamen Angeli essent: & Thob. 12. Dictus est vir Raphael: & Act. 1. Astiterunt duo viri: quia viri speciem habebant: sed re vera angeli erant. Cùm igitur Christus sub speciebus panis appareat, panis dicitur: quamuis panis ibi substantia non sit.

Tertiò, quod nutrit, panis dicitur, quamuis substantia panis non sit, Psalm. 77. Panem cœli dedit eis: & tamen manna panis substantia non erat. Eccles. 15. Cibauit illum pane vitæ, & intellectus. Cùm ergo Christus sit cibus optimus animæ in sacramento, panis dicitur. Adde ex Augusti. Epist. 23. ad Bonifacium, species ipsæ panis, dicuntur etiam panis, vt continens pro contento accipiatur, vt solet fieri sæpe in locutionibus communibus. Argumentum igitur horum, nullius est roboris.

¶ *Hæc dixit in Synagoga docens in Capharnaum.*

COMMENTARIVS.

LOcum in quo mirabilem habuit Christus concionem describit, non occultam aliquem, sed publicũ, iuxta illud Ioan. 18. Palam locutus sum mundo: Ego semper docui in Synagoga, & templo, quo omnes Iudæi

conue

conueniunt, in occulto locutus sum nihil. Erãt multæ Synagogæ in oppidis Iudæorum, quò Iudæi conueniebant ad orandum, & ad lectiones scripturæ audiendas. Matth. 4. Docens in Synagogis eorum. Matth. 6 Qui amant in Synagogis eorum, & in plateis stantes orare. Templum vnum erat, & id in Hierusalem, in quo solo sacrificare licebat, & simul ea facere, quæ in Synagogis efficiebantur. In Synagoga igitur Ciuitatis præcipuæ, & celebris Galilææ dictæ Capharnaum, hic Christi sermo est habitus: qui enim pro salute omnium veniebat, loca publica, & celebria ad docendum eligebat.

¶ *Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt, Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?*

VEritas ad salutem necessaria non est dissimulanda propter incredulorum scandalum exemplo Domini: durum vocant sermonem, quem ad credẽdum difficilem existimabant, similitudine & metaphora sumpta à cibo, qui præ duritia mandi non potest: & quod propriæ erat culpæ: nam eorum incredulitate, & vitio dentes ad mandendum etiam mollia ineptos habebant, in cibum ipsum reiiciunt, vt rectè annotat Cyril libro 4. cap. 12. vitium etiam suum aliorum iudicio defendunt. *Quis*, inquiunt, *audire eum potest?* ac si dicant: non nobis solis durus est, & ad credendum difficilis, sed omnibus, nemo enim audire eum potest. Tertul. lib. de carnis resurrect. *Durum*, exponit intolerabilem. Chryso. homil. 46. difficilem intellectu, vtrumque videtur coniungendum: etenim ad intelligendum difficilis, & ad exequendum arduus, vt ipsi apprehendebant, videbatur.

Duo auditores Christi offendebant. Pro exactiori intelligentia aduertendum est, duo esse, quæ horum aures offendebant: alterum est carnem Christi manducari dare posse æternam vitam, esseque supra manna datum Patribus, & in cibum mundi sufficientem futuram. Alterum est, carnem Christi manducandam, & sanguinem bibendum sensibiliter, sicut & caro animalium manducatur: ita enim verbum intelligebant, & hoc horrorem incutiebat: sicut etiam si quis nobis carnes humanas mandendas, & edendas proponeret, horrorem & nauseam, vel solo sermone faceret: & propter hoc dictum est ab his, *Quis potest eum audire?* hæc fieri non posse videbantur, & de his dictum est, *Durus est hic sermo* id est, credibilis non est, nec ad intelligendum idoneus, nec audiendum suauis. Hic est sensus verborum ad in quo istorum error comprehenditur, & superbia: nam quæ non intelligebant, proprio iudicio metiebantur: nec à tanto magistro discere cupientes, qua ratione intelligenda, & facienda hæc essent, interrogârunt, à tantæ enim virtutis, ac potestatis auctore, quantum Christum erant experti, nihil falsum, nihil abhorrens proficisci posse scire debebant: ideò à crimine non excusabantur.

¶ *Sciens autem Iesus apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis, hoc vos scandalizat?*

NOuum diuinitatis suæ profert argumentum: nemine referente tacitas discipulorũ cogitationes, & murmurationes mutuas reuelat, & arguit, vt vel in hoc eius potentiam cognoscant, & fieri posse, quæ dicebantur, ac mysterium in eius verbis credant: hoc appellat Ioannes scire, *Apud semetipsum*, id est, propria scientia cognoscere, nemine referente. Dixit autem eis, *Hoc vos scandalizat?* ac si dicat: maiora audietis, & videbitis, parum hoc est, vt tam cito scandalizemini. Simile est illud Ioan. 1. Quia dixi, vidi te sub ficu, credis, maius his videbis. Dominus non retractat, quæ dixit: sed maiora adhuc promittit, vt magnitudine ipsa ad credendum alliciat: qui enim vera loquitur, quamuis audientes repugnantes videat, confirmare, & augere ea solet. Scandalizati autem isti dicuntur, quia in hoc Christi sermone offenderunt, & à Christi sequela, & disciplina retrocesserunt, seu retrocedere iam animo inceperunt: scandalum enim offendiculum est, in quod impingit aliquis & cadit: non verbum eos scandalizabat: sed ipsi suo vitio in ipso scandalizabantur, & offendebant, erat enim scandalum non actiuum, sed passiuum, quod vocant.

¶ *Si ergo videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius.*

REspondet Dominus ad illud primum, in quo isti scandalizabantur, nempe, quomodo fieri potest, vt caro Christi vitam æternam dare posset: quomodo cibus toti mundo sufficeret: hæc enim fieri non posse videbantur: dicit igitur Dominus scandalum illorum reprehendens, quasi maiora adhuc supersint. *Si ergo videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius* Hæc sunt per reticentiam, & aposiopesim quandam dicta, quæ est quando ex affectu aliquo reticetur in verbis aliquid, quod est in mente: quod in præsenti facit Dominus: nam supplere oportet, vt dicit Cyrillus. lib. 4. cap. 22. *Si videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius*, quid dicetis? ac si dicat: Vos scandalizamini, quia dixi me daturum carnem meam in cibum vitæ æternæ, visusque sum vobis id facere non posse, nec carnem meam id efficere valere: quid igitur dicturi estis, cùm videritis hũc filium hominis ascendentem vbi erat prius: id est, cùm meam diuinitatem cognoueritis, & hanc carnem diuinitati vnitam esse intellexeritis, vtique tunc non me aliquid, quod fieri nequeat, dixisse cognoscetis: maius enim est carnem meam vnitam esse diuinitati, quàm cibum esse vitæ æternæ: immò, cùm vnita sit diuinitati, non mirum est si cibus esse possit toti mundo, & cibus quidem vitæ æternæ. Ex suo ad cœlos ascensu, vbi prius erat, suam ostendit diuinitatem, carnémque illam vnitam diuinitati, vt credant eam effectricem esse æternæ & cœlestis vitæ, quippe quæ vnita est diuinitati, & ad cœlos ascensura erat: qui enim potuit carnem efficere suam cœlestem, & cœlestem, vt quæ terrena erat, ad cœlos ascenderet: potuit etiam efficere, vt cibus esset cœlestis, & vitæ æternæ. Apertè se Deum profitetur carni vnitum, & in cœlis existẽtem, vt se omnia facere posse ostendat. Illa autem particula *Ergo*, emphasim quandam habet, & scandalum eorum vehementer arguit. Sensus enim est: Vos in hoc, quod dixi, scandalizati estis, ergo quando me ascendentem vbi eram prius, & me Deum esse, & carnem meam vnitam diuinitati intelligetis, scandalizabimini? profectò non, sed potius cõfundemini, & admirabimini. Athanas. enim illud dictum Matth. Quicunque dixerit verbum, &c. hoc verbum explicans dicit: propterea ascensionis suæ Dominum meminisse, vt eos à corporali intellectu abstraheret, ac deinde carnem suam, de qua locutus erat, cibum è supernis cœlestem, & spiritualem alimoniam, & ab ipso donandam intelligerent. Cyr. libro 4 cap. 22. addit: Dicit se ascensurum illò, vbi prius erat, vt audientes intelligant de cœlo quoque ipsum descendisse, & sic non vt homini, sed vt Deo viuificam carnem suam esse facilius credant.

ANNOTATIO XXXII.

CHryso. hom. 46. hæc verba connectit cum illis, Descendi de cœlo: de quo isti murmurauerant, vt sit sensus, quid ergo dicetis, si videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius, & vnde descenderat: num murmurabitis tunc: profectò non erit locus murmurandi. Sed dura expositio videtur. Illa enim

A

multum

multum à præsenti sententia distant, quæ ad proxima refertur, nempe ad scandalum: quia dixerat, *Caro mea verè est cibus. & sanguis meus verè est potus*, tunc enim illi dixerunt: *Durus est hic sermo*; ad, quod Dominus respondit: *Hoc vos scandalizat?* & persequens adiunxit, *Si ergo videritis filium hominis, &c.* verba igitur hæc referuntur ad scandalum, de carne, & sanguine in cibum & potum vitæ dandis: & ita refert Cyril. lib. 4. c. 22. cuius expositio hæc est, vt Dominus scandalum horum discipulorum tollere velit ea ratione, quia caro illa ex vnione ad diuinitatem extollenda erat in eam proprietatem, vt in cœlos ascéderet, cùm esset naturæ terrestris, non ergo mirum, si effici etiá possit cibus vitæ ab eadem diuinitate: sitq; sensus. Si ergo videritis filium hominis ascendere vbi prius erat, quid dicetis, scandalizabimini tunc? profectò non, sed potius diuinitatis potentiam cognoscetis. Hanc expositionem secuti sumus in commentario. Dicitur autem idem Christus ascendere ratione humanitatis, vbi erat prius ratione diuinitatis: idem enim est suppositum seu persona, & propterea idem est, qui erat in cœlo, & qui ascendit, sed ratione diuersarum naturarum.

Altera auctoris expositio.

Alia expositio mihi occurrit huius sententiæ, quá in commentario non sum persecutus, quod à communi expositione recedere noluerim, cùm sit valde probabilis, quanquam & hæc alicui fortasse non improbabitur, vt his verbis Dominus istorum arguat scandalum, ostendens eos vitam sibiipsis præcludere, & se ineptos facere mysteriis diuinis percipiendis, & audiendis: Et est sensus: Hoc vos scandalizat, A quia dixi meam carnem manducandam, & sanguiné bibendum: Si ergo videretis, vt re vera videbitis, & scietis, me ascendentem in cœlum, tunc magis scandalizabimini, in hoc ipso, quod dixi: Si enim, cùm me præsentem videtis, & mortalem, non creditis cibum & potum carnem, & sanguinem meum esse posse; quando non videbitis præsentem, sed in cœlum ascendere vitam immortalem victurum intellexeritis, profectò hoc minus credetis, dicentes: quomodo caro, quæ est in cęlis, & immortalis, cibus nobis erit, & sanguis eius potus? & tamen necessarium est vobis ista credere. Dominus ergo inducit eos, vt incipiant credere, quæ nunc dicuntur. Si enim, quæ ventura sunt, expectant, nec præsentibus habent fidem, magis sibi credendi viam obstruunt. propterea Dominus eos instruit, ostendens id fieri posse, quia spiritus, & diuinitas carni illi vnita est, quæ viuificat per carnem, non ipsa sola caro, vt in sequenti sententia dicemus. Hæc expositio magis accommodatur verbis: nam illa particula *Ergo*, quæ illatiua est, insinuat magis futurum scandalum, nisi præsens tollat, & nisi nunc credant: & re vera impletum videmus verbum Domini: Nostris enim temporibus sunt, qui scandalum hoc sibi faciant, dicentes: quomodo, qui est in cœlo, potest esse sub panis speciebus in terra: quomodo immortalis potest manducari: & mentis suæ cæcitate, & superbia negant veritaté diuiná, non intelligentes, quod tanto tempore prius Dominus his incredulis Iudæis obiecit, & prædixit. Hęc est expositio, quæ non improbabilis mihi visa est.

¶ *Spiritus est, qui viuificat, caro non prodest quicquam.*

COMMENTARIVS.

Alteram scandali partem Christus remouet.

RESpondet Dominus ad illud secundum, in quo isti scandalizabantur, carnem sensibiliter ad modú ferarum manducandá esse intelligentes, & connectitur hæc præcedenti sententiæ: dixit enim se ascensurum in carne, vbi erat prius, significans se Deú esse, carnemq; suam vnitam habere diuinitatem. persequitur: Spiritus est, qui hanc vitam tribuit, non caro sola: caro ex se non prodest ad hanc vitá æternam dandam, at spiritus, & diuinitas, cui caro hæc vnita est, ipsa est, cuius ratione caro est effectrix vitæ. Spiritum appellat diuinitatem carni vnitam, seu carnem vnitam diuinitati: carnem autem solam per se vocat carnem, qualem isti intelligebant: hæc autem non prodest ad æternam vitam, sed vnita diuinitati prodest ad vitam: ná, *Spiritus est, qui viuificat*, per eam. Quibus verbis remouet illud secundum, in quo scandalum isti patiebantur: nam carné Christi putam, vt cæterorum hominum arbitrantes, non solùm vitam non posse dare credebát, sed sensibiliter & carnaliter manducandam putabant. Quod Dominus etiam his verbis reiecit: si enim caro, ipsa non propter se, sed propter vnitam diuinitatem futura est cibus vitam efficiens, non ergo carnalis modus, & sensibilis est cogitandus: sed qui carni diuinitati copulatæ conueniat, qualis est is, quem Dominus postea instituit: ita enim vera nobis caro datur, vt tamen non carnaliter, & sensibiliter, sicut cibi communes, manducetur.

ANNOTATIO XXXIII.

Verba Christi proxima rectissimè cómunioni Sacramentali, & non solum spirituali conueniunt.

EX his verbis argumentum sumunt, qui ad spiritualem manducationem, quæ per fidem est, verba Ioannis trahunt: exponunt enim spiritum viuificare, quia verba sunt hæc spiritualiter intelligenda. Et de manducatione secundum spiritum interpretátur. Sed quantum hi à recto sensu, & sanctorum Doctorum doctrina aberrent, apertè ostendi potest. In primis demus illis secundum sensum spiritualem hęc esse intelligenda, inde tamen non sequitur de mánducatione, quæ per fidem est, verba hæc procedere: nam manducatio, qua Christus in sacramento accipitur, non carnalis, sed spiritualis censenda est: interrogo enim ego hos, qui Catholici sunt, & multos etiam hæreticos, qui veritatem Christi in sacramento non negant, quando Christus Matth. 28. dedit Apostolis corpus suum manducandum, dicens, Accipite, & comedite, Hoc est corpus meum, eratne illa manducatio carnalis, an spiritualis: vtique carnalem respondere nemo audebit, erat ergo spiritualis: & tamen non sola fide Christus manducabátur, sed verè, & realiter, tamen in sacramento, & insensibiliter: non ergo sequitur, Spiritus est, qui viuificat, verba mea spiritus sunt: ergo manducatio hæc est spiritualis, quasi sola fide fiat. Rectius Chrysosto. hom. 46. Ioann. A exponit quidem spiritualiter verba esse intelligenda; tamen non propterea de manducatione, quæ per fidem est, sed ipsa reali, quæ in sacramento fit, verba hæc interpretatur, & in hoc rectè sentit. Eius tamen expositio non videtur legitima: sic enim exponit, vt per carnem intelligenda sit auditio carnalis: per spiritum, auditio spiritualis; sitque sensus: *Caro non prodest quicquam*: id est, auditio carnalis, quæ secundum carnem fit, & proprio iudicio metitur omnia, non prodest: sed quæ secundum spiritum fit, qua non vt sonant materialiter verba, nec secundum proprium iudicium carnale sentiuntur, sed secundum spiritum, quo diuina mysteria noscuntur, hæc est auditio spiritualis, quando quis secundum Deum audit, & sapit, & hæc viuificat: non auditio carnalis cum quis carnaliter sapit. Sensus ergo erit idem cum illo 2. Corint. 3. Spiritus viuificat, littera occidit. at magis propria est, & accommodatior expositio, quam sequitur Cyril. libro quarto, capit. 23. & 24. nempe caro, si sola esset, non prodesset ad vitam: at quia Spiritus, & diuinitatis est caro, ipsique coniuncta, prodest, & efficax est ad vitam: diuinitas enim per

ipsam dat vitam. Hanc eandem sequitur Augu. tract. A 27. cuã explicat exemplo illius 1. Corinth. 8. Scientia inflat, charitas ædificat, cuius sensus est, quod sola scientia, nisi charitati sit vnita, inflat: at si adsit charitas, non inflat scientia, sed potius per eam multa bona operatur charitas: sic caro, si sola adsit; nihil prodest: at vt est diuinitatis organum, prodest ad vitã: per eam enim spiritus diuinus operatur: isti autem increduli solam carnem carnaliter comedendã considerabant: hæc Aug nec propter hoc verbum mãducationem hanc realem & veram carnis sacramento exclu- B dit, sed potius eam verbis applicat, idem docet libro 10. Ciui. c. 24. eadem ante hos Doctores explicuit Athanasius lib. de incarnatione Christi, cuius verba hæc sunt: In communionẽ corporis Domini, admissi sumus, quemadmodum ipse dixit, Panis quem ego dabo, pro mundi vita est; Spiritus enim viuificans est caro Domini, quoniã ex Spiritu viuificante est concepta; quod enim ex Spiritu nascitur, spiritus est. hęc Athanas. Eadem verba habet Damasc. lib. 4. de fide c. 14. & idem Athanas. in illud dictum Matth. Quicun- C que dixerit verbum, &c. eodem est interpretatus modo. Ante hos etiam Tertul. lib. de resurrect. carnis, eandem adhibuit expositionem, quamuis subobscurę, vt nisi aduertat lector, in cõtrarium videatur sensum exponere. Abutebantur hoc loco hæretici, quos

Hæresis ex Christi verbis exterta.

arguebat, affirmantes non esse suscitandam carnem in resurrectione: dicebant autem, caro non prodest quicquam; respondet Tertul. nihil hæc verba ad rem illorum facere, exponit autem sic dicens: Sermonem constituens viuificatorem, quia spiritus, & vita sermo, eundem etiam carnem suam dixit, & quia sermo caro erat factus: proinde in causam vitæ appetendus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerendus. hæc Tertul. Perpende verba, quia Verbum caro factum erat, vita non carni, sed Verbo tribuenda erat, vt causæ: cumque verbum in carne causa sit vitæ, non caro: non carnalis sensus, & manducatio intelligenda est, vt illi intellexerunt, sed quæ fit fide, & intellectu: id est, non corporis cibus, sed animæ est, & ita re vera est: nam licèt realiter caro Christi accipiatur, cibus est animæ, & fide, ac mentis affectu suscipi debet: non carnali appetitu, vt caro communis accipitur. & hic est verus Tertulliani sensus, & certè elegans expositio Tertul. est. quare cibus hic non carnali modo, sed spirituali & mente sit accipiendus: quia etiamsi caro realiter accipiatur, non ipsa est, quæ per se viuificat, sed propter vnitum Verbum, quod spiritus est, & spiritualiter est manducandum. Ex his igitur Doctoribus, verus Christi verborum sensus elicitur.

¶ *Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus sunt & vita.*

COMMENTARIVS.

PErsequitur causam scandali accepti remouere, docẽs nõ carnali modo esse intelligenda verba superius prolatã de carnis suæ mãducatione, quasi caro sit mãducãda sensibiliter, vt carnes cõmunes, & quasi sic comesa caro ipsa, vitã præstet æternã. Sensus verborum hic est, *Verba, quæ locutus sum*, non de carnali, sed spirituali & viuifica sunt. Carnem suã, vt rectè Cyril. lib. 4. c. 24. annotat, spiritum vocat propter vnitam diuinitatem: verba autem dicit Spiritũ, & vitam rationẹ materiæ, de qua tractant, vt non de carnali aliqua re, vt intelligebant: sed de carne spirituali, & viuifica, & modo spirituali accipienda dicta intelligantur. Attende spiritualem hanc intelligentiã, & manducationem non excludere, vt sæpè diximus, realem manducationem in Sacramento: sed carnalẽ illum modum, quo cibi communes accipiuntur, & quem isti existimabant: quod Sacri Doctores communi senteotia aduerterunt. & Aug. doctè in illud ps. 98. Adorare scabellũ pedum eius: obseruauit dicẽs: Durũ illis visum est, quod ait, Nisi manducaueritis carnẽ meam, nõ habebitis vitã æternam: acceperunt illud stultè, carnaliter illud cogitauerunt, & putauerunt, quod præcisurus esset Dominus particulas quaidã de corpore suo, & daturus illis, & dixerunt, Durus est hic sermo: ipsi erant duri, non sermo: etenim si duri non essent, sed mites essent, dicerent sibi, nõ sine causa dicit hoc, nisi quia est ibi aliquod latens sacramentũ: manerent cum eo lenes. non duri, & discerent ab illo, quod illis discedentibus, qui remãserunt, didicerunt. nã cùm remansissent cum illo discipuli duodecim illis recedentibus, suggesserunt illi tanquã dolentes illorũ mortẽ, quod scandalizati sunt in verbo eius, & recesserunt: ille autẽ instruxit eos, & ait illis: Spiritus est, qui viuificat, caro autẽ nihil prodest: Verba, quæ locutus sum vobis, spiritus sunt, & vita: spiritualiter intelligite, quod locutus sum, non hoc corpus, quod videtis, mãducaturi estis, & bibituri illum sanguinẽ, quem fusuri sunt, qui me crucifigent: sacramentũ aliquod vobis cõmendaui, spiritualiter intellectum viuificabit vos, & si necesse est illud visibiliter celebrari, oportet tamen inuisibiliter intelligi. hæc Aug. Perpende August. spiritualem intellectum ponere in eo, quod etiamsi caro ministretur & visibiliter Sacramentũ sub speciebus visibilibus celebretur: tamen intellectu percipiendũ est, quod latet nec caro in partes diuisa mãducanda est, sed tota inuisibiliter: Dominus autem his verbis illã stultam manducationem illorũ remouit, nõ autem realem manducationẽ in Sacramento: in hoc tamen non placet sententia Aug quod dicit hæc verba, & superiora: *Spiritus est qui viuificat*, dicta fuisse solis duodecim, post cæterorum discipulorũ recessum, quandoquidem ex verbis potius contrariũ deducitur: illud enim verbum, *Hoc vos scandalizat*, continuari videtur cum his, quæ sequuntur: quod certum est illis scandalizatis fuisse dictum: post quæ Euangelista narrat illos recessisse. ad duodecim autẽ post eorum recessum id solùm dictum legimus, Nunquid vultis & vos abire? quod autẽ Aug. dicit, dolentes duodecim Christo suggessisse, quod illi abierint, Euangelista non narrat: sic igitur res facta videtur, nempe sermone cõpleto turba recessit, aliquãto verò tempore discipuli manserunt cum Apostolis, quibus dictum est à Domino, quod narrat Ioannes, eo autem audito, etiam illi abierunt, manentibus duodecim. & contextus hoc indicare videtur, & communiter expositores verba exposita illis etiam incredulis dicta esse censent. quod etiam in sequentibus magis confirmabitur.

Esus spiritualis non sacramentum sed corporalẽ excludit.

¶ *Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt.*

PArticula illa aduersatiua, *Sed*, sensum declarat, & connexionem: ac si dicat, murmurationis, & recessionis istorum ego non sum causa, nec mea verba, quæ sunt Spiritus & vita, sed eorum incredulitas, quia credere nolunt. Verbum, *Non credunt*, non præsentem fidem solam negat, sed permanentem infidelitatem indicat, vt verba sequentia probant, quasi diceret, non sunt de numero eorum, qui credituri sunt, nec de ouibus meis vitio suo. causam enim murmurationis, & defectionis discipulorum in eorum reiicit infidelitatem, & à se repellit: quippe qui nihil dixerit, propter quod hi murmurare aut deficere debuerint. Si enim aliquid difficile dictũ erat à magistro, humiliter eos quærere, & discere oportebat, dum dicit, *Sunt quidam ex vobis*, constat adhuc esse præsentes eos: qui recesserunt postea, vt supra dicebam.

¶ *Sciebat*

¶ *Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis traditurus esset eum.*

HÆc per quandam parenthesim ab Euangelista sunt dicta, reddente rationem; cur dixerit Christus: Sunt quidam ex vobis, qui non credunt: sciebat enim ab initio qui credituri erant in eum, & quis esset traditurus eum. quia igitur sciebat, qui essent credituri, qui verò non, propterea dixit, quosdam esse non credentes. Ab initio incarnationis suæ vt homo, & ab æterno vt Deus hæc sciebat. Et attende hæc verba Euangelistæ non solùm causam reddere, cur dixerit quosdam esse, qui non credunt: sed etiam causam reddere sequentium, in quibus prædicit etiam vnum ex duodecim Diabolum esse. propterea Euangelista hoc verbum interposuit: ac si diceret, non mirum si omnia hæc Christus dicit, quia ab initio sciuit ea. Hoc argumento probatur, illud *Nō credunt*, non tantùm significare incredulitatem præsentem: sed etiam futuram, nempe non credunt, id est, non sunt de numero qui credituri sunt in me. Illud *Non credū*, refertur ad discipulos desciscentes: illud *Traditurus eum*, refertur ad vnum ex duodecim, de quo inferius loquitur Christus. nam hæc parenthesis ad superiora, & inferiora etiam refertur.

¶ *Et dicebat; propterea dixit vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.*

COntinuat Euangelista verba Christi, quæ continuocta sunt superioribus: at Euangelista per parenthesim narrationem interruperat, post quam ad continuanda verba Christi reuertitur, & ideo non dicit, dixit Iesus, sed *Dicebat*: quasi persequens eandem sententiam, verba ergo Christi sunt hæc, *Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt, propterea dixi vobis: quia nemo potest venire ad me, nisi datum fuerit ei à Patre meo.* repetit verba sua Dominus, quæ paulò ante dixerat, etiam prius quàm isti obmurmurarent, & desciscerent: & dicit se propterea dixisse prius, *Nemo potest venire ad me nisi fuerit ei datum à Patre*, quia nempe sciebat multos futuros, qui à Patre dati non sunt, & hos non esse venturos, non quod causa sit Pater eorum incredulitatis, quia eos non dedit, sed ipsorum malitia, & culpa, vt doctè annotat Cypria. epist. 55. seu lib. 1. epist. 3. qua culpa existente, Pater eos nō dat, & ea prætuisa nec dedit. Sapienter autē Christus repetit verbū, vt eo cōfirmet credentes, cū audiunt q. credant esse secundū Dei patris voluntatem, & beneplacitum. qui verò non credunt, Dei voluntati contrarios esse, nec partē habere cum Deo, tanquam eos qui à Deo electi non sint. Allegat autem dictum præcedens, ne tanquam ignarum futurorum, hoc illum admisisse aliquis arbitraretus. Hanc sententiam superius explicuimus.

¶ *Ex hoc multi discipulorum abierunt retro, & iam non cum illo ambulabant.*

HÆc audientes discipuli, illi qui murmurarunt, à Christo desciuerunt, nec cū secuti sunt, vt ante solebant. Non omnes discipulos fuisse indicat Euangelista, sed multos. Aduerte quamuis Christus ab initio hæc sciret, eos tamen ad disciplinam suam admisit, ne quis vel patrem, vel ipsum in causa fuisse, cur isti non crederent, existimaret.

ANNOTATIO XXXIV.

Quinam discipulorum abierunt retro.

DIscipulos hos, qui recesserunt, non esse de numero duodecim, res est aperta: nam post eorum recessum, Dominus ad duodecim est conuersus dicens, Nunquid & vos vultis abire? qui autem fuerint, certo determinari non potest. Aug. in Psalm. 98. Eos de numero septuaginta discipulorum fuisse est arbitratus. Scandalizati, inquit, sunt discipuli eius septuaginta ferè, & dixerunt, Durus est hic sermo. Epiphan. lib. 1. Tom. 1. cap. vltimo, idem dicit: affirmās Lucam inter eos fuisse, & postea à Paulo conuersum. Idem lib. 2. Tom. 2. cap. 51. affirmat etiam inter eos fuisse Marcum, postea à Petro cōuersum. Euthymius de numero illorum septuaginta hos etiam esse censet. Non est improbabilis hæc grauium Doctorum sententia: nam duodecim solos remansisse ex ipso Ioannis contextu constat: ad hoc enim tantùm Dominus est conuersus, quos non sine causa Euangelista duodecim expressit, tum vt eorum nemo scandalizatus significaretur: tum vt aliquos recessisse indicaret. Nec mirum si hi defecerunt. nam & fratres A Christi increduli extiterunt, & insidiis sunt eum prosecuti, qui tamen postea conuersi insignes fuerunt viri: sic fieri potuit, vt & ij tunc increduli, postea cōuersi viri euaserint discipuli Christi. Aliis non improbabile videtur, vt putent hos de numero fuisse eorum, qui frequentius Christum sequebantur, non tamen de numero septuaginta, qui nunquam recesserunt: & mihi ista opinio vita est probabilior, quia verbis Euangelistæ accommodatior est, vt in commentario exposuimus. Verba enim illa, *Sciebat ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis esset eum traditurus*, B indicant eos non fuisse de numero credentium: at per credentes certum est non intelligi, qui de præsenti credebant, nam & Iudas tunc fortè credebat: sed eos, qui perseueraturi erant in fide. Rursus verba adiuncta in confirmationem, *Nemo potest venire ad me: nisi datum ei fit à Patre meo*, idipsum indicant, non enim à Patre datos illos esse significare voluit Dominus.

¶ *Dixit ergo Iesus ad duodecim, numquid & vos vultis abire?*

COMMENTARIVS.

NE Apostoli dum alios desciscentes vident, in superbiam aliquam laberentur, quòd ipsi in fide permanerent, aut humanam gratiam aliquam à Christo captarent, quasi eius vtilitati deseruirent, eos Christus in humilitate continet, & in doctrina instruit: *Nunquid*, inquit, *& vos vultis abire*, sicut & illi abierunt? quasi diceret, Ego vestra opera nō indigeo, nec propter me discipulos quæro, sed propter eosmet: non meam rem, sed vestram agitis, dum mihi adhæretis, & fidē habetis. Et, vt notat Chrys. ho. 46. non dicit abite, ne eos contemnere videatur, sed interrogat, vt eos in libertate relinquat, ne pudore aliquo permanere cogātur. Hac interrogatione, vt notat Cyril. lib. 4. c. 27. ad rectæ fidei confessionem duodecim suos prouocat: immo, vt magis adhæreant, & firmiores sint inducit, dum quantum sit ab eo recedere detrimentum cogitare & cognoscere ipsos facit. In Græco articulus est, *Dixit ad duodecim illos*, nēpe electos Apostolos, & à reliquo discipulorum cœtu separatos: propterea enim duodecim dicit Euangelista, ne vllum eorum de numero fuisse deserentium Christum aliquis suspicatus esset. Particula *Ergo*, illationem indicat, quia illi abierunt, propterea dixit Dominus ad duodecim. Cypri. lib. 1. epist. 3. quæ est in nouo volumine Epist. 55. his verbis Domini libertatem arbitrij sectè probat.

¶ *Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine ad quem ibimus: verba vitæ æternæ habes.*

REspondet Petrus, & Responsio eius ad duo refertur: alterū est verbū Christi eis dictū, *Vultis abire* ad quod respondet non solùm se abire nolle, sed nec habere, ad quem se conuertat alium. Magnus profectò amor

Insignis Petri erga Christum amor & confessio.

Patri,& eximia confessio:amor quidem,dum neminem se dicit habere, quem Christo præponat, & propter quem deserat ipsum:confessio,dum neminem etiam alium esse,per quem vita æterna sit cõsequenda, fateatur: ac si dicat,Nullus est alius,à quo sit speranda vita æterna,nec qui rationem eam assequendi docere valeat,præter te. Alterum est causa,propter quam abeundũ erat:illi enim abierant,quia visus est eis sermo Christi durus, & qui audiri,& sustineri non possit,ad hoc referens responsum suum dicit,*Verba habes vitæ æternæ*, ac si dicat: illi abierunt, quia verba tua eis sunt intolerabilia,& dura visa:at nobis non sic visa sunt, sed verba vitæ æternæ:nec igitur habemus,quem tibi proponamus,& ad quem confugiamus: nec verba tua dura nobis videntur, sed vitæ æternæ:non ergo est cur a te recedamus,& abeamus. Particula *Ergo*,verba hæc à Petro propter Christi verbum proximè narratum dicta esse significat. Nomine cæterorum duodecim Petrus respondet, vt docet Cyril lib.4.cap.28.& Chrysost hom.46.& ipsa verba id indicant,*Ibimus*,inquit, & postea adiunxit, *Credimus & cognouimus*. Cùm enim in se talem sentiret affectum,facilè reliquos condiscipulos eundem habere sibi persuasit. Verba vitæ æternæ habere Christum dicit,repetens verbum ipsius Christi,Verba quæ ego locutus sum, spiritus,& vita sunt:Est autem sensus,verba doces, quæ obseruata vitam æternam præstant, & quibus fidem habere ad æternam vitam consequendam necessarium est.

¶ *Et nos credimus,& cognouimus,quia tu es Christus filius Dei.*

PErsequitur suam confessionem Petrus, nõ solùm tu verba vitæ habes,sed, *Nos credimus,& cognouimus, quia tu es Christus filius Dei*,vt qualis es tu,talia sint verba tua:*Credimus*,propter fidem, quã habemus verbis tuis, *Cognouimus*,propter opera mira,quæ operatus es,quibus te Dei esse filium demonstras:hoc enim ista duo verba significant:primum enim ad assensum ex auctoritate loquentis,secundum ad cognitionem propter miracula refertur, vt modis omnibus se certos esse eum esse filium Dei ostendat. Hæc verba refert Petrus ad illud Christi,Sunt ex vobis,qui non credunt:propterea respondet,nos nõ hi sumus,credimus enim, & cognouimus te filium esse Dei,non vt illi dicebant,Nõnne hic est filius Ioseph? illud *Quia*, non causam,sed declarationem indicat:nouimus,quod tu es seu te esse filium Dei:in Græco cũ gemino articulo verba leguntur:*Tu es ille Christus,ille filius Dei*,vt verum Christum,& filium Dei ab aliis, quibus aliqua ratione Christi & filij Dei appellati sunt,differre significet,vt notat Cyril.lib 4.cap.26.interpretans Patrem confessum esse Christum verum Dei filium.

ANNOTATIO XXXV.

Credimus & cognoscimus differant.

CYrillus ibidem inter hæc verba,credere, & cognoscere, differentiam constituit: vt credere, simplicem fidem,cognoscere fidem ex ratione aliqua sumptam dicat, quod nos in commentario diximus ad miracula referendum: qui enim ex miraculo credit,cognoscere dicitur. Adde etiam cognoscere, certitudinem quandam assensus, & intelligentiam insinuare:quod etiam Aug. tract.26.annotat dicens positum esse prius credere, quàm cognoscere, quia res fidei prius creduntur,quàm cognoscantur,& intelliguntur:allegat autem Cyrillus illud Isa. 28. Nisi credideritis non intelligetis. Ex his sequitur,vt cognoscere certiorem,& maiorem intelligentiã,quàm credere adferat. Est autem præterea sciendum in Græcis A codicibus legi in præterito, Credidimus,& ita legit Augu.tractat.26.at in Latinis in præsenti legitur, & ita Cyprianus legit epist. 55 & 69. & ita videtur legendum:nam fidem præsentem Petrus professus est. Credibile enim est, etiam eos qui recesserunt prius credidisse. Sciendum rursus ex Chrysost. hom.46.& Cyrillo lib. 4. cap. 29. Petrum Christum confessum esse filium Dei naturalem, non adoptionis: Chrysostomus autem addit non fuisse laudatum à Christo, vt factum est. Matth. 16. caussam non adfert: factum tamen id esse existimo,quia his verbis potius Dominus discipulos in humilitate cõtinere intendebat:nã aliis recedentibus,ipsi tanquã perseuerantes superbirent:laus igitur instituto præsenti vtilis non erat.

Cur Christus hoc loco Petri confessionem non laudauerit.

¶ *Respondit eis Iesus: nonne ergo vos duodecim elegi,& ex vobis vnus Diabolus est?*

COMMENTARIVS.

QVia Petrus ad illud Christi,*Sunt ex vobis qui non credunt*:nomine omnium duodecim responderat, *Nos credimus*,propterea Dominus hæc addit verba,ostendens verba sua etiam in ipsis duodecim vera esse, & propter ipsos etiam esse dicta:quasi diceret,dixi ex vobis esse qui non credunt: tu autem Petre ab hac incredulitate omnes hoc duodenario contentos numeros excipis, quasi meum verbum non habeat in vobis locum: sed deciperis,nam:*Nõnne vos ego duodecim elegi,& tamen vnus ex vobis diabolus est?* quasi dicat etiam ex vobis est,qui retrocedat,& desciscat:nam à me duodecim electi estis,& tamẽ vnus deficiet,& recedet de vobis.Hæc verba multum continent Apostolos in disciplina,& humilitate, diligentioresque faciunt periculo proposito cadendi,vt dicit Cyrillus lib.4.cap.30.cùm vnum inter eos de numero non credentium,& eorum qui à Patre non sunt,ostendit.dum enim determinatè,quis sit non exposuit,se posse deficere singuli existimare potuerũt. Adde ex Chrysost hom.46.propter ipsum Iudam hoc etiam esse dictum, cuius malitiam prædicit quidem, tamen non quis is sit indicat;hoc ne impudentius contenderet,illud,ne maiori licentia peccaret. Diabolum vocat,quia minister erat ipsius,per quem Christum diabolus impugnaturus erat. His verbis suam quoque diuinitatem ostendit, qui occulta,& ventura nouit. Libertas arbitrij etiam ex hoc loco constat: electus enim à Christo sua libertate & vitio corruit.

ANNOTATIO XXXVI.

Diabolus triplicem exercet calumniam.

DIabolus nomen Græcum est idem significans, quod Latinè calumniator, seu delator,per quãdam autem Antonomasiam, Angelus malus de cœlo lapsus,qui cõtra Deum,& nos inimicitias gerit,Diabolus dictus est:hic triplicem calumniam, seu delationem operatus est, & adhuc operatur: prima est, qua Deum apud homines calumniatus est: altera, qua homines apud Deum: tertia, qua etiam homines apud homines. Primo loco, in principio mundi Deum apud homines calumniatus est, à qua omnium prima calumnia Iustin. in Orat. paræ- B net. ad Gentes, dicit diabolum esse appellatum:idem A etiam affirmat Tertul.lib. 2.contra Marcionem, vbi tres illius calumnias contra Deum apud homines primos numerat: Deo enim, vt homines illos contra eum prouocaret. prohibitionis imposuit mendacium. Cur, inquit, præcepit vobis Deus, ne de omni ligno paradisi comederetis: quasi Deus omne lignum prohibuerit, quod tamen falsum erat; imposuit rursus inuidiam, quasi Deus ex inuidia quadam prohibuerit esum: Scit enim Deus, quod in quacunque die comederitis, eritis sicut Dij,&c. imposuit postremò mẽdacium,quasi Deus mentitus fuerit dicens, In quacunque hora comederitis morte

Deũ mirè apud homines calumniatus est.

morie

moriemini: Nequaquam, inquit, moriemini, sic calumniatus est, & detraxit Deo apud hominem in principio: propterea meritò Diabolus dictus est. non his contentus, calumniatus est etiam postea Deum, vt dicit Chrysost. hom. 2. in 2. ad Corinth. apud gentes, dum eis curam, & prouidentiam rerum inferiorum non habere Deum aliquem mentitus, multa vitia illis persuasit: calumniatus est etiam apud Iob: ignis, inquit, de cœlo descendit, & occidit oues, &c. voluit enim causam malorum in Deum iactare, vt sic Iob contra eum irritaret. Rectè ergo calumniator dicitur, qui Deum calumniari tentauit & tentat.

Calumniatur homines apud Deũ.

Secundo calumniatur homines apud Deum, vt eum contra eos prouocet, cuius calumniæ meminit Chrysost. hom. 3. de patientia Iob, exemplo probans, ipsius Iob, cui imposuit apud Deum, quod propter bona temporalia, & mercedem illi inseruierit. Nunquid, inquit, gratis colit Deũ Iob, idem docet Chrysosto. hom. 2. in 2. ad Corinth. vbi hanc duplicem refert calumniam, contra Deum, & contra hominem.

Calũniatur denique homines apud homines.

Tertio loco homines apud homines calumniatur vt eos inuicem sæuire faciat: Innumera habemus exempla, sic Christianos à principio apud gentes calumniatus est, imponens illis infinita scelera, & crimina, vt Gentes in eos insurgere impelleret, de quibus calumniis tractat Tertullianus in Apologet. His igitur de causis per excellentiam quandam dictus est Diabolus.

Euthymius refert aliquos dicentes hoc in loco non accipi tanquam proprium nomen, vt significet illum, quem Antonomasticè Diabolum appellamus, sed vt appellatiuum commune nomen significans insidiatorem: vt sit sensus, Vnus ex vobis mihi, & factis, ac verbis meis insidiatur: at ipse in eam inclinat sententiam, vt sit nomen proprium, Iudæ tamen accommodatum: ministri enim, & mali homines, quia instrumenta sunt, & operarij Diaboli, eodem nomine nominantur: & ita etiam sentit Cyril. libro 4. cap. 30. & Grego. libro 13. mora. cap 17. vt dictus Iudas sit Diabolus, quia operarius, & minister Diaboli, per quem Diabolus ipse in Christum insurrexit, & occidere procurauit, & ita dictum est: cui consonat illud Ioan. 13. Cùm iam misisset Diabolus in cor, vt traderet eum Iudas, & post buccellam introiuit in eum Sathanas: nec in scriptura aliter sumi solet ab Euan- A gelistis, & Apostolis. Vnde nec audiendi sunt recentiorum aliqui, qui vertendum censuerunt, vnus ex vobis calumniator seu insidiator est: rectius & verius legimus, Diabolus est. Non solùm autem Diabolus dicitur in hoc loco, quia minister futurus ipsius erat, sed quia eum etiam in hoc imitatus est: vt enim dicit Basil. homi. Quod Deus non sit auctor malorum; & Aug. lib. 11. super Gen. ad liter. cap. 26. Deus creauit Angelum bonum & rectum: at ipse vitio suo Diabolum se fecit, & calumniatorem: ita etiam Iudas electus à Domino bonus factus est, & iustus, tamen ad B Diaboli partes suo arbitrio, & malitia se conuertit.

Iudas cũ à Christo electus est, bonus erat.

Iudas cur sic appelletur Diabolus.

Non enim dicendum est Iudam, quando electus est malum fuisse, vt aliqui sentiunt, existimantes Augu. tract. 27. id affirmare, qui re vera nihil tale dicit, sed electum esse, cùm cognitus esset malus futurus: at ipsum tunc bonum fuisse docet Cyril. lib. 4. cap. 30. & Hieron. lib. 3. con. Pelagianos hunc locum Ioannis tractans. Idem affirmat & Tertul. libr. de anima cap. 4. adiungens eum bonum perseuerasse vsque ad loculorum officium, immo verba hæc Domini id ip- C sum indicant, *Elegi*, inquit, *Ego vos duodecim*, quasi dicat: Ego vos feci duodecim meos discipulos, & me sequentes, & credentes: at vnus ex vobis non ex me, sed ex se retrocedet, & Diabolus est. Aduerte etiam, vt ex sequentibus patet, hoc Dominum dicere propter id, quod futurum erat, nempe, quia eum traditurum nouerat: quod Iudam tunc, quando hoc Christus protulit, nec cogitasse, credendum est: quamuis enim tunc malus erat, & fur, tamen de tradendo Christo adhuc nihil ei in mentem venerat, & pro- D pter hoc præcipuè dicitur, *Diabolus est*: quamuis enim præsentis sit temporis, futuri habet significationem: nam sequitur, Sciebat enim, quis traditurus esset eum. Hæc electio, de qua Dominus loquitur, est illa, qua ex numero magno discipulorum, duodecim in Apostolos electi sunt: cuius meminit sanctus Lucas cap. 6. Vocauit, inquit, discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit. Statimque nomina eorum recenset: inter eos autem Iudas est, vnde eum Apostolum fuisse, certa res est: E postea peccato suo morte punitus ab Apostolatu cecidit, & eius locum Matthias occupauit, vt numerus duodenarius sacratus Apostolorum integer perseueraret.

¶ *Dicebat autem de Iuda Simonis Ischariote, hic enim erat traditurus eum, cùm esset vnus ex duodecim.*

COMMENTARIVS.

EVangelista exprimit eum, quem Dominus suis his verbis insinuabat: iam factum enim euenerat, quando hæc narrabat Ioannes. Et nota causam, *Hic enim traditurus erat*, quasi diceret, quia eum traditurus tunc erat, propterea dixit: *Vnus ex vobis Diabolus est*, Non ergo propter malitiam tunc Iudæ præsentem: sed propter futurum traditionis scelus, dictus à Christo diabolus est. Hic erat vnus ex duodecim Apostolis, propterea vera fuit Christi prædictio. Ioannes hæc narrat, vt diuinitatem Christi etiam in hoc commendet, qui futura sciebat. addidit autem *Ischariote*, vt eum ab alio Apostolo, qui etiam Iudas vocabatur, discerneret. Sentiebat Iudas tunc suam læsam conscientiam, quia furabatur, quæ in Eleemosynas ministrabantur: verbo tamen Christi, quod propter se dictum facilè potuit ex suo facto cognoscere, non est commotus, neque emendatus: adeo malitia, & maximè auaritia cor hominis obdurat, & insensibile facit, & excæcat.

CAPVT SEPTIMVM.

POST hæc autem ambulabat IESVS *in Galilæam. Non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, Scenopegia. Dixerunt autem ad eum fratres eius, Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua, quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse: si hæc facis manifesta te ipsum mundo. Neque enim fratres eius credebant in eum. Dixit ergo eis* IESVS, *Tempus meum nondum aduenit: tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt. Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego autem non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifestè, sed quasi in occulto. Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant, Vbi est ille? Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant, Quia bonus est. alij autem dicebant, Non, sed seducit turbas. Non tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. Iam autem die festo mediante, ascendit* IESVS *in templum, & docebat. Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo hic literas scit cum non didicerit? Respondit eis* IESVS, *& dixit, Mea doctrina nō est mea, sed eius, qui misit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam eius, qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. Nonne Moyses dedit vobis legem: & nemo ex vobis facit legem. Quid me quæritis interficere? Respondit turba, & dixit: Dæmonium habes: quis te quærit interficere? Respondit* IESVS, *& dixit eis, Vnum opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circuncisionem: non quia ex Moyse est, sed ex patribus: & in Sabbato circunciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, vt non soluatur lex Moysi: mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis, Nónne hic est quem quærunt interficere? Ecce, palam loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid vere cognouerunt principes, quia hic est Christus? Sed hunc scimus vnde sit: Christus autem cùm venerit, nemo scit vnde sit. Clamabat ergo* IESVS *in templo docens, & dicens, Et me scitis, & vnde sim scitis: & à meipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eum: & si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit. Quærebant ergo eum apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum: & dicebant, Christus cùm venerit, nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit? Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc, & miserunt principes & Pharisæi ministros, vt apprehenderent eum. Dixit ergo eis* IESVS, *Adhuc modicum tempus vobiscum sum: & vado ad eum, qui misit me. Quæretis me, & non inuenietis: & vbi ego sum, vos non potestis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quò hic iturus est, quia non inueniemus eum? Nunquid in dispersionem gentium iturus est, docturus gentes: quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & non inuenietis: & vbi sum ego, vos non potestis venire. In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Ex illa ergo turba cùm audissent hos sermones eius, dicebant. Hic est verè Propheta. Alij dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebant, Nunquid à Galilæa venit Christus? Nónne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & Bethlehem castello, vbi erat Dauid, venit Christus: Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum: sed nemo misit super eum manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices & Pharisæos. Et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum: Responderunt ministri: Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. Responderunt ergo eis Pharisæi, Nunquid & vos seducti estis. nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? Sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos (ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis) Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderunt, & dixerunt ei, Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare scripturas, & vide, quia à Galilæa Propheta non surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.*

¶ *Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam, non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.*

COMMENTARIVS.

MVlta Christi verba, & sententias, quibus suam demonstrat diuinitatem caput hoc continet: superiori autem in hunc modum connectitur. *Post hæc*, inquit, quæ Dominus operatus est miracula: & post altissimũ sermonem de eius carne, & sanguine in cibum, & potum vitæ æternæ dandis, in Capharnaum publicè habitum, Christus Dominus *Ambulabat in Galilæam*, id est, per loca, & oppida Galilææ: nec in Iudæam abire, seu redire volebat propter Iudæorum odium, quia eum occidere quærebant. Recto consilio causam, cur in Iudæam non iret, Euangelista expressit: ne enim aliquis obtrectator obiiceret, quod lucem fugiens Iudæam declinarit propter Pharisæos, & scribas in lege peritos, in Galilæa morari inter imperitos eligens, causam adiecit Ioannes, quia inter Iudæos tutus non erat: quærebant enim eum interficere. Dominus autem tempus à Patre præfinitum passionis & mortis expectans, illorum furori locum dabat: eorum ergo perfidia & rabies in causa erat, cur Dominus inter Galilæos moram faceret. Poterat Dominus, si sua vti voluisset potestate, eorum reprimere furorem, vt aliquando fecit: tamen quia formam serui accepit, voluit etiam se hominem demonstrare, ac diuinam cohibere potentiam: vt nobis daret exemplum, quibus persecutiones interdum licet subterfugere: vt etiam Augustinus tract. 28. dicit, Qui potestatem habuit omnes superandi persecutiones voluit declinare propter suos fideles, quibus talis non inest potestas, vt doceat aliquando esse declinandas: quia in media pericula temerè non est irrumpendum. Aduerte tamen ita

Cur in Iudæa Christus moratus nō est.

Dominum

Dominum declinasse pericula, vt hoc intermedio tempore à suo cursu non deflecteret: nam & miracula operatus est multa, & suæ veritatis doctrinam aperuit: vitæ enim incolumitas, vt Deo inseruiamus, quærenda est, & sic pericula sunt cauenda, vt Dei gloriam fugiendo non prodamus, & propter vitam viuendi causam perdamus. Quærebant autem Iudæi interficere eum propter illud opus paralytici apud piscinam sanati: de quo cap. 5. dictum est.

ANNOTATIO I.

Quæ domi nus in Galilæa gesserit aly Euangelistæ recensent.

SVnt aliqua annotanda. Primùm est hoc, tempore, quo Dominus in Galilæa propter Iudæorum sæuitiam dicitur commoratus, multa fecisse, quæ cæteri narrant Euangelistæ, nempe Matthæus cap. 15. 16. 17. 18. vsque ad principium decimi noni. & Marcus cap. 7. 8. 9. post illa omnia hoc medio tempore facta, & à Ioanne prætermissa, gestum est, quod Euangelista noster in hoc capite narrat. Non igitur vacauit Dominus, nec à sui officij cursu, vel latum vnguem deflexit, quamuis in Iudæam non venerit.

Diuersi legendi modi.

Alterum annotandum est circa litteram: triplex enim lectio inuenitur: Prima, vt in ablatiuo legamus, in Galilæa, & in Iudæa, & huic respondent Græca exemplaria, quæ nunc habentur: quasi dictum sit: Conuersabatur in Galilæa, non enim volebat commorari in Iudæa. Altera lectio est, vt vtrumque in accusatiuo legamus, & hanc lectionem habent Latini codices. Augustin. tract. 28. ita legit, imo Cyril. lib. 4. cap. 31. Chrysost. hom. 47. ita legisse videntur, si fidelis est interpres, & re vera hæc mihi vera lectio videtur: verbum enim ambulare est motum significans: vt sit sensus, Ambulabat in Galilæam, id est, per Galilæam: non enim vno in loco consistebat, sed à loco in locum proficiscebatur, quod rectè dicimus in Galilæam ambulare, nec in Iudæam ambulare volebat: id est, per loca illius prouinciæ. In hunc sensum superius cap. 3. legimus venisse in terrâm Iudæam, id est, iter fecit per Iudæam, de vno in alterum locum permeando: & vera, & antiqua Græca exemplaria ita legisse probabile est. Tertia lectio, vt primum sit in ablatiuo, secundum in accusatiuo: Ambulabat in Galilæa, nec volebat in Iudæam ambulare, hæc etiam lectio minus probatur: media A videtur magis legitima, quamuis siue vno, siue altero modo legamus, sensus idem sit.

Tertium annotandum est, verum non esse, quod aliqui sine vlla auctoritate fingunt, Christum fuisse in Iudæam & redisse in Galilæã, propterẽaque nunc dictum esse, *Ambulabat in Galilæam:* putãt enim tempore huius paschatis ascendisse in Hierusalẽ, & nunc venisse in Galilæam: sed ex Euãgelio nihil tale habemus, & an eo Paschate, quod fuit tertij anni prædicationis eius, Dominus ascenderit, incertum omninò est. Nõ ergo interpretari licet ambulasse in Galilæam: B quasi post concionem illam capitis sexti venerit in Iudæam, & nũc reuersus dicatur, sed probabilius est, post concionem illam immediate ambulasse in Galilæam, id est, per regionis illius loca, nec voluisse venire in Iudæam. Immò mihi vnũ videtur valde probabile, Euangelistam causam assignare voluisse, cur in Iudæam non venerit, cùm Pascha esset, quando omnes ascendere tenebantur: quasi diceret non venit in Iudæã in Paschatis festo, quia Iudæi eum occidere quærebant: non enim in Iudæam venisse hoc paschate, etiam indicat verbum, illud, *Post hæc,* nempe post C ea, quæ gesta prius in sexto capite narrantur.

Quartum est annotandum, aliquos loco illius, *Nolebat ambulare in Iudæam,* legere, Non poterat ambulare in Iudæam: & ita Euthymius exponit, & Chryso. hom. 49. dictus autem est non posse ambulare in Iudæam, quia tutus ibi non erat: non quod potestatem non haberet, si ea vti voluisset, sed quod, si vt homo tantùm, & non vt Deus ageret, ibi tuto commorari non posset propter inimicorum insidias, quas vt homo solùm, humano more procedens, non posset declinare. Communis lectio est, *Nolebat ambulare.*

Erat autem in proximo dies festus Iudæorum scenopegia.

COMMENTARIVS.

TEmpus describit, vt causam cur Hierusalem venerit, & ad ascendendum in Iudæam à fratribus sit inuitatus, significet: hoc enim tempore ex omni parte Iudæi Hierosolymam confluebant ad orandum in templo. Scenopegia festum erat tabernaculorum, vt in annotatione exactius declaratur.

ANNOTATIO II.

De festis Iudæorum.

NOn inutile, neque à nostro instituto alienum existimo, si dierum festorum, qui apud Hebræos in honore habebantur, breuem aliquam, & dilucidam fecero mentionem: multa enim loca apud Ioannem, cæterósque Euangelistas hac facili, & compendiosa enarratione, facilius intelligentur.

IN primis festa omnia communi vocabulo Sabbata in scriptura appellantur, Leui. 19. *Sabbata mea custodite.* solemnitas eorum à vespera diei præcedentis in vesperam sequentis perdurabat, vt cõstat Leui. 23. celebritas autem, & cultus festorum sita erant in oratione, sacrificiorum oblatione, cessatione ab operibus seruilibus, & animarum afflictione. non quod omnia hæc in singulorum celebritate, sed quod aliqua saltem exigerentur, & fieri deberent.

Diuisio festorum.

Festiuitatum ergo apud Hebræos celebratarum, quædam erant ex diuino præcepto, quædam ex humano instituto indictæ: illarum quædam erãt hebdomadariæ, vt Sabbata, quædam menstruæ, vt Neomeniæ: quædam annuæ, & hæ fuerunt sex. prima dicebatur Pascha, seu Phase. secunda Pentecoste. tertia festum Tubarum. quarta festum expiationis. quinta Scenopegia, seu festum tabernaculorum. Sexta, collectæ seu Cœtus. Hæ verò nempe à Iudæis institutæ erant annuæ, & hæ præcipuè, nimirum festum Iudith, festum Mardochæi, festum encæniorum, festum Ioan. D pridie Mardochæi, festum à Simone Machabæo institutum, & festum ignis. de horum singulis ordinatè, quantum ex scriptura consequi licet, dicemus.

De sabbato.

Quatuor erant propria Sabbati celebritati.

PRimum festum, quod septeno quoque die celebrabatur, erat Sabbatum, de cuius etymologia: institutionis causis: obseruantiæ qualitate: & cessatione diximus superiori cap. 5. Quibus nunc adiungimus, quatuor huic festo singularia, quorum primum est: non solùm ab omni opere seruili vacandum E tunc esse, iuxta Domini præceptum Exod. 20. quod aliis festis commune erat, sed etiam (quod Sabbato proprium fuit) abstinendum à cibis coquendis, & condiendis, vt præceptum est Exod. 16. adeò, vt nec ignem accendere liceret, vt constat Exo. 35. hæc enim pridie Sabbati fiebant, idcirco hic dies dicebatur parasceues, quasi præparatorius, ad cuius vesperam incipiebat Sabbati festum quando iam omnia parata esse oportebat.

Non licebat Sabbato iter facere.

Secundum est: non licuisse iter facere Sabbato. Exod. 16. nullus, inquit, egredietur de tabernaculo suo die septimo, sed Sabbatizabit populus die septimo. Ad hoc alludens Dominus Matth. 24. dicebat Iudæis, Orate: ne fuga vestra fiat hyeme, aut Sabbato. Quod teste Origene libr. 2. de princip. cap. 4. Iudæi nonnulli superstitiosè, & ridiculè obseruabant, cùm tamen non ita strictè esset prohibitum, quin liceret breue quoddam spacium extra vrbes peragere: quod ex act. 1. deducimus, vbi montem Oliueti à Hierusalem distare habemus iter Sabbati, id est quantum die Sabbati conficere licebat, hoc autem spacium vnius erat milliarij Italici. Hinc est, vt constat ex Iosu 3. Archam Domini antecessisse totum populum per duo millia cubitorum, quæ vnius milliarij spacium conficiunt, quod factum Origenes dicit, refertque Oecumen. Act. 1. vt quando Sabbato quiescendum esset, possent Iudæi ex suis tabernaculis orandi causa in tabernaculum Archæ venire.

Iuge sacrificium geminatũ in Sabbato.

Tertium est, iuge Sacrificium, quod singulis diebus offerebatur, Sabbato duplum fiebat, vt habemus Num. 28. Præceperat enim Deus Exod. 29. & Num. 28. singulis diebus duos agnos in holocaustum offerri, vnum manè alterum vespere: quòd idcirco iuge Sacrificium appellatum est. Vespertini autem concrematio tota nocte perdurabat, vti legimus Leui. 6. Philo lib. de victimis, causam huius institutionis existimat esse ad significanda perpetua beneficia, quæ toto tempore die, ac nocte à Deo accipimus, quod verum quidem puto: tamen aliud adiungendum est, nempe hoc iuge Sacrificium figuram fuisse nostri Euangelici Sacrificij, quod quotidiè in Missa offert

Sacrificiũ Missæ.

Ecclesia. Hoc Christus semel in cruce visibiliter & cruenter quasi sacrificium matutinum obtulit, quando seipsum agnũ immaculatum Patri acceptissimum holocaustum exhibuit: nobis autem sub speciebus panis & vini modo incruento iugiter vsque ad seculi consummationem offerendum, quasi Sacrificium vespertinum reliquit: huius enim seculi tempus nocti comparamus cum Petro 2. epist. c. 1. Donec dies illucescat, & oriatur Lucifer in cordibus nostris. quamuis autem idem sit agnus, caro nempe & sanguis Christi, modus tamen oblationis noster diuersus est ab eo, quod obtulit Christus. Hanc significationem, & figuram ex Danie. 12. deducimus, qui de vltimo seculi tempore loquens iuge Sacrificium cessaturum prædixit, quo verbo nostrum Missæ Sacrificium, vt Sacri Doctores sentiunt, præsignauit. Sacrificium igitur iuge, figura nostri, Sabbato, vti diximus, geminabatur.

Panes propositionis recētes apponebãtur in Sabbato.

Quartum est, panes propositionis, quos perpetuò Deus in templo super mensam asseruari iubebat, Exod. 25. Sabbato mutabantur, recentésque collocabantur, vt legimus Leui 24. hęc plena sunt diuinis misteriis, quia omnia in figura contingebant illis, ab eorum autem explicatione supersedemus, ne longè ab instituto diuagemur: illud tamen vnum non prætermittam, nimirum Sabbatum inter cætera maximè præsignasse statum beatitudinis æternæ, in qua completa erit vocis huius significatio: Sabbatum enim quietem significat, quæ in patria illa vera, & perfecta est. ita docet Augustinus libr. 22. ciuit. cap. 30.

Sabbatum figura beatorum status.

Quatuor ergo illa, quæ propria Sabbato diximus, ea, quæ in beatitudine sunt, maximè repræsentant. Primò quidem Sabbato cibi non præparabantur, sed præparatis vescebantur, quod suo facto Deus confirmauit, nam Manna non pluebat Sabbato, sed die præcedenti quantum pro Sabbato etiam opus erat colligebatur, Exod. 16. Sic in cœlesti gloria fiet: nam fruemur bonorum operum fructu, quæ in hoc seculo velut in die parasceues fiunt: non enim operum, sed præmij locus ille est, quod Dominus Ioan. 4. significauit dicens, *Congregat fructum in vitam æternam.* Secundò non licebat tunc extra vrbes iter facere, nisi modicum, quod pro nihilo reputatur quo significatur beatissima & sempiterna illa mansio: non enim nunc habemus ciuitatem permanentem, sed futuram inquirimus: ad quam postquàm peruenerimus, non iam vnquam ab ea discedemus. Tertiò iuge Sacrificium geminabatur in Sabbato, iustus quidem in hoc seculo redemptionem habet solius animæ, corpus verò corruptioni adhuc subiectum est. Rom. 7. Mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati. illic verò vtriusque est perfecta redemptio. Rom. 8. Gemimus expectãtes redemptionem corporis nostri, quod Isaias cap. 40. significauit dicens, *Recepit de manu Domini duplicia.* Quartò Sabbato renouabantur panes propositionis, & recentes in mensa apponebantur: quia in gloria fiet copiosa, & plena renouatio reiecta omni vetustate, quam per peccatum contraximus: tunc implebitur illud Psal. 102. Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. & illud Apoca. 21. Ecce noua facio omnia. verè ergo Sabbatum figura beatitudinis, quam speramus.

Sabbati obseruantiæ causa.

Fuit autem Sabbatum maximæ obseruantiæ apud Iudæos: tum quia eò facto recolebant beneficium creationis, quod erat inter ea, quæ à Deo populo illi collata sunt, quæque ipsi per reliqua festa celebrabant, primum & maximum: tum quia eodem festo Dei veram, sempiternámque diuinitatem, omnia idola damnantes, profitebantur. Quoniam signum exterius præcipuum, quo verus Deus discernitur, & quo eius sempiterna virtus declaratur, est omnium rerum creatio: qui igitur Deum creatorem veneratur, & recolit, eundem verum, & solum Deum confitetur. Hæc causa est, cur toties vetus testamentum Deum creatorem repetit. Psalm. 95. Dij gentium dæmonia, Dominus autem cœlos fecit. Psal. 113. Benedicti vos à Domino, qui fecit cœlum, & terram. Psalm. 123. Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cœlum, & terram: sunt quàm plurima huiusmodi testimonia. Rectè ergo dixit Philo lib. de victimis, in principio, Sabbati obseruantiam fuisse in æternitatis Dei honorem. Qui enim Deum creatorem confitetur omnium, eundem æternum affirmat. hæc de Sabbato.

De Neomenia.

NEomenia græcum nomen est idem significans, quod latinè nouilunium: Iudæi enim menses, & annos secundùm lunæ motum computabant: primà ergo dies Lunæ menstruæ, erat prima mensis, & Nouilunium, seu Neomenia appellabatur: tuncque festum celebrabatur, quod à noua luna Neomenia etiam dicebatur. ab Hebræis autem vocabatur חדש, quod significat nouum, quasi sit initium, & nouus mensis. Nos calendas appellamus græco vocabulo, quod vocationem significat, quia prima die mensis, Pontifex apud gẽtes vocato populo, quot dies nonæ à calendis distarent pronunciabat. Huius festi institutio, & Sacrificia in eo offerenda recensentur. Num. 28. vtebantur Iudæi eo die tubis, vt legimus Num. 10. Meminit huius festiuitatis Iosephus lib. 3. Antiqui. cap. 10. Nec in eo Hebræi tenebantur cessare ab operibus seruilibus.

Causa celebritatis Neomeniæ.

Celebrabant autem Iudæi festum hoc in memoriam perpetuæ diuinæ gubernationis, quasi gratias Deo agentes pro continuis beneficiis ab eius manu prouida, & omnium gubernatrice procedentibus: simul etiam deprecantes, & efflagitantes, ne in futuro ea destituerentur: idcirco hoc festum celebrabatur in Nouilunio, quod vtrumque continet tempus, cùm sit præteriti finis, & futuri initium. Quod etiam in

figura

Digitized by Google

figura illis contingebat: vt enim dicit August. lib. 19. A
con. Faust. c. 10. nouiluniĳ festum indicabat nouitatem spiritus, & Euangeliĳ per Christum legi imposito fine, & idololatria expulsa, efficiendam, de qua dictum est Gala. 6. In Christo neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura. & Tit. 3. Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti.

Quare nō in plenilunio, sed in nouilunio festū agebatur.

Veruntamen non absque mysterio festum hoc non in plenilunio, quando lunæ virtus magis viget, sed in eius defectione celebrandum Deus præcepit. cuius rei ratio ex quadam doctrina Gregor. Nazian. B
orat. 2. de Pascbate, maximè elucidatur: erat quippe populus ille in idololatriam nimium procliuis, vt pote ab idololatria abstractus, & idololatris circundatus: idcirco dedit illi Deus sacrificia, & cæremonias, quæ sic Deo vero populum coniungebant, vt quandam etiam similitudinem, & vicinantem eis, quæ idololatræ agebant, haberent: hac enim ratione suaui, & dulci manu ab illis gentium ritibus ablactabantur: suo post tempore ab iis etiam omnibus ablactandus. concessit igitur multa similia ritibus gētium, sed in veri Dei cultum perfecta, & com- C
mutata. vnde doctè & acutè dicit Gregorius legem illam velut maceriem quandam inter Deum, & idola fuisse. Ex his causam propositæ difficultatis facilè est intelligere: erant Hebræi propensi ad sacrificandum lunæ cum gentibus, quam cœli reginam appellabant, vt constat Ierem. 14. Prophetamque audire detractabant ea Sacrificia prohibentem: concessit igitur Deus, vt lunæ tempore sacrificarent sicut & gentes: sed non vt gentes ipsi lunæ Sacrificium offerrent, sed vero Deo lunæ, & cœli auctori: vtque hoc significaret, non in plenilunio, quando gentes sacri- D
ficare consueuerant, sed in lunæ defectione, ne lunæ virtuti quasi diuinitatem habentis, sed ipsi vero Deo, beneficia, quæ acceperant, & quæ sperabant, adscriberent. hæc de Neomenia.

De Phase, & Azimis.

QVamuis Pascha cum azimorum festo tanquam vnum coniungamus, duæ tamen erant celebritates, vt constat Leui. 23. *Mense, inquit, primo quarta decima die mensis ad vesperam Phase Domini est, & die decima quinta solemnitas est azimorum* · à priori autem nēpe Phase, seu Paschate, posterior festiuitas Pascha E
etiam dicebatur. De phase agitur copiosè Exod. 12. volens enim Deus de Aegypto Hebræos educere, & de manu Pharaonis eripere: iussit decima quarta mensis Martĳ, qui apud illos ab eo tempore Domini præcepto primus anni mēsis esse cœpit, vt in qualibet domo agnus immolaretur, cuius sanguine postes, & superliminaria ostiorum vngerentur: vt Angelus illa nocte ad interficienda Aegyptiorum primogenita venturus, pertransiret, & illæsas relinqueret domos agni sanguine tinctas: idcirco hoc festum F
dicebatur phase, id est transitus, quia Angelus percutiens transibat per domos Hebræorum, primogenitis eorum parcens: in tanti beneficĳ memoriā præcepit Dominus Iudæis, quotannis festum celebrare, & decima quarta die mensis Martĳ ad vesperam agnum per singulas familias immolare, eŭque non crudo, nec aqua cocto, sed igne asso vesci quibusdam adhibitis ceremoniis, quæ loco allegato præscribuntur. Fuit autem præceptum Deut. 16. in Hierusalem tantùm, non autem alibi Phase immolare. Dicitur etiam Pascha, quod nomen idem significat, quod G
Phase, sed hoc Hebræum, illud verò Caldæum est, vt testatur Philo lib. 3. de vita Moysis: de hoc tamen fusius dicemus cap. 13. vbi de Paschate tractandi occasio maior datur.

De Azimis.

AZimorum festum simul cum festo Agni incipiebat, nempe ad vesperam decimæ quartæ mensis Martĳ, & per septem dies perdurabat: quorum primus, qui erat decimus quintus, & vltimus erant feriati: in quibus nullum seruile opus facere licebat, omnibus tamen septem à decima quarta lunæ, vescendum erat azymis, nec fermentatum panem edere licebat, vt constat Exod. 12. & Leui. 23. & Deuter. 16. ideòque festum hoc afflictionis dicebatur, quia nimirum panis azimus afflictionis est, vtpote nec gutturi, nec sanitati corporum conueniens: cuius ratio, & explicatio habetur Deuter. 16. *Septem*, inquit, *diebus comedes absque fermento panem afflictionis: quoniam in pauore egressus es de Aegypto, vt memineris diei egressionis tuæ.* de hoc tractant Iosephus lib. 3. Antiqui. cap. 10. & Philo lib. de sacrificiis Abel, & Cain. Institutum est autem azimorum festum Exod. 12. Leui. 23. & Deutero. 16. in memoriam illius facti, quando in exitu de Aegypto præparauerant massam, vt panes coquerent pro via: superueniente autem primogenitorum occisione, adeo eos vrgebant Aegyptĳ ad egrediendum, vt fermentandi tempus non concederent: secum autem massam portantes infermentatam, igne coquentes comedebant.

De Pentecoste.

PEntecostes festum quinquagesimo die à festo Paschæ celebratur, idque nomen Græcum significat: nam πεντηκοστὴ idem est, quod latinè quinquagesima, est autem in fœminino genere, quia suppletur ἡμέρα, id est dies, quasi quinquagesima dies. A quo autem die Paschæ inciperentur dies hi quinquaginta numerari, habemus Leui. 23. & Deuter. 16. Sic enim legimus, *Numerabitis ab altero die Sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum septem hebdomadas plenas vsque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, id est quinquaginta dies, & sic offeretis sacrificium nouum Domino.* A secundo ergo die azymorum, quod etiam affirmat Iosephus lib. 3. Antiquit. c. 10. quando manipulus segerum offerebatur, & cuius festiuitas incipiebat à vespere primi diei, numerabantur dies hi quinquaginta, quorum quinquagesimus erat festum Pentecostes: quod etiam festum hebdomadarum appellatum est. Num. 18. Deut. 16. & 2. Machab. 12. Offerebant autem singulæ familiæ eo die duos panes noui tritici, quod tunc meti incipiebat, primitias Deo, vt legitur Leui. 23. & Deuterō. 16. ideoque festum etiam primitiarum dicebatur: ter quidem in anno primitiæ offerebantur Deo, Primò spicarum, & segetum die secunda azimorum. Secundò panum ex nouis granis, in die Pentecostes Tertiò frugum mense Septembri: præcipuæ erant, quæ in hoc festo Pentecostes offerebantur, ideò appellabatur festum primitiarum. Fiebant etiam tunc Sacrificia quæ præscribuntur Leui. 23. de quibus latius tractat Iosephus lib. 3. Antiquit. ca. 10.

Causa institutionis Pentecostes.

Quæ autem huius festi causa fuerit, non facile patet. Quidam ex recentioribus institutum existimant in memoriam legis, quam Hebræi accepisse dicunt die quinquagesima ab exitu de Aegypto, Deo eam tradente Moysi in monte Syna. In qua sententia duo sunt consideranda. Vnum est legem datam esse quinquagesima die ab exitu ab Aegypto. Alterum est festum Pentecostes institutum in huius rei memoriam. Prius quidem habet graues Patres antiquos fautores. nam Cyprian. serm. de Spiritu sancto, Hieron. ad Fabiol. mans. 12. Augustin. quæst. ex nouo testam. cap. 75. & epist. 119. cap. 16. Leo serm. 1. de Pentecost. & Chrysost. serm. 2. de eodem festo id affirmarunt. Aug. autem in quæstio. citatis id ex scriptura deducit. nam die tertia mensis tertĳ nempe Maĳ, datam dicit

dicit legem Exod. 19. Populus autem egressus est decima quinta die mensis primi, scilicet Martij, Exod. 12. ab hac autem die vsque ad illam, quinquaginta dies intercedunt inclusiuè. Quæ quidem computatio parit difficultatem: nam Augustinus rationem habuit mensium solarium, Iudæi verò & scriptura non hos, sed lunares computat, quos constat minores esse solaribus: vnde ab exitu de Aegypto, qui fuit decima quinta lunę mensis Martij, vsque ad tertiam diem lunæ Maij, non sunt quinquaginta dies, sed quadraginta septem. præterea Augustinus à decima quinta die, quando sunt egressi de Aegypto, computat dies Pentecostes, cùm computandi sint à decima sexta, quæ erat secunda Azimorum, vti diximus, & ex scriptura ostendimus, Quamobrem quidam alij diem illum tertium Exod. 19. quando lex data est, interpretantur, non quidem tertium diem mensis, sed tertium ab eo, quando locutus est Moyses populo, sicque erat sextus dies lunæ mensis Maij: tunc autem à die egressus exclusiuè, dies quinquaginta numerantur. Quod si ita computes, tunc erit festum Pentecostes, seu hebdomadarum eodem die, quo data est lex: nam à secunda Azimorum inclusiuè, seu à decima quinta die exclusiuè, quod idem est, vsque ad sextam diem inclusiuè Maij, sunt quinquaginta dies mensium lunarium, quando data est lex, & quando celebrabatur Pentecostes festum: hoc ergo modo locum habet doctrina Patrum, quinquagesima die ab exitu de Aegypto datam esse legem, & tunc celebratum esse festum Pentecostes, & verum est illud prius dictum.

Quomodo lex data dicatur die quinquagesima.

Posterius verò, nempe in memoriam beneficij legis acceptæ hoc festum esse institutum, ex scriptura nullo pacto deducitur: nam Leuit. 23. & Deutero. 16. huius festi perfecta continetur institutio, & traditio: nec tamen vlla fit legis mentio, quòd profectò non parum probabilitatis efficit hanc non fuisse causam: non enim res tanti momenti prætermissa fuisset à scriptura, si eam causam Deus festi huius esse voluisset: hæc enim verba sola legimus Deuter. 16. *Celebrabis festum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem spontaneam manus tuæ, quam offeres iuxta benedictionem Domini Dei tui.* quibus verbis non alia causa festi exprimitur, quam quædam gratiarum actio pro frugum seu segetum vbertate a Deo accepta: quod Iosephus lib. 3. Antiq. cap. 10. sensit dicens; *Aequum rati Deum, huius vbertatis auctorem, per gratitudinem honorari, hordei primitias offerunt in hunc modum.* post quæ verba minutissimè, quæ in hoc festo agebantur, describit Philo. etiam libr. de decalogo, non longè à fine, non dissimilia verba habet. inter sacros autem doctores Chryso. hom. 4. in Actor. in eadem sententia esse videtur, sic enim dicit: Quæ est hæc Pentecoste? cùm falx mittenda esset in messem, cùm fructus essent colligendi. vides typum? vide iam veritatem: cùm falx sermonis iam esset adhibenda, cùm colligendæ fruges, tunc spiritus ille velut acuta falx aduolauit. hæc Chrysosto. quæ omnia probabile efficiunt, causam institutionis non illam fuisse, nempe propter legem quinquagesima die datam: Doctores autem antiqui id solum affirmasse videntur, nempe legem datam die quinquagesima à Paschate, idque figuram fuisse aduentus Spiritus sancti, ac Euangelij promulgationis, non tamen dixerunt festum illud Iudæorum fuisse institutum in memoriam legis acceptæ longè enim differunt, dicere datam esse legem in die Pentecostes, idque in figuram aduentus Spiritus sancti, & Euangelij promulgationis, & dicere institutum esse festum in memoriam legis: illud affirmarunt Sacri doctores communiter, non autem hoc.

De festo tubarum.

Festum tubarum prima die septimi mensis, qui dicitur September, agebatur, eratque solemne, ab omnique seruili opere abstinendum erat, sic habetur Leuit. 23. & Num. 29. vbi appellabatur festum vociferationis, & clangoris, quia clangebatur tubis. Quo autem genere tubarum tunc vterentur Iudæi, non est expressum in illis locis, est tamen locus Psalmi 81. *Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestræ.* qui intelligendus videtur de hoc festo: non enim erat Neomenia dies solemnis, nisi hæc quæ erat prima dies mensis Septembris, quæ quia coniuncta erat cum festo tubarum solemni, dicta est insigniter solemnis: vti enim suprà diximus, cæteræ Neomeniæ erant quidem festi dies, tamen non solemnes, nec ab opere seruili cessare oportebat. Neomenia igitur solemnis erat illa, in qua festum hoc celebrabatur. quod si hunc locum Psalmi sic exponamus, tunc quo tubarum genere vterentur Hebræi, deducimus, nempe buccina, seu tuba cornea, hoc namque significat vox hebræa שׁוֹפָר sophar, cæteræ enim tubæ, quibus in alijs festis vtebantur, dictæ erant חצצרות charsotseroth, quibus clangebant in communionibus Neomenijs, vt habetur Num. 10. quod etiam ex Iudæorum traditione constat, qui in hoc festo tubis corneis buccinare solent.

Quæ autem causa, & ratio fuerit institutionis huius festi difficile est determinare, cùm nihil certi ex scriptura habeamus. Recentiores quidam existimant institutum esse in signum liberationis illius, qua septimo quoque anno serui donabantur, remissióque fiebat iis, qui ære alieno oppressi erant, vt legitur Exod. 21. & Deutero. 15. quinquagesimo etiam quoque anno perfecta erat liberatio: nam res venditæ, vt domus, vineæ, prædia ad primos dominos reuertebantur, dicebatúrque annus Iubilæi: quando clangebant buccina, clangórque incipiebat prima die Septembris, vt habetur Leuit. 25. hæc opinio non videtur mihi admodum probabilis, quoniam Leuit. 23. quando hoc festum institutum est, dicitur memoriale, quasi in memoriam & recordationem eorum, quæ gesta erant, institueretur: quod liberationi huic accommodari non facilè potest. Adde festum hoc, si ea esset causa, non debuisse celebrari, nisi septeno quoque anno, non autem singulis, cùm liberatio hæc non fieret singulis annis. Communis hebræorum sententia est, hoc festum institutum esse in memoriam liberationis Isaac, quando aries cornibus suis inter vepres hærens pro Isaac patre Iudæorum communi immolatus est, & idcirco corneæ tubæ clangore in hoc festo Iudæos vsos fuisse. non est hæc sententia improbabilis, est tamen alia quædam, cui consentire videntur Basil. & Theodor. in illum locum Psalm. 80. *Buccinate in neomenia tuba.* quæ talis est, institutum esse hoc festum in memoriam diuinæ contestationis factæ in monte Syna, quando legem dedit Deus populo per Moysem, tunc enim Deo loquente populus audire sibi videbatur sonitum buccinæ, seu tubæ corneæ, vt habetur Exod. 19. hanc sententiam confirmat, quod dictum est suprà de Pentecoste, nimirum eam non esse institutam in memoriam legis datæ. hæc omnia probabilia sunt, nec certi aliquid statui potest.

Causa institutionis festi tubarum.

De festo expiationis.

Hoc festum erat celeberrimum, & maximæ venerationis apud Iudæos. quod Domini præcepto decima die mensis Septembris agebatur, vt constat Leuit. 16. & 23. & quando non solùm ab omni seruili opere vacandum erat, sed oportebat vnumquenque animam suam, ieiunijs, alijsque pœnitentiæ

operibus

operibus affligere. Huic festo singulare erat, quòd A tunc summus Sacerdos ingrediebatur Sancta sanctorum, nec præter hunc diem licebat illi ingredi, vt habetur Leuit. 16. Hebr. 9. quando ipse orabat, & pro se, & pro populo, offerebatque tam pro suis, quam pro populi peccatis. Multæ ceremoniæ, & mirandæ significationis hoc die fiebant, quas legere facile quisque potest Leuit. 16. in hoc enim passio, & mors Christi, per quam expiati, & mundati à peccatis sumus, maximè repræsentabatur. huius festi institutionis causam ipsa scriptura docet Leuit. 16. *Erit,* inquit, *vobis legitimum sempiternum, vt oretis pro filiis* B *Israël, & pro cunctis peccatis eorum semel in anno.* Aliqui recentiores existimant institutum esse in memoriam expiationis, & veniæ, quam Populus misericorditer obtinuit, de peccato, quod adorando vitulum in deserto commisit. Hæc causa non nititur firmo fundamento; immò videtur scripturæ sensui parum consona, sic enim non esset expiatio, sed gratiarum actio: quòd si expiatio aliqua esset, potiùs pro præteritis, & alienis populi peccatis fieret, cùm tamen verè pro peccatis propriis sacerdotis, & populi tunc existentis celebraretur: vera ergo causa est, quam ex C scriptura proposui.

Causa institutionis solemnitatis expiationis.

De scenopegia.

SCenopegia vnum erat ex celeberrimis Iudæorum festis, quod decima quinta mensis Septembris celebrabatur, septémque diebus perdurabat, quorum primus erat celeberrimus & sanctissimus, & in eo ab omni seruili opere vacandum erat, cuius festi, cæremoniarum, ac Sacrificiorum, quæ singulis ex illis septem diebus fiebant, mentio habetur Leuit. 23. & Num. 29. & apud Iosephum lib. 3. Antiquit. cap. D 10. His septem diebus extra domos, & loca tecta, Iudæi in tabernaculis ex ramis arborum in viis, seu plateis in hunc finem extructis habitabant, in memoriam illius temporis, quando educti de Aegypto per desertum in tentoriis & tabernaculis degebant. Hac de causa hoc festum in Hebræo dictum est, חג הסכות id est festum tabernaculorum Græcè autem *σκηνοπηγία* à tabernaculis figendis: nam *σκηνὴ* idem significat, quod scena, vmbraculum, siue tabernaculum, & *πήγνυμι* figo, quasi extructio tabernaculi, & est in Græco in singulari numero generis E fœminini. Nec est legendum scenophagia cum aspiratione, vt aliqui legunt, tradentes deriuationem à verbo φάγω id est comedo, quia in tabernaculis comedebant, huic tamen etymologiæ vox Hebraica obstat. Euthymius hoc festum institutum esse affirmat in memoriam diei, quo primùm Moyses diuinum fixit tentorium, quod à Beseleel ædificatum est Exod. 40. Scriptura verò sacra aliter docet, cùm Leuit. 23. dicatur, *Vt discant posteri vestri, quod in tabernaculis fecerim habitare filios Israel, cùm educerem eos de Aegypto.*

Causa institutionis scenopegia.

Hoc est festum, cuius Euangelista noster meminit, F quando dicit proximum fuisse festum scenopegiæ, cùm hæc, quæ narrat de Christo, gesta sunt: ab illo ergo tempore, quando acciderunt in capite proximo narrata, ad hoc, cùm factum est, quod nunc describere incipit, quinque fere menses intercesserunt, nempe à Paschate ad festum scenopegiæ: quæ enim hoc medio tempore Dominus fecit, quæ multa, & magna fuêre Ioannes prætermisit, vtpote à cæteris Euangelistis narrata; cùm maximè intentus sit iis describendis, quæ ad Christi diuinitatem probandam G magis faciunt, quæque cæteri non narrarunt.

De *collectis.*

POst septem dierum festum, quod tabernaculorum dicebatur, erat octauus celeberrimus, in quo ab omni etiam opere seruili vacandum erat: egressi

Exponuntur verba Euangelistæ proposita.

A namque die septimo de tabernaculis, & in domos proprias reuersi die hoc octauo conueniebant per familias suas, & quandam pecuniæ partem pro vniuscuiusque arbitrio pro sumptibus, & expensis templi offerebant: idcirco hoc festum dicebatur collectæ, seu cœtus, de quo legitur Leuit. 23. & Num. 29 hoc festum, cùm esset proximum tabernaculorum festo ad idem refertur, vt nimirum festum scenopegiæ octo diebus celebraretur, septem primis in tabernaculis habitabatur, octauo verò fiebant collectæ: & hoc consonum est verbis Ioannis, quæ se- B quuntur, In nouissimo, inquit, dierum, quod inferius explicabitur.

Quibus festis Hebræi ascendebant in templum.

INter has festiuitates diuino præcepto institutas tres erant, in quibus omnes masculini sexus ex qualibet parte terræ promissionis in templum, quod erat Hierosolymis ad adorandum & sacrificandum ascendere tenebantur nempe tempore Paschatis, Pentecostes, & scenopegiæ, vt legitur Exod. 23. & 34. cùm enim extra templum Sacrificium offerre non C liceret, ne populus dispersus multo tempore Sacrificio priuatus ad idola, in quæ pronus erat, conuerteretur: præcepit illi Deus ter in anno in templum conuenire, vbi erat Sacrificium, & legis explicatio, & Summum sacerdotium. Sic namque sub vera religione, & Dei cultu legisque obseruantia facilius continebatur. Quamuis autem multi excusarentur propter infirmitatem, paupertatem, viæ longitudinem, aliásve rationabiles causas, prout ratio naturalis dictat, ab hoc triplici aduentu: tamen semel saltem in anno omnes qui poterant, ascendebant vndi- D que, idque in Paschate, quod erat omnium festorum celeberrimum, & sanctissimum, vti colligitur ex Actor. 2. tunc enim Phase celebrabatur in memoriam liberationis de Aegyptiaca seruitute: elegit autem Deus cætera duo festa, in quibus etiam voluit omnes ascendere in templum: tum quia erant celeberrima, tum quia primitiæ, & collectæ offerebantur, quæ in vsus, & sumptus templi erant necessaria.

Quare in his tribus temporibus ascendebant.

De Encæniis.

E HOc festum, & quæ proximè explicabimus, non ex diuino præcepto, sed ex humano instituto agebatur. erat autem festum encæniorum in memoriam restaurationis altaris; quod cùm esset agentibus prophanatum, reædificatum est à Iuda Machabeo quando hoc festum incepit, & institutum fuit, vt à posteris solemniter celebraretur. Sicut habetur. 1. Machab. 4. encænia enim innouationem, & dedicationem significant: agebatur autem prope finem mensis Nouembris. Quia verò, quæ ad hanc festiuitatem pertinent cap. 10. Ioannis copiosè dicendum F est, nunc supersedeo. Hoc loco ea tantùm quæ ad solemnitatem eius spectabant explicabo. Quibus igitur cæremoniis, & qua solemnitate hoc festum sanctificabatur, scriptura subindicat: nam lib. 2. Machab. cap. 10. sic de hoc festo scriptum est, *Qua die templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri vicesima quinta mensis, qui fuit Casleu. Et cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum recordantes, quòd ante modicum tempo-ris diem solemnem tabernaculorum in montibus, & speluncis more bestiarum egerant. propter quod thyrsos & ra-* G *mos virides, & palmas præferebant ei, qui prosperauit mundare locum suum. Et decreuerunt communi præcepto, & decreto vniuersæ genti Iudæorum omnibus annis agere dies istos.* Ex his verbis deducimus festum hoc celebratum esse in modum, & similitudinem quandam festi scenopegiæ, quæ similitudo in eo sita erat:

tum

tum quia octo diebus perdurabat: tum etiam, quia A sicut scenopegia erat in memoriam tabernaculorum, in quibus patres per desertum habitarunt, ita hoc festum agebatur cum quidam recordatione temporis, quando exules à patria in montibus habitabant, & in eis festa sua celebrabant: qua de causa, quamuis non habitarent in tabernaculis, sicut in scenopegia facere solebant, tamen thyrsos, & ramos virides illis diebus præferebant, Deo gratias agentes, quòd dignatus fuerit templum restituere, ipsúmque mundare, in quo possent festa sua celebrare, & sacrificia offerre. Ex hoc loco facile est alterum intelligere, qui B legitur libr. 2. Machab. cap. 1. vbi Hebræi habitantes Hierusalem Hebræis Aegypti incolis in hæc verba scribunt: *Facturi igitur quinta & vicesima die mensis Casleu purificationem templi: necessarium duximus significare vobis, vt & vos quoque agatis diem scenopegia.* sensus est hic, vt & vos agatis purificationem, quasi seu in modum scenopegiæ. est enim phrasis Hebræa: solent namque Hebræi frequenter supprimere particulam similitudinis caph. inter multa autem exempla illud est Isa. 66. *Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum: Qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem:* C *Qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat: Qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo.* In his quatuor sententiis, quæ similitudinem significant, in Hebræo deest particula similitudinis expressa, sed est supplenda in Latino, & Græco sermone: ita etiam in hoc loco factum est. Hinc est quod in quibusdam codicibus Græcis legitur ὡς, quæ est particula similitudinis, quasi dictum esset, facite purificationem, sicut scenopegiam. Aliter enim sensus non videtur satis accommodatus: nam Hebræi Hierosolimitani non inducebant Aegyptios ad celebrandam scenopegiam, quam iam hi celebrauerant, & cuius celebrationis tempus iam transierat: sed ad agendam purificationem, in modum scenopegiæ, vti supra declarauimus. Hæc de solemnitate Encæniorum dicta sint. Iosephus libr. 12. Antiquit. cap. 11. affirmat suo tempore hoc festum appellatum luminum festum, quia vt ipse credit, ex insperato tanta eis illuxit festiuitas. D

De festo Iudith.

DEcretum est ab Hebræis diem illum, quando Iudith Holofernem occidit, & populum ab obsidione liberauit, inter festos, & sacros adnumerari: sic enim legimus Iudith. 16. *Dies victoriæ huius festiuitatis ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur, & colitur à Iudæis ex illo tempore, vsque in præsentem diem.* Quibus cæremoniis vterentur, incertum est, licet tamen coniectari eisdem aut multum similibus cæremoniis celebratum esse festum à po- E

A steris, quibus primi Patres à principio celebrarunt: de quibus legendus est locus proximè allegatus.

De festo Mardochæi.

INsigne beneficium acceperunt Iudæi tempore Assueri regis, cùm enim calumniis Aman cuncti Hebræi, qui sub illius dominio degebant, morti essent adiudicati, Mardochæi patrui reginæ Hester, eiusdémque Hester opere, & consilio, ac intercessione factum est, vt à tam graui periculo populus Hebræorum diuinitus liberaretur, malo in aduersarios conuerso, & persecutoribus occisis, vt scriptum est B in libr. Hester. Quapropter institutum est solemne festum magna cum lætitia, & gratiarum actione à posteris celebrandum decima quarta die mensis Adar, qui est Februarius, appellabatúrque festum Mardochæi, vt constat ex lib. 1. Machab. cap. vltimo.

De festo pridie Mardochæi diei.

PRidie festi Mardochæi, nempe decima tertia die mensis Adar, seu Februarij aliud festum agebatur in memoriam, & gratiarum actionem pro quadam victoria diuinitùs concessa. libr. 1. Machab. cap. C 7. & libr. 2. cap. vltim. vbi refertur victoria illa insignis quam Iudas Machabæus contra Nicanorem regis Syriæ ducem, qui infinito penè militum numero ciuitatem inuaserat, ope diuina obtinuit. Duce enim, copiosáque militum multitudine interfectis, mirabiliter Patriam liberauit. Quapropter publico consilio, & mandato festum quotannis celebrandum institutum fuit. quòd Syriaca voce idem significante, quod Latinè, pridie Mardochæi diei, appellatum est, vt legitur libr. 2. Machab. cap. vlt. non tantùm quia pridie illius festi, nempe decima tertia Adar, seu D mensis Februarij celebrabatur: sed etiam, vt existimo, quia non minus fuit hoc beneficium, quàm illud, quod tempore Mardochæi acceptum est, quando ab imminente, & generali interfectione totus populus diuina ope fuerat ereptus. Meminit huius festiuitatis Iosephus lib. 12. Antiquit. cap. 17.

De festo à Simone instituto, & festo ignis.

LIbro 1. Mach. cap. 13. Simon Machabæus, postquam ab arce Syon hostes, qui eam possederant, potenti manu expulit, eamque purificauit: festum E instituit vicesima tertia die Aprilis, qui mensis erat secundus, quotannis celebrandum. Vltra hæc refert etiam scriptura festum sacri ignis, quem post Babylonicam captiuitatem in aquam crassam mirabiliter conuersum inuenerunt, vt habetur lib. 2. Machab. cap. 1. quæ omnia facile est cuique in locis scripturæ allegatis perlegere, in præsenti ea numerasse sufficiat: ad nostrum enim institutum hæc, & alia pluribus verbis prosequi non facit.

¶ *Dixerunt autem ad eum fratres eius.*

COMMENTARIVS.

COnsanguinei secundum carnem Christi, *Fratres*, dicti sunt. Hi ascensuri Hierusalem celebrandæ solemnitatis causa, Christum etiam ad veniendum inuitant.

ANNOTATIO III.

Qui hoc loco fratres Domini vocãtur, nõ fuerint de numero duodecim.

QVi sint hi fratres in capit. 2. annotatione octaua & decima ostendimus: porrò vnum hic aduertendum superest, horum neminem fuisse de duodecim numero, idque & locus præsens Ioannis, & alia etiam scripturæ testimonia probant: de his enim fratribus verbis sequentibus dicitur, *Non credebant in eum fratres eius*, at de duodecim paulò superius dictum est, *Non credimus, & cognouimus, quia tu es filius Dei*: igitur hi fratres non erant de numero duodecim, quia non credentes de credentium numero esse non possunt: confirmatur hoc idem ex Matth. 12. Ecce, inquit, mater tua, & fratres tui foris stant quærentes F te, & extendentes manus in discipulos, ait, Ecce mater mea & fratres mei. erant ergo fratres hi extra numerum Apostolorum, qui semper Dominum sequebantur, non autem illi: præterea Actorum 1. ibi Apostoli nominantur, & inter eos Iacobus Alphæi, Simon, & Iudas, adducitur: hi erant omnes perseuerantes vnanimiter in oratione cum mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius: erant ergo hi fratres alij ab Apostolis, nec de numero erat vllus eorum, ita tenet Hieronym. ad Galat. 1. de Iacobo fratre Domini, qui vnus erat ex fratribus, quem à numero duodecim excludit, asserit más, alios etiam præter

duode

duodecim esse dictos Apostolos: & hanc eandem sententiam tueri videtur Augustinus tractat. 28. & Chrysostom. homil. 47. & iuxta doctrinam Hieronymi intelligendus est Cyrillus libr. 4. cap. 32. vbi aliquos ex his fratribus fuisse postea Apostolos affirmat: non quidem de numero duodecim, sed de numero illorum, qui etiam dicti sunt Apostoli: nam A satis indicat Cyrillus non fuisse hos fratres de numero duodecim, dum dicit fuisse postea Apostolos, quasi tunc non fuerint, at duodecim tunc Apostoli erant. Est igitur Cyrillus in eadem sententia cum Hieronymo & Augustino & Chrysostomo, fratres hos non fuisse de numero duodecim.

¶ *Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua, quæ facis.*

COMMENTARIVS.

ERat hoc festum tabernaculorum vnum ex tribus, quando tota Iudæorum multitudo in Hierusalem in templo adoratura conueniebat. Exhortantur igitur fratres Dominum, vt ascendat in Hierusalem, & ibi etiam opera insignia, & miraculosa edat: causam autem exponunt, nempe, *Vt discipuli tui videant, quæ facis opera.* Et attende particulam *Et*, & verbum *Quæ facis*: non enim exhortantur, vt faciat opera miraculorum, quandoquidem ea iam in Galilæa operabatur: sed monent, vt, sicut in Galilæa faciebat, faceret etiam in Hierusalem, vbi erant quoque discipuli eius, id est, studiosi & eius doctrinæ sectatores: vt exponit Chrys. hom. 47. vt etiam isti videant opera talia: est ergo sensus: Tu mira operaris in Galilæa, ascende in Iudæam, & similia opera etiam illic fac, vt discipuli, quos ibi habes, videant opera hæc mira, sicut vident Galilæi, & discipuli, quos in hac regione habes. Hæc fratres dicebant eo animo, vt certiores fierent, an is verè esset Christus: in Hierusalem enim erant Pharisæi legis doctores, & periti scripturarum, ac principes Iudæorum, qui rectum & legitimum iudicium huius rei facere posse, videbantur.

ANNOTATIO IV.

Cur Dominus à fratribus Hierosolymam fuit inuitatus.

QVo animo, quaque intẽtione fratres hi ad hunc B ascensum in Iudæam inuitarint Christum variè doctores exponunt. Primo loco Euthymius, dicit hos fratres finxisse quidem bona suadere, tanquam cognatos, & familiares, finem tamen eorum prauum esse ab inuidia procedentem: conabantur siquidem eum in Iudæam pellicere, vt ab illis occideretur, qui eum interficere quærebant: causam verò prætexebant, quod opotteret discipulos quoque eius, qui ibi erant, siue turbas, quæ illum in Iudæa sequebantur, intueri signa quæ ipse ederet. hæc Euthymius, sed tam deprauatam in his fratribus voluntatem affir- C mare argumenta nulla conuincunt, propterea id parum verisimile duco.

Secundo loco Chrysosto. hom. 47. hæc, & sequentia dicta esse per quandam insimulationem affirmat, quasi eum timiditatis, & ambitionis insimularent, qui gloriam hominum ex vna parte ambiret, ex altera timiditate quadam retineri videretur, nec loca celeberrima frequentaret: ideóque dicunt, *Transi in Iudæam*, vbi templum, vbi sacerdotes, vbi legis doctores sunt: si cupis gloriam captare hominum, ne timidus in hac priuata regione commoreris. At dices D quid hos mouit, vt Christum sic insimularent? Chrysost. responsionem indicat, quia suspitionem, inquit, habebant, an verè opera hæc Christus faceret. Existimo significare velle Chrysostomum dubios esse fratres, an opera illa Christi, essent opera diuina virtute facta proptereáque eum exhortari, vt in Iudæam veniat, vbi rectè ea discerni posse credebant. Ex incredulitate igitur mouebantur isti fratres, non ex inuidia, secundum Chrysostomum: probabilior est hæc expositio, quam præcedens: tamen non satisfacere videtur: nam verba non indicant dubitationem, aut E suspitionem de operibus Christi.

Tertio loco Aug. tract. 28. affirmat hos ambitione quadam motos inducere & exhortari Christum ad hanc mundi gloriam quærendam, qua ipsius gloria in eos etiam tanquam fratres, & proximos secundum carnem redundaret: & videtur Cyril. lib. 4. c. 32. idem sentire: fratres enim hos, Christum ad vanam mundi gloriam, & ambitionem exhortatos esse, dicit: In locis autem celeberrimis maior gloria ex similibus operibus poterat ab hominibus comparari: & id temporis maximè quando tanta multitudo illuc vndique conuenerat. In hac igitur sententia Augustini & Cyrilli, fratres de Christi operibus non dubitabant, nec suspicionem habebant, an verè ea faceret. Probabilis est expositio, sed aliquid difficultatis superest: nam in ea non rectè accommodatur causa ab Euangelista adiuncta, *Non enim credebant in eum fratres eius.*

Auctoris sententia.

Propterea mihi legitima expositio ea videtur, quam in commentario expressi, quam magis libet explicare. Fratres hi videbant opera Christi mira, nec ea negare poterant, ipsum tamen esse Messiam, & Christum verum non credebant, exhortati sunt ergo eum: vt in Iudæam ascenderet, vbi sciebant esse peritissimos legis, qui rectum de his iudicium proferre scirent, vt ibi an sit verus Christus discerneretur: in Galilæa enim erant rustici, & ignari homines, quibus legis iudicium non incumbebat. hac de causa Christo persuadere conati sunt, vt ascenderet illuc: prætexunt autem causam, & vt discipuli, quos ibi habebat, videant opera ipsius, & addunt alia, quæ sequuntur, non ergo ambitio, nec inuidia eos mouit, sed incredulitas, non quòd de operibus dubitarent, sed quod an Christus esset, incerti essent desiderabántque certiores de hac re fieri. Et huic expositioni consonant rectè, quæ sequuntur.

¶ *Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit in palam esse.*

COMMENTARIVS.

PErsequitur exponere causam à fratribus allatam cur in Iudæam ascendere debeat, illicque sua opera facere: qui enim quærit celebris esse, in loco celebri operatur, quasi dicerent: tu quæris te omnibus manifestum facere, & ab omnibus prædicari ex operibus miris: ne igitur in obscura Galilææ regione lateas, sed abi in Iudæam, illicque opera hæc fac, quibus ubi eximiam laudem comparare possis: ille enim est celeberrimus locus: illuc tota Iudæorum vndique multitudo confluit, hoc maximè solemni tempore: nemo enim in occulto opera facit, per quæ manifestandus & celebrandus est: immo vult omnibus fieri manifestus, & celebris.

ANNOTATIO V.

Palam esse quid hoc loco significet.

DVo sunt hic aduertenda. Alterum est illud Palam, nomen esse in Græco vim aduerbij habens *παρρησία* significans, quod apud Latinos libertas loquendi, sumitúrque passiuè hoc in loco, vt is sit in F patrisia, de quo publicè, & palàm loqui, ipsumque celebrare licet, quod inferius repetitur: nemo tamẽ de eo palam loquebatur, id est, liberè, & publicè. & iterum: Ecce palàm loquitur, id est, liberè, & impunè loquitur.

Ioan. T Rectè

Rectè igitur connectitur hæc sententia cum superiori: Ito, inquiunt, in Iudæam, & ibi fac opera, quæ hic facis, vt videant discipuli, quos illic habes, opera hæc, & liberè, ac impunè te celebrent, omniúmque voces tibi concilies. Si enim vis ab omnibus celebrari, fac opera tua omnibus manifesta. Ista est communis expositio, rectéque vertit interpres in palam esse: nam quod palam fit, & dicitur, liberè fit & dicitur: non igitur est ad rem expositio, quam recentiorum aliqui proferunt, vt sit sensus: Si vis liberari à persecutionibus Iudæorum, vade in Iudæam, & opera hæc exerce: nam παῤῥησία apud Græcos non quamcunque libertatem, sed in dicendo, loquendo reprehendendóve significat.

Quo animo verba superiora Christo à fratribus dicta sunt.

Alterum est, Chrysostomum homil. 47. his verbis è fratribus insimulatum esse ambitionis & timiditatis Christum, affirmare: quasi quæreret celebris fieri, & ex altera parte in occulto moraretur: hoc timiditatis, illud ambitionis est. Cyril. libr. 4. cap. 32. illos ad vanam gloriam exhortatos esse Christum asserit, quasi verò ipse hæc signa faceret, vt humanam laudem captaret, & probabilis est expositio, sed mihi magis placet, quod in commentario dixi, & adhuc explicatius repero non quidē eos in vanam gloriam Christum inducere voluisse, nec Christum propter vanam gloriam illa signa facere arbitratos esse: sed quod verū est in hac parte sensisse, & protulisse. Christus enim ab hominibus nosci & credi volebat, quia id ad eorum salutem necessarium erat, vt tanquam verus Christus reciperetur, idque fratres sciebant: non enim ignorabant Christum suis signis se esse Messiam ostendere, & vt talem recipi voluisse, neque hoc ambitioni tribuebant, sed quod ipse existimaret eam cognitionem esse necessariam hominibus: dicunt ergo fratres, Si tu quæris ab hominibus recipi, & coli tanquam Christus & Messias, fac tua opera loco & tempore celebri, vt omnibus nota sint: ita enim futurum est vt Messias habeatis: non enim semper qui opera facit, & ab aliis notus esse cupit, ambitiosus est, maxime cum in bonum finem optaret ab aliis cognosci. Non ergo ambitionis Christum insimulabant, sed quod ille intendebat, verè ea ratione commodius fieri posse iudicabant, si in Iudæam abiret. In hoc tamen isti fratres arguendi sunt, quod Christum sui officij admonere voluerint, eúmque taxare, quasi non prudenter faceret, qui cùm ab omnibus cognosci cuperet, non se in locum celebrem conferret: quod factum est, quia tunc in eum, vt paulo post dicit Euangelista, non credebant. Hæc mihi probabilior visa est expositio.

¶ *Si hæc facis, manifesta te ipsum mundo.*

COMMENTARIVS.

PErseuerant inducentes Christum, vt in Iudæam abeat: tum vt discipuli eius etiam hæc videant opera: tum quoniam qui se omnibus manifestare cupit, loci celebritatem quærit: tum denique his verbis, *Si facis hæc*, id est, cùm tanta opera facias, non est æquum, vt pauci ea cognoscant, mundo te ipsum debes notificare, non Galilæis duntaxat: vt per opera talia mundus, id est omnes Iudæi te cognoscant.

ANNOTATIO VI.

CHrysosto. homil. 47. & Euthymius hæc verba dubiè exponunt, *Si hæc facis*, si verè habes virtutem talia faciendi, mundo te manifesta: suspicabantur enim miracula illa phantasticè fieri. quæ expositio difficultatem habet: nam tot infirmorum sanitates restitutæ, & alia huiusmodi, quæ sensibus propriis, & longo tempore permanere omnes experiebantur, phantasticè esse facta credi non permittebant: potius suspicari potuissent, an diuina virtute, vel dæmonis artificio ea facta fuissent: quamuis nec hoc eos suspicatos esse ratio vlla probet. Rectius ergo Cyril. libr. 4. cap. 32. & Augustin. tract. 28. affirmatè dicta hæc esse verba exponunt, *Si hæc facis*, id est, cùm tanta facias opera, manifesta te omnibus: tot enim, & tanta facta, vt omnibus nota fiant, postulant. Hanc secuti sumus in commentario expositionem: solet enim hæc particula. *Si*, in hac vsurpari significatione. Ioan. 14. Si diligitis me, mandata mea seruate. Non dubitabat Christus de dilectione Apostolorum erga se, sed sensus est affirmatiuus cum quadam illatione, ac si diceret: cùm me diligatis mandata mea vos oportet seruare, hoc enim postulat dilectio erga me. Ioan. 18. Si ergo me quæritis sinite hos abire: id est, cùm me solum quæratis, hos abire permittite.

¶ *Neque enim fratres credebant in eum.*

COMMENTARIVS.

CAusam, cur hæc omnia fratres dixerint, eam esse dicit, quia non credebant in eum: Signa vera esse non dubitabant, tamen eum esse Dei filium, & verum Messiam in lege promissum nondum credebant: in Iudæam ergo eum remittebant, quò tota Iudæorum multitudo conuentura erat, vbi periti & doctores legis erant, vt ibi, quis esset, decerneretur: quod eis in Galilæa fieri non debere, nec posse videbatur: quia igitur non credebant eum esse Christum, propterea hæc fratres eius dicebant. An omnes fratres eius, nempe quatuor illi, quorum capite secundo mentionem fecimus, an eorum aliqui hæc dixerint, certum non est: eos tamen omnes hæc dixisse probabile est.

ANNOTATIO VII.

Cur fratres Christi dicantur in eum non credere.

QVare Euangelista eos non credidisse narrauerit, non omnes eodem modo exponunt. Cyril. lib. 4. c. 32. dicit, ne tam friuola, & deiecta verba credentes dicere viderentur, eo ab Euangelista dictum esse, *Neque enim credebant in eum*: id est, ideo tam friuola, & deiecta dixerunt, eum ad vanam gloriam prouocantes, quia non credebant in eum: si enim credidissent, eum vtique nouissent, nec sic ei locuti fuissent. Chryso. hom. 47. aliter respondet: nempe dictum esse nō illos credidisse propter duos: prius est quia nimia, & aspera, & intempestiua quadam confidentia locuti sunt: alterum, quia an quæ faceret, Dominus verè faceret, in dubium reuocabant: quæ duo si credidissent, vtique non fecissent. Mihi visa est potius aliò referenda hæc incredulitas nempe non credebant esse Christum, propterea vt in Iudæam iret, vbi id discernendum eis videbatur, inuitabant, eùm & ipsi id scire cupiuerint: Quamobrem increduli quidem erant, quia vnde scire possent, iam habebant: tamen non adeo increduli, vt id fieri posse omninò negarent: sed dubij eum ad locum certiorem remittebant. Hac igitur de causa dictum est, *Non credebant in eum fratres*: respexit enim Euangelista causam impellentem eos, vt hæc dicerent, nempe incredulitatem: ex qua procedebat tanta loquendi audacia, & indiscreta confidentia.

¶ *Dicit*

¶ *Dixit ergo eis Iesus, tempus meum nondum aduenit, tempus autem vestrum semper est paratum.*

COMMENTARIVS.

TEmpora hæc ad ascensum in Hierusalem referuntur. estque sensus: Nondum est tempus commodum, vt ego proficiscar in Hierusalem, vobis omne tempus commodum est, & aptum, vt quando libuerit illuc ire possitis. Hoc dicit Dominus, quia Iudæi vitæ ipsius tendebant insidias, eumque interficere quærebant, propterea more humano loquens, inquit, *Nondum aduenit tempus meum*, id est, mihi aptum, & commodum non est: vobis, quibus nihil imminet illic periculi, quodcunque tempus est oportunum, & liberè illuc ascendere potestis. Hæc respondet Dominus, quia fratres in Hierusalem ascendere eum inuitabant, & exhortabantur: verum Dominus se excusauit, propterea Euangelista apposuit particulam *Ergo*, vt causam responsionis indicaret eam esse, quia tunc fratres proficisci Hierosolymam eum hortabantur. Perpende humilitatis Saluatoris: potuisset expresse eos arguere dicens, vos impudenter me officij mei admonetis, quasi quæ mihi facienda expediant, ignorem. potuisset etiam eis responsum negare, quasi incredulis, & audacibus: non tamen hæc facit, sed causam cur tunc quando inuitabatur, non ascenderit, reddit, quia *Nondum aduenit tempus meum.* Iisdem tamen verbis fratres tacitè arguit, quasi diceret, scio quid mihi faciendum sit, nec vestro indigeo consiliò: non ascendo nunc, quia nondum est meum tempus. Tempus vocat suum quando cum minori periculò humano more loquendo ascendere poterat, id autem fuit quando iam furor Iudæorum deferbuerat: qui primis festi diebus eum auidè expectabant, vt in sequentibus patebit.

Saluatoris humilitas.

ANNOTATIO VIII.

Diuersa patrū expositiones.

VAriæ verba superiora exponunt Doctores. Primo loco Cyril. lib. 4. cap. 33. hæc tempora ac manifestationem refert, vt sit sensus: *Nondum aduenit tempus meum*, quando me sum gentibus, & mũdo toti manifestaturus: omnia facio secundum Patris ordinem. Gentibus sum manifestandus, postquã à Iudæis repellar: hoc tempus nondum aduenit: at vestrum, quando ad meliora proficere possitis, semper est paratum: quia nunc etiam vos potestis proficere: & ad melius reuocari. hæc Dominus dicit, quia illi eum ad manifestandum se mundo exhortabatur. Ad hanc exhortationem refert Cyrillus responsionem istam. Secundo loco August. tract. 28. de tẽpore glorificationis Christi exponit, Nõdum, inquit, est tempus glorificationis meæ, prius enim oportet me humiliari, & mori, & per hanc humilitatem ad gloriam meam ascendere: tempus autem gloriæ vestræ in hoc mundo est, ideo semper est paratum. Refert August. hanc responsionem ad id, in quod fratres inducebant, nempe vt gloriam quæreret. Tertio loco Euthymius ad tempus passionis refert in hunc modum.

A Tempus, quo conuenit, vt ego in Iudæam vadam occidendus, ad quod vos laboratis nondum est quid me vrgetis ante tempus? tempus autem, quo vos in Iudæam abeatis, semper est in promptu: mihi impedimento est tempus, quòd nondum adest. vobis autem nihil est impedimento, cùm iam vnà cum Iudæis sentiatis, hæc Euthymius. quam expositionem adhibet Chryso. hom. 47. sed sub dubio; hanc tamen superius exclusimus, dum ostendimus fratres hac peruersa animi intentione non hæc esse locutos. Quarto loco idem Chrys. exponit, Qui estis vos, qui mihi

B consulitis, & me docetis? tempus meum nondum aduenit. quibus verbis insinuat expositionem, quam nos in cõmentario sumus amplexi, vt ad id hæc verba referantur, quod discipuli eum ascendere tunc Hierusalem occasione festi exhortabantur: quorum intentione relicta Christus ad verba respondet, nondum esse sibi aptum tẽpus, sicut erat tempus illorum: indicans pericula grauissima, quæ illic eũ manebant, non autem eos: humano enim more loquitur: qui quatenus Deus erat, nullum periculum formidabat.

¶ *Non potest mundus odisse vos, me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera cuius mala sunt.*

COMMENTARIVS.

CAusam cur tempus suum nondum aduenerit, & illorum sit paratum, exponit: quia vos mundus non odit, *Me autem odit*, propterea vos sine periculo versari vbique & semper potestis, ego autem minimè. Causam autem odij explicat: quia opera eius mala reprehendo: mundus ergo reprehensionem nolens admittere, reprehensoré occidere quærit. Tacitè causam, cur non odio eos habeat mundus, insinuat: quia ipsi non reprehendunt, nec testimoniũ perhibent de mundo, quod mala sunt opera eius. Mundũ vocat malos homines, quibus mundus plenus erat, sed præcipuè Iudæos, quos fratres etiã nomine mundi significarunt, *Manifesta te mundo.* Dicit ergo se Iudæis exosum, quia eorũ mala opera corrigebat, quam correctionem, cùm fratres non adhiberint, à tali odio liberi erant, liberéque cum eis conuersari semper poterant. Dicit autem, *Non potest vos mundus odisse*, non quod omnino impossibile sit, sed, vt Gregor. Nazian. orat. 4. Theolo. exponit, quia inconsentaneum est, vt similes sibi similes odio prosequantur in eo, in quo similes sunt. Solet aliquando similis sibi similibus, vt dicitur, figulus figulo inuidere, sed non in eo, in quo similitudo consistit, est inuidentia, nec id est odij ratio. His verbis Dominus suam innocentiam indicat, qui propter iustam causam persecutionem iniustè patiatur: similiter Iudæorũ malitiã ostendit, qui innocentem odio habeant, & simul fratrum incredulitatem taxat, quod in eadem sint incredulitate, in qua & illi: eáque de causa odio non sint habiti, ac proinde securè vbique degere valeant.

ANNOTATIO IX.

CYrillus lib. 4. cap. 34. hæc verba sicut & nos exponit: quanquã non vt causam præcedentis sententiæ, sed vt nouam aliã responsionem interpretatur: at accommodatior est expositio, vt hęc verba sint causa, cur tempus suum nondum aduenisse, illorum autem esse paratum Dominus dixerit: & sic Chrysostomus hom. 47. & Euthy. exponunt, & connectunt: tamen in hoc non mihi probantur, quod in eum interpretantur modum, *Mundus nõ potest odisse vos*, quia idem sentitis, & idem tenditis cum ipso, nempe, vt ego occidar. Iam enim sæpius diximus nullam ratio-

C nem esse, ex qua talis fratrum intentio constet. rectius dicimus eos non odio habitos à mundo, nempe Iudæis, quia non credebant, vt & ipsi, in Christum, nec vita seu opera mala eorũ ab his reprehensa erant: sed omnes humana sapiebant, humana quærebant. Nec est ista sententia Saluatoris contraria iis, quæ experimur, & quæ scriptura testatur: inter malos enim sæpe sunt odia, iurgia, & persecutiones mutuæ, nec etiam omnibus malis licebat ire tunc liberè, & securè in Iudæam: sed sententia Domini est secundum materiam præsentem restringenda,

vos non habetis impedimentum eundi, sicut ego habeo: non enim vos quærunt Iudæi interficere, sicut me: quia vos mala opera eorũ non arguistis, sicut ego facio & feci: & vos in eadem estis incredulitate erga me, in qua illi. Similis enim in eo, in quo similis est, vti diximus in commentario, alteri non aduersatur,

A nisi ex causa aliqua dissimili. Et nota causam vnam cur Iudæi quærebant interficere, non quia sabbato curabat, quamuis id prætexerent, sed quia eius correctionem sustinere nolebant, iuxta illud Sapien. 2. Contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis &c.

Causa propter quam Iudæi occidere quærebant.

¶ *Vos ascendite ad diem festum hunc, ego enim non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.*

COMMENTARIVS.

NE ex verbis dictis fratres hi, ab ascensu in Hierusalem ad festum peragendum retraherentur, néve Christum omnino non ascensurum conciperent, vtrumque remouet, *Ascendite vos*, inquit, *ad diem festum hunc*, celebrandum: ne permittatis mei causa vel vlla alia ascendere, cùm vestrum tempus semper sit paratum, at ego nondum ascendam: id est, nunc vobiscum non ascendo, quia tempus adhuc meum, quando me ire oportet, nondum est impletum: quo tamen impleto, ascendam. Non negat Dominus se omninò non ascensurum, sed tunc cum eis non iturum, at expectaturum temporis sui opportunitatem, qua superueniente etiam erat venturus. Exhortatur fratres, vt legis cæremonias, & festa obseruent; nondum enim legis tunc obseruantia cessauerat; ne autem scandalizarentur, quod ipse nollet ire, non absolutè negauit, sed nondum sibi esse opportunum dixit: insinuans se etiam ad diem festum venturum. Per diem festum, totum celebritatis tempus significat, quod octo diebus durabat. inferius enim dicitur, die festo mediante ascendisse in templum, & tamen quarto die ascendit, vt ibi dicemus.

ANNOTATIO X.

Quomodo verum est Christum non ascendisse ad festum varia auctorũ sententia.

DIfficultas est, qua ratione dictum sit, *Ego non* B *ascendam*, seu, *Non ascendo:* sic enim aliqui legunt, cùm tamen legamus Christum ascendisse. Porphyrius, vt refert Hieronymus lib. 2. cont. Pelagianos, propter hæc verba Christum inconstantiæ, & mutationis arguebat, quod cùm dixerit se non iturum, postea mutato proposito iuerit.

Primo igitur loco aliqui ea de causa verba hæc de textu tollunt. sed temerè, & falsò: essent enim etiam tollenda, quæ sequuntur: *Tempus meum nondum impletum*, & tamen omnes Antiqui expositores tam illa, quàm ista legunt & exponunt, & codices omnes C Latini & Græci ea habent.

Secundo loco alij tollunt pronomen *istum*, vt legamus, Ego non ascendam ad diem festum, quasi Dominus non dixerit se ad illum diem festum non ascensurum, sed ad aliquem non ascensurum. Quod præterquam temere etiam & falso asseritur, vanum, & ridiculum est: nam Dominus de eodẽ festo loquebatur, ad quod fratres exhortabatur. Præterea, quia si dematur pronomen, & legamus, *Non ascendam ad diem festum*, significat se nec ad illum, nec ad vllum alium ascensurum: nam negatio fit generalior ablata D pronominis restrictione. Vanum igitur planè est hæc verba abradere, cùm verus textus habeat, *Non ascendam ad diem festum istum.*

Aliter igitur tertio loco respondet Cyril. lib. 4. c. 35. legit enim verba negatiuè, sicut Latinè sonant: *Non ascendam.* & interpretatur: Non ascendam ad celebrandum diem hunc festum, volens iam significare solemnitatem, & legis abrogationem: quamuis enim permitteret fratribus vt celebrarent, ipse tamen se nolle iam ea seruare indicabat: quod si postea ascendit, non id celebrandi causa factum est, sed vt doce- E ret. Vera igitur est Saluatoris enunciatio: *Non ascendam ad diem festum istum*, nec contraria facto, qui postea ascendit. propterea forsan dictum est, non ascendam ad diem hunc festum, vos ascendite: & non dictum est absolutè non ascendam. quæ Cyrilli expositio patitur difficultatem: nã verbis sequentibus, *Quia tempus meum nondũ est impletum*, hæc causa non aptatur huic, quod celebrare nolit diem festum. Deinde fratres maximum scandalum passi fuissent, si eum legis celebritatem tantam contemnere intellexissent: vna enim ex causis, propter quas Dominus legem il- F lam seruare voluit ea fuit, ne in ipso Iudæi grauiter scandalizarentur, quod legem Dei contemnere visus esset: præterea quia dicitur inferius ascendisse ad diem festum.

Quarto loco Augustin. tract. 21. aliam responsionem sequi videtur: nempe, *Non ascendam ad diem festum hunc*, gloriam meam quærens, ad quam fratres, exhortabatur, *Quia nondum est tempus meum impletum*, quando meam gloriam sum adepturus: sed huic expositioni obstat verbum præcedens, *Vos ascendite ad diem festum, ego non ascendam:* negat se ascensurum ad diem festum, ad quem fratres ascendere exhortatur, & tamen non eos inducit ad vanam gloriam. Adde quod superius hanc expositionem reiecimus. Aliam idem Augustinus adhibet expositionem explicans illa verba, *Vbi est ille*: nempe non ascendam ad primum vel secundum diem festum, ad quem vos me inuitatis: quarta verò die ascendit: sed quia hoc non existimo ita fuisse factum, vt inferius dicemus, istam expositionem non probo.

Quinto loco aliqui nostro tempore sic exponunt, *Non ascendo ad diem festum*, id est, nondum deliberaui, nec statui quid facere in hac parte debeã, an ascensurus sim, nec ne. Sed ista expositio suis digna est auctoribus, qui sicut in aliis multis à fide Catholica recesserunt, ita & in hoc errant: Nouerat enim Christus etiam à primo incarnationis suæ exordio omnia, quæ suis temporibus facturus erat, propterea sæpè dicebat, nondum venit hora, nondum tempus: quia tempus, in quo prius disposuerat & sciuerat facienda, nondum aduenerat.

Sextò igitur loco est expositio legitima & vera Chrysostomi hom. 47. & Euthym. illud, *Non.* absolutam negationem non esse, sed limitatã, & restrictam, affirmationis aliquid habentem, quod Latinè dicimus, *Nõdum*, est enim in Græcis οὔπω, quæ vox est eadem in illis sequentibus, *Nondum tempus meum est impletum.* & tamen interpres vertit, *Nondum.* Inferius etiam, Nemo iniecit in illum manus, quia nondum venerat hora eius: & iterum, Nondum erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus: & superius cap. 2. Nondum venit hora mea. & cap. 20. Nondum ascendi ad Patrem meum: in his omnibus & aliis eadem est dictio Græca: sensus igitur est: Vos ascendite, ego nondum ascendo, seu non ascendam nunc vobiscum: ascendam tamen postea, & huic sensui accommodatur verbum sequens, *Quia tempus meum nondum est impletum*, nempe modò impletum non est, implebitur tamen postea, & tunc ascendam. Tempus suum appellat, vt in superiori sententia, quando minori periculo humano loquens more, poterat comparare.

¶ *Hæc*

¶ *Hæc cùm dixisset, ipse mansit in Galilæa: vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifestè, sed quasi in occulto.*

COMMENTARIVS.

QVanto tempore manserit in Galilæa, postquam ascenderunt fratres eius, incertum est: sicut etiam quando fratres ascenderint, postquam hæc locutus est Dominus. id vnum constat mansisse Dominum in Galilæa, donec fratres iter caperent Hierusalem: postquam verò ipsi profecti fuerunt, Christum ascendisse: an vno, an pluribus diebus post illorum profectionem, ignoratur: ascendit tamen, non in manifesto vti solebat, magno comitatu, & omnibus notus: at nunc ascendit non omnino occultus: venit enim cum discipulis, *Sed quasi in occulto*, quia non omnibus se manifestabat, in publicum, vt solebat, prodiens. Hæc non ad viam tantùm, sed etiam ad locum, quo ibat, pertinent: in Hierusalem enim non manifestus, sed occultus paucis notus illis primis diebus mansit. Attende Dominum venisse Hierusalem, ita vt primo die festiuitatis adfuerit: sed occultus & non manifestus: tamen quarta die, vt inferius dicetur, in templum publicè docturus ascendit. Nec obstat, quod cùm fratres profecti essent: venisse dictus sit. nam solebant Iudæi citius venire in Hierusalem vno, aut pluribus diebus ante festum, vt fieri solet etiam apud nos, quando ad celebrandam insignem solemnitatem multi in locum aliquem concurrunt: & hac ratione fieri potuit, vt quamuis fratres prius profecti sint, Christus tamen peruenire Hierusalem potuerit adeo tempestiuè, vt etiam primo solemnitatis die interfuerit. Hoc significauit Euangelista dicens, ascendisse Christum ad diem festum *in occulto*, vt distinguat ab illo alio ascensu ad docendum in templum publico, qui factus est cùm ibi esset. Quod paulo inferius exactius discutietur. Recto consilio latuit Christus: tum, vt Iudæorum furori aliquantulum cederet, qui tunc maximus erat, quando expectabatur venturus & docturus, nempe primis diebus: tum vt sui excitaret desiderium: denique vt suam potentiam ostenderet, qui Iudæis ipsum illis diebus inquirentibus, & contra eum murmurantibus apparuit, & tamen nihil ei nocere potuerunt. Si enim à principio apparuisset, Iudæorum furor non fuisset aliis notus, ideóque postea miratæ turbæ dicebant, Ecce palam loquitur, & nemo in eum manus mittit.

Quare Dominus latenter voluerit.

Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant, vbi est ille?

PArticula, *Ergo*, causam, & illationem indicat, nempe, quia in occulto ascendit, nec se omnibus manifestum primis diebus exhibuit, propterea quærentes, *Dicebant: Vbi est ille?* vox est requirentium, & inuenire cupientium: ea de causa Euangelista duplici verbo est vsus, *Quærebant, & dicebant*, vt significaret Iudæos inquisiuisse eum, vt inuenirent, vbi esset: qui enim inquirunt, vt inueniant, solent interrogare multos, vbi est hoc? Vocem hanc eorum esse, qui eum insequebantur, & interficere quærebant, affirmant Chrysostom. hom. 48. & Cyril. lib. 4. cap. 37. ille ex summo odio affirmat sic locutos esse, *Vbi est ille?* quasi nominare non sustinentes: hic verò asserit id ex arrogantia magna esse factum, quasi eum contemnentes. & hanc sententiam verbum illud Euangelistæ probat. *Iudæi*, inquit, vocat enim Iudæos, non omnes, qui erant ex Israël, sed qui de Iuda, & qui erant in Hierusalem, de quibus paulo post dicitur, propter metum Iudæorum: hi enim erant primi, & qui Christum maximè persequebantur. Vox ergo ista erat principum Iudæorum, & Pharisæorum, qui Iudæi dicti sunt, vt à Galilæis distinguerentur: Dici tamen probabiliter potest, cùm vox hæc à multis sit prolata, *Vbi est ille?* à quibusdam bono animo ab aliis malo esse profectam: nam sequitur quosdam de turba eum bonum, quosdam malum esse dixisse, quidam ergo ex contemptu, quidam ex veneratione dicebant, *Vbi est ille?* nam vox *Ille*, vtrumque sensum facere solet: omnes requirebant, non tamen eodem affectu, eadémque interrogatio non ex vno processit animo; accommodatior tamen est expositio prior.

¶ *Et murmur multum erat in turba de eo: quidam enim dicebant, quia bonus est: alij autem dicebant non, sed seducit turbas: nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum.*

DVm Iudæi inquirerent, & nemo inueniret Christum: turba mutuo contendebat in partes contrarias diuisa: quidam enim partes Christi, quidam contrarias agebant: hi vt bonum defendebant, illi vt seductorem accusabant: nemo tamen audebat loqui publicè, & liberè, *Propter metum Iudæorum*. id est, principum, & primorum, qui erant Hierosolymis, & maximè insequebantur Christum: dum autem dicitur nemo liberè loquebatur, tam hi, qui contra Christum, quàm qui pro Christo erant, cõprehenduntur: quãtum enim ex verbis colligere licet, prohibuerant Iudæi omnem de Christo sermonem, & contentionem, vt eius memoria omnino ab omnium mentibus deleretur: propterea nemo audebat publicè, & liberè loqui. Illud *Palam*. est in Græco eadem illa dictio, quæ superius exposita est in illis verbis: Quærit in palam esse. Chrysosto. homil. 48. illud verbum. *Seducit turbas*, vocem esse dicit principum Iudæorũ: at rectius ad turbas refertur: inter quas erat cõtentio & murmur, dum quidam pro Christo, quidam contra Christum sentiebant, & occultè inter se loquebantur.

¶ *Iam autem die festo mediante ascendit Iesus in templum, & docebat.*

CVm solemnitas octo dierum spatio celebraretur, die quarta, quæ medium tempus est, Christus ascẽdit in templum, vt Euthymius refert. Et attendendum est non dici ascendisse Hierusalem, sed in templum: ille enim ascensus fuit prior, hic posterior: ille occultus, hic publicus: ille ad diem festum, hic ad docẽdum. Omnia hæc Euangelista descripsit: priorem enim ascensum factum esse narrauit, postquam fratres è Galilæa profecti sunt, isque occultus fuit: posterior autem est ascensus in templũ, & de hoc nunc Euangelista loquitur. Nec placet, quod August. tract. 28. dicit: exponere enim videtur hunc ascensum de Galilæa in Hierusalem, quasi die quarta venerit ad festum: sed iam hic ascensus narratus est ab Euangelista superius: & hic fuit prima die festi, nempe venit Hierusalẽ, tamẽ occultus mansit, nec docuit publicè vsque ad quartã diẽ: quod his verbis dicitur.

¶ *Et mirabantur Iudæi dicentes, quomodo hic litteras scit? cùm non didicerit?*

QVid docuerit Christus, Euangelista prætermisit: doctrinã tamen insignẽ fuisse insinuat: dum Iudæos, qui ipsum insequebantur, vt occiderẽt, quærebãt, in admirationẽ conuersos esse narrat, dicẽtes, *Quomodo litteras scit, cùm nõ didicerit:* cæci Iudæi, non quid dicat & doceat cõsiderant vt veritatẽ assequãtur, sed quomodo docere possit. Et verò cõsideratio ista, si vti fieri debuit facta fuisset, eos ad credẽdũ inducere sufficiẽs erat magnũ veritatis. nẽpe Christũ à Deo esse argumentũ erat, sine disciplina vlla, tantã & tam mirabilẽ proferre doctrinam, laudabilis tunc esset admiratio: at dũ in sua persistũt infidelitate, & inutile faciũt quod in maximum

debuit vtilitatem conuerti, arguendi & insimulandi sunt maximè. *Litteras*, scientiam sacræ scripturæ appellant, & eam, quæ diuinorum est mysteriorum; hæc enim Græcè Grammatica vocatur, latinè litteræ. 2. Tim. 3. Quia ab infantia sacras litteras nosti. Act. 4. Comperto quod homines essent sine litteris. Quidam hanc admirationem eorum esse existimant, qui Christi sermonem susceperunt, & in pretio habuerunt: at verius est illorum fuisse, qui increduli erant, & hæc proferebant, non vt laudarent: sed vt potius Dæmoni tribuerent: aut saltem, an à Deo esset, in dubium reuocarent: nam paulo inferius isti dixerunt, dæmonium habes: & rursus his dixit Dominus. Cognoscentis an mea doctrina à Deo sit, quasi indubitassent: & ita Chrysost. hom. 48. & Cyril. lib. 4. cap. 41. sentire videntur. Hi Iudæi doctrinam negare non poterant, at laudare fugientes, quomodo eam habuerit, mirantur, & in dubium reuocant an ex eo Deo sit, quam omne humanum ingenium excedere agnoscebant.

Respondit eis Iesus, & dixit, mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me.

EOrum quamuis occultas voces sentiens Dominus vt vel in hoc suam diuinitatem ostenderet, ipsorum admirationi respondit, & vnde has litteras & doctrinam acceperit, exposuit. *Doctrina,* inquit, *mea,* quam habeo, & quam audistis, *mea non est*. id est, à me non est, sed ab eo *qui me misit*. significat hanc doctrinam esse Dei patris: ab ipso enim eam accepit. non ergo est, cur admiremini dicentes. *Quomodo scit cum non didicerit*: quia à Deo Patre hæc mea doctrina est: non à dæmone, vt suspicamini. Doctrinam affirmat suam, quia eam habebat: non suam, quia non eam à se habebat, sed à Patre. Cætera in annotatione require.

ANNOTATIO XI.

Vtrique Christi naturæ verba superiora conueniunt.

SVperiora verba vera sunt, de Christo vt filius Dei est, & etiam vt homo est: vt enim Deus est, habebat eandem omninò scientiam, & doctrinam, quam Pater habet: vt enim vna est essentia, ita & vna est vtriusque scientia, & doctrina: hoc tamen discriminis est, quod Pater à nemine, filius eam à Patre habet: & propterea verum est, quod dicit, *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me*: dicit suam & non suam: sed non modo eodem interpretanda sunt hæc: sua enim erat, quia verè eam scientiam, & doctrinam habebat, & habet: non sua autem, quia sic eam habet, vt à Patre accipiat. Vt homo B autem est, scientiam habet, & doctrinam, non eandem cum Patre: sicut enim natura est diuersa, ita & doctrina & scientia tali naturæ inhærens diuersa est: diuersam dico scientiam & doctrinam, in se ipsa: est enim accidens & habitus infusus ex parte verò eorum, quæ sciebat & docebat, eadem est cum scientia Patris, propter identitatem eorum, quæ scit & docet Christus: quæ enim scit & docet Christus vt homo, sunt eadem cum his, quæ scit, & docenda vult Pater. Hæc igitur doctrina, quæ Christi hominis est, suam dicit, quia ipsi inest, non suam autem, quia à C diuinitate, quæ vnita est procedit & emanat. Propterea verè dicitur *Mea doctrina*, quam vt homo habeo, *non est mea*, sed Patris, quia ab eo A accepta, & ab eo mihi data, & communicata. Tribuit Christus Patri, quæ diuinitatis suæ sunt, cùm posset dicere: doctrina, quam vt homo habeo, à me ipso, qui Deus & filius Dei sum est: at Patri tribuit, & rectè, vt notat Chrysosto. homil. 48. ne ingenitus, neue Deo contrarius, neue se extollere videretur: vt modestiam sectans neminem se iactare debere doceret, & auditorum imbecillitati consuleret. Cum igitur hæc sententia duos admittat sensus veros, & quæ ad rem facere possunt, sacri Doctores modò vnum, modò alterum, aut hi vnum, hi alterum sequuntur. Ambrosius libr. 2. de fide cap. 4. & libr. 5. cap. 3. de Christo vt homine hanc sententiam exponit. similiter August. libr. 1. de Trinit. cap. 12. idem Augustin. libr 2. cap. 2. de diuina scientia, quam habet vt Deus interpretatur: affirmat tamen vtroque modo intelligi posse. & tract. 27. in Ioan. etiam de diuina scientia exponit: sicut & Cyril. libr. 4. cap. 42. & Chrysostom. hom. 48. Vtrouis modo exponas, sententia eadem est, & in vtroque sensu suam scientiam diuinam, seu Deum, seu Dei filium esse his verbis Christus significat: simulque facto comprobat, quæ occultè dicebantur reuelando. ad contextum autem præsentem magis facit, si de scientia, quam habuit vt homo, interpretemur, quæ quidem erat à Deo.

Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina vtrum ex Deo sit, an ego à me ipso loquar.

COMMENTARIVS.

CAusam, cur illi non cognoscerent talem doctrinam, cuius esset, tacitè & miro artificio detegit, *Si quis*, inquit, *voluntatem eius*, qui me misit, id est, Dei Patris, *facere voluerit*, is facilè cognoscet à quo mea sit doctrina: nempe an à Deo, an à me ipso: id est, à me excogitata, aut inuenta, aut quæsita, Deóque contraria. A se ipso vocat, quod opponitur à Deo esse, vt rectè exponit Chrysost. hom. 48. ac si dicat: cognoscet an mea doctrina sit Dei, an verò ipsi contraria. Rectè ergo sequitur illos nolle facere Dei voluntatem, quandoquidem non cognoscebant, à quo esset doctrina Christi. Tacitè ergo arguit Dominus, & causam, cur non credant, nec intelligant eius doctrinam indicat: quod Chrysostomus hom. 48. & Cyril. lib. 4. c. 43. aduertunt: ac si diceret, deponite iram, inuidiam, odium, quæ contra me, & contra Dei voluntatem concepistis, & tunc intelligetis meam doctrinam, à quo sit: hæc vos impediunt à recta & vera intelligentia: qui enim Dei voluntatem quærit facere, & quæ ei aduersantur omnino fugere, cognoscit meam doctrinam esse Dei, & non humanum inuentum contrarium ipsi, vt vos putatis. Attende, eum qui vult Dei facere voluntatem, dici cognoscere Christi doctrinam, quia dispositus est, nec impedimentum habet cognoscendi: tamen lumen diuinum necessarium est, quo id assequatur: sicut qui diceret, qui oculos sanos habet & apertos, videt, quæ ei obiecta sunt, non tamen propterea negatur lumen exterius, sine quo non fit visio.

ANNOTATIO XII.

AVgustinus tract. 29. verba hæc aliter exponit, vt is voluntatem Patris dicatur facere, qui in Christum credit, iuxta illud Ioan. 6. Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille. erit ergo sensus: qui credit in me, cognoscet de doctrina mea, an à Deo sit, iuxta illud Isa. 7. Nisi credideritis, non intelligetis. Fidei enim mysteria hoc habent, D vt prius credantur, quàm cognoscantur. Similis sensus est illorum verborum, vt superius annotauimus cap. 3. Qui diligit veritatem, venit ad lucem, & qui mala agit, odit lucem. Hæc expositio est valdè probabilis: tamen accommodatior est illa Cyrilli & Chrysostomi, quam in commentario sumus secuti.

§ Qui

¶ *Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit.*

COMMENTARIVS.

NOn est contentus Dominus causam, cur doctrinam eius Iudæi non cognoscant aperire, & simul modum cognoscendi tradere, quæ in superiori sententia fecit, sed probat doctrinam suam Dei esse, vt ex probatione etiam ipsi id intelligant. Est autem probatio hæc, *Qui à semetipso loquitur*, id est, qui doctrinam propriam à Deo alienam & separatam loquitur, is honorem proprium quærit, vt ab auditoribus in pretio habeatur, ab illisque gloriam, & laudem consequatur, ad ex aduerso, qui non quærit proprium honorē nec gloriam, sed Dei, profectò à se ipso non loquitur, sed à Deo. Hoc argumentū probat verba superiora intelligenda esse de scientia humana Christi, quæ à Deo erat: nam his verbis solùm intendit esse à Deo missum, & quæ secundum eius sunt voluntatem docere, ab eóque doctrinam accepisse, & id hoc argumentum confirmat. Christus autem vt homo non ex sua prædicatione, & doctrina, quærebat humanam gloriam & honorem, sed Dei Patris: ad cuius voluntatem obseruandam homines exhortabatur, & cuius honori in omnibus consulebat: non igitur doctrina eius aliena erat à Deo.

¶ *Qui autem quærit gloriam eius, qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.*

ALteram partem argumenti proponit: est enim argumentum ab opposito consequentis ad oppositū antecedentis, vt Dialectici dicunt: ac si dictum esset: homo est, ergo animal est, at non est animal, ergo nec homo: Ita nunc, A semetipso loquitur ergo proprium commodum & honorem quærit, at non quærit propriū honorem igitur non à semetipso loquitur, sed ab eo, cuius honorem quærit. Hoc nunc dicit, cum enim superius vnam proposuisset partem, qui à semetipso loquitur, quærit propriam gloriam, infert à contrario. *Qui autem quærit gloriam eius, qui misit eum*. non autem propriam, *Hic*, profectò, *est verax & non iniustitia in eo*. Non intulit Dominus hic à Deo est, sed verax est, & iustus, seu non est iniustitia in eo, vt doctrinam & opera sua defendat. hæc enim duo calumniabantur Iudæi: doctrinam quidem, quia seducebat turbas: opera, quia Sabbatum non custodiebat. Contra vtramque calumniam intulit, qui gloriam Dei, à quo missus est, non autem propriam quærit, hic verax est, quia doctrina eius vera est: mendaciis enim non glorificatur Deus iniustitia etiam in eo non est, quia opera eius iusta sunt: non enim à transgressoribus honorificatur Deus. Perpende quàm prudenter, & appositè hæc Dominus intulit: nam inter illos multi contra doctrinam dixerant, seducit turbas: alij quærebant eum interficere prætextu violationis Sabbati, propter Paralytici illius miraculum Ioan. 5. vt paulo inferius explicabitur. propterea Dominus hæc duo inferre voluit, verax est, & in eo iniustitia non est, simul etiā vt occasionem haberet, & ex hoc verbo Iudæorum peruersum & iniquum animum reprehendendi, quo propter opus mirabile ac planè Diuina virtute Sabbato perfectum, vitæ ipsius insidiabantur. Hic est notum verborum legitimus sensus. Tacitè, vt Cyril. lib. 4. cap. 44. dicit, Pharisæos illos arguit, qui propriam quærentes gloriam, mendaces & iniusti erant: mendaces, quia hominum traditiones diuinæ legi contrarias docebant: iniusti, quia diuina mandata transgrediebantur. Matthæi 15. Cur transgredimini mandata Dei propter traditiones vestras: erant etiam mendaces & iniusti contra Christum: mendaces, in dissuadendo populo, ne in Christū crederet: iniusti, in morte innocentissimo Christo machinanda. Hæc autem omnia acciderunt, quia non Dei, sed propriam gloriam quærebant, propriis commodis consulentes.

Iudæi Christi doctrinā & opera calumniabantur.

¶ *Nónne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? quid me quæritis interficere?*

VErba hæc sic superioribus connectuntur. Cùm se veracem, & iustum in doctrina, & operibus dixisset, arguit nunc Iudæos iniustitiæ & transgressionis, in eo, quod eum quærant interficere, & est sensus: nónne legem habetis, quam vobis dedit Moyses, cur nemo ex vobis seruat eam: si enim seruaretis, non quæreretis me interficere: nam insontem & innocentem interficere lex prohibet. Si verbum illud vltimum præponatur, clarior efficitur sensus sic, Iniustitia in me non est, quid me quæritis interficere: nónne Moyses legem dedit, cur eam seruare nō vultis? sicut si quis iniustè inter nos ab aliis iniurias patiatur, persecutoribus dicat: Nónne Deus prohibet iniuria proximum afficere: nónne legi Dei subiecti estis, cur non seruatis, cur non facitis, quæ Deus præcepit: ita nunc dicitur. illa enim verba, *Et nemo ex vobis facit legem*: interrogatiuè habentur, & faciunt sensum, cur non seruatis legem Moysis, cur ei contrauenitis dum me innocentem, veracem, & iustum occidere quæritis? Et rectè Dominus eos arguit, quod contra legem Moysis agant, dum ipsum occidere quærunt: tum vt ostendat se non esse contrarium Moysi, vt ipsi opponebant: tum vt eos potius Moysi contrarios declaret, & crimen in ipsosmet retorqueat, quod illi imponere studebant. Ad incredulos & persecutores hæc verba Dominus dirigit, propterea dixit, *Nemo facit legem*.

ANNOTATIO XIII.

Varius superiorum verborum sensus.

SVperiorem sententiam obscuram esse nemo ibit inficias, quæ quidem variè exponitur, & connectitur, à diuersis. Primò Chrysosto. hom. 48. dicit in duobus Christum à Iudæis esse reprehensum: & in doctrina, quod se Patri æqualem faceret: & in operibus, quod Sabbatum violaret. Verbis prioribus ad doctrinæ calumniam respondit, docens suam doctrinam à Deo esse, idque probant: ad alterum nunc se conuertit, & eos maioris arguit transgressionis; éstq; sensus: Vos me legis transgressionis accusatis: at maioris estis transgressionis rei: dedit enim vobis Moyses legem, & non seruatis eam, quam non leuiter, sed grauiter transgredimini: quæritis enim me interficere, quasi diceret: Ego si solui legem, hominem liberaui, infirmo sanitatem restitui, vos autem soluitis innocenti mortem parando. Ista est Chrysostomi expositio, & similis est Cyril. lib. 4. c. 46.

Secundo loco Augustinus tractat. 30. Ioann. aliter exponit: vt sit sensus, vobis Moyses dedit legem, & non seruatis: si enim seruaretis, in ipsa me agnosceretis, & non occidere quæreretis quamuis sensus iste alius sit à superiori, tamen connexio eadem videtur, vt Dominus ad calumniam his verbis respondeat, qua tāquam legis transgressorem occidere quærebant. Quāquàm sic etiam connecti potest, vt Dominus ad eos, qui interficere eum studebant, se conuertens arguat: ostendens eos id tentare, quia legem Moysis non seruabant. Tertio loco aliqui recentiorum hæc verba connectunt, & exponunt sic: vt probet Dominus, quę paulò superius dixerat, qui facit voluntatem Patris, cognoscet de mea doctrina an à Deo sit; quibus verbis insinuant illos non facere voluntatem Patris. Id nunc ostendit, dicens: Nónne vobis Moyses dedit legem, & tamen eam nemo seruat, quod vel eo patet, quia me interficere quæritis: non ergo mirum, si non cognoscatis doctrinam meam, à quo sit, quia legem

& Dei voluntatem non facitis. Quartò alij aliter exponunt,& sic coniungunt, Moyses dedit vobis legem,& ei non paretis,non tamen propterea succensetis Moysi,qui talia vobis mandauit: nam ille, quæ iussit Deus, fecit: cur ergo me quæritis interficere, quia quæ vobis displicent,& minus grata sunt dico: nam & ego non à me ipso hæc, sed à Deo accepi, & patris mandata annuncio. Quintò item alij nostro tempore aliter interpretantur, vt Dominus his verbis eos arguat,quòd non zelo legis ipsum interficere quærent,vt sit sensus:Moyses vobis legem dedit, & non seruatis, sed contemnitis eam:quid ergo me zelo legis occidere quæritis:non enim zelus illius, sed A aliud vos mouet:si enim zelus esset, legẽ seruare studeretis. Sextò denique alij sic explicant:non mirum, si meam doctrinam non recipiatis, quandoquidem legem Moysis,quem vos mihi præfertis,contemnitis & transgredimini, quòd eo maximè patet, quia me quæritis interficere. Hæ sunt expositiones doctorum. Longum esset & inutile,si contra singulas agere tentaremus:quamuis contra aliquas id efficaciter fieri posset. Mihi ea legitima videtur, quam in commentario adhibui:cùm enim se veracem, & iustum B esse osteodisset,eos arguit & in ipsos inuebitur, qui mortem illi machinabantur,nullã legis Moysis & Dei rationẽ babentes,cuius zelum ipsi falsò pretexebant.

¶ *Respondit turba,& dixit,Dæmonium habes,quis te quærit interficere?*

COMMENTARIVS.

NOn ad turbam Dominus dirigebat verba superius dicta,sed ad Pharisæos,& Iudæorum primos,qui id facinus conceperant,& exequi procurabant:turba verò sceleris tanti ignara, arbitrans sibi hoc peccatum imponi,in Christum inuehitur acerbè,& iniuria afficiens se facinus tale repellit. *Dæmonium habes,* &, *Quis te quærit interficere?* ac si dicant:Dæmon te instigat,vt hæc dicas:nam nemo nostrum te quęrit interficere. Dæmonio hoc tribuunt,quia ipsius est mendacia & falsa testimonia & calumnias imponere,& propterea in eũ,quod Dæmonis spiritu ducatur,conuitium iactant.

ANNOTATIO XI.V

CYril.lib.4.cap.47. dicit vocem hanc esse eorũ, qui interficere quærebant,scientes enim crimina sibi illata,ad negationem refugerunt, vnde negatio hæc,malignitatis fuit, impietatémque impietati addunt,quasi mendacem eum appellantes: hæc Cyrillus. Idem Chrysost.hom.48.quod si obiicias, quia hi de turba erant, responder omnes eum interficere quæsiuisse, quia dictum est,nemo ex vobis facit legem:sed profectò difficilè est creditu omnes etiam de turba Christum interficere voluisse, immo contrarium Euangelica lectio habet:nam inter eos erãt, B qui dicebant, *Bonus est.* Existimo igitur eos, qui ita responderunt,non fuisse de numero eorum, qui occidere quærebant:erat enim turba humilis, cuius nõ erat legis transgressionis vindicare. Illi Pharisæi, & Principes erant huius criminis rei,proptereaque turba ita acerbè & asperè respondit, quia se talis sceleris immunem sentiebat:nec Dominus eam huius accusare intendebat,sed Pharisæos:legis doctores, & Iu- A dæorum principes. Dices, cur non igitur ad eos distinctum, & singularem habuit sermonem: respondeo ex quadam egregia doctrina Grego.lib.13.Mora. capit.3.cuius hæc sunt verba. Nisi prædicator sustineat,quando proferre congruè correptionem possit; *Quomodo prædicatori aliquã publicè arguere possit.* auget in eo malum,quod insequitur:sæpe enim contingit,vt talis sit,qui nulla increpationis verba sustineat.quid igitur in huius culpa prædicatori agẽdum est,nisi vt in sermone admonitionis, quem pro communi salute omnium auditorum facit,tales culpas ad medium deducat,quales eum perpetrasse considerat, qui & præsto est, & de se solo adhuc argui non potest,ne deterior fiat: & cùm generaliter contra culpam inuectio intenditur, correptionis verbum libẽter ad mentem ducitur,quia potens prauus ignorat, quod sibi hoc specialiter dicatur.hęc Greg.ex quibus quare Dominus generali reprehensione in suos sit inuectus persecutores,facilè patet.

¶ *Respondit Iesus,& dixit eis,vnum opus feci,& omnes miramini.*

COMMENTARIVS.

INconstantis & ingratæ turbæ conuitium spernens Dominus,iis,qui verè occidere eum quærebant, respondet,causam eos nullã interficiendi habere demonstrans.Est autem aduertendum à tempore illo quando Dominus paralyticum sanauit,grabatúmque tollere Sabbato iussit, Iudæos Christum interficere decreuisse, vt in eo capite declaratum est:nec cessauit hæc istorum iniqua,& impia intentio:sed magis in eis augebatur, eratque perpetua memoria huius facti:quamuis quando hæc loquebatur Dominus,iam sesqui annus ab illo facto intercessserit:nam gestum fuit Paschatis tempore,& vt alij dicunt,Pentecostes:tamen post illud Pascha, aliud est celebratum,cuius Ioannes non meminit,& post hoc agebatur festum Tabernaculorum, quando hæc loquitur Dominus,qui annus erat tertius suæ prædicationis:sequenti enim proximo Paschate occisus est. Dominus igitur hoc factum nunc repetit,quia in eorum memoria præsentissimum erat,& propter id mortem ei parabant. Repetit autem,vt eos contra legem agere,nullamque causam ipsum interficiendi habere coram toto populo demonstraret, suámque innocentiam significet, verbis igitur propositis causam,quam occidendi prætexebant,proponit:estque sensus:dixi vos iniquè,& contra legem me occidere quęrere,hanc vobis iniustitiam ostendo,*Vnum opus,*inquit,*feci,*nempe paralyticum sanaui Sabbato,&propter hoc,*Omnes miramini,*id est, perturbati estis & tumultuamini,quasi Sabbatum & legem sim trangressus. In sequentibus ostendit hãc causam non esse iustam. Et attende.*Vnum,*inquit,*opus feci,*quasi diceret: non habetis quicquam aliud contra me, nisi hoc vnum: rursus vno opere turbati estis omnes: id est plurimi. Admiratio hæc non est in bonam partem,sed in malam, quia tumultuabantur, & perturbabantur contra Christum, vt exponit rectè Chrysostomus homil.48.

¶ *Propterea Moyses dedit vobis circuncisionem,non quia ex Moyse est,sed ex Patribus, & in Sabbato circuncidistis hominem.*

COMMENTARIVS.

EVidenti argumento probat se non esse transgressorem legis Mosaicæ de Sabbato custodiẽdo,eò quod hominem Sabbato curauerit. Supponit autem vnum, in quo tota argumenti vis consistit, nempe Moysem dedisse Iudæis circuncisionem:propterea quia à Patribus erat præcepta, non quasi ipse primus esset institutor, vnde principaliter ad legem Moysis non pertinebat: ante ipsam enim circũcisio fuit,& tanquam iam institutam ipsis restituit,erat enim intermissa in deserto:præceptum verò Sabbati proprium erat Moysis, ipse enim

primus

primus tale præceptum imposuit, quod ante non seruabatur, Est ergo sensus, Vos vtimini circumsione non tanquam à Moyse instituta, sed à Patribus: non enim erat proprium opus legis, sed Patrum, & propterea ille vobis dedit eam: & tamen in Sabbato, quod Moyses præcepit, circumciditis, nec legem Moysis vos transgredi putatis, quia quod fecerunt Patres, facitis. Concludit verbis sequentibus: si igitur circumciditis hominē in Sabbato, nec ex hoc sequitur transgressio legis Mosaicæ, quia à Patribus fuit illa circumcisio, cur mihi succensetis, quasi ego legem Mosaicam sim transgressus, quod hominem totum saluum fecerim, cùm sit hoc opus multo maius quàm circumcisio? Et attende, quomodo ad ipsos referat factum. Vos circumciditis in sabbato non solùm quia ipsi circumcidebant, sed quia ipsi declarauerant esse in Sabbato circumcidendum: nec enim Moyses id expresse docuit. immo dum sabbatum præcepit, nec expressit circumcisionem in eo debere fieri, videri alicui posset, quando circumcisio exercenda occurrebat Sabbato potius esse transferendam: at non sic faciebant, & rectè: præferebant enim circumcisionem sabbato, & declarabant non esse tale opus contrarium Sabbati obseruantiæ, quia erat opus Patrum.

Annotatio XV.

Recentiorum cōplures verba, *Non quia ex Moyse est, sed ex patribus*, per quandam parenthesim, & velut verbi correctionem dicta censentne aliquis opponeret, Moysem non fuisse primum circumcisionis auctorem: non tamen, quod illa verba ad argumentum aliquid faciant: nam sententiæ sensum hunc esse putant. Moyses dedit vobis circumcisionem, & circumciditis in Sabbato, nec propterea legem trāsgredimini. Patitur autem hæc interpretatio permultas difficultates, ratione illius dictionis, *Propterea*, quia tali expositioni aptari non posse videtur, vt paulo inferius explicabitur. ideirco meo quidem iudicio isti sensum non assequuntur. Rectius & verius Cyril. lib. cap. 49. & Chrysost. hom. 48. & Euthym. hæc verba ad argumentum pertinere arbitrabantur, quāuis non eodem modo exponant: vis enim argumenti in hoc consistit, per circumcisionem, quæ non est propria Moysis, sed Patrum, factam in Sabbato, non est legis Mosaicæ transgressio, ergo neque erit per opus Christi miraculosum, quod maius est, quàm circumcisio. distinguit enim Dominus circumcisionem à lege Moysi, & Sabbatum ad Moysem, & circumcisionem ad Patres refert: vt si per opus illud Patrum non sit transgressio legis Moysi, nec per hoc opus mirum sanationis, vt in commentario exposuimus, fiat: & tūc rectè accommodatur particula, *Propterea*, vt ex sequenti annotatione constabit. Si autem illorum expositiones sequamur, nec particulam hanc, nec vim argumenti constare facilè intelliget, qui attentè verba considerauerit.

A tibus connectunt, & communissimè exponunt Doctores, non placet ab hac communi lectione discedere. Tertio igitur loco recentiorum aliqui illud, *Propterea*, sic connectunt cum sequentibus, vt non sit causæ significantiuum, sed velut attentionem excitans sequentium, ac si dictum esset: *Vnum opus feci, & omnes miramini, propterea Moyses dedit*, id est, propterea attendite, & aduertite, quæ dicam. sed hi nec cum sequentibus, nec cum præcedentibus connectunt, & necesse est verbum aliquod supplere, quod

B iam non est verba exponere, sed multiplicare, nec talis dictio in scriptura vnquam sic posita reperitur. Quarto alij totam sequentem hanc sententiam cum superiori coniungunt: vt sit sensus: Vnum opus feci, & vos miramini, propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, vt circumcisio facta in sabbato faciat, ne vos miremini, nec me legis transgressorem existimetis. Violenta est, & non vera hæc expositio: nam non fuit hæc causa, cur Moyses dedit circumcisionem: Quod si dicant, *Propterea*, non causam sed euē-

C tum indicare, quasi ex eo quod Moyses dedit circumcisionem, & fit in Sabbato, id consequatur, vt probetur Christus non esse legis transgressor, certè violentum est: Nam particula, quæ euentum indicat, connectitur cum ipsa re, quæ euenit, non cum eo à quo euentus fit. Quinto loco alij particulam ornatus causa positam affirmant, vti Latinè verùm enim verò, & fauet his quod notat Rabbi Dauid, nempe particulam עלכן cui respondet propterea, seu Græcè διὰ τοῦτο aliquando idem significare quod profectò,

D verè, sanè, maximè, quando in principio sententiæ ponitur: at in toto nouo Testamento talis particula in ea significatione nō reperitur. Sexto alij vice particulæ tamen, seu attamen hanc positam dicunt. Omnes hi nostræ ætatis auctores eo mouentur maximè. quia illa verba media, *Non quia ex Moyse, sed ex Patribus*, per quandam parenthesim, & velut per correctionem dicta putant, non autem, quod ad vim argumenti faciant. sed superius ostendimus maximè id ad argumentum facere. Quare septimo loco Cyril. lib. 4. cap. 49. omnium optimè hanc particulam exponit,

E cum sequentibus connectens, & causæ reddendę appositam interpretans, vt sit sensus: Idcirco, seu ea de causa dedit vobis Moyses circumcisionem, non quia erat ex se, sed quia erat ex Patribus: & tamen vos in Sabbato circumciditis, quamuis illa sit Patrum, Sabbatum autem sit Moysis. Hunc nos in commentario sensum amplexi sumus, & verissimum legitimumque reputamus.

Annotatio XVI.

Vox propterea variè explicatur.

Mirum est quantam expositoribus illa particula, *Propterea*, ingerat difficultatem: tam his, qui verba illa, *Non quia ex Moyse, sed ex patribus*, per correctionem quandam dicta cēsent: quam illis, qui ad vim argumenti facere existimant, præcipuè tamen prioribus. variè igitur exponitur. Euthymius enim superuacaneam censet, & vulgari modo positam, & nihil ad sensum facere. hæc responsio non est probanda: non enim sacra scriptura leuiter illa particula ponitur, maximè cùm hæc sit de numero earum, quæ multum in oratione valent, sensúsque ac sententias variare solent. Theophylactus superioribus connectit: vt sit sensus: Omnes miramini, propterea seu propter hoc opus quod feci: nam Græcè legi potest relatiuè, idem enim est ac Latinè, propter quod, quod & vnius dictionis, & duarum vim habet, & tunc sensus est: Vnum opus feci, & omnes miramini propter hoc. Mihi Chrysost. hom. 48. idem videtur sentire: at quia codices omnes & Latini, & Græci cum sequen-

¶ *Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, vt non soluatur lex Moysi, mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in Sabbato?*

Commentarius.

Ad præcedentem sententiam hæc pertinent: concludit enim ex superiori sententia argumentū: *Si homo accipit circumcisionem* patrum, *in Sabbato*, & non hinc sequitur, *vt soluatur lex Moysi*, præcipientis obseruantiam Sabbati, non debetis mihi succensere, nec me transgressorem Sabbati iudicate, *Si totum hominem sanum*

num feci in Sabbato maius enim opus est hæc curatio, quàm Patrum circumcisio: & si circumcidentes Sabbato non existimatis vos transgredi legem Moysi, profectò nec me debetis iudicare, eam esse transgressum. Circumcisionem distinguit à lege Moysi, tanquam ea sit Patrum: ad legem enim Moysi id pertinet, quod ipse primus instituit, qualis erat sabbati obseruantia. Quod si quis Iudæis obiecerit, circumcisionem fuisse institutam à Deo, & propterea obseruari debere ab eis etiam in sabbato, obiectio friuola esset: nam etiam sabbati obseruantia à Deo erat: si ergo Deus non sibi fuit aduersatius, dum per patres circumcisionem octauo die, & per Moysem sabbati obseruantiam præcepit, quia in ea obseruantia non erant prohibita diuina opera, sed humana, & seruilia: ita etiam de opere Christi iudicandum erat, quod nō minus, immo magis erat Dei opus, quàm circumcisio. Illud autem, quod dicitur, *totum hominem saluum feci*, opponit circumcisio quæ non totum hominem sanabat: immo si ipsa sola circumcisio consideretur, corpus lædebat, quamuis animam sanauerit virtute fidei venturi tunc Christi: si autem consideretur medicamentum, quod vulneri sanando tūc adhibebatur, quod etiam opus quoddam erat: nec totum corpus sanabat, sed particulam quandam: at Christus Paralyticum totum sanum fecit: & quantum ad totum corpus, quod morbo graui vexabatur: vt nec incedere ad piscinā liberè valeret, & quantum ad animam simul, quia eum liberauit à peccato: propterea enim dixit illi: Ecce iam sanus factus es, noli amplius peccare. Cætera in annotatione require.

ANNOTATIO XVII.

Expositiones Doctorum. CHrysostomus hom. 48. illa verba, *Vt non soluetur lex Moysi*, exponit in sensu causali, nempe circumciditis hominem, ne lex Moysi soluatur, scilicet præceptum circumcisionis. & cum communiter hanc Recentiores expositionem sequuntur, sed rectè Cyrillus lib. 3. cap. 50. eam reiicit: non enim ipsi circumcidebant, vt lex Moysi non solueretur, immò contrarium potius fieri videbatur: nam circumcisio non erat lex Moysis, sed Patrum, sabbatum autem erat Moysis, sanè, si illi non circumcidissent sabbato, dicendum erat, non circumcidunt, vt non soluatur B lex Mosi, dum autem dicitur, *Circumciditis vt non soluatur lex Moysi*, indicat esse sensum, vt non soluatur sabbatum, quod erat singulare institutum Moysis, non autem Patrum. propterea ipse Cyrillus, censet verba hæc sequentibus coniungenda. vt sit sensus, circumciditis hominem in sabbato, cur igitur mihi indignamini. quia totum hominem sanum feci, *Vt non soluatur lex Moysi*, id est, succensetis mihi, vt legem Moysi defendatis de sabbato; quasi zelo illius vos mihi indignemini? Mihi ista connexio non placet, C quia aliquantulum violenta videtur, sed superioribus verba coniungenda existimo cum Chrysostom. & aliis, sed non in eo sensu, quem hi Doctores sequuntur, nempe vt illa particula *Vt*, causam reddat, sed vt sit nota consecutionis posita loco *Ita vt* quasi dictum esset, circumcisionem accipit homo in sabbato, ita vt non soluatur propter eam lex Moysi, scilicet de sabbati obseruantia. in hac etiam significatione accipitur superius Ioann. 5. Maiora, inquit, demonstrabit opera, vt vos miremini, id est, ita vt E vos miremini: ibi eadem est particula Græca ἵνα, est etiam locus 2. Corint. 1. Quæ cogito secundùm carnem cogito, vt sit apud me *est & non*? id est, non secundùm carnem cogito, ita vt apud me sit est, & non sunt alia etiam exempla. Sensus ergo est, circumci-

Particula vt loco ita posita.

A ditis hominem, & non inde sequitur, vt soluatis legem Moysi de sabbato, nec vos legis existimatis transgressores, eo quod circumcisionem Patrum in sabbato accipitis.

Illud etiam adnotandum est Chrysostomum & Euthymium illud, *Totum hominem sanum feci*, sic exponere, vt totus sanus factus dictus sit, quia & anima, & corpore sanatus est: nam & à peccato liber, & à morbo corporis ereptus simul fuit. existimo dictum esse totū hominem sanatum esse, ne sanitas in B parte corporis versari putaretur, sicut circumcisio, non tamen est Chrysostomi improbabilis expositio: nam poterant opponere Iudæi circumcisionem fieri sabbato, quia erat pro salute animæ, quamuis cum corporis læsione esset. Christus ergo se non animam solam, sed corpus etiam sanasse respondet, circumcisio enim vnam partem sanabat, alteram lædebat, & vulnerabat: at Christi opus integrum hominem saluum fecit. cur igitur illa circumcisio sabbatum non soluit, opus autem Christi soluit: Cyrill. libro 4. C cap. 50. exponit id dictum esse respectu medicinæ, quam adhibebant, vt à vulnere circumcisionis sanarent, vt sic sensus: Vos sabbato medicinam adhibetis, vt vnam corporis particulam sanetis, ego autem totum sanaui hominem: & id quidem verum est: tamen dominus non sumit argumentum ex medicina, quæ adhibebatur vulneri sanando, sed ex circumcisione ipsa, quæ erat opus quoddam ex suo genere seruili, & tamen exercebatur sabbato: & in hoc est præcipua vis argumenti. potest etiam nomine circumcisionis E totum comprehendi, quod in ea adhibenda efficiebatur: nempe abscissio, & medicamentum, præcipuum tamen opus circumcisio erat: hoc enim est de quo dicitur: *Moyses dedit vobis circumcisionem*, non quia ex Moyse, sed ex Patribus.

¶ *Nolite iudicare secundum faciem, sed rectum iudicium iudicate.*

COMMENTARIVS.

EXcludit Dominus vanam argumenti responsionem, quam Iudæi adhibere poterant dicentes, Circumsisio est Patrum, & à Moyse etiam confirmata: propterea sabbato circumcidimus, nec transgressionem legis existimamus Patrum auctoritate suffulti. id Dominus per præoccupationem diluit, *Nolite iudicare secundum faciem*, id est, in acceptione personarum, *Sed iustum iudicium iudicate*, id est, considerate opera ipsa, quæ sabbato fiunt. Circumciditur homo ex vna parte, ex altera parte homo triginta octo annos habens in graui infirmitate breui temporis momento ita sanatur, vt grabatum valeat per vias portare: quis neget diuinius, mirabilius, potentius esse hoc opus: si ergo licuit vobis illud in sabbato exercere, cur hoc mihi non licuerit: vos ad personas recurritis, scilicet, circumcisio Patrum est, opus hoc tuum est, quem nos multo Patribus inferiorem existimamus: hoc iam est iudicium in personarum acceptione accipere: nam opera sunt, per quæ fit transgressio, si aliqua est, non personæ ipsæ. Aduerte illud, *Secundum faciem*, in Græco est secundum aspectum, sed visionem. Idem est sensus, Facies enim est, quæ videtur, propterea iudicate secundum faciem, & visionem, idem est. Exactiorem huius sententiæ declarationem in annotatione require.

ANNOTATIO XVIII.

Secūdum faciē iudicare quid significet. CYril. lib. 4. cap. 51. Chrys. hom 48. & Euthy. Secundum faciem iudicare exponunt, vt idem sit quod iudicium proferre in acceptione personarum, A nēpe quādo id consideratur in causa, quod ad causæ iustitiam non pertinet. Et hæc legitima expositio, nō ea, quam recenciorum aliqui adhibuit, vt id sit iu-

dicare

dicare secundum visionem, seu faciem, id est, superficialiter, & non re omninò & intimè considerata, & perspecta, sed ad rem præsentem non facit, quod ex antithero facilè colligitur. Alias dicendum fuisset, Nolite iudicare secūdum faciē, sed maturè & exactè omnia perpendite: at non sic dicitur: *Sed iustum iudicium iudicate*. quod verbum præcedens declarat intelligendum de personarum acceptione: huic enim opponitur iustum iudicium. propterea, vt rectè Cyril. docet, propriis verbis legis Dominus vtitur, vt legis auctoritate inducat ad tale istum iudicium. sunt autem verba legis Deuterono. 1. Quod iustum est iudicate, ita paruum audietis vt magnum: nec accipietis cuiusque personam. Præterea, quia si is esset sensus, euadere poterant Iudæi dicentes, illam circumcisionem esse Patrum: & Moysis at hoc opus sanationis non esse patrum propterea Dominus ad indicium remota personarum acceptione ex lege ipsa diuina exhortatur. In quo autem ista acceptio personarum consistat, & quomodo sit applicanda verbis: adhuc declaratione indiget. Chrys. Cyril. Euthy. & August. tract. 30. sic explicant, vt sit comparatio inter Moysem, & Christum, sitque sensus: Si vos à transgressione sabbati liberatis, qui sabbato circumcidit: me autem condemnatis, qui sabbato sanaui, quia Moysem plurimi, me autem nihil facitis, iudicium vestrum in acceptione personarum est. At hæc explicatio mihi non videtur verbis accommodari posse: non enim Moyses est, qui dictus est circumcidere, sed ipsi circumcidebant Iudæi, quibus cum loquebatur: & ipsi erant, qui se legis Mosaicæ propter circumcisionem transgressores non esse censebant.

Verus Christi verborum sensus. Verus igitur sensus hic est, Lex Moysis præcipit, vt sabbatum seruetur: Patres octauo die circumcidendum infantem præcipiunt, quod & Moyses confirmauit, fieri autem potest, vt dies octauus sit sabbatum, tunc si circumcisio non fiat, Patrum institutio non seruatur: si verò fiat, lex Moysis violari videtur. in hac ambiguitate vos Iudæi declaratis, & rectè factum est, esse die octauo circumcidendum, nec per hoc solui legem Moysis, nec enim opus Patrum cedi deber prohibitum fuisse à Moyse, cur ergo creditis opus hoc, quod multo maius est, esse prohibitum: si enim dicatis, illud erat Patrum, hoc tuum est, quem vulgarem hominem existimamus & reputamus: iam profectò accipitis personam cū agitur de opere ipso, vos ad personas recurritis, & excellentiam personarum opponitis, relicta ea, quæ est operum: Est enim hoc meum multo perfectius, & potentius, hic est sensus. Posset vna obiectio fieri: quod circumcisio fuit ex diuino mandato: nam præcepit Deus, vt octauo die circumcisio fieret: at hoc opus tuum non est ex diuino præcepto: Vt obiectionem hanc refellamus, ideodum est neum non præcepisse sabbato circumcisionem fieri debere, præcipit quidem octauo die puerum circumcidendum, sabbatum autem accidere sæpe octauo die poterat: cùm ergo ex alia parte præceperit sabbati obseruantiam, & vtriusque præcepti Deus auctor fuerit, profectò erat ambiguum, vtrum esset implendum: at Iudæi diuinitatis mentem declarantes, censuerunt relicto sabbato debere fieri circumcisionem, nec esse contra sabbati obseruantiam. prætulerunt enim Patrum institutionem tanquam antiquiorem, & maioribus datam, ab eisq; obseruatam. Cùm ergo nūc in Christo opus nouum, & omnem humanam videtent superantem virtutem, quod non nisi diuinum esse poterat: debuerant etiam iudicare multo minus hoc esse in sabbato prohibitum: nam vt circumcisio à Deo instituta fuit, ita hoc opus à diuina virtute processerat: quale illi Patres nunquam fecerant: illud ergo præferte propter Patres fuit maxima personarum acceptio. Et hic est legitimus, ni fallor, sensus totius argumenti.

¶ *Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis, nónne hic est, quem quærunt interficere? ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt.*

COMMENTARIVS.

Qvidam de turba ex vna parte scientes Iudæorum maiores quærere Christum, vt eum ad supplicium traderent: ex altera verò parte videntes illum non solum palam, & liberè loquentem, sed etiam eosdē principes, quòd eum occidere quærerent iniustitiæ accusantem, mirati sunt, qua ratione factum sit, vt cum paulò antè ad mortem inquireretur, nunc liberè loquatur, & reprehensione in eos vtatur, seque defendat: & nemo non solùm in eum manum mittat, sed ne verbo contradicat. Vt enim notat Euthymius, aderant multi ex his, qui eum interficere quærebant. Particula *Ergo*, causam huius admirationis indicat: ac si dicat: quia viderunt, & audierunt Christum liberè loquentem, & arguentem, propterea mirati hæc dixerunt Euangelista hoc non de Galilæis, nec de iis, qui ex locis extra Hierusalem venerant, sed de Iudæis ipsis, qui Hierusalem habitabant fuisse narrat: ea de causa, vt quomodo scite poterint Christum ad mortem quæri, insinuet. Cùm enim continuè in vrbe habitarent, facilè intelligere poterunt, quod principes, iam multo tempore patrare parabant, similiter etiam, vt in hoc duritiem & incredulitatem Iudæorum, qui de Iuda erant, ostenderet. hi enim omnium maximè increduli, & infensi contra Christum fuerunt, qui ad fidem promptiores, & ad Christum recipiendum paratiores esse debuerunt: de eorum enim tribu secundum carnem Christus futurus erat.

ANNOTATIO XIX.

Græci codices habent, quidam de Hierosolymitis, seu Hierosolymitanis, & ita Chrysost. hom. 59. & Euthymi. legunt. Latini codices habent de Hierosolymis. parum hoc refert: idem enim est omnino sensus. Chrysostho. hos reputat fuisse de numero eorum, qui in Christi necem principibus consenserant: propterea que Euangelistarum mentionem fecisse Hierosolymitarum, vt eos miserabiliores fuisse cæteris significaret. Sed non video, qua ratione id probetur: cùm enim essent de turba, quamuis de numero eorum, qui increduli erant, non videtur quomodo neci Christi consenserint: nondum enim principes de nece Christi cum turba aliquid tractauerant, nisi velit Chrysostomus dicere, eos neci consensisse, quia Principum de Christo occidendo propositum approbabant, sicut solent homines de vulgo probare, aut reprobare suis priuatis iudiciis facta Principum: & hoc est probabile: tamen ipsi non erant, qui quærebant, Christum interficere. Hinc patet verba illa, *Dæmonium habes, quis te quærit interficere*? non fuisse omnium de turba, sed multorum simplicium, qui tale facinus ignorabant: nisi fortè dicamus eos sciuisse, & dissimulare voluisse: hæc enim omnia probabiliter dici possunt.

¶ *Nunquid verè cognouerunt principes, quia hic est Christus?*

COMMENTARIVS.

Commune est omnibus insoliti, & insperati euentus, causam inquirere: hoc turbæ accidit nunc videre, nempe Christum paulò antè diligenter ad necem quæsitum, & contra quem adeò Principes conspirauerant,

rant, vt nemo è turba liberè de eo loqui ausus esset: modò liberè loqui, & in ipsosmet principes inuehi, neminémque illorum vel verbo se opponere ausum esse, mutationis ergo insolitæ, & inspetatæ causam inquirunt. Erat autem vera huius causa diuinitatis Christi virtus, ac potentia, qua aduersarios ita reprimebat, quando ei placitum erat, vt obmutescere eos faceret: sed isti hanc non cognoscentes, nec inuenientes, causam sibi aliam excogitant. *Nunquid*, inquiũt, *cognouerunt iam Principes*, hunc esse Christum, depoluerunt q; odium conceptum, quo eum prius non cognoscentes prosequebantur? Perpende duo in his verbis, vnum est, quanta fuerit rabies Principum contra Christum, & quanta ipsius Christi virtus, qua eos repressit, vt isti Iudæi huius effectus talem excogitauerint causam: ac si dicerent, maxima diligentia, & rabie iste ad necem quærebatur, & nunc tam liberè loquitur, & reprehendit, aduersariis obmutescentibus, cuius causa alia profectò esse non videtur, nisi quia nouerunt iam hunc esse verum Messiam, & Christum. Et addunt illud aduerbium *Verè*, vt insinuent eos tractasse, & in controuersiam vertisse an esset Christus: at iam veritatem resolutam nouisse & assecutos esse. Alterum est, istos de turba, qui hoc proferebant, deceptos valde fuisse: putabant enim Principes odio habere Christum, & ipsum ad necem quærere zelo veri Christi, quia nempe se Christum faciebat, cùm nõ esset: si autem zelus talis fuisset, vtique rectam causam sibi proposuissent: si enim iam nouerant verũ esse Christum, sequebatur profectò vt odium deponerent, & ad necem non quærerent, sed potius ipsi se submitterent. At non hunc zelum Principes habebant, fingebant quidem, vt turbas deciperent, sed aliter se res habebat: maximè enim persequebantur eum, quia nouerant esse Christum, quod Dominus Matth. 21. illa insignis parabola docuit. Hic est hæres, venite occidamus eum, qua de re c. 11. inferius exactius tractabimus. Hæc ad sensum horum verborum explanandum satis sint.

¶ *Sed hunc scimus vnde sit, Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit.*

INcredulitas, & malitia istorum non sinit eos in hac causa inuenta quiescere, & permanere. Effectus minus, quem experiebantur, hanc causam indicare videbatur: at incredulitas & odium contra Christum repellit, & contra inuentam causam obiectionem inuenit *Christus, cùm venerit, nemo scit vnde sit. scimus autem vnde iste sit:* ergo iste Christus esse non potest. iam rem eò perductam esse fatentur, vt si nescirent, vnde iste esset, Christum esse reciperent, & consentirent. Ignorantiam miseri homines ad Christum recipiendum quærunt. Nescire oportet, inquiunt, vnde sit, vt verus sit Christus. Magnam confessionem veritatis vis elicuit ab istis: nihil enim contra vitam, & mores, nihil contra doctrinam opponunt, quia omnia Christo conueniebant: nihil in illo inuenerant, quod Christum dedeceret, hoc solùm inuenerunt, quia sciunt, vnde sit: si nescirent, omnia rectè se haberent. Attende hac obiectione eos inuentam causam repulisse: nempe quod principes Christum agnouerint, ac si dicerent: cùm hic non sit Christus, quia scimus vnde sit, non est verisimile, causam hanc, quam excogitauimus, veram esse: nempe nouisse verè principes hunc esse Christum. Isti scire se, vnde sit Christus dicunt, quia ex quibus parentibus sit ortus, & progeniem eius scire se putabant, sicuti in cap. 6. dictum est, Nónne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem? Particula enim *Vnde*, non locum: sed originem significat. Existimabant autem neminem, quando Christus veniret, cogniturum eius parentes, sed repentè ignotis progenitoribus mundo appariturum. Vnde hoc sibi falsò persuaserint, incertum est: forsan ex locis scripturæ malè intellectis: quale est illud Isai. 53. Generationem eius, quis enarrabit: & Micheæ 5. Egressiones eius à diebus æternitatis, sciebant quidem venturum de progenie Dauid, & de loco Bethlehem: tamen in particulari ex quibus parentibus, ignoratum iri credebant. Nec est contra, quod Ioan. 9. dicunt: Hunc nescimus, vnde sit: horum verborum enim alius est sensus, nempe nescimus, an à Deo missus sit, nec est contradictio. quamuis Chrys. homil. 49. eos sibi contradicere existimauerit, tanquam furore ebrios, & insanos. Addunt verba illa esse Pharisæorum, hæc autem vulgi imperiti, & scripturarum ignari.

¶ *Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens.*

NOn sine magna causa Christus clamat: cùm enim videret illos omnia, quæ Christus facturus erat, de ipso confiteri, hoc vno autem impediri, quia scirent vnde esset: propterea clamat: quasi victoriam ex eis reportans: & quare clamet, illatiua particula ostendit *Ergo*, nempe propter verba eorum, qui nihil aliud opponunt, præter scientiam, quia sciunt, vnde sit, & noscunt parentes, & progeniem eius. Clamore autem hoc docet, se etiam hoc habere, quod requirunt, nempe se nescire eum, vnde sit: vt nulla re deficiente Christum negare eum esse non valerent: propterea dicitur, *docens, & dicens*. Audiamus quid dicat.

¶ *Et me scitis, & vnde sim scitis, & à me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis: ego scio eum, & si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax, sed scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit.*

VEram suam originem docens, ostendit Christus eos nescire, quis sit, & vnde sit ipse: & repetit eorum verbum, vt contradicat, & falsum esse demonstret: & est sensus: *Et me, & vnde sim scitis*, id est, affirmatis vos scire me, & vnde sim, quia parentes meos scire vos putatis, & tamen ego *A meipso non veni, sed misit me, qui verus est*: id est, Deus implens quæ promiserat: & hunc vos nescitis: ac si clarioribus verbis dicat, Ego non sum merus homo, qualem me esse arbitramini, sed filius Dei missus à Patre propter promissiones implendas, quas fecit Patribus vestris, & hunc, *vos nescitis*, id est, nescitis esse patrem meum, non est ergo verum, quod putatis, nempe vos me, & à quo sim, scire, qui filium Ioseph me esse existimatis: at ego, *scio eum*, quia ego sum ab ipso, id est, genitus ab eo, & verus filius eius, & missus in carnem homo factus, quia, *Si dixero*, me nescire eum, *ero mendax*, sicut & vos estis mendaces dum dicitis scire me, & vnde sim. Perpende, qualiter Dominus ostendit eos nescire, vnde sit, nec etiam cognoscere quis ipse sit: quia originem habet cœlestem, & à Patre est, quem nemo vidit præter ipsum filium, & qui affirmant se Patrem eius scire, mentiuntur: sicut ipse mentiretur, si negaret se scire eũ. Mira doctrina, qua Christus suam diuinitatem, & originem aperit, in se promissiones patribus promissas docet, propriis ipsorum verbis eosdem conuincit. hic est verus & legitimus sensus. Græcè non habentur illa verba, *Ego scio eum. & si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis mendax*, nec antiqui Latini codices habent, nec Chrysost. nec Augusti. exponunt: forsan relicta, quia in octauo capite reperiuntur, sensui tamen præsenti accommodata sunt.

ANNOTATIO XX.

Multiplex interpretatio Doctorũ.

VAriè superiora verba Doctores exponunt. Primo loco Chrysost. hom. 49. verba hæc, *Et me scitis, & vnde sim scitis*, Christus credidit affirmantis, illos verè scire eum esse Christum, & à Deo missum, quod si postea dicitur, *Nescitis*, id est, quia operibus, & verbis negabant: & hac ratione tollitur contradictio, quando aliis in locis dicitur, neque me scitis. Tamen expositio hæc difficilè veritati accommodatur, sunt enim verba turbæ dicentis, Nescimus vnde sit: quæ turba tunc non cognoscebat verum esse Christum. Secundo loco Iustin. Mar. in explicationibus quæst. Gent. quæstio. 140. notat ignorationem voluntariam interdum scientiam dici, & allegat hunc locum exponens dictum esse, *Me scitis, & vnde sim scitis*, id est, scire potestis ex tot signis, & doctrinis à me dictis, & factis: quod si alio in loco nescire hi dicuntur, quia verè ignorabant: licet eorum vitio ignorantia tribueretur: doctrina hæc vera est, non tamen facilè accommodatur. Tertio loco Augustin. tract. 31. hæc verba Christi esse dicit affirmãtis eos scire, & ipsum, & vnde sit ipse: sed ex parte, nempe quantum ad humanam naturam: at ignorare ex altera parte, quantum ad diuinam, quam eis explicat. Recentiores alias adferunt expositiones, sed non videntur aptari contextui ita facile posse. Isti enim

A Iudæi nec quantum ad humanam naturam Christum nouerant: nam filium Ioseph esse putabant, quod falsum erat, & principium erroris ipsorum: nõ ergo Dominus eos scire affirmat, quasi quantum ad naturam humanam eum cognoscerent, in qua veram originem non sciebant: & propterea docet se non habere alium Patrem, præter Deum, à quo est, & à quo missus est. Verba ergo illa, *Me scitis, & vnde sim scitis*, sunt per quandam ironiam dicta, quasi eos multum aberrare significaret, dum dicunt, Hunc

B vnde sit scimus, per hoc progeniem eius iudicare volentes: statim autem veram suam progeniem aperit, isti enim progeniem à Patribus describebant, & propterea filium Ioseph appellabant: Dominus ergo se à Deo esse, & Patrem habere Deum docet. Illud autem *Nescitis*. *& ego scio eum*, significat eos nescire Deum esse Patrem Christi, qui enim nescit vnum esse Patrem alterius, dicitur nescire illum, licet personam cognoscat, & consequenter nescire originem, si illum nescit esse Patrem. Illis verbis, *Ab*

C *ipso sum. & ipse me misit*, vtramque naturam suam, & originem aperit æternam. Ab ipso sum, vt Deus, & Dei filius: & ipse me misit, quia homo factus sum, ab eo missus.

¶ *Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius.*

COMMENTARIVS.

NOuerant Christum affirmasse filium se esse Dei & verum Messiam, ea de causa, quibus exosus erat, apprehendere eum quærebant, sicut Ioan. 5. dictum est. Propterea magis quærebant eum interficere, quia Patrem suum dicebat Deum, æqualem se ei faciens. non igitur accusare poterunt Christum, quod eis locutus non fuerit, & quis ipse fuerit, disertis verbis non docuerit: Hoc notat illa particula *Ergo*, quasi dicat Euangelista, quia dixit se esse à Deo Patre, & scire Deum, quem ipsi nesciebant, propterea quærebant eum apprehendere: & vnde debuerunt conuerti à malitia, & cæcitate ad fidem, & amorem: inde argumentum obdurationis, & multiplicandi sceleris sumunt: at diuina virtute repressi sunt conatus eorum: non quod mori timeret, aut nollet: sed quod in tempus à Deo constitutum mortem differret: *Nondum* enim, venerat hora mortis, & passionis eius. Illa particula, *Et nemo misit*, loco aduersatiuæ posita est: vt sit sensus: quamuis quærerent eum apprehendere, tamen nemo misit in eum manus.

¶ *De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant.*

TAm mira doctrina Christi non sine auditorum fructu omninò fuit: nam multi de turba crediderunt in eum, nempe esse verum Christum, & messiam à Deo missum: tantóque affectu crediderunt, vt fidem in mente conceptã, occultare non valerent, sed in confessionem oris prorumperent, & dicerent, quæ sequuntur. Vno ergo verbo Christi, & hi conuertuntur, & illi obdurantur: sed quod conuertantur, virtus est verbi: quod obdurentur, vitium est audientium: sicut & eodem lumine, & sani vident, & lippi cæcutiunt, sed, quod illi videant, virtus est luminis: quod illi cæcutiant, vitium est oculorum, sed non est æqualis ratio culpæ: nam lippus sine culpa est, quia vitium est naturæ: at obdurati in maximo sunt scelere & damnatione, quia vitium est voluntatis.

¶ *Christus, cùm venerit, nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit?*

A Signis, & miraculis multis, quæ Christus ediderat, argumentum sumunt, ad credendum hunc esse Christum: & sensus est: Christus, quem speramus venturum, non faciet plura signa, quàm hic facit. Ipse igitur verus est Christus: nam Christus non habebit maius argumentum probandi se esse Christum, quàm hic habet: hic est sensus. Attende Euangelistam non referre hæc verba quasi prolata ab ipsis, postquam crediderunt: non enim dicerent, *Christus cùm venerit*, iam enim venisse credebant, sed relata tunc tanquam argumentũ, quo moti sunt ad credendum: ac si dictum esset, multi crediderunt, quia dicebant, *Christus cùm venerit*, non faciet plura signa, ergo hic est Christus. quòd si postquam crediderunt, hæc pronuntiarunt, tunc interpretabimur in hunc sensum: nempe esse modum quendam loquendi ex quadam suppositione, & conditione scilicet: si quãdo Christus venturus esset, non faceret veniens plura signa: vel Christus, quem nos venturum professi sumus: non faciet plura signa quàm hic. hunc sensum Chrysost. hom. 49. & Euthymius sequuntur.

¶ *Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc, & miserunt principes, & Pharisæi ministros, vt apprehenderent Iesum.*

HAsce voces quamuis submissas, & velut inter se solos loquentium, audierunt Pharisæi, qui timore, ne turba crederet in eum, attentissimè omnia obseruabant: quæ autem audierunt, ad principes scilicet Sacerdotum (sic enim Græcè habetur) retulerunt, & eorum auctoritate, quæ prima erat, accedente, tam hi, quàm illi ministros mittunt, vt Iesum capiant: non enim ausi ipsi sunt venire, ne turba in eos insurgeret: nec eum apprehendere differre volebant, ne si dimitteretur, tota turba in eum crederet: liberúmque postea illis non esset facere, quod cogitauerant, & quæsierant. Qui ergo tenebantur turbam dirigere, & illustrare, vt veritatem cognoscerent: remouent, & deterrent à veritate sequenda: vt verum sit, quod Dominus illis obiecit, Matth. 23. Væ vobis Scribæ, & Pharisæi, qui clauditis regnum cœlorum ante homines: vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare.

¶ *Dixit ergo eis Iesus adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum, qui misit me.*

MInistris eum apprehendere venientibus dicit Dominus *adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado*, ad Patrem. Hebraismus est, ac si dicat post modicum tempus, quo vobiscum permanebo, vadam ad eũ, qui me misit: nondum est tempus me cõprehẽdi, citò veniet tẽpus hoc. Similis phrasis est Ionæ 3. Adhuc tres dies, & Niniue subuertetur. Est & præsens loco futuri temporis vadam ad eum qui me misit. Cõsideranda sunt verba, *Vado*, inquit: id est mihi liberum est mori, pono animam meã, quando, & quia volo. Rursus mors mea nõ est, qualem vos putatis: *Vado ad eum, qui me misit*, hominem merũ me esse, vt cæteros creditis, non sic est: vadam ad eũ, qui me misit: quia Dei filius sum, & sic moriar, vt citò resurgam, & humanitatem meam ad dexteram Patris mei collocẽ: vobiscum autem sum hoc modico tempore inter vos agens vt doceam, vestram salutem operer, ad eamq; accipiẽdã vos exhorter. *Modicum tẽpus*, vocat, quia proximo Paschate erat passurus. Illa particula *Ergo*, indicat, quia eum comprehendere veniebant, Dominum hæc protulisse, quibus verbis non solum illos docuit, sed furorem eorum repressit adeò, vt relicto eo compuncti ad eos, à quibus missi erant, redierint.

¶ *Quæretis me, & non inuenietis.*

PRophetica & simul comminatoria hæc verba sunt, quibus prædicit, & comminatur, quod Iudæis incredulis, eiusq; doctrinam contemnentibus post ipsius ad Patris reditum euenturũ erat. *Quæretis* inquit, *Me*, id est, verum Christum vobis promissum inquiretis, *Non* tamen *inuenietis*, id est, ad ipsius agnitionẽ non peruenietis. me enim reiecto, qui verus sum Christus, omnis, qui alium quærit, non inuenit. Fiet ergo, vt loco veri Christi in pseudo Christos incidatis: studiiq; & laboris vestri in quærendo non solũ nullus sit fructus, sed etiã dãnum, nimirum error. me enim repudiato, poteritis quærere Christum, sed non inuenire. Hoc Iudæis post Christi ascensionem accidit, surrexerunt enim pseudochristi, de quibus Matth. 24. dicitur: Si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut ecce illic, nolite credere: Surgent enim pseudochristi. quo in loco Hieronymus adnotat captiuitatis Hierosolymitanæ tempore tres nomen Christi sibi vsurpasse, eosque verisimile est incredulorum Iudæorum diuisas inuicem partes ad se traxisse. Modò etiam Iudæi inquirunt, & adhuc inquirent Christũ: non tamen quandiu sic quæsierint, inuenient. Spreta enim veri Christi prædicatione, Christus verus inueniri non potest. Hæc verba dicta quidem sunt ministris Iudæorum, sed in eis omnes increduli Iudæi comprehenduntur, qui quotidie quærunt Christum in lege, & Prophetis: quorum iam vera est illis ablata intelligentia, nec ad veri agnitionem Christi perueniunt, implentque quod dictum est, *Quæretis me & non inuenietis*. Cirillus dicit Iudæos quæsituros eum, quia dum quærunt Christum, re ipsa quærunt illum, qui verus est Christus: quamuis eum negent esse Christum.

Varius Iudæorũ in Christo inquiren do labor.

ANNOTATIO XXI.

Varia expositiones doctorum.

VArie hunc locũ, & antiqui, & recentiores Doctores exponunt. Primò loco Chrysos. homi. 49. sic interpretatur: Desiderabitis me habere præsentem & non habebitis: quod impletum maximè esse dicit, quando in Hierosolymitana captiuitate desiderarũt in suis afflictionibus eum habere liberatorem, & auxiliatorẽ, nec habuerunt. Huic consentit Euthymius. Hæc expositio doctrinam veram continet, scripturis & Patribus conformem, nimirum peccatores, qui non resipiscunt, frequenter non exaudiri à Deo in suis calamitatibus clamantes. Id docet Hieron. in illud Hieremiæ 11. Clamabunt ad me, & non exaudiã. id ipsum affirmat Basi. in respon. breui. resp. 261 probatque illo Isaiæ 1. Cùm extenderitis manus vestras, auertam faciem meam: cùm multiplicaueritis orationes, non exaudiam, Gregor. etiam libro 19. moral. cap. 15. Confirmatque illo Prouer. 1. Ego quoque in interitu vestro ridebo. Neque solum hoc est, quin potius etiamsi resipiscant, per pœnitentiam, nõ semper Deus exaudit, quantum ad pœnas temporales: ita factum legimus cum Dauide, 2. Reg. 12. remissis

Qui peccatores in calamitatibus non exaudiantur.

enim adulterio, & homicidio, non obtinuit etiam pœnitens sibi condonari puerum natum. 2. etiam Reg. 24. quando numerauit populum etiam dolens de peccato punitus est. Potuit ergo fieri hos Iudæos, quia increduli fuerunt, morte plexos esse à Deo, nec exauditos etiam si clamarent, & quærerent Christũ: sicque factum est, vt quærerent, & non inuenirent, etiam si pœnituerit eos peccati, & incredulitatis suæ. Doctrina ergo cui nititur Chrysosto. vera est, eius tamen expositio non mihi videtur satis accommodata: nam vel loquitur de fidelibus, aut de incredulis Iudæis: si de fidelibus, obstat, quod refert Eusebius libr. 2. histor. c. 5. nempe diuina prouidentia credentes Iudæos ante bellum à Iudæis fuisse extractos, ne cum incredulis perirent: Si autem loquitur de incredulis, non est probabile eos Christum desiderasse, quem infestino odio prosequebantur, nec tanquam Christum, sed potius vt seductorem, & hominem

A iustè damnatum habebant: Hæc igitur expositio non videtur legitima.

Secundò loco August. tract. 31. impletum hoc esse dicit Actor. 2. quando Petro prædicante multi compuncti sunt, eos tanti facinoris, nempe Christi morti interfuisse, pœnituit, dixeruntque viri fratres, quid faciemus? Ecce hi quæsierunt Christum, at non inuenerunt, quia veniam desperarunt. Si ex loco citato Actor. 2. aliquos eorum, qui compuncti corde sunt, quousque patrati sceleris pœnituit, desperasse,

B posset Augustinus probare, probabilior eius expositio videretur: tamen ex eo loco non id deducitur, nec verisimile est compunctos & pœnitentes desperasse, maximè cùm in eam compunctionem vix sine fide venire potuerint: Petrusque ipse remedium facile & efficax statim proponeret, Pœnitentiam, inquit, agite & baptizetur vnusquisque vestrum in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus Sancti. non igitur hæc expositio accommodata videtur. Verissima quidem

C est doctrina Augustini, Christi mortem efficacem esse ad delenda peccata crucifigentium eum, immo multos etiam conuersos, & veniam obtinuisse non dubito: tamen aliquos eorum, qui compuncti sunt corde Petro prædicante desperasse, non censeo probabile.

Mortis Christi efficacia.

Tertio loco aliqui nostræ ætatis auctores sequentes Rupertum sic exponunt, Quæretis me in sepulchro detinere, & resurgentem comprehendere, tamen non inuenietis: quia neutrum poteritis efficere.

D Hæc expositio minorem habet probabilitatem: Iudæi enim nunquam quæsierunt Christum post ipsius resurrectionem comprehendere: tum quia non crediderunt resurrexisse, & si qui crediderunt, non id tentarunt, scientes id esse vanissimum, tum maximè quia loquitur Christus de eo, quod post suam ad Patrem ascensionem futurũ erat, nec amplius post mortem eum in loco aliquo quæsierunt, sicut fecerant, quando viuus inter eos conuersabatur.

Quarto

Quarto alij aliter exponunt, vt hic domini sermo ad pios dirigatur, qui post eius ascensionem credentes in eum, quæsieruot, & desiderarunt eum videre, & prædicantem audire in terris, sicut ante fecerat, quando ipsi non credebant ei; non tamen inuenerũt, quia id nõ sunt assecuti. Hęc expositio est omniũ improbabilissima: dato enim quod aliqui tale habuerint desiderium, de quibus forsan illud dicitur Lucæ 17. Venient dies, quando, desideretis videre vnum diem filij hominis, & non videbitis. hoc tamen in loco longè diuersus est sensus, loquitur enim nunc Christus cum incredulis, & ministris persecutorum eius, quos deterrere oportebat: sicut etiam paulò post idẽ fecit cum ipsis Iudæis, quando Ioann. 8. dixit, Quæretis me, & in peccato vestro moriemini. propterea subiunxit, Vbi ego sum, vos non potestis venire, quod si Apostolis dixit, quęretis me; non apposuit alterum, nempe non inuenietis, aut in peccato vestro moriemini, sicut dixerat, quod Iudæis locutus fuerat, ideo aliter sunt verba dicta Apostolis interpretanda, vti fecimus tomo 2. fol. 70. Videtur igitur expositio adducta in commentario omnium accõmodatissima.

Aduerte ergo hanc Iudæorum inquisitionem esse A valdè reprehensibilem [illegible] infidelitate, & ex infidelitate est, ideo non merentur inuenire: Christum enim in lege, & Prophetis prædictum, & promissum fatentur, negant tamen venisse, propterea venturum expectantes quærunt, frustra autem venturus expectatur, qui iam venit. Ante eius quidẽ aduentum verè expectabatur, & quærebatur: Malach. 3. Veniet ad templum suũ dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis: at modo non sic, idcirco quærunt, & non inueniunt. Con- B tra euenit gentibus: hæ enim nullam Christi notitiã habentes non quæsierunt, diuina tamen gratia & misericordia Euangelium est illis reuelatum, & in dies reuelatur, & impletur, quod dicitur Roman. 10. & Isaiæ 65. Inuentus sum a non quærentibus me, palam apparui iis, qui me non interrogabant. Si autem aliqui Iudæi deposita animi obstinatione contra Christum, studerent veritati, eamque audire non detrectarent, vtique bene quærerent, & inuenirent: quod multi facient vltimis diebus, quando implebi- C tur, quod dictum est Oseæ 3. Reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid Regem suum in nouissimo dierum.

¶ *Et vbi ego sum, vos non potestis venire.*

COMMENTARIVS.

ADiungit tertiam comminationem: sensus est, cum post meum ad Patris reditum, vos adhuc sitis in vestra incredulitate mansuri, nec me vnquam inuenturi, quia ad meã agnitionem, & fidem non estis peruenturi: profectò hoc etiam eueniet vobis, vt à regno meo excludamini, nec mea sitis diuinitate fruituri: *Vbi ergo Ego sum*, id est ad cœlũ, vbi vt Deus semper sum, & vbi meorum est regnum, vbi meũ sum regnaturi, *Vos non potestis venire*: illuc enim nemo sine fide in me intrare potest. Christus vt Deus erat in cœlo, & illuc tendebat tunc vt homo: propterea paulò antè dixerat: Vado ad eum qui misit me. & Ioan. 8. Quò ego vado, vos non potestis venire. vt igitur se Deum & hominem ostenderet, vtroque loquendi modo vsus est.

ANNOTATIO XXII.

Verbum sum, diuinitati tribuit.

EVthymius præsens verbum *Sum*, loco futuri positum arbitratur, ac si dictum esset, vbi ero, vos non potestis venire, at August. tract. 31. rectius sentiẽs interpretatur tanquam præsens, vt se Deum significaret, qui iam, & semper erat, quò vt homo ibat, hocque secuti sumus in commentario: Si enim loco futuri positum esset, non dictum esset vbi ero, sed quò vado, sicuti Ioann. 8. & 13. dixerat. August. tract. 31. Ioann. illud, non potestis venire, ad præsens tempus refert, quando increduli erant: ac si diceret, non potestis modo venire, cùm sitis increduli, postea venturi estis, quando credetis. Accommodatius tamen Chrysost. homil. 49. etiam futurum interpretatur: erant enim isti increduli futuri, de qui- A bus prædictum erat. Quæretis, & non inuenietis, & quamuis hic sermo dirigeretur etiam ad eos, qui postea crediderunt, adhuc futurum complectitur, Non potestis venire, nec poteritis, quandiu increduli fueritis Ioann. 6. Nemo potest venire ad me. Ioann. 15. Sine me nihil potestis facere non pro præsenti: sed pro omni tempore posita sunt hæc verba. Recentiores suam sequentes expositionem verborum præcedentium sic interpretantur, non potestis venire viribus propriis, mea tamen gratia poteritis. B Violenta mihi videtur expositio, nec accommodatur adductæ interpretationi præcedentium verborum quam legitimam esse ostendimus.

¶ *Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos, quò hic iturus est, quia non inueniemus eum? nunquid in dispersionem Gentium iturus est, & docturus Gentes? quis est hic sermo, quem dixit, quæretis me, & non inuenietis, & vbi sum ego, vos non potestis venire?*

COMMENTARIVS.

VErba Christi prophetica erant. nec intimum sensum, sed nudũ corticem perceperunt, ideò intelligentiam indagantes, sensum excogitant inter se, dubitantes an id significare Christũ voluerit, nempe se ad gentes docendas iturum, quæ cùm sint per totum orbẽ dispersæ & diuisæ, si Christus ad eas diuerteret, à Iudæis etiã quæsitus, inuentus nõ esset. At quia in hac intelligentia eorum animus nõ quiescebat repetunt verba dubitãtes iterum. *Quis est sermo*, id est, quid hic sermo significat? *Quæretis me, & nõ inuenietis, &c.* Gentes, quia dispersæ vndiq; erant per orbem, appellant *Gentium dispersionẽ*. est enim hebraismus, ac si dicerẽt: in Gentes dispersas. quo vocabulo etiã significant, Christum abiturum in gentes dispersas: nec habiturũ inter eas locum firmum & stabilem, sed modò ad has, modò ad eas diuersurum: sic enim quamuis quærerent nunquam inuenire possent. hi sensum verborum Christi non perceperunt, tamen comminatoria esse intellexerunt.

¶ *In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat, dicens.*

DIes erat octauus, in quo festum collectarum agebatur, eratq; dies celeberrimus, sicut primus: nec erat dies septimus, vt Theophylactus existimauit, sed octauus, vt habetur Leuit. 23. propterea autẽ, quia celebrior erat intermediis diebus, dicitur magnus, sicut dies octauus festi apud nos, celebrior est diebus, qui intra octauã celebrantur. Clamat ergo Dominus in templo, vt cordibus auditorum, qui iam iam discessuri in propria loca erant, verba tenacius infigat. clamat etiã, vt se liberè, & intrepidè loqui, & docere significet: quod veritatis est magnum argumentum clamat rursus, vt surditatem, & duritiem Iudæorum in credendo reprehendant. clamat demum, quia hoc erat vltimum festum ex his, quæ in hoc sæculo celebrauit, quando Iudæorum multitudo conuenire tenebatur Hierusalem: nam Paschate proximè venturo passus est. Eos igitur clamore

Quare dominus clamare voluerit.

hoc valdè admonet suæ salutis, ne opportunitate tanta neglecta pereant. Vnde Ambr. serm. 19. in Psal. 118. vit. 1. ideò nunc clamasse dicit, quia homines ad magna, nempe regnum cœlorum, vocabat.

¶ *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.*

HOminibus commune est bonum, quo perficiantur, & in quo quiescant, desiderare: nemo enim in hoc seculo ita est omnibus numeris perfectus, qui non adhuc impleri, & perfici possit, & cui multa non desint, hinc omnes desiderant, & appetunt, quod omni ex parte satiet: quamuis multi errent in electione eius, quod tale est, vt satiare valeat. Inuitat Christus igitur omnes sitientes, id est, eos omnes, qui summum bonum, & suā perfectionem desiderant, & quærunt. vt veniant ad eum per fidem: promittens hanc eis perfectionem, & hoc bonum, quo omnis extinguitur sitis, *Si quis*, inquit, *sitit, veniat ad me*, per fidē viuam, *& bibat*, & accipiat aquas, quas ego dabo: hæ enim sunt, quæ omnem perfectionem adferunt, & omnē sitim extinguunt. Alijs verbis hoc idem Dominus Matt. 11. significauit: laboris enim & oneris nomine hoc humanum desiderium explicuit: quia sudorum: & laborum multorum est causa. Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Isaias multò ante ad hoc idem exhortatus est, cap. 55. Omnes sitientes venite ad aquas. Hæ enim sunt, quas Dominus hoc loco promittit. Chrys. hom. 50. & Euthymius, & alij antiqui Patres de sitì doctrinæ hæc exponunt verba, sed rectius, & accommodatius interpretabimur de doctrina, & de quouis bono gratiæ, & generaliter de bono spirituali & beatitudine, quæ satiat omni ex parte, quæ quidem in hoc seculo communicatur, sed in futuro completur.

¶ *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.*

QVare sitientes ad se venire inuitet exponit: nam, *Qui credit*, inquit, *in me*, magnam copiam, & abundantiam aquarum habebit, adeo vt, *Flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent*, ac si dicat: non erit sicut, qui corporaliter sitiens ad aquas accedit materiales: hic enim aquæ partem accipit, & ebibit de fonte, at qui in me credit, fiet in eo fons à quo flumina aquæ viuæ fluēt præ abundantia, & copia fontis. Quo verbo significat credentes accepturos tale bonum ac tantum, vt non ipsis tantum sufficiat, sed in alios etiam deriuetur: ventrē, cor & interiora hominis significare docet Chrys. hom. 50. & ita est: datur enim interius Spiritus sanctus, qui fons est viuus, à quo innumera, & perfectissima dona, & virtutes velut flumina multa procedunt: quæ in corpus, & in omnes inferiores potentias, & actus, & operationes extendūtur, & vsque ad proximos, & alios multis modis deriuantur & dilatantur. iusti enim alijs multipliciter prosunt, Greg. lib. 15. c. 15. *Flumina*, inquit, *fluent aquæ viuæ de ventre eius*, riuuli ergo sunt fluminis dona Spiritus sancti: riuulus est fluminis Charitas: riuulus est fluminis Fides: riuulus est fluminis Spes. hæc Grego. testimonium autē scripturæ allegat propter Iudæos, qui scripturam profitebantur, & vt se esse eum, qui in scripturis erat promissus, significaret.

ANNOTATIO XXIII.

Vbinā in scriptura verba Christi reperiantur.

LAborant Doctores anxiè hoc testimoniū in scriptura quærentes: sunt autem variæ eorum sententiæ. Primo loco Chrys. hom. 50. non inueniens tale in scriptura testimonium, dicit verbum hoc, *Sicut dicit scriptura*, non esse sequentibus coniungendum, quasi in scriptura esset prædictum, *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*, sed esse annectendum superioribus sic, qui credit in me, sicut dicit scriptura: docet enim ei esse credendum non signis & miraculis solis, sed scripturarum testimonio: quia ipse est, quem scripturæ testantur: hoc idem Euthymius dicit, scriptura autem multipliciter testata est de Christo, & in ipsum credendum esse præmonuit. idem docuit Theophylactus, sed expositio ista violenta est, & incongrua; idcirco aliorum sententia est, verba esse sequentibus copulanda: vt sit sensus: scripturam dixisse, flumina aquæ viuæ emanatura, de ventre credētium in Christum, & si sic exponatur, tunc est difficultas, vbi sit tale scripturæ testimonium. Secūdo igitur loco Hieronymus in prologo Pentateuchi sequentibus copulans arguit Septuaginta interpretum versionē, quod in ea non habeatur tale testimonium, quod tamen in Hebræo, & in sua versione legitur: hoc autem dicit esse in prouerbiis, locum tamen particularem non exprimit. Recentiores locum hunc Prouer. 5. esse dicunt, vt sic habetur: deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. sed, cùm hæc verba sint in versione Septuaginta, & non in sola Hieronymi, non videtur hic locus, quem Hieronym. prætendit. Tertio loco Cyprian. lib. 1. epist. 3. & in nouo volu. 63. testimonium Isai. 43. Dedi in deserto aquas, & flumina in inuio, vt darem potū populo meo, electo meo, affirmat impletum esse, cùm dixit: *Qui credit in me flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*. Quarto loco aliqui recentiorum non fixum, & determinatum locum à Domino allegari affirmant: multa autē

A sunt veteris scripturæ testimonia hanc abundantiam & copiam aquarū spiritualium prædicentia, præsertim Isai. 41. 42. 43. 44 Ezec. 36 & Ioe. 2. Quinto loco Orig. homil. 12. in Numer. hunc locum Ioannis accommodat illi sententiæ Prouerb. 5. Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui. Insinuat ergo hunc locum esse à Domino significatum, quando dicit: sicut scriptura dicit.

Origenis sententia approbatur.

Mihi certè sententia Origenis omnium videtur probabilissima, & verissima, nempe locum hunc B Prouerb. 5. à Domino significari hisce verbis. In cuius declarationem attende, secundum Hebraicam lectionem sic haberi. Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta de medio putei tui. In Hebræo fluenta legimus נזלים à verbo נזל, quod est fluere, vnde nomen fluenta. fluenta autem putei appellat Euangelista flumina aquæ viuæ: idem enim fluenta, & flumina aquæ viuæ significant, quæ fluunt ex fonte: hæc enim aqua viua est, quæ ex fonte fluit, & deriuatur. Dominus autem in hunc modū allegat locū scripturæ, ac si dictū esset: qui credit in me, illa fluenta de medio putei C propria emanātia, quæ scriptura dicit bibēda, fluent de vētre eius, seu venter eius erit puteus ille, de cuius medio fluenta illa fluent bibenda. Allegat enim scripturā simul interpretando, & accōmodando credentibus in eū. Non ergo debet intelligi locus hic, quasi velit scripturam dicere, qui credit, fluent flumina de ventre eius: sed sic, qui in me credit, de ventre eius fluent illa fluenta, quæ scriptura dicit bibēda de medio putei proprij. Rectè autē Hiero. dicit in Septuaginta nō haberi locū hunc: nā ipsi verterūt: Bibe aquā D de tuis vasis, & de puteis tui fontis. ex quib. verbis nō habetur sensus Dñi. Nec obstat ibi de matrimonio sermonē esse: nā sub eo cortice sensus literalis præcipuus cōtinetur, quē Christus aufert: & accōmodauit credentibus in se. Hic mihi videtur legitimus sensus.

¶ *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*

VErba sunt Euangelistæ exponentis Christi sententiam, quam interpretatur de Spiritu sancto, qui communicandus erat iis, qui in ipsum erant credituri & credebant. Hic est fons aquæ viuæ, cordibus credentium infundendus, & maximè Apostolorum, à quo flumina copiosa aquæ viuæ redundarent,

qui

Digitized by Google

qui & ipsosmet credentes irrigarent, & exterius effluentia mundum vniuersum vitæ doctrina replerent, & ariditatem sterilem humore fœcundissimo fouerent. hic est Spiritus sanctus, qui flumen dicitur: à quo tota hęc Dei ciuitas, quæ est Ecclesia, donis, virtutibus, & gratiis repletur, de quo Dauid Psal. 45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei, vt exponit Basil. homil. in eundem Psalm. & attende sensum Euangelistæ: credentibus enim erat datus Spiritus sanctus: nemo enim in gratia Dei est, nisi in eo Spiritus sanctus sit, tamen loquitur de illa abundantia, & effluentia, quæ post Christi ascensionem cõmunicanda erat: vt verbis sequentibus exponit.

¶ *Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.*

ADhuc Euangelista verba Saluatoris exponit: & cur, cum de Spiritu loqueretur, vsus sit futuro *Fluent flumina* declarat. quia, inquit, nondum erat hic Spiritus datus, donec Iesus glorificaretur resurrectione, & ascensione sua. tunc credentibus hic spiritus dandus, propterea futuro vsus est Dominus, Fluent aquæ viuæ, & propterea dictum est quem accepturi erant credentes. quia tunc nondum acceperant, quando hæc à Christo dicebantur. Cætera in annotatione require.

ANNOTATIO XXIV.

A ANnotanda sunt aliqua in superiori sententia. primum est quantum ad verba: in Græcis etiam codicibus nunc habetur, *Nondum erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus*, & ita legit Euthymius. At communis lectio habet, vt nos legimus, & sic Chrysostom. hom. 50. legit, & Aug. lib. 2. cont. Crescon. cap. 14. immò & tract. 32. in Ioann. quamuis aliqui eum falsò in priorem citent lectionem, decepti quibusdam verbis, nempe, Non enim nõ erat Spiritus Dei, qui erat apud Deum, sed nondum erat in eis, qui crediderant in Iesum: nam hæc verba dicit B exponendo Euangelistam: qui non dicit non esse Spiritum, sed non esse datum longéque differunt dicere, non esse, & non esse datam, & hic est verus sensus Augustini. & paulò superius dicit: nondum erat datus Spiritus: quem Spiritum nisi Sanctum? Vides legisse *Nondum erat Spiritus datus*, & non *Spiritus Sanctus*. Idem dicit Hiero. Epist. ad Hedib. quæst. 9. qui eandem sequitur lectionem: Mendosa est igitur lectio illa, & legendum est: Nondum erat Spiritus datus, quod illo legeretur modo, adhuc sensus idem C esset, vt non esse diceretur, quia datus credentibus non esset.

Glorificatus quid significet.

Secundò annotandum est, quantum ad sensum illius verbi, *Glorificatus*, Chrysost. loco citato, hanc glorificationem exponit mortem ipsius Christi vt sit sensus: quia nondum Christus mortem subierat, nec reconciliatio humani generis facta erat, propterea nõdum erat datus Spiritus, qui donum est: nam donum amicis datur, & reconciliatis. Et ita dicit Euthymius. Hieron. etiam epist. ad Hedib. q. 9. hanc glo- D rificationem mortem interpretatur: & cur glorificatio dicta sit, rationem explicat. tunc enim mirabilia suæ potentiæ exercuit: sol obscuratus est: terra tremuit: sepulchra apperta sunt: tunc triumphauit de inimicis. glorificatio igitur, inquit, est patibulum triumphantis. August. verò tract. 32. resurrectionem eius, & præcipuè ascensionem intelligen- A dam censent, post eam enim Spiritus sanctus datus est. Non negat mortem esse glorificationem quandam, similiter & resurrectionem, tamen hoc in loco ascensionem in cœlos glorificationem appellat: quod ex ipso effectu satis probatur. post ascensionem enim misit die Pentecostes hunc Spiritum, qui cordibus fidelium diffusus, fluuios misit suæ virtutis effudit.

Auctoris sententia.

Annotandum est tertiò ex Hier. loco citato, ante huiusmodi glorificationem datũ esse Spiritum sanctum: B nam remissio peccatorum facta fuit multis, & Spiritus sanctus fuisse dicitur in Simeone, & in Prophetis, immò post resurrectionem dedit Spiritum sanctum discipulis, vt peccata remitterent, tamen plenitudo Spiritus sancti data est post ascensionem, quando visibiliter descendit, & dona sua communicauit quantum ad effusionem, & abundantiam: tunc namque donum linguarum, operationis virtutũ gratiæ sanitatum, tunc scientia, fortitudo, & gratiæ omnes datæ sunt. Et hęc est donatio, quam faciẽdam C dicit credentibus, quod si nunc non habent singuli omnia hæc, sunt tamen in Ecclesia ipsa, cuius fideles sunt membra: & quamuis non omnia singulis dentur, omnibus tamen iustis datur Spiritus sanctus, vt ex ipso flumina fluant, licèt non sint in singulis æqualia.

Adnotandum est quartò, hoc non ad necessitatem, quasi aliter fieri non posset, referendum esse: sed, vt dicit Aug. tract. 32. ad diuinum beneplacitum, quo ita voluit & decreuit, vt non daretur Spiritus, nisi D postquam esset Christus glorificatus. Hic idẽ est sensus illorum verborum Ioan. 16. Expedit vobis vt ego vadam, si enim non abiero, Spiritus sanctus non veniet ad vos, si autem abiero, mittam eum ad vos: ac si dicat, quando glorificatus fuero ascensione mea, mittam vobis Spiritum sanctum, fontem aquæ viuæ, qui in vobis existens, emittet aquæ huius copiosa fluenta.

¶ *Ex illa ergo turba, cùm audissent hos sermones eius, dicebant, Hic est verè Propheta. Alij dicebant, Hic est Christus: quidam autem dicebant, nunquid à Galilæa venit Christus? nónne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & Betlehem castello, vbi erat Dauid, venit Christus? dissensio itaque facta est in turba propter eum.*

COMMENTARIVS.

QVid ex Christi doctrina consecutum sit, narrat Euangelista. variæ turbæ opiniones extiterunt: quidã enim esse Prophetam dicebant, non qualécunque, sed illum, quem venturum sperabant, de quo diximus c. 1. ibi (Es tu Propheta) & in Græc. habetur articulus, *Hic est verè Propheta ille*, & sic legit Euthymius. alij maiora sentiebant, *Hic est Christus*, huic cõfessioni, quæ vera erat, alij opponebãt scripturam: quia Christus de semine Dauid, & Bethlehem venturus erat: at Christũ Galilæum putabant, ignorãtes eum natũ fuisse in Bethlehem: de semine autẽ non dubitabant: quia sciebant esse de familia Dauid, sed de loco: propterea enim scripturã citant, vtrunque cõplectentẽ, vt Dauid, & de Bethlehem dicant: vt probent non satis fuisse, quod ille esset de Dauid, quia deesse credebant locum natiuitatis. Bethlehem dicunt castellum Dauid, vt distinguant ab altera Bethlehem, quæ erat in Galilæa Facta igitur est rixa, & dissensio inter eos, qui de turba erant, singulis suas defendentibus partes. Diuina elucescebat veritas in crassissimis & densissimis tenebris, & caligine eam adumbrante, donec ab ea luce vincerentur, & euanescerent.

¶ *Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum, sed nemo misit super eum manus.*

ET hi de turba erant, sed omnium pessimi, de numero illorum, quos superius retulimus dicentes contra Christum, Seducit turbas. hi ap-

prehendere voluerunt, tanto in Christum odio flagrabant, vt sine auctoritate vlla à maioribus accepta, sibi id vsurpare tentarent: sed virtute Christi tempus statutum expectantis, eorum impius & infanus repressus est conatus.

¶ *Venerunt ergo ministri ad Pontifices, & Pharisæos, & dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum?*

MInistri missi fuerant ante diem hunc nouissimum festiuitatis, eisque locutus est Dominus, quæ iam explicuimus. *Adhuc modicum tempus vobiscum sum, &c.* tamen nihil illo die tentarunt facere, nimis Domini verbis allecti: expectarunt autem sequentem diem hunc, quando adhuc mirabilem Domini doctrinam perceperunt: responsum autem iam differre non valentes, ad eos, a quibus sunt missi, re omnino infecta, & intentata reuertuntur. Videntes autem Pontifices & Pharisæi eos venientes, nec quod in mandatis habuerant executos esse, dicunt eis: qua de causa *Non adduxistis illum*: Pontifices appellat eos, qui summo, Sacerdotio functi erant: non enim iam ad vitam secundum legem, sed in singulos annos dabatur pro Præsidum voluntate: In superius dicti sunt principes nempe Sacerdotum: nunc autem Pontifices appellantur. Particula *Ergo*, causam indicat, cur venerint. Venerunt ergo ad eos, qui miserunt, quia ministri erant: venerunt autem non vt deferrent, & accusarent illum, sed vt responsum suis heris redderent.

¶ *Responderunt ministri, nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo.*

CAusam, cur non adduxerint ministri exponunt: nec impotentiam allegant dicentes, quia non potuimus: nec turbæ timorem, quia non sumus ausi: sed innocentiam ipsius, & doctrinæ virtutem. *Nunquam sic*, inquiunt, *locutus est homo sicut hic* locutus est. Illud, *Sic*, & doctrinam commendat, & modum ac virtutem: ac si dicerent: mirabilia loquitur, & tanta virtute, & energia animos allicit audientium: qualia, & quanta virtute nemo hominum locutus est. Verbi Christi perpende virtutem, quæ non tantum ministrorum furorem repressit, sed animos eorum ita etiam effecit constantes, vt omni postposito timore ad Pontifices, & Pharisæos reuertentes nullam excusationem prætexerent: sed liberè veritatem annunciarent, quos adhuc nulla miracula traxerant. Magnum profectò cæcitatis, & inuidiæ illorum, qui eos miserant, fuit hoc argumentum.

¶ *Responderunt ergo eis Pharisæi, nunquid & vos seducti estis?*

NOuerunt Pharisæi ex responsione ministros, si non omnino ad Christum conuersos, tamen valde propensos: & propterea in eos inuehuntur. Hoc indicat illa particula *Ergo* nempe: quia propensi in Christum, ex responsione visi sunt, propterea a Pharisæis reprehensi sunt. Dixerunt ergo Pharisæi, qui zelum religionis maiorem prætexebant, quàm cæteri, *Nunquid & vos seducti estis*: id est, nunquid etiam vos sicut multi de turba, hunc creditis esse Christum: & erratis, atque ab illo seducti, & decepti estis: Verbis hisce Christum seductorem esse conniitantur.

¶ *Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex pharisæis: sed turba hæc, quæ non nouit legem.*

A Propensione illa & credulitate in Christum ministros remouere Pharisæi hoc argumento tentant: quia nemo ex primoribus Iudæorum, nec ex Pharisæis, qui legis obseruantiam profitentur, credidit in Christum, sed turba legis ignara. quasi dicerent: si Christus esset, Pharisæi docti & periti legis, & Iudæorum nobiles, qui iudicio & intellectu pollent, eum recepissent: nam ex lege ipsa Christus agnoscendus est. Et rectè argumentabantur; si isti legem obseruassent, & non odio, inuidia, auaritia, ac ambitione obcæcati essent: a quibus vitiis turba magis libera, lumen veritatis facilius suscepit. Aliqui etiam ex his crediderant, sed quia occulti erant, propterea dicitur, neminem ex principibus, & Pharisæis credidisse: ignorabant enim eos Pharisæi. Sententiam iustæ suæ damnationis nolentes Pharisæi pronunciant: qui cum scientiam legis profiterentur, & duces essent ignorantium, non viderunt, nec videre voluerunt: paruulis, & ignaris ipsis videntibus, & credentibus. Et impletum est verbum Domini Matth. 11. Abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.

¶ *Maledicti sunt.*

TVrbam credentem maledictum incurrisse declarant, quod Deus contra legem non obseruantes inflixit: hoc etiam argumento ministros à credendo deterrent, ne & ipsi maledicti fiant: cum re vera ipsi potius omni essent maledictione repleti: qui nec legem obseruârunt: nec eos, qui obseruare studebant, permiserunt: & contra legis auctorem insurrexerunt. Sic cæco illi Ioan. 9. in sua confessione perseueranti maledixerunt. Est autem maledicere, mala alicui imprecari: maledictum autem declarare, est manifestare aliquem esse subiectum pœnis, & malis quæ Deus contra transgressores legis comminatus est. Hoc in loco non maledicunt, sed maledictam turbam a Deo esse declarant: sunt enim verba indicantis, non deprecantis, quod formidabile est.

¶ *Dixit Nicodemus ad eos (ille, qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis) nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?*

INter tot Christi persecutores aderat defensor vnus, occultus tamen. Dicit autem Euangelista hunc fuisse Nicodemum, qui venerat nocte ad Iesum: tum vt personam manifestet; tum etiam vt occultum fuisse discipulum insinuet. Vnum ex illis Pharisæis esse narrat, quia non omnes Pharisæi increduli erant in Christum, vt isti prius falsò dixerant. Verbum autem defensionis generale est. Lex nostra non dânat aliquem prius, quàm audiat ipsum pro se loquentem, & diligenter cognoscat ore & confessione propria quid fecerit: vos Christum non audistis; nec ab eo cognouistis, quid doceat, quid faciat, non igitur damnandus est nô auditus. Tacitè eos legem transgredi indicat. Dices, quomodo isti iudicabant Christum: dico, quia mortis reum, tanquam seductorem pronuntiabant, & eos qui eum confitebantur, maledictos esse à lege declarabant. Iterum percontaberis, vbi in lege haberetur neminem damnandum inauditum: Respondeo expressè id in lege nô contineri, tamen legem vocat, legis obseruantiam, & praxim: erat enim Iudæorum praxis, vt sententiam non pronunciarent in aliquem, nisi diligentia facta, an verè reus esset, & contra legem deliquerit, in quo ipsius confessio, requirebatur, nisi contumax esset: non quòd necessaria fuisset, nam conuictus testibus iudicabatur: & hanc praxim ex naturæ lege sumpserunt, & obseruabant, sicut & hodie vbique obseruatur in iudiciis. propterea dicit legem non iudicare quenquam inauditum, id est, nemo legis nostræ sententiam patitur, nisi prius audiatur: nec iudex reos non auditos damnat.

¶ Respon

¶ *Responderunt, & dixerunt ei: nunquid & tu Galilæus es?*

NOn veritatis zelo, sed humano affectui Nicodemi sententiam imputarunt, & quod sano, & æquo animo dictum erat, in malam interpretati sunt partem: & dicunt, *Nunquid tu Galilæus es?* Christum Galilæum appellabant: volentes autem taxare Nicodemum, quod humano affectu, non ratione ductus Christo faueret, dicunt: Es tu forsan Galilæus, quia Galilæis tanquam tuis, faues? Non hæc dicunt, quod Nicodemum Galilæum esse arbitrati essent, sed ex quodam animi furore conuitium iactant, quod Galilæo auxilium præstaret tanquam Galilæus, passione animi non veritate ductus. Non autem appellant Galilæum, quasi Christi discipulum, sicut Iulianus Christianos Galilæos appellabat: sed Galilæum dicunt, quia Galilæi partes ageret. Græcè, non, *Galilæus*, sed ex *Galilæa*, legitur, & hoc magis hanc nostram confirmat expositionem.

¶ *Scrutare scripturas, & vide quia à Galilæa propheta non surgit.*

DEfendunt se Pharisæi, & cur non sit necessarium eum audire, respondent. Et sensus idem est, ac si dicerent; Res est manifesta, & indubia, non est opus ipsum audire, certum enim est non esse Prophetam. *Scrutare*, enim *Scripturas*, & inuenies à Galilæa Prophetam non surgere: id est, nec Prophetam extitisse vllum, nec secundum scripturas vllum extare debere de Galilæa. Certum ergo est, cùm hic Galilæus sit, prophetam non esse: omnes igitur, qui eum recipiunt vt prophetam, maledicti sunt: & ipse qui se Prophetam facit, damnabilis est, nec vlla est opus discussione. Si isti prophetam esse posse de Galilæa negabant, multo magis negabant Christum. Cætera ex annotatione require. Nicodemus hos legis transgressionis tacitè arguit, ipsi verò ignorantiæ legis, & scripturarum eum insimulant.

ANNOTATIO XXV.

IN Græcis codicibus non habetur *Scripturas*, sed tantùm *Scrutare*, nec Chryso. nec Euthy. vel Thophy. legunt. legit tamen August. & Nonnus, & codices Latini, & sensus idem est. Aduerte in aliquibus codicibus Græcis haberi. *Non surrexit*, in præterito: & ita legit Euthymius: at nostri codices in præsenti: & si sensum respiciamus, idem est: nam illi significare voluerunt nullum Prophetam ex Galilæa surrexisse, nec etiam suscitandum: aliter verba eorum nullius roboris essent: si enim non surrexit, surgere in posterum poterat: voluerunt ergo negare futurum prophetam vnquam de Galilæa, & ita præteri- B tum illud interpretandum est, quem sensum Latinè verbum præsentis temporis exprimit, quod aliquando omne tempus complectitur, sicut quando dicimus, auaritia excæcat mentem, non solùm præsens, sed quodcunque significamus tempus. In hoc autem falsum protulerunt: nusquam enim in scriptura reperitur non futurum prophetam de Galilæa, quamuis nullus fuisse legatur: nec argumentum valet, hoc scriptura non dicit futurum: ergo non erit: non enim omnia quæ futura sunt, scriptura prædixit. Verbum autem surgendi, de insignibus viris solet in

A scriptura vsurpari. Matth. 11. Non surrexit maior Ioanne. Luc. 7. Propheta magnus surrexit in nobis. Deut. 13. Si surrexerit in medio tui propheta Perpende autem quanto miseri Iudæi odio Christum prosequebantur, vt cum tot, ac tanta miracula ediderit, quanta nemo edidit Prophetarum, nec nomen simplicis prophetæ ei tribuebant: quod Euangelista significans prophetam sine articulo posuit. Recentiorum aliqui annotant hos Iudæos falsa protulisse, quia prophetæ aliqui Galilæi extiterunt, vt Thobias, Elisæus, & Delbora, tamen hæc obiectio efficax non est: nam Thobias in Hebræorum canone non est: Delboram autem fuisse Galilæam, scriptura non exprimit, immo ex Iudi. 4. contrarium deducitur: Elisæum autem fuisse ex Abelmeola ostendit scriptura 3. Reg. 19. at hæc Ciuitas non ad Galilæam, sed ad Samariam pertinebat: erat enim in monte Aulone sita in finibus mediæ tribus Manasses, vt constat ex terræ sanctæ descriptione. Vnde in hac parte nihil contra scripturam isti Iudæi locuti sunt: in hoc tamen sunt grauiter decepti: nam Christus natus est in Iudæa, quamuis nutritus esset in Galilæa, de quo mysterio cap. 1. prope finem egimus.

Surgere viri insignes in scriptura dicuntur.

¶ *Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.*

COMMENTARIVS.

MVltum potest verbum iustitiæ, & veritatis, etiam ab vno inter multos malos prolatum. Ecce breuis Nicodemi sermo totum dissoluit consilium impiorum: & quamuis non effecit vt mutarent, tamen obtinuit, vt differrent sententiam: re enim infecta, vnusquisque in domum recessit propriam. Hæc verba cum sequentibus in capitulo octauo vsque ad illa, Ego sum lux mundi, Chrysost. non interpretatur, sed omittenda censet. similiter Euthym. vnde statim post verbum illud, *A Galilæa Propheta non surgit*, sequitur, *Iterum locutus est Iesus: Ego sum lux mundi, &c.* id tamen quàm rectè faciant in sequenti capite, annotatione altera tractabitur.

CAPVT OCTAVVM.

IESVS autem perrexit in montem Oliueti: & diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ, & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei, Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant, tentantes eum, vt possent accusare eum. IESVS autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. cum ergo perseuerarent interrogantes eum, erexit se & dixit eis; qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra. Audientes autem hæc, vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus, & remansit solus IESVS, & mulier in medio stans, Erigens autem se IESVS dixit ei, Mulier vbi sunt qui te accusabant? nemo te condemnauit. Quæ dixit, Nemo Domine: Dixit autem IESVS, Nec ego te condemnabo: Vade, & iam amplius noli peccare. Iterum ergo locutus est eis IESVS, dicens, Ego sum lux mundi: qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Dixerunt ergo Pharisæi, Tu de te ipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum? Respondit IESVS, & dixit eis, Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio vnde veni, & quò vado: Vos autem nescitis vnde venio, aut quò vado. Vos secundum carnem iudicatis: ego non iudico quenquam: & si iudico ego, iudicium meum verum est: quia solus non sum, sed ego, & qui misit me Pater. Et in lege vestra scriptum est: quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum, qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me Pater. Dicebant ergo ei, Vbi est Pater tuus? Respondit IESVS: Neque me scitis, neque Patrem meum, si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis. Hæc verba locutus est IESVS, in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius. Dixit ergo iterum eis IESVS, Ego vado & quæritis me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado vos non potestis venire. Dicebant ergo Iudæi. Nunquid interficiet semetipsum, quia dicit, Quò ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis, Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro. Dicebant ergo ei, Tu quis es? Dixit eis IESVS, Principium, qui & loquor vobis: Multa habeo de vobis loqui, & iudicare: sed qui me misit verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo. Et non cognouerunt, quia patrem eius dicebat Deum. Dixit ergo eis IESVS, Cùm exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & à me ipso facio nihil: sed sicut docuit me Pater, hæc loquor. Et qui me misit mecum est, & non reliquit me solum quia ego quæ placita sunt ei facio semper. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. Dicebat ergo IESVS ad eos, qui crediderunt ei Iudæos, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis: & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos? Responderunt ei, Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam, quomodo tu dicis, Liberi eritis? Respondit eis IESVS, Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Scio quia filij Abrahæ estis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. Ego quod vidi apud Patrem loquor. & vos quæ vidistis apud patrem vestrum facitis? Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit ei IESVS, Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei, Nos ex fornicatione non sumus nati: vnum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis IESVS, Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me: ego enim ex Deo processi, & veni: neque enim à me ipso veni: sed ille me misit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum. Vos ex patre diabolo estis: & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. Cùm loquitur mendacium ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius. Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis? Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu: & dæmonium habes? Respondit IESVS, Ego dæmonium non habeo: sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me. Ego autem non quæro gloriam meam: est qui quærat & iudicet. Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo Iudæi: nunc cognouimus quia dæmonium habes. Abraham mortuus est; & Prophetæ: & tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum. Nunquid tu maior es Patre nostro Abraham? qui mortuus est, & Prophetæ mortui sunt, Quem teipsum facis? Respondit IESVS, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est pater meus, qui glorificat me: quem vos dicitis, Quia Deus vester est, & non cognouistis eum, ego autem noui eum. Et si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius seruo. Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum: & vidit, & gauisus est. Dixerunt ergo Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes & Abraham vidisti? Dixit eis IESVS, Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum. Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum, IESVS autem abscondit se, & exiuit de templo.

¶ *Iesus autem perrexit in montem Oliueti: & diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos.*

COMMENTARIVS.

ABeunte vnoquoque in suam domum, vti dictum est in fine capitis præcedentis (erat enim iam diei terminus) Dominus propria carens domo, & à nemine inuitatus, in montem Oliueti egressus est, ibi autem pernoctans, diluculo venit iterum in templum, hominum salutem esuriens: cumque populus doctrina eius mirè allectus, ad eum veniret, *Sedens eos docebat.* Modo Christus stans, modò sedens doctrinam superius magno

magno festiuitatis die, stabat Iesus & clamabat: modò autem sedens docet. quando enim aliquid vehementer, & insolita voce proferendum erat, stabat: vt modò solet inter nos fieri.

ANNOTATIO I.

MOns Oliueti à multitudine oliuarum sic appellatus est, Græcè mons Oliuarum dicitur: propè Hierusalem erat, distans Sabbati iter: id est, quantum Iudæis in Sabbato licebat ambulare, seu viam facere, quod erat spatium duorum milliarium Italicorum, seu sexdecim stadiorum, situs erat ad orientalem ciuitatis partem, ad cuius terminos inter ipsum, & ciuitatem erat torrens Cedron, ad latus autem Bethania domus Marthæ, & Mariæ collocata erat. Hunc in montem Dominus sæpè veniebat: tum vt oraret: tum propter domum Marthæ, & Mariæ, quæ eum hospitio excipiebant. Euthymius hunc populum venientem illos esse dicit, qui eum aut Prophetam, aut Christum esse credebant. hos Dominus recipit, & docet. Fieri etiam potuit, multos ex aduersariis etiam concurrisse. Populi diligentia, siue ad bonum, siue ad malum, est consideranda: venit enim diluculo Christum venientem obseruans.

ANNOTATIO II.

EVthym. à verbis illis vltimis capitis præcedentis inclusiuè, *Abiit vnusquisque in domum suam,* vsque ad illa exclusiuè, *Iterum ergo locutus est eis Iesus: Ego sum lux mundi.* dicit in exactioribus exemplaribus, aut non inueniri, aut obelo confossa esse, eóque illegitima videri: & huius esse argumentum, quod nullus ea sit interpretatus. Huic assentiri videtur Chrysost. hom. 51. & Theophyla. qui in suis commentariis hæc omnia omiserunt. Hoc argumento permoti Anabaptistæ inter alia multa, quæ temerè à Sanctis scripturis, hanc etiam reiecerunt de adultera historiam. Videtur Eusebij testimonium huic fauere: qui libr. 3. Histor. cap. 39. loquens de Papia Ioannis ipsius auditore, hæc subiunxit verba. Papias historiam quandam subiungit de muliere adultera, quæ accusata est à Iudæis apud Dominum habetur autem in Euangelio, quod dicitur secundum Hebræos, scripta hæc parabola. Quæ verba ostendunt non solùm Papię temporibus, sed multo post non fuisse in Ioannis Euangelio hanc historiam: sed in Euangelio quodam apocrypho, secundùm Hebræos. Non desunt etiam nunc Catholici, qui eandem secuti sententiam, apocrypham, censent historiam: alij autem cautiùs loquentes affirmant additam fuisse Ioannis Euangelio, sed postea receptam ab Ecclesia factam canonicam, hæc tamen contentio nostro iam tempore inter Catholicos cessauit. Concilium enim Tridentinum libros omnes Canonicos, & inter eos Ioannem cum cæteris Euangelistis enumerans, habet hæc verba: Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueuerunt, & in veteri vulgata Latina editione habentur, pro sacris, & canonicis nó susceperit, anathema sit. Liber igitur Ioannis integer, prout in consueta editione Latina habetur, sacer est & canonicus:

Historia de adultera pertinet ad Ioannis Euangelium.

A Igitur hæc historia canonica est censenda: nec hoc solùm sequitur, sed esse partem historiæ Euangelicæ Ioannis. nam Ecclesia Euangelium hoc Ioannis cùm hac historia tanquam Euangelij parte proponit, & recipit. nec hoc etiam sine antiquitatis testimonio affirmamus: nam antiqui Patres ita legerunt, & probarunt. Ambros. epist. 76. ad Studium, totam hanc historiam interpretatur, affirmans esse ex Euangelio secundùm Ioannem, immò eam etiam celebrem historiam vocat. Celebris, inquit, quæstio, & semper decantata solutio. Idem in epist. 58. ad eundem. B Hieronymus etiam libr. 2. cont. Pelagia. habet hæc verba, In Euangelio secundùm Ioannem, in multis & Græcis, & Latinis codicibus, inuenitur de adultera muliere, quæ accusata est apud Dominum, &c. vbi Hieronymus totam historiam narrat, & vtitur eo testimonio contra Pelagianos, affirmamus aliquos esse posse sine peccato. quod si Hieronymus asserit, in multis esse codicibus, insinuans in aliquibus non esse: non id facit, quod in dubium vertat esse Ioannis historiam: sed ne aliquis de ea dubitet, dum eam in aliquibus non reperit legi: propterea dicit, in multis tam C Græcis, quàm Latinis reperiri, vt certum sit veram esse, & legitimam. Et vtitur hoc testimonio, tanquam legitimo. Augustinus etiam tract. 33. eam exponit, sicut & cæteras partes Euangelij, nec in dubium vllum reuocat. Similiter Sedulius antiquior ipso libr. 4. de opere Paschali hanc versibus tanquam Euangelicam historiam decantat. Chrysost. etiam, qui visus est non exposuisse, postea homil. 60. in Ioannem habet hæc verba. Quod autem non discendi gratia interrogent, multis in locis perspicuum est: vt rogarunt, an liceret censum dare Cæsari: an lapidanda esset adultera: D & cùm de ea, quæ septem viros habuisse deprehensa erat, percontati sunt. Vides Chrysostomum inter exempla ex Euangelio sumpta, hoc numerasse, vt probabile sit Chrysostomi hanc commentarij partem ablatam esse ab aliquo, qui apocryphā eam credebat historiam Idem sentit Greg. lib. 1. Moral. capit. 6. Illud autem quod de Eusebio narratur: in primis in Eusebio talia verba vt citata sunt, non leguntur Græcè, sed in hunc sensum: In lucem protulit & aliam historiam de muliere accusata apud Dominum de multis peccatis, quam continet Euangelium secundum E Hebræos. hæc sunt verba Eusebij de Papia loquentis. Alia igitur erat illa Historia Papiæ ab hac Ioannis: nam vnius peccati hæc adultera accusata est. Adde non esse efficax argumentum, hæc historia est in Euágelio secundum Hebræos, ergò est apocrypha: nā multa in Euangeliis apocryphis narrantur, quæ communia etiā sunt canonicis Euágeliis ab Ecclesia receptis, & hæc historia vnum horum esse potuit. nó igitur de huius veritate historiæ, & quod sit Canonica, & quod à Ioanne narrata, dubitare licet Catholico.

¶ *Adducunt autem Scribæ, & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dicunt ei.*

COMMENTARIVS.

SCribæ legisperitiam, Pharisæi legis & religionis obseruantiam, profitebantur. Vtrique simul veniunt, vt illi scientiam, hi Christi religionem tentent: vna enim hæc causa vtrumque complectebatur. Turbæ veniunt, vt discant: Scribæ & Pharisæi, vt decipiant: illæ docentur, & illuminantur; hi confusi, & pudore affecti & recedunt.

¶ *Magister, hæc mulier modò deprehensa est in adulterio, in lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare, tu ergo quid dicis?*

MAgistri nomine eum ad respondendum inuitant, quasi Magistri muneris sit respondere difficultatibus, quæ circa legem & scripturam occurrunt. Quid Moyses de adulteris statuerit, proponit: quid autem ipse sentiat faciendum inquirunt. At non immeritò aliquis percontabitur, cùm ipsimet fateantur Moysem huiusmodi

... adulteram lapidare præcepisse, quare petunt, *Tu quid dicis ?* si enim id facerent, vt Christus aliquid contra legem Moysis diceret vnde arguere eum possent, potius tacere, quid Moyses dixerit, debuerant: sic enim facilius aliquid contra legem ipsius dici posse sperarent. Respondeo, hos eo esse motos, quia iam Christum legem Moysis declarantem viderant: nam opera sua, quibus infirmis mirè medebatur, Sabbato fieri posse non minus quam circumcisionem, nec per legem hæc illam solui dicebat: sperabant etiam in hoc casu aliquid circa legem dicturum: maximè, quia de saluanda fœmina, aut occidenda agebatur. vnde ipsi etiam calumniandi ansam arriperent: & hoc indicant illa verba *Tu ergo*: est enim tacita quædam illatio: ac si dicerent: tu legem Moysis declaras & limitas: tu Christus esse diceris: cum ergo hæc facias, in hoc casu quid sentias, doce & manifesta. Græcè *Modo deprehendimus*, id est, in ipso facto deprehensa est.

ANNOTATIO III.

Quali pœna olim apud Iudæos adulteri plecterentur.

LEgem hanc de adulteris interficiendis, Leui. 20. & Deutet. 22. legimus: tamē mortis genus nempe lapidationem Iudæi ex quadam consequentia, simul etiam traditione obseruabant: expressum enim non est hoc mortis genus, sed Deuteron. 22. vbi Dominus, adulterum, & adulteram interfici iubet, adiunxit, Si puellam virginem desponderit vir, A & inuenerit eam aliquis in ciuitate, & concubuerit cum ea, educes vtrumque ad portam ciuitatis illius, & lapidibus obruentur. propterea Iudæi hoc etiam mortis genus ad adulteram etiam referebāt. Ita etiam Iudæos obseruasse, & ex traditione legem interpretatos esse, patet ex Dan. cap. 13. vbi Susanna tanquam adultera, lapidanda educebatur.

Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare eum.

COMMENTARIVS.

FInxerant discendi gratia se interrogare, & sententiam eius petere, at non sic erat: tentandi enim gratia veniebant, sperantes aliquid dicturum, quod rigorem legis temperaret, vnde accusare tanquam transgressorem possent. Quid autem his persuaserit vt aliquid tale responsurum Dominum sperarent, in præcedenti commentario diximus: nempe quia iam in his, quæ ad sanitates hominum procurandas, & exercendas pertinebant, eum legem Sabbati declarasse viderant: cúmque nouam adferre doctrinam nouerant: sperabant aliquid etiam noui in hoc casu, vbi de vita adulteræ agebatur, dicturum & docturum.

ANNOTATIO IV.

Quo animo Iudæi adulteram ad Christum adduxerint.

AVgust. tract. 33. & Euthym. hos dicunt ad tentandum eo esse motos, quia Christum multum misericordem & clemētem sciebant: inde huic adulteræ parciturum cogitabant: quæ causa non videtur probabilis, sola enim misericordia, & compassio, non eos induxisset ad tentandum, quia sciebant esse etiam iustum, & nihil responsurum contra iustitiam. sicut & modò, quamuis homo sit misericors, si verè misericors est, non committet, quod iniustum est: misericordia enim cum iustitia simul esse debet, nec à misericorde & clemente, iniustitia expectanda est. Adde hos à Christo non postulasse iudicium, vt parceret aut damnaret: sed quid sentiret circa hanc legis obseruantiam. potius expectabant aliquid, quod legis rigorem, aut obseruantiam temperaret, dicturum: & hoc, quia iam nouerant legem etiam in aliis casi- B bus temperasse, & iis maximè, quæ ad sanitatem & salutem pertinent humanam, & simul quia nouam doctrinam adferebat, & se Christum prædicabat. Gregorius lib. 1. Moral. cap. 6. dicit eos tentasse, vt aut immansuetudinis, si damnaret: aut iniustitiæ, si dimitteret, arguerent, sed non video, qua ratione hoc accommodari possit: isti enim tentabant, vt accusarent contra legem, & vt legis transgressorem, morti traderent: at immāsuetudo hæc non erat tale crimen, immo nec erat immansuetudo censenda, si legem seruandam respondisset. Non ergo hoc isti intendere C videbantur. Ambrosius Epi. 58. & 76. dicit tentasse, vt si absolueret, legem soluisse videretur: si damnaret, propositum sui mutaret aduentus. sed eadem ratione ista responsio non videtur locum habere, potius ergo dicendum est, vti exposuimus.

¶ *Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra.*

COMMENTARIVS.

DOminus non verbis, sed facto ipso, eos non zelo legis, nec ad interrogandum nec ad iudicium legis, in adulteram exequendum motos esse respondendum enim, *Inclinans se digito scribebat in terra*, illos legis esse transgressores, & cor eorum à Deo recessisse significat, alludens ad illud Hier. 17. Recedentes à te in terra scribentur. hoc ergo factum idem est, ac si verbis dixisset, Vos accusatis mulierem deprehensam in adulterio, qui profectò maiora scelera commisistis: vos zelum legis & Dei prætexitis, qui grauiùs contra legem, & Deum quàm hæc mulier, peccatis. Cùm autem factum non intelligerent, verbis postea expressit, vt statim sequitur. Cætera ex annotatione require.

ANNOTATIO V.

Cur Dominus scribere voluerit.

CVr Dominus scripserit, & quid scripserit, variè explicant Doctores. Quantum igitur ad primum, nempe causam cur scripserit, Augustin. libr. 4. de consen. Euang. cap. 10. tres adfert causas. Prima est, vt significaret illos in terra scribendos, non in cœlo, sicut discipulis dixerat Luc. 12. Nomina vestra scripta sunt in cœlis. Secunda, vt ostenderet, se in terra miracula facere, quia cùm Deus esset, se humiliauit vt homo fieret: miracula enim quædam signa sunt, quæ in terra fiunt. Tertia, vt indicaret iam adesse tempus, vt in terra, quæ fructum daret, non in lapide sterili, sicut ante, lex eius conscriberetur. Hanc causam dat tract. 33. adiungens etiam significare voluisse, se eundem illum esse, qui legem digito scripserat in tabulis, non autem sic nouam scribendam, sed in terra fructifera. Hæ sunt causæ ex Augustino.

D Ambrosius Epist. 76. ad Studium, duas adfert causas: prior est, Scribebat, inquit in terra digito: quo scripserat legem. peccatores in terra scribuntur, iusti in cœlo. His verbis Ambrosius indicat causam, cur scripserit, vt eos nempe peccatores & transgressores significaret. Similem indicat caosam in Epist. 58. Altera causa est, Scripsit, inquit, vt gemino testamento Iudæos scias esse damnatos, Euthymi. dicit scripsisse, vt se nolle attendere indicaret, tanquam qui eorum cognosceret machinationem: dicitque eos, qui indigna & importuna rogātibus respondere no- E lunt, solitos esse scribere in terra. Hæc Euthymius: sed hanc consuetudinem nullibi me legere memini. Aliqui nostri seculi scriptores Dominum scripsisse dicunt, vt ad se iudicium hoc non pertinere monstraret, sed non video, cur hoc scriptura tali fieri debuisset. Alij quia verecundabantur ex adulteræ præsentia,

sed hæc non est probanda: nam solus postea cum ea locutus est, & eam absoluit: nec cum peccatoribus conuersari, vt eos lucraretur, dedignatus est Christus, qui etiam passus est pedes suos à soluere peccatrice vngi.

Mihi ea causa videtur, quam explicui in commentario, nempe, vt eos esse legis transgressores indicaret, alludens ad locum Hieremiæ: & simul eos non Deum ante oculos habere, sed terrena, & propriam sequi voluntatem, ac si diceret: quæ terrena sunt cogitatis, nec Deum ante oculos in vestris iudiciis, & operibus habetis: quamuis id fingatis, & prætexatis. hæc est causa scribendi.

Quid scripserit in terra Dominus. Sed quid scripserit, Doctores variè exponunt. Hieron. libr. 2. con. Pelagia. habet hæc verba. Accusabant scribæ, & Pharisæi, iuxta legem adulteram lapidare cupientes: at *Iesus inclinans se digito scribebat in terra*, eorum, videlicet, qui accusabant, & omnium peccata mortalium, secundum quod scriptum est in Propheta: Recedentes à te, in terra scribentur. hæc Hieronymus. quibus etiam verbis nostra expositio, de causa cur scripserit, insinuatur. Ambr. epist. 56. quid inquit, scribebat, nisi illud propheticum Hier. 22. Terra, terra scribe hos viros abdicatos, quod de Iechonia lectum est. In epist. autem 79. etiam alia scripsisse narrat. nempe Festucam quæ in oculo fratris tui est, vides, trabem verò, quæ in oculo tuo est, non vides. Nihil tamen certi, quid scripserit, statui potest. Litteras scripsisse etiam significantes, probabile est: & quæ ad eorum arguenda peccata pertinebant: aut sententiam aliquam, quæ contra peccatores esset. Huic fauet, quod in aliquibus textibus Græcis habetur, hoc digito scribebat in terra, οὐ προσποιούμενος, id est, nō fingēs: quia verè scribebat & significabat aliqua. Quidquid de hoc sit, id certè negari non potest nempe illos non propter ea, quæ scripta erant, aufugisse sed propter verbum dictum eis: nam Euangelista subiunxit, *Audientes hæc vnus post alium abiit*. quod probat, non propter scripturam, quæ non audiitur, sed propter verbum recessisse.

¶ *Cùm ergo perseuerarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis, qui sine peccato est vestrum primus in illam lapidem mittat.*

COMMENTARIVS.

FActum Christi non intelligentes, & studio tentandi soliciti, interrogare perseuerabant: at Dominus factum suum verbis exprimit, & ita prudenter respondet, vt & legem non offendat, & potentiam, quam supra legem habebat, mulierem absoluendo exerceat. Si enim diceret absoluendam, contra legem illis visus esset agere: si diceret damnandam, nihil supra hominem se habere significaret: vtrumque igitur sapienter coniunxit. *Qui*, inquit, *est vestrum sine peccato, lapidem primus in eam mittat.* Non vetat expressè mittere lapidem, & ideò non habent aduersarij, quod accusent: sed eum, qui sine peccato est incipere iubet, & nemo audet lapidare. Absoluitur mulier, & lex non læditur Moysis.

ANNOTATIO VI.

GRegorius libr. 1. Moral. cap. 6. & August. tract. 33. ad mansuetudinem referunt hoc & clementiam, quam voluit seruare. mihi magis ad sensum accedere videtur, vt ad potentiam referamus: voluit enim se supra legem esse ostendere: nam liberare adulteram à legis pœna, misericordiæ quidem est, sed plus habet potestatis, illud, *Sine peccato*, Græcè vnum est nomen ἀναμάρτητος, Latinè Sine peccato, sicut censet Hieron. libr. 2. contra Pelagia. seu à peccato immunis. *Sine peccato significat duo.* quod dupliciter intelligitur, aut qui sine peccato nunc est, aut qui ita purus est, vt nequeat peccare. & hæc est, propria significatio apud Græcos, quasi Latinè impeccabilis, & qui peccatis non est obnoxius. Et sic Hieron. videtur exponere, & Euthym. tamen hoc loco existimo priori modo sumi. volebat enim Dominus eos confundere, qui cùm sceleribus & iniquitatibus pleni essent, & zelum legis contra fœminam vnius peccati causa prætexebant: indecens enim est, vt legis transgressor iudicet alium transgressorem: maximè leuiorem, esse autem obnoxium peccato dummodo merus homo sit, non habet hanc indecentiam, & incongruitatem. iusti enim omnes obnoxij sunt peccato. Inuenitur etiam apud Græcos hoc nomen in ea significatione: vt significet purum, & qui de præsenti peccatum non habet: si enim in ea significatione sumeretur, vt significaret impeccabilem, nemo hominum iustè alium iudicaret, quod Dominus his verbis significare noluit.

¶ *Et iterum se inclinans, scribebat in terram.*

COMMENTARIVS.

DAt verecundiæ, & confusioni locum, vt accusatores abeundi spatium habeant, dum vnusquisque propriam respicit conscientiam. hac enim de causa iterum se inclinat, vt annotat Hieronymus libr. 2. contra Pelagianos, & August. tract. 33. Probabile est etiam id factum esse secundò, vt causam, quam suprà in commentario attulimus, verbis iam expositam, & à Iudæis, ob id perceptam confirmaret.

¶ *Audientes autem hæc, vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans.*

HIsce auditis verbis recesserunt singuli, incipientes à senioribus vsque ad vltimos, nec vnus remansit præter Dominum, & mulierem in medio stantem, vbi prius posita erat. In nonnullis Græcis codicibus habetur, *Redarguti à conscientia propria.* Hanc fugam non verbum tantum externum, sed virtus diuina Christi ipsorum excitans conscientias, & timorem, ac pudorem incutiens, operata est. Ambrosius epist. 58. cur seniores primi exierint causam exponit. Vel quod ipsi, inquit, plura haberent crimina, qui diu vixerant: vel quia priores vim intellexerunt sententiæ, quasi prudentiores, & cœperunt sua peccata deflere, qui alieni criminis venerant accusatores.

¶ *Erigens autem se Iesus dixit ei: mulier vbi sunt, qui te accusabant, nemo te condemnauit?*

REcedentibus accusatoribus, erigit se Dominus, & petit non quia ignoret, sed vt modum, quo eam liberam pronunciet, ostendat. Liberatur enim non quia non peccauerat, sed quia accusator deerat; vt rectè annotauit Ambrosius epistola 76. vt nullam inde Iudæi accusandi Christum haberent occasionem: immò in eos potiùs accusatio posset retorqueri, qui priores liberam dimiserant. Dicit ergo, *Vbi sunt, qui te accusabant?* id est, ecce nemo te accusat, nemo te condemnat.

¶ *Quæ*

¶ *Quæ dixit, nemo Domine: dixit autem Iesus, nec ego te condemnabo, vade, & iam amplius noli peccare.*

R̲Espondente muliere, neminem adesse accusatorem, neminem qui damnet: dicit Dominus prudenter, *Nec ego te condemnabo.* non dicit ego te absoluo, ne illi contra legem fecisse arguere possent: sed idem eandem aliis exprimit verbis, *Nec ego te condemnabo.* non vt illi qui propria remordente conscientia, iudicium ferre non sustinuerunt: sed diuina mea misericordia, & simul potentia, quam supra legem exerceo, nec legis Mosaicæ præceptis istis astringor. At ne hæc indulgentia tibi sit licentia peccandi, vade quidem libera à pœna, sed deinceps à peccato abstine, & pœnam mortis in vitæ tuæ emendationem, mea potestate commuto. Dum dicit *Noli*, voluntatis illius arbitrium indicat. Aduerte, quamuis Christus his vtatur verbis, *Nec ego te condemnabo*, tamen verè absoluit, & id indicauit, dicens, *Vade*, quod diuina potestate fecit: non enim liberum erat Iudæis dispensare in pœnis, à lege Moysis statutis: Dominus autem dispensat: at ne occasionem arriperent Iudæi accusandi, ex verbis: propterea sic locutus est, vt simul absolueret, & nullam accusandi daret occasionem: ostenderetque suam potentiam, & nihil inde contra legem dicere videretur. Leo serm. 11. de passione Domini: Volens, inquit, per omnia demonstrare, non venisse vt iudicet, sed vt saluet mundum, dixit, *Nec ego te condemnabo.*

Iterum ergo locutus est eis Iesus dicens, ego sum lux mundi.

IVdæorum tentatione peracta Dominus doctrinam suam persequitur: particula autem *Ergo*, caussam & illationem indicat, nimirum: cùm post miram illam doctrinam, Si quis sitit veniat ad me, quam die præcedenti docuerat, & turbas ita commouerat, vt alij Prophetam, alij Christum esse proclamauerint: Pharisæi autem, & scribæ, & principes Sacerdotum id negauerint, dicentes esse Galilæum, nec à Galilæa Prophetam surgere: propterea in hac varietate, & dissensione, quis sit, apertè docet dicens, *Ego sum lux mundi*, non Iudææ, non Galilææ, non Palestinæ, sed mundi totius. quibus verbis significat omnes, quotquot ipsum non confitentur, esse in errore, & ignorantia: doctrinam autem suam veram esse lucem Dei. In cap. 1. ec primo hanc exposuimus sententiam ibi, *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem*, erat Christus, & est, vt Deus, lux tamen hoc in loco de se, vt in carne est, loquitur: in quam, doctrina sua mundum illuminaturus, venit: lux tamen mundi non esset in carne, nisi Deus esset in seipso.

¶ *Qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

DOctorem se ostendit dicens, *Ego sum lux mundi*, nunc & ad doctrinam exhortatur, *Qui sequitur*, inquit, *me non ambulat in tenebris*: & fructum proponit, quo allicit, *Habebit lumen vitæ*. sensus igitur est hic: qui me non sequuntur, in tenebris ambulant, nescientes æternæ vitæ viam, quia alia non est lux præter me: solus is, qui me sequitur, ambulat in luce, & lumen habet vitæ, quo cognoscat viam, quæ ad æternam conducit vitam. Ignorantia Christi tenebræ sunt mortis, quia in æternam mortis damnationem conducunt: ipsius cognitio, & fides, & sequela ad vitam perducit æternam. Dum enim dicit, *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris*, insinuat omnes non sequentes in tenebris ambulare. quantacunque enim homo bona moralia operetur, si deest lumen fidei, in tenebris ambulat: qui autem sequitur Christum bene operando in fide, in lumine

Quinam Christum sequātur. ambulat, & in via est æternæ vitæ. Cyprianus libr. de zelo, & liuore, hæc exponens verba, inquit: qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. sequitur autem Christum, qui præceptis eius insistit: qui per magisterij eius viam graditur: qui vestigia eius, atque itinera sectatur, qui id, quod Christus, & fecit, & docuit, imitatur. hæc Cyprianus.

¶ *Dixerunt ergo ei Pharisæi, tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum.*

MVlta signa fecerat Dominus apud Iudæos: scriptura enim testimoniis eos conuicerat: in seipsis illi diuinam experiebantur virtutem, dum omnes suos contra illum conatus irritos, vanósque effectos cernebant: ministros proprios testimonium reddentes intrepidè, nunquam sic locutum esse hominem, audierant: se in adulteræ iudicio omninò confusos, & conuictos nouerant: & tamen impudenter obiiciunt, *Tu de teipso testimonium perhibes*, ideo *Testimonium tuum non est verum*, id est, idoneum ad veritatem confirmandam, quasi paralyticus ille natura insanabilis, non fuerit testimonium efficax diuinitatis Christi probandæ. Tanta erat horum nequitia, vt in media luce cæcutirent. Illa particula *Ergo*, indicat propter verba illa superiora hos ista dixisse: quia nempe se mundi lucem esse prædicabat, propterea Pharisæi hæc obiiciunt. Hi erant, qui religionis obseruantiam profitebantur: ideo ipsi religionem zelantes, hæc dicunt.

¶ *Respondit Iesus, & dixit eis, & si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio, vnde veni, & quò vado: vos autem nescitis, vnde venio, & quò vado.*

HVic obiectioni respondet Dominus duo. Alterum est, obiectioni factæ contraria opponit, *Et si ego*, inquit, *testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum*. id est, quamuis verum sit me testimonium perhibere de meipso, tamen verum est testimonium meum. Alterum est probatio huius assertionis: probat enim testimonium suum verum esse, & probatio hæc est, *Quia ego scio vnde veni & quò vado*. id est, ego testimonium perhibeo ex scientia, non ex ignorantia, non ex opinione, non ex auditu: certa & experta loquor. Attende hæc verba, *Scio vnde veni & quò vado*, idem significare, ac si diceret: principium, & rationem mei aduentus scio, & quia hæc scio, propterea dico me lucem esse mundi. Scio enim me esse Dei filium, qui carnem sumpsi, vt hominibus viam salutis facerem, eósque docerem: si enim talis non essem, non lux mundi essem: at sum talis: & quia scio me talem, propterea testificor, & verum est meum testimonium, quia ex scientia loquor: at vos nescitis hæc, nec quis sum, nec mei aduentus institutum & rationem, propterea meum non accepitis testimonium. Verba hæc similia sunt illis, Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, tamen nescis vnde venit, aut quo vadit. id est, spiritum ignoras, & operum suorum institutum & rationem nescis. Modus enim

Testimonium sit verum duobus modis. locutionis est, quo significat se scire quis ipse sit, & sui aduentus rationem: illos autem vtrumque ignorare. Attende testimonium dici verum dupliciter, vno modo quantum ad veritatem rei, quia ita est vt dicitur: altero modo, quantum ad qualitatem, vt sit idoneum & dignum fide: & hac ratione non omne quod verum est, idoneum est. Christus igitur dicit, testimonium suum esse verum, quantum ad vtrunque ex parte sua, quia ex

scientia

scientia est, & quia filius Dei est omni dignus fide: tamen defectus est ex parte eorum, quia nesciunt vnde veniat, aut quò vadat: & ea de causa non admittunt eius testimonium: quia de se testificanti non credunt, nisi adsint testimonia: propterea ergo Dominus persequitur probare, & afferre testimonia.

¶ *Vos secundùm carnem iudicatis, ego non iudico quenquam & si ego iudico, iudicium meum verum est.*

PErsequitur probare suum testimonium esse verum, & idoneum: & differentiam inter se, & eos ponit. *Vos*, inquit, *secundùm carnem iudicatis*, id est, secundum sensus, & ea, quæ apparent exterius: ex his enim exterioribus homo sumit argumentum, & iudicium, quo discernit vnum ab altero: & quis sit vnusquisque dignoscit. 1. Reg. 16. Non iuxta intuitum hominis ego iudico: homo enim videt ea quæ apparent: Dominus autem intuetur cor. Isa. 11. Non secundùm visionem oculorum iudicabit: neque secūdùm auditum aurium arguet. hæc hominis sunt, & hoc est secundum carnem iudicare. Vos igitur secundùm carnem iudicatis, supplendum est, ideo vestrum testimonium non semper est verum, nec idoneum: ob id etiam non accipitis testimoniū vnius: at ego non iudico, nec ista iudicia exercere veni, sed homines saluare, & à peccato liberare. quod si iudico, nempe, dum me ipsum profero testimonium, me esse Christum, & lucem mundi, meum testimonium est verum, & idoneum: non vt vestrum, quia non carnaliter iudico, sed secundum naturam diuinam, in qua solus non sum, sed ego, & Pater. Hæc ad verba sequentia pertinent, hic tamen est sensus.

ANNOTATIO VII.

EVthym. & Chrys. hom. 51. *Non iudico quenquam*, exponunt & connectunt multo aliter nempe sic: Ego non damno vllum, quia non veni iudicare mundum, & connexio hęc est: vos carnaliter, & crasso modo iudicatis, secundum ea quæ sensibus apparent. At quia poterant dicere Iudæi cur ergo non arguis nos, & dámnas, quod sic iudicemus? huic tacitæ obiectioni respondet, quia non iudicare, nec damnare nunc veni. Sed dura est expositio, & connexio: non enim tacitæ obiectioni respondendum est, nisi sit probabilis, & verisimilis: at improbabile erat Iudæos id obiicere voluisse, cur nos non damnas? cùm nihil tale cogitarint. Adde quod non vitio dat, quod secundum carnem iudicent, sed differentiam ponit inter hominum iudicium & suum. Illi enim secundum sensuum cognitionem iudicant, cognitionis originem à sensibus sumentes, at ipse non sic, sed secundum diuinam naturam, & cognitionem. nec iudicium hoc sumitur pro damnatione, sed generaliter pro iudicio etiā discretionis: quo vnum, ab alio discernimus: & vnum bonum, alium non talem iudicamus, siue bene, siue malè, siue rationabiliter, siue temerè id fiat. Humana ergo iudicia secundum carnem fiunt, quia ex sensibus sumuntur, tanquam ex origine: & loquimur de iudiciis practicis, quæ circa res humanas, & perso- A nas fiunt: Christus autem dicitur neminem iudicare, quia non venit, vt in homines hæc iudicia faceret, & vnum ab alio discerneret, & quis esset declararet: omnes enim erant peccatores, venit autem, vt omnes saluaret: ipsi se discernunt, dum hi salutem accipiunt, hi repellunt.

Sensus igitur & connexio accommodatior est, vti in commentario diximus, Vos iudicatis secundùm carnem, at ego non iudico homines, nec personas: quia non veni ad hoc. quod si meipsum iudico, testimonium præbendo me esse lucem, id non secundum B carnem iudico, sed secundùm diuinam naturam, & meum est testimonium verum, & omni dignum fide. Tertullianus lib. de Trinitate illud, *Vos secundum carnem iudicatis*, coniungit superioribus, & interpretatur sic: Vos non aliam in me naturam, & natiuitatem cognoscitis, quàm quæ secundum carnem est, idcò nesciris vnde venio, aut quò vado: & iuxta hanc expositionem possumus quæ sequuntur interpretari: ego non veni iudicare vos, neque iudico, tamen si iudicarem meum iudicium esset verum, & idoneum: non vt vestrum non est improbabilis interpreta- C tio hæc accommodatior tamen videtur, quam adhibui in commentario.

¶ *Quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, Pater.*

COMMENTARIVS.

RAtionem, & causam, cur eius iudicium sit verum, exponit. Quia, quando iudico, non est vnius iudicium sed duorum, nempe patris, & meum: & etiam secundum vestram legem duorum testimonium verum est. Hoc dicit Dominus propter Iudæos, vt ex lege conuincat etiam suum testimonium verum, & idoneum esse. Deindè, vt ostendat se esse Deum, eiusdem substantiæ cum Patre, ac si diceret: meum testimonium verum est, quia secundum naturam iudico, in qua ego, & Pater vnum sumus. Rursus, vt ostendat se patris habere testimonium. Denique, vt occasionem accipiat de sua diuinitate testandi, dum meminit patris. Tamen vis rationis, & probationis in se hæc est. Iudicium meum verum est: quia secundum naturam iudico diuinam: in hac autem non solus sum, sed simul pater: & in hoc etiam verum & idoneum est testimonium, cùm sit duorum.

¶ *Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est; ego sum, qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater.*

COnfirmat propter illos sententiam testimonio scripturæ Deute. 17. & 19. In ore duorum, vel trium, stet omne verbum. Ecce duo sumus, ego & Pater, & tam ego, quàm Pater, de me ipso testimonium perhibemus. Obiiciet aliquis: illud Deut. intelligitur de duobus testibus, non computato eo de quo redditur testimonium: Si enim ego testor rem aliquam de me, nihil necesse est duos alios adferre testes. Respondeo ita esse, propterea intelligenda sunt ista sic. Christus enim erat & homo, & Deus: ratione diuinitatis, per opera ipsius diuinitatis propria reddebat testimonium de se homine, probando sub illa humanitate Deum latere. si enim opera sola humana fecisset, tunc non computaretur in testimonium, & hac ratione dictum est, cap. 5. Si testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum: id est, si vt homo solus, & humanis operibus de me testor, testimonium meum idoneum non est: at quia operibus aliis diuinis testabatur de se, ideo in testem computatur: non quod duæ sint personæ: vna enim est in duplici natura: sed quod de se homine ipsemet vt Deus, testificetur: & hoc est, quod nunc dicit. Vnde Tertull. libr. de Trinit. hoc verbum, *Testimonium meum verum est*, Christo tribuit ratione diuinitatis: quia igitur, vt Deus loquebatur dicit, *In lege vestra scriptum est*, quod vt magis innotescat, sit exemplum si quis aliquid affirmet de se, nec: alio probet, quàm auctoritate dicentis, de se testimonium perhibet: at quando ratione, & argumento vtitur, iam ipsa ratio in testimonium computatur, & sumet dicti testimonium per rationem probat. multo ergo magis per naturam

diuinam reddebat Christus testimonium de se homine, quòd in eo lateret Deus. Hic locus contra Sabellium personarum distinctionem conuincit. Cætera ex cap. 5. requite, vbi de hoc testimonio, & quomodo Pater testificatus fuerit, egimus, vbi Amb. lib. 5. de fide cap. 5. allegauimus hæc verba exponentem de Christo, ratione diuinitatis de se testimonium perhibentis.

¶ *Dicebant ergo ei, vbi est Pater tuus?*

FICTA & malitiosa interrogatio hæc est. Sciebant enim eum Deum appellare Patrem, iam enim Ioan. 5. audierant, & propterea interficere studebant, quia Patrem suum dicebat Deum, æqualem se ipsi faciens. Vt igitur iterum id ipsum exprimat, se fingunt carnaliter, & sensualiter, hæc omnia intelligere, quasi Patrem aliquem carnalem allegaret, qui simul cum eo testimonium perhiberet; ideo vbi sit petunt, quasi ipsum audire vellent sicut quando cæco nō credentes, natum esse sine visu, patrem eius adduci ad se fecerunt. Petunt ergo, *Vbi est Pater tuus?* illa Particula *Ergo*, indicat sequelam, quasi diceret, quia non te solum, sed simul Patrem suum secum testimonium de se perhibere asseruit, propterea petunt, vbi sit pater eius: testimonium eius audire velle fingentes, vt hac occasione ad expressam confessionem inducant.

¶ *Respondit Iesus; neque me scitis, neque patrem meum, si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis.*

PRudenter respondet Dominus: suam enim diuinitatem, & verum patrem indicat, veritatemque rei sic aperit, vt omnes intelligant, & tamen ex verbis calumniandi occasionem nemo possit accipere: *Neque*, inquit, *me scitis, neque patrem meum.* sensus est, oportebat vos prius scire me, vt me agnito patrem meum, quem mei testem vobis obtuli, nosse possetis; at vos nescitis me, nec ergo scitis patrem meum. vnde non est, cur interrogetis vbi est pater? non enim eum agnoscetis, nisi prius me noscatis. Attende, cùm dicit, *Neque me scitis*, aliam se naturam habere ab ea, quàm illi foris videbant, & sciebant, fatetur: quam ipsi nesciebant, non videntes, nec credentes eum esse Deum. dum autem dicit, *Neque patrem meum*, significat se secundum hanc naturam, quam nesciebant, & non credebant, habere patrem: cùm ergo nescirent eum esse Deum, nesciebant etiam patrem eius. Non contentus est negatiua locutione, sed vsus est affirmatiua, *Si me sciretis, & patrem meum vtique sciretis*, id est, si me quis sim sciretis credendo, vtique me esse Dei filium, & me Deum habere Patrem crederetis: neque opus esset vobis interrogare, *Vbi est Pater tuus?* me enim agnito Pater simul agnoscitur. Aduerte illud *Forsitan*, non esse dubitantis, sed dictio est affirmatiua, aut orationis expletiua, vt supra adnotauimus.

¶ *Hae verba locutus est Iesus in Gazophylacio, docens in templo, & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius.*

Gazophylaciū quid sit.

GAzophylacium idem significat quod Latinè thesauri custodia, arca erant, in qua dona populi in vsus templi oblata reseruabantur: & porticus, seu atrium, in quo arca erat, eo nomine etiam appellabatur: vt autem ex Luc. 21. constat, erat in atrio maiori, quo fœminis ingredi licebat: nam & vidua illa minuta misit in Gazophylacium. Hoc in loco pro arca illa, quæ erat iuxta Altare, vt constat 4. Reg. 12. sumitur, vt sit sensus: Hæc locutus est Dominus, dum doceret in templo in Gazophylacio, id est, iuxta Gazophylacium, & arcam donariorum, quæ erat in atrio maiori. Potest etiam accipi pro ipso atrio. Hoc autem dictum est, vt & frequentiam hominum Euangelista significet, & Christi in prædicando libertatem: similiter etiam, & facilitatem Iudæorum ad comprehendendum eum. Facile enim in eo loco apprehendere poterant, sed nemo misit in eum manus, diuina impediente virtute, *Quia necdum venerat hora eius*: his verbis significat Euangelista Iudęos intellexisse Christum Patrem suum Deum esse dicentem, seque lucem mundi, tanquam Dei Filium affirmantem: & cùm occasionem apprehendendi, quam desiderabant, & ex verbis Christi, & ex loci commoditate haberent: nemo tamen illorum apprehendere est ausus: non quia nollent, cùm id vehementer cuperent, sed quia Christus noluit, horam suam expectans.

¶ *Dixit ergo iterum eis Iesus.*

CVm videret Dominus Iudæos intellexisse, quæ docebat, & tamen adhuc nolle credere, immo illos feruentiori contra eum inuidia ardere: repetit in eos verba comminatoria, quæ capite septimo contra eosdem ministros pronunciauerat. Notandæ sunt duæ particulæ. Vna est, Ergo, hæc significat causam, propter quam Christus sententiam sequentem protulit, ac si diceret Euangelista: cum Iudæi doctrinam intellectam negligerent, maiorique eum comprehendendi cupiditate flagrarent, idcirco Christus, quæ sequuntur, adiunxit; nimirum, Ego vado, quæretis me, &c. Altera particula est, *Iterum*, hæc refertur ad eandem sententiam semel capite septimo pronuntiatam, quam Dominus nunc repetit.

¶ *Ego vado.*

HOC est vnum ex ijs quæ capite septimo dicta sunt. Sensus est, Vanus est conatus vester, quo me comprehendere quæritis: nihil enim in me efficere potestis, nisi quod volo, & quando volo. Ecce ego vado ad Patrem per mortem, & resurrectionem meam. Sum quidem proximus morti, & recessui ad Patrem, sed quia ego volo, efficietis iamiam, quod desideratis, sed me volente, & permittente. Christus mortem suam hoc verbo frequenter significat; tum vt suam mortem voluntariam, & non vt cæterorum hominum esse indicet, vt cùm passus sit, non Iudæorum potestati, sed diuinæ dispensationi adscribatur: ipsi enim iam pridem occidissent, si potuissent; potuerunt autem, quando id eis Christus permisit; tum vt suam resurrectionem breui futuram ostendat, quia per mortem & resurrectionem ascendit ad Patrem, cumque vtrumque citò futurum esset, idcirco dicit, *Ego vado.*

¶ *Quæretis me?*

HOc etiam verbum dixerat ministris Iudæorum, quo significat post suam in cœlos ascensionem Iudæos in sua permansuros incredulitate. Futurū enim erat, vt negato, & repulso vero Christo, quem præsentem habuerunt: quærerent, & expectarent adhuc venturum, indéque semper in errore versarentur: nam quærere & expectare venturū, qui iam venerat, nihil aliud est, quàm errare, & in falsos Christos loco veri Christi incidere.

ANNOTATIO VIII.

AVgust. tractat. 38. verbum superius in hunc interpretatur sensum, nempe Iudæos post Christi ascensionem quæsiuisse eum non in eius persona, sed mysticè in membris ipsius. quæsierunt enim discipu-

A los, persequentes eos. Sic Paulus ante suam conuersionem inquirebat fideles Christi, vt vinctos perduceret in Hierusalem: hoc ipsum increduli Iudæi fecerunt. Chrys. & Euthymius eodem modo exponen-

dum hoc

dum hoc verbum censent, sicut expositum fuit ab eis capite septimo: nimirum Iudæos incredulos quæsiuisse Christum, quando tempore captiuitatis in magnis illis tribulationibus, & afflixionibus recordati sunt Christi, & eum auxiliatorem, & defensorem habere desiderârunt. Prior expositio Augustini non videtur satis accommodata: nam præcedentia, & sequentia verba, Ego vado, & quò ego vado vos non potestis venire, non de mystico corpore, sed de ipso vero Christo procedunt: consequens est, vt eadem ratione hoc verbum illis connexum procedat. Poste-

A tior expositio non omninò etiam cōueniens est propter ea, quæ diximus capite septimo, quibus hoc ipsum adiungimus, quod Hieronym. adnotat in illud Psalm. 108. In generatione vna deleatur nomen eius, nimirum omnes, qui Christum crucifixerunt id temporis, quando Romani venerunt, fuisse iam mortuos. Christus autem, quamuis incredulos Iudæos omnes comprehenderet hoc suo sermone, præcipuè tamen in eos inuehebatur, quibuscum tunc loquebatur. Cætera in capite septimo inuenies.

¶ *Et in peccato vestro moriemini.*

COMMENTARIUS.

ME repudiato, & negato, qui verus sum Christus: non solùm errabundi me quæretis, sed quod peius est, *In peccato vestro moriemini*: nemo enim peccatorum suorum remissionem habere potest, nisi in me credat: qui igitur in me non credunt, morientur in suo peccato, non eo solo, quod committunt, quia in me non credunt: sed etiam in iis omnibus, quæ vltra hanc incredulitatem perpetrarunt, cum nullius peccati venia sine fide in me obtineri possit.

ANNOTATIO IX.

In, duplici modo in scriptura sumitur.

ADuertendum est præpositionem illam, *In*, duobus modis in scriptura accipi. primo causaliter, Isa. 43. Seruire me fecistis in peccatis vestris, id est, propter ea peccata vestra. Threnor. 4. Christus Dominus captus est in peccatis nostris id est, propter peccata nostra. Altero modo, vti dicunt, concomitanter, Ioann. 9. In peccatis natus es totus, id est, natus es cum peccatis, seu in statu peccati, & habens peccata. Psal. 50. In peccatis concepit me mater mea. iuxta hæc mori in peccato duobus modis contingit: Altero quidem, vt idem sit in peccato mori, quasi propter peccatum mori, seu morte plecti. Altero modo, in peccato mori, id est, in statu peccati, seu peccato non deleto morte præueniri. Hæc duo aliquando separantur: contingit enim hominem mori propter peccatum, sed non in peccato: & è contrario mori in peccato, & nō propter peccatum. Ille propter peccatum, non tamen in peccato moritur. qui ob culpam aliquam præcedentem à Deo, aut ab hominibus occiditur, cuius quidem culpæ eum pœnitet, & à Deo remissionem habet. tales apud homines multi occiduntur propter scelera commissa, qui quidem per confessionem, & contritionem veniam à Deo obtinuerunt: hi propter peccatum, sed nō in peccato moriuntur. Hoc etiam apud Deum fit: non enim semper remittit Deus totā pœnam, etiam si culpæ veniam det in hoc sæculo. Exemplum habemus in Iosia illo Rege iusto 2. Paralip. 35. quem occidi Deus permisit in bello, quia voci Prophetæ non obedierat, vt refert Iustin. respon. qq. gen. respon. 79. huiusmodi fuerunt multi ex illis, quorum meminit Paul. 1. Cor. 11. Ideò inter vos imbecilles, & infirmi, & dormiunt multi. Alij in peccato, & non propter peccatum moriuntur: qui enim naturali morte diem claudunt, peccatorum pœnitentia non facta, in peccato moriuntur, non autem propter peccatum. longè peius est mori in peccato, quàm propter peccatum, quamuis enim vterque moriatur: ille tamen de morte transit in æternam mortem: hic autem de morte trāsit in æternam vitam, etsi tormentis, & morte turpissima mori contingat. Sunt alij tertio loco, qui & in peccato, & propter peccatum moriuntur, tales fuerunt illi populi Sodomorum à Deo puniti, & illi, qui in deserto occisi sunt ab Angelo: tales hodie etiam multi esse possunt, siue à Deo, siue ab hominibus occidantur, qui mortem subeunt propter peccata, quorum eos nulla tangit pœnitentia. In iis errauit Origen. hom. 1. in Ezechiel. dicens eos, qui in hoc sæculo à Deo sunt puniti & occisi: etiam sine vlla facta pœnitentia, non puniri in altero sæculo, quia Deus non castigat bis in idipsum. hunc errorem nomine auctoris tacito refellit Gregor. libr. 15. moral. cap. 29. vbi

Mori in peccatis accidit dupliciter.

B doctè dicit hos non castigari bis, sed vnam esse pœnam, quæ incipit in hoc sæculo per mortem temporalem, & continuatur in altero per æternam.

His igitur suppositis, vt ad nostræ sententiæ expositionem deueniamus aduertēdum est aliquos particulam *In*, exponere causaliter, in hunc sensum: *In peccato vestro moriemini*, id est, propter vestrum peccatum morte estis puniendi: sic interpretatur Euthymius. Augustinus verò tract. 38. exponit concomitanter, nempe cum vestro peccato moriemini, nulla obtenta remissione, aut venia. Vtrumque autem verum est, C cùm multi Iudæorum occisi sint à Romanis tempore captiuitatis: de quibus prædictum erat Isa. 65. Numerabo vos in gladio, omnes cæde corruetis, quia vocaui, & non respondistis, locutus sum, & non audistis. & Luc. 19. Ad terram prosternent te, & filios tuos, qui sunt in te, eò quòd non cognoueris tempus visitationis tuæ. quod tamen hoc in loco præcipuè intēdit Dominus, est in peccato, id est nulla obtenta peccati remissione illos morituros, nisi crediderint: hoc enim longè peius est, quā mori propter peccatum: maximè cùm Dominus generaliter D contra incredulos Iudæos loquatur, quorū non omnes occisi sunt propter peccatum: omnes tamen in peccato mortui sunt, ex quo factum est, vt omnes illi damnarentur. Huic sententiæ sic expositæ respondet, quod sequitur: *Quò ego vado, vos non potestis venire*: venire autem ad locum, quò Christus vadit, non prohibet mori propter peccatum tantum: sed mori in peccato & cum peccato. idcirco hanc Augustini expositionem tanquam accommodatiorem, & veriorem in commentario secuti sumus.

E

ANNOTATIO X.

CIRCA eandem sententiam aduertenda sunt aliqua: Primum est positum esse singulare pro plurali, nempe, *Peccato*, pro *peccatis*, id quod verba paulò inferius sequentia, in quibus Christus hanc sententiam interpretatur, ostendunt. vtitur enim plurali dicens; dixi vobis. *Quia moriemini in peccatis vestris*, ratio etiam id ipsum confirmat: nam increduli. Iudæi non habuerunt remissionem non tantùm infidelitatis, quā contraxerunt non credentes Christo; sed nec etiam aliorum peccatorum, quæ contra F legem, & mores commiserunt. vbi enim fides Christi non est: nullius peccati culpa remittitur; in peccato ergo infidelitatis, & cæteris omnibus criminibus mortui sunt sine fide. Alterum est in capite septimo Dominū vsum esse alio verbo. dixit enim, Quæretis me, & non inuenietis, nunc autem dicit, *Quæretis me, & in peccato vestro moriemini.* quantum ad rem ipsam idem vtrunque est, qui enim non inuenit

Christum per fidẽ necesse est in peccato mori: quantum autem ad verba, terribiliùs est hoc, *In peccato vestro moriemini*: explicat enim, quàm graue sit malum, quantumque nocumentum adferat in Christum non credere, nec ipsum inuenire: nam qui non inuenit per fidem, in peccato, morietur. Tertium est commune esse Iudæis, & gentibus fidem Christi non habentibus mori in peccato: nemo enim est sine peccato, antequam credat: Cumque sine fide nõ sit remissio peccati: reliquum est, qui sine fide est, in peccato mori. Act. 4. Non est aliud nomẽ sub cœlo datum hominibus, in quo salui fiant, præter nomen & fidem Christi. Est tamen discrimen inter Iudæos & gentiles. illi enim vltra peccata cætera hoc addunt, quod in Christum non credunt, nec crediderunt, quem audierunt prædicantem, & viderũt miracula operantem, quem etiam nunc vident toto orbe acceptũ, eiusque Euangelium diuulgatũ: de quo peccato illud est Ioãnis 15. Si non venissem, & opera non fecissem, quæ nemo

Infidelitas Iudæorum grauior, quàm gẽtium.

A alius fecit, peccatum non haberent. Gentes autẽ, quibus Christus non prædicauit, nec hodiè eius Euãgelium est publicatum, habent quidem peccata contra legem naturæ, quorum remissionem non obtinebunt sine fide: hoc tamen quod non credunt in Christum, non est illis peccatũ, quia credere nõ possunt in eum, quem non audierunt. Rom. 10. Quomodo autem audient sine prædicante: quia fides ex auditu est. Si tamen gentibus aliquibus Euangelium prædicatur, vt oporter, & non credunt: hæ profectò reæ erũt peccati huius infidelitatis, quod non credunt: de quibus Paulus 2. Corint. 2. dicit, Bonus odor Christi sumus Deo B in iis, qui salui fiũt, & in iis, qui pereunt: aliis quidem odor mortis in mortem, aliis odor vitæ in vitam. Hi ergò, quibuscum locutus est Christus, nec crediderunt: in peccato infidelitatis, & in cæteris peccatis, quæcunque vltra infidelitatem, siue ante, siue post habuerunt, mortui sunt.

¶ *Quo ego vado, vos non potestis venire.*

COMMENTARIVS.

PErgit repetere verba dicta in capite septimo: & cùm dixisset eos in peccato suo morituros, simul etiam mortem propriã indicauit: dissimilitudinem ponit inter se, & illos. Ego quidem vado, quia moriturus sum, & à vobis occidendus: sed vos moriemini etiã: at non puteris vos posse venire, *Quo ego vado*: lõgè dissimilis est terminus meus, ad quem vado, ab eo qui vos expectat: non enim potestis venire, nec venietis, quo ego iã vado, seu citò iturus sum. ac si diceret, ea via, quã nunc sequimini me persequẽdo, & infidelitatẽ continuando, nõ potestis venire, quò ego vado. Cur mortẽ suã hoc verbo explicet, superius expositũ est in præcedẽti cõmentario.

¶ *Dicebant ergo Iudæi, nunquid interficiet semetipsum, quia dicit, quò ego vado, vos non potestis venire?*

MInistri Iudæorum in capite superiori hæc verba Christi audientes, & non intelligentes, sic interpretati sunt. Nunquid, inquiunt, abiturus est in dispersionem gentium, quia dicit, quò ego vado, vos nõ potestis venire: At principes, qui eos miserunt, longè aliũ sensum conceperunt, dicũt enim, *Nunquid interficiet seipsum?* Sic enim euadet manus nostras, nec poterimus eũ inuenire, nec à loco quò vadit extrahere, vt mortem, quam intendimus ei inferamus. Hac sinistra interpretatione Iudæi, non solùm quod animo conceperant, & in votis habebant, nempe Christi mortẽ, indicarunt: sed etiam studium, quo eum comprehendere quærebant, significarunt: tanto enim desiderio eum occidendi flagrabant, vt non aliter eorum manus Christum euadere posse crederent, quàm per mortem sibi illatam à seipso: etiam si enim in dispersionem gentium abiret, adhuc ibi se eum comprehensuros esse sperabant.

ANNOTATIO XI.

OBiicit August. tract. 38. istis, quia poterant etiam ipsi se ipsos interficere. Christus autem non dixit: vos non venietis, sed venire non potestis. Respondet eorum interpretationem stultam fuisse: Et re vera ita fuit, tamen non secundùm eum sensum, quem intendit Augustinus. sciebant enim se posse seipsos interficere, at non intendebant talem sensum: sed C significare id volebant, si se ipsum interficeret, eos amplius non posse eum quærere & inuenire, vt occiderent, & mortem quam quærebant inferrent. Cogitare autem de Christo, non posse aliter manus eorum euadere, nisi se interficeret: idque Christum significare voluisse, stultissimum fuit.

¶ *Et dicebat eis, vos de deorsum estis, ego de supernis sum.*

COMMENTARIVS.

VErba hæc non esse responsionem Domini ad Iudæorum impiam suspicionẽ indicat Euangelista illo verbo, *Et dicebat*. solet enim Ioannes: quando verba sequentia respõsionem, aut illationem præcedentium indicant, dicere, dixit ergo eis: at quando sermonis continuatio sunt, particula tali non vtitur, propterea igitur dicit nunc, *Et dicebat eis*, quia verba sequentia nõ referuntur ad Iudæorũ verba proxima: non enim digna erant responsione: sed continuantur cum verbis Domini, ac si nõ essent interposita illa Iudæorum. Vnus igitur cõtinuus est sermo Christi ex præcedentibus, & his sequentibus: quamuis Iudæi inter se loquentes interruperint. Hoc quidem verum est propter Iudæorum sinistram intelligentiam hæc verba esse à Domino adiuncta, non vt respondeat ipsorum dictis ineptis, sed vt quod pronunciauerat contra eos, explanet. Dominus igitur apertioribus verbis exponit illud, *Quò ego vado, vos non potestis venire*, à quo occasionem sinistræ, & impiæ interpretationis Iudæi acceperant. *Vos*, inquit, *de deorsum estis, ego de supernis sum*, id est, vos estis terreni, & de numero eorũ, quæ in terra loco inferiori sunt: at ego sum de supernis, personæ & naturæ diuinæ, cuius sedes, & habitatio cœlũ, & supremus locus est: qui in terra, & terreni sunt, cœlũ ascendere nõ possunt: ego autẽ cùm cœlestis sim, & diuinæ naturæ, tanquã in proprium locũ ascendere valeo, & ascendam. ita Tertul. li. de Trin hæc verba exponit, & legit sic, *Vos de inferioribus estis, ego de sursum sum*, & diuinitatẽ Christi his verbis probat. Propterea ergo dictũ est: Quò ego vado, vos non potestis venire. Christus de supernis dicitur propter personã, & propter diuinam naturam vnitam suæ humanitati. est enim vnica persona vtramque habens naturam, ideo dicitur de supernis. Rectè enim Tertul. ibidem annotat dicens: Idcirco nunc Christus in vnam partem solius diuinitatis incubuit, quoniam cæcitas Iudaica solam in Christo partem carnis aspexit: & ideo in præsente loco, corporis fragilitate, quæ de mundo est, silentio prætetita, de sua diuinitate locutus est, quæ de mundo non est, vt in quantum illi inclinauerant, vt hominem suum tantummodo crederent: in tantum illos Christus ad diuinitatem suam considerandam traheret. Hæc Tertul. hac igitur ratione Christus de sursum est: homo autem terrenus, & de deorsum: quia in terra suam habet originem: persona enim in terra generatur, & vnus est de terrestribus: quorum virtus, & potentia naturalis non valet eos in cœlum erigere: quod si iusti

facti

facti ascendunt, id est, propter Spiritum sanctum in eis existentem, qui eos trahit in cœlum, quem cùm isti non haberent, sed in sua naturali virtute relicti essent, cœlum nulla ratione ascendere poterant.

ANNOTATIO XII.

EVthy. exponit dici hos Iudæos de deorsum, quia terrena sapiebant, & secundum carnem sentiebant, non secundum Spiritum. Fateor ita esse: tamen non hoc Dominus solùm, sed aliud etiam intendit, nempe esse naturæ inferioris, & corporeæ, quorum locus proprius est terra, nec eis vlla est naturalis facultas ascendendi in cœlum: insinuans nihil eos cœleste habere in se, sed in terrena sua natura relictos, ideo non posse ascendere in locum cœlestium. Simile ferè illud est, Ioan. 3. Qui est de terra, de terra est, A & de terra loquitur. His verbis naturam ipsam significat. quod si iusti ascendunt, id est, propterea quod in eis virtus est cœlestis, & Spiritus inhabitabat in eis, ratione cuius cœlestes homines dicuntur: sicut & Christus: qui quamuis naturam humanam haberet, propter vnionem tamen ad verbum, dicebatur de supernis: quia persona, in qua erat, de supernis erat. Circa litteram aduerte legendum esse *De deorsum estis*, & antiqui codices ita legunt, & lectio hæc Græco verbo conformis est.

¶ *Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.*

COMMENTARIVS.

NOn ad eundem sensum hæc verba pertinent, ad quem præcedentia, sed ad alium, & ex vtroque simul constat explanatio illius, *Quò ego vado, vos non potestis venire* igitur in priori sententia naturam voluit exprimere, quæ terrena est, nec valet cœlum ascendere: in hac autem exprimit qualitatem: & de mundo dicuntur: quia, quæ mundi huius sunt, sapiunt, quærunt, & ambiunt, spretis his, quæ ad Deum pertinent. in hac enim significatione sumitur apud Ioan. 15. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum est diligeret: quia verò de mundo non estis, propterea odit vos mundus: atque ita hæc verba & præcedentia cum illis Ioan. 3. conueniunt. De terra est, & de terra loquitur: illud enim, *Vos de deorsum estis*, idem est, quod de terra esse. hoc verò, *De mundo estis*, idem est, quod de terra loqui, quia & natura, & affectu mundi huius erant: propterea quò Christus ibat, ipsi venire nullo modo poterant. Et hic videtur legitimus sensus.

¶ *Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris, si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro.*

EX proximis verbis deducit, & declarat, quod superius dixerat, nempe, *In peccato vestro moriemini.* Sensusque est, cùm de mundo sitis, *Moriemini in peccatis vestris*: qui enim de mundo sunt, peccatores sunt, nisi in me credideritis, & mutaueritis vos ipsos: qui enim non credit, *Quia ego sum*, id est, me esse Dei Filium: verumque Christum in lege & Prophetis promissum, in peccatis suis morietur. Dominus absolutè dixerat, *Moriemini in peccatis vestris*, nunc adiunxit, *Si non credideritis quia ego sum*: tum vt explicet causam, cur in peccato morientur, nimirum quia in ipsum non credunt: tum vt liberum eorum arbitrium significet, nempe ipsos sibi esse causam, quod in peccato morientur, quia non credunt: possèque efficere, vt in peccato non moriantur, si credant.

ANNOTATIO XIII.

AVgust. tract. 38. verba superiora, *In peccato vestro moriemini*, ad reprobos & obstinatos refert: hæc autem, *Nisi credideritis, moriemini in peccatis*, ad eos, qui conuertendi erant. Huic obstat, quod Dominus subiunxit: *Dixi vobis*, quasi illud idem, quod dixerat repetens, & declarans: voluit enim significare ita illos in suis peccatis morituros, quod ipse non esset causa, sed illi met propter voluntariam suam incredulitatem: simúlque docet eos, qui crediderint in peccato non morituros esse. Aduerte igitur, quæ ab hominis pendent arbitrio, & prius quàm fiant, prædicta sunt, non ideo sunt quia prædicta fuerunt, quin potius, quia futura erant, idcirco prædicta sunt. quia enim Petrus voluntate sua ter negaturus erat Christum idcirco prædixit Christus trinam eius negationem: quod si negaturus non fuisset, nunquam id prædictum esset. Præscientia enim non determinat, quod futurum est, sed ostendit quod fiet: quod autem futurum est, certissimum est, non quòd præscientia imponat necessitatem, sed quòd in scientia sua Deus non fallitur. Hæc Dominus verbis superioribus, & præsentibus significat: quia enim falli nõ potest, quodque futurum erat, nouit, ideo dixit, moriemini in peccato vestro: at quia ipse non erat causa infidelitatis eorum, sed ipsi suo arbitrio veritatem re- B pellebant, propterea subiunxit, *Nisi credideritis, in peccato vestro moriemini*, ac si diceret: dixi vos morituros in peccato, quia scio vos non credituros: quod autem non sitis credituri, vos estis in causa, nec per me, sed per vos ipsos stat, & stabit, quominus credatis. Quod autem modò in plurali peccata dicat, postea in singulari nihil refert: numerus enim pro numero sumitur: & in Græco textu vtrobique est in plurali, *Dixi vobis, quia moriemini in peccatis vestris: si enim nõ credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris.* Et ita Chryso. & Euthym. legunt. & inter Latinos Aug. tract. 38. & C Cypria. li. 1. con. Iudæ. c. 5. & ita est legendum. quo argumẽto superius probauimus illud prius dictum, *In peccato vestro moriemini*, positũ esse pro plurali numero: nullam enim peccatorũ remissionem non credentes consequentur, sed in suis moriẽtur peccatis: quod si credant, omniũ etiam infidelitatis præcedentis, remissio promittitur. Quod autẽ dicitur, *Ego sum*, aliqui supplendum putant: nempè Christus promissus: alij dictum putant, tanquam diuinitatis expressiuũ: vt sit sensus, *Quia ego sum*, id est, me esse Deum, & Filium Dei, cui propriè competit dicere *Ego sum*. Vtrumque D accommodatur sententiæ: tamen multo magis posterior sensus. Verbum enim diuinitatis est, vt ex sequentibus apparet.

Hominis liberũ arbitrium à præscientia Dei nõ cogitur.

¶ *Dicebant ergo ei, tu quis es?*

COMMENTARIVS.

AC si nihil vnquã audissent: cùm toties dixisset se esse à Patre missum, se Dei Filiũ, se eũ, qui in Prophetis, & lege prædictus est: se lucẽ mũdi: impudẽter occasione illius verbi, *Nisi credideritis quia ego sum*: cùm nõ expressisset, quis esset, interrogãt, *Tu quis es?* ac si dicerẽt, Dicis oportere credere te esse: expone, quis sis in particulari. Nõ enim diuinitatẽ in verbo illo expressã agnouerũt, quę verè significabatur. Petẽti enim Moysi à Deo, quis esset, Exo. 3. dictũ erat, Ego sum qui sum. Est enim propriũ Dei sine vlla circũscriptione, aut limitatione dicere *Ego sum*, quippe qui omnẽ entium, quæ sunt, & esse possunt perfectionẽ in se eminenter habeat. nullique temporum mutationi subiaceat.

¶ *Dixit eis Iesus, Principium qui & loquor vobis.*

DOminus interrogationi respondet verbi prædicti significationem magis exprimens. *Principium*, inquit, illum. nomen *Principium* positũ est per modum aduerbij, hoc enim Græca vox indicat, quasi diceret: à principio ego sum, qui nullo concludor tempore: qui omnia præcedo: apud quem nõ est fuisse, & fore, sed semper

esse. *Qui & loquor vobis*, id est, qui etiam hoc ipsum vobis annuncio, & prædico, quando dixi *Ego sum*. non ergo Iudæis interrogantibus responsionem negat: nec alia, ab iis quæ dixerat, proferi, se id ipsum repetit clariori sermone: qui enim à principio est, semper est, solúsque dicere absolutè potest *Ego sum*: nec hoc etiam Iudæi intellexerunt. Aduerte ibi *A principio*, supplendum esse verbum *Sum*, non solùm quia interrogatus erat, *Quis es*. verbúmque interrogationis solet in responsione suppleri: sed etiam quia hebraismus est: frequenter enim verbum substantiuum in Hebræo sermone non exprimitur, quod in fine annotationis expositum, magísque confirmatum inuenies.

ANNOTATIO XIV.

MVltum laborant expositores nostri temporis, in huius sententiæ interpretatione: præcipua autem causa est, quia Græca verba non respondent Latinæ versioni. nam in Græco illud, *Principium*, habetur in accusandi casum τὴν ἀρχὴν. præterea illud *Qui*, Græcè habetur ὅτι, quod est relatiuum neutrius generis: si diuidatur sic, ὅ τι, aut est coniunctio causalis, siue declaratiua, idem significans quod Latinè *Quia*, seu *Quod*, si non diuisa, nempe, ὅτι. Vnde alij legunt *Quod*, alij *Quia*. nec referri potest Græcè ad principium, quod est fœminini generis. Sequentes igitur Græcum codicem, hanc sententiam variè exponunt.

Primo loco Chrysostomus hom. 52. Theophyl. & Euthymius illud, *Principium*, seu, τὴν ἀρχὴν, tanquam aduerbium, idem significans, quod Latinè, sanè, aut, omninò, sumunt: & orationem defectiuam esse censent, vt sit sensus: Sanè indigni estis audire, quod vobis loquor: seu superuacaneum est, quod vobis loquor, cùm sitis indigni sermone meo. Hæc est prima expositio, quam profectò neminem auditurum credo, cui nimis dura, & violenta non videatur.

Secundo loco Nonnus Græcus auctor exponit loco aduerbij, primò, seu prius, seu ab initio. Coniungit autem cum sequentibus sic: sum quod ab initio, seu prius vobis dixi, & sæpius inculcaui. Illud ergo *Principium*, loco aduerbij, imprimis, seu ab initio positum est. Sic enim septuaginta loco aduerbij *Prius*, vsurparunt. Gen. 13. Quod legimus nos in loco altaris, quod fecerat ille prius, pro prius dicunt, τὴν ἀρχὴν, similiter Genes. 43. legimus propter pecuniam, quam retulimus prius. Huic expositioni recentiorum aliqui consentiunt, nempe sum id, quod à principio vobis loquor: nam semper à prædicationis initio, quis sim manifestaui. Huic expositioni Nonni & aliorum obstat, quia nunquam in tota scriptura reperire est locum, in quo similem traiectionem legamus, nempe à principio quod loquor, loco eius, quod loquor à principio: est enim inusitatissima locutio. Adde etiam huiusmodi responsionem iuxta eum sensum videri extra rem factam, videbatúrque Dominus subterfugere docere, quis esset.

Tertio loco alij nostra ætate loco aduerbij positum affirmant, tamen sine vlla traiectione interpretantur: censent enim significare orationis exordium, loco eius, quod dicimus, primò, seu ante omnia. coniungunt autem sententiam hanc cum sequenti, supplentes verbum, in hunc sensum. ante omnia, quæ & loquor vobis: supple, & non creditis: propterea multa habeo de vobis dicere, & iudicare. Non ergo respondet Dominus ad interrogationem, vt qui indigni sint responsione, sed eos seuerè puniendos dicit, qui tot habuerint apud ipsos sermones, & tamẽ non credant. At neque hæc locutio vsitata est in scriptura, nisi quando multa dicenda sequuntur. Adde non connecti responsionem interrogationi: nam iuxta hanc interpretationem nihil respondet Christus ad id, quod interrogabatur, quis esset. Adde etiam hoc supplementum potius esse sententiam facere, quàm interpretari.

Quartò loco alij aliter exponunt: vt Dominus non respondeat, sed confirmet, quod dictum est, *Si non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris*. Et est sensus, omnino sic est, vt loquor vobis, quia mo-A riemini in peccatis vestris. Hæc expositio eandem habet difficultatem cum præcedenti. Vlterius etiam sensus hic non potest accommodari verbis, vt consideranti facile est intueri. Hæ igitur sunt expositiones, ex quibus apparet communem sententiam esse, illud *Principium*, loco aduerbij exponendum, quamuis aliqui loco (sanè, aut omnino) alij loco (primò, seu, imprimis) ponant. Similiter illud *Qui*, aliqui exponunt relatiuè (quod) alij loco causalis dictionis (quia) alij loco dictionis declaratiuæ (quorum) alij rursus sententiam à sequentibus diuidunt: alij con-B iungunt: & eorum, qui diuidunt alij supplenda verba censent: alij nullum supplent: & iudicio meo nulla eorum expositionum legitima videtur, nec verbis Euangelij accommodatur, vt paulò post dicemus: sunt enim duræ, aut sensum non aptum facientes. Omitto libens alias recentiorum expositiones, quia eiusdem farinæ sunt.

Quinto igitur loco est expositio Ambros. quam multis in locis perpetuò sequitur, & contra Hæreticos ea vtitur, præcipuè autem libr. 3. de fide, cap. 4. vbi legit: *Principium, qui & loquor vobis*: & libr. 5. cap. 5. C vbi legit: *Ego sum principium, quod & loquor vobis*. & li. 1. Exam. c. 2. & 4. vbi legit, *Initiũ, quod & loquor vobis*. eodem modo legit, *Initium, quod & loquor vobis*. li. de Thobia c. 19. Hic Doctor insignis exponit Christum respondisse se esse principium & initium rerum omnium, quia Deus erat: quod principium loquebatur etiam cum illis per humanitatem assumptam. In eadem expositione est etiam perpetuus Aug. in multis locis li. 10. Ciuit. c. 24. & lib. 11. c. 32. dicens Christum respondisse, se esse Principium: & lib. 5. de Trin. c. 13. vbi legit, *Principium, qui & loquor vobis*, & dicit Chri-D stum interrogatum, quis esset: respõdisse, se esse Principium, qui & loquebatur. & li. 1. contr. aduersarium legis, & prophetarũ c. 3. & multis aliis in locis: & tandem tract. 38. hæc verba exponens: quo in loco tacitæ obiectioni respondet: nã in Græco nouit, *Principium* esse in accusandi casu, proptereáque non rectè coniungi sic, qui es tu: Ego sum Principiũ. ideo aliter cõnectit, nempè, vt cùm dictũ sit, Nisi credideritis, quòd ego sum moriemini, respondeat interrogationi tacitæ huic: quem te esse credemus? & responsio est, Principium: id est, credite me esse Principium. Sed hæc E grammaticalis constructio dura est: nam non dictum est, si non credideritis me esse, sed quia ego sum: nec illi petierunt, quem credemus te esse? Sed quis es tu? Non igitur recta est cõstructio: credite me esse Principium, sed oportebat dicere, Ego sum Principium. Quidquid autem sit de hac constructione, expositio eadem est cum Ambrosij expositione: quam sequuntur Beda, Rupertus, & Bernard. libr. 5. de consideratione, & multi nostro sæculo. Cui expositioni fauet. Primò quidem auctoritas Latinæ versionis antiquissimæ, quam à tot sæculis Ecclesiæ secuta est. F quòd ex Ambros. & Augustino satis patet. Secundò auctoritas Hieronymi, qui vt ex prœmio ipsius in Euangelia liquet, versionem Latinam Euangeliorum diligentissimè correxit, & emendauit ad veritatem codicum Græcorum puriorum: & tamen hunc locum tã insignem reliquit intactum. Tertiò ipse contextus verborũ quod, si verba consideremus, manifestum fiet. Post hanc enim totam sententiã dicit Euangelista, his verbis Christum dixisse, se Patrem habere Deum,

Deum, Iudæos verò non id ex verbis his intellexisse: necesse igitur est, vt in hac sententia, & sequenti eum sensum afferamus, in quo Christus se Patrem habere Deum affirmet. hunc non video in vlla aliarum expositione, præter hanc. Si enim dicas in illis verbis, qui misit me, verax est, id dici, non satisfacit responsio: nam non sequitur, quia missus est, Patrem habet Deum, licet reuera id ita sit. Ioannes autem loquitur de verborum significatione, quia verba ipsa id exprimunt. Sæpissimè autem dicebat se missum, tamen non propterea ex verbis Iudæi vnquam deduxerunt significare se Patrem habere Deum. Quod si iterum dicas id significari, dum dicit se esse id, quod ab initio dixit: ab initio autem affirmauerat se Patrẽ habere Deum: nec hoc satisfacit: nam Ioannes in his verbis se Patrem habere Deum dixisse, docet: at dum dicit: Sum id, quod dixi, cùm dixerit se Christum, se lucem mundi, se panem viuum, se filium hominis, nõ est cur hoc determinatè intelligatur. Necesse igitur est verbis istis id determinatè contineri, quod in hac expositione rectè habetur: dum enim dicit se esse principium, suam diuinitatem manifestat, quia Deus est: dum dicit missum se esse, ostendit se esse Deum, de Deo, Deum procedentẽ de Deo qui est Dei filius de Patre. Quod si dicas Spiritus sanctus etiam est principium, & procedit, dico Spiritum sanctum esse, quidem principium creaturarum vnà cum tota Trinitate: at non est principium notionale, quia non de Spiritu sancto procedit alia persona, sicut à Filio procedit Spiritus sanctus. Principium ergo æternũ, & intra Deum, solus est Pater, & Filius: Principium autem de Deo procedens, solus est Filius. Adde etiã, si subtiliter, verè tamen, & non extra rem, consideremus in illo verbo: *Qui & loquor vobis*, significare esse, *Principium*. tanquam filium: nam dicitur, *Qui etiam loquor vobis*, quid est, *Etiam loquor*, nisi, qui, cum sim verbum, quo ab æterno locutus est Pater, homo factus, etiam loquor vobis: Filius enim est verbũ, quo loquitur Pater, ipsum etiam verbum loquitur nobis. Hoc igitur argumentum, ex verborum cõtextu sumptum, probat expositionem hanc, & repellit eos, qui ita exponunt, vt Dominus ad interrogata non respondeat. Quintò id confirmat violenta & extorta connexio & interpretatio, quæ reperitur in prædictis expositionibus, aut enim supplent verba ex proprio capite, aut peruertunt locutionem, aut eam reddunt incongruam.

Aliqui recẽtiores parum consideratè obiiciunt huic expositioni, nempè Christum non esse principium, quia procedit à Patre, & habet principium. Sed vanitatem, & falsitatem huius obiectionis ipsemet Ioann. conuicit, qui Apoc. 3. de Christo loquens dicit. Hæc, dicit amen, testis fidelis, & verus, qui est

A principium creaturæ Dei, vbi hoc idem verbum habetur ἀρχὴ.

Alterum eidem expositioni magis aduersatur, nempè Græca exemplaria, in quibus *Principium*, in accusandi casu legimus, & illud *Qui* non refertur ad principium. Aliqui, vt hanc oppositionem euadant, & Latinam tueantur lectionem, textũ Græcum corruptum esse censent, id quod mihi nulla ratione probatur. Vt enim omittam Chrys. Euthym. Theophyl. Nonnum, cæterósque antiquos Græcos ita legentes, B Augustini auctoritas id conuincit: nam fatetur Græcè legi in accusandi causa, nec est verisimile Ambrosium aut Hieronymum alia exemplaria habuisse. Nec momenti alicuius est, quod Ambr. & Hier. verterunt, *Principium qui & loquor*: nam Augustinus etiamsi legisset in Græco accusandi casum, vertit, *Principium qui & loquor*. sensum potius contemplans, quàm verba, id quod Ambros. Hier. & antiqui interpretes fecerunt: non igitur quia Ambros. & cæteri legerunt, *Principium qui & loquor vobis*, argumentum est alia C exemplaria habuisse, quàm quæ nunc sunt, sed sensum interpretatos esse, quod etiam constat, quia modò *Qui*, modò *Quod*, legerunt: eadem igitur exemplaria Græca habuerunt cum Chrys. & cæteris. Propter hæc omnia in eam veni expositionem, quam in commentario proposui. sic enim & lectioni Græcæ & versioni Latinæ, remotis omnibus detortionibus, & locutionum improprietatibus satisfacere mihi visus sum. Græca enim lectio seruata sermonis proprietate idem significat, acsi Latinè diceremus, *A principio quod & loquor vobis*, illud autem *A principio*, D non coniungitur sequentibus, sed per se sensum facit, nempe à principio sum ego: est enim phrasis Hebræa, Psal. 92. A seculo tu es. in Hebræo deest verbũ *Es*, & dicitur, ab æterno tu, id est, semper tu es: ita nunc dictum est, à principio ego, id est, semper sum ego, nec mutor, sed idem perseuero. hoc autem est explicatio illius verbi prædicti, *Ego sum*: ideo enim absolutè est, quia semper est, nec mutationem futuri, & præteriti habet, statim adiungit, *Quod & loquor vobis*, id est, quod quidem etiam vobis loquor, & an- E nuncio: dixi enim iam *Ego sum*. Hic sensus idem ferè est cum eo, quem versio Latina facit, & quem Ambros. August. secuti sunt, quamuis verba non sint eadem: non enim tam verba, quam sensum considerârunt. Est autem Hebraismus nomen pro aduerbio ponere, Psalm. 78. Loquar propositiones ab initio. in Hebræo pro illo (ab initio) habetur, קדם sine præpositione. & Psalm. 118. Initio, seu ab initio, cognoui de testimoniis tuis, habetur idem nomen קדם sine præpositinne loco aduerbij positum. Apud Græcos & Latinos etiam aliquando nomen pro aduerbio ponitur. & ita factum est in hoc loco.

¶ *Multa habeo de vobis loqui, & iudicare.*

COMMENTARIVS.

PErsequitur suam enarrare diuinitatem: cùm autem dixisset, *Loquor vobis*, nempè quæ ad salutem pertinẽt docendo: ne quis nihil aliud loquendum, aut faciendum superesse existimaret, adiunxit: *Habeo multa de vobis loqui, & iudicare*. id est, quantuis me modò loquentem docendo, & instruendo audiatis, & vestra peccata dissimulantem videatis: scitote me habere multa de vobis loqui, id est, multa vestra peccata aliquando loquar, manifestabo & iudicabo. non enim tantum doctor & saluator sum: sum etiam iudex, & ad me pertinet iudicare vos, terret eos Christus, ne impunitam existiment suam incredulitatem futuram. *De vobis loqui*, id est, contra vos loqui, ac cur modò non iudicet, nec contra eos insurgat, causam adnectit in sequenti sententia.

¶ *Sed, qui me misit verax est: & ego, quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.*

CAusam, cur modò non loquatur de eis hæc multa, & cur eos non iudicet, exponit: Et est sensus. *Qui misit me verax est*, ac si dicat, Deus verax est, quæ promittit, facit: promisit autem me prius, vt mundum salutem, non vt iudicem missurum: cùm ergo verax sit, oportet me non iudicare, nec dãnare, nec accusare modò, sed saluare: vt quod promisit Pater impleatur, sitque verax in sermonibus suis. Hæc est causa, cur modo nõ

loquor, nec iudico multa, quæ de vobis habeo. At dicere poterat aliquis, quomodo verax est, qui te misit, si non iudicas? respondet, quia ego non alia loquor, nisi quæ audiui ab eo, & quæ mihi ipse dixit: si igitur loqueretur ego de vobis hæc multa, & iudicarem, hæc profectò à Patre audissem, & ipse dixisset: si autem ipse dixisset, iam verax non esset, quia non faceret quod promisit. cùm igitur verax sit, non est, cur modò vos accusem, & iudicem: si enim hæc facerem, Pater in suis dictis & promissionibus verax non esset: hic est sensus. Attende illa verba, *Quæ audiui ab eo, hæc loquor*, conuenire Christo ratione diuinitatis, nam cùm dicit, *Quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo*, insinuat se audisse antequam veniret in mundum: si enim ratione humanitatis loqueretur, diceret quæ audio ab eo, loquor in mundo, aut quæ audiui loquor. at hæc locutio, *Quæ audiui loquor in mundo*, indicat eum audisse, priusquàm veniret in mundum. fateor in rigore verborum posse etiam accommodari Christo ratione humanitatis: audiuit enim vt homo à Patre quæ loquebatur, iuxta illud Ioann. 12. mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar: tamen hoc in loco, in quo Christus de sua diuinitate tractabat, vt ex præcedentibus & sequentibus constat, ad diuinitatem referenda potius sunt. erit igitur sensus, *Quæ audiui* à Patre vt Deus hæc homo factus, *loquor in mundo*.

¶ *Et non cognouerunt, quia patrem suum dicebat Deum.*

VErba sunt Euangelistæ narrantis Christum verbis superioribus significasse se patrem habere Deum. Iudæos verò non intellexisse: hoc autem Ioannes annotat, vt significet Christum respondisse verè ad interrogata, non tamen ita expressè & clarè, ne Iudæorum furorem vehementius inflammaret, ex quo, vti superius diximus, falsam esse illorum expositionem constat, qui negabant in præcedenti sententia Dominum ad interrogationem, quis esset respondisse. In codice Græco non habetur *Deum*, nec *eius*, sed *non cognoscebant quia Patrem eis dicebat*. Existimo legendum etiam *Deum*: illud *eius*, corruptio est litteræ; nam legendum est: *Quia patrem eis dicebat Deum*.

¶ *Dixit ergo eis Iesus, cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum.*

QVia ex his prolatis iam verbis non cognouerunt quis esset: cum tamē idipsum esset eis significatum, prænunciat Christus se ab eis crucifigendum, & tunc eos cognituros quis esset. Quando, inquit, in cruce me vt hominem exaltaueritis, *Tunc cognoscetis, quia ego sum*, id est, me esse filium Dei. humanitate enim mea per vos morti tradita, tunc velut reserabitur diuinitas mea. Et ita factum est, à morte enim Iudæi inceperunt cognoscere filium Dei fuisse, quem crucifixerant, ex signis mirabilibus, quæ in morte operatus est. Tunc multi reuertebantur percutientes pectora sua Luc. 23. Et Centurio, & qui cum ipso erant, timuerunt valde dicentes, Verè filius Dei erat. Similiter ex resurrectione, & aduentu Spiritu sancti, & Apostolorum prædicatione, infinita Iudæorum multitudo cognouit Christum, & filium Dei eum fuisse: quod Actor. 2. patet, quando prædicante Petro compuncti corde, dicebant, Quid faciemus viri fratres: Fuit autem tanta virtus signorum, vt & increduli etiam, vt dicit Euthym. agnoscerent, quamuis propter duritiam suam confiteri noluerint: nam Matth. 28. quādo custodes venerunt in ciuitatem, & renunciauerunt principibus Sacerdotum vniuersa, quæ acciderant: congregati cum senioribus consilio accepto, pecunias militibus dederunt, dicentes, Dicite, discipuli nocte venerunt, & furati sunt nobis dormientibus. Profectò qui tanta mortuus operatus est, homo merus esse non poterat. Mortem crucis exaltationem vocat, quia in altum erigebatur, qui crucifixus erat.

¶ *Et à meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater hæc.*

PErgit explicare quæ post ipsius exaltationem reuelanda erant. cognoscetis, inquit, à me nihil esse factum, sed quæ docuit me Pater, hæc locutum fuisse. præcedens sententia ad personam refertur, nempe cognoscetis, quia ego sum, id est, me Christum esse vobis promissum. hæc autem ad doctrinam, & explicatiorem cognitionem personæ pertinet, nimirum, cognoscetis nihil me locutum esse, quod non sit à Patre, & sic manifestabor esse filius Dei, & doctrinam meā constabit esse à Deo. Quomodo filius audiat à Patre, & Pater doceat, superius c. 5. exposuimus. Vt homo, audit; quia scientia humanitati infusa est à Deo; vt Deus autem: quia vnà cum essentia accepit ab æterno scientiam. Verba hæc igitur ad doctrinam magis referuntur: sicut Ioan. 7. dicitur: Cognoscet de doctrina mea, vtrum ex Deo sit. Priora autem verba ad personam, vt sit sensus. Tunc cognoscetis, & me, & doctrinam meam.

¶ *Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum.*

NE filium à Patre diuisum, & ita missum, vt à mittente sit separatus, aliquis existimaret: propterea adiunxit, se ita missum à Patre, vt semper sit cum Patre: ita operari, vt filium, vt simul Pater cum eo operetur. ac si claris verbis dictum esset. Sum filius Dei, vnius, & eiusdem substantiæ & potentiæ cum ipso: cuius vna est indiuisa essentia, potentia, & operatio: ne igitur, quia me hominem videtis, patre minorem factum putetis, aut diuinitatis detrimentum passum cogitetis, Pater mecum est, mecum operatur. Rursus ne imaginem in diuinitatem diminutam in humanitate: sum enim ita homo, vt sim integrè & perfectè Deus vnus cum patre. Hic est sensus: explicat enim his verbis, quod dixerat se missum à Patre, & se audisse à Patre, ne inde aliquis diuinitatis minorem conciperet opinionem: & sic Chrysosto. homil. 52. & Euthymius exponere videntur.

¶ *Quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper.*

EX effectu probat se solum non esse relictum, quia, *Quæ placita Patri sunt*, facit semper. Idem est sensus ac illorum Ioan. 5. Quæcunque Pater facit, hæc similiter facit & filius: nihil ergo facio, quod non sit Patri placitum, & quod simul non operetur, propterea solus non sum. Loquitur igitur ratione diuinitatis suæ, vt exponit August. tract. 40. Alij ratione humanitatis exponunt: quia nihil facit, vt homo, quod non sit operatio diuinitatis: quæ communis est Patri & Filio. Euthymius vtrumque probat sensum: tamen mihi magis videtur sensus legitimus Augustini, nempe loqui Christum ratione diuinitatis, qui, cum sit filius Dei, semper dicitur facere quod vult & facit Pater: non solum quando in humanitate est, sed antequam eam sumeret. Semper enim facit, & fecit, quod patri placitum est, & simul facit. Dicit autem: *Facio, quod placitum est* Patri, & non dixit, quod facit Pater: vt ostendat, non solam operationis vnitatem, sed etiam voluntatis, vt talibus verbis Iudæos doceret, se nihil committere accusatione dignum: sed omnia esse secundum Deum, non vt illi calumniabantur.

¶ *Hæc*

¶ *Hæc cum dixiſſet, multi crediderunt in eum.*

VIrtus diuina Chriſti hoc argumento comprobatur. Altiſſima loquitur, nouis non comprobat, nec argumentis confirmat: & tamen corda Iudæorum, quos voluit conuertit, & ad fidem pertrahit. Hæc igitur eo loquente, non propter ſigna, non propter argumenta: ſed ſimpliciter docente, & tam ardua, & profunda tradente, *Multi crediderunt*, non vnus, aut alter. Hoc profectò non eſſet, niſi diuina eius virtus credentium corda excitaſſet, & traxiſſet.

¶ *Dicebat ergo Ieſus ad eos, qui crediderunt ei, Iudæos, ſi vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis.*

IVdæos in ſe credentes Dominus confirmat promiſſionibus: in tanta enim contradictione & perſecutione nominis ſui, noui fideles confirmatione indigebant. Si, inquit, permanſeritis in ea fide, quam ſermone meo nunc concepiſtis, *Eritis verè diſcipuli mei.* Hoc dicit propter eos, qui crediderant, ſed citò receſſerant, de quibus Ioann. 6. Multi ex diſcipulis eius abierunt. Hi imperfectè dicti ſunt diſcipuli: vt enim, qui vnam, aut alteram docentis lectionem audit, nec poſtea gymnaſium frequentat, diſcipuli nomen non habet, ſic is, qui ad modicum tempus habet fidem Chriſto, & eam poſtea negat, & recedit. Ille igitur eſt verus diſcipulus, qui permanet in doctrina, non hic, qui citò recedit: ob id dictum eſt, Si permanſeritis, verè diſcipuli mei eritis.

¶ *Et cognoſcetis veritatem.*

POſſet percontari aliquis, quam vtilitatem conſequentur hi diſcipuli? Ad hoc Dominus ſecundã adfert promiſſionem, *Cognoſcetis veritatem:* Veritatem non quamcunque, ſed cœleſtem & diuinam, in qua hominum eſt ſalus: hæc ipſe eſt Chriſtus, Ioan. 14. Ego ſum via, veritas, & vita, qui non ſolum veritas dicitur, quia ipſe eſt doctor cœleſtis doctrinæ, ſed quia ipſe eſt, quem vmbræ, & figuræ illæ legis ſignificabant: ipſe eſt, in quo, & per quem omnes Dei promiſſiones Patribus olim factæ implētur. Si ergo vos permanſeritis in fide ſermonis mei, tanquam veri diſcipuli docebimini, & cognoſcetis me, qui ſum cœleſtis doctrinę doctor: cognoſcetis in me, & per me omnia, quæ figuræ & vmbræ legis veſtræ ſignificant, & eum in quo ſunt omnes Dei promiſſiones. Cætera ex annotatione require.

ANNOTATIO XI.

Fides & cognitio credere & cognoſcere, differunt.

AMbroſius ſerm. 10. verſ. 3. Pſalm. 118. rectè in his verbis annotat fidem à cognitione, ſeu credere & cognoſcere diſtingui: nam credenti promittitur cognitio: Si enim, inquit, manſeritis in meo ſermone credentes, cognoſcetis veritatem. Idem etiam annotat Cyprian. lib. de bono patientiæ: ſed aliter explicat hanc cognitionem, quam Ambroſius: hic enim perfectam intelligentiam diuinorum myſteriorum Chriſti interpretatur, qualis eſt hominum perfectorum, quorum non lac, ſed ſolidus eſt cibus: nec enim omnis credens, nec ſtatim ac credit, hanc habet cognitionem: ille autem cognitionem patriæ exponit, vt credenti, & perſeueranti promittatur cognitio, vt quod videt in ænigmate, & ſpeculo, videat facie ad faciem: tunc enim perfectè, & ex integro cognoſci-

A tur veritas, qui Chriſtus eſt: quando & eius diuinitas, & humanitas apertè conſpiciuntur. Mihi vtraque ſemper expoſitio coniungenda videtur: vt credentibus illis vtraque promittatur cognitio: nam illi Iudæi tunc ſimplicem habebant fidem, nempe eſſe eum Chriſtum, & miſſum à Deo: at poſt mortem, & reſurrectionem multo explicatiorem, & ampliorem per Spiritum ſanctum, & Apoſtolorum prædicationem aſſecuti ſunt. Veritas igitur opponitur erroribus & ignorantiis contra Deum: opponitur etiam fi-
B guris, & vmbris legis: credunt ergo qui confuſam quandam & generalem habent fidem: at qui perfectius diuina penetrant myſteria cognoſcunt, & multo perfectius illi, qui ſunt in patria, & tam illam, quam iſtam Chriſtus ſuis donat credentibus.

¶ *Et veritas liberabit vos.*

COMMENTARIVS.

TErtia promiſſio credentibus promiſſa eſt liberatio. Non, inquit, inutilis vobis erit iſta veritas cognita, & quæ cognoſcenda promittitur: nam à ſeruitute vos in libertatem vindicabit. Non hæc liberatio à periculis eſt, ſed à ſeruitute: quamuis enim qui à periculo eripitur, ſimiliter & qui à ſtatu ſeruitutis extrahitur, liberari dicatur: tamen in hoc loco libertas poſterior ſignificatur: hoc enim Græcum verbum indicat, ἐλευθερώσει, quo notat Chryſoſt. homil. 53. voluiſſe etiam Dominum Iudæorum frangere ſuperbiam, dum eos ſeruos eſſe inſinuat. Hæc verò libertas eſt, qua credentes à ſtatu ſeruorum, in ſtatum adoptionis filiorum liberantur: de qua ad Galat. 4. tractat Paulus: quæ libertas tres complectitur libertates: nempe à legis veteris, peccati, & corruptionis ſeruitute. propterea Euangelium lex perfectæ libertatis dicitur Iacob. 1. nam in veteri erat libertas à peccato, non quidem virtute legis, ſed fide venturi tunc Chriſti. non tamen erat libertas filiorum, nec libertas corruptionis: at verè in Chriſtum credens, à ſeruitute triplici liberatur: nempe à ſeruitute peccati, legis illius, & corruptionis, quorum explicationem in annotatione require. Rectè autem dicitur, *Veritas liberabit vos:* Chriſtus enim eſt, qui liberat: ideo dictus veritas, quia vmbras remouet legis, eius figuras terminat, & promiſſiones implet, ideóque ab eis ſeruitute liberat.

ANNOTATIO XII.

AVguſt. ſerm. 48. de verb. Domi. rectè annotauit verbum Latinum liberandi eſſe ambiguum: nã liberatur homo à periculis, & à ſeruitute. Apud Græcos autem non hæc ambiguitas eſt: vno enim verbo liberatio prior, altero poſterior exprimitur: hoc autẽ in loco à ſeruitute liberatio ſignificatur, per quam homo, qui credit, ſeruus eſſe deſinit: & in ſtatum liberorum extollitur. hoc idem tradit tractat. 41. in Ioan. & vera eſt doctrina. At quæ ſit iſta ſeruitus, non eodem modo exponitur: in ſcriptura enim multiplicis ſeruitutis fit mentio, & quantum ad præſens ſpectat, triplex eſt, Prima eſt ſeruitus illa legis, vt enim ad Galat. 4. Paulus docet, qui ſub lege erant, in ſtatu ſer-

C uorum viuebant. Duo, inquit, ſunt teſtamenta: Vnum in monte Sinai, in ſeruitutem generans. Altera eſt ſeruitus peccati: qui enim in peccato eſt, ſeruus eſt dæmonis, ſeruus eſt peccati: vt non poſſit quidquid boni vult facere, ſed neceſſe eſt eum lege peccati teneri, niſi per gratiam liberetur. de hac dicitur ad Rom. 6. Gratias autẽ Chriſto, quod ſerui fuiſtis peccati. Tertia eſt corruptionis, quia in hoc ſeculo miſeriis, & laboribus, & pœnis ratione corporis ſunt etiã iuſti ſubiecti, de hac dicitur Rom. 8. Creatura libera-
D bitur à ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Ab hac triplici ſeruitute Chriſtus, qui veritas eſt, ſuos liberat credẽtes, de prima liberatione

dicitur

Digitized by Google

dicitur Galat. 4. Non sumus ancillæ filij, sed liberæ, A qua libertate Christus nos liberauit: de statu enim seruorum, in adoptiooem filiorum liberantur iusti, per Euangelium.de secunda ad Roman.6. Liberati à peccato, serui facti estis iustitiæ. de tertia Rom.8.Liberabitur à seruitute corruptionis.Duæ in hoc sæculo, tertia in altero tantum fit.

His igitur suppositis Augustin.locis citatis, Chrys. hom.53.& Euthymius, de libertate à peccato, hunc locum exponunt. Athanas.autem in sermon.3. cont. Arium,& Cyprian. in lib. de buno patientiæ, de libertate corruptionis, quæ fit in gloria, interpretantur.at re vera libertas, de qua hic agitur, est filiorum adoptionis, in qua omnes tres comprehenduntur, libertas enim illa à peccato erat in lege veteri, & dabatur credentibus tunc in Christum, at libertas nunc promittitur generaliter danda credentibus:igitur non sola est à peccato libertas, sed perfecta, vti diximus in commentario, suis temporibus danda.de qua 2.Cor. 3.Vbi spiritus Domini, ibi libertas:nempe perfecta:nã in filijs adoptionis datur libertas peccati, & legis illius, & in hoc sæculo spes libertatis corruptionis:si enim filij, & hæredes per Christum: propterea dicitur: *Si manseritis in sermone meo.*

¶ *Responderunt ei, semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam, quomodo tu dicis, liberi eritis?*

COMMENTARIVS.

INtellexerunt Iudæi seruos se à Christo appellari, & de libertate ac seruitute loqui: propterea respõdent se esse liberos, quia filij Abrahæ sunt, neque vlli vnquam seruierunt. Illud autem; *Quomodo tu dicis, liberi eritis:* est cum quadam indignatione prolatum: quasi ægrè tulerint libertatem promissam tanquam seruis: Non est autem hæc responsio credentium, sed incredulorum, & persecutorum Christi, vt ex responsione sequenti constat: quamuis August.trac.41.vocem illorum credentium fuisse affirmet.id, quod etiam prius sensit Orig.tom. 22.in Ioan.Abraham allegant primum progenitorem, qui liber fuit, non seruus, & magnus vir ac propheta, plurimique suis habitus temporibus, hæc autem verba, *Nemini seruiuimus vnquam*, non ad eorum patres, sed ad proprias referunt personas:nam & Christus cum illismet loquebatur, non cum patribus:sciebat enim, & erat omnibus notum & in confesso, patres in Ægypto seruiuisse:similiter in Babylone:at ipsi nemini tunc seruiebant: quamuis enim sub Romanis essent, tamen non erant illorum serui, nec in hoc mentiti sunt, vt Chrysost. homil 53. & Euthymius affirmant. Et quamuis non sint mentiti, tamen non intellexerunt Christum: existimabant enim de humana, & ciuili seruitute eum loqui: quam seruitutem Christus suo aduentu non abstulit, & docuit Paulus 1.Cor.7.Vocatus, inquit, es seruus: non sit tibi curæ:pertinet enim hæc ad seruitutem corruptionis, cuius libertas dabitur quidem, sed non in hoc sæculo.

¶ *Respondit eis Iesus, amen amen, dico vobis, quia omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati.*

POterat Dominus opponere, & seruitutem legis, & seruitutem corruptionis:tamen omnium pessimam obiecit, nempe seruitutem peccati: illas autem dissimulauit, quia credentes in eum nondum ab eis liberati erant:hæc autem obiectio multum eos deprimebat, eorúmque superbiam, & malitiam confundebat:qui se semen Abrahæ, & liberos iactabant, & contra Christum mala cogitabant. Vt igitur eos seruitutis conuincat, generalem statuit assertionem, *Omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati*, ac si dicat:nihil vos iuuat esse semen Abrahæ:omnes enim, quicunque, & qualiscunque, siue nobilis, siue diues, siue princeps, siue subditus, qui peccatum facit, seruus est, non hominis, sed peccati, quod peius est:& quanto homo superior est peccato, tanto seruitus humana hæc, quam vos non admittitis, est minor seruitute peccati:nam humilius est, & vilius seruũ esse peccati. Attende hæc: & sequentia verba esse syllogismum Domini, efficaciter probantem esse eos seruos, & talis est, *Omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati:* vos fecistis peccatum, ergo serui estis peccati.primam partem probat, *Seruus non manet in domo:* illam autem mediam partem, nempe, vos facitis peccatum, confirmat: quia *Quæritis me interficere* sine causa, vt in sequentibus declarabitur, Attende per peccatum arbitrium hominis seruum manere peccati, & Dæmonis:quia non habet potestatem, nec vires, vt resistat peccato, & Dæmoni:quia non habet potestatem, nec vires, vt resistat peccato, & Dæmoni:nisi enim diuinum gratiæ adsit auxilium, in eo est statu, vt nequeat à peccato commisso sua se purgare virtute: nec valeat omne in posterum cauere peccatum:nec omnem Dæmonis vincere tentationẽ, sed succumbere necesse est nouis peccatis. Hoc Paulus Rom. 6.appellat dominari peccatum in homine, & regnare in corpore:Non, inquit, regnet peccatum in vestro mortali corpore. Et iterum, Peccatum vobis non damnabitur.de qua libertate Augustinus meminit libr. 24. Ciui. c.11.& multis aliis in locis. Aduerte Christum his verbis significasse legem illam neminem liberasse à peccato:qui enim libertatem à peccato tunc consequebantur, eam virtute fidei venturi Christi obtinebant:eo igitur iam adueniente non credentes in eum, non hoc priuilegio fidei gaudent, sed sunt sub sola lege, qua cessante, & abolita, necesse est eos esse omnes sub peccato.

¶ *Seruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æternum.*

HIs verbis Dominus confirmare videtur assertionem prædicentem. Qui facit peccatum, seruum esse: & confirmatio hæc est, serui est non manere in domo domini in æternum: at filij semper manent: cùm igitur peccator non manet in domo Dei in æternum, quia quamuis ad tempus sit de populo Dei, & de eius ecclesia, tamen mittendus est in tenebras exteriores damnationis, & inferni: filius autem semper manet in domo, quia semper ad populum Dei, & Ecclesiam pertinet, & post sæculum hoc in cœlestem recipiendus est domum. Ergo, qui peccatum facit, seruus est. Totius huius discursus primam partem exprimit Dominus, in qua totum reliquum concluditur, & ex quadam analogia, & proportione ad seruos ciuiles sumitur argumentum, & maximè apud Iudæos, apud quos post septem annos, & anno etiam Iubilæi, omnes serui liberabantur: & à domibus dominorum mittebantur, vt habetur Exod.21. Deut.15. apud nationes autem alias serui venduntur, & de domo in domum transeunt: & quamuis non vendantur, saltem vendi, & domo à dominis priuari possunt, at filij proprias retinent semper domos: nam hæreditas eorum est, non autem seruorum. ita & iustorum hæreditas Dei est. Attende in Ecclesia Dei peccatores, quamuis exterius dominentur, sunt tamen tanquã serui:at iusti, vti filij apud Deum, quod Gregorius docet eleganter exponens illud Eccl. 10.Vidi seruos in equis, & principes quasi seruos ambulantes super terram, lib.31.Moral.cap.10.hunc Ioannis locum adducens.

¶ *Si ergo*

¶ *Si ergo filius vos liberauerit, verè liberi eritis.*

COncludit, quod superius dixerat, nempe liberandos esse, qui credunt in eum. Cùm igitur, inquit, serui sitis, tunc profectò liberamini, & in libertatem vindicamini, quando filius vos liberauerit: filius enim Dominus est, & Domini est liberos facere seruos, ac si dicat, ne vos initemiot, si dixi vos liberandos, quia serui estis: nec si dixi, veritas liberabit vos, quia veritas hæc, filius & Dominus est, cuius est libertatem dare. Se sub tertia persona filium appellat Dei, qui potens est à seruitute etiam peccati liberare. Attende autem quamuis his verbis, & præcedentibus de seruitute peccati agat: etiam de seruitute legis loquitur: exprimit autem seruitutem peccati propter illos, vt eos deprimat, & conuincat, tacitè verò etiam insinuat à seruitute legis liberandos, in libertatem adoptionis filiorum, quam dat verus, & naturalis filius Dei, & hoc est, quod dicit, *Verè liberi eritis, si vos filius liberauerit*, id est, Eritis filij adoptionis Dei, facti per me, qui sum filius verus, & naturalis. filius enim facit filios, quamuis non in eadem æqualitate, & forma. quod Paulus ad Galat. 4. docuit dicens, Misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Nota misit filium suũ, vt filios faceret adoptionis, & à lege liberaret, & quasi seruos redimeret. hoc est, quod nunc dicit: quãuis propter illos de seruitute sola & libertate peccati expresse sit locutus. Verè autem annotat Chrysost. hom. 53. dici filium, vt distinguat à seruo: qualis fuit Moyses legislator, qui liberos facere non potuit, cùm seruus esset: at Christus filius, filios & liberos facit. Dicit, *Verè liberi*, seu perfectè: quia ista libertas humana, & ciuilis debilis est, & imperfecta, quæ potest admittere secum seruitutem peccati. Rectè igitur his verbis Athanas. serm. 3. cont. Arrianos probat Christum esse filium Dei naturalem, non creaturam, cum ipsius sit à seruitute liberare.

¶ *Scio, quia filij Abrahæ estis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.*

SVpererat illa assertio media probanda, nempe vos facitis peccatum: hanc nunc confirmat; estque sensus, parum vos iuuat esse semen Abrahæ: scio quidem vos esse illius semen, tamen *Quæritis me interficere* sine culpa: nam nulla alia de causa id facere vultis, nisi quia meum sermonem non potestis recipere: hoc autem graue est peccatum, hæc magna est iniquitas: non ergo vos dixi seruos, quia filij sitis seruorum, scio enim quia estis filij Abrahæ: sed propter iniquitatem, quam perficere paratis, & quæritis: hoc autem Abraham non fecit, nec in hoc filij aut semen eius estis: neque hæc libertas impedit, quominus serui sitis propter peccatum. Attende illud, *Sermo meus non capit in vobis*, id est, non habet locum in vobis. Est metaphora vasis iam pleni, quod liquorem amplius capere nequeat: aut ita stricti, & angusti, vt copiam superinfusam non recipiat. ita in his ob eorum plenitudinem, quia occupati & pleni erant malitia & peccatis: prout intellectus angustias ratione incredulitatis eorum, sermo Christi purus, sanctus, ac diuinus, locum non habebat. Chryso. hom. 53. annotat esse dictum, Non capitis sermonem meum, sed, *Meus sermo non capit in vobis*, vt indicaret sermonis, & doctrinæ ipsius magnitudinem. Vana autem est, & impia interpretatio Heracleonis Manichæi, vt refert Orig. tom. 21. in Ioannem, dicentis, non capere sermonem in eis quia natura erant inhabiles, & incapaces: decipitur hæreticus valdè: nam vitium erat malitiæ, non naturæ, aliter non essent reprehensione digni.

¶ *Ego, quod vidi apud Patrem, loquor, & vos, quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis.*

CAusam, cur eum Iudæi interficere quærerent, doctrinam suam esse dixerat, quia non capit in eis. Ne igitur aliquis in doctrinam, non in Iudæos culpam referret, idcirco his verbis eam defendit, & illos arguit, causamque esse docet, cur in eis non capiat sermo. *Ego*, inquit, *quæ apud Patrem vidi loquor*, id est doctrina, & sermo meus est cœlestis, & diuinus: nam ea loquor, quæ apud Deum vidi. His verbis suam ostendit diuinitatem, qui filius Dei est, apud Patrem semper existens, & in essentia vnà cùm Patre omnia videns, quæcunque vt homo loquitur. non ergo est vitium in doctrina mea: at vos, *Quæ apud vestrum Patrem vidistis*, hæc *facitis*, propterea, *non capit in vobis sermo*, hic *meus*. Dominus patrem istorum diabolum intelligit, eos autem, quæ faciunt, vidisse apud diabolum dicit, quia, quæ faciebant, diaboli instinctu interiori faciebant, iuxta illud Ioann. 13. Cùm iam diabolus misisset in cor, vt traderet eum Iudas. Vbi attendendum est, non eadem ratione Christum dici videre apud patrem quæ loquitur, & hos videre apud diabolum, quæ faciebant. Christus enim in diuina essentia & vt Deus, & vt homo videbat omnia, quæ docebat, & ex diuina etiam Patris voluntate ea loquebatur: at isti non in Dæmonis essentia videbant, nec enim erant filij Dæmonis, sicut Christus erat filius Dei, sed dicti sunt vidisse apud diabolum: tum propter exemplum, quia sciebant diabolum innocentes iniquè persequi, tum quia, quæ faciebant, eius instinctu, & instigatione faciebant. nec hoc tantum, sed simul etiam cognoscebant se malè facere, & iniquè persequi Christum, & consequenter illud esse diaboli opus scire potuerunt: multa enim fieri possunt Diaboli instinctu, quæ tamen non vt talia cognoscuntur: at isti vtrunque habebant: idcirco dicti sunt facere, quæ apud illum videbant. Et perpende Christi innocentiam, & istorum malitiam. Christus quæ apud patrem Deum videbat loquebatur: at illi, quæ apud Dæmonem videbant, faciebant: nam & opere ipso quærebant interficere. Perpende rursus horum culpam: vnde enim gratias summas agere debuerant, quia, quæ apud Deum videbat notificabat, inde eum interficere notificabat.

¶ *Responderunt, & dixerunt ei, Pater noster Abraham est.*

EXistimantes Christum aliquos Patres eis voluisse obiicere, quos iniquos fuisse, & peccasse, negare non poterant, se suo primo patre defendunt, qui innocens, & castus fuit, & omnium illorum communis pater. *Abraham*, inquiunt, *pater noster est*, non exprobres, nec obiicias nobis alios patres, hic est primus & communis pater omnium nostrum, iste sicut liber, ita & iustus, Deoque gratissimus fuit. Attende verba Euangelistæ, non satis ei fuit dicere *Responderunt*, sed adiunxit, *Et dixerunt ei*. sunt enim in hoc Euangelistæ multum particulæ, & singula verba consideranda. Respondisse eos dicit, quia propter verba Christi ad eos dicta, ipsi hæc protulerunt: at dixisse etiam adiecit, vt eos his verbis suam iniustitiam, & nequitiam occultare, iustitiam verò, & innocentiam præ se ferre voluisse, indicaret, quod Christus cognoscens, eorum responsionem refutat, & apertè malitiam, & nequitiam eorum detegit.

¶ *Dicis*

¶ *Dicit eis Iesus, si filij Abrahæ estis: opera Abrahæ facite: nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.*

ILlorum met verbis eos redarguit. Si, inquit, *filij estis Abrahæ*, ipsum imitemini: filiorum enim est patres imitari: at non sic facitis: nam vos *Quæritis me interficere*, hominem innocentem, & benefactorem vestrum, quia, quæ audiui à Deo, vobis aperui: tale opus non fecit Abraham: non igitur est, quod vos Abrahæ innocentia, & iustitia tueamini, quia contraria sunt opera vestra operibus illius. Attende sermonem esse causalem, *Interficere hominem, qui veritatem locutus sum*: id est, quia veritatem locutus sum, nec qualemcunque veritatem, sed, *Quam audiui à Deo*. Attende rursus ex consequentia verborum apertè deduci patrem suum Deum appellare: nam præcedentibus verbis dixit se, loqui, quæ vidit apud Patrem, nunc autem, quæ audiuit à Deo, ergo pater eius Deus est. Videre, & audire dicitur: tùm quia vt Deus ab æterno omnia accipit à Patre. Non negat eos esse filios Abrahæ natura, sed imitatione, qua carentes, necesse est alium habere patrem ex imitatione, vt statim ostendit.

¶ *Vos facitis opera patris vestri.*

ALium patrem habere, cuius opera imitantur, dicit: nam Abraham non fecit quæ isti faciebant. Quis hic sit pater, nondum explicat, & prudenter: si enim statim aperuisset, non ita eos capaces habuisset rationis: at dum prius eos ab Abraham auellit, quia ipsum non imitantur, & inde colligit alium eorum esse patrem, quem imitantur: fortius, & euidentius diabolum eorum esse patrem concludit.

¶ *Dixerunt itaque ei, nos ex fornicatione non sumus nati, vnum patrem habemus Deum.*

NOuerunt Iudæi ex his Christi verbis, non de patre secundum carnalem generationem, sed de spirituali patre eum loqui: & sicut dum patrem secundùm carnem intellexerunt, se Abrahæ excellentia defendebant & iactabant: ita & nunc spiritualem patrem intelligentes, Deum se patrem habere gloriantur, & dicunt. *Nos non sumus ex fornicatione* id est, idololatræ, & Deos falsos sequentes: sed verũ Deum adoramus, & hunc patrem imitationis, & spiritus habemus. non igitur habes, quod nobis obiicias, neque secundum carnem, neque secundum spiritum. Frequentissimè scriptura idololatriam fornicationem appellat: & quando Synagoga Iudæorum idola colebat, fornicari dicebatur, tuncq; idololatrantes filij fornicationis erant: nam mater eorum Synagoga fornicabatur. Iere. 3. Tu autem fornicata es cum amatoribus multis. Oseæ 2. Quoniam fornicata est mater tua. Ezech. 16. Reuelata est ignominia tua, in fornicationibus tuis. Sunt huiusmodi sexcenta loca. de hac autem fornicatione Iudæos locutos esse, indicant verba sequentia, quæ ab hac se fornicatione defendentes dicunt. Hæc enim posterior est antithetum prioris sententiæ, vnum nempe patrem habemus: id est, vnum Deum patrem habemus, non multos Deos colimus. Attende istos fateri se patrem habere Deum, non qualem Christum se habere affirmasse dicebant: nam Christum asserentẽ patrem naturalem, & æqualem habere Deum accusabant: at ipsi patrem cultu, veneratione, & imitatione Deum appellant.

ANNOTATIO XIII.

ORigen. tom. 22. in Ioann. hæc verba: *Nos ex fornicatione non sumus*: de carnali fornicatione exponit: simúlq; dicit, esse per iniuriam quandam contra Christum dicta, quasi dicerent. Nos potius habemus patrem Deum, quam tu, qui te iactas patrem habere solum Deum, & ex virgine natum, cùm sis ex stupro genitus: at nos patrem habemus verè Deum, qui non negamus, patres habere carnales, à quibus non ex fornicatione geniti sumus. Euthym. quamuis nomen non citet, huius meminit expositionis, & in-
A terpretatur de fornicatione carnali: quod autem sint per iniuriam illata, refert solùm: at nec probat, nec reprobat. Sed re vera est violenta expositio, & verbis non facile accommodatur: nam verba illa, *Deum habemus patrem*, nullam habent connexionem, si de fornicatione carnali exponamus, sicuti in commẽtario dictum est. Reliquum autem de iniuria illata, verba non indicant, nec consentiunt testimonia Euangelica, ex quibus constat Iudæos semper filium Ioseph Christum appellasse.

¶ *Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me: ego enim ex Deo processi, & veni.*

COMMENTARIVS.

CVm se patrem habere Deum iactarent, quasi ipsum imitarentur, & diligerent, eos etiam excludit ab hac gloriatione Christus. Et est sensus, *Si Deus pater vester esset*, vt dicitis, *me diligeretis*: nã ego filius eius sum. Qui autem diligit patrem, diligit etiam filium, at cùm filium odio habeatis, & persequamini: profectò vos nec patrem habetis Deum, neque eum diligitis. Negat Christus eos habere Deum patrem, non quod non crederẽt in Deum, sed quod non diligerent, nec imitari studerent: hoc enim est habere Deum patrem. Dicit autem se à Deo processisse, & venisse, vt doctè, & verè August. tract. 42. exponit, quia vt Deus à patre per æternam generationem, hoc enim est procedere, & homo factus est in tempore per carnis assumptionem, & hoc est venire. His enim verbis, se verum Dei filium naturalem profitetur, simul & hominem.

ANNOTATIO XIV.

ORigen. tom. 22. Ex Deo processi, & veni, totum ad incarnationẽ refert, vt exinanitio Christi, sit egressio & aduentus eius. Non hac expositione contentus, impugnat eos, qui filij generationem æternam hoc verbo significari dicunt: sunt autem argumenta eius homine tam docto indigna. Si enim, inquit, filius Dei à patre processisse, & egressus esse diceretur, vt Deus est, tunc pater priuaret se substantia illa, quam dedit filio: & rursus corporeus, & diuisibilis esset. Quibus vnico verbo respondemus, processisse filium a patre, nõ quod alia substantia, sed quod alia sit ab eo persona; nec est diuisio in substantia, sed distinctio in personis: egressum autem hunc æter-
A num, & processionem: esse filij generationem, & dici, scriptura docet. Michr. 5. Egressus eius à diebus æternitatis. & Ecclesiast. 24. Ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam. Ecce prodit ante omnem creaturam filius. Doctius ergo Augustin. tract. 24. non solum id docet, sed sic exponit hunc locum: aliter enim satis erat dicere: Ex Deo veni: vt autem vtrumque exprimeretur, vtroque est vsus vocabulo: *Ex Deo processi, & veni*, vti exposuimus in commentario. Et hac ratione vtitur Hilarius
B libro 6. de Trinitate ad probandum primum verbum, *Processi*, de æterna generatione esse exponendum.

¶ *Neque*

¶ *Neque enim à meipso veni, sed ipse me misit.*

COMMENTARIVS.

HEbraismus est, quod affirmando protulit, idem ad maiorem veritatis expressionem, negando confirmat. *Neque enim à me ipso veni, sed ille me misit*, non à seipso venit, sed missus a Patre, quia ita homo factus est, vt à Deo procederet. Quibus etiam verbis expressius docet legationem suam esse, secundum patris voluntatem, vt qui ei contradicunt, Deo Patri contradicere, non autem eum vt patrem imitari concludat.

¶ *Quare loquelam meam non cognoscitis, quia non potestis audire sermonem meum.*

INuebitur in eos, quod non cognoscant, se esse Dei filium à patre missum, cùm habuerint multa argumenta cognoscendi. Et est sensus, *Vos*, qui, *Non potestis*, seu nō vultis, *Meum sermonem audire*, sed ipsi maximè aduersamini; cur non agnoscitis meam locutionem esse filij Dei à Patre missi? Sunt autem aliqua ad intelligentiam huius sententiæ animaduertenda. Primum est interrogationem hanc habere magnam energiam: quasi diceret nullum vobis est argumentum, quo hanc meam locutionem esse filij Dei negare possitis. sunt autem multa, & sufficientissima, vt negare non valeatis, & tamen adhuc non potestis meum audire sermonem. Alterum est hoc verbum, *Non potestis*, non significare impotentiam absolutè, sed voluntatem obduratam, & auersantem: quando enim aliquid facere abhorremus, & vehementer renuimus, dicimus non possum hoc facere: ita hi auersabantur maximè, & summo odio persequebantur doctrinam Christi, ideo dicit, *Non potestis audire sermonem meum.* Tertium est, sermo ad totam Christi doctrinam refertur, quam isti non poterant audire, at loquela & locutio ad hanc singularem sententiam, qua se à Deo processisse, & venisse dixit: vt sit sensus, cur non agnoscitis hanc meam vocem. *A me ipso non veni, sed ille me misit.* vos qui tanto odio meam doctrinam impugnatis: si enim agnosceretis vocem esse filij ipsius Dei, vtique non odio haberetis, sed audire possetis sermonē meum. Quartum est, totam hanc esse vnam integrámque sententiam, *Quare loquelam meam non agnoscitis, quia non potestis audire sermonem meum* & interrogatio est vltimo loco ponenda, vt sit sensus, vos qui non potestis audire sermonem meum, quare non agnoscitis meam locutionem, cuius sit, cùm habueritis, vnde facillimè id agnosceretis? Illa enim particula *Quia*, Græcè ὅτι non causam indicat, sed loco *Cum*, posita est. similis enim est phrasis Ioan. 2. Quod signum ostendis nobis, quia ista facis: id est, cùm hęc tanta facias, signo aliquo comproba tuam potestatem, seu cur non signo te posse ea facere ostendis?

ANNOTATIO XV.

EVthym. aliter exponit hæc verba: nam priorem A partem legit sub interrogatione, *Quare loquelam meam non agnoscitis*: posteriorem verò tanquam causam, cur illi non agnoscant loquelam eius, nempe, vos non agnoscitis loquelam meam, *Quia non potestis audire sermonem meum* hanc expositionē ante ipsum secutus videtur Orige. tomo. 22. in Ioan. & simul ponit differentiam inter audire, & agnoscere: vt audire sit ea, quæ dicuntur, intelligere, agnoscere autem intellectis assentiri. eritque sensus: cur locutioni meæ non assentimini: causa est, quod non intelligitis, nec B percipitis sermones meos. In primis mihi magis placet lectio & expositio quam adhibuimus in commētario, vt vnica sit sententia tota sub interrogatione: sensus enim sic accommodatior est, istam autem Origenis explicationem non puto in præsenti locum habere, nec enim verum est Iudæos sermonem Christi non intellexisse: nam perceperunt Christum docere se esse Dei filium, patri æqualem, vt patet Ioann. 5. tamen credere noluerunt: audire ergo non posse dicuntur. quia non solùm noluerant credere quæ dicebat, sed summoperè doctrinam auersabantur, totā. reprehenduntur autem, quod non agnoscant locutionem, id est, cuius sit locutio, & doctrina: sicut, si aliquis alterum rogaret aliquid faciendum, rogansq; esset persona insignis, qui cum preces non exaudiri suas sentiret, diceret: cur non agnoscis vocem meam, qui preces meas spernis, nec exaudis: quasi diceret, exaudires, & faceres rogata, si vocem meam agnosceres, nempe personam rogantem scires. Talem puto esse horum verborum sensum.

¶ *Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere.*

COMMENTARIVS.

EXclusit ab illis patrem Abraham, & patrem Deum: nunc quem imitentur patrem, explicat, & eò fortius confirmat, quo nec Abraham, nec Deum eos imitari, comprobauit: simul etiam causam, cur non audiant sermonem eius exponit. *Vos*, inquit, *ex patre diabolo estis*, non Abraham, non Deum, sed diabolum patrem vestrum habetis: quod inde patet, quia studia, & mores eius imitari quæritis. hoc est desideria eius facere, & est Hebraismus: sæpe enim, vti annotauimus, particula copulatiua ponitur loco causalis: ac si diceret: ex diabolo patre estis, quia studia, & mores eius imitamini. Estque argumentum ab effectu: Dæmonis enim instinctu moueri & agitari illos inde patet, quia opera illorum similia sunt eius operibus. Aug. lib. con. Adiman. cap. 4. hunc locum exponens, tripliciter in scriptura filios dici dicit, natura, doctrina, imitatione. lib. autem 1. retract. c. 22. se corrigēs, addit alios, scilicet filios gehēnæ, & adoptionis. hoc in loco Ioannes de filijs imitatione loquitur, & de filijs ex quadam instigatione, & motione. Aug. autem dicit filios diaboli dictos, vel quia ab eo iniquitatem didicerunt, vel quia ipsum sunt imitati. Adde etiam, quia ipso impellente operabantur.

Filij in scriptura varij vocantur.

¶ *Ille homicida erat ab initio.*

MOres, & studia diaboli describit, vt inde eos talia facientes, eum habere, & imitari patrem manifestet. *Ille*, inquit, *homicida fuit à principio*, nempe à seculi exordio homicidia cōcupiuit, homicidia procurauit. Nemo æquale homicidium committere vnquam potest, ac ille perpetrauit, qui omnes homines morti subiecit; inuidia enim diaboli mors introiuit in orbem terrarum: nec hoc contentus Cain in necem Abel iusti excitauit, & infinita postea homicidia ipsius instigatione perpetrata sunt, & quotidie perpetrantur: vt non aliud sitire, quàm humanum sanguinem videatur. Hic mos, hoc est studium diaboli, quod isti imitantur, necem Christo iusto meditantes: non loquor de nece animarum, quæ fit per peccatum: quamuis enim etiā diabolus sit homicida animarum, tamen ad sensum præsentem non hoc facit; sed sermo est de homicidio corporum, quod isti Christo inferre parabant, & in eo diaboli erant imitatores.

¶ *Et in veritate non stetit.*

HOc est alterum diaboli studiū, in veritate non stetisse. Veritatem appellat, quę alio nomine veracitas dicitur, qua quod verum est loquimur, & opponitur mendacio: in hac Deus creauit diabolū, sicut cum alijs virtutibus omnibus, sed non permansit in ea: nam ad mendacium se conuertit, & primos homines mendacio decepit, dicens, Nequaquam moriemini, cùm tamen aliter sentiret, & aliter res ipsa se haberet. multas alias

Digitized by Google

accepit à Deo diabolus virtutes, in quibus non permansit, proprio arbitrio ad malum se conuertens: at dominus huius meminit, quia Iudæi in eo diabolum, sicut in homicidio imitabantur. quod probandum, & ostendendum Dominus suscepit, vt patrem habere eos diabolum conuincat.

ANNOTATIO XVI.

Veritatis nomine quid intelligatur

SVperiorem sententiam non eodem modo Doctores exponunt propter illud, *Veritate*. Chryso. hom. 54. veritatem exponit vitæ rectitudinem, quæ omnẽ virtutem complectitur: sic enim aliquando in scriptura vsurpatur. dictúsque est dæmon non stetisse in veritate, quia in ea iustitia & sanctitate, in qua creatus est, non permansit. hanc expositionem sequitur Leo serm. 10. de quadrag. Secundo loco Euthy. conuenire videtur in interpretatione veritatis, tamen aliter sententiam exponit: nempe, *Non stetit in veritate*, quia non quieuit in via virtutis, sed omnem bonam odit conuersationem, quod non ad diabolum refertur respectu sui, sed relatione etiam ad homines, quorum vitam studiosam insectatur. Tertio loco Aug. lib. contra Adimant. c. 4. veritatem, legem exponit: nec enim Diabolus in lege sibi data stetit, nec etiam Iudæi. Quarto loco alij veritatem, fidelitatem interpretantur, dictúsque est dæmon non stetisse in veritate, quia non fuit fidelis Deo, nec eam præstitit, quam illi debuit obedientiam. Hanc expositionem insinuat Cyprian. lib. de orat. dominica in principio, explicans Pater noster. Quinto loco, Origenes tom. 24. in Ioann. hanc veritatem exponit eam, quæ opponitur falsitati: & diabolum dicit in veritate non stetisse, quia deceptus est in falsis dogmatibus. vocat Orige. dogmata, iudicia practica intellectus, quæ sequitur, & accipiat voluntas ad operandum: propter quæ, qui malè operatur, dicitur ignorans, & errans: qui verò benè, prudens censetur & verus.

Auctoris explicatio

Nulla harum expositionum contextui ita facilè & propriè accommodatur, sicut ea, quam in commentario adduximus: vt veritas hæc mendacio opponatur, dictúsque sit in veritate non stetisse, quia cum à Deo verax in dictis, & factis sit creatus (virtutem enim talem infusam habuit) parum in ea perseuerauit: nam cùm primùm à gratia cecidit, ad mendacia & dolos se cõuertit: quæ etiã modò & per se, & per homines nefarios exercet. Sequentia enim verba hanc probant interpretationem. Similiter & contextus ratio, nam Dominus non omnem diaboli malitiam: sed eã partem, quam isti imitabantur in iis, quæ contra ipsum Christum perpetrabant, describere intendit. Nec hanc expositionem sine graui proferimus auctore: eã enim secutus est Irenæ. lib. 5. c. 22 & cap. 23. vtroque enim loco ita est hanc sententiam interpretatus, vt non stetisse in veritate dictus sit, quia mendax est, & mendacium loquitur. Rectè autem Augu. lib. 11. Ciui. c. 13. 14. 15. aduertit illud verbũ, *Nõ stetit*: id enim indicat diabolum in veritate fuisse factum, tamen nõ perseuerasse: si enim nunquam in veritate fuisset, non esset dictus non stetisse, seu non permansisse: ideirco hoc loco vtitur contra Manichæos, affirmantes diabolum natura esse malum, & semper fuisse malum, deceptos illo loco 1. Ioann. 3. Ab initio diabolus peccat: quæ tamen verba non significant, vt ibi Aug. docet, creatum esse in peccato, sed ab initio, quo peccatum incepit, ipsum peccare: seu quia ferè ab exordio mundi peccat: parum enim in rectitudine durauit: eũ autem in rectitudine ante fuisse creatum, verba præsentia probant.

¶ *Quia non est veritas in eo.*

COMMENTARIVS.

DIabolum in veritate non permansisse, ex ipso effectu probat, *Quia veritas in eo non est*, id est mentitur, & mendacia infinita profert. quod illius Iudæis satis ex ipsa notum erat scriptura: in qua inter alia nomina hoc sortitur, vt sit spiritus mendax. Rectè August. lib. 11. Ciui. cap. 14. annotat, nempe hoc argumentum, & probationem esse ab effectu. Quod si aliquis velit etiam causam verba hæc continere, tunc sensus erit: causa quòd non steterit in veritate ea est, quia, quam veritatem accepit, in ea iam non est. sicut si diceres, in sanitate homo non permansit, quia sanitas in eo non est, quam tamen habuit ante, at prior sensus est accommodatior, & verior.

¶ *Cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius.*

HÆc verba sensum eum confirmant, in quo verba illa, *In veritate non stetit*, interpretati sumus: nam hæc præcedentem sententiam explicant, & augent. Et est sensus: quia dictum est, non esse in eo veritatem: seu ipsum mentiri, & mendacia disseminare: exponit, quã proprium sit mendacium diabolo, postquam in veritate non stetit: quando. n. mentitur ex propriis mẽtitur, quid autẽ sit ex propriis mẽtiri ex causa subiuncta à Domino declaratur. sunt autem duo: vnum, quia mendax est, id est, cum loquitur mendacia, loquitur, qualis ipse est, vt talis sit sermo, qualis est, qui loquitur. ipse est mendax: mentiri ergo illi est consentaneum, sicut enim scriptoris est scribere, & doctoris docere, ita mendacis mentiri.

Mentiri est diaboli officium.

Quibus verbis significat Dominus officium eius esse mentiri, & hanc consuetudinem habere: vt enim non est scriptor, nec doctor, qui vnum, aut alterum actum facit, sed qui ex habitu, & frequenti consuetudine id facit, & tunc ex propriis facit: sic dæmon se habet ad mendacia. propterea recta ratio subiungitur, *Quia mendax est* non enim dicitur mendax, nisi qui habitum talem habet ac consuetudinem. Altera causa est, cur dictus sit ex propriis loqui, cum mentitur, quæ in sequenti explicatur verbo: *Et pater eius*. non sufficit primum, & mendax sit: nam multi inter homines ex consuetudine mentiuntur, & mendaces sunt: tamen non dicuntur ex propriis loqui: sed adhuc alterum habet dæmon, quia & mendax est, & simul pater mendacij: id est, primus inuentor, & auctor mendacij: propterea ipsius proprium dicitur mendacium. Ita Aug. tract. 42. & Chryso. hom. 53. exponunt. homo enim, cùm mentitur, alieno vtitur inuento: at dæmon proprio: ideo ipse cum mentitur, ex propriis loquitur, quia mendax est, propter consuetudinem & officium: pater propter inuentionem, & primam causam mendacij. Cur autem Dominus in hac Dæmonis exaggeranda malitia mentiendi sit immoratus, in sequenti intelliges commentario.

ANNOTATIO XVII.

ALiqui olim Hæretici suos tuebantur vanos errores verbo hoc Ioannis, *Diabolus mendax est, & pater eius*, relatiuum enim *Eius*, ad diabolum referebant, vt esset sensus: diabolus, & pater ipsius diaboli mendax est: diabolúmque patrem habere affirmarunt. Epiphanius hæresi 38. hanc hæresim Caianis tribuit, qui præter alios innumeros qui postea extiterunt, diabolum patrem Iudæorum, & hunc

alium

alium habere patrem: & iterum hunc alium asserebant, & his verbis vtebantur Ioannis, Augu. in tract. 42. hanc eandem hæresim tribuit Manichæis: hi enim diabolum habere patrem, nempe malum ipsum, docebant, & his eisdem vtebantur verbis. Hieronym. Isai. 14. eandem hæresim tribuit aliis quibusdam dicentibus, draconem, qui mari dominatur, & dicitur Leuiatan, esse patrem diaboli, adfertque hæc Ioannis verba. Sed omnes hi decipiuntur: nam relatiuum *Eius*, refertur ad mendacium, de quo dicitur: *cum lo-* A *quitur mendacium ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius* nempe mendacij. In quo non rectè sentit Nonnus, qui ad diabolum retulit. In scriptura autem primus inuentor dicitur pater. Genes. 4. Genuit Adam Iabel, qui fuit pater habitantium in tentoriis, & nomen fratris eius Iubal, ipse fuit pater canentiũ cythara, & organo. Sic dæmon pater mendacij dicitur: non autem quod patrem habeat, aut genealogiã, qui a solo Deo creatus est, & quidem bonus, ipse verò suo arbitrio in malum declinauit.

¶ *Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi.*

COMMENTARIVS.

SEnsus est, Diabolum mendacij patrem imitamini mendacijs illius credentes, & mendacia eius sequentes: ideo vos mihi non creditis, quia ego veritatem dico, quam vos non vultis, quia patrẽ mendacij sequimini: diabolus enim Christum non esse Dei filium: nec Messiam, nec à Deo missum, nec vera eius esse miracula, eis suggerebat, quæ erant manifesta mendacia: ipsi eius suggestiones sequebantur. Christo autem contraria, quæ vera erant, docenti, fidem non habebant: eadem dicentes, quæ dæmon suggerebat, & cum ipso mentientes. His verbis eos mendaces esse confirmat, & diabolum imitari etiam in hoc, sicut in homicidio, de quo iam dictum est, quæritis me interficere. In vtroque ergo mores dæmonis, & studia eius sequebantur. Ecce, cur Dominus ita immoratus est mendacio dæmonis amplificando, nempe, vt veritatem suam commendaret, & se diabolo aduersarium esse ostenderet, est enim veritas mendacio contraria. Illa particula, *Si*, Græcè est, *quia*, & ita interpretanda est.

ANNOTATIO XVIII.

Varia lectio.

IN Græcis codicibus, & Latinis antiquissimis non legitur *Si*, sed quia. & ita legunt & exponunt Origen. tom. 25. Chrysosto. homil. 13. & Euthy. & Augu. tractat. 43. vt sit causa cur non credant ei, quia veritatẽ loquitur. Obiiciet aliquis, qua ratione fieri potest, vt aliquis non credat alicui, qui veritatem loquitur: nam si cognoscit veritatem dicere, liberum non est ei interius negare, & opposito consentire: si autem non cognoscit, iam non videtur non credere, quia veritatem ille loquitur. Respondeo in multis

Iudæi christũ in multis verum dicere, agnoscebãt

isti sciebant Christum vera dicere: nam in suismet conscientiis experiebantur peccata, quorum illos insimulabat, & propter hanc veritatem cognitam odio eum ita prosequebantur, vt esse Dei filium non crederent: odium enim & inuidia excæcant intellectũ, vnde verè dicitur, Quia veritatem dico, non credi- B tis, nempe, quia vos reprehendo, & arguo, & dignos reprehensione vos esse cognoscitis: propterea doctrinæ meæ fidem no adhibetis. Rursus illud ipsum, quod non credebant, ideo non credebant: quia verũ erat; sed ipsi affectata ignorantia nesciebãt: qui enim suis vitiis, & affectibus inhærere cupiunt, quorũ malitia no ita aperta est, timentes, ne si veritas inquiratur, talia opera dãnatione digna sint inuenienda, nolunt quærere veritatem, sed crassa ignorantia côtenti, sua desideria exequuntur. Hi fugiunt doctores, & C prædicatores propter veritatem: tales erant isti. erat enim Christus contrarius operibus illorum: nõ ergo crediderunt illi, ne si crederent, veritate compellerentur damnare, quæ faciebant. Superius cap. 3. plura de hac re diximus.

¶ *Quis ex vobis arguet me de peccato?*

COMMENTARIVS.

Tribus de causis docenti non creditur.

IN eos culpam reiecerat, quod nõ crederent, hoc, prosequitur Dominus explicare, & cõfirmare. Aduerte autem tribus de causis fidẽ non haberi alicui docenti: aut propter vitã eius parũ honestam, qua indignus efficitur, vt ei credatur: aut propter doctrinã, quia falsa est, vel improbabilis: aut propter nequitiã, & culpã ipsorũ auditorũ, non credentium. Dominus igitur remouet duas causas primas, & inde infert tertiam. de prima dicit, *Quis ex vobis arguet me de peccato*: dixi vos non credere: at ne reiiciatis causam huius incredulitatis in me, vos ipsos cõpello: mei iudiciũ vobis ipsis relinquo: conuincite me de peccato. scio vos me legis transgressorẽ appellare, huius transgressionis alterius ve cuiusuis criminis, aut peccati me cõuincite: non verbis & calũniis agere, sed facto, & veritate: profectò nemo id vnquã facere poterit. igitur nõ est in me causa vlla, cur mihi nõ credatis. Verbũ arguere, non significat reprehẽdere in hoc loco, sed argumento & ratione conuincere, & probare, sic Ioan. 16. dicitur? Arguet mundum de peccato. ad Tit. 1. Potens sit eos qui contradicunt arguere. Sic etiã apud prophanos auctores sumitur, vt videre est in Aristotelis libris de Elenchis. verbũ enim Græcum id significat. Magna hæc est Christi innocentia, quæ iudicium, & examen non vnius aut alterius, sed omnium operum suorum, in manu persecutorum constituit: at potuerunt aduersarij per iniurias, & contumelias peccatum per calumniam imponere: sed eorum nemo probare, nec eum peccati conuincere voluit, adeo vera, & manifesta erat Christi puritas, & innocentia.

ANNOTATIO XIX.

Christus propter duo peccare non potuit.

ADuertendum, Christum non solum non peccasse, sed nec peccare potuisse: ei at enim impeccabilis, duplici ex capite: Priore, quia Deus erat, peccare enim naturæ non est, sed personæ: cùm igitur illa persona esset diuina, & ille homo Deus verus esset, peccare nulla ratione poterat; hanc causam impeccabilitatis Christi tradiderunt Athanas. libro de incarnatione Christi, & corporali eius aduentu, prope finem. similiter Cyrillus libro 10. in Ioann. capit. 40 Damascenus libro 3. de fide cap. 21. & Anselm. lib. 2. cur Deus homo, cap. 10. & 16. Altero ex capite etiam peccare non poterat, nempe quia anima beata erat, & Deum videbat: beati autem etiam si meri sint homines peccare non possunt, vt docet Augusti- D nus libro 22. Ciui. cap. 30. Christum autem Deum vidisse, ob instanti incarnationis, & animam eius diuinam essentiam aperte intuitam esse, docent idem Augustinus libro quarto, de consen. E- uang. capit. 10. & Alcuinus libro 2. de Trin. capit. 11. Christus igitur etiam vt homo, tum propter vnionem ad verbum: tum propter animæ visionem diuinam, non poterat peccare: vnam enim harum, causatum satis erat; ipse autem vtramque E est complexus. Sed attendendum est his verbis, non tantum significari in Christo non esse peccatum, sed etiam nec esse aliquid, vnde meritò argui posset peccati: nam multi carent aliquo peccatu in rei veritate, tamen habent

aliquid, vnde apparenter argui, & insimulari ab hominibus possint, quod cognoscens Paulus, admonebat Episcopum debere esse irreprehensibilem, non habentem vnde argui, vel probabiliter possit. talis A erat vita Christi, omni ex parte peccati expers, & ita innocens, & exemplaris, vt non esset, quod vel probabiliter ei posset, a tot aduersariis, & persecutoribus opponi.

¶ *Si veritatem dico vobis, quare vos non creditis mihi?*

COMMENTARIVS.

REiecta prima causa, quam Iudæi, cur ei non crederent, prætexere possent; reiicit secundam, nempe ex parte doctrinæ, *Veritatem*, inquit, *dico vobis*, ac si diceret; non etiam potestis causam vestræ incredulitatis in meam reiicere doctrinam; veritatem enim dico vobis. Si igitur nec in me peccatum est, nec vos inuenire potestis, nec in mea doctrina falsitas, sed in me innocentia, & in doctrina veritas est, *Cur non creditis mihi?* id est, quæ causa est, vt non credatis. Infert veram causam in sequentibus. Attende illud, *Quare non creditis mihi*, ita intelligendum, vt ad vtrunque referatur, nempe nemo ex vobis potest arguere me de peccato, & veritatem dico, cur ergo mihi, cuius vita inculpabilis, & doctrina vera est non creditis? Insinuat his verbis nec ipsum, nec doctrinam eius causam esse posse, cur non credant. Attende rursus illud, *Veritatem dico vobis*, non solum significare simplicem veritatis enuntiationem: nam nō omne verum est probabile, & credibile, sed veritatis enuntiationem cum ipsius veritatis demonstratione: vt sit sensus; dico veritatem, multis signis, & argumentis efficacissimis ostendens eam, vt quicunque voluerit, eam agnoscat, & intelligat esse veritatem Dei: hoc est enim veritatem dicere, & docere. hoc sequenti verbo significat.

¶ *Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.*

INfert causam incredulitatis illorum eam esse, quia cùm ex Deo ipsi non sint verba eius, quæ verba Dei sunt, non audiunt; & præmittit probationem conclusioni. sensus enim est; propterea vos nō auditis, quia ex Deo non estis; nam, *Quia ex Deo est, verba Dei audit*, non igitur Christus, non doctrina eius, sed ipsorū malitia causa est, quod non credant, quia ex Deo non sunt. illos appellat ex Deo esse, qui Dei instinctu aguntur, & ipsius voluntatem facere student, iuxta illud Rom. 8. Qui Spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt. quod ipse Ioannes explicuit 1. Can. 3. Qui ex Deo natus est non peccat, quia semen Dei manet in illo & iterum; Qui peccat ex diabolo est; id est, diabulum imitatur, eius instinctu & exemplo mouetur, & ducitur. Ex Deo non esse, idem est, ac ex diabolo esse: nam hæc verba sunt consona illis: Vos ex patre diabolo estis. Audire dicit non solum propter auditum exteriorem, sed propter fidem doctrinæ, & mandatorum eius obedientiam: hoc enim est perfectè audire verba Dei: causa ergo incredulitatis eorum est malitia, & nequitia ipsorum. Sap. 2. Excæcauit eos malitia eorum: secundùm quam filij diaboli, & eum habere patrem dicuntur. Contra verò, qui ipsum audiunt, ex Deo sunt, quia ipsius inspiratione, & gratia mouentur, & eo auctore verbum recipiunt. His verbis Dominus Iudæorum verbum confutat dicentium: Nos patrem vnum habemus Deum: probat autem eos potius patrem habere diabolum. Cætera ex annotatione require.

Audire verba dei quid sit.

ANNOTATIO XX.

Diuersa patrū expositio.

AVgust. tractat. 42. & Greg. hom. 18. in Euangelia hæc verba de prædestinatis, & reprobis interpretantur, vt illi ex Deo, hi non ex Deo sint dicti; tamen hæc expositio accommodari vix potest sententiæ huius veritati, nam Dominus causam propriam, cur illi verbis suis fidem præsentem non adhibuerint, docere prætendit: huius autem causa non erat, quia reprobi erant, sicut nec contra, causa credendi erat, quod prædestinati essent; nam multi inter illos erant, aut esse poterant non credentes, & à Christo his verbis reprehensi, qui tamen postea crediderunt, & salutem sunt consecuti; contra verò aliqui tunc credebāt, quos probabile est recessisse postea; nam Ioan. 6. credentes discipulos defecisse nouimus. Non igitur propria causa in reprobationem, aut prædestinationem B referenda est, sed in præsentem Dei gratiam, & spiritum; nam & reprobi multi aliquo tempore filij Dei, & ex Deo sunt; sicut prædestinati; aliquo tempore filij sunt Diaboli, & ipsum patrem habent, & sic Orig. tom. 35. hunc locum exponit; quem nos in commentario secuti sumus: qui enim Dei spiritu aguntur, hi credunt; qui verò malo spiritu mouentur, & ipsum sequuntur, hi non credunt; quod si mutentur, & nouum accepient Dei spiritum, credent. In quo decepti sunt illi, quos citat Orig dicentes esse diuersarum naturarum homines, vt hi ex Deo, illi non ex Deo sint, sed errant. Vnius omnes sunt naturæ, & omnes Dei sunt, & ex Deo quantum ad creationem, ad varias autem voluntatis electiones hæc pertinet distinctio.

¶ *Responderūt ergo Iudæi, & dixerūt ei, nōne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmoniū habes?*

COMMENTARIVS.

REprehensione Christi commoti Iudæi, quia eos patrem diabolum, non Deum habere dixerat; similiter Christi innocentiam ægerrimè ferentes, quia protulerat, *Quis vestrum arguet me de peccato*, respondent. propterea Euangelista apposuit Particulam *Ergo*, vt duo præcedentia causam, cur sic responderint, esse significaret, & responsio contumeliosa quædam est calumnia. Et est sensus; Hisce tuis verbis confirmamus, quæ aliâs tibi obiecimus, *Quia dæmonium habes, & Samaritanus es*: de his te sæpe arguimus, & hæc iterum tibi, propter hæc quæ dixisti, obiicimus. Sunt aliqua attendenda in horum verborum declarationem. Primum est, quod notat Origen. tom. 26. & Chrysostomus hom. 54. hos Iudæos frequenter inter se loquentes Christum Samaritanum, & dæmonium habentem appellasse: quamuis Euangelista huius nullam ante fecerit mentionem, præter illud, quando cap. 7. Turba dixit dæmonium habes. Alterum illam particulam *Nonne*, quandam tacitam habere illationem, quasi dicerent; Ex his tuis verbis deducimus, eo confirmamus id, quod ante nos de te sæpè diximus, te esse Samaritanum, & dæmonium habere. Tertium est, & hoc ad veram verborum intelligentiam pertinet; hæc non esse solum per modum iniuriæ, & contumeliæ cuiusdam illata, vti solemus in aliquos contumelias iactare, quas non quod ita sentiamus, nec quod affirmemus proferimus, sed vt iniuria quadam alterum afficiamus; at illi Iudæi afficere quidem iniuria Christum voluerunt; tamen re vera hæc duo opposuerunt per modum affirmationis, se ita sentire significantes, & eum insimulantes. Hoc ipsa verba indicant, *Nonne bene dicimus nos*, hoc idem verbum Christi probat; si enim simplex contumelia esset, vtique non respondisset, attamen respondit, & repulit à se obiecta, quia eum horum duorum arguere tentarunt: & in hac parte vera est sententia Orig. duo hæc crimina Iudæos obiecisse Christo, affirmantis. Quartum est eos dixisse Christum dæmonium habere; tum propter sublimitatē doctrinæ, quia supra humanū captum loqui videbatur, vt Orig. exponit, ad hoc pertinet, quod Greg. Naz. orat. 1. cont. Iul. dicit illos appellasse Christū dæmoniacū, seu dæmonium habentē, quasi arreptitiū & dæmone agitatū; tum, vt idem et Orig. dicit: propter opera mirabilia, quæ fa-

Digitized by Google

ciebat, quæ virtuti dæmonis illi tribuebāt: tum etiam, vt dicit Euthymius, quia diuinam sibi honorem vsurpare videbatur, dū se Deum dicebat, quod dæmones faciunt: denique quia hisce verbis, quæ in præsenti locutus est, occulta eorū facta, & quæ inter se tractabāt, reuelasse videbatur, propterea dicūt hisce verbis, se in sua priori opinione cōfirmatos, quod dæmonium habeat. Et hęc ratio est, pp quā nūc dæmoniū habere cōfirmant. Rursus Samaritanū appellant, nō ratione: sciebant. n. esse de Nazareth: sed morib. & hoc, vt dicit Or. quia videbatur illis dogmata, & legem adulterare, dum docebat non esse contra Sabbat. obseruantiā illa facere quæ faciebat: dum multas seniorum traditiones contemnebat: dum aliqua, quæ illis contra legem illam videbantur, loquebatur: propterea Samaritanum vocant. Et est integer sensus. Tu dicis, *Quis arguet me de peccato*: tu dicis nos diabolum habere patrem, non Deum: quod te quærimus interficere, at nos in nostra opinione magis per hæc cōfirmamur, *Quia Samaritanus es*, qui nos veri Dei cultum habentes dicis filios diaboli: & dæmonium habes, qui tibi occulta aperit: quomodo ergo dicis: *Quis arguet me de peccato*: Hic est verus, & legitimus sensus. At isti miseri Iudæi, cùm tam grauia opponant crimina, nullo argumento probant, sed eo solo, *Nos benedicimus*, in quo manifestissimè confitentur se probare non posse, & vel nolentes verbū Christi verum esse fatētur: *Quis arguet me de peccato*. id est, nemo vestrum conuincet me alicuius peccati.

¶ *Respondit Iesus, ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum.*

CVm vanè & sine fundamēto vllo, furore potius correpti, quàm ratione ducti, Christo Iudæi crimina hæc duo opposuerint, simplicibus verbis ea refellit Dominus, *Ego*, inquit, *Dæmonium non habeo*, falsum mihi, & mendacium imponitis. Rursus non tantum non habeo dæmonium, *Sed*, etiam, *Honorifico Patrem meum*, nihil docēdo, nihil faciēdo quod nō sit in eius honorē, gloriā, & secundū eius voluntatē: nō ergo sum Samaritanus. Samaritanus enim non honorificat Deum, qui idola colit, qui falsa dogmata profitetur, at ego nihil tale facio, sed Deum verum: qui Pater meus est, honoro: Samaritanus igitur non sum. Percontabitur aliquis, cur non respondit, non sum Samaritanus sicut dixit, non habeo dæmonium: Respondeo id sapientissimè factum esse, illi enim re ipsa dæmonium habere opponebant propterea respondit, *Dæmonium non habeo*, at esse Samaritanum, re ipsa non obiiciebant, sed moribus, & studiis esse Samaritanum, propterea non respondit, Samaritanus non sum, sic enim non repellabat calumniam: nam illi interpretati fuissent, non esse Samaritanum natione: esse tamen studiis, & moribus. propterea Christus rem ipsam considerans, respondit, *Honorifico Patrem meum*, quod Samaritanus moribus non facit. Non autem dixit, *Dæmonium non habeo*, & honorifico patrem, sed dixit, *Sed honorifico patrem*, quia hoc eodem verbo etiam declarat, se dæmonium non habere: qui enim dæmonium habet, Patrem non honorificat. Hoc igitur verbo, & confirmat se dæmonium non habere, & simul se Samaritanum esse refellit. Rursus etiam non dixit, honorifico Deum non solum, vt se esse Dei filium ostendat, sed vt quantum à ritu, & cultu Samaritanorum absit, significet. Illi enim Deos filios colebant, cum vero Deo: at Christus habens verum Deum patrem, quomodo alios, qui falsi erant, contra proprium patrē potuit colere: aut qua ratione illorum cultum aduersarium patri suo recipere: Hic est sensus: cætera ex annotatione require.

Cur non respondit Dominus se non esse Samaritanum.

ANNOTATIO XXI.

NEgare non possum, multos, & graues Doctores in ea fuisse sententia, vt Dominus, cum duo illi essent obiecta, & quod Samaritanus esset, & dæmonium haberet, ad vnum tantùm respondisse, alterum tacendo concessisse. Ita habent Aug. tract. 43. & Greg. hom. 18. Euang. Hierony Epist. ad Asellam in fine secundi tomi. & ante eos Origenes tomo. 26. qui tres rationes affert, cur Dominus id negare noluerit. Prima est. vt se illum verum Samaritanum ostenderet, qui in parabola Luc. 10. significatus est, qui alligauit vulnera iacentis in via. Secunda, vt etiam se esse ostenderet, qui omnibus omnia factus est, vt omnes lucrifaceret, iis qui sine lege erant, tanquam sine lege esset. Tertia, quia Samaritanus custodem in lingua hebræa sonat, & se esse verum custodem significare voluit. Hanc tertiam rationem citati Doctores cum Origene assignant: omnia hæc spiritualiter dicuntur, non autem sensum ipsum literalem exponunt. Si enim Christus Iudæis concessisset esse Samaritanum, cum istæ omnes rationes, & explica-

A tiones sint analogicæ, visus esset eorum significationi consentire, quod nullatenus cōueniens erat. Præterea quia hæc non sunt Christo per solam iniuriam, & contumeliam dicta, & vt Chrysosto. homil. 54. & Greg. & Hiero. sentire videntur: tunc enim non erat responsio vlla adhibenda alia, nisi, *Vos inhonorastis me*, quod posteà subiungitur: sed sunt Christo opposita tanquam crimina, de quibus eum Iudæi insimulabāt. Idcirco conuenientissimum fuit vtrunque à se repellere. nec in hoc Orig. sibi est cōsonus, qui cùm illud B concessisset, nempe hæc duo esse tanquam crimina obiecta, in explicatione responsionis locutus est secundum expositionem contrariam: nisi fortè non ex propria, sed aliorum mente, vt videtur, hoc posterius dixerit. Hi autem doctores mihi in eam sententiam venisse visi sunt, quia non expressè negatum est Samaritanum esse, sicut negatum est dæmonium habere: quod tamen qua ratione sit factum, & quàm consona, & legitima sit expositio nostra, ex ipso commentario superiori apparet.

¶ *Et vos inhonorastis me, ego autem non quæro gloriam meam.*

COMMENTARIVS.

QVia duo illa crimina tanquam vera apponebantur, cum quadam tamen contumelia & iniuria: postquam Dominus ea repulit à se negando. & veritatem probando, adiunxit: Vos me iniuria & contumelia afficitis: ac si diceret: Immeritò, & iniquè me inhonoratis, & iniuriam, ac contumeliam mihi infertis, cùm ego patrem honorificem: at ego non curo, quia non veni vt gloriam meam quærerem, & ab hominibus honorarer: veni enim ministrare, & animam meam ponere, contumelias, & iniurias pati: non autem repellere, & vindicare. Hoc dicit Dominus, ne illi imbecillitati, & infirmitati tribuerent, quod tantæ iniuriæ vindictam non faceret, idque adscribat mysterio sui aduentus, qui non venit vt iudicaret, sed vt saluaret.

ANNOTATIO XXII.

ALiqui codices Græci, & Latini in præsenti legunt, *Inhonoratis*. sensus idem est. Chryso. hom. 54. verba, *Non quæro gloriam meam*, refert ad id quod dictum est, illos non habere Deum patrem tamen accommodatior est sensus, si verba hęc ad id, quod proximè dictum est, referantur, *Inhonorastis me*, quædam enim erat accusatio contra illos, quod iniuria eum

C affecissent: ideirco ne aliquam vindictam, aut gloriæ, & honoris restaurationem, quasi humanam gloriam, & honores ambiret, affectasse videretur, aut ne eum talia pati, quia se vindicare non posset, existimarent: propterea dictum est tale verbum, *Non quæro gloriam meam*. loquitur enim vt homo.

Digitized by Google

¶ *Est, qui quærat, & iudicet.*

COMMENTARIVS.

HIs verbis, & vanos eorum conatus, & non impunitos futuros Christus ostendit, ac si dictum esset, Ego gloriam meam non quæro, ne autem putetis vestris contumeliis, & falsis accusationibus vos gloriam meam impedire posse, aut vos etiam impunitos fore existimetis, quia ego vindicare me non curo: scitote esse, qui quærat gloriam, & simul, qui iudicet. Deus semper pater me glorificabit, meum nomen innumeris gentibus, & populis venerandum, & colendum olim manifestans: & idem iudicabit damnando, & vindicando omnes eos, qui me spreuerint, & contumelia affecerint. Alludit ad locum Deut. 18. Ponam verba mea in ore eius, & quicunque non audierit, quæ loquetur in nomine meo, ego vltor existam. Non est autem hoc verbum contrarium illi Ioan. 5. Pater non iudicat quenquam: nam hoc verbum est de iudicio inuisibili, quo semper iudicat Deus malos, & bonos: at illud Ioan. 5. est de iudicio sensibili, quo Christus homo in die vltimo sedebit, veniens è cœlo iudicaturus viuos, & mortuos. Meritò autem patri dat hoc iudicium. *Est qui iudicet.* Nō enim expectauit Deus vltimum illum diem, vt improbos Iudæos iudicaret: nam etiam hoc in seculo paulò post Christi ascensionem seuerè eos per Romanos puniuit, & in altero æterna morte damnauit. Gentes autem, & eos, qui ex Iudæis crediderunt, & in hoc & in altero seculo quamplurimis cumulauit honoribus, & beneficiis. Remisso igitur ad patrem hoc iudicio, ipse iniuriæ immemor ad doctrinam se conuertit.

¶ *Amen, amen, dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.*

TImore, & spe eos & terret, & allicit ad fidem sibi habendam. *Si quis*, inquit, *meum seruauerit sermonem, mortem in æternum non videbit*, id est: æternam mortem non experietur. Damnationem enim, mortem æternam appellat: quamuis enim omnes resurgent, qui ad pœnam suscitantur, mortem subire dicuntur. Hæc verba spe alliciunt: At si à contrario sensu argumentum ex verbis sumas, qui igitur non seruauerit, mortem æternam experietur: timore & terrore percellit, vt credant. Hæc sententia cum præcedentibus rectè connectitur: cum enim esse veram suam doctrinam dixerit, & ex veritate Iudæos arguerit incredulitatis. *Si veritatem* inquit, *dico vobis, quare non creditis mihi?* & interruptus fuerit sermo Domini Iudæorum oppositione, ea iam explosa, sermonem suum continuat, vtilitatem suæ doctrinæ proponens, quæ à morte liberat æterna. Adde hanc sententiam etiam illorum conatibus, qui interficere Christum quærebant, obuiare: quàm enim vanè interficere quærebant eum, cuius sermo, & doctrina tantæ est virtutis, vt à morte præseruet æterna? Quomodo hoc intelligatur c. 6. exposuimus, vbi de pane illo cœlesti similis est enunciata sententia.

¶ *Dixerunt ergo Iudæi: nunc cognouimus, quia dæmonium habes.*

PRopter tale verbum Christi, confirmari se in sua opinione respondent, nempe eum Dæmonium habere. Non his verbis negant se ante id cognouisse: sæpe enim id affirmauerant: sed indicant illud idem esse sufficiens argumentum id affirmandi, etiam si nullum aliud præcessisset. Solemus enim dicere, nunc noui te amicum, nunc intelligo te virum doctum, id est, vel ex hoc solo nosco te amicum, te virum doctum. sic, *Nunc cognouimus, quia dæmonium habes*, id est, vel hoc solo satis ostendis te Dæmonium habere, etiamsi nihil aliud dixisses, vel fecisses. Similis est locutio Genes. 22. Nunc cognoui, quia timeas Deum: id est, vel hoc solo ostendis te Deum timere, vt si ego aliàs non nouissem, hoc solo cognoscerem. hic est enim huius loci sensus. Percontabitur aliquis, cur hæc Christi verba isti Dæmonio tribuebant: Respondeo id factum: quia omnibus Prophetis & Patribus anteponere se videbatur, quos cùm illi homines Dei fuisse crederent, Christum autem inferiorem multo reputarent, alienum à Deo talem putabant sermonem: similiter alienum ab omni homine, cùm homo non possit mortem impedire, propterea Dæmonio tribuebant, qui in Dei iniuriam plura iactat, quàm potest, quod enim dictum supra naturam audiebant, Deo nolentes tribuere, Dæmonio dabant.

ANNOTATIO XXIII.

DVo occurrunt annotanda: alterum est Euthymium illud verbum, *Nunc cognouimus* interpretari, nunc magis cognouimus: sic enim solemus dicere, quando in concepta opinione magis cōfirmamur. simile videtur illud Ioan. 16. Nūc cognouimus, quod scis omnia, & est accommodata expositio, quæ tamē in commētario posita est, magis mihi probatur, quia exprimit Iudæorū loquelæ immodestiam, vel etiā ex hoc solo cognoscere se potuisse, quòd Dæmonium haberet, iactarunt. Alterum est, qua ratione hæc verba Christi, *Si quis sermonem seruauerit, &c.* Dæmonio isti tribuebant, ad quod respondet Orig. tomo. 27. id dici, quia omne peccatū dæmonio tribuebant: at hoc non satisfacit, quamuis enim, qui peccat dæmonis in-

A stigatione peccet, non tamen propterea dicitur Dæmonium habere: singulare ergo aliquid hoc verbum significat. Euthymius aliter respondet, nempe id esse dictum, quia se maiorem Deo quodammodo faciebat: nam sermo Dei non liberauit Prophetas à morte, at nec hoc probabiliter dicitur: nam tunc intulissent contra eum, es tu maior Deo: at non dixerunt, nisi, es tu maior Abraham: nec valet responsio Euthymii, non id dictum, ne deo comparare eum aliquo modo viderentur: nam Christus dicebat, verba sua esse Dei, ideo nullo modo se Deo præferebat:

B neque enim negare poterant Iudæi Deum, si vellet, posse à morte præseruare, at quod in commentario diximus, accommodatius nobis visum est.

¶ *Abraham mortuus est, & Prophetæ, & tu dicis, si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum.*

COMMENTARIVS.

IMpugnant dictum Christi, & probant esse à Dæmonio, non à Deo, quia Abraham, & Prophetæ omnes mortui sunt, qui tamen omnes erant à Deo, quomodo igitur erit is à Deo, qui dicit, sermonem suum à morte liberaturum in æternum: quandoquidem omnes illi, qui à Deo erant, mortui sunt, vt diximus, non intellexerunt verbum Christi, quod de æterna damnatione erat, quam, sermonem Christi seruantes, nec viderunt, nec gustarunt.

¶ *Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est, & prophetæ mortui sunt?*

SEcundo argumento idem dictum impugnant, si tuus sermo à morte in æternum liberat seruantes eum, esses maior Abraham, & Prophetis, qui omnes mortui sunt: at tu non es maior illis: igitur non est verum hoc

quod

quod dicis, sed ex dæmonio loqueris, & eius verbum hoc est. Non hæc asserendo, sed interrogando pronunciant, est enim maior in interrogatione energia, vt Christo iactantiam, & superbiam imponant; quasi non esset improbabile eum se prophetis, & Abraham prælaturum; ita enim solemus loqui hominibus, qui omnia audent; Vis te regem facere; quasi dictum esset; non sine causa de sua superbia præsumimus, te ipsum regem te facere velle, similiter in ea interrogatione ex parte sua indicant se certissimos esse, eum multo inferiorem esse, quam Abraham, & Prophetas, ac si dicerent; es tu maior, quàm Abraham; quod longè à nostra opinione de te abest, & quod nobis certissimum est, te non esse. Hic est verborum sensus: Abraham patrem vocant, hac se cognatione iactantes.

¶ *Quem te ipsum facis.*

Locutio communis est, qua, vt dicit Chrysost. hom. 54. superbiæ, & iactantiæ Christum insimulant, qui multo maiora de se loqueretur & iactaret, quam ipse esset. si autem fidem eam illi assecuti essent, qualem habere & potuerunt & debuerunt, magna admiratione & veneratione, animique deuotione dicerent, *Quem te ipsum facis?* cùm esses, & sis Deus immensus, nullius indigens, quomodo te ipsum hominem, & quidem nostræ miseriæ participem te fecisti? at non sic increduli verbum hoc protulerunt, sed iactantiæ, & superbiæ eos accusant. Et hoc est tertium argumentum eorum, quo dictum Christi impugnant, quasi ex superbia, & iactantia dæmoniaca dictum.

¶ *Respondit Iesus, si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est.*

Ad obiecta Iudæorum Christus respondet, incipiens ab vltimo, quo eum superbiæ, & iactantiæ insimulabant, verbúmque eius ex vana gloria dictum esse affirmabant. Et responsio est, nullam iactantiam, nec vanam gloriam, dictis suis inesse: & est sensus, Si ego, vt homo me glorificarem, profectò parum aut nihil gloriæ consequi possem: quæ enim homo facere potest sua virtute, pauca sunt: At quæ ego facio, non sunt hominis meri, sed Dei, qualia sunt innumera signa quæ feci: non ergo me glorifico, nec iacto, qui non vt homo, sed vt Deus facio, & operor. In maiorem declarationem aduerte. Isti opponebant iactantiam Christo, tanquam mero homini, qui se suis verbis soleret iactare. at Christus iactantiam à se repellit dicens: Si ego, vt homo, id est, ex operibus hominis solius gloriam quærerem, profectò parui esset momenti: at non ex humanis operibus mea gloria est, sed ex diuinis, quæ feci & facio, non ergo iactantiæ potestis tribuere verba, sicut nec opera, quæ non homini, sed Dei, cui iactantia non inest, sunt. Perfectus huius sententiæ sensus ex sequenti sententia pendet. Chryso. hom. 54. exponere aliter videtur, sicut exposuit illud; Si testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Sed legitima interpretatio est, quam proposuimus; & eadem ratione supra exposuimus illud; Testimonium meum non est verum.

¶ *Est pater meus, qui glorificat me.*

Qvæ ipse facit, vt Deus, patri solet tribuere, vt se filium esse Dei declaret, sensus est, Non ego, vt homo, & humanis operibus me glorifico, & declaro me esse Dei filium, & Christum verum, sed pater me glorificat, id est, diuinitatis operibus, quæ nemo faceret, nisi Deus. non ergo ambitionis, aut iactantiæ humanæ me insimulare potestis. Glorificare se, appellat declarare, manifestare se esse Dei filium, & Christum verum, qualis re vera erat. id si operibus humanis solis faceret, gloria eius nihil esset, quia id consequi homo humana potestate non posset. At non sic Christus se glorificabat, sed vt Deus, qui vnà cum patre operibus diuinitatis, seipsum quis esset, ita manifestabat, vt non nisi maximè increduli negare possent. Dicit ergo: Si hæc facio, & dico, non est, quod humanæ ambitioni tribuatis, cùm sint opera, quæ Deus in me facit.

¶ *Quem vos dicitis, quia Deus vester, & non cognouistis eum.*

Respondet ad alia duo argumenta, quæ ex eo sumpta erant, quia maiorem se faciebat, quàm Abraham, & Prophetas, & dicebant: Quem te ipsum facis? Respondet autem primò, quis sit, explicando quem appellarit Patrem suum: & est sensus: Dixi Patrem meum glorificare me: scitote autem hunc meum patrem esse eum, quem vos dicitis esse Deum vestrum, & re vera non cognoscitis eum. His verbis, se esse Dei filium naturalem significat: quem enim patrem suum appellat illorum esse Deum dicit, distinguens inter se & illos, quia ipse erat filius, illi autem serui: & quia se iactabant patrem habere Deum eos deprimit. *Vos*, inquit, *dicitis*, Deum esse vestrum, & re vera non cognoscitis eum id est, re vera vester non est. Cognitionem hoc loco appellat non eam, quæ solum actum dicit intellectus, sed quæ simul actum habet voluntatis, qua homo affectu, & imitatione in Deum fertur, quam mali, & iniqui homines non habent. vti 1. Regum 2. dicitur: filij Heli, filij Belial nescientes Deum. Et qui dicit se nosse Deum & mandata eius non seruat, mendax est. Est enim hoc verbum, *Non cognouistis* Deum, antithetum illius; dicitis Deum vestrum esse: at vos non cognouistis: id est, non est vester Deus. Ipsi autem Deum suum dicebant, non propter solam cognitionem, sed propter affectum, cultum, & imitationem, quia in eum credebant, eius mandata seruabant; sic enim nostrum & vestrum scriptura Deum appellat, vt paulò superius, si Deus vester esset, diligeretis me. Matth. 5. Vt sitis filij patris vestri. Ose. 1. Ego non ero vester, & vos non populus meus.

¶ *Ego autem noui eum, & si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax, sed scio eum, & sermonem eius seruo.*

Se ab illis distinguit. Vos, inquit, non nouistis eum, at *Ego noui, & si dixero* me non nosse, *Ero mendax*, sicut vos estis mendaces, dum dicitis vos eum nosse. Statim exponit, quare se nosse dicat, quia *scio eum*, rectam, & veram habens ipsius cognitionem, & mandata eius seruo & facio, quæ mihi locutus est. Hinc sequitur eos non nosse, quia mandata eius non faciebant. Nam duo hæc simul necessaria sunt, vt aliquis nosse Deum dicatur. Eos igitur mendaces vocat, quia se Deum nosse, & habere Deum pro patre affirmabant; cùm tamen mandata eius non seruarent. Mendacij huius Ioannes etiam 1. Cano. 2. meminit, Qui, inquit, dicit se nosse Deum, & mandata eius non seruat, hic mendax est. Christus, vt homo, sermonem Patris seruabat; quo verbo non solùm se vt Deum, sed etiam, vt hominem, patri conformem habere voluntatem significat, & omnem ambitionem, & iactantiam à se repellit, modò enim vt Deus, modò vt homo loquitur; vt se vnum esse, qui simul Deus sit & homo, ostendat, ne vnam naturam alteram minuere, aut veritatem eius tollere demonstret. Mendaces eos appellat, non motu vindictæ, sed zelo diuinæ gloriæ, qui diuinitatem eius dæmonio tribuebant, Deique

Vt Deum quis nosse dicatur duo requiruntur.

Digitized by Google

gloriam in iactantiam & ambitionem conuertebant, & superbè Deum patrem iactabant. Simul etiam, vt hoc verbo maiestatem suam aliqua ea parte ostendat. Erant autem isti mendaces, quia suum patrem Deum appellabant: hoc enim erat nosse Deum, cum re vera mandata eius non seruarent, sine quorum obseruantia nemo absolutè dici debet nosse Deum. Erant etiam in multis aliis mendaces, nempe, dum Christum dæmonium habere, & Samaritanum esse dicebant, aliáque crimina imponebant, quorum multa etiam contra suas proprias proferebant conscientias.

ANNOTATIO XXIV.

HIs verbis abutebatur Eunomius, vt refert Cyril. libr. 1. Ioan. cap. 4. probans filium Dei non esse verbum: quasi filius seruat verbum, & sermonem, igitur ipse non est verbum: nec hæreticus aduertit suam fallaciam: Nam filius loquitur, vt homo, & hic sermo, quem seruat, est mandatum Patris: ipse autem est sermo, & verbum æternum mentis paternæ. De hac tamen re superius c. 1. diffusius egimus. Mendacium autem hoc in loco in propria significatione vsurpat: in A qua significat falsum, quando aliter dicimus, quam res se habeat, ac aliter, quam in corde sentimus. qua ratione isti mendaces erant: quia non solùm Deum non cognoscebant, nec Patrem eum habebant, sed simul etiam idipsum sciebant: nam se mandata eius non seruare, non ignorabant. Mentiebantur ergo dicentes, se patrem habere Deum, & eum nosse, aliter loquentes, quàm res se haberet, & aliter etiam, quàm in corde sentirent.

¶ *Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, & vidit, & gauisus est.*

COMMENTARIVS.

REspondet ad obiectionem de Abraham, quo se Patre iactabant dicentes, es tu maior patre nostro Abraham? & priusquam diuinitatem suam verbis expressis doceat, se non aduersarium Abrahæ, sed valdè concordem ostendit: & adeo ab Abrahamo ipso magnifactum, & dilectum, vt summo desiderio Abraham concupierit videre, & nosse diem eius. *Pater*, inquit, *vester Abraham*, quem mihi obiicitis, summo affectu desiderauit, & gestiuit videre *Diem meum, vidit & gauisus est.* Eos alienos ab Abrahain patre suo conuincit, qui non eo sunt die gauisi, sed eum maximè persequebantur. Dies hic incarnationis est, quando verbum Dei filius, homo factus est. Nouerat ex diuina reuelatione Abraham, Dei filium carnem sumpturum de sua progenie, ac summopere desiderabat scire tempus & diem, quando hoc futurum erat, id Deus ei aperuit, & tunc gauisus dicitur. Exultatio autem hæc est summum gaudium & desiderium, quod præ magnitudine intra animum contineri non potest, sed quibusdam corporis motibus, & gesticulationibus exprimitur. Meritò autem Abraham gestiuit, & animo ac corpore desiderium concepit, quia de corpore, & carne eius filius Dei sumpturus erat carnem, quem ille tunc fide constantissima complectebatur, & vehementissima dilectione prosequebatur.

ANNOTATIO XXV.

DIem hunc non omnes eodem modo exponunt. Chrysosto. homil. 54. diem passionis Christi interpretatur. Hierony. Dan. 8. & Gregor. homil. 18. Euang. intelligunt illum diem, quando mysterium Trinitatis reuelatum ei est Genes. 18. vbi tres vidit, & vnum adorauit. Augustin. autem tractat. 43. diem incarnationis exponit. qui ei est per reuelationem manifestatus, nempe tempus determinatum aduentus eius. hanc etiam interpretationem adhi- B bet Irenæus libro 4. capite 15. adiungens capite 16. his verbis significari & Abraham, & omnes Prophetas, qui reuelationem aduentus eius habuerunt, ab ipsomet verbo venturo in carnem accepisse. Hanc in commentario secuti sumus interpretationem, & accommodatior videtur: aduentus enim eius in carnem, principium est omnis gratiæ diuinæ hominibus collatæ, & dies exultationis totius vniuersi.

¶ *Dixerunt ergo Iudæi ad eum: quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?*

COMMENTARIVS.

IRridentes verbum Christi opponunt: *Nondum habes quinquaginta annos, & vidisti Abraham*, qui tot retrò seculis fuit. Huius annorum numeri meminerunt, non quòd Christus quinquaginta esset annorum, qui trigesimum tertium non excedebat, sed vt significarent, quantum intercederet temporis inter eum, & Abraham, quando, etiamsi haberet ætatem multo maiorem ea, quam agebat, Abrahamum vidisse non poterat. Numerum ergo hunc exponunt, vt ætati Christi adiungentes annos, adhuc eius verbum falsum fuisse conuincant. Nec fideliter verbum Christi referunt: non enim dixit, se Abrahami vidisse, sed Abrahamum vidisse diem eius: at ipsi hoc fieri non posse existimantes, nisi & ipse Abrahamum vidisset, quia hoc ad calumniandum accommodatius erat, id assumunt, sed decepti fuerunt: nam multa videri possunt, antequam fiant, & sint. Abraham enim vidit reuelatione Dei filium in carne assumenda, at nondum tunc erat Dei filius homo. Christus verò admittens eorum obiectionem respondet, præcipuo eorum errori mederi volens, quo merum hominem illum existimabant.

ANNOTATATIO XXVI.

Christus nō erat propè quinquagenarius, vt sensit Irenæus.

IRenæus libr. 2. cap. 39. & 40. ex hoc loco colligit Christum post quadragesimum ætatis suæ annum prædicare cœpisse, & prope annum quinquagesimum esse passum: non enim dicitur, nondum habes quinquaginta annos, nisi ei, qui quinquagesimo anno proximus est. Seniores Asiæ hanc à Ioanne ipso audiuisse doctrinam refert, intelligens Papiam ipsius Ioannis discipulum. sed argumentum C Irenæi non est efficax: potius enim locus hic contrarium probat: nam numerus hic positus est tanquam excedens: & superans ætatem Christi, ac dicerent, quantumcunque tibi annos accumules, Abrahami non vidisti. ita enim solemus loqui: eius autem sententia ab omnibus reiicitur, tanquam quæ Euangelistarum historiæ nulla ratione accommodari valeat: nec multum est curandum de auctoritate Papiæ, de

quo refert Euseb. libr. 3. Histor. cap. 39. Papiam ex verbis Ioannis non satis intellectis aliqua tradidisse, quæ aliis errandi fuerunt occasio, & inter eos numerat Irenæum. Chrysost. hom. 54. legit nondum habes quadraginta annos, & Euthymius reliqua exemplaria ita habere refert, & probat: tamen communis & vera lectio habet, *Quinquaginta*. Quantum autem ad Christi ætatem attinet, aliqui in extremo quodam sunt, affirmantes in trigesimo anno, qui fuit decimus quintus imperij Tiberij, esse passum. Ita habent Tertul. lib. cont. Iudæos, & Africanus, libr. 5. temporum, quorum meminit Hieronym. Dan. 9. idem etiam secutus est Lactan. Firmianus libr. de vera sapientia cap. 10. At nec ista sententia accommodatur historiæ Euangelistarum: A eo enim anno Ioannes prædicare incepit. Communis sententia & vera est, Christum passum anno trigesimo tertio suæ ætatis, nempe completo trigesimo secundo, & iam trigesimo tertio inchoato principio decimi octaui Imperij Tiberij: nam inter secundum & quadragesimum annum imperij Augusti, quando natus est, & decimum octauum Tiberij nondum expletum, quando mortuus est, triginta tres non impleti numerantur secundum veriorem, & probabiliorem supputationem. Ita docuit Ignat. epist. ad Trallianos, & Epiph. hæres. 78. & alij, quos ipse Ire- B næ. lib. 2. c. 39. refert, quos quàm plurimi etiam nostro seculo sequuntur: quamuis non sit improbabile, anno trigesimo tertio impleto, & inchoato quarto, passum esse. sed de hac re alibi latius tractabitur.

¶ *Dixit eis Iesus: amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.*

COMMENTARIVS.

SVam diuinitatem palam docet, *Antequam*, inquit, *Abraham fieret, ego sum.* Verbum hoc, vt notat Chrysost. hom. 54. diuinitatem exprimit, *Ego sum.* August. tract. 43. notat de Abraham dictum esse, *Fieret*, quasi Abraham sit factus, sed in verbo Græco hoc non habet locum: nam ambiguum est, potuitque verti, *Antequam Abraham esset, ego sum*: quamuis verum sit, si Abraham aliquando non fuit, inferri, ergo factus est. Ex eodem verbo, quia Exod. 3. Deus dixit ego sum, qui sum, nouerunt Iudæi illum non tantum se Abrahamo anteponere tempore, sed Deum se esse proferre. Verbum hoc *Sum*, maximè Deo proprium est: tam propter amplitudinem significationis: Deus enim omnem entis rationem, & perfectionem in se habet, creaturæ autem determinatam quandam, ideo sunt homo, leo corpus viuens, aut quid aliud, at absolutè & vniuersaliter non dicuntur *Sunt*: quia maxima pars ipsius esse non est in eis: Deus est, qui absolutè est: tum propter simplicitatem: omnis enim creatura compositionem habet: at Deus simplicissima est natura, verbum autem hoc est simplex: cætera verba composita, & resolubilia. si enim dicas ille amat, si resoluas, compositionem inuenies, nempe, ille est amans: tum demum propter æternitatem, quæ inuariabilis est: quod fuit enim, non est: quod erit, nondum est: at quod est, non habet mutationem, & dum præsens est, inuariabile est, Sic Deus non mutatur: sempérque est. His de causis Deo proprium est dicere, *Ego sum.* de hac re in Theologicis multa scripsimus.

Sum Deo maximè conuenit.

¶ *Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum: Iesus autem abscondit se, & exiuit de templo.*

VIsus est illis Christus blasphemiam protulisse, idcirco vt blasphemum lapidare eum tentabant: at Dominus sua se abscondit diuina virtute, & exiuit de templo, vbi hæc facta sunt, tempus à se suæ passionis statutum expectans rectè Augustin. tract. 43. annotat, similes ad similes se conuertisse: ad lapides se conuertunt, quorum corda erant duriora & insensibiliora lapidibus, de pœna in blasphemum habes Leuit. 24. quam pœnam ipsi Iudæi potius incurrerant, qui in Christum Deum blasphemauerant. At rei ac nocentes, pœnam, qua digni erant, parant, & tentant inferre innocenti, immo ipsi Deo. Abscondere se dictus est, quia se illis reddidit inuisibilem diuina virtute, vt interpretatur Euthymius.

ANNOTATIO XXVII.

ILlud verbum *Exiuit de templo*, nec Augustinus, nec Chrysost. nec Euthym. legunt ex quo liquet eos in exemplaribus Latinis, & Græcis, id non reperisse. At Nonnus non solùm hæc verba, sed alia etiam legit, nimirum, *Exiuit de templo, & transiens per medium* C *eorum sic præteriit*: hæc vltima nostri codices nec Græci, nec Latini habent, sed solùm *Exiuit de templo*. & sic nos interpretati sumus. Ad rei veritatem parum refert, siue legas, siue non: certum enim est exiisse de templo, & euasisse è manibus illorum.

CAPVT

CAPVT NONVM.

*E*T præteriens IESVS, *vidit hominem cæcum à natiuitate: & interrogauerunt eum discipuli eius, Rabbi, quis peccauit, hic aut parentes eius, vt cæcus nasceretur? Respondit* IESVS: *Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed vt manifestentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est. venit nox, quando nemo potest operari quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Hæc cùm dixisset, exspuit in terram, & fecit lutum ex sputo: & liniuit lutum super oculos eius, & dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloë (quod interpretatur missus) Abiit ergo & lauit, & venit videns. Itaque vicini, & qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat & mendicabat? Alij dicebant, Quia hic est. Alij autem Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero dicebat, Quia ego sum. Dicebant ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit, Ille homo, qui dicitur* IESVS, *lutũ fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad natatoriam Siloë, & laua. Et abij, & laui, & vidi. Et dixerunt ei, Vbi est ille? Ait: Nescio. Adducunt eum ad Pharisæos, qui cæcus fuerat. Erat autem Sabbatum. quomodo lutum fecit* IESVS, *& aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi. quomodo vidisset: Ille autem dixit eis, Lutum mihi posuit super oculos, & laui & video. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit: Alij autem dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. Dicunt ergo cæco iterum, Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos: Ille autem dixit Quia propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi, de illo quia cæcus fuisset, & vidisset: donec vocauerunt parentes eius, qui viderat: & interrogauerunt eos dicentes, Hic est filius vester, quem vos dicitis quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt? Responderunt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est: quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus. Ipsum interrogate, ætatem habet, ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt: Quia ætatem habet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus: & dixerunt ei, Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est. Dixit ergo eis ille, Si peccator est, nescio: vnum scio, quia cæcus cum essem modo video. Dixerunt ergo illi, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis, Dixi vobis iam & audistis: quid iterum vultis audire? nunquid & vos vultis discipuli eius fieri. Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis, nos autem Moysi discipuli sumus: Nos scimus quia Moysi locutus est* Deus: *hunc autem nescimus vnde sit. Respondit ille homo & dixit eis, in hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos, Scimus autem quia peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit. A seculo non est auditum quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quidquam. Responderunt, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus: & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit* IESVS, *quia eiecerunt eum foras: & cùm inuenisset eum dixit ei: Tu credis filium* Dei? *Respondit ille & dixit. Quis est* Domine, *vt credam in eum? Et dixit ei* IESVS, *Et vidisti eum, & qui loquitur tecum ipse est. At ille ait, Credo Domine: Et procidens adorauit eum. Et dixit ei* IESVS: *In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident videant: & qui vident, cæci fiant. Et audierunt quidam ex Pharisæis qui cum ipso erant: & dixerunt ei, Nunquid & nos cæci sumus?* Dixit eis IESVS, *Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc verò dicitis, Quia videmus: Peccatum ergo vestrum manet.*

¶ *Et præteriens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate.*

COMMENTARIVS.

EGressus è templo, miraculum à seculo non auditum edit, vt sermonem paulò ante suæ diuinitatis habitum confirmaret: & ora persequentium confundens, opere ipso se non vana & mendacia dixisse, comprobaret. hoc autem factum, statim ac è templo egressus est, fecisse, ipse Euangelista illa particula, *Et*, indicauit: continuat enim præcedentibus sequentia: ac si dicat, Egressus de templo, *Et præteriens* per viam, *vidit hominem cæcum à natiuitate*, id etiam affirmant Chrysost. hom 55. Theophylact. & Euthym. Illud autem, quod Euangelista dicit, vidisse cæcum Chrysost. hom 55. rectè interpretatur, nempe, diligentius in eum oculos coniecisse: ita vt singulare quid in eo cogitare visus esset: hocque occasionem dedit discipulis: vt quod sequitur, interrogarent. Circumstantia autem *A natiuitate*, posita est ad miraculi magnitudinem explicandam.

¶ *Et interrogauerunt eum discipuli eius, Rabbi: quis peccauit, hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur?*

HAnc cæcitatem pœnam peccati alicuius esse rati discipuli, neque scientes, an propter peccatum proprium, an propter alienum, nimirum parentum, esset inflicta, Dominum vt omnium gnarum, interrogauit, vtrius peccati cæcitas ista pœna fuerit, an proprij, an parentum Vitium est commune hominum in aliorum calamitatibus Dei iudicium agnoscere, & peccatorum pœnas censere, quod & amici Iob fecerunt. Exactiorem intelligentiam ex annotatione require.

ANNOTATIO I.

Quorundã expositio reiicitur.

CHrysost. hom. 55. Theophylactus, & Euthymius hæc verba non esse interrogantium, sed dubitantium discipulorum tradunt: vt sit hic sensus: cùm audissent discipuli paralyticũ illũ propter peccatum morbum contraxisse: ei enim dictum est, Noli amplius peccare, videntes autem cæcum hunc a natiui- A tate: & ob id peccato cæcitatem tribui non posse, dubitantes dicunt paralyticum illum morbum propter peccatum contraxisse docuisti. at quid de cæco hoc dicis? non enim peccato hæc cæcitas tribui potest: nam ipse antequam nasceretur peccare non potuit, propter peccatum autem parentum filij non puniuntur:

tur: quid igitur respondes de huius cæcitate, quæ à natiuitate est, & peccato tribui non potest? sed hæc expositio violenta nimis videtur, & contraria verbis Euangelistæ, qui dicit discipulos interrogasse Christum: præterea exprimitur ipsa interrogatio, rursus adhibetur responsio. certè si dubitatio esset, his verbis non essent vsi discipuli, quæ apertam interrogationem indicant. Adde, ex verbis dictis ad Paralyticum, non sequebatur omnem infirmitatem esse propter peccatum. Si enim Christus id dixisset, tunc hoc à discipulis obiici ei poterat: at non id Christus, sed illum hominem duntaxat, propter peccatum infirmatum fuisse affirmauerat.

Altera vera interpretatio.

Recta igitur & verbis consona expositio est, vt sit interrogatio facta à discipulis. Ita exponunt August. tract. 44. & Hierony. epist. ad Castrutium, & Cyrillus lib. 1. Ioannis capit. 9. & Ambrosius epistol. 75. ad Bellurium. Procedit autem interrogatio, partim ex scientia, partim ex ignorantia: ex scientia quidem propter duo, prius est, Deum propter peccata sæpè infirmitates corporales immittere, quod cap. 5. ostendimus: alterum est, non solum propter propria, sed etiam propter parentum peccata Deum castigare tẽporalibus calamitatibus filios. 2. Regum 12. propter adulterium Dauid infans occisus est a Deo: Gen. 19. propter Sodomitarum vitia & scelera, etiam filij infantes arserunt: & Num. 16. propter peccatum Dathan & Abiron, terra etiam filios deuorauit: cùm enim filij sint pars quædam parentum, in ipsis hi puniuntur, quod docent Augustinus libr. 6. quæstionum Vet. testamenti, capite 8. & Gregorius libr. 15. moral. capit. 31. de qua re alibi diffusius tractabitur, satis nobis nunc sint scripturæ exempla. In his duobus discipuli rectè sentiebant, & ex scientia interrogatio procedebat: at ex alia parte ignorantia erat: existimabant enim non infligi has pœnas, nisi propter peccata, ac propterea quærunt vtro peccato iste puniatur, proprio, an alieno: nam puniri eum pro peccato arbitrati sunt, vt Hieronymus, & Ambros. rectè exponunt, additque Ambrosius dicens, Stolida interrogatio, quæ calamitates corporum, meritis adscribit peccatorum: forsan isti discipuli existimarunt perpetuas calamitates, qualem istam videbant esse, pœnas peccatorum: nam iustos, in probationem ad tempus pati, ex scriptura apertum erat, historiam enim Iob non ignorabant.

Chrysostomi argumenta soluuntur.

Non sunt tamen silentio prætereunda argumenta, & obiectiones Chrysostomi, & cæterorum, qui hæc verba interrogationem continere negant: nam ex responsione verus sensus verborum Euangelistæ efficitur manifestus. Duplex autem est argumentum Chrysostomi, Alterum quia si verba essent interrogationis, stulta esset interrogatio: an hic peccauit, vt cœcus nasceretur? quia ante natiuitatem peccare non potuit. Alterum argumentum est, quia altera pars, an parentes peccauerint, esset etiam absurda: nam propter alterius peccatum nemo punitur, vt patet Ezechiel. cap. 18. Filius non portabit iniquitatem patris. propterea Chrysostomus censet non esse hæc verba interrogationis, sed dubitationis in hunc sensum, cùm hæc cœcitas nec peccato huius, nec parentum adscribi possit, quid dicemus in hoc casu? ad neutrum argumentum procedit, nec efficax est.

Ad primum variæ responsiones adferri possunt. In primis Cyrillus libr. 1. Ioan. cap. 9. refert quorundum hæresim, quæ animas corpora præcessisse, & ante ea peccata commisisse, propter quæ in similia corpora malè affecta detrusa sunt affirmarunt, & in hoc errore discipulos fuisse asserit, & propterea interrogasse, an hic peccauit, quia cœcus natus est? nempe ante corpus. Sed non est verisimile, vt rectè dicit Theophylactus, discipulos Domini, qui veram tunc in Christum fidem habebant, tali esse deceptos errore, nec Dominus eos vera doctrina priuasset. Fuit quidem hæc hæresis multorum, vt refert Hieronymus epist. ad Demetriad. de virginitate seruanda, ibi dicit eos vsos esse hoc loco Ioannis ad suum errorem confirmandum: tamen discipulos Christi tunc ea fuisse infectos, nulla ratio probat.

Aliqui recentiorum secundo loco respondent, Iudæos animarum transmigrationem credidisse, & hac ratione potuerunt discipuli interrogare, an hic peccauerit, nempe an huius anima in alio corpore aliquod commisit peccatum, propter quod in tale corpus visu priuatum detrusa sit. sed nec hoc de discipulis domini, iam à Christo multo tempore instructis, (erat enim iam proximum mortis Christi tempus) credendum est. Adde, quæ diximus superius cap. 1. Iudæos tunc huius transmigrationis errorem habuisse, esse falsum, nec vlla ratione probari. Tertio loco posset aliquis affirmare discipulos in eo fuisse errore, in quo aliquos extitisse refert Augustin. libr. 1. de peccat. meri. cap. 16. nempe infantes peccata actualia habere, sicut & adultos, eorúmque animas vsu rationis esse præditas, vt peccare possint. At neque hæc responsio probabilis est: non enim præsumere de discipulis Domini, sine vrgente ratione similes vanitates, & errores debemus. Omissis igitur his responsionibus, vera, & legitima responsio hæc est. Sciebant discipuli infantes in peccato esse conceptos, nec esse vllum etiam in minima constitutum ætate, qui non sit peccato affectus: nam Psalm. 50. legerant, & audierant sæpe: In iniquitatibus conceptus sum, & in peccato concepit me mater mea. & Iob. 9. Non est mundus, nec infans vnius diei: & scripturæ sæpe clamant, omnes esse peccatores; & neminem iustificari posse apud Deum. à quibus sententiis neminem excipiebant, sicut rè vera, nemo excipiendus est, quantum est ex humanæ generationis, & potestatis ratione: & quamuis ipsi forsan nesciebant, quid esset hoc peccatum infantium, sciebant tamen eum peccasse, & in peccato conceptum, & natum, propterea petunt, an propter eius peccatum sit cœcus natus: nam in vtero existens peccator erat, & verè in Adam peccauit, & peccatum conceptus contraxit. Et non fuit stulta interrogatio, quamuis non intelligerent forsan perfectè peccatum hoc paruulorum: nam in rei veritate sæpe Deus propter hoc peccatum infantes pœnis corporalibus affligit, vt eos declarer esse peccatores: quod rectè docuit August. lib. 22. Ciuit. c. 22. Et hac ratione soluitur argumentum Chrysosto. primum. Alterum autem argumentum facilè soluitur ex his, quæ paulo antè diximus ex scripturis, in quibus etiam infantes, propter parentum peccata punitos esse constat, quia in eis parentes puniuntur. Nec illud Ezechielis testimonium contrarium est huic veritati: quando enim filij affliguntur propter patres, habent etiam ipsi, vndè iustè puniri possint, vt non sine peccato proprio puniantur, peccatum autem infantum, quamuis originale, iustè quacunque pœna puniri potest: & hoc est quod dicit Ezechiel, neminem puniri, nisi qui proprium habeat peccatum: quamuis non semper propter illud, sed propter parentem peccatum puniatur. Sed exactiorem, ac longiorem hæc doctrina postulat tractationem, quã alio in loco Deo iuuante trademus. Ex his sensus legitimus propositorum verborum patet.

¶ *Respondit*

¶ *Respondit Iesus, neque hic peccauit, neque parentes eius.*

COMMENTARIVS.

RESponsio Domini duo continet, alterum est, tacita quædam instructio discipulorum suorum: alterum est declaratio, vel causa, propter quam iste natus est cœcus: prius verbis propositis exprimitur. Errabant discipuli existimantes, huius cœcitatis causam non esse aliam quàm peccatum. sed cùm nescirent vtrum esset, an proprium cœci nati, an verò parentum, interrogarunt Dominum: At Christus respondit esse falsum eorum fundamentum: neutrum enim peccatum causa fuit, vt hic cœcus nasceretur, instruens eos, non semper huiusmodi calamitates pœnas esse peccatorum. dicit igitur, *Neque hic peccauit, neque parentes eius.* Restringenda sunt verba responsionis per interrogationem nempe, *Neque hic peccauit, neque parentes, vt cœcus nasceretur*, non quod peccata non haberent, sed quod non propter eorum peccata natus ut iste cœcus peccauit igitur hic, peccauerunt etiam parentes, sed non propterea natus est cœcus.

ANNOTATIO II.

CYrillus lib. 1. Ioann. cap. 9. absolutè exponit hæc A verba, neque hic peccauit, neque parentes eius, nempe ante corpora. prosequitur enim expositionem suam, quam in præcedenti annotatione retulimus, tamen rectius Augustin. tract. 44. & Chrysostomus hom. 55. & Euthym. limitant secundum interrogationem esse factam responsionem, nempe, *Non peccauit hic, neque parentes eius, vt cœcus nasceretur.* Ratio etiam probat hanc expositionem: nam non necesse erat parentes ante corpora peccasse: nam propter peccata in corporibus commissa potuit fieri, vt natus esset cœcus, non ergo de peccatis ante corpus commissis loquitur. Sensus igitur est, quem in commentario attulimus. Neque etiam in his verbis continetur, quod dicunt Chrysost. & Euthy. nempe non puniri homines propter patres: sed specialis, & determinatus est sermo hic, nempe hanc cœcitatem non esse propter peccatum cœci nati, nec peccatum eius: inde tamen non sequitur, ergo non est pœna vlla illata propter peccata parentum: hoc enim nec rectè, nec verè sequitur, sed hanc discutere materiam, vti diximus, alterius est instituti.

¶ *Sed vt manifestentur opera Dei in illo.*

COMMENTARIVS.

HOc est posterius, nempe causam cur hic cœcus sit natus, reddit: ea autem est, vt opera diuinitatis meæ in ea cœcitate expellenda declarentur, & mundo manifestentur. ac si diceret clarius: vt me Deum esse in eo sanando ostendam: quia tale opus faciam, quod à solo Deo esse potest. Similis est illa sententia Ioan. 11. Infirmitas hæc non est ad mortem: sed vt glorificetur filius Dei per eam. Multa fuerunt opera & miracula Christi, quæ Iudæi impij dæmonis virtuti adscribebant, at hoc opus tantum fuit, vt coacti sint dicere, nisi hic homo esset à Deo, non posset hæc signa facere: nouerunt ergo esse opus solius virtutis, & potentiæ Dei, quamuis in sua incredulitate pertinaces non cognouerint Christum esse ipsum Deum. Igitur hæc cœcitas huic cœco à natiuitate est inflicta, non in pœnam peccati eius, aut parentum, sed vt in eo illuminando declarem meam diuinitatē, & cognoscat Deus, vt verè sum. Cætera in annotatione require.

ANNOTATIO III.

Vt, quid in scriptura significare soleat.

PArticulam *Vt*, aliquando causam, aliquando con- B secutionem dicere, res est in scriptura manifesta. Ioann. 9. In iudicium veni in hunc mundum, vt & qui non vident, videant: & qui vident, cœci fiant, non causam, sed consecutionem hæc verba habent: nempe ex meo aduentu factum, seu consecutum est, vt aliqui excœcati sint, at non veni ea de causa, vt cœci fierent, sed vt viderent, Ioann. 17. Veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant, causam significat. Sunt sexcenta huiusmodi testimonia. Theophylact. ergo hoc in loco particulam consecutionis, non causæ esse censet, vt sit sensus: ex huius cœcitate cōsecu- C tum est, vt in eo opera Dei fierent manifesta. Sed hæc expositio accommodari non potest: nā Apostoli causam, cur cœcus natus esset, quærebant, & hāc Dominus, non peccatum, sed suæ diuinitatis manifestationem esse, respondet. Meminit Chryso. hom. 55. & Euthym. vtriusque huius interpretationis, & in eā inclinant partem, vt sit particula causæ: & ea est vera interpretatio. Finalis enim causa, propter quā Deus hāc permisit, & voluit à natiuitate cœcitatem, ea fuit, vt in ea sananda diuina virtus eius ostenderetur: opus enim tam mirum non potuit esse nisi Dei. Rectè au- D tem annotat Chrysosto. non Patrem, sed seipsum appellare Deum, quasi diceret, vt meam diuinitatem, méque esse non merum hominem, sed simul Deum, mundo per tale opus manifestem.

ANNOTATIO IV.

CVm igitur non peccatum, sed Deitatis manifestatio causa sit huius cœcitatis, dubitabit aliquis, qua iustitia id fieri possit, vt tanta pœna alicui infligatur, & non propter peccatum. Hanc dubitationem Chrysosto. homil. 55. & Euthymius mouent, quid autem respondeant, vltimo loco dicemus: multa au- E tem respondere possumus: quibus nulla hunc cœcum iniuria affectum, si propter Christi manifestationem id passus est, ostendamus. Dico igitur primò, quamuis non sit propter eius proprium, aut parentum peccatum hæc cœcitas: non tamen fuit sine eius peccato, propter quod iustè Deus multo maiora mala potuisset infligere, & quidem iustè: Est enim doctrina catholica aduertenda, vel propter originale peccatum, quod in Adam peccantes contraximus, iustè pœnas quascunque temporales exigere ab omnibus posse Deum: nunc etiam infantes multos morte, aliisque calamitatibus affici, vt docet August. libr. 22. Ciuit. capit. 22. quod igitur non puniat omnes, nec pluribus afficiat calamitatibus, misericordiæ est beneficium, non iustitiæ debitū. Cùm igitur huic cœcitatem immisit propter diuinam gloriam non est factum sine iustitia, cùm maiora potuisset infligere propter peccatum eius, & parentum: vt autē aliquid iustè fiat, satis, si sine iniustitia, quamuis non propter iustitiam fiat: sicut qui multos habet debitores, à quibus misericorditer debita non exigit, si contingat aliquando pro his, quæ ad suum pertinent honorem, partem debiti ab vno exigere, iniustè non facit, quia maiora ille debebat: hæc est vna responsio.

Dico secundò, quamuis nullum esset peccatum, nulla tamen iniustitia in hoc facto esset. pro cuius explicatione attendendum est, quando Deus alicui cœcitatem aut infirmitatem aliquam immittit, non sic debere nos hoc intelligere, quasi auferat ei aliquid quod suū erat, ipsique debebatur, sed quod nolit ea donare, sicut donauit alia, omnia enim, quæ habemus bona, dona Dei sunt gratis, & liberaliter data: quando ergo alicui non dat visum, aut sanitatem, aut longam vitam, non adfert debita, sed non donat, quæ donare potuit. hæc non est iniustitia, sed donationis suæ terminus. sicut si Princeps gratis alicui donaret redditus, honores & officia, nollet tamen donare domos, & villas, sicut aliis donauit

non

non est iniustitia, sed nolle liberalius cum eo agere: ita nobiscum facit Deus, cuius dona sunt, quæcunque habemus: quamuis ergo peccatum non esset, iniuria non esset: sicut nec iniuria afficit animalia bruta, quibus similia mala insunt, & tamen non peccarunt.

Dico tertiò, quamuis non esset peccatum, & debitum esset, non idcirco iniustitia esset, immo maxima iustitia. si enim pro bono publico homines vitæ, & bonorum iacturam patiuntur, & Principes pro conseruatione communi subditos suos periculis certis vitæ exponunt, multósque labores, & calamitates subire faciunt, & id iustè: multo potiori iure in hoc casu iusta est cœcitas, quam passus est iste, non solùm pro communi bono, id est, pro fide in Christum concilianda, in qua salus hominum est, sed etiam pro Dei honore & gloria, vt Deus ipse glorificetur ab hominibus. Non solùm ergo iniustitia non est, sed si fieri posset, vt isti ante cœcitatem diceretur: ecce cœcitas hæc futura est pro gloria Dei, & pro manifestatione veræ fidei, tenebatur ille ex iustitia acceptare, nam plus est vita, quàm visus, & maius malum mors, quàm cœcitas: & tamen martyres pro fide, & Dei gloria obligabantur mortem subire.

Quartò tandem respondeo, etiamsi nihil horum, quæ dicta sunt, interuenirent, adhuc iniustitia non esset, nec iniuria vlla: quia per hanc cœcitatem consecutus est multo maius bonum, nempe visum mentis per fidem, & vitam animæ: si enim medicus vulnerat corpus propter sanitatem corporis, quid mirum si Deus id faciat propter animæ sanitatem? Collyrium enim ad tempus visum aufert, vt perfectiorem efficiat: Deus autem visum etiam ad tempus huic abstulit, non solum, vt visum restitueret eundem, sed cum magno fœnore: nam fidem mentis oculis huius hominis infudit, & gratiam, quæ vita est animæ. Hanc vltimam responsionem Chrysosto. & Euthymi. citati superius afferunt. Vide quot ex capitibus omnis iniuria, & iniustitia ab hoc facto excluditur. Recta ergo & iusta causa cœcitatis est Dei manifestatio, in qua & Dei honor, & hominum salus consistit: non quod aliter non potuerit manifestari, sed quia id ita voluit. Summa igitur misericordia vsus est Dominus cum hoc cœco, qui per breuem cœcitatem tantum à Christo consecutus est beneficium: & qui prius iudicabatur infelix, profectò maximè fœlicem, & beatum in Domino esse cognouimus.

¶ *Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est, venit nox, quando nemo potest operari: quandiu sum in mundo, lux sum mundi.*

COMMENTARIVS.

TAcitam causam subiungit, cur hæc opera sint manifestanda: quia, inquit, oportet dum inter homines sum visibilis, & cum eis conuersor, opera Patris mei operari hæc autem sunt miracula & signa, per quæ diuinitas mea est declaranda, ac si clarius dicat: habeo opera Patris mei multa, quæ faciam: hæc autem, dum inter homines ago vitam, facienda sunt, venit enim, & instar nox mortis meæ, quando non erit opportunitas hæc faciendi. donec ergo inter eos viuo, tempus est opportunum, propterea hoc nunc opus Patris aggrediar. Addit rationem quare, *Donec dies est*, id est, præsens, & visibilis est, hæc opera debeat facere. quia *Quamdiu in mundo sum, lux sum mundi*, id est, dum inter homines viuo, lux sum eorum, docens ea, quæ ad salutem æternam eorum pertinent. Si igitur lux veni in mundum, vt illuminarem & docerem, dum sum in mundo opportunum est tempus faciendi opera hæc, per quæ homines instruuntur, & cognoscunt veritatem salutis. Metaphorica est locutio sumpta à tempore opportuno operandi: in die enim homines operari solent, nocte cessant, & vacant ab opere: sic tempus præsentiæ suæ in hoc seculo, diem appellat, quia opportunum erat tempus docendi, & opera, ac signa visibiliter faciendi: at post mortem ascensurus est in cœlos, nec visibiliter amplius cum hominibus conuersaturus: propterea nec per se iam docebit homines, nec miracula hæc edet sicut ante: non quod per Apostolos suos non hæc operetur semper, & per prædicatores, sed quod per se visibiliter non amplius hæc sit facturus: hoc enim iniunctum est ei a patre, vt per se ipsum hæc faceret, sicut fecit: ad hæc autem facienda opportunum tempus erat, dum dies, & præsens inter nos erat. Duo verba sunt attendenda, *Oportet & non potest*. illud non necessitatem dicit, sed præceptum, quod vt homo à Patre accepit, hæc operandi, & statutum ac firmam voluntatem Patris, vt hæc fierent. hoc autem non dicit impotentiam, sed negat opportunitatem. *Non potest operari*, id est, non est opportunum iam tempus operandi: vtitur enim verbo, quo solemus vti quando inter nos dicimus, nocte nemo potest operari. Opera autem hæc miraculosa, modò patri, modo sibi tribuit, quia vna est vtriusque potentia: at quia hoc in loco loquebatur vt homo, dum dicit, *Me oportet*, & *donec dies est*, propterea ad patrem refert opera hæc, vt opera esse diuinitatis significet.

ANNOTATIO V.

Dies & nox hoc nomine quid significetur.

SVperiorem sententiam non eodem modo omnes interpretantur: communis expositio est vt diem appellet totum tempus huius seculi, in quo homines credere possunt, noctem autem seculi alterius tempus, quando non erit occasio conuertendi se ad Deum, & credendi. Istáque duo *Dies, & Nox*. non ex parte Christi, sed ex parte hominum, sunt accipienda, eritque sensus: Me oportet operari opera Patris, donec dies est, & tempus credendi in me: venit nox mortis, & alterius seculi, quando iam non poterunt amplius homines in me credere: quamdiu ergo sum in mundo, nempe vsque ad seculi consummationem, sum lux mundi, & oportet me operari, vt homines in me credant. Hæc expositio est Chrysosto. hom. 55. & Euthy. & Augustin. tract. 44. at mihi dura videtur, & non ad rem intentam facere: verba enim illa, *Quamdiu sum in mũdo, lux sum mundi*, præsentiam eius sensibilem, qua cum hominibus conuersabatur eos docens & instruens, significant: quamuis enim semper sit in mundo, & lux illuminans, tamen id virtute & potestate facit, non autẽ sensibiliter præsens, vt doctor per seipsum instruens. de qua præsentia dicit: quamdiu sum in mundo, quia non erat hic futurus semper. Præterea illud, *Nemo potest operari* connectitur illi, *Me oportet operari*, & de operibus miraculorũ intelligitur, sicque continuatur: cùm operari debeam, tẽpus mihi opportunum eligo: in nocte enim non est operandi opportunitas. Aliqui recentiorum restringunt hæc vocabula, non ad tempus huius seculi, & alterius, sed ad tempus horum Iudæorum, vt diem appellet, dum nondũ sunt excæcati: noctem autem quando excæcati sunt: vt sit sensus, oportet me hæc opera, & signa facere *Donec dies est*, id est, antequã isti Iudæi sint excæcati: *Venit nox*, excæcationis eorũ, & tunc nõ hæc faciẽda sunt. Sed non video probabilitatem huius expositionis, nec veritatem: nã tunc excæcati erant, & tamen Christus operabatur, & etiam post resurrectionem excæcati manserunt, & adhuc per Apostolos miracula hæc operabatur Christus.

Rectius igitur, & accommodatius exponemus, vt Christus loquatur de his, quæ per se ipsũ operaturus erat, & quæ à patre inter homines facturus accepit

præsentiæ autem huius tempus per metaphoram diem appellat, absentiam autem noctem: & sicut Sol illuminat, quando præsens est, quando absens non iam per seipsum vt ante, sed per lunam, quæ lumen habet à Sole, & data est in potestatem noctis: sic Christus donec inter nos fuit, per se docuit & verbo & opere: at absens per lunam, quæ est Ecclesia ab ipso illuminata, in qua Apostoli, Martyres, & reliqui fideles sunt, & fuerunt. Et hæc expositio rectè accommodatur: nam instabat iam nox hæc absen- A tiæ, & mortis eius. cúmque à Patre haberet in mandatis vt lux esset mundi per doctrinam, & opera: cæcum hunc præsentem illuminare voluit, dum adhuc inter nos agebat, & opportunitas erat, vt per hoc opus officium lucis exerceret. Hæc enim sententia tota est à Domino prolata in confirmationem illius sententiæ, opera Dei in hoc cæco esse manifestanda: quasi iam instaret tempus noctis, & passionis, adhuc tamen pars diei superesset, in qua tanquam lux, operibus hisce illustraret mentes hominum.

¶ *Hæc cùm dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutum super oculos eius.*

COMMENTARIVS.

INstructis discipulis, mentéque illuminatis, tanquam vera lux, & mentes & corpora illustrans: ad miraculum & opus Dei operandum se conuertit: & luto ex sputo suo, & puluere terræ confecto, liniit oculos cæci nati. Tres sunt hæ operationes: vna expuere: altera lutum conficere, tanquam materiam, ex qua oculi formandi erant: tertia oculis hominis illius lutum apponere. Oculos appellat illam imperfectam oculorum partem, quæ erat in concauitate, in qua oculi esse solent: non enim sensorium perfectum, & integrum erat. Exactiorem declarationem in annotatione inuenies.

ANNOTATIO VI.

Cur hunc cæcum Dominus solo verbo non illuminauerit.

POtuisset Dominus verbo cæco visum restituere, B sicut & cum illo fecit Luc. 18. qui interrogatus à Domino. Quid tibi vis faciam? & respondens, Domine vt videam, vnico verbo illustratus est, Respice, & statim vidit. at non sic hunc illuminare voluit: fuerunt enim, vt dicit August. tract. 44. miracula Christi & facta, & verba, facta quidem, quia per ea aliqua fiebant: verba autem, quia per eadem facta mysteria multa significabantur. Tale hoc fuit opus: facto quidem, quia cæco visum dedit: verbum, quia per tale factum multa nobis tradere, & ostendere disposuit Christus. Quorum primùm illud est, eos quia opera C dæmoni tribuebant, conuincere, talia opera solius esse diuinæ virtutis, quod dupliciter hoc facto probauit. primò quidem effectu ipso: cæcum enim à natiuitate, qualis iste erat, nulla virtus naturalis potuit sanare, idcirco nec dæmon, qui non aliter opera sua mirabilia facit, quàm applicando virtutes naturales creaturarum, vt docet August. lib. 3. Trin. cap. 8. cùm igitur nulla virtus naturalis sit, quæ potentiam visiuam restituat, ergo nec dæmon id potuit facere. Ita docuit Athana. in illud Matth. 12. Qui peccauerit in Spiritum sanctum &c. docens hunc potentia priua- D tum visiua, nulla ratione à Dæmone potuisse illuminari. Altero modo id etiam probauit in modo sanandi, dum contraria adhibet medicamenta: quamuis enim daremus dæmonem alicui cæco visum restituere, id tamen faceret applicando virtutem aliquam accommodatam visioni, at non per contrarias virtutes: hæc autem facit Christus, qui luto ad excæcandum potius apto visum restituit, per hoc significare volens, nempe se diuina virtute operari: Et hanc causam huius rei adfert Chrysost. hom. 4. in 1. Epist. Corint. Secundò id factum est, vt hoc facto se esse eundem, E qui à principio totum hominem fecerat, ostenderet. fecit Deus à principio hominem de limo terræ, nunc partem quandam etiam limo quodam terræ reparat: vt dum eadem materia vtitur ad partem reparãdam, credatur ille esse, qui de eadem materia totum fecit: sicut si magnus quidam artifex statuam insignem faceret, & vt ille ipse auctor statuæ crederetur, relinqueret vnam partem imperfectam: quàm omnibus perficiendam proponeret: vt dum nemo inueniretur, qui id valeret efficere, ipse superueniẽs & perficiens, ipsa perfectione, se fuisse totius auctorem probaret, F sic fecit Christus in huius hominis creatione: reliquit oculos imperfectos, quos nulla ars, nulla vis naturalis potuit perficere, etiamsi ad multos annos imperfecta expectauerit: superuenit tandem idẽ artifex, & perficit, eadem materia vtens, qua à principio erat vsus, hacque perfectione se totius hominis auctorem manifestat. Hanc rationem huius mysterij adducunt Ambrosius epist. 75. ad Bellitium, & Chrysost. hom. 56. in Ioan, & ante eos Irenæus lib. 5. ca. 15.

Cur pulueri saliuam addere voluerit.

Sed non est hoc vnum silentio prætereundum: nam posset aliquis obijcere his sacris Doctoribus: Deus ex solo puluere terræ fecit hominem: qui est: quod nunc addit pulueri saliuam, & lutum facit, sciendum illud Genes. 2. Fecit Dominus hominem de limo terræ, Hieronymum sic vertisse limum terræ. Gregor. autem libr. 9. Mora. cap. 28. & Augustin. lib. 2. de Genes. contra Manichæ. capit. 7. explicant hunc limum, de quo homo formatus est, fuisse lutum, nempe terram aquæ commixtam. At huic repugnat vocabulum Hebræum עפר quod puluerem significat, quod repetitur Genes. 3. puluis es: & in puluerem reuerteris: & inde verbum עפר id est, puluerem spargo. & sic Septuaginta verterunt, accipiens puluerem, *χοῦν*, & sic interpretantur Basil. homil. 11. in Genes. & Chrysostomus ibidem homil. 12. & aduertunt causam esse, vt per hoc induceretur homo in humilitatem: est enim ex puluere terræ factus, qui est pars inutilior terræ, & fragilior. In quo non est audiendus Philo, qui libr. de opificio mundi tradidit, ex præcipuis terræ partibus, hominẽ esse factum, vt dignitas eius commendaretur, sed fallitur: non enim in vili materia eius dignitas commendatur, sed in anima ad imaginem Dei facta. Gregorius autem, & Augustinus citati, etiamsi videantur contrarium dicere: at re vera non dicunt, immo de puluere factum esse docent: & luto comparant in hoc, quod sicut lutum ex aqua, & terra fit, ita homo ex anima & corpore: & ea ratione dicitur ex limo factus, tamen si materiam ex qua sit homo quæramus ab eis, respondebunt ex sola terra: anima enim non fit ex materia, sed totus homo dicitur vt lutum, quia ex materia, seu corpore & anima conficitur, sicut lutum ex aqua & terra. Apud Hebræos autem lutum dicitur טיט. Si igitur vera est doctrina, tunc consideratione indiget, cur non Christus non sola terra, sed simul saliua commixta vsus est. Respondeo cum August. tract. 44. mysterium diuinæ incarnationis hoc facto significatum esse, vt per hoc instruat hominem quidem sola terra factum, at non sola terra reparatum, sed saliua commista. Saliua è capite descendens, filium Dei significat à Patre procedentem, hic naturæ humanæ vnitus, medicina factus est, vt homo cæcus mortis tenebris lumen vitæ

Vnde sumenda sit hominis dignitas.

recip. ret.

recipetet. Et hoc est tertium, cur Dominus vsus sit luto, vt qua ratione totus homo sit sanatus, & humanum genus vitæ lumen recepit, ostenderet. Quarto loco Ambros. libr. 3. de Sacram. capit. 2. addit in hoc facto etiam significari, si volumus mentis ocu- A los nostræ sanari, debere lutum super eos ponere, nempe considerare nostram miseriam, fragilitatem imperfectiones, & peccata: à cognitione enim sui incipit Christiana perfectio. Sed hæc iam ad spirituales sensus spectant.

¶ *Et dixit ei: vade, & laua in natatoria Siloe (quod interpretatur missus.)*

COMMENTARIVS.

POstquam liniuit oculos cœci luto, ad natatoriam Siloe mittit lauandum: non enim priusquam lauaretur, visum restituit. Euangelista autem nomen, *Siloe*, interpretatur, apud Hebræos enim, missum significat. Dices, quomodo nouit cæcus hic Christum esse, qui liniebat oculos eius, qui ei hæc præcipiebat? respondeo vel ex turba, vel ex discipulis intellexisse Christum adesse, & ad eum accessisse, locutúmque esse, quamuis Euangelista non narrauerit: multa enim omittunt Euangelistæ, quæ præcipua sunt describere contenti. Latent in his verbis multa, quæ in annotatione tractantur.

ANNOTATIO VII.

SVnt aliqua in superioris sententiæ declarationem annotanda. Primò, Hieronymum Isai. 8. de Siloe sic dicere, Siloe fons est ad radices montis Syon qui non iugibus aquis, sed incertis horis, diebúsque ebullit, & per terrarum concaua, & antra saxi durissimi cum magno sonitu venit. Hæc Hieronym. qui Siloem eundem esse fontem, qui dictus est Gichon גיחון videtur sentire: tamen, quantum existimo potius Siloe, nomen est piscinæ & receptaculi, in quod aquæ fontis Gichon recipiebantur, vt Gichon sit nomen fontis, vnde aqua procedebat in natatoriam, seu piscinam. Siloe autem non fontis, sed ipsius piscinæ, & natatoriæ sit nomen. Fons autem Gichon est, ad quem Salomon in regem vnctus est, 3. Reg. 1. & quem Ezechias obturari fecit, ne inimici, & hostes potum inde haberent, 2. Paral. 32. dictus sic à verbo גוח significante erumpere, aut irrumpere. quasi aquæ impetu quodam inde erumperent. Est etiam nomen vnius fluuij, qui è paradiso egrediebatur. Genes. 3. ex hoc igitur fonte aqua leniter fluens in Siloem descendebat, quæ erat natatoria, seu piscina, ex qua postea aqua in hortos deriuabatur, inde dicta est piscina hæc שילוח à verbo שלח mitto, id est missus, vel quia aqua mittebatur, & descendebat è fonte Gichon, in eam, vel quia aquæ in hortos deriuabantur: figuram gerens Christi, qui à Patre procedens, silentio & sine strepitu, id est, inuisibili processione & immutabiliter, homo factus est, & ex eo omnis gratiarum riuus in fideles deriuatur. Et propterea Euangelista Hebraico nomine retento, adhibuit interpretationem, vt Christum per Siloe significari indicaret: & eius virtute, non autem aquæ illius cœcum illuminatum doceret: vt notat Chrysostom. hom. 56. Irenæ. lib. 4. cap. 19. asserit in diebus Sabbatorum multos curari solitos in Siloa, Silon, inquit, multos in diebus Sabbatorum curauit, & propter hoc assidebant ei multi in die Sabbatorum. hæc Iren. Forsan existimauit esse Siloam piscinam illam probaticam, at re vera non est. hæc enim in ciuitate, illa extra erat. Nec probat Irenæus in Siloa esse ante miracula facta: nec verisimile est, si ita fuisset, Christum missurum cœcum ad eam, sic enim non ipsi, sed piscinæ virtus miraculi tribueretur, vnde nec diuinitas eius agnosci posset. Non igitur hæc est probanda sententia.

Secundo annotandum est, cur Dominus miserit hunc cœcum, oculis luto delinitis ad natatoriam hanc, vt visum reciperet: distabat enim per milliare ab vrbe. Ad hoc respondet Chrysostomus homilia 56. id factum, vt miraculum Christi diuulgaretur: homo enim cœcus media ciuitate, luto oculis imposito incedens, omnium pertranseuntium oculos ad se conuertebat: quos veniens & reuertens cum visu testes oculatos tanti facti habebat: non enim aquæ virtuti id tribui poterat: Hoc verum quidem est, sed adhuc maius aliquid significatum existimo:

Baptismus per aquam Siloe significatur.

Ioan.

B Ambr. igitur epistol. 76. libr. 3. de sacramentis cap. 2. dicit aquas Siloe baptismum significare, ad quem sanandus mittitur, luto super oculos imposito. lutum autem exponit Ambr. epist. 76. doctrinam Euangelicam, quam, qui recipit per fidem, necesse est, si illuminari vult, aquas recipiat baptismi. In lib. 3. de Sacram. exponit peccatum, cognito enim peccato per Christi doctrinam, ad baptismi aquas accedit, vt remissionem consequatur. Vt ergo mysterium aquarum baptismi significaret, mittitur hic, secundum Ambrosium, ad Siloem. Augustin. etiam tract. 44. C Catechumenum per inunctum, & per Siloe baptismum exponit, hæc rectè, & verè mihi dici videntur.

At causam propriam huius facti eam esse existimo, nempe Dominum voluisse significare, quid suo hoc aduentu, Iudæis eum non recipientibus, futurum erat: nimirum multo amplius excœcandos, quam prius: si enim cœcus hic ad natatoriam non venisset, non solùm visum non recepisset, sed oculi in peiori statu quàm ante erant, luto deliniti mansissent. Talis fuit aduentus Domini his, qui eum non receperunt, nec venerunt ad Siloe, id est, Christum missum à Deo. D obdurari enim magis & cœcitate obscurati euaserunt, quod paulo post Dominus explicuit. Veni in iudicium, vt, qui vident, cœci fiant: id est, qui sibi videre videbantur, nec me receperunt, cœci facti sunt. quam cœcitatem Isai. 6. prædictam legimus, Ex cæca cor populi huius, quo loco ad hoc probandum vsus est Paulus, Roman. 11. lutum ergo & terra imposita oculis mentis eorum fuit aduentus Christi, eorum vitio & culpa, quia ad Siloe noluerunt ire, id est, ipsum recipere, at recipientibus eum illustrati sunt oculi luto doctrinæ, & aduentus sui: E idcirco enim Euãgelista Siloe interpretatur, vt Christi figuram gerere indicet. Non solùm autem excæcationem incredulorum significauit Dominus, sed ruinam, & vastationem etiam temporalem per Romanos futuram insinuauit, tacitè insinuans verbum illud Isaiæ 8. Pro eo, inquit, quod populus iste abiecit aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin, & filium Romeliæ, propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, & multas Regem, Assyriorum, &c. Cortex literæ est, quia populus decem tribuum abiecit Regem Iuda, F noluitque esse sub eo, qui per aquas Siloe significatur, quia Salomon in Siloe, seu Gichon vnctus est, & maluit Reges alienos, propterea traditus est in captiuitatem Assyriis. At sensus præcipuus est, quia abiecit populus Christum missum à Patre, traditus est in vastationem, & ruinam, & captiuitatem Romanis. Ita Basil. & Cyril. ibi hunc Isaiæ locum exponunt. & Euseb. lib. 7. de demonst. Euang. capit. 2. Hoc est quod Dominus voluit nunc insinuare, in luto, & Siloe, ipsos excæcandos magis, atque etiam puniendos, quia eum aduenientem, & velut saliuam terræ coniunctam, hominem factum non receperunt.

Auctoris expositio.

Tertio annotandum est, quanta fuerit huius hominis in hoc facto obedientia, & fides: obedientia quidem, dum passus est oculos luto deliniri: dum per mediam ciuitatem luto delinitus incedit: dum longum spatium viæ peragit adhuc cæcus: nihil respondit, nec obmurmurauit, nec cur sic facis, nec cur aliter non me sanas, dixit: sed promptè, quæ Christus fecit, & iussit, accepit, & executus est: magna profectò obedientia. Faciliora iussit Helisæus Naaman, vt sanaretur à lepra, & obedire noluit, donec à seruis suis maximè rogaretur, 4. Reg. 5. Fides verò, quia cùm nondum Christum Dei filium esse, nec Messiam crederet, lutum sibi impositum, & aquas communes ad visum recipiendum profutura sibi existimauit, cum potius hæc visui noceant, & inutilia saltem ex sua natura sint. At virtus Christi ipsius cor excitabat, & ad hæc exequenda promptum exhibebat.

¶ *Abiit ergo & lauit, & venit videns.*

COMMENTARIVS.

PRæcepto Domini obtemperans: abiit ad natatoriam Siloë, & lauit oculos, visúque statim recepto, reuersus est in ciuitatem. Breuitate verborum, & promptissimam hominis obedientiam, & efficacissimam Christi virtutem in sanando, Euangelista significauit: vt enim ille sine excusatione obediuit, ita & Christus obedientem sine mora illuminauit, & Euangelista breuissima oratione narrauit.

¶ *Itaque vicini, & qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: nónne hic est, qui sedebat & mendicabat? alij dicebant: quia hic est: alij nequaquam: sed, similis ei est.*

CVm iam ætatis esset perfectæ homo hic, quando visum recepit: simul & mendicus, complures eum annos mendicasse, multisque notum esse certum est: tantæ tamen rei nouitas præ admiratione multos dubitare fecit, an ipsemet esset, quibusdam non eundem, sed similem, vt euenire solet, aliis eundem esse affirmantibus. Illud *Quia mendicus erat*, ponitur vt causa sequentium, nempe quia dicebant: *Nonne hic est, qui sedebat, & mendicabat?* Vicinos, & familiares, eundem esse affirmasse, eos autem, quibus minus ante notus erat negasse, probabile est.

¶ *Ille verò dicebat: quia ego sum.*

HEbraismus est: repetitur vox ipsiusmet cæci, ac si dictum esset, ille verò dicebat, se eundem esse, qui prius cæcus sedebat, & mendicabat. Simile est illud Ioan. 18. Dixi vobis, quia ego sum. Non patitur homo illustratus tantum latere beneficium, támque insigne Dei opus occultari, & hoc etiam præter visum receptum, nouum est Dei beneficium, vt tantæ fiat veritatis prædicator.

¶ *Dicebant ergo ei, quomodo aperti sunt tibi oculi?*

CVm se esse eum, qui cæcus prius erat, confiteretur, consecutum est, vt quærerent, quomodo illi essent oculi aperti. Effectuum mirabilium, & insolitorum causas, & productionum modos velle scire, naturale est: maximè huius rei causarum naturalium omnem ordinem excedentis. nec dicunt, quomodo visum recepisti? Sed *Quomodo oculi sunt tibi aperti?* quia non huic potentia sensitiua seu visiua sola, sed etiam sensorium, & instrumentum videndi restitutum est. Sunt enim cæci, quibus organum videndi integrum est, potentia tamen visiua propter aliquam organi intemperiem, aut impedita est, aut destructa: at isti cæco etiam organum ipsum deerat: hoc enim luto restauratum est. Vnde Cypri. lib. de bono patientiæ, dicit Christum luto formasse oculos, quod miraculi magnitudinem maximè commendat. Idcirco dicunt, *Quomodo tibi aperti sunt oculi?* solent enim palpebræ esse conclusæ, quando sensoria desunt.

¶ *Respondit: ille homo, qui dicitur Iesus, lutum fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi, vade ad natatoriam Siloe, & laua, & abij, & laui, & video.*

BReuissimis, & compendiosis verbis totam narrat historiam, plúsque quam interrogaretur respondit. nam modum illi quærebant, at ipse, & modum, & auctorem tanti operis manifestat, quod & animi grati, & nouam illorum interrogationem impedire volentis, fuit: nisi enim reuelasset auctorem, secundam sine dubio audisset illorum interrogationem. Cùm verò auctoris perfectam nondum haberet notitiam, hominem appellat Christum, nihil altius de eo sentiens quod metam hominis excederet naturam: quamuis diuinam in miraculo virtutem agnosceret. quia autem Christus tunc celeberrimi nominis erat, idcirco dicit, *Ille homo, qui dicitur Iesus*, quod certè, vti diximus, ex aliorum vocibus audiuit: sicut & ille cæcus, qui à turba prætereunte nouit, quod Iesus esset, qui transiret. Lutum fecisse refert, quia sensit: at ex saliua factum tacet, quia nesciebat, nec sensu id perceperat, vt Chrysostom. hom. 56. perhibuit.

¶ *Et dixerunt ei: vbi est ille? ait nescio.*

QVia Iudæorum Insaniam, & furorem paulo ante declinauerat Dominus, inuisibilis eis factus, idcirco requirunt. *Vbi est ille?* non animo recto, vt audirent, & crederent: sed vt deferrent, & accusarent, quod sequens factum indicat. nam cæcum ad Pharisæos ducunt: at homo Christi verbo obediens, statim ac iussus est ire in Siloe natatoriam, à Christo discessit, nec vbi esset, scire poterat. ideo interrogatus, vbi esset, nescire se respondet.

¶ *Adducunt ad Pharisæos eum, qui cæcus fuerat, erat autem sabbatum, quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius.*

ADducunt cæcum ad Pharisæos, vt diligentius interrogaretur, quia eis videbatur, aut saltem dubij erant, an Sabbatum violasset Dominus. propterea adiunxit Euangelista, *Sabbatum* fuisse, *quando lutum fecit, & aperuit oculos* cæci: vt ea de causa à Iudæis adductum esse cæcum ad Pharisæos indicet. Et ita Chrysos. hom. 56. Euthym. horum prauum animum exponunt.

¶ *Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi, quomodo vidisset, ille autem dixit eis: lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video.*

CAusam interrogationis particula *Ergo*, indicat: nempe. quia Sabbatum erat, quando lutum fecit, quod in præcedenti sententia dictum est. In quo peruersitas eorum manifestatur. Non enim eius magnitudo tanti

tanti miraculi induxit ad interrogandum, sed malitia prætextu Sabbati ad accusandum, & calumniandum. Non refert omnia, quæ cœcus respondit Euangelista, sed breuitatis causa aliqua recenset, quia iam prius totam, & integram responsionem descripserat: probabile est respondisse, lutum fecit, & posuit super oculos meos, & dixit mihi, &c. nisi velimus dicere cœcum, cùm præsentiret, se accusandi gratia ad Pharisæos adductum, vel eos animo calumniandi interrogare, non respondisse, lutum fecit, sed *Lutum posuit mihi*, quia illud ex coniectura sciebat, hoc autem sensu percipiebat. Certum, relicto incerto, prudenter respondet, ne ei, à quo beneficio tanto affectus erat, ex indiscreta responsione aliquo modo noceat, aut umque lædat.

¶ *Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit.*

NOn omnium Pharisæorum hæc erat sententia. Attende autem insipientiam, & malitiam istorum: duæ enim erant in hoc casu illationes, & consecutiones: vna est, visum cœco à natiuitate restituit, ergo hic à Deo est: altera, in sabbato parum luti confecit ad sanandum, ergo non est à Deo. Quis est tam iudicij expers, qui non videat priorem consecutionem esse fortiorem multo & potentiorem, quàm posteriorem? nam ex tanto facto multo verius concludebatur, esse à Deo, quàm quia parum luti confecit, non esse à Deo, quod etiamsi non ad tantum opus faciendum confecisset, non propterea sequebatur esse contra sabbati obseruantiam, cùm sit minimæ considerationis ex saliua parum luti conficere: & esto fuisset in maiori quantitate, licebat medicis propter sanitatem incertam, & dubiam tuendam, medicamenta etiam sabbato conficere, at malitia excœcabat eos, vt relicta via certiori, & veriori veritatis, ad vanas rationes, & pueriles se conuerterent. Illa particula *Ergo*, illationem indicat sequentium, nempe ex eo, quia audierunt lutum posuisse super oculos hominis illius sabbato: ideo intulerunt, *Non est hic homo à Deo.*

¶ *Alij autem dicebant: quomodo potest homo peccator hæc signa facere? & schisma erat inter eos.*

MAgis hi sapiebant, qui in partem contrariam opponebant sic, Si sabbatum transgrederetur, & peccaret in hoc opere: non faceret tantùm signum, quantum hoc est. non enim audebant, nec poterant hi negare auctorem huius operis esse à Deo missum, & virtute diuina id efficere, licet id imperfectè senserint: quia hæc dubitantes, & admirantes proferebant, quod sine vlla hæsitatione, & constanter affirmare debuerant. His ergo, non à Deo esse propter Sabbati prætextam violationem: aliis propter miraculum à Deo esse contendentibus: dissensio, & schisma factum est inter eos. *Schisma* appellat dissensiones, & opiniones inter se differentes, quo vocabulo vsus est 1. Cor. 11. Paulus. Audio, inquit, inter vos scissuras esse. Hic locus exactius exponetur in annotatione nona: vbi explicabitur illud: *Peccatores Deus non exaudit.*

¶ *Dicunt ergo cœco iterum: tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? ille autem dixit: quia Propheta est.*

CVm inter se dissentirent: illi, qui pro Christo sentiebant, ambiguitatis iudicem cœcum ipsum constituunt, sperantes eum, qui Christi virtutem erat expertus, illis patrocinaturum. Esse autem vocem hanc eorum, qui Christum à Deo esse affirmabant, Chrysosto. hom. 57. probat: quia non dicunt: quid dicis de eo, qui Sabbatum soluit: sed de eo, qui oculos tibi aperuit: præterea qui contra Christum sentiebant, non ad eum, qui beneficio erat affectus, se conuerterunt, quem bene de benefactore sensurum, & locuturum arbitrari sunt. Idem sentit Euthym. Particula *Ergo*, tacitam causam, & illationem indicat, nempe quia dissentiebant, idcirco ad cœcum ipsum se conuertunt, vtri parti faueret, scire cupientes. Cœcus autem Prophetam esse dicit, quo verbo à Deo esse, & diuina virtute miraculum editum confitetur: quamuis autem nondum perfectam tunc fecerit confessionem: fuit tamen vera, & recta, licet sine articulo *Propheta* ponatur.

¶ *Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cœcus fuisset, & vidisset, donec vocauerunt parentes eius, qui viderat.*

COntra Christum sentientes, vt dicit Euthym. non crediderunt cœcum natum fuisse hominem illum. Et notanda est particula *Ergo*: nam ex superioribus deducit sequentia; vt sit sensus: illi qui à Deo esse Christum negabant, audientes cœcum illi fauere parti à Deo esse dicentium, cùm non haberent aliud refugium, negarunt factum: nam eo admisso, non supererat, quo se tuerentur, sed à Deo esse factum consentire cogebantur: At quo magis veritatem oppugnabant, eo veritas magis confirmabatur: vt enim dicit Chrysosto. hom. 57. huiusmodi est veritatis natura, vt vnde magis oppugnatur; inde magis confirmetur, & quo magis obtegitur, eò clarior euadat. Parentes hominis aduocant, vt ab eis veritatem inquirant: Quo facto se ipsos condemnant, si enim veritas constabat, vana erat parentum aduocatio, si autem incerta erat, cur sententiam protulerunt dicentes, non est hic homo à Deo, qui Sabbatum non custodit. Præterea, quod valde annotandum est, si iudicarunt Sabbati esse transgressorem, quia lutum fecit, cur non crediderunt illum hominem cœcum fuisse, cùm potius id credere deberent, vt causam accusandi haberent, quod lutum fecerit: At senserunt re vera plus posse miraculum ad confirmandum esse à Deo, quàm lutum illud ad probandum, à Deo non esse: ideo miraculum occultare voluerunt. varia est profectò, cœca, & inconstans malitia.

Veritatis vis & natura.

¶ *Et interrogauerunt eos dicentes: hic est filius vester, quem vos dicitis, quia cœcus natus est? quomodo ergo nunc videt?*

HEbraismus est, ac si clarioribus verbis dicamus: *Hic est filius vester?* & si est vester filius, éstne *Cœcus natus?* & si cœcus natus est, *Quomodo igitur nunc videt?* tres enim sunt hæ interrogationes, vt ex responsione parentum manifestum est. Forsan sperabant Iudæi parentes timore perculsos aliquid contra veritatem dicturos, quo miraculum obscuraretur. Tu autem attende, quomodo Iudæi etiam nolentes diuinæ veritati inseruiunt: nam & testes veritatis conuocant, testimonium enim parentes pro veritate perhibent.

¶ *Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: scimus, quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est: quomodo autem nunc videat, nescimus, aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate: ætatem habet: ipse de se loquatur.*

AD tres interrogationes factas parentes respondent. Fatentur in primis esse filium suum, & natum cæcum: at quomodo videat, ignorare:& adhuc adiiciunt, nescire se quis eius oculos aperuerit. Timore autem Iudæorum inquisitionem in ipsum filium conuertunt, ætatem legitimam, vt in iudicio inquiri possit, habere affirmantes, quo verbo eius confessionem legitimam fore testificantur: quod etiam Iudæorum animos magnopere confundit.

Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos: iam enim conspirauerant Iudæi, vt, si quis eum confiteretur esse Christum extra Synagogam fieret: propterea parentes eius dixerunt: quia ætatem habet, ipsum interrogate.

VErba hæc sunt Euangelistæ explicantis parentes timore Iudæorum dixisse se nescire, quomodo, aut quis aperuerit oculos eius, inquisitionemque in filium conuertisse: vnde autem timor hic esset, etiam enarrat: quia iam *Conspirauerant*, id est, communi consensu decretum statuerant, vt quicunque confiteretur Christum esse, excommunicatus extra Synagogam eiiceretur. Ne autem ex timore omnia, quæ parentes dixerunt, processisse crederemus, repetit Euangelista ea tantùm, quæ ex timore responderunt, nempe: *ipsum interrogate, ætatem habet:* respondeat, quis, & quomodo aperuit oculos eius. Insinuat Euangelista, parentes sciuisse, & intellexisse, at præ timore respondere noluisse. Dices si respondissent Iesum aperuisse oculos, & luto id fecisse, non propterea sequebatur eos Christum confiteri: non igitur erat cur timerent. Respondeo, si nihil aliud dixissent, certè non extra Synagogam eiecti essent, tamen timuerunt, ne si tantum opus Christo tribuerent, aliquam saltem suspicionem Christum confitendi in illorum animos inducerent: quando enim aliquid valde timemus, etiam, quæ proxima sunt, vel aliquam habere propinquitatem cum illo videntur, refugimus.

¶ *Vocauerunt ergo rursum hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: da gloriam Deo, nos scimus, quia hic homo peccator est.*

TEstimonio parentum conuicti sunt, vt crederent cæcum natum esse, nec amplius dubitarunt de facto: vocant ergo iterum hominem, non iam vt inquirant, sed vt auertant à Christi veritate, & eius fide: & dicunt, *Da gloriam Deo,* id est, fatere veritatem, quam nos testificamur: nempe esse hunc hominem scelestum, & peccatorem. *Da gloriam Deo,* formula est, qua vtebantur olim Iudæi, quando ab aliquo veritatis confessio exigebatur, vt apparet Iosue 7. Da, inquit, gloriam Deo, & confitere, & indica mihi significantes Deum maximè in veritate manifestanda glorificari. Ita nunc hi dicunt. Veritas autem, quam ab eo exigunt, ea est, vt dicat, & pronuntiet, quod ipsi sentiunt. *Nos,* inquiunt, *scimus, quia homo hic est* impius, & *peccator:* confitere hoc tu, & da gloriam Deo, & nostro testimonio crede: nos enim scimus talem esse. dæmoniaca profectò hæc est superbia, quasi fide dignius sit ipsorum falsum & impium testimonium, quàm testimonium Dei tanto miraculo Christum approbantis. Deus enim testatur opere suo Christum esse à Deo, at ipsi testimonio diuino se opponunt. *Nos,* inquiunt, *scimus, quia hic homo peccator est,* & hoc confiteri cæcum volunt, dicentes, *Da gloriam Deo.* quod vt Aug. tract. 44. dicit, erat maximè contra Dei gloriam. absente autem Christo, vt notat Chrysost. hom. 57. dicunt hæc, *Nos scimus, quia hic homo peccator est,* at eum audierunt à Christo, Quis ex vobis arguet me de peccato? nihil probare potuerunt. Proprium hoc est detractorum vitium, vt contra absentes loquantur, ne forté ab innocentibus, si adsint, redargui possint.

Detrahentium consuetudo.

ANNOTATIO VIII.

Da gloria Deo, quid significat.

CHrysosto. hom. 57. verbum hoc, *Da gloriam Deo,* in hunc modum exponit. Recognosce hoc opus mirabile à Deo acceptum, non ab hoc homine: nam nos scimus esse eum peccatorem. Quam expositionem etiam sequitur Gregor. lib. 2. in lib. 1. Reg. cap. 2. & Euthymius: nec est insolita hæc forma loquendi in scriptura etiam in eo sensu: nam 1. Regum 6. illi Sacerdotes, & Diuini Philistinorum dixerunt: Dabitis Deo Israël gloriã: id est: recognoscetis, Deum Israël huius vestræ afflictionis, & pœnæ auctorem, & placet multis hæc expositio: At non videtur mihi satis accommoda contextui verborum. primò, quia responsio cæci non consonat huic sensui: super vacanea enim videtur pars illa, *Cùm cæcus essem, modò video,* nec erat ad rem. secundò, quia non ausi fuissent Iudæi hi opus Deo tribuere, ne eo dato, Christum à Deo esse, conuincerentur. nam opus factum esse à Christo negare non poterant. Nihil igitur de miraculo dicunt, sed sicuti prius dixerunt, *Non est à Deo, qui Sabbatum non custodit,* ita nunc: *Da gloriam Deo,* & confitere verum, nempe hunc esse peccatorem, cuius rei nos tibi testimonium perhibemus. Non nego probabilem esse expositionem Chrysostomi, sed quam secuti sumus in commentario, visa est accommodatior.

¶ *Dixit ergo eis ille: si peccator est, nescio, vnum scio, quia cæcus cùm essem, modò video.*

COMMENTARIVS.

QVod illi malitiosè tacuerant, cæcus exprimit. illi peccatorem esse affirmarunt, & vt talem confiteretur, à cæco petierunt: ipse respondet: de eo quod dicitis esse peccatorem, nescio: hoc tamen scio fecisse opus mirabile, quia me cæcum natum illuminauit: hoc expertus sum, hoc testificor, illud *Nescio.* Non dubitando se nescire, dicit: nam vt paulo post apparet, esse à Deo sciebat, sed illud iudicium, ad se pertinere negat: idem enim est, quod dicit, *Nescio,* ac si dicat, nec affirmo, nec nego: hoc enim ad me non pertinet, quod autem meum est testificari, hoc manifesto, nempe *Cùm essem cæcus,* me videre. Refutat eorum petitionem, vt fateatur eum esse peccatorem, dicens, ad se hoc non pertinere id affirmare, vel negare: nec de hoc se esse interrogandum, sed de facto, quod ipse palam fatetur. Attende verba hæc, *Cæcus cùm essem, modò video,* sic interpretanda, vt ex sequentibus verbis constat: nimirum, *Cæcus cùm essem,* mihi visum restituit, aut fecit me videre: quasi diceret, nescio an sit peccator, scio tamen eum hoc mihi beneficium contulisse. Si sensus præcedentis sententia, *Da gloriam Deo,* esset, Recognosce hoc miraculum esse à Deo, & hoc opus, non ab hoc homine, non esset hæc responsio accommodata.

¶ *Dixerunt*

¶ *Dixerunt ergo illi: quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?*

NOta particulam *Ergo*, cum ille peccatorem confiteri nollet, quin potius miraculum repeteret, tacitè auctorem commendans: idcirco miraculum calumniari conati sunt, cum alia via eum in suam sententiam inducere nequirent. *Dixerunt ergo*, iam non interrogant de re, quam calumniari non poterant, quia visum cœco à natiuitate dare, diuinum erat: sed de modo: vt respondente, lutum fecisse, & posuisse super oculos, quod Sabbatum non custodierit, insimulent. Incredibilis est horum malitia: tantum opus Dei, tam leuiter calumnia offuscare volebant. tentarunt primo negare factum, quia diuinum agnoscebant. id non valentes, testium multitudine conuicti, factum calumniantur ex modo quia lutum fecit: cùm modus hic faciendi multo illustrius & mirabilius efficeret, & redderet miraculum.

¶ *Respondit eis: dixi vobis iam, & audistis, quid iterum vultis audire?*

PErtæsus homo vanas Pharisæorum interrogationes, respondit: *Dixi iam vobis, & audistis, quid*, seu qua de causa, *iterum audire vultis?* si quod dixi semel non audisseris, meritò iterum quæreretis: at, cùm audieritis meã responsionem, non est cur amplius audire quæratis. In Græco textu habetur: *Dixi vobis iam, non audistis*, & ita legunt & exponunt Chrysost. hom. 57. & Euthymius interpretantes sic, *Dixi vobis, nec audistis*, id est, nec credidistis. At re vera legitima lectio est nostra, *Et audistis*: hæc enim ratio & causa est, cur secundò non deberent interrogare, quia iam semel audierant. Adde in eadem significatione sumendum est verbum, *Quid iterum audire vultis?* tum quia esset in verbo ambiguitas nimis proxima, vt in vno loco credere, in altero audire significaret: tum quia illud aduerbium *Iterum*, seu secundò, indicat in eadem significatione sumi verbum audiendi, si enim prius non audierant, non diceretur, quid secundò audire vultis: legendum est ergo, *Dixi vobis iam, & audistis*, ac percepistis dictum meum, *Quid est, quod* secundò *audire vultis?*

¶ *Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?*

PRudenter iudicio meo se gerit cœcus hic: nouit enim eos summo odio prosequi Christum factáque eius calumniari: dissimulat ergo se id intelligere & eorum frequentes interrogationes calũniandi causa factas, bene interpretari ostendens dicit: *Nunquid*, forsan tam auidè hæc iterum audire quæritis, quia etiam, *Vos discipuli eius fieri vultis*. Miro artificio eos pupugit, quasi diceret, cùm tantus sit homo hic, qui oculos cœci nati aperire potuit, vósque sitis homines religionem maximè profitentes, profectò non aliud mihi vestra isthæc tam exquisita diligentia de vobis pollicetur, nisi vos omnia hæc inuestigare, quia *Discipuli eius fieri vultis*, & propterea omnia prius diligenter inquiretis, ne aliquid temerè facere videamini. Tacita est, & acris reprehensio eorum, qui persequebantur, quem vt magistrum debuerant sequi. Chrysostom. hom. 57. & Euthym. illam particulam *Et, nunquid & vos*, indicare asserunt, cœcum hunc se discipulum Christi confiteri, ac si diceret, nunquid etiam vos, sicut ego volo, vultis eius fieri discipuli: id credo verum esse, sed simul etiam addendum videtur, non se solum, sed alios multos significare voluisse, qui Christum sequebantur, & profitebantur.

¶ *Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: tu discipulus illius sis, nos Moysi discipuli sumus.*

NOn potuerunt superbi homines ferre, an discipuli Christi fieri vellent: interrogari. cœcum conuitiati sunt, & contumeliis affecerunt. conuitium autem fuit: *Tu sis illius discipulus, nos* autem *Moysi sumus discipuli*. verbum *Maledixerunt* apud Græcos potius sonat conuitium, quàm imprecationem, mali vnde illud: *Tu discipulus sis*, per conuitium, est dictum, idque indicat cœcum in præcedenti sententia significasse se velle esse discipulum Christi, idcirco conuitiantes ei, idipsum, vt conuitium & contumeliam improperant. Sanò cœcitas eorum conuincitur: quod enim erat maximi honoris tanquam conuitium inferunt. Vnde rectè Greg. lib. 23. Moral. cap. 1. annotans sæpe bonum dici malè, hoc vtitur exemplo: bonum isti protulerunt, nempe discipulum esse Christi, sed malè, quia non studio benefaciendi, aut honorandi, sed conuitiandi dixerunt, quod fuit malitiæ, & ignorantiæ simul. Basilius reg. breuior. resp. 24. Conuitium, inquit, seu maledictum est omne verbum quod eo animo profertur, vt ex eo contumelia, seu ignominia alter efficiatur. licet verbum ipsum per se non videatur contumeliosum, atque hoc manifestum est ex Euangelio. *Maledixerunt ei, & dixerunt, tu discipulus illius sis*. hæc Basil. si tamen rem consideramus, tale sit semper super nos maledictum, vt Augustinus tractatu quadragesimo dicit.

¶ *Nos scimus, quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus, vnde sit.*

CVr se Moysi discipulos iactent, & Christum auersentur, causam adiiciunt: quia sciunt Moysi locutum Deum esse, & à Deo illum esse missum, at vnde sit Christus, id est, an à Deo sit missus nesciunt: profectò maiora, & efficaciora signa habuerant, vt intelligerent, & scirent Christum esse à Deo, quàm vt scirent Moysi locutum esse Deum: & tamen impij, & increduli illud scire, hoc se nescire, dicunt: nec fuit tam cauta impietas, quin sibi ipsi noceret: nam si nescitis vnde sit, id est, an à Deo sit, nec ne, quare tam asseueranter profertis, à Deo non est, homo peccator est?

¶ *Respondit ille homo, & dixit eis, in hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos.*

MOdestè eorum ignorantiam affectatam, aut dissimulatam arguit, quia dixerunt, *Nescimus vnde sit*. Et est sensus: valde miror quomodo vos ignoretis vnde sit homo, cùm ex tanto miraculo facilè cognosci possit, vnde sit. Illud *Mirabile*, modestè quidem, sed efficaciter dictum est: & continet sententiam integram: ac si diceret: vix credi potest vos ignorare, vnde hic homo sit: est enim ignorantia nimis indigna vobis, qui tantam scientiam profitemini: aperire enim oculos cœci nati, opus est clarè indicans, à quo sit homo, qui eos aperuit. Illud in hoc Græcè ἐν γὰρ particula est, loco certè, aut sanè. Illud *Et* & *aperuit*, positum est pro causali, quia aperuit oculos, ideo mirabile est vos nescire.

¶ *Scimus autem quia Deus peccatores non audit: sed, si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit.*

CVr mirabile sit, eos ex tanto opere id ignorare, exponit: Nam ista, inquit, est sententia, quam ego qui sum vulgaris homo, & idiota, & omnes mei similes scimus: nempe Deum non exaudire peccatores, sed eos, qui colunt eum, & voluntatem eius faciunt. Si igitur iste exauditus est a Deo, cum tantum opus non nisi a Deo proficisci potuerit, profectò peccator non est, sed cultor Dei, & voluntatem eius facit. Nota duas partes hominis iusti, & qui est a Deo: Vna est, quod sit cultor Dei quantum ad fidem, & religionem: altera est, vt impleat diuina mandata. Fides & charitas operans faciunt hominem iustum, & a Deo. In Græco vtroque loco vbi legimus *Audit, & exaudit*, idem est verbum.

Iusti viri quæ sint partes.

¶ *A seculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati, nisi esset hic à Deo, non potest facere quicquam.*

PRobat exauditum esse à Deo ex opere, quod a seculo nemo fecit, quod indicat opus esse Dei, & non qualecunque, sed quale nemo Prophetarum, qui à Deo sunt missi, fecit: oculos enim cœci nati nemo vnquam aperuit. Concludit ex hoc esse a Deo. Si enim a Deo non esset, non posset quidquam facere ex miris signis, quę facit, nedum oculos cœci nati aperire. Facile in hoc cœco agnosces Spiritum Domini: nec enim tanta in idiota potuit esse sapientia, qua Doctores conuinceret, & illis dicentibus, non scimus: contradiceret, nos, inquit, scimus: nec tam intrepidus animus liberè inter persecutores Christum cõfiteretur, & defenderet, cum ab omnibus etiam parentibus esset derelictus: nisi in eum ille intrasset Spiritus, de quo dicitur Math. 10. Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus patris vestri. hoc spiritu afflatus, & confortatus, iam non dicit, nescio an peccator sit, sed palam a Deo eum esse confitetur.

ANNOTATIO IX.

GRauis est difficultas circa intellectũ illius sententiæ, *Peccatores Deus non exaudit*: si enim generaliter exponatur, vt nec in miraculis faciendis, nec in aliis quibuscunque impetrandis peccatores rogantes audiantur à Deo, apparebat facile eius falsitas: nam peccatores à Deo exaudiuntur in multis. quod Basilius libr. de constitution. Monast. c. 2. docet, & probat illa parabola Lucæ 11. Amen dico vobis, etiamsi non dabit illi surgens, eo quod amicus est, propter importunitatẽ surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. hoc idem docet August. lib. 2. contra epist. Parmen cap. 8. & probat illo Luc. 18. de publicano peccatore petente remissionem, & obtinente. Nec solum spiritualia, sed etiam temporalia petentes exaudiuntur sæpe peccatores: oratio enim est aliquando impetratoria, etiamsi meritoria non sit, & multis scripturę testimoniis id notum est. Nam Ionæ 1. illi idololatræ petierunt liberari à Deo, à tẽpestate illa, & obtinuerunt. Quod si sententiam hanc non generaliter interpretemur, sed restringamus ad miracula, & opera huiusmodi, de quibus cæcus hic loqui videbatur: nempe Deum ad peccatorum petitionem non facere miracula, nec opera huiusmodi, quale fuit cæcum natum illuminare, etiam sententia hæc falsitatis redarguetur: nam certum est per malos quoque & peccatores Deum miracula facere. Math. 7. Multi, inquit, dicent in illa die: Domine nónne in nomine tuo prophetauimus, dæmonia eiecimus, virtutes multas fecimus? quibus dicetur, nescio vos. Quo loco vtitur Iustinus explic. quæ Gene. 1 esp. 5. ad hoc idem confirmandum. Eandem doctrinam tradunt Aug. lib. 83. quæst. quæst. 79. & Greg. libr. 9. epist. 58. immo etiam hæreticos miracula facere docet idem Grego. libro 20. moral. cap. 9. ex quibus omnibus deducitur difficile esse huiusmodi sententiam cœci tueri.

Deus etiã per peccatores miracula operatur.

Theophylactus hanc interpretandam censet non generaliter, sed particulariter de operibus miraculorum, quæ Deus non facit orationibus, & petitionibus peccatorum. Sed hanc responsionem posterior obiectio impugnat: peccatores enim etiam miracula edere certum est. Aug. autem lib. 2. contra epist. Parme. cap. 8. & tract. 44. in Ioan. & ante eum Orig hom. 5. in Isai. dicunt hanc sententiam esse falsam, & ab homine nondum per fidem illuminato pronunciatam, & opponunt contra eam priorem obiectionem factam superius. nam hanc sententiam generaliter dictam accipiunt. Alij eam non generaliter exponunt, sed cum Theophylacto de miraculorum operibus, & veram esse affirmant hac ratione & sensu Deum non facere miracula per peccatores in confirmationem innocentiæ ipsorum. tunc enim esset mendacij, & falsitatis reddere testimonium, quod Deus non facit. Christus autem non vtcunque miracula edebat, sed confirmans per ea se esse à Deo, seque voluntatem eius facere, & hoc modo certum est, nisi talis esset, non potuisse quicquam simile facere. Si autem hanc sententiam sic exponamus, vera est, & accommodari contextui rectè potest: cœcum enim de his operibus loqui verba ipsius sequentia probant, *Nisi hic esset à Deo, non posset facere quicquam*, nempe quicquam simile quale fecerat. Rursus cœcũ in eo sensu protulisse sententiam hanc, nempe non posse Christum facere quicquam in suæ confirmationem innocentiæ, id probat quod omnibus notum erat, Christum miraculis illis confirmare, se esse verum Christum & filium Dei à patre missum: si autem peccator esset, & non verus Christus, nec talis qualem se profitebatur, non posset talia facere. Superius cap. 3. diffusius egimus de his Christi miraculis, quæ ad huius respõsionis explicationem multum faciunt: hæc tertia responsio probabilis est, & olim eam sum secutus.

Nunc autem non improbabiliter alio modo respondendum mihi videtur: in cuius explicationem præsupponenda est doctrina vera, quam docet Augu. lib. 83. quæst. quæst. 97. malos quidem, & peccatores miracula virtute diuina facere, sed non aliquo proprio opere, sed signo iustitiæ, vt signo crucis, nomine Iesu, aut aliquo simili, quo fides vera declaratur: vt per id probetur veritas illius, cuius signum est illud, in quo miraculum fit, cùm enim in nomine Iesu miraculum fit fides illius, cuius nomine fit, comprobatur. hoc probat August. illo Marc 9. Magister vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, qui non sequitur nos, & prohibuimus eum: Iesus autem ait, Nolite prohibere eum. Ille igitur illo nomine miracula edens, Christi fidem confirmabat: ex illo enim signo declarabat, propter quem opus illud, & per quem fieret, nempe Christum. Hac ratione infideles, & hæretici miracula edere possunt, & ediderunt, sed signo aliquo sanctæ Ecclesiæ & Christi, vt non ipsi, sed is, cuius signum est, miraculo illo probaretur: at peccator nullus sua simplici oratione, & petitione obtinuit à Deo miraculum: nec tale vnquam audiuimus, vidimus, aut legimus, sed solos iustos & Dei amicos impetrasse talia scimus. Hoc igitur est, quod nunc cœcus noster dicit, *Deus non exaudit peccatores*, vt eorum voluntate, & petitione signa faciat, sed iustos & sibi amicos & gratos. Hoc affirmabat cœcus,

Authoris expositio.

cœcos, quia in tota scriptura veteri nusquam legitur Deus ad orationem, & petitionē peccatoris edidisse miraculum, idcirco dixit, *A seculo non est auditū*, & verum dixit. Cùm autem certissimum esset Christum solo suo verbo, non aliquo signo adhibito, nec nomine inuocato, sed factis quibusdam propriis: vt tactu, saliua sua, voce, imperio, oratione miracula fecisse: rectè deduxit eum non esse peccatorem: supponebat autem miracula esse vera miracula, & diuina virtute facta: cœcum enim, natum illuminare solius Dei erat, similiter & mortuos suscitare, quorum iam Christus aliquos suscitauerat: nisi igitur à Deo esset missus, & secundum voluntatem eius faceret, & iustus esset, talia opera non fecisset. Ex hac doctrina su-

A perius posita non solùm sequitur huius sententiæ interpretatio, sed sophisma Donatistarum detegitur, qui vtebantur his verbis: *Deus peccatores non exaudit*, vt probarent sacramentum baptismi collatum ab hæreticis non valere, & esse reiterandum, referēte Aug. lib. 5. cont. Donatistas cap. 20. sed respondet August. Baptismum secundum formam Ecclesiæ consuetam, non esse opus hæreticorum, sed Christi: nec id esse exaudire peccatores, quia nihil ipsi conferunt ex suo: si enim ipsi suo merito, aut oratione effectum Baptis-
B mi operaturi essent, vtique nihil facerent: at non id ita fit, sed Baptismo Christi simile est, sicut quando mali nomine Iesu, aut signo crucis, quæ sua non sunt, miracula edunt.

¶ *Responderunt, & dixerunt ei: in peccatis natus es totus, & tu doces nos?*

COMMENTARIVS.

TAm manifestam conuincentem redargutionem ferre non valentes, nec habentes qui responderent: ad conuitia furore perciti se conuertunt, superbiam suam aperientes. *Tu*, inquiunt, *natus es totus in peccatis, & nos doces?* Natum totum in peccatis dicunt, quia non solum quantum ad animam natum in peccato existimabant, iuxta illud Psal. 50. In peccato peperit me mater mea: id enim commune erat multis: sed quia percussum cœcitate corporis natiua propter peccatum putabant: peccatum ergo culpa quidem animam, pœna verò corpus infecerat: propterea totum in peccato natum appellarunt, quasi ipsi etiam non essent toti in peccatis nati, qui in anima peccati maculam habebant, & corpus multis miseriis subiectum propter peccatum sortiti erant: sicut & omnes nascuntur homines. Est autem vanum, & superbum argumentum, quia cœcus natus erat etiamsi propter peccatum esset: idcirco non posse veritatem nouisse, quam ipsi ignorabant: quia verò non simplex responsio, sed simul conuitium fuit, propterea dicitur, *Responderunt, & dixerunt.*

¶ *Et eiecerunt eum foras.*

NOn sunt contenti solis conuitiis, sed agnoscentes cœcum illum Christum confiteri, in suam iam peruersam, & erroneam sententiam eum pertrahere posse desperantes, è Synagoga eiciunt, eum excommunicant, & à consortio Iudæorum, qui tunc fideles habebantur, separant. Felix cœcus, qui primus pro nomine Iesu contumeliam passus, & absque Synagogis factus est: quod Ioan. 15. Apostolis futurum Dominus prædixit. Cœcus autem, qui nec verbis ipsorum à veritate auerti potuit: nec etiam huius timore pœne motus est, maluit, eiici è Synagoga, quàm ab eius confessione, qui tanto eum beneficio prosecutus erat, recedere.

¶ *Audiuit Iesus, quia eiecerunt eum foras, & cùm inuenisset eum, dixit ei.*

NOn destituit Dominus, qui propter confessionem eius conuitia, & contumelias passus erat, & adhuc pœnam eiectionis sustinebat, sed eum excipit. *Audiuit* ergo Dominus, quia non sola diuina scientia id nouit, qua nemine referente omnia scit, sed etiam, quia manifestum fuit omnibus huiusmodi factum, adeo vt fama ad aures exteriores Christi peruenerit: eumque non reperit, sed consilio, & misericordia quæsitum inuenit: & quod ei casu ad perfectam deerat, fidem magnificentissimè donauit.

¶ *Tu credis in filium Dei? respondit ille, & dixit: quis est Domine, vt credam in eum?*

NOn tam ad intellectum, quàm ad voluntatem refertur interrogatio: vt sit sensus: Vis tu in filium Dei credere? semper enim Deus hominum arbitrio in eorum salute, & fide concilianda vtitur. Ille paratum se exhibet, si modò sciat: doceri petit. *Quis est*, inquit, *Domine*, filius Dei? eum si mihi demonstraueris credere in eum paratus sum. Dum Christus interrogat hominem exterius, virtute sua, vt agnoscere possit, & velit Dei filium, seque paratum ad credendum exhibeat, operatur interius. Est autem cum articulo: *Tu credis in ipsum filium Dei*, vt de filio vero naturali se loqui manifestaret. Aliquando in scriptura verbum actionis ad voluntatem refertur Ioan. 10. Propter quod opus me lapidatis: id est, vultis lapidare. & Ioan. 13. Tu mihi lauas pedes: id est, vis lauare, ita nunc, *Tu credis*: id est, vis, & paratus es credere.

¶ *Et dixit ei Iesus, & vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est.*

QVod petit cœcus, concedit Christus, ostenditque, quis sit filius Dei, & diuino vtitur artificio. *Vidisti*, inquit, *eum*, non dicit, Ego aperui tibi oculos, nec ego sum, sed modestè & efficaciter opus factum ei proponit. *Vidisti*, inquit, eum: quasi diceret: qui cœcus natus es, iam vidisti eum, à quo illuminatus es: ex tuo ipso visu recepto facilè cognosces, quis sit filius Dei: nempe ipsemet, à quo visum recepisti, *& qui tecum loquitur*, se ipsum in tertia persona indicat, non tam propter modestiam, quàm vt in illa carne, quæ videbatur, diuinitatem filij Dei latere doceret: quasi non id tantùm esset, quod exterius videbatur, sed id quod per se latebat, & per illud quod exterius apparebat, videbatur, & loquebatur.

¶ *At ille ait, credo Domine, & procidens, adorauit eum.*

EFficacia verbi Christi illuminatus interius credit, & exteriori verbo fidem profitetur. *Credo*, inquit *Domine*, nempe te esse Dei filium verum: nec verbo contentus, ipso facto, & cultu, vt Dei filium reueretur, & colit: *Procidens*, enim, *adorauit eum*. Illuminatus perfectè corpore, & multò perfectius mente, non vt prophetam, sed vt Christum, & Dei filium verum recipit, & veneratur.

¶ *Et dixit ei Iesus, in iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.*

GRæca non habent *Ei*, sed, *Dixit Iesus*, vt sermo non ad solum cœcum, sed ad præsentes, qui multi aderant, dirigatur: siue ergo ei, siue multis hoc dictum sit: certum est de multis etiam, qui tunc aderant hæc esse dicta. Adorante igitur homine illo, eius dominus fidem contemplans, profert hanc sententiam, cuius est sensus: Meo in mundum aduentu vnum hoc consecutum est, iudicium nempe, & discretio multorum in partes contrarias, vt illi, qui non videbant, & simplices, ac ignorantes erant, visum mentis receperint credentes: qui

verò

verò videbant, quia scientiam scripturarum, & legis profitebantur, cæci facti sint per incredulitatē. Hoc propter cœcum illum dixit, cui datum est cùm idiota & simplex homo esset, in Dei filium credere, & cum agnoscere: cuius etiam multi similes fuerunt. at illi legis Doctores, & Pharisæi sapientes, & scripturas tota die scrutantes, visum mentis, quem habebant, perdiderunt, & incredulitate excœcati sunt. Particula Vt, non causam, sed, consecutionem indicat: cùm non propterea venerit, vt aliquis excœcaretur, sed culpa eorum ex aduentu hoc est consecutum. Similis est sententia illa Luc. 2. Hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum in Israël. Dictum est hoc in confusionem, & terrorem Pharisæorum legis Doctorum, qui legis scientiam profitentes, aduenientem Christum non agnouerunt, pleni doctrina cum essent: at rustici & ignorantes agnouerunt, & receperunt.

ANNOTATIO X.

EVthymius duas huius sententiæ refert expositiones, vna est, vt *Iudicium* hoc in loco sumatur pro supplicio & condemnatione: sitque sensus: Ex meo aduentu consecutum est supplicium, & damnatio aliquorum, nempe quod illi qui vident, & sibi sapere videntur, cœci facti sunt culpa sua, & vitio: at illi, qui non videbant, visum acceperunt per fidem. Ista interpretatio est Chrysost. hom. 58. tamen non facilè accommodatur verbis: tunc enim iudicium non complecteretur, nisi eos, qui cum viderent, cœci facti sunt, qui soli damnationem hanc cœcitatis receperunt: cùm autem verbum hoc sit generale, complectens vtranque partem, vt iudicium sit vtrisque commune, & his, qui excœcati sunt, & iis etiam, qui viderunt, idcirco adhibet alteram interpretationem, quæ A accommodatior est: vt hoc iudicium sit discretionis vnius ab altero. In aduentu autem Christi est hæc discretio hominum maximè facta, vt hi excœcarentur: hi verò lumen reciperent. Hanc expositionem secuti sumus in commentario, & ea est Augustin. tracta. 44. Sed dices, A quo est hoc iudicium, & discretio facta? Respondeo, à Deo: iustitiam suam cum illis, misericordiam autem cum his exercente. Iustè enim superbos Pharisæos excœcari permisit, & misericorditer paruulos illuminauit: iuxta illud Matth. B 11. Confiteor tibi pater Domine cœli, & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis, quam sententiam huic præsenti accommodat Augustinus in q. 9. & veteris testamenti capit. 73.

¶ *Et audierunt quidam ex Pharisæis, qui cum ipso erant, & dixerunt, nunquid nos & cœci sumus?*

COMMENTARIVS.

NOn dixit tãtùm Euangelista audisse quosdam ex Pharisæis, sed adiunxit, *Qui cum ipso erant*, vt hac adiunctione ex ore proprio Christi, eos audisse tunc, cum proferebatur sententia, significaret. nisi enim hoc adiunctum esset, aliquis existimare posset, eos audisse, quia ab aliis relata talia verba perceperunt, sicut audisse dictus est Dominus, eos è Synagoga cœcum eiecisse. Aliqui igitur ex Pharisæis, qui tunc aderant, talem sententiam audientes, dixerunt Christo, *Nunquid & nos cœci sumus?* deridentes hæc opponunt, & est sensus. Ecce nos videmus nunc: iuxta tuam autem hanc sententiam oportebat nos esse cœcos, quia ante etiam vidimus, nec cæci fuimus, sicut iste, vt nunc videremus. Sententiam Christi de visu, & cœcitate spirituali, ipsi de corporali interpretati sunt per irrisionem, & contemptum. Illud, *Et sumus & nos*, copulant cum illo cœco, ac si dicerent: fuimus nos etiam cœci sicut iste, cùm nunc videamus: tu enim dicis cœcos visuros: & videntes, cœcos tuo aduentu futuros.

ANNOTATIO XI.

DVplex expositio huius sententiæ esse potest. Vna est, vt Pharisæi intellexerunt verbum Domini, quod erat de spirituali cœcitate, & visu, & talem sensum percipientes, in eodem responderint. *Nũquid & nos sumus cœci* mente, qui ante videbamus? Altera est expositio, vt non intelligentes, aut se non intelligere fingentes verbum Christi de visione cor- A porali, & cœcitate interpretentur, & respondeant per quãdam irrisionem: Ecce nos videmus, qui prius videbamus, & cœci nunquam fuimus. Chrysost. hom. 58. & Euthy. in hoc inclinare videntur: nam eos de corporali cœcitate, & visione intellexisse exponit. Vtraque est probabilis expositio, accommodatior tamen posterior.

¶ *Dixit eis Iesus, si cœci essetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis, quia videmus, peccatum ergo vestrum manet.*

COMMENTARIVS.

DOminus eleganti artificio verba irrisionis illorum in sermonem conuertit serium: & est sensus: *Si fuissetis cœci*, ea cœcitate, qua ego intelligo nunc, id est, ignorantes, & idiotæ, ac simplices, *Non haberetis peccatum*, nempe infidelitatis: at vos dicitis videre, id est, esse de numero videntium, idcirco cœci estis, id est, infideles, peccatumque infidelitatis vestrum manet. Illi dicebant, se videre corporaliter, tamen Dominus applicat verbum visioni mentis, quia re vera existimabant se doctores & sapientes, & propterea excœcati sunt, quia potuerunt cognoscere veritatem, & noluerunt. Illud autem, *Si cœci essetis*, intelligendum est de numero eorum, de quibus dictum est: Veni, vt qui non vident, videant, tales enim visum receperunt: non autem de numero eorũ, qui cùm vidissent, cœci facti sunt: hi enim peccatum habent, dicit autem, *peccatum vestrum manet*, non tantum propter peccata cætera vltra infidelitatem nullius peccati obtinet remissionem, ideo eius peccata manent: sed etiam propter ipsum peccatum infidelitatis, & excœcationis culpa eorum contractum, in quo adhuc perseuerabant. Illud *Quia*, non causam, sed declarationem significat: vt sit sensus, dicitis vos videre, ergo peccatum vestrum infidelitatis manet. quod si fuissetis cœci, non illud haberetis, aut propter fidem quam recepissetis sicut cœcus hic, aut propter ignorantiam probabilem, excusationem haberetis.

CAPVT

CAPVT DECIMVM

Men amen, dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic ostiarius aperit: & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cùm proprias oues emiserit, antè eas vadit: & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum. Hoc prouerbium dixit eis IESVS: *Illi autem non cognouerunt quid loqueretur. Dixit ergo iterum eis* IESVS: *Amen amen, dico vobis, quia ego sum ostium ouiũ. Omnes, quotquot venerunt, fures sunt & latrones: sed non audierũt eos oues. Ego sũ ostiũ, per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur, & egredietur & pascua inueniet. Fur non venit, nisi vt furetur, & mactet, & perdat. Ego veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant, Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit & dispergit oues. Mercenarius autem fugit quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. Ego sum pastor bonus, & cognosco meas, & cognoscunt me meæ. Sicut nouit me Pater, & ego agnosco patrem: & animam pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient. Et fiet vnum ouile, & vnus pastor. Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam, vt iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me: sed ego pono eam à meipso. Et potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi à Patre meo. Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis, Dæmonium habet, & insanit, quid eum auditis? Alij dicebant, Hæc verba non sunt dæmonium habentis, nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire? Facta sunt autem Encænia in Hierosolymis: & hyems erat. Et ambulabat* IESVS: *in templo, in porticu Salomonis. Circundederunt ergo eum Iudæi: & dicebant ei, Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam. Respondit eis* IESVS: *Loquor vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me, sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me: & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum: & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus, quod dedit mihi, maius omnibus est, & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego & Pater vnum sumus. Sustulerunt lapides Iudæi vt lapidarent eum. Respondit eis* IESVS, *Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo: propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Iudæi, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis* IESVS: *Nonne scriptum est in lege vestra, quia, Ego dixi, dij estis? Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: quẽ Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis, Quia blasphemas: quia dixi filius Dei sum? Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoscatis, & credatis, quia pater in me est & ego in Patre. Quærebant ergo eum apprehendere: & exiuit de manibus eorum. Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum, vbi erat Ioannes Baptizans primum, & mansit illic. Et multi venerunt ad eum, & dicebant, Quia Ioannes quidem signum fecit nullum. Omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.*

¶ *Amen amen, dico vobis.*

COMMENTARIVS.

Quomodo Parabola hæc superioribus sit connectenda.

VErba ista esse superioribus connexa, & ad vnam, eandémque verborum continuationem pertinere, nemo est qui dubitet: qua ratione autem coniungenda sint, & quid Dominus per ea significare voluerit, non æquè facilè intelligitur, cùm tamen sententiæ totius sensus inde maximè pendeat. Est igitur attendendum Pharisæos illo facto impio, quæ cæcum à Christo illuminatum propter eius confessionem eiecerunt, duo mundo significasse: Vnum est, eos Christum non verum Messiam, sed Pseudoprophetam, ac seductorem reputare, & talem ab omnibus esse habendum iudicare, quales tunc proximis diebus aliquos experti erant seditiosos, & seductores, de quibus Act. 5. & apud Ioseph lib. 20. de Antiq. cap. 4. & 5. facta est mentio: Alterum est, quod ex priori consequebatur, omnes eos qui ipsum confitebantur, & in eum credebant, esse seductos, & errantes, quales apud nos sunt hæretici, aut apostatæ à fide: idcirco eos à Synagoga veluti à fidelium numero separatos eiiciebant. Dominus ergo causam hanc, tanquam rem magni momenti suscipiens, has imposturas tamquam veritati diuinæ contrarias, repellere decreuit: & qui vel parua data occasione solet multa in audientium vtilitatem docere: tanta nunc proposita loquendi opportunitate, silentio rem præterire noluit, cum vita hominum æterna sit, & cognoscant verum Deum, & quem misit Iesum Christum. Primò igitur eorum cæcitatem redarguit, quod non videant, nec agnoscant veritatem, quam idiotæ, & humiles erant assecuti, contra eorum autem impositiones, duas contrarias statuit veritates certissimas. Vna est, se non solum seductorem, & pseudoprophetam non esse, sed potius eos omnes esse seductores, & pseudoprophetas, qui per ipsum non intrant, tanquam verum ostium ouilis; illos verò esse veros; & legitimos pastores, & prophetas, qui per ipsum intrant: Altera est, eos qui in eum credunt, ipsúmque recipiunt, non solum non esse extra numerum fidelium, immò neminem esse de ouili Dei, nec inter eos, & fideles computandum, qui in eum non credit, nec per ipsum intrat. Parabola igitur de fure & pastore, & ostio priorem veritatem horum docet, quod valde est attendendum, eo enim tendit, vt ostendat se esse velut ostium ouilis, per quod non intrantes, fures sunt & latrones, qui verò intrant, pastores sunt. Nec hæc parabola assumpta est, vt Dominus se esse pastorem significet: hoc enim postea ipse adiunxit, ne ostium solùm esse crederetur, quasi nõ esset etiam pastor, nunc autem ostium se esse declarat, per quod intraturi sunt, qui pastores in ouili sunt Dei, & qui non intrant, latrones sunt: & hoc ea ratione factum est, quia illi Iudæi tanquam Pseudoprophetam habebant eum & proclamabant: in quo etiam

Parabolæ scopus exponitur.

innuat,

Digitized by Google

insinuat, nisi ipsi in eum crediderint, & non credentes, potestatem in oues Christi exercere voluerint: futuros etiam latrones, & fures, non pastores, cùm autem quæ dicenda erant magni sint momenti, vtitur allocutione in arduis docendis familiari, dicens: *Amen amen, dico vobis.*

ANNOTATIO I.

Communis sensus reiicitur.

CHrysost. homil. 58. Euthym. & Theophylactus, quos multi sequuntur, sic connectunt, & exponunt parabolam, vt Christus se esse verum pastorem per eam significet, idq; ea occasione, quasi obiectioni tacitæ Pharisæorum respondeat. Cùm enim eos dixisset cæcos, & qui non viderent: poterant respondere: non tibi non credimus: quia seductor es, nõ verus Christus, & pastor: idcirco Dominus se esse verũ pastorem hac parabola docet. Sed hæc communis expositio non probanda videtur. Primò quia non propterea ea, quæ obiicere poterant Pharisæi verbis illis, B *Vt qui videant, cæci fiant*, hæc Dominus docet, sed propter principale negotium, quia eiicientes à Synagoga, credẽtes in eum, facto ipso Christum seductorem declarabant, omnesque credentes in eum, seductos, & veluti hæreticos iudicabant: hic enim cæ- A cus fuit primus, in quem non verbis solùm, sed etiam opere ipso propter Christum inuecti sunt. Idcirco Dominus protulit ea verba, nempe eos esse cæcos, & rursus adiunxit doctrinam contra imposturas eorum non verbo tantum prolatas, sed ratione etiã confirmatas. Secũdò, quia in hac parabola id solùm Dominus voluit ostendere, se non esse seductorem: sed eos potius, qui ouibus præesse volunt, & ipsum non recipiunt, nec in eum credunt, esse seductores, fures, & latrones: quod si adiunxit se esse pastorem, id non ad scopum parabolæ pertinet. Tertiò, quod si is esset scopus, concludenda erat parabola sic: Ego sum pastor: at non est talis conclusio, Ego sum ostium. Hæc omnia in prosecutione expositionis multo magis declarabuntur, & confirmabuntur.

¶ *Qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro: qui autem intrat per ostium, pastor est ouium.*

COMMENTARIVS.

PArabolam proponit, Qui in ouile, inquit, ouium per ostium intrat, pastor est, qui verò aliundè ascendit, fur est & latro. ostium igitur ouilis discernit pastores à furibus, & latronibus: fures, quia latere, & securè rapere quærunt, ostium fugiunt, ne in eos pastores insurgant, & deprehendantur: latrones aditum, & ingressum facilem per ostium nõ sperantes ab ostio diuertunt: vtrique ergo viam sibi facientes, septa aut maceriem transiliunt: ideo ascendere aliundè dicuntur, at pastor ingressum facilem habens, nec latere quærens, cùm nihil timeat, non ascendit aliunde, sed intrat per ostium. Fures, vt docet Hiero. Oseæ. 7. insidiantur, & occulta fraude decipiunt, latrones audacter aliena diripiunt. Adde fures rebus: latrones etiam vitæ insidiari: Hæreticos furibus Ecclesiæ, Tyrannos latronibus cõparare possumus. Fur arte, latro potentia nocent. Et attende verba, *Qui intrat per ostium pastor est ouium*, intellige de iis, qui intrant propter oues ipsas, de his enim est sermo, nam oues etiam præter pastorem intrant per ostium.

Quo differant fur & latro.

¶ *Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas.*

COnditiones pastoris prosequitur, vt à fure, & latrone adhuc magis secernatur: simul etiam quia aliquibus harum vsurus est postea, vt se esse verum pastorem, & Christum manifestet. Nam primus, & princeps pastorum Christus, aliqua habet communia cùm pastoribus suis, quos vt ministros, & vicarios in ouili cõstituit. Primò igitur accedenti ad ostium pastori aperit ostiarius, non autem furibus aut latronibus. Secundò ingredientis pastoris vocem oues discernunt, & pastorem agnoscunt, ex consuetudine, & frequẽtia vocis: hoc enim significat *Vocem eius audiunt*, id est: eum ex voce discernunt. Tertiò propriis nominibus oues vocat. Quartò educit eas ad pascua. Hæc intellige: ingreditur pastor ouile, vt ad pascua educat oues, nominatim eas vocat, & ipsæ pastoris voces agnoscentes obediunt, & veniunt ipsum sequentes. Est igitur prima conditio pastoris, ingressus per ostium: secunda, ostiarius aperit: tertia, ab ouibus ex voce agnoscitur: quarta nominatim vocat eas, quinta, ex ouili ad pascua educit.

Pastoris proprietates.

ANNOTATIO II.

Ostij & ostiarij nomine quis intelligendus.

QVid per ostium, & ostiarium hoc in loco intelligendum sit, tractant Doctores, Chryso. hom. 58. Ostium diuinas scripturas legis, & scripturarũ interpretatur: cùm per has ingressus sit Christus: præmissæ sunt enim scripturæ, in quibus, quæ futura erãt in Christo, & per Christum prædicerentur: vt adueniens Christus per ea agnosceretur, quæ prædicta sunt, hoc igitur est ostium. Ostiarium autem dicit esse Moysem, cui leges diuinæ concreditæ sunt. Idem Euthymius cum aliis sentit. At Aug. tract. 45. Christum ipsum ostium, Spiritum Sanctum autem dicit esse D ostiarium tracta. 46. quam expositionem amplectuntur aliqui: hi enim omnes parabolam de pastore vero, qui Christus est, exponunt. Ista tamen expositio maximè Chrysostomi non videtur accõmudari posse: Cùm enim Christus se esse ostium interpretetur, non video qua ratione aliud præter Christum alicui exponere liceat: quod si aliud ostium ab hoc discernas, erit profectò in verbis Christi confusio, dum vnum ostium in primis, alterum in proximis verbis intelligit, cum non explicuerit, quod sit illud primũ. E Ipse ergo est ostium, quatenus per ipsius fidem ingressus patet in ouile Ecclesiæ pastoribus, & ouibus, & per ipsum discernuntur latrones, & fures à veris C pastoribus Ecclesię, & semper discreti sunt etiam ante aduentum eius. nam qui creditur nunc venisse, prius venturus credebatur. Hoc igitur est, quod statuit docere, se esse ostium hoc, adeóq; à veritate abesse calumniam Pharisæorum eum seductorem dicentium, vt ij sint potius seductores, qui non ipsum recipiunt: ij verò veri pastores, & Prophetæ, qui eum confitentur, & confessi sunt. Adde scripturas non esse ostium Christi, sed ipsum esse earum ostiũ, quod constat ex Prouerb. Beatus vir, qui audit me, & vigilat ad fores meas quotidiè. & obseruat ad postes ostij mei. ostium hoc Christus est, per quem ad Deum ingredimur, fores & postes ostij huius, scripturæ sunt: ad quarum studium & obseruationem Spiritus sanctus exhortans dicit: Beatus ille, qui intentus est postibus & foribus ostij mei: id est, vigilat & considerat scripturas, vt dum videt impleri, quæ prædicta sunt in eis, sciat & discernat tempus aduentus Christi: sicut qui intentus est foribus, & postibus ostij clausi, quando motum, aut strepitum percipit, iam aperiri ianuam agnoscit. Christus ergo ostium ipsum est, clausum scripturis legis, & Prophetarum, velut foribus, & postibus. Propterea Moyses nõn aperit ostiũ scripturarum credentibus Christum, sed potius Spiritus

Christus est ostium.

Prouer. 8.

Spiritus sanctus ostiarius est.

tuus sanctus ipse. Nec solis scripturis Moysis cõtinebatur Christus, sed etiam prophetarũ: non igitur ipse est ostiarius, ostiũ igitur Christus est, non sui, quia de se non loquitur in parabola, vt velit significare, se esse pastorem: solùm enim docere conatur se non esse seductorem sed eum per quem in ouile Ecclesiæ ingrediendum est: & qui per eum intrat, verum esse pastorem: qui verò aliundè, furem, & latronem. Veri igitur pastores, & prælati per Christum intrant, his A Spiritus sanctus aperit ianuam, quia fides ipsa, per quam ingreditur, donum est Spiritus sancti: potestatem veram eis impertit, vt quæ faciunt rata sint: oues etiam vocem agnoscunt, quia verus pastor doctrinam antiquam, & iam in Ecclesia receptam docet, & per legitimam potestatem & veram doctrinam pascit, & ad pastum educit oues: & si, vt debet, officium exercet, nominatim vocat: quæ postea omnia exactius declarabuntur.

¶ *Et cùm proprias oues emiserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius, alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum.*

COMMENTARIVS.

Alia Pastoris proprietas.

SExta conditio boni pastoris est, ante eductas, & emissas oues vadit, eas ducens, & viam dirigens ad pastum, & oues sequuntur eum ante euntem quia vocem agnoscunt. Nam pastor sonos & voces emittit, oues vocans, quas agnoscentes, ipsum præeuntem, & ducentem sequuntur. Alienum autem non solum non sequuntur, sed potius fugiunt, quia vocem eius non agnoscunt: non enim assueræ sunt vocibus alieoorum. Possumus hæc verba in duas cõditiones distinguere, veri pastoris, vt sit sexta oues præire, septima autem oues sequi Possumus etiam vnam, & eandem conditionem, ex vtraque perfectam facere. & erit sexta.

ANNOTATIO III.

Pastoris est sequi. & etiam antecedere greges.

ATtende pastores, & sequi, & antecedere solere oues, seu greges: quando enim educuntur ex ouilibus, aut in aliquem locum transferuntur, præcedit dux viæ pastor, dirigens ad pastum, vel locum in quem ducuntur, & hic est pastor notus ouibus, vt vocem eius audientes ipsum sequantur: Alij etiam sequuntur oues, ne aliqua ouis defessa maneat, aut aliqua de causa recedat à grege: indigent enim oues & greges, non ductore solum, sed & custode. Hinc est, quod in scriptura aliquando vnum, aliquando alterum legimus. Psalm. 77. De post fœtantes accepit eum. & 2. Reg. 7. Ego te tuli de pascuis, sequentes greges. Est enim vilius officium sequi, & solet esse seruorum, atque famulorum. Psal. verò 79. dicitur. Qui regis Israël intende, qui deducis velut ouem Ioseph: Verbum deducis נהג Septuaginta verterunt ὁδηγεῖς, à verbo ὁδηγέω, quod significat duco, seu dux sum, inde ὁδηγὸς, id est, dux, qui præcedit, & viam demonstrat. & Ierem. 17. Ego autem non sum turba- B tus te pastorem sequens. Ecce pastor præcedit. de hoc igitur pastore dicitur, Ante eas vadit. Hinc sequitur obiectionem Chryso. hom. 58. non esse validam: inquit enim soluere pastores sequi non præcedere. nec responsio eius videtur satis accommodata, dum ait pastores quidẽ sequi, noo præcedere, sed vt Christus se omnium ad veritatẽ inueniendam ducem ostendat, contrarium pastoribus morẽ seruat, quæ responsio non videtur legitima, nam ex similitudinibus pastoris materialis, se verum pastorem esse ostendit: o- C portet ergo materialem pastorem oues præcedere: nisi enim præiret, potius se non esse verum pastorem probaret. Recentiores nescio quæ in hac parte sine auctoritate docent: veritas ex scriptura, & experientia ipsa satis patet. Sunt enim qui præeunt, & sunt qui sequuntur. illi vt dirigant, hi vt custodiant: dirigere est proprium eorum, qui noti sunt ouibus, non enim sequuntur, nisi cuius vocem, aut habitum ex frequenti eofatione cognoscunt.

Pastor est custos, & doctor dicitur.

¶ *Hoc prouerbium dixit eis Iesus: illi autem non cognouerunt, quid loqueretur eis.*

COMMENTARIVS.

NOn intellexerunt Pharisæi, quid Dominus in parabola superiori significare voluerit: quamuis enim verborum corticem perciperent: tamen sensum prætensum non sunt assecuti. Habet enim parabola seu similitudo, præter communem verborum intelligentiam, latentem quandam significationem, quæ ex collatione, seu similitudine intelligentiæ prioris accipitur. Hanc non perceperunt increduli illi homines, & rectè hoc est à Domino factum, vt se esse cæcos, & non percipere, quæ dicebantur, vel ipsa experientia discerent, & quod verbo non credebant, opere ipso probarent.

ANNOTATIO IV.

Prouerbiũ quid significet.

PRouerbium hoc loco Græcè dicitur, παροιμία. Est autem dictum commũne, quod per hominum ora passim circumfertur, quod alio nomine Adagium vocamus. Hoc autem loco, non in hac sumitur significatione, sed vt idem sit quod parabola. Græcè παραβολή, quasi comparatio & similitudo, frequentet enim vnum pro altero vsurpatur, & prouerbium parabola, & parabola prouerbium dicitur in scriptura, apud Hebræos autem est משל Prouer- D bium igitur, parabolam significat in hoc loco, cuius cum alter sit sensus, præter eum, qui ex communi vocum significatione cõcipitur, explicatione indiget, aut diligenti studio, vt intelligatur, opus est. Verbũ autem Hebræũ cõmune est, & prouerbio, seu adagio, & parabolæ: nam Ezech. 18. pro adagio sumitur: Quid est quod parabolam vertitis in prouerbium? In Hebræo est verbũ cũ nomine, vt solent sæpe Hebræi facere, ac si barbare diceremus, quid est, quod prouerbium

Ezec. 18.

bium prouerbiatis:non enim latinum verbum habemus,sed nomen,id est, frequenter hoc prouerbium profertis.at Psal.78. Ioclmabo in parabolam aurem meam. In Hebræo idem est nomen, & pro parabola

A accipitur: explicare autem differentiam inter parabolam,prouerbium & exemplum, & diffinire singula,non est nostri hoc loco instituti.

¶ *Dixit ego iterum eis Iesus,amen amen,dico vobis,quia ego sum ostium ouium.*

COMMENTARIVS.

Quomodo Christus ostium.

CVm non intelligerent allegoriam sententiæ præcedentis,dignatus est Dominus explicare, & hoc illa particula *Ergo*,indicat,ac si diceret:cùm non assecuti essent Pharisæi sensum, propterea Dominus hæc iterū, & secundo loco adiunxit,vt quæ non erant intellecta,exponeret. Asseuerantet igitur se ostium ouium esse dicit:vt enim per ostium aditus,& ingressus patet in ouile:sic per Christum & fidem in ipsum ingrediendum est in Ecclesiam Dei,& in regnum cœleste: qui enim de Christo non rectè sentit, ab ouili hoc excluditur, nec ei patet ingressus.quibus verbis significat illos Pharisæos esse extra Dei,& Christi Ecclesiam, quamuis sibi maximè præcipuum locum in Synagoga tenere viderentur. Cœcum autem illum ab eis reiectum, non esse verè exclusum ab ouili Dei:hic enim per ostium verum intrauit,illi autem ostium hoc, per quod oportebat ingredi,respuerunt. Hinc patet causa,cur Dominus se ostium esse dixerit:quamuis enim pastor sit,vt inferius docebit:tamen quia parabola hæc eò tendebat,vt Pharisæos ostenderet de ouili Dei non futuros,nisi in Christum crederent:decipique valde,putantes de synagoga meritò eiectum cœcum,quia in eum crediderat:cùm ipsi potius extra synagogam veram essent:propterea dixit, *Ego sum ostium*. Si enim pastorem se diceret, non viderentur excludere eos ab ouili sicut manifestè excludit,quando ostium se esse dicit qui enim non intrant per ostiū fures sunt. Et attende non simpliciter ostium se esse dixisse,sed *Ostium ouiū*: vt veritatem etiam secundam superius narratam doceret,nempe non ostium tantùm pastorum,sed etiam ouium esse;vt nec inter oues quidē Dei sit,qui per ipsum nō intrauerit. Et rursus omnes intrantes esse oues,siue pastores sint,siue tantùm oues. Hæc verba satis probant ostium illud,de quo superius mentio facta est,non esse scripturas,sed ipsum Christū:Nec eam sententiā esse pronuntiatam propter Christum,sed propter alios ministros,& pastores, qui veri non sunt, nisi per eum ingrediantur:vt ex eo Pharisæos argueret,qui se veros pastores & prælatos existimabant, cùm tamen Christum,qui ostium est,reiecerint,cœcumque illum excluserint: qui verè per ostium intrauerat. Esse autem hæc verba explicationem præcedentis parabolæ præter contextum ipsum, indicat illa particula *Ergo*, quæ eò posita est,vt significet Dominum hanc posteriorem addidisse sententiam,quia Iudæi non intellexerant priorē. Si autem non esset hæc explicatio prioris,non rectè,& accommodatè ista connecterentur. Ostium igitur Christus est,per quod oues, & pastores oportet in Ecclesiam Dei ingredi.

Quare Christus ostiū dicatur ouiū.

¶ *Omnes,quotquot venerunt,fures sunt,& latrones.*

PRosequitur parabolæ explicationem contra pastores falsos, quos Latrones conuincit esse, quia se ostium ouilis,& ouium faciebant,& eas à vero Christo auertebant,sibi pastoris officium vsurpantes. Restringenda est autem sententia hæc generalis per præcedentem, vt sit sensus:Omnes,qui venerunt,se pastores ouiū dicentes,aut Christum se esse iactantes,quia per ostium verum non intrarunt:fures fuisse,& latrones,cùm non aliud sit ostium præter Christum,& qui per eum non intrant,oues non sunt,multo minus pastores. Hoc dicit propter nonnullos,qui ante eius aduentum,se tanquam Christū,& Messiam populo annuntiarunt, vel quod proprium Christi erat,sibi vsurparunt:quales fuerunt Theodas,& Iudas, de quibus habetur Acto. 5.& siqui sunt alij. hi enim deceperunt multos Iudæorum, eis persuadentes, se esse promissum Christum, aut quod Christi erat profitentes. hi sunt fures, & latrones: at Christus est verum ostium, & qui per ipsum non intrat, de ouili non est. In Græco habetur, quotquot venerunt ante me, & ita Chryso. Euthymius,& cæteri Græci legunt.

Christus de eis loquitur, qui se veros pastores mentiebantur.

ANNOTATIO V.

Cōtra Manichæos hoc Ioannis loco abutentes.

MAnichæi Prophetas contemnentes & damnantes, hoc loco abutebantur,Quia quotquot ante Christum venerunt, fures & latrones fuerunt, vt auctor est Aug.lib.5 contra aduersarium legis, & prophetarum, capit. 4. sed verbum sequens,vt rectè Chryso. hom.58.dicit,hanc hęresim conuincit. Nam sequitur,oues non audierunt eos, quod in laudem ouium dictum esse nemo negabit: at oues audierunt Prophetas, & si non audissent, essent maximè reprehendendæ: non igitur sententia hæc propter eos dicta est. Qua verò ratione Prophetæ ab hac sententia excludantur, non eodem modo omnes exponunt. Augu.locô citato dicit excludi illo verbo, *Venerunt*, veri enim prophetæ non venerunt, sed missi sunt: Pseudoprophetæ autem à se ipsis venerunt, iuxta illud Ierem.23. Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Hæc ergo sententia secundum mentem Aug. omnes generaliter falsos prophetas concludit. idem dicit Hieron. Oseæ 7. & ante eos eandem explicationem adfert Clem. Alexan. libro 1. Stromat. vt venire dicantur, quia non missi, sed à se ipsis venerunt: nec tantum Pseudoprophetas comprehendit in ista sententia, sed & illos Philosophos, qui dogmata erronea, & falsa tradiderunt, se hominum magi-

Quos dicat fures & latrones.

B stros & doctores facientes. Sed hæc expositio non firmo innititur fundamento:nam venire etiam dicuntur, qui missi sunt. Ioan. 1. dicitur de Ioanne, Hic venit, vt testimonium perhiberet de lumine, qui tamen paulo ante dicitur à Deo missus. Præterea non esse sic limitandam sententiam, probant sequentia verba, cum dicitur, *Quotquot venerunt, fures sunt: ego veni, vt vitam habeant*, si, propterea quia venerunt, dicuntur fures, non erat dicendum *Ego veni*, sed ego sum missus. quam obiectionem
C sensit August. tracta. 45. & aliter limitauit. Aliqui nostro seculo limitant hanc sententiam sic, *Quotquot venerunt*, se Christum seu Messiam esse annuntiantes, fures fuerunt: sed nimis esset tunc restricta hæc sententia, nec constat aliquos tales præcessisse, qui se Christum iactassent, & mentiti essent. Iudam enim, & Theodam Christum se professos esse non legimus. Accommodatior erit expositio, si non de omnibus Pseudoprophetis, nec de his solis, qui se esse Messiam mentiti sunt interpretemur: sed de illis
D etiam,qui,quod Christo erat propriū, modo aliquo vsurpabant,quales illi duo fuerunt, de quibus Act.5. legimus.hi enim omnes non per ostium intrabant, quod verè est Christus.

¶ Sed

¶ *Sed non audierunt eos oues.*

COMMENTARIVS.

Illos fures,& latrones fuisse,signo quodam probat veri,& falsi pastoris,quia oues eos non audierunt:prædicarunt quidem,& annuntiarunt se esse Christum,& Messiam,aut se eas habere virtutes, quæ Christi futuri erant:sed oues vocem eorum,tanquam alienorum,non audierunt,nec eos secuti sunt:quamuis enim aliqui eos receperunt,vt habetur Act.5.tamen omnes eum ipsis perierunt:electi autem & fideles veri non audierunt eos, nec voci ipsorum auscultarunt:ii autem veri fuissent pastores,oues vocem eorum audissent.

ANNOTATIO VI.

A Vg.tract.46.magnam difficultatem mouet,qua ratione dictum sit, Oues non audisse, ac Pseudo prophetas, fures, & latrones illos, cùm certum sit multos ex electis aliquo tépore deceptos extitisse, sicut multi sunt reprobi , qui aliquo tempore veritatem sequuntur:modò autem multi sunt electi,qui inter infideles,aut inter peccatores adhuc viuunt pessimè,multi etiam hæreticis sunt obcæcati, qui tamen conuertendi sunt ad veritatem.sicut è contrario non desunt,qui nunc bene viuunt,malè postea victuri,& malo fine vitam finituri:ergo oues vocem latronum audire potuerunt, & sequi. Recitat August. quorundam responsionem: nempe tunc non esse oues, quando fures audiunt , & sequuntur. Huic opponit August. illud Ezech. 34. Errantem ouem non reuocastis, ouis igitur erat,etiam quando errabat. Idcirco alteram ipse adhibet responsionem : oues non audisse eos,quia non in ea voce audienda perseuerarunt :quamuis enim aliqui electi ad tempus falsos doctores, & Pseudoprophetas audiant:tamen resipiscunt & recedunt ab eis, ad suumque verum reuertuntur pastorem. hæc August. Possumus etiam aliter respondere,vt non de electis tantùm, & prædestinatis hæc exponamus:nam oues fideles omnes sunt,siue reprobi , siue electi, & ad ouile iam hi , quàm illi pertinent : oues igitur non eos audisse dicuntur, quia illi, qui populum à lege, & Prophetis auertebant, paucos sui erroris defensores, & discipulos habuerunt, breuique omnes perierunt:at verum Christum non pauci, sed innumeri populi ex Iudæis, & Gentibus erant audituri , nec nomen eius vnquam cessaturum.

¶ *Ego sum ostium,per me,si quis introierit,saluabitur.*

COMMENTARIVS.

ITerum repetit se esse ostium:prius enim se ostium dixerat ratione pastorum , vt parabolã explicaret,& alios omnes,qui Pseudochristi extiterunt,reiiceret,nunc iterum repetit se ostium esse: vt probet esse ostium respectu ouium,sicut & pastorum,omniúmque qui in ouile intrant. *Qui per me*, inquit, *introierit*, vitam habebit, & *saluabitur*, & sumitur similitudo ab ostio ouilis:Sicut enim oues in ouile per ostium intrantes , ibi conseruantur,& tutæ,ac securæ manent à lupis vitæ earum insidiantibus:sic qui in Ecclesiam per Christum intrant, vitam habent, & ab hostium potestate liberantur,extra quam Ecclesiam salus, spiritualisque vita non est. Argumentum veri ostij est,quando per ipsum in ouile verum salutis intratur , illi fures ostia fuerunt, non ouilis, sed macelli : perierunt enim omnes illi , qui illos sunt secuti , vt patet Act. 5. ad hoc enim alludit Dominus dicens, *Per me si quis introierit,saluabitur*.quasi ostium sit non macelli,sed ouilis,vbi non mactantur,sed saluantur oues.

¶ *Et ingredietur,& egredietur,& pascua inueniet.*

NOn solùm, qui per Christum ingredietur in ouile Ecclesiæ,salutẽ & vitã consequitur:sed in omnib.suis actionibus,& operibus,siue occultis,siue manifestis dirigitur & prosperatur:iuxta illud:Omnia, quæcũque faciet,prosperabuntur.& est metaphora ab ouibus,quæ siue ingrediantur,siue egrediantur, quocunque se conuertunt,inueniunt pascua:tanta est fœcunditas,& vbertas ouilis Christi,quæ est sancta Ecclesia. Phrasis est Hebræa egressum,& ingressum appellare omnia negotia,& opera hominis.sic 2. Reg.3. Ioab dixit ad Dauid. Ignoras Aboer filium Ner,quoniam ad hoc venit ad te,vt deciperet te,& sciret exitum tuũ,& introitum tuũ, id est,omnia opera tua,siue quę in secreto,siue quę in manifesto agis.& 3.Reg.3.Ego sum puer paruulus,ignorans ingressum,& exitum meum:id est,nesciens,quæ me oporter facere,siue in his quæ ad me,siue in his, quæ ad regni administrationem pertinent.& Psal.120.Dominus custodiat introitum tuum,& exitum tuum:id est, in omnibus operibus tuis,siue quæ ad te,siue quæ ad alios spectant,siue publica,siue secreta protegat, & conseruet te.sic etiam nunc dicitur,vbique inuenies pascua diuinæ doctrinæ,& gratiæ,iuxta illud Psal.22. Dominus regit me,nihil mihi deerit,in loco pascuæ ibi me collocauit.& Ezech.34.In pascuis vberrimis pascam eas, & in montibus excelsis Israël erunt pascua eorum. quæ verba Hieronymus de militante, & triumphante Ecclesia exponit.

Ingressus & exitus nomine quid scriptura significet.

ANNOTATIO VII.

Ingredi & egredi multifariam exponitur.

A Vgust. tract. 45. duplicem superioris sententiæ adfert interpretationem:Vna est,vt per exitum opera exteriora , per ingressum opera interiora, intelligantur : in vtrisque enim à Deo oues Christi pascuntur. Et conformis est hæc expositio illi, quam Chaldaica periphasis adhibet illis verbis Psalmi,Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum. introitum , inquit , id est , legis studium : exitum , id est , negotiationem. similem ferè expositionem adfert Basil.lib.de Spirit.sancto,cap. 8. Altera est,vt per introitum intelligamus ingressum per viuam fidem in Ecclesiam militantem , vbi pascua salutis sunt:per egressum,mortem temporalem,per quam si transitus in Ecclesiam triumphantem,& regnum cœleste, vbi sunt perfecta pascua, & perennia. Et conforme est illud Hieronymi super Ezech.24. quod in commentatio adduximus. Sunt istæ interpretationes quantum ad doctrinam veræ, & quantum ad sensum probabiles,nec in re diuersæ sunt ab ea,quam in cõmentario posuimus , præter id , quod phrasis illa est Hebræa,significans veluti generalitatem quandam operationum,& actionum.Euthym.exponit, *Egredietur, & ingredietur*,id est,ad omnem mondi locum , vt significetur Ecclesiæ dilatatio.Aliqui recentiorum exponunt,*Egredietur,& ingredietur*,id est,liberè , & securè conuersabitur,iuxta illud 1.Reg.18. De Dauid, qui ingrediebatur,& egrediebatur in conspectu populi:id est , familiariter , & liberè conuersabatur. & Act.1.In omni tempore,quo intrauit , & exiuit inter nos Iesus:id est,nobiscum est familiariter conuersatus,quamuis hæc omnia vera sint, mihi tamen magis probatur,quod in commentario dixi.

Psal. 120.

¶ *Fur non venit, nisi vt furetur, & mactet, & perdat: ego veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant.*

COMMENTARIVS.

Quid sit vitã habere, & abũdantius habere.

SE esse verum ostium ouium, non autem illos, qui ante eum venerunt, probat: quia illi in ruinam, & destructionem ouium venerunt: perierunt enim, qui eos sequuti sunt: alludit vero ad illud Act. 5. At ipse venit, *Vt vitam habeant, & abundantius habeant*, nempe vitam habeant gratiæ in hoc sæculo, & abundantius in futuro æternam consequantur. Viuit enim iustus in hoc sæculo vita gratiæ, perfectiorem postea etiam per Christum consecuturus vitam, beatam nempe, in gloria. sic Aug. tract. 45. & Chrys. hom. 58. exponunt. adhuc in hoc sæculo vita gratiæ datur, & abundantius datur, quia iustus in gratia augetur, & magis ac magis, crescit. 1. The. 4. Sic & ambuletis vt abundetis magis. Rursus *Vt vitam habeant*, id est, liberentur à malis, *Et abundantius habeant*, id est, fruantur bonis: Venit enim, vt, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic exponit Olimpiodo. in Eccl. c. 2. Rursus *Vt vitam habeant*, quam per fidem in me venturum habebant. *Et abundantius habeant*: nam maior, & copiosior est Euangelij, quàm quæ in lege dabatur gratia. Omnia hæc vera sunt, & per Christum data, & ad huius sententiæ veritatem pertinent.

¶ *Ego sum pastor bonus.*

NE ostium solum Christum esse aliquis existimaret, quasi alius esset pastor, qui per eum intraturus esset, adiunxit se esse etiam pastorem, & quidem bonum, non quemcunque, sed illum verum, & principem pastorum. Et nota artificium Spiritus sancti, si enim pastorem solum diceret, non excludebat alios à ratione pastoris, qui per ipsum non intrant: si ostium solum prædicaret, alium esse pastorem & Christum suspicari aliquis posset, ideo vtrumque coniunxit: illud tamen ex parabolæ instituto, hoc verò ex data occasione, & hic est legitimus sensus huius totius contextus. Pastorem autem bonum se dicit, vt non solùm à latronibus, & furibus se

Ezec. 34. separet, & distinguat: sed ab aliis, qui curam veri pastoris non habent, & mercenarij dicuntur, & ab iis etiã qui boni sunt, per ipsum tamen intrant in ouile ouium. Est autem articulus Græcus appositus duplex, nempe, Ego sum ille pastor, ille bonus: vt hoc significet Dominus se esse illum verum pastorem promissum in prophetis. Suscitabo super ea pastorem vnum, qui pascat ea, seruum meum Dauid: ipse pascet ea, & ipse erit eis in pastorẽ: quæ verba de Dauidis persona intelligi nequeunt, qui tũc mortuus erat, sed de Christo, qui ex eius semine erat venturus, vt sacri Doctores, & Hebræi ipsi intellexerunt, ad hoc alludens dicit: Ego sum pastor ille bonus, insignis & pastorum omnium princeps promissus olim venturus: de quo 1. Pet. 5. Cum apparuerit princeps pastorum & 1. Pet. 2. Eratis sicut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem, & Episcopum animarum vestrarum. lege quæ in annotatione consequuntur.

ANNOTATIO VIII.

Quatuor, Pastorum species in scriptura reperiuntur.

QVi aliis præsunt, & eorum curã gerunt in scriptura dicuntur pastores per quandam metaphoram, & similitudinem pastorum, qui ouium custodiæ incumbunt. Horum autem pastorum quatuor genera in eadem scriptura reperimus. Primum est eorum, qui cùm nullam habeant legitimam potestatem, & auctoritatem supra alios, eam sibi ipsi vsurpant, intruduntque se in officia gubernandi, regendi & docendi, quæ ad ipsos non spectant, & ad quæ vocati verè non sunt. de his dictum est Zachar. 11. Ecce ego suscitabo pastorem: qui derelicta non visitabit: nec dispersum quæret. horum sub alio nomine meminit Ieremias c. 14. Falso, inquit, vaticinati sunt Prophetæ: non misi eos: non præcepi eis: non locutus sum ad illos. & Matth. 7. Attendite vobis à falsis Prophetis. contra hos dictum est Hebr. 5. Nemo assumit sibi honorem, nisi qui vocatur à Deo, tanquam Aaron.

Secundum genus pastorum est, qui legitimã habent potestatem, & auctoritatem, eam tamen non administrant, vt oportet, quos Basilius orat. pro Sancto Mamante vnico verbo describit, nempe qui non ouibus, sed sibi prodesse cupiunt. & August. tractat. 46. Ioan. qui ob honorem, inquit, aut lucrum temporale aliis præsunt. de huiusmodi Ezech. dictum est:

Ezec. 34. Væ pastoribus Israël, qui pascebant semetipsos, nonne greges à pastoribus pascuntur? lac comedebatis: & lanis operiebamini, & quod crassum erat, occidebatis, gregem autem meum non pascebatis: quod infirmum fuit, non consolidastis: & quod ægrotum non sanastis: quod confractum est, non alligastis: & quod abiectum erat non reduxistis: & quod perierat, non quæsistis, & cum auctoritate imperabatis eis, & cum potentia. Hi pastores veri sunt, quia legitimam habent potestatem, non vt primi, qui non veri,

Quales pastores fuerint scribæ & Pharisæi.

sed falsi sunt pastores: quanquam autem veri sint, mercenarij tamen dicuntur: tales erant illi principes Sacerdotum, Scribæ, & Pharisæi, de quibus dictum est Matth. 23. Super cathedram Moysi sederunt Scri-

A bæ, & Pharisæi, quæcunq; dixerint vobis, seruate, & facite, secundum verò opera eorum nolite facere. quasi diceret, quia veri sunt pastores, & potestatem habent, obedite eis: quia verò mercenarij sunt, eorum opera nolite imitari: malos enim principes & Prælatos, habentes potestatem legitimam honorare, eisque obedire, sed non illos imitari debemus.

Quos christus fures, quos Mercenarios, & quos Pastores appellet.

Tertium genus pastorum est eorum, qui & legitimam habent potestatem, & eam, vt par est, & vt expedit, administrant, non sibi, sed gregi prodesse cu-

B pientes: hi pastores boni sunt, de quibus scriptum est Ieremi. 3. Dabo vobis pastores iuxta cor meum. Horum omnium pastorum mentionem facit Dominus in hoc sermone, primos appellat fures, & latrones, non ingredientes per ostium: secundos vocat mercenarios, qui vident lupum venientem, & dimittunt oues, & fugiunt: tertios dicit bonos esse pastores, qui animam ponunt pro ouibus suis.

Vltra hæc tria pastorum genera reperitur in scriptura aliud quartum, sub quo vnicus est pastor, nem-

C pe Messias, seu Christus in lege, & prophetis promissus venturus, de quo dictum est Ezech. 34. Suscitabo super eos pastorem vnum, & Zach. 13. Framea suscitare super pastorem meum. & ibidem: Percute pastorem, & dispergentur oues. alia testimonia in commentario produximus.

His igitur notatis, attendendũ est, pro vera intelligentia huius contextus, Christũ se bonũ pastorẽ appellare, & talẽ esse confirmare: non tantùm vt à furibus, & latronibus, & mercenariis seipsum discernat,

D sed etiã vt à bonis pastoribus distinguat, ostendatq; se esse bonũ pastorem, non quemcunque, sed illum vnicũ promissum in lege, & prædictũ per prophetas, nempe verum Christum & Messiam, quem inter alia cognomina, hoc ipsum etiam habiturum, prædictum erat. Hoc est ergo, quod nunc dicit, *Ego sum pastor bonus*, ille nempe vnicus pastor per Prophetas prænunciatus. Hunc esse sensum legitimum huius contextus multa

Christus solitus est ostendere se bonum illum pastorem, & messiam esse.

probatur,

probant, primùm est causa, ob quam Christus totum hunc habuit sermonem: ea enim fuit, quia Iudæi eiecerant è Synagoga cæcum illum, eò quod Christum confitebatur, quasi iudicantes, & declarantes Christum esse pseudoprophetam, & falsum Christum: propter hoc Dominus cæcum defendens probat potius eos esse extra verã Synagogam, & Ecclesiã: hoc autem confirmat, dum se ostium ouium, & se esse verum pastorem dicit. quæ ad rem nõ facerent, nisi de pastore illo promisso, & vnico loqueretur. Vtitur enim his nominibus, ouilis, ostij, & pastoris, occasione eiectionis è synagoga, à qua, velut ab ouili, excluserũt cæcum. Alterum est verbum illud, *Quotquot ante me venerunt, fures sunt, & latrones.* quod haud dubiè intelligendum est de iis, qui falsò nomen Christi, aut aliquid, quod Christi futurum erat, sibi vsurparunt: cùm igitur ab his se secernens dicit, *Ego sum pastor bonus*, non quemcunque bonum pastorem, sed illum vnicum significat, cuius officium falsò sibi tribuerunt fures, & latrones. Tertium est, quod inferius sequitur, *Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc* A *ouili, & illas oportet me adducere*, quis non intelligit hoc esse peculiare pastori illi, nempe Christo? Quartum est, quod Dominus ad probandum se esse bonum pastorem, adducit: *Cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ sicut ego cognosco patrem, &c.* hoc nemo hominum dicere verè potuit, & nec poterit, præter illum vnicum pastorem Christum: igitur sententia hæc, *Ego sum pastor bonus*, in eum est interpretanda sensum, vt significet Christum esse bonum pastorem illum vnicum, quem venturum prophetæ prædixe- B rant: talis enim a Iudæis legis, & scripturarum peritis, futurus credebatur, & expectabatur: eaque de causa, vt in commentario adnotauimus, cum duplici articulo Græcè legitur, *Ego sum ille pastor, ille bonus.* hinc est quod Dominus bis hanc sententiam repetit, Ego sum pastor bonus. priùs quidem vt se à furibus, latronibus, & mercenariis secernat: posterius verò, vt se etiam à bonis quibuscumque pastoribus longè differre doceat, vtpote qui sit vnicus, & princeps omnium pastorum: hoc enim nomine appellatus est à Petro 1. epist. cap 5.

¶ *Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis.*

COMMENTARIVS.

PRobaturus se esse bonum pastorem primò se à mercenario secernit, &, vt id efficiat, vnam differentiam inter vtrunque constituit, nempe bonum pastorem, vitam omnibus periculis exponere in ouium defensionẽ tutelam, & salutem: hoc autem mercenarius non facit, vt in sequenti sententia exponitur. *Animam.* hoc loco vitam corporalem intelligit, quod sæpè in scriptura fit. Matth. 2. Defuncti sunt enim, qui quærebant animam pueri. Ioann. 13. Animam meam pro te ponam.

ANNOTATIO IX.

Quomodo commendatur pastor animam pro ouibus ponens, cum hoc non liceat. POsset aliquis obiicere circa hanc sententiam, nempe metaphoram pastoris, mercenarij, & ouium non accommodari conuenienter præsenti instituto. Pastor enim non ponit animam suam pro ouibus: nam pluribus facit homo vitam temporalem quàm oues omnes, quas possidet. Iob. 2. Pellem pro pelle, & cuncta quæ habet homo, dabit pro anima sua: & quod magis vrget, si animã ponat pro ouibus, pro quarum conseruatione mori nõ recusat, non rectè facit, nec laudandus est, vita enim, tẽporalis maius bonum, & præstantius est, quam pecuniæ, & res temporales, nõ ergo virtutis ordo seruatur, si pro eo quod minus est, maius exponitur. Vnde sicut pro honore, ita & pro rebus temporalibus vitiosum est vitam commutare temporalem: qui igitur pro hisce ouibus dat animam suam, bonus non est pastor. Aliqui hoc vrsi argumento de solis pastoribus spiritualibus, nempe qui per similitudinem pastores dicuntur, hanc sententiam intelligendam censent, quorum opinioni, & expositioni contextus obstat: nam Dominus metaphoram prosequitur in tota sententia: *Mercenarius*, inquit, *videt lupum venientem, & fugit, & dimittit oues, & lupus rapit, & dispergit: bonus* autem *pastor, & cuius sunt oues, animam dat*, & vitæ periculo se exponit pro ouium defensione. Non ergo negari potest, hæc omnia sumpta ex metaphora, & id mihi probabilius videtur.

Difficultatis solutio. Quod autem in contrarium allatùm est, facile soluitur: duo enim respondeo: Vnum est, non dici pastorem bonum, eò quod bene & rectè secundum virtutem agat: sed quia, quod officij sui est, accuratè perficiat. exemplum habemus Lucæ 16. in Villico illo iniquitatis, qui prudenter egisse dicitur, cùm iniquè & iniustè sit operatus donando, quæ Domini erant: ita & bonus pastor dicitur, quia ouibus maximè consulit: sæpè enim in scriptura rebus malè gestis, bonæ significantur, vt docet Greg. lib. 3. Moral. cap. 16. bo-
Ioann.

C nus ergo prælatus pastori confertur, qui animam ponit pro ouibus, etiamsi hic non in hoc laudandus sit, quasi rectè egerit: sicuti nec rectè egit Villicus, quem nihilominus iusti quodam modo imitari iubentur. Alterum est, quod magis ad rem facit: non semper esse vitiosum vitam dare, & periculo vitæ temporalis se exponere pro ouibus, & rebus temporalibus defendendis. Quando enim temporalia ad honestum finem ordinantur, & diriguntur, licet eas desiderare, acquirere, conseruare, & pro earum de- D fensione vitæ periculo se offerre, neque id est maius pro minori, sed potius pro maiori exponere: nam temporalia ad honestum finem ordinata, rationem boni honesti habent: de hac causa licet ea defendere cum periculo vitæ etiam probabili, eáque recuperare cum eodem periculo, debitis circumstantiis adhibitis: de hac tamen re non est locus hic plura dicendi, dicta autem ista sunt, vt ostendamus bonum esse posse pastorem, etiam secundum virtutem, qui pro ouibus vitam exponit temporalem, & id sa- E tis est ad metaphoram conseruandam, quæ maximè ad contextum facit. Non est autem quærenda similitudo in omnibus: id enim vitiosum, & præter loquentis institutum est: cogeremur enim dicere, quæ falsa sunt: cùm pastor ouium materialium, non diligat eas amore beneuolentiæ, sed vtili, & propter seipsum. Prælati vero non debent diligere subditos eo amore solo, sed præcipuè propter vtilitatem, & bonum eorundem subditorum. non est ergo metaphora sic extendenda, vt ad dissimilia trahatur, sed ea F tantùm complectitur, quæ sermone exprimuntur. Hoc vltimo adnotandum est, animam dare pro aliquo non semper esse mori pro eo, sed aliquando etiam significat vitæ periculo se exponere, quod satis constat Actorum 15. vbi de Paulo, & Barnaba, qui tunc viuebant, dicitur: Qui animas suas tradiderunt pro nomine Domini nostri. *Animam ponere, non semper mori significat.*

¶ *Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, vidit lupum venientem, & dimittit oues, & fugit, & lupus rapit, & dispergit oues.*

COMMENTARIVS.

NOn sic se habet mercenarius: sed vitam propriam ab omnibus liberam periculis conseruat, etiam cum detrimento ouium: nam dum lupum venientem videt, non expectat, sed fugit, & dimittit oues in periculo: lupus enim venit nemine resistente, & oues rapit & dispergit, aliquas earum rapit, & mactat: cæteras autem, quas rapere non potest, dispergit, quia timore, & terrore omnibus perculsis, vnaquaque in suum locum fugit, fuga salutem quærens. Non sic facit verus & proprius pastor: sed lupo occurrit, ac vitæ subiens periculum resistit, & oues defendit. Quod egregius ille pastor Dauid, de cuius semine pastor hic bonus secundum carnem natus est, faciebat: qui 1. Reg. 17. dixit ad Saul, Pascebat seruus tuus patris sui gregem, & veniebat leo, vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis, & persequebar eos, & percutiebam, eruebamque de ore eorum, & illi consurgebant aduersum me: & apprehendebam mentum eorum, & suffocabam, interficiebamq; eos. hoc profectò non mercenarij, sed veri pastoris erat. Mercenarium describit Dominus: *Qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ.* hæc duo ad idem pertinent: posterius enim est explicatio prioris, idcirco sine aliqua copulatione posita sunt. *Qui non est pastor*, nempe, *cuius oues propriæ non sunt.*

¶ *Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus.*

CVr mercenarius fugiat causam adiungit: quia ipse mercedem solam quærit, proinde quãdo pereunt oues, ipsi non pereunt, sed Domino, cuius sunt: siue ergo viuant, siue pereant, nec lucrum, nec damnum ei referunt, quia solam mercedem ex custodia ouium habet: propterea fugit, & vitæ propriæ consulit. Hoc significat ista phrasis, *Non pertinet ad eum de ouibus*, id est, non pereunt in damnum ipsius, nec viuunt in lucrum. Marc. 14. Non ad te pertinet, quia perimus? id est, non tua res agitur. Aliqui vertunt, & oues non sunt illi curæ: seu, non est cura illi de ouibus: & sic Græcè habetur, & sic interpres vertit. Lucæ 10. Non est tibi curæ, quòd soror mea reliquit me solam ministrare. quamuis autem sic legamus, ad eundem sensum refertur: Nam mercenarij etiam curam gerunt de ouibus, sed dicuntur non esse illis curæ: quia non ipsis, sed dominis pereunt.

ANNOTATIO X.

Mercenariorũ nomine Pharisæos significat.

ADuertenda sunt aliqua in exactiorem superioris sententiæ declarationem. Vnum est, per hos mercenarios Dominum significasse illos Pharisæos, & primos Iudæorum, curam plebis gerentes: qui auaritiæ, & ambitioni dediti erant decimantes mentam & ciminum, & primos accubitus quærentes: hi non ouium vtilitati, sed propriæ studebant. Ita exponit August. tracta. 46. & Basil. in orat. de S. Mamam. Esse etiam similes in Ecclesia Euangelica improbabile non est, de quibus ad Philip. 2. dicitur: Quæ sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi. Tria ergo genera hominum distinguit: quosdam, quos fures & latrones, quosdam, quos mercenarios appellat: illi Pseudoprophetæ, qui cùm auctoritatem, non habeant, eam sibi vsurpant: hi prælati veri, sed debito modo suum officium non administrantes, sunt: à quibus se primo loco secernit, dum se esse asserit pastorem bonum illum, qui animam ponit pro ouibus, quia eius propriæ sunt: postea à bonis etiam pastoribus se esse diuersum docet, quos tertio loco significat. Secundò est aduertendum: hinc dubietatem suboriri: Si enim mercenarius est, cuius oues propriæ non sunt, omnes nostri Prælati, & pastores mercenarij sunt, quia oues ipsorum non sunt: non enim sunt fideles oues huius, aut illius prælati, sed Christi, cuius est Ecclesia. Vnde Ioan. 20. dictum est Petro: Pasce oues meas: non tuas. & Matth. 16. Ædificabo Ecclesiam meam: non tuam. & 1. Corint. 3. Sic nos existimet homo, vt ministros, & dispensatores: quid ergo? dicemus ne Apostolos, & successores omnes eorum mercenarios? Respondeo: qui propriæ vtilitati temporali studet: & officium suscepit non propter oues præcipuè, sed propter honorem, aut lucrũ, aut bonum aliquod proprium, mercenarius est, qui facile imminente periculo, & cessante lucro dimittit oues, quia non habet iam, quod in eis pascendis sibi proposuerat: cæterum qui vtilitatem ouium in officio præcipuè quærit, & commoda propria temporalia postponit, non mercenarius, sed proprius est pastor: quia & si verè oues eius non sint, ita eas tamen tractat, ac si suæ essent: & propterea vicarij, ac ministri Christi dicuntur, vices eius gerentes: quia sicut Christus tanquam verè suas gu-

Prælati Mercenarij nõ sunt quamuis oues non eorum, sed Christi sint.

A bernat, ita vicarij eodem affectu in eas feruntur, quo is, cuius sunt vicarij. Charitas enim qua diligitur Deus facit, vt quæ Dei, & Christi sunt, velut propria reputentur: inde fit, vt hi vitam, & sanguinem pro ouibus fundant. Exemplum est in illo Dauid, quod in commentario attulimus, pascebat gregem, non suum, sed patris: at quia patris erat, adeo suum reputabat, vt in vrsum, & Leonem rapientes etiam ouem vnam insurgeret, & de ipsorum ore eriperet: talis Petrus, talis Paulus, tales

B Apostoli, & multi postea eorum successores: tales etiam diuina gratia habet nunc Ecclesia nostra multos.

Tertiò aduertendum est, Gaudentium hæreticum, vt refert August. lib. 2. contra epist. eiusdem capit. 8. hoc loco fuisse abusum, ad probandum non esse vlla ratione concessum in persecutione fugere: quia *Mercenarius fugit, & dimittit oues*, nec intelligebat iste hæreticus aliquando fugiente pastore, non dimitti oues nec lupum rapere, aut dispergere.

C Fugit Paulus per murum dimissus, tamen non propterea lupus fideles dispergit, aut rapuit. Aliquando enim quæritur solus pastor, non oues, & tunc si pastor fugiat, in periculo non manent oues: aliquando etiam, si non solus quæratur, fugit corpore non fugientes, fugere & dimittere oues, vt qui iustitiam deserunt timore, vel affectu, quamuis corpore adsint, verè fugiunt & mercenarij sunt: de hac tamen materia non est nostri instituti plura disserere. Sunt enim casus, quando, & Prælatis li-

D cet fugere corpore, nec tamen verè fugiunt, nec mercenarij sunt; nobis exemplum Pauli, & doctrina Christi nunc sufficiat, Matth. 10. Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. de qua re extant multæ doctrinæ sanctorum, & præcipuè Apologia Athanasij de fuga sua.

Luporum nomine qui sint intelligendi.

Quartò est aduertendum, per lupum non solos hæreticos, tyrannos, & nominis Christi persecutores intelligi, sed quoscunque, qui fideles a iustitia auertere conantur, qui timorem aliquem sua potentia Prælatis incutere solent: sed non satis est pastoribus, si non fugiant lupos, quando terrentes inuadunt, sed adhuc cauere debent, ne cum lupis

amici

amicitias ineant, in ouium detrimentum: quod recte annotauit Anacletus Papa in epist. 1. Turpe proferò est pastoribus, lupos habere amicos in suarum ouium damnum. hi enim & si corpore non fu-

A giant, & dimittant oues, & corde tamen, & animo. quod peius est, longè fugiunt, & in grauiori periculo relinqnunt oues, quando lupus, & tutus, & securus inuadit.

¶ *Ego sum pastor bonus.*

COMMENTARIVS.

Repetit se bonum pastorem, vt postquam à mercenariis, & furibus distinctum se esse probauit, ab aliis omnibus etiam bonis pastoribus secernatur: seque esse illum vnicum, & verum pastorem promissum ostendat: ea enim de causa hoc verbum repetitur.

¶ *Et cognosco oues meas.*

Quatuor argumentis à signo sumptis, se esse verum & bonum illum Pastorem probat: quorum primum est, *Et cognosco oues meas.* in his sententiis particula *Et*, loco *quia*, posita est: est enim Hebræa phrasis, vt superius annotauimus. Nota vna ex iis, quæ supra numeratæ sunt, quibus pastor à latrone, & fure secernitur,

Christus oues suas quomodo cognoscat. hæc est. est igitur pastoris veri, suas oues cognoscere, nemo tamen cognitionem habere potest, quam Christus vnicus ille pastor habet suorum electorum. Pastores enim oues suas non cognoscunt distinctè, nisi aliquo signo exteriori notentur, quo vti solent, vt eas agnoscant, & inter alias, quæ suæ non sunt, distinguant: at mirabilis noster pastor Christus hoc habet proprium, tanquam verus, & proprius pastor, qui nouit oues suas, etiam nullo signo distinctas. Multi enim fuut, & fuerant inter infideles, & peccatores, qui oues sunt Christi, nullum in se, quo ab aliis dæmonis ouibus secernantur, signum habentes, & tamen nouit eas Christus, & ad se trahit. 2. Tim. 2. Cognouit Dominus, qui sunt eius. Cognoscere enim oues, quando errant inter oues diaboli, cùm nullum in se signum distinctionis habent: immò quod magis est, etiam antequam fiant, & generentur: hoc proprium est huius vnici pastoris. De hac cognitione distincta, & perfecta loquitur Dominus, vt ex verbis sequentibus constat. quia non tantum exteriora ouium, sed etiam intima cordis perspicit, & quid vnicuique expediat, intelligit. Est autem aduertendum, quamuis generaliter oues Christi sunt credentes in eum: tamen particulariter hic loquitur de electis, & prædestinatis, qui oues in æternum sunt futuræ: illas nouit, sed particulari modo has, quia & intellectu, & affectu in ipsas fertur, quæ nunquam sunt auellendæ ab eo, licet ad tempus errent: & hoc significat verbum sequens. Hæc est prima conditio, & nota pastoris boni.

¶ *Et cognoscunt me meæ.*

Alterum argumentum est à secundo signo, oues etiam meæ me cognoscunt. Electi, & prædestinati Dei infallibiliter cognoscunt etiam pastorem Christum, quia licet ad tempus errent, tamen tandem suum verum agnoscent pastorem, & cognoscent, sicut etiam cognitæ sunt. hoc Paulus 2. Tim. 2. dicens: Ex quibus est Himenæus, & Philetus, qui à veritate exciderunt dicentes, resurrectionem esse iam factam, & subuerterunt quorundam fidem: sed firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc cognouit Dominus, qui sunt eius. ac si diceret: multi exciderunt à fide, sed quos elegit Deus, & prædestinauit, tandem excidere non possunt, nec vllus contra eos præualebit, quia eos nouit Dominus, & nemo de eius manu eripiet. Rom. 11. Non repulit Dominus plebem suam, quam præsciuit. Act. 13. Crediderunt, quotquot præordinati erant

Vnius Christi proprium est ab omnibus suis cognosci. ad vitam æternam. Oues ergo Christi cognoscunt ipsum, hæc nota vnici illius pastoris est: nemo enim hominum etiam eorum, qui boni pastores sunt, hoc habet: fieri enim potest, vt oues non cognoscant eum: non enim necessarium est hunc vel illum cognoscere, ad salutem, & vitam æternam: cognoscere autem Christum necessarium est, & vt oues eum agnoscant. necesse quidem est agnoscere prælatos, & pastores in Ecclesia, tamen qui hunc non agnouit, quia forsan tunc errabat, agnoscet alium successorem: at Christum necesse est agnoscere: est autem hæc nota effectus prioris, propterea enim oues cognoscunt me, quia ego cognosco eas.

¶ *Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem.*

Quales sint cognitiones præcedentes explicat Christus, & est talis sensus: *Cognosco oues meas,* sicut cognouit me Pater, *Et cognoscunt me meæ,* sicut ego noui patrem, loquiturque vt homo. Est autem similitudo proportionis, non æqualitatis: non enim dictio *Sicut*, semper æqualitatem indicat, vt apertè probat illud

Reciproca Christi, & ouium sua rū cognitio expenditur. Domini apud Matth. 5. Estote perfecti, sicut pater vester perfectus est. Consideremus igitur, quomodo Pater nouit Christum, sic enim proportionis similitudine Christus nouit suos. Pater igitur sic nouit filium, si loquamur, vt Deus est, quia intelligendo, & cognoscendo totam suam ei donauit, & communicauit substantiam, & vitam, vt homo autem est, sic Christus homo à Patre cognitus est, vt non fuerit sterilis, & inutilis cognitio, sed simul affectiua & factiua: quia eam humanitatem summis donis, & perfectionibus, vitaque spirituali affecit: sic & Christus nouit suos, non sterili cognitione, & speculatiua, quia etiam inimicos nouit: sed affectu, & efficientia, quia pluribus beneficiis, & virtutibus insignibus ac donis, suos repleuit, & replet electos, eósque viuificat. *Sicut* igitur *nouit me Pater,* sic ego oues meas. Consideremus rursus, quomodo filius nouit patrem. Vt enim Deus est, recognoscit, quod accepit à Patre, & redamat ipsum, non tamen vitam, aut aliquid ei communicat, quia Pater à filio non accipit quicquam in se: vt homo autem Christus nouit Patrem eius voluntatem in omnibus implendo, ipsius honori in omnibus consulendo, nomen eius celebrando, sic etiam oues, & electi cognoscunt Christum amando, reuerendo, obediendo, colendo, & celebrando: at nihil ei vitæ, aut perfectionis addunt, nihil in se accipit ab eis Christus. Luc. 17. Postquam feceritis hæc, dicite, serui inutiles sumus. His igitur propositis verbis declarat Christus, non qualemcunque se esse pastorem, sed Messiam, & verum Christum Dei filium, nemo enim alius sic cognoscit, aut cognoscetur ab ouibus. Quis enim oues viuificat, vt Christus? quis seipsum dat ouibus? quis eas, vt ita dicam, deificat? & consortes diuinæ naturæ facit, sicut ipse? Rursus est alia similitudo, *Sicut nouit me Pater, & ego noui Patrem.* vt nec à Patris cognitione, & affectu diuellatur filius, nec Pater etiam ab ipsius filij cognitione, & affectu: ita erit firma, & certa hæc cognitio inter me, & oues, quæ in æternum manebit.

ANNOTATIO XI.

Interpretatio Chrysostomi & Euthymij reiicitur. Chrysostomus hom. 59. & Euthymius multo aliter hanc sententiam exponunt, & connectunt, non enim referunt hanc similitudinem ad cognitiones præcedentes, sed vt sit noua sententia, quà

B Christus: vt Deus æqualem se habere cognitionem cum Patre asserit, sitque sensus. Sicut nouit me Pater, ita ego æqualiter cognosco Patrem, hoc autem dicitur, ne cùm præcesserit: *Ego cognosco oues meas,*

A *& cognoſcunt me mea,* aliquis exiſtimet, æqualem habere oues cognitionem cum ipſo: propterea adiunxit vt ſe æqualem habere cognitionem cum Patre, ad quam oues non poſſunt peruenire. Sed accommodatior multo eſt allata expoſitio in commentario: non enim veriſimilis erat hæc dubitatio: nec ex verbis illis aliquis eam æqualitatem concipere potuit. Potius dicendum eſt, cùm præcedentia illa verba adhuc non exprimerent eam cognitionem, qua à mercenariis, aut ab aliis paſtoribus bonis diſcerneretur: propterea adiunctam eſſe hanc ſententiam, vt ſe verum Chriſtum, & principem paſtorum declararet ex propria quadam cognitione, & hæc videtur legitima expoſitio, & conſonat, quod paulo poſt ſequitur: *Ego cognoſco eas, & ſequuntur me. & vitam æternam do eis*, quaſi hæc duo poſteriora ſint effectus huius cognitionis. Simile etiam illud eſt Ioan. 6. Sicut miſit me viuens Pater, & ego viuo propter patrem, & qui manducat me, viuet propter me.

¶ *Et animam meam pono pro ouibus meis.*

COMMENTARIVS.

HOc eſt tertium argumentum à ſigno diſcernere mercenarios à bonis. & propriis paſtoribus, & multo magis fures, & latrones, qui non ſolùm vitam propriam non exponunt pro ouibus: ſed potius ipſarum vitæ inſidiantur. Chriſtus autem verus, & proprius paſtor vitam ſuam pro ouibus expoſuit: hoc enim loco anima, vitam temporalem ſignificat. Tamen aduertendum eſt etiam hoc ſigno ab omnibus paſtoribus etiam bonis, Chriſtum ſecerni: quia non quouis modo Chriſtus animam poſuit pro ouibus, ſed eo, quo nemo alius poſuit, nec ponere potuit, vt hoc argumentum eſſe verum Chriſtum, & principem paſtorum probet: quod in quatuor maxime apparet. Primò quidem Apoſtoli, & Martyres vitam expoſuerunt pro ouibus Chriſti: ſed eorum mors ouibus in redemptionem & remiſſionem peccatorum non profuit: ſola enim mors Chriſti peccatum delere potuit, gratiam reſtituere, & cœlum aperire. ipſe ergo eſt, qui maxime pro ouium vtilitate animam poſuit, ratione affectus, quia maxime profuit. Secundo, & hoc eſt valde perpendendum, homo vitam pro alio exponere poteſt, & expoſuerunt multi: ſed hi, qui expoſuerunt, erant morituri, etiamſi pro aliis eam non expoſuiſſent, potius dicendi ſunt, mortem pro aliis citò ſubiiſſe, & vitam diminuiſſe: at Chriſtus non ſic: ex vnione enim ad verbum, caro illa immortalis futura erat & ei impaſſibilitas, & immortalitas debebatur: at pro nobis, & ouium ſalute, ſe paſſibilem: & mortalem fecit: diſpenſatiuè impediendo, ne eius gloria ad carnem ſe extenderet: ſe ergo mortalem, & patibilem pro ouibus fecit: idcirco ipſe ſolus eſt, qui pro eis vitam verè expoſuit: id Paulus inſinuat dicens 2. Corinth. 8. Propter vos egens factus eſt, cùm eſſet diues. Tertio homines potius pro ſe moriuntur, quam pro aliis, quia plus ſibi proſunt, quam illis. Mors enim Martyrum plus ei profuit, quia gratiæ & gloriæ pondus illis contulit: nobis autem ad exemplum & ſatisfactionem pro temporalibus pœnis profuit, maius tamen eſt gratiæ & gloriæ bonum, quod ſibi per mortem conciliarunt. Vnde Ariſtoteles gentilis docuit: qui pro amico moritur, plus amare ſe, quam amicum, quia ſibi bonum honeſtum comparat: amico autem vitam temporalem, pro cuius defenſione vitam exponit: at Chriſtus non ſic: mors Chriſti nobis plus profuit, quia ad remiſſionem peccatorum, ad gratiæ conſecutionem, ad æternam vitam neceſſaria fuit: horum nihil ſibi per mortem comparauit, ex vnione enim omnia ſibi debita erant, nec pro ſe mori ei erat opus: quod Iſaiæ 7. dicitur: Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis. Quartò denique, quia nullius vita in totum alteri profuit: multum tempus vitæ intercedit inutile aliis, etiam in his, qui mortem ſubierunt pro altero: non enim tota vita Apoſtolorum nobis profuit, ſed illa pars vitæ, quam pro noſtra vtilitate expenderunt: at Chriſtus ab inſtanti ſuæ incarnationis nobis profuit: nam & tunc noſtram redemptionem ſua directione meruit. Ipſe igitur eſt, qui propriè, & perfectè animam ſuam poſuit pro ouibus ſuis, de quo ſolo prædictum eſt Iſa. 53. Si poſuerit pro peccato animam ſuam, videbit ſemen longæuum.

Quomodo vni Chriſto ſingulare fuerit, animã pro ouibus ponere.

Collatio mortis Chriſti, & Martyrũ.

¶ *Et alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere.*

QVartum argumentum eſt à quarto ſigno boni paſtoris, & proprij: hoc eſt, errantes oues quærere & reducere, quod per Ezechi. 34. Dominus oſtendit, malos paſtores arguens. Quod abiectum, inquit, erat, non reduxiſtis, & quod perierat, non quæſiſtis. Habebat Dominus multas oues errantes inter gentes, quæ non erant de ouili Synagogæ: has per ſuos Apoſtolos quæſiuit, reduxitque ad ouile ſuum. His verbis vocationem gentium ſignificat, vti Sacri Doctores explicant. Baſil. homil. 28. in Pſalm. 28. in principio. Gregor. hom. 14. in Euang. ſimiliter & Auguſtin. tract. 47. & Chryſoſt. hom. 59. Adduxiſſe Chriſtus dicitur, quia per Apoſtolos ab eo miſſos, eas oues reduxit, & conuocauit. *Oportet*, inquit, *Me adducere.* illud *Oportet*, Patris præceptum, & mandatum ſignificat: habuit enim Chriſtus bonum Patris mandatum conuocandi, & reducendi Gentium nationes ad ouile Dei, pro quibus etiam mortuus eſt.

ANNOTATIO XII.

Quibus olim conuenerit Eccleſia gẽtium cũ Synagoga Iudæorum.

NEmo dubitat hoc ouile fuiſſe Synagogam Iudæorum, in qua erant tunc cultus, & religio Dei, ſed difficultas eſt, quia dum dicit: *Oues habeo quæ non ſunt ex hoc ouili*, inſinuat aliud eſſe ouile, ad quod illæ pertinebant oues. Quod igitur hoc erat? Aduertendum eſt, ante aduentum Domini noſtri, Eccleſiam ſanctam in duos populos fuiſſe diuiſam: in Synagogam, quæ erat Eccleſia Iudæorum: & in Eccleſiam gentium, quæ erat conuocatio iuſtorum, & fidelium, qui de Iudæorum ſemine non erant: quamuis enim inter gentes maxima ex parte Eccleſia perierat, quia idololatria, & veri Dei ignorantia vbique regnabat: tamen non in totum periit: non enim deerant aliqui, quamuis rari, & pauci, in quibus veri Dei fides, & mandatorum naturalium obſeruantia vigeret: Iob enim, qui fuit ab Abrahamo quintus: B fidelis, & rectus erat, & huiuſmodi alij, tunc & poſtea inuenti ſunt. Hi ad Eccleſiam gentium pertinebant, quamuis, vti dixi, maximam partem ouium erraſſe, extra veram illam Eccleſiam notum ſit. Iſtæ duæ Eccleſiæ, & populi in tribus conueniebant, in multis autem differebant. Conueniebant primò in fidei neceſſitate: nemo enim ſiue ex vno, ſiue ex altero populo, remiſſionem peccati, & gratiam conſequi potuit, ſine vera fide Dei ſupernaturali. ad Heb. 11. Sine fide impoſſibile eſt placere Deo. verum quidem eſt, non fuiſſe in omnibus æqualem fidei explicationem C neceſſariam, quidam enim fidem diſtinctiorem, quidam obſcuriorem habebant: de qua re non eſt opportuna nunc tractatio. Hoc ſatis ſit, fidem omnibus ad ſalutem fuiſſe neceſſariam, quod ab exordio mundi ſemper fuit, vt Aug. epiſt. 90. rectè docet. Conueniebant,

nicbant secundò, quia tenebantur obseruare mandata naturalia, quæ in Decalogo continentur. Necessarium enim fuit semper omnibus præcepta naturalia implere ad iustitiam, & reus erat peccati, qui transgrediebatur. Conueniebant tertiò in cultu, & religione: semper enim Ecclesia gentium habuit cultum exteriorem aliquem, quo Deum coluit, vt constat ex Iob, qui Deo sacrificabat: & ex patribus illis qui præcesserunt, ante quàm Iudæorum populus separaretur: quamuis cultus Iudæorum fuerit in multis ab illo diuersus: in his tribus vterque populus, & vtrumque in ouile conueniebat: at in multis erat discri- B men Primò quidem in fide: nam gentes solum obligabantur credere in vnum Deum Saluatorem, & diligentium se remuneratorem, vt patet, ad Hebr. 11. at populus Iudæorum obligabatur credere distinctum venturum Christum, Messiam de semine suo: hunc credebant, & sperabant. Fuit autem ex priuilegio etiam aliquibus ex gentibus reuelatum hoc mysterium venturo Christo, vt ex historiis constat.

Discrimen inter gentium Ecclesiam & Synagogā literarū.

Secundò erat discrimen in præceptis cæremonialibus, & iudicialibus, quæ Deus illi Iudæorum populo imposuit, & seruare tenebatur: inter quæ vnum C fuit de circuncisione: hæc autem fideles ex gentibus non tenebantur implere: quamuis enim gentes ad Iudaismum transire tunc poterant, & circuncidi, si vellent: tamen non obligabantur: fide enim, & obseruantia mandatorum naturalium, Dei virtute, & gratia, sine qua fieri non poterat, exhibita, saluabantur etiam sine circuncisione, & cæremoniis illis. Tertiò A in antiquitate: Ecclesia enim gentium à principio mundi incepit, & vna processit vsque ad Abraham, in quo Iudaismus per circuncisionem incepit, remanente Ecclesia diuisa. Quartò in religionis amplitudine, & perfectione: in Ecclesia enim gentium abundauit error, & Dei ignoratio, vt vix fidelis inuentus fuerit, postquam diuisus est ab ea populus Iudæorum, at in Synagoga abundauit fides, religio, Dei cultus, vt verè dictum sit Psal. 76. Notus in Iudæa Deus, in Israël, magnum nomen eius. multis etiam fuit beneficiis diuinis populus hic cumulatus super gentes, Psalm. 147. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis: propterea tunc Ecclesia gentium sterilis mulieris similitudinem obtinebat, Synagoga verò fœcundæ, quæ vices post Christi aduentum in contrarium sunt commutatæ, vt prædictum est Isa. 54. Lætare sterilis, quæ non paris, canta laudem, & hymnum, quæ non parturiebas, quia multi filij desertæ magis, quàm eius, quæ habebat virum. ea de causa gentium Ecclesia dicta est tunc deserta, & in ea habitare dracones, & struthiones, & locus inaquosus, & multa alia, propter raritatem summam fidelium, & inopiam diuini cultus: hoc est ouile alterum à Synagoga ad quod tunc pertinebant oues hæ adducendæ: quamuis maxima pars earum erraret, etiam à suo ouili proprio, donec à Christo reuocarentur, & adducerentur in ouile, non illud antiquum, sed nouum, vt statim dicit Dominus.

¶ *Et vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.*

COMMENTARIVS.

PRædicantium, & Apostolorum voces, quos ad Gentium oues conuocandas misit hoc loco significat. audient, inquit, oues hæ tam errantes, quàm si quæ intra ouile illud fuerint, vocem Christi, per Apostolos clamantis, non solùm auditu aurium, sed cordium, quia fide, & dilectione, & obedientia, conuertentur ad pastorem suum verum, & fiet vnum ouile ex vtroque: nam ex Synagoga Iudæorum, & gentium Ecclesia, vna vniuersalis & catholica fiet Ecclesia, extra quam non est salus: vbi iam non est distinctio Iudæi, & Græci, sed vnum est ouile, vnus populus, vna fides, vnica religio, eadem sacramenta, vnum sacrificium: & sicut vnum erit ouile, erit etiam vnus pastor, vnum caput religionis, & vnicus supremus gubernator. Hoc non solùm ad Christum Dominum refertur, sed ad suos vicarios, quos in ouili visibili militantis huius Ecclesiæ habet. Vnus enim est pastor Petrus post Christi ascensionem, vnicus etiam pastor successor Petri Romani Episcopi, qui vices Christi in terris gerens, vnius ouilis pastoris munere fugitur, sub quo inferiores militant multi: non toti ouili, vt ille, sed singuli singulis ouilis partibus præsidentes. Et perpende artificium: Ecclesia vna à principio per millia aliquot annorum vsque Abraham processit, diuisus est postea in eo populus, vt duo essent ouilia: per Christum autem sublata diuisione, ad vnitatem reducta est Ecclesia, in qua in æternum manebit hæc conuocatio, & vnio prædicta est per Ezechi. Assumam, inquit, filios Israël de medio nationum, ad quas abierunt: & congregabo eos vndique, & adducam eos ad humum suam, & faciam eos in gentem vnam in terra in montibus Israel, & rex vnus erit omnibus imperans, & non erunt vltra duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo regna, &c. quæ verba Theodoretus ibi verbis Domini, quæ nunc explicamus, applicat. & quamuis Hieronymus exponat de populis Iudæ, & Israel, qui in Roboam diuisi sunt, & post captiuitatem coniuncti, tamen accommodatior est, & verior explicatio Theodoreti: tum quia decem tribus nunquam fuerunt restitutæ, vnde dici non possunt congregatæ in vnum: & quamuis ita factum esset, id figura fuit huius mysterij in Christo, & per Christum perficiendi.

Vnus pastoris nomine, non solus Christus, sed etiam eius Vicarij intelligitur.

Ezech. 37.

¶ *Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, vt iterum sumam eam.*

OBiectioni tacitæ respondet, vt rem magis explicet, & declaret: Dixerat enim duo: nempe se ponere animam suam pro ouibus suis: & rursus habere alias oues, oportereque eas adducere, & vocem eius audituras futurúmque vnum ouile: & vnum pastorem. Obiiceret aliquis, quomodo si animam tuam pones, poteris postea adducere oues has, vt vocem tuam audiant, ac eris vnus pastor vnius ouilis? Respondet, quia ita Pater voluit me ponere animam, vt rursus eam assumerem: ita mori me decreuit, vt citò resurgerem, & hac ratione dicta mea constant, nec inter se pugnant: Ponam enim animam, & verum erit, me pro ouibus animam ponere: iterum sumam illam, & resurgam, & sic adducam: & congregabo oues meas, & audient vocem meam, & erit vnum ouile, & vnus pastor. Quod autem dicit, *Propterea diligit me Pater, quia pono animam meam, vt iterum sumam eam.* eundem sensum facit, ac si diceret: in hoc Patri placeo, ac eius voluntatem facio, seu propter hoc Pater sibi in me complacet, quod pono animam, & rursus assumo: quod morior, & resurgo: non quod hæc sola causa sit, propter quam Pater diligit filium, & in eo sibi complaceat, cum multæ aliæ, & antiquiores sint: sed quod Patri placet in Christo: diligere enim appellat complacere in ipso. Hic est sensus, & connexio huius sententiæ.

ANNOTATIO XIII.

Superioris sententia quatuor interpretationes reiiciuntur.

ELaborant expositores in hac interpretanda, & connectenda sententia. In primis Chrysost. homil.59. verba hæc ex humilitate esse dicta à Christo homine censet, vt sit sensus: Pater dilexit me propter oues, vt nempe meam vitam exponerem pro eis: non quod aliis rationibus non sit à Patre Christus dilectus, hoc autem dicit Dominus, ac si aliis verbis diceret: Vos me seductorem, & legis transgressorem iudicatis, at ego etiamsi nihil inueniam in vobis, propter quod vos diligam, hoc tamen titulo diligo, quia Pater dilexit vos ita, vt me animam pro vobis vellet ponere. Secundo loco Euthymi. sic exponit: Dilexit me Pater propterea, quia animam meam pono, id est, hæc causa est propter quam etiam me Pater diligit, licet complures aliæ non desint. Tertiò, aliqui nostris temporibus aliter exponunt, propterea me dilexit Pater, quia animam pono, id est, ex voluntate & dilectione Patris est, quod animam meam pono pro ouibus. Sed hæ expositiones videntur violentæ. nam nō dictum est, propterea dilexit me Pater, quia pono animam pro ouibus: sed quia pono animam, vt iterum sumam eam. Quod enim aliqui interpretandum censent, particulam *Vt*, tanquam notam consecutioni, & separatam sententiam facere, vt sit sensus, Dilexit me Pater, quia pono animam, & rursus adiungatur, vt sumam eam, id est, consequitur, vt sumam eam: est manifesta euersio verborum & sententiæ: nihil enim de ouibus meminit hic. Et rursus totum hoc, scilicet, *Pono animam vt sumam*. est, propter quod dicitur. *Pater dilexit me*. Alij recentiorum quarto loco hanc veritatem sentientes: sic interpretantur, ac si dictum esset. Ego pono animam meam, & propterea dilexit me Pater, quantum ad effectum A hunc, vt resurgam, quasi gloria resurrectionis sit ex merito passionis. Hoc tamen est etiam ordinem verborum ad libitum disponere, & scripturas ad proprios interpretantium sensus trahere. Adde hanc phrasim, diligit me pater, vt sumam iterum animam, in eo sensu, quem hi interpretantur, non reperiri in scriptura, adeo vt quamuis ordo non inuerteretur, expositio non esset probanda, nullam præterea connexionem accommodatam expositiones hæ adferre videntur. propterea mihi expositio, & connexio in commentario posita, legitima videtur, nempe idcirco B Pater sibi in me complacet: seu hoc in me Patri placet, quod ita animam meam pono, vt rursus eam sumam: & magno consilio non absolutè dixit. Pono animam meam: sed ad Patris dilectionem, & quod illi ita complacitum fuerit retulit, vt mortem suam non ex odio Patris, aut culpa propria, sed secundum eius voluntatem esse significaret, Quamuis autem Pater in Christo homine propter vnionem sibi summè complacuerit, Matth.17. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui: non obstat tamen quin minus sint multæ aliæ causæ complacendi, vt hoc C complacere ordinem ad multas habeat causas, quemadmodum & meritum Christi se habuit: meruit quidem Christus redemptionem hominū, vel sola vnione, quia homo ille Deus erat, vel vno actu bono, vel vna gutta sanguinis: tamen multis titulis vnum, & idem meruit, singulis per se efficacissimis: ita etiam quod complacuerit Patri in Christo homine, se habuit. Complacuit enim Patri in Christo, etiam in hoc, quod modum subiit, & ita animam posuit, vt rursus eam assumeret. Et ex his intelligentia sententiæ superioris facilis est.

Authoris explicatio.

¶ *Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso: potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.*

COMMENTARIVS.

EXplicat sententiam præcedentem, & quia duo in ea continebantur, horum vnum modo exponit, alterum verbis sequentibus. Primum erat, *Pono animam meam, vt iterum sumam:* docet se non mori, vt cæteros homines, qui necessitate naturæ moriuntur, nec in potestate eorum est animam in corpore detinere: sed expellitur etiam ipsis nolentibus. Rursus animam expulsam à corpore non possunt reuocare, nec in corpus reducere: at Christus non sic. nemo animam illius à corpore separare valebat, nisi ipse separaret: & post separationem ipse potestatem habuit iterum coniungendi eam corpori. Nam diuina persona vnitam sibi habebat animam, & corpus: quando autem voluit, inuicem separauit, & quando placuit, inuicem ea coniunxit: à se tamen nunquam remouit, ad modum hominis habentis ensem in vagina, qui quando vult exerit ensem: tamen quia vna manu vaginam, ita quodammodo Christus fecit, habuit semper Dei filius humanitatem sibi vnitam, tamen per mortem animam a corpore veluti ensem à vagina separauit: vtraque tamen parte vnita suæ diuinæ personæ manente, per resurrectionem iterum animam corpori copulauit: quod non fecerat, nisi Deus esset, qui semper manebat, & perseuerabat idem animam, & corpus inter se separata, sibi habens vnita: sicut manet homo idem, ensem districtum, & vaginam habens. Merus autem homo se suscitare non posset, quia per mortem iam desinit esse hominis persona, quæ ante erat, propterea ab alio suscitandus est: at Christus seipsum suscitauit. Fuit igitur Christi mors hoc modo voluntaria, non solùm quia voluntate acceptauit mori, hac enim ratione mors martyrum etiam voluntaria erat, mori enim pro Christo elegerunt, tamen mortis vulnere inflicto non erat liberum Martyri animam in corpore detinere, quod tamen poterat Christus, propterea dicit: Nemo tollit à me, ego à me ipso pono. nec à crimine mortis Christi propter hoc interfectores liberantur: nam causam efficacem mortis, quantum in se est, ipsi dederunt, vt ipsi ille homo Deus esset. mori esset ei necessarium. Hanc voluntariam mortem significauit Isai. cap.53. Oblatus, inquit, est, quia ipse voluit. Hæc est explicatio illius verbi, *Pono animam, vt iterum sumam.* quæ non tam explicatio est, quàm etiam probatio quædam simul, vt ostendat etiamsi moriatur, & animam ponat, posse tamen rursus eam sumere. Hoc loco vtitur Ambros. lib. de bono mortis cap.10. ad probandam animæ immortalitatem, vbi multa de hoc docet.

Explicat Christi mortem & resurrectionem.

Christi mors aliter quàm martyrum mors dicitur voluntaria.

Hoc mandatum accepi à patre meo.

ALterum verbum superioris sententiæ exponit, nempe, cur dictum sit, Propterea dilexit me Pater: causa est, Quia hoc mandauit mihi Pater, vt ponerem quidem animam, sed tamen iterum eam sumerem, & idcirco hoc illi in me placet, quia secundum eius voluntatem, & mandatum est: Christus enim, vt homo, tanquam inferior, & obediens Patri, eius præcepta seruauit.

ANNO

ANNOTATIO XIV.

An Christus præceptum moriendi habuerit à Patre.

MVltis in locis Euangelij Ioannis hæc occurrit difficultas: An Christus præceptum, & mandatum Patris habuerit de iis, quæ ad hominum salutem facturus erat, & maximè de morte subeunda. Eam huc in loco indicauimus discutiendam, qui primus est, ad quem cætera occurrentia loca postea referremus. Chrys. hom. 59. negat omnino Christum vllum habuisse præceptum, aut mandatum Patris: sed omnia liberè, & spontè sola charitate fecisse, in qua sententia semper persistit: nam homil. 58. & 75. in hoc Euangelium, idem reperit: quibus in locis non est contentus eam affirmare, sed adhuc argumentum confirmare nititur, quæ paulo inferius recitabimus. explicat autem implere mandatum aut præceptum non esse aliud, quàm voluntatem Patris, respectu voluntatis humanæ Christi: Christum autem implere mandatum Patris idem esse, ac concordantiam voluntatis suæ humanæ cum voluntate Patris, vt idem velit cum Patre: sed propter audientium infirmitatem. humilibus dicit vsum esse verbis. Non solus est Chrysosto. in hac sententia, sed, quod valdè miror, etiam Basil. lib. de Spiritu Sancto cap. 8. vbi negat Christum habuisse præceptum, & verba Ioannis exponit esse intelligenda sic: Volũtatis actum quem Pater ab æterno communicat cum essentia Filio, dictum esse mandatum aut præceptum, nam, quæ vult Pater filio communicauit. Conuenit igitur cum Chrysost. in hoc, quod negat Christum habuisse præceptum: tamen in explicatione differt. Chrysostomus enim concordiam voluntatis Christi humanæ cum voluntate Patris, vocat implere mandatum Patris: at Basilius etiam ad diuinitatem refert, vt traditio voluntatis paternæ, ab æterno filio exhibita, sic hoc mandatum. cum Chrysosto. sentit Euthym. aliter Cyrill. sentit libr. 10. in Ioan. cap. 20. vbi affirmat Christum vt homo erat, habuisse præceptum Patris, & implesse eius mandatum. similiter & Augusti. tra. 82. in Ioan. idem dicit Ambr. li. 5. de fide cap. 6. Clemens autem Alexan. li. 4. Stromat. in altero extremo est: negat enim mortem Christi ex Patris voluntate fuisse, sed ex permissione, quod multum distat à Præcepto, & mandato. Hęc tria antiqui Patres in hac difficultate scripta reliquerunt, at quia secunda sententia Cyrilli, & Augustini certa est, & vera, eam explicare, & confirmare conabor.

Christus vt homo præceptum habuit faciendi quæ ad salutẽ hominum erant necessaria.

Probatur ex scripturis.

Sit igitur prima responsio: Christus vt homo habuit Patris, seu diuinitatis præceptum, & mandatum ea omnia faciendi, quæ ad salutem hominum operabatur, nempe prædicandi, miracula faciendi. sicuti prædicauit, & fecit, nihilque horum faciebat, aut dicebat, nisi ex præscripto, & mandato Patris. Hanc primam responsionem multis, & efficacibus rationibus comprobo. Primum quidem argumentum sumitur ex scripturarum testimonio: Deuteron. 18. vbi de Christo venturo secundum omnes catholicos Doctores Deus sic loquitur: Ponam verba mea in ore eius, & loquetur, quæ præcepero ei. Ioan. 12. Qui misit me Pater, ipse mandatum mihi dedit, quid dicam, & quid loquar. Ioan. 14. Sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Ioan. 15. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego præcepta Patris mei seruaui, & maneo in eius dilectione. Perpende parem facere rationem præcepti Patris respectu sui, ac præceptorum suorum respectu discipulorum: quia vtraque erant præcepta. Sunt huiusmodi alia etiam testimonia, cum igitur verba sunt scripturæ expressa, nec aliquod absurdum sequatur, si seruemus propriam eorum significationem, non video, qua ratione ad improprias significationes recurrendum sit. Nec valet responsio Chrysostomi di-

A centis, verba esse humilitatis propter infirmitatem audientium. Nam propter humilitatem non est veritas relinquenda, quæ maximè ex verborum significatione sumitur. Si enim sunt verba humilitatis, ergo admittit Chrysostomus verba significare verum, & proprium præceptum, infirmitati autem audientium potius contrarium id erat. nam cùm audissent, cum esse filium Dei, & verum Deum potius scandalizati essent in verbo præcepti & mandati: Non igitur ea de causa ita locutus est Dominus. sed quia veritas erat. Accedat his locus Pauli rem hanc conuin-

B cens ad Philipp. 2. Factus obediens vsque ad mortem. Christus obediens fuit, & ex obedientia est mortuus, ergo habuit mandatum: non enim esse potest obedientia, neque vllus potest vlla ratione obedire, nisi adsit mandatum, & præceptum, & qui tollit mandatum, seu præceptum Christo, tollit eius obedientiam, quod in solutione argumentorum manifestius fiet. Secundum argumentum sumitur ex multis, propter quæ conuenientissimum fuit hoc præceptum dari Christo, quorum aliqua sumuntur ex parte Dei, aliqua ex parte Christi, aliqua ex parte Iudæorum,

Probatur ratione sũpta ex parte Dei, Christi, & hominum.

C aliqua ex parte nostra: ex parte quidem Dei valdè conueniens fuit: tum, quia sic voluntas saluandi hominem magis significatur nobis, vt non satis illi fuerit Filio, quem sciebat etiam, vt hominem esse suæ voluntati summè conformem, significare quod faciendum erat: sed adhuc præcipere disposuerit: tum vt in hoc significaretur, quantum homo subditus sit, & Deo subiici teneatur, cùm humanitas verbo vnita, ita sit Deo subiecta, vt præceptum acceperit, & mãdatum. Ex parte autem Christi fuit etiam conuenientissimum: tum, quia sicut Adam ex inobedien-

D tia Dei præceptum transgrediendo, totam destruxit naturam humanam, ita Christus obedientia sua Patris præceptum seruando, totam reparauit: & in eo maximè obedientia Christi erga Patrem ostenditur, quod præceptum arduum mortis seruauit: & Adam inobedientia vituperatur, qui leue præceptum, & facilè nõ custodiuit, quam collationem Paulus ad Roman. 5. tradidit, nempe obedientiæ vnius ad inobedientiam alterius: tum etiam, quia Christus ea ratione humilitatem maximè exercebat, si formam serui accipiens mandatum, & præceptum quoque

E acceptaret vt homo. Ex parte autem Iudæorum fuit etiam conueniens: hac enim ratione os eorum obturabatur, qui Christum præuaricatorem diuinæ legis appellabant: At Christus in eo, in quo maximè transgressionis accusabatur, Dei mandatum, & præceptum seruabat, eàque ratione se etiam Dominus aliquando defendebat, quod voluntatem Patris faceret. Ex parte etiam nostra id fuit conueniens: vt in eo cognoscamus quanti sit faciendum Dei præceptum, & quanto honore amplectẽdum Spreuit præceptum Dei homo primus, honorificauit homo se-

F cundus exemplum nobis dans, vt nos etiam honoremus debitam exhibentes obseruãtiam, suóque exemplo docuit, qualiter nos præcepta, quæ daturus erat, obseruare deberemus, sicut etiam ipse Patris seruauit mandata. Ex his omnibus veritas primæ responsionis comprobatur.

Aliter Christo quàm reliquis hominibus præceptum impositũ fuit.

Altera responsio est, Christo non esse impositum præceptum à Patre sicut nobis. Explico: hominibus præcepta dantur, malis quidem propter coercitionem, iustis, & bonis propter directionem & instructionem: Christus nec coercitione, nec directione

G indigebat, etiam vt homo: cuius intellectus plenus erat omni scientia, & cuius voluntas erat conformissima diuinæ volũtati, nec declinare à rectitudine, nec ab eo, quod Deus volebat, poterat. Præterea hominibus

minibus dantur præcepta propter exercitium,& perfectionem virtutis, & meriti personæ facientis. Maius enim est meritum cæteris paribus in actione quæ ex obedientia, & mandato fit: at Christus non ea ratione mandatum habuit, cuius perfectio,& sanctiras non habebat argumentum: quia ab instanti incarnationis fuit summè Deo gratus nec quicquam sibi de æquo meruit, aut gratiæ acquisiuit. Non igitur præceptum habuit his de causis, sed propter alia, quæ in secundo argumento propria responsione attulimus: quibus & hoc addimus. Opera Christi, si conferantur ad personam operantem, esse æqualis B meriti, & quidem infiniti, quia, qui ea operabatur, Deus erat, & homo, infinitè gratus Patri propter vnionem: at si inter se comparentur, vnum esse maioris meriti, quàm alterum comperiemus: plus enim fuit fundere sanguinem suum, quàm ieiunare. hac igitur ratione opera Christi perfectiora erant, quæ obedientiæ, & maioris humilitatis erant: & idcirco ex præcepto operabatur, non propter se, qui sibi nihil meruit, quantum ad animæ perfectionem, sed nobis, pro quibus meruit redemptionem: non vno modo tantùm, aut vno merito, sed multis modis, & C multis meritis: at vbi abundauit delictum, supra modum abundaret gratia Saluatoris & eius meritum,& iustitia.

Qua ratione maiora Christi opera maioris essent perfectionis, & meriti.

Christus habuit præceptũ moriendi.

Tertia responsio est: Christus, vt homo etiam præceptum habuit vitam exponendi pro nostra salute: ad hoc enim præcipuè missus est, vt sanguine suo hominem liberaret: & hoc verba Ioannis apertè probant. Hoc, inquit, mandatum accepi à Patre meo, nempe ponendi animam pro ouibus, & iterum sumendi. & illuc Luc. 24. Oportuit Christum pati, & sic intrare in gloriam suam. & quæ in hoc Euangelio D inferius exponemus, hoc idem confirmant: nec audiendus est in hac parte Clemens citatus in principio, aut certè declarandus est. Nam mors Christi dupliciter comparatur, aut ad interfectores eius eam inferentes: & hac ratione non est in præcepto, immò contra præceptum, quia Deus præcipit: Non occides: & sic permissa est à Deo: aut confertur ad Christum acceptantem, & sic fuit in præcepto, nec hæc doctrina est noua, nec vlla ratione negari potest. Nam Martyres ex præcepto tenebantur mortem subire pro fide: at interfectores contra præceptum E Dei agebant occidendo: cùm Deus præcipiat: Non occides: at si occidere aliqui tentent contra iustitiam, vt ab ea nos auertant, tunc Deus præcipit, vt potius mortem subeamus quàm à iusto, & quod est à Deo præceptum recedamus.

Quarto responsio est: hoc præceptum, & diuinum mandatum tunc perfectè innotuit Christo homini, quando humanitas illa vnita fuit verbo: sicuti enim omnium scientiam infudit, ita tunc hanc ordinationem manifestauit, tum per scientiam infusam, tum etiam per visionem in verbo: immo F tunc Christus homo acceptauit Patris mandatum,& conformissimam in omnibus, quæ facienda disponebantur, exhibuit voluntatem: & quod maximi meriti pro nobis fuit, & summi erga Patrem, & erga nos amoris.

Soluuntur difficultates, quæ in contrarium adducuntur.

Superest, vt nonnulla argumenta contra hanc doctrinam facta soluamus: ex quorum solutione res hæc lucidior fiet. Primum argumentum est Chryso. ho. 59. argumentatur enim ex verbis præsentibus. A meipso pono animam meam: ergo non ex mandato Patris. Hoc argumentum non videtur efficax, moriendi enim mandatum est acceptandi mortem illatam à persecutoribus, quod Christus vt homo fecit;

A ponere autem à se animam, est habere potestatem separandi eam à corpore, vt igitur homo acceptauit, & obediuit Patris mandato, quod exequebatur per potestatem diuinam: nec hæc pugnant inter se: sicut rogatus, vt homo, voluit ad preces aliquorum per diuinam potentiam miracula facere, sic iussus à Patre, vt homo, voluit data mortis causa à persecutoribus animam à corpore separare, nec impedire inimicorum gladium. Alterum argumentum facit idem Chrysostom. eodem loco; Christus est pastor bonus: ergo ex se operatur, nec indiget hortatore. Hoc arB gumentum firmum non est: non enim præceptum habuit Christus, quia hortatore indiguerit, quia nec instructione: nec directione, nec incitamento opus ei erat, sed accepit mandatum propterea, quæ diximus in secunda responsione. Tertium argumentum est eiusdem homil. 68. qui mandatum, inquit, accipit, non est sui dominus: at Christus viuificabat quos volebat: ergo non ex mandato operabatur. Hoc argumentum habet aliquid veritati minus consonum. Si enim intelligit Chrysostomus Christum viuificasse quos volebat, etiamsi non esset seC cundum voluntatem Patris, hoc est falsum: sæpe enim Christus dicit, Non veni, vt faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me: si hæc verba vera sunt, vti sunt, inferat modò Chrysostomus, ergo non erat sui Dominus. simile est illud Matth. 20. Sedere ad dexteram vel sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo. Dicendum igitur, Christum vt hominem habuisse voluntatem conformem diuinæ voluntatis præcepto, nec propter ea desinit esse sui Dominus, id est, liberi arbitrij, quia spontè, & non coactè se Deo conformaD bat: vti etiam beati, qui domini suæ voluntatis dicuntur, nec tamen diuinæ voluntati, ac præcepto contrauenire possint. Quartum argumentum est eiusdem homil. 75. quia Christus legislator erat: ergo non tenebatur lege. Hoc etiam non est firmum: nam Christus aliqua præcepta condidit, quæ nobis dedit at ipse, vt homo, alia à Patre, quo vt homo minor erat, habuit præcepta: sicut & modò princeps non tenetur legibus suis, at tenetur legibus superioris se: oportet ergo inter præcepta distinguere, habuit ipse præcepta Patris, prædicandi, operandi, morienE di particularia: ipse autem alia nobis dedit, quod Ioann. 15. docuit, Si præcepta mea seruaueritis, sicut ego seruaui præcepta Patris mei. Quintum argumentum adiungere possumus, quia Christus, peccare non potuit: ergo præceptum non habuit. Sed hoc debile est: præcepta enim pro his fiunt etiam, qui non possunt peccare: Nam Deus præcipit multa Angelis suis sanctis, quæ ex mandato faciunt, nec peccare possunt: neque verò est de ratione præcepti peccatum, vel non peccatum, sed quod ex superioris potestate procedat, & ex inferioris obedientia acceF pretur. Concludo hanc disputationem hoc argumento: vel potuit habere præceptum Christus, vel non: si quis neget habere potuisse, facilè falsitatis conuincetur: cùm enim Christus, vt homo, sit minor Patre, subditus Patri, obediens Patri, negari nulla ratione potest, Patrem potuisse præcipere: Si igitur id fieri potuit, non video quibus verbis expressioribus scriptura id esse factum significare potuerit, quam iis, quæ sæpissimè habentur, & in principio adduximus. Rationes autem istæ allatæ in contrarium probant potius fieri non potuisse, idcirco etiam ex hac parte efficaces non sunt. Hæc diffusè aliquantum discussa sunt, vt multis locis exponendis, hac vna annotatione satisfaceremus.

Præceptũ reperitur etiã in iis, qui peccare non possunt.

¶ *Dissensio*

¶ *Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos: dicebant autem multi ex ipsis: dæmonium habet, & insanit; quid eum auditis?*

COMMENTARIVS.

ITerum dissensio facta est inter Iudæos, qualis illa, cuius capite nono facta est mentio: & scisma, inquit, erat inter eos. Hæc dissensio ex verbis, mitáque doctrina Christi, illa verò ex mirabili facto, quo cœcum natum illuminauit, orta est. quidam autem in tantum incredulitatis, & blasphemiæ prolapsi sunt, vt, quod ad lumen erat institutum, eorum vitio magis eos excœcaret:& quod ad diuinam virtutem recognoscendam efficax erat, in eam obscurandam converterint. Dæmonio enim Verbum diuinum tribuunt, asserentes eum dæmonium habere, quod enim insanire faceret, & dicere quæ dicebat. Hic est enim sensus: *Dæmonium habet, & insanit*, id est, dæmonium habet, quo arreptus insanit, & sermones non ex propria mente, sed ex Diaboli agitatione effundit: qua blasphemia cæteros ab audiendo arcebant. *Quid*, inquiunt, *auditis eum*, qui verba dæmonis, ipsum insanire facientis, loquitur? quæ stultus non capit, per insaniam dicta putat. Erat autem multorum hæc impia vox, vt notat Euangelista.

¶ *Alij dicebant: hæc verba non sunt dæmonium habentis: nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?*

ALtera Iudæorum pars Christi causam defendebat argumento optimo ducta. Cuius opera dæmonio non possunt adscribi, profectò nec verba: at hic cœcum natum illuminauit, quod dæmonium non potest facere: ergo verba eius non sunt verba dæmonium habentis, nec loquitur virtute dæmonis, qui virtute dæmonis non operatur. Christus Dominus iniurias illorum contemnens, & vtilitatem, fidémve horum despectans, discessit, eos in sua contentione relinquens.

¶ *Facta sunt autem Encænia in Hierosolymis, & hyems erat.*

NOn continuò hæc, quæ modò narrantur, facta sunt, sed aliquot intercesserunt dies. Quæ enim in capite nono, & huius decimi superiori parte gesta describuntur, acta sunt paulo post festum Tabernaculorum seu Scænopegiæ, vt ex capite septimo, & octauo constat: at hoc in fine mensis Nouembris, quando festum Encæniorum, id est renouationis celebrabatur: hoc enim Græcum vocabulum est, idem significans quod apud Latinos renouatio, seu innouatio. Die enim vigesima quinta Nouembris, qui apud Iudæos erat mensis nonus, peragebatur illud festum, quando tempore Machabæorum altare à Gentibus prophanatum destructum est, & nouum ædificatum: constitutúmque est, vt singulis annis festum hoc venturis temporibus celebraretur, quæ quidem ex 1. Machabæorum cap. quarto nota sunt: & ex Iosepho libr. 12. Antiq. cap. 11. ea ratione Euangelista addidit, *Et hyems erat:* iam enim initium hyemis instabat: nam post quatuor, vel quinque dies erat initium Decembris, vbi hyems incipit. Sunt autem hi menses apud Iudæos lunares, cætera ex annotatione requite.

ANNOTATIO XV.

Encæniorum festum triplex. TRiplex fuit apud Iudæos Encæniorum festum. Primum quando à Salomone fuit primò templum ædificatum. Secundum, quando destructum à Babylonijs post captiuitatem fuit reædificatum. Tertium, quando altare solum, quod prophanatum erat à Gentibus sublatum fuit, & nouum erectum tempore Machabæorum. Primum celebratur septimo mense, qui est September, vt constat ex 3. Reg. 8. Secundum tertia die mensis Februarij, qui erat apud Hebræos duodecimus, & vocabatur Adar, vt apertè constat ex 1. Esdr. 6. & inde deprehenditur mendosus locus apud Iosephum libr. 11. Antiqu. cap. 4. vbi dicit fuisse vigesima tertia mensis vndecimi, qui dicitur Adar: duplex autem est mendum, vitio prœli adscribêdum: vnum, quia mensem vndecimum dicit ab Hebræis appellatum Adar: cùm certa & indubitata res sit ex scriptura Hester 3. & 8. Adar esse vltimum, & duodecimum, qui apud nos est Februarius: alterum, quia dicit die vigesima tertia fuisse festum celebratum: cùm tamê scriptura 1. Esdr. 6. tradat die tertia id fuisse gestum. Tertium autem fuit vigesima quinta Nouembris, qui est mêsis nonus, vt constat ex 1. Mach. 4. cùm igitur hæc tria sint Encæniorum festa, dubium est, quod istorum fuerit præsens festum. Nonius Græcus auctor primum esse affirmat: *Quod illorum fuerit, cuius Ioãnes hoc loco memini.* Chrysostomus autem hom. 60. Theophylact. & Euthymius secundum fuisse sentiunt: Alcuinus autem in homilia huius lectionis, & Beda, tertium: quos in commentario sumus secuti. In primis illud primum non fuisse, certa res est: nam id celebratum est septimo mense paulo post festum Tabernaculorum, at hæc præsens tempore hyberno, vt Euangelista docet: non igitur illud esse potest, quod erat in primo mense autumni. de secundo, & tertio est difficultas: nam vtrumque ad hyemem pertinere videtur: secundum

Ioan.

A enim erat ad finem ferè hyemis, tertia Februarij, tertium autem ad initium, scilicet sub finem Nouembris, & loquor iuxta computationê mensium Iudæorum: nam vigesima quinta mensis lunaris, non est vigesima quinta mensis solaris, tamê Decembris lunaris non distabat à vigesima quinta Nouembris lunaris, quàm distat Decembris solaris, à vigesima quinta Nouembris etiam solaris: Diuidebât enim etiam ipsi in quatuor tempora annum Lunarem, & tres menses singulis temporibus dabant. Ex his patet non esse efficax argumentum, quo Recentiorum aliqui probant, non posse hoc festum, de quo hic agitur esse secundum: B quia hoc affirmat fuisse tempore veris: tamen non ita se res habet: Nam ex scriptura liquet, fuisse tertia Februarij, qui mensis ad hyemem pertinet, quamuis sit prope ver. Nec est etiam firmû, quod alij asserunt, nempe ea de causa non posse esse tertium, quia id celebratum est 10 Nouembri, qui ad autumnum pertinet: cùm iam fuerit finis mensis, & terminus vnius potest ad principium alterius referri: & ita solemus communiter loqui, immò potius hyemem dicimus adesse, quando incipit, quàm quando C desinit. Adde festum per octo dies celebratum esse, potuitque ad hyemem pertinere, quæ incipit mense Decembri.

Mihi probabilior est visa Alcuini, & Bedæ sententia, vt hoc festum sit tertium: & id mihi duo maximè persuadent: *Auctoris sententia.* Vnum est, quia quæ gesta narrantur ab hoc tempore vsque ad Passionem Domini nô possunt accommodari tempori quod intercedit: à secûdo festo vsque ad Pascha, quod erat decimaquarta Martij, pauci dies intercedût, cùm tamê ab hoc festo vsque ad Pascha, quando passus est Dominus, vt ex historia Ioánis, & aliorum Euangelistarum patet, multa facta sunt, quæ tanta dierum paucitate facta

fuisse, non est probabile: post hoc enim festum Dominus recessit in Galilæam ad locum, vbi Ioannes baptizabat, & ibi dicitur mansisse: nec mansisse diceretur, nisi aliquot commoratus esset ibi diebus, vbi multa gesta sunt, quæ cæteri narrant Euangelistæ: postea venit Bethaniam, & Lazarum quatriduanum suscitauit: postea abiit in locum dictum Efren, & ibi morabatur cum discipulis: morati non diceretur, nisi per multos ibi dies esset: rursus ante sex dies Paschæ iterum venit Bethaniam: hæc omnia profectò plures indicant dies, quàm sint, qui intercedunt inter secundum innouationis festum, & Pascha. B Alterum mihi persuadet, quia non inuenitur in scriptura singulis annis agi festa Encæniorum, præter tertium, quod perpetuò celebrandum institutum est, vt patet 1. Macha. 4. quod si celebrata sunt, est valdè verisimile tempore Christi non celebrari vllum præter tertium. quod si illa aliquando peracta sunt per singulos annos, quod ex scriptura non habetur,

A illud festum primum vsque ad captiuitatem celebratum esse videtur at post captiuitatem loco illius successit festum reædificationis. Cùm enim iam primum templum fuisset destructum, non videtur, cur festum celebraretur aliud præter restaurationis, cui successisse tertium probabile est, quod tempore Christi obseruari ex Iosepho lib. 11. Antiq ca. 4. etiam constat. Hæc sunt, quæ mihi visa sunt probabiliora.

Quorsum hyemis meminerit. Est autem circa illud verbum *Hyems erat*, notanda regula Gregorij libr. 2. Moral. capit. 2. aliquando in scriptura circunstantias temporum, & locorum, B & alias etiam describi, in significationem, & ostensionem aliquam, & ea ratione hæc descripta est. *Hyems*, inquit, *erat*: vt frigidas Iudæorum mentes igne charitatis destitutas significaret: quamuis ad literam positum esse videatur, tanquam causa sequentis verbi, *Deambulabat*, quia cùm hyems esset, frigus erat: solent autem homines, cùm frigent, deambulare.

¶ *Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis.*

COMMENTARIVS.

Quæ Porticus fuerit ista. QVamuis à Babyloniis illud templum fuerit funditus euersum, tamen reædificatum, & restauratum est postea, & in memoriam veterem idem Salomonis nomen porticus hæc retinuit. Hanc porticum eam esse aliqui existimant, cuius fit mentio 3. Reg. 6. viginti cubitorum longitudinem, & decem latitudinem habentis: sed cùm hæc porticus, quæ alio nomine dicitur vestibulum, interior fuerit in atrio Sacerdotum, non videtur verisimile Salomonem in eam intrasse, & ibi orasse, aut populi voces audisse, vti isti Doctores dicunt. Verisimilius est fuisse eam porticum, cuius meminit Iose. lib. 6. de bello Iudaico sexto capite. collis enim partem orientalem vbi ædificatum erat templum, muro Salomon circuncinxit, & planitiem aggere muniuit, & in planitie porticum extruxit. hæc erat prope atrium virorum, quod proximum fuit atrio Sacerdotum. In hac igitur porticu ambulabat Christus intra templum.

¶ *Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei.*

INambulantem circundant, vt stare faciant, & commodius alloquantur eum. hoc enim illa particula *Ergo*, indicat, quasi diceret: quia ambulabat, circundederunt eum, vt nulla ex parte Christus diuerteret, sed sistens auditum sermonibus eorum præberet: nos quid dicant audiamus.

¶ *Quousque animam nostram tollis?*

FIngunt desiderium vehemens agnoscendi eum, cùm tamen dolosè accedant, *Quousque*, inquiunt, *animam nostram tollis?* id est: quamdiu nos suspensos, & incertos trahis? nimium te nobis manifestare differs, idcirco anxios & suspensos tenes, & discrucias. In his verbis duo mendacia proferunt. Vnum est eos esse anxios, & suspensos præ desiderio cognoscendi, an sit Christus: in quo mentiebantur. Si enim anxij & suspensi fuissent, non dixissent toties, dæmonium habet: à Deo non est, à Galilæa non surgit: hæc non sunt animi dubij, & suspensi, & anxij: sed increduli & obstinati. Alterum est Christum esse causam huius dubitationis, & anxietatis eorum, quia nondum, quis sit aperuit. *Quousque*, inquiunt, *tollis*? tu tollis? tu es in causa: & hoc etiam mendacium erat: nam Christus iam sufficientissimè aperuerat, quis ipse esset, vt statim eis respondet. Non mirum est, si animus dolosus, & fraudulentus in mendacia prorumpat.

¶ *Si tu es Christus, dic nobis palam.*

NOn vnum, sed tria mendacia fraudulenta hæc verba continent: vnum est, *Dic*, inquiunt, *nobis palam*, quasi dicerent: hactenus non es palam: & liberè, aperteque locutus, te esse Christum: hoc verò mendacium superiora capita manifestant, quibus satis apertè indicauit. Alterum est, *Dic palam* quasi dicerent, si dixeris palam, credemus tibi, nec amplius suspenso animo erimus: hoc etiam esse mendacium, vel quod paulo post secutum est, probat. Tertium est, si hactenus non credidimus, id fuit in causa: quod tu non es locutus palam: iam enim credidissemus tibi si locutus fuisses. Hæc tria mendacia verbis istis significari, fa-

Verba hæc Iudæorum mendacij & fraudis plena. cilè est vnicuique intelligere: Præter mendacia autem fraus est, vt Chrysostomus homil. 60. & August. in tract. 48. annotatum. hanc autem fraudem rectè explicuit Alcuinus: Existimabant enim Iudæi Christum futurum regem temporalem, in solio Dauid sessurum visibiliter in hoc seculo, vt superius diximus: quærebant igitur, vt se Christum confiteretur, vt calumniandi statim causam arriperent, quod se Regem faceret, & ad Cæsarem deferrent: qui enim se Regem facit, contradicit Cæsari, at Dominus fraudes eorum intelligens, & declinans, ita se apertè Christum fatebatur eis, vt ex verbo non haberent, quod deferrent: idcirco frequentius se esse Dei filium, & à Patre missum: & in scripturis promissum dicebat: quæ aperta erat, confessio, quod esset Christus, idque Iudæi intelligebant: at nomen dissimulabat, quia illi non vt intelligerent, sed vt accusarent, quærebant. hac ergo fraude modò dicunt, *Si tu es Christus, dic nobis palam*.

Quare interrogatus Christus operibus respondebat. Attende autem non ea de causa sola, quia fraudulenter interrogabant, Christum noluisse id expressè respondere, sed ne tanquam legis transgressorem eum punitum esse Iudæi postea iactarent: idcirco operibus, quæ accusari non poterant, potius quàm verbis respondebat, & loquebatur. Hanc causam reddit Chrysostomus homil. 7. in Ioann. cur Dominus non loquebatur de se magna, & sublimia frequenter.

¶ *Respondit eis Iesus, loquor vobis, & non creditis.*

MIrabili artificio, vno verbo se esse Christum cōfitetur, & fraudem illorum declinat, & simul mendacia ipsorū retundit. *Loquor*, inquit, *vobis*, ac si diceret: ego nihil aliud facio, quàm loqui & manifestare quod petitis.

petitis. In Græco est de præterito, dixi iam vobis. ecce fatetur se esse Christum, & tamen verbo non exprimit: dixi, & tamen non creditis. Et perpende quomodo conuincit eos mendacij, dixi, & vos non creditis: non igitur verum est, non quod insinuatis, me non esse locutum palam: nec est verum, si locutus fuissem, vos credidissetis; nam dixi, & tamen credidissetis: nec modo creditis; nec est verum à me vos teneri suspensos, & anxios: nam iam ante hunc sermonem locutus sum aperiè, & palam: Vnico igitur verbo, & veritatem aperit, & omnia eorum repellit mendacia, simulque eorum laqueum declinat.

(…dæi conuincuntur mendacij.)

¶ *Opera, quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me.*

ADhuc eos magis conuincit; ipsi enim petebant, vt diceret, & verbo solo manifestaret vt crederent, hactenusque esse locutum negabant; adiungit ergo Dominus; non solùm verbo manifestaui, quis essem, sed operibus: nam *Opera, quæ ego facio in nomine Patris mei*, id est, virtute diuinitatis, ostendendo me esse Dei filium, illa perhibent testimonium me esse verum Christum filium Dei; quomodo igitur dicitis? me non esse locutum palam? quomodo petitis verbum, vt credatis? quandoquidem & sermonibus & mitis operibus manifestaui me vobis, & tamen adhuc non creditis. Christus dicit se in nomine Patris opera fecisse, quia faciebant opera virtute diuinitatis, in confirmationem huius veritatis se esse Dei filium à Patre missum: hoc enim significat in nomine Patris opera facere.

¶ *Sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis, oues meæ vocem meam audiunt.*

CVm causam suæ incredulitatis imprudenter Iudæi in Christum reiicerent, postquam eos mendacij conuicit, causam veram eorum incredulitatis aperit. Et est sensus: non est, cur vos in me causam incredulitatis reiiciatis, quasi non fuerim locutus: nam verbo & opere abundè me manifestaui: non sum ego causa, sed vos ipsi, & nequitia vestra, quia non estis de numero ouium mearum: nam *Oues meæ vocem meam audiunt*, mihi fidem habent, & voci obediunt: si tales non essetis, vtique crederetis: at non creditis, *Quia ex ouibus meis non estis?* hæc est causa incredulitatis vestræ, non ego, nec taciturnitas mea, quam falsò mihi imponitis. Attende duo, vnum est, in scriptura aliquando audire vocem, significare auditum exteriorem, & interiorem apprehensionem, qua, quid dicatur, percipitur: & hoc bonis, & malis commune est. Psal. 94. Si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: alterum est vltra prædicta, etiam assensum, & obedientiam voci præstare. Isai. 64. Omnes cæde corruetis, quia locutus sum, & non audistis: hoc posteriori modo in hoc loco accipitur. Alterum annotandum est, dum dicit, *Vocem meam audiunt*, significare ipsum prius loqui, prius conuertere se ad oues: Si enim non se conuertisset pastor ad oues, nunquam oues secutæ essent pastorem, nec eum adesse nouissent: gratia est, quæ præuenit homines.

ANNOTATIO XVI.

Christus nomine ouium suarum quos intelligat.

AVgustin. tract. 48. has oues, de quarum numero istos incredulos Christus esse negat interpretatur electos, & eos, qui æternam salutem consecuturi sunt, quos prædestinatos appellamus de quibus dicitur Actor. 13. Crediderunt, quotquot prædestinati erant ad vitam æternam. & 2. Timo. 2. Omnia sustineo propter electos, erit igitur superiorū verborum sensus: non creditis, quia non estis de numero eorum, qui æternam sunt salutem consecuturi, qui electi, & oues meæ sunt. Aduersum hanc expositionem aliquæ difficultates occurrunt. Vna est, quia tunc ratio, quam Christus adfert, adæquata non videtur: Vos, inquit, non creditis, quia non estis de meis electis: nam etiamsi electi non essent, credere poterunt: multi enim crediderunt, & credunt in Christum, qui tamen electi non sunt, nec saluabuntur, sed cadent, & peribunt: non igitur ea causa propria est cur non credant, quia electi non sunt: credebat enim tunc Iudas, & electus non erat. Altera est, quia non videtur causa vera: nam poterant esse oues & electi, & simul non credere tunc, quando Dominus hæc verba proferebat: multi enim erant in Christum credituri, & electi inter eos, qui tamen in Christum prædicantem non crediderunt, quos ipsemet Augustinus tract. 92. in Ioann. docet. quomodo igitur dici potest, *Vos non creditis, quia non estis de ouibus meis, & oues meæ vocem meam audiunt*, cùm oues, & multi electi tunc non credebant, erat: quia electi, & prædestinati non erant, iam non fuisse in eorum potestate credere videbantur, excusaréque se potuissent dicentes: non credimus, quia Deus non nos elegit, nec de numero tuarum ouium fecit. Theophylactus has oues aliter interpretatur, forsan difficultates has præsentiens: & dicit oues esse iustos, & viros bonos: vt sit sensus: Non creditis, quia non estis probi, nec virtutem & iustitiam sequimini, sed mali & improbi estis. Sed habet difficultates & ista expositio: Prior est, quia non omnes, qui in Christum credunt, viri probi sunt: sunt enim quorum fides mortua est, hi credunt, fidemque habent, sed non secundum eam viuunt: credebat Petrus in Christum quando negauit eum, sed tunc iustitiam non complectebatur. Altera est, quia de his ouibus paulò inferius Christus dicit, Vitam æternam do eis, & nemo potest eripere eas de manu mea. hæc non de omnibus, qui iustitiam sequuntur, dicta sunt, sed de his, qui in ea perseuerant vsque ad finem, qui electi dicuntur: verum quidem est omnes iustos oues esse, vt docet Hierony. libr. 2. contra Iouini. & Aug. lib. 6. cont. Iulian. cap. 3. & lib. 2. de doctrin. Christiana ca. 6 at non omnes iusti permanent in iustitia, idcirco non omnibus vitam æternam dat pastor verus Christus.

Theophylacti sententia impugnatur.

Mihi sententia Augustini verbis Domini accommodatior videtur. Sunt autem pro obiectis difficultatibus aliqua aduertenda: Vnum est, non esse hanc Domini sententiam generalem ad omnes tunc non credentes, sed ad illos Pharisæos obstinatos, obcœcatos, & similes, quorum Dominus damnationem præuidebat, & sic soluitur secunda difficultas. Alterum annotandum est illud verbum *Vos non creditis*, non solam, & simplicem incredulitatem significare, sed maximè culpabilem, qui abundantissima habuerant, & efficacissima media, vt conuerti potuissent, vt sit sensus: Tot profectò habuistis remedia, tot, ac tanta argumenta, quibus credere potuissetis, vt iam credidissetis, si de numero electorum, mearúmque ouium fuissetis: nunquam enim oues futuræ in tanta destinationem prolapsæ sunt. & quamuis reprobatio causa non sit adæquata, quia etiam reprobi multi credunt, est tamen causa, & hoc satis est: nam multis, quia reprobi sunt, etiam ad tempus credere non datur, quales hi erant, quibus cū loquitur Dominus, & hac ratione soluitur prima difficultas. Tertium est annotandum: Deum neminem excludere à numero ouium, & electorum Christi, nisi culpa ipsius hominis: quando igitur dicit,

Vos non estis de ouibus meis, culpa, & malitia eorum significatur, propter quam Deus reprobauit eos: & A hac ratione soluitur tertia obiectio, & sententia Augustini omni ex parte vera, & legitima permanet.

Et ego cognosco eas, & sequuntur me.

COMMENTARIVS.

DIxerat eos non esse de ouibus suis, & probauit ab vno effectu, *Oues enim meæ audiunt vocem meam*: addit alterum argumentum, ne quis enim obiiceret forsan, hi oues tuæ sunt, sed tibi ignoræ: addit, non sic est, *Ego cognosco eas*, nemo est inter meas oues, quem non cognoscam. Est autem cognitio hæc non solùm mentis, sed affectus: quod tertium argumentum probat, *Et sequuntur me*, obedientes verbis, & mandatis meis, vnde constat, oues non esse: effectus est enim hic præcedentis cognitionis: idcirco oues Christum sequuntur, quia ab ipso cognoscuntur, ipsius cognitio, ouium est tractio: verbum enim *Cognosco*, non solam cognitionem intellectus, sed etiam affectum, & dilectionem significat hoc in loco. Amos 3. Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ.

¶ *Et ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum.*

LIbenter quacunque data occasione Christus multa loquitur in audientium, & nostram vtilitatem: vt homines ad sui sequelam attrahat, & eos qui audire, & sequi renuunt, deterreat. Quid oues eius cum sequentes assequantur, & quo in periculo non credentes versentur, aperit. ne quis ergo de numero ouium Christi esse parum referre existimaret, adiunxit, ouibus his meis, qui me sequuntur, *Vitam æternam ego do.* Magna est hæc potentia, & Dei propria, vitam dare æternam, & magnum est præmium ouibus Christi: quod si hoc non allicit, terreat quod sequitur. Si oues non sunt, in æternum peribunt, nemo dicat, ouis non sum, solùm mihi æterna vita negabitur, tamen nullum malum inde mihi impendet: decipitur profectò, in æternum peribit, morte æterna mulctabitur. Ea est causa, cur cum Dominus dixisset: *Vitam æternam do eis*, addidit, *Et non peribunt in æternum.* vt significaret, oues liberari ab æterna morte, & vitam æternam habere: contra verò, qui oues non sunt, non solùm vitam æternam non assequi: sed in mortem æternam detrudi. Verbum præsentis temporis certitudinem rei significat: non quod statim det, sed quod tempore promisso certissimè dabit: & rursus ita iam esse constitutum, & determinatum. Solemus enim dicere: iste vir mercenariis, & his, qui ei inseruiunt, dat singulis mensibus decem aureos, non quod tunc det, sed quia constituit dare, & præstituto tempore certissimè, & sine mora det.

¶ *Et non rapiet eas quisquam de manu mea.*

ALiud subiungit, quod cum ouibus facit. Nemo, inquit, rapiet oues meas de manu mea: procurabant Iudæi auertere homines, ne in Christum crederent: conati sunt Tyranni credentes à fide Christi tormentis auertere: tentat dæmon innumeris artibus idem efficere: sed de Christi manu, & potestate nemo oues tollet, nec impediet, quominus ad vitam æternam perueniant, & ad ipsum conuertantur.

ANNOTATIO XVII.

Superiorum verborũ sensus expenditur.

CHrysosto. homil. 60. & Euthymi. hunc locum B ita exponunt, vt nemo oues Christi rapere posse dicatur, quia nemo impedire valebit, quin oues, quæ Christi sunt futuræ, ad ipsum conuertantur, & eum sequantur: quod occasione ea dictum est, quia illi Pharisæi, ne in Christum crederent, populos deterrere conabantur. Alcuinus, & ante eum Basil. libr. 1. contra Eunomium aliter interpretatur, vt sit sermo de iis, qui semel ad Christum sunt conuersi, & verè oues eius sunt permansuræ: hos nemo rapiet de manu eius, quia nulli tentationi in extremo vitæ succumbent, sed victores euadent. Forsan Alcuinus ita est interpretatus, quia existimauit non posse dici rapi oues de manu Christi, nisi quæ iam semel sunt in eius potestate. Alij de gloriæ statu hæc intelligunt, vt continuentur superioribus, *Vitam æternam do eis, non peribunt in æternum*, quia non potest vllus de manu mea rapere, nec à statu vitæ æternæ remouere. Mihi omnia hæc simul in hac significari sententia videntur, vt dictum sit, Nemo rapiet de manu mea, quia nec impedire poterit, quo minus pastoris vocem oues hæ audiant, ipsúmque sequantur, nec à sequela auertere in perpetuum, nec vita æterna priuare valebit. Nec verbum illud, *Rapiet de manu mea*, obstat, quia oues etiam antequam ad Christũ conuertantur, ad manum eius pertinent, & de potestate eius C sunt: quamuis tunc à vero pastore ad tempus errent. *Nemo*, ergo, *rapiet*, quia non sibi eas semper adscribet, nec adiudicabit, quia ad suum pastorem tandem venient, & sub eo perpetuò vitam agit.

¶ *Pater meus, quod dedit mihi, maius omnibus est.*

COMMENTARIVS.

PRobat duplici argumento, neminem posse rapere de manu oues eius. Prius est: Pater dedit mihi vnum, quod est maius omnibus: nemo ergo præualere poterit contra me, nec de manu mea rapere, cùm ego habeam in me: quod est fortius, & maius, non solum iis, qui rapere conabuntur, sed omnibus. Loquitur, vt homo, & sic Patrem dedisse ei id, quod maius est omnibus, dicit: quia diuinitatem illius humanitati coniunxit, & fecit, vt homo ille Deus esset. Huius loci, & sequentis maiorem explicationem annotatio continet.

¶ *Et nemo potest rapere de manu Patris: ego, & Pater vnum sumus.*

ALterum argumentum est, *Nemo potest de manu Patris rapere*, cùm Deus sit: igitur nec de mea manu rapere poterit, quia Ego, *& Pater vnum sumus*, vnius essentiæ, & potestatis: si igitur nemo de manu Patris rapere potest, nec de mea poterit. Expressis verbis, se Dei filium Patri consubstantialem significauit. Hanc secundam adiunxit rationem, vt prior manifestior esset: nam posset aliquis existimare, accepisse à Patre maius omnibus, nempe contradictoribus, & persecutoribus: tamen non absolutè maius omni re creata, aut quod si maius omnibus quæ modò sunt: tamen non quæ fieri possunt: præterea non exprimebatur hoc maius omnibus, ita esse datum, vt à Patre non esset diuisum: propterea rationem hanc verbis sequentibus addidit, se à Patre accepisse maius omnibus: id nempe, quod supra totum, quod creari potest, est: & ita accepisse, vt indiuisum maneat in Patre, & filio, quia vnica est diuinitas & essentia vtriusque, secundum quam Pater, & filius vnum sunt: nemo ergo de manu Christi rapiet oues: quia vt homo est habet à Patre diuinitatem, cui est vnita humanitas: vt Deus, est vnum cum Patre.

ANNO

Lectio Græcorum.

SEntentia hæc in Græcis codicibus nõ sic habetur, sed genere mutato, *Pater, qui dedit mihi, maior omnibus est*. & ita Chrysost. Theophy. & Euthymius exponunt, & legunt: & tunc sensus videtur facilis: est enim argumentum tale: Pater qui dedit mihi oues has, maior est omnibus: Igitur nemo de Patris manu rapere potest: sed ego, & Pater vnum sumus, vnius nempe potentiæ, & essentiæ. igitur nec de mea manu potest vllus rapere. Latini tamen Patres aliter legunt, sicuti nos in commentario legimus, & exposuimus. Ita Hilari. libr. 7. de Trinit. Tertull. lib aduersus Praxeam, & Ambros. lib. 3. de Spiritu Sancto cap. 18. & Hierony. Ezech. 18 & August. tract. 48. ita etiam legit Concil. Lateranens. 2. vnde desumpta decretalis illa Firmiter. de summa Trinitate & Fide Catholica: & hi omnes Patres locum hunc constanter Arrianis opposuerunt. cùm autem idem sensus sit, siue vno, siue altero modo legamus, legendum existimo sicut Ecclesia latina iam à tot sæculis prælegit.

ANNOTATIO XIX.

Christum Patri consubstantialem esse, ex hoc loco Ioan. ostenditur.

ATtende illa verba: *Ego & Pater vnum sumus*, esse intelligenda de vnitate virtutis, & potentiæ: de hac enim sermo est: vt sit sensus, nemo de manu, & potestate Patris potest eripere: ergo nec de mea, quia vnius, & eiusdem sumus manus, virtutis ac potentiæ. Ita exponit Basil. libr. 1. contr. Eunomi. & sic exponendum ex contextu probat. Eodem modo interpretatur Ambrosius libr. 3. de Spiritu Sancto, capit. 18. & libr. 1. de fide capit. 1. & Chrysostomus homil. 60. vbi annotat inferri optimè: Si vnius sunt potentiæ, & virtutis, esse etiam vnius & eiusdem substantiæ, ac essentiæ: eaque ratione Patres opposuerunt hæreticis Arrianis hoc testimonium, vt probarent Patris, & Filij consubstantialitatem, quo sæpe vsus est Athanas. sermon. 4. contra Arianos, & in aliis multis locis. Notat etiam Ambr. libr. 3. de Spiritu Sancto capit. 18. non solam substantiæ vnitatem, sed distinctionem etiam personarum significari contra Sabellianos: *Sumus*, enim personarum pluralitatem indicat: sicut & *Vnum*, substantiæ, & virtutis vnitatem. Idem Hierony. Isai. 6. Vnum, inquit, ad naturam: sumus, ad diuersitatem personarum refertur. Conabantur autem hæretici Arriani vim huius testimonij infringere, vana & falsa responsione dicentes, Patrem, & filium vnum dici per concordiam voluntatis, sicuti dictum est Ioannis 17. Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus, quam responsionem refert, & refellit doctè, & efficaciter Augustin. libr. 2. cont. Maxim. capit. 12. & lib. 3. capit. 22. ostendens non esse dictum, vt sint vnum nobiscum, sed vnum inter se, sicut & vnum sumus, quia aliter nos vnum nobiscum sumus, aliter Pater, & filius: nec est comparatio æqualitatis, sed similitudinis: sicut Matthæi 5. Estote perfecti, sicut Pater vester perfectus est; probátque ea, quæ diuersi sunt generis, vnum inter se non dici. Sed omissis, contextus iste hanc falsam repellit interpretationem, vt rectè annotat Basil. lib. 1. cont. Eunomium: nam de manu Patris neminé capere oues posse probauerat, quia maior est omnibus: inde refert, ergo nec de mea rapiet, & illationem confirmans dicit: quia, *Ego & Pater vnum sumus* népe in eo, quod præcessit, scilicet virtute, manu, potentia, & consequenter in essentia: quod etiam Iudæi intellexerunt, quando visus est eis Christus blasphemasse. & ne huic Iudæorum intelligentiæ soli inhæreamus, consulamus, quæ Christus respondit illis opponentibus: Homo cùm sis, facis teipsum Deum: eorum enim intelligentiam non correxit, sed potius confirmauit, & comprobauit: dicens: vt credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre. quæ verba Athanas. loco citato dicta esse affirmat propter verbum illud: *Ego & Pater vnum sumus*: præterea adiecit: quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemat, igitur verè illis verbis significauerat Christum se esse filium eiusdem naturæ, & potentiæ cum Patre, adeo vt apprehendere iterum cum Iudæi tentauerint. Antecedentia igitur & sequentia, manifestè probant, illam interpretationem esse impiam & mendacem, quam nec Arriani sustinere, aut defendere potuerunt, quo magis miramur aliquorum nostro seculo inconsiderationem, immo temeritatem, suscitare tentantium falsam hanc interpretationem, à tot sanctis Doctoribus explosam, & ipsa contextus ratione conuictam: qui non ratione ducti, sed vt magis aliquid singulare inter Catholicos dicere videantur, hæc temerè produnt.

¶ *Sustulerunt ergo lapides Iudæi, vt lapidarent eum.*

COMMENTARIVS.

SE Dei filium Patri æqualem, verúmque Deum esse, Christus visus est Iudæis affirmasse, nec in hoc sunt decepti: at cùm hominem merum putarent, tanquam blasphemum iudicantes, lapidare eum voluerunt, particula *Ergo*, causam lapidandi indicat eam esse, nempe propter præcedens verbum, *Ego & Pater vnum sumus*, quo diuinitatem veram eandémque cum Patre habere significat.

¶ *Respondit eis Iesus: multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis?*

EOrum animos furore turbatos sedat, & pacat, simulque veritatem dictam confirmat: & est sensus, Multis bonis operibus vos cumulaui, sanatis multis vestris ac variis infirmis, & mortuis suscitatis, quæ omnia opera ex meo Patre sunt, id est, virtute Patris sunt facta, & simul me esse filium eius ostendunt, *Propter quod opus eorum me lapidare vultis?* ac si clarius diceret, operibus multis bonis in vos collatis, me esse filium Dei assirmo, non minus factis, quàm verbis loquor: quod enim sermone assero, operibus etiam testificor, vt necesse sit vobis lapidare volentibus, propter opus bonum me lapidare, *Propter quod ergo opus bonum*, & beneficium horum *me lapidatis*: ostendere bona idem significat, ac afficere beneficiis, seu benefacere: nam ostendere siue bonum, siue malum apud Hebræos idem significat, ac facere, siue bonum, siue malum. Psalm. 4. Quis ostendet nobis bona. Psal. 70. Quantas ostendisti mihi tribulationes. & Psal. 59. Ostendisti populo dura. Perpende mirum Saluatoris artificium: iratus enim homo non considerat, quæ bona accepit, sed quod malum ei illatum est: idcirco cótra conferentem quantumuis benefactorem inuehitur: iræ ergo medicamentum est, grato ante oculos bona accepta proponere: propterea Dominus, vt eorum temperet furorem, ante ipsorum oculos repræsentat, quæ bona eis contulerat: vt iterum aliquanto pacatioribus factis, quod in furorem eos, & iram impulerat, confirmet, & verum esse manifestè erat non irascendum eis, sed potius credendum esse demonstret.

Bona, aut mala ostendere, apud hebræos significat benefacere, aut malefacere.

¶ *Respon*

Digitized by Google

¶ *Responderunt ei Iudæi, de bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu, homo cum sis, facis te ipsum Deum.*

RESpondentes Iudæi fatentur se bona opera à Christo accepisse, negant tamen se pro vllo bonorum illorum opere eum lapidare, sed propter blasphemiam hanc, nempe, quia cum sit homo, affirmat se Deum esse, vero Deo æqualem, & veri Dei consubstantialem filium. Miseri isti Iudæi, hominem esse impedimento quominus Deus esset, reputabant, quasi vtrumque simul esse non posset, nempe Deus & homo. Rectè Athan. in Epist. contra omnes hæreses, hunc locum edisserens, sic inquit. Obmurmurant Iudæi, cur, homo cùm sis, facis teipsum Deum? stulti & animo obcæcati, quippe oporteret eos inuertere sermonem in hunc modum: tu cùm esses Deus, homo factus es: nam & opera Deum esse declarabant. hæc Athanasius. Particula *Et, & quia tu, homo cum sis,* declaratiua est, loco, *id est,* quia homo cùm sis, facis te Deum.

¶ *Respondit eis Iesus: nonne scriptum est in lege vestra: ego dixi, Dij estis?*

BLasphemiæ notam sibi iniustam Dominus repellit, & infirmitati illorum se accommodans argumento vtitur à lege eorum sumpto. Est autem argumenti locus à Minori, quod Dialectici appellant: Si quod minus inesse videbatur, inest: inerit etiam id, quod magis videtur: tale autem est: si scriptura homines communes appellat Deos, quia sermo Dei ad eos factus est, nec vlla est blasphemia tales dicere Deos: multo profectò minus erit blasphemia, & multo verius sine vlla blasphemia is dicitur Deus, quem non sermo Dei sanctificauit, sed quem Deus misit in mundum. Huius argumenti partem verba proposita continent, nempe testimonium legis in quo homines appellantur Dij, & est Psalm. 82. Attende autem Christum loqui vt Deum, & Dominum legis, ipsiúsque datorem: propterea enim dicit *In lege vestra scriptum est,* id est, in lege vobis tanquam seruis imposita: non mihi, qui filius sum, & Dominus. In sequenti sententia hæc perfectè explanabuntur.

ANNOTATIO XX.

Legis nomine, quandoque tantum libri Moysi, quandoque etiam tota scriptura significatur.

LEgem appellat totam scripturam veterem: aliquando enim lex restrictè sumitur, vt solos quinque libros Moysis significet, in qua significatione dictum est Luc. 24. Oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in lege, & Psalmis, & Prophetis: aliquando latius vsurpatur, vt lex comprehendat etiam Prophetas, & Psalmos, & totum vetus instrumentum, Ioan. 15. Vt sermo eorum impleatur, qui in lege eorum scriptus: Quia odio habuerunt me gratis. hoc loco Psalmi sub lege comprehenduntur. & 1. Corinth. 14. In lege scriptum est, Quoniam in aliis linguis, & labiis loquar: hoc autem est apud Isa. 28. Ita etiam fieri B solet, vt aliquando sub Prophetis etiam Psalmi comprehendantur: nam & hi Prophetæ sunt Matth. 11. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. & c. 22. In his duobus pendet lex & Prophetæ: aliquando Psalmi à Prophetis, & lege separantur. Luc. 24. In lege, Prophetis, & Psalmis. In præsenti loco, lex generaliter sumitur: vt omnem veterem scripturam significet: ideo testimonium, quod est ex Psalmo, in lege scriptum esse dicitur.

Dij qui dicantur in scriptura.

Sed superest explicatio testimonij allegati, qui sint hi, qui Dij esse dicti sunt. Recentiorum aliqui A existimant Iudices Deos esse dictos, sed expositioni huic non fauet, quod postea infertur: *Si dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est:* non ergo iudices sunt hi, qui dicuntur Dij, sed ij, quibus Deus legem suam dedit, & doctrinam suam manifestauit: quales erant filij Israel, quos præ omnibus nationibus Deus erudiuit, & eis legem, & disciplinam dedit. Sermo enim haberi ad aliquem dicitur, quando Deus ei loquitur, & verbum suum aperit. Nec videtur verum quod aliqui dicunt, sermonem dictum esse haberi ad Iudices, quia in officio, & munere sunt constituti à Deo: talis enim B loquendi phrasis in scriptura non reperitur: sed sermo Dei habetur, quando alicui Deus loquitur: siue per se, siue per alios. Forsan, qui hæc dixerunt, considerarunt verba prima Psalmi: Deus stetit in Synagoga Deorum, Deus autem Deos diiudicat. Vbi per Deos iudices significantur: tamen postea Dauid ad omnes filios Israel verbum extendit dicens: Ego dixi Dij estis, & filij excelsi omnes, pronuntians statum Euangelicum, in quo adoptionis filiatio perfecta promissa est, & sic Augustinus hunc locum de filiis Israel verè, & doctè interpretatur in commentario super eundem Psalmum.

¶ *Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi: filius Dei sum.*

COMMENTARIVS.

COlligit modò, & componit argumentationem, si scriptura, inquit, appellat Deos homines eos, *ad quos sermo Dei factus est,* id est, ea de causa, quia lex & doctrina Dei data est eis, *Nec scriptura solui potest,* id est, mendax, aut irrita esse non potest, vt Hil. lib. 4. de Trinitate exponit: si igitur hoc verum est, & falsum aut irritum esse non potest, quomodo vos dicitis, me blasphemare dicentem, *Filius Dei sum,* qui innumeris partibus illos excedo: nam me Pater sanctificauit: & misit in mundum: profectò hæc est blasphemia: sicut nec illa, quam scriptura profert. Hebraismus est, *Vos dicitis, quia blasphemas,* &c. id est, vos dicitis me blasphemare, *Quia dixi filius Dei sum* hæc est argumentatio: cuius sensus est iste: Qui verè filius, & Deus est, profectò non blasphemat, dicens: filius Dei sum: si non est blasphemia appellare Deos aut Dei filios, eos qui sermonem Dei receperunt. Pater dicitur filium sanctificasse, quia sanctitatem, qua ipse sanctus est, filio communicauit. dicitur autem misisse in mundum, quia quem ab æterno sanctificauit, carne induit, vt sit filius Dei, & simul homo.

ANNOTATIO XXI.

Patrem sanctificare Christum quid significet.

SAnctificandi verbũ non eodem modo à sacris Doctoribus exponitur: aliqui enim ratione diuinitatis, aliqui ratione humanitatis Christũ sanctificatum esse asserunt. priorem expositionẽ sequitur. Aug. tract. 48. cuius explicatio hæc est: Christus vt Deus est, sanctificatus dicitur, non participatione, sed origine, quia eandem sanctitatem habet, quam Pater, sed ab eo acceptam: & Pater eum sanctificat, ipse ab æterno essentiam, & diuinitatem communicando: & tunc sensus est. Quem nõ sermo Dei, sed Pater ipse sancti- C ficauit, suam ei ab æterno diuinitatem, ac sanctitatem communicando, misitque in mundum carne assumpta factum hominem, hic profectò non blasphemat se filium Dei esse affirmans. Idem est igitur dicere, sanctificauit Pater, atque à patre processit, & eandem ab eo accepit sanctitatem, non ab vlla creatura sanctificatus, sed à Patre, & spiritus Patris diuinitate. Missus autem in mundum dicitur, id est, homo factus est. Sensus ergo verbis clarioribus est: qui sanctus sum per essentiam à Patre procedens, &

habens

habens sanctitatem, cum ipso communem, & homo A simul factus sum, & in hunc mundum veni per carnem, non blasphemo. quando, etiamsi homo sim, dico, filius Dei sum. Ita August. exponit, quem secuti sumus. huic tamen expositioni vnum obstat, nempe verbi improprietas: nam sanctificati eorum esse videtur, qui non ex propria natura sanctitatem habent, sed aliunde accipiunt: idcirco aliter exponit Athana. lib. de incarnat. Christi in principio, & Hilarij. libro 7. Trini. & Chrysusto. hom. 60. hanc sanctificationem Christo, vt homo est tribuentes. Christus B autem, vt homo, sanctificatus dicitur à Patre per diuinitatem vnitam humanitati in persona filij: sanctificatus est enim Christus homo, non vt cæteri homines, sed ipsa diuinitate, vt sit homo, & Deus. quæ expositio satis est accommodata, hoc tamen difficultatis habet: quia verba indicant sanctificationem antequam mitteretur in mundum: dicitur enim, *Quem Pater sanctificauit, & misit in mundum*: quasi prior esset sanctificatio, quam missio in mundum,

Explicãt aly Christum sanctificatum ratione humanitatis.

A quod non potest intelligi nisi de sanctificatione ratione diuinitatis: sicut etiam missus dicitur, non quidem vt homo, sed vt Deus, cuius missionis terminus fuit, esse hominem factum, propter hæc, expositioni Augustini libentius consentio. Nec est admodum durum, Patrem dici sanctificare filium, vt Deum, & filium sanctificari: quia per generationem accipit sanctitatem à Patre: nam dicitur discere à Patre, & Pater dicitur demonstrare filio: quæ verba remota imperfectione, accommodantur diuinis B personis, propter originem: idem in hoc verbo dici potest. Attendédum autem est, quando dicitur, Sanctificauit, & misit in mundum, insinuari missum esse in mundum ad sanctificandum: ex quo licet eius diuinitatem colligere: non enim alios sanctificat, nisi qui per se sanctus est: quæ enim ex participatione sunt, ab eo pendent, quod per se tale est: nisi igitur Deus esset Christus, qui per se sanctus est, alios sanctificare non posset, quod insinuat August. tracta. 48. in Ioannem.

¶ *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.*

COMMENTARIVS.

QVia autem dicere poterant illi: vnde scimus, seu quo probas te esse à Patre sanctificatum, & missum, adiungit dicens, se non verbis tantum, sed etiam ipsis operibus ostendere: Et est sensus, *Si non facio opera Patris mei*, id est, quæ ostendunt me esse Dei filium & Patrem habere Deum, qualem verbis profiteor, *Nolite credere mihi*, id est, aliquam excusationem haberetis, mihi non credendi. Est enim phrasis hæc loquendi communis, ad ostendendam abundantiam probationum, vt nequeat aduersarius vlla ex parte se tueri aut euadere.

¶ *Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoscatis, & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre.*

ALteram rationis partem exponit: Si autem facio opera Patris, & vos mihi verbis asserenti non vultis habere fidem, saltem credite operibus: si sermo meus non vobis persuadet, persuadeant opera, vt cognoscatis ex eis, qui sim, & tunc credatis, me esse vnum cum Patre, vnius naturæ & essentiæ, & ratione eius, Pater in me, & ego in Patre sum. Verba hæc, eundem sensum habent cum illis, Ego, & Pater vnum sumus: vt rectè Athana. serm. 4. contra Arrianos docuit: & in illorum probationem, & explicationem, dicta sunt à Domino: propter vnitatem enim naturæ, & substantiæ vtriusque, Pater in Filio, & filius in patre dicitur. Particula *Etsi*, vna est: etiamsi mihi non credatis, credite operibus, id est, etiamsi propter mea dicta mihi non credatis, propter opera tamen Patris, quæ facio vt Deus, credite.

¶ *Quærebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus eorum.*

QVia repetiit se esse verum Dei filium, Iudæi rursum eum apprehendere, & lapidare quærebãt. Hanc enim illationem, & causam particula *Ergo* indicat: At Dominus sua virtute diuina euasit de manibus eorum: nemoque eum potuit detinere. Quando signum, & miraculum magnum faciebat, ad tempus propter populi laudem, & plausum fugiebat: quando verò magnum aliquid de se loquebatur, secedebat propter Iudæorum furorem & rabiem, vt ex sua absentia cessaret, aut temperaretur, vt Euthymius dicit. In Græco codice est particula rursus seu iterum, nempe, quærebant ergo iterum apprehendere: iam enim antequam hoc proferret, idipsum quæsierant, eum lapidare volentes.

¶ *Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primùm, & mansit illic.*

IOannes baptizare incepit in Bethabara seu Bethania, vt in capit. 1. narratum est, postea recessit in Ænon iuxta Salim, vt constat ex capit. tertio, modò Dominus furori Iudæorum cedens in Bethabaram abiit: vbi prius Ioannes baptizabat. Aliqui illud *Primum*, seu prius exponunt, priusquam in carcerem coniectus esset, tamen verus sensus est, vbi primùm baptizare incepit, prope desertum: in quem locum Dominus nũc recessit, vt aliquos ad se conuerteret Ioannis memoria dispositos, eaque ratione Euangelista dum locum describit, Ioannis baptismi meminit, quam recedendi causam sequentia verba confirmant. est autem Dominus aliquot diebus ibi commoratus, donec ascendit ad Lazarum resuscitandum.

¶ *Et multi venerunt ad eum, & dicebant, quia Ioannes quidem signum fecit nullum.*

DVm illic mansit, veniebant multi ad eum, qui & ipsius & miraculorum eius notitiam habebant, dicebant autem, Ioannes nullum miraculum fecit. Hoc maximè illos impellebat, vt ad Christum venirent, & conuerterentur: Ioannes enim cùm tantus esset, non fecit miraculum, hic autem multa, & magna edidit: certè igi-

tur hic maior est Ioanne. Ecce quo inducebantur, vt crederent, & rectè memoria Ioannis ad fidem profuit: nam ex collatione vtriusque veritas discernebatur.

¶ *Omnia autem, quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant.*

ECce alterum argumentum credendi, nempe quia quæ Ioannes prædixit de Christo, verifica erant, igitur hic est Christus: nam si vera fuerunt cætera quæ prædixit, etiam hoc verum esse oportebat. Profectò isti recto, & sincero iudicio agebantur, ex comparatione enim Ioannis, & ex complemento multorum prædictorum, optimè deducebant esse Christum verum: prædixit autem Ioannes, Christum fortiorem futurum propter magna miracula edenda, & ita euenisse experiebantur. Ex complemento horum deducebant verum esse, quod dixerat, ipsum esse Christum. Testimonium ergo Ioannis etiam post obitum eius profuit, & sic viuus ac mortuus Christum prædicauit, ipsique fideles conciliauit: id tamen totum non sufficeret, nisi Christus sua diuina virtute horum corda mouisset, quia neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus.

ANNOTATIO. XXII.

CHrysostomus homil. 60. exponit hanc sententiam sic. Omnia, quæ de illo dixit, vera erant, vt sit approbatio Ioannis testimonij, nempe Ioannes nullum signum fecit, tamen non propterea eius testimonium indignum est fide, quia cætera quæ prædixit, vera fuerunt. Tamen accommodatior est expositio, vt sint duæ rationes, & argumenta, quibus isti ad credendum in Christum inducti sunt, & sic exposuit Euthymius, eamque expositionem in commentario secuti sumus.

¶ *Et multi crediderunt in eum.*

COMMENTARIVS.

HIs argumentis persuasi, & diuinæ virtutis auxilio illustrati, & tacti, multi crediderunt in eum: Iudæis interim in sua cæcitate, & malitia obduratis, vt, qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. In Græco legitur, & multi ibi crediderunt in eum, quam particulam versio Latina non habet.

CAPVT

CAPVT VNDECIMVM.

ERAT autem quidam languens Lazarus à Bethania, de castello Mariæ, & Marthæ sororum eius. Maria autem erat, quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes, Domine, ecce quem amas, infirmatur. Audiens autem IESVS, dixit eis, Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autē IESVS Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum. Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hæc dicit discipulis suis, Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? Respondit IESVS: Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit quia lucem huius mundi videt. Si autem ambulauerit in nocte, offendit: quia lux non est in eo. Hæc ait. Et post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado, vt à somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem IESVS de morte eius: illi autem putauerunt, quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste, Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi. Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos, Eamus & nos, vt moriamur cum eo. Venit itaque Iesus: & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo vt audiuit quia IESVS venit, occurrit illi: Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus: sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi IESVS, Resurget frater tuus. Dicit ei Martha, Scio quia resurget in resurrectione in nouissimo die. Dicit ei IESVS: Ego sum resurrectio, & vita. Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit viuet, & omnis qui viuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi, Vtique Domine ego credidi, quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti. Et cùm hæc dixisset, abiit, & vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens, Magister adest, & vocat te. Illa vt audiuit, surgit citò & venit ad eum, nondum enim venerat IESVS in castellum: sed erat adhuc in illo loco, vbi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cùm vidissent Mariam quia citò surrexit, & exiit, secuti sunt eam, dicentes, Quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi. Maria ergo cùm venisset vbi erat IESVS, videns eum cecidit ad pedes eius: & dicit ei, Domine si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum: & dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine veni, & vide. Et lachrymatus est Iesus. Dixerunt ergo Iudæi. Ecce quomodo amabat eum? Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere, vt hic non moreretur? IESVS ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei. Ait IESVS, Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius, qui mortuus fuerat, Domine, iam fœtet, quatriduanus est enim. Dicit ei Iesus, Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbitis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem. IESVS autem eleuatis sursum oculis dixit, Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter populum, qui circunstat, dixi: vt credant quia tu me misisti. Hæc cùm dixisset, voce magna clamauit, Lazare veni foras. Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus pedes & manus institis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis IESVS, Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus. Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dicebant: Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic: omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem. Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cùm esset Pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, vt vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit, sed cùm esset pontifex anni illius, prophetauit, quod Iesus moriturus erat pro gente: & non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum. Ab illo ergo die cogitauerunt, vt interficerent eum. Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos, sed abiit in regionem iuxta desertum in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis. Proximum autem erat pascha Iudæorum: & ascenderunt multi Hierosolymam de regione, ante Pascha, vt sanctificarent seipsos. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicem, in templo stantes. Quid putatis, quia non venit ad diem festum? Dederant autem Pontifices, & Pharisæi mandatum, vt si quis cognouerit, vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.

¶ *Erat autem quidam Lazarus à Bethania de castello Mariæ, & Marthæ sororum eius.*

COMMENTARIVS.

HIstoriam illius insignis miraculi quando Lazarum resuscitauit, quando impij Iudæi Christum interficere animum obfirmarunt, texit Euangelista: incipitque personas & loca describere: quo igitur tempore erat Dominus trans Iordanem, vt in fine superioris capitis narratum est, Erat quidam languore laborans Lazarus nomine de Bethania, quæ erat castellum & vicus Mariæ, & Marthæ sororum eiusdem Lazari. Bethania, vti supra diximus, erat prope Hierusalem ad radices montis Oliueti, per milliaria ferè duo Italica ab vrbe distans, in quo sorores hæ cum fratre habitabant: an autem castellum de earum dominio fuerit, an verò dictum sit earum, quia in eo natæ sunt, incertum est. Illud *De castello* est per appositionem dictum, Erat de Bethania, castello nempe Mariæ, & Marthæ.

¶ *Maria*

¶ *Maria autem erat, quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur.*

Cur Ioannes tot sororis Lazari circumstantias referat.

NOn sine causa Euangelista, quæ hæc sit Maria, hoc nomine describit, quod pedes vnxit Iesu, & capillis suis tersit. Nec hoc ea sola de causa factum est, vt decernatur ab aliis, quæ eodem vocabantur nomine: multæ enim dictæ sunt Mariæ in Euangelio: si enim nihil aliud quàm inter eas discernere vellet, satis erat dicere sororem esse Lazari. Nec propter id tantum factum est, vt eam esse declararet, quæ postea in conuiuio post Lazarũ resuscitatum in Bethania vnxit, & tersit eius pedes: nam ex ipsamet historia ab ipso Euangelista narranda id constabat: non enim solet Euangelista ante narrare, quàm gestum sit. cùm enim, cap. 7. de Nicodemo loqueretur, dixit eum esse, qui nocte venerat ad Iesum: nam id iam cap. 3. descripserat: at in capite tertio non dixit eum fuisse, qui defenderat Christum in concilio quodam contra Iudæos, quia tunc narratum id nondum erat: quãdo autem hæc facta sunt, quæ narrat Ioannes, nondum Maria vnxerat pedes in illo conuiuio, in quo Lazarus vnus erat de discumbentibus. Solent quidem Euangelistæ vti anticipatione, sed non quando ipsimet narraturi sunt, quæ per anticipationem dicuntur. Vera igitur causa, propter quam Euangelista hæc dicit, ea est, vt ostendat eam esse Mariam, quæ, quando ista facta sunt, iam vnxerat pedes Domini, in domo Simonis, cuius historiæ meminit Lucas cap. 7. ac si diceret Ioannes: hæc Maria soror Lazari illa eadem est, quæ antequam hoc gestum esset, quòd modò narro, vnxerat pedes Domini, & capillis terserat in domo Simonis, & cui Dominus peccata remiserat. quibus verbis inducit Ioannes lectorem ad Lucæ Euangelium, vbi historia latius est descripta, & id factum est, vt eadem Maria hæc esse significaretur, cuius frater infirmabatur, & quæ vnxerat iam Dominum.

ANNOTATIO I.

An eadẽ sit Maria, cuius meminit Ioannes, & meminerunt alij Euangelistæ.

MAgna apud veteres Patres, & recentiores nonnullos est controuersia, an eadem sit mulier, quæ Luc. 7. dicitur peccatrix, vnxitque & tersit pedes Domini: & illa quæ similiter vnxit, cuius meminerunt Matthæus 26. & Marcus 14. cum hac, quam Ioannes isto capite, & sequenti duodecimo describit: quidam enim tres: quidam duas: quidam vnam, & eandem esse contendunt. Orige. tract. 35. in Matthæũ tres esse probare nititur: idem affirmant Chryso. homil. 61. in Ioan. & Niceph. lib. 1. Hist. cap. 27. cum aliis multis. Alij duas tantùm contendunt, vnam, cuius Ioannes meminit: alteram, de qua alij Euangelistæ mentionem fecerunt, quæ Magdalene appellatur. quibus fauet locus Clemen. Rom. libr. 3. Constitut. Erant, inquit, nobiscum mater Domini, & sorores eius, præterea Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Martha, & Maria sorores Lazari. Huius sententiæ est Hieronym. Matth. 26. & idem Chrysost. hom. 81. in A Matth. cum aliis multis. Alij eandem esse sentiunt, cuius distinctas historias diuersi Euangelistæ, & in diuersis locis descripsere: hanc tuetur August. libro 2. de consen. Euang. capit. 78. & 79. Innocen. libr. 2. de sacram. altaris cap. 56. Greg. hom. 33. in Euangeli. cum aliis etiam multis. Exactiorem huius rei discussionem in locum Lucæ remittimus: sufficiat nobis nunc Ecclesiæ auctoritas, quæ vnam, & eandem mulierem fuisse declarat, vt constat ex Romano officio, quod in Ecclesia latina recitatur, in quo eandem esse B Mariam Magdalenem, & Lazari sororem, & mulierem peccatricem legimus. Non est ergo quod tã hoc in dubium reuocemus, quamuis argumenta secundæ opinionis probabilem valde illam videantur facere: nec est res hæc, quæ ad fidei, aut morum perfectionem multum faciat: eaque de causa Euangelistæ historiam narrasse contenti, parum curarunt expressam huius rei facere mentionem.

Ecclesiastici cum officium vnã tantũ recipit Mariã Magdalenam.

¶ *Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes.*

CAusam, cur miserint nuntium sorores ad Christum, particula *Ergo*, indicat: nempe cùm frater infirmaretur: idcirco sorores, quibus frater curæ erat, miserunt ad eum, qui sanare poterat: Distabat locus, vbi tunc erat Dominus: nempe Bethabara à Bethania Lazari, iter duorum fere dierum, quantum Christum conficere solitum esse probabile est.

¶ *Domine, ecce, quem amas infirmatur.*

HOc est nuntium à sororibus missum ad Christum: *Domine*, honoris causa dicitur: honore namque præuenimus, quos rogamus, *Ecce infirmatur*: Vox est significantis, & notum facientis, quod ignorasse eum arbitrabantur, *Quem amas*, causa est impetrandi: cùm enim subuenire possis, & ames, subuenturum te speramus. cætera ex annotatione require.

ANNOTATIO II.

Nonnullæ referuntur rationes, quæ possint Christum ad misericordiam inclinare.

BReue quidem, sed sapiens, & prudens nuntium hoc est: quod ex multis licet conspicere: Primò quidem, quia cùm multas caussas haberent, quibus animum Christi ad sanitatem præstandam inducere possent, potissimam elegerunt. Vna earum, quas adferre poterant, erant ipsarum preces, nempe infirmatur Lazarus: rogamus, vt eum sanes, preces autem amicorum multum valent ad impetrandum amicis, tã pro se, quàm pro aliis, etiam apud Christum. Luc. 4. Socrus Simonis tenebatur magnis febribus, & rogauerunt pro ea, & imperauit febri, & dimisit illam. Altera causa est ipsamet consanguinitas etiam sine precibus. Deus enim, & homines solent multa facere pro his, quos coniunctos sciunt amicis, quos diligũt. 3. Regum 11. propter Dauid pepercit Deus Salomoni, ne regnum eo viuente diuideretur. & Genes. 18. propter decem iustos, Sodomitis omnibus parcere paratus erat. Sufficiens igitur caussa nunc erat Laza- C ro obtinendi sanitatem, cum esse fratrem earum, quas Dominus diligebat, vnde potuissent dicere, Domine frater noster infirmatur. Tertia causa erat ipsius infirmi erga Christum amor: petere enim solemus pro iis, qui indigent, & impetrandi causa est, filij quibus petimus, beneuolo sint animo, & grato erga eum, à quo impetrandum est: vt enim inquit Ambros. lib. 2. de offic. cap. 7. amor vnius inducit alterum ad redamandum. & August. in libr. de catechizan. rudibus, capite quarto. Rudis, inquit, est animus, qui dilectionem, quam nolit impẽdere, nolit rependere. Poterãt D ergo dicere, Domine, ecce qui te amat, infirmatur: ita Luc. 7. factum est, Dignus est, vt hoc ei præstes: diligit enim gentem nostram. Quarta causa est ipsius subuenientis amor, hæc est omnium potissima: quando enim, qui subuenturus est, amat eum, qui indiget, etiã si nulla cæterarum adsit causa, sufficit: quando verò deest, cæteræ vix animos eorum, à quibus beneficia

spe

sperantur, mouent. Efficacior est enim amor subuenientis, vt benefaciat, quàm amor indigentis, vt benefiat: ad hoc enim & preces, & cætera tendunt, vt voluntatem subuenientis inclinent erga eum, cui subueniendum est. Prudenter ergo, & sapienter hanc causam exprimunt. *Ecce quem amas infirmatur.* Secundò, in hoc nuntio sapientia, & prudétia cernitur: huic enim causæ potissimæ, preces suas non admiscent: ipsa enim erat per se efficacissima, solam ergo indigentiam, & infirmitatem exponunt: vnde rectè Aug. tract. 49. dixit, Amanti sat est nuntiasse. Tertiò quæ non orant vt veniat: vt enim Greg. lib. 6. A Mora. ca. 17. dicit, amor etiam mentes pigras ad opus excitat, nec calcaribus indiget. eadem de causa, nec rogant vt sanet: amantis electioni omnia prudenter committunt: Non tamen tantum fidei erat in hoc nuntio, quantum inerat prudentiæ humanæ: nam tamquam ad merum hominem mittunt nuntium, eum certiorem facientes, quasi nescium infirmitatis. *Ecce*, loquit, *infirmatur*, vox est significantis, & scire facientis, quasi dicerent: scito infirmari, quem amas. credebant autem posse sanare, si vellet. hæc fidei imperfectio in sequentibus apparebit.

Legationis prudentia exponitur.

¶ *Audiens autem Iesus dixit eis, infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam.*

COMMENTARIVS.

NOn vnum, sed duos, vel plures missos esse verbum illud insinuat, *Audiens dixit eis.* est autem responsum Christi breue, sed plenum diuinæ sapientiæ: eam instructionem, & consolationem continet: instruit quidé tum significando infirmitatem sibi esse iam notam, nec eam vt ipsæ sorores, & nuntij putabát ignorabat, quod satis Dominus indicat, dum causas infirmitatis aperit: tum etiam docendo se esse filium Dei, non merum hominem, vt arbitrabantur: quod ostendit in verbo illo, *Vt glorificetur filius Dei per eam.* Consolatur etiam primò sanitatem promittendo, *Non est ad mortem hæc infirmitas*, id est, non morietur ex hac infirmitate, sicut solét homines mori ex infirmitatibus, non amplius in hoc sæculo victuri: at Lazarus non sic infirmitatem habuit, quia etiamsi mortuus est tamen citò ad vitam eandem est reuocatus. vnde Augustinus tract. 49. rectè dicit: *infirmitas non est ad mortem*, quando nec ipsa mors fuit ad mortem, habet enim mors duo, vnum est, animam à corpore separare, & compositum dissoluere, alterum est, vitæ huius seculi finem imponere. infirmitas Lazari ad morté fuit, quia anima eius à corpore separata est: ad mortem autem non fuit, quia terminus vitæ huius non fuit: nam iterum est etiam corpori coniuncta, & reuixit in hoc seculo, sicut ante viuebat. Consolatur secundò, & simul instruit aperiendo causam, & finem infirmitatis, *Est pro gloria* Dei id est, idcirco hæc infirmitas permissa est, vt ea Deus glorificetur, & dum Lazarus ad vitam reuocatur, Dei virtus, ac diuinitas in sanante, & suscitante cognoscatur, vt in eum homines credant. Quod autem additur, *Vt glorificetur filius Dei per eam* explicatio est præcedentis verbi, *Pro gloria* Dei, & ita factum est. Nullum enim extitit miraculum Christi quale hoc, in quo ita se esse Dei filium ostenderet, & tot credentes sibi conciliaret: vt verè per hanc infirmitatem filius Dei glorificatus dicatur. Magnum hoc est consolationis argumentum ipsis sororibus, scilicet fratris sui Lazari infirmitatem in maximam gloriam Dei cessuram: & in hunc finem esse à Deo permissam.

Explicatur quomodo Lazari infirmitas ad morté non fuerit, quamuis ipse mortuus fit.

ANNOTATIO III.

IN lectione huius sententiæ, & expositione, aliqua ex parte varij sunt Doctores. Ambro. lib. 4. de fide cap. 6. sic legit, *Pro gloria Dei, vt glorificetur filius eius per eum*, & refert vtrumque relatiuum ad Patrem, vt glorificetur filius eius, scilicet Dei, per eum, scilicet, per Patrem. & in hoc sensu locum hunc obiiciebant Arriani Catholicis, vt probarent minorem esse filiú Patre, cùm per Patrem glorificari dictus esset, quorum obiectio vana est: eodem enim argumento probarent Patrem minorem esse filio: nam Ioan. 17. dictum est, Pater clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te. Hilar. lib. 9. Trinit. eodem modo legit, *Pro gloria Dei, vt filius Dei glorificetur per eum* sed relatiuú refert ad Lazarum, vt filius Dei glorificetur per Lazarum, id est, occasio fiat illi diuinitatem suam, & se esse Dei filium manifestandi. Aug. autem tract. 49. solú legit, *Pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei*, nó autem legit *per eum*, neque *per eam.* Chrysostom. hom. 61. legit *Per eam*, referendo ad infirmitatem, & ita nunc legimus, & est accommodatior lectio, sibi enim inuicem respondent hæc verba: *Infirmitas hæc non est ad mortem sed vt per eam glorificetur Dei filius.*

Diuersa lectiones superioris verború.

Sciendum est rursus, Doctores non eodem modo exponere hæc duo, *Pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam*, aliqui exponunt, vt vna pars sit alterius declaratio, illudque Dei, referatur ad filiú, cùm enim dictum sit, pro gloria Dei, explicat, vt filius Dei glorificetur per eam sic Aug. tract. 49. exponere videtur. & tunc apertè Christus se esse Deum confitetur. huic fauet expositioni, quia non est in ista sententia aliqua particula distinguens: non enim dictum est, pro gloria Dei, & vt glorificetur filius Dei per eam. Alij secundo loco etiam vnam partem alterius expositioné B interpretantur, sed priorem partem ad Patrem, posteriorem ad filium referunt, nempe pro gloria Dei Patris: hæc autem est, vt glorificetur Filius per eam: gloria enim filij, Patris gloria est, ita Hilari. libro 9. Trinit. Ambros. lib. 4. de fide, cap. 6. & Chrysost. hom. 61. exponunt. & huic fauet illud Ioann. 14. vt glorificetur Pater in filio: glorificatio enim filij est glorificatio Patris, qui misit eum. Alij tertiò hanc partem exponunt de filij passione, vt glorificetur filius Dei per eam, quia hoc miraculum in causa fuit, vt Iudæi mortem Christo omninò C inferre decernerent: diuidunt enim hæc, quasi dictum esset cum particula: Et, pro gloria Dei, & vt glorificetur filius Dei, & tunc sensus est, Hæc infirmitas est pro gloria Dei: id est, vt suam in ea diuinitatem Deus ostendat: & vt filius Dei per eam morte, & cruce glorificetur.

Diuersa Patrú explicationes.

Mihi accommodatior videtur expositio 3, vt de glorificatione ea sit sermo, quæ per miracula facta est, qua Christus suam manifestauit diuinitatem mundo, quod maximè in hoc miraculo factum est, D de quo dicitur: Totus mundus abiit post eum: si dimittimus sic, omnes credent in eum, & rursus posterior pars sit prioris explicatio, ne intelligeretur infirmitas ita dici pro Dei gloria, sicut omnia quæ fiunt, in Dei gloriam tendunt. Hoc enim pro Dei gloria erat, vt modo quodam singulari, scilicet vt Christus ostenderet se esse Dei filium per eam: non nego cæteras expositiones etiam esse probabiles.

Authoris explicatio

Sciendum est præterea Chrysosto. hom. 61. & Euthym. particulam *Vt*, exponere consecutiuè, vt sit sensus, Infirmitas non est ad mortem, sed consequetur ex ea gloria Dei: nó enim causam, sed quod euenturum

turum erat significat: at verius est contrarium, causam enim finalem indicat: est enim in hunc finem infirmitas hæc illata, & mors subsecuta: non vt moreretur sicut cæteri, quorum vltimus vitæ finis aduenit, sed vt glorificaretur, & notus fieret Dei filius per eam: de causa enim huius infirmitatis Dominus agebat. Quamuis enim respectu causarum naturalium hæc glorificatio sit consecuta, tamen si ad diuinam prouidentiam conferatur, in glorificationem Dei erat infirmitas ordinata, quod doctè tradit Greg. Nisse. A lib. de creatione hominis cap. 26. dicens expectasse Christũ alios dies, vt mortuus quatriduanus esset, & in eo tantum miraculum operaretur: Diuina enim prouidentia effectus inferiores in superiores fines, & causas ordinat, vt idem Gregor. lib. 8. de Philosophia cap. 8. docet: Deus enim vsus est naturalibus causis, mortem & infirmitatem inducentibus, tanquam ministrantibus diuinæ suæ dispositioni, in eum finem, vt glorificaretur Dei filius.

¶ *Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum.*

COMMENTARIVS.

Quorsum Euangelista meminerit amoris Christi erga hos fratres.

EVangelista hanc dilectionem Christi erga sorores, & Lazarum exponit: primò ne quod non statim ad sanandum ierit, sed duobus expectarit diebus vllus ad scriberet voluntati: quasi noluerit: sed mysterio, vt maius miraculum, & illustrius fieret, tum, vt verum esse, quod sorores dixerunt, confirmaret: Ecce quem amas: amabat enim Lazarum, & sorores eius: tum etiam, vt amorem hunc, & dilectionẽ, qua eas Christus prosequebatur, notam relinqueret fidelibus: demum quia ex notitia dilectionis huius aliqua, quæ narranda sunt, efficiũtur manifestiora: qualis autem hæc fuerit dilectio, in annotatione inuenies.

ANNOTATIO IV.

Dilectio Christi erga homines quadruplex.

QVatuor dilectionis genera considerare licet in Christo: Vna dilectio est, qua vt Deus ab æterno dilexit homines, eadem dilectione cum Patre; hęc enim causa fuit, vt homo fieret pro nostra salute. Altera est humana qua vt homo diligebat, sed naturalis: dilectio autem & amor naturalis est, qui alicui vinculo naturali innititur: vt quando amamus alios, vel quia sanguine coniunctos, vel quia familiares, vel quia benefactores, vel simili vinculo naturali nobis colligatos habemus, hic amor non defuit Christo vt homini, in quo vera natura erat humana. Tertia dilectio est etiam humana, sed moralis, quæ innititur virtuti, & bonis moribus, ac honestis, qua virtuti deditos, & probos diligimus propter honestatem, quã etiam Christus, vt homo eadem de causa habuit. Quarta est Spiritualis, qua diligimus propter Deum, ita vt ratio amandi sit Deus ipse, qui finis est supernaturalis, noster, & hæc est dilectio charitatis.

Non omnes hæ dilectiones ab initio fuerũt in Christo.

Hę tres Christo inerãt, vt homini. prima, vt Deo: hęc prima erat æterna: sicut & Deus est æternus: reliquæ tres temporales. quia homo in tempore factus est, sed adhuc antiquior vna altera: illa enim, quæ charitatis est, fuit ab instanti incarnationis, quando adeo nos dilexit charitate, vt mortem pro nostra salute libentissimè acceptaret: cæteræ verò dilectiones non om- B nes fuerunt ab instanti incarnationis, sed temporaneæ saltem quantum ad actus, sicut & apud nos. Naturali enim quadam dilectione acquisita prosecutus est aliquos, qui sibi familiares fuerũt, vel a quibus aliquot temporale recepit beneficium: erat enim mortalium omnium gratissimus. Lazarum ergo, & sorores his omnibus modis diligebat, nempe vt Deus, & vt homo. vt Deum dilexisse res aperta est, non solum dilectione illa, qua sic dilexit peccatores, vt pro eis homo fieret, sed qua diligit iustos, & Patri gratos: ta- C les enim erãt hi. diligebat etiam vt homo naturali amore, quia familiares erant, & hospitio solitæ eum recipere. Morali autem dilectione propter honestatem, quia studiosi erant v. Ide: charitate etiam amabat propter Deũ ipsum, sicut & alios homines, quos charitate diligebat. Euangelista autem particularem amorem, & dilectionem significare voluit, nempe naturalem, & honestam seu moralem, qua vt familiares, & amicos, & studiosos, tanquam homo diligebat. Christus enim omnia nostra sumpsit præter pecca- D tum, & ea, quæ ad peccatum tendunt, qualis est ignorantia, & carnis contra Spiritum pugna, & aliqua huiusmodi: at dilectiones hæ nihil habent cum peccato commune, nec coniunctum.

Christus quadruplici hac dilectione hos fratres dilexit.

¶ *Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus.*

COMMENTARIVS.

MAnsit duobus diebus, postquam nuntium accepit: vti diximus ex Gregor. Nisse. lib. de creatione hominis c. 26. vt mortuum quatriduanũ suscitaret: cùm enim infirmitas hæc esset pro Dei gloria, eò est perducta à diuina prouidentia, vt miraculum gestum illustrius fieret, & per illud sanantis virtutis maximè nota euaderet. Hi duo dies computandi videntur eo numero, in quo perlatum est nuntium, quando etiam Lazarus est mortuus, post quo proficiscens die quarto peruenit Bethaniam, & suscitauit quatriduanum.

ANNOTATIO V.

CHryso. hom. 6. & Euthym. existimant ab illo die, quo nuntius venit, alios duos expectasse, & quarto venisse, mortuum autem Lazarum fuisse eodẽ die, quo nuntius venit, id autem ideo dicunt, quia Christum existimant quindecim stadiis tunc à Bethania distasse, quæ vno die conficiuntur: nam octo stadia vnum milliare conficiunt Italicum, sed hoc non videtur dici posse: erat enim quando nuntium accepit trans Iordanem, vt Aug. tract. 15. affirmat, & E ex historia constat, verbum etiam Christi indicat, *Eamus*, inquit, *in Iudæam*, erat ergo tunc extra fines Iudææ. Et ratio id ipsum confirmat: Iudæorum enim persecutiones deuitans, locum distantem eligere debuit, vno ergo die non potuit tantum itineris confici. Existimo probabilius quod nuntio accepto expectauerit duos dies, illum nempe quo nuntium accepit, quando Lazarus mortuus est, & sequentem: tertio autem dixit discipulis Lazarum mortuum esse, co-

Hi duo dies quomodo cõputandi.

deinque

deméque tertio profectus est in Iudæam, ac peruenit quarto die mortis & sepulturæ Lazari, quo die eum etiam suscitauit. Aliqui Lazarum non eodem die mortuum & sepultum dicunt, idque probant, quia quatuor dies habentem in monumento Christus inuenit: nec verisimile existimant, eodem die, quo mortuus est, fuisse sepultum, quod mihi non probatur: nam Martha fœtorem corporis obiiciens, quatriduanum esse dixit, ad fœtorem autem à morte ipsa dies numerantur: nec est inconueniens eodem die mortuum, & sepultum esse: id enim sæpe fit, maximè quando in principio diei moritur infirmus. Hæc probabiliora videntur, quamuis parum referat hoc, dummodo sciamus Dominum quarto die Lazarum suscitasse, & duos expectasse, vbi nuntium accepit: à quo autem termino computandi sint, ex locorum distantia pendet, existimo probabiliora esse, quæ diximus in commentario.

¶ *Deinde post hæc dicit discipulis suis, Eamus in Iudæam iterum.*

COMMENTARIVS.

TRansactis diebus duobus, discipulos, vt iterum veniant secum in Iudæam, inuitat: erat enim Bethania in Iudæa. Sciebat Dominus timiditatem eorum, ideo id prædicit, & vt eorum ignauiam tacitè arguat, & ne re insperata turbarentur postea, quando in Iudæam peruenissent.

¶ *Dicunt ei discipuli, Rabbi nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc?*

COnsulebant quidem Christo, sed magis sibi, quod sæpe inter nos accidit, vt sub specie charitatis erga proximum res nostras agamus. Particula *Nunc*, significat paulo ante: nam in festo *Encæniorum* proximè elapso, Iudæi lapidare Christum voluerunt, vt ex capite decimo constat.

¶ *Respondit Iesus; nonne duodecim sunt horæ diei? si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt: si autem ambulauerit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.*

DOminus metaphora quadam timiditati eorum medetur, ostendens nondum esse suæ mortis, & passionis tempus: & idcirco adhuc non esse timoris causam. Metaphora autem hæc est: dies duodecim horas habet: & qui ambulat in vna harum, etiamsi vltima sit, quia adhuc lux est, & nondum tenebræ superuenerunt, securè ambulare potest sine offensionis periculo: nam in quæ impingi solet, manifesta sunt, & declinare facile vnusquisque potest. At quando nox aduenit, minus securè homo ambulat: cùm enim deficiente lumine offendicula non videantur, facilè impingit. Duodecim horis diei tempus vitæ suæ Dominus significat, quando nemo ei nocere, nec eum comprehendere potuit: quia quæ disposuerat secundùm diuinum beneplacitum, omnia erat complexurus: noctem verò tempus passionis appellat, de quo dixit, Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. Erat quidem iam vicina nox, quia imminebat passionis tempus: tamen adhuc hora erat diei, quando nemo ei nocere poterat, nec in eum manus iniicere. Hoc est ergo, quod dicit, quasi clarius respondisset sic: dixistis nunc, me interficere Iudæos quæsiuisse, scitote sicut non vnam, aut alteram horam, sed duodecim habet dies, nec idcirco quia decem, aut vndecim transierunt, propterea dies est completa, vt non liceat securè ambulare, ita etiam superest mihi tempus, quamuis paruum, in quo licet securè, & sine periculo ire in Iudæam, & vos etiam liberè mecum potestis venire: nam vestrum periculum, & securitas ex meo periculo, & securitate pendent. hic est sensus. Similis est sententia apud Luc. admonentibus enim quibusdam, vt fugeret ab Herode, quærente eum interficere, respondit, Dicite vulpi illi: ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodiè, & cras, & tertia die consummor: veruntamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare. ac si dicat, nemo potest me ante tempus à me decretum, & statutum interficere, aut impedire: quamuis faciam quæ facturus sum, & hoc tempus nondum aduenit, adhuc cras, & hodie dæmonia eiicio, id est, adhuc tempus est operandi opera Patris, nondum mortis meæ tempus aduenit. Per has duodecim horas, hoc idem nunc significauit. Duodecim autem horas diem habere, dicit more Hebræorum, qui dies semper in æquales duodecim partes, & in totidem noctes diuidebant.

Quid per horas diei, & noctis, Christus significet.

Luc. 13.

ANNOTATIO VI.

Diei & noctis metaphora quatuor diuersis modis exponitur.

SVperiorem sententiam variè Doctores exponunt. Primò Chrysost. hom. 61. duas affert expositiones. Prior est, vt per diem virtutem, & innocentiam, per noctem malitiam significet, sitque sensus, qui in virtutis via ambulat, in periculum non incidit, nec offendit: sed is, qui in malitia, & scelere est. Hæc tamen expositio non videtur accommodata: mali enim bonos persequuntur, & qui in rectitudine ambulant in magna incidunt temporalia pericula, & aliquando maiora, quàm mali, & iniqui: & rursus, quia si id verum esset, nec Christus vnquam in hoc periculum incidisset, cuius innocentia maxima erat, & tamen à persecutoribus est comprehensus, & interfectus: Apostoli enim de his periculis temporalibus loquebantur. Altera expositio est, vt per diem Christum ipsum intelligamus, qui lux & dies est: & sicut, qui ambulat in die, non impingit: sic nec qui cum Christo ambulat, in vllum offendere poterat periculum: virtus enim & potentia illius custodiebat eum. Hanc videtur secutus Amb. 1. de mysterio passionis Christi ca. 5. sed nec hæc expositio accommodatur verbis istis. Has etiam duas expositiones refert Euthy. Tertia expositio Aug. tract. 49. vt per diem Christum, per duodecim horas duodecim Apostolos intelligamus, qui Christum sequebantur, sicut horæ diem, & tunc est sensus, vt Dominus his verbis eorum deprimat præsumptionem, qui ei consilium dare volebant eorum, quæ facturus erat: ac si dicat, nónne horæ diem sequuntur, non autem dies horas? ita vos me sequi debetis, & non dare mihi consilium. Addit Aug. Iudam non in hoc numero esse, sed eum, quem loco ipsius collocandum sciebat Dominus: tamen videtur violenta hæc expositio, sensum quidem connectit, tamen verba accommodatè non interpretatur. Aliqui recentiorum quarto loco exponunt, vt sint verba prouerbialiter dicta, ad significandam mutationem facilem hominum: temporis enim variatione mutantur: ac si dictum esset: duodecim horæ sunt diei, & nó semper homo persistit in eadem voluntate, sed quod manè cogitat, vespere mutat: quod si nihil aliud esset præter hoc: *Nonne duodecim sunt horæ diei*: fateor quod facile hæc expositio textui accommodari potest: tamen verba sequentia durè huic sensui applicantur: idcirco commentarij expositio mihi omnium aptissima, & quantum ad verborum sensum, & quantum ad sententiæ connexionem, visa est.

Rectior interpretatio.

¶ *Hæc ait: post hæc dicit eis; Lazarus amicus noster dormit, sed vado, vt à somno excitem eum.*

COMMENTARIVS.

APerit causam, cur in Iudæam eat: nam se illuc ire velle, nullumque periculum imminere verbis præcedentibus significauit: causam autem verbis metaphoricis prius exponit. *Lazarus*, inquit, *amicus noster*

vado autem *vt à somno excitem eum.* somnum vocat mortem illam breuem: tum quia suscitandus citò erat: tum etiam vt facilitatem indicet, qua mortuos suscitat: tam enim illi facile erat mortuos à morte, quàm aliis dormientes à somno excitare. Amicum communem appellat, *Amicus*, inquit, *noster*, meus nempe, & vester, vt animos eorum, amici communis causa, faciles ad viam reddat: sunt enim pro amicorum salute spernenda pericula. Est etiam perfecta misericordia, quando non tantùm venientibus ad nos subuenimus, sed etiam iis qui venire nequeunt, benefacturi accedimus.

¶ *Dixerunt ergo discipuli eius, Domine si dormit saluus erit.*

ADhuc timentes sibi, Domino in Iudæam reditum dissuadebant, & dicunt, *Si dormit*, non indiget amplius medicina; *Saluus erit*; somnus enim salutis recuperandæ signum, & causa est. Ex hoc loco constat discipulos audisse nuntium de Lazari infirmitate, quamuis hactenus Euangelista non expresserit: his autem verbis eos infirmitatis conscios fuisse insinuat. Particula illa *Ergo*, illationem indicat ex verbo præcedenti, nempe quia dormire eum audierunt, dixerunt hoc, quod sequitur; *Si dormit, saluus erit*: est autem hominum non admodum expertorum regula hæc; si dormit, sanus erit infirmus. Fallax nimium est: somnus enim aliquando mortis est indicium; nisi velit aliquis dicere; illos intellexisse à nuntio morbi, & infirmitatis qualitatem, quod Euangelista prætermisit, morbi autem qualitate intellecta & cognita, protulisse hæc verba; sunt enim infirmitates in quibus somnus recuperandæ salutis maximum est indicium; sed non existimo tunc discipulos adeo fuisse medicinæ peritos, vt id discernere possent, sed secuti sunt dictum commune.

¶ *Dixerat autem Iesus de morte eius, illi autem putauerunt, quia de dormitione somni diceret.*

Discipuli adhuc rudes nõdũ magistri verba calleбant.

DEclarat Euangelista verbum Christi, quod tunc discipuli non perceperunt; Dominus enim mortem somnum appellauerat, at illi hunc somnum dormitionem esse conceperant. Percunctabitur aliquis; quomodo id concipere potuerunt, cùm Christus diceret; vado vt à somno excitem: improbabile enim valde erat tantum itineris, & cum periculo velle Dominum conficere, vt à somno quodam communi, eum excitaret: Respondeo has discipulorum sententias esse considerandas, tanquam hominum imperfectorum, & qui nondum Christi fidem, & notitiam, vt par erat, assecuti erant: quod timiditas ipsorum, & difficultas redeundi cum Christo in Iudæam satis indicant, ex hac imperfectione factum est, vt existimarent Christum protulisse hanc sententiam in eum sensum, Lazarus dormit, quasi somnus esset illi noxius, à quo tanquam à re noxia, & contra sanitatem eum liberari opus esset: ideóque se opponunt dicentes: non esse somnum noxium, sed vtilem, & sanitatis indicium: Non enim mirum est, eos, qui Christum admonere periculi voluerunt, quasi nescius, aut impotens esset, dicentes, Nunc te quærebant lapidare, & iterum vadis illuc: etiam in hoc admonere voluisse, somnum non noxium, sed vtilem esse Lazaro: Dominus enim ea de causa hac vsus est verborum metaphora, cùm sciuisset discipulos non intellecturos, vt nobis eorum imperfectio, & ruditas constaret: tanto enim eius virtus in ipsis perficiendis illustrior facta est mundo. Chrysost. hom. 61. & Euthym. huic percontationi respondent: discipulos putasse Christum in ænigmate locutum esse: sed responsio hæc non videtur satisfacere, nec accommodari verbis.

¶ *Tunc ergo Iesus dixit eis, Lazarus mortuus est.*

CVm non intellexissent discipuli verbum, apertè, & sine vlla verborum metaphora, rem Dominus narrat. *Mortuus*, inquit, *est Lazarus*: particula *Ergo*, illationem ex præcedentibus indicat, nempe quia non intellexerunt sensum verborum præcedentium: idcirco verbis claris idem exprimit, vt intelligant.

¶ *Et gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi.*

Gaudere licet quãdoque in malis proximi.

COniungendum est vltimum verbum primò: gaudeo me ibi non adfuisse, & hoc propter vos, vt credatis: si enim adfuissem, aut sanassem eum, occasio tanti miraculi sublata fuisset, fidesque vestra minus promoueretur: aut si non sanassem, vestra periclitata esset fides: nam me non potuisse sanare arbitrati fuissetis: gaudeo igitur me non adfuisse, & hoc vestri causa, quia non solum nihil fides vestra detrimenti passa est, sed maximè augebitur, quando mirabile videbitis opus, quale nunquam factum est, nempe quatriduanum, & fœtentem mortuum verbo ad vitam reuocatum. Gaudere licet in malis, quæ hominibus à Deo immittuntur, non propter eorum malum: sed propter eorundem, aut aliorum spiritualem salutem, aut profectum, quando per ea ad Deum conuertuntur, vel in melius proficiunt.

¶ *Sed eamus ad eum.*

Christus inuisit mortuos, sicut nos ægrotos.

QVamuis tamen mortuus sit, *Eamus ad eum*. Homines solent infirmos amicos visitare, mortuos destituere: nihil enim visitatione sua eis præstare valent: at Christus etiam mortuos visitat, sicut & viuos: tam facile enim est ei mortuis vitam, quàm infirmis sanitatem conferre. His verbis insinuat Christus velle se reuocare ad vitam, velut à somno aliquis excitatur ad vigiliam: id enim significat verbũ hoc, *Eamus ad eum.*

¶ *Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos; Eamus & nos, & moriamur cum illo.*

Verba Thomæ à dilectione, & fortitudine orta.

CVm verbis suis à reditu in Iudæam Christum abducere discipuli non possent, sed eum animo redeundi obfirmato viderent, vnus ex eis reliquos ad sequendum exhortatur dicens, *Eamus & nos, & moriamur cum illo*: sentiebat enim illos omnes adhuc trepidantes, & animo non omnino ad sequendum firmo. Particula *Ergo*, illationem indicat, quæ fit partim ex verbo Christi, *Eamus ad eum*, partim quia ægrè ferentes, & tardos condiscipulos videns hæc protulit, *Eamus & nos.* Verba sunt dilectionis erga Christum, & fortitudinis: dilectionis quidem, quia sine Christo vitam contemnebat propriam: fortitudinis, quia à periculo, quod animo conceperat, non retardabatur, quominus sequeretur magistrum: Sed tamen fides imperfecta erat: nondum enim virtutem, & potentiam Christi à qua cunctis periculis, quos volebat, liberare poterat, agnoscebat: nec verbo Christi omnimodè habuerat fidem: *Qui ambulat in luce non offendit*: quod in Græco codice notius est: nam legitur: *Eamus, vt moriamur cum illo*, quasi sibi persuasisset moriendum esse in reditu ad Iudæam. Thomas Didymus dictus est à Græcis, quod apud Latinos Gemellus, seu qui simul cum fratre nascitur: idem autem apud Hebræos significat Thomas, vt in cap. 20. declarabitur.

¶ *Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.*

QVo die mortuus est Lazarus, eodem in monumento positus videtur: erat autem dies à morte, & monumento quartus, quo Dominus Bethaniam peruenit, & quo etiam eum à mortuis suscitauit.

Erat

¶ *Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim: multi autem ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.*

MIlliaribus duobus Italicis vno stadio minus, distabat Bethania, vbi hęc gesta sunt, à Ierusalem: Huius paruæ distantiæ idcirco Euangelista meminit, vt facile Iudæos ad consolandas sorores è Ierusalem venire potuisse ostenderet. Charitatis opus est mœstos consolari. & quoniam nobiles erant sorores hæ: ideo multi Iudæorum ad eas conuenerant.

¶ *Martha ergo, vt audiuit, quia Iesus venit, occurrit illi: Maria autem domi sedebat.*

CVra domus, & rei familiaris Marthæ incumbebat, idcirco prior aduentus Domini nuntium audire potuit: nam Maria sedebat, consolationes aduentantium excipiens. prius autem Martha audiuit, quam vidit: celeberrimi enim hominis aduentum fama tacere non potuit: sed gressus eius præueniens, ad aures Marthæ peruolauit: nam quæ læta sunt, prænuntiare vnusquisque satagit.

¶ *Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.*

Martha verba ex fide, spe, & animi tristitia orta sunt.

PArticula *Ergo*, tacitam indicat illationem, nempe quia ipsa prior venit, Maria autem domi mansit, idcirco ipsa Dominum prior alloquitur. Attendendum autem est verba hæc Marthæ ex triplici capite orta fuisse. Vnum est fides, credidit enim si adfuisset, Dominus, fratris mortem impedire potuisse: & ab infirmitate liberare: sed erat imperfecta hæc fides, nondum enim sciebat, absentem etiam sanare potuisse, quæ si credidisset, vtique dixisset sic: Domine, si voluisses, frater meus non fuisset mortuus. Alterum caput est, spes, & fiducia quædam: fidebat enim, & certa erat de clementia Christi, quod si adfuisset, sanitatis beneficium fratri non denegasset: neque tamen hæc spes, & fiducia erat perfecta virtus: aliquando enim est maioris clementiæ diuinæ, sanitatem corporalem negare, quàm concedere, idcirco hæc temporalia non sunt absolutè petenda; nec desideranda: nisi quandò ad maiorem Dei gloriam, & ad salutem spiritualem conducunt. Martha autem solam clementiam considerauit Domini, tamen, quod desiderabat, non admodum perpendit, & decepta est, cùm multò vtilius, & conducibilius fuerit mori Lazarum, cùm per talem mortem filius Dei glorificandus esset: si autem præsens fuisset Christus. quod maioris gloriæ diuinæ est, fecisset. Tertium caput est dolor, & animi tristitia de morte fratris: conquerebatur enim de absentia Christi, quasi ea fuisset causa illius: erat autem etiam imperfectio in hoc: si enim sciuisset Dominum etiam absentem nihil ignorasse, & omnia potuisse: noluisse tamen sanare, quia non expediebat, non adeo doluisset. Laudanda tamen est modestia Marthæ, vt dicit Chrysostomus hom 61. non enim eiulatibus, & clamoribus est vsa, vt aliquæ in his casibus facere solent: sed temperatè, & modestè dolorem animi, qui iustus erat, de morte fratris expressit: nec enim sciebat, quid diuina prouidentia in illa morte statuerat, quod si sciuisset, omni ex parte diuinæ voluntati suam conformasset.

Commendatur Marthæ modestia.

¶ *Sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.*

ADiungit Martha priori sententiæ sequentem: si adfuisses, mortuus non fuisset frater meus: sed non propterea diffido te posse iuuare, immò certa sum Deum tibi daturum, quæcunque ab eo poposceris, adeo vt nunc etiam possis fratrem à morte reuocare, si à Deo poposceris. Maior est fides hæc, quam præcedens: plus enim erat confiteri Christum posse suscitare mortuum, quam sanare infirmum: & facere ne moreretur: tamen adhuc est imperfecta fides, quia Christum non confitetur Deum, se purum hominem: nec propria id virtute facere posse, sed petitione, & oratione, qua, si à Deo peteret, impetraret, vt notat Chryso. hom. 61. si enim perfectam fidem habuisset, dicere oportebat: scio, quæcunque tu volueris, facies. Modestam petitionem verba hæc continent: non enim expressè rogat, vt à Deo poscat, sed potentiam eius confitetur: amanti autē satis est posse, & nosse: iam autem sciebat esse mortuum, ideo solam potentiam confitetur: ab amante verò sciente, & potente superuacaneum iudicauit aliquid petere: sensus igitur est, Domine, potes, si vis, me iuuare, quia, quid vis à Deo, habes, si petas.

Proficiebat in fide Martha.

¶ *Dixit illi Iesus, resurget frater tuus.*

Verba sūt consolantis, & docentis.

SImul & consolatur, & docet vnico verbo. promissio resurrectionis consolatio est: at dum absolutè dicit, *Resurget frater tuus*. non autem dicit, poscam à Deo, se habere potestatem significat: suamque diuinitatem exprimit, vt non necesse habeat poscere, & orare Deum, cùm ipse sit Deus. Hoc autem instructionis est, & doctrinæ.

¶ *Dixit ei Martha: scio, quia resurget in nouissimo die.*

EXistimauit Martha verbum Christi esse communem quandam consolationem, qua homines solent in similibus casibus mœstos consolari: resurrectionem futuram in memoriam reuocantes, maximè quia tunc erat Saducæorum secta, negantium resurrectionem, vt patet Matth. 22. credidirque Martha, Christum velle eā consolari certitudine resurrectionis fraternæ, quasi Christus diceret: Scito certam, & veram esse mortuorum resurrectionem: ideóq; hilari animo esto, & tristitiam depone, quia resurget frater. Argumentum enim consolationis in similibus casibus, resurrectionem esse, docet Paulus 1. Thessalo. 4. Nolumus, inquit, vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini, sicut & gentes, quæ spem non habent. in hunc sensum verbum Christi Martha est interpretata adhuc rudis, & imperfectæ fidei: idcirco respondit: scio resurrecturum in die vltimo, neque adhæreo sectæ illorum, qui futuram negant resurrectionem, quare nec indigeo hac instructione.

¶ *Dixit ei Iesus: ego sum resurrectio, & vita.*

Ostendit Christus se Deū esse, qui vitā omnibus viuētibus donet.

APertis verbis Dominus eam instruit, & imperfectam fidem eius corrigit, docétque se non indigere poscere quidquam à Deo, sed se esse Deum, qui mortuos suscitare, & vitæ pristinæ restituere possit. His igitur verbis, quis sit ipse, aperit: sequentibus autem ad veram, & perfectam hanc fidem exhortatur: *Ego*, inquit, *sum resurrectio, & vita*. id est: ego ipse sum, qui suscitare, & viuificare possum, & suscito, ac viuifico eos, quos volo: & qui suscitabo, & ad vitam reuocabo omnes, qui suscitandi, & viuificandi sunt: nō opus est mihi poscere à Deo, qui sum ipsemet Deus. Hebraismus est, sensum causalē efficiens, *Resurrectio, & vita*, id est, causa resurrectionis, & vitæ, & effector earum in vniuersum: qui omnem resurrectionem, & vitam efficio. Hoc articuli Græci significant, *Ego sum ipsa resurrectio, & ipsa vita*.

ANNOTATIO VII.

PRimo loco confiderandű eſt, vitá in hac ſentẽtia non accipi pro vita, quę cõtra mortem diſtinguitur, & cõmunis eſt bonis, ac malis: & ad quã credentes, & non credentes ſunt ſuſcitandi, de qua dictű eſt 1. Cor. 15. Sicut in Adã omnes moriũtur, ſic in Chriſto omnes viuificabuntur: tunc enim ſuperuacaneum eſſet addere: *Ego ſum vita*: nã ſi reſurrectionis fons & cauſa eſt, vtique eſt cauſa vitæ; nemo enim reſurgit à mortuis, niſi reuocatus ad vitã, nec ſine vita conſtat reſurrectio: de hac enim reſurrectione loquebatur, de qua dixerat: Reſurget frater tuus. vita ergo in hoc loco, accipitur pro vita beata, & felici, ad quã reſurgẽt credẽtes in Chriſtű, de qua dicitur Ioan. 5. Qui bona fecerunt, procedent in reſurrectionem vitæ, & ita accipi verba ſequentia probant: Omnis, qui credit in me, viuet, etiamſi mortuus fuerit. Si generaliter vita acciperetur, nõ eſſet promiſſio credentiű: nã credentes & nõ credentes omnes viuent. Eſt igitur reſurrectio, cõmunis credentibus, & nõ credentibus, bonis, & malis. Vita autem propria credẽtibus, fide viua, & perfecta. Omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur, vti Paulus 1. Cor. 15. dicit. ſenſus igitur verborű eſt: Ego ſum cauſa generalis reſurrectionis, qui mortuos omnes ad vitã reuocabo, & adhuc ſum cauſa vitæ, & felicitatis his, qui immutandi ſunt: vti enim docet Aug. lib. 6. de Ciui. c. 12. dãnatorű vita, quæ in cruciatibus eſt, morti potius cõparatur, idcirco mors ęterna in ſcriptura appellatur: beatorum verò fœlix, & beata reſurrectio, vita æterna dicitur.

Chriſtus cauſa eſt, vt etiam mali, & impij reſurgãt in corpore.

Secundò annotãdum eſt, Chriſtű Dominű omnibus eſſe cauſam reſurrectionis, ſiue bonis, ſiue malis, ſua enim morte mortẽ omniű ſuperauit, & ex gratia Chriſti factű eſt: & fiet, vt omnes reſurgant, tã boni, quàm mali: ita docet Tertul. lib. de reſurrect. carnis, & probat illo verbo 1. Cor. 15. Sicut in Adã omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur. idem etiam docet Cyrillus lib. 4. in Ioan. c. 51. & confirmari poteſt illo Rom. 5. Sicut per vnius delictű in omnes homines in condemnationẽ: ſic per vnius iuſtitiam in omnes homines in iuſtificationem vitæ: & 1. Cor. 15. Per hominem mors, & per hominẽ reſurrectio mortuorum, quod igitur mali reſurgant, gratia, & meritum, & virtus eſt Chriſti: ideo nunc dicitur: *Ego ſum reſurrectio*, Percontaberis, quid vtilitas adfert reſurrectio malis, vt ex Chriſti dicatur gratia, & merito procedere? Reſpondeo in magnum cedere detrimentű & grauiorem pœnam illis, ſed hoc culpa eorű fit: nam ea vita perpetua data eſt, vt perfectè in anima, & corpore fœlices eſſent, quod ſi malè vixerunt, ipſi, quod optimum erat, in ſuam verterunt perniciem. Simile quid inquirit Iuſtin. lib. explicat. Gen. q. 3. de fide. Quam, inquit, vtilitatem malis affert habuiſſe fidem? Reſpondet, multű detrimenti, quia maiori afficientur pœna. 2. Petr. 2. Melius erat illis non cognouiſſe viam iuſtitiæ, quàm poſt cognitionẽ retrorſum conuerti ab eo, quod illis traditum eſt, ſancto mãdato. & tamen fides donum Dei eſt, ex gratia Chriſti procedens. Medicina vtilis eſt ad ſanitatem, at ſi quis ſumpto medicamento, quæ neceſſaria ſunt, non curat, nocet vehementer.

Quid vtilitatis praſtet malis reſurrectio.

Chriſtus reſurrectionis cauſa quadruplex.

Tertiò annotandum eſt, Chriſtum eſſe cauſam reſurrectionis noſtræ ſecundùm quadruplex cauſæ genus. Primò quidem eſt cauſa prima, & ſuprema effectrix reſurrectionis: & hoc habet, vt Deus eſt: ipſe. n. prima cauſa eſt ſuſcitandi, & reuocandi mortuos ad vitã. 1. Reg. 2. Dominus mortificat & viuificat, deducit ad inferos & reducit. Secũdò eſt cauſa meritoria, qui ſuo merito, & iuſtitia omnium hominum liberationẽ à morte obtinuit, & hoc habet, vt homo: vt. n. Adã ſuo demerito, & inobedientia omnes nos morti adduxit: ita ſecundus Adã Chriſtus homo ſua iuſtitia à morte reuocauit ad vitam. 1. Cor. 15. Per hominem mors, & per hominẽ reſurrectio mortuorű. & Rom. 5. idẽ docet Paulus obedientiam Chriſti iuſtitiã opponendo inobediẽtiam Adæ. Tertiò eſt cauſa inſtrumentalis, & hoc habet, vt homo: erat enim illa humanitas inſtrumentű, & organum quoddã diuinitatis, per quod miracula edebat, quod Athana. ſer. 4. con. Arrianos docet: Per carnẽ, inquit, cœcű illuminauit, & Lazarum reſuſcitauit, eadem ratione per carnem in die nouiſſimo ſuſcitabit omnes. Quartò eſt cauſa etiam, vt homo exemplaris: ad exemplar enim ipſius caro iuſtorum ſurget glorioſa, & impaſsibilis. de hoc exemplari dictum eſt Philip. 3. Reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ: quod etiam Ambro. 1. Cor. 15. docet dicens, Prior reſurrexit, vt eſſet forma credentibus ſibi: verè igitur dictum eſt, *Ego ſum reſurrectio, & vita*, vt Deus, & vt homo, modo iam expoſito.

Duæ hæreſes contra reſurrectionẽ refutantur.

Quartò annotandum eſt, verbo hoc reſurrectionis duas hæreſes à ſacris Doctoribus conuinci. Vna eſt eorum, qui reſurrectionem futuram quidem, in anima tamen ſola, affirmabant, negantes corporum reſurrectionem. huius hæreſis meminit Photius lib. de ſeptem Synodis cap. 5. Irenæus autem libr. 1. cap. 23. tribuit eam Baſilidi hæretico. Tertullia. libro 5. con. Marcion. tribuit etiam Marcioni. Hi hæretici, vt refert Epiphani. hæreſ. 64. decepti ſunt illo verbo Matth. 22. In reſurrectione erunt ſicut Angeli Dei: at hæc hæreſis, vt Photius, & Epiphanius doctè conſiderarunt, vel ſolo hoc verbo reſurrectionis conuincitur: Non enim dicitur ſurgere, niſi quod cecidit, nec ad vitam redire, niſi quod mortuum eſt, at homo compoſitus ex corpore & anima, mortuus eſt & cecidit: igitur is eſt, qui ſurget: anima enim immortalis eſt, nec moritur, vnde Hiero. in epiſt. con. Mineri. & Alexan. Reſurgere, inquit, dicitur, qui prius moriendo cecidit. Tertullia etiam Lazari exemplo eandem hæreſim refutat: non enim eſt dictus Lazarus ſurgere, niſi quia aſſumpto corpore ad vitam reuocatus eſt. Multa ſunt teſtimonia ſcripturæ pro hac veritate Catholica. Iob. 19. In nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum, & rurſus circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum ſaluatorem meum. Luc. 21. Capillus de capite veſtro non peribit. Philip. 3. Reformabit corpus humilitatis noſtræ. ſed hæc omittamus, cum non ſit noſtri inſtituti hæc diffuſius tractare: ſatis eſt verbum Domini annotaſſe. Locus autem ille Matthæi ab hæreticis allegatus, longè alium habet ſenſum: vt enim dicit Epiph. ſecundum ſubiectam materiam comparatio illa procedit: In reſurrectione, inquit, neque nubent, neque nubentur: ſed erunt ſicut Angeli, nimirum in eo, quod nullis vacabunt, nec incumbent nuptiis.

Altera hæreſis eodem conuincitur verbo, & exẽplo: Eutyches enim, vt refert Greg. lib. 4. Mora. cap. 29. affirmabat futuram integram reſurrectionem, ſed corpus aſſumendum ſpirituale, non carneum, & oſſeum, quem errorem Hieron. epiſt. ad Pammachium, & Oceanum, inter Origenis errores numerat: Sed hoc eodem verbo refutatur: non enim reſurgeret homo, niſi eadem ſubſtantia quæ cecidit ſurgeret, & qui mortuus eſt vitæ redderetur. Adde loca allegata cõtra priorem hæreſim: nam Iob pelle ſua iterum ſe circundatum iri confitetur, & oculis ſuis Chriſtum ſe cõſpecturum ſperat. Luc. 24. Corpus ſuum Dominus palpandű obtulit, dicens, Palpate, & videte, quia ſpiritus carnem, & oſſa non habet, ſicut me videtis habere. Hæc pro loci præſentis declaratione ſufficiant.

¶ *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: & omnis, qui viuit, & credit in me, non morietur in æternum.*

COMMENTARIVS.

FIdem hanc perfectam adhuc explicat, & dicit: Omnis *Qui credit in me etiam si mortuus fuerit, viuet* iterum, si autem adhuc inter viuos est, non morietur in æternum: quia quamuis temporaliter mortem subibit, ad vitam reuocabitur æternam. Non hic, vti diximus, de ea vita loquitur, ad quam omnes etiam mali surgent, sed vita, quæ verè vita est: illa nimirum beata, & fœlix. Illud autem *Qui viuit*, idem significat ac qui nondum est mortuus: vt sit generalis sententia, omnes credentes in me, siue mortui sint, siue adhuc viuant in seculo, non morientur in æternum, sed ad tempus, restituendi tamen postea in æternam, & gloriosam vitam. Quibus verbis ad fidem allicit tanta facta promissione. Per fidem autem, non nudam fidem intellectus, sed perfectam, quæ est cum obedientia mandatorum eius & charitate, intelligere oportet, vt aliàs ostendimus. Nec satis est credere ipsum Christũ esse Messiam, nisi simul credamus ipsum esse Dei filium, & verum Deum omnis resurrectionis, & vitæ causam primam, vt probat Hilarius libro 6. Trinitatis, vbi locum etiam hunc adducit.

¶ *Credis hoc? ait illi, vtique domine, ego credidi, quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti.*

AD fidem hanc exhortatur Dominus Martham, *Credis*, inquit, *hoc?* non quod ignoret, sed vt ad fidem hanc perfectam prouocet: Martha autem mysterium tantum non assequens, ad fidem, quam de ipso cõceperat, recurrit dicens: *Ego* Domine *credidi, quia tu es Christus* ille *filius Dei*, qui venturus erat in hunc mundum, & qui expectabatur promissus nobis. Existimauit Martha, se credidisse omnia quæ Christus dicebat, dum credidit ipsum esse verum Messiam promissum: & verè credebat, sed implicitè: fidem igitur adhibet dictis Christi, sed implicitam, generalem. Sicut si rusticus aliquas fidei propositiones, quas non assequitur, interrogatus, respondeat, credo sanctam Ecclesiam: ita nunc Martha, ego credidi Domine, te esse verum Christum, & omnia, quæ dicis vera esse: at non distinctè ea percipiebat, nec Christum filium Dei appellat: intelligens esse filium Dei Patri consubstantialem, qui carne assumpta homo factus est, sicut nos credimus, & confitemur, sed filium Dei supra omnes prophetas & iustos, non discernens, nec assequens qualis esset filius Dei: Iudęi enim Messiam filium Dei futurum etiam expectabant: at non omnes huius mysterij distinctam habebant notitiam. In Græco codice sic legimus: Tu es Christus ille filius Dei, qui venturus erat: parum distat hoc in sensu à nostra lectione: idem enim est dicere, Tu es Christus filius Dei, qui iam venisti, cùm ante esses promissus, & expectatus.

ANNOTATIO VIII.

Martha non intellexit perfectè verba Christi.

AVgust. tract. 49. existimat Martham intellexisse verba, & respondisse se ea omnia, quæ de resurrectione sunt dicta credidisse, quãdo credidit Christum esse verum Dei filium: propterea enim quia filius Dei, est resurrectio & vita, credentésque in eum non moriuntur in æternum. Hilari. lib. 6. Trini. hæc verba, *Tu es Filius Dei*, sic exponit, nempe ipsam credidisse verum esse Dei filium, sicut & nos credimus. Chrysostomus autem hom. 61. & Euthym. non assecutam esse verba Chrysti, sed magnificum quid concepisse, & vnum interrogatam, aliud respondisse asserunt. Si autem legamus verbum in præterito, vt etiã Græcus codex habet, Ego credidi, profectò verum non erat, eam credidisse, fuisse verum Dei filium, qualem nos credimus, & qualis verè est: vt enim ex verbis superius expositis constat, merum reputabat hominem: si verò legeremus (Ego credo) vt aliqui legunt, affirmantes Græcum verbum talem posse admittere interpretationem facilius id dici posset, nẽpe tunc quando hæc loquebatur, credidisse esse verum Dei filium, essetque sensus: Vtique Domine credo, te esse resurrectionem & vitam, quia credo esse Dei filium: tamen sequentia non indicant talem fidem Martham tunc concepisse. Existimo igitur expositionem probabiliorem eam esse, quæ in commẽtario posita est, interrogata enim de tali fide, implicitè omnia ea confitetur, nondum assecuta sensum distinctum, & explicitum, sed affirmasse omnia sibi visa est, dum retulit fidem, qua credidit eum esse verũ Messiam: idcirco non respondit Martha aliud ab eo, quod interrogabatur à Christo, vt putat Chrysostomus, etiam si de resurrectione & vita nihil dixerit, de qua Christus interrogabat: respondit tamen aliter, quia, quod distinctè interrogabatur, ipsa implicitè confitetur. Hac etiam ratione filium Dei, confessa est, nesciens tamen, nec distinguens, qualis esset filius Dei: erat enim adhuc imperfecta fides. Dominus autem verba hæc doctrinæ protulit: quæ etiam si tunc non perciperentur, postea tamen intelligenda erant, & prædicanda.

¶ *Et, cùm hæc dixisset, abiit, & vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & vocat te.*

COMMENTARIVS.

VErba Marthæ significant Christum ei, vt Mariam sororem vocaret, iussisse: id enim retulit, *Dicens, Magister adest, & vocat te*, & ea est causa, cur abierit relicto Christo eo in loco, in quo ei occurrerat. Breuitati enim Euangelista studens, miro artificio vtitur, vt & breuis, & simul in scribendo plenus sit: multa narrat: multa insinuat: & conuenienter omnia disponit. Erat autem Maria non sola, sed multis comitata Iudæis eam consolantibus, ea de causa Martha silentio, eam aduocat, vt solam sciat se à magistro vocari: hoc enim nomine solebant Christum appellare.

¶ *Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum: nondum enim venerat Iesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco, vbi occurrerat ei Martha.*

AMoris magnitudo, quo Dominum Maria prosequebatur, nullas admisit moras. *Surgit, & citò venit ad eum:* venit autem, quia nondum Christus intrauerat castellum, sed manebat in loco, vbi cum Martha collocutus erat, expectans Mariam. Non est autem ingressus, quia ad locum monumenti Lazarum resuscitaturus venire decreuerat: erat autem ille locus inde vicinior, quàm si in castellum intrasset: rursus enim iterum egrediendum illi erat: & quia ea de causa multi Iudæi conuenerunt, vt ex sequentibus patet, quo miraculum manifestius, & illustrius factum est.

¶ *Iudæi ergo, qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cùm vidissent Mariam, quia citò surrexit, & exiit, secuti sunt eam, dicentes: quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi.*

NEsciebant Iudæi Christum adesse, & vocasse Mariam, ideo repentinos eius passus & ita celeres, vt nec verbum vllum præsentibus dixerit, non alteri causæ tribuerunt, quàm quod dolore tacta nimio, ad monumentum vt ibi ploraret profecta esset, idcirco secuti sunt eam. Mansio igitur Christi extra castellum multos conuocauit Iudæos, coram quibus gestum est miraculum.

Maria ergo cùm venisset, vbi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus.

AGnoscebat pedes Maria, quos vnxerat, & lacrymis rigans suorum obtinuerat remissionem peccatorum. Ad pedes hosce dolore oppressa prosternitur, & verba quæ soror protulerat, enuntiat: quibus enim communis erat causa mœstitiæ, & non dissimilis fides, communia etiam fuerunt verba.

¶ *Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos, qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit se ipsum.*

VIdens Dominus Mariam, & Iudæos plorantes, omnibus omnia factus, & dolentibus condolens, ac patientibus clementissimè compatiens, *infremuit spiritu*, id est, fremitum edidit intra se, non in aliquem circumstantium conuersus. Rursus etiam se ipsum turbat; excitauit enim in parte sensitiuâ affectus, & propassiones corporeas, quibus motus, & turbatus interius vsque ad exteriorem vultus commotionem prorupit: illud indignantis, hoc condolentis, & compatientis fuit: indignabatur enim contra infidelitatem Iudaicam, propter quam Lazarus mortuus, & sororibus his sanctis afflictionis causa data est: nam mors hæc acciderat, vt filius Dei manifestaretur, quæ manifestatio necessaria non erat, si Iudæi tot iam signis & miraculis, conuersi fuissent; Nec Lazarus mortuus esset, si illi iam credidissent. Compatiebatur autem præsentium dolori, & lacrymis. Plura in annotatione require. Notanda tamen est particula *Ergo*, indicens, idcirco Dominum esse indignatum, & commotum, quia vidit Mariam, & circumstantes etiam commotos, & lacrymantes.

ANNOTATIO IX.

Quæ sint turbatio, & fremitus Christi.

QVis hic Christi fremitus, quæ turbatio fuerit, variè exponunt Doctores. Primo loco Chryso. hom. 62. & Euthymi. exponunt fremitum esse cohibitionem quandam, qua affectum commiserationis expressit, ne vlterius prorumperet, & in lachrymas se effundens, vocem lachrymantium emitteret: solemus autem, quando huiusmodi motus, & affectus reprimimus, toruum, & austerum vultum facere: *Infremuit*, ergo, *spiritu* id est, affectum commiserationis repressit, & cohibuit vultu, & intuitu austero, & toruo: spiritum etiam affectũ hunc interpretantur. Sed hæc expositio mihi probabilis non videtur propter duo. vnum est, quia illorũ est cohibere, & reprimere huiusmodi affectus, qui eos inuoluntariè patiuntur, ipsisque nolentibus insurgunt, & propterea conantur quoquo modo eorũ impetum reprimere: at Christus non sic hos patiebatur affectus animi, sed voluntariè eos, quando, quomodo, & quantum volebat, assumebat, vt paulò post dicemus: non ergo erat, cur eos cohiberet, & vultu toruo reprimeret. Alterum est, quia quando infremuit, nondum commiserationis affectum assumpserat: non enim dixit Euangelista, turbauit se ipsum, & infremuit: sed prius infremuit, & postea turbauit se.

Secundo loco Theophylactus eandem cohibitionem interpretatur: hoc tamen à Chrysostomo differens, quod per spiritum, non affectum ipsum humanum, sed diuinitatem interpretatur, per quam cohibuit huiusmodi inhumanitate affectum. Meminit Euthymius huius expositionis, sed eisdem argumentis refelli potest, quibus & prior. Adde etiam, si diuinitate repressisset affectum hunc, non diceretur infremuisse: nã humanitatis fremere est, nõ diuinitatis.

Tertio loco Eusebius Emisenus in quadam sua homilia de hac lectione sic exponere videtur, vt idẽ sit infremuisse, quod ingemuisse, vt nos doceret super peccantes gemere debere, de quibus gemitibus dicitur Rom. 8. Postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: at hæc expositio verbi proprietatem seruare non videtur: verbum enim Græcum, ἐνεβριμήσατο, non gemitum, sed potiùs comminationem quan-

A dam significat, quod Latinè vertitur fremere: gemitus autem, & fremitus, quamuis in aliquo conueniant, nempe quia sonitus, & voces inarticulatæ sunt, & tracto, ac emisso spiritu, & anhelitu fiunt: tamen gemitus doloris signum, & tristitiæ est, & suauius emittitur: at fremitus est indignantis indicium, & cum quadam austeritate vultus profertur, seu potius erumpit. & sic Mar. 14. dicitur, fremebant in eam, nempe indignatione commoti, quod liquorem tantæ æstimationis effuderit.

Auctoris expositio.

B Mihi igitur legitima expositio ea visa est, vt spiritus hoc in loco sumatur, sicut Ioan. 13. Turbatus est spiritu: id est, intra se ipsum infremuit, non in circumstantes, sicut illi dicuntur in Magdalenam infremuisse, quia in eam signo indignationis expresso se conuerterunt, non sic Christus fecit, ideoque infremuisse spiritu dicitur, vt significetur in se ipso emisisse fremitum; non in aliquem circunstantium: interius ergo, & intra se infremuit, quamuis exterius sonitum ediderit frementis.

Causa, cur Christus infremuit.

C Fuit autem hæc indignatio contra eum, qui causam huius mortis inuexit, propter quam hos lacrymantes aspiciebat, solemus enim quando aliquem miseria & afflictione vexatum, causa iniustitiæ alicuius videmus, primò quidem indignari in eum, qui afflictionis iniustæ fuit causa: postea passio, & afflictio condolemus. Ita nunc Christus infremuit contra Iudaicam perfidiam Pharisæorum, & Scribarum illorum, propter quam Lazarum morti depositum est, ex cuius morte tot lacrymæ, & afflictiones processerunt. Aliqui in dæmonem hanc indignationem

D referunt, sed ea causa à præsenti instituto longè petita est, proprior est, & verbis paulo post sequentib. magis consona, quam dedimus. Cyrill. lib. 9. in Ioan. cap. 13. comminationem quandam in mortem exponit. hoc autem non ita facilè accommodatur, sicut id quod iam diximus.

Christi turbatio, & tristitia.

Post indignationem hanc Christus compassionis & tristitiæ, propria voluntate sumpsit affectum. *Turbauit*, inquit, *seipsum*: turbatio hæc motus est corporeus interior, quo viscera commouentur ad compatiendum, quique lacrymas excitat. hunc motum

non

non inuoluntariè, sicut nos, passus est Christus, qui quando voluit eum accepit: huiusmodi compassionis motu lachrymas præcedente Genes.43. Ioseph videns Beniamin dixit, Misereatur tui Deus fili mi, festinauitque domum, quia commota erant viscera eius super fratre suo, & erumpebant lachrymæ, & introiens cubiculum fleuit. ita nunc Christus turbatur, sed voluntariè, quia viscera calore compassionis commouet, sic autem commotus, vnum profert verbum, *Vbi posuistis eum?* qua prolato, statim lachrymatus est. Assumpsisse autem Christum huiusmodi humanos, & sensitiuos affectus, certa res est; Nec locus dubitandi de hac re Catholico datur. Matth. 26. Cœpit contristari, & mœstus esse, & dixit: Tristis est anima mea. Mar. 14. Cœpit tædere, & pauere. Ioan. 12. Nunc anima mea turbata est. docent etiam sancti Doctores, inter quos est Ambro. lib. 2. de fide cap. 3. & August. lib. 14. Ciui. cap. 9. cum alijs multis: Veritatem enim susceptæ carnis in his multum demonstrabat: Eos etiam instrumenta quædam virtutis esse, & sanctè aliquando exerceri posse docebat. affectus enim in Christo aliter, ac in nobis fuêre. In his autem affectibus vnum nobiscum habebat commune, sed in pluribus differebat: illud commune erat, quando hos affectus siue timoris, siue tristitiæ, siue alium quemcunque Dominus assumebat, semper præcedebat obiectum aliquod, quod sibi per considerationem proponens, affectus tales in se efficiebat: Nos enim non timemus, nec tristamur, nec alio commouemur affectu, nisi prius aliquam rem, & obiectum concipiamus, quod talem affectum excitat: idè etiam faciebat Dominus: at multo aliter quàm nos: Primò quidem nostri affectus liberi non sunt: quando enim nolumus, sæpè insurgunt: & quando volumus, sæpe deficiunt, propositóque obiecto impedire non possumus: at in Christo non sic: liberos enim habebat affectus, quando volebat, & quantum volebat, etiam obiectis propositis: erant enim voluntarij, sicut loqui sicut ambulare motus sunt voluntarij, ita docet August. lib. 14. Ciui. cap. 9. & Gregor. lib. 3. Moral. capit. 11. propterea Matth. 26. dicitur, Cœpit contristari, quia sua voluntate assumpsit tristitiam. Eadem de causa ibi Hieronymus non passiones, sed propassiones appellat, & nunc etiam dicitur seipsum turbasse. Secundò hi affectus in Christo non præueniebant rationem: nec subuertebant, sed sequebantur, & ei semper subdebantur. tunc timebat, aut contristabatur, quando ratione iudicabat esse timendum, aut dolendum, aut simili motu afficiendum, & tamdiu afficiebatur, & eo modo, quo ratio dictabat: at nostri affectus præueniunt sæpe rationem, & aliquando adeo insurgunt, vt subuertant eam: & ad iis consentiendum quæ non licent, attrahant. Tertiò in nobis affectus humanis sæpe ex iniustis, & turpibus, aut vanis, & falsis, seu apparentibus obiectis procedunt: Timemus enim non timenda, & afficimur iis, à quibus remouendus esset affectus: at nihil horum in Christo fuit, in quo nihil erat, quod non esset sanctum, purum, & diuinæ voluntati conforme. Hæc satis sint pro huius loci explicatione: præter institutum enim nostrum esset amplius in his morari.

Affectus animi instrumenta sunt virtutis.

¶ *Et dixit, vbi posuistis eum?*

COMMENTARIVS.

NOn ignorabat, vbi esset, qui absens mortuum esse nouit, & qui à mortuis reuocare venerat: sed id tum propter significationem: tum propter mysterium interrogat: propter significationem quidem, vt annotat Chrysost. homil. 62. vt miraculum ab omni calumnia liberaret, ne aliqui calumniarentur ex communi aliquo consilio factum, vt mortuus fingeretur, & sic crederetur suscitatus, propter quam causam multa adhuc facta sunt, vt omnibus mors Lazari esset prius manifesta: propter mysterium autem, vt se non causam mortis hominum dedisse ostenderet. Ita hunc locum exponit Seuerianus, vt refert Gregor. lib. 8. epist. 42. quasi Dominus per mysterium exprobraret mulieribus Euæ culpam meminitans, & dicens. Ego virum in paradiso posui, quem vos posuistis in sepulchro. sed illud ad literalem sensum, hoc ad spiritualem facere videtur: sicut & id, quod dicit Ambrosius libr. 2. de pœnitentia cap. 7. vbi hæc, & sequentia verba doctè, & piè, vt solet, spiritualiter exponit. quod autem ad litteram facit præter id, quod prius diximus, illud est: in gestis suis modò se Deum, modò se hominem Christum significare voluisse, vt vtramque verè habere naturam comprobetur: ideo rectè Athanasius in oratione ad Maximum Philosophum de diuinitate Christi: percontatur, inquit, humanitus, vbi Lazarus situs sit: sed tamen excitat eum prorsus diuinitus.

¶ *Dicunt ei, Domine veni, & vide.*

INtellexerunt sorores Dominum interrogasse, vbi positus esset, animo ad monumentum eundi: idcirco respondent, *Veni, & vide*, non ad verba, sed ad intentionem interrogantis responsionem accommodantes, vt fieri solet. Hoc etiam paruæ fidei est, si enim credidissent perfectè, non *Veni, & vide*, sed, Tu omnia nosti, respondissent. Vt annotat Epiphanius in Anchorato.

¶ *Et lachrymatus est Iesus.*

ACcepto responso iter ad monumentum direxit, & lachrymas effudit: turbauerat enim se interius commiserationis, & compassionis affectu, & ad lachrymas vsque commotionem, & turbationem erumpere fuit: vt cum plorantibus plorans, misericordiæ suæ daret argumentum.

ANNOTATIO X.

Causa lachrymarū Christi.

CAusa huius tristitiæ, & lachrymarum inquirenda est: variè enim doctores in hac parte loquuntur. Primò Basil. orat. de gratiarum actione negat Christum propter mortem Lazari fleuisse: quia, inquit, sciebat de proximo suscitandum: sed fleuisse asserit, vt nobis daret exemplum modestiæ, temperantiæ in similibus casibus. Et in homil. de mœrore & tristitia, reprehendit excessum hominum in his fletibus, & iterum repetit Christum propter nostrum exemplum fleuisse: quam etiam fletus causam dat Ioan. August. tract. 49 Secundò Hilar. libr. 10. Trinit. consentit non fleuisse propter mortem Lazari, sed adducit aliam causam, cur non propter eam fleuerit, nempe, quia illa erat pro gloria Dei manifestanda: nec etiam fleuit, inquit, eadem de causa, qua absens fuit, nam dictum est, Gaudeo, quia ibi non eram, ad ostensionem autem suæ humanitatis fleuisse affirmat, at ipsemet Hilarius in Psal. 68. adfert causam aliam, cur fleuerit, nempe propter Iudæorum infidelitatem, qui tanto miraculo adhuc credituri non erant, idemque

sentire videtur Epiphanius in Anchotato, dicit enim A
lachrymatum esse Dominum, propter hominum obstinatam duritiem, nimirum Iudæorum illorum perfidiam. Tertio loco Ambros. lib. 2. de pœnitent. cap. 7. fleuisse dicit propter lachrymas Mariæ scilicet ex affectu, & pietate quadam. conformis est in hoc Chrysost. hom. 62.

Pro hac difficultate soluenda, aliqua respondeo. Vnum est, quamuis verum sit ad humanitatis suæ ostensionem, & ad nobis præbendum exemplum fleuisse Christum, tamen necesse est causam, & obiectum aliquod interfuisse, de quo contristatus est, & B
propter quod flebat, Sicut enim comedit, & alias operationes fecit ad ostensionem humanitatis, tamen necessarium erat illas actiones habuisse obiecta, circa quæ versabantur: non enim comedebat sine cibo, nec ambulabat sine loco, in quem tendebat, ita etiam nec tristabatur sine obiecto aliquo, & re proposita, circa quam est tristitia. Secundum est, nó esse improbabile fleuisse mortem Lazari, vt suas lachtymas conformaret sororibus & Iudæis plorantibus, nec rationes allatæ in contrariú efficaces sunt. Quod enim mox suscitandus esset, & quod mors illa esset C
pro gloria Dei, non impediebant, quo minus esset aliquod in se malum pœnæ, quod absolutè, & sine circumstantiis consideratum effectiuum erat tristitiæ, hac enim ratione Dominus ipse pro nobis de sua morte, & passione mœstus factus est, & timuit; quamuis pro Dei gloria, & nostra salute moriturus, & mox resurrecturus erat. Sibi enim proponebat mortem, & passionem absolutè, & sine circumstantiis, vt ex hac consideratione tristari, mœrere, & timere posset, quod in sequenti capite esactius declarabimus, ita nunc mortem amici, & sibi chari absolutè considerauit, & contristatus, & lachrymatus est. Nec video cur hoc negari debeat, immò verum esse videtur: non enim Dominus decipere voluit sorores, & Iudæos, qui omnes eum propter Lazarum flere arbitrati sunt, sicut & ipsi flebant, & est Augustinus in hac sententia libr. 1. Hypogno. contra Pelagianos dicentes, Deum mortem fecisse: atque etiamsi homo non peccasset eum tamen mortalem futurum & moriturum. Argumentatur autem August. contra hoc, quia Dominus mortuum Lazarum fleuit, non autem, quod ipse fecit, dolere debuit. Quidquid sit de hoc argumento, tamen sententia eius est fleuisse Lazarum mortuum. Idem sentire visus est Irenæ. lib. 3. cap. 32. dicens: Christum lachrymatum esse super Lazarum. Tertium est, non solam Lazari mortem fleuisse, sed præsentem sororum afflictionem, & lachrymas, ex quadam compassione, & affectu, & in hoc placet sententia Ambros. & Chrysosto. quam causam indicat Euangelista dicens: *Vt vidit* Martham, & Mariam, *Iudæos plorantes, turbauit se ipsum*: ac si diceret, propter lachtymas, & afflictionem sororum, propter quas Iudæi etiam plorabant, ipsi etiam pro sua benignitate, & pietate contristari voluit, & lachrymatus est. Quartum est, probabile esse multa alia sibi Dominum ante oculos proposuisse, nempe infidelitatem Iudæorum, damnationem & reprobationem eorundem, humanas miserias, & huiusmodi alia, quæ omnia simul causam dederunt lachrymarum: tamen distinguenda est causa turbationis, & lachrymatum, à causa fremitus & indignationis: illarum enim causa exposita est, nempe mors Lazari, sororum afflictio, & calamitas præsens: at huius fuit infidelitas: & dura perfidia Iudaica, vnde hæc mala sunt orta, vt superius diximus.

¶ *Dixerunt ergo Iudæi: ecce quomodo amabat eum.*

COMMENTARIVS.

CVm lachtymantem Iesum Iudæi viderent, existimantes eum mortem Lazari flere, vt verè flebat, dixerunt, rectè argumentantes ab effectu ad causam, *Ecce quomodo amabat eum*, id est, multùm certè amabat Lazarum: quando tantus Propheta, & tantorum operum effector, quasi homo quidam communis propter eum lachtymatur. Dilectio interior per exteriora opera, & signa cognoscitur, & commendantur. *Ecce quomodo amabat*, Vox est admirantium magnitudinem dilectionis Christi erga Lazarum, & admiratio procedebat ex maxima opinione, quam de Christo conceperant: eis enim videbatur tanto homine indignum flere, nisi grauissima ex causa, idcirco amoris magnitudini tribuerunt.

¶ *Quidam autem ex ipsis dixerunt: non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere, vt hic non moreretur?*

ILli amoris magnitudinem, hi autem impotentiam admirantur: existimant enim impedire mortem Lazari non potuisse, & causam admirationis exprimunt, nempe quia, *Aperuit oculos cæci nati*, quod non videtur minoris potentiæ: quàm infirmum à morte præseruare, idcirco admirantes dicunt, Mirum est, quomodo, cum aperuerit oculos cœci nati, non potuerit facere, ne hic moreretur: hunc enim sensum verba faciunt. Non dicunt autem non potest suscitare mortuum, quia hoc multo maius erat, quàm oculos cœci aperire: sed quod minus est assumunt, nempe facere ne moreretur: hoc enim minus videbatur illis, quàm cœcum illuminasse. Hi Iudæi inducti sunt, vt crederent Christum non potuisse impedire mortem Lazari, quia eum lachrymantem viderant, quasi de Lazari morte doleret. Sic enim argumentabantur, Lachrymatur: ergo dolet de morte: non igitur potuit, ne moreretur, impedire. At errârunt isti valde: nam potuit facere, ne moreretur, sed non fecit, vt mortuum suscitaret: non effecit, quod minus erat, vt faceret maius, & in hoc filius Dei glorificaretur. Rectius, & verius argumentati sunt priores, qui dilectionem erga Lazarum nouerunt quàm posteriores hi, qui ex eo quod non fecit, falsò facere non potuisse collegerunt. Nec vitio caret & reprehensione talis argumentatio: nam ex facto cœci nati deducere facilè erat, infirmum præseruare potuisse, si voluisset. Sicque oportebat eos discurrere. Oculos cœci nati aperuit: ergo potuit hic facere ne moreretur, quod si non fecit, & amabat eum, vt ex lachrymis constat, igitur aliquod in hoc latet mysterium, & forsan suscitare disposuit. In Græco codice legitur, vt& hic non moreretur: id est, vt etiam hic non moreretur, sicut fecit, vt cœcus illuminaretur, & ita legendum videtur.

¶ *Iesus ergo rursus fremens in semetipso, venit ad monumentum.*

PArticula *Ergo*, causam fremitus huius & superioris, simul etiam sententiam declarat: nam illationem habet ex præcedentibus, & sensus est. Quia isti increduli in sua perfidia manebant, impotentiæ tribuentes, quod Lazarus mortuus fuerit: iterum infremuit & indignatur, quasi fremitum ingeminans, cum & Iudæi

infideli

Digitized by Google

infidelitatem ingeminarent. Hoc facto, venit ad monumentum: in quod Iudaica perfidia Lazarum detruserat. Hic est sensus, & connexio. Dicitur autem fremere in semetipso, quod prius dixerat, infremuit spiritu. hoc enim iodicat Euangelista dicens: *Rursus fremens in semetipso*, quod nostram superiorem expositionem maximè confirmat: dicitur autem, *In spiritu*, & *In semetipso* infremuisse, quia neminem circumstantium exprimebat indignationem hanc: non enim fremuit aduersum illos, sicut Mar. 14. dicuntur discipuli fremuisse contra mulierem illam: sed fremitum emisit in seipso, contra infidelitatem & perfidiam ipsam Iudaicam: sicut & nos solemus aliquando fremitum aliqua ex causa coram aliis edere, sed non in eos, & hoc est in semetipso fremere.

¶ *Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei.*

DEscribi Euangelista monumentum, *Erat*, inquit, *spelunca* quædam, in qua iacebat mortuus, & lapis erat speluncæ ori superpositus; quo spelunca claudebatur: huiusmodi sepulchris vtebantur Iudæi, vt etiam nunc aliquæ nationes vtuntur.

¶ *Ait Iesus, tollite lapidem.*

POtuit virtute propria lapidem remouere, qui potuit mortuum de sepolchro facere exire: at vt miraculum fieret manifestius, ipsis iubet, vt tollant: vt eum tollentes, propriis sensibus, & mortuum videant, & eius fœtorem sentiant, oculisque ac sensibus, tanti miraculi virtutem agnoscant. Hanc causam huius rei adfert Ambros. libr. 1. Examer. cap. 7. & lib 2. de pœnitentia cap. 7. cui alteram spiritualem adiungit Orig. & tom. 28. spiritualem alium adducit, litteralis tamen ea est, quam diximus.

¶ *Dicit ei Martha soror eius, qui mortuus fuerat: Domine iam fœtet, quatriduanus est enim.*

MArtha nescia futuri miraculi, & adhuc imperfectæ fidei, Christi præcepto humiliter resistit, ac modestè tollendum esse lapidem negat, ne fœtor erumpens adstantium sensus ostendat: Fœtere autem facilè sibi persuadebat, quia quatriduanus erat mortuus. Hæc verba indicant non solùm quatuor dies in monumento habuisse Lazarum, vti suprà dictum est, sed à morte ipsius solos quatuor intercessisse dies: ex quo fit, vt quo die mortuus est, eodem sit in monumento positus. Permisit Christus hæc verba à Martha proferri, vt adstantibus mors Lazari quatriduana innotesceret, vt tanto illustrius fieret miraculum. Non autem sine mysterio Euangelista addit tot verba nempe, *Soror eius, qui fuerat mortuus*, cùm aliàs sæpe solo nomine Marthæ vsus sit: his enim verbis significare voluit miraculi magnitudinem: nam erat Lazarus ita iam corruptus, vt nec sorori propriæ gratus eius fuerit aspectus.

¶ *Dicit ei Iesus, nónne dixi tibi, quoniam, si credideris, videbis gloriam Dei?*

REprehendit Dominus Marthæ incredulitatem, & fidei inconstantiam: non enim credebat fratrem suscitandum ante diem nouissimum. Verba autem reprehensionis sunt, *Nonne dixi tibi*: quasi diceret: reprehensione tanto magis es digna, quanto plus es à me iam edocta. dixi enim tibi, *Si credideris, videbis gloriam Dei*, id est, videbis miraculum insigne diuinitatis meæ, in quo mea diuinitas comprobatur, & innotescet: hoc est videre gloriam Dei, nempe opera diuinitatis magnifica videre, quibus ostendebat Christus, se esse filium Dei: qua ratione etiam dictum est supra in capite primo, Vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti à Patre. Interrogabit aliquis, quando hoc ei dixit Dominus? Respondeo, quando ei occurrit, & cætera quæ scripta sunt audiuit, tamen hoc Euangelista non narrauit, breuitati studens, quia iterum repetendum erat; satisque duxit nunc narrare: sicut superius fecit, quando Martha dixit, Magister adest, & vocat te, nec ante narrauerat, iussisse, vt vocaret. Ita respondet Euthym. est legitima responsio: quamuis alteram etiam adferat, nempe verba illa narrata, Qui credit in me, &c. hunc habuisse sensum: responsio prior tamen est vera, & propria.

¶ *Tulerunt ergo lapidem.*

ADhuc perseuerante Domino in suo præcepto, ministri tulerunt lapidem, hoc indicat particula *Ergo*, ac si diceret: quia Dominus in proposito suo permanebat, & Marthæ obiectionem repulerat, idcirco ministri in Christo obedientes lapidem tulerunt. Vnum est, quod annotauit Origen. tom. 28. nempe Martham sua incredulitate retardasse miraculum Christi: distulerunt enim ministri lapidem tollere propter verba Marthæ. quod Origenis dictum non est intelligendum, quod extra tempus à Deo constitutum, & dispositum factum fuerit miraculum: nam in hoc etiam fuit præuisum, quod Martha obiecit, & retardauit, sed intelligendum sic est, Dominum tardius disposuisse facere miraculum propter Marthæ verba, quàm statuisset, si ea non intercessura essent, quamuis modica mora hæc fuerit.

¶ *Iesus autem, eleuatis sursum oculis, dixit.*

OCulos extollit in cœlum, vt hoc facto exteriori, se virtute cœlesti, & diuina facere, quæ facturus erat significaret: seque esse eius filium, qui in cœlis habitare dicitur, qui est gloriosus Deus, quem etiam allocuturus, oculos conuertit: solemus enim oculos in eos figere, quibuscum loquimur: locuturus ergo cum Patre, ad cœlum oculos erigit.

ANNOTATIO XI.

Quid oculorū eleuatio in cœlum significet.

OCulorum eleuatio ad cœlum, & in signum, & in professiooem fit. In signum quidem eleuationis mentis in Deum: quando enim interius mentem ad Deum attollimus, siue contemplationis, siue petitionis, siue gratiarum actionis, siue alterius cuiusuis actionis gratia, oculos etiam corporis in cœlum, interiorem contemplationem significantes, fi-

A

gimus. In professionem autem: nam sicut mentis conuersione ad Deum profitemur animam ab ipso Deo pendere, & ipsius subesse dominio, & prouidentiæ, ita etiam oculorum in cœlum motionem corpus nostrum eiusdem Dei subesse dominio, & prouidentiæ confitemur: sicut enim tam anima quàm corpus, ipsius est, ita vtroque ad eum conuertimur: vt

enim

enim mens in anima, sic oculi in corpore se habent: hinc est eleuationem oculorum hanc in cœlum esse actum religionis, & latriæ, quo colimus, & veneramur Deum, ipsúmque confitemur, à quo omnia humana bona procedunt: ea igitur de causa in scriptura prohibetur oculos ad idola leuare. Ezech. 18. In montibus non comederit, & oculos suos ad idola non leuauerit: è contrario autem ad Deum attollere, laudi ducitur. Psal. 122. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. In scriptura bis extulisse oculos Christum in cœlum legimus: semel etiam ex Ecclesiæ traditione habemus, quamuis probabile, & indu- B bitatum sit, sæpius id accidisse. Primò quidem nunc Lazarum suscitaturus, oculos sursum dicitur extulisse. Secundo (& hoc ex Ecclesiæ traditione habetur) quando in nocte cœnæ sub panis, & vini speciebus suum corpus, & sanguinem obtulit. Ecclesia enim in canone refert, Eleuatis oculis in cœlum ad

A te Deum Patrem, benedixit, & fregit: Tertiò quando peracta cœna, & habito sermone illo mirabili Ioan. 17. orauit ad Patrem, & subleuatis oculis in cœlum dixit, Pater clarifica filium tuum. Neque verò insigni caret mysterio oculos in cœlum sustulisse vicinum morti, & passioni. Voluit enim significare iam adesse tempus redeundi ad eum, qui misit illum, vt qui descenderat de cœlo, ascenderet in cœlum: istaque est causa, cur etiam in hoc miraculo oculos extulerit, quod in aliis fecisse miraculis non legitur, nimirum significans: id quod facturus erat, oc- B casionem & causam futurum Iudæis, vt eum morti traderent, & rediret in cœlum. Attende oculorum eleuationem cæremoniam quandam esse exteriorem, qua vsus est Dominus, & qua vtitur Ecclesia ipsius exemplo propter causas dictas: non igitur exteriores cæremoniæ sunt reprobandæ, vt hæretici nostri temporis temere, & nullo consilio reprobant.

¶ *Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me.*

COMMENTARIVS.

ERat Christus vna persona, nempe Dei filius habens duas naturas diuinam & æternam, secundum quam erat Deus: humanam & in tempore factam, secundum quam erat homo. Vt igitur hanc vtramque naturam habere se ostendat, in vnica eadem sententia verbum quoddam profert vt Deus: & quoddam vt homo: vt sicut vna persona Deus erat, & homo, ita vnica sententia verbum Dei, & verbum habeat hominis. Patrem appellat, vt Deus: Auditur, & gratias agit vt homo. Auditus autem dicitur à Patre, vt homo, quia voluit, vt homo Lazarum suscitare: & hoc idem voluit Pater voluntate diuina, vt fieret: gratias agit vt homo, pro hoc beneficio: nam Deum voluntati humanæ annuere, vt quod homo vult, Deus velit, & faciat, beneficium est homini collatum, gratiarum actione dignum. Agit ergo Christus, vt homo, gratias Patri, quia vt homo exauditus est, dum quod voluit humana voluntate facere, hoc ipsum voluit Deus Pater. exactiorem interpretationem in annotatione perlege.

ANNOTATIO XII.

PRimo loco interrogare aliquis posset, si Christus auditum se dicit à Patre, ergo aliquid petiuit à Patre: non enim exauditus dicitur, nisi qui petit: quando igitur Christus petit, vt nunc dicat se auditum? Aliqui ita factum esse existimarunt, nempe prius preces fudisse ad Patrem pro Lazaro suscitando, pro quarum exauditione nunc gratias agit, sed hæc responsio non habet solidum fundamentum: Ioannes enim verborum, & actionum Christi diligentissimus scriptor tanti momenti rem non prætermisisset, si verè facta fuisset: præterea quia Martham dicentem, quæcunque petieris à Deo dabit tibi Deus, correxit: ostendens se non indigere precibus, & petitione: non igitur conueniens videbatur, precibus hisce vti, ne Martha in suo errore confirmaretur. Adde argumentum non procedere, nec efficaciam habere: Auditus est, ergo petiit. in scriptura enim Deus audire non solum dicitur, quando quod petitur facit: sed etiam quando id facit, quod homo vult aut desiderat, etiamsi nō petat: de priori audiendi modo plena est scriptura: satis autem constat 1. Ioann. 5 Quodcunque petierimus secundum voluntatem, scimus quia audit nos: de posteriori Psalm. E 9. habetur, Desiderium pauperum exaudiuit Dominus, & præparationem cordis eorum audiuit auris tua. & Iob. 31. Desiderium meum audiat omnipotens. non igitur, quia nunc Christus à Patre auditus dicitur, preces fudit aliquas pro Lazaro suscitando, sed dicitur exauditus, quia Pater voluit facere sua omnipotentia, quod Christus, vt homo, & voluntate humana volebat, nempe Lazarum suscitare: ita Origen. tom. 28. exponit. Chryso. autem homil. 63. qui Christum fudisse preces affirmat, hanc actionem gratiarum appellat preces; hoc tamen difficile F accommodatur, iam enim exauditus erat, quando gratias agit.

Quomodo Christus auditus à Patre.

Interrogabit iterum aliquis: Nemo dicitur gratias

C agere, nisi pro accepto beneficio: si igitur gratias agit Christus, ergo beneficium accepit aliquod à Patre. respondeo ita esse, in primis Christus beneficia accepit, vt homo, in se, & in sua humanitate: fuit enim primum, & insigne beneficium illi humanitati collatum vnio, & assumptio ad diuinam personam, ex qua vnione infinita dona in eam effluxerunt præter beneficium creationis, (nam anima, & caro illa à Deo facta sunt) pro quibus beneficiis gratias egit, in instanti primo suæ creationis. Quæcunque etiam opera faciebat, & miracula edebat, D beneficia erant Dei, & qui per eam humanitatem efficere tanta opera dignabatur: quamuis autem iam à principio egerit pro omnibus tunc acceptis, & accipiendis, postea tamen successu temporis agebat, quando ita expedire iudicabat. Rursus in suis membris accepit multa dona, & beneficia à Deo, de quibus Psalm. 67. dicitur: Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem: accepit dona in hominibus. & pro his etiam egit gratias Deo, non solùm in illo suæ incarnationis exordio, sed etiam postea, vt habetur Matth. 11. Confiteor, inquit, tibi Pater, Domine cœli, & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Non ergo mirum, si nunc gratias agat, quia beneficium in suis membris, & in sua etiam humanitate accepit: Beneficium enim magnum humanitati fuit, vt Deus vellet facere, quod humana voluntas disponebat: beneficium enim grande fuit Lazaro, sororibus, multis etiam Iudæorum qui per hoc miraculum crediderunt. Rectè ergo gratias agit, vt homo, Patri Deo.

Quomodo Christus gratias egerit Patri.

Inquires iterum, cur Patri agit gratias, & non sibi, cum sit Deus vnus cum Patre? Respondeo, sibi etiam vt Deo gratias agebat vt homo: non enim diuidebat se à Patre in hac gratiarum actione: sed ipse, vt homo solus agebat gratias Patri, & sibi vt Deo, & Spiritui sancto, exprimitur autem Pater; (vti alias etiam

Cur Patri gratias egerit Christus.

etiam diximus (vt se esse filium Dei significaret, di- A stinctionémque personarum Patris, & filij indicaret: nam se esse Deum vnà cum Patre verbis proximè subiunctis exprimit, ne aliquis gratias agere, vt homines cæteros suspicaretur, quamuis satis se à meris hominibus distinguebat, dum Deum Patrem appellabat. Est enim obseruandum in veteri testamento sæpissimè è lege, Patres ad Deum preces fudisse, & ad Deum frequentissime fuisse conuersos, neminem tamen vnquam cum Deo colloquentem, eum nomine patris inuocasse, qua appellationis nouitate super omnes Prophetas, & Patriarchas significabat Christus se esse Dei filium; immo nec nobis in Euangelio concessit Christus, vt absolutè Patrem vocaremus, sed Patrem nostrum, quo verbo adoptio exprimitur: distincti enim ab eo sumus, qui non adoptione, sed natura est filius: idcirco Ioann 20. dicebat: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum.

¶ *Ego autem sciebam, quia semper me audis.*

COMMENTARIVS.

GRatiarum actione completa, duos errores, quos audientes poterant concipere, remouet: dum enim audirent gratias agentem Patri, quia auditus est: suspicari possent, & dicere nesciebat igitur se auditum iri à Patre, idcirco gratias agit, post quam auditus est. Rursus, dum gratias agit, quia nunc auditus est, possent etiam opinari, non igitur semper auditur, ideoque quando auditur, tunc agit gratias. Hos errores duos præcauet Christus propter adstantes adhuc cum Patre loquens, priorem in verbo *sciebam*, posteriorem in verbo, *semper*, & est sensus, ô Pater has ego gratias ago tibi nunc, quia audisti me, non quod nescirem prius me à te auditum iri, nec quod aliquando à te non exaudiar: sciebam enim iam ante, me audiri à te semper, & quæcunque volo, & quandocumq; volo etiam vt homo, eadem te velle, & facere semper: nec his de causis has ago tibi vt homo gratias, sed alia de causa, quam mox adiungit: Interrogabit aliquis, quo modo Christus dicit se semper audiri à Patre, cùm in horto petierit calicem trãsferri à se, & non sit exauditus, huius responsionem inuenies cap. 12. annot. 9. adiunctis ijs, quæ in eo commentario scribuntur.

¶ *Sed propter populum, qui circumstat dixi, vt credant, quia tu me misisti.*

CAusa propter quam, ô Pater, has tibi ago nunc publicè gratias, ea est, vt populus, qui adest, & coram quo opus tam insigne tua virtute molior, credat me esse filium tuum à te in hunc mundum missum: credent autem dum vident me virtute tua, & volontate tua talia facere, quæ facio, vident autem tua me virtute ea facere, dum te confiteor, & tuæ potentiæ hoc tribuo factum, nec dæmonis aliquo, aut humano ministerio: sed nomine tuo & in numinis tui manifestationem, & confirmationem operor: ea est causa, cur oculos ad te attollo, cur has publicè tibi ago gratias.

ANNOTATIO XIII.

Doctorum interpretatio.

AMbros. lib. 4. de fid. cap. 3. & Chrysost. hom. 63. & B Euthymius, verba illa *Sciebam quia semper me audis*, ad diuinitatem referunt, ratione cuius filius semper à Patre auditur, quia vna est vtriusque voluntas qua quæ vult filius, simul vult & Pater, estque iuxta hanc intelligentiam verborum sensus: *Sciebam, quod semper me audis*, id est hæc dico, nempe gratias ago tibi, non quod indigeam precibus vllis: scio enim me esse vnum Deum tecum, vnamque habere voluntatem, vt quæ volo semper velis etiam & tu. Hæc expo- C sitio est accommodata: accommodatior tamen videtur, si dicamus eum loqui, vt homo est: nam hęc verba declarant præcedentia, in quibus aguntur gratiæ, qui auditus est vt homo: ad eandem ergo pertinent auditionem: explicat enim non sibi nouum esse, nec inopinatum, audiri etiam vt hominem, quia sciebat iam à principio incarnationis facturum Patrem, quæcunque ipse humana sua voluntate voliturus erat, distinctéque omnia tunc nouit, & gratias tunc egit. Non igitur pro re noua, aut inopinata, nec nouæ gratiæ aguntur, quasi non actæ fuerint, sed factum hoc esse propter populum circunstantem, vt credant à Deo esse, dum in Patris testificationem, & manifestationem tantum, & tam mirabile opus facit. Cùm enim dicit: vt credant, quia tu me misisti: significat se hoc, quod facturus erat, miraculum facere, non solùm virtute diuina, sed ad confirmandum, & attestandum se esse filium Dei, missum à Patre, quod superius cap. 5. latè explicuimus.

¶ *Hæc cùm dixisset, voce magna clamauit; Lazare veni foras.*

COMMENTARIVS.

CLamat, vt omnibus innotescat se esse, qui mortuum suscitat: clamat etiam, quia Lazari resurrectio figura quædam erat resurrectionis nouissimæ, quando omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei. Clamor autem hic futuram vocem illam significabat Arcangeli, quando omnes surgemus, quod annotat Ambros. lib. de fide resurrectionis. Sed prior causa litteralis est. *Lazare*, inquit, *veni foras*, imperantis vox est *veni*, nec dicit in nomine Patris, vt notat Chrysost. sed tanquam potestatem in se habens, *veni*, nominéque proprio eum vocat, vt suo imperio illum suscitari indicaret. Tantæ enim virtutis erat, vt vocaret ea, quæ non sunt, tanquam ea que sunt: cui mare & venti, mortui & viuentes obediunt.

¶ *Et statim prodijt, qui fuerat mortuus.*

NVlla mora facta, non solùm quatriduanus mortuus ad vitam reuocaretur: sed quasi viuus extitisset, vocémque iubentis vt egrederetur è monumento audisset, prodijt. Inaudita profectò vocis hæc virtus est, vt animam trahere loco in quo morabatur: & corpus recipiendæ animæ disponere: simulque vtrumque venire, & coniungere: & vt reuocatus ad vitam mandato obediret, efficere, vnico momento potuit. Virtus hæc altissimi Dei est, cuius instrumentum vox illa erat, quæ cum debilis sonus ex natura sua sit, ratione mouentis, & loquentis, quod tota naturæ potentia non potuit, assecuta est.

¶ *Ligatus manus, & pedes institis; & facies illius sudario erat cooperta.*

HOc nouum est, & distinctum miraculum, vt doctè annotauit Basil. orat. de mœrore, & tristitia: Opertis enim oculis, & ligatis manibus, & pedibus, nemine auxiliante, de spelunca egreditur. Rectè proinde idem Basilius inquit: O res admirationis plena, fascijs constricti erant pedes, nec tamen impedimento fuerunt mortuo: maius erat robur impedimento. hæc omnia facta sunt in maiorem miraculi attestationem: nam profectò, etiamsi viuus fuisset, de monumento prodire sic impeditus solus, & tam celeriter non posset, nisi virtus adfuisset diuina.

Plura miracula in Lazari resurrectione.

Dixi

Digitized by Google

¶ *Dixit eis Iesus, soluite eum, & sinite abire.*

PRæcipit ipsismet Iudæis, vt soluant, & oculis suis videant, manibusque contrectent ligamina, quibus renebatur, quibusque constrictus incedere nemo poterat, ipsumque viuentem, conspiciebant; abireque iubet, vt ab omnibus videatur viuus, & sanus. Commodior enim singulis dabatur occasio videndi, si non in vno loco staret; & vero vitæ receptæ ipse incessus maius, & illustrius erat argumentum: omnia enim hæc facta sunt, vt omnis occasio calumniæ, & falsa suspicio tolleretur: quod Ambros. lib. 1. Exam. cap. 7. rectè docuit dicens, Suscitaturus Dominus Lazarum iussit, vt Iudæi remouerent lapidem de sepulchro, vt mortuum videntes, postea resuscitatum crederent: Deinde vocauit Lazarum, & resurrexit, & ligatis manibus, ac pedibus exijt foras: nonnè poterat remouere lapidem, qui poterat mortuum resuscitare? & qui poterat defuncto vitam reddere, non potuit nexus soluere vinculorum? cui vinctis pedibus gressum dedit, huic non potuit ruptis vinculis incessum reddere? sed vtique aduertimus, quod voluit primò demonstrare mortuum, vt oculis suis crederent, deinde resuscitare, tertiò iubere, vt ipsi vincula funeris soluerent, vt intus ista fides infunderetur infidelibus, & per gradus quosdam incredulitas nasceretur. Hæc Ambros.

ANNOTATIO XIV.

A QVatuor sunt, quæ miraculum resurrectionis Lazari inter cætera celeberrimum efficiunt. Quorum primum illud est, quod omnium miraculorum, quæ in suæ diuinitatis manifestationem Christus gessit maximum, est, auctore Augustino sermo. 52. de verbis Domini. Quod etiam Dominus verbis illis significauit: *infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam*, quasi diceret, hoc opere mea diuinitas est maximè confirmanda, & B ex infirmitate hac procedet argumentum illius efficacissimum: Si miracula quidem diuinæ potentiæ comparamus, vnum altero non est maius, quia ab eadem omnipotentia effecta sunt, imò vt dicit August. tract. 17. in Ioan. miracula non sunt dicenda. Deum enim, cuius est infinita potentia, quique ex nihilo fecit omnia, mortuos suscitare, aut alia huiusmodi opera facere, mirum non est. Respectu verò virtutis creatæ, & potentiæ rerum factarum opera sunt, & dicuntur miracula. C Nam quo magis opus quoddam virtutem creaturæ superat, eò non solum miraculum, sed etiam maius miraculum censetur: inter ea quæ naturalem & creatam potestatem, & virtutem maximè excedunt, resurrectio mortuorum est; idcirco hæc inter miracula primum locum tenet. Nam tres mortuos à Christo suscitatos legimus, inter quos Lazari resurrectio mirabilior fuit, quippe quæ virtutem creaturæ magis transcendebat. Adde prophetas mortuos aliquos suscitasse, quartiduano verò, & fœtido solus D Christus vitam restituit, tanto ergo mirabilius hoc opus, quanto rarius fuit, ideo inter cætera miracula hoc maximum est.

Quare Christus in fine prædicationis Lazarum suscitauit.

Meritò autem Dominus tantum opus in suæ prædicationis finem reseruauit: tum propter Iudæorum incredulitatem: nam sicut medicus potentiora medicamenta in principio morbi non adhibet, sed quo magis is ingrauescit, eò efficacioribus vtitur remedijs, ita Christus crescente, & inualescente Iudæorum infidelitate, & peruicacia, maiora edidit miracula, veritatémque firmioribus argumentis persuadere co- E natus est: tum etiam propter Discipulos, & propter eos, qui in ipsum credebant, vt sic eorum fidem magis confirmaret, & roboraret. Nam imminebat passio eius, & mors, quæ illis scandalo graui futura erant: vt ergo significaret se non necessitate, aut infirmitate, aut culpa, sed spontè, & diuino mysterio mori, idcirco morti proximus maximum perficit opus, & veritatis grauissimum profert argumentum.

Secundum, quod huic miraculo est singulare, illud est, quòd plures ad Christum conuertit, quam cætera F omnia: Iudæis enim magnam admirationem mouit, & auctorem verum esse Christum quam plurimis persuasit.

Hoc Euangelista verbis illis significauit, *Multi ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant, quæ fecerat, crediderunt in eum.* Turba etiam ex omni loco Hierosolimis id temporis celebrandi Paschatis ergo congregata obuiam venit Christo cũ ramis acclamans, *Benedictus qui venit in nomine Domini ex Israel*, verbis enim hisce Messiam esse palam confitebatur, quod factum est propter id miraculum, referente Euangelista paulo inferius, *Propterea venit ei obuiam turba quia audierat eum hoc fecisse signum.* Denique omnium animos adeo commouit vt aduersarij furore perciti, & veritate conuicti dicerent, *Totus mundus abit post eum.*

Tertium, quod hoc miraculum celebre facit, illud est, nemini eorum, quibus Christus vitam, aut sanitatem restituit, perfidos Iudæos quicquam mali inferre ausos fuisse præter Lazaro, quem, quia multi propter illum credebant in Christum, occidere cogitarunt. & nisi diuina virtute eos impedisset, vtique interfecissent, quod argumento est miraculum hoc maximè omnium animos commouisse, luménque veritatis eorum oculos perstrinxisse. Nec hoc tantum contra Lazarum cogitarunt: sed, quod horribilius est, ipsi persecutores iam ante contra Christum accensi, eo miraculo adeò exarserunt, & inflammati sunt, vt communi consilio, & firmo animo illum interficere decreuerint, testante Euangelista, *Ab illo die cogitauerunt, vt interficerent eum*: timuerunt enim si eum dimitterent, omnes in eum credituros esse. Quódque illorum animos illustrare, & ad veritatem agnoscendam, attrahere debuit, ipsorum vitio, & prauitate magis excæcauit, & auertit. tanta est inuidiæ, & odij vis: quę quorum corda possidet, eos, magis, ac magis ad scelera, & flagitia excogitanda, & perpetranda impellit.

Quartum, quod hoc miraculum spectabile facit, illud etiam est: totam ferè diuinæ dispensationis rationem in eo repræsentari: Lazarus enim figuram, & formam gessit peccatorum omnium, vti affirmant Irenæ. lib. 5. cap. 13. August. tract. 49. & Gregor. lib. 22. Moral. cap. 9. Eius etiam resurrectionem eam, quæ omnium futura est in die vltimo significasse docent Tertul. lib. de resurrect. carnis, & Ambros. lib. 2. de pænit. cap. 7. Propter hunc venit Christus ex Galilæa, vbi tuto conseruabatur, in Iudæam, in qua occisus est. quia propter peccatores carnem induit passibilem, & de cælo, vbi immortalem agebat vitam, ad nos carne sumpta descendit, & occidi pro nobis voluit. Lazarum etiam suscitaturus fletu, fremitu, lachrymis, oratione vtitur, & postremo potestate, & imperio exciat, & de sepulcro excitat: peccatores enim passione, & morte sua à peccato liberauit, & in Patris gratiam restituit. Secundo verò aduentu potestate, & dominio à corporum morte in æternam vitam eripiet; quos enim passione & morte redemit, potestate, & Maiestate mortuos suscitabit. hæc singula in concionibus diffusè persecuti sumus, quæ ad præsens institutum non faciunt, idcirco supersedemus. Illud annotandum est, Epiphanium in catalogo dogmatum Manichæi referre ex traditione haberi Lazarum triginta fuisse annorum, quando suscitatus est, aliósque superuixisse triginta.

¶ *Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant, quæ fecit Iesus, crediderunt in eum.*

COMMENTARIVS.

IAm impleri incipit, quod prædixerat Dominus, Infirmitas hæc est, vt glorificetur filius Dei per eam: ecce propter hoc iam mirabile opus, multi Iudæorum qui illuc visitandi sorores causa conuenerant, in Christum crediderunt. Particula illa *Ergo*, causam, cur crediderint, indicat, nempe præcedens miraculum. Narrat autem Euangelista hos credentes de eorum fuisse numero, qui venerant ad consolandum, & visitandum sorores Lazari, vt per hoc exprimat mortem Lazari occasionem dedisse, vt isti crederent, sicque eam verè pro gloria Dei euenisse.

¶ *Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis, quæ fecit Iesus.*

NOn defuerunt perfidi & obstinati, qui quo conuerti debuerunt, peiores facti sunt: aliqui enim ex Iudæis peruerso, & iniquo animo abierunt ad Pharisæos, & narrarunt quæ fecit Dominus. Plures extitisse credentes quàm deferentes: & calumniatores Euangelista indicat, dum eos multos, hos verò quosdam fuisse dicit. Calumniatores istos, & delatores de numero eorum fuisse, qui dicebant; *Nonne hic, qui aperuit oculos cæci nati potuit facere, vt & hic non moreretur:* affirmat Euthymius.

Aduerte incertum planè esse, quid hos Iudæos impulerit ad annunciandum Pharisæis, quod fecit Iesus, signum; An nempe odium, quo vna cum illis Dominum prosequebantur: an potius timor, ne de numero eorum, qui in Christum crediderunt, Iesumque confitebantur, esse viderentur: vt enim supra dictum est, Iudæi iam conspirauerant, vt si quis eum Christum confiteretur, extra Synagogam fieret. Probabile est hosce timore id fecisse: nam erant de turba, in qua paucissimi Christum oderant. Ex hoc causam conicere possumus, cur potius ad Pharisæos, quàm ad pontifices abierint, cùm hi illis maiores, & principaliores fuerint: Nam Pharisæi erant obseruatores, & legis zelum vehementiorem præ se ferebant: ad illos ergo isti adierunt, à quibus magis sibi timuerunt. Fieri etiam potuit hos nec timore, nec odio motos, sed quadam vana gloria, & ambitione, vt se legis zelum habere ostenderent, & à Pharisæis pluris fierent, maximè quia nouerant se eis rem gratissimam facere: affectus enim huiusmodi plurimum possunt, & animum à veritate agnoscenda auertunt & in errores & iniquitates impellunt, vt pluries diximus. Siue vnum, siue alterum sit, hoc certum est Iudæos istos de numero eorum fuisse, qui tanto viso miraculo non crediderunt: eodem enim facto quorundam cor emollescit ad fidem quorundam obdurarut per incredulitatem, & nequitiam, sed non eadem causa: illi namque diuinæ lucis radio oculos mentis diuina adiuti virtute aperuerunt: isti verò proprij arbitrij malitia clauserunt.

¶ *Collegerunt ergo Pontifices, & Pharisæi concilium.*

CVm audirent Pontifices, & Pharisæi signum mirabile, & inexpectatum, quod Dominus fecerat, & multitudinem propter id in eum credentium motiem ei inferre differendum amplius non esse censuerunt: idcirco conuocant concilium, & in vnum conueniunt: vt quod omnibus sit suffragiis & sententiis, firmius, & efficacius sit. Particula *Ergo*, causam, cur conueniunt, indicat, nempe propter ea, quæ de Christo narrata eis fuerunt.

ANNOTATIO XV.

Quale cõcilium cõtra Christum. CONVOCANT concilium inter se Pontifices, A & Pharisæi, vt quid agendum sit deliberent: multi enim simul rem exactius discutiunt quàm singuli, & quid in negotiis agendum sit, prouident. Sunt hic quinque, nempe concilium, personæ conuocantes, & conuocatæ, causa conuocationis, & finis. Concilium est multorum conuentus, qui in grauibus negotiis, & difficilibus casibus cogitur, & rectè, ac iustè id fit, quando cætera iusta sunt. Personæ conuocantes sunt Pontifices, & Pharisæi. Pontifices B quidem vtpote, apud quos erat auctoritas, & doctrina rerum Ecclesiasticarum, idcirco ipsorum erat conuocare, Pharisæi verò tanquam instigatores: conuocati sunt autem legis doctores, & primi Iudæorum, hique vnà cum Pontificibus, & Pharisæis conuenerunt. *Negotia ecclesiastica per personas ecclesiasticas definiẽda.* Hoc etiam rectè fit, vt negotia Ecclesiastica per eos tractentur, & discutiantur, apud quos est auctoritas, & scientia: neque enim seculares immiscere se debent in rebus religionis definiendis & decernendis: erat enim negotium hoc de Messia, & C Christo vero agnoscendo, Ecclesiasticum & ad religionem maximè pertinens.

Causa cõcilij. Causam autem huius congregandæ, & conuocandæ multitudinis illa particula *Ergo*, indicat: *collegerunt ergo*, nempè cùm audissent Christum tantum fecisse miraculum, multósque in eum credere, idcirco conuocati sunt Pontifices, & Pharisæi cum cæteris: vt mutuo in re tam graui deliberarent, quid agendum esset; & hoc quidem rectè fit, sunt enim euentus graues in republica considerandi, & tractan- D di, & consilium commune capiendum: ne si negligantur, damnum, & detrimentum communitas patiatur.

Inan.

Finis Cõcilij. At si finis huius congregationis consideretur, omnia hæc tria, quæ in se bona erat, & prudenter fiebant, pessima inueniemus, tanto amplius, quanto ea erant in se bona, & laudabilia: finis enim huius conuocationis est contra Christum Dominum, vt constat ex ipsa consultatione, quæ subsecuta est. Hic finis pessimus inficit tria præcedentia: tanto enim peius concilium congregatur contra innocentem, & contra Christum, quanto magis congregandum erat pro ipso: similiter tanto damnabilius Doctores, & Pontifices conueniunt contra Christum: quanto magis ipsorum erat eum agnoscere, & recipere, & populo demonstrare. Rursus causa eos penitus damnat. *Collegerunt ergo*, quis vnquam audiuit tale? quia mortuum quatriduanum suscitauit, propterea conuenerunt contra ipsum: cùm causa hæc eos mouere debuisset, vt conuenirent ad eum recipiendum, & venerandum. Si quod homicidium perpetrasset, iusta fuisset causa conueniendi contra eum: at mortuum ad vitam reuocantem nemo damnare tentasset præter eos, qui diabolica nequitia pleni erant, quibus rectè dictum est: Vos ex patre diabolo estis. Breuibus igitur verbis has partes Euangelista indicat: *collegerunt*, ecce concilium: *Pontifices, & Pharisæi*, ecce personæ conuocantes & conuocatæ, *Ergo*, ecce causam, illatio enim ex præcedentibus fit: finem verò sequentia demonstrant. In aliquibus textibus, maximè qui in missalibus leguntur, habetur, *Aduersus Iesum*, sed hæc particula non est Euangelistæ: sed ad intelligentiam ex sequentibus apposita, verum enim est, aduersus Iesum conuenisse.

¶ *Et dicebant; Quid facimus?*

COMMENTARIVS.

AVdiamus, quid conuenientes discutiant, & consulant. *Quid*, inquiunt, *facimus?* vox hæc est se mutuo accusantium, & insimulantiũ negligentiæ, & tarditatis in decernendo eo, quod contra Christum faciendum est, sèque mutuo incitantium, & stimulantium, vt citò, & sine mora Christum tollant de medio. Et est sensus: nimia tarditate, & periculosa negligentia detinemur in hoc negotio decernendo. Quanto consultius & vtilius miseri, & cæci isti consultores suam damnassent in credendo duritiem, & perfidiam, dicentes: quid facimus, nimio profectò & lethifero somno premimur, tandiu Christum recipere differentes: graui nos exponimus periculo, eius vocem non audientes.

¶ *Quia hic homo multa signa facit.*

CAusam tarditatis, & negligentiæ suæ in Christo de medio tollendo exponunt; *Quia multa signa facit*, quasi dicerent: ipse non cessat signa efficere, & maiores semper progressus in suis operibus, quibus ad se homines trahit, facere; nos autem nihil efficimus, sed eum liberè quæcunque vult agere dimittimus, in nostra inertia perseuerantes. In sequenti annotatione hanc sententiam accuratius expositam inuenies.

¶ *Si dimittimus eum sic, omnes credunt in eum, & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem.*

TArditatis suæ periculum, & necessitatem præsens capiendi consilium, remediumque adhibendi, proferunt, quæ talis est. Iste homo non cessat signa facere continuò maiora in sui testimonium miracula, & opera edendo: si autem nos dimittamus eum sic, negligamusque negocium illud, omnes in eum credent, quod si omnes in eum crediderint, maius malum eueniet nobis, nimirum, venient Romani, locumque nostrum, id est ciuitatem occupabant, & tollent etiam gentem, nos omnes in captiuitatem redigẽtes, quasi Regem alium sequamur præter Cæsarem: non igitur negligendum est hoc negotium, sed opportunum, & instans consilium capiendum.

ANNOTATIO VII.

Vitiosa consultatio contra Christum.

COEca, & impia consultatio hæc est: cœca quidem, quia errarunt in discursu, & illatione: A deduxerunt enim omnino contraria ijs, quæ ex principijs, & argumentis eorum consequebantur, illos autem errare contigit quadrupliciter. Primò quidem sic isti deducunt. *Iste homo multa signa facit*, igitur oportet in eum insurgamus, nec differamus amplius eum de medio tollere. hic discursus continetur in illis verbis, *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit*, at cœcus prorsus est, & deprauatus discursus: nam ex hoc B principio, *Hic homo multa signa facit*, quod ipsi fatebantur non erat inferendum, ergo inuehamur in eum, & obsistamus ei, sed potius recipiamus eum, & credamus ipsi, vt annotant rectè August. tractat. 49. & Chrysost. hom. 63. sic enim admoniti iam fuerant Isaiæ 35. vbi ea miracula describit, quæ facturus erat Messias venturus, vt per ea ipsum agnoscerent, & reciperent. Christus etiam capite præcedenti eos ad hoc induxerat: *Si mihi*, inquit, *non creditis, operibus credite.* Alter discursus cœcus fuit, *Si dimittimus*, inquiũt, C *eum sic, omnes credent in eum*, profectò decepti sunt: immo quia non dimiserunt sic, sed occiderunt, omnes crediderunt in eum. Hoc multo ante prædixerat Isaias capit. 53. Si posuerit, inquit, pro peccato animam suam, videbit semen longæuum. hoc idem ipse Christus eis significauit, cap. 12. Ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Tertius discursus est: si crediderint omnes in eum: *Venient Romani, & tollent Gentem, & locum*, ratio recta non hoc inferendum esse dictabat: sed venient Romani, & credent etiam in eum: nam qui cœcos illuminabat, & D mortuos suscitabat, & Iudæos ad se conuerterat, Romanos etiam potuisset ad se trahere: non enim habuerunt Deorum falsorum vllum, quos ipsi tanquam veros colebant, talem, quem vel per mendacium talia fecisse miracula, faterentur: maximè quia multis testimonijs scripturarum prædictum erat gentes venturas, & credituras in Christum. Isa. 2. Fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & cap. 60. Ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges in splendore E ortus tui. suntque multa huiusmodi testimonia. Quod si Romani non crederent, & vi eos opprimere vellent, profectò eius, qui mortuos suscitabat, auxilio fidere debuerant, se contra Romanos præualituros. Nam innumeras Gentes contra eos insurgentes, vnius Prophetæ interuentu à Deo dispersas, & superatas esse experti erant. Vna Iudith Holophernem occidit, & exercitum eius dissipauit. Elisæus latrones excæcauit. Helias quinquagenarios duces igne de cœlo immisso consumpsit. hæc omnia ex scripturis opera fecerat, nec talia: quanta & qualia Christus fecit.

Quartus discursus est tacitè insinuatus: Si non dimittimus sic, Romani non venient, nec tollent locum & gentem. Decepti sunt etiam in hoc, & errarunt: immo quia non dimiserunt, sed occiderunt, propterea venerunt Romani, & tulerunt locum, & gentem: hoc enim prædixerat Daniel cap. 9. Occidetur, inquit, Christus, & ciuitatem eum sanctuario dissipabit populus cum duce venturo. quod etiam Dominus eis significauit dicens, Lucæ 19. Non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoueris tẽpus visitationis tuæ. Et multo ante etiam Isaias capit. 65. Numerabo vos in gladio, & omnes cæde corruetis, pro eo quod vocaui, & non respondistis: locutus sum, & non audistis: & faciebatis malum in oculis meis. idcirco rectè dicit Augustinus lib. 4. ciuit. cap. 34. Si Iudæi Christum non occidissent, in suo regno permansissent. Vide quam cœca consultatio, & quàm stulta. Iusto autem Dei iudicio factum est, vt excœcarentur, qui contra Deum consilium inierunt, & non solum excœcarentur, sed quibus vijs fugere mala tentarent, eisdem in ea prorsus inciderent. & in laqueo suo comprehenderentur, vt rectè annotat Basil. serm. de humilitate, & est egregia doctrina Greg. lib. 6. Moral. cap. 12.

Quid eueniat inuentibus consilium contra Deum.

Non solum autem cæca, & stulta, sed impia fuit cõsultatio hæc, finem enim medio postposuerunt, & temporalia spiritualibus prætulerunt, quod est summa peruersio. vt dicit Augustinus lib. 4 doctr. Christ. cap. 27. dicunt enim. *Omnes credent, & venient Romani, & tollent locum*, Perpende hoc, aut enim existimabant veram esse hanc fidem, esseque verum Christum, aut non: si vera fides, verúsque Christus erat, elegerunt magis conseruare temporale regnum, quàm credere, & quam veram fidem in Christum habere: nam verborum hic est sensus, ne tollant Romani locum nostrum, faciamus, ne credant in eum: Si autem non existimabant esse veram fidem: potius dicendum erat: si dimittimus sic, credent omnes in eum, & religio vera destruetur, & fideles peribunt, maius enim erat damnum spirituale, quam temporale. At hi

Impia cõsultatio contra Christum.

oon

non curarunt ſpiritualia, ſed temporalia, ac ſi diceret, inter nos Princeps aliquis impediamus hæreſim, ne pereat iuriſdictio mea, & poteſtas, quaſi hoc eſſet, quod ante omnia ſe conſeruare proponeret: profectò non ſic dicendum eſt; ſed ne diuinus cultus tollatur, & ne pereant animæ. Ethnicorum eſt, res fidei, & religionis accommodare temporalibus Chriſtianorum verò, & fidelium, temporalia accommodare rebus religionis, & ſpiritualibus, quarum detrimento omne temporale poſtponendum damnum eſt. Siue ergo veram fidem verumque Chriſtum, ſiue falſam exiſtimarint, conuincuntur iſti prætuliſſe temporalia ſpiritualibus: in quo etiam valde decepti ſunt. Nam vera religio, & fides non deſtruit, ſed conſeruat regna temporalia, idcirco iuſtam eis Deus pœnam inflixit. vt enim Aug. tract. 49. dicit, quia temporale regnum ſpirituali prætulerunt, vtrumque amiſerunt. Nec iſti cæci conſiderarunt in ſcriptura nunquam Deum eos puniſſe, quamdiu verum cultum, & mandata eius ſeruarunt, ſed quando ea neglexerunt, vt annotant Chryſoſ. hom. 64. & hiſtoria Achior Iudith. 5. facile id poterant Iudæi ſcire. debuerunt ergo examinare, an verè credendum erat: ſi enim conſideraſſent, & credidiſſent, certi profectò eſſe debuiſſent ex ſcripturis ſe à Deo non puniendos ſed conſeruandos, & multiplicandos fore. Vides igitur quàm cœca, impia, & peruerſa hæc fuerit conſultatio. Hæc omnia ſub breuiſſimis verbis iſtis contineri viſa ſunt, idcirco in declarationem litteralis ſenſus ſunt annotata.

¶ *Vnus autem ex ipſis, Caiphas nomine, cùm eſſet Pontifex anni illius, dixit ei.*

COMMENTARIVS.

DIſcutientibus aliis cauſam hanc, & quid decernendum eſſet, non inuenientibus, vnus ex iis, qui erat illius anni ſummus Pontifex, Caiphas nomine, ſententiam fert: & quid ſentiendum, & agendum ſit, decernit. Dicitur autem *Pontifex anni illius*, quia quamuis ſummum ſacerdotium ad vitam ſecundum legem Exod. 28. duraret, & filij ſuccederent parentibus, tamen auaritia, & ambitio id mutauerat: dabatur enim in ſingulos annos, modo huic, modò illi pro principum, & Præſidum arbitrio, vt refert Ioſeph. lib. 18. Antiquit. cap. 3. idcirco Caiphas Pontifex anni illius dicitur. Iſte auditis cæteris protulit, quæ ſequuntur.

¶ *Vos neſcitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.*

EOs arguit ignorantiæ, quod neſciant, quid vtile, & expediens ſit inuenire, & decernere. *Neſcitis*, inquit, *quicquam*, & cauſam, ſeu ignorantiam explicat: quia non cogitatis, nec aduertitis, nec perpenditis nobis expedire vnum potius mori, quàm totum populum & gentem perire: ac ſi diceret: pro communi ſalute, ne omnes pereant, vnum etiam innocentem, & ſine vlla aliqua culpa occidere expedit. Attende hoc in loco difficultatem iſtorum totam in eo maximè verſatam eſſe, quia viam tollendi de medio, & interficiendi Chriſtum non inueniebant, cùm in eo culpa non eſſet reperta: ſi enim peccatum inueniſſent, propter quod iure occidi poſſet, concilio, & conſultatione tanta non erat opus: nec eſſet cur neſcire iſti dicti eſſent. at cùm innocens eſſet Chriſtus, & ex alia parte eum interficere vellent, qua ratione, quoue colore id fieri poſſet, non inueniebatur. Solus Caiphas conſilium inueniſſe viſus eſt, nempe pro communitatis, & populi ſalute, ne gens & Iudæorum natio periret, expedire etiam ſine vlla culpa hominem vnum innocentem interficere: Hic eſt ſenſus, quem Caiphas intendebat.

ANNOTATIO XVII.

ATtende Caiphæ ſententiam in eo, quem ipſe conceperat ſenſu, iniquam fuiſſe & falſam. Falſam quidem, quia innocentem nec licet, nec expedit occidere pro temporali Reipublicæ ſalute: rurſus quia expediens, & vtilis illis iſta occiſio non fuit iuxta eorum ſenſum: nam temporalem populi conſeruationem intendebat: cui occiſio Chriſti fuit potius contraria, cùm propter eam vaſtati ſint, & euerſi. Iniquam, quia contra iuſtitiam eſt innocentem occidere, peccauitque grauiſſimè Caiphas cum omnibus conſentientibus, talemque ſententiam probantibus, de qua prædictum eſt Pſal. 40. Verbum iniquum conſtituerunt aduerſum me. in hunc ſenſum verba Caiphæ interpretatur etiam Chryſ. hom. 64. Attende iniuſtitiam hos Iudæos commiſiſſe, non ſolùm quia innocentem morti tradere decreuerunt: ſed etiam quia pro re illis tunc incerta, mortem cer- inſligere ſtatuerunt: quamuis enim certa res eſſet non tamen licebat, nec expediebat, multo minus in cauſa incerta, qualis ea tunc erat. *Venient Romani, & tollent Gentem, & locum.* In hoc Caiphæ decreto apparet, & conſtat innocentia Chriſti: confeſſi ſunt enim multa ſigna facere, nec cauſam vllam mortis ſe in eo inuenire: excogitarunt autem ſibi expedire vnum mori pro omnium ſalute, nec inter ſe vbi ſeriò res agebatur, ſeductorem, aut dæmonium habentem, aut blaſphemum aut legis tranſgreſſorem eſſe proponunt: ſciebant enim ipſi omnia hæc facta eſſe ab ipſis nec poſſe Chriſtum horum conuinci. In Græco, & in latinis exemplaribus legitur, *Expedit nobis*, aliqui Latini textus habent, *Expedit vobis*, ſenſus idem eſt. Aliqui adnotant dici, *Vnus moriatur homo*, nimirum ſic interpretantes, vnus qui Deus eſt moriatur homo, ſcilicet in quantum homo. hæc tamen annotatio ſolida non eſt, quia Græcè legitur, vnus homo moriatur.

¶ *Hoc autem à ſemetipſo non dixit, ſed cùm eſſet Pontifex anni illius, prophetauit.*

COMMENTARIVS.

VErba ſunt hæc Euangeliſtæ adnotantis verba Caiphæ, non ab illo mere profecta eſſe, ſed à Spiritu ſancto, qui per os eius prophetauit, quod futurum erat, nempe mortem Chriſti vtilem futuram, & expedientem ſaluti hominum, vt verbis ſequentibus explicatur. Cur autem Dominus per eum propheraſſe ſit dignatus, cauſam adfert; quia, *Erat Pontifex anni illius*: quamuis enim homo iniquus, & ſceleſtus, tamen dignitas ſancta erat, quod rectè aduertunt Auguſt. tract. 49. & Chryſoſt. ho. 64. nempe non tolli dignitatis ſanctitatem per vitam malam ea fungentis. Sacerdos malè viuere poteſt: tamen ſacerdotium in eo ſanctum eſt, & quæ poteſtatis eius ſunt; vitia non inficiunt nec tollunt.

ANNOTATIO XVII.

OBIICIET aliquis, quomodo Caiphas dictus est prophetasse, & à spiritu Dei hæc pronunciasse, si impia & falsa protulit? Respondeo prophetasse quidem Caipham, tamen sensum Spiritus sancti non percepisse, nec intendisse; sed alium sensum longè diuersum in eis verbis concepisse. In cuius declarationem attende: sicut vna dictio plures habere significationes, ita & vna oratio plures sensus, à diuersisque auditæ variè accepi, & intelligi possunt. Exempla habemus in scriptura Ioannis 2. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud: Christus de morte & resurrectione sui corporis loquebatur: Iudæi autem de templi materialis euersione & reædificatione dictum intelligebant. Simile est Ioan. 13. Quod facis, fac citius. Christus traditionem à Iuda excogitatam significabat: Discipuli verò de cibis emendis pro Paschæ præparatione sermonem interpretabantur. Hæc enim eo facta sunt, quia tales sententiæ diuersos patiebantur sensus: sunt multa huiusmodi exempla. Hoc idem in hisce verbis propositis euenit, quæ duos admittunt sensus. Vnus est expediens fuisse vnum morti tradere pro liberando toto populo, & ne tota gens in captiuitatem Romanorum traderetur. Alter est, mortem vnius, nempe Christi necessariam, & conuenientem fuisse pro hominum salute, vt à peccato & morte liberarentur. Priorem sensum prætendebat Caiphas, quando hæc verba protulit: Posteriorem intendebat Spiritus sanctus, & ad eum monit Caipham, vt ea verba proferret. Inter vtrumque sensum triplex est discrimen. Primum Caiphas intendebat dicere expedire, vt Christum interficerent pro populi liberatione: at Spiritus sanctus non sic, sed mortem Christi esse expedientem. Hæc autem longè sunt diuersa: nam iusto persecutio illata, & martyri mors inflicta expediunt, & optima sunt: at persequi & occidere, pessimum est ipsis persecutoribus. Matth. 26. Filius hominis vadit, sicut scriptum est de illo, væ homini illi, per quem filius hominis tradetur: Bonum erat illi, si natus non fuisset. Sic Spiritus sanctus mortem pati Christum & mortem ab ipso acceptatam expedientem, & necessariam dixit, & hoc ita erat: Caiphæ verò, & Iudæis, eum interficere, pessimum fuit. Secundum discrimen est, Caiphas intendebat temporalem liberationem, nempe ne Romani venirent, & tollerent gentem & locum, & adhoc euitandum iudicauit expedire occidere vnum, nempe Christum. At Spiritus sanctus loquebatur de liberatione à peccato, & morte æterna, & salute spirituali animæ & corporis. Tertium discrimen, Caiphas per gentem populum Iudaicum intelligebat: nam id vocabulum aliquando ita accipitur, Luc. 7. Diligit gentem nostram, & Ioan. 18. Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi: At Spiritus sanctus vniuersaliter etiam gentiles significabat: aliquando enim sic accipitur, Luc. 2. Lumen ad reuelationem gentium. Pro salute ergo gentis totius, Iudæi & gentilis morte Christi necessaria fuit, quod Euangelista significans, *Non solùm*, inquit, *pro gente, sed vt filios Dei qui erant dispersi, &c.* Græcè habetur cum articulo (non solùm pro ea gente, nempe Iudaica) significat per hoc Euangelista etiã pro omni gente Christum mortuum. Longè ergo diuersi sunt hi duo sensus. hinc duo sequuntur. Vnum est Caipham dictum esse prophetasse, tamen nõ fuisse prophetam, vt notat Orig. in. 30. non solùm propter rationem Origenis, nempe, quia vnus actus non facit habitum, sicut non dicitur artifex propter vnum opus: sed etiam, quia non intelligebat Caiphas sensum Spiritus sancti: ad prophetiam enim necessaria est intelligentia. Vnde Ambro. serm. 15. in Psalm. 118. dixit, Caipham vnum intendisse in his verbis, & aliud significasse, vti iam diximus. Alterum est Caipham peccasse in hac sententia, quia proponebat sensum iniquum, & malum: at Spiritum sanctum non participasse eius peccato, quia ipse sensum sanctissimum intendit eisdem verbis, quibus Caiphas abusus est in malum sensum proferendo. Propterea Chryso. hom. 64. dicit, cor Caiphæ non fuisse motum à Spiritu sancto, sed linguam, quia ille pessima intentione loquebatur. Dicitur autem prophetasse propter sensus Spiritus sancti.

¶ *Quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.*

COMMENTARIVS.

EXponit Ioannes, quid in verbis suis Caiphas prophetauerit, & quem sensum in verbis illis Spiritus sanctus prætenderit. Hic autem est: Christum in salutem Iudæorum moriturum esse, hoc est mori pro gente, nempe pro natione illa Iudaica: rursus non solùm pro Iudæis, sed etiam pro gentibus, vt nempe multos filios Dei, electos, nempe, & prædestinatos in Dei filios, qui tunc erant in variis erroribus, & inter gentium nationes dispersi, congregaret in vnum ouile, & vnam Ecclesiam, in qua viuerent, & salutem consequerentur. Hæc duo Caiphæ verba exprimunt: sed ipse, quid diceret non percipiebat: nam dum dixit, *Mors pro populo*, Spiritus sanctus per populum Iudaicam nationem intelligebat: dum verò dixit, *Ne tota gens pereat*, Spiritus Sanctus per Gentem, gentiles significabat, qui erant dispersi ab ouili Domini errantes: inter quos erant innumerabiles electi morte Christi conuocandi, & saluandi: at Caiphas per Gentem non gentiles, sed ipsos Iudæos significabat: per populum enim intelligebat multitudinem ipsam Iudæorum: per Gentem, nationem: nempe, ne si totus populus Iudæorum periret, natio ipsa Iudaica eradicaretur, & aboleretur. hic est sensus. Vbi attende mortem Christi fuisse necessariam, & vtilem mundi saluti: occidere verò eum fuit graue peccatum: sicut mors martyrum gloriosa est, iniquum tamen eos interficere. Illud Spiritus sanctus prædixit, hoc Caiphas expediens iudicauit: idcirco Spiritus sanctus verum prædixit, iste falsum, & iniquum decreuit.

¶ *Ab illo ergo die cogitauerunt, vt interficerent eum.*

PLacuit omnibus decretum, & sententia Caiphæ: idcirco ab eo die firmiter proposuerunt, & constituerunt eum interficere. Particula *Ergo*, causam indicat, nempe propter Caiphæ consilium, quod ab omnibus illis est receptum conuenerunt, & citra vllam iam controuersiam firmârunt Christum Dominum interficere. Adhuc in decreto cæci isti sunt: omittunt enim vnum, quod maximè erat consultatione dignum, nempe qua ratione comprehendere possent, quem sæpè lapidare, & comprehendere volentes, non potuerant: quomodo occiderent eum, qui cæcos illuminabat, & mortuos suscitabat: si enim hæc poterat, quæ faciliora erant: poterat certè excæcare videntes, & viuos occidere. Helias non ea fecerat, quæ Christus, & tamen quinquagenarios venientes ad eum apprehendẽdum, igne de cœlo misso cum omnibus suis combussit: debuerunt profectò existimare Christum non minora posse: & propterea inquirere, an quod decreuerant, executioni possent mandare: at malitia, & odio excæcati, & stimulati, omnia præcipitant nihil sibi obstare, quod peruersum eorum animum impedire posset, cogitabant.

Iesus

¶ *Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos, sed abyt in regionem iuxta desertum, in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis.*

COgnito Iudæorum impio, & nefario proposito, quia nondum erat suæ passionis tempus, recessit in regionem, iuxta desertum Iudææ in ciuitatem patulam, vbi Iudæorum frequentia non erat: & ibi cum suis discipulis moras trahebat, tempus suæ dispositionis expectans.

ANNOTATIO XIX.

CIuitas hæc dicta est Ephrem. textus Græci habent Ephraim. Aliqui existimant eam esse, quæ dicta est Ephron, de qua legitur 2. Paralip. 13. sed non videtur ita esse: nam Ephron erat vltra Iordanem, idcirco non erat ciuitas Iudææ, vt constat 1. Mach. 5. at hæc erat iuxta desertum Iudææ: nec enim A Dominus nunc Iudæam deseruit, nec trans Iordanem profectus est, sed in desertum, ideo non videtur Ephrem, seu Ephraim esse eadem, quæ Ephron: præterea Ephrō in Hebræo habet primam literam ע, at Ephraim, א, immo etiam in vltimis litteris est differentia: alia igitur hæc ciuitas esse videtur.

¶ *Proximum autem erat Pascha Iudæorum, & ascenderunt multi de regione Hierosolymam ante Pascha, vt sanctificarent seipsos.*

VLtimum hoc est Pascha anni quarti à baptismo, quando Dominus est passus, quod proximum tùm esset, multi de regione illa Hierosolymorum ante tempus ascenderant, vt votis se sanctificarent. erant hæ sanctificationes Nazaræorum: quidam enim pro sua deuotione vouebant Deo diebus, quos eligebant, quædam pœnitentiæ, & sanctitatis opera facere, & hi dicebantur Nazaræi, quorum vota, & opera, ac leges describuntur Num. 6. multi ex his ascenderant ante Pascha, vt vacarent his sanctificationibus, & Pascha purius, & deuotius sanctificati peragerent: hi sunt, qui nunc dicuntur ascendisse, vt se sanctificarent, & vouerent Deo, iuxta leges præscriptas Nazaræorum.

¶ *Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicem in templo stantes; quid putatis, quia non venit ad diem festum?*

EXistimabant Iudæi etiam Christum venturum ante Pascha, & quærebant eum; particula *Ergo*, causam indicat, cur eum quærerent: cùm enim venissent multi, Iesum etiam venturum sperabant, idcirco quærebant, maximè quia non erat solitus expectare ipsius Paschatis diem; cùm autem non inueniretur, colloquebantur inter se stantes in templo, quo multitudo conueniebat: inuicem autem interrogabant, *Quid putatis, quia non venit ad diem festum?* sensus est; putatisne non venturum ad diem festum hunc? modus est communis loquendi, quando inter se colloquuntur homines de futuro aliquo euentu. Aliqui exponunt in hunc sensum: quid causæ putatis esse, quod non venerit ad diem festum istum? sic Euthymius interpretatur: sed cùm nondum dies festus aduenisset, non erat, cur quærerent, cur non venerit. Sensus prior est legitimus, & huic consonant, quæ sequuntur, verba. Hi de numero eorum videntur esse, qui venerant, vt se sanctificarent, eumque quærebant videre: tum propter solitam doctrinam: tum maximè propter miraculum illud insigne Lazari, argumento est, quod quando audierunt venisse Iesum Hierosolymam, occurrit multitudo maxima videre eum propter miraculum hoc. Chrysost. hom. 64. malo animo hos quæsisse affirmat, sed quod diximus, est probabilius.

¶ *Dederant autem Pontifices, & Pharisæi mandatum, vt si quis cognouerit, vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.*

QVod contra nefarios, & scelestos, & latrones viarum fit, impij homines contra innocentem, & mortuis vitæ restituentem facere non erubescunt. Hæc verba Euangelista adiunxit: tum vt rem ipsam narraret: tum etiam, vt causam, cur de aduentu ipsius illi dubitauerint dicentes, putatisne venturum, significaret: dubitabant enim an venturus esset, quia mandatum hoc iam erat promulgatum, & hoc probat expositionem superiorem legitimam: nam cùm sciuissent hoc mandatum emanasse, non dixissent, quæ causa est: cur non venerit.

CAPVT DVODECIMVM

ESVS ergo ante sex dies Pascha venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerunt autem ei cœnam ibi: & Martha ministrabat, Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pistici pretiosi, & vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: & domus impleta est ex odore vnguenti. Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eum traditurus, Quare hoc vnguentum non venijt trecentis denarijs, & datum est egenis? Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum: sed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur, portabat. Dixit ergo I E S V S, *Sine illam, vt in diem sepulturæ meæ seruet illud: Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est: & venerunt non propter Iesum tantùm, sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit à mortuis. Cogitauerunt autem Principes sacerdotum vt & Lazarum interficerent: quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum. In crastinum autem turba multa, quæ venerat ad diem festum cum audissent, quia venit* I E S V S *Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel. Et inuenit* I E S V S *asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est: Noli timere filia Sion: ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ. Hæc non cognouerunt discipuli eius primùm: sed quando glorificatus est* I E S V S, *tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei. Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis. Propterea & obuiam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum. Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus? Ecce mundus totus post eum abiit. Erant autem quidam gentiles ex his qui ascenderant, vt adorarent in die festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum dicentes, Domine volumus Iesum videre. Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rursum & Philippus dixerunt Iesu.* I E S V S *autem respondit eis dicens, Venit hora vt clarificetur Filius hominis. Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum Pater meus. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, saluifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. Pater, clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo dicens, Et clarificaui, & iterum clarificabo. Turba ergo quæ stabat & audierat, dicebat tonitrum esse factum. Alij dicebant, Angelus ei locutus est. Respondit* I E S V S, *& dixit, Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus. Respondit ei turba, Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis? quis est iste Filius hominis? Dixit ergo eis* I E S V S, *Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, & non vos tenebræ comprehendant, & qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat. Dum lucem habebitis, credite in lucem: vt filij lucis sitis. Hæc locutus est* I E S V S, *& abiit, & abscondit se ab eis. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum: vt sermo Isaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias, Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è synagoga non eijcerentur: dilexerunt enim gloriam hominum, magis quàm gloriam Dei.* I E S V S *autem clamauit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni: vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, habet qui iudicet eum, non enim veni, vt iudicem mundum: sed vt saluificem mundum. Qui spernit me, & non accipit verba mea: habet qui iudicet eum. Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.*

¶ *Iesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus.*

COMMENTARIVS.

ACcedit iam Dominus ad subeundam mortem, Agnus ad victimam, pro totius mundi peccatis immolandus. Venit autem Bethaniam, vt inde solenni pompa in Hierusalem locum supplicij ingrediatur. Meminit autem Euangelista miraculi narrati: tum vt causam, cur Bethaniam primo venerit, reddat: tum etiam vt causam, cur tam honorificè susceptus, cœnaque sit ei facta, indicet. Notanda est particula *Ergo*, causam enim cur non Hierusalem, sed Bethaniam primò venerit significat: vt sit sensus: cùm Pontifices mandatum dedettint contra eum, vt apprehenderetur, à Hierusalem diuertit, ac Bethaniam venit, vbi Lazarum suscitauerat, & multos beneuolos habebat, ac securè poterat agere: hac enim de causa, vti diximus, initio facta est miraculi facti. Tempus autem, quando venit Bethaniam, fuit *Ante sex dies Pascha*, id est sexto die ante Pascha. dies hi sex sic intelligendi sunt, vt excludantur dies Paschæ primus, & dies quando venit, vt sex dies intercesserint inter diem aduentus eiusdem, & primum Paschæ diem, dies enim aduentus eius in itinere consumptus erat, nec computatur in numero dierum aduentus eius in Bethaniam: iuxta hanc computationem peruenit Bethaniam die veneris, & vsque ad diem veneris sequentem, qui fuit primus Paschæ, sex intercesserunt dies, aliqui die sabbati, peruenisse existimant, sed verba sequentia non facile id admittunt.

Fecerunt

¶ *Fecerunt autem ei cœnam ibi.*

COena ei facta est, à quibus autem sit facta, Euangelista non explicuit. Chrys. hom. 64. & Euthym. censent à sororibus ipsius Lazari, & probabile est, nec obstat in domo Simonis leprosi factam fuisse, vt paulò post dicemus: nam id fieri potuit propter loci commoditatem: erat enim cœna solemnis, & ampla ad quam multi conuentuti erant, idcirco verissimile est locum amplum quæsitum esse, qui fuit domus Simonis: qui erat forsan vicinus, & familiaris, seu consanguineus sororibus. Dici etiam non improbabiliter potest, ciues illos Bethaniæ communi consensu. cœnam hanc ei parasse in domo Simonis, propter loci amplitudinem, & commoditatem, quod indicare videtur Euangelista dicens, eum venisse Bethaniam, & cœnam ei factam esse: dum enim personam non exprimit, tacitè insinuare videtur, loci homines eam fecisse. Hęc verba probant Dominum venisse Bethaniam die veneris, & non sabbati: si enim sabbato venisset, cœna ei præparari non potuisset, quia sabbato cibos pręparare non licebat. Venit ergo die Veneris, cognitóque eius aduentu prępararunt cœnam, ad quam die sabbati inuitatus fuit, & exceptus, & hac ratione potuerunt existentes in Hierusalem aduentum Christi in Bethaniam scire, veniréque ad videndum eum.

¶ *Et Martha ministrabat, Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo.*

SOrores deuotę, & gratæ, non potuerunt virorum abesse conuiuio. Vna enim ministrabat Domino, altera pedes eius vnxit, & caput: frater autem discumbebat, veræ resurrectionis testis existens: siue igitur sorores, siue alij cœnam hanc parauerint, cùm in recognitionem, & celebritatem miraculi ea sit facta, etiam in aliena domo sororum obsequium non defuit.

¶ *Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pistici, pretiosi.*

CVm sororem ministrare, & fratrem discumbere mensę Christi Maria videret, indignum, si ipsa otiosa maneret, iudicauit: obsequium etiam suum solicita præstat. hoc enim particula *Ergo*, indicat, ex præcedentibus illationem quandam faciens, ac si diceret Euangelista, Cùm Martha ministraret, & Lazarus discumberet: idcirco altera soror Maria suo etiam obsequio interesse decreuit. Accepit igitur libram vnguenti ex nardo pura, & pretiosa confecti, & in alabastri vase, vt refert Matth. 26. contenti, vt Dominum vngeret.

ANNOTATIO I.

De nardo & eius differentiis.

DE nardo scribit Dioscorides, li. 1. cap. 6. & Plin. li. 12. cap. 12. frutex ex graui & crassa, sed breui, ac nigra, fragilique radice, quamuis pingui, redolente vt Cyperi, aspero sapore, folio paruo & denso: cacumina in aristas se spargunt, ideo gemina dote nardi spicas, & folia celebrant. Nardo delibuta oleo fit vnguentum pretiosissimum, maximè quod ex spicis conficitur, quo antiqui capita vngebant, vt poëtis celebre est. Tibullus inquit, Illius puro distillent tempora nardo. & iterum, Iamdudum Tyrio madefactus tempora nardo. quem locum aliqui corruptum existimant, & loco *Tyrio*, legendum existimant, *Syrio*: abundat enim Syria nardo, cuius pars Iudęa est Prædicti auctores differentias varias nardorum referunt, inter quas est pseudonardus, qua vnguenta impura conficiuntur, & non sincera, ea de causa Pro- A pertius puram nardum appellauit, vt verum & pretiosum vnguentum significaret, quod Euangelista verbo Græco expressit, *Nardi*, inquit, *Pistici*: pisticum enim Græcè fidele significat, vt nardum veram, puram, & sinceram fuisse ostenderet, ex hac enim vnguentum pretiosum conficiebatur. Aug. tract. 50. pisticam interpretatur à loco, vnde afferebatur, tamen vera interpretatio est, quam Euthy. sequitur, vt sit B pistica pura, & fidelis, non falsa, & pseudonardus, quam pisticam Propertius appellauit puram, & Plinius sinceram. Apud Marcum 14. legimus, nardum spicatam tamen in Græco codice legimus pisticam, quod si spicatam legamus, id significat fuisse vnguentum valde pretiosum: hoc enim erat, quod ex nardi spicis conficiebatur.

¶ *Et vnxit pedes Iesu & extersit pedes eius capillis suis, & domus impleta est ex odore vnguenti.*

COMMENTARIVS.

VNguenti pretium, & profectionem indicat effectus, quia effusum domum totam odore repleuit: quod idcirco narrat Euangelista, vt significet inde occasionem Iudam indignationis suę accepisse: nam ex odore perfectionem vnguenti, pretiumque cognouit, & trecentis denarijs venundari potuisse iudicauit. Matth. cap. 26. & Marcus 14. super caput effudisse narrant, sed non est vlla in hoc contradictio, nam & super pedes, & super caput effudit: quod enim vnus prætermittit Euangelista, alium narrare nouum non est. Rectè autem Aug. lib. 2. de consen. Euang. cap. 78. perpendit, prius vnxisse pedes vnguento, quod autem superfuit super caput effudisse vase ipso fracto, vt nihil superesset, & hac ratione conuenit cum Marco, referente fracto alabastro effudisse super caput eius, si autem prius in caput effudisset vngere pedes non potuisset, iam vase confracto: prius ergo sunt vncti pedes, postea totum vnguentum fracto alabastro est effusum in caput. Est autem attendendum, quamuis Ioannes narret, vnxisse pedes Mariam, & tersisse, intelligendum tamen est, prius tersisse, & postea vnxisse: non enim vngebat, vt tergeret. Luc. 7. Lacrymis lauit, & capillis tersit, & postea vnxit: at lacrymæ hic defuerunt, quia non nunc ad Dominum à peccato conuertebatur, vt prius: tergebat autem à puluere pedes, vt vngeret postea vnguento.

ANNOTATIO II.

Concordia Euangelistarum in vnctione Christi.

COntrouersia est inter antiquos Doctores, an hęc vnctio sit, cuius mentionem Matth. 26. & Marc. 14. fecerunt. Origenes tracta. 35. in Matth. qui plures asserebat mulieres, quę Dominum vnxerunt, ita affirmat. & Chryso. hom. 64. id etiam insinuat: At Aug. lib. de consent. Euang cap. 78. vnam, & eandem mulierem esse tradit, & defendit, vt re vera fuit: nec enim est verissimile intra duos, vel tres dies, duas distinctas ad vngendum Dominum mulieres concurrisse, tot circumstantijs similibus interuenientibus: & quod rem nostram magis confirmat, id est, quod argumen- C ta, quibus duas fuisse Doctores confirmant, robur habere non videntur.

Dicunt enim primò, quod Matthæus, & Marcus narrant, factum esse biduo ante pascha post ingressum Domini in Hierusalem, at quod Ioannes describit ante ingressum cùm esset in Bethania, & si hoc ita esset, certè duas vnctiones fuisse nemo negare posset, tamen non propterea sequebatur, duas fuisse mulieres: vna enim, & eadem potuit bis Dominum distinctis vngere temporibus & locis. At re vera argumentum falso nititur principio: nec enim Euangelistę

illi affirmant biduo ante Pascha vnctum fuisse, quod A ex verbis ipsorum constat, quia dicunt Dominum discipulis dixisse, Scitis post biduum pascha fiet, & tunc congregatos esse principes, vt Iesum dolo tenerent, statim addunt, cum esset in Bethania, mulierem hanc accessisse: quæ verba non connectuntur immediatè præcedentibus, sed Euangelistæ causam, & occasionem, quam Iudas eum tradendi accepit, describere volentes, hæc verba adiunxerunt, reuersiq; sunt ad describendum, quod ante præcesserat in Bethania B ea de causa, quia vnguentum hoc occasio fuit Iudæ tradendi Dominum, indignanti vnguenti pretiosi effusionem. Si igitur rectè, & attentè legamus illos Euangelistas, nostram non infirmam sententiam, non est noua Euangelistis hæc narrationis forma. nam Matt 14. & Mar. 6. postquam narrarunt Herodem dixisse, Ego Ioannem decollaui, & surrexit à mortuis, historiam decollationis descripserant, quàm certum est tunc iam peractam fuisse; Ex occasione enim verbi Herodis, quod factum iam erat, illa narrarunt, or- C dinémque temporis non seruantes, ad præterita reuersi sunt describenda: ita nunc factum est: nam propter Iudæ traditionem, quæ facta est post biduum illud, huius vnctionis mentionem fecerunt, quæ præterita iam erat.

Obijciunt secundò Doctores isti: nam Matthæus, & Marcus referunt vnxisse caput, & Ioannes vnxisse pedes. Sed debilis est hæc probatio, ad quam respon- D det Aug. lib. 2. de consen. Euang cap. 79. Vtrumque esse factum, & prius vnctos esse pedes, postea caput: in cuius vnctione vas fractum est, vti in commentario exposuimus.

Opponunt tertiò, nam Ioannes refert Iudam indignatum fuisse, reliqui verò Euangelistæ discipulos indignatos. Sed neque hoc argumentum efficax est, adquod respondent August. & Chryso. locis citatis Iudam, & discipulos indignatos fuisse, licet non eadem de causa: Iudam quidem ex auaritia, quamuis zelum pauperum fingeret: at discipulos ex misericordia in pauperes: prior ergo Iudas indignatus est, & hoc refert Ioannes: postea discipuli zelo ipsius decepti, indignati sunt. Aliter respondet Aug. scripturam sæpe numero plurali pro singulari vti: habemus apertum exemplum Matth 27. Idipsum, inquit, latrones, qui crucifixi sunt cum eo, improperabant ei: at Luc. 23. vnius mentio facta est: quam ipsi auctores responsionem ad hoc dabunt, nos respondebimus etiam eis ad eorum obiectionem. Hieron. Matth. 26. vtramque hanc responsionem adhibet, & probat: at accommodatior, & verior prior est.

Opponunt quartò: nam Euangelistæ illi duo non expresserunt nomen mulieris, sed hoc facilem habet responsionem: non enim omnia referunt singuli Euangelistæ; expressit autem Ioannes, quod alij non explicuerant: meritò autem illi nominis non fecerũt mentionem, quia non ex primo instituto eam conscribebant historiam, sed vt Iudæ proditionis rationem, & causam indicarent: at Ioannes eam narrandam suscepit, idcirco nomen exposuit, nec præter ordinem, aut temporis rationem, sed suo loco & tempore gestam descripsit. vna igitur est mulier, & vna vnctio, non duæ (vt aliqui sibi persuaserunt nostri temporis auctores) cuius hi tres Euangelistæ fecerunt mentionem.

¶ *Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eum traditurus.*

COMMENTARIVS.

PArticula *Ergo* causam huius indignationis indicat, nempe, cùm domus tota vnguenti odore esset repleta nouit auarus discipulus vnguenti præstantiam & valorem, doluitque, & indignatus est non esse conseruatum, vt postea in manus eius perueniens (nam ea, quæ Christo offerebantur, ipse seruabat) posset vendere, & pretij partem sibi vsurpare. Dicit autem Euangelista Iudam, *Qui traditurus erat eum*, vt distinguat ab Apostolo Iuda Thadæo, & simul etiam vt insinuet ex hoc tempore concepisse Christum tradere, eo excitatum, quod occasionem tantam rapiendi, & lucrandi amiserit,

¶ *Quare hoc vnguentum non veniit trecentis denarijs, & datum est egenis?*

FAcile vitia virtutum specie operiunt mali, & ouina veste se contegunt lupi. Auarus & raptor misericordiæ viscera in pauperes fingit: erubescebat enim se prodere, & iram ac cordis rabiem ex lucri occasione amissa, zelo exteriori charitatis vestiuit: impius, ac ingratus discipulus vnguentum trecentis denariis æstimauit, magistrum autem triginta tradidit. vnde Ambrosius lib. 3. de Spiritu sancto cap. 18. Rectè, inquit, O Iuda proditor vnguentum passionis eius trecentis denariis æstimas, & passionem eius triginta denariis vendis, diues in æstimatione, vilis in scelere.

¶ *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea, quæ mittebantur portabat.*

NOn est passus Dominus latere, quod iniquè Iudas occultauit, sed animi malitiam, quam dissimulauit, Euangelista aperuit, *Non*, inquit, hæc dicebat, *Quod de egenis pertinebat ad eum*, id est, quod aliqua cura premeretur aut affectu aliquo erga pauperes tangeretur: sed quia consuetus erat furari ex his, quæ in Eleëmosynam Domino offerebantur cum ipse haberet loculos & munere accipiendi oblata, simúlque conseruandi, & ministrandi fungeretur, sperabat ergo bonam partem denariorum sibi rapere, sed spe ista vnguento effuso frustratus, indignatus obmurmurabat. Attende Dominum eleëmosynas accepisse, & pecunias habuisse, vt necessaria emeret: quandoquidem enim cum discipulis incedebat multis, ne grauis, & onerosus esset hospitibus, hinc inde collata in expensas quotidianas asseruabat, hancque curam Iudæ demandarat, quam ille infidelissimè gerebat: sibi enim, quæ erogabantur: & dabantur Christo, subripiebat. Illud, *Quæ mittebantur portabat*, Græcus codex distinctius habet nempe iniecta, seu intromissa: id est quæ reseruanda, & reponenda erant, ipse conseruabat: non autem significat quæ mittebantur Christo, ipse portabat, vt latinum verbum significare videtur, Græcè autem dicitur τὰ βαλλόμενα.

ANNOTATIO XIV.

PErcuntabitur aliquis quare Dominus, cùm Iudam E futurum furem presciret, seruare marsupium permiserit: Hiero. lib. 3. cont. Pelagian. respondet, Dominum præsentia iudicare non futura: elegit enim Saul, quamuis malum futurum nosset: ita Iudam elegit, eique marsupium tradidit, qui bonus tunc erat. Aliter respondet Euthymius, nempe propter eius imbecillitatem id factum, vt inde suam fouens auaritiam in præceptoris non indiceret proditionem: permittuntur enim minora mala, vt maiora euitentur. Idem respondet Chrys. hom. 64. dicens, voluisse Dominum omnem illi proditionis tollere materiam sufficientes enim loculi erant, vt eius satisfacerent cupiditati. Aliam ante hos Doctores etiam causam

redditu

Digitized by Google

reddidit Orig. hom. 4. in Cantica: nempe Dominum A possessionem aliquam didisse, at ille medicina non nouisse illum esse cupidum, & vt à cupiditate cessaret est sanatus.

¶ *Dixit ergo Iesus; Sine illam.*

COMMENTARIVS.

POtuisset Dominus, & Iudæ malitiam detegere, & discipulorum indiscretum zelum reprehendere; tamen eos ratione voluit potius instruere, quam reprehensione eorum animos exulcerare; maximè quia iam scandalum crucis graue imminebat: suauiter ergo defendit Mariam ab indignatione, & murmuratione Iudæ. *Sine*, inquit, *illam*, id est, ne indignetis contra eam: permitte facere, quod facit: quando enim hæc verba Christus dicebat, adhuc Maria vngebat: Iudas enim ante finem vnctionis murmurare inceperat, vt à proposito deterreret: idcirco Dominus dicit, *Sine illam*. Aliqui textus habent, *Sinite*, & ita Chrys. legit, & legendum videtur: nam simul discipulis, & Iudæ respondebat & statim sequitur verbum plurale, *Habebitis*, tamen Græcus codex, qui modò habetur, habet in singulari: quia Ioannes solius meminit Iudæ, idem est sensus: tamen prior lectio magis placet. Vno enim verbo vsus est Christus, & id plurale fuit, quia multos alloquebatur.

¶ *In diem sepulturæ meæ seruauit illud.*

ADfert Dominus argumentum defensionis: quia, inquit, hoc vnguentum, *In diem sepulturæ meæ seruauit*, id est, vnctio hæc facta est in officium sepulturæ meæ: Vnxit enim me, sicut mortuum corpus ad sepeliendum vngi solet: si autem ego mortuus essem, vtique non indignemini, quod corpus meum hoc vngeret vnguento: nec igitur modo indignemini, quia idem est officium: ac si dicat: hæc vnctio loco illius est, quam corpori meo in sepulturam exhibitura erat. Significat Dominus his verbis proximam mortem suam, cuius hæc vnctio signum erat. Cæteri Euangelistæ hunc sensum Ioannis magis explicant. Matthæus inquit, Mittens hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. & Marc. præuenit vngere corpus meum in sepulturam: quæ omnia verba non sic sunt intelligenda, vt Maria nouerit Christum iam iam morti proximum, eoque consilio vnxerit præueniens, quod postea non erat factura: nondum enim Maria hæc sciebat: tamen Spiritu Sancto ducebatur, vt faceret id, quod sepulturæ erat officium, & mortis indicium. Loquitur autem Christus more communi vsus verbo præterito: nam erat citò moriturus, & vnctio illa mortis præsagium erat, & signum: ita enim solemus loqui quando euentus rerum tribuimus ijs, quibus euenerunt, tanquam si fuissent effectuum illorum causæ. 3. Reg. 17. ingressus est ad me, vt rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum: & tamen Elias non ea de causa ingressus erat. Gen. 20. induxisti super me, & super regnũ meum peccatum grande, nec tamen Abraham id intendebat. & Caiphas prophetasse dictus est, cùm non intelligeret, quod futurum erat, ita nunc Maria in sepulturam hoc vnguentum seruasse dicitur, quia reuera ita erat, quamuis ipsa non ea intentione seruasset, nec effudisset. His verbis Dominus satisfacit obiectioni discipulorum, & Iudæ. Dicebant enim perditionẽ esse hanc effusionem: at Dominus non perditionẽ, sed officium esse docet: & quamuis ipsa non intelligeret, satis erat ex intentione Spiritus sancti talem esse effusionem, & ipsam Mariam in Christi deuotionem, vt refrigeraretur, fecisse. Aduerte multos latinos textus antiquos habere, *Sine illam, vt in diem sepulturæ seruet illud*. At Græcus habe, *Sine illam, in diem sepulturæ seruauit illud*, idem tamen est sensus: nam verba illa hunc sensum faciunt, sine vt seruet illud: id est, sine seruare, seu seruasse illud in diem sepulturæ.

¶ *Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis.*

REspondet alteri obiectioni Iudæ, & discipulorum de pauperibus. Pauperes, inquit, semper erunt apud vos, quibus poteritis benefacere, opportunitas pauperibus benefaciendi continua est, & durabit: at mihi benefaciendi non semper erit opportunitas: iam enim morti sum proximus: dum igitur hoc breue superest mihi tempus, sinite illam mihi benefacere, non deerit tempus & occasio cæteris benefaciendi. Loquitur Christus de præsentia sua visibili, qua inter nos vixit mortalis, & passibilis, & hominum obsequijs egens. Aliqui secundum verbum legunt de futuro, *Habebitis*, & Græcus codex, & Latini multi ita legunt, nempe de præsenti primum, de futuro secundum, idem tamen sensus est: sunt enim præsentia indefinita, quæ præsens & futurum complectuntur: quamuis legitima lectio ea videatur, quæ primum verbum præsentis, posterius futuri habet.

¶ *Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est, & venerunt non propter Iesum tantum, sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit à mortuis.*

TVrba, quæ erat Hierusalem, nouit Dominum adesse Bethaniæ, venitque multitudo magna non tantùm vt Christum post tantum miraculum editum, sed vt etiam Lazarum suscitatum videret. Insita quædam enim est mortalium cordibus curiositas huiusmodi noua, & mirabilia inquirendi. Qui erant de Hierusalem, tempus commodum habuerant Lazarum videndi: iam enim dies aliquot intercesserant ab eius resurrectione: at turba hæc multa longè illo tempore aberat, propter Pascha autem conuenerat tunc primum Hierusalem, ideirco audiens rei nouitatem tantam, & Christum, Lazarumque adesse, certatim veniebat Bethaniam. Particula *Ergo*, relationem habet ad superiora verba, ante historiam vnctionis huius, ad quam Euangelista describendam diuertens, non potuit narrare, quod ex aduentu Christi in Bethania factum est: modò autem describit dicens, Cùm venissent Bethaniam proximo tempore paschatis, quando multa turba Hierusalem conuenire solet, cumque turba nouisset eum ibi adesse simul & Lazarum, (erat enim locus vicinus Hierusalem) venit miraculi magnitudine tracta, vt videret mortuum suscitatum, & tanti miraculi auctorem.

Cogitauerunt autem Principes sacerdotum, vt & Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.

EX his, qui veniebant, multi propter tantum miraculum ad Christum conuertebantur, at Principes sacerdotum in peius prolapsi, *Cogitarunt*, non solum Christum, sed *Et Lazarum interficere*, quia multi videntes eum, magnitudine miraculi, & præsentia moti, in auctorem eius credebant. Dæmoniaca hæc est iniquitas, innocentem Lazarum occidere velle, itémque ea de causa, quia propter illum multi credebant in Christum. Perpende quales hi erant Pastores, non errantes oues ad verum pastorem reuocare, sed errare eas facere, & occidere studebant. Magna autem est in ista cogitatione dementia, quasi non posset etiam occisum, qui potuit quatriduanum, suscitare. Illa particula *Et*, augmenti est, vt sit sensus: non solum Christum, sed simul etiam Lazarum

Lazarum interficere cogitauerunt. Verbum autem *Cogitauerunt*, Græcè est ἐβουλεύσαντο, id est consultarunt & consilio communi decreuerunt, sicut superius dictum est: *Ab illo die cogitauerunt, vt interficerent eum.*

¶ *In crastinum autem turba multa, quæ venerat ad diem festum, cùm audisset, quia venit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos Palmarum, & processerunt obuiam ei.*

IN crastinum, id est, die sequenti à cœna venit Dominus Hierosolymam, quod turbam de Christo cogitantem, & loquentem, latere non potuit, Deo ista disponente: cùm enim vidissent, qui venerant Bethaniam, Christum iter versus Hierusalem capientem probabile est præcurrisse, & certiores eos, qui Hierusalem manebant fecisse, breuique temporis spatio totam vrbe famam peruagatam esse: occurrit igitur ei turba multa extra ciuitatem cum ramis palmarum in signum lætitiæ, & triumphi: acclamationibúsque perhonorificis verum Regem Regum recepit.

ANNOTATIO IIII.

Quare cū ramis palmarum turba obuiam venit Christo.

A AVg. tract. 50. Euthy. & Theophyl. ramos hos palmarum in signum victoriæ turbam portasse existimant: Erat enim consuetudo palmam victoribus dari; at quæ victoria hæc esset, non eodem explicant modo. Euthymius enim interpretatur victoriam quam de morte consecutus erat suscitato Lazaro. August. verò, quam consecuturus erat de Diabolo, & morte, & peccato in cruce; at huic obstat turbam non intellexisse id temporis hanc victoriam, quam

B Christus obtinuerat, aut obtenturus erat: idcirco hac intentione ramos hos afferre non poterat. Mihi non improbabile videtur Iudæorum more etiam palmarum ramos adferri ad lætitiam magnam significandam, licet non præcessisset hostium victoria, sic Simó in arcem templi ingressus est in hymnis, & canticis, & ramis palmarum, vt habetur 1. Mac. 13. & festum tabernaculorum celebratum fuit cum ramis palmæ 2. Mach. 10. & Ioseph. lib. 3. Antiqui. cap. 10. refert Iudæos solitos celebrare hoc tabernaculorum festum

C cum ramis mirti, salicis, & palmæ; hoc enim Hebræis lętitiæ magnæ, & communis signum erat; nec solius palmæ, sed aliarum etiam arborum ramos portabant vt ex alijs etiam constat Euangelistis. Quod si quis contendat, victoriam significari, vt & in citatis superius locis victoriæ quædam memoria contineatur, quia hæc omnia Iudæi celebrabant, memores victoriæ; qua Dominus omnibus inimicis, & hostibus superatis, eduxit eos in téplum, & in terrá promissionis, non renuo: & tum dicere possumus, turbam hanc ramos palmarum etiam in victoriam attulisse, quam

D sperabant certissimam se consecuturos esse, per verú Messiam quem regem temporalem futurum credebant: vera tamen victoria erat, quam Christus in cruce facturus erat. Annotandum rursus est hunc Domini ingressum fuisse ante figuratum Exodi. 12. Præcepit enim Dominus agnum, decima quarta Lunæ immolādum, in domum propriam vniuscuiusque adferri prius, nempe decima die eiusdem mensis, quo die vnusquisque cum lętitia agnum immolandum in domum excipiebat: Christus igitur verus agnus, pro totius mundi peccatis decima quarta huius mensis die immolandus; hodie, quæ est decima dies cum lætitia & pompa magna Hierusalem, vbi erat occidendus, ingreditur. Attende rursus, Ioannem multa omisisse, quæ alij narrarunt Euangelistę. Nam Christus videns Ciuitatem fleuit super illam, & mala ventura vaticinitatus est: quæ etiam nos prætermittimus, quia cæteros Euangelistas modo interpretandi munus nó suscepimus. Illud tamen non est prætermittendum hoc festum esse manifestationis ipsius Christi, quo se verum Messiam, & Christum mundo manifestauit eo, iam tempore, quo per mortem discessurus erat, ad modum Solis, cuius Eclipsis tunc maximè perspicitur, & agnoscitur, quando dimotis, & repulsis nubibus, paulo ante nitidus lucet: sic Christus mortis suæ Eclipsim passurus, verus sol iustitiæ, mundo prius nitidus clarescere voluit, ostendens hoc facto non necessitate, sed voluntate mortem, & passionem subire: nisi enim tam frequentis turbæ Deus mentes illuminasset, & corda sua mirabili virtute, qua mortuum Lazarum suscitauit, mouisset: eum non agnouissent: nec ipsi obuiam cum tanta lætitia, & honore, vt par erat, processissent.

¶ *Et clamabant hosanna.*

COMMENTARIVS.

QVi ramos palmarum afferebant, simul etiam Clamabant hosanna. Verbum est Hebraicum, nec est vna dictio, sed duplex, nempe verbum הושע quod significat saluum fac, seu salua, & נא quæ est interiectio quædam deprecantis, quod Latinè dicimus, salua obsecro, qua voce saluatorem eum confitebantur, & salutem se ab ipso sperare profitebantur, quod in annotatione libet prosequi copiosius.

ANNOTATIO V.

Quid significat Hosanna.

SVnt hoc loco nonnulla annotanda. Primum est, non esse hanc vocem Hosanna, interiectionem nihil significantem, sed animi quandam deprecationem indicantem, vt existimauit August. tract. 51. nam est verbum tertiæ coniugationis, apud Hebræos idé significans quod salua, seu saluum fac: estque adiuncta interiectio אנא seu נא quæ est deprecantis, vt sit sensus Salua obsecro. Aug. autem toti dictioni Hosanna tribuit, quod erat vnius partis proprium. E

Alterum est, non esse verum, quod recentiorum aliqui plus nimio subtilia inquirentes dicunt, particulam נא esse vnum ex Dei nominibus: at veritas est, quam Hieronymus Epist. ad Damasum, vbi copiosè de hac re tractat, docet nimirum esse interiectionem deprecantis, quæ dicitur אנא & נא quod latinè significamus verbo obsecro, fac obsecro. F

Tertium est, aliquos legendum esse censere Hosianna & הושיענא est enim in tertia coniugatione vbi verba habent litteram iod, & ita Hieronym. in Epist. citata censet corrupte legi Hosanna: nam verbum hoc sumpsit Turba ex Psal. 17. O Domine, saluum me fac, benedictus, qui venit in nomine Domini: in hoc autem loco cum iod legitur: ad hoc tamen dici potest, turbam locum quidem Psalmi huius recitasse: tamen non exactè singulas literas retulisse: nam etiam addiderunt filio Dauid, quod in illo Psalmo non est, & ita etiam potuit fieri, vt verbum hoc sine iod recitauerint: nam in Hebræo sermone vtroque modo pronuntiatur, & legitur: nam Psal. 85. saluum fac seruum tuum: sine iod dicitur הושע & Hieremias 31. Saluum fac populum tuum: habetur etiam sine iod. Nulla igitur est corruptio sermonis etiam sine iod, vt communiter nunc recitat Ecclesia, & in Euangelijs legimus.

Quartum est, multas huius dictionis datas fuisse interpretationes à veteribus, quas recitat Hieron. loco citato. & Chrysost. hom. 37. in Matth. aliqui enim gloriam, aliqui redemptionem, alij aliter interpretati sunt: ea tamen vera est, & legitima, quam ipse Hieron. adducit, nempe, saluum fac obsecro: est enim verbum

bum ישע in tertia coniugatione significans salutem A facere, à quo verbo, nomen Iesu tractum est, & hæc significatio ex Math. habetur, Vocabis, inquit, nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suũ vbi sine dubio Angelus vsus est hoc eodem verbo.

Quintum est, hoc verbo non precati turbam salutem Christo à Deo, quasi sit sensus: saluum fac Christum, vt nostro tempore aliqui sentiunt, eo decepti, quia dictum legunt, Hosanna filio Dauid Math. 21. B existimantque esse datum verbi, saluum fac filium Dauid, & hæc vera interpretatio non est legitima: salutem enim ab eo petebant, saluum fac, vt recte Hieron. Math. 21. & in Epistola ad Damas. docens interpretatur saluum fac, nempe populum, aut mundum: hac enim acclamatione enim ab eo salutem exorabant. Hanc veritatem id probat, quod in Psal. 117. vnde hæc sumpta acclamatio, non habetur filio Dauid, sed absolute, salus petitur: O Domine saluum fac, salua obsecro, nempe nos omnes: non autem ausi fuissent Iudæi hanc salutem ad Christum ipsum conuertere. Præterea idem G confirmat, quod si salutem ipsi precarentur, non erat aliquid, in quo à cæteris hominibus eum distinguerent: neque quod Iudæorum illi primi scandalizati dicerent, Audis quanta isti dicunt? adhuc confirmatur: nam hanc clamationem esse ex Spiritu sancto ipse

met Dominus comprobauit, allegans versum Dauid: Ex ore infantium perfecisti laudem. Erat igitur vox, verum Christum, & Saluatorem confitentium, alludentiumque ad nomen eius: Iesus enim dictus est, non à salute sibi consequenda, sed à salute danda mundo. Saluator enim, non saluatus dicitur. Ita etiam nunc saluum fac, id est, saluos nos fac.

Nec obstat ille casus, filio Dauid, immo veritatem hanc nostram probat: nam sensus hic est, ac si dicerent, Hosanna filio Dauid, acclamamus, saluum fac, salua nos: liberauit enim Dauid sæpe populum, ita & nos filius eius promissus liberabit. Est enim cũ articulo, illi filio Dauid. Hebræus autem conexus est, & breuis valde. Et hæc est vera interpretatio, omissis alijs, quas nonnulli adferunt.

Sextum est, non esse probandum, quod recentiores affirmant, scilicet hanc vocem relictam ab Euangelistis, Hosanna, quia erat propria acclamatio Iudæorum, sicut Romanorum io triumphe, sed hoc falsum est: non enim hoc verbo vsi sunt Hebræi: nisi quando salutem à Deo ipso petebant, nec in victoris tali acclamatione vsos legimus: relicta autem est, sicut & alia multa, quia eius significatio, vt inquit Hieronymus, in alio idiomate perfectè exprimi non valet, tum etiam propter tantæ celebritatis memoriam.

¶ *Benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israel.*

COMMENTARIVS.

Laudis vox est sicut quando etiam dicimus, Benedictus Dominus Deus Israel: Deus enim benedicit hominibus, homo autem benedicit Deo eius laudes, & perfectiones decantando: homo autem homini, tum benedicendo, tum bene ei precando, tum demum laudando. Verba hæc laudis sunt. *Benedictus, qui venit in nomine Domini*, dicitur autem in nomine Domini, sicut supra Ioan. 5. dictum est: Ego veni in nomine Patris mei: quoniam à Deo missus erat, sed cum diuina potestate, & virtute veniebat, per quam sanitates operabatur, & mortuos suscitabat. Regem autem Israel appellant, quia illum futurum Messiam sperabant.

¶ *Et inuenit Iesus asellum, & sedit super eum.*

CÆteri Euangelistæ distinctius hoc narrant, idcirco Ioannes prætermisit: misit enim discipulos, vt soluerent asinam, & pullum, & adducerent ad eum, adducentesque discipuli vestimenta sua posuerunt super eos, vt mollius, & decentius sederet Dominus, sedit quo super asellum, id est, pullum. inuenisse autem dicit, quia misit discipulos in castellum, qui inuenisse asinam, & pullum dicuntur.

ANNOTATIO VI.

Concordia Euangelistarum circa asinum & pullum asinæ.

TRes Euangelistæ super pullum asini sedisse referunt: Matthæus autem super asinam & pullum. Hieron. in Matth. 21. existimat, sedisse super vnum tantum, nempe pullum, nec ei videtur verisimile super duos sedisse, modo super vnum, postea super alterum propter breuitatem viæ: distabat enim quindecim stadijs Bethania à Hierosolymis eodem loco idem tenet, nimirum vnum animal memoratum fuisse, qui asinus, & pullus asini dictus est: asinus quidem natura, pullus verò ætate. At Chrysost. homil. 65. in Ioan. super vtrumque sedisse modò super vnum, modò super alterum se itidem per Theophy. in Matt. Auct. operis imperfecti, ho. 37. in Math. super asinam sedisse tantum dicit. Placet recentioribus quibusdam prima sententia, at re vera probabilior, & verior multo est media, nempe super vtrumque sedisse: primo super asinam, quæ Iudæorum populum significabat, postea super pullum, in quo ingressus est Hierusalem: eaque de causa meminerunt huius tres Euangelistæ: per quẽ Gentes indomitæ, & iugo legis non assuetæ significabantur. Hanc sententiam verba prophetiæ allegata ex Zacharia probant: Ecce, inquit, Rex tuus sedens super asinam, & super pullum asinæ: ecce super vtrũque sedisse affirmat. probant etiam verba Euangelij Matthæi 21. soluite vtrumque iussit, & dicere: Dominus his opus habet. Rursus adduxerunt asinam, & pullum & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt: vtrumque texerunt vestimentis super vtrumque sedere fecerunt. Illud enim desuper ambiguum est in Græco, an super vestimenta, an super animalia, sed parum hoc refert: Cùm enim

D vtrique vestimenta imposuerant, quando dicitur, sedere fecerũt desuper, intelligendum est super vtrumque, quem institruxerant. Præterea significatio mysterij hoc idem confirmat, nam asina Iudaicum, pullus Gẽtilium populum significabat. vterque autem ad Dei, & Christi populum pertinebat. Præterea cum verba prophetæ, & Matthæi indicent super vtrumque sedisse: hoc nec Hieronymus negare potest, nempe verba Matthæi, & Prophetæ multo magis, ostendere super vtrumque sedisse, quam super vnum tantum, oportebat causam vrgentissimam esse, propter quam interpretari deberemus, & explicare in eo sensu, vt super vnum tantum sederit: at hæc ratio, & causa non est: Dicere enim breue esse spatium viæ, nihil habet efficaciæ: nam propter mysterium factum est a Domino, non propter viæ commoditatem: maiora enim spacia pedes conficere solitus erat. nihil igitur est, quod remoueat à plano, & proprio sensu verborum scripturæ. Dicent recentiores tres Euãgelistas mẽtionem fecere, aselli seu pulli. hæc responsio nihil excluditur: ritum enim est, quod vnus omisit alium narrare, & sæpe Ioannes refert, quę alij tres Euangelistę omiserunt. Dicunt ijsdem in Hebræo apud Prophetam loco asinæ legi חמור quod non asinam, sed asinum masculini generis significat, at hoc ad rem non facit: nam Matthæus & propheta super duo animalia sedisse referunt: siue ergo asina, siue asinus fuerit ad veritatem scripturæ sustinendã id non facit. Adde secũdum doctissimos, & peritissimos linguę huius, vtrunque sexum hoc nomine significari, & est locus expressus 2. Reg. 19. vbi in genere fœminino legitur.

Adde

Adde verborum consecutionem, & connexionem A indicare etiam rem ipsam, adduxisse etiam asinam & pullum, discipuli referuntur; pullus non patrem, sed matrem sequitur, & agnoscit, quãdo ergo simul fuisse dicuntur, non asinus, sed asina significatur. Græcum autem vocabulum ὄνος ambigui generis est. Quod autem Euthymius dicit, vnum esse animal asinum & pullum, est contra scripturam expressam; nam Mattheus plurali numero ea exprimit, tanquam distincta: & communis Doctorum sententia ita interpretatur. Multo durius, & periculosius id est, quàm si asseret super vtrumque sedisse, sicut veritas postulabat. Attendendum est autem apud Iudæos in maiori fuisse pretio vsum huius iumenti, quam hodie est: solebant enim nobiles insidere asinis. Iud. 10. Iair habebat triginta filios, sedentes super triginta pullos asinarum. & Iud. 12. Abdon habebat quadraginta filios, & triginta nepotes, sedentes super septuaginta pullos asinatum.

¶ *Sicut scriptum est; noli timere filia Sion, ecce Rex tuus venit super pullum asinæ.*

COMMENTARIVS.

PRophetia est Zachariæ 9. nec recitat Euangelista omnia verba, vt moris est. sed ea, quæ ad rem de qua agitur, faciunt. Propheta autem dicit, Exulta satis filia Sion; pro quo Euangelista sensum respiciens, *Noli*, inquit, *timere*, quod verbum mansuetudinem Christi, & clementiam, qua non ad iudicandum, sed ad saluandum veneat significat, & quo Iudæus, & totus mundus ad deponendum timorem, & capiendam lætitiam & exultationem inuitatur. Erat autem Christus Rex, sed non qualem Iudæi illi arbitrati sunt.

¶ *Hæc non cognouerunt discipuli eius primùm, sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt; quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei.*

NE quis arbitraretur esse hanc prophetiam discipulos tunc intellexisse, quando pullum, & asinam soluerũt, & adducentes vestimentis suis adornarunt, Christúmque super ea sedere fecerunt, idcirco Euangelista hæc verba addit: Non, inquit, tunc intellexerunt totum illud quod fiebat, fuisse prædictum: at *Quando glorificatus est Iesus*, id est, post ascensionem Christi in cœlos, misso Spiritu sancto illustrati sunt, nouerunt hoc totum fuisse prædictum, & hanc prophetiam in eo veram fuisse. Illud verbum *Hæc scripta erant de eo, & hæc fecerunt ei*, idem significant, ac si diceret: Recordati sunt hæc scripta fuisse de illo, & hæc eadem fuisse facta, sicut scripta erant. Heb. asinus mihi videtur, ac si Latinè diceas, hæc, quæ fecerunt ei, scripta erant de illo. Aliqui *Hæc fecerunt ei* ad ministerium discipulorum referunt, nempe hæc fecerunt ei quia iussi antea: nam adduxerunt ei asinum, & pullum, & vestimentis appararunt. Euthymius refert ad Iudæos, qui eum receperunt cum hymnis, & ramis, potius tamen ad vtrolque referendum est: vt sit sensus, *Hæc fecerunt ei* id est, omnia hæc, quæ facta sunt à Iudæis, & discipulis, de eo prius erant scripta: quod Aug. tract. 51 innuere videtur.

¶ *Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis.*

CAusam Ioannes explicat, propter quam mota est tanta multitudo, vt Iesum ita honorificè exciperent, nempe quia turba, quæ adfuit Bethaniæ, & audierat vocem illam magnam Christi Lazarum vocantis, viderat que mortuum suscitatum, reddebat palam testimonium omnibus, Christum tale ac tantum opus fecisse. Particula *Ergo*, tacitam habet illationem hanc, nempe, quia tu ba multa fuit Bethaniæ, & vidit miraculum; & audiuit vocem Christi, idcirco perhibebat testimonium, affirmans Christum Lazarum mortuum suscitasse; & turba conuocauit turbam, eamque excitauit.

¶ *Propterea & obuiam venit ei turba, quia audierant, eum fecisse hoc signum.*

AVdiens tota multitudo, & turba Iudæorum, quod pars turbæ testabatur, venit ei obuiam, dignum tali in honore & laude censens, vtrumque Christum confitens eum, qui mortuum quatriduanum suscitare potuit. Fuit quidem exterior causa mouens miraculum hoc, sed nisi virtus Christi eorum corda mouisset, & mentes illustrasset, adhuc in sua cæcitate mansissent. Sic factum est in Euangelij prædicatione: opera enim exteriora, quamuis vrgentissima, & maxima sufficiunt, nisi Spiritus sancti virtus interius cor excitet, illustret, & adiuuet.

¶ *Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos, videtis, quia nihil proficimus; ecce mundus totus post eum abijt.*

SVam confusi Pharisæi imbecillitatem contra Christum agnoscunt, oréque proprio confitentur, dum mũdum, id est, totam populi multitudinem, Christum sequi: & recipere proprijs vident oculis, & audiunt auribus, nec vlla valent ratione impedire. Verba sunt ista indignantium, ac ægre ferentium, quod ex Luc. 19. constat, Quidam, inquit, Pharisæorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos: & ita Aug. tract. 51. hæc Ioannis verba interpretatur: at Chryso. hom. 65. vocem eorum, qui beneuoli erant Christo, esse affirmat, qui ipso euentu terrum conatus iniquos persequentium reprimere studebant. Euthym. vtramque expositionem probat. Legitima videtur prior, vt ex verbis Lucæ colligitur. particula *Ergo*, causam indicat, nempe, quia viderunt turbam obuiam venientem Christo, & audierunt magnificas eius acclamationes, propterea hæc inter se Pharisæi confusi, & dolentes, indignantesque proferebant.

¶ *Erant autem quidam Gentiles ex his, qui ascenderant, vt adorent in die festo.*

GEntiles multos venire solitos Hierusalem deuotionis gratia, vt adorent in templo Deum Iudæorum, certa res est: habemus enim actor. 8. exemplum de Eunucho Candacis Reginæ Aethiopiæ & 2. Mach. 3. Heliodorus adorauit, & obtulit oblationem. Reges etiam Gentium dona mittebant, vt constat de Dyrn. & Darin lib. 1. Esdræ. De horum numero erant isti, qui aderant quando Dominus tanta est exceptus pompa. Chryso. hom. 65. hos Gentiles esse affirmat, qui fieri proselyti volebant. Interlinearis glossa proselytos iam, & circumcisos fuisse affirmat, sed nulla ratio vnum, aut alterum confirmare nos compellit. Ex Euangelio solum habemus Gentiles fuisse, quos in templum solitos tunc ascendere, etiamsi circumcisi non essent, nec circumcidi vellent, certum est: ad oblationes autem & sacrificia Gentiles admittebantur, non tamen ad esum agni nisi circumcisi iam essent, & Iudaismum profiterentur, vt constat Exodr. 12.

Hh

¶ *Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes; Domine volumus Iesum videre.*

PArticula *Ergo*, qui essent hi Gentiles aliqua ex parte explicat: nam ex præcedentibus deducit, quæ sequuntur: ac si dictum esset, erant Gentiles, & propterea, *Accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ*, gentium, prope quam gentes habitabant, & quam multi Gentiles incolebant, de quorum numero hi erant: nam Euangelista ea ratione meminit Philippum esse de Bethsaida Galilææ, vsusque est particula illatiua, vt significaret hos esse de illorum numero, & idcirco accessisse ad Philippum, qui cùm esset de Galilæa, & vicinus, aliquam cum eo habebant familiaritatem, aut cognitionem. hic sensus legitimus videtur. Exponunt igitur Philippo, se desiderio videndi Dominum teneri, aditúmque quærere id assequendi. Perpende quanta reuerentia Gentiles prosecuti fuerint Christum: non enim per se ipsos accedere ausi sunt. Hos non interfuisse quando cum pompa ingressus est Dominus, apparet: quia nondum Iesum viderant, sed venisse postea videntur, idcirco quærebant eum videre.

¶ *Venit Philippus, & dicit Andreæ, Andreas rursus, & Philippus dixerunt Iesu.*

PHilippus Andreæ refert tanquam maiori, vt dicit Chrys. hom. 65. at nec ipse solus est ausus, sed ambo simul referunt Domino. Chrys. vtrumque per se discipulum illud retardasse affirmat, quia audierant à Christo: in viam gentium ne abieritis. Perpende discipulorum ordinem: cedebat enim vnus alteri, & rursus omnium reuerentiam erga magistrum, vt nihil facere præter eius voluntatem voluerint.

¶ *Iesus autem respondit eis, dicens: venit hora, vt clarificetur filius hominis.*

MAgnum mysterium hic aduentus Gentilium significabat, quod Apostoli tunc non intellexerunt, nouit tamen, quem nihil latuit, Christus: erant enim gentes ad eum venturæ, & conuocandæ, post mortem tamen, & resurrectionem suam: dum enim in terris erat, non missus fuit, nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel: at morte sua gentes omnes congregaturus erat ad se, noménque suum toti orbi manifestaturus. Hi igitur gentiles venientes, & desiderantes eum videre, velut oratores taciti erant totius gentilitatis, significantes, tempus imminere iam mortis, & passionis, vt per eam gentes videant tandem Saluatorem: idcirco ad Apostolos isti accedunt, quia per eos verbum Christi prædicandum eis erat. Dominus ergo, quando adesse gentiles quærentes eum, videre audiuit, futuram gentium conuersionem, & mortis suæ imminentis indicium, & velut prognosticum agnouit: ideò de sua morte, & gentium vocatione copiosè locutus est, dicens, *Venit hora*, quasi dicat: gentium hic aduentus, adesse iam horam, & tempus quando filius hominis clarificandus est, & notificandus, non Iudæis solùm, sed gentibus omnibus, significat: hoc autem tempus, & hora est mortis, & passionis, post quam prædicandum est nomen meum mundo, & clarificandus sum gentibus, & populis: hic est sensus legitimus: promissio enim gentium implenda erat post ipsius Christi mortem. Eiectis enim, & repulsis incredulis Iudæis, caput gentium, & Iudæorum fidelium effectus est, locúmque perfidorum Pharisæorum, & Sacerdotum principum, cæterorúmque incredulorum occuparunt, & impleuerunt infiniti gentium populi. Dicit autem, *Clarificetur filius hominis*, id est, qui apparet filius hominis noscatur esse simul verus Dei filius, & mundi salus, vt omnes eum venerentur, & adorent.

¶ *Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet, si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.*

SImilitudine explicat hanc clarificationem, & exponit simul qualiter futura sit, nempe per mortem. Vt enim granum frumenti seminatum nisi corrumpatur, & mortificetur, non multiplicatur: sed vnum, & solitarium manet: ac si mortuum fuerit multiplicatur: granaque multa facit: sic Christus granum cadens in terram, id est, filius Dei homo factus, si non mortuus fuisset, in sua perfectione solus mansisset: per mortem suam multiplicem fructum attulit fidelibus, iuxta illud Isa. 53. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum. Granum igitur cadens in terram Christus ipse est, mortificandum, vt inquit August. tract. 51. in infidelitate Iudæorum, multiplicandum in fide omniũ populorum. & attende vnum, quod rectè annotauit Orig. ho. 8. in Hierem. Iudæos existimasse morte Christi se effecturos, vt nomen eius obscuraretur: at contrariũ illis euenit: ipsa enim morte in multis clarificatus est. Venite, inquit, mittamus lignum panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius. At contra, Christus inquit, si mortuum fuerit granum frumenti, multum fructum affert. Iudæi ergo nolẽtes inseruierunt Christo, vt in gentibus, & populis innumeris clarificaretur. Quando ergo quærunt occidere Iudæi gentiles venerũt videre Christum. Magnum mysterium in hoc, vti diximus, continebatur. Attende Christum Deum, & hominem granum esse cadens in terram, & nisi mortuus fuisset, humanum genus redemptum non esset: non quia non potuisset saluare, sed quia id diuina voluntate dispositum erat, vt morte sua mundum redimeret, & sic intelligendum est, *Iesus solùm manet*, id est, in sua tantum perfectione Christus mansisset, neminemque à morte liberasset: mors enim eius non ex absoluta necessitate erat, quia vnico opere meruit salutem hominum: sed ex ordinatione diuina: sic enim Deus disposuit. Hac ratione est accommodanda similitudo grani: nam & granum poterat multiplicari sine corruptione sui: at Deus hunc ordinem naturalem instituit, immo & potuit Deus sine grano multiplicare gramina, sicut etiam potuit homines saluare sine filij incarnatione Sunt igitur hæc ex diuino beneplacito disposita. Attende rursus aliud esse cadere in terram, aliud mori: cadere in terram, significat ipsius incarnationẽ, cui adhuc mori opus fuit, vt nos saluaret: Nihil enim nobis nasci profuisset, nisi mortuus esset.

¶ *Qui amat animam suam, perdet eam, & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.*

COnnexionem huius sententiæ cum præcedenti non est facile intelligere. Mihi ea esse videtur, vt velit Dominus sententiam præcedentem, quam de se, & morte sua pronuntiauit, extendere ad omnes eos, qui in ipsum credituri, eúmque secuturi erant: nempe vt necesse sit eos etiam mortificari ad afferendum, fructum, adeo, vt nisi mortificentur, non solùm fructu priuentur sed perituri etiam sint. Non autem præter rem hanc facit extensionem: nam cum dixisset, se, si mortuus fuerit, multum fructum allaturum: continuò hunc fructum exprimit, insinuans multos, & innumerabiles futuros, qui

commorituri sint ipsi, & propter ipsum sanguinem suum fusuri, quales sunt Martyres gloriosi, quorum omnium magnus est fructus: nec enim inutiliter moriuntur, sed maximo eum fœnore, vt ex hoc cognoscant discipuli, mortem Christi, non detrimentum, sed lucrum esse incomparabile. hæc est connexio. Sensus autem hic est, *Qui animam suam amat*, id est, qui vitam hanc temporalem conseruare vult, potius quàm in me credere, & qui vult appetitui suo indulgere, & desideria huius vitæ perficere, potius quàm mea mandata exequi, mihique obedire, perdet eam, quia mortem æternam contrahet: qui verò odit eam in hoc mundo, exponendo eam pro me, mortémque eligendo potius, quam negare me, quique suis desideriis, & appetitibus contradicit, vt meis obediat mandatis, hic profectò custodit eam in vitam æternam: non enim est odium hoc, sed potius custodia: nam sic conseruat eam, vt in æternum viuat.

ANNOTATIO VII.

Quid sit amare, & odio habere animã suam.

AVGVSTINVS tract. 51 prioris partis huius sententiæ, nempe, *Qui amat animam suam, perdet eam*, duos adhibet sensus. Vnus est, vt de vero amore intelligatur, nempe qui verè animam suam diligit, & verum bonum ei vult, perdat eam, exponendo morti propter Christum & negando ei desideria propria contra legem Dei. Alter sensus est de falso, & malo amore: nẽpe, *Qui amat animam suam*, vitam conseruare temporalem potius eligendo, quàm me confiteri, & illi satisfacere potius, quam mihi obedire, iste *perdet eam*, per æternam mortem. Posteriorem hunc probat sensum, & meritò, quia pars posterior huius senentiæ priorem sensum non admittit: nam sunt duæ oppositæ partes, qui odit animam suam, & qui amat animam suam: vt igitur *Qui odit in hoc mundo, seruat in vitam æternam*, ita qui amat in hoc mundo, eam in mortem inducit æternam: amare igitur sumitur in malam partem sicut odisse in bonam. Attende rursus dupliciter contingere amare, & odisse animam. Vno modo quantum ad realem effectum, sicut fecerunt, qui vitam temporalẽ pro Chri-
A sto exposuerunt, velut Martyres: hi io odio habuerũt animam in hoc mundo: qui veru elegerunt potius viuere, quam Christum confiteri in persecutionibus vitam amarunt: & in hoc sensu videtur Aug. tract. 51. hæc verba exponere. Altero modo, nõ in effectu ipso, quia occasio moriendi pro Christo non est, sed in similitudine quadam. Ille enim odit animam, qui suis resistit appetitibus, nec facit ea, quę vellet vt mãdatis Christi satisfaciat, quales cõfessores multi, & serui Dei sunt, & fuerunt: ille autem amat animam, qui in-
B dulgere potius vult suæ voluntati, quã legi Christi. in hoc sensu exponit Chrys. ho. 66. Euth. vtrumq; cõplectitur, & ea est legitima interpretatio: Christus n. generaliter loquitur de his omnibus, qui ipsũ secuturi, & qui mortis eius erãt futuri fructus: Attẽde rursus ex his verbis occasionem accepisse aliquos errãdi grauiter. Existimarunt n. licere sibi manibus propriis mortẽ inferre, vt dicit Aug. tract. 51. quã hæresim tenuerunt quidam dicti Circũcelliones, quos non sola Catholica fides, sed etiam ratio naturalis redarguit,
C & conuincit. Verba etiam, quæ sequuntur, veritatem apertè ostendunt.

¶ *Si quis mihi ministrat, me sequatur, & vbi sum ego, illic & minister meus erit.*

COMMENTARIVS.

AD doctrinam superius expositã exhortatur, nimirũ vt animam odio habeant in hoc mundo, & opportunè quidem: erat n. iam proximus passioni, & morti, in qua discipuli scandalum passuri erant, quib. medicamentum præseruans exhibuit, docens mortem istam fructum maximum allaturam: Atque etiam eum, qui salutem æternã concupiscit, mortẽ modo aliquo subire debere, significans. Post hanc igitur doctrinã verbis superioribus exhibitã, exhortatur eos nunc ad hanc mortẽ subeundam: quasi diceret: ne scandalizemini in morte mea, quia fructus est, & vita mũdi, immo vos exhortor, & inuito, simul etiã omnes eos, qui mei ministri, & serui esse volunt, vt me sequantur: ego præcedo primus, post me veniãt: non. n. erit vitæ error, nec terminus mors, vbi dux ego, qui vita sum, præeo: nã perueniet, qui me sequitur illuc, *Vbi ego sum*, id est, ad cælestẽ gloriã: Non dicit, vbi ego ero, significãs se Deũ esse, qui est in cœlo, similiter animã eius beatã esse, & Deo frui. Veniet ergo minister me sequens, ad fruendum diuinitate mea, qua ego fruor. Si sequendus est Christus, igitur non licet se occidere: Christus enim mortem illatam passus est, sponte ipse vero sibi mortem non intulit. Vt igitur diximus, Circumcelliones hæc verba condemnant.

¶ *Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum Pater meus.*

OMira clementia & humilitas Saluatoris nostri: ne. n. dedignaretur aliquis vocem audire ministerij. *Si quis mihi ministrauerit*, postquã dixit (qui me sequitur, illuc perueniet, vbi ego sũ) verbũ ministrãdi reperit, & quod in eo offendere aures poterat, remouet: ac si diceret: dixi vobis, Si quis mihi ministrat non humile, & abiectũ vobis hoc verbũ videatur: quia qui mihi ministrat, à Patre meo, qui Deus est, honorificabitur: Si non vile, sed gloriosũ est à Deo Patre honorificari, nec vile profectò, sed gloriosũ valde, & honorificũ est mihi ministrare. Honorat Deus ministros Christi, dũ eos facit honorabiles, & in eã prouehit dignitatẽ, & altitudinẽ, vt honorificẽtur ab hominibus, & Angelis. Perpende in quantũ honorem, & gloriam Apostoli sunt prouecti, vt piscatores, & humiles cũ essent, ipsorũ nunc imaginibus, & reliquiis Reges, & Principes genua flectãt, dici nõ pōt quanto honore in cœlis, ab Angelis afficiãtur, quàm honorificè à Deo ipso tractẽtur, quos filiorũ sibi charissimorũ, & nomine, & hereditate cumulauit, vt verũ illud sit Ps. 138. Nimis honorificati sũt amici tui De⁹.

¶ *Nunc anima mea turbata est?*

HOrum, & sequentiũ verborũ connexio, & sensus maximè sunt considerãda, in cuius gratiã sciendũ, horum gentiliũ aduentum duo significasse, & repræsentasse Christo: vnũ, gentium vocationẽ, & conuersionem ad fidẽ eius: alterum mortem ipsius imminentẽ, postquã erant vocandæ, & venturæ gentes. occasione igitur aduẽtus, & repræsentationis huiusmodi, Dominus duo etiã effecit: vnũ est de fructu isto futuro per mortẽ suã tractare, & hoc verbis præcedentibus fecit: alterũ est ad mortis suæ, & passionis iã iã imminentis considerationẽ se conuertere, & hoc nunc Ioãnes describit: præ desiderio autem subeundi mortem, per quã tot, ac tanti ferendi erant fructus, modo quodã eam præuenit excitans in se timorẽ, & horrorem ipsius, vt vel sic iam pati incipiat. turbat ergo se timore mortis & passionis, & turbatus verba hæc. & quæ sequuntur pronuntiat, *Nunc turbata est anima mea*, ac si diceret, Isti gentiles mihi suo aduentu mortẽ meã proximã prænuntiant, & significant, ideirco nunc turbata est anima mea. occasione ergo gentiliũ eum videre cupiẽtium, mortis, & passionis imminentis considerationem assumit, seque timore, & horrore turbat: & hoc præ nimio amore & desiderio nostræ salutis, gentium vocationis, velut pati, & mori gestiens. Hæc est connexio. & sensus verborum. Damascenus li. 3. de fide c. 23. illud aduerbium, *Nunc*, significare affirmat voluntarias, & spontaneas Christi propassiones. ac si diceret, *Nunc*, quando volo, *Anima mea turbata est*.

Quomodo anima Christi turbata est.

Es

¶ *Et quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora, sed propterea veni in horam hanc: pater clarifica nomen tuum.*

In Christo voluntas naturalis, & deliberata quomodo se habuerint.

VErba sunt ista Christi hominis timore, & turbatione, quam ipse voluntariè, & spontè assumpsit, commoti: indigent autem declaratione. Sciendum igitur Christum præter diuinam etiam humanam habuisse voluntatem, vt multa loca scripturæ, & ratio ipsa demonstrant, humana autem voluntas, quam vt homo habebat, in naturalem, & in deliberatam diuiditur: non quod hæ duæ sint voluntates cùm vna sit potentia, seu facultas, sicut vnus est intellectus: sed ratione diuersorum obiectorum, modò naturalem, modò deliberatam appellamus. Naturalis quidem voluntas dicitur, quæ fertur in rem aliquam secundum se ipsam consideratam. deliberata verò, quæ fertur in rem non solam, sed cum circumstantiis suis per intellectum propositam: quod exemplo declaro. Mors ipsa, & passio considerari dupliciter potest. Vno modo vt mors, & passio est, & sic habet rationem mali. Est enim quoddam pœnæ malum, nec secundum se appetibile est: voluntas igitur, quæ in hanc rem sic consideratam fertur, naturalis dicitur: & quia in hac consideratione mors quoddam est malum, voluntas auersatur mortem, & timet eam. potest iterum considerari apposita circumstantia, nempe esse hanc mortem secundum diuinam voluntatem, eamque mundi esse redemptionem, & hac ratione habet rationem boni, & voluntas eam acceptat: illa dicitur voluntas naturalis: hæc deliberata, sæpéque contingit, vt quæ nolumus voluntate naturali, velimus voluntate deliberata: Christus igitur, vt in affectu suo non tantum sensitiuo, sed etiam rationali pateretur, & timorem, pauorem, tristitiam propter nos in se excitarent, vtebatur hac voluntate naturali: id est, sibi proponebat res eas, quæ timoris, & tristitiæ causæ & obiecta erant, & hac ratione contristabatur, pauebat, & timebat: vt autem Patri se conformaret, deliberata vtebatur: Sicque volebat, & prosequebatur quæ naturali voluntate auersabatur, hanc autem luctam, & agoniam in se ipso exercebat propter nos. Verba igitur præsentia sunt ipsius hominis positi in hac agonia, turbat se timore & dicit, *Quid dicam?* verbum est hominis positi inter duas voluntates in contrarias partes tendentes: naturali enim voluntate mortē auersabatur: at deliberata acceptabat, *Quid dicam?* id est, hæret anima mea hinc inde agitata, *Pater saluifica me ab hac hora*, vox est ex naturali voluntate procedēs, qua mortē, & passionem horribilem in se consideratam auersabatur, & timebat: idcirco petit à Patre liberari a morte. Saluum, inquit, me fac, ne in hanc horam veniam, at voluntas deliberata in aliam trahit partem: proponit enim ratio, mortem hanc assumptam esse pro humana salute, & missum esse à Patre, vt morte sua saluet mundum, *Propterea* inquit, *veni in horam hanc*, id est, mors hæc redemptio est hominum: ad hoc veni, & missus sum à Patre. Sequitur voluntas deliberata, *Pater clarifica nomen tuum*, id est: mortem accepto, mori volo, pati placet, *Clarifica nomen tuum*, in morte & passione mea, quam libens subeo: ostende me esse filium tuum, sicut ante mortem innumeris, & mirandis tuæ potentiæ operibus clarificasti. Hanc clarificationem petit non propter se, sed propter nos: quorum salus est ipsius clarificatio, vt innotescat nobis nomen eius: hic est sensus legitimus.

ANNOTATIO VIII.

Reiicitur quorundā expositio.

THEOPHYLACTVS aliter exponere superiora verba videtur, quæ expositio aliquibus placet hoc tempore, nempe vt Christus in timore positus proferat hæc verba, sitque sensus: quid dicam? dicamne Pater saluifica me ex hac hora? minimè: nam propterea veni in horam hanc. Sed huic expositioni multa obstant: Primò, nam ipsi legunt per interrogationem verba, *Saluifica me ex hac hora?* quæ tamen omnes textus Græci, & Latini sine interrogatione habent. Secundò, quia falsum efficiunt sensum: nempe, minimè dicam saluifica me ex hac hora, immo dixit, Transeat à me calix iste, & ea voluntate, cui timorem incutiebat, non acceptabat mortem, nec mori volebat: constat autem in præsenti de eā voluntate habere sermonē: nam turbatus, & timens hæc priora verba pronunciat. Tertiò, quia verba in hoc sensu non connectuntur aptè: non enim dicendum erat, *Sed propterea veni*, sed (quia propterea veni in horam hanc.) Quartò, quia hæc expositio non exprimit, quod verè erat in Christo, quando huiusmodi sibi propassiones excitabat, nempe actus voluntatis naturalis, & actus voluntatis deliberatæ, sequentes duas intellectus considerationes, nempe obiecti nudi, & obiecti circumstantiis coniuncti, vti in commentario explicuimus: idcirco eam esse legitimam expositionem, quam Chrysost. homilia 66. & Euthymius secuti sunt, quamuis non ita eam illustrauerint, vti nos fecimus. Eadem etiam est expositio Aug. tract. 51. quamuis connexio, quam Chrysost. & August. adferunt, non sit eadem cum ea, quam in commentario proposuimus, hæc tamen diuersitas non tollit sensus identidem. Connexionem autem nostram legitimam esse putamus.

ANNOTATIO IX.

Duplex Christi deprecatio.

VIDES hic duplicem deprecationem, vnam de vitanda morte verbis illis expressam, *Saluifica* A *me ex hac hora*, alteram de expetenda verbis sequentibus significatam, *Clarifica nomen tuum*, vtraque repetita est in horto. Luc. 22. Transfer calicem hunc à me, veruntamen non mea, sed tua voluntas fiat. Vtraque etiam est voluntatis humanæ, sed prior ratione affectus naturalis, posterior ratione voluntatis deliberatæ, illa conditionalis, si vis, inquit: hæc absoluta, non, inquit, mea, sed tua voluntas fiat. velle enim voluntatem Patris fieri, humanæ fuit voluntatis, sed deliberatæ, idcirco ratione huius est exau- B ditus, non ratione illius: quia etiamsi petierit calicem transferri à se, sub conditione tamen petiit, & Patris voluntatem absolutè fieri voluit, & rogauit: propterea responsum est à Patre, *Et clarificaui: & iterum clarificabo*, quæ responsio facta est deprecationi procedenti à voluntate deliberata. Hinc facile est locum Pauli ad Hebr. 5 intelligere, loquens enim de Christo ait, Qui in diebus carnis suæ preces, supplicationésque ad eum, qui posset eum saluum facere à morte, cum clamore, & lachrymis offerens, C exauditus est pro sua reuerentia. Preces, & supplicationes hæ sunt, quas & ratione naturalis effectus, & humanæ seu deliberatæ voluntatis effudit. non est autem exauditus ea parte, qua mortem effugiebat, quod voluntate naturali petebat: sed qua parte expetebat mortem, fieríque Patris voluntatem volebat, quod ex deliberata voluntate procedebat: hoc est, quod dicitur exauditus est pro sua reuerentia, id est, pro voluntate, qua Patrem reueritus est, eiúsque voluntatem fieri rogauit, & voluit. Fuit enim maxima D erga Patrem reuerentia, mortem, quam naturalis voluntas summopere detestabatur, acceptare, pro voluntate Patris. Hic est sensus huius loci Pauli, quē ante nos protulit Photius apud Oecumenium in catena huius epistolæ, scio alios aliter exponere. Ex iis facile est respondere ad id quod supra cap. 1. proposuimus, & in hunc locum remisimus, nimirum qua ratione Christus ibi dicat, *Scio, quia sēper me audis.*

Explicatur locus Pauli, quomodo sit exauditus Christus.

Explicatur locus Ioannis.

cum non fuerit exauditus in oratione translationis A calicis. Respondeo Christum exauditũ fuisse in omnibus, quæ absolutè petiit, non autem est exauditus in translatione calicis, quia non absolutè petiit, immo petiit non exaudiri, sed patris voluntatem fieri, verè ergo in omnibus exauditus est, etiã in illa translatione calicis, quia petiit eam sub conditione voluntatis paternæ, quæ volũtas nõ fuit, rursus petiit nõ exaudiri ratione affectus naturalis, sed pro voluntate deliberata, quæ erat cõformis paternæ volũtati. Quomodo autẽ petierit cum conditione, qui nihil ignorabat, alterius est loci discutere. Errarunt enim hæretici antiqui ansam, & occasionem ex hoc accipientes impugnandi veritatem, contra quos Ambro. lib. 2. de fide, cap. 3. Basi. lib. 4. contra Eunom. Aug. epist. 121. cap. 14. doctè responderunt. Hoc vnum adiungam iis, quæ dixi, nempe Psal. 21. prędictum esse, Christum non exaudiendum ratione humani & naturalis effectus, Clamabo, inquit, & non exaudies, & non ad insipientiam mihi. quasi diceret; clamo & pero, quæ exaudiri nolo, quia clamo naturali affectu, delibera- C ta autem voluntate volo Patris voluntatem fieri, ideo non est ad insipientiam mihi. Sic septuaginta hoc verterunt, licet in Hebræo aliter nunc legatur: hunc locum Psalmi Iustinus in dialogo cum Trypho: de hac Christi oratione interpretatur.

Impugnatur hæretici antiqui. B

Quare Christus petiit calicem à se trãsferri.

Non est autem silentio prætereundum, quare Dominus affectu & voluntate hac naturali mortem vitare petierit: communis quidem doctrina, & vera est: qui mortem ipsam tanquam malum quoddam, & acerbissimam pœnam, vt verè erat, considerabat. hæc D enim mali consideratio timorem, & tristitiam naturali affectui incutiebat, sicque voluntas effugiebat, & auersabatur. Vltra hanc communem doctrinam, est alia interpretatio, quam adfert Origen. libr. 2. contra Celsum: exponens enim illud Luc. 22. Transfer à me calicem, quod simile est huic, *Saluifica me* ex *hora hac.* sic inquit: Non me fugit alia quoque interpretatio huiusmodi, quod videns Saluator, qualia populus, & Hierusalem pateretur in vindictam à Iudæis perpetrati contra se facinoris, non ob aliud, quam propter beneuolentiam, qua populum illum prosequebatur, voluit vitare futuram passionem dicens, Transfer à me calicem: quasi diceret: quandoquidem propter à me epotum supplicij calicem tota gens à te deseretur, precor Pater, si fieri potest, vt transeat à me calix hic, ne populus meus propter audax in me facinus, à te deleratur. hæc Origenes. non est hoc improbabile. Dominus enim potuit vltra mortis acerbitatem, hoc quoque considerare, quo se affligeret, quodque naturalis affectus aucraretur. idque confirmare possumus eo, quòd paulo ante hanc populi vindictam etiam obortis lachrymis deplorauerat, quando Luc. 19. videns ciuitatem, fleuit super eam: & quando crucem baiulans Luc. 23. filias Hierusalem huius tantæ futuræ calamitatis admonuit: quippe qui nimium de ea C dolebat. in huius confirmationem facit, quod Grego. Nazian. apolog. 1. & Hierony. Ionæ 1. de Iona adnotarunt. Hic enim à prædicatione Niniuitarum gentilium fugiebat, quia reuelante domino populi reprobationem, gentiumque cõuersionem significari sciebat. dolebat autem, vt dicit Hieronymus, non quidem gentium saluti inuidens, sed populum suum perire nolens, fugiebatque tantum malum in ipso significari. hæc de Iona prædicti doctores tradunt, quod proposito præsenti non est dissi- D mile. Ionas enim figuram mortis Christi gerebat, qui etiam in se præsignauit dolorem hunc & affectus naturalis auersionem, qua Christus mortem, ne populus ita periret, auersabatur, & refugiebat, qua de causa dixit, & petiit, Transfer à me calicem, & *Saluifica me ex hora hac*, vltra causam à principio expositam, nempe passionis suæ acerbitatem.

Quare Ionas fugit.

¶ *Venit ergo vox de cælo, dicens.*

COMMENTARIVS.

NE audientes verba hominis turbati, & timẽtis, quamuis suam voluntatem diuino beneplacito conformantis errorem conciperent, merumq; hominem cæteris similem existimarent, Vox opportunè de cœlo venit Patris dicentis, & confirmantis, quod petebat, nempe clarificationem. Et attende diligenter si solum cõsideres, quod petebat Christus, & quod responsum ei est, diuinitas Christi probari non videtur: nam homo merus petere potuit à Deo clarificationem, & vocem audire exaudientis: at dum Christus in sua, petitione Patrẽ appellat, & à Patre exaudiri petit, responsio non solum indicat exauditum esse, sed esse Patrem, qui respondebat, & ipsum esse filium, qui Deum patrem vocabat nemo enim respondet alteri, nomine alieno vocatus: at Deus tanquam pater vocatus, respondet: Pater igitur erat, & est: Semper ergo Christus humilibus admiscet diuina, ne verbis hominis occultetur Deus. est autem particula *Ergo*, notanda: indicat enim consecutionem quandam, nempe, quia filius petiit à Patre clarificari, idcirco vox de cœlo venit significans clarificationem. in textu Græco non legitur illud, *Dicens.*

¶ *Et clarificaui, & iterum clarificabo.*

SIcut ante mortem, & passionem clarificaui, nempe dum operibus potentiæ, & virtutis diuinæ (inquit Pater) ostendi te esse filium, ita etiam in morte clarificabo, quod factum est; tum in ipsa morte, in qua signa miranda facta sunt in sole, & terræ tremore, lapidum concussione, veli scissione, & aliis, quibus multi commoti reuertebantur, & filium Dei confitebantur: tum etiam post mortem: nam suscitauit eum Pater post triduum gloriosum, & immortalem: innumeráque postea sunt facta filium esse Dei testificantia: idcirco dicit Pater, *Et clarificaui, & clarificabo iterum.*

ANNOTATIO X.

Quomodo clarificatus sit Christus à Patre.

CLarificatio est manifestatio quædã honorifica. Pater autem in Christo nomen suum clarificasse dicitur, quia se esse Patrem, illumque filium suum esse, operibus diuinitatis suæ declarauit, superius autem diximus Christum, quæ diuinitatis suæ sunt, sæpe tribuere Patri, aperuimúsque causas, propterquas id sit factum, Clarificatio autem, quam his verbis exprimit Pater, & quam in præcedentibus petit filius, ea esse videtur, quæ in morte effecta est, quando signis multis, & miris eum, qui in cruce moriebatur, filium Dei esse ostendit, & sic interpretatur Euthymi. ac Chrysost. hom. 66. exponit de his signis, & virtutibus, quæ factæ sunt post resurre- E ctionẽ, per quas mundo manifestatum est nomẽ Patris, & filij. Verius tamen exponemus, si de vtraque claritate intelligamus: petit enim, vt in morte clarificetur, & post mortem per resurrectionem, & alia multa, quibus gentibus, & populis nomen Dei innotuit in Christo, & per Christum: & responsum accepit: clarificabo iterum, sicut & prius clarificaui. Expositionem hanc id persuadet, quia ista verba gentilium occasione dicta sunt, quibus nomen Patris etiã clarificari petit, quod post mortem factum est. Cùm F igitur & de morte, & de gentibus sit hic sermo, vtriusque clarificationis mentio videtur facta.

Turba

¶ *Turba ergo, quæ stabat, & audierat, dicebat: tonitrum esse factum: alij autem dicebant: Angelus ei locutus est.*

COMMENTARIVS.

TVrba non omnis vocem distinctè percepit, quidam enim sonitum magnum tantùm audiemur, idcirco tonitrum esse existimarunt: alij distinctius percipientes voces humanas agnouerunt, & significationem non intelligentes Angelum ei locutum esse putarunt: in scriptura namque legerant Angelos Propheris lucutos esse. Particula *Ergo*, consecutionem indicat: quia vox de cœlo venit, idcirco quidam de turba tonitrum esse, alij verò Angelum locutum arbitrati sunt. Ex hoc contextu deducimus, quando Christo relatum est à duobus discipulis adesse gentiles, vt viderent eum, non eum fuisse in loco manifesto, vt videri ab omnibus posset, tamen egressum esse foras, vocemque de cœlo, tunc emissam: argumento id est, quod sequitur: turbis enim dixit, non propter me hæc vox venit.

¶ *Respondit Iesus, & dixit, non propter me hæc vox venit, sed propter vos.*

BReuissimis verbis vtrumque turbæ errorem remouet: dum enim vocem affirmat, tonitrum fuisse negat: dum non propter se venisse docet, sed propter eos, Angelum esse, qui ei locutus sit, inficiatur: non enim, inquit, Angelo ego indigeo, qui mihi aliqua nuntiet, qui omnia noui: non venit propter me, sicut veniebat propter Prophetas, ad annunciandum eis, quæ Deus volebat; at, *Hæc vox non propter me venit, sed propter vos*, vt me esse Dei filium, & de cœlo descendisse credatis: Ita Chrysostomus hom. 66. expunit. & rectè, nec Christus pluribus errorem remouet illorum, qui Angelum esse arbitrati sunt, satis esse iudicans, si modò credant se esse de cœlo, & quæ facit, ex voluntate Dei facere, testimoniumque de cœlo accipere: turba enim rudis, capax non erat tunc altioris doctrinæ: verba tamen, quæ subiungit illum esse supra hominem indicant, multa autem facta sunt, quæ etiamsi, quando efficiebantur parum vtilitatis afferre videbantur: tamen postea ad fidem declarandam, & confirmandam maximum apportarunt emolumentum.

¶ *Nunc iudicium est mundi.*

Primū opus quo clarificatus est Christus.

EXponit Dominus hanc clarificationem suam futuram per mortem, & passionem, quæ in tribus claris, & illustribus operibus consistit, quorum vnum his verbis exprimitur, *Nunc*, inquit, *iudicium est mundi*, id est: adest iam tempus, quando morte, & passione mea ferenda est sententia pro mundo contra dæmonem, & iusto iudicio eripiendus homo, qui traditus prius fuerat dæmonis potestati, ab ipsius dominio & subiectione, & imperio, qua liberatione ego à Patre clarificandus sum, dum mundus me suum agnoscet liberatorem, & Saluatorem. Exactiorem leges in annotationibus duabus sequentibus, declarationem.

ANNOTATIO XI.

Quomodo mūdus iudicatus sit.

VT autem, quod sit hoc iudicium, exactè mani- A festemus, sunt aliqua annotanda. Primo ex Augustino libr. 3. de lib. arbitr. cap. 10. vbi docet, quia homo à dæmone vinci se permisit, iustè à Deo ipsius dæmonis potestati traditum, & eius subditum esse imperio, ac dominio. Est autem potestas hæc dæmonis per peccatum in homines tanta, vt nemo hominum propriis viribus se à peccato, in quod dæmon eos detrusit, valeat liberare: nec eius tentationibus in peccatum nouum impellentibus in vniuersum eripere: nec mortem, inquam per peccatum conieeit, B superare: hac ratione propter peccatum regnabat dæmon in hominibus iusto Dei iudicio. Non autem hæc verba Augustini dicentis, iustè traditum esse hominem dæmoni, sic sunt intelligenda, vt iustitiam aut ius habuisse dæmonem in hominem ex se ipso existimemus: non enim habuit ex se, sed quia Deus iustè

Explicatur doctrina Augustini & Gregorij.

hominem ei tradidit, & potestatem in hominem permisit. quemadmodum cùm iudex propter crimen hominis tradit eum tortori, tortor ex se ius non habet in reum; sed iudex iustè illum tradit, & ex iudi- C cis potestate tortor habet potestatem reum puniendi.

Qua ratione etiam intelligendus est Gregorius lib. 18. Mor. ca. 3. dicens: potestatem dæmonis in hominem iustam esse, voluntatem tamen iniustam, nimirum, quia mala intentione punit hominem, quem Deus iustè ei tradit puniendum.

Secundò annotandum est ex eodem Augustino eodem loco, & lib. 13. Trinitatis cap. 12. & 13. & Leone serm. 9. de passione Domini, ac Grego. lib. 17. Moral. cap. 18. potuisse Deum liberare hominem ab hac D dæmonis potestate, & imperio sua virtute, & potentia, intellige sine vlla iniustitia in dæmonem commissa: sicut & Princeps post traditum reum tortori puniendum, nulla tortori facta iniuria, aut iniustitia liberare potest, & absoluere reum: tamen noluisse hac virtute & potentia vti, sed voluit potius agere rem via, & ratione iustitiæ, perinde ac si dæmon propriam iustitiam, in hominem habuisset, & iustè hominem suo subdidisset imperio, vt autem hoc fioe fieret, homo factus est: & Christus homo factus, via & ratione iustitiæ mundum liberare de manibus, & potestate dæmonis contendit.

Tertiò est annotandum ex eisdem Doctoribus citatis hanc iustitiam, & causam in hoc esse positam: propter peccatum enim Deus dæmonis potestati hominem tradidit, donec autem in peccatores sæuit dæmon, diuinæ huius iustitiæ limites non transgreditur, at venit filius Dei homo factus, liber ab omni peccato, plenus innocentia, dæmoni non subditus: dæmon verò suæ concessæ potestati terminum iniquè transiliit. Sæuit enim in Christum tentando, occidere procurando, quasi vnus esset de iis, qui maximè sibi subditi erant: propterea dæmon damnatione factus est dignus. Causa igitur coram supremo agitur Deo: Christus homo ex parte vna, innocens, immunis ab omni peccato, dæmonis potestati non subditus: ex altera parte dæmon nullam in eum potestatem habens, tam iniustè opprimens, tentans, occidens, & vt reum, iniquumque ac sceleratum puniens: propterea sententia fertur à Deo contra dæmonem, ea autem est, vt qui manum immisit inique in eum, qui ipsius dominij nō erat, dominio priuetur eorum, quos prius ab se habebat, sicque iusto iudicio homo eripitur à dæmonis potestate per Christum, ferente sententiam Deo contra dæmonem.

Qualis sententia contra diabolum.

Ex his liquidus est sensus verborum: *Nunc*, inquit, *iudicium est mundi*: hominem enim mundum vocat: iudicium mundi vocat sententiam iustam, quæ ferenda erat à Deo, quo mundus liberaretur, & eriperetur à dæmonis potestate, non propter iustitiā, & innocentiam mundi, quia reus erat: sed propter Christi iustitiā & innocentiam, qui sibi mundū de dæmonis dominio ereptum applicuit, & iuri suo restituit: & tanquā ad rem iam suā pertinentē illuminare,

Digitized by Google

conuertere, & attrahere disposuit. Mors igitur Christi est, per quam iudicium hoc est factum, & omne ereptum est dæmoni in hominem dominium: qui enim ipsi adhærent, non necessitate, sed voluntate subiiciuntur, cum in Christo liberationem habeant, & hic est legitimus sensus.

ANNOTATIO XI.

Expositiones Augustini, & Chrysostomi exponuntur.

AVG tract. 62. hoc iudicium liberationem redemptorum à dæmonis potestate interpretatur: quos enim Christus sua morte redemit à dæmonis captiuitate; qua per peccatum captiui tenebantur, eripuit. Chrysost. autem homil. 66. & Euthymius iudicium hoc, punitiuuem dæmonis, & vltionem mundi esse affirmant: quia enim dæmon mortem Christo, cui non debebatur, intulit, punitus est, punitióque

A eius fuit vltio mundi: vltus enim est Christus mundum contra dæmonem, qui eum in peccatum detrusit, & per peccatum in mortem. Hæc omnia vera sunt, tamen non exprimunt sententiæ proprietatem: nam liberatio fieri poterat ex potestate Dei, & non secundum ordinem iustitiæ, sed solius misericordiæ: at hæc liberatio, de qua hic loquitur Christus, est ex iustitia facta: præterea, punitio effectus est iustitiæ: prius enim est iudicare secundum iustitiam: nam ideo punitus est dæmon, quia iudicatus est secundum B iustitiam. Idcirco vera, & legitima expositio mihi visa est, vt iudicium mundi dicatur sententia, quam tulit Deus secundum suam iustitiam contra dæmonem: liberando mundum, seu priuando dæmonem dominio, quod exercebat in mundo, propter iniustitiam, quam contra Christum commisit, vt in commentario expositum est.

¶ *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras.*

COMMENTARIVS.

Secundum opus, quo clarificatus est Christus.

QVid ex supradicto iudicio prouenire debebat, explicat, & hoc est alterum opus quo Christus est clarificandus à Patre. Sensus est, Ex hoc mundi iudicio, *Nunc*, id est, mea iam imminente morte, futuro, fiet, vt *Princeps mundi huius*, diabolus, qui sub suo dominio, & principatu mundum detinebat, eo priuetur, & mundus eripiatur, & in pristinam libertatem, quam ante peccatum habuit, restituatur, vt valeat iam Deo, non autem Principi mundi inseruire. Hoc est Principem eiici foras. Quis sit hic principatus Diaboli: & quo modo sit eo priuatus, in annotatione proxima explicuimus. Nomine mundi omnem hominem intellige: quantum enim est, ex parte peccati Adæ, omnes sub diaboli potestate, & principatu fuerunt: nemoque potuit, nec à peccato se liberare: nec diabolo tentanti resistere: nec mortem, in quam diaboli inuidia inciderat, superare, Christus morte sua hoc iugum confregit: hunc principatum destruxit: à tam misera seruitute mundum eripuit. cætera in annotatione inuenies.

ANNOTATIO XIII.

De diaboli principatu.

PER principem huius mundi diabolum significari omnes Doctores affirmant, hoc quippe nomine sæpe appellatus est. Ioan. 14. Venit Princeps huius mundi. Ioan. 16. Princeps huius mundi iam iudicatus est. & in præsenti loco, Princeps huius mundi eiicietur foras. Quare autem dictus sit Princeps, & huius mundi, & quomodo sit foras eiectus, in his tribus exponendis non omnes sunt concordes. Quorum ad primum Cyril. libr. 10. in Ioan. cap. 40. duobus modis hunc explicat principatum. Vnus est, eum dici Principem, quia homines errantes, & decepti illum tanquam Principem coluerunt, & venerati sunt, iuxta illud Psalm. 95. Dij gentium dæmonia. Cùm enim diabolus per superbiam principatum appeteret, nec in cælo habere posset, eum in terra quæsiuit, vt dicit Gregor. Nazian. in orat. de calamitatibus animæ suæ. quem enim principatum & excellentiam verè non habebat, fictam saltem, & in opinione hominum præ superbia assequi studuit, & ideo totum orbem idololatria & falsis cultibus, ac superstitionibus repleuit, & hic est eius principatus. Alter modus, quo Princeps dictus est, prouenit ratione peccati, & hunc amplectitur August. lib. de Agone Christiano cap. 3. & Basil. hom. Quod Deus non sit auctor malorum. & hic est verus modus exponendi hunc principatum, atque his sententiis Euangelicis accommodatus. Pro cuius explicatione licet iam superius multa dicta sint, id adnotandum super est: in principatu duo considerari. Vnum est finis, quem Princeps intendit: alterum potestas perducendi ad finem eos, quorum Princeps est. Finis diaboli est, homines à Deo auertere per peccatum: Potestas autem est, qua eos tentat, inducit, & pertrahit ad peccandum. Ante redemptionis quidem gratiam, propter primi Parentis peccatum, homines erant sub dæmonis potestate, ita vt eos in peccata pertraheret, suoque fini consentire faceret, cui nemo eorum resistere, nec se à peccato eripere valuit: hoc enim virtutis est Christi, per quam principatus diaboli destructus est: quantum autem est ex parte peccati primi hominis, nemo est nec fuit, qui hanc

Quo in principatu sunt potestas, & finis

C diaboli potestatem vincere potuerit hic est igitur principatus diaboli, & propter hoc dict' est Princeps.

Quare diabolus huius mundi princeps dictus est.

Quantum ad secundum, nempe cur huius mundi Princeps dictus sit, respondit Basilius homilia Quod Deus non sit auctor malorum: per mundum totam hanc machinam sensibilem significari, cuius diabolum dictum Principem affirmat, quia in hoc solo sæculo, & mundo potestatem habet tentandi & pertrahendi homines ad peccatum. August. tract. 95. in Io. per mundum homines malos significari asserit in D quos habet prædictam potestatem, quosque Paulus Ephes. 6. tenebras appellat, Aduersus mundi, inquit, rectores tenebrarum harum. Mihi legitima ratio, & significatio hæc videtur, nempe mundum homines omnes significare in peccato natos, & in peccatis viuentes, quantum enim ex parte primi hominis, vti diximus (remota, seu non considerata gratia redemptoris) omnes sunt peccatores, nasci in peccato, & viuere in peccato necesse erat: nemóque diaboli laqueos, & imperium effugere poterat, nec se de maE nibus illius liberare: eius enim potestati propter illud peccatum, iusto Dei iudicio Deus omnes homines illi tradidit: & hoc est, quod scriptura sæpe dicit, & pronunciat sine limitatione omnes esse peccatores. Rom. 3. Causati sumus Iudæos, & Græcos omnes esse sub peccato, sicut scriptum est, non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum, omnes declinauerunt, similiter inutiles facti sunt, non est, qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. & iterum, Omnes peccauerunt, & egent gloria F Dei. Galat. 3. Conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Roman. 11. Conclusit Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur. Principatus ergo diaboli est in omnes homines, quantum est ex parte hominum. Hunc principatum Christus destruxit, ab hoc nos eripuit, & ad se transtulit. In præsenti igitur loco consideratur, quod est ex parte hominum, & ex parte peccati, & sic dicitur mundi huius princeps Diabolus. Cauenda est autem hæresis antiqua asserentium, diabolum dici principem huius mundi

Hæresis antiqua refutatur.

mundi, quia verè est Dominus & factor harum re- A
rum sensibilium, quæ hæresis fuit Carpocratis, vt re-
fert Irenæus lib. 3. cap. 24. idemque affirmarunt Ma-
nichæi, vt scribit Aug. libro de hæresi cap. 46. vanissi-
ma est, & blasphema horum doctrina, quod satis a-
pertè confutat illud Ioan. 1. Omnia per ipsum facta
sunt, & illud Psalm. 94. Ipsius est mare, & ipse fecit
illud, & aridam fundauerunt manus eius.

Quomodo diabolus sit suo principatu priuatus.

Quantum ad tertium, nempe quomodo foras sit
hic princeps eiectus, August. tract. 52. & Gregor. lib. B
17. Moral. cap. 20. sic exponunt: nempe diabolum eij-
ciendum de cordibus fidelium, ne animas per pecca-
tum possideat, sed tantum exterius tentet. Hæc expo-
sitio nec satis aperta, nec perfecta videtur: ideo in hu-
ius rei declarationem aduerte, eijci diabolum seu
Principem huius mundi foras, non aliud esse, quàm
principatu suo: quem in homines propter peccatum
exercebat priuari, & spoliari. Duo autem in princi-
patu cōsiderari possunt, nempe, potestas, & possessio,
Sunt enim hæc valde distincta. Contingit enim ali- C
quem possidere Regnum non suum, tuncque hic
possessionem, non autē potestatem habet: ille autem
qui Dominus est, potestatem habet, non possessio-
nem. priuari ergo principatu euenit, quando vtrum-
que, aut vnum illorum aufertur. Per Christi ergo ad-
uentum diabolus fuit suo suo principatu priuatus
quantum ad potestatem, quam in homines ratione
peccati obtinebat, non solùm respectu fidelium &
iustorum, qui Christo adhærent, sed respectu omniū
etiam peccatorum, & infidelium. Nam per Christum D
facta est libertas, & potestas cuilibet peccatori & in-
fideli à peccati statu emergendi, & diaboli tentationi
resistendi, ipsumque vincendi, non vt ante, nempe se-
clusa gratia redemptionis, quando necessario sub
peccato tenebatur, & in peccatum trahebatur. Vnde
per Christum, iugum & seruitus, & dæmonis pote-
stas fracta, & ablata sunt: & quantum est ex parte
Christi, omnes liberati sunt, & erepti à dæmonis
principatu. Sicut si quis supremus Princeps absolue-
ret subditos, & vassallos alterius inferioris Principis E
à iuramento & obligatione subiectionis: diceretur
verè potestatem Principis inferioris destruere, & pri-
uare eum principatu, forasque eijcere, quantum ad
dominum & potestatem: quamuis multi illorum ma-
nere vellent sub eo, quia iam non ex necessitate, nec
ex subiectionis obligatione sed spontaneè illi mane-
rent: sic Christus diaboli principatum destruxit, &
foras eum misit, quantum ad potestatis rationem: non
ergo iam homines sub iugo peccati sunt, nisi qui vo-
lunt, cùm à Christo virtus & gratia liberationis vo-
lentibus sit oblata. At quantum ad possessionem non
est penitus foras emissus & eiectus, quia multi adhuc
manent, & manebunt sub peccato, & infidelitate,
quia volunt. Noluit enim Deus inuitos liberare. Hinc
est, quòd Regnum diaboli non est destructum quan-
tum ad possessionem omnino. Est tamen magna ex
parte, etiam quantum ad possessionem: suo principa-
tu diabolus priuatus, & eiectus per Christi aduentū
nam ferè orbem totū possidebat, idololatria & cultu
diaboli per totum orbem grassante. At per Christi
aduentū, regna plurima & prouinciæ, eiecta idolola-
tria & impio cultu, Christi religionem complexę sūt:
in quibus & quantum ad potestatem, & quantum ad
possessionem eiectus est foras diabolus, & quotidie
eijcitur, & eijcietur. quod si in his diabolus aliquam
exercet potestatem tentandi & inducendi ad pecca-
tum: iustos enim etiam tentat, hic profectò non est
principatus, sed seruitus Diaboli. ipse enim inseruit
iustis, & exercet eos, dum tentat: dumque occasionem
subministrat maioris meriti, & coronæ, de qua re le-
gendus est Ambr. de pœniten. capit. 13. quod si ali-
quos ruere facit, nec id est potestatis, & principatus
sed voluntatis, hominis illi cedentis: per redemptio-
nis enim gratiam ita instructus erat, vt non succum-
beret.

Quare in Christi aduentu diabolus sit à suo principatu expulsus.

D Vnum his posset aliquis obiicere: quod erit ad ma-
iorem huius rei declarationem: Nonne ante aduen-
tum Christi hæc Dæmonis potestas destructa fuit,
cùm fuerint multi iusti & sancti homines, cur dictū
est igitur *Nunc Princeps eijcietur*, quasi non ante eie-
ctus sit? Respondeo, quotquot iusti fuerunt ante ad-
uentum, propter Christi redemptionem futuram ta-
les facti sunt, & Dæmonis potestas etiam à mundi
principio fuit destructa, propter Christum venturum
dicitur tamen eiectus diabolus nunc in aduentu &
E morte Christi, vt significetur ipsum Christum esse
causam veram, propter quam illius potestas destrui
incepit. Rursus quia quantum ad possessionem mul-
to latius & efficacius erat eiiciendus diabolus per
prædicationem Euangelij propagandam per totum
mundum, & per vberiorem gratiam omnibus effe-
rendam, & impartiendam post Christi aduentum.

¶ *Et ego, si exaltatus fuero à terra, omnia turbam ad meipsum.*

COMMENTARIVS.

Tertium opus, quo clarificatus est Christus.

HOc est tertium opus, quo clarificandus est Christus. & est sensus, diabolo per iudicium eiecto, & à suo principatu expulso, ego traham ad me omnes, & mundum ipsum in meam potestatem, & principatum conuertam, vt iam non ille, sed ego sim huius mundi princeps. Matth. 12. Quomodo potest quis intrare in domum fortis, & vasa eius diripere: nisi prius alligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet: hoc autem fiet, si exaltatus fuero, id est, quando in cruce moriar: morte enim mea hic principatus accedet mihi Isa. 9. Factus est principatus eius super humerum eius. Christi ergo morte & iudicium mundi, & eiectio diaboli, & tractio mundi ad ipsum Christum simul facta sunt. Ordo inter hæc est, non temporis, sed causæ effectus: Ex morte enim processit iudicium, ex iudicio dæmonis expulsio, ex hac verò mundi ad Christum attractio.

ANNOTATIO XIV.

Quomodo Christus exaltatus omnia ad se traxerit.

PArticula si, Græcè ἐὰν non conditionem, sed tem- F
pus significare loco, *Cum* seu, *Quando*, notat Aug.
tract. 52. immo Cypria. in expositione Symboli, ibi
(resurrexit à mortuis) & Amb. serm. 12. in Psal. 118.
legunt, *Cum exaltatus fuero*. Eadem particula *Si*, etiam
aliud significat, nempe causam: mors enim quædam
fuit causa, per quam, propter quam ad se traxit om-
nia. Quantum autem ad rem pertinet, non est paruæ
difficultatis verum & legitimum sensum attingere
huius sententiæ, *Omnia traham ad me ipsum*: dubium
enim est, quæ sit ista tractio; & quomodo sit genera-
lis omnium. Senserunt antiqui Patres hanc difficul-
tatem, & variè soluerunt. Primo loco Iustinus in ex-
plicat. quæst. genti. respon. 29. Si omnes, inquit, ad se
tracturum Dominus Christus, postea quam exalta-
tus esset, promisit, cur non omnes ad fidem eius con-
fugerunt? Respondet sic: ex fine suo omnis sermo iu-
dicatur, finis autem huius verbi, omnes ad se esse tra-
cturum, tunc aderit, cùm omnem principatum, pote-
statem, & virtutem sustulerit. 1. Cor. 15 hæc Iustinus,
qui hanc sententiam in fine sæculi implendam cen-
set, quando iudicaturus veniet omnes. Secundo loco
Augu. tract. 5 in Ioan. tres responsiones adhibet huius
difficultatis. Prima est, legamus, *Omnia*, ita vt genera-
lis hęc particula non ad personas, sed ad integritatem
partium referatur, nimirum quod omnes traxerit ho-
mines

Digitized by Google

mines, sed omnes partes hominis, nempe carnem, animam, & spiritum, seu mentem, omnia hæc tracturum se promittit. Altera responsio est, si legamus *Omnes*, & ad personas referatur, tunc de prædestinatis censet intelligendum, quos omnes ad se traher Christus, cui expositioni consentit Gregorius lib. 6. Epist. 15. & hom. 22. in Euang. Tertia est, si legamus *Omnes*, sed vox communis non ad singulas personas, sed ad personarum genera referatur, nimirum quia ex omni natione, sexu, statu, conditione personarum multi tracti sunt, quomodo illud dicimus, omne animal fuisse in arca Noë, quia ex qualibet specie aliqua fuerunt. Sic Augustinus huic difficultati satisfacere visus est. Tertio loco Ambrosi. Epist. ad Rom. cap. 1. aliter exponit, dicens: *Omnia traham ad me*, id est, omnium cognoscat Dominus, allegat illud Ioan. 8. in simili sensu: cùm exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum. Quarto loco ibidem Ambrosius serm. 12 in Psal. 18. aliter exponit. Aduerte, inquit, quemadmodum trahat ad se, Pater volo, vt vbi ego sum, & isti sint mecum. Ioan. 17. & ad latronem Luc. 19 Hodie mecum eris in Paradiso. Aduerte quomodo omnia trahat, exaltatus est in cruce, & totus credidit mundus. hæc Ambros. vt autem ex sequentibus eius verbis constat, mundum totum appellat Iudæos, & Gentiles, quibus est Euangelium annunciatum, quamuis non singuli horum crediderint. Quinto loco Leo serm. 13. de passione hanc vniuersitatem multo aliter interpretatur. Refert enim ad figuras, & prophetias sic dicens: dicente Domino, *Cùm exaltatus fuero, omnia traham ad me*, nihil legalium instructionum, nihil propheticarum recedit figurarum quod non totum in sacramenta Christi transierit: nobiscum est signaculum Circuncisionis. sanctificatio chrismatum, consecratio sacerdotum, nobiscum puritas sacrificij, Baptismi veritas, honor templi, vt meritò cessarint nuntij, postquam nunciata venerunt, hæc Leo & in serm. 8. de passione amplius dilatat hanc sententiam, nempe ad omnia etiam elementa, quæ in Domini passione signa dederunt Terra enim tremuit. sol obscuratus est, velum templi scissum est. Extendit etiam ad totum mundum: qui fidem Christi recepit. Existimo hunc insignem Doctorem maximum fundamentum suæ expositionis fecisse, quia dictum est *Omnia*, & non *Omnes*, Sexto loco Cyprianus in expositione symboli in illo articulo: Resurrexit à mortuis, quamuis de generali voce huius sententiæ nihil dicat: tamen tractationem extendit ad mortuos, sic dicens: Redijt victor à mortuis, inferni secum spolia trahens, eduxit eos, qui tenebantur à morte, sicut & ipse prædixerat, vbi ait: *Cùm exaltatus fuero à terra, omnia ad me traham*, hæc Cypria. Chrys. & Euthym. tractationem de fide interpretantur. similiter Athanasi. in serm. de passione Domini, & Basil. hom. in Psal. 45. in illud, Exaltabor in gentibus, & exaltabor in terra, de generali vocabulo nihil dicunt. Hæc sunt, quæ antiqui Patres in explicandis his duobus, nempe tractione, & vniuersitate dixerunt, quos ex allegatis constat varios inter se fuisse.

Adiungam quæ mihi visa sunt probabiliora iuxta ea, quæ in commentatio exposita sunt. Illud primo adnotandum est Græcè non legi *Omnia*, sed *Omnes*, vt ad personas referatur. & quamuis legeretur *Omnia*, personas nihilominus & homines significaret: hanc enim phrasim scripturæ esse constat. Ioan. 6. Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet. Ioan. 17. Omne quod dedisti ei, dat eis vitam æternam: Rom. 11. Cōclusit Deus omnia in fidelitate. Gala. 3. Conclusit scriptura, omnia sub peccato. quibus in locis certum est ad homines referri ac si dictum esset: omnes homines conclusit sub peccato, aut infidelitate. ita hoc loco *Traham omnia*, id est, omnes homines ad me. Hoc supposito existimo hanc tractationem connexam esse cum electione seu expulsione Principis huius mundi, eo enim electo, & priuato suo principatu, mundus totus, nempe omnes homines, quibus diabolus dominabatur, transierunt in principatum, & Regnum Christi: nam credentes & boni, qui Christum secuti sunt, & diabolum deseruerunt, quam mali, & infideles, qui diabolo volentes adhæserunt. Omnium enim est Dominus & princeps Christus, quamuis qui diabolum sequũtur, sint velut subditi rebelles & inobedientes, non tamen propterea desinunt esse serui Christi, & ad ipsius iurisdictionem pertinere: quia omnium est redemptor, & omnium peccata in se punienda suscepit: omnibus libertatem, quantum est ex se obtinuit, & omnes tandem à morte reuocabuntur. 1. Corint. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur: propterea omnium erit iudex, & omnis caro ad eum veniet. Nam omnis carnis Princeps est & Dominus: omnia ergo traxit morte sua, quia omnes homines de suo traxit principatu, & seruos sibi constituit, soluto pro eis pretio, & diabolo iudicato, damnato & spoliato, De hac generali omnium comprehensione est illud Ioan. 17 Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, potestatem habet omnis carnis, id est, omnium hominũ, tanquam redemptor, princeps, Dominus, & iudex eorum. Non enim malos punire, & bonos remunerari posset, nisi principatus eius generalis esset, & omnes ad se traxisset, & suos fecisset: transferens ad se quos diabolus sub suo principatu habebat. Sic est ista tractio, & generalitas exponenda. Multos quidē, immo innumeros ex his traxit etiā ad se conuertendo & illuminando, & perficiendo, qui partes eius sequũtur, & amici ipsius sũt: Alios nō sic traxit: tamē traxit etiā eos, quia seruos sibi fecit, potestatē veniendi ad se eis obtinuit, & denique ad suum tribunal omnes à morte ad vitam reuocatos iudicandos trahet. De qua generali tractione illud est Ioan. 5. Omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei, & procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui verò mala egerunt in resurrectionem iudicij. Omnes tamē audient vocem eius, quia omnes vocandi, omnes trahendi, & iudicandi: sicut omnes redempti, omnes serui illius facti sunt. Hæc de huius sententiæ explicatione. Superest vnum dubium, quod Iustinus & Chrysost. locis citatis proponunt. Cùm enim hanc sententiam exponerent de tractione ad fidem, opposuerunt, quod dictum est Ioan. 6. Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum, dicētes si Pater trahit, quomodo nunc dicit se tracturum? Respondet esse vnam & eandem tractionem vtriusque, cùm vna sit essentia, & virtus: quos enim trahit Pater, trahit etiam Filius, vnde non sunt contraria hæc loca, Vera est solutio & doctrina.

¶ *Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus.*

COMMENTARIVS.

EXplicat Euangelista verbum illud Christi, *Si exaltatus fuero*, dicitque eo verbo significare Dominum voluisse mortem crucis, quam subiturus erat: quod fecit Euangelista, vt ostenderet Christum prænouisse omnia, nihilque ei præter opinionem, & scientiam euenisse: sciebat enim se mortem & mortem crucis passurum, ne quis Paganus diceret: si sciuisset talem mortem sibi inferendam, non exposuisset, nec tradidisset illorum manibus, at non sic factum est. sciebat enim se in cruce exaltandum.

ANNOTATIO XV.

CElsus, vt auctor est Origen. lib. 2. con. eundem; A Christum imprudentiæ, aut impotentiæ arguebat, quod præscius talia non vitauerit. Si enim præsciuit, inquit aut vitare potuit, aut non. si potuit & nō vitauit, imprudens fuit: quod si nec impotens, nec imprudens fuit, consequitur non præsciuisse, quæ passurus erat. At iste impius Iudæus errauit. Præscire enim mala pœnæ, & non vitare, etiam cum facultas adest, non semper est imprudentiæ: sed aliquando sapientiæ & prudentiæ: mala enim pœnæ, quæ propter honestū conseruandum, & promouendum sustinentur, non vitare, laudabile, honestum, & prudentiæ opus est. Cùm igitur mors Christi in Dei gloriam, mundi salutem, ipsius Christi nominis exaltationem, cederet: etiam præscium non vitasse, cùm posset summæ sapientiæ fuit. Fortis etiam vir propter honestum, subit pericula grauia, etiam præscius futurorum etiam si vitare possit, sed cum dedecore & vitio timiditatis: mauult enim fortiter agere etiam mortem subeundo, quam vitam conseruare inhonestè, & indecorè, & hoc laudabile est. Origenes exemplis Philosophorum contra Celsum agit, tamen quæ dicta sunt, satis ad responsionem ineptæ, & impiæ huius obiectionis sufficiunt.

¶ *Respondit ei turba; nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum, & quomodo tu dicis; oportet exaltari filium hominis? & quis est iste filius hominis.*

COMMENTARIVS.

INtellexit turba de morte sua loqui Christum, idcirco obiicit eum contraria, & pugnantia loqui. Et est sensus; Tu dicis, & prædicas Christum te esse, & ex alia parte exaltandum, & mortem subiturum affirmas: hæc simul stare non possunt,: nam ex lege habemus Christum in æternum mansurum: lex autem vera est: quod si respondes, quando dicis oportere exaltari filiū hominis, te non esse hunc filiū hominis, quis igitur iste sit, aperi nobis: modò enim dicis te exaltādum, modò exaltandum filium hominis. Legem isti appellant diuinā scripturam cōplectentem legem, & Prophetas, vt diximus cap. 10. Multis autem in locis hæc Christi æternitas prædicta est. Psal. 72. Sit nomen eius benedictum in secula, ante solem permanet nomen eius. Psal. 109. Tu es sacerdos in æternum. Dan. 6. Potestas eius, potestas æterna, & regnum eius, regnum omnium sæculorum. Sunt multa huiusmodi testimonia, sed isti cœci non considerarunt, etiam in lege eius exaltationem prædictam. Psal. 21. Foderunt manus meas, & pedes meos. Isa. 53. Si posuerit pro peccato animam suam. Danie. 9. Occidetur Christus, nec intellexerunt hanc mortem non repugnare eius æternitati, nec regni perpetuitati: nam citò resurrexit, morte in sempiternum victa; nec nouerunt hunc filium hominis esse simul filium Dei, exaltarique secundum hominis, non autem secundum Dei naturam, nec morte ipsam personam eius petite, quæ semper erat. Vna igitur veritate intellecta, cæteris ignoratis mentes eorum confusæ erant.

ANNOTATIO XVI.

AVg. tract. 52. turbam mortem crucis per verbum B exaltationis à Christo fuisse significatam, intellexisse, malitia eis ministrante intellectum affirmat: mortem enim crucis ei machinabantur, idcirco facile intellexerunt. Aliqui recentiorum consentiunt turbam mortem crucis intellexisse, causam tamen eam esse putant, quia verbo tali mors crucis appellari solebat: quæ ratio mihi non probatur; Tunc enim Christi verba apertè crucis mortem indicassent; at Euangelista non apertè significatam, sed insinuatam docet; hoc enim intendit Ioannes docere, cū C dicit, *Hoc dixit, significans, qua morte moriturus esset?* si enim expressè id dixisset, non erat, cur Ioannes hoc adiungeret, & interpretaretur. Euthymius asserit, & Chryso. hom. 67. sensisse videtur, turbam mortem concepisse ex hoc verbo, non tamen mortis genus: cū enim diceret exaltationem à terra, vinis è excellum existimarunt, idcirco respondent, quomodo si Christus est, exaltabitur, quia Christus non moritur, sed manet in æternum. Ne hoc mihi probatur, nam quo verbo mors, eodem genus mortis intelligendum D erat: nam si ex verbo exaltandi, mortem turba concepit, simul genus mortis intelligere oportebat. Probabilius igitur est: quod Augustinus dicit, hoc tamen adiecto, turbam intellexisse mortis genus non ex malitia propria, sed quia sciebant ex vna parte Pharisæos, & principes illius vitę insidari, ex altera verbum hoc exaltandi audiebant, ex vtroque simul nouerunt Christum de crucis morte loqui.

At grauius dubium est, qua ratione turba retulerit, quæ Christus non dixit: non enim legimus Christum dixisse, oportet exaltari filium hominis. Respondent aliqui, Christum solitum esse vti hoc vocabulo, Filius hominis: propterea isti nunc repetunt. Sed hæc responsio videtur improbabilis: nisi enim nunc Christus protulisset verbum, *Oportet exaltari filium hominis*, non id tam asseueranter opposuissent, dicentes, *Quomodo dicis, oportet exaltari filium hominis? & quis est iste filius hominis?* Idcirco respondeo Ioannem seruasse morem scripturæ frequentem: quādo enim bis aliquod verbum pronunciatur, nempe à dicente, & referente, non solet nisi semel describere; aliquando in persona dicentis, aliquando in persona referentis, per vnum insinuans alterum. Exemplum habemus ex ipso Ioanne cap. 11. Dixit Martha, Magister adest, & vocat te, tamen non legimus vocasse, sed dum describit verbum Marthæ, insinuat Christū dixisse prius, Voca sororem tuam: ita nunc verbis hisce indicat Christum dixisse: *Et ego si exaltatus fuero à terra omnia traham ad me*, &, *Oportet exaltari filium hominis*: quod verbū, quia repetendū erat, Ioā. prętermisit, donec turbā verbū Christi repetentē referret.

¶ *Dixit ergo eis Iesus; adhuc modicum lumen in vobis est, ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant.*

COMMENTARIVS.

NOluit Dominus eorum soluere obiectionem, sed ad simplicem, & sine contradictionibus fidem sibi, verbisque suis præstandam exhortatur: terrorem eis incutiens, citò ipsis defuturum magisterium, & doctrinam veritatis: periculoque expositos esse incidendi in tenebras spirituales ignorantiæ, & erroris. Et est sensus: Adhuc modicum tempus superest, in quo lumen est in vobis, nempe, qui vos veritatem doceat, & vitam vitæ vobis tradat. Ambulate igitur, dum hanc lucem vobiscum hab etis, ne si hoc modico tempore, quo vobiscum lux est, veritatem recipere neglexeritis, incidatis in tenebras à quibus vos non liberabitis vnquam:

compre

comprehendent enim vos. hic est sensus, Se Christus lumen appellat, quia veritatem, & viam salutis docet: modico tempore in illis futurum lumen dicit, quia per mortem iam proximam amplius eum visuri non erant, nec vocem eius audituri. Et quamuis magisterium non defuit, quandoquidem Apostoli prædicarunt & multos docuerunt, & conuerterunt: tamen id non impedit, quominus ipsi se exposuerint periculo incidendi in tenebras, & errores: & multi etiam ex his, qui lumen hoc neglexerunt, in cæcitatem, & errorem mentis abire permissi sunt: seductique à suis Pontificibus in sua cæcitate perierunt. Quamuis enim Deus peccatoribus multis parcat, tamen rectè eis dici solet: ne legem Dei contemnatis, ne æterna mors vos comprehendat. certa autem res est, multos eorum, qui Christo prædicanti, & miracula facienti credere noluerunt, post mortem ipsius iusto Dei iudicio in reprobum datos esse sensum, & obstinatiores factos in sua cæcitate & malitia, à tenebris comprehensos periisse. Et hoc est, quod Dominus eis nunc prædicit, & vt præcaueant monet.

ANNOTATIO XVII.

A Aug. tract. 52. superiorem sententiam aliter exponit, vt modicum sit adiectiuum luminis, sitque sensus, *Adhuc modicum lumen est in vobis*: nam Christum in æternum mansurum sciris, Ambulate dum lumen habetis. At hæc expositio Græcis verbis accommodari non potest: ibi enim legimus, adhuc modicum tempus: & sic Chryso. Theophy. & Euthy. legunt, & exponunt. & quamuis non legeremus tempus, sed, solum modicum: ad tempus referendum esset, nec coniungi lumini deberet: nam est cum articulo Græco, qui adiectiuum illud ei cohærere obstat.

B Lumen igitur ad Christum referendum est, qui lux est veniens in mundum, & illuminans omnem hominem. Annotat autem Chriso. hom. 67. lumen dici hoc in loco, vt mortem suam translationem quandam esse significet: vt enim Sol non perit, quando ab Orizonte recedit, & ita Christus post mortem manet: nam persona æterna est. Hæc doctrina vera est: quantum tamen ad sensum attinet, lucem se Christus appellat propter doctrinam, & prædicationem, qua homines ad æternam vitam instruebat.

C quod autem sit hoc modicum tempus, Chryso. hom. 67. explicat esse totum tempus vitæ huius, etiam post Christi mortem. Multi enim inquit, conuersi sunt post Christi mortem: sensus ergo talis est, *Adhuc modicum tempus lumen in vobis est*, id est, dum hanc vitam agitis, hoc tempore ambulare: at rectius Euthymius de tempore modico exponit, quod supererat vsque ad passionem eius: vt sit sensus: Adhuc modico tempore ego vobis salutis vitam demonstro, & vos instruo, ambulare dum me habetis, præceptorem, & doctorem, ne me discedente visibiliter à vobis, ab alijs seducamini, & tenebræ vos comprehendãt. Nec argumentum Chrysost. efficax est. Fateor enim esse multos conuersos post Christi recessum ad Patrem: multos tamen excæcatos & in sua infidelitate obstinatos periisse, negare non possumus: qui verò Dei gratia, & misericordia resipuerunt, quantum ex eorum parte fuit, periculo incidendi in similes tenebras se exposuerunt: Dominus igitur periculi eos admonet, quod re vera magnum erat, dum præsenti Christo credere noluerunt. Connexionem autem huius sententiæ cum superiori sic explicat Chryso. vt Christus velit significare mortem suam non obstare, quo minus maneat in æternum, sed dura mihi videtur. non enim opus erat tunc tanta exhortatione, quanta vsus est Christus in his verbis: propterea connexio, quæ in commentario posita est legitima videtur: monet enim eos vt depositis obiectionibus, & contradictionibus, credant verbis eius, caueantque valde, ne si hoc negligant facere, citò in tenebras labantur spiritus, à quibus nunquam liberentur.

¶ *Et qui ambulat in tenebris, nescit, quò vadat.*

COMMENTARIVS.

NOn parum damni, & detrimenti est à tenebris comprehendi. vt enim qui in tenebris exterioribus ambulat corporaliter, nescit, quò vadat: non enim videt viam, in qua ambulat. & dum existimat se tendere domum, incidit in præcipitium: qui enim viam non potest discernere, nec terminum cognoscit: sic qui ambulat in mentis errore & ignorantia, nescit, quò vadat: existimat enim viam, & iter facere salutis, & tamen iter est mortis. Timendum est igitur in tenebras labi mentis, imminet enim mortis æternæ periculum. Attende, qui in errore, & infidelitate est, ipse quidem ignorat, quò vadit: nam putat se peruenturum in salutis portum, & tamen mortem inueniet: at fidelis, qui in luce ambulat, rectè scit quò ille vadat: nos enim scimus, qui infideles omnes finis expectet: pereunt enim omnes, qui veram fidem non habent.

¶ *Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis.*

ECce alterum argumentum, quo, vt sibi credant, suadet Dominus: primum erat, ne in tenebras incidant, nesciantque, quò vadant, quod ad timorem pertinet: hoc secundum amoris & spei est ex fructu lucis. *Dum*, inquit, *lucem*, id est, me inter vos *habetis*, *in lucem credite*, eritisque filij lucis, id est, filij videntes, quà, & qua ambuletis. Filium lucis appellat videntem, qui oculos habet lucidos, vt videat, & tenebras expellat: non enim satis est habere oculos, nisi lumen adsit: filius ergo lucis est, qui videt: habet enim oculos sanos, & in luce versatur. Insinuat etiam hoc verbo Dominus, credentes in se filios Dei fieri, iuxta illud Ioan. 1. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. si igitur Christus Deus, & lux est, qui in eum credunt, filij Dei, & lucis sunt: eamque lucem participabunt, quam Christus habet.

¶ *Hæc locutus est Iesus, & abijt, & abscondit se ab eis.*

QVò abierit Matthæus 21. explicuit: Relictis, inquit, illis abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam, ibique mansit, manè autem reuertens in ciuitatem esurijt. His enim paucissimis diebus Dominus extra ciuitatem noctè recedebat, ne ante tempus à Iudæis caperetur, manè autem reuertebatur. Iudæi enim met[u] turbæ propter miraculum Lazari, non audebant in die eum comprehendere: similiter, quia conati erant ali[as] eum capere in die, & non potuerunt: idcirco noctem, & tenebras, vtpote tenebrarum filij quærebant. Qui enim malè agit, odit lucem.

¶ *Cùm autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.*

FInem impositurus Euangelistas miraculis narrandis Christi, quæ coram populo Iudæorum in suæ doctrinæ confirmationem fecit, optimo vtitur epilogo, illorum exaggerans incredulitatem, ne quis eam imperfectioni miraculorum adscriberet. Cùm tot, inquit, ac tanta miracula Christus fecerit, quæ omnia digna fide erant adhuc tamen Iudæi in eum credebant, in sua infidelitate pertinaces. Verbum *Non credebant*, non

simpli

simplicem fidei negationem significat, quod non crederent: sed continuam, & perseuerantem infidelitatem, quæ perfidia est vox Græca [Greek word] numerum, & magnitudinem indicat, nempe tot & tam magna. Et re vera vtrumque miracula Christi habebant, & numero copiosissima, & magnitudine maxima, & omni digna admiratione, & fide erant: tantóque erat damnabilior, & inexcusabilior incredulorum perfidia. Aliquos credidisse certum est, multo tamen plures increduli erant, vt more communi loquendi dicat, Iudæos tunc non credidisse.

¶ *Vt sermo Isaiæ impleretur, quem dixit.*

TEstimonio Prophetæ horum perfidiam comprobat: & sensus est, Non crediderunt in eum, cùm tot ac tanta fecisset signa, ex quo fit vt verissima fuerit sententia, quã de eis pronuntiauit multo ante Isaias. Particula Vt, non indicat causam finalem, quasi eos non credidisse dicat, ea causa, vt impleretur prophetia, sed denotat euentum, nempe inde factum est, vt verissima sint, quæ Isaias prædixit: nec hoc adducit euangelista tantum, vt veritatem prophetiæ doceat, sed etiam, vt Iudæorum perfidiam damnet & accuset: quæ tanta erat, vt Isaias tot seculis superior eam prædixerit, & abominatus fuerit. sitque sensus, isti Iudęi, tot, ac tantis signis non crediderunt: iure ergo Isaias tantam perfidiam detestatus est, omnia que, quæ ipse prænunciauit, vera fuerunt. Alia etiam de causa hoc testimonium citatur, ne scilicet suam perfidiam occultarent, aut defenderent se negantes perfidos esse, testimonio prophetæ vtitur, qui eos perfidos, ac infideles prædixit, & arguit, plura in annotatione sequuntur.

ANNOTATIO XVIII.

Diuina præscientia aut prædictio non fuit causa infidelitatis Iudæorum.

ATHanasius serm. de passione & cruce Domini, hunc locum Ioannis doctè discutit & declarat. Refert primo loco quorundam hæresim, quam ex verbis hisce conceperunt, asserentes Iudæos idcirco non credidisse, quia prædictum erat per Prophetam, eos non esse credituros: dicebant vlterius Iudæos causam non fuisse incredulitatis suæ, sed eum, qui prædixit: nec etiam peccasse culpamve contraxisse in iis, quæ fecerunt, sed potius laude dignos, eò quod nõ delinquentes, sed vt obsequentes scripturis ista fecerunt: Verba enim hæc Ioannis in hunc sensum interpretabantur, vt ideo eo non credidisse dicantur, quia Isaias talia prædixit, quæ, si non fuissent prædicta, vtique credidissent. Athanasius tanquam impiam, & falsam hanc damnat doctrinam, & meritò: Nam Iudæos peccasse grauiter non credentes, ipsemet docuit Christus sæpè: Ioannis 15. Nunc, inquit, excusationem non habent de peccato, quia non crediderunt in me. Esse etiam eorum malitiam, & propriam voluntatem causam, docuit Christus Ioan. 5. Quomodo potestis credere, qui gloriam ab inuicem capitis: Scrutamini scripturas, in quibus vitam æternam habere putatis, & non vultis venire ad me. Et multis alijs in locis similia habentur. Rectè autem dicit Athanasius non fuisse eos incredulos, quia Propheta prædixit, sed quia Prophetæ quæ futura erant, nouerunt, & ipsi tales sua malitia futuri erant, propterea eorũ incredulitatem prędixerunt: si enim ipsi aliter se habituri fuissent, & credituri essent, vtique nouissent Prophetæ, nec eorum infidelitatem prædixissent. Præscientia enim hæc non facit res tales, sed quia res tales futuræ erant, ipsi, qui nouerunt futura, prædixerunt. quando igitur Ioannes dicit non credidisse, vt sermo Isaiæ impleretur, non causam, cur non crediderint, indicat, sed eorum infidelitatem, vt omnibus nota sit, nec occultari, aut negari possit, testimonio prophetico comprobat. ita Athanasius respondet. Et est vera, & docta respõsio. Particula enim Vt, in scriptura sæpè, non causam, sed euentum & consecutionem significat. Psal. 50. Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis. Certa, & indubitata res est, non peccasse Dauid, & malũ fecisse, hac de causa, vt iustificaretur in sermonibus suis: sed ex illius peccato consequebatur, Deum iustificari in suis promissionibus. & 3. Reg. 17. Ingressus es ad me, vt interficeres filium meum. certa res est non fuisse Eliam ingressum in domum mulieris illius vt filium interficeret. & Ioan. 9. dixit Christus in iudicium veni, vt qui vident cæci fiant. doctrinam hanc & responsionem, etiam Chrys. hom. 67. & Euthym. & inter latinos Augu. tract. 53. sequuntur. Aliqui tamen nostro tempore nouam responsionem excogitant, vt particula ista etiam causam finalem, non quidem principalem, sed accessoriam significet, vt sit sensus: Deum permisisse hos Iudæos in infidelitatem labi, vt vera esset Isaiæ prophetia, & hanc probant sententiam similibus locis scripturæ, in quibus talis particula causam accessoriam indicat. Matth. 1. Hoc totum factum est, vt adimpleretur, quod dictum est per prophetam dicentem: Ecce virgo in vtero habebit. & Ioan. 16. vt consummaretur scriptura, dixit, Sitio. Huiusmodi sunt multa loca, in quibus facta hæc dicuntur, quia in scriptura prædicta erant: non quod hæc sola causa sit, sed accessoria: non enim incarnatus est, vt scriptura impleretur, sed propter redemptionem nostram, simul etiam, vt promissa impleret. Ita dicendũ in hoc loco existimant. At hi non attendunt Ioannem non dixisse, hos permisisse Deum non credere, vt impleretur sermo, infidelitatis autem huius prophetia nec principalis, nec accessoria causa fuit: longè enim differunt ea quæ rectè fiunt, ab iis, quæ male: illorum enim causa Deus est, horum autem arbitrium humanum: Ideo quando Christus aliqua faciebat, dici potest fecisse, vt scriptura impleretur, quasi ea sit causa accessoria: at de peccatis, & malè factis, qualis erat horum infidelitas, nequaquam id dici potest. Quod si dicas Deum iustè permisisse, fateor, Ioannes tamen non dixit Deum permisisse, sed eos non credidisse, & de infidelitate, non de permissione adiunctum est, vt sermo Isaiæ impleretur. Vera igitur responsio, & doctrina est, quam olim sacri Doctores secuti sunt. Quę in annot. seq. exactius discutientur.

¶ *Domine, quis credidit auditui nostro?*

COMMENTARIVS.

HAec sunt Isaiæ verba quę recitat Euangelista, & habentur apud Prophetam cap. 53. quorum exactior declaratio ad illius libri commentarium spectat: tamen quia à Ioanne referuntur, sine declaratione non sunt omnino prętermittenda. His verbis Isaias paucitatem eorum Iudęorum, qui erant Christo credituri non solùm ante mortem, sed etiam post Apostolorum prędicationem prędicit, & in hoc sensu allegantur à Paulo ad Rom. 10. quamuis à Ioanne in pręsenti referantur propter eos, qui Christo ipsi prędicanti non crediderunt. Perpauci enim fuerunt credentes, considerata pene infinita non credentium multitudine. Verbum illud *Domine*, in Hebręo nunc non legitur, tamen Septuaginta habent, & credendum est, eos legisse, & in vero Hebręo

Digitized by Google

bræo textu ita legi debere:nam & Paulus, & Euangelista cum Septuaginta legunt, non ergo probandi sunt, qui secundum Hebraicam veritatem non esse legendũ sentiunt. Verba autẽ hęc Prophetæ non ipsius nomine, aut Apostolorum, vt aliqui existimant, sed nomine Christi cum Patre loquentis dicta sunt. Christus enim Patri loquens, *Quis*, inquit, *credidit auditui nostro?* id est, verbis nostris, quæ ipsorum auditibus suggeremus. Erant enim verba Christi verba Dei, & Pater in ipso, & cum ipso loquebatur; sermones ergo suos cum Patre facit communes & raritatem, ac paucitatem credentium sermonibus, & verbis Dei miratur: ac si dicat; rari sunt credituri verbis, quamuis sint verba Dei. Sermonem autem auditum appellauit, quia auditu percipitur, vt significaret se locuturum carne assumpta ad aures exteriores Iudæorum, & sensibiliter: non igitur sermonem suum vocat auditum suum, quia ipse audiat, sed quia ipse alios audire faciat, ita 1. Tessa. 2. dicit Paulus: Cùm accepissetis à nobis verba auditus Dei, id est, quæ Deus audire vos facit. Vtitur autem verbo præteriti, *Quis credidit*, loco futuri: tum, quia commune est Prophetis, ad certitudinem exprimendam futurorum, vti præteritorum, vt dicit Augu. lib. 3. con. Maximi. cap. 14. qui Prophetæ vident futura in Dei præscientia, in qua iam præsentia, & facta sunt: quibus etiam verbis Christus Deum se vnum cum Patre significat: dum communem vtriusque dicit esse sermonem: quis auditui & verbis nostris crederet.

¶ *Et brachium Domini, cui reuelatum est?*

SVnt hæc etiam verba apud Prophetam raritatem credentium indicantia. Christus autem se brachium Domini appellat, loquiturque de se in tertia persona, prænuncians raros futuros, qui brachium Domini, nempe se in carne agnoscent. Et perpende, quàm apposité se brachium Domini dicat: per brachium enim potentia significatur, Christus autem non solùm est potentia & virtus Patris, per quem omnia facta sunt: sed etiam venit ad nos in virtute, & potentia operibus multis, & magnis diuinitatis: idcirco brachium Domini se appellat. Et est sensus: Rari admodum sunt, qui meam diuinitatem agnoscent, & confitebuntur ex Iudæis, quamuis ego opera diuinæ potentiæ multa, & magna sim effecturus apud eos: & hoc verbum respondet illi: *Cum tanta signa fecisset, non credebant. Cui, enim, brachium Domini reuelatum est?* Est igitur Christus brachium dictus, quia à Patre procedit, quia virtus est ipsius, quia in carne apud nos virtutis, & potentiæ opera exercuit.

ANNOTATIO XIX.

Brachium Patris filius dicitur.

BRachium hoc esse Dei filium docet Hierony. in expositione Isaiæ & Eusebius lib. 3. de demonstratione Euangelica cap. 2. & August. tract. 5. & ante eos Athanasius in libro communi de essentia Patris & Filij & Spiritus sancti: qui nomine in alijs locis scripturæ etiam appellatus est. Isaiæ 51. In brachio meo gentes spetabunt. & cap. 52. Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium non quod corporeus sit Deus, sed metaphoris spiritualia explicantur: Vt enim filium Dei, carne sumpta diuinæ potentiæ opera facturum significaret Propheta, brachium appellauit: operamur enim brachiis. Attende tamen Sabellium, vt refert Augustinus tract. 53. ex hoc nomine collegisse vnicum esse suppositum, & personam Patris & Filij, sicut vnum sunt suppositum brachium & corpus. Nec considerauit hæreticus in metaphoricis locutionibus id solum accipiendum, in quo, & propter quod metaphora, & similitudo consistit: similitudo autem non in vnitate suppositi est, nec scriptura ea ratione filium brachium appellat, sed propter hoc, quia sicut homo brachio operatur, ita Deus verbo, & filio cuncta fecit: omnia enim per ipsum facta sunt; quam metaphoræ rationé indicat Hieremias cap. 32. Tu, inquit, fecisti cælum, & terram in fortitudine tua magna, & in brachio tuo excelso. Alteram etiam dat causam Athanasius loco citato, nempe vt consubstantialitas filij cum Patre significetur: vt enim brachium procedit à corpore, sed vnica est substantia cum eo, ita filius è Patre procedit, vnica tamen vtriusque est substantia. Est tamen adhuc verbum perpendendum, *Cui*, inquit, *reuelatum est brachium Domini?* ergo velabitur brachiũ hoc, & ita est: nam diuinitas filij carne velata erat: quo verbo Propheta, seu Christus per Prophetam suam prædicit incarnationem, vt enim Leo epistola 22. ad clerum Constantinopolitanum dicit: humanitas velamen fuit diuinitatis. Dicitur autem *Cui reuelatum est*, quia Deus est, qui reuelat, & illuminat, homo enim suis viribus non potest fidei mysteria assequi: tamen quia ipsius hominis est, Deo illuminanti oculos claudere, propterea raritatem, & paucitatem credentium scriptura miratur, culpa tacitè in audituros reiecta. In eisdem verbis annotat Tertullianus li. con. Praxeam: bis dici Domini, & Domine: non enim dicitur, & brachium tuum, sed, *Brachium Domini*, vt distinctio personarum Patris, & Filij significetur. His igitur verbis prophetę raritas credentium Iudęorum, & incredulorum multitudo etiam post miracula multa prædicta est. Et hæc sufficiant pro huius loci explicatione.

¶ *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias.*

COMMENTARIVS.

INcredulitatem Iudæorũ testimonio Prophetę probauit Euangelista; nunc causam incredulitatis altero eiusdẽ Prophetæ testimonio confirmat, quod testimonium paulo inferius declarabimus. Attende autem horum verborum sensum esse talem: *Propterea isti, non poterant credere, quia Isaias dixit, Excæcauit oculos eorum*, id est, quia excæcati sunt, sicut Isaias prædixit. non enim est causa incredulitatis prædictio Isaiæ, sed id quod Isaias prædixit, nempe excæcatio, & obduratio populi: quia enim excæcati, & obdurati erant, propterea non crediderunt. Particula igitur illa *Quia*, causam indicat, sed non ipsam prædictionem Prophetæ, quia ipse dixit, sed id quod prædixit. Et in hunc sensum interpretanda sunt verba, *Non poterant credere*, quia Isaias dixit, Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor. id est, quia excæcati, & obdurati erant, sicuti Isaias prædixit Certum autem est, dum excæcati, & obdurati erant, eos credere non potuisse. Qui ad prædictionem particulam, *Quia* retulerunt non causaliter, sed consecutiuè interpretati sunt. Sed non est hæc legitima expositio: causam enim incredulitatis Ioannes docet: nam prius incredulitatem, posterius causam ostendit, & vtrumque testimonio Prophetæ comprobat. Hæc tamen in sequenti commentario magis explanabuntur. qua autem ratione, non potuisse credere dicti sunt, in sequenti annotatione expositum inuenies.

ANNOTATIO XX.

In sacra scriptura posse, & nõ posse, sex modis dicta legimus.

VT multa scripturæ loca, inter quæ vnus est iste noster, facilè intelligantur, annotanda est doctrina Gregor. Nazianz. orat. 4. de Theologia, vbi sex modus tradit, quibus aliquid posse, & non posse fieri, dici

constringit, tam in communibus locutionibus, quàm in scriptura sacra. Primus est secundum defectum certi temporis, ac personæ habita ratione, vt quod puer luctari non possit, aut catulus cernere, aut aduersus aliquem decertare: luctabitur enim aliquando, & cernet: decertabit etiam aduersus alterum, etiamsi aduersum hunc nequeat. ad hunc modum mihi videtur illud reduci 1. Ioan 3. Non potest peccare, quoniam ex Deo natus est: & illud Matth. 7. Non potest arbor mala fructus bonos facere: nempe dum talis est: sed potest, qui natus ex Deo est, gratiam, per quam natus est, amittere, & arbor mala malitiam deponere, at dum tales sunt, non possunt facere habita ratione ad illud tempus & circunstantiam. Secundus modus de eo, quod sæpe numero contingit, vt illud Matth. 5. Non potest ciuitas abscōdi supra montem posita. fieri enim potest, vt quædam ciuitas abscondatur, maiore aliquo monte luminibus obiecto. Tertius modus est, secundum æquum: quod enim minimè est æquum, nec rationi consentaneum, dici solet fieri non posse, vt est illud Matthæi 9. Non possunt filij thalami ieiunare, quandiu præsens est sponsus. Quartus modus est secundum voluntatis auersionem: quod enim abhorremus facere non posse dicimus: vt est illud Ioannis 6 Non potest mundus odisse vos. & Matth. 12. Quomodo potestis loqui bona, cùm sitis mali? sub hoc quarto modo comprehenditur, quod difficile & arduum est, hoc enim dicimus aliquando impossibile: nam quod abhorret voluntas difficile, & arduum est facere. Quintus modus est secundum naturam: quod enim secundum naturæ potentiam fieri non potest id impossibile dicimus. Vt est illud Ioan. 3. Quomodo potest homo nasci, cùm sit senex & Matt. 19. Non potest camelus transire per foramen acus hæc enim fieri non possunt secundum naturam. Sextus modus est, quando nulla ratione fieri potest: sic dicimus non posse Deum esse malum, non posse fieri, vt sex & quatuor non conficiant decem. tale est illud Ioan. 5. Non potest facere filius, nisi quod viderit Patrem facientem: cum enim vna sit vtriusque essentia, & potentia, nihil facit Pater, quod non & filius faciat. Hos sex modos doctè, & verè, ex scriptura, & communi loquendi modo colligit, & comprobat Gregorius, ad quem autem horum referendum sit, quod nunc dicitur considerare oportet. Quod vt facilius assequamur, inquiramus, qua ratione excæcatus & obduratus, non posse credere dicatur. Nam talis modus aptabitur loco præsenti: vt enim ex commentario constat, sensus verborum Ioannis hic est: Non poterant credere propter excæcationem, & obdurationem ab Isaia prædictam. idem igitur sensus est, ac si dicas: excæcati, & obdurati erant, idcirco credere non poterant. Quomodo autem excæcatus, & obduratus credere non possit, non eadem ratione exponunt Doctores. Aug. tractat. 53. eos non potuisse credere sentit, quia re vera absolutè non poterant, non quod Deus non posset illos illuminare, & conuertere. sed quod non haberent illi à Deo auxilium, quo se possent conuertere: qui modus ad quintum reduci potest. Iudæi ergo voluntate sua in eam se coniecerunt cæcitatem, & obdurationem, quia voluerunt: at postquam tales extiterunt, iam non eis liberum fuit, nec potuerunt resipiscere, & credere, iusto Dei iudicio, propter illorum malitiam & prauitatem excæcati. Hæc est mens August. Aliter Chrys. ho. 67. & Euthy. sentiunt: nempe & excæcatos, & obduratos absolutè potuisse credere, si voluissent: & dictos non posse, propter auersam voluntatem eorum, quia abhorrebant nimium à credendo, quod autem maxime nolumus, dicimus non posse facere, sicut & illud Ioan. 6. Non potest mundus odisse vos. modus hic est quartus secundum annumerationem Gregorij. Augustini sententia non mihi multum probatur, quia nititur huic fundamento, obduratos & excæcatos omni auxilio diuino destitui, quo conuerti possint. quod non video ratione sufficienti probari posse: nemo enim in hoc seculo ita destituitur auxilio Dei, vt conuerti nequeat, quamuis propter peccata aliqui multis auxilijs priuentur, & iis sine quibus difficillimum erit conuerti, at non impossibile. de qua re non est hic locus plura tractandi. Modus Chrysost. mihi magis probatur, nempe non potuisse credere, quia præ excæcatione, & obduratione valde abhorrebant credere in Christum, auersissimæque erant eorum voluntates ab eo. id tamen non fecit, vt absolutè non potuissent credere: potuerunt enim credere: sed vti diximus, difficillimè: tum multis destituti auxilijs: tum nimia obduratione, & voluntatis auersione. Hæc doctrina probabilior, & communior est, & est similis sensus illius Ioann. 5. Quomodo potestis credere, qui gloriam ab inuicem capitis? Sententia tamen Augustini non est improbabilis: De hac autem excæcatione, & obduratione in commentario, & annotatione sequentibus tractabitur.

Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum.

COMMENTARIVS.

HÆc sunt Isaiæ verba, quæ habentur cap. 6. vbi quantum ad verba spectat, attende Ioannem non tam verba, quam sensum ipsum, vt sæpe Euangelistæ faciunt, allegasse: in Hebræo enim sic habetur, Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude. Septuaginta autem aliter verterunt, nempe: Incrassatum est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt. quam versionem Matthæus cap. 13. & Paulus Act. 28. secuti sunt, & ea verba retulerunt: quæ res probat sensum Spiritus sancti non esse solum eum, quem verba Ioannis præ se ferunt, sed simul quem verba Matthæi. Rursus vnum & eundem sensum esse, siue legas, vt in Hebræo legimus, siue, vt Ioannes allegat, siue vt Matthæus, & Paulus referunt. Verba enim diuersa sunt, sensus tamen idem est: idcirco nulla est repugnantia, nec contradictio. sensus enim præcipuè est attendendus. Existimo ego hanc verborum varietatem Spiritus sancti consilio factam esse, vt ex vna lectione sensum alterius sine errore comprehenderemus, vt paulò inferius constabit. Esse autem Deum, qui nunc dicitur excæcasse & obdurasse, docet Paulus, qui ad Rom. 11. hunc eundem locum sub alijs verbis allegauit, sensum etiam respiciens. Dedit, inquit, illis Deus spiritum compunctionis, oculos, vt non videant, & aures, vt non audiant. Ecce vides Deum esse, de quo Isaias dixit: Excæca cor populi huius, aures aggraua: & Ioannes etiam, Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor. quod enim futurū erat, prænuntiauit Propheta, quāuis sub forma illa loquendi. Excæca, & obdura: non enim imprecabatur Iudæis excæcationem, sed quam futuram nouerat sub illa forma prophetis consueta prædicebat. Ioannes autem modum mutauit loquendi, Excæcauit, & obdurauit, vt exponeret Isaiam non imprecatum fuisse, sed prænuntiasse. Ne autem verba Ioannis alijs occasioni errandi essent, existimantibus Deum causam esse excæcationis, & obdurationis, quasi ipse iniecisset eis tenebras, & cor eorum molle indurasset: idcirco Matth. & Paul. aliter hæc verba retulerunt, vt ex eis intelligeremus, qua ratione Deus excæcasse, & obdurasse dictus fuerit. Auribus, inquit, grauiter audierunt, & oculos ipsi clauserunt. ecce ipsi sunt causa suæ excæcationis, & obdurationis, quia oculos clauserunt no-

lentes lumen veritatis recipere: ipsi aures aggrauârunt, & cor obdurârunt, odio prosequentes loquentem dominũ. Quando igitur dicitur Christus seu Deus excæcare, & obdurare, intellige id dictum ex accidenti quodam, quia ipse locutus est, ipse verbum veritatis docuit, lumen fidei suæ sparsit, non vtique vt illi excæcarentur, vel obdurarentur: at ipsi sua malitia nolentes recipere, excæcati dicuntur verbo & lumine Christi, qui nihil minùs, quàm Excæcationem eorum proponebat Hinc expressit Salomon cap. 2. Excæcauit, inquit, eos malitia adeorum. Excæcatio ad intellec oqeanpqo ' unxd affectum pertinet. Iudæi enim nec veritatem intellectu perceperunt, nec affectu voluerunt percipere.

Annotatio XXI.

Quid sit excæcatio, & obduratio.

DVo in præsenti loco declaratione indigent. Vnum est, quæ sit ista excæcatio, & obduratio Iudæorum. Alterum, qua ratione Deus excæcasse, & obdurasse eos dictus sit. Sunt autem hæc difficilia quidem cognitu, sed necessaria ad loci præsentis, & multorum, quæ in scriptura occurrunt, intelligentiá: quam si nostri temporis Hæretici assecuti essent, non tam grauiter in hac parte errassent, nec de Deo impiè sensissent, docentes Deum causam esse peccati, quantum igitur ad primum spectat, attende neminem propriè excæcari dici, nisi qui prius videbat: excæcare enim est cœcum facere, & excæcari cœcũ fieri: cœcus autem non fit, nisi videns. Iudæus igitur, si excæcatus est, prius videbat; & ita est, nã ante Domini aduentũ veram fidem babebat, scripturarũ sensum assequebatur, Christum venturum, aliáque multa diuinitus reuelata credebat, vt verè vidés fuerit, & inter videntes & fideles computatus: Gentes enim in tenebris Iudæi in lumine ambulabant. Adueniente autem Christo, quem venturum Iudæus credebat, & sperabat, lumen hoc amisit, & ex vidente cœcus factus est. Dum enim in venientem non credit, fides in eo non mansit: nam præsente Christo credere in venturum fides nó est, sed error. debuerat auté Iudæus transitum quendã facere, & quem venturum credebat, venientem recipere, in eumque credere, & hac ratione fidem conseruasset: at veniente non recepto, omnino fidem amisit, & excæcatus est. Erat autem fides illorum ante aduentum talis, vt si sapiissent Iudæ, potuissent venientem agnoscere: nam multa signa à Deo acceperant, vt eum possent discernere. lumen ergo habebat Iudæus, sed amisit, excæcatus igitur est. Adde etiam excæcatum dici non solùm, quia lumen amisit, sed quia a lumine nimis remotus est, sic enim solemus aliquem excæcatum dicere, vt sit nomen etiam argumenti, & cuiusdam habitus in luminis priuatione: non enim solum non videtur sed in hac priuatione luminis nimium inhæserunt, & nimis à veritate recesserunt, plurimis erroribus contra veritatem conceptis. Ecce qualiter excæcati dicantur Iudæi illi. Dicuntur etiam nostri temporis Iudæi excæcati, quamuis nunquam ipsi viderint, quia tamen parentes, à quibus descendunt, viderunt. solet autem totum corpus, & multitudo pro vno reputari. sic Matthæi 23. dicitur Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt; quamuis non id facerent illi iisdem, quibus Christus tunc loquebatur. hæc de excæcatione.

Obduratio autem ad voluntatem, & affectũ pertinet: dicitur autem voluntas obdurata, ratione habita ad aliud: quando non solum non inclinatur, vt illud velit, sed aliquo contrario affectu multum impeditur, & detinetur, ne illud velit. Sit exemplum: est aliquis, qui pacem cum inimico inire non vult, non hoc solo obduratus dicitur: sed quando multa adsunt, quæ eum detineant, ne id faciat, auertuntque voluntatem eius à pace, & in contrariam partem impellunt, hic obduratus dicitur, metaphora sumpta à corpore duro, quod non facile tactibus cedit. sic affectus obduratus resistit precibus, & rationibus inducentibus, vt aliquid velit, & acceptet. Cor Iudæorum ante Chrristi aduentum non erat obduratum, ne Christum reciperet: At quando prædicãtem, miracula facientem, vocantemq; ad se omnes audierũt, & viderunt: tunc increduli obdurati cœperũt. obdurárũt autem affectũ eorũ, ne in Christum inclinaretur, ambitio, auaritia, superbia, odiũ capitale cõtra Christũ: hæc omnia, quorum passim diuina scriptura mentionem facit, in contrariam partem voluntates eorum auerterunt: & ita obdurarunt, vt miraculis stupendis, & vocibus apertis Christi non cederent. Ecce qua ratione obdurati dicuntur. Hæc excæcatio igitur, & obduratio est, quam prædixit Isaias, & quam Euangelista dicit causam esse, quòd non crediderint, nec credere potuerint.

Obiiciet aliquis vnum, nempe incredulitaté potius videri causam excæcationis, & obdurationis, quàm cõtra, excæcationem, & obdurationem, quòd non crediderint. Rectè obiicitur, sed vt res hæc declaretur, aduerte Ioannem non adferre excæcationem, & obdurationem tanquam causam, quod non crediderint, sed quod credere non potuerint. Verum est enim, dum Christo fidem non adhibuerunt, excæcatos, & obduratos fuisse: hæc tamen excæcatio, & obduratio effecit postea, vt quamuis plura, & magna miracula Christus ediderit, quamquam apertè eis locutus fuerit, adhuc non crediderint: à principio, igitur non crediderunt, & lumen amiserunt, & indurari cœperunt: quæ excæcatio, & obduratio tanta fuit postea, vt nec in suscitatem mortuum quatriduanum crederent. Et hoc est quod Ioannes nunc dicit, loquitur enim de incredulitate eorum post tot signa: *Cùm*, inquit, *tanta signa fecisset, non credebant*, Perpende, *Non credebant*, id est, adhuc in sua infidelitate perseuerabant, & perfidi erãt, & huius perfidiæ, & obstinatę infidelitatis, causa erat eorũ excæcatio, & obduratio. Non. n. vt diximus, excæcati erant, quia lumen fidei amiserant, sed quia nimis disiuncti erãt à veritate multis erroribus, & falsis opinionibus contra Christum conceptis, quem dæmoniacum & seductorem, & legis transgressorem reputabãt. De obduratione autem hoc est peculiare, fuisse prius ambitiosos, & auaros: tamen hæc non obdurârunt eorum cor, sed postquam Christum audire primò noluerunt, cœperunt obdurari corda eorum, & effectum est, ne postea vlla ratione acceptarent, immo vt eum morti traderent. Hæc de illa priori difficultate proposita, posteriorem autem. ne prolixitas indistincta, confusionem generet, ad sequentem annotationem remittimus.

Annotatio XXII.

Quare Deus excæcare & obdurare dicatur.

POsterius illud propositum examinandum nunc est, nempe qua ratione Deus excæcasse, & obdurasse dictus sit. Aduertendum maximè est, effectum tribui alicui & in scripturis, & in communi vsu loquendi tripliciter. Vno modo, quando impedire cùm potuisset talem effectum, noluit, maximè autem cùm impedire ad eum pertineret. hoc modo illud Act. 20. dictum est: mundus sum sanguine omnium: non enim subterfugi, quominùs annuntiarem omne consilium Dei vobis, significans si non annũtiasset, mundum se à sanguine non fuisse futurum & illud Ezechiel 3. 33. Si speculator venerit, & non insonuerit buccina, sanguinem de manu speculatoris requiram. iuxta hanc significationem dixit Ambrosius: Si pauperem fame pereuntem non pauisti, occidisti.

Altero

Altero modo tribuitur alicui, quando id fecit, vnde occasio nata est, ex qua effectus ille euenit: quãuis ille non intenderit talem effectum, nec quod fecit: ad talem effectum esset ordinatum: hoc modo dictum est illud 3. Reg. 17. Ingressus es ad me, vt interficeres filium meum, sciebat mulier illa Eliam non interfecisse, nec venisse, vt filius interficeretur: tamen aduentum Eliæ occasionem fuisse, quod filius eius mortuus est, existimabat: credidit enim se tantum Propheram in domum suam, non vt debebat, honorificè recepisse, & ea de causa culpam contraxisse, propter quam in filio puniretur, idcirco effectum tribuit Eliæ: vt interficeres, inquit, filium meũ. Iuxta hoc locutionis genus dicimus, quando aliquis visitat infirmum, & admonet status, & periculi, vt corrigatur, si infirmus irascatur, & præ ira morbus ingrauescat, & moriatur: mortem visitanti tribuimus, & eum occidisse infirmum affirmamus, quia occasionem, quamuis remotam, nec ad talem effectum ordinatam dedit. Tertio modo tribuitur effectus illi, qui veram causam, vnde effectus sequitur, exhibuit: sicut qui gladio occidit, aut id adhibet, vnde mors sequitur: ad quem modum, qui iuuat, & consulit, aut mandat, reducitur.

His suppositis, vt proposito applicemus, sciendũ, tripliciter posse vnũ excœcari ab altero. Primo modo, quia impedire potuit, ne visum amitteret, & in cœcitatem incideret: noluit autem, sed permisit. Altero modo, quia fecit aliquid, quod occasio fuit illi errandi, & visum amittendi. Tertio, quia ipsum visum abstulit, immittendo errorem, & deceptionem. Sint horum exempla (loquimur enim de spirituali excœcatione intellectus) Est aliquis, qui vidit vnum alteri falsam doctrinam tradentem, quam auditor suscipiens excœcatur, & errat, nec tamen ille impedit cùm posset: talis eum excœcasse dicitur. Rursus est aliquis prædicator, qui veram doctrinam prædicat, vt doceat veritatem: tamen aliquis auditor ignarus, non rectè percipiens, falsum concipit sensum: similiter odio, vel aliqua alia iniqua affectione dispositus, non recipit, nec vera existimat, quę prædicat, talis excœcatur, & prædicans dicitur excœcasse. Rursus est alius, qui falsa prædicat dogmata, & talia audientibus persuadet, iste excœcat verè, & causa est propria excœcationis. Qui etiam inducit audientes, vt talia recipiant, etiam excœcat. Hæc eadem de induratione dicimus: indurat enim, qui cùm possit emollire animum alterius, negligit: indurat etiam, qui aliquid facit, vnde alius occasionem obdurationis accipit: solemus enim dicere, quando aliquis rogat alterum, & preces fundit, vt aliquid faciat, si iste nolit, & in suo perseueret proposito, induratum esse à rogante: non quod rogans verè duritiem effecerit, sed quod ille occasionem pertinacius suo inhærendi proposito acceperit: indurat etiam, qui inducit, & veram causam adhibet, vt aliquis in suo iniquo proposito perseueret. Cùm igitur hi tres sint modi, & Deus excœcare & indurare dicatur, quo horum modorum excœcare, & indurare dictus sit, inquirendum est. In primis nemo Catholicus, nec pius dubitat, Deum non excœcare, nec indurare modo tertio, quasi ipse sit causa, qui errorem immittat, & decipiat hominem, & humanos affectus induret, & obstinatos ac pertinaces faciat: longè hæc à Deo, & Christo domino absunt. Si enim Deum peccare posse impium est affirmare, quia bonus est, & bonitas infinita, impium etiam est affirmare causam esse veram, & propriam peccati: hoc enim infinitæ bonitati repugnat: quod Matth. 7. docuit nos Christus dicens: Arbor bona non potest malos fructus facere, qua igitur ratione fons ipse bonitatis malos fructus faciet, si quod par-

A ticipatione bonum est, non potest facere? Iacob. 1. monet nos Apostolus: Nemo cùm tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur, Deus, enim intentator malorum est, & neminem tentat. Sensus est: Sicut ipse tentari nequit à malo, quia malũ in se non valet recipere: ita etiam neminem tentat ad malum. Plena est scriptura huiusmodi testimoniis. est de eadem materia docta, & elegans homilia Basilij, cuius titulus est: Quod Deus non sit auctor malorum.

Primo autem modo Deus excœcat, & indurat,
B quia non prohibet, cùm possit, ne homo incidat in errores, & indurationes, sed dimittit eos incidere: & hac ratione August. tractat. 53. intelligendus est, & est communis doctrina Catholicorum: declaratione tamen indiget, quam adhibebimus, si tamen prius obiectioni cuidam responderimus. Dicet enim aliquis, qui potest impedire malum, & non impedit, causa mali est, & peccat: igitur Deo imputabitur peccatum, quia cùm possit non prohibet? Respondeo duo: Vnum est, Deum non dici non prohibere, aut
C non impedire, quia nihil faciat, quominus malum non fiat: non enim sic est: nam hominibus semper id præstat, quo ipsi possint, si velint, in malum non labi: is autem, qui præstat quod alteri satis est, vt malum caueat, si velit, à culpa est immunis, etiamsi ille alter in malum labatur. quamuis igitur Deus sua omnipotentia posset omne malum, & peccatum impedire, tamen cùm hominibus ea exhibeat, quibus possint, si velint, malum cauere: culpa, aut propria causa mali, Deo tribui non potest, sed ipsi ho-
D mini. Alterum est, non semper etiam apud homines, qui potest impedire malum, aut effectum aliquem, si non impediat, causa dicitur illius propria, nec ei culpa imputatur, nisi addit etiam aliud, vt illi incumbat ex officio, aut particulari aliqua ratione id impedire: multa enim fiunt in ciuitatibus homicidia, quæ si ciues omnem adhiberent diligentiam, non euenirent, nec perpetrarentur, sed ea cura non incumbit, nisi publicis personis, idcirco non ipsis culpa imputatur. Cùm igitur Deus non teneatur impedi-
E re homines omninò, ne peccent, & errent, & obdurentur, cùm sit summa hæc gratia, qua ipsi efficiuntur indigni, immò iustè posset denegare id auxilium, quo possunt non peccare, si velint: non est cur vlla ratione Deo malum hoc imputetur. Obiicies iterum quare ergo excœcare, & obdurare dicitur? Respondeo, vt nos timeamus, scientes propter peccata nostra sæpè Deum negare nobis suum auxilium, quo impedirentur mala; & sinere in cœcitatem mentis, & voluntatis obdurationem labi: quamuis non ne-
F get propter suam misericordiam auxilium, vt liberum sit nobis, si velimus, in ea mala non præcipitari. Deus igitur excæcare, & obdurare, similiter decipere, immittere spiritum erroris, in scripturis hac ratione, & modo dictus est.

Præter hunc autem modum etiam secundò dicitur excæcare, & obdurare, quia nimirum ea facit, quæ occasio sunt, peccatoribus, & malis excæcationis & obdurationis, quamuis non ea intentione à Deo
G fiant, quem modum doctè, & eleganter tradit Hieron. epist. ad Hedibiam, quæst. 10. hoc vtens exemplo. Sol lumen suum expandit, quo calefacit, ex diuersa tamen corporum dispositione fit, vt vnum rarefiat, alterum obduretur: mollescit enim cera, indurescit lutum. sic vno diuino opere bono, mali ob suã malitiam peiores fiunt, boni verò meliores: nam vt tam bonis, & malis Deus impertit, temporalia bona his & illis communia facit, vt bene operentur:
H at mali vita longiori, & temporalium copia peiores fiunt, boni verò meliores. Hac ratione Christus sua doctrina, & miraculis excæcasse, & obdurasse Iudæos dicitur: nam illi auari, inuidi, & superbi odium

maius contra eum conceperunt, & inde magis occasioné errandi rapuerunt, vt dicerent esse seductorem, & dæmoniacum: Et quod omnibus, vt verum cognoscerent, & salutem cóplecterentur, à Christo factum est, ipsi in suam perniciem conuerterunt. Non igitur Christus causa fuit, sed ipsi sibi causa fuerunt erroris, & obdurationis, iusto Dei iudicio id permittente. bonis. n. malum ad bonum prodest: at mali etiam bona in malum conuertunt, & in licentiam, & occasionem peccatorum. Ex his facile est cognoscere, quæ sit causa vera, & propria excæcationis, & obdurationis tertio modo, ipsimet nimirum improbi, qui oculos aperire recusant, & affectum conuertere, cùm nunquam denegetur auxilium diuinum, quo possint resipiscere. Sic igitur Deus excæcat, & indurat, vt non ipse causa sit tertio modo, sed homo & ipsius malitia: idcirco rectè Matthæus, & Paulus, vt in commentario diximus, interpretati sunt verba hæc: Clauserunt, inquiunt, oculos, & grauiter audierunt. Sunt multa quæ de hac materia dici possent, sed ad intelligentiam sententiæ huius hæc sufficere videtur.

¶ *Vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.*

COMMENTARIVS.

VErba sunt eiusdem Prophetæ superioribus cóiuncta, & particula *Vt*, non ponitur causaliter, sed consecutiuè, vt sit sensus: Excæcati, & obdurati sunt Iudæi, ex qua excæcatione, & obduratione prouenit, vt oculis mentis non viderint, nec corde intellexerint: id est, nó agnouerút, nec crediderunt: mens. n. per cæcitaté nó agnouit. & voluntas per odurationé intellectum ne crederet, auertit. Intelligere enim corde, quod credere est, ad effectú simul, & cognitionem refertur: videre auté oculis, ad agnitioné pertinet: ac si diceret: non agnouerunt Christum, nec in ipsum crediderút: non agnoscentes auté, nec credétes, non sunt cóuersi à viis suis prauis ad verum medicum, nec à peccatis liberati, & sanati sunt. Vide quanta mala sint ob excæcationem, & obdurationem consecuta. Illæ negationes etiam duo verba posteriora complectuntur, ac si diceret: non intellexerunt, & non intelligentes, non sunt conuersi, non conuersi autem, non sunt sanati.

ANNOTATIO XXIII.

Expositio Augustini non probatur.

AVG. tract. 53. verba duo *Conuertantur, & sané eos*, affirmatiuè legit, in hunc sensum, Excæcati, & obdurati sunt, vt non videntes, nec intelligentes tanquam à Deo puniti, & castigati, hac ratione conuertantur & sanentur. Sed non est expositio sensui Prophetæ conformis: omnia enim verba negatio complectitur modo exposito, quam etiam expositionem Augustinus probat. Retulit autem Ioannes hæc verba, vt incredulos in Christum terrore percutiat, & ad ipsum conuertat, docens sanari non posse, nisi deposita excæcatione, & obduratione, in Christum ex corde credant.

¶ *Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.*

VErba sunt hæc Euangelistæ. Relatiua autem illa *Eius*, & *Eo*, ad Christum referuntur, in quem Iudæi non credebant, cùm tanta signa fecisset, vt sit sensus: hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam Christi, & locutus est de Christo. Hoc factum fuit in illa magnifica, & illustri visione cap. 6 quando vidit Dominum sedentem in solio maiestatis suæ, & alia, quæ ibi referuntur. Gloriam appellat illam splendoris, & maiestatis speciem, diuinitatis quoddam exterius signum, qua etiam ratione Moyses dictus est gloriam Dei vidisse, quibus verbis diuinitas Christi confirmatur. Interrogabit aliquis, quid Isaias túc locutus est de Christo? Respondet Euthy. hoc esse, quod modò refert Ioannes, nempe excæcationem, & obdurationem Iudæorum futuram Christi aduentus tempore. Iterum interrogabis, quare Euangelista hæc adiunxit verba, nónne satis erat testimoniú Isaię adduxisse: Respondeo hoc factum, vt diuinitatem Christi testimonio eodem comprobaret, & eo infidelitatem Iudæorum magis conuincéret, & damnaret: simul etiam infidelium corda, ad legenda, quæ de eius morte, & passione iam iam narrare incipit, disponeret: Scandalum enim mortis eius tollitur, quando oculus mentis in eius diuinitate figitur.

ANNOTATIO XXIV.

Qua Trinitatis persona in visionibus veteris testamenti apparuerit.

DIfficilis est controuersia inter antiquos Patres, an in visionibus illis veteris testamenti, quæ sub speciebus sensibilibus fiebant, Pater apparuerit. Hilarius enim lib. 5. de Trini. tenet generaliter Filium semper apparuisse patribus, nunquam autem Patrem, consentit huic sententiæ Tertul. l. aduersus Praxeam similiter Ambr. Luc. 1. cap. de Angeli apparitione, & ante eos Clemens lib. 5. Constitut. cap. 16. Contrariam partem tuetur Irenæ. li. 4. cap. 37. docens etiam Patrem apparuisse, & visum esse. idem etiam sentiunt Athanas. lib. de communi essentia Patris, Filij & Spiritus sancti. & Basil. lib. 5. contr. Eunom. hi duo doctores etiam de hoc loco Isaiæ tractantes; Patrem visum dicunt sedentem in solio: at quia Ioannes tribuit hoc filio, & Paulus Act. vlt. Spiritui Sancto, respondet Athana. lib. de incarna. Christi, id dictum esse, quia vna est vtriusque essentia, quod vna persona facit, facit altera, & qui videt Patrem, videt Filium. Cyril. autem lib. 3. in Ioan. cap. 19. & lib. 12. Thesau. cap. 2. & Ambr. lib. de Spiritu sancto cap. 21. tenens Filium apparuisse in hac visione Isaiæ. & Ambr. respondet Patrem, & Spiritum sanctum dici visum ratione vnius essentiæ. Quod enim dicit Athanasi. de filio, qui visus dicitur, quia vnius est essentiæ cú Patre, hoc Ambrosius respódet de Patre, qui visus dicitur ratione vnius essétię cú Filio: tamen specié illam filij fuisse existimat, non Patris, vt Athanasius sentit.

Auctoris sententia.

Negandum non est probabiles esse Patrum tantorum sententias: mihi tamen probabilius videtur Patrem esse etiam visum in veteri testaméto, nec esse generaliter verum, filium semper apparuisse, non Patrem. Et, vt omittam alia multa, illud vnú mihi multum persuadet: Deuteru. 18. relatum à Moyse: quando enim Deus dedit legem, & sub ignis, & tonitrui specie apparuit, populo timente accedere, Deúque per se audire detrectante, ac petente, audire per tertiam personam loquentem. dixit Deus Moysi: Bene sunt locuti, Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, ponam verba mea in ore eius, & qui non audierit, ego vltor existam. Hæc verba de Christo sunt, tunc incarnando, per quem nobis locutus est Deus verbum salutis: qui igitur loquebatur Pater est, qui hæc promisit, & qui suscitauit eum mittendo: ipse etiam est, qui iudicat incredulos, testante ipso Domino Ioan. 8. Ego non quæro gloriam meam, est, qui quærat, & iudicet; quibus verbis significauit Patrem, à quo missus erat. superius etiam Ioan. 5. iterum loquens de Patre dixit, Vocem eius non audistis, & speciem eius non vidistis, quæ de Patre esse intelligenda, cuius vocem audire timuerunt, in eorum expositione ostendimus. Negari igitur vix potest Patré visum fuisse patribus sub specie aliqua sensibili.

Si autem de hac visione Isaiæ loquamur, existimo speciem illam, quæ in solio sedebat, non vnam solam personam, sed tres repræsentasse, vt nó imago Patris,

aut

aut Filij tantùm, sed totius Trinitatis fuerit: sicut & Abraham tres vidit, & vnum adorauit. mihique hoc persuadeo: Primo quia Seraphin, qui adstabāt, tribus acclamationibus vtebantur: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus, quod profectò indicat speciem illam totius Trinitatis fuisse at quia vnus Deus est, ideirco in singulari loquitur: Vidi Dominū sedentem. Secundò, quia nisi fuisset imago totius Trinitatis, non esset ad Spiritum sanctū relata à Paulo, vti diximus: non enim responsio Athan. & Ambr. satisfacit: nempe rationis vnius essentiæ Trinitatis, B imaginem modo vni, modò alteri tribui personæ: nā quamuis vnica sit essentia trinitatis, nihil prohibet, imaginem vnius personæ, non alterius esse signum. columba enim illa in baptismo Christi Spiritum sanctum solum repræsentabat, nec dicimus patrem descendisse in specie columbę, vel Filium, sed solum Spiritum sanctum ita in hac visione Isaiæ, nisi imago etiam Spiritum sanctum & Filium repræsentasset, nunquam Filio à Ioanne, Spiritui sancto à Paulo adscripta esset: at quia totius Trinitatis imago erat hinc est, quod Ioannes ad Filiū, Paulus ad Spiritū sanctū referūt. ibi enim visus est Filius, visus est Spiritus sanctus sub illa specie: ita autem visum dicit Ioannes Filiū, vt non excludat Spiritum sanctū. similiter & Paulus filiū B non excludit, nec etiam Pater est excludendus, non tantum propter vnitatem essentiæ, vt Athan. & Ambros. sentiunt, sed etiam propter speciem ipsam, quæ tres personas repræsentabat modo diuino, & ineffabili. Hæc satis sunt pro huius loci explicatione.

¶ *Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è Synagoga non eijcerentur.*

COMMENTARIVS.

POst Iudæorum incredulitatem, qui, cùm tanta Christus fecisset signa, nō credebant narratā, & testimonio Prophetæ conuictā: Aliorum fidē reprehēdit, & est sēsus: Non solum Iudęi cū tanta signa fecisset, nō credebāt, sed multi etiā ex maioribus, & primoribus eorum credebant quidem, tamen non confitebantur metu Pharisæorū, nec è Synagoga eijcerentur, illi in fide, hi in confessione defecerūt, quæ necessaria est ad salutem Rom. 10. Corde creditur ad iustitiā, ore cōfessio fit ad salutē. Notanda est rabies Pharisæorū contra Christum quam etiā primi Iudæorū formidabāt: erant enim in rebus ad religionem pertinētibus maximæ auctoritatis, apud Iudæos, quibus sacerdotū Principes multū in his differebāt. Aduerte hos credidisse in Christū, quia ipsū verum Messiā existimabant, vt verè erat, tamē reprehēdi ab Euangelista, quia cū fide Dei charitatē non habebant, diligētes plus gloriā hominū, vt inferius dicetur, quod hæreticos nostri tēporis cōuincit, negātes fidem esse posse sine charitate: at hos Ioānes credidisse affirmat, dilexisse autē negat. Particula *Verūtamen*, aduersatiua est, & facit sensū hunc: quāuis maior pars Iudæorū non crediderit in eum, tamē aliqui crediderunt ex primis, sed hi adhuc imperfectè nimis, quia non cōfitebantur. Illa etiā particula *Et*, indicat etiam alios præter Principes credidisse, sed hi, & illi metu Pharisæorū non cōfitebantur, & propterea dicebāt Pharisęi superius Ioan. 7. Nemo ex principibus credidit in eum: credebant quidem, sed occulta erat eorum fides, deficiente exteriori confessione præ metu, & ideò Pharisæi ignorantes talem fidem, illos credidisse negarunt.

¶ *Dilexerunt enim gloriam hominum, magis quàm gloriam Dei.*

CAusam, cur non cōfiterētur, exprimit Euangelista: nēpe quia prætulerunt magni fieri ab hominibus, potius quā à Deo, hoc est diligere magis gloriam hominū, quàm gloriā Dei. Idē est sensus cū verbis illis superioribus, cap. 5. Accipitis gloriā ab inuicem, & gloriā, quæ solo Deo est, non quæritis. Gloriā hominum appellat clarā notitiam, & honorificā opinionem, quam de aliquo homines habēt, gloriam autem Dei existimationē etiam bonā, & magnam, quā habet Deus de homine, iuxta illud ad Rom. 4. Habet gloriā, sed non apud Deum. Isti autem principes pluris fecerūt apud homines magnifieri, quàm apud Deum: cùm enim se è Synagoga eijci, & contemni à suis timerent, si Christum confiterētur, noluerunt cōfiteri. Ita hunc locum exponit Aug. lib. 5. ciui. cap. 19. vbi ostendit Apostulos contrarium fecisse, qui pro nomine Iesu contumelias, iniurias, flagella, & mortem pati, & nihili ab hominibus fieri elegerunt.

¶ *Iesus autem clamauit, & dixit: qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.*

REctè Euangelista hæc verba coniunxit superioribus, ostendens occasione incredulorū, & trepidātium, ea Dominum protulisse: nihil enim eum latebat. Magnifacit autem fidē, quæ in ipsum habēda erat vt ex hoc incredulos terreat, grauitate infidelitatis eorū cōsiderata: & trepidos roboret ad confessionē proposita excellentia fidei, ideirco clamat liberè, & palam loquēs vel ipsū clamore illorū metum & occultā trepidationem arguēs, & dicit: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me*, id est, qui mihi credit, ne existimet se homini soli fidē dare, sed simul Deo: non est humana fides, sed diuina illorū, qui in me credūt: credere n. mihi, credere etiā Deo est. Perpēde ergo eius, qui non credit, à sensu cōtrario, infidelitatē non esse cōtra hominē solum, sed etiā contra Deū. timeat etiam nō tantum incredulus, sed simul, qui occultat, & dissimulat fidem non enim fidem humanam, sed diuinā celat, & occultat, reusque vterque efficitur contra Deum, tā qui nō credit, quàm qui credit, & non audet cōfiteri. Huiusmodi verba nō sunt negationis absolutæ, sed vti sæpe iam diximus, exaggerationis cuiusdā in hunc sensū. Qui credit in me, non tātum credit in me, sed etiā in eum qui misit me. Simile est illud Mat. 9. qui me suscipit, nō suscipit me, sed eū qui misit me, vt nō hominis solius, sed etiam Dei hominem considerent, qui suscipiunt, & credunt. Quibus verbis, se non hominem tantum, sed simul Dei filium, à Patre missum testatur: idcirco qui in eum credit, credit in Patrem, qui misit in eum. Ita exponit Ambr. lib. 5. de fide cap. 5. repellens vanam quorundam obiectionem dicentium, in Christum non esse credēdum, quia dixit ipse: *Qui credit in me, non credit in me*, nec attendebant hoc dictum esse, vt non in solam humanitatem quæ exterius apparebat, sed simul in diuinitatem eius oculos mentis conuerterent.

¶ *Et qui videt me, videt eum, qui misit me.*

NE quis existimaret superiorem sententiam: *Qui credit in me, credit in eum qui misit me*, in eo sensu pronunciatam esse, sicut dici solet: qui credit prophetæ misso à Deo, credit in Deum, non tamen quod ipse Propheta sit Deus: addit: *Qui videt me, videt eum, qui misit me*, id est, non sum ego sicut Prophetæ à Deo missi: est enim in me ipsamet diuinitas patris huic vnita humanitati, quia ego sum Filius eius, eandem cum eo habens Deitatem, & substantiam, Prophetæ quidem à Deo fuerant missi, sed in eis non erat diuinitas, sicut est in me. Qui ergo videt me, etiam patrem videre dicitur, quia in me est eius substantia. Sensus est de visione

Digitized by Google

corporali non quod Deus oculo corporeo videatur immediatè, & per se, sed mediante humanitate, cui diuina substantia patris, & Filij est vnita, vt in annotatione explicatur.

ANNOTATIO XXV.

Quomodo in Christo videri pater dictus sit.

VErba hæc Christi, *Qui videt me, videt Patrem*, possunt vera censeri de visione corporali: qui enim videbat oculis corporeis Christum, Deum videbat: non quidem per se, & immediatè, quia Deus inuisibilis est, oculo corporeo, sed mediatè: Sicut dicimus nos videre substantias, medijs tamen accidentibus, & videre personas hominum, cùm non nisi figuræ eorum nostris se oculis obijciant: ita videbatur Deus, sed per humanitatē vnitam diuinitati: & sicut Deus dicebatur pati, & crucifigi, quia humanitas crucifigebatur propter vnionem: ita etiam eadem de causa, & ratione videbatur Deus, sicut etiam videbat, & loquebatur, & audiebat Deus: omnes enim hæ enunciationes veræ sunt, cumque eadem esset diuinitas patris, qui videbat Christum, videbat patrem ratione vnius diuinitatis. & hoc commune fuit credentibus, & non credentibus: quamuis qui credebant, nouerant se, dū videbāt Christum simul videre Patrē & Deum: at qui non credebant, id non agnoscebant.

Huic expositioni repugnare videtur illud verbum Græcum, θεωρῶν, quod significat potius mentis visionem, & contemplationem: & sic interpretantur Chrys. hom. 68. & Euthymius, & Ambros. lib. 5. de fide cap. 5. & Aug. tract. 54. quamuis de visione & contemplatione, quæ per fidem est, exponant, nempe, qui credit in Filium, credit in patrem simul. Idem etiam sentit Origen. lib. 7. con. Celsum, & hom. 3. in Cant. vbi absurdum putat affirmare, qui videbant Christū oculo corporeo, posse dici videre patrem: tamen non video, qua ratione id negari possit, modo enim aliquo, qui videbat Christum, Deum videbat, vti diximus, qui enim videbatur, Deus erat, ergo qui videbat eū, Deum videbat. Nec ista expositio de fide accommodari potest: Christum enim in illa visibili humanitate diuinitatem vnitam, & latentem significare volebat, seque non merum hominem, sed simul esse Deum: quod multo magis perfectè, & verè significatur, loquendo de visione corporali, vt diximus, qua, qui videt filium, videt & patrem, quia vnius sunt substantiæ. Iam enim præcedentibus verbis dixerat de fide, *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me*: nunc se consubstantialem significat patri ex visione vtriusque inseparabili. Si igitur de fide exponamus, esset repetitio non probatio præcedentis sententiæ. Nec obstat verbum Græcum: positum enim est loco verbi ἰδὼν, quo vsus est Ioan. 14. Qui videt me Philippe, videt & patrem meum: & consultò vtitur nunc hoc verbo θεωρῶν vt significet, qui eum videt, vti debere mentis speculatione, & cōtemplatione, vt latentem agnoscat diuinitatem. Possent etiam hæc verba exponi de visione mentis, & intellectus clara, qualis est beatorum: qui enim videt clarè Christum, videt simul in eo patrem, vt sit sensus; Si me apertè agnosceretis, & intueremini, videretis etiam patrem: at quia de presenti loquitur, & cū hominibus, Qui videt me, videt & patrem, idcirco accommodatior est expositio prior.

¶ *Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat.*

COMMENTARIVS.

CVm dixisset se patrem habere Deum eiusdem substantiæ, & vnius naturæ ab eóque esse missum; reddit causam quare sit missus, & cur, cùm sit Dei filius, in mundum venerit. Et attende quam sapienter, & artificiosè finem suis prædicationibus ad populum imponat: vltima primis coniungens, & totam rationem aduentus exponens. Ego, inquit, qui lux eram, in hunc veni mundum, vt illuminarem omnes, & in me crederēt, Erant omnes quidem in tenebris mortis: Ego verè lux eram æterna sine principio, veni carne assumpta eripere ex his tenebris omnes, qui in me voluerint credere, nec alia via à tenebris vllus liberabitur, nisi per fidem in me: necesse enim est, præter credentes, omnes alios manere in tenebris. hic est sensus. Perpende verba, *Ego lux veni in mundum*, indicat lucem esse ante aduentum suum, non vt prophetæ, non vt Ioannes: non enim erāt hi lux priusquam venirent in mundum, ideireo lux participata omnes fuerunt: at Christus lux vera erat sine principio, qui dignatus est venire: vt illuminaret eos qui sedebant in tenebris, & in vmbra mortis. Perpende iterum verbum, *Vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat*, igitur antequam crederet, etiamsi sapientiam omnem mundi habuisset, in tenebris erat. Rursus, qui non credit, in tenebris manet, non tantum erit, sed manet, quia sine fide, tenebræ hæ in æternum manebunt: nec enim alia est via, nec ratio eas fugandi, & lumen diuinum recipiendi, nisi fides in Christum, per quam ipsum Dei filium, & mundi Saluatorem credimus, & mandatis, ac verbis ipsius obedimus.

¶ *Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum, non enim veni, vt iudicem mundum, sed, vt saluificem mundum.*

PRosequitur explicare sui aduētus rationem, & institutū, & terret nō credētes in se, vt vel timore cōuertātur. Et est sēsus: Veni, vt credentes in me, in tenebris non maneāt, qui vero non credūt verbis meis, ego quidē nunc nō iudico eos, nec sētentiam profero, vt condēnem eos, quia hic aduētus meus nō est ad iudicādū, nec ad ferendū sentētiam cōtra mundū, sed ad saluandū. Quibus verbis insinuat eos esse damnatione dignos: Nā dum causā assignat, cur nō credētes nō iudicētur, nempe quia non venit nūc ad iudicādū, significat, si venisset, vtiq; eos iudicasset, & dānasset. Non ergo miremini, ô Iudęi, nec dicatis in cordibus vestris, impunè nō credimus tibi: qui enim mali habemus si nō credimus? hoc nō est, quod culpa, & quidem grauis desit, sed quod nō venio nūc ad iudicādū. Non dicit, nō iudicabo, sed nō iudico de prǫsēti: dū tamen prǫsēs tempus exprimit, tacitè se iudicaturū postea insinuat. In Gręcis codicibus non habetur, *Custodierit*, sed crediderit, *Qui audierit verba mea & non crediderit*. Sensus tamen vnus & idem est.

¶ *Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet, qui iudicet eum.*

AT ne sine iudicio manere non credentes existiment, adiungit: quāuis ego non iudicem nunc, tamen qui me spernunt, nempe mea verba non recipientēs, nec mihi fidem dantes, habent qui iudicet, etiam nunc in hoc meo aduentu: non ergo arbitrentur increduli se iudicium euasuros, quamuis ego nunc eos iudicare non venerim. Patrem hunc iudicem intelligit, de quo Ioan. 8. dixerat, Ego non quæro gloriā meam, est qui quærat, & iudicet, in memoriam reducit his verbis illud Patris verbum, & iudicium cōtra nō credētes Christo, Deuter. 17. Quicunq; nō audierit, ego vltor existā. Attēde verbū *Qui me spernit, & nō accipit verba mea*: Hebraismus n. est, posterius est prioris declaratio: ille spernit, qui non accipit verba, & qui Christo fidem non dederūt, iniuria, & contemptu eum affecerūt, sed iudicium Dei omnipotentis non euaserunt: puniti enim sunt paulo

post

post temporali, & spirituali pœna in hoc sæculo, & in futuro æterna: quando in captiuitatem & vastationem traditi sunt Romanis propter hoc peccatum, vt aliis in locis diximus.

ANNOTATIO XXVII.

Sermo Christi iudicabit.

DVo sunt hoc loco annotanda. Vnum, commu- A nem fere expositorum sententiam esse, vt is, de quo nunc dicitur: *Habet qui iudicet eum*, sit sermo, de quo statim dicitur: *Sermo, quem locutus sum, iudicabit illum*: vt verba sequentia explicent hanc præsentem sententiam. Ita exponunt Chryso. hom. 68. & Aug. tract. 54. & Euthy. tamen mihi non est visa expositio hęc legitima propter duo. Prius est, quia in his verbis *Habet, qui iudicet*, verbum iudicandi sumitur in eadē significatione, in qua sumptum est in illis verbis, *Ego non iudico eum*: Est enim sensus: Ego nunc non iudico, B tamen habet, qui iudicet: ac si dicat: Ego iudex nunc non sum, habet tamen iudicem: at sermo non est iudex, nec iudicare dicitur, sicut iudex, & sicut Deus, & Christus iudicāt: sermo autem iudicare dicitur, quia est argumentū iudicandi, & ratio, quę eos dignos dānatione facit, sicut & Regina Austri dicta est iudicatura. Verba igitur quæ sequuntur, non pertinent ad hęc, quæ explicent ea. Alterum est, quia verbum hoc est de præsenti, Ego non iudico sed habet iudicantē, nempe nunc in hoc seculo, & tempore huius aduen- C tus: at Sermo, qui sequitur iudicaturus dicitur in nouissimo die, non igitur ad hæc verba illa referuntur, propterea expositio commentarij mihi probabilior apparet. Alterum annotandū est, quod miror neminē annotasse, Ambrosium lib. 1. de pœniten. cap. 11. illa verba, *Si quis audierit verba mea, & non custodierit*, legere affirmatiuè, *Si quis audierit verba mea, & custodierit ea, ego non iudico*. ita Nouatiani legebant, & Amb. talem probat lectionem, vt sit sensus: Si quis me audit, & credit, ego non iudico eum, sed potius saluo: quia non veni iudicare, sed saluare: & tunc est eadem sententia cum illa: Qui credit, non iudicatur. Et fateor me valde suspicari hanc lectionem esse legitimā, quam sequens sententia confirmat: sequitur enim altera pars opposita, *Qui me spernit, & non accipit, habet qui iudicet*, prior igitur tota pars de credentibus erat, nempe qui audierit, & custodierit, non iudico eum: & tunc integra illa sentētia similis illi, *Qui credit non iudicatur, qui non credit, iam iudicatus est*. si autem prior pars esset de non credentibus, dicendum erat, Qui audierit verba mea, & non custodierit, seu non crediderit ea, ego non iudico, quia non veni iudicare, habet tamen, qui iudicet eum, nec erat opus addere, qui me spernit, & non accipit verba mea, horum additio videtur antithesis superiorum, & proinde legenda sunt affirmatiuè: at quia communis lectio Græca, & Latina aliter habet, nos secuti sumus eam in commentario, tamen hoc annotasse non erit inutile.

Diuersa lectio Ambrosij.

¶ *Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die.*

COMMENTARIVS.

TAcitè insinuat Dominus se venturum in nouissimo die, iudicaturum eos, vt annotat Aug. tract. 4. & est sensus. præter iudicium præsens, quod non credentes subibunt, habet aliud in nouissimo die. *Sermo*, inquit, *quem locutus sum, in nouissimo die iudicabit eos*, id est, eos dignos damnatione, & condemnatione apertissimè demonstrabit: iuxta illud Ioannis 15. Si non venissem, & locutus eis fuissem: peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent. Hebraismus est, & supplenda particula coniungens, nempe. *Et sermo quem locutus sum*: solent enim Hebræi illam aliquando prætermittere. Hanc sententiam exponit Athan. orat. contra Arianos, quod ex Deo Deus est verbum.

Attende verbum iudicandi non in eadem significatione sumi, in qua prius: non enim sermo sententiam fert nec iudex est, sed ratio, & causa iustissima, & clarissima damnationis eorum. Hoc autem verbo insinuat Dominus aduentum suum, secundum ad iudicandum in nouissimo die. Si enim sermo iudicabit eos in nouissimo die, id est, dignos manifestabit, & erit ratio, & causa iustæ damnationis: erit igitur qui tunc iudicet, & sententiam ferat, vt iudex. hic non erit alius, nisi cuius sermo eos iudicabit, vt ipse sit iudex, & sermo ipsius causa sit iustam ferendi contra eos sententiam damnationis, ac si diceret: Qui non credit, nec verba mea accipit, ego non iudico nunc eum: tamen in nouissimo die iudicabo, & eisdem verbis, quibus non credidit, iudicabo, & damnabo eum: non tamen propter hoc nouissimum iudicium euadet præsens: nam etiamsi ego non iudicem visibiliter vt homo, tamen Pater meus iudicabit, & damnabit in hoc etiam seculo incredulos Iudæos similiter in futuro. Hic est huius contextus sensus, qua autem ratione sermo iudicaturus sit eos, explicant verba sequentia.

Quomodo sermo Christi iudicabit.

¶ *Quia ego ex me ipso non sum locutus, sed, qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar.*

CAusam dat vtriusque sententiæ, nempe, *Qui non accepit verba mea, habet qui iudicet eum, & sermo meus iudicabit eum*. Et est sensus, sermo meus non est hominis meri, sed Dei: nam quæ ego loquor, Patris sunt: & quæ mihi Pater mandauit, hæc locutus sum: qui igitur est incredulus sermoni meo, verbis Dei contradicit: Dei sermonem negat: idcirco Pater, & ipse sermo ab eis negatus, & spretus ipsos reos, & damnatione dignos efficient: & iudicabunt tanquam contemptores sermonis Dei, & verborum Patris incredulos. Attende hæc verba Christum proferre, tanquam hominem, & propterea dicit, se nihil locutum esse, nisi quod Pater ei mandauit. A se ipso loquitur, qui propria auctoritate loquitur, & non alterius: at Christus quæ loquebatur auctoritate patris, & diuina loquebatur. Non dicit autem, qui misit me Deus, & mandatum dedit mihi Deus, sed pater, vt se filium Dei significet, non solum hominem, quales prophetæ erant, qui a se ipsis non loquebantur, sed quæ Deus, non quæ pater mandabat eis. commemorat etiam hisce verbis, vt rectè Cyril. lib. 9. cap. 1. annotauit, quæ Deuter. 18. narrantur, vbi dixit Deus: Loquetur quæcunque mandauero ei, & ponam verba mea in ore eius hoc nunc dicit Christus: Ecce ego à me non loquor, sed quæ mihi pater mandauit, sicut promissum est: sermo igitur hic iudicabit incredulos, & inobedientes: superius cap. 10. latè discussimus, qua ratione Christus vt homo acceperit præceptum patris.

Aduerte hoc argumento sumpto ex qualitate sermonis vsū esse Paulū cōtra Iudęos, vt quā seuera Dei pœna sint puniendi exponeret, epist. ad Hebr. cap. 10. dicens; Irritam quis faciēs legem Moysi sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur, quāto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filiū Dei cōculcauerit. Attende etiam sermonē, qui dicitur eos dānaturus in nouissimo die, non esse intelligendū solum, sed confirmatum miris operibus, testantibus esse sermonem non meri hominis, sed filij Dei, Dices, quare dictum est, *Quid dicam, & quid loquar?* respondeo plus esse dicere, quam loqui: vt igitur Christus pondus sui sermonis

Quo argumento vsus sit Paulus.

exprimeret,dixit Patris esse totum,quod dicebat vsque ad minimam sententiam, seu verbum, quod hic loqui appellat.Euthym. existimat,vtrumque idem significare.

ANNOTATIO XXVII.

Expositio Chrysostomi non probatur.

CHrysost.hom.68.particulam *Quia* non causali- A ter exponit, sed loco particulæ *Quod*, vt sit declarans, non autem reddens causam, eritque sensus: sermo,quem locutus sum,iudicabit eum,sermo nempe his verbis contentus (à me ipso non sum locutus, sed qui misit me, dedit mihi mandatum)sed difficile accommodatur verbis hæc expositio:Christus enim de iis etiam omnibus loquebatur, quæ prius docuerat, & de tota sua prædicatione, ideo verbo præterito vsus est, *Non*, inquit, *à me ipso sum locutus*, & sic Athanasius loco citato in superiori commentario B exponit,particula ergo *Quia* causalis est, nempe sermo faciet illos dignos damnatione,quia erat filij Dei & non hominis meri, & etiā erat ex præcepto Patris.

ANNOTATIO XXIIX.

ATtendendum est illud, *A me ipso sum locutus*, Ambrosium lib.5.de fide cap.5.exponere ratione diuinitatis dictum,quia filius est à Patre,non à se, consentit Augustinus tract.54.ideo,inquit,à me non sum locutus, quia à me ipso non sum;& vera doctri- C na est. at quia sequitur, sed qui misit me, dedit mihi mandatum, quid loquar, & hnc hominis est:idcirco verbum hoc, *A me ipso non sum locutus*, exponendum est, vt loquatur, qua ratione homo est,dicitque: ego *Non sum à me ipso locutus*, quasi humana sola voluntate prædicauerim, quæ hactenus dixi:sed à Patre est mihi totus meus sermo demandatus, & præceptus. At ne quis eum non esse locutum à seipso, tanquam prophetā aliquem existimaret:idcirco dicit, *Pater dedit mihi*, quod nemo prophetarum, aut cæterorum hominum dicere potuit, nimirum ego loquor quæ pater mihi præcepit, quantumcunque ex Deo esset. His ergo verbis se filium Dei significat,sed non propterea quia dicit, *A me ipso non sum locutus*, sed propter verbum adiunctum, *Pater dedit mihi*. Insinuat etiam se Deum esse, quia vnum ex his, quæ locutus erat,fuit se esse Dei filium. Chrysost. hom. 68. *A me ipso non sum locutus*, exponit in hunc sensum:id est,nō contraria prædicaui Deo,sed consētientia:& mandatum de diuinitate exponit,interpretando consensum voluntatis. at quia cap. 10. hæc diffusè tractaui, & ostendi Christum vt hominem habuisse patris præceptum, idcirco nunc prætermitto.

¶ *Et scio, quia mandatum eius vita æterna est.*

COMMENTARIVS.

COncludit causam damnationis, & iudicij. Sermo meus iudicabit eum, quia mandatum est,& præceptum Patris,& ego *Scio,quia mandatum eius vita æterna est*.id est,in his seruandis quæ mandat, & quæ ego de mandato eius denuncio,posita est vita æterna, vt quod crediderit, & seruauerit ea vitam habeat æternam, qui verò,non priuetur æterna vita, & mortem incurrat sempiternam. Mandatum vita æterna dicitur:id est, quæ Christo mandauit prædicari,causa sunt vitæ æternæ: quia credentibus & custodientibus illa, vita datur æterna: & non dicit: Mandatum eius vita æterna, sed *ego scio mandatum eius vitam æternam esse*, vt sententiæ grauitatem augeat,eosque terreat testimonio hoc suo,Ego scio:simul etiam vt se à patre distinctam personam significet: ipsi tamen æqualem, vt qui humilia dixerat, dum mandati meminit, sublimia loquatur,Ego scio. simul etiam illos impugnat, qui deceptorem eum appellabant.

¶ *Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.*

EX prædicta sententia infert, hæc etiam quæ modò loquitur esse verba patris: Si enim generaliter à se ipso non est loquutus,sed quid dicat,& quid loquatur,de Patris habet mandato: hæc etiam, quæ nunc vltimò dicit,nempe se lucem esse, & sermonem suum illos in nouissimo die iudicaturum, & cætera quæ affirmauit sunt etiam de eodem Patris mandato.hic est huius vltimæ sententiæ sensus.

FINIS PRIMI TOMI COMMENTARIORVM
IN EVANGELIVM IOANNIS.

COM

Digitized by Google